- 7 -

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sırâtımüstakīm

Mecmuası

BAĞCILAR BELEDİYESİ

صراط مستقیم
۱۳۲۶
دین ، فلسفه ، ادبیات ، حقوق وعلوم‌دن باحث هفته‌لق رساله‌در
درسعادته پکی پوسته خانه قارشوسنده
دائرهٔ مخصوصه‌در
محل اداره :
مملکتده موافق آثار جمعه مع‌المنونیه قبول اولنور
درج ایدیلمین آثار اعاده اولنماز
اعلان :

مؤسسلری : ابوالعلا زین‌العابدین - ح. اشرف ادیب

تاریخ تأسیسی :
۱۱ تموز ۳۲٤

درسعادته لسخه‌سی ٥٠ پاره‌در
قیرطه‌دن مقدا پوره ایله کوندریلیرسه سنوی
۲۰ قروش فضله آلنیر.
درسعادته پوسته ایله کوندریلیرسه ولایات بدل اخذ اولنور.

سنه‌لکی اقترانلی
درسعادته ٦٥ ٣٥
ولایاته ٩٠ ٥٠
ممالک اجنبیه ١٠٠ ٥٥ قروشدر.

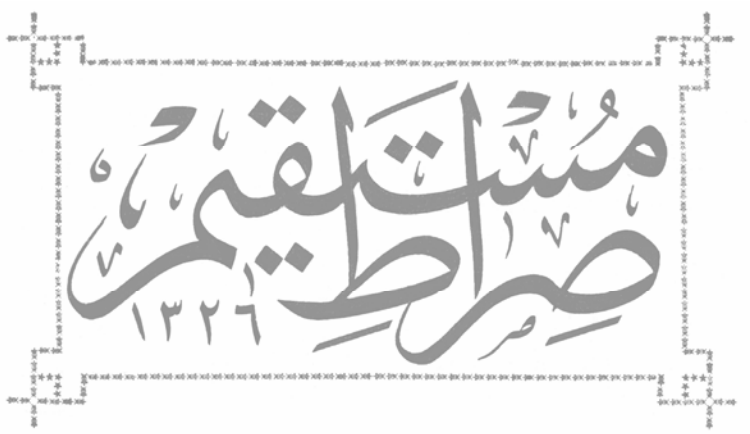

Sırâtımüstakīm

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Cilt 7

Sayı 157 - 182

07 Eylül 1911 – 29 Şubat 1912

Proje Yürütücüsü
M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR
BELEDİYESİ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKĪM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 7
Kültür Yayınları Dizisi No. 218/7

ISBN
978-605-83602-7-3 (7. c.)
978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan
Lokman ÇAĞIRICI
Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürütücüsü ve Editör
M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan
İskender TÜRE

Çeviri Yazı Kurulu
İskender TÜRE - Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ
Yılmaz KARACA - Fuat RECEP – Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım
Ahmet YILMAZ

Baskı
Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

TEMMUZ 2016 - Bağcılar / İstanbul

SIRÂTIMÜSTAKİM
Cilt 7

İÇİNDEKİLER

157. Sayı

14 Ramazan 1329 - **7 Eylül 1911** - 25 Ağustos 1327

Vahdet-i Vücûd 5,
Ferid.....3
El-Hansâ',
Mehmed Âkif.....5
İslâm'da Fen ve Felsefe: Dördüncü Asr-ı Hicrî'de Mısır ve Mağrib,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü).....6
Ravzatü'l-Kurrâ,
Hoca-zâde Ahmed Hilmi (Çengelköyü).....9
Salâhî Efendi, Şeyh Abdullah Salâhî-i Uşşâkī,
Bursa Meb'ûsu Mehmed Tâhir.....11
Çocuğun Terbiyesinde Vâlide!
Edhem Nejad (Üsküdar).....12
Kapitülasyon,
Abdürreşid İbrahim.....14

158. Sayı

21 Ramazan 1329 - **14 Eylül 1911** - 01 Eylül 1327

Vahdet-i Vücûd 6,
Ferid.....16
Müslümanlık'la Medeniyet: Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar,
Ferid Vecdi, (Terc. Mehmed Âkif).....17
İslâm'da Fen ve Felsefe: Dördüncü Asr-ı Hicrî'de Endülüs,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü).....18

Muhyiddin Kâfîci, Ebû Abdullah Muhammed Muhyiddin bin Süleyman bin Mes'ûd-ı Rûmî-i Kâfîci - Kâfiyeci,
Bursa Meb'ûsu Mehmed Tâhir.....22
Tezkiretün Vâcibe, Arapça,
es-Seyyid Hibetüddin Şehristânî.....23
İzâ Lem Testahi Fesna' mâ şi'te,
Mehmed Fahreddin.....24
Sırâtımüstakīm Cerîde-i İslâmiyyesi'ne, Abdullah Cevdet Bey'e Cevap,
F. Remziye (Gedikpaşa'da sâkine).....28
Japonya'da İslâm Nâşirleri,
(Uhuvvet-i İslâmiyye).....29
Harîk-ı Müdhiş Münâsebetiyle Japonların Teessürü,
[Sırâtımüstakīm].....30

159. Sayı

28 Ramazan 1329 - **21 Eylül 1911** - 08 Eylül 1327

Vahdet-i Vücûd 7,
Ferid.....31
Müslümanlık'la Medeniyet: Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar,
Ferid Vecdi (Terc. Mehmed Âkif).....33
Tevhîd ve İttihâd,
Mehmed Fahreddin.....34
Terâcim-i Ahvâl, Hibrî Ali Efendi,
Bursa Meb'ûsu Mehmed Tâhir.....36
Yine Habîs Bir Eser Hakkında,
Tâhirü'l-Mevlevî.....37
Zavallı İslâmiyet!
M. N. D. (Haydarpaşa).....38
Felsefe-i Ervâh'dan: Bekā-yı Rûh,
Abdullah Fehmi.....39
Mekâtîb: Japonya'da Ramazân-ı Şerîf,
Hasan Fehmi.....40
Redd-i İftirâ,
İbrahim (Selânik Vâlisi).....41
Sırâtımüstakīm,
[Sırâtımüstakīm].....41
Hacı Babalar Odesa'da: Asıl Zâlim Cehâlettir,
[Sırâtımüstakīm].....41
Stolipin Mezarda,
Abdürreşid İbrahim.....42
İslâmiyet'in Sûret-i İntişârıyla Netâyici ve Bid'atler,
Hüseyin Hüsâmeddin.....42

160. Sayı

07 Şevval 1329 - **30 Eylül 1911** - 17 Eylül 1327

İtalya'nın Ültimatomu,
Abdürreşid İbrahim.....46
Ravzatü'l-Kurrâ,
Hoca-zâde Ahmed Hilmi (Çengelköyü*)*.....48
Devr-i Peygamberî Târihçesi,
Târihirü'l-Mevlevî.....48
Makber-i Hâherde, *Şiir*,
Târihirü'l-Mevlevî.....50
Harîk Münâsebetiyle,
Abdürreşid İbrahim.....50
İslâm'da Fen ve Felsefe: Dördüncü Asr-ı Hicrî'de Endülüs,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü).....51
Tevhîd ve İttihâd 2,
Mehmed Fahreddin.....56
Mekâtîb: İşkodra'dan [İki Mektup],
[İşkodra müslümanlarının hâlini tedkîke giden bir zat].....57
Matbûât: Müslümanların Şimdiki Hâli ve Şimdiki Ulemâsı,
Necât (Bakü).....58
İtalya'nın Ültimatomu,
(Tanin).....59
Şuûn: Mikado Hazretleri Pekin'de,
[Sırâtımüstakīm].....60

161. Sayı

12 Şevval 1329 - **05 Ekim 1911** - 22 Eylül 1327

Yaldızlı Medeniyet!
Abdürreşid İbrahim.....61
Müslümanlık'la Medeniyet: Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar,
Ferid Vecdi, (Terc. Mehmed Âkif).....62
Devr-i Peygamberî Târîhçesi,
Târihirü'l-Mevlevî.....63
Terâcim-i Ahvâl: Şeyh Abdülehad en-Nûrî,
Bursa Meb'ûsu Mehmed Târhir.....65
Ravzatü'l-Kurrâ,
Hoca-zâde Ahmed Hilmi (Çengelköyü*)*.....65
Mevâiz-i Dîniyyeden: Teârüf-i Müslimîn,
Abdürreşid İbrahim.....66
İntihâr,
Aziz Avni (San'a).....68
Memleketi Kurtarmak İçin 1,
[Fusyon] (Terc. Osman Fahri).....69

İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 72
Matbûât: Müslümanların Şimdiki Hâli ve Şimdiki Ulemâsı,
[Sırâtımüstakīm] 72
Şuûn: Âlem-i İslâm'da Galeyân,
Hindistan'da,
Seyyid Emîr Ali Hazretlerinin Protestosu 73
Mısır'da,
Zahîre Sevki 73
Kāhire'de Miting 73
Afrika'da,
Arab Gönüllüleri 73
Müslümanlık Aleyhinde Avrupa,
[Sırâtımüstakīm] 74
Sırâtımüstakīm,
[Sırâtımüstakīm] 74
Mahbûb Ali Hân Vefât Etti,
[Sırâtımüstakīm] 74

162. Sayı

19 Şevval 1329 - **12 Ekim 1911** - 29 Eylül 1327

Ahvâl-i Hâzıraya Bir Nazar ve Ne Yapmalı,
Abdürreşid İbrahim 75
Vahdet-i Vücûd 8,
Ferid 76
Müslümanlık'la Medeniyet: Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar,
Ferid Vecdi, (Terc. Mehmed Âkif) 77
İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 78
Japonya'da Osmanlı - Hilâl Muhibleri,
(Japonya: *Daito-Maşrık-ı A'zam)* 79
İtalya-Devlet-i Aliyye Muhârebesi,
[Sırâtımüstakīm] 83
Ahâlî-i Osmâniyye'ye Hitâben İttihâd ve Terakkī Kongresi'nin Beyânnâmesidir,
(İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti) 84
Hacılar Nereden Gidecek: Mekke, Medîne Yolları Kapandı,
(Eskişehir: *Hakīkat*) 86
Eskişehir'de Münteşir *Hakīkat-Anadolu Sesleri Gazetesi*'den:,
(Eskişehir: *Hakīkat-Anadolu Sesleri Gazetesi*) 87
Afrika Müslümanlarına, Hayye Ale'l-Felâh,
(Selânik: *Silah*) 87

Ayasofya Câmi'-i Şerîfinde İctimâ'-ı İslâm,
[Sırâtımüstakīm] 87
Müslüman Memleketlerine Avrupa'nın Hücûmuna Karşı Âlem-i İslâm'da Galeyân,
[Sırâtımüstakīm] 88

163. Sayı

26 Şevval 1329 - **19 Ekim 1911** - 06 Teşrînievvel 1327

Müslümanlık'la Medeniyet: Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar,
Ferid Vecdi, (Terc. Mehmed Âkif) 90
Sayhatü'n-Nedem,
Mehmed Fahreddin (Alay Müftüsü) 91
Devr-i Peygamberî Târihçesi,
Târihirü'l-Mevlevî 95
Emîr Abdurrahmân Hân,
Târihirü'l-Mevlevî 96
[Emîr Abdurrahmân Hân],
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Târihirü'l-Mevlevî) 96
İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 98
Türkçe Hutbe,
Kırîmî-zâde İsmail Sıdkı Efendi 99
Nutk-ı Hümâyûn,
Sultan Mehmed Reşad.....100
Bir Takrîr-i Mühim: Bir Memleket, Bir Millet Ne Vakit Batar?
Sâdık, Mahmud Nâci (Trablusgarb Meb'ûsları) 101
Osmanlı İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti 1327 Kongresi'nde Kâtib-i Umûmî Tarafından Kırâet Olunan Merkez-i Umûmî Raporu Hülâsasıdır,
(İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti) 104

164. Sayı

03 Zilka'de 1329 - **26 Ekim 1911** - 13 Teşrînievvel 1327

Vahdet-i Vücûd 9,
Ferid 107
Bizim Aklımız Bize Yararsa Biz de Adam Oluruz,
Abdürreşid İbrahim 108
Recfe-i Hak: Trablus Sâhilinde Bir Osmanlı, *Şiir*,
F. Sâcid.....109
Yağmurdan Sonra, *Şiir*,
Tepedelenli-zâde Kâmil.....110
İttihâd ve Tevhîd,
Mehmed Fahreddin.....110

İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 113
Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 116
Mekteplerde Din,
A. Süleyman 118
Osmanlı İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti 1327 Kongresi'nde Kâtib-i Umûmî Tarafından Kırâet Olunan Merkez-i Umûmî Raporu Hülâsasıdır,
(İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti) 119

165. Sayı

10 Zilka'de 1329 - **02 Kasım 1911** - 20 Teşrînievvel 1327

Mısırlı Kardeşlerimize,
[Sırâtımüstakīm] 122
Muhârebe ve Sulh, Trablusgarb Mes'elesi Nasıl Hallolunur?
Abdürreşid İbrahim 122
Âlem-i İslâm'a Tebşîrât,
[Harbiye Nezâreti] 123
Tevhîd ve İttihâd 4: Muhâcirîn ve Ensâr,
Mehmed Fahreddin 123
Temâsîl-i Tabîat: Leyle-i Zâhire, *Şiir*,
F. Sâcid 125
İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 125
Ravzatü'l-Kurrâ,
Hoca-zâde Ahmed Hilmi 127
Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 128
Memleketi Kurtarmak İçin, İkinci Musâhabe,
[Fusyon] (Terc. Osman Fahri) 130
Osmanlı İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti 1327 Kongresi'nde Kâtib-i Umûmî Tarafından Kırâet Olunan Merkez-i Umûmî Raporu Hülâsasıdır,
(İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti) 133

166. Sayı

18 Zilka'de 1329 - **09 Kasım 1911** - 27 Teşrînievvel 1327

Mücâhidîn-i İslâmiyye ve Osmâniyyenin Muzafferiyeti, Derne'nin İstirdâdı,
[Sırâtımüstakīm] 137
Âlem-i İslâm'da Galeyân,
[Sırâtımüstakīm] 137

Hayye Ale'l-Cihâd,
*(*Eskişehir: *Hakīkat)* 138
Telgrafnâme-i Hümâyûn,
İmam Yahyâ / Mehmed Reşad 139
Sebât, Sabır,
Tâhirü'l-Mevlevî 139
Rûh-ı İslâm, Hayât-ı Ebedî,
(Balkan) 140
Avrupa Medeniyetçilerinin Mezâlimi: İtalyanların Vahşeti,
(Local Anzeiger) 140
Harb ve Hissiyât-ı Dîniyye,
(Zeit) 141
Lahey Sulh Konferansı'na İştirâk Eden Bütün Düvel-i Ecnebiyye
Hâriciye Nâzırlarına Hitâben Hükûmet-i Osmaniyye Tarafından
Verilen Protestonâme,
[Hükûmet-i Osmâniyye] 141
Mısır Hanımlarının Hamiyeti,
(el-Âlem) 142
Emîr Abdurrahmân Hân
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 143
İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 145
Murâd'ın Meşhedinde, *Şiir*,
İsmail Zühdü (Kosova) 148
Sa'd ile Seyyid, *Şiir*,
Şerefüddin (Bandırma) 148
Daha Neler İşiteceğiz,
Alaaddin Cemil (Paris, Hukūk Me'zûnlarından) 149
Ulvî Bir Mev'iza-i Dîniyye,
(Hakīkat) 149
Osmanlı İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti 1327 Kongresi'nde Kâtib-i Umûmî
Tarafından Kırâet Olunan Merkez-i Umûmî Raporu Hülâsasıdır,
(İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti) 150
Beyyinât-ı Ahmediyye,
[Sırâtımüstakīm] 151

167. Sayı

25 Zilka'de 1329 - **16 Kasım 1911** - 03 Teşrînisânî 1327

Huzûr-ı Âlî-i Meşîhat-penâhî'ye, Te'kîd-i İstiftâ,
Mehmed Fahreddin (Birinci Seyyâr Topçu Alayı Müftüsü) 152
Sırâtımüstakīm,
[Sırâtımüstakīm] 153
Açık Mektup,
Hâfız Mehmed Sâdık (*Milas'da Tedrîs-i Ulûma Me'mûr*) 154

Sırâtımüstakīm,
[Sırâtımüstakīm] 155
İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 155
Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 158
Eski Kafadan Eski Siyâset, Kâmil Paşa ile Abdürreşid Efendi'nin Mülâkātı
Abdürreşid İbrahim 160
Devlet-i Osmaniyye-İtalya Muhârebesi ve Âlem-i İslâm,
[Sırâtımüstakīm] 161
Natal Müslümanlarının İhtisâsâtı,
[Sırâtımüstakīm] 161
Müslümanlık'la Medeniyet,
[Sırâtımüstakīm] 162
Trablusgarb Mes'elesi Bir "Müslüman Mes'elesi" Oldu,
(İkdâm) 162
Beyannâme [Trablusgarb ve Bingazi Müslümanlarına
Yazılmış Beyannâme'nin Takdimi],
[Sırâtımüstakīm] 162
[Beyannâme], Arapça,
[Enver Paşa, Mardinî-zâde Ârif Bey] 163
[Beyannâme], Türkçe,
[Enver Paşa, Mardinî-zâde Ârif Bey] 163
Beyannâme [Yemen Müslümanlarına Yazılmış Beyânnâme'nin Takdimi],
[Sırâtımüstakīm] 164
[Beyannâme], Arapça, ...164
İttihâd ve Terakkī Kongresi'nin Meclis-i Meb'ûsân Ekseriyet Fırkasınca
Kongreye Gönderilen Mevâdd-ı Aşere Hakkındaki Karârı Sûretidir,
(İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti) 164
Beyyinât-ı Ahmediyye,
[Sırâtımüstakīm] 166

168. Sayı

01 Zilhiccetüşşerîfe 1329 - **23 Kasım 1911** - 10 Teşrînisânî 1327

Osmanlı Müslümanlarına Açık Mektup,
Ernst Jaeckh 167
Sırâtımüstakīm,
[Sırâtımüstakīm] 168
Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 168
Tevhîd ve İttihâd 5,
Mehmed Fahreddin 170
Temâsîl-i Eslâfdan, *Şiir*,
Şerefüddin (Bandırma) 172

Açık Mektup: Seyyâh-ı Şehîr Abdürreşid İbrahim Efendi'ye,
Osman Nuri (Edirne Maârif Başkâtibi).....172
Sırâtımüstakīm,
[Sırâtımüstakīm] 173
Bütün İslâm Kardeşlerimize,
Abdüllatif Said [ve Diğerleri] (University Union Edinburg, Scotland) 173
Hamiyet-i Dîniyye ve Gayret-i İslâmiyyeyi Gösterecek Gün Bugündür,
(Eğin İttihâd ve Teâvün Kulübü) 174
Memâlik-i Ecnebiyye Müslümanları ve Donanma İânesi,
Halil Hâlid (Dersaâdet-Yeniköy) 176
Donanmamız İçin Çalışalım,
[Sırâtımüstakīm] 178
Evkāf ve Cemâat-i İslâmiyye,
(Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası) 178
Şuûn Ne Güzel Bir Vesîle-i İntibâhdır!
[Sırâtımüstakīm] 179
Fas'ın Son Günleri,
(el-Livâ).....179
Ya Haşr-ı Umûmî, Ya Necât!
(Balkan).....180
İslâm Çocuklarında Vatan Hissi,
(el-Livâ).....181

169. Sayı

08 Zilhiccetüşşerîfe 1329 - **30 Kasım 1911** - 17 Teşrînisânî 1327

Osmanlı ve İslâm Muhibbi Almanlara Açık Mektup,
[Sırâtımüstakīm] 182
Vahdet-i Vücûd,
Ferid.....183
Beyannâme,
Mûsâ Kâzım (Şeyhülislâm).....184
Mürted Parmaklar! Mel'ûn Kalemler,
Mehmed Fahreddin 185
Fecâate Karşı, *Şiir*,
F. Sâcid 188
İslâm'ın Hilâline, *Şiir*,
İshak Re'fet.....189
Temâsîl-i Eslâfdan: Fahr-i Râzî, *Şiir*,
Şerefüddin.....189
Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 189
Dilimiz İçinde... Hurda Şeyler,
Ispartalı Hakkı.....191
İttihâd, İttihâd, Daima İttihâd ve Biraz İntibâh,
Gürcü-zâde Mehmed Kâmil (Müntesibîn-i Hukūk'tan) 193

İstikbâli Nasıl Kurtaracağız?
A[ayın].N. 194
Almanya ve Âlem-i İslâm,
[Sırâtımüstakīm] 195
Tesettür-i Nisvân,
[Sırâtımüstakīm] 195
Hindli İhvân-ı Dînimiz,
[Sırâtımüstakīm] 195
Zekât ve İâne-i Harbiyye,
[Sırâtımüstakīm] 195

170. Sayı

16 Zilhiccetüşşerîfe 1329 - **07 Aralık 1911** - 25 Teşrînisânî 1327

Vahdet-i Vücûd 10,
Ferid....196
Tevhîd ve İttihâd 6,
Mehmed Fahreddin 197
İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 198
Emrâz-ı İctimâiyyemiz,
Ahmed Efendi (el-Âlem) 200
[Vâcibâtü't-Teâvün], Arapça,
el-Hâc Ali Vefâ el-Bağdâdî 202
Mahzûn Olmayalım Fakat...,
A[ayın].N. 204
Ed-Da'vetü ve'l-İrşâd Medrese-i İslâmiyyesinin Nizamnâmesi - Mısır,
Muhammed Reşid Rıza Efendi 204
Hâdisât-ı Hâzıraya Karşı Ehl-i İslâm Arasında Âsâr-ı Tezâmün: Irâk-ı Arab'da Bulunan Ulemâ-yı Ehl-i Sünnet ve Şîa Arasında Akd-i İttifâk – İslâmiyet ve Müdâfaa,
[Necef'teki Sünnî ve Şiî âlimlerin imzasıyla Mısır gazetelerine gönderilmiş iki beyannâme] 208
Aklı Başında Din Kardeşlerime,
Mehmed Fahreddin 209
Trablus Ordusunda Bayram Namazı,
[Sırâtımüstakīm] 210
Yuhannesburg Müslümanları,
[Sırâtımüstakīm] 210

171. Sayı

23 Zilhiccetüşşerîfe 1329 - **14 Aralık 1911** - 01 Kânûnievvel 1327

Mekteplerimizde Ulûm-ı Dîniyye Tedrîsâtı,
Âlimcan el-İdrisî....211

Dertlerimizin İlâcı,
A[ayın].N. 212
Hissiyât-ı Dîniyye, Biraz da Dînimize Atf-ı Nazar Edelim,
Ebu'l-Fazl Muhammed Me'mûn 213
Şeyh Sa'dî'nin *Bostan* Hikâyâtından,
Tâhirü'l-Mevlevî 214
Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî)....215
Dilimiz İçinde... Hurda Şeyler,
Ispartalı Hakkı....217
Memleketi Kurtarmak İçin, Üçüncü Musâhabe,
Fusyon (Terc. Osman Fahri) 218
Dârü'd-Da'veti ve'l-İrşâd Medresesi Nizâmnâmesi'nin Mâba'di,
Muhammed Reşid Rıza Efendi 222
İnsâfa Da'vet,
Müftü Hâmid [ve diğerleri]....224
Cenûbî Afrika İslâmlarının Mitingi,
[Sırâtımüstakīm] 224
Türk Yurdu,
[Sırâtımüstakīm] 225
Tashîh,
[Sırâtımüstakīm] 225

172. Sayı

30 Zilhiccetüşşerîfe 1329 - **21 Aralık 1911** - 08 Kânûnievvel 1327

Vahdet-i Vücûd 12,
Ferid....226
İslâmiyet'te Cihâd,
Selim Efendi-zâde Mustafa Takī (Sivas) 227
Müslümanların Za'fı Düşmanlarına Cür'et Verdi Avrupa'yı Devr-i Vahşete Rücû' Ettirdi,
A[elif]. Hamdi (Zile Bidâyet Mahkemesi Müstantıkı) 229
Fırkalara, *Şiir*,
İbni Hazmi Ni'met (Konya) 230
Çocuklarımıza Akāid-i İslâmiyyenin Usûl-i Tedrîs ve Telkīni 1,
A[ayın]. N. 230
Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî)....232
İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 233
Dilimiz İçinde... Hurda Şeyler,
Ispartalı Hakkı....236
Mübâhesât, İ'dâd-ı Kuvvet,
Selim Efendi-zâde Mustafa Takī (Sivas) 237

Âlem-i İslâm'da Beşâir-i İntibâh,
A[ayın]. N. 239
Memleketi Kurtarmak İçin, Üçüncü Müsâhabe,
[Fusyon] (Terc. Osman Fahri) 239

173. Sayı

07 Muharremüşşerîfe 1330 - **28 Aralık 1911** - 15 Kânûnievvel 1327

Mekteplerimizde Ulûm-ı Dîniyye Tedrîsâtı 2,
Âlimcan el-İdrisî 241
Çocuklarımıza Akāid-i İslâmiyyenin Usûl-i Tedrîs ve Telkīni 2,
A[ayın]. N. 242
Kadınlar,
Schopenhauer (Terc. Şerefüddin) 244
Kıssa, Hisse: Çin Etibbâsı, *Şiir*,
Tâhirü'l-Mevlevî 248
Emîr Abdurrahmân Hân
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 249
Mesâil-i Hayâtiyye,
Es-Seyyid Muhammed et-Tâhir 250
Panislamizm,
Hayrullah (Tan gazetesi) 253
Âlem-i İslâm Kanlar, Ateşler İçinde Dâru'l-hilâfe'de Meb'ûslar
Post Kavgası Ediyor, Nasîhat-ı Şâhâne,
[Mehmed Reşad] 253
Meclis-i Meb'ûsân Riyâseti'ne,
Ârif Zehrâverdi 254
İran Devlet-i İslâmiyyesi de Munkarız Oluyor,
[Tebriz Encümen-i Eyâleti] 254
Mısırlıların Tezâhürât-ı Dîniyye ve Vatanperverânesi,
(Rumeli) 254
Bütün Hindistan Galeyânda,
(el-Livâ) 255

174. Sayı

14 Muharremüşşerîfe 1330 - **04 Ocak 1912** - 22 Kânûnievvel 1327

Süleymâniye Kürsüsünde [Bir Sonraki Sayıda Yayınlanacağı Bilgisi],
[Sırâtımüstakīm] 256
İ'dâd-ı Kuvvet ve İbâdât-ı Mâliyye,
Mehmed Fahreddin (Alay Müftüsü) 256
Çocuklarımıza Akāid-i İslâmiyyenin Usûl-i Tedrîs ve Telkīni 3,
A[ayın]. N. 257
Dilimiz İçinde... Hurda Şeyler,
Ispartalı Hakkı 259

Osmanlılarda Sanâyi'-i Nefîse Ez-Cümle Hutût-ı Bedîa,
Ahmed Süreyyâ (Dârülfünûn Edebiyât Şu'besi me'zûnlarından) 261
Emîr Abdurrahmân Hân, 3. Fasıl, Emîr Seyyid Ali Hân ile Mücâdelât,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî).....265
Matbûât: Teyakkuz ve İntibâh Lüzûmu,
(Rumeli) 266
Salîb Hilâl'i Boğmak İstiyor,
(el-Livâ).....267
Mekâtîb: Müntesibîn-i Matbûâta Açık Mektup,
Edib (Urfa).....268
İslâm'da Şerefli ve Büyük Bir Gün,
M. Fazlı (Afganistan).....269
Matbûât: Japonya'da İhtidâ,
[Sırâtımüstakīm] 270
Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmanî ve Hindistan Müslümanları,
[Sırâtımüstakīm] 270

175. Sayı

21 Muharremüşşerîfe 1330 - **11 Ocak 1912** - 29 Kânûnievvel 1327

Süleymâniye Kürsüsünde, *Şiir*,
Mehmed Âkif.....271
Vahdet-i Vücûd 13,
Ferid.....274
İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 275
Artık Yetişir, *Şiir*,
Osman Nuri (Edirne Maârif Kâtibi, Eskizağralı) 278
Mev'iza: Bursa'da Câmi'-i Kebîr'de,
Mehmed Hayâlî (Bursa Câmi'-i Kebîr dersiâmlarından) 279
Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî).....282
Matbûât: Artık Ayıptır,
[Sırâtımüstakīm] 283
Âsâr-ı Münteşire: *Yeni Fikir*,
[Sırâtımüstakīm] 284

176. Sayı

28 Muharremüşşerîfe 1330 - **18 Ocak 1912** - 05 Kânûnisânî 1327

İ'dâd-ı Kuvvet ve İbâdât-ı Mâliyye,
Mehmed Fahreddin (Alay Müftüsü).....285
Kış, *Şiir*,
Tepedelenli-zâde Kâmil 288
Dilimiz İçinde... Hurda Şeyler,
Ispartalı Hakkı.....288

Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî).....290
Kuvvet: Âlem-i İslâm İçin Bir Ders-i İntibâh,
Aksekili Ahmed Hamdi 292
Dersaâdet Medârisinin Sûret-i İdâresi ile Talebe-i Ulûma
Verilecek Muhassasât Hakkındaki Lâyiha-i Kānûniyye,
[Sırâtımüstakīm] 295
Matbûât:
Müslümanları Hayâta Da'vet,
(Bakü - *Hakyolu)* 296
Rus Bayrağı,
(Selânik - *Rumeli)* 297
İtalya Muhârebesi'ni Unuttuk,
(Eskişehir - *Hakīkat)* 298
Şuûn:
İzmir Mu'temer-i İlmîsi 298
Şeyh Senûsî Hazretleri Cihâd-ı Mukaddes İ'lânı 299
Abdürreşid İbrahim Efendi,
[Sırâtımüstakīm] 299
İ'tizâr [Süleymaniye Kürsüsünde şiirinin gelecek nüshada yayınlanacağı],
[Sırâtımüstakīm] 299

177. Sayı

05 Safer 1330 - **25 Ocak 1912** - 12 Kânûnisânî 1327

Süleymâniye Kürsüsünde, *Şiir,*
(Müslümanlık ve Osmanlılık Âlemini Musavvir Şiir),
Mehmed Âkif.....300
Vahdet-i Vücûd 14,
Ferid.....301
Bir İstîzâh: "Tenkīd-i Muhıkk" Sâhibine Açık Mektup,
Aksekili Ahmed Hamdi 302
Terbiye-i Umûmiyyede Noksanlık Var,
Edhem Nejad (Manastır) 304
Artık Yetişir 2, *Şiir*,
Osman Nuri (Edirne Maârif Kâtibi, Eskizağralı) 305
Mısır'da Te'sîs Olunan "Ed-Da'vetü ve'l-İrşâd" Usûl-i Tedrîsi,
Muhammed Reşid Rıza Efendi 306
İzmir Mu'temer-i İlmîsi Mukarrerâtı,
(İzmir Mu'temer-i İlmîsi) 308
Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî).....310
Mekâtîb: İslâm Aleyhine Misyonerlerin Teşebbüsâtı:
"İslâm Aleyhine Olacak Cihâdda Hissemiz!"
Mehmed Hayreddin (Almanya-Stuttgart) 312

Matbûât: Konya'da Cerâim ve Fâhişe Karılar,
(Konya: *Babalık*) 312
Şuûn:
Meclis-i Meb'ûsân'ın Feshi 313
Şeyh Senûsî ve İ'lân-ı Cihâd 313
Müslüman Ulüvv-i Cenâbı 313
Hindistan Müslümanlarının Hamiyeti 314
Bosna'da İslâm Bankası 314

178. Sayı

12 Safer 1330 - **01 Şubat 1912** - 19 Kânûnisânî 1327

Edebiyât: Süleymâniye Kürsüsünde, *Şiir*,
(Müslümanlık ve Osmanlılık Âlemini Musavvir Şiir),
Mehmed Âkif 315
Celâl, *Şiir*,
Tepedelenli-zâde Kâmil 316
Acıklı Levhalardan: Bir Şehîdin Son Sözü, *Şiir*,
Hâkî el-Mevlevî 316
Din ve Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 317
Makālât: Tevhîd ve İttihâd 7,
Mehmed Fahreddin 318
Şeref ve Haysiyetimizi Muhâfaza ve İktisâb-ı Fezâil,
(Talebe-i Ulûmun Kumar Oynamasının Netâyic-i Vahîmesi ve
Ders Vekâlet-i Aliyyesinin Bu Bâbda Lüzûm-ı İ'tinâsı),
Mecdüddin Konevî 321
Lisân: Dilimiz İçinde... Hurda Şeyler,
Ispartalı Hakkı 323
Mübâhesât: "Tenkīd-i Muhıkk"ın Ahmed Hamdi Efendi'ye Cevâbı,
Ömer Fârûkî ("Tenkīd-i Muhıkk" Muharriri Rusçuklu) 324
Târîh-i Hükûmât-ı İslâmiyye: Afgānistan Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 326
İslâm'da Harekât-ı İlmiyye: Mısır'da Te'sîs Olunan
"Ed-Da'vetü ve'l-İrşâd"da Usûl-i Tedrîs,
Muhammed Reşid Rıza Efendi 327
Mekâtîb:
Kudret-i Îmân,
İsmet Gıyâseddin Bey (Kolağası) 327
Mezâlim-i Nasrâniyye,
[Ca'fer Tayyar Bey'e gelen mektup] 328
Matbûât:
Şarkın Nazariyesi,
(Tanin) 328
Şîaların Mâtemi,
(Bakü - *Hakyolu)* 328

Din ile Hükûmet Ayrılırsa...
(Eskişehir - *Hakīkat)* 328
Şuûn: Müslümanı Kim Arar, Kim Sorar,
(Filibe - *Balkan)* 324

179. Sayı

19 Safer 1330 - **08 Şubat 1912** - 26 Kânûnisânî 1327

Makālât: Tevhîd ve İttihâd 8,
Mehmed Fahreddin 330
Edebiyât: Edebiyât Bahisleri, İnşâd,
Mehmed Âkif 333
Vatan, *Şiir,*
A. Zühdü 335
Din ve Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 335
Tevhîd'e Dâir,
Âlimcan el-İdrisî 337
Hutbe 23, Arapça,
Ali Şeyhü'l-Arab 339
Târîh-i Hükûmât-ı İslâmiyye: Afgānistan Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 339
İslâm'da Harekât-ı İlmiyye: Mısır'da Te'sîs Olunan
"Ed-Da'vetü ve'l-İrşâd"da Usûl-i Tedrîs,
Muhammed Reşid Rıza Efendi 340
Mekâtîb: Duracak Zaman Değildir,
H[ha].N. (Kadıköy) 341
Matbûât:
Hep Salîb – Hilâl Münâzaası,
(İzmir - *Anadolu)* 342
"Aleyküm bi-Sevâdi'l-A'zam",
(Edirne - *Vatan)* 343
Beyânâme-i Cihâd, Arapça,
Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî 343

180. Sayı

26 Safer 1330 - **15 Şubat 1912** - 02 Şubat 1327

Edebiyât: Süleymâniye Kürsüsünde, *Şiir*,
(Müslümanlık ve Osmanlılık Âlemini Musavvir Şiir),
Mehmed Âkif 345
Din ve Felsefe: Vahdet-i Vücûd 15,
Ferid 346

"Tenkīd-i Muhıkk"ın Cevâbı ve Anlaşılmayan Noktalar,
Aksekili Ahmed Hamdi 348
Makālât: Tevhîd ve İttihâd 9,
Mehmed Fahreddin 350
Açık Mektup, Alay Müftüsü Fahreddin Efendi'ye, İ'dâd-ı Kuvvet Hakkında
Selim Efendi-zâde Mustafa Takī (Sivas) 352
Bir Ân-ı Fırsat, Bir Hayât-ı Ebedîdir,
Mehmed Fahreddin 352
Târîh-i Hükûmât-ı İslâmiyye: Afgānistan Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî).....354
Terâcim-i Ahvâl: Mütercim-i Kāmûs Ahmed Âsım Efendi,
Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at
(Çengelköyü- Bursa Meb'ûs-ı Sâbıkı) 355
İslâm'da Harekât-ı İlmiyye: Mısır'da Te'sîs Olunan
"Ed-Da'vetü ve'l-İrşâd"da Usûl-i Tedrîs,
Muhammed Reşid Rıza Efendi 356
Türk Talebesi Derneği,
Lozan'da İn'ikâd Edecek Türk Derneği'nin Beyannâmesi
(Lozan - Türk Yurdu).....357
Selanik, Edirne, İstanbul, İzmir Cem'iyyât-ı İlmiyye-i İslâmiyyelerine
Gönderilen Mektuplar,
(Lozan - Türk Yurdu).....358
Sırâtımüstakīm Mecmûası Hey'et-i Tahrîriyyesi'ne,
(Lozan - Türk Yurdu).....359
Sırâtımüstakīm 359

181. Sayı

04 Rebîülevvel 1330 - **22 Şubat 1912** - 09 Şubat 1327

Din ve Felsefe: Vahdet-i Vücûd 16,
Ferid.....360
"Tenkīd-i Muhıkk"ın Cevâbı ve Anlaşılmayan Noktalar,
Aksekili Ahmed Hamdi 362
Edebiyât: Edebiyât Bahisleri, Tasvîr,
Mehmed Âkif.....364
Vatanın Kalbi, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim (Konya) 365
Mübâhesât: Açık Cevap, Sivas'da Selim Efendi-zâde Mustafa Takī Efendi'ye
Mehmed Fahreddin (Alay Müftüsü).....366
Lisan: Dilimiz İçinde... Hurda Şeyler,
Ispartalı Hakkı.....369
Târîh-i Hükûmât-ı İslâmiyye: Afgānistan Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî).....370

İslâm'da Harekât-ı İlmiyye: Mısır'da Te'sîs Olunan
"Ed-Da'vetü ve'l-İrşâd"da Usûl-i Tedrîs,
Muhammed Reşid Rıza Efendi 372
Ta'dîl-i Hurûf ve Ta'mîm-i Maârif Hakkındaki İctimâ',
[Sırâtımüstakīm] 373

182. Sayı

11 Rebîülevvel 1330 - **29 Şubat 1912** - 16 Şubat 1327

[Mevlid Kandili Tebriki],
[Sırâtımüstakīm] 375
Müslümanları İttihâd ve İttifâka Da'vet,
[Sırâtımüstakīm] 375
Bir İbret-i Mehîbe 1,
Ali Rıza Seyfi (Göztepe) 376
Tevhîd ve İttihâd 10,
Mehmed Fahreddin 377
Edebiyât Bahisleri, Teşbîh,
Mehmed Âkif 379
Şerîati Menfaat ve Keyiflerine Âlet Eden Vâizler,
Aksekili Ahmed Hamdi 380
Tenkīd-i Muhıkk'ın İkinci Cevâbı Ahmed Hamdi Efendi'ye,
*Ömer Fârûkî (*Tenkīd-i Muhıkk Muharriri*)* 383
Meb'ûs Nasıl Olmalı?
Selim Efendi-zâde Mustafa Takī (Sivas) 384
Terâcim-i Ahvâl: Celâl-zâde Koca Nişancı Mustafa Bey,
Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at 387
Afgānistan, Emîr Abdurrahmân Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî).....387
"Ed-Da'vetü ve'l-İrşâd"da Usûl-i Tedrîs,
Muhammed Reşid Rıza Efendi 388
Rusya İslâmları,
[Sırâtımüstakīm] 389
Müslümanlar Arasında Tefrika Düşüren Hâinlerin Mel'anet ve
Telbîsâtı,
(Excelsior) 389
Sırâtımüstakīm – Sebîlürreşâd,
[Sırâtımüstakīm] 390

YAZAR İNDEKSİ.....391

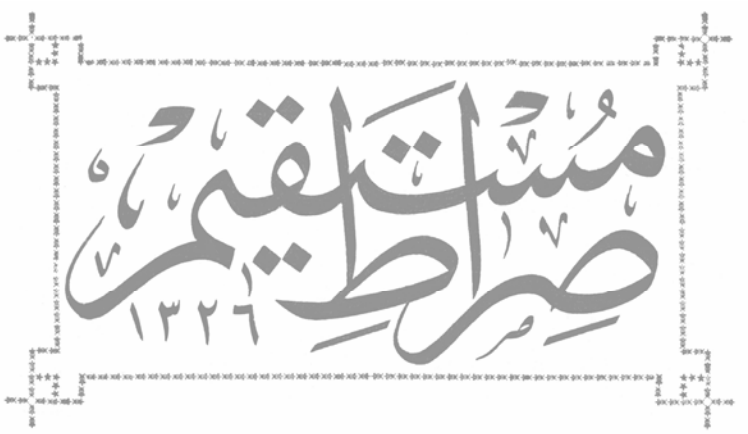

Sırâtımüstakīm

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Cilt 7

Sayı 157 - 182

07 Eylül 1911 – 29 Şubat 1912

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا... [1]

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ... [2]

كُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا... [3]

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ... [4]

YEDİNCİ CİLD

Müessis ve Sahibleri: Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidin ve Hâfız Eşref Edîb

MUÂVENÂT-I TAHRÎRİYYEDE BULUNAN ZEVÂT

A'yândan Manastırlı İsmâil Hakkı Efendi – Mahkeme-i Temyîz A'zâsından Bereket-zâde İsmâil Hakkı Bey – Meclis-i Maârif A'zâsından Baban-zâde Ahmed Naim – Darülfünûn Muallimlerinden Mehmed Âkif Bey – Seyyâh-ı Şehîr Abdürreşid İbrahim Efendi – Bursa Meb'ûsu Tâhir Bey – Sâlih eş-Şerîf et-Tunusî – Hâriciye Tercüme Şu'besi Mümeyyizi Ferid Bey – Ahmed Bey Agayef – Akçuraoğlu Yusuf Bey – Kazanlı Halim Sâbit Efendi – Ali Şeyh el-Arab Efendi – Tâhirü'l-Mevlevî Efendi – Midhat Cemal Bey – Alâaddin Bey – Cambridge Dârülfünûn Muallimlerinden Çerkeşşeyhi-zâde Halil Hâlid Bey – Manastır Dârülmuallimîn Müdürü Edhem Nejad Bey – Midilli İ'dâdîsi Müdürü M. Şemseddin Bey – Bursa Meb'ûsu Ömer Fevzi Efendi – Hoca-zâde Ahmed Hilmi Bey – Râgıb Bey.

وَاللّٰهُ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ [5]

---

[1] Âl-i İmrân, 3/103.
[2] Enfâl, 8/46.
[3] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Edeb, 57; Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-Birr, 7.
[4] Hucurât, 49/10.
[5] Bakara, 2/213; Nûr, 24/46.

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

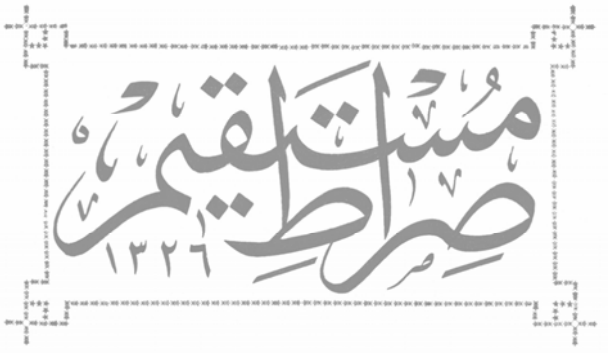

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

7 Eylül 1911 14 Ramazan 1329 Perşembe 25 Ağustos 1327 **Yedinci Cild - Aded: 157**

VAHDET-İ VÜCÛD

– 5 –

Fakat ondan evvel bu bahsin tahrîrine sebeb olan şeyi hikâye edelim: Bir gün kalemde meşgûl idim. *Sırâtımüstakīm*'deki âsâr-ı âlimânesi *Sırât* kāri'lerinin ma'lûmu olan fâzıl-ı muhterem Halim Sâbit Efendi geldi; ba'de't-teslîm ve't-terhîb cebinden bir mektup çıkarıp fakīre verdi. Bu mektup Kazan'da neşriyâtıyla müştehir bir zât tarafından gönderilmiş idi. Bu zât mektubunda sûfiyyûnun meslek-i hâss-ı irfânı olan "Vahdet-i Vücûd" ile hükemânın "Panteizm" nâmını verdikleri meslek-i felsefî beynindeki farkın beyânı, bu husûsda biraz da ma'lûmât i'tâsı mümkün olup olmadığını Halim Sâbit Efendi'den su'âl ediyor ve *Sırâtımüstakīm* ile neşr olunan müsâhabât-ı âcizîden birinde vahdet-i vücûda temâs eden bazı fikirler gördüğü cihetle o musâhabe kendisinin hayli işine yaradığını söylüyor idi. Mektubun siyâk-ı tahrîrinden anlaşıldığına göre sâhib-i mektup vahdet-i vücûd ile felâsife-i efrencin meslek-i ma'hûd-i felsefîleri beyninde bir fark yok ise birinin kıymeti diğerinden ziyâde olmamak lâzım geleceği i'tikādına câhib olmuş idi. Bu fikrin vehle-i ûlâda her zihne tevârüdü zarûrî olduğundan fakīr de sâhib-i mektûbu bu i'tikādında ma'zûr gördüm.

Bu bahse dâir Halim Sâbit Efendi ile beynimizde biraz sözler cereyân ettikten sonra muhâtab-ı muhteremim, vahdet-i vücûda kā'il olan ve ona dâir manzûm, mensûr bir çok eserler yazan asfiyânın kulûb-i ümmette tuttukları mevki'-i bülend-i tekrîme böyle bir ukde-i hâtırdan dolayı ârız olan tezelzülü def' için bir makāle yazmaklığımı abd-i âcizden iltimâs etti. Bu teklîfe karşı, muttasıf olduğum acz-i küllîyi zımân-ı ma'zeret olmak üzere dermiyân etmek lâzım gelir iken, sâ'ika-i gafletle "peki yazarım" demiş bulundum. İşte bu "peki yazarım" sözüdür ki bana iktidârımın, haddimin vücûh ile fevkında olan bu mes'ele hakkında birkaç satır yazı yazdıracaktır. Maksada gelince vahdet-i vücûd hakkında ta'mîk-ı nazardan ziyâde, ona kā'il olan e'âzım-ı ümmetin fikirleriyle felâsifenin fikirleri beynindeki müşâbehet-i suveriyyeden dolayı sapılan vâdî-i tereddüdün bir varta-i hızlân olduğunu, o vâdîyi şeh-râh-ı hakîkat zannetmek serâbın şarâb olduğuna kā'il olmak kabîlinden bulunduğunu anlatmaktan ibârettir.

Evvelâ şurası bilinmeli ki insan insan olmak haysiyetiyle –bilâ-kayd-ı dîn– taharrî ve idrâk-i hakîkat isti'dâdıyla mecbûl bir mahlûkdur. İster dîn-i sahîh ile mütedeyyin ister edyân-ı mensûhadan birine mütemessik olsun, isterse vicdânında din nâmına hiçbir fikir hüküm-fermâ olmasın fıtraten şâhid-i hakîkate âşık olduğundan daima onun arkasından koşar.

Fakat insandan maksad illet-i gāiyye-i hayâtı ezvâk-ı hayvâniyyesinin tekmîlinden ibâret zanneden haşerât-ı avâm değildir. (حيوان را خبر از عالم انسانى نيست) mısrâ'ı çeşme târîhi gibi nakş-ı nâsiye-i hızlânları olan o gibi akıl ve idrâk müflislerinin bütün mesâîleri iki âyîn-ı mütenâvibin icrâsına münhasırdır. Tantana-i kûs-i hûy ile onların kulakları sağır, muttasıl yiyip içmekle kendileri sığır olmuştur. Sıfat-ı kâşife-i hakîkatleri şu iki sözle hülâsa edilen bu heyâkil-i câmidenin bahisden hâric kalması ise gāyet tabî'îdir.

Bu mebhasde îrâd edilecek delâil bazı efkâra göre bittabi' hitâbiyât derecesinden ileriye geçemez; biz de onların delâil-i riyâzıyye kuvvetinde olduklarını iddiâ etmiyoruz, zâten hangi delîl-i aklî vardır ki hakāik-ı ma'neviyyenin vücûdunu kat'iyet-i riyâzıyye derecesinde bir kuvvetle isbât edebilsin? Burada delâ'ilin kuvvetinden ziyâde şahsın kābiliyeti

hâ'iz-i **[4]** te'sîrdir. Felsefe, kelâm kitapları isbât-ı vâcib delâ'iliyle mâl-â-mâl olduğu halde Cenâb-ı Hakk'ı ceffe'l-kalem inkâr eden binlerle adam görülüyor. Onların bu inkârları isbât-ı vâcib sadedinde ityân edilen delâ'ili tamâmıyla hükümden ıskāt edemediği gibi o delâ'ilin ityânı da münkirînin kâffesini dâ'ire-i tasdîk ve îmâna idhâl eyleyemez. "Vürûdü'l-imdâd bi-hasebil-isti'dâd" sözünün tazammun ettiği hakîkati kimse inkâr edemez. Meselâ yağmur yağar kayalara isâbet eden katreler bir müddet sonra tabahhur ederek tekrar havaya âzim, fakat toprağa düşen dâneler onun eczâsına nüfûz ile türlü türlü nebâtâtın nemâsına hâdim olur. Demek ki her şeyden evvel mahalde kābiliyet şart imiş; mahalde kābiliyet olmadıktan sonra çekilen emeklerin hepsi hebâ olur. Merkebe mûsîkī ta'lîm etmek sevdâsına düşenin hâline hem ağlanır, hem gülünür!

Urefâ diyor ki: Zât-ı vahdet hakkında herkesin nazarı isti'dâdından ileri gidemez. Avâm bakar her şeyi kışrdan ibâret görür; havâs bakar kışr ile lübbü birlikte görür; âşık bu iki mertebeden yükselip yalnız lübbü görür.

Yalnız kışrı gören dereke-i hayvâniyyette kalır; kışr ile lübbü birlikte gören mertebe-i insaniyyete irtikā eder; yalnız lübbü gören rabbânî olur.

Her şeyi kışrdan ibâret zanneden hiçbir şey bilmez, hiçbir şey bilmediği için bir şey söylemez. Yalnız lübbü gören de bir şey söylemeye cesâret edemez. Bu mebhasde söz söyleyenler lübb ile kışrı gören mutavassıtlardır.

زخامی میزند آن بی خبر جوش
که خام اوازه دارد پخته خاموش[1]

Vahdet-i vücûd muhakkıkīn-ı sûfiyyenin meslek-i hâss-ı irfânıdır. Onlar bu mertebeye irtikānın tevhîd-i hakīkīye vusûl için şart-ı lâ-büdd hükmünde olduğuna kā'ildirler.

Bu mebhasde söz söylemek için iki tarîk vardır; bunlardan biri tarîk-ı fikr u nazar; diğeri de tarîk-ı zevk ve şühûddur. Tarîk-ı fikr u nazar bütün mütefekkirîn için açıktır. Tarîk-ı zevk ve şühûda gelince o yalnız usûlü vechile kat'-ı merâtib-i ma'rifetle o feyze mazhariyet sa'âdetine nâ'il olanlar içindir. Herkes aşk ile aşkın hâlâtından bahs edebilir; fakat lezzet-i aşkı ancak âşık olanlar bilir.

پرسید یکی که عاشقی چیست
کفتم که چو من شوی بدانی

Elimize bir küre-i musanna'a aldığımız zaman arzın kâffe-i aksâmını ihtivâ ettiğini görürüz; bu ihâtamıza mağrûran arzı müdrikemize sığdırdığımıza kā'il oluruz; her beldenin ismini söyleriz; lede'l-hâce onlara dâir az çok ma'lûmât da verebiliriz; o koca şehirler küre-i musanna'amızın üzerinde birer nokta kadar gösterilmiştir. Yüzlerce kilometrelik yerleri parmağımızın ucuyla setr etmek bizim için mümkündür.

Fakat o noktalardan birini teşkîl eden Londra şehrine girecek olur isek küre-i musanna'mızın üzerinde onun nâmına mevzû' olan noktanın medlûl-i hakīkīsi ne olduğunu o zaman anlar, o noktanın içinde bu sefer biz nokta kadar kalırız. Şehri tamâmıyla gezmek, muhtevî olduğu me'âsir-i umrân ve terakkīyi birer birer görmek için haftalar, belki de aylar kifâyet etmez, isim ile müsemmâ beynindeki fark-ı azîm olanca kuvvetiyle tahakkuk eder.

İşte fikr u nazarla zevk ve şühûd da böyledir. Biri hakīkatin ismini diğeri de -ta'bîr câ'iz ise- cismini gösterir.

Vahdet-i vücûd olsun Panteizm olsun bunların ikisinin de illet-i gāye-i taharriyâtı Cenâb-ı Hakk'ı bulmaktan ibârettir. Fakat bu iki şeyin müşâbehet-i suveriyyelerine bakıp da aralarındaki fark-ı ma'nevîden zâhil olmamalı. Bu fark-ı ma'nevî îmân ile ilhâd arasındaki farkın aynıdır. Meselâ hiçbir din ile mütedeyyin olmayan bir takım felâsife görülüyor ki cüstücû-yi hakîkat tarîkındaki mücâhedât-ı akliyyeleri netîcesinde vahdâniyet-i ilâhiyyeye kā'il oluyorlar. Dîn-i İslâm'ın rükn-i evvelîni de vahdâniyet-i ilâhiyye değil midir; şu hâle nazaran aklen vahdâniyet-i ilâhiyyeyi kabûl eden bir feylesof ile bir hakîm-i müslimi bir mi tutmak lâzım gelir?

Yalnız vahdâniyet-i ilâhiyyeyi tasdîk ile her şey olup biter mi? Sâdece bir ictihâd-ı aklî ile hâsıl olan o i'tikād, sâhibini makbûl-i ilâhî eder mi? Bizim i'tikādımıza göre etmez. Vâkı'â evc-i a'lâ-yı hakīkate irtikā için pervâz edecek kanadın biri budur; fakat tek kanad ile uçulmaz. Kanadın biri cenâh-ı tevhîd-i sermedî ise, diğeri de cenâh-ı tasdîk-ı Ahmedî'dir. Tevhîd-i felâsifeyi görüp dîn-i İslâm'dan rû-gerdân olmak ne ise, "Panteizm" denilen meslek-i felsefîye sâlik hükemâyı görüp vahdet-i vücûda kā'il olan evliyâullahdan rûgerdân olmak da odur.

Mülhidle mü'minin bazı nikātta fikren ve nazaran ittihâdları her zaman için mümkündür. Hattâ mülhid olur ki nazar-ı hikmeti mü'mini geçer, vusûl-i hakīkatte ona tekaddüm bile eder. Eğer bu dediğimiz şeyin imkânı olmasaydı (اطلبوا الحكمة ولو من افواه المشركين)[2] hadîs-i şerîfiyle müşterikînden/müşrikînden telakkī-i hikmetle me'mûr olmaz idik, kezâ taleb-i ilm için aktâr-ı ba'îde yollarının bizim için güşâde olduğu hakkındaki hadîs-i nebevî fem-i dürer-bâr-ı sa'âdetten şeref-sâdır olmaz idi.

Sûfiyyenin "Vahdet-i Vücûd" dedikleri şey felâsifenin "Panteizm" dedikleri mesleğin aynı imiş, şu halde envâ'-ı tâ'ât ve mücâhedâta hâcet ne?

Bu mebhase dâir onlar tarafından yazılan âsârın mütâla'ası husûl-i maksada kâfîdir. Binâ-berîn ben de onları okur, bu mesleğin ne demek olduğunu anlarım; bu sûretle daha mükemmel, daha müdellel bir meslek-i hikmete sâlik olacağım cihetle beyne'n-nâs bir muhakkık-ı kâmil olmak üzere geçinirim denecek olursa bu söz fikr u nazar mertebesine göre sahîh ola **[5]** bilir ise de zevk ve şühûd mertebesine göre aslâ sahîh olamaz.

Bir isim tahtında ta'ayyün eden pek çok şeyler vardır ki müşâbehet-i suveriyyelerine rağmen beynlerinde fark-ı azîm vardır.

---

[1] Feriduddin Attar, *Bülbülname*.

[2] Benzer şekilde, İ. Hakkı Bursevi, *Tefsîr-i Ruhu'l-Beyân*, Beyrut, 1127, c. 7, s. 88.

Meselâ bir bardak deniz suyu bir bardak da Karakulak suyu alıp yan yana koyacak olursa bunların zâhirine bakanlar beynlerinde hiçbir fark görmezler, bu fark o suları içtikten sonra anlaşılır. [1](هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ)

Sun'î bir yâkūtun şa'şa'a-i suveriyyesi bazı kere en mâhir kuyumcuları bile aldatıyor. Mihekk-i tecrübe olmasa çok sâhte altınlar hakīkī altın gibi kîse-i rağbette taşınır idi.

دانهء فلفل سياه وخال مهروبان سياه

هر دوجانسوزند اما اين كجا و آن كجا

Hâl böyle iken gerek fikr u nazar, gerek zevk u şühûd mevhibelerinden nasîbi olmayan bir takım cühelânın kahvehâne ve sâ'ire gibi mahallerde sebze piyasasından bahs eder gibi "vahdet-i vücûd"dan dem vurmaları, şunun bunun ağzından işittikleri yahud ma'nâsını kat'iyyen anlamamak şartıyla bazı kitaplarda okudukları sözleri sened ittihâz ederek envâ'-ı türrehâtın tefevvühüne cür'et ve bu sûretle kısa günde yüz kere hal'-ı ribka-i îmân ve İslâm eylemeleri artık akıl ve mantığın neresine sığar bilemem. Çünkü bu meslek ya bir meslek-i hikmettir yahud bir tarîk-ı zühd ü takvâ. Eğer bir meslek-i hikmet ise ondan bir şey anlayabilmek için az çok tetebbu'ât icrâsı lâzımdır. Yok, tarîk-ı zühd ü takvâ ise o da bir takım tâ'ât ve mücâhedât ile âmirdir.

Bunların üçüncüsü olan meslek-i esâfil hakkında ne demek lâzım geleceğini artık siz ta'yîn ediniz.

Ferid

EL-HANSÂ'

El-Hansâ' Arabın en büyük şâirelerinden, daha doğrusu en büyük şâirlerindendir. Muhadramiyyâttandır. Yani hem devr-i Cahiliyyeti idrâk etmiş, hem de Asr-ı Sa'âdet'e yetişmiştir. Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Âişe radıyallâhu anhâ Hansâ'ya pek iltifât buyururlar; bu âteş-zebân karının kardeşleri hakkındaki müdhiş mersiyelerini kendisine inşâd ettirerek dinlerlermiş.

Meşhûr Cerîr mu'âsırlarının, seleflerinin şiirini tenkīd ederken nöbet Hansâ'ya gelince susarmış. "Niye sustun?" su'âline karşı da "O karının şiirleri hakkında mütâla'a yürütmek benim haddimin pek fevkındedir." der imiş.

Sırâtımüstakīm sahîfelerinde sırası düştükce üdebâ-yı Arab'ın eserlerini gücümüz yettiği kadar tercüme etmek istiyoruz. İnşâallâh o zaman Hansâ'nın mersiyelerini de nakl ederiz. Yalnız bu büyük kadının Sûk-ı Ukâz'da Hazret-i Hassân ile geçirdiği bir vak'ayı şimdiden söyleyeceğiz.

Sevgili kâri'lerimizin ma'lûmudur ki Sûk-ı Ukâz bir belâgat sergisi, bir şiir sergisi idi. Arabın ma'rûf, gayr-ı ma'rûf, erkek, kadın ne kadar şuarâsı, üdebâsı, hutabâsı varsa oraya gelerek eserlerini okurlar; hakem intihâb olunan bir münekkıdin nazar-ı tenkīdine arz ederlerdi.

Bir gün el-Hansâ' Sûk-ı Ukâz'a gelerek şiirlerini okudu. O zaman hakem meşhûr Nâbiga-i Zübyânî idi. Hansâ'yı can kulağıyla dinledikten sonra "İkincisin. Eğer senden evvel şu kör şâir gelmiş olmasaydı seni birinci çıkarırdım." dedi. Nâbiga'nın birinci çıkardığı şâir A'şâ idi.

O sırada Hassân da orada bulunuyordu. El-Hansâ'nın mazhar olduğu mertebeyi kıskandı. Nâbiga'ya i'tirâza kalkıştı. Nâbiga "Sana bu cevap versin, ben uğraşamam." diye Hansâ'yı gösterdi. Hansâ' Hazret-i Hassân'a bakarak: "En metîn şiirin hangisi ise onu oku da dinleyeyim bakayım..." dedi. Hassân derhal

لنا الجفنات الغر يلمعن بالضحى؛

و اسيافنا من نجدة يقطرن دمًا

matla'ıyla başlayan neşîde-i hamâseti inşâd etti. Ma'lûmdur ki Arablar en çok semâhatlarıyla bir de şecâ'atlarıyla fahr ederler. Hicv edecekleri adamı da pintilikle, korkaklıkla batırırlar. Hassân da kabîlesinin mefâhirini ta'dâd eden bu şiirine o sûretle başlamıştı. Matla' "Bizim sabahleyin parıl parıl parlayan beyaz tencerelerimiz var, kılıçlarımız kemâl-i necdetimizden kan damlalarına mîzâb oluyor." me'âlindedir.

Hansâ' şiiri baştan aşağı dinledi. Evvelâ şu matla' beyitini alarak dedi ki: "Kuzum, kabîleni medhetmek istemişsin; fakat bir beyitte yedi yerde düşmüşsün! Bizim beyaz tencerelerimiz var demek için (جفنات الغر) diyorsun. Bilmiyor musun (جفنات) kelimesi kıllet gösterir. Demek sizin nihâyet üç tencereniz varmış. Sen bunu (جفنات) demeyecektin (جفان) diyecektin. Çünkü bu şekil kesret gösterir. Sonra beyazlığı da vâzıh bir sûrette gösteremiyorsun: Evet (غر) kelimesi (غره)'den gelir ki nihâyet beyaz bir leke demektir. Sen burada (غر) lafzı yerine (بيض) kelimesini kullanacaktın. Gelelim (يلمعن)'ye. Leme'ân nisbetle o kadar şiddetli olmayan ziyânın zaman zaman zuhûru demektir. Demek sizin tencereleriniz zaman zaman parlıyor: Hem sönük bir nûr ile parlıyor. Evet, burada işrâk maddesini kullanarak (يشرقن) diyecektin. O zaman hem tencereleriniz alabildiğine parlayacak, hem mütemâdiyen parlayacaktı. Gelelim (باضحى)'ye. Bir kere gündüzün tencerenin parlaklığı göze çarpmaz; sâniyen mihmân-perverlik, semâhat nokta-i nazarından gece parlayan tencere gündüz kaynayan tencereden daha hoş olur. Onun için sen de tencereleri gece kaynatacak yani (باضحى) yerine (بالدحى) diyecek idin.

[6] (و اسيافنا) da tıpkı (جفان) gibi kıllet gösteriyor. Sizin koca kabîlenizin topu topu üç kılıcı mı var! Tabî'î değil. O halde (اسياف) yerine (سيوف) diyecektin. (يقطرن) kelimesi de za'îf: Kılıçların ucundan kan damlaması bir şey değil. Burada kan damlamayacak belki seyelân edecek idi. O halde (يقطرن) yerine (يسلن) diyecektin. (دمًا) kelimesi de birçok kanlar göstermek lâzım geleceği için (دماء) şeklinde olacaktı..."

Daha, matla' beytine âid tenkīdâtını dinlemekle zavallı Hassân da alt tarafını istimâ'a mecâl kalmadı. Oradan çekilip gitti.

Geçenlerde resâil-i mevkûtenin birinde "Arablar şiiri kasden mevzûn, mukaffâ söylenen kelâm diye ta'rîf ederlermiş." tarzında bir rivâyet gördüm. Râvî bu ma'lûmâtı başka birinden aldığını da söylüyordu. Böyle âriyet ilim ile bahse

[1] Furkân, 25/53.

karışmak câ'iz midir bilmem ki! Vâkı'â münekkıdîn-i Arabın vezin kāfiye sakatâtını ihtâr ettiklerini gördük; lâkin mahzâ âhenginden, kāfiyenin düzgünlüğünden dolayı bir nazm-ı sırfı şiir derecesine çıkardıklarını hiç görmedik. Hansâ'dan naklen yazdığımız şu sözler müddeâmızı isbât edebilir sanırız.

Mehmed Âkif

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Dördüncü Asr-ı Hicrî'de Mısır ve Mağrib

Mısır; Nil'in taşkın feyezânlarına ârâmgâh olan dar ve uzun bir vâdîden, iki kaya arasına sıkışmış münbit bir kıt'adan ibârettir.

Şimâl cihetinde, Bahr-i Sefîd'in âğûş-ı mevce-dârına atılır gibi uzanan delta; nehrin feyyâz sularının tersîb ettiği millerle günden güne tevessü' ederek Mısır'ın servet-i tabî'iyye ve kıymet-i arziyyesini mütemâdiyen artırmaktadır. Habeşistan'ın karlarla mestûr şevâhikından esnâ-yı sayfda kopan seylâblar, Akdeniz'e doğru pür-gurûr koşarken, muttasıl artar, yükselir ve nihâyet mecrâsına sığışamayarak taşar ve etrâfı kâmilen istîlâ eder. Kurak topraklar üzerinde bir tabaka teşkîl eden sular, bazen; on metre irtifâ'a kadar çıkabilir.

Eylül'e doğru sular çekilir, nehir mecrâsına girer ve miller teressüb ederek arâzî üzerinde münbit bir tabaka teşkîl eder ve işte o vakit Mısır'da hayât-ı faâliyet başlar.

Mısır, beşeriyetin dershâne-i evvelîni medeniyet-i kadîmenin mehd-i şa'şa'a-dârıdır. Mısır'da te'sîs-i hükûmet eden sülâlelerin bir kısmı Mısr-ı Süflâ'da (pâyitahtları Menfis şehri idi), bir kısmı da Mısr-ı Ulyâ'da (pâyitahtları Teb şehri idi) hükümrân olmuşlardır.

Menfis beş bin sene kadar kemâl-i debdebe ile Mısır'a hâkim olmuştu. Ferâine devirlerinin birer heyûlâ-yı azametnümûnu olan ve Menfis civârında yükselen ehrâmlar, dördüncü sülâleye âid üç hükümdâr [silik] matmûre-i ebedîleridir.

Ehrâmlar, mu'azzam birer hatîb [silik] Nil sâhilinde yaşamış olan insanların mesâî-i hayat-bahşâsını, müstebid hükümdârların mezâlim-i hûn-âlûdunu bütün an'anesiyle ahlâfa takrîr için bugüne kadar pâyidâr olmuşlardır.

Bir nazar-ı ibret-bîn, ehrâmların her taşında târîh-i kadîmin bir sahîfesini, bir yaprağını okuyabilir.

Büyük ehrâmı inşâ edebilmek için yüz bin amele tamam otuz sene çalışmışlardı. [silik] bin kişi birkaç müstebiddin ihtirâsât-ı şahsiyyeleri uğruna ölüme mahkûm olmuş üserâ kitlelerinden müteşekkil idiler. Ebu'l-hevller; Sphinx ise Teb medeniyetinin âsâr-ı mütebâkıyyeleridir. Teb bin beş yüz sene kadar ihtişâm ve azametini muhâfaza edebilmişti.

İskenderiye'nin istîlâsı Mısır'da yeni bir devre-i hayâtın mebde'-i inkişâfı oldu. Fakat kable'l-mîlâd 323 senesinde İskender birden bire vefât edince memâliki kumandanları arasında taksîme uğradı. Mısır'a yerleşen Batlamyusların ikdâmâtı, İskenderiye'yi bir dâru'l-irfân hâline getirdi. Yunan hükemâsından bir çokları İskenderiye Dârülfünûnu'nda ikmâl-i tahsîl eylemişlerdi. Hattâ meşhûr Arşimed bile bu mektebin telâmîz-i irfânındandır.

Petoleme hükümdârlarından Soter mücâvir memleketlerde iştihâr eden ulemâyı İskenderiye'ye celb ve mazhar-ı avâtıf ediyordu. Soter'in sarayında bulunan e'âzımdan meşhûr Demetrius Fhalerus İskenderiye Kütübhâne-i ebediyyü'l-iştihârını te'sîs eylemişti.

Batlamyus Fladelfiyus zamanında idi ki meşhûr Öklidus, usûl-i hendesesini te'lîfe muvaffak oldu. Öklid'in vaz' ettiği metodlar, o zamana kadar ta'kîb edilen tarz-ı muhâkemeyi esâsından sarsmış, mütefekkirîne yeni bir çığır açmıştı.

İskenderiye Mektebi felsefede Aristo ve ahlâkta Zenon mesleklerini ta'kîb ediyordu.

Romalıların Mısır'a hücûmları esnâsında İskenderiye'nin muhteşem ve zengin kütübhânesi yandı. Bu felâket-i uzmâdan pek az kitap kurtarılabilmişti.

İskenderiye Medresesi hayli müddet nüfûz ve şa'şa'asını muhâfazaya çalışmıştır. Fakat sonraları tehavvülât-ı siyâsiyye ile bu dârü'l-irfânın menâbi'-i feyyâzesi kurumaya başladı.

Bilhassa Hıristiyanlığın intişârından sonra ülûm u fünûn artık akāmete mahkûm olmuştu.

İskenderiye, âlem-i Hıristiyaniyyetin üçüncü kürsüsü makāmını ihrâz eyledi. Meslek-i fennî ve felsefî kâmilen unutularak yerine âbâ'-i kenîsâiyyenin vehmiyyât-ı safsata-âmîzleri kāim oldu.

[7] İskenderiye'de hıristiyanlarla putperestler arasında zuhûr eden bir arbededen bil-istifâde despot Teofil, kayserin tahrîbâtından kurtulmuş olan kitapları da bu defa kâmilen yaktırdı.

Evvelce kütüb-i ilmiyye ve fenniyye ile mâlî olan raflara, âbâ'-i kenîsâiyyenin tevehhümât ve tehayyülât-ı garîbelerini hâvî müellefâtı doldurdular. St. Cyril despotluk kürsüsüne su'ûd edince şa'şaa ve lemeânını gāib etmiş olan mütebâkī şu'le-i irfân da büsbütün muntafî oldu. St. Cyril safsata ile meşbû' bir felsefe-i hurâfe-âlûd neşrine başladı. Bunun neticesi olarak, bir vakitler kütüb-i fenniyye ve ilmiyye ile mâlî olan o büyük kütübhâne; St. Cyril'den'den sonra, kâmilen İncil şerhleri, du'â mecmû'aları ve kilisece mukaddes tanılan zevâtın mu'cizelerini musavvir kitaplarla dolmuştu.

İskenderiye'de fünûn ve felsefeye karşı olan meyelân ve heves büsbütün sönmüş, dârü'l-irfân yerine kilise kāim olmuştu. Bir halde ki Amr bin el-Âs'ın ordusu Mısır'a girdiği zaman Gramerci Jan (Kütüb-i Arabiyye'de Yahyâ Gramatikosi nâmıyla ma'rûfdur) gibi fen-şinâs ancak bir iki zât bulabilmişti.

İslâmlar tarafından fethedildikten sonra; birinci ve ikinci asr-ı hicrî imtidâdınca, Mısır'da, faâliyet-i dimâğiyyeye dâir bir hareket-i kat'iyye ve serî'a görülemedi.

Füyûzât-ı İslâmiyye; hurâfât-ı acîbe ile uyuşmuş olan dimâğları uyandırabilmek için iki asır beklemek lâzım idi.

Fil-hakîka üçüncü asr-ı hicrî evâilinde bile Mısır'da faâliyet-i dimâğiyye henüz lâyıkıyla inkişâf edememişti. İskenderiye ve Kahire, Bağdad'ın şa'şaa-i irfân ve ihtişâmı karşısında pek sönük kalmıştı.

Fakat, Mısır siyâseten Bağdad'dan fekk-i râbıta ettikten sonra; bir ve belki iki asır müddet tarîk-ı terakkī ve tekâmülde muttasıl ilerlemiş; Şimâlî Afrika'da bir merkez-i ilm ü irfân hâlini almıştır.

Daha üçüncü asr-ı hicrînin nihâyetlerine doğru Mısır'ın Irak'la olan râbıtası gevşemeye başlamıştı. Nihâyet bu râbıta büsbütün koptu.

Tolunîler; –bazı harekât-ı şedîdelerine rağmen–- Nil sâhilinde fünûn ve edebiyâtın hâmîliği şerefini ihrâz edebildiler.

Benî Tolun Devleti'nin müessisi olan Ahmed bin Tolun Türk neslindendir. Irkına hâs olan hamâset ve kadir-şinâslığıyla kesb-i iştihâr eylemiştir. Ahmed; Mısır'da faâliyet-i dimâğiyyenin inkişâfına bütün gayretiyle sarf-ı himmet etmiş büyük bir zâttır.

İnşâ ettirdiği mebânî-i âliyye miyânında meşhûr hastahâne ile el-ân pâyidâr olan Câmi'-i Tolun hidemât-ı medeniyyesinin âbidât-ı ihtişâm-nümâsındandır.

Ahmed, câmi ittisâlinde bir medrese-i âliyye dahi inşâ ettirmişti. Medresenin pek mutantan olan resm-i küşâdı; İbni Tolun'un ulûm u fünûna karşı perverde ettiği ihtisâsâtın tezâhürât-ı müstahsenesine pek parlak bir vesîle teşkîl eylemişti.

Tedrîsâta başlandığı gün kendisi de bizzât derslerde bulunmuş mu'allimlerin takrîrlerini[1] istimâ'a rağbet göstermişti.

Genç şâkirdânın ahvâl-i rûhiyyesi üzerinde bir te'sîr-i amîk bırakacak olan şu hareket; şâyân-ı tebcîl büyüklüklerdendir.

Hastahâne umûma küşâde idi. Fukarâ, Cuma günleri meccânen muâyene ve tedâvî edilirlerdi.

Ahmed'in mahdûmu Ebü'l-ceyş Humâraveyh dahi pederinin isrini ta'kîb eylemiştir. Mısır'da inşâ ettiği müessesât miyânında meşhûr hayvânât müzesi şâyân-ı tezkârdır. Bu müzede zî-hayât her nevi' hayvan mevcûd idi.

Tolunîlerin pek kısa süren müddet-i hükûmetlerini mütе'âkıb İhşidîler re's-i kâra geçmişlerdi. Fakat onlar da uzun müddet pâyidâr olamayarak mevki'lerini Kayrevan'dan koşup gelen Fâtımîlere terke mecbûr olmuşlardır. Fil-hakîka 972 sene-i milâdîsinde Mu'izzüddîn, kemâl-i debdebe ile Kahire'ye girmişti.

Mısır iki asır kadar dâimî ihtilâllere makar olmuştu. Fakat Fâtımîlerin işgāli târîhinden i'tibâren ulûm u fünûn yine tarîk-ı terakkīsinde devam eylemiştir.

Aynı sene zarfında Vezîr-i şehîr Ca'fer, Câmi'u'l-Ezher'i inşâ ettirmişti. Ezher ittisâlinde binâ olunan medrese mükemmel bir dârülfünûn idi. Ezher'de fünûnun bil-cümle şu'abât-ı ma'lûmesi esâslı bir sûrette tedrîs ve ta'kîb olunuyordu.

Ezher; meşâhîr-i ulemâya menşe' olmak şerefini hayli müddet muhâfaza eylemiştir. Memâlik-i İslâmiyyenin en hücrâ mahallerinden bir çok gençler, Mısır'a Ezher'in âğûş-ı irfânına koşuyorlardı.

Dördüncü asr-ı hicrîde Mısır'da cidden mümtâz e'âzım yetişmemiş ise de, bilâhare Ezher'in sakf-ı irfânından taşan huzemât-ı ma'rifet, beşinci, altıncı ve hattâ yedinci asırlarda lemeât-ı şa'şaa-dârıyla cihân-ı medeniyyeti nûrlara müstağrak eylemiştir.

* * *

Saîd bin Teofil ve Hasan bin Zeyrek – Tolunîler devrinde yetişen e'âzım-ı erbâb-ı fenden ve meşâhîr-i etıbbâdan Saîd bin Teofil'i zikredebiliriz. Saîd'in ulûm-i tabî'iyye ve fenn-i tıbdaki ihtisâsı şâyân-ı hayret bir derecede idi.

Saîd, esnâ-yı seferde Ahmed bin Tolun'un hizmet-i tabâbetini îfâ ederdi. Emir, şehirde ikāmet ettiği zamanlar; hizmet-i tabâbette Hasan bin Zeyrek istihdâm olunurdu. Hasan da Tolunîler devrinin bâriz sîmâ-yı irfânlarından sayılır.

Bu iki zât, ulûm u fünûnun Afrika'da intişârına hayli hizmet etmişlerdir.

[8] Ebû Ali Halef et-Tolunî de bu devrin ekâbir-i erbâb-ı kemâlinden ma'dûddur. İlm-i teşrîhe âid tetebbu'ât-ı mühimmede bulunmuştur. Gözün teşrîhi, emrâz-ı ayniyyenin tarz-ı tedâvîsi hakkında yazmış olduğu *Kitâbü'l-Hâye ve'l-Kifâye* ünvanlı eseri meşhûrdur.

* * *

Mağrib – Mısır hâric olmak üzere, Afrika'nın cihet-i şimâliyyesine tesâdüf eden hıtta-i vesîaya Mağrib nâm-ı umûmîsi verilir. Kadîmden beri Berberîlerle meskûn olan bu iklim, mâzîde mühim safahât geçirmiş, hûn-âlûd kıtâllere uğramıştır:

Fenike'den bâdbân-güşâ-yı azîmet olan birkaç gemi halkı, Berberistan'ın latîf bir noktasında, Bahr-i Sefîd'e hâkim olan bir çıkıntı üzerinde Kartaca'yı te'sîs eylemişlerdi.

Bilâhare Romalıların, daha sonra Vandalların ve nihâyet Rum İmparatorluğu'nun zîr-i istîlâ ve himâyesine geçmiş olan bu iklîm; Mu'âviye bin[2] Ebû Süfyân devrinde, Ukbe bin Nâfi' gibi bir hârika-i harbin gayretiyle memâlik-i İslâmiyye miyânına idhâl edildi.

Târîh-i fennin âlem-i İslâma âid olan kısımlarında Mağrib'e dâir -aktâr-ı sâireye nisbeten- o kadar parlak sahîfelere tesâdüf olunamaz.

Fil-hakîka livâ-yı İslâmî altına sığınan memâlikten yalnız Mağrib iklimidir ki ulûm u fünûna karşı lâ-kayd kalmıştır. Çünkü muhîtte o kābiliyet yoktu. Ara sıra parıldayan nûr-ı zekâlar ise pek çabuk sönmüşler, berk-âsâ pâyidâr olamamışlardır.

Kadîm ahâlî-i Berberiyye temeddünden ziyâde bedâvete, ilm u irfândan çok hamâsete müstaid idiler.

Ufk-ı Mağrib'de tulû' eden bu nâdir zekâlardan İshâk bin İmrân'ı zikredebiliriz. Dördüncü asr-ı hicrîde Ağlebîlerin son hükümdârı bulunan Ziyâdetullâh, İshâk bin İmrân'ı Mağrib'e da'vet eylemişti. İshâk da'vete icâbet etti. Ve Kayrevan'da şânına lâyık bir sûrette mazhar-ı istikbâl oldu.

[1] Metinde (تقديرلرينى) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (معاويه ده) şeklinde yazılmıştır.

Fakat Mağrib'de ilk şu'le-i fenni îkāda çalışan bu zât, bilâhare Ziyâdetullâh'ın kurbân-ı gadri olmuştur. Ziyâdetullâh insaniyet için bir şâibe addolunacak kadar sefîl bir u'cûbe, hilkat-şiken bir zâlim idi. Şehzâdeliği hengâmında, taht-ı saltanata yol bulmak için harem ağalarını iğfâl ederek onlara pederini katlettirmiş ve beşeriyeti en fecî' hilkat-şikenliklere sevk eden iklîl-i saltanatı 903 sene-i milâdîsinde başına geçirmişti. Nâil-i emel olduktan sonra âlet-i denâeti olan harem ağalarını birer birer boğdurdu.

Târîh, Ziyâdetullâh'ı bütün ma'nâsıyla zâlim bir seffâk, bî-emân bir gaddâr olmak üzere tasvîr ediyor.

Pederini itlâf ettirdiği gibi hânedân-ı saltanat efrâdından otuz kadar zâtı da evvelâ nefy ü iclâ ve ba'dehu i'dâm eylemişti.

Âilesi erkânını fecî' bir sûrette boğazlayan bu hâin sırtlanın erbâb-ı ilmi himâye edeceğini ümîd etmek şeytandan îmân beklemek kadar müsteb'ad idi. Fakat nasılsa İshâk bu husûsu takdîr edememiş gafil avlanmıştı. İshâk evvelce pek büyük iltifâtlara müstağrak olmuşken bilâhare birden bire nazar-ı teveccühden büsbütün düştü.

İshâk'ın sebeb-i nekbeti İspanya'dan celbedilen bir Yahudi tabîbinin rekābet ve telkīnât-ı ihânetkârîsi olduğu muhakkaktır.

Ziyâdetullâh gibi bî-emân bir sarsar-ı mezâlimin güzergâhına tesâdüf eden şu'le-i irfânları pek çabuk söndüreceği şübhesiz ve emsâliyle sâbittir.

İshâk bin İmrân'ın vefâtı târîh-i fende bir fâci'a-i hûnâlûd teşkîl eder; istibdâd ve mezâlimin bir timsâl-i bî-menendi olan Ziyâdetullâh, İspanyalı Yahudi'nin ihânet ve telkīnâtıyla İshâk'a karşı intıfâ-nâ-pezîr bir husûmet besliyordu.

Cânhırâş, hânümân-sûz i'tisâflara âlet olmamak, mağdûrînin himâyesine kalkışmak gibi muttasıf olduğu secâyâ-yı necîbe felâket-i mukarreresini tesrî' eyledi. Bir gün emîr, kaplanları utandıracak bir tasavvur-ı vahşet-nümûnun mevki'-i fi'le konulmasını irâde etti: Kendi huzûrunda koca hekîmin kolları oyuldu, evrideleri kesildi. Al kanlar içinde hayât-ı nâsûtîye ebediyyen vedâ' eyledi.

Bir dâhî-i irfân, dem-i ihtizârın vâveylâ-yı dil-sûzuyla âfâkı titretirken bir müstebidd-i hûnîn de erîke-i ceberûtîsinden bu manzara-i vahşet-nümûnu bilâ-fütûr temâşâ eylemişti!...

Mevtâya hürmet vecâ'ib-i beşeriyyet ve diyânetten olduğu halde Ziyâdetullâh buna da ri'âyet etmedi. Bîçârenin cesed-i mürdesini çârmîha gerdirdi. Kuşlar tarafından didik didik edilinceye kadar orada asılı bıraktırdı.

Koca bir iklimi nûr-ı irfânla tenvîre çalışan bu büyük adam sefîl bir müstebiddin fermân-ı gadriyle yok yere ve muhakkarâne mahvolup gitti.

Maamâfîh çok geçmeden adâlet-i İlâhiyye tecelliyât-zuhûr olarak Ziyâdetullâh da müstahık olduğu cezânın bir kısmını olsun sağlığında gördü:

İdâre-i hükûmet yerine îş ü işret ve icrâ-yı mezâlimle dem-güzâr olan bu sefîl, Fâtımîlerin muhâcemât-ı dilîrânelerine tâb-âver-i mukāvemet olamayarak evvelâ Mısır'a ve bilâhare arz-ı Filistin'e firâr eyledi. Hayâtının edvâr-ı ahîresi bir silsile-i fecâ'at teşkîl eder. Terk-i dağdağa-i hayât ettiği zaman na'şını defnedecek kimse bulunamamıştı. İshâk bin İmrân'ın pek çok müellefâtı vardır. Bunların kısm-ı a'zamını Mağrib'e gitmeden evvel yazmıştı.

Kara sevdâya dâir *Kitâb fi-Mâlihulyâ* ünvanlı eseri fizyoloji, **[9]** psikoloji ve tıbba âid pek mühim tedkīkātı câmi'dir. Bu kitabın Arabca bir nüshası Münih Kütübhânesi'nde mevcûd olup "8056"ıncı numarada mukayyeddir.

Makāletün fi'l-İstiskā "Hidropisie" nâm eseriyle *Kit[â]b fi'n-Nabz* ünvanlı kitabı kıymetdâr müellefât-ı tıbbiyeden ma'dûddur.

Nüzhetü'n-Nefs ünvanlı kitabı ise ilm-i ahlâk ve psikolojinin en dakīk mebâhisini câmi' bir eser-i âlîdir.

İbni Cezzâr – Ebû Ca'fer Ahmed bin İbrahim bin Ali bin Ebî Hâlid el-Cezzâr, Mağrib muhîtinde perverişyâb-ı kemâl olmuş bir nâdire-i rüzgâr, bir hârika-i irfân-nisârdır. Diyâr-ı Mağrib, bu öz evlâdıyla bi-hakkın iftihâr edebilir.

İbni Cezzâr dördüncü asr-ı hicrîde Kayrevan şehrinde mehd-ârâ-yı âlem-i şuhûd olmuştur. Fenn ü felsefe ve bilhassa ilm-i tıbbı meşhûr İshâk bin Süleyman el-İsraîlî'den teallüm eylemiştir.

İbni Cezzâr ilmen ve irfânen -Mağrib'e göre- bir hârika olduğu gibi ahlâkan da; ciddiyet, vakār, kanâ'at, intizâmperverlik, azm ü metânet, istihkār-ı menfaat gibi evsâf-ı âliye ile mütehallî bir nâdire-i fazîlettir. Ümerâya temelluk etmez, devâir-i ekâbire sokulmaz, izzet-i nefsini muhâfaza ederdi. Târîh-ı vefâtı dört yüzüncü sene-i hicrîsine müsâdifdir.

İbnü'l-Cezzâr'ın bir çok müellefâtı vardır. *Zâdü'l-Müsâfir* ünvanlı eser-i tıbbîsi, pek meşhûr olup Latin ve Yunan lisânlarına tercüme edilmiştir. *Zâdü'l-Müsâfir* Avrupa erbâb-ı fenni miyânında iştihâr eden büyük kitaplardandır. Ahîren Mösyö Damberg ve Mösyö Dugart taraflarından Avrupa lisânlarına tercüme edilmiştir.

İbnü'l-Cezzâr hâzık bir tabîb, müdekkık bir ilm-i rûh mütehassısı olmakla mümtazdır. *Rûh* risâlesiyle *Mi'de ve Emrâz-ı Mi'deviyye* ünvanlı kitabı pek ma'rûfdur. *Risâletün fi'n-Nevmi ve'l-Yakaza*'da nevm ve hâlât-ı nevme dâir hayli tedkīkātta bulunmuştur.

Kitâbü'l-Bülga fi-Hıfzı's-Sıhha nâm eseri hıfzu's-sıhha kavâ'idini câmi' kıymetdâr bir kitabdır.

İbnü'l-Cezzâr *Kitâbün fi-Ahbârı'd-Devle*'siyle münekkıd bir târîh-şinâs olduğunu göstermiştir. Et-Temîmî, İbnü'l-Cezzâr'ın *Kitâbü's-Suhûr* nâmında bir eserinden daha bahsediyor. *Zâdü'l-Müsâfir*'in bir nüshası Fransa Kütübhâne-i Millîsi'nde mevcûd ve mahfûzdur.

İbnü'l-Cezzâr mu'âsır bulunduğu e'âzımın terâcim-i ahvâlini câmi' olmak üzere *Kitâbü't-Ta'rîf bi-Sahîhi't-Târîh* nâmıyla diğer bir eser-i mühim daha te'lîf eylemiştir.

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

* * *

RAVZATÜ'L-KURRÂ'

– 12 –

İmam Hüseyin radıyallâhu anh

İsm-i pâk-i âlîsi "Hüseyin" künyeleri "Ebû Abdillah" lakab-ı sa'âdetleri "es-Sıbt, ez-Zekî, Seyyidü'ş-şühedâ"dır. Hazret-i Ali ile cenâb-ı Fâtımatü'z-Zehrâ'dan hicretin dördüncü senesi mâh-ı Şa'bân'ının beşinci Salı günü belde-i mübâreke-i Medîne'de mehd-ârâ-yı âlem-i şühûd olmuşlardır. İmam "Hasan" radıyallâhu anh efendimizin küçük biraderi ve e'imme-i İsnâ Aşer'in üçüncüsüdür. Ümmü'l-Hâris hazretlerinden mervîdir ki: Cenâb-ı imâm-ı hümâm hâl-i tufûliyyette beyaz bir hırkaya sarılı olarak âğûş-ı sa'âdete alındıkta: (قتلته الفئة الباغية من بعدى لانيالهم شفاعتى) deyü buyurularak ibrâz-ı te'essüf olunmuş ve İmam Hüseyin hazretlerinin ber-muktezâ-yı şîve-i takdîr-i İlâhî rütbe-i celîle-i şehâdeti ihrâz buyuracakları cânib-i Risâlet-penâh efendimiz hazretlerinden îmâ buyurulmuştur.

Mihmânhâne-i imkânda elli altı yıl beş ay beş gün perverişyâb-ı hayât olduktan sonra altmış birinci sene-i hicriyyesi Muharremü'l-harâm'ının onuncu Cum'a (Âşûrâ) günü deşt-i Kerbelâ'da Sinân bin Enes ve alâ-kavlin Şimr aleyhimâ mâ-yestahıkku tarafından atılan okun te'sîriyle âgaşte-i hûn-ı şehâdet ve rûh-ı pâki tâ'ir-i riyâz-ı cennet oldu (radıyallâhu anh).

Vak'a-i dil-sûz-ı deşt-i Kerbelâ mahkeme-i kübrâya kalmış büyük bir mâcerâ olup burada tafsîlâta lüzûm görülmemiş olmağla müşârun-ileyh hazretlerinin cesed-i mağfiret-eseri hâk-i pâkine tohm-ı şehâdet dökülmüş olan deşt-i Kerbelâ'da ser-i sa'âdetleri dahi Şam'da ve bir rivâyette Medîne-i Münevvere'de vâlide-i cennet-makarları yanında defnolunmuştur. Seyyid-i şübbân-ı ehl-i cennet, kurre-i a'yün-i ehl-i sünnet, ser-hayl-i şühedâ Hazret-i Hüseyin-i Kerbelâ radıye anhü Rabbü zü'l-kibriyâ sîne-i hikem-defînelerinden pâ-yı şeref-sâlarına kadar vücûd-ı behbûdlarında cedd-i emcedleri Habîb-i Hudâ aleyhi ekmelü't-teh[â]yâ efendimiz hazretlerine müşâbih idiler. Zât-ı sütûde-simâtları, gâyet halîm, selîm, kerîm, edîb, hamûl, sabûr, zâhid, âbid, âlim; âkıl, kâmil, ve'l-hâsıl cemî'-i evsâf-ı hamîdeyi câmi' olmak üzere, şerefi bütün ümmet-i Muhammed'e şâmil bir zât-ı melâik-sıfât olduğundan meşâhîr-i e'imme ve sâdât-ı mu'azzama nesl-i siyâdet-i şerîflerine müntehîdir. Zât-ı pür-berekâtları kırâeti bi-tarîkı'l-arz vâlid-i mâcidleri İmam Ali radıyallâhu anh hazretlerinden ahz u telakkī etmişlerdir.

Mervîdir ki cenâb-ı imâm-ı hümâm müsâfirleri ile sefere nişîn iken, hizmet eden kölesinin ayağı dolaşarak yedindeki ta'âmı imâm-ı müşârun-ileyh hazretlerinin üzerine dökmüş ve berây-ı te'dîb nazar olundukta [1](وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ) demesiyle imâm-ı müşârun-ileyh gadabını hazmetmiş [2](وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ) dedikte "afvettim" tekrar köle [3](وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ) demesi üzerine müşârun-ileyh hazretleri "seni malımdan âzâd eyledim" buyurmuştur.

[10]

[1] Âl-i İmrân, 3/134.
[2] Âl-i İmrân, 3/134.
[3] Âl-i İmrân, 3/134.

– 13 –

Abdullah bin Mes'ûd radıyallâhu anh

Müşârun-ileyh hazretlerinin künyeleri "Ebû Abdirrahmân"dır; zât-ı sütûde-simâtları kudemâ-yı sahâbeden olup İslâm-ı ezelîsini izhâr edenlerin altıncısıdır. Her gün vech-i âlî-i cenâb-ı Peygamberîyi görmek ve huzûr-ı mes'âdet-neşûr-ı hazret-i Risâlet-penâhîde bulunmak şerefiyle mübâhî olur idi. Zât-ı âlî-kadrleri huffâz-ı kurrâdan olup *Kur'ân-ı Kerîm*'i bi-tarîkı'l-arz Risâlet-meâb efendimiz hazretlerinden ahz u telakkī etmişlerdir. Şeyh Muhyiddîn en-Nevevî hazretlerinin rivâyetlerine göre sekiz yüz kırk sekiz hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Sahâbe ve tâbi'înden bir çok zevât Ebû Hureyre, İbni Ömer, İbni Abbâs kendilerinden ehâdîs-i şerîfe rivâyet etmişlerdir: En evvel Mekke-i Mükerreme'de *Kur'ân-ı Kerîm*'i cehren okuyan İbni Mes'ûd hazretleri olup, bundan dolayı küffârın ta'zîbâtına dûçâr olduğu halde yine okumaktan vazgeçmezdi. Her iki kāfile ile beraber Habeş'e ve ba'dehu Medîne-i Münevvere'ye hicret edip, Bedr; Uhud; Hendek ve sâir gazâlarda ve Bey'atü'r-rıdvân'da ve rihlet-i Nebevî'den sonra dahi Yermûk gazâsında hazır bulunmuştur. Cânib-i Nebevî'den cennetle tebşîr buyurulmuştu. Huzûr-ı Risâlet-penâhîde her vakit emr-i Nebevî ile *Kur'ân-ı Kerîm*'i cehren okur idi. Hazret-i Ömer radıyallâhu anh zaman-ı hilâfetinde "Ammâr bin Yâsir ile Abdullah bin Mes'ûd'u" Kûfe'ye i'zâm buyurup, yazdıkları nâmede: "Size Ammâr bin Yâsir'i emîr ve Abdullah bin Mes'ûd'u mu'allim ve vezîr gönderiyorum. Bunlar sahâbe-i Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin nücebâsından ve Ehl-i Bedr'dendir. Kendilerine iktidâ ve itâ'at ederek, sözlerini dinleyin ve Abdullah'ı sizin için kendi nefsime tercîh ettim." Yazmışlardı. Nihâyet derecede kanâatkâr, müttakī, halîm ü selîm bir zât olup, hakkında birkaç hadîs-i şerîf menkūldür. Hazret-i Ömer'in irtihâline dek Kûfe'de kalıp ba'dehû Hazret-i Osman radıyallâhu anh tarafından Medîne-i Münevvere'ye celb olunmuş ve müşârun-ileyhin zamanında 32 târîhinde altmış yaşını mütecâviz olduğu halde azm-i gülşen-sarây-ı âlem-i ukbâ buyurup Bakī''de defnolunmuştur. Bir rivâyette cenâze namazını Hazret-i Osman kılmış ve bir rivâyette vasiyeti üzere gece defnolunarak cenâze namazını Ammâr bin Yâsir veya [Zü]beyr bin Avvâm kılmıştır. Radıyallâhu anh.

Bir gün zât-ı mübâreklerine "nezdinizde hangi ilim makbûldür" diye suâl ettiler. "İlm-i *Kur'ân* ve ilm-i sünneti gâyet severim" diye cevap verdiler. İbni Mes'ûd hazretleri fevkalâde kuvve-i hâfıza ve melekât-ı akliyyeye mâlik idi. "Hâmil-i *Kur'ân-ı Kerîm* olanlar halîm ve cesûr olmalı ve daima mahzûn bir halde bulunmalıdırlar" buyururlardı. "İnsan hakīkat-i îmâna vâsıl olamaz. İllâ nezdinde helâlden olan fakr-ı hâl, harâmdan gelen zenginlikten hayırlı olmalıdır. İnsan-ı kâmil, medh ü zem indinde müsâvî olandır. Gece ve gündüz tahavvül eder. Ahvâl değişir, emânet ehline iâde olunur. Hayır zer' eden büyük mahsûl alır; şer eken nedâmet biçer." Cümel-i hikemiyyesi müşârun-ileyh hazretlerinin akvâl-i ârifâne ve zâhidânesindendir.

Bir gün bir A'râbî gelerek: "Yâ İbni Mes'ûd! Bana bir şey ta'lîm eyle ki cemî'-i menâfi'i câmi' olsun dünyada ve

âhirette necât bulayım" der. İbni Mes'ûd a'râbîye hitâben: "Cenâb-ı Hâlık'a aslâ şirk koşma; Kitâbullâh ve sünen-i Nebî ile âmil ol. Bâtıl gelirse reddeyle hakkı kabûl et" buyurdular. Bir gün kürsî-i hitâbette "Dünyada büyük fenâlık şirret-i lisândır. Kalb vardır ki şehvet-i ikbâle mâliktir. Siz kalbleri şehvet zamanında iğtinâm eyleyin" buyurmuşlardır. Bir gün zât-ı mübâreklerine "Yâ İbni Mes'ûd emr-i bilma'rûf ve nehy-i ani'l-münkere ri'âyet etmeyenler helâk olur" demişler idi. "Hayır, kalbini ma'rûf ile imlâ etmeyenler helâk olur" cevâbını vermişlerdir.

Müşârun-ileyh hazretlerinin hastalıklarında Hazret-i Osman radıyallâhu anh sûret-i mahsûsada yanına gelip "Hâl-i ihtizârda bulunmakta neden şikâyet ediyorsunuz ve neye iştihânız vardır" dedi. Cevâben "Günâhımdan şikâyet ediyorum, rahmet-i İlâhiyyeyi isterim" buyurdular. "Bir tabîb celbedelim mi?" deyince "Hâcet yok, beni hasta eden tabîbdir" cevâbında bulunmuştur. Kız evlâdı ziyâde olduğundan Hazret-i Osman radıyallâhu anh "Kızlarınıza ne bıraktınız? Onların ma'îşetleri dardır" demesiyle "Ben onlara sûre-i Vâkı'a'yı ta'lîm eyledim. Ben Cenâb-ı Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden işittim ki: "Her kim geceleri akşamdan sonra sûre-i Vâkı'a'yı tilâvet ederse fakr u fâkaya dûçâr olmaz" cevâbını vermiştir.

Müşârun-ileyh hazretleri seherde şu du'âyı okurlarmış:
(اللهم دعوتى فاجبتك وامرتنى فاطعتك وهذا من فاغفرلى يا ارحم الراحمين)

– 14 –

Alkame bin Kays en-Nehaî rahmetullâh

Müşârun-ileyh hazretlerinin ism-i şerîfleri Alkame, pederlerinin nâmı Kays bin Abdillah bin Mâlik olup künyeleri Ebû Şübeyl'dir. Zât-ı mübârekleri fukahâdan Esved bin Zeyd en-Nehaî'nin amcası ve İbrahim en-Nehaî'nin dayısıdır. Kendisi dahi kibâr-ı fukahâdan olup asr-ı Nebevîde kehvâre-zîb-i âlem-i vücûd olmuş ise de vech-i sa'âdet-i Peygamberîyi göremediğinden kibâr-ı sâdât-ı tâbi'înden olmuştur. *Kur'ân-ı Kerîm*'i Abdullah bin Mes'ûd, Ömer, Ali, Ebi'd-Derdâ' hazerâtından bi-tarîkı'l-arz ahzetmişlerdir. Kendilerinden dahi İbrahim bin Yezîd en-Neha'î, Ebû İshak es-Sebî'î, Ubeyd bin Nefile, Yahyâ bin Vessâb[1] gibi zevât bi-tarîkı'l-arz ahz-ı kırâet etmişlerdir. İlim ve zühd ü takvâda üstâdı Abdullah bin Mes'ûd hazretlerine gâyet müşâbih olup savt ve edâsı gâyet güzel idi. Abdullah bin Mes'ûd hazretleri müşârun-ileyhin hüsn-i savtını işittikce (فداك امى و ابى رتل فانه زين القرآن) derdi. Abdullah bin Mes'ûd hazretleri buyurmuştur ki: "Ben Fahr-ı âlem efendimiz hazretlerinden (حسن الاصوات تزن القرآن) buyurduğunu işittim."

[11] İbni Mes'ûd hazretleri "Bir mes'ele yoktur ki onu Alkame bilmesin" buyurmuşlardır. Ashâb-ı kirâmın ekseri Alkame'nin re'yine mürâca'at ederlerdi. Beş saatte hatm-i şerîf eder imiş. Zehebî *Tabakāt*'ında müşârun-ileyh hakkında ma'lûmât-ı âtiyeyi kaydediyor İbrahim en-Nehaî ve Şa'[b]î Alkame'den fıkh-ı şerîf okudular. Müttakī ve sâ'im idi. Tevâzu'undan ve kemâl-i insâniyyetten fukarâ kızlarını tezvîc eder idi. Hicretin 62 senesinde vefât eyledi. Vefâtından sonra bir Mushaf-ı şerîfden başka bir şey bırakmamıştır.

"Ashâb-ı nüfûz ve ağniyânın zararları dokunmasın da fâidelerini istemeyiz" derler idi.

– 15 –

Âsım bin Hamza rahmetullâh

Müşârun-ileyh hazretlerinin ism-i şerîfleri Âsım olup pederlerinin nâmı Hamza el-Kûfî'dir. Kırâeti Ali bin Ebî Tâlib radıyallâhu anh hazretlerinden ahz edip en çok rivâyeti müşârun-ileyhdendir. Kendisinden bi-tarîkı'l-arz Ebû İshak es-Sebî'î ahz-ı kırâet etmiştir, zât-ı mübârekleri sâlih, mevsûku'l-kelim bir zât idi.

– 16 –

Hâris el-Kûfî rahmetullâh

Müşârun-ileyh hazretlerinin ism-i şerîfleri Hâris pederlerinin nâmı Abdullah'dır. Ali bin Ebî Tâlib ve Abdullah bin Mes'ûd hazretlerinden ahz-ı kırâet etmiştir. Ebû İshak es-Sebî'î de zât-ı âlî-kadrlerinden ahz-ı kırâet etmiştir. İlm-i fıkha, ferâize, hesâba âşinâ meşâhîr-i fukahâdan bir zât idiler. Hicret-i celîle-i Nebeviyyenin 65'inci senesi dâr-ı fenâdan rihlet-i va'îdgâh-ı ervâha azîmet eyledi.

– 17 –

Ebû Hişâm el-Hemedânî el-Kûfî rahmetullâh

Müşârun-ileyh hazretlerinin ism-i şerîfleri Mesrûk, pederinin ismi Ecda' bin Mâlik'dir. Zât-ı mübârekleri a'lâm-ı tâbi'înden olmağla beraber emr-i fetvâda ileri gelenlerden olmuştur. *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânı bi-tarîkı'l-arz Abdullah bin Mes'ûd hazretlerinden ahzetmişler ve Hazret-i Ebûbekir, Ömer, Ali, Übeyy bin Ka'b, Mu'âz bin Cebel radıyallâhu anhümden rivâyet buyurmuştur. Kendilerinden dahi bi-tarîkı'l-arz Yahyâ bin Vessâb ahz-ı kırâet etmiştir.

Abdullah bin Mes'ûd hazretlerinden ahz-ı kırâet eden zevâtın en meşhûrları Alkame, Esved, Mesrûk, Ubeyde, Amr[2] bin Şurahbîl olduğunu İbrahim en-Neha'î müellefâtında zikr u beyân etmiştir. Sâhib-i tercüme hazretleri ulemâ-i Arab'ın ser-âmedân şu'arâsından olup hicretin otuzuncu senesinde intikāl-i âlem-i Ehadiyyet buyurmuştur. Bazı bilâda kādî olduğu mervîdir. "Bir gün adl ü hakkāniyyet dâiresinde icrâ-yı ahkâm etmek bana bir sene fî sebîlillâh cihâd etmekten efdaldir." Ve "mü'mine havfullâh ilmi kâfîdir." kelâm-ı hakîkat-beyânı akvâl-i ârifânesindendir.

– 18 –

Ebû Amr en-Nehaî rahmetullâh

İsm-i âlîleri Esved, pederlerinin nâmı Yezîd bin Kays bin Yezid'dir. *Kur'ân-ı Kerîm*'i bi-tarîkı'l-arz Abdullah bin Mes'ûd hazretlerinden ahzetmişlerdir. Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali radıyallâhu anhümden dahi rivâyet buyurmuştur. İbrahim en-Neha'î, Ebû İshak es-[Se]bî'î ve Yahyâ bin Vessâb, gibi zevât-ı âliyye de zât-ı mübârekelerinden ahz-ı *Kur'ân* et-

[1] Metinde (وشاب) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (عمر) şeklinde yazılmıştır.

mişlerdir. Ramazân-ı şerîfde iki gecede ve eyyâm-ı sâirede altı günde bir hatm-i şerîf etmek mu'tâdları idi.

Ol câmi'u'l-kemâlât hazretleri kurrâ-i Kûfe içinde meşhûr ü be-nâm ve fenn-i celîl-i kırâette imam idi. Celâlet-i kadri asrında müsellem bir zât olup 75 sene-i hicriyyesinde kurrâ-i ihlâs-intimâ-yı sâlifîne iltihâk eylemiştir.

– 19 –

Ebû Süleyman el-Cüheynî rahmetullâh

İsm-i âlîleri Zeyd olup künyeleri Ebû Süleyman pederi Beni Cüheyne kabîlesinden Vehb nâm zât idi. Kendileri kibâr-ı tâbi'înden olup *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânı Medîne-i Münevvere'de bi-tarîkı'l-arz Abdullah bin Mes'ûd hazretlerinden ahz ü telakkī etmişlerdir. Beyne'l-kurrâ' "A'meş" lakabıyla şöhret-şi'âr olan Süleyman bin Mehrân bu zât-ı âlî-kadrden bi-tarîkı'l-arz ahz-ı *Kur'ân* etmiştir. İrtihâlleri 80 sene-i hicriyyesinden sonradır.

– 20 –

Ebû Müslim el-Kilâ[b]î rahmetullâh

İsm-i âlîleri Ubeyd olup pederi Benî Kilâb kabîlesinden Kays nâmıyla ma'rûf bir zâttır. *Kur'ân-ı Kerîm*'i bi-tarîkı'l-arz İbni Mes'ûd hazretlerinden ahzederek Kûfe'de neşr-i kırâetle meşgūl olmuşlar ve Yahyâ bin Vessâb gibi zevât kendilerinden ahz-ı kırâet etmişlerdir.

72 sene-i hicriyyesinde terk-i dâr u diyâr ile âzim-i dâru'l-karâr olmuştur.

– 21 –

Ebû Mu'âviye el-Huzâ'î[1] **rahmetullâh**

İsm-i âlîleri Ubeyd pederlerinin nâmı Nefile'dir. *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânı İbni Mes'ûd hazretlerinden ve Alkame bin Kays'dan bi-tarîkı'l-arz ahzettikten sonra Kûfe'de ikāmet ederek neşr-i kırâetle meşgūl olmuşlar ve Yahyâ bin Vessâb, Hamrân bin A'yün gibi[2] meşâhîr-i kurrâ' zât-ı sütûde-simâtlarından ahz-ı kırâet etmişlerdir. Zât-ı mübârekleri İbni Mes'ûd hazretlerinin hıyâr-ı ashâbından ve kibâr-ı tâbi'înden ve Kûfe e'imme-i kurrâsından mevsûku'l-kelim bir zât olup 75 hudûdunda irtihâl-i dâr-ı na'îm buyurmuşlardır.

Çengelköyü **Hocazâde Ahmed Hilmi**

* * *

[12] SALÂHÎ EFENDİ

Şeyh Abdullah Salâhî-i Uşşâkī

Müteahhırîn-i meşâyıh-ı Osmaniyyenin e'âzım-ı fuzalâsından câmi'u'l-fezâil bir zâttır. 1130 senesi hılâlinde Balıkesir'de kadem-nihâde-i âlem-i şuhûd olmuştur. Yirmi yaşına kadar memleketi ulemâsından ulûm-ı 'âliyye teallümünden sonra İstanbul'a gelerek tekmîl-i nüsah etmek üzere tekrar derse şürû' ettiği gibi kadr-dân bir zâtın delâletiyle de "Tahvîl"[3] Kalemi'ne devama başladılar.

Az vakit zarfında isti'dâd-ı Hudâ-dâdları sâikasıyla gerek beyne't-tullâb gerek beyne'l-küttâb şüyû' bulan şöhret-i fevkalâdelerine binâen evvelâ mektupculuk sonra dîvân efendiliği hizmetiyle Hekimoğlu Ali Paşa ma'iyyetine ta'yîn olunarak bu hizmetle epeyce dolaştılar. Lâkin merkad-i mübârekleri Dersaâdet'de Eğrikapı hâricinde olan ve o târîhde Edirne'de irşâd-ı ibâd ile meşgūl bulunan Şeyh Cemâleddîn-i Uşşâkī hazretlerine intisâblarından bir müddet sonra isti'fâ ederek yedi sene vahdet ü inzivâ âlemlerinde imrâr-ı evkāt etmişler ki bu âlemde:

Müşkilin kimseye zâhirde Salâhî sormaz
Hâce-i bâtına sordu soracak esrârı

beytiyle de tekemmül-i merâtib-i irfâniyye eylediklerini ve

Celvetî, Bayramî ve Sa'dî, Kādirî
Nakşibendî, Mevlevî ve Gülşenî, Uşşâkīyiz

beytiyle de câmi'u't-turuk bir zât olduklarını remz ü îmâ buyurmuşlardır.

Yine bu evân-ı feyz-iktirânda âlem-i ma'nâda Şeyh-i Ekber kaddesallâhu sırrahu'l-ather hazretleri taraf-ı sâmîlerinden dört satırlık bir yazı okudularak maddî ve bilhassa ma'nevî pek çok vâridât ve füyûzât-ı kalbiyyeye mazhar olduktan sonra te'lîfâta şürû' etmişlerdir. Erbâb-ı ilm ü irfân nezdinde hırz-i cân edilmekte olan âsâr-ı kıymetdâr-ı âlîleri fazl ü irfân ve tahkīk u îkānlarına dâldir. Şu kadar var ki şimdiye kadar âsâr-ı aliyyelerinin bâ-husûs mühimlerinin tab' u neşrine her nasılsa himmet olunamadığından fazl u kemâlleri nisbetinde şöhret bulamamışlardır. Vefât-ı âlîleri seng-i mezârında menkūş: *"Salâhî şevk-ı envâr-ı cemâle oldu pervâne"* mısrâ'ının delâlet ettiği 1196 târîhinde olup medfen-i münevverleri Sultân Mustafa Hân-ı Sâlis devri ricâlinden Tâhir Ağa nâm zâtın civâr-ı hazret-i Fâtih'de Âşık Paşa Mahallesi'nde binâ ederek meşîhatini uhde-i reşâdetlerine tevcîh ettiği dergâhın hafîresindedir. (Kaddesallâhu sırrehu'l-azîz).

Âsâr-ı aliyyeleri:

1- *"İnnâ araznâ…" Âyet-i kerîmesinin tefsîri*

2- *Usûl-i Hadîs Şerhi*

3- Usûl-i fıkıhdan *Muhtasar-ı Menâr Şerhi*

4- Hazret-i Şeyh-i Ekber'in dekāyık-ı âsâr-ı kudsiyyelerinden olan *Mevâki'u'n-Nücûm Şerhi* (Bir nüshası Kütübhâne-i Umûmî'de vardır) Hazret-i Şeyh-i Ekber'in kelimât-ı kudsiyyelerinden olan "Sübhâne men azhera'l-halâyıka ve hüve aynuhâ"nın *Miftâhu'l-Vücûdi'l-Eşher fî Tevcîhi Kelâmi Şeyhi'l-Ekber* ismiyle muhâkemât-ı dûrâ-dûru câmi' risâle-i mahsûsaları

6- *Dîvân-ı Cenâb-ı Ali Şerhi*

7- *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*

8- *İbni Fârız'ın Kasîde-i Hamriyyesi'nin Şerhi*

[1] Metinde (الخداعی) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (کبر) şeklinde yazılmıştır.

[3] Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi şuabâtından iken muahharan kalem-i mezkûra kalb edilmiştir.

9- Hazret-i Şeyh-i Ekber'in *"Havzu'l-Hayât"* risâlelerinin şerhi

10- Hazret-i Şeyh-i Ekber'in *"Gavsiye"* risâlelerinin şerhi

11- İmam Gazzâlî müellefâtından "*Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka ve Ma'rifetü'l-Acz"* risâlelerinin tercümesi

12- *Miftâhu'r-Rumûz ve'l-Esrâri'l-Künûz*

13- *Ulûmü'l-Maznûn*

14- *Mir'âtü'l-Esmâ Risâlesi*

15- *Tevfîku'l-Avn fî Hakkı'l-Îmân*

16- *Hilye-i Hase[ne]yni'l-Ahseneyn*

17- *Gülşen-i Tevhîd Tercümesi*

18- *Mustalahât-ı Sûfiyye Tercümesi*

19- Şeyh Mahmûd-ı Şebüsterî müellefâtından *Mir'âtü'l-Muhakkıkīn Tercümesi*

20- Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakānî müellefâtından *Esrâr-ı Sülûk Tercümesi*

21- Hâce Mahmûd Pârsâ müellefâtından *Zikir, Vücûd, Kudsiyye Risâlelerinin Tercümeleri*

22- Şeyh Sühreverdî müellefâtından *Havâss-ı Çil-i*[1] *Esmâ' Tercümesi*

23- *Makāmât-ı Hamîdiyye* ile rubâ'iyyât-ı Fârisiyyeyi fünûn-ı edebiyyeye tatbîk tarîkıyla vücûda getirdikleri nefîs şerhleri, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Şeyh Niyâzî-i Mısrî ve Nasûhî, Eşref-i Rûmî hazerâtının bazı nutuklarının şerhi

25- İmam Ali'ye mensûb (عينان عينان لم يأخذهما رمد – فى كل عين من العينين نونان) kıt'asının şerhi

26- Cem'i Hasan-ı Basrî hazretlerine nisbet olunan *Elli Dört Farz*'ın Şerhi

27- Şevket, Sâib, Hakānî'nin ekser müşkil gazellerinin şerhleri

28- *Arûz Şerhi*

29- Ekser mahalleri lisân ve ezvâk-ı sûfiyye üzere muharrer *Dîvân-ı Hakâyık-beyân'ları*

30- *Mektûbât* ve *İnşâ* risâleleri

31- *"Vâhibü'l-Mevâhib fî Beyâni Mukaddemât ve'l-Merâtib" Tercümesi* **[13]**

32- *Lafz-ı Tarîkat Risâlesi*

33- *Nakşibendiyye Risâlesi*

34- *Tâc, Kemer, Alâmet* risâlelerinin şerhleri

35- Bazı kasâid-i Arabiyyenin şerhleri

36- *Muammâ-yı Esmâ-i Hüsnâ Risâlesi*

37- Nahivden *Muğnî Şerhi*

38- *Muhtasar ve Mufassal Kavâid-i İ'râb*

39- *Şâfiye Şerhi*

40- *Kavâ'id-i Fârisiyye Şerhi*

41- *"Mefâtîhu'd-Dürriyye" Şerhi*

42- *Medâr-ı Mebde' ve Me'âd*

43- *Şerh-i Makālât-ı Hâce Nasreddîn*

44- *Teshîlü'l-mübtedî*

45- *Zeylü'l-Kitâb bi-Ahseni'l-Hitâb*

46- *Esrâr-ı Nihân der-Hatm-i Hâcegân*

47- *Risâle-i Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet*

48- *Şerh-i Nutk-ı Âşık Ömer*

49- *Gül-i Sadberk*

50- *Tuhfetü'l-âşıkīn*

51- *Şerh-i Kasîde-i Banet Su'âd*

52- *Şerhu Halli Ma'âkıdi'r-rumûz*

53- *Tahmîs-i Kasîde-i Bür'e*

54- *Elsine-i Selâse Üzere Manzûme-i Mi'râciyye*

Bursa Meb'ûsu
Mehmed Tâhir

[1] Metinde (جل) şeklinde yazılmıştır.

ÇOCUĞUN TERBİYESİNDE VÂLİDE!

Vâlideler bir millette en mühim ve ağır vazîfe karşısında bulunurlar. Ben der ve iddiâ ederim ki anaların ictimâî hey'etlerde mevki'i her şeyden, bütün düşündüklerimizden büyüktür. Bütün ensâli, milletin yeni evlâdlarını doğuracak vâlide, bunun için analık san'atını, terbiye-i etfâli pek güzel bilmelidir. Bu hakīkati birkaç makālede sırasıyla da iddiâ ediyorum.

Çok teessüfler ederim ki vâlidelerimiz çocuk büyütmek san'atının cüz'üne bile vâkıf değil, tamâmıyla câhilidirler. Vâlideler ya kör körüne çocuklarını gelişi güzel büyütüyorlar veyahud ecdâddan kalma bir takım câhilâne usuller, kocakarı telkīnâtıyla büyütüyorlar. Her ikisinin zararı da ilikle-rimize işliyor, bizi mahvediyor, neslimizi küçültüyor, harâb ediyor. Eskiden dillerde destân olan Osmanlı, Türk kuvveti, vücûdu bugün yok oldu, bunun sebeblerinden birisi de vâlide terbiyesinin mefkūdiyeti olduğuna hiç şübhe etmemeli.

Vâlideler ne çocuğu emzirmesini, ne de çocuğa bakmasını, yedirmesini bilirler. Bunun için bugünkü çocuklar hep hasta, sıtmalı, ağrılı, sızılı, çelimsiz, abtal, arsız, tenbel, uyuşuk yetişiyorlar. Bunları görüyoruz; gören gözler, düşünen fikirler bunların zararını hissediyor da hâlâ uyuyor, hâlâ kadınlarımızı adam etmenin yolunu aramıyoruz. Ne kadar erkek mektebi açsak, ne kadar dârülfünûnlar te'sîs eylesek, kadınlar böyle câhil oldukça boştur, boştur. İşe esasdan, kökten başlamalı!

Vâlidenin en mühim vazîfesi çocuk dünyaya geldiği hengâmdır. Aman yâ Rab vâlidelerin çocuk dünyaya geldiği zaman çocuğu terbiye etmek için neler yaptıklarını düşündükçe insanın çıldıracağı geliyor. Vâlideler evet, bütün şefkat hisleri, kendilerine göre ihtimâmları ile çocuklarına bakıyorlar. Fakat heyhât ki vâlide bilmiyor, her hareketi ile çocuğun taze ömrünü zehirliyor.

Ben burada yalnız annelerin mini mini çocuklarına verdikleri terbiyenin, terbiye-i bedeniyye ve sıhhate ta'alluk eden cihetini söyleyeceğim. Söyleyeceğim şeyler hepimizi düşündürecek hakīkatlerdir. Ahvâl-i ictimâiyye ve muâşeretimizi böyle araştırmazsak, tenkīd etmezsek kusûrlarımız bizi tedrîcî helâke doğru sürükler. Anadolu'yu ve Rumeli'yi şöyle bir dolaşır isek bizi bütün elemlerle karşılayan sarı benizli, sıtmalı, hareketsiz, eski yüce Türklerin evlâdını görür o vakit eyvah demek yalnız İstanbul'a değil, bütün Osmanlılığa şâmil olduğunu anlarız. Osmanlılık cihânı çocukların adem-i

terbiyesi yüzünden yıkılıyor da, o cihânda oturanlar, akıl ve fikir taşıyanlar pek yazık ki mışıl mışıl uyuyorlar.

* * *

Size tarz-ı terbiye ve iâşedeki kusûrları birer birer anlatayım ki bu kadar söz söylemeye, hatta feryâd etmeye haklı mıyım, değil miyim takdîr edilsin:

Çocuk dünyaya geleceği zaman bîçâre vâlide bir çok meşakkatler içinde bir çok câhil kadınların, câhil ebelerin içinde kalır; başına bir sürü kadın toplanır. Çocuğun dünyaya geleceği âna kadar kadın havasızlıktan, izdihâmdan, birtakım vahim âdetlerden ölür. Bu lohusalık zamanında da cârîdir. Lohusa hanımın odasına dolmak, hatırını istifsâr eylemek, lohusa şerbeti içmek, havayı ifsâd eylemek, vâlidenin çocuğun hayâtını zehirlemek mutlaka lüzûmlu bir âdettir. Eğer bu kalabalık müsâfirler böyle ağırlanmaz ise ayıb olur, konu komşu ağzına düşmekten korkulur.

Ama fesâd-ı havâdan, her cins ziyâretçinin üstleri, başları, ayakkabları, vücûdları ile getirecekleri şübhesiz olan muzır mikroplardan; henüz taazzuvunun ilk devresinde bulunan mini mini, doğurma münâsebetiyle her türlü emrâzı yenmeye muktedir olmayan vâlide müteessir olacakmış, kimin ne üzerine vazîfe!... Nice hanımlar lohusalıklarından birkaç ay sonra sararıp solup döşeğe düşüyor, mezara gidiyorlar. Buna hep bu ve bunun gibi şeyler sebeb oluyor.

[14] Çocuk dünyaya geldiği zaman göbeği düşmez ise evde ne kadar kadın var ise hepsi çocuğun göbeğine tükürürler. Bazı akıllı ve tahsîl görmüş ebe hanımlar mikrobun yapacağı te'sîrât-ı vahîmeyi anlatarak men' ederler. Kadınlar: "Â mikrop nedir? Bir de başımıza mikrop çıktı, üstüme iyilik sağlık, şimdiye kadar mikrop yok mu idi…" nakaratıyla –"Günâh değil mi hanımlar! Haydi ebe hanım gelmeden tükürelim Âişe Hanım, Fâtıma Hanım, Penbe Hanım, Gülizar Hanım…" derler. Ama bilmiyorlar ki çocuğun ellerinde vedî'a olan ömrüne iğne ucu ile en müdhiş zehirler sokuyorlar.

Çocuğa bakmazlar veyahud başka bir te'sîr sebebiyle hastalanır; â çocuğun sancısı tuttu denir, ma'lûm olan bir çok ilâclar yapılmaya başlanır. Sussun diye lâ-yenkatı' çocuğun ağzına meme tutuşturulur, huysuzluk daha çoğalır. Peynir şekeri ile çörek otunu bir dülbendin içine koyarak tü! Diye tükürür ve çiğner ve çocuğun ağzına dayarlar. Çocuk o tükürüğü ve sâireyi emer durur. Yorganın içine koyarak paşa olsun oğlum âvâzı ile çocuğu sallarlar. Ararot yedirirler. Halbuki bu vakit çocuğun amel olması için bir ilâc alınsa, bir doktora gösterilse elbet iyi olur. Bir parça tahsîl görmüş vâlideler papatya kaynadarak içirirler, bazıları da menekşe şurubu içirirler.

Çocukları uyutarak beşik başında laf çalmak, keyif çatmak câhil annnelerin en birinci eğlencesidir. Badem yağı ile Hindistan cevizini bir toprak çanağın altına sürerler, çocuğun ağzına uyusun diye verirler. Bazen da haşhaş; siyah balı da yedirirler. Bunlar çocuk için zehirdir; çocuğu hem çelimsiz ve hem aptal yapar.

Çocuk bir parça büyüdü mü vâlide bulduğunu çocuğun midesine doldurur. Günün birinde zavallı çocuk sıska olur; karnı şişer, boynu ip incecik olur, koca bir kafa, incecik bacak ile acâib bir şekil alır. Böyle oldu mu artık komşu hanımlar, ihtiyâr neneler bin türlü sağlıklar verirler. Bahçekapısı'ndaki kırbacıya götürürler. Kırbacı dedikleri adam paraları yutar!.. Aksaray'daki dalakcıya götürürler. Telâşa düşülür. Her ağızdan bir laf… Kurşuncu Zehra Hanım da tavası, çanağı ile gelir. Çocuğun üstüne başlarına kadar mavi bir örtü örtülür. Kızgın kurşunu cas diye dökerken bazen sıçrar, çocuğu yakar. Kurşuncu hanım o vakit: "Â ne yapayım hanım, çok nazar değmiş…" deyip işin içinden çıkar. Kurşunun aldığı şekle göre kurşuncu kadın mini mininin hastalığını da keşfeder: Â baştan, â karnından zoru, bilmem ne diyerek çekilir gider.

Bazı çocuklar kırklama olurmuş, o vakit ahırda bir iki böcek bulur, bileğine, karnına kor ve sararlar, onlar da orada bir a'lâ kokar.

Bu sıska çocuk yavaş yavaş büzülür. Karın şişliği gâib olur. Kemikler meydana çıkar. Bacaklar çarpılır. Elmacık kemikleri gözükür. Artık hanımlar buna bin türlü isim takarlar. Çocuk günün birinde bütün bu fenâ büyütmenin kurbanı olarak ölür. Artık falan hanımın nazarı değdi de ondan öldü mü demezler, neler demezler…

Hele çocuğu ölmüş bir hanım ile mülâkāt ediniz, bakınız size ne acıklı şeyler anlatır:

– Âh hanımcığım neler yapmadık, neler… Dünya kazan biz kepçe… Evlâdımın derdine çâre bulamadık. Âişe Hanım'ın çocuğuna hiç bakmazlar yine iyi… Âh nasıl anlatayım: Eller, ayaklar çangul, çungul, kuyu çengeline benzedi hanım, karnı şişti. Hodda(!) gibi burnuna değdi hanım… Babası desen gözünün içine bakar hanımcığım; dolabında yemiş eksik olmaz, kuş südünden başka her şey hazır; simitçisi ayrı, muhallebicisi ayrı, salebcisi ayrı, her gün kapıda!

Ağa babası desen fırından kaba kaba leblebi yavruma götüreyim der cebceğizine kor getirirdi. Leblebicinin önünden geçtikce hâlâ hatırlıyorum…Âh derdim büyük hanımcığım hangisini hangi birini söyleyeyim…

İşte vâlidenin i'tirâfını görüyoruz. Mini mini çocuğa rast gele simit, muhallebi, saleb, leblebi unu, daha kim bilir ne herzeler yedirmiş… Böyle vâlidelerin elindeki çocuklar za'îf, nahîf olmaz da veyahud vefât etmez de ne olur!

Mini mini iken böyle pis boğaz alışan çocuk büyüdüğü zaman hem arsız, hem za'if, nahîf olur. Annesi haydi evlâdım al şu parayı cami içine veyahud falan yere git oyna, kestane al, şeker al, bizi rahat bırak der. Vâlide çocuğa her şeyi yememek için tenbîhler verecek iken onu teşvîk ediyor. Sonra çocuk arsız oluyor. Muhallebici geçse, bağırıyor: Anne, abla muhallebi isterim… Zır, zır, zırlıyor. Evvelâ anne döğüyor, çocuğa sus kara yılan, sarı ise çıyan, sarı Yahudi tehdîdiyle parayı vermiyor, sonra yine bağırmaya başlayınca nâçâr veriyor. Çocuk, sözünü kabûl ettirmeye alışan çocuk durur mu ya, ağzını, burnunu çarpıtarak "ben on para istemem. 20 para isterim…" diye feryâd ediyor. Nihâyet vâlide de "âh yumurcağın –babasının cinsine göre– Türk, Arnavud, Arab damarı tuttu" gürültüleri ile vermeye mecbûr oluyor. Böyle çocuk arsızdır. Vâlide işte pis boğazlığı sâyesinde oğlunun ahlâkını da bozdu. Bu fenâ hûy bazen pek fenâ ahlâklara kapı açar…

Boğazı ağrır ise çocuğun damağı kaldırılır, başına sulu papatya ile süt konup sarılır; papatyalar çocuğun şakağından pis, pis sızar. Mi'desi bozulur, pamumcak oldu derler. Attâr Ahmed Efendi'den dut şurubu alarak içirirler. Bazısı da kurbağacık oldu der, mini mini bir kurbağa yaptırıp çocuğun boynuna takarlar!

Nazar değer ise mini mini bir anahtar ile hurma çekirdeğinden nalın **[15]** yahud iğde çekirdeğinden, kara kehribâdan ağızlık kırığı, kaplumbağa kabuğu boynuna asılır. Eğer dişleri çıkmıyor ise boynuna ölmüş at veyahud köpek dişi asılır. Çocuk boynunda çangıl çungul bir çok şeyler taşır!

Çocuğun dişleri çıkarken tâze soğan verirler. Çocuk soğanı kemirir durur. Kadınların rivâyetine göre çocuk dermiş ki: – Âh annem benim dişlerimin ne kadar kaşındığını bilse benim beşiğimi satar da soğan alır!..

Çocuğun sû'-i terbiye ve i'tiyâddan salyası akar, iyi olması için Arab köleye öptürürler. Lakırdı söylemez ise kanaryanın artmış suyunu içirirler. Öksürük olur ise köpeğin yalağındaki su ile elma yıkayarak çocuğa yedirirler, boynuna at kestanesi asarlar!...

Daha neler, neler… İnsan bunları yazarken hem güleceği ve hem ağlayacağı geliyor. Bir hanımın çocuğu bağırıyordu, sancılanmıştı, amma her gün böyle idi. Doktora göster dedim, iknâ'a çalıştım. O derece câhil idi ki dinletemedim. O bana anlatıyordu:

– Büyük çocuk bugün sancılandı. Çantalı ebe hanıma götürdüm. Sağ olsun, kulağı çınlasın; yıllanmış a'lâ yengeçli sadef yağından sürmüşidi. Çocuğu bir a'lâcana sıkı sıkıya sardık, terledi. Bir parça ben de başına süt sağdım. Hiçbir şeyi kalmadı. Bunu da dur çantalı ebeye götüreyim..

Ebe hanımların, koca ninelerin bir çok tefsîrleri vardır. Her biri hastalığı başka türlü teşhîs eder. Çocuğun mi'desi bozulur, rahatsız olur… Her kafadan bir lâf çıkar, nihâyet en ziyâde sözünü dinleten büyük hanım ma'hûd sadâsıyla: "Â! Çocuk karışık, tütsülü…" deyince her şey anlaşılır.

İyi saatler olsun denir. Alnından mavi bez ile bir çatkı çatarlar, boğazını da bağlarlar. Atkı ile sıkı, sıkıya bağlarlar. Ayağına iki çorab ve bir numara büyük altı çivili, burnu demirli koca bir ayakkabı da giydirirler. Entarisi yerleri süpürür…. Nereye!

Haydi bakıcıya!... Bakıcı bîçâre kadınlara bir çok şeyler tavsiye eder. Akşama eve dönünce çocuğun düştüğü yere şerbet dökecekler ve "Alınız ağzınızın tadını, veriniz oğlumun şifâsını…." diyecekler. Bakıcı da o akşam istihâreye yatacak, da'vet yapacak, rüküş hanıma soracak. Çocuk uğramış bakalım ne olacak!..

Paralar verilir. Bazen kadınlar efendisinden, zevcinden gizli ecdâddan kalma nesi var, nesi yok hepsini satarak bakıcıya yedirirler. Keder ederim ki bazı câhil erkekler de kanarlar.

Bakıcı kadın veya efendi daha söyler, bakalım ma'nâmda ne göreceğim der ve taleblere başlar: Bir okka kırmızı şeker, iki okka beyaz şeker bir tutulmamış çömleğe konacak, ağzı bağlanıp getirilecek, onlara şerbet yapılacak. Bir şişede zeytinyağı, ağzını mühürlerler; o Sarayburnu'ndan atıldığı gibi Veysel Karânî hazretlerine kadar gidecek. İki tane de beneksiz tavuk, bir tane de beneksiz beyaz kurban…

Vâlidelerimiz çocukları için bakınız ne müşkilâtlara tesâdüf ediyorlar. Şefkat, hissiyât bizim vâlidelerimizde emînim ki her milletin vâlidelerinden daha ziyâdedir. Fakat yukarıdan beri saydığım vahim tarz-ı terbiyeleri hep saflıklarından, cehâletlerinden ileri geliyor. Ben kabâhatlerin hepsini kadınlara atfetmekten ziyâde hayat ve mevcûdiyet-i ictimâiyye ve medeniyyemizi bu girîvelere sevkedenlerde, memlekette büyük mikyâsda sefâhet ve cehâlet uyandıranlarda bulurum. Kadın, vâlide.. Ulvî kelimeler!... Onları hakîkaten teâlî ettirecek, biz erkeklerin her türlü müşkilât ve mezâhime karşı te'sîs edecekleri "kız terbiyesi" … "kız mektepleri.."dir.

Üsküdar **Edhem Nejad**

KAPİTÜLASYON

Bu herif kimdir ve kaç yaşındadır? Ben de lâyıkıyla bilemiyorum. Fakat şu kadar diyebilirim ki: Bunu bilmek her Osmanlıya vâcibdir.

Ben kendi hisseme demek isterim ki "kapitülasyon" gâyet büyük ve ciddî bir Çarşamba Karısı'dır. Daha bir az yükseltmek istenilirse "insaniyet düşmanı" demek de münâsib olur. Zîrâ kapitülasyon insanların istedikleri şeylerden hiç birini istemez: Müsâvâtı da istemez, adâleti de istemez, hürriyeti de istemez, insaniyeti de istemez, kānûn ve hükûmet buna mukābil sükûta mecbûr oluyor.

Elbette böyle bir kuvvet karşısında her kim ne söylese boştur. Bugün umûm Osmanlılar terakkī ve teâlî etmek isterler, bu vatan uğrunda her şeylerini fedâ etmek isterler, bütün Osmanlı Milleti hayâtı için her ne lâzım ise bu uğurda fedâya hazırdır, fakat her ne tarafa teveccüh edecek olursa önünde bir kapitülasyon beliyyesi sedd-i İskender gibi mâni' oluyor.

Şu halde her şeyden mukaddem bu herifi pek yakından tanımalı, doğrudan doğru bunun ile anlaşmalı, lede'l-îcâb bunun ile görüşmeli ve bu uğurda biraz fedâkârlık göstermeli. Ben bunun kuvvetini bir vak'a ile tasvîr edeceğim, bu vak'a olmuş geçmiştir. Masal, hikâye değil.

Pek yakından tanıdığım bir zâtın, Beyoğlu'nda tek bir hânesi var. Onu kirâya veriyor, bütün âilesi bundan gelecek vâridât ile geçinir. Bu hâne o âilenin yegâne sermâyesi, serveti ve hayâtıdır.

İstanbul'da Beyoğlu'nda müste'cir kim olabilir? Elbette ecnebîler. Dostumuz bu hâneyi kirâya verir, kirâcı tüccârân-ı mu'teberândan Gospodin, mösyö cenâbları idi. Alelâde kirâcı ile kontratolar yazılır, bir aylık da peşîn alınır. Ay başı gelir Gospodin cenâbları para vermez. Ayın nihâyeti olur, para vermez, iki ay geçer, beş ay geçer, mösyö cenâbları ha ha sallar, şu sûretle bir sene aylığı terâküm eder, zavallı hâne sâhibi para alamaz, para isterse mösyö cenâbları aldırmaz, belki de arada sırada zart zurt eder.

Nihâyetü'n-nihâye mösyö para vermez, hâneden de çıkmaz. Bu hâl üzerine **[16]** bîçâre Osmanlı hâne sâhibi mahkemeye mürâcaata mecbûr kalır ve mürâcaat eder.

Mahkeme de ber-mûceb-i kānûn mösyö cenâblarına celb kağıdı yollar, fakat mösyö cenâbları mahkemeye teşrîf buyurmazlar, bir gün işi olur, bir gün de başı ağrır, öbür gün de dişi, bilmem neresi el-hâsıl hâne sâhibi bu kere de aylarca mahkeme kapısında sürünür.

Netîcede herifi kemâl-i ihtirâmla bir para da almaksızın kapitülasyon ağanın şefâati sâyesinde bir buçuk sene ücrete mukābil bir boş konyak şişesi terk etmek sûretiyle hânesini tahliye ettirmeye muvaffak olarak hânenin sâhibi olduğuna kesb-i kanâat eder. Bu gibi vekāyi' pek çok olup her sene tekerrür etmektedir.

Bir Osmanlı âilesi bir buçuk sene aç kalmış, kapitülasyona mâlik olan yirminci asr-ı medeniyet sâyesinde temeddün etmiş milletlere hiçbir ziyân yoktur.

Bizim umûr-ı ticâriyye, sınâiyye ve siyâsiyyemiz dahi kapitülasyon karşısında böyledir.

Bîçâre Osmanlılar, her cihetten terakkī ve teâlî etmek istedikleri şüphesizdir, bilhassa bugün Meşrûtiyet ile de idâre olunuyor, istememek kābil değil, lâkin ne çâre, ortalıkta o menhûs kapitülasyon var.

Kapitülasyon meydanda var iken, hiçbir Osmanlı tüccârı ecnebîye rekābet edemez. Rekābet değil, ecnebî olduğu yerde bir Osmanlı isbât-ı vücûd edemez, ederse bile yaşayamaz, zîrâ Osmanlı için her türlü mevâni' her zaman var, ecnebî için ise hiçbir şeyler yok.

Bugün bir Osmanlı vapuru, yine bizim Osmanlı Hükûmeti Liman İdâresi tarafından yüz bin çeşit tekâlîfe ma'rûz kalıyor, vapurunuz ne kadar güzel, ne kadar muntazam olursa olsun yine bizim Liman İdâresi Osmanlı bayrağını hâmil olan vapuru istediği zaman seyr u seferden men' ediyor, envâ'-ı müşkilâtı çıkarıyor… İnsan söylemeye hayâ eder. Bizim Liman İdâresi yapıyor. Beri tarafda Yunan bandıralı çürük bacalı mavnalar, kapitülasyon ağa sâyesinde cayır cayır bizim paralarımızı alıyor. Daha neler oluyor! Şu iki paralık Yunan'a karşı iki kelime kadar iktidârımız yok, işte bizim ihtiyâclarımız, hep kapitülasyon darbesine ma'rûz kalmıştır.

İhtiyâcât-ı beşeriyyeden daha ne gibi ihtiyâcımız var ise o menhûs kapitülasyon önümüzde bir sedd-i İskender gibi dikilmiştir.

Ne ticârette, ne de sınâatte, mes'ele-i hayâtiyyeden hiç birinde bizim için meydan yoktur.

Kapitülasyon karşısında biz i'dâma mahkûm, her nevi' tahkīrâta ma'rûz ve her türlü haysiyet ve hukūk-ı insâniyye ve hayvâniyyeden mahrûm bir milletiz.

Kapitülasyon ağa da bize böyle bakar ve böyle mu'âmele eder. Avrupa medeniyetinin bize bahşettiği bir lutf u ihsânı var ise o da budur. Koca Osmanlı Pâdişâhlığı Avrupa diplomatları nazarında bu lutfun minnetdârıdır.

İşte çabuk terakkī ve teâlî etmek isteyen Osmanlılar bunları tamâmıyla öğrenmeli, bu boyunduruğun altından nasıl kurtulmanın çâresini düşünmeli, aramalı! Bu bâbda her ne gibi esbâba teşebbüs lâzım ise, her nevi fedâkârlığı ihtiyâr etmeli.

Bu esâsen her ne kadar hükûmetin vazîfesi ise de, hükûmet bu vazîfeyi pek çabuk îfâ edemez, edecek olduğu zaman daha başka türlü müşkilâta ma'rûz kalır, ihtimâl ki fitnelere kadar meydan açılır.

Efrâd-ı millet ve ahâlî ise, bu mes'elede cüz'î bir fedâkârlık ile gāyet büyük bir vazîfe îfâ edebilirler… Ne yapabilirler?

Yapılacak şey pek kolaydır: Bizim muâmelemiz hep ecnebî iledir, ecnebî ile muâmele de hep mukāvele ile olur, bizim için bundan sonra göreceğimiz muâmelelerde mukāveleye yalnız bir şart ilâve etmeli: Her ne gibi muâmelede olursa olsun, encebî tarafından bir kefâlet taleb olunacağı zaman "Kefîliniz Osmanlı tebaası olacak" demeli. İşte ecnebî ile her muâmelede bu şart teklîf olunduğu gibi, hem bizim muâmelemiz sağlam kazığa bağlanmış olur, hem müste'cirlerimiz kirâları mâh be-mâh verirler, vermediği halde her zaman karşımızda kendimize tamâm müsâvî bir hasmımız olur.

Kefîl olacak zât Osmanlı olduğu gibi bizim de hukūkumuz te'mîn olunur. Kefîl bizim hakkımızı te'mîn edebilsin de kim olursa olsun, isterse Osmanlı Bankası olsun, isterse başkaları; yalnız kapitülasyon ağanın zîr-i himâyesinde olmasın. Yalnız lede'l-îcâb bizim mahkememiz da'vet ettiği zaman başım ağrıyor bilmem nerem ağrıyor diyemesin.

Beyoğlu'nda büyük mağazalar, hâneler, apartmanlar kirâya verilmekte olup, bunların kısm-ı a'zamı Osmanlı mülkü olduğu dahi muhakkaktır. Kirâcıların da kısm-ı a'zamı ecnebî olacağı şübhesiz. İşte bunlardan ber-vech-i kānûn kefâlet taleb olunacağı zaman kānûn nazarında kendimize müsâvî bir hasım bulundurmak için mecbûriyet var, bu şart ilâve olunduğu gibi, mister müste'cir cenâbları dahi bizim gibi kānûn nazarında bize müsâvî kefîl aramaya mecbûr kalır, bu sûretle bir derece o da müşkilâta ma'rûz olursa, hiç olmazsa onlar da bizim gibi kapitülasyon ağaya husûmete başlar, bizim ile beraber kapitülasyonun ortadan kaldırılmasını onlar da isterler; sinyorlar, mösyöler, gospodinler, misterler de hiç olmazsa bizim düşmanımızın düşmanı olurlar.

Biz de bu sûretle biraz himmet edersek, bir tarafdan hükûmetimiz de kendi vazîfesini îfâ etmekte ihmâl etmezse, memleketimizde kökleşmiş olan menhûs kapitülasyon râhatı münselib olduğunu görür, kendini biraz toplar. Nihâyetü'n-nihâye biz de kendi memleketimizin sâhibi kendimiz olduğumuzu hissetmeye başlarız.

İşte biz o zaman hükûmetten her ne taleb edersek hâtırımız sayılır. Hükûmet de bizim sözlerimize havâle-i sem' u i'tibâr eder. Her ne taleb edersek hep ma'kūl olur, şimdilik behemehâl kapitülasyonun hatırı sayılacaktır. Her Osmanlı için bu menhûs herifi pek yakından tanımak vâcibdir; her Osmanlı bunu bilmeli, bunun ile müsâdeme etmeli, buna mukābil her fedâkârlığı göze aldırmalı, zîrâ bu mes'ele bizim için hayat memât mes'elesidir.

Abdürreşid İbrahim

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

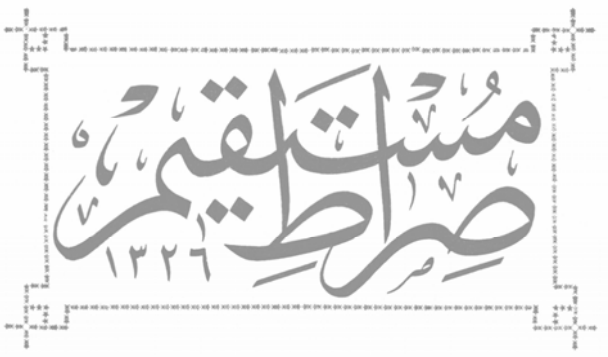

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

14 Eylül 1911 21 Ramazan 1329 Perşembe 1 Eylül 1327 **Yedinci Cild - Aded: 158**

VAHDET-İ VÜCÛD

– 6 –

"Panteizm"e i'tirâz edenlerin "bu meslek netîce i'tibâriyle ya tabî'iyyûn yahud tasavvuf mesleğinde karâr kılıyor" dediklerini bundan evvel defeât ile söylemiş idik. "Panteizm" hakkında böyle bir hüküm verildikten sonra tevâlîsi zarûrî olan diğer i'tirâzların bit-tabi' "panteizm"den ziyâde onun netâyic-i zarûriyyesinden olmak üzere gösterilen bu iki mesleğe âid olması lâzım gelir; bu meslekler hakkında vârid olan i'tirâzâtın mufassalan yazılması da bizi saded hâricine çıkarır. Şu halde biz de ondan sarf-ı nazarla bahsimize cihet-i teallukundan dolayı tasavvuf hakkında garbiyyûn tarafından serdedilen i'tirâzâttan hülâsaten bahsedelim. Muhâkemât-ı akliyyelerinde fikr u nazardan başka rehber tanımayan bu adamlar diyorlar ki: Tasavvuf, muktezâ-yı akla mütâbaattan inhirâf ile yalnız hiss-i vicdânîlerini bedreka-i sülûk ittihâz eden kimselerin meslek-i mahsûslarıdır. Onlar aklın girîve-i dalâle düşmesi imkânını nazar-ı i'tibâra alarak onun daima bu mahzûru tazammun ettiğini iddiâ ve bundan dolayı muktezâsına mütâbaattan ibâ ediyorlar. Bu i'tikād ashâbının fikirlerine göre insan taharrî-i hakîkat vâdîsinde muktezâ-yı akla mütâbaat şerîtasından ta'riye-i nefs ile yalnız kalbe teveccüh ve ondan nebe'ân eden sevâika iktidâ etmedikce Cenâb-ı Hak ile aslâ münâsebâtta bulunamaz.

Bu mesleğe sâlik olanlar aklı bu sûretle mahkûm-ı dalâl ettikleri sırada bir şeyden yani hakîkate hangi vâsıta ile ve ne sûretle te'mîn-i vusûl edildiğinden câhil oluyorlar. Zîrâ kalbin teveccüh ettiği herhangi bir hakîkat mutlakâ aklın delâletiyle sâbit olmuştur. Vâkıâ aşk denilen hâlet-i vicdâniyye rûhumuzu kabza-i teshîrine aldığı zaman bütün melekât-ı akliyyemize hâkim oluyor. Hâl böyle olmakla beraber aşkın zâtında idrâk-i hakāyık hâssası yoktur.

Tasavvufa meyyâl olan felâsifenin hiss-i vicdânîde vücûdunu iddiâ ettikleri hâssa-i keşf ü şühûd mübhem bir faraziyeden başka bir şey değildir. Fil-hakîka dâire-i tecârib ve müşâhedâtımızdan hâric bazı hakāyıka bizim de nev'an-mâ keşf ü şühûd ile te'mîn-i vusûl ettiğimiz vâki' ise de bu da doğrudan doğruya melekât-ı akliyyemize râci'dir.

Tasavvufun tazammun ettiği mahzûr yalnız tahlîl-i matlabdaki sekâmete inhisâr etse idi, pek o kadar ehemmiyeti olmaz idi. Fakat tasavvuf aklın delâletine iftikārdan udûl ile hakāyık-ı evveliyye ve sâireye yalnız delâlet-i hissiyye ile te'mîn-i vusûl edilebileceğine kāil oluyor.

Eğer hakîkat öyle ise akıl ve idrâkin ne lüzûmu kalır?

Mutasavvıfenin dedikleri yola gidildiği takdîrde akıl ve mantık kavâidinden hâlî olan hızâne-i evhâm u hayalâttan bir takım türrehât zuhûr etmeye başlar. Bundan başka şâibedâr-ı ilhâd olması muhtemel bulunan mülâhazât-ı akliyyeden i'râz edilecek olursa vicdâniyâta müteferri' hissiyât ile sırf maddiyâta müteallık olan hissiyât birbirinden ne vech ile tefrîk edilebilir?

Binâberîn tasavvuf metafizik denilen kısm-ı felsefîde aslâ mevki'i olmayan bir hatâ-yı zihnîden başka bir şey değildir. Bu hatâ er geç bütün melekât-ı akliyye ve ahlâkıyyeye istîlâ eder. İnsan onun delâletine iktidâ ile tabîat ve isti'dâdının fevkındeki merâtibe irtikā sevdâsına düştükce daima sukūta mahkûm, melekât-ı mahsûsasından en mühimmini ta'tîl sûretiyle melekât-ı sâiresini hüsn-i isti'mâl feyzinden mahrûm olur. Tasavvuf umûmiyeti i'tibâriyle bir şekl-i dînî tahtında zuhûr eder; ifrâtı hayret-i vehîmâne[ye] müncer olur; insan kendisinde bir takım hâlâtın zuhûruyla fenâfillâh **[18]** mertebesine irtikā dâiyesine düşerek maddî, ma'nevî bütün mücâhedâttan nefsini âzâde görür. Âlem-i hâricîyi istihkār eder. Bu ise atâletin gāyeti demektir. Mutasavvıfînden bazı-

ları kendilerini dînî, ahlâkī her türlü kuyûddan vâreste kılarlar. İnsan cidâl-i hayât için yaradılmıştır. Kuvve-i ma'neviyyesine icrâ-yı te'sîr ile onu mesâîden teb'îd ü tenfîr eden mesâlikin kâffesi insâniyet nokta-i nazarından merdûd olmak lâzım gelir. Fenelenon ile Madam Guion'un meslekleri her ne kadar bu mehâzîri mutazammın değil iseler de akl ü idrâkten rûgerdân olmak esâsını tehiyye eylediklerinden Katolik Kilisesi tarafından bi-hakkın mahkûm edilmişlerdir.

İşte her şeyi maddî düşünen Frenklerin tasavvufa karşı serdettikleri i'tirâzât bu ve bu gibi i'tirâzlardır. Nokta-i nazar bundan ibâret olunca bu i'tirâzların vürûdu pek tabîîdir. Ancak vicdâniyâtı tasdîk ettikten sonra onların nefs-i nâtıkaya olan te'sîrlerinden zâhil olmak doğru olmasa gerektir.

Onları yalnız kâğıd üzerinde görmek yahud hâfızaya nakşetmekle tazammun ettikleri hâlâtı zevkan bilmek beyninde büyük fark vardır. Bir hiss-i vicdânî, bir infiâl-i nefsânî birçok şuûnun tecellîsiyle memlû bir âlem-i diğerin miftâhıdır. Her i'tirâz nokta-i nazara tâbi' olduğundan bu i'tirâzların da öyle olması zarûrîdir. Binâenaleyh herkes onları kendi nokta-i nazarına göre muhâkeme ile ya red yahud kabûl eder. Orası bize lâzım değil; biz yalnız bahsimize cihet-i teallukundan dolayı onları hulâsaten naklettik.

Fakat garîbi şu ki kendi tasavvuflarını bu sûretle batıran Frenkler, sonra felsefeye, kelâma dâir binlerce kitaplar te'lîf, bunları medreselerinde tedrîs ediyorlar. İçlerinden nice nice feylesoflar yetişiyor. Bunların kimi maddiyât, kimi ma'neviyât ile meşgûl oluyor. Maddiyât ile uğraşanların netîce-i mesâîleri, hayât-ı maddiyyece bazı fevâid te'mîn ettiği cihetle onu bir tarafa bırakalım; fakat mâ-fevka't-tabîiyyât ile uğraşanlara ne diyelim? Bunlar ma'kūlât-ı sırfiyyeye âid mesâilin halline vakf-ı hayât ile birçok eserler te'lîf ediyorlar; bu eserler cihân-ı ma'rifette büyük büyük inkılâblar vücûda getiriyor. Her şey sırf maddî bir nokta-i nazardan düşünülecek olursa bunların ne lüzûmu, ne ehemmiyeti kalır? Zurefâdan birinin dediği gibi: Yeryüzünde bir yemek keşfetmek gökyüzünde bir seyyâre keşfetmekten daha hayırlı, daha fâideli olmaz mı?

Kezâ bir şâir çıkıyor, üslûbundaki cezâlet, fikrindeki ulviyet ve letâfet milyonlarla kulûbu teshîr ediyor; her şiir, maddî bir gāyeti tazammun etmez, ictimaî bir inkılâb vücûda getirmez ya. Şiir olur ki semâdan zemîne inmez. Onun ulviyetini temâşâ için bütün enzâr semâya teveccüh etmeye mecbûr olur. Maddî gāyetler o gibi bedâyiin yanından bile geçmez. Onlarda bu gāyetleri aramak onların sümüvv-i şânına nisbetle pek âdîlik, pek bayağılık olur. Halbuki onlara ne bakkal beş para verir ne de kasap! Beş franklık bir kāime ile o gibi âsârı ihtivâ eden sahâif bir terâzinin iki kefesine konulacak olursa hiç şübhe yok ki beş franklık kāime hepsinden ağır basar.

Nâsûta nâzır bir gözü lâhûta çevirmek ne kadar müşkil ise lâhûta müteveccih bir kalbi nâsûta çevirmek de o kadar müşkildir. Her şeyde maddiyâtı ileri sürüp insanın ma'nevî ihtiyâclarını birer birer çürütmeye kalkışmak, rûhunu öldürüp cesedini yaşatmaya kalkışmanın aynıdır. Birinin imkânı varsa diğerinin de vardır.

Hâl böyle iken frenklerin velev ki kendi tasavvufları hakkında olsun bu kadar umûmî bir lisân-ı kadh u mezemmetle idâre-i kelâm etmeleri nasıl doğru olabilir bilemem. Hoş maksadımız onu müdâfaa olmadığından sözün bu kadarı bile zâiddir ya. Ne ise "el-kelâmü yecürrü'l-kelâm" sözünün mazmûnu bizi de hükmüne mağlûb etti. Onların tasavvuflarıyla "panteizm"lerinin esâsı ne olursa olsun orası bize lâzım değil. Yalnız şunu söyleyelim ki muhakkıkīn-ı sûfiyyenin meslek-i hâss-ı irfânları olan vahdet-i vücûdun esâsı tasavvuf, tasavvufun esâsı da vahdet-i vücûddur. O meslekte yetişen yüzlerce eâzımın ef'âl ü akvâli buna şâhiddir. Bunların kimi galebe-i istiğrâk ânında; kimi sahv ü sükûn zamanında türlü türlü sözler söylemişler ki hepsinin netîcesi vahdet-i vücûda varıyor. Bistâmî'nin "Subhânî mâ a'zame şânî" Hallâc'ın "Ene'l-hak" demesi bu kabîldendir. Bu zevât-ı kirâmın kâffesi tarîk-ı hakta kat'-ı merâtib-i ma'rifetle maksad-ı aslîye nâil olan ahyâr-ı ümmettir. Sözleri mücâhedeleriyle müşâhedeleri netîcesidir. Onlar söylemişler, fakat niçin söylediklerini söylememişler; bazıları da hem söylemiş, hem de niçin söylediğini söylemiş, bu sözlerin niçinini arayanlara erbâb-ı fikr u nazar denir. Bunların vâdîleri başka olduğu gibi onların da vâdîleri başkadır. Ne zaman vahdet-i vücûddan bahsolunursa vâdî-i bahs ale'l-ekser kāliyât vâdîsidir, hâliyât vâdîsinde fikr u nazar sâhibine vedâ' eder. Ashâb-ı hâlin hâlini anlamak için o hâle mahal olmak şarttır. Yoksa söylenen sözler âvâze-i tabl-ı tehî kabîlinden olmak derecesini geçemez. Nitekim bizim sözler de o kabîldendir. Ashâb-ı hâl o kimselerdir ki:

کر شود کون و مکان جمله حجاب رهشان
بتوجه همه از پیش نظر بر دارند
همه جا، با همه کس، در همه حال و همه کار
باطن و ظاهر اکر فهم کنی با بارند

Kıt'asının mazmûnu onların hulâsa-i hâlleri, [1](وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا) kavl-i celîli hüccet-i kātı'a-i kemâlleridir. Binâberîn biz de bu mes'elenin hâle âid cihetini ashâbına terk ile yalnız kāle dâir olan kısmından bahsedeceğiz.

Ferid

* * *

[19] MÜSLÜMANLIK'LA MEDENİYET

Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar

Bundan evvelki fasıllarımızda cihân-ı mütemeddinde gördüğümüz bütün terakkiyâtın istinâdgâhı olan medeniyet esâslarını temhîd ettik; o esâsların usûl-i İslâmiyye'nin bir cüz'ü olabileceğini, hattâ bir nazar-ı tedkīkın onları bu usûlden iktibâs edilmiş zannedeceğini mahsûs delâil ile isbât eyledik; sonra müslümanlıktaki bu esâsların kavânîn-i hilkate, kavânîn-i hayâta inkârı kābil olamayacak derecede mutâbık gelmesi haysiyetiyle aslâ tebdîl ü tağyîre ma'rûz kalamayacağını berâhîn ile gösterdik; nihâyet âlemde görülen

[1] Kehf, 65/18.

bütün terakkiyâtın, fikr-i beşer tarafından sebîl-i kemâli tayy için atılan bütün hatvelerin Müslümanlığa takarrübden başka bir şey olmadığını, işin âkibet din-i mübîn-i İslâm'ın fânî, bâkî her iki saâdeti, her iki râhatı kâfil bir kānûn-ı umûmî olduğunda bütün ukalâ-yı beşerin ittifâk etmesiyle netîceleneceğini söyledik.

Evet, İslâm o dîn-i umûmîdir ki insâniyet durdukça pâyidâr olacaktır; o kānûn-ı ilâhîdir ki hukemâ-yı âlem tarafından binlerce seneden beri aranmaktadır. Bütün milletlerin ukalâsı a'sâr-ı mâziyyeden beri umûmî bir dîn-i hak taharrîsinde idiler. Öyle bir dîn-i hak ki hem maddî olan bedenin, hem ma'nevî olan rûhun hâcâtını te'mîn edecek, her ikisinin metâlibini bir kānûn-ı âdil muktezâsınca yerleştirebilecek sonra bu matlab arasında öyle bir nisbet îcâd edecek ki biri için diğerine tecâvüze imkân kalmayacak.

Evet, ukalâ-yı milel bu işe pek ziyâde ihtimâm ettiler. Bu gāyeti bulmak için her tarafa baş vurdular. Zîrâ onlar biliyorlardı ki rûh ile bedenden mürekkeb olan insan bu iki cevherin metâlibini tatmîn husûsunda kemâl-i i'tidâle riâyet etmeyecek olursa birinin metâlibinde ifrâta düşer; bunun netîcesi olmak üzere de vazîfe-i hayât haleldâr olur; o da kendisini öyle müdhiş bir cereyâna kaptırır ki sonunda bir hâile çarparak; varlığından bile bîhûş kalır. Nihâyet ebnâ-yı nev'inin başına bir musîbet kesilir, yahud onların arasında sakat bir uzuv olur.

Hisden sonra delîl, hâdisât-ı târîhiyyeden sonra burhân olamayacağı için bütün bu ukalâ gördüler ki rûhun metâlibi ile cismin metâlibini doğru bir mîzân ile tartmayan, bu iki cevherin münkād olması lâzım gelen kānûn-ı muhkemin dâiresini çizmeyen bütün mezâhib milletleri iki kısma ayırır ki bunların aralarında şûrişler, fitneler, kıyâmlar uzun müddet devam ederek nihâyet bir tarafın galebesiyle hâtime-pezîr olur. Bu taraf-ı gālib hürriyet-i mutlakayı elde ederek önünde savletini ta'dîl edecek bir mânia görmedi mi artık o iki nevi' metâlib-i insâniyyenin bir nev'inde alabildiğine ifrâta düşer, âkıbet tabîatın bir sayhası onu geriye çevirir ki o zaman bir varmış, bir yokmuş sözüne mâ-sadak olur. Târîh-i akvâmı tetebbu' edenler bu hakîkatleri pek vâzıh bir sûrette göreceklerinden biz burada tafsîle lüzûm görmüyoruz. Bize gelince böyle rûh ile cismin metâlibini bir sûret-i âdilede tevfîk edecek, birinin salâhını diğerinin salâhına merbût bulunduracak bir dîn-i umûmî taharrîsi husûsunda hukemâya en evvel hak verenlerdeniz. Zâten beden gibi rûhun da muhtelif birtakım hastalıklara, şifâlara ma'rûz olduğunu isbât etmişidik. İnsan hıfzıssıhha kavânî[ni]ni bilmedikçe vücûdunu mühlik bir takım avârız-ı tabîattan muhâfaza edemeyeceği gibi, rûhunu da emrâz-ı ma'neviyye gavâilinden sıyânet için hıfzıssıhha-i rûh kānûnu denilen bir kānûna vâkıf olması şarttır. İmdi insanı vücûda getiren bu iki cevher, biri diğerinin marazıyla müteessir olacak tarzda mevzû' olduğu için her ikisinin sıhhatinden bahseden kānûnların aralarında bir münâsebet, mülâyemet bulunmak lâzımdır. Tâ ki birinin muktezâsınca hareket olunduğu sûrette diğerine zarar îrâs edilmiş olmasın.

İşte bu hakîkat husûsiyle asr-ı hâzırada, hiç münâkaşa götüremeyecek bedîhiyât sırasına geçmiştir. Zîrâ mevcûdât bunun sıhhatine bir şâhid-i âdildir. Zâten Avrupa ulemâsını diyânet-i tabîiyye ismiyle bir din vaz'ına sevkeden sâik de bu hakîkatten başka bir şey değildir. Hakāyık-ı ilmiyye ve felsefiyye üzerine te'sîs olunan bu yeni dînin en başlı esâslarını Karo'dan mücmelen nakledeceğiz:

"Diyânet-i tabîiyyenin esâsları bir ilâh-ı muhtârın vücûduna i'tikād ile başlar. O ilâh kâinatı yaratmıştır. Kendisi avâlim-i kevniyyeden ve nev'-i insânîden mütemeyyizdir. Cism-i insânîde zekâ, hürriyet sıfatlarıyla muttasıf bir[1] rûh vardır ki müddet-i imtihânını geçirmek için bu beden-i maddîde mahbûsdur. Bu[2] rûh için sâkin olduğu cismi tathîr ederek semâya doğru yükselmek mümkün olduğu gibi hâk-i mezellete düşürmek de kābildir. İdrâkin mevkii histen yüksektır: Bütün diğer hürriyetlerin menşei olan hürriyet-i ahlâkıyye, başı boş bırakılmayarak i'tidâlin nüfûzu altına tevdî' edilmelidir. Ahlâk-ı fâzılaya kendi ism-i hakîkīsi verilmelidir ki o da imtihân ve ibtilâdan ibârettir. Kezâlik garaz-ı hakîkīsi ta'yîn olunmalıdır ki o da rûhu tedrîcen alâik-ı cismâniyyeden tahlîsdir. Daha sonra kānûn-ı terakkīyi i'tirâf etmek gelir. Maamâfîh insâniyetin yalnız saâdet-i maddiyye cihetindeki terakkīsi gözedilip de bu saâdeti pâk bir hâle getirecek olan temâyülât-ı fâzıla bir tarafa bırakılmamalıdır."

Şüphesiz diyânet-i İslâmiyye'nin esâslarına dâir yukarıki fasıllarında söylediğimiz sözlerle diyânet-i tabîiyyenin şu kāidelerine nazar-ı im'ânla bakanlar ıyânen göreceklerdir ki Müslümanlık a'sâr-ı kadîmeden i'tibâren zamanımıza gelinceye kadar gelip geçen hukemânın bin cân ile taharrî ettiği gāye-i âmâlin tâ kendisidir. Şu hakîkati idrâk eden nazar-ı im'ân bu kadar inkılâbât-ı **[20]** ictimâiyye arasında beşeriyetin sebîl-i terakkīde atmakta oldukları hatvelerin diyânet-i İslâmiyye esâslarına tekarrübden başka bir şey olmadığını görerek medhûş kalır. Nihayet Müslümanlığın Hâlik-ı Zülcelâl tarafından beşeriyetin pîşgâh-ı teâlîsine vaz' olunmuş bir gāye-i âmâl olduğu; günün birinde o gāyeye vusûl için îcâb eden isti'dâdın kendi fıtratına mevdû' bulunduğu hakkıyla teeyyüd eder.

Hem o nazar-ı im'ân kavm-i Arab içinde hâdis olarak bir zamanlar vahşetin, gafletin müntehâsında bulunan o milleti [3](خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاس.) pâye-i bülendine kadar i'lâ eden inkılâb-ı müdhişin hikmetini şimdi anlar.

Mehmed Âkif

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Dördüncü Asr-ı Hicrî'de Endülüs

Âlem-i İslâm dokuzuncu asr-ı mîlâdî imtidâdınca ilmen, medeniyeten evc-i terakkī ve tekâmüle doğru ilerlediği esnâda, Avrupa, debdebe-i ihtişâm-nümûnuyla bugün bizi

[1] Metinde (نر) şeklinde yazılmıştır.
[2] Metinde (نو) şeklinde yazılmıştır.
[3] Âl-i İmrân, 3/110.

dûçâr-ı beht ü hayret eden bu cihân-ı ma'rifet; kesîf bir kâbûs-ı cehl ü ta'assub altında kıvranıyor, eziliyordu.

Bir tarafdan derebeyler, krallar; diğer tarafdan kardinaller, papalar; rekābet edercesine bir gûşişle; halkın mevcûdiyet-i hayâtiyyelerini kemiriyorlar, kuvve-i müfekkireyi mahvetmek için bütün gayretleriyle çalışıyorlardı.

İ'tisâfât ve telkīnât-ı sefîle, efrâd-ı ahâlîyi cehl ü ta'assubun korkunç girdâblarına doğru sürüklüyordu.

Cehâlet, ta'assub ve sefâletin müdhiş bir pîştârıdır. Zulmet-i cehâletten bi-hakkın istifâde edebilmek usûlünü pek güzel tatbîk eden gaddâr prensler, ma'tûh papazlar, bilâpervâ muttasıl halkın urûk-ı hayâtiyyesini emiyor, hürriyet-i şahsiyyelerini çiğniyorlardı.

Avrupa barbarları zulm ü sefâlet ve cehl ü ta'assubun merhametsiz pençeleri altında kıvranıyor, inliyorlar, arz-ı şikâyet edecek; esbâb-ı tahlîs öğretebilecek bir merci' bulamıyorlardı.

Halbuki aynı zamanda şark; medeniyet ve adâlet-i İslâmiyye sâyesinde bir gülbün-i saâdet, bir şükûfe-zâr-ı irfân hâlinde idi.

Avrupa kıt'asında, ilim ve ma'rifet nâmına papazların ezberledikleri birkaç parça duâ, kardinallerin mahsûl-i vehmiyyâtı olan hurâfât ve rivâyâttan başka bir şey yok idi. Avrupa bütün ma'nâsıyla bir vahşet-âbâd-ı cehâlet, bir meşher-i i'tisâf ü ta'assub manzarası arzediyordu. İşte bu esnâlarda idi ki cenûbdan, Cebel-i Târık'ın mâverâ-yı şevâhikından tulû' eden neyyir-i İslâmiyet, Endülüs hıttasını, Vizigot pâyitahtını rengîn nûrlara, nûr-ı irfân ü ma'rifete gark etmeye başlıyordu.

Târîh gösteriyor ki, milel-i gālibe zîr-i tâbiiyyete aldıkları akvâma yalnız siyâseten ve maddeten hâkim olabilirler. Millet-i mağlûbenin ma'neviyâtına hâkim olabilmek için müstevlîlerin kuvvet ve haşmet-i maddiyyece olduğu gibi ilmen ve medeniyeten de taht-ı hükme aldıkları kavmin fevkında bulunmaları îcâb eder. Aksi takdîrde, millet-i mağlûbe çok geçmeksizin ma'nen millet-i gālibe kuvvet ve nüfûzunu elde edebilir.

İslâmlar; şarkta garbda; istîlâ ettikleri memâlik ahâlîsine ilmen ve ahlâkan her cihetce fâik idiler. Bu sâyededir ki livâ-yı muazzam-ı Muhammedî altına sığınan milletlerin maddiyât ve ma'neviyâtına ve hattâ vicdânlarına bile hâkim olabilmişlerdir. İbni Nusayr'ın Endülüs'e ayak basdığı târîhden i'tibâren on on beş sene sonra Endülüs ahâlî-i kadîmesi lisân-ı mâder-zâdlarını bırakmışlar, hepsi Arabca tekellüme başlamışlardı. Lisân-ı mahallînin metrûk bir hâle gelmesi için otuz kırk sene kâfi olmuştu.

Avrupa'ya kadem-zen-i istîlâ olan İslâmlar; İspanya'yı cehâlet-i mutlaka içinde bulmuşlar, fakat vazîfe-i ta'lîm ve irşâdı bi-hakkın îfâ eylemişlerdir. Bu târîhden i'tibâren şarktan garba bir seylâbe-i ma'rifettir ki akmaya başladı. Farîza-i hac, âlem-i İslâmın en mühim vesâit-ı tenvîriyyesindendir: Endülüs'den kalkarak arz-ı Hicâz'a koşan muvahhidîn, avdette memleketlerine tatlı hâtıralarla beraber rengârenk ilim ve irfan şükûfeleri de götürüyorlardı. Dînî olan bu ziyâretler, bilâhare ilmî seyâhatlerle tetvîc edilmeye başlandı: Muhammed bin Abdûn, 347 târîh-i hicrîsinde şarka seyâhat ve dâru'l-irfânlarda iktisâb-ı ma'rifet ettikten sonra Endülüs'e avdet eylemişti. Şarkın en bülend nâsiyelerinden "Yûnus bin Hârân" Endülüs'e azîmet ve oralarda neşr-i ulûm ve icrâ-yı tabâbetle iştigāli ihtiyâr eylemişti. Yûnus, Ahmed ve Ömer nâmındaki mahdûmlarını ikmâl-i tahsîl etmek üzere Bağdad'a göndermişti. Bu iki genç Endülüs'e avdetlerinde icrâ-yı tabâbet ve tedrîsâtla nazariyât ve tatbîkāt-ı fenniyyeyi neşr u ta'mîme çalışmışlardır. Endülüs halîfeleri birçok ihsânlar, in'âmlar bezl ve büyük büyük fedâkârlıklar ihtiyâr ederek şarktan e'âzım-ı erbâb-ı ilmi Endülüs'e celb ve da'vet ediyorlardı.

Daha dokuzuncu asr-ı mîlâdîde tab'an pek nezîh bir şâir olan Abdurrahmân-ı Sânî'nin sît-ı ma'ârif-perverîsi iklîm-i şarkı doldurmuştu. Pek çok erbâb-ı ilm ü dehâ fevc fevc Endülüs'e koşuyorlardı.

Fakat, Endülüs ancak onuncu asr-ı mîlâdîdedir ki Bağdadla ilmen, medeniyeten rekābet edebilecek mertebe-i bülende vâsıl olabildi.

Dördüncü asr-ı hicrî, medeniyet-i İslâmiyyenin İspanya'da en ziyâde şa'şa'a-dâr olduğu bir devr-i âlîdir.

[21] Hilâfet-i İslâmiyye'nin garb evreng-i haşmetini mütе'âkiben işgāl eden iki büyük zâtın devre-i hükûmetleri, bu asrın en parlak zamanlarını teşkîl eder: Abdurrahmân-ı Sâlis ve Hakem; edebiyât, fünûn ve sanâyi'in en samîmî muhibbi, en nâfiz müşevvik ve mürevvici idiler.

Abdurrahmân-ı Sâlis, Avrupa hükümdârlarından mu'âsır bulunduğu zevâtın ekserisiyle münâsebât-ı dostânede bulunuyordu. Almanya İmparatoru Büyük Otto'nun südde-i hilâfete i'zâm ettiği hey'et-i sefâret, Endülüs'de pek parlak bir sûrette istikbâl edilmişti.

İstanbul kayseriyle olan münâsebât-ı vedâdkârâne ise târîh-i ulûmda hâiz-i ehemmiyet vekāyi'dendir. Abdurrahmân devrinde Kurtuba'da teşekkül eden hey'et-i fenniyyenin tıb şu'besi, Ebû Osman Cezzâr, Muhammed bin Saîd, Abdurrahmân bin Haytân ve Ebû Abdullah gibi zevât tarafından idâre ediliyordu.

Abdurrahmân-ı Sâlis inşâsına muvaffak olduğu müessesât-ı âliyye miyânında Vâdi'l-kebîr'in sâhil-i dil-pezîrinde inşâ edilen "ez-Zehrâ" Sarayı'yla Kurtuba'da binâ olunan tıb fakültesini zikredebiliriz.

Bu fakülte, Avrupa'da binâ edilen ilk dârülfünûn-ı tıbbî olduğu cihetle târîh-i ulûmda cidden hâiz-i ehemmiyyettir.

Ez-Zehrâ, zâhiren bir saray-ı muhteşem fakat hakîkatte bir şükûfe-zâr-ı irfân idi. Hattâ meşhûr Ebu'l-Kasım'ın "ez-Zehravî" lakabıyla iştihâr etmesi burada perverişyâb-ı kemâl olmasından neş'et eylemiştir. El-Hakem, pederinin bi-hakkın vâris-i şân u irfânıdır. "Abdurrahmân"ın icrâât ve mesleği kemâl-i ciddiyetle Hakem tarafından da ta'kīb edilmiştir. Hakem her tarafa ve bilhassa o vakitler merkez-i inşiâ-ı ma'rifet olan şarka, erbâb-ı fazl u kemâlden müteşekkil hey'etler i'zâm eylemişti. Hey'ât-ı mezkûre gittikleri mahallerde, meşâhîr-i ulemânın müellefâtını cem' ve istinsâh ederek Endülüs'e nakletmeye me'mûr idiler.

Hakem erbâb-ı ilme karşı fevkalâde lütufkâr davranırdı.

Meselâ *Kitâbü'l-Egānî* müellif-i şehîri Ebu'l-Ferec-i Isfahânî'ye bin lira atiyye göndermişti. Hakem'in sarayında âsâr-ı nâdire-i ilmiyyeyi istinsâh etmekle mükellef müte'addid kâtibler vardı.

Endülüs'de te'sîs edilen kütübhâneler, cihân-ı medeniyyetin en kıymetdâr eserlerini câmi' ve dünyanın hiçbir tarafında emsâline tesâdüf edilemeyecek derecede zengîn idiler. Hakem'in sarayındaki kütübhânenin yalnız katalogları kırk dört büyük cild teşkîl ediyordu.

Casiri'nin ifâdesine nazaran mevcûd kitapların adedi altı yüz bin cildi mütecâviz bulunuyordu. Hişam devrinin en büyük, en necîb sîmâ-yı irfânından olan mücâhid-i şehîr Hâcib el-Mansûr erbâb-ı ilm ü fenni taht-ı himâyesine alır, onlarla hem-bezm-i ülfet olmaktan fevkalâde mahzûz olurdu. Leon Afriken ve Conde'in beyân ettikleri vechile Ebu'l-Kāsım-ı Zehrâvî Mansûr'un en samîmî eviddâsından idi. Bir taraftan bizzât halîfeler, diğer tarafdan ümerâ ve erkân-ı hükûmet tarafından gösterilen teşvîkāt-ı ilmiyyenin semerât-ı nâfiası pek çabuk iktitâf edildi. Endülüs hıttası erbâb-ı irfânı arasında bülend nâsıyeler, bâriz sîmâlar, yüksek dehâlar i'tilâ-nümûn olmaya başladılar.

Meşhûr Ebu'l-Kāsım-ı Zehrâvî ile târîh-i tabîî ulemâsından İbni Celcel (Ebû Dâvûd Süleyman bin Hassân), Mesleme bin Ahmed (Ebu'l-Kāsım Mecrîtî[1]) gibi zevât bu büyük sîmâlardandır.

Abdurrahmân-ı Sâlis ve el-Hakem'in maiyyetleri erkânı, saray me'mûrları kâmilen erbâb-ı ilimden intihâb edilmişlerdi. Makām-ı vezârete intihâb edilen zevât miyânında meşhûr âlimlerin esâmîsine tesâdüf olunuyor.

Riyâzî-i şehîr Mesleme bin Ahmed, Endülüs'de ilm-i hey'et ve fünûn-ı riyâziyyeyi ihyâ ve neşr eden e'âzımdandır. Halka-i feyzinde yetişen erbâb-ı dehâ, terakkıyât-ı fenniyeye şâyân-ı tebcîl hidemât ibrâz etmişlerdir. Mesleme'nin bu gayûr telâmîzinden beşinci asr-ı hicrîde bahsedeceğiz.

Medeniyet-i İslâmiyyenin Avrupa'da ilk nâşiri olan meşhûr Gerbert (Bu zât bilâhare "İkinci Sylvestre" nâmıyla papalığa kadar irtikā eylemiştir.) Bu asırda Barselon'da ikāmet ve Mesleme'nin mekteb-i irfânına müdâvemet ediyordu.

Gerbert Endülüs'de ikmâl-i tahsîl ve Avrupa'ya avdet ettikten sonra "Rims" başpiskoposu iken; Mesleme'nin ilm-i hey'et ve riyâziyâta âid iki eserini Latince'ye tercüme eylemiştir.

Gerbert gibi pek çok Avrupa gençleri Endülüs medâris-i İslâmiyyesinde ikmâl-i tahsîl ederek vatanlarına avdetle medeniyet-i hâzıranın esâslarını vaz' u te'sîse çalışmışlardır.

Hulâsa dördüncü asr-ı hicrîde Endülüs'de ulûm u fünûn o kadar metîn esâslar üzerine istinâd ettirilmiş idi ki, a'sâr-ı müte'âkıbede zuhûr-yâfte olan teşettütler bile seyr-i serîine hâil olamadılar. Bilakis, a'sâr-ı tâliyyededir ki ulûm u fünûn İspanya'da şa'şaa-i kemâlini iktisâb edebildi. Asr-ı hâzır Amerika ekâbir-i ulemâsından meşhûr Draper, *Avrupa'nın Terakkıyât-ı Fikriyyesi Târîhi* (Histoire du developpement intellectuel de l'Europe) ünvanlı eser-i ma'rûfunda, İslâmların terakkıyât-ı medeniyyeye olan hidemât-ı mebrûresinden ve bu münâsebetle Endülüs medeniyet-i İslâmiyyesinden bahsederken diyor ki: "İslâmlar İspanya kıt'asına geçer geçmez Avrupa efkâr-ı umûmiyyesinde amîk bir te'sîr husûle getirmeye muvaffak oldular. Bu te'sîr İtalya sistemini sarsmaya başladı."

İslâmların hidemât-ı medeniyyeleri tamâmıyla anlaşılabilmek için Avrupa'nın o vakitki ahvâl-i umûmiyyesine bir nazar atf ve Endülüs fâtihleriyle Avrupa hıristiyanlarının ahvâl-i ictimâiyye ve fikriyyelerini mukāyese **[22]** etmelidir. Avrupa'da Roma medeniyetinin nüfûz edemediği mahallerde meskûn ahâlî nîm-vahşî bir halde idiler. Ot ve samanlarla örtülmüş kulübelerde ikāmet ve av etleriyle tegaddî ediyorlardı. Sayd ü şikâr edemedikleri zamanlar, bakla, burçak ve ot kökleri eklederek def'-i cû'a çalışırlar ve elbise yerine hayvanât derileri iktisâ ederler, bunları ekseriyâ tathîre bile lüzûm görmezlerdi.

Kralların eyyâm-ı resmiyyede bindikleri gerdûneler, iki öküzle cerredilir âdî bir arabadan ibâretti. Esîrler ucu çivili sırıklarla öküzleri muttasıl dürterek arabayı sevkederlerdi.

Avrupa, Hıristiyaniyet'i kabûl ettikten sonra tamâmıyla bir cihân-ı ta'assub hâlini aldı. Esâsından tahrîf ve ifsâd edilmiş olan bir dinde (Hıristiyanlık) câ-yi kabûl bulabilen her şeye inanılıyordu.

E'izzenin elbiseleri, metrûkât-ı mukaddeseleri birer menba'-ı kerâmet hükmünde idi. Halkın cehl ü ta'assubundan bil-istifâde papazlar da bütün gayret ve şeytanetleriyle ihtirâsât ve menâfi'-i zâtiyyelerini te'mîne çalışıyorlardı.

Rûha ıztırâb-bahş olan bu barbarlığa dâir daha ziyâde tafsîlâta girişmeyerek Avrupa'nın cenûb-ı garbîsine, az bir zaman sonra, huzemât-ı şa'şaadârıyla cihânı tenvîr edecek bir kıt'aya tevcîh-i nazar edelim: İslâmları Endülüs fethine teşvîk eden ahvâl ve esbâb neden ibâretti? İspanya'da Aryus Mezhebi Ortodokslar tarafından tamâmıyla tahrîb edilmişti.

Bilâhare Ortodokslar da aynı cezâya uğrayacaklardı. Elli bin Yahudi âilesini memleketten nefy ü ihrâc eden İmparator Adrien'den sonra Endülüs'de Yahudiler, yine hârikanümâ bir sûrette tezâyüd etmişlerdi, pek güzel tahmîn ve takdîr edileceği vechile Yahudiler, Ortodokslar tarafından merhametsizce mu'âmelâta ma'rûz kalıyorlardı.

Daha evvel doksan bin nüfûs vaftiz olmaya icbâr edilmiş, Katolikliğin ağır boyunduruğu altına sokulmak istenilmişti. Bir defa vaftiz edilen şahısdan kiliseye ebediyyen sadâkat bekleniyordu.

Gotların hükûmet-i mutlakası kabûl edilmiş ve Rodrik eslâfının vârisleri hukūkunu gasbederek evreng-i saltanata oturmuştu. Got zâdegânı ta'lîm ü terbiye görmek üzere evlâdlarını Tuleytula'ya göndermeyi âdet etmişlerdi. Afrika'daki Ceuta Vâlisi Kont Julianus'un hüsn ü ânıyla şöhret-şi'âr kerîmesi de bu sûretle Tuleytula'da bulunuyordu.

Kral Rodrik kontun kerîmesinin mehâsin-i dil-firîbine meftûn olmuş ve hüsn-i sûretle nâil-i visâl olamayacağını

[1] Metinde (مرحيطى) şeklinde yazılmıştır.

anlayarak kızı cebren hükmüne râm etmek istemişti. Kız pederini keyfiyetten haberdâr etti.

Julianus bu haber-i müdhişi duyar duymaz, ye's ü nevmîdî içinde "Allâh şâhid olsun, ahz-ı intikām edeceğim" diye bağırmıştı.

Kont zâhiren hiddetini kezm ederek İspanya'ya geçti. Tuleytula Başpiskoposu Oppas ve gayr-ı memnûn kenîse hey'etleriyle Rodrik aleyhine akd-i ittifâk ettikten sonra kralın şübhesini bile celb etmeksizin kızıyla birlikte Afrika'ya avdet eyledi. Afrika'ya vusûlünü müte'âkıb Mûsâ bin Nusayr'le muhâbereye girişerek İspanya fethine teşvîk etmeye başladı. Kont, bu teşebbüse bizzât kendisinin de iştirâk edeceğini va'd ü iş'âr ediyordu. İbni Nusayr Halîfe'den müsâ'ade istihsâl ettikten sonra, ma'iyyetinde bulunan ümerâdan Târık bin Ziyâd ordu-yı İslâmın pîştârlarıyla boğazı geçti.

711 sene-i mîlâdîsi Nisan'ında idi ki Târık; el-yevm nâmını taşıyan cebele muvâsalat eyledi. Harbe ibtidâr edilir edilmez Rodrik'in bir kısım ordusu Tuleytula piskoposuyla birlikte cündiyân-ı İslâma iltihâk eylediler. Kısm-ı mütebâkī ânî bir havf ü hirâse dûçâr olarak firâra mecbûr oldular. Esnâ-yı hezîmette Kral Rodrik de Vâdi'l-kebîr nehrinde boğuldu. Târık bu muzafferiyet üzerine sür'atle şimâle doğru ilerledi. Târık'ın muvaffakiyâtını nazar-ı istirkābla gören Mûsâ bin Nusayr da müte'âkıben İspanya'ya vürûd eyledi.

İslâmlar muzafferiyetten muzafferiyete atılarak nihâyet Endülüs kıt'asını kâmilen zabta muvaffak oldular.

Mûsâ'nın fikri, Fransa, Almanya ve İtalya'yı da feth u istîlâ ettikten sonra İstanbul surlarına kadar ilerlemekti. Fakat Târık'la aralarında husûle gelen bürûdet üzerine Suriye'ye celb edildiğinden maksadını mevki'-i fi'le vaz' etmeye muvaffak olamadı.

Fransa ve bütün Avrupa'nın eyâdî-i İslâmiyyeye geçmesine mâni' olan şey, Şarl Martel'in kılıcından ziyâde ümerâ-yı Arab arasında zuhûr eden nifâk ve ittifâksızlık olduğu şüphesizdir!..

Emeviye hânedânının sukūtu esnâsında (750 sene-i mîlâdîsinde) bu hânedânın son necli bulunan Abdurrahmân İspanya'ya firâr ve ilticâ eylemişti. Endülüs'de büyük bir şevkle istikbâl edilerek makām-ı emârete geçirildi. Abdurrahmân Kurtuba'yı merkez-i hükûmet ittihâz eyledi. Abdurrahmân yalnız emîr ünvânıyla iktifâ etmiş ve merkez-i İslâmiyyet olan Bağdad'a karşı bu sûretle izhâr-ı hürmet etmek istemişti.

Endülüs Emevîleri de, Bağdad Abbasîleri gibi, edebiyât ve fünûnun hâmî ve müşevvikı sıfatını ihrâz eylediler. Abdurrahmân, dâhilî karışıklıkları ber-taraf ve hükûmetini te'yîd ettikten sonra Şarlman'la akd-i i'tilâf eyledi.

İslâmlar Endülüs'de te'sîs-i hükûmet eder etmez şâyân-ı tebcîl ve parlak vazîfelerine başladılar.

Endülüs halîfeleri de Asya emîru'l-mü'minînlerinin meslek-i ilmî ve siyâsîlerini ta'kîben fennin münevver fikirli hâmîsi sıfatını ihrâz ve nezâhet ve dirâyetleriyle Avrupa'nın o vakitki prensleriyle büyük bir tezâd teşkîl **[23]** ediyorlardı. Zîr-i idârelerinde Kurtuba aksâ-yı umrân u refâha vâsıl olmuştu. Şehir iki yüz bin hâneyi mütecâviz ve bir milyondan ziyâde nüfûsu câmi' olup sokakları muntazam ve caddeleri düz ve geniş idiler.

Gurûb-ı şemsi müte'âkıb sokaklar fenerlerle tenvîr edilirdi. Bu sokaklarda aynı istikāmette on mil mesâfe kat' olunabilirdi. Halbuki yedi yüz sene sonra bile Londra'da sokakların umûmî sûrette tenvîri henüz mechûl idi.

Caddelerde muntazam parkeler tefrîş edilmişti. Halbuki Paris'de; hânesinden çıkan bir adamın topuklarına kadar çamura batmaması için daha dört asır geçmek lâzımdı.

Gırnata, Sevilla, Tuleytula terakkī ve umrân husûsunda Kurtuba ile rekābet ediyorlardı. Hulefânın sarayları pür-ihtişâm ü debdebe idiler. Ümerâ-yı İslâmiyye, o vakitki Fransa, Almanya ve İngiltere hükümdârlarının ikāmetgâh-ı sefîlânelerine, bir nazra-i hakāret fırlatmakta haklı idiler.

Fil-hakîka Avrupa hükümdârânı sarayları o kadar intizâmsız idiler ki; pencere ve şömineden bile mahrûm olduklarından; ateş yakıldığı zaman dumanlar ancak; Hind vigvamlarında olduğu gibi; çatı arasında açılmış deliklerden çıkardı. İslâmlar Avrupa'ya geçtikleri zaman, şarkın her türlü âlâyiş-i mutantanasını da birlikte getirmişlerdi: Müdebdeb konaklarını; ya açık bir mahalde künbed-i lâciverdî-i semâya doğru i'tilâ-nümûn olacak sûrette veya latîf bir meşcerenin âğûş-ı hafâsında inşâ ederlerdi.

Mücellâ mermer balkonlar, portakal ağaçlarıyla mestûr mu'allak hadîkalar, sıcak mevsimlerde birer haclegâh-ı sâyedâr olan latîf kameriyeler, şelâlelerin mecârî-i müzeyyeneleri; tavanları müzehheb ve rengârenk billûrlarla nazar-pîrâ bir manzara arzeden ve dâimî çağlayanların hâsıl ettiği rûh-nüvâz bir serinlik içine gömülen istirâhat salonları; zemîni, duvarları tezyîn eden kıymetdâr mozayikler İslâm hânelerine bir letâfet-i bedâyi'-pîrâ bahşederlerdi.

Bir tarafda, berrâk suları huzemât-ı şerâre-pâş sûretinde fışkıran bir çeşme, yavaşça tanîn-dâr bir havuza dökülerek esrâr-âmîz zemzemeler hâsıl eder, ötede; şükûfe-zâr hadîkaların serin havalarını sevke mahsûs vantilatörlerle mücehhez sayfiyeler yükselirlerdi.

Mesâkin-i şitâiyye; duvarların içerilerine oyulmuş mecrâlar vâsıtasıyla alt kat kubbeleri altına mevzû' chauffage santrallerin gönderdiği mu'attar, sıcak havalarla teshîn edilirlerdi.

Duvarlar hiçbir vakit doğrudan doğruya ahşâb kaplamalarla örtülmez; behemehâl arabesk oymalar, latîf kır âlemlerini musavvir bedî'a-nümâ manzaralarla tezyîn edilirlerdi.

Köşeleri mahâretli kalemkârlar taraflarından müzehheb kornişlerle tezyîn edilmiş olan tavanlarda, bin seksen dört lamba alabilecek cesâmette vazolar bulunurdu.

Nârin mermer sütûnlar; tahammül ettikleri ağır kütlelerle; züvvârın nazar-ı hayret ve istiğrâblarını celb ederlerdi. Sultânların husûsî ikāmetgâhlarındaki sütûnlar, lâciverd taşlarla müzeyyen yeşil oymalı kolonlar hâlinde idiler. İslâm evlerindeki esâs-i beytiyye, umûmiyetle sadef, fildişi ve gümüş ile müzeyyen ve sandal veya limon ağaçlarından yapılırlardı.

Bunların altın veya malahitlerle tezyîn edilmiş olanları da bulunurdu. Salonlarda, müşkil-pesend bir san'atkârın yerleştirdiği kristal dureviş[?] vazolar; Çinkârî porselenler; mozaik masalar, nazar-ı bedâyi'-perestîyi kamaştırır, mu'attar odaların ötesinde berisinde bir dest-i nermîn tarafından gelişi güzel atılmış zarîf yasdıklar; harîrî minderler nazar-firîb bir manzara teşkîl ederlerdi.

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

MUHYİDDİN KÂFÎCİ

Ebû Abdullah Muhammed Muhyiddin bin Süleyman bin Mes'ûd-ı Rûmî-i Kâfîci - Kâfiyeci

Mütebahhirîn-i fudalâdan bir yegâne-i ilm ü kemâl olup 1788 târîhinde Bergama'da mehd-ârâ-yı şühûd olmuştur. Tefsîr; hadîs, fıkıh, usûl, mantık ve ulûm-ı sâirede yed-i tûlâ sahîbi olduğuna yazdığı âsâr-ı müdekkıkāne şâhiddir.

Süyûtî gibi bir allâme-i rûzgârın üstâd-ı fezâil-mendi olduğunu söylemek vasf-ı kemâline dâir başka söz îrâdına hâcet bırakmaz. Mevlânâ Süyûtî *Tabakātü'n-Nuhât*'ında on dört sene sâhib-i tercümenin meclis-i ilmine devam eylediğini ve her defasında hiç işitmemiş olduğu dekāık ve gavâmız-ı ilmiyye istimâ'ı sûretiyle pek ziyâde istifâde ve istifâza ettiğini yazıyor. Hattâ bir musâhabet-i ilmiyye esnâsında Süyûtî'ye (زيد قائم) terkîbinin i'râbını suâl eder. Mevlânâ-yı müşârun-ileyh ilm-i nahivde mübtedîlerin bile kemâl-i suhûletle halledebilecekleri böyle bir suâlin îrâdını, âdetâ maksad-ı istihfâfa hamletmek isteyerek teessür ve infi'âlini ketmeyleyemez. O fâzıl-ı dekāık-bîn ise bu teessüre intikāl ile bu cümlede yüz on üç mebhas olduğunu dermiyân edince Süyûtî beyân-ı hayretle bu mebâhis-i gāmızayı işitmedikce meclis-i ilminizden kalkmak ihtimâli yoktur, cevâbıyla îzâhât niyâzında bulunur. Sâhib-i tercüme de buna dâir yazmış olduğu risâlesini irâd ederek Süyûtî merhûm kâmilen istinsâh eylemiştir.

[24] Mebâdî-i ulûmu memleketinde ba'de't-tahsîl tezyîd-i kemâlât, tevfîr-i[1] ma'lûmât için tarîk-ı seyâhati ihtiyâr ile Anadolu, İran, Asya-yı Vüstâ'yı devr eyleyip birçok a'lâm-ı ulemâ ve efâhım-ı fudalâ ile mülâkāt etmiştir.

Ez-cümle Mevlânâ Şemseddîn-i Fenârî, Mevlânâ ibni Melek, Mevlânâ Burhâneddîn Haydar, Mevlânâ Vâcid; Hâfızuddîn ibni Bezzâzî ile görüşerek musâhebât-ı ilmiyelerinden hissedâr-ı fevâid olmuştur. Mülûk-ı Mısriyye'den Eşref-i Barsbay[*] zamanında Mısr-ı Kāhire'ye giderek fudalâ-yı memleketle musâhebât ve mübâhesât-ı ilmiyyeye girişmiş ve cümlesi kudret-i ilmiyyesini şöhret-i şâyi'asına fâik bulduklarını i'tirâf ve perestişkârân ulûm-ı tedrîsât-ı fâzılânesinden istifâdeye şitâb ettiler. Zikrolunan Eşref Barsbay mevlânâ-yı müşârun-ileyhe fevkalâde i'zâz ü ikrâm etmiş ve Meşîhat-i Şeyhûniyye'yi tevcîh eylemiştir.

Sâhib-i tercüme ulûm-ı mütenevvi'aya, bilhassa ma'kūlâta dâir birçok âsâr yazmış ise de kısm-ı a'zamını inde'l-îcâb resâil-i muhtasara sûretinde tahrîr etmiş ve zabt u muhâfazalarına tekayyüd eylememiştir. Hattâ Süyûtî, *Tabakāt-ı Nuhât*'a dercetmek üzere kendisinden esâmî-i müellefâtını istemiş ise de âsârının esâmîsini unutmuş olduğu, ta'dâdına muktedir olamayacağı cevâbını almıştır. Azîz-i müşârun-ileyhin urefâ-i sûfiyyeye ve ashâb-ı sıdk u salâha muhabbeti erbâb-ı cehl ü dalâle nefreti var idi. Ekser-i etvârı lâkaydâne olup dünyaya meyl ü iltifâtı yok idi. Sekiz yüz yetmiş dokuz senesi şehr-i Cumâdelûlâsı'nın dördüncü Cuma gecesi târik-i hayât-ı müste'âr ve âzim-i dâru'l-karâr olmuştur. (Rahmetullâhi aleyh vâsi'aten)

Asrı fudalâsından Şehabeddîn Mansûr:

بكت على الشيخ محى الدين كافيه جى[**]
عيوننا يدموع من دم الميهج

Mutlakı hâvî mersiyesiyle teessürât-ı umûmiyyeyi tasvîr etmeye çalışmıştır.

Müellefât-ı fâzılâneleri pek mütenevvi' olup bazıları şunlardır:

1) *Et-Teysîr fî İlmi't-Tefsîr*
2) *Envâru's-Saâdeti fî Şerhi Kelimeti Şehâdeti*
3) *Teşrîhu Mes'eleti'l-İstisnâ*
4) *El-İşrâk fî Merâtibi't-Tıbâk*
5) *Şerhu Kavâ'idi'l-İ'râb*
6) *Seyfü'l-Kuzât ale'l-Bugāt*
7) *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ*
8) *Muhtasar fî İlmi'l-Hadîs*
9) *Şerhu'l-Akā'idi'l-Adudiyye*[***]
10) *El-Ferahu ve's-Sürûr fî Beyâni'l-Mezâhib*
11) *Nüzhetü'l-Ervâh ve Gıbtatü'l-Eşbâh fi't-Tasavvuf*
12) *Vecîzu'n-Nizâm fî İzhârı Mevâridi'l-Ahkâm*
13) *Şerhu Tehzîbi'l-Mantık ve'l-Kelâm*
14) *Menba'u'd-Dürer fî İlmi'l-Eser*
15) *Menâzilü'l-Ervâh*
16) *Ikdu'l-Ferâid*
17) *El-Muhtasaru'l-Müfîd fî İlmi't-Târîh*
18) *Hallü'l-İşkâl fî Mebâhisi'l-Eşkâl fi'l-Hendeseti*
19) *Tefsîru'l-Âyâti'l-Müteşâbihât*
20) *Nüzhetü'l-İhvân fî Tefsîri Kavlihî Te'âlâ* [2](يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ...)
21) *Nüzhetü'l-Mu'rib fi'l-Maşrık ve'l-Mağrib*
22) "Zeyd kāim" cümlesine dâir yüz on üç bahsi hâvî risâle
23) *Tergīb fî Keşfi Rümûzi't-Tehzîb*

[1] Metinde (توقير) şeklinde yazılmıştır.

[*] Pars Bey.

[**] Müşârun-ileyhin Kâfiyeci şöhretiyle iştihârı İbni Hâcib merhûmun fenn-i nahivden *Kâfiye* nâm eser-i dakīkını pek çok defalar tedrîs eylemesi sebeb olduğunu İmâm-ı Süyûtî merhûm *Lübbü'l-Lübâb fî Tahrîri'l-Ensâb*'ında beyân eylemiştir.

[***] Allâme Celâleddîn Devvânî ile ulemâ-i Osmaniyyeden 1160 târîhinde vefât eden Tarîkatcı-zâde Seyyid Mustafâ-yı Ankaravî ve 1134'de vefât eden Şehrî Süleyman Fâzıl efendiler taraflarından da şerh olunmuştur.

[2] Hûd, 11/81.

24) *Mi'râcü't-Tabakāt ve Ref'u'd-Derecât li-Ehli'l-Fehm ve's-Sikāt*
25) *Kıbletü'l-Ervâh*
26) *El-Kâfî eş-Şâfî*
27) *En-Nüzhetü fî Ravzati'r-Rûh ve'n-Nefs*
28) *Karâru'l-Vecd fî Şerhi'l-Hamd*
29) *Seyfü'l-Hamdi ve'n-Nusreti*
30) *Hüsnü'l-Hitâm li'l-Merâm*
31) *İnsü'l-Enîs fî Ma'rifeti Şe'nü'n-Nefsi's-Nefîs*
32) *Risâle-i Müstakille bi-İlmi'n-Nefsi ve Vücûhi'l-Kırâât*
33) *el-Hidâyetü'l-Beyân fi'l-Halkı ve't-Tekvîn*
34) *Zemînu'l-Ferah bi-Mîlâdi'n-Nebiyyi Seyyidi'l-Enâm*
35) *Neylü'l-Merâm*
36) *Keşfü'n-Nikāb li'l-Ashâbi ve'l-Ahbâb*
37) *el-Kâfî fî Beyâni's-Saffi'l-Müstatîli Cidden*
38) *Remzü'l-Hitâb bi-Reşhi'l-Iyâb*
39) *Hulâsatü'l-Akvâl fî Hadîsi "İnneme'l-A'mâlü bi'n-Niyyât"*
40) *Neşâtu's-Sudûr fî Şerhi Kitâbi'l-Ferah ve's-Sürûr*
41) *Seyfü'l-Mülûk ve'l-Ahkâm el-Mürşidü Lehüm ilâ Sebîli'l-Hakkı ve'l-İhkâm*

Bursa Meb'ûsu
Mehmed Tâhir

تذكرة واجبة

(او لزوم الاصلاح الدينى)

ان التزوع الى هدم صروح الاوهام و محاربة الخرافات والبدع من اهم وظايف الرسل والانبياء و من اوجب التكاليف على كل ذى علم و قدره فى كل مذهب وشريعه عالما كان اواميرًا كاتباً اوفقيها شاعراً او حكيماً و اعظا او خطيباً (والكل يوم الحساب مسئول)

ان روح الدين ياخذ يوم الحشر ناصية الذين تمكنو امن اصلاح ابنائه و منتحليه ثم لم يفعلوا و يواخذهم على اهمالهم وتسامحهم اخذعزيز مقتدر. ما فرض الاسلام على ذويه بعد الصلوة فريضة اعظم من الامر بالمعروف والهى عن المنكر وارشاد الجاهلين وصيانة عقايد المسلمين فما يكون لنا العذر فى غد؟؟

ما عذر من ترك الاصلاح مقتدراً عليه و هو الى الاسلام ينتحل
يرى الخرافات فى سر الشريعة قد سرت ويمنعه من محوها الكسل
"لا تجدن من الدين اثراً بعد قرن اذا تقاعدنا عن الاصلاح"

ان الناشئة المقبله لا محيص لها من المكاتب المستحدثه فان حاجات الاوطان تدفعنا او تلجئهم الى درس ظواهر التمدن الحديث فى المدارس الحره واذا خرج الاولاد من هاتيك المدارس و قلبوا اوجه الصحف اراقيه وعرفوا عادات الشعوب المختلفه وافكار الأمم الحره ترى فى اولئك الاحداث بصيرة نقاده لا ترى معشارها فى شيبة عصرنا وشيوخه فينتقدون الاعمال بانطار حره ولايستحسنون منها الا ما يوافق العلم والعقل ويناسب الحضارة والتهذيب وفى جيلنا المقبل تقذف مدارسنا الراقيه ملايين من اطفالنا ولهم افكار وعوائد غير مانحن عليه اذا وجهو انظارهم الى راى من ارائنا او الى عمل من اعمالنا لم يقنعوا بسياحة هيكله المالوف وسطحه المجرد بل اخذ وافى الموازنه بينه وبين العلم والحضاره والتهذيب فان كان ذياك الراى والعمل متفقا مع العلوم النفسيه مع اداب الانسانيه مع الاصول العمرانية الاجتماعيه مع العلوم الطبيعيه خرو التحسينه سجداً الى الاذقان فضلا عن مجر الاذعان.

و متى وجدوه ناقضا للعلم هادماً لاساس العمران مخالفا للاداب المهذبه للنفوس رمقوا ذلك الراى او العمل بعين التهكم والهزؤو سخروا باصحابه و وصموا افعالهم بالوثنيه والخرافه ورموهم بالتوحش والهمجيه...
وسموهم مجددى ادوار الجاهليه وممثلى اطوار البرابره.

ومن وراء ذلك داء عضال
(فاستعدو السماعه)

ان فى كل شريعة (جوهريات) اتى بها صاحب الشريعه (وعرضيات) مستحدثه من انباء تلك الشريعه قادتهم اليها عصبيه او هوى النفس او حاجة ماستر موقته ثم اعتادوا عليها فستصعبوا افراقها او غير ذلك لكنه.. من يعرف الحقيقه ويميز جوهريات الدين من عرضاته؟؟ العالم الحكيم.. الناظر فى الدين عن درايه.. الغائص فى اعماق اصلوله وفروعه بفكر دقيق تحرر عن اسر الاوهام.. وانى لك من مثله

انك لاتجد فى متخرجى المدارس المتستحدثه واحداً من كل الف او الوف حائزاً الهذه المحامد والصفات حتى ينقد لنفسه اولابناء جنسه عرضيات الدين من جوهرياته اذن مارايك فيهم اذا انسلوا من اكباد المدارس الحره الى عالم حشوه العوائد الضاره و ديانة البستها الخرافات والبدع العرضيه او حش الملابس و هم لايكادون يعرفون عرضيات الدين من جوهرياته؟؟

فهل ينسبون اعمال قومهم الهمجيه الى حقيقة الدين (و هى براء منها) اولا؟ خصوصاً لو وجد و اسلافهم ينسبون هاتيك الاعمال الى اصل االدين ولا بصيرة لهولاً حتى يفرقو الدخيل من الاصيل... ثم هل تبقى لهولاء ثقة و تقديس لدين تلبس عندهم بالاباطيل؟ كلا ثم كلا... من المستحيل ان يذعن المرء بصحة دين يخالف العلم والتهذيب تعاليمه... و هو فى يقين من صدق مظاهر العلم دون ان يخامره شك فما ذايكون عند ذلك؟... تراهم يخرجون من دين الله افواجاً.. تراهم ستهزؤن بالدين اصله فرعه... تراهم يفارقون الاباء والاوطان فضلا عن الصحب والجيران... تراهم يسخرون بر جال الدين و حملة احكامه المحترمين... ترى عند اذحرباً عوانا بين الفريقين فهو لاء ينسبون المتدينين بالبلد والبربرية والتوحش واولئك المتدينون برمونهم بالزندقه والمروق من الدين... و عند ذلك ان شئت فاقرء الدين عن ابنائه السلام.

"هل خلق الله لهذا الداء الغضال دواء؟"

(نعم) دوائه الفعال امر لايمترى فيه عاقل.. دواء الهمه الله كل امة قبل ان يعترى جثمانها هذا الداء و اوحى به الى وسائط السعاده اعنى الرسل ولاولياء وامرهم بتبليغه لعباده.. دواء اتفقت فى تأثيره معادن الحكمة ورجال الاصلاح واقطاب السياسة واطباؤ الاديان واشرايع الاوذلك تنظيف جثه الدين من جراثيم ذلك المرض العارض عليه (واساس الطب الحاضر على تظهير الغضو من جراثيم المرض الاغير) بنهضته ادبيه من رجال الدين وذوى العلم البصيره بجوهرياته وعرضياته فيحر كون اقلامهم والسنتهم فى هذا المضيق يحاربون بها الوهام والبدع ويقدسون الدين عن عرضيات تسرت اليه ويزبحون عن جوهره كل غبار عارض عليه حتى يتلالاً نوره الزاهر وتزهق الاباطيل عنه وتتم الحجه وتتضح المحجه ولا يبقى فى اصل

الدين ادنى ريبة لمريب (ويهلك من هلك عن بينه ويحيى من حى عن بينه).

(تتمه مهمه)

نحن الأن لانكلف العلماء والرؤساء ردع الجهال عن ارتكاب بدع الاعمال (وان كان ذلك ايضامن واجباتنا المهمه) وانما نلتمس من هممم العاليه و نفوسهم الطيبة التى خدمن شريعة الاسلام. بكل قوه ان يظهرو الحق من الباطل ويميزو الثابت فى اصل الشرع من محدثاته المخالفة له فان المنكر اذا تبين انه ليس من الدين و ليس الدين منه فى شى لم يضر الدين **[26]** جنح بعوضة وان ارتكبه جميع ابناء الدين مثل الزنا و نحوه من المنكرات المعلومة عند العموم ان الدين براء منها فلايمس شيوعه يوماً كرامة الدين قطعا واما اذتبين عند الجمهور ان ذلك المنكر من اصل الدين فانه بهدم شرف الدين وساسه ولو لم يرتكبه الواحد فضلا عن المجموع... اذن فالواجب الاهم على حماة الدين وحفاظه ان يظهر واللجميع دين الله المقدس عن كل باطل ويعرفو الجمهور جوهريات الدين من عرضيانه حتى يصان مجد الدين وشرفه ويتضح للمتفكرين نزاهة عن كل ما يخالف العلم و التهذيب والحضاره ولا يجد احد لنفسه سبيلا الى الوقيعه فى اصل الشريعة ويبقى اعتراضه على المتلبسين بالدين خاصه ويحفظ بذلك دين الاسلام وتحبلى كالشمس لكل بصير بعد ان كان مستوراً بذويه (والسلام على من اتبع الهدى)

(النجف الاشرف) بالعراق

هبة الدين الشهرستانى

صاحب مجلة العلم

"İZÂ LEM TESTAHİ FESNA' MÂ Şİ'TE" [1]

Bu bir hitâb-ı tel'îndir, ki Cenâb-ı Ebu'l-beşer, ciğerpâresi Hâbil'in fâci'a-i katline girye-nâk-ı teessür olduğu halde Kābil'in kanlı çehresine fırlatmış; işte bu –o günden i'tibâren– kelâm-ı nübüvvetten olmak üzere elsine-i mukaddese-i enbiyâdan (alâ [n]ebiyyinâ ve aleyhimüssalâtü vesselâm) işidile işidile tâ bize kadar intikāl etmiştir.

Ben de bu hitâb ile söze başlıyorum. Çünkü makāma en cedîr olan ancak bu hitâbdır:

"Utanmadıktan sonra destûr…..! İstediğini yap!"

Hem de öyle bir muhît içinde, ki değil sözle, değil külhan edebiyâtıyla fakat sopa, hattâ silâhla bile olsa yine mukābele görmekten emîn!

Bir hıristiyan çıksa da Cenâb-ı Îsâ (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretleri aleyhinde bir eser te'lîf veya tercümeye cür'et edecek olsa bütün Hıristiyanlık âlemi bir tûfân-ı tehevvür kesilir! Vay o müellif veya mütercimin hâline!...

Bizde ise İslâm nâmını taşır bir İslâmiyet düşmanı, Doktor Dozi'nin *Târîh-i İslâmiyyet* nâmına yazdığı hezeyânnâmeyi cânperver bir huzûr-ı vicdân ile tercüme eder; sonra da "büyük bir ihâta-i nazar ve derin bir im'ân göstermekle mümtâz ve kat'iyyen bî-taraf bir akl-ı selîm mahsûlü" olmak üzere mütâla'asını ehl-i îmâna kemâl-i ehemmiyetle tavsiye eyler! Her sahîfesi, her satırı, her kelimesi müstekreh hezeyânlar kusan bir mahsûl-i küfr ü şirki bu derece yükselten, bu kadar göklere çıka[r]tan mütercim, müellifden ziyâde düşman-ı İslâmiyet olmak lâzım gelmez mi? Bu meydanda! Fakat işte ervâh-ı habîse gibi âlem-i İslâmiyet'e musallat olan siyah karga alaylarına katılan, şahin yuvasında doğmuş, şahin yumurtasından çıkmış iken o ma'nâ-yı şehâmeti o güzel mâhiyeti karga mâhiyetine fedâ eden bir zümrenin pîşvâsından olan bu, Dozi'nin şefîk-i rûhu, bî-pervâ bu azîm cinâyeti irtikâb etti. Bu hekîm-i zû-fünûnun nazar-ı idrâk ve irfânında küfr ile îmân, siyahla beyaz, mevt ile hayât müsâvî…!

Zâhirde gösterdiği İslâmiyet Herakles'in da'vâsından daha çürük, daha sahte!

Bütün şiddet kin ve gayzıyla İslâmiyet'e dişlerini sırıtmak, saldırmak sonra da yine İslâmiyet da'vâsında bulunmak ancak nev'i şahsa hâs olan bu tabîb…. Bu fakîh-i meflûcü'l-vicdâna bu müfessir-i meyyitü'r-rûha yakışır!

İnsanı deniyyât-ı akvâlden, süfliyât ve habâis-i ef'âlden men' eden sırât-ı müstakīm-i insâniyyette rehberlik eden bir utanmak duygusu var. O da öldürüldükten sonra destûr….. Meydân-ı rezâlet senin!

" Bevvâl-i çeh-i zemzemi la'netle anar halk"

Tâ be-kıyâmet!

Doktor; *Sırâtımüstakīm*'in sahâif-i diyânet-güsterânesi üzerindeki *Medeniyet-i İslâmiyye'den Bir Sahîfe*…. ünvanlı risâlemi görmüş; ictihâd-ı hakîmânesi (?) coşmuş; ağzını açmış, gözlerini yummuş; ağız dolusu… kusmuş, kendi ictihâdınca büyük bir fazîlet, şâyân-ı takdîr ve belki sezâvâr-ı hayret bir cevher-i hikmet ibrâz etmiş!

Doktor, *Medeniyet-i İslâmiyye* muharririni "Âhâd-ı nâsın hoşuna gitmek merâk-ı sefîli…" ile vasfediyor. Ve "biz böylelerle münâkaşaya girişmek arzu edecek tab'da değiliz" diyor. Yazdığı nifâknâmesiyle kavlini tekzîb ediyor.

"Âhâd-ı nâsın, avâm-ı hevâmın hoşuna gitmek merâk-ı sefîli!" dikkat olunmalı! Bu merâk-ı sefîl, bu avâm-ı hevâmın hoşuna giden şey *Kur'ân-ı Hakîm*…!

Kur'ân-ı Hakîm'den bahsetmek arzu-yı dîndârânesi sefîl bir merâk oluyormuş!

Cür'et-i frengânenin bu derecesine değil –fakat doktorun dîvân-ı adâlette mes'ûl tutulmaması en büyük bir felâkettir– bu fezâhat-ı aleniyyeye nasıl sükût olunuyor?

Doktorun ictihâd-ı frengânesince ben mülevves bir irticâ' oyuncağıyla oynuyormuşum. İşte buna gülmekten kendimi alamadım.

Erbâb-ı nâmûsa, ehl-i îmâna saldırmak için dimâğlarını dolduran, şişiren, patlatan işte bu mekrûh iftirâ! Bu mülevves bühtân!

[27] Onlara göre ehl-i îmân umûmen mürteci'! Çünkü bunların rûhları *Kur'ân-ı Hakîm* üzerine titriyor. Onların ictihâdları da Garb medeniyet-i hayvâniyyesine bayılıyor.

Kendi ictihâdlarına muhâlif gördükleri herhangi bir mü'min-i tâmmü'l-i'tikād, inkılâb-ı Osmanînin velev en fedâkâr âmillerinden de olsa yine mürteci' vesselâm!...

Haydi Dîvân-ı Örfî'ye! Buyurun darağacına! Mezarcılara

[1] (اذا لم تستح فاصنع ما شئت!) İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Edeb, 7.

büyük müjde! Bir kaç milyon müslüman için kazanacakları mezâr ücretleriyle lord olacaklar! Eğer Cenâb-ı *Kur'ân-ı Hakîm*'e merbûtiyet-i kalbiyye ve rûhiyye irticâ' oluyorsa işte onu ben i'tirâf ediyorum. Merci'-i vicdânım melce'-i rûhum Cenâb-ı *Kur'ân-ı Hakîm* olduğunu bütün kâinâtın işiderek şehâdet edeceği yüksek bir sadâ ile söylüyorum. Zavallı! Beni ölümle korkutacak! Söyle ey inkılâb söyle! *Medeniyet-i İslâmiyye* muharririnin senin istikbâline nasıl koştuğunu, nasıl cân attığını senin büyük inkılâblara şanlı kanlı bir nazîre olmaklığın için nasıl alevler püskürdüğünü söyle!

Söyle ey Edirne Hükûmeti'nin Meclis-i İdâre Salonu!

Dört Nisan gününde seni sarsan sayhalarımı, o Meclis-i Meb'ûsân'ın alkış tûfânları içinde okunarak bütün İstanbul ve taşra matbû'âtıyla bir daha neşrolunması iltifâtına nâil olan o beyânnâmeyi nasıl yazdığımı "İstanbul'da Meşrûtiyet'e darbe vurulduğuna" bir türlü inanmak istemeyenlere nasıl imzâ ettirdiğimi söyle! Söyle ey Edirne'nin belediye dâiresi! Abdülhamid-i azlemin hal' ve ıskātı için çekilen telgrafnâme-i umûmîyi gözlerimi rü'yetten berî edecek tûfân-ı sirişkimle nasıl yazdığımı, salonda bir vecd-i mutlak, bir istiğrâk-ı sırf içinde nasıl yarım saatten ziyâde îrâd ettiğim ateşler, alevler püsküren nutk-ı mülhemle ayn-ı muhâlifleri nasıl iskât ve iknâ', nasıl imzâ ettirmeye muvaffak bil-hayr olduğumu ve bu tevfîk-i ecell-i Hakk'a Nedimlerin, Fâiklerin nasıl hayretlere düştüklerini Allah için söyle!

Söyleyiniz ey Edirne'nin mahfil-i askerîsi! Ey topçu kışlası câmi'-i şerîfinin minber-i âlîsi! Siz de hâmil olduğunuz hakîkatlere şehâdet ediniz!

Daha istişhâd edeyim mi? Fakat ne lüzûmu var? Kâinâtın her zerresi ayrı ayrı şehâdet etse yine nâfile! Bin kere nafile!

Biz inkılâbı Cenâb-ı *Kur'ân-ı Hakîm*'e, onun şanlı, şevketli fermân-ı celîl-i meşveretine istinâden yaptık. Düstûr-ı ulvî-i inkılâbımız Hazret-i Furkān-ı Mübîn idi. Onun üzerine ellerimizi basdık; yemînler, kasemler ettik.

İşte biz ehl-i îmân o yemînimizde, o ahd ü mîsâkımızda el-yevm sâbit-kademiz; ve ölünceye kadar da sâbit-kadem kalacağız.

Lâkin bunlar öyle değil! Bunlar [1](نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ اَنْ يَتَّخِذوا...) diyorlar.

Emr-i celîl-i meşveret hesâblarına geldiği için inanıyorlar! Abdülhamîd de "ve üli'l-emri" cümle-i celîlesine sıdk (?) ile îmân etmiş, dört el sarılmış görünüyordu. Çünkü hesâbına elveriyordu.

Şimdi sözünden dönen, ahd ü mîsâkını ayaklar altına alan kim?

Osmanlı Hükûmeti'ne, tâc-ı Hilâfet-i Muhammediyye ile mütetevvic Osmanlı saltanatına dest-i inkılâb ile iksâ ettiğimiz kisve-i zerrîn-i Meşrûtiyyet onun ebedî ârâyiş-i meşrû'iyyeti olacak. Onun evvelâ hâfızı Cenâb-ı Vehhâb-ı hürriyyet sâniyen nigehbânı bir milyon Osmanlı silâhı, Osmanlı süngüsüdür.

O arslan kümelerinin intibâh ve teyakkuz bârikaları saçmakta olan gözleri livâü'l-hamd-i meşveret üzerinde temerküz etmiş; bir an ayrılmaz.

Medeniyet-i İslâmiyye muharriri uhde-i mûrânesine düşen vazîfe-i hamiyyet ve diyânetini Allah ve Resûlullâh nâmına yaptı. Bin iki yüz bu kadar seneden beri Cenâb-ı *Kur'ân-ı Hakîm*'de yalnız nazmı okunur, ma'nâsı zulm ü istibdâdın şerrinden Levh-i Mahfûz'a çekilmiş olan emr-i celîl-i meşveretin şeref-i avdetine milletin, vatanın selâmetine îfâ etti. Külâh kapmak için değil! [2](وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ) Fakat, mâdem ki doktorun ictihâdına, keyfine mugāyir; beyhûde! Eğer Osmanlı milliyeti yalnız doktorun vücûduyla kāim ise evet beyhûdedir.

Doktor, *Medeniyet-i İslâmiyye*'de delîl olarak îrâd eylediğim âyât-ı *Kur'ân*iyye'yi "münâsebetli münâsebetsiz yekdiğeri arkası sıra dizdiğimi" söylüyor.

Yukarıda bu âyetleri âhâd-ı nâsa hoş görünmek merâk-ı sefîli üzerine de yazdığımı ve bunlar ancak avâm-ı hevâmın hoşuna gidecek şeyler olduğunu söylerken her âkılin anlamakta pek o kadar güçlük çekmeyeceği bir zırva te'vîli mahâretini ibrâz ediyor.

Bu irticâ'ıyla gûyâ beni techîl etmek istiyor. Doktor bunu yazarken kalemi etrafında uçuşan sinekler bile gülmüştür, her şey olmak isteyen hiç bir şey olamaz.

"Cehlin ol mertebesi sehl olmaz
Kesbsiz tâ bu kadar cehl olmaz"

Da'vânın bir de takrîbli delîli olur. Doktor bu münâsebetsizliği yüzüme çarpabilirdi. Eğer o âyât-ı celîlenin mevridini, mevkiini ta'yîn etmiş, ma'ânî-i münîfesini, ibâresiyle, işâretiyle, delâletiyle, iktizâsıyla ihtivâ eylediği ahkâm-ı İlâhiyyeyi vâzıhan gösterebilmiş olaydı. Nerede…..! Doktor hattâ fenn-i münâzara bile bilmez. Yalnız gâsıblığı öğrenmiş. Bizim hakkımız olan sözleri o bize –güyâ– söylüyor!!

Diyor ki: "Müslümanların başka bir derdi kalmamış mıdır, ki çarşaf ile gulfe ile uğraşılıyor?"

Ey amâ-yı kîn ü garazla kör olmuş zulüm! Bunu biz mi sana söyleyeceğiz? Yoksa sen mi bize…?

[28] Bu mes'eleyi durup dururken ortaya atan biz mi oluyoruz yoksa sen mi? Âh … Bu insanın şerîri de hakîkaten melekleri bile hayrette bırakıyor!

Daha ferdâ-yı inkılâbda tesettürden, ta'addüd-i zevcâttan, esâret-i nikâhdan sahâif-i matbû'ât üzerinde şikâyetler koparan hangi tarafın kırılası kalemleri idi?

Biz sevgili *Kur'ân*ımızın mü'minlere emretmekte olduğu en mukaddes ferâiz-i ictimâiyyemizden tesettürü müdâfaa ettik; ta'addüd-i zevcâtın felâket değil –şerâit-ı maddiyye ve ma'neviyyesini isticmâ' eylediği halde– saâdet, nikâhın esâret değil zevci zevceye bağlayan bir râbıta-i hayât olduğunu isbâta çalıştık. Ta'addüd-i ezvâca iğmâz eden Avrupalıların ta'addüd-i zevcâtı lisânlarına dolayarak İslâmiyet'e şütûm-ı tahkīr yağdırmaları medeniyet-i insâniyye muktezâsı mıdır?

[1] Nisâ, 4/150.

[2] Şuarâ, 26/109, 127, 145, 164, 180. Ayetin başında yer alan (وما) ibaresi metinde sehven (لا) yazılmıştır.

Ta'addüd-i ezvâcı hoş görmek medeniyet-i hayvâniyye değil de nedir?

Her erkek peder, her dişi de vâlide olmak üzere doğar. Meselâ bir evde dört hemşîreden biri izdivâc eder. Bu zevce olduğu için hukūk-ı medeniyye-i nisvâniyyesine mâlik addolunur? Diğer –evde üç hemşîrenin vâlide olmak hakkı yok mu? Halbuki mâder-i fıtrat erkekten ziyâde dişi doğurmasını seviyor. Sonra ölüm erkeklere kadınlardan ziyâde musallat!

Evler kızlar, dullarla dolu!

Ama öteden madam cenâbları kendine bir rakîbe istemiyor. Hukūk-ı zevciyyet mukaddes! Beride zavallı kızlar, bedbaht dullar sanki insan değilmiş, sanki vâlide olmak hakk-ı fıtrîsinden müstağnî ve mahrûm imiş gibi kûşe-i uzlet ve bekârette çürümek, tabîatın ilcâ-yı mukāvemet-sûzuyla cevher-i ismetini lekedâr etmekte muztar kalmak… Vahdet-i izdivâcın hikmet ve adâleti, mürüvvet ve inâyeti bu mu oluyor?

Tekrar ediyorum: Her erkek peder, her kadın vâlide olmak hakk-ı fıtrîsiyle doğar.

İşte İslâmiyet bu hikmete mebnî ta'addüd-i zevcâtı tecvîz ediyor. Metresliğe, umûmhânelere bedel vâlide-i meşrû'a yapıyor.

Ya bu İslâmiyet düşmanlarının üzerimize yağdırdıkları düşnâmlar, isnâd eyledikleri hayvâniyetler, vahşetler doktorun hiç de gücüne gitmiyor mu? Yalnız benim "medeniyet-i hayvâniyye" sözüm mü rûhuna batıyor? Doktor, Volter'in ….. *Fanatisme* denâetnâmesini okumadı mı? Bu serseri filozofun Papa On Dördüncü "Benoit"nin takdîsâtına nâil olduğunu bilmiyor mu?

Fakat hiç Dozi'nin *Târîh-i İslâmiyet*'ini tercümeye kalbinde aşk, rûhunda şevk gören bir adam bundan müteessir olur mu? Nite, ki oluyor! Benim medeniyet-i hayvâniyye ta'bîrim Avrupa'ya gitmemek, Volter'in heykelini selâmlamamak için bütün kuvvetiyle tevkîfe çalışıyor; benim bu terkîbden maksadım pek vâzıh iken doktorun anlayamamasına ne demeli? Anlatmaya hiç de mecbûr değilim. Terkîb, kendisini anlayana pek a'lâ anlatıyor!

(المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ المُسْلِمُونَ مِن لِسَانِهِ ويَدِه)[1] hadîs-i şerîfini tercümesinin dîbâcesine yazan doktor değil mi? İslâmiyet, ayn-ı insâniyyet, mahz-ı medeniyyettir.

İnsana, bâ-husûs insâniyetin perestiş eylediği bir vücûd-ı rahmete, bir rûh-ı ulviyyete yılan dişlerini sırıtmak, zehrini dökmek insâniyet midir hayvâniyet midir?

İşte Garb medeniyetinin takdîs ettiği o filezof bunu irtikâb etmiş! Yine biz kabahatli öyle mi?

Daha dün Doktor Yuvakiye isminde bir sefîlin İslâmiyet aleyhine savurduğu hezeyânları ne çabuk unuttuk. Bu mel'ûnâne tahkīrler eğer şahsımıza olsaydı Doktor Yuvakiye'nin tepesine yıldırımlar yağdırırdık! "Müslüman, Muhammed'in âdî bir sûrette tasarladığı resmin hulâsa-i süfliyyesidir" diyordu. Hâşâ sümme hâşâ! Şimdi bu kim bilir kaçıncı Volter insan mıdır? Hayvâniyet hattâ câmidiyet bile bunu kemâl-i nefretle tel'în eder. La'net yüz bin kere la'net!

Bir kaç ay evvel Eskişehir İ'dâdî Mektebi'nin Arabî mu'allimi gûyâ Hazret-i Îsâ aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri aleyhinde –hâşâ– tefevvühâtta bulunmuş diye kıyâmetler koptu. Gayr-ı müslim talebe mektepten çekildi! Halbuki Hıristiyanlık âlemi pek a'lâ bilir, ki müslümanlar Cenâb-ı Mesîh'i (aleyhissalâtü vesselâm) takdîs ederler. Resûl-i müşârun-ileyh hazretlerini –hâşâ– inkâr *Kur'ân-ı Hakîm*'i inkârdır ya bu da medeniyet-i insâniyye îcâbı mıdır? Sanki doktor cenâbları makālemdeki şu "Avrupalılar *Kur'ân-ı Hakîm*'i kendilerine kānûn ittihâz etmeleri sâyesindedir, ki perî-i medeniyyetin bu kadar dil-âşûb heykelini tasvîre muvaffak oldular. İşte cansız iken bu derece nazar-rübâ olan bu perînin bir de rûh-ı îmân ve İslâmı bizim îmân ve irfân ile gayr-ı kābil-i te'lîf olan cehlimizi bi-hakkın tahkīr etmiş olurlar."

Şu sözleri, şu acı i'tirâfı okumadı mı? Bizim Avrupa'nın medeniyet-i maddiyye ve sınâ'iyyesine muhtâc olduğumuzu kemâl-i hicâb ile i'tirâf etmek lâzım geldiğine dâir olan sutûr-ı teessür ve teellümü görmedi mi?

Gördü, gördü fakat:

چون غرض آمد هنر بوشیده شد
صد حجاب از دل بسوی دیده شد

Gözlerini hûn-âlûd bir perde-i âteşîn kaplamış! Avrupalıların, yırtıcı kaplan sürüsü, paralayıcı sırtlan, kurt kümesi gibi üzerimize saldırması insâniyet midir? Dînimizi tahkīr, milliyetimizi terzîl..! Yine medeniyet-i hayvâniyye değil! Ey be kuzum bu medeniyeti mâdem ki bu derece tebcîl ve takdîs ediyorsun, git onların içine git! Onların arasına karış! Seni burada zencîrle bağlamadılar!

[29] Yok yok! Doktor; onlara vekâlet ediyor! İşte her gün ictihâd-ı frengânesiyle başımıza bir darbe-i tahkīr indiriyor!

Dünyada ictihâd varsa o da doktor cenâblarının ona karşı kimse şakk-ı şefe etmemeli! Ederse darağacına çekilmeli!

Çünkü doktorun i'tikādınca bütün müslümanlar avâm u hevâm kabîlinden onlar doktora körü körüne itâatle mükellef! Bak; tesettür altında vahşî, yırtıcı kuşlar bulunuyormuş. Muhadderâtımız paralanmak tehlikesinde imişler! Çabuk çarşaflar atılmalı ki o vahşî kuşlar kaçsınlar! Kadıköyü'ne, Moda Burnu'na doğru gitsinler! Orada tesettür-i *Kur'ânî* ile istihzâ eden Osmanlı madamelerini alkışlasınlar! Bravo doktor cenâblarına! İstanbul'da tesettür aleyhinde bir fırka-i münevverenin vücûdunu inkâr etmek îcâbını koca Kadıköyü'nü, muhteşem Moda Burnu'nu ve emsâli daha birçok muhîti paltosu altına gizlemek gibi hokkabâzları bile güldürecek sehhârâne bir mahâret ibrâzına çalışıyor!

İstanbul'da böyle bir zümre-i münevvere (?) hiç var mıymış ya? Hiç yok muymuş ya?.... Kâşki yok olsa?! Doktor cenâbları makāle-i fakīhâne ve müfessirânesinde (???) "Türkiye'nin bekāsını, İslâmın muhâfaza-i haysiyyetini cân ü gönülden arzu edenlerin yapacağı bir şey varsa o da hoşa

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İman, 3.

gidip gitmeyeceğini düşünmeyerek ve kāilinin tel'în veya takdîr edileceğini hâtırına getirmeyerek:

Hakīkat kadar bence yoktur güzel
Hakīkattir ancak dil-âvîz olan

Diyerek hakīkati i'lâ, hakīkati zafer-yâb etmeleri zamanı gelmiştir; ve belki bu zaman geçmektedir" buyuruyorlar!

Hakīkat nedir bilmiyorsun kuzum!
Hakīkattir işte benim her sözüm.
Diyorsun, ki i'lâ-yı hak etmeli!
Ki ihrâz-i kasbü's-sebak etmeli
Vatan bizden işte cihâd istiyor,
Büyük pek büyük ictihâd istiyor,
Fakat evvelâ ittihâd istiyor,
Fakīr… Pek fakīr iktisâd istiyor.

* * *

Acebdir, ki bezdür[ür] şikāk u nifâk
Muhâl mi muhâl ittifâk [u] vifâk!
Vatan kātili olmak istermişiz!
Onu yaralı yerlere sermişiz!
O feryâd ederken bu gavgā nedir?
O inlerken eyvâh bu da'vâ nedir?
Nedir söyleyin bâ'is-i hây ü hû
Şu hâle aceb gülmüyor mu adû?

Âh… Nerdesin ey hiss-i insâf nerdesin? Yoksa bizim kalbimize girmeye, rûhumuzu okşamaya, aklımıza vicdânımıza biraz nasîhat etmeye tevbe mi ettin?

Şimdi ben doktorun bu –pek doğru olan– sözüne ne diyeyim? Fakat doktor bunun ma'nâsını düşünerek mi yazmış? Eğer zerre kadar düşünmek hâtırına geleydi kemâl-i nedâmet ü hicâb ile kalemini atar, makālesini yırtardı.

A kuzum! İşte biz de Türkiye'nin bekāsını, İslâm'ın muhafaza-i haysiyyetini hem de ırkan –Türk değil– Arnavud olduğumuz halde mücerred feyz-ı din ile ırkı, kavmiyeti Cenâb-ı *Kur'ân-ı Hakîm*'in şeref-i cihân-penâhına ayaklar altında ezip çiğneyerek en mukaddes bir vazîfe bildik.

(...وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ...)[1]

Düstûr-ı sitâyişkârânesi cebîn-i diyânetimizde silinmez bir tuğra-i garrâ-yı kudsiyyet!

Şimdi sen bu meslek-i hamiyyeti bu kadar parlak, bu derece ulvî bir sûrette her vatanpervere, her diyânet-güstere tavsiye ederken ya nasıl oluyor da hazîz-ı süfliyyete iniyor, hâme-i kîn ü garazla bize düşnâmlar tahkīrler, irticâ'lar, hâm-ervâhlıklar savuruyorsun… Söyleyin! Allah için söyleyin ey kāriîn-i kirâm! Bu ne dehşetli tenâkuz…!

Vallâhi doktor pek tuhaf…!

Beni hangi asırda bulunduğumu, hangi devletin taht-ı tâbiiyetinde yaşadığımı bilmemek veya bilememekle ithâm etmek isteyen; doktor; mestûriyetin sûret-i meşrû'asıyla Avrupa nisvânı nisvân-ı İslâm'dan daha ziyâde mestûr olduklarını kulağıma söylüyor. Teşekkür ederim; ikinci bir tenâkuz daha; demek oluyor, ki bizim nisvânımız çıplak çünkü Avrupa nisvânının daha mestûr olması bizimkilerin onlara nisbeten daha çıplak olmaları iktizâ eder. İşte biz de buna teellüm ve feryâd ediyoruz. Binâen-aleyh doktorun ithâmını biz yirminci asr-ı medeniyyette miyiz yoksa kurûn-ı ûlâda mı? Hilâfet-i İslâmiyyeyi hâiz Devlet-i Mü'mine-i Osmaniyye'nin mi taht-ı tâbiiyyetindeyiz yoksa Kongo veya Siyam hükûmetlerinden birinin idâresinde miyiz?

Tesettür nâmına yapılan bu maskaralıklar, ismet ve nâmûs-i nisvâniyyeye fırlatılan bu istihfâf ü istihzâlar nedir? İşte sen dilinle i'tirâf ediyorsun, ki Avrupa nisvânı bizimkilerden daha mestûr, benimle hem-âhenk-i feryâd olacağına yine bana hücûm etmek ne oluyor?" Doğrusu doktorun bu makālesi bir sütûna hakkedilip timarhânede hıfza lâyık!

Doktor; üstâzü'l-esâtîz Zihni Efendi hazretlerinin meşâhîr-i nisâlarını, onda ulemâya icâze vermiş muhaddisâtı, harbe gitmiş mücâhidâtı göstermeye de himmet etmiş makālemde İmâm-ı Süyûtî'ye icâze vermiş hemen otuz kadar muhaddisâttan bahsetmedi mi?

[30] Doktor kendini okutsun! Fakat oh...! Garaz ne mühlik illettir! Doktor hakīkī Müslümanlığın emrettiği hakīkī tesettür başka, Müslümanlığı mâ-lâ-ya'niyâtta ve mâ-lâ-yukālâtta arayan hâm-ervâhların zu'm ettiği mestûriyet yine başka diyor ve şu:

زاهد بره كعبه رود كين ره دينست
خوش ميرود اماره مقصود نه اينست

Beyt-i îkāz u irşâdını hediye ediyor.

Canım; anlatamadık mı? Şu hakīkī Müslümanlığı, hakīkī mestûriyeti söyle de bilelim! Bizim aradığımız bundan başka nedir? Allah aşkına söyle de şâyed bilmeyerek dûçâr-ı belâyı taassub oluyorsam sâye-i irşâdında kurtulayım!

Zâten bizi bitiren iki şeydir: Biri eski, müzmin; diğeri de yeni ve mühlik: Ta'assub, dinsizlik. Kuzum doktor, biz ta'assubumuz iki yüz elli senedir bize nasıl bir melce'-i inkırâz u izmihlâl kesildiğini anlamaya, kalın kafamıza sokmaya çalışıyoruz. Ta'assub: Cehl-i muzâ'af demektir! Lâkin sana sorarım: Türk terbiye-i milliyyesinin nazariyâtı Paris'de mi görülüyor, orada mı okunuyor. Ki Fransa'dan mürebbî ve mürebbiye getiriyoruz; ciğerpârelerimizi onlara teslîm ediyoruz; bir Fransız; kendine tevdî' olunan bir çocuğu nasıl terbiye edebilir? Fransızlığı senâ ederek, göklere çıkararak; İslâmiyeti: *"L'İslâmismen' esf qu'unfanatisme tres barbare"* diye yerin dibine geçirerek değil mi? Bu pek tabîîdir! İslâmiyet'i tebcîl ü takdîs ederek değil ya! Bu çocukta artık Türklük ve husûsiyle Müslümanlığın zerresi kalır mı? Bu çocuk rûhen fikren bir Fransız! Bâ-husûs bâ-husûs; ki süd! süd! süd! Südün hilkatine olan te'sîrini hangi âkıl inkâr edebilir?

Sonra Cizvit papazlarına teslîm etmek, mektep kilisesine gitmesine âyîn-i Hıristiyanîye iştirâkine, salîbi takbîline ses çıkarılmamasına ne demeli? İslâmiyet'in bizden vedâ'ına sebeb işte budur; yoksa *Medeniyet-i İslâmiyye'nin Sırâtımüstakīm* sütûnları arasında câ-yı kabûl bulması değil. Eğer sende zerre kadar îmân ve insâf olaydı o makāleyi ağlayarak okurdun!

[1] Mâide, 5/54.

جاحدا! ره نارفته توداری چه عنادست

این ره برود دوزخ معلوم عبادست

Îmânı olan üç yüz milyon müslümanın felâketini lisân-ı şemâtetle söylemez. Fas, İran mahvolursa sen ellerine kına koy! İngiliz, Fransız, Rus dostlarına ziyâfetler çek!

Doktor'da lisân-ı hikmete; hâme-i edebe bakınız, ki latamı yâdetmek dururken çakşırdan bahsetmiş, acaba bunun lataya tercîhindeki hikmet ne olsa gerek?

زخدا جوییم توفیق ادب

بی ادب محروم شد از لطف رب

Doktor'da zerre kadar hulûs-ı niyyet, hubb-ı vatan, sevdâ-yı millî olsa vazîfesi olmayan tesettürden bahsetmezdi. "Mekteb-i Tıbbiyye-i İnâs" işte doktor bundan ne kadar bahsetse, bu ünvan altında ne kadar söz söylese yeri vardır. İşte gördünüz mü doktorun bütün merâret-i vicdânıyla feryâd edecek, milletin nazar-ı intibâhını üzerine çekecek fâci' mevzû'u!

Ne kadar genç, henüz ömrünün nevbahâr-ı şebâbında kızlar, hanımlar tutuldukları hastalıkları etıbbâya tedâvîden istihyâen imtinâ' ederler ve bu yüzden bir çokları toprak olur gider.. Fıkhımız ise bir kadını tedâvî emrinde evvelâ hem nev'inden bir tabîbenin vücûduna kāil oluyor. Ve o mevcûd iken etıbbâ-yı ricâle mürâca'atı tecvîz etmiyor. Ne kadar doğru! Yoksa kadınlar, yirminci asr-ı medeniyyetinin muhârebelerine gitmezler! Mücâhidelerin harblerde görüldükleri zamanlar ok, kılıç, gürz, asırları idi. Fütûhât devirleri idi! Hicaz'dan İspanya'nın tâ Pirene şevâhik-ı cibâline çıkmak, Gol kişverine dalmak günleri idi.

Maamâfîh inde'z-zarûre gider de. Onun içindir, ki kadınlar binicilikten, fenn-i endâhttan hissemend olmalı, husûsiyle hudûdlardaki nisvân-ı İslâm'a bu farzdır da. Ya Fransızca'nın ne lüzûmu var?

Ricâ ederim şunu isbât et de bâri kerîmelerim câhil kalmasınlar! Fransızca öğretmezsem belki günâhkâr da olur? Vebâl altında kalırım??? Dans da lâzım! Beykoz'a gidip mükemmel polka oynamak da ma'kūl değil mi, ne yapalım doktor bizim kalın kafamız bu rezâletleri almıyor! Bu vakāhatlere la'net ediyor. Bir vakit hâfıza hanımların şimdi kerîmelerine bakınız! Lisân-ı mâder-zâdlarından istikrâh ediyorlar; Fransızca konuşmak, çarşıda Fransızca alışveriş etmek… Hâsılı reftâr u edâsıyla her şeyiyle mükemmel bir Fransız madamesi!

Acaba Londra'da bir İngiliz; Paris'de bir Fransız; Berlin'de bir Alman madam veya matmazeli lisân-ı mâder-zâdını, milliyetini ahlâk-ı milliyyesini böyle bizimkiler gibi tahkīr eder mi? Onlar Türk mürebbiyesinin terbiyesiyle büyümemişler, ki….! Bu cinneti, bu cinâyeti ancak bizim içimizdeki südübozuk, kanı karışık Türk ve İslâmiyet düşmanları yapar! Bu öyle şahsî bir cinâyete de benzemez. Evlâdını Fransız mürebbiyesine tevdî' eden, Cizvit mektebine gönderen milletinin kalbini hançerlemiş, milliyeti öldürmüş demektir. Evlâdını tâ süd nineden, mürebbiyeden tam bir Fransız yap; Cizvit papazının önüne kemâl-i hürmet ü ta'zîm ile diz çökerek ellerini öpsün; sarıklı bir hoca görünce fart-ı nefret ü istikrâh ile yüzünü çevirsin. Bu Türklüğe, Müslümanlığa mı delâlet eder?

[31] Buna doktordan cevap istemem; zîrâ "evet;" diyeceğine şübhe yok.

Vâh vâh vâh! Yine İslâmiyet'in bizden vedâ'ına delîl *Medeniyet-i İslâmiyye* makālesinin *Sırâtımüstakīm*'de câ-yı kabûl bulması oluyor hâ! Zavallı kalem! Bu, ….nları muztarrâne yazarken kim bilir o parmaklara ne kadar la'netler okumuştur! Fakat ne yapsın! Doktor şuna emîn olsun, ki o mürebbî ve mürebbiyelere yol verilmedikce, Cizvit, kollej mekteplerinden çocuklar alınmadıkca, kadınlarımız hakīkī Müslümanlığın (doktora bunları Allah söyletiyor, a'zâ-yı vücûdu âhirette intâk edecek, Allâhu ekber Doktor'u daha şimdiden söyletiyor!) murâd ettiği mestûriyete girmedikce; bu dinsizlikten vazgeçip de câmi'lerde ictimâ' etmedikce ittihâdın kābil olamayacağını üç senelik tecrübelerimiz gösteriyor. Mektepler; mükemmel mektepler hani ya hani ya! Vatan yalnız İstanbul'dan mı ibâret? Hattâ iki evli bir köye kadar âcilen mektep!

Doktor; bir gün ehemmiyeti Avrupa'nın tabakāt-ı âliyye ricâlince kemâl-i şükrân ü mahmidetle takdîr olunarak fi'len icrâsına başlanmış olan "sünnet" ile de istihfâf ü istihzâ etmiş! Sonra şimdi gayr-ı müslimlerin de şeref-i askerîye nâil olduklarını söylemiş! Atina'da Sofya'da ne kadar firârîler var, Adalar'dan Yunanistan'a firâr edenlerin adedi binleri geçti.! Evet evet, işte Girid Osmanlı Rumları, hizmet-i askeriyyelerini îfâ için bize cân atıyorlar! Şaşkın! Bu da kendini fasulye gibi ni'metten addediyor! Sen adam olma da aldanmak şânından olmayan vicdânını iğfâle çalış! İşte bu da bize hâs bir melankoli!

Aklımız varsa bir taraf ta'assubdan; diğer taraf da dinsizlikten tevbe eder de Japonları numûne-i imtisâl tutarsak pek az bir zamanda canlanır; vatanımızda pek feyz-bâr olan hâzâin-i tabîatten pek çok istifâde ederiz. İnsan odur, ki Allah'dan başka kimseye muhtâc olmaz. Cenâb-ı Hak Avrupalıları bizim şerefimize yaratmadı bunu bilmeliyiz! Cinneti bırakıp dâire-i akla rücû' etmeliyiz. İşte bizim de ziyâ-yı hûrşîdden parlak, nûr-ı kamerden sâf bildiğimiz bir hakīkat, ki bir zerre-i şu'â'ı bin cihân aydınlatır! İctihâd budur, yoksa Doktor'un tenâkuzları, evhâm ü hayâlâtı değil!

Ve's-selâmü alâ menittebe'a'l-hüdâ

Mehmed Fahreddin

SIRÂTIMÜSTAKĪM CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Muhterem efendilerimiz

Geçen hafta çıkan risâle-i mu'teberelerinde Doktor Abdullah Cevdet Bey'in *Mehtâb* gazetesinde "Tesettür Mes'elesi" ünvânıyla neşrettiği bend-i mahsûsa cevap olarak yazdığınız makāleye ilâveten bir kaç sözüm vardır.

Âcizeniz el-yevm kırk dokuz yaşında ve iki kızla bir erkek evlâda mâlikim. Pederim bundan on yedi sene ve zevcim

dahi askerî kaymakamlarından olup beş sene evvel vefât etmiştir. Damâdımın biri nizâmiye yüzbaşılarından olup bu defa Yemen'e sevkedilerek el-ân oradadır; merhûm pederim gāyetle hadîdü'l-mizâc idi. Benden başka evlâdı olmadığı halde aslâ rû-yı iltifât göstermez ve bir gün mektebe gitmesem insâfsızca döğerdi. Ben kendimi bu hizmetci pâyesinde gördüğüm için gizli gizli vâlideye şikâyette bulunur idim. Halbuki vâlide benden ziyâde pederden korkar idi. Her ne sebebden ise yirmi yaşına gelinceye kadar tezvîcime müsâ'ade etmedi. Ve ancak kendi intihâb ve arzusu üzerine zevc-i merhûmla izdivâcımız vukū' buldu. Ama müteveffâ zevcim ile geçirdiğim yirmi dört senelik hayât-ı mes'ûdâneyi ta'rîfden âcizim. Zîrâ merhûm hem zevc ve hem de hâce-i muhteremim idi. Emîn olunuz ki şu satırları onun himmeti sâyesinde karalıyorum. Bir kütübhâne dolusu terkeylediği âsârın kısm-ı a'zamı akāid-i dîniyye ve ahlâkıyyeye dâir kitaplardır ki nazarımda her şeyden kıymetdâr bir hazînedir, Cenâb-ı Hak ganî ganî rahmet eyleye âmîn.

Şimdi Doktor Abdullah Cevdet Bey'in "Tesettür-i nisvân" hakkındaki mütâla'asına gelelim. Haddim olmayarak yalnız şu cümlelere cevap vereceğim. "Mestûriyet sûret-i meşrû'asıyla Avrupa nisvânı nisvân-ı İslâmdan daha ziyâde mestûrdur. Mestûriyetten murâd vâlidemizi, hemşîremizi, kızımızı, zevcemizi bir çuvala koyup ağzını bağlamak ve onları hayvanlaştırmak hiç değildir. Hakîkī Müslümanlığın murâd ettiği mestûriyet başka…. Hâm-ervâhların zu'm ettiği mestûriyet yine başkadır."

Evvelâ birinci cümle-i efkârının hakîkat olduğuna inanamam. Zîrâ mestûriyetin esbâb-ı hikmetiyle sûret-i meşrû'asına vâkıf olanlar hiç bir vakit bu sözleri hakîkat olarak kabûl edemez.

Sâniyen çuval ta'bîrinden maksad bizim Bağdad çarşafı dediğimiz ve bunun emsâli ki bol ve genişce çarşaflar ise bihakkın mestûriyet-i matlûbeye muvâfıktır. Çuval ta'bîri aynı fesâddır.

Sâlisen hakîkī Müslümanlığın murâd ettiği mestûriyet başka ilâ âhirihî… Aceb bu bâbdaki mestûriyet ne yolda imiş.. Ve bunu ne için îzâh etmediler ki biz de anlayalım.

Kāriîn-i kirâm! Söyleyiniz tahsîl ve terakkīmize çarşaflar, gılâflar mı yoksa ebeveynimizin sû'-i idâre ve terbiyeleri mi mâni' oluyor. Doktor bey emin olsun ki sâye-i şerî'atte nâmûsumuz, servetimiz, hayât-ı ma'neviyyemiz o çuval gibi çarşaflar içerisinde mahfûz kalmıştır. Ve inşâallâhu te'âlâ hayâtımızın son dakîkasına kadar böylece muhâfaza etmek niyyetindeyiz. Aceb mestûriyetten hangi bir âile zarar görmüştür ki doktor bey i'tirâz ediyor. Ve ne cür'etle evâmir-i şeriyyeyi sû'-i tefsîre ve muhadderât-ı İslâmiyyeyi ifsâda kalkışıyor. Eğer bizim çarşaflarımız Beyefendi'nin a'sâbına dokunuyor ise Avrupa'ya gitsinler. Orada yaşasınlar. Medeniyet-i Garbiyye ile ülfet etmiş İslâmiyetini **[32]** unutmuş, farmasonluğu beğenmiş bir takım iki yüzlü müslümanların taht-ı nikâhında bulunan genç kızlarımızın ahvâl-i hayâtiyyelerini görüp müteessir olmamak kābil midir? Bu gibi terakkîperver beylerimizin hânelerinde çocuklara varıncaya kadar akşam sabah Bomonti birasına devam ediliyor. Bu sûretle zavallı ma'sûmların hayâtı zehirleniyor. Velhâsıl bir sefâlet-i dâime içinde yaşayıp gidiyorlar. Allah encâmını hayreyleye.

Gedikpaşa'da sâkine
F. Remziye

JAPONYA'DA İSLÂM NÂŞİRLERİ

Japonya'da neşr-i İslâm vazîfe-i mübeccelesiyle iştigāl eden Muhammed Bereketullâh Efendi hazretlerinin Dârü'l-hilâfe'ye muvâsalatlarını yazmış, Hindistan Bhopal Hâkimesi Behpapikem Sultân hazretleriyle mülâkātlarından da bahsetmiştik:

Bu kere elimize vâsıl olan *Uhuvvet-i İslâmiyye* nâm risâlenin son nüshalarından ber-vech-i âtî iktibâsı münâsib buluyoruz:

Bereketullâh Efendi İstanbul'a teşrîf maksadıyla Tokyo'dan azîmet edecekleri günden bir akşam evvel, Asya–Gikay Cem'iyeti kendilerini da'vetle şu yolda bazı beyânatta bulunmuşlardır: Bereketullâh Efendi'nin ziyâret edecekleri yerler cem'iyet efrâdının kalblerinde en kıymetdâr bir mahal işgāl eder: Onları Türkiye ve Mısır'a rabteden şey dîn-i İslâm'ın ulviyetine olan muhabbetleriyle peygamberler içinde en zî-şân olan Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm Efendimiz'e olan samîmî irtibâtlarıdır. Mister Ohara cenâbları sözlerinin şu cihetine nazar-ı dikkati celbediyor ki Japonlar nâil-i âmâl olmaları için âlem-i İslâm'dan nakten bir mu'âvenetten ziyâde dînen bir hizmet bekliyorlar: Ecnebî lisânlarına vâkıf muktedir hocalar istiyorlar. Ve Bereketullâh Efendi'ye rü'yâlarında bile cem'iyet efrâdının kalblerini işgāl eden ümmet-i İslâm'a taraflarından ithâf-ı tehâyâ[1] etmelerini ricâ ediyor:

Bereketullâh Efendi bu sözlere mukābeleten arz-ı teşekkür ve maksada kemâl-i sadâkat ü hulûs ile çalışıldıkca sa'ylerinin, bi-avni'llâhi te'âlâ muvaffakiyetle tetevvüc edeceğine itmi'nânları ber-kemâl bulunduğunu beyân eylemişlerdir.

Japonya erbâb-ı kaleminden matbû'âtta İslâmiyet ve Hıristiyanlık'tan bahseden bir çok zevât görülüyor: Bunlardan Arab edebiyâtı ve belâgat-ı *Kur'âniyye* hakkında beyân-ı mütâla'a edenler de bulunuyor.

İslâm'ın Japonya'daki mevki'ini ta'yîn edebilmek için şu ufacık fıkra kifâyet eder.

Bereketullâh Efendi hikâye ediyor:

20 Mayıs'da Kinza[?] Lokantası'nda dostum Mister Sakuray tarafından da'vetli idim. Orada mümtâz bir Japon muharrir ve hatîbi olan Mister F. Nogoşi dö Omori'ye takdîm olundum. Müşârun-ileyh *Hayât-ı Muhammed* ünvânıyla bir eser kaleme almış olan ilk Japon âlimidir. Ki bu eser derdest-i tab'dır. Arzuları üzerine tab' olunacak kitabın başına şu üç Arabî ibâreyi yazdık.

[1] Metinde (تمايا) şeklinde yazılmıştır.

1) Bismillâh 2) Lâ ilâhe illallâh 3) Muhamedün Resûlullâh.. Takdîmden maksad da bu idi.

Mister Sakuray bize hoş bir hikâye nakletti:

Bir gün Mister Omori'nin evine girdiği zaman çocuklar kendisini lâ ilâhe illallâh sadâlarıyla karşılamışlar: Bunun ne demek olduğunu sorunca İslâmın kelime-i şehâdeti olduğu cevâbını almış:

Mister Nogoşi'nin yazdığı eser hakkındaki hikâyesi de pek garîbdir: Japonca bir eser yazmak üzere mütâla'a odasında oturmuş; gözleri kapalı, düşünüyormuş: Birden bir dakīka-i rûhiyye geçirmiş; bir de bakmış ki elindeki yazı fırçası kağıda Muhammed nâm-ı kudsîsini nakletmiş:

Diyorlar ki Japonlar hayâlden mahrûmdurlar, doğru mu?..

Japon Hükûmeti'nin din hakkındaki telakkīsine gelince *Capan Times* gazetesi bu bâbda iyi ma'lûmât veriyor:

Şimdiye [kadar] Japon ricâl-i hükûmeti din hakkında gāyetle lâkayd kalmış, hattâ mekteplerden tedrîsât-ı dîniyyeyi hâric bırakmıştı: Bugün Dâhiliye nâzırı terbiye-i dîniyyenin salâbet-i milliyyeye olan te'sîrini nazar-ı dikkate alıyor: Konfüçyanizm'in kadîm an'anâtıyla Avrupa'nın liberal efkârı arasında harekât-ı ihtizâziyye icrâ etmekte olan gençlerimizin hayât-ı ahlâkıyyeleri tehlikededir; ma'neviyâtı sukūta mahkûm görünüyor. Son bu in'ikādda mes'ele mevzû'-ı bahs olmuş, irtibât-ı dînînin sihr-i ma'nevîsi kesb-i alâniyyet etmiştir.

HARÎK-I MÜDHİŞ MÜNÂSEBETİYLE JAPONLARIN TEESSÜRÜ

İstanbul harîkı münâsebetiyle umûm Japon gazeteleri ayrıca gāyet müessir makāleler neşretmişler, bilhassa Tokyo'da münteşir *Hoti Şimbon* gazetesi husûsî ilâve neşrederek bu münâsebetle "Osmanlılara gelen kazâ bize gelmiş gibidir" ibâresini ayrı harfler ile yazmıştır.

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

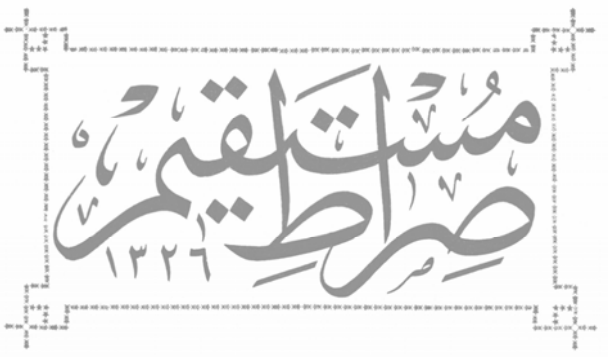

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

21 Eylül 1911 28 Ramazan 1329 Perşembe 8 Eylül 1327 **Yedinci Cild - Aded: 159**

VAHDET-İ VÜCÛD

– 7 –

Fakat bahse şürû'dan evvel tasavvufu ta'rîf, tasavvufu ta'rîfden evvel de bir fâide-i lügaviyyeden bahsedelim.

Karn-ı sânîden sonra ibâdât ve tâ'âta hasr-ı vücûd edenlere "sûfiye" ve "mutasavvıfa" nâmı verilmiştir. "Sûfî" kelimesinin aslına dâir *Mukaddime-i İbni Haldûn*'da şu sözlere tesâdüf olunuyor. "İmam Kuşeyrî hazretleri dedi ki bu ismin Arabiye ve kıyâs ve kāidece keyfiyet-i iştikākı ma'lûm olmayıp zâhir olan bu kavmin lakabıdır, safâdan veyahud sıfattan müştaktır diyenlerin kavli kıyâs-ı lügavîce ba'îddir; ve kezâlik *sof*dan müştak olması dahi ba'îddir; zîrâ onlar sof giymeye mahsûs ve münhasır değiller idi."

İbni Haldûn bu sözlere kendi fikrini ilâve ile "Ben derim ki iştikākına kāil olunduğu sûrette zâhir olan sofdan müştak olmasıdır. Zîrâ onlar elbise-i fâhireyi terk ile sof giyerek âmmeye muhâlefet üzere olmuşlar idi" diyor.

Hulâsa bu lügatin iştikākına kāil olanlar "sof" kelimesinden müştak olduğunu söylüyorlar. Hattâ *Rûhu'l-beyân* sâhibi İsmail Hakkı hazretleri de *Rûhu'l-Mesnevî* ünvanlı eserinin birinci cildinde: (صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق – نیست فردا کفتن از شرط طریق) beyt-i şerîfini şerheylediği sırada: Sof koyun yünüdür; sûfî sûrette koyun yününden abâ giyici ve ma'nâda mukarreb demektir. Dedikten sonra bu kelimenin iştikākı hakkında daha birtakım tevcîhât-ı ba'îdeye girişiyor.

Halbuki sûfiyyûn hazerâtının meslek-i mahsûsları meslek-i hikmet ve ma'rifetten ibâret olduğu gibi kendileri de kemâlât-ı sûriyye ve ma'neviyyeyi câmi' birer hakîm-i zû-fünûn olduklarından "sûfî" kelimesinin "feylesof" kelimesi gibi âkıl, hakîm ma'nâsına olan "sofos" kelime-i Yunaniyyesinden ta'rîb ve kendilerine alem edilmiş olması pek muhtemeldir, nitekim bu kelime Pisagor'a gelinceye kadar tarîk-ı hikmet ve ma'rifete sâlik olan hükemâ-yı Yunaniyyeye de alem olmuş idi. Pisagor bu ünvânı lâzıme-i tevâzu'a mugāyir gördüğünden kendisinin hakîm değil ancak feylesof yani muhibb-i hikmet olduğunu beyân etmiş ve kendisinden sonra gelen hükemânın kâffesi bu ünvan ile yâdedilmiştir. Pisagor'un lâzıme-i tevâzua mugāyir gördüğü bir ünvan nasıl olmuş da sûfiyyûn hazerâtı tarafından kabûl edilmiş diye i'tirâz edilecek olursa biz bu i'tirâzı cevaptan müstağnî görürüz. Kaldı ki bu ünvan sûfiye hazerâtı tarafından mı ihdâs edilmiş, yoksa onların tarîk-ı hikmet ve ma'rifete sâlik olduklarını görenler tarafından mı tevcîh olunmuş burası ma'lûm değildir. Hazerât-ı sûfiyyenin o zümreden olmayanlar tarafından bu ünvan ile yâdedilmiş olmaları da muhtemeldir.

Feylesof kelimesine gelince bu kelime daha o zamanlar ma'nâ-yı hakīkīsinden tecrîd, zendeka ve ilhâd lügatlarına terdîf edilmiş olduğundan tabîî ebrâr-ı ümmete ünvan olamaz idi. Bazı kitaplarda ehâdîs-i nebeviyyeden olmak üzere gösterilen: [1](من اراد ان یجلس مع الله فلیجلس مع اهل التصوف), kavline istinâd edenler yukarıki tevcîhi kabûl etmezler. Halbuki bu hadîs ehâdîs-i sahîhadan değildir.

Tasavvufun ta'rîfine gelince:

Onun pek çok ta'rîfi vardır. Fakat bu ta'rîflerin ekseri tasavvufu gāyetiyle ta'rîfdir. Maksad tasavvufun kâffe-i aksâmından bahsetmek olaydı bu ta'rîflerden bazılarını nakleder idik. Makālemiz münhasıran **[34]** vahdet-i vücûd mes'elesine âid olduğundan tasavvufun yalnız onu ihtivâ eden bir ta'rîfini yazacağız. Ta'rîf şudur: (هو العلم بالله من حیث ذاته واسمائه وصفاته ومظهرها وبحقائق العلم وکیفیة رجوعها الی حقیقة واحدة و هی الذات الاحدیة)

[1] "Kim Allah'la beraber olmak isterse, ehl-i tasavvufla otursun" anlamındadır.

Zât ve sıfât-ı İlâhiyye ile mebde' ve me'âda müteallık ahvâlden bahseden ilm-i kelâmın mevzû'u da ayn-ı mevzû' ise de tasavvufla kelâm beyninde fark-ı azîm vardır.

نرسی اندرین بقیل و بقال
سراین باز جوی از ره حال

Beyiti bu iki ilmin beynlerindeki farkın mi'yârıdır. Fakat bu farkın vücûdu birinin lüzûmuyla diğerinin lüzûmsuzluğunu tazammun etmez; böyle bir iddiâya kalkışan idrâksizliğine hüccet göstermiş olur. Hazret-i Mevlânâ, ulûm-ı akliyye ve nakliyyede zamanındaki ulemânın a'lemi idi. Hazret-i Şems ile mülâkī olduktan sonra evliyâullâhın ekmeli oldu..

Cenâb-ı pîr, akliyyât ve nakliyyâttan başka şimdiki Fransızca gibi o zamanın lisân-ı fennî ve felsefîsi olan Yunan lisânının da gavâmızına vâkıf idi. Hattâ hazretin sırf o lisân üzere manzûm bir takım eş'ârı bile vardır.

Görülüyor ki bizim tasavvufumuz öyle: "Muktezâ-yı akla mütâbaattan inhırâf ile yalnız hiss-i vicdânîye ittibâ' edenlerin meslek-i mahsûslarıdır" ta'rîfiyle ta'rîf edilen Garb tasavvufuna makīs değildir. Tasavvufumuz bir hakīkat-i ma'neviyyeden binlerce hakāik-ı ledünniyye istinbât eden hükemâ-yı Rabbâniyyenin meslek-i hâss-ı irfânlarıdır.

Evet! Bir hakīkat-ı ma'neviyye tevsî' edile edile binlerle hakāik-ı ledünniyyenin masdarı olur. Hakāik-ı maddiyye de öyle değil midir? Meselâ kehribâdaki kuvve-i câzibe mîlâddan altı asır evvel gelen hakîm-i meşhûr Tales'in nazar-ı dikkatini celbetmiş idi. Bu hakīkat ondan sonra gelen erbâb-ı fikr u nazar tarafından asran ba'de asrın tevsî' edile edile maşrıkla mağribi lemhatü'l-basarda birbirinden haberdâr etmek, geceyi gündüze kalbeylemek gibi havârıka masdar oldu. Fennin, elektrik denilen kısm-ı sâhirânesinde görülen havârık, Tales tarafından keşfedilen bir hakīkat-i maddiyenin câize-i sa'y ü gayret olmak üzere erbâb-ı fikr u nazara ithâf ettiği bir mükâfât-ı maddiyedir.

Acaba bu kadar hakāik-ı ma'neviyyenin içinde bir hakīkat yok mudur ki ta'mîk edenleri bir câize-i ma'neviyyeye sezâ görmesin? Ve o câize-i ma'neviyyenin muhîti havârık-ı berkıyye dâiresinin muhîtinden dar olsun? Husûsiyle o hakīkatler miyânında Hâliku'l-hakāik olan Vâcibü'l-vücûd hazretlerinin hakīkat-i zâtiyyesi de dâhildir.

Hulâsa biz tasavvuf denilince zehârif-i deniyyeden mu'riz, kıble-i hakk u hakīkate müteveccih olan asfiyânın meslek-i mahsûs-ı ma'rifetlerini murâd ederiz. Onlar o büyük adamlardır ki beşeriyete hâs olan küçüklüklerin kâffesinden tenzîh-i nefs ile insâniyetten maksûd olan gāye-i ulviyyeye vâsıl olmuşlardır.

Alel-ıtlâk tasavvufla o meslekten yetişen eâzım hakkında tafsîlât-ı zâideye girişmek saded-i bahsin külliyyen tebeddülünü istilzâm edeceğinden sözü kısa kesmeye mecbûriyet vardır. Şu halde makālemizin mevzûunu teşkîl eden vahdet-i vücûd bahsine esâs, daha doğrusu bir medhal olmak üzere Azîz bin Muhammed en-Nesefî'nin *Zübdetü'l-Hakāik* ünvanlı eser-i meşhûrundan teberrüken şu satırları nakledelim:

اهل وحدت میکونید که وجودیکی بیش نیست و آن وجود خداست تعالی وتقدس وبغیر از وجود خدای تعالی وجود دیکر نیست وامکان تدارد که باشد. ودیکران میکونید که اکر جه وجود یکی بیش نیست؛ اما این وجود ظاهری دارد وباطنی دارد. چوق این مقدمات معلوم کردی اکنون بدانکه اهل وحدت میکوند که باطن این وجود یك نوارست که جان عالمست وعالم مالا مال این نوراست. واین نور نوریست نا محدود و نامتناهی و بحریست بی باپان وبیکران. حیات وعلم وارادت وقدرت باین نور است. بینایی و شنوایی وکویایی و کیرایی وروایی اشیا ازین نوراست بلکه خود همه این نوراست طبیعت و خاصیت وفعل اشیا درین نوراست. اکر چه صفات و افعال واسامئ اشیا ازین نوراست اما اینی نو یکی بیش نیست وافراد موجودات بیکبار مظاهر این نورند. و هریك دریچه اند. وصفات این نور ازین دریچها بیرون تافته است. ای درویش این نور اول و آخر ندارد. وفنا وعدم رابوی راه نیست. دریچهای نو میشوند و کهنه میکردند و بخاك میروند واز خاك بازمی آیند وخودمی باشند وخود میر وبند و خود میزایند. هریك آنچه مالابد ایشانست تا بکمال خود رسند باخود دارند. واز خود دارند و این نور بدین مظاهر خود عاشق است از جهت آن که این نور درین مظاهر خود کمال خودرا می بیند وصفات واسامئ خودرا مشاهده میکند وازین روح آدمی بر جسم خود عاشق است از جهت انکه جسم آدمی مظهر صفات روح آدمیسیت وروح جسم خودرا می بیند و صفات واسامئ خودرا مشاهده میکند و ازین جاست کفته اند که خودرا بشناس تاخد ایرا بشناسی کنون دانستی که این نوراست که خودرا میشناسد.

و این نورسات که جان عالم است وافراد عالم جمله مظاهر این نورند... الخ

İbârenin meâli şudur:

Ehl-i vahdet diyorlar ki: Vücûd birdir, ziyâde değildir. O da vücûd-ı Hudâ'dır. Vücûd-ı Hudâ'dan başka vücûd yoktur; olması da mümkün değildir. Ehl-i vahdetten bazıları da şöyle söylüyorlar: Her ne kadar vücûd birdir, ziyâde değildir; fakat o vücûdun zâhiri ve bâtını vardır. Bâtını bir nûrdur ki rûh-ı âlemdir. Âlem bu nûr ile mâl-â-mâldir. Bu nûrun haddi, gāyeti yoktur. O bir bahr-i bî-pâyândır. Hayât, ilim, irâde, kudret bu nûr ile kāimdir. Eşyânın görmesi, işitmesi, söylemesi **[35]** hayâtı, hareketi bu nûrun sâyesindedir. Belki her şey bu nûrdan ibârettir. Eşyânın tabîatı, havâssı, ef'âli bu nûrdadır. Her ne kadar eşyânın esmâ ve sıfât ve ef'âli bu nûrdan ise de bu nûr birdir; ziyâde değildir. Efrâd-ı mevcûdâtın kâffesi onun mezâhiridir. Bu mezâhirin her biri bir derîçe gibidir. Bu nûrun sıfâtı o derîçelerden zuhûr eder. Onun evveli, âhiri yoktur. Ona adem ve fenâ târî olmaz. Yeni yeni derîçeler peydâ olur. Eskiyip tekrar toprağa gider. Tekrar topraktan zuhûr eder. Kendileri doğar, kendileri yaşar; kendileri ölür. Kemâl-i zâtîlerine vusûl için şart-ı lâ-büd hükmünde olan havâs ve kuvâ kendilerinde kendiliğinden olarak mevcûddur.

Bu nûr kendi kemâlini, esmâ ve sıfâtını kendi mezâhirinde müşâhede ettiği için onlara âşıktır. Bunun için rûh-ı Âdemî de kendi cismine âşıktır. Zîrâ cism-i Âdemî rûh-ı Âdemî'nin sıfâtına mazhardır. Rûh kendi cismini ve kendi cisminde esmâ ve sıfâtını görür. Onun için: Kendini bil, tâ ki

Cenâb-ı Hakk'ı da bilesin denilmiştir. Şimdi ma'lûmun oldu ki kendini bilen ve rûh-ı âlem olan ancak bu nûrdur. Efrâd-ı mevcûdât onun mezâhiridir.

Ferid

MÜSLÜMANLIK'LA MEDENİYET

Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar

–mâba'd–

Şimdi gerek müslümanların bu günkü hâline, gerek onların asırlardan beri kuvvetlerini mahvetmekte bulunan emrâz-ı ictimâiyyelerine dâir tedkīkātta bulunmak istiyoruz. Tâ ki hastalık neden ibârettir, çâresi nedir anlamış olalım.

Evet bu mes'eleyi bizden evvel büyük büyük muharrirler mevki'-i tedkīka çekti. Lâkin kemâl-i esefle görüyoruz ki bir çoğu asıl hastalıktan külliyyen iğmâz-ı ayn ederek a'râz-ı marazı tedâvî uğrunda yoruldu durdu, halbuki ortada kendi seyr-i tabîîsini ta'kīb edecek, kendisine hâs kānûn mûcebince hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye üzerinde te'sîrâtını îkā' etmekten aslâ geri durmayacak olan sebeb-i maraz durdukca böyle hiç bir zaman sâhibini nâil-i merâm edemeyeceği pek âşikârdır. Bize gelince hiç bir fâide intâc etmeyen böyle bir mesleğe sülûk edecek değiliz. Biz istiyoruz ki Şarkın hastalıkları üzerine kat kat yığılmış olan perdeleri yırtalım da zât-ı maraz ne imiş inâyet-i Hak'la onu anlayalım. Bir kere teşhîse muvaffak olduk mu artık hastalığın ilâcını, o ilâcın sûret-i tatbîkını ta'yîn etmek bizim için kolaylaşır. Herkes için ma'lûmdur ki tohumu Cezîretü'l-Arab'da atılarak az zaman zarfında bilâd-ı maşrıkın kısm-ı a'zamını dallarının budaklarının sâyesi altına alan müslüman medeniyeti için diyânet-i İslâmiyyeden mâ'adâ sebeb-i evvel tasavvur olunamaz.

Kezâlik her târîh okuyan; ulûm-ı ictimâiyye tetebbu' eden şunu istidlâl edebilir ki bu medeniyet, bütün medeniyetlerin en serîu's-seyri, en revnaklısı, en vâsi'i, en muhayyirü'l-ukūlü olduğu gibi kendisine ittibâ' edenlerin irâdâtına hâkim olmak, efkâr üzerinde te'sîr-i mühimmi bulunmak i'tibâriyle de en kavîsidir. Bundan başka bu medeniyet bütün saâdât-ı ictimâiyyenin iki mühim kānûnu olan ilim ile ameli cem' etmiştir.

İşte bunlar öyle birtakım hakāyık-ı basîtadır ki müslümanların bidâyet-i zuhûrunu tasvîr eden târîhlere atfedilecek en sathî bir nazarla bile meydana çıkar. Lâkin bu gün nazarımız[a] bütün akvâm-ı İslâmiyye üzerinde ufacık bir cevelân vermiş olsak ilk babalarımızın bulunduğu hâlin aksinden başka bir şey görmeyiz. Evet, görürüz ki inhıtât, izmihlâl bizi alabildiğine mahkûm etmiş, geriye doğru sürükleyip götürüyor. Mevcûdiyet-i ictimâiyyemizi günden güne bitiriyor. Halbuki hey'et-i umûmiyyemizi teşkîl eden anâsırın kâffesi müslümanlık iddiâsından bir an geri durmadığı gibi kalbi üzerine nasıl titrerse dîni üzerine de öyle titriyor. Acaba şu hâl asr-ı hâzır felâsifesinden bir takım müfritlerin iddiâsı vechile bütün edyânın mâni'-i terakkī olduğuna bir hüccet-i nâtıka mıdır? Hâşâ, hiç bir zaman değildir. Zîrâ bir kere Arabların Müslümanlık'tan evvelki cehâletlerine, vahşetlerine bakılır; sonra yine o Arabların Müslümanlığı mütekâkıb ihrâz ettikleri medeniyete, hiç bir kavimde görülmeyen sür'at ve terakkīye atf-ı im'ân edilirse bu gibi iddiâların butlânı ıyânen görülür. Acaba şu hâl bu gün akvâmın terakkīsine, temeddününe medâr olan her hangi bir esâsın, bir kānûnun sînesi o kānûnu müstakbel için müstakbelde muzır olmaktan, müfîd olmak şöyle dursun, bilakis mühlik bir mâhiyete sâhib edecek bir cürsûmeden âzâde olamayacağı hakkında felâsife-i hâzıranın i'tidâl-perverler[i] tarafından serdedilen iddiâyı mı te'yîd ediyor? Hayır, bu da değildir. Zîrâ biz şu kitabımızda Müslümanlığın en mühim olan ahkâmını sâha-i tedkīka çektik cümlesini hayât-ı beşeriyye kavânînine tamâmıyla mutâbık bulduk. Re'ye'l-ayn gördük ki İslâm, terakkī için bir had ta'yîn etmemiş, belki umûmî kāideler vaz' eylemiş, eski vâzı'-ı kānûnlar tarafından hayât-ı müstakbele vukûfsuzluk sâikasıyla vaz' edilmiş olan bütün kuyûdu kırmış, rûhun bütün hasâisini eski zencîrlerinden kurtarmış; zimâm-ı idâresini eline vermiş; ancak şâhrâh-ı hikmet ve i'tidâle tevcîh ettikten sonra vermiştir. Biz ise i'tidâlin mezmûm, ifrâtın veya tefrîtın memdûh olacağı bir zamanın vurûdunu bekleyenlerden değiliz. O halde müslümanları babalarının fezâilinden hattâ onda birini olsun ihrâz etmekten alıkoyan sebeb ne olabilir? Bize sorarsanız biz bunu dînin yanlış anlaşılmasından, kendisinden murâd olmayan bir ma'nâya hamledilmesinden ileri gelmiştir diyeceğiz.

[36] Yukarıki fasıllarımızda âyât-ı *Kur'âniyye'ye*, ehâdîs-i nebeviyyeye, bir de ilk cem'iyet-i İslâmiyye'nin harekâtına istinâden şu hakīkati hiç münâkaşaya, tereddüde meydan kalmayacak sûrette isbât etmiş idik ki: Müslümanlığın maksad-ı aslîsi ahvâl ü etvâr-ı beşeriyyenin istikrâsıyla vücûdu sâbit olan kānûn-ı fıtrî-i terakkī mûcebince insanlığın maddî ve ma'nevî irtikāsını te'mîn eylemekten ibârettir; ervâhı şâibelerinden tathîr ederek vazîfesini edâya sâlih bir hâle getirecek küçük büyük ne kadar vesâit varsa Müslümanlık bunların kâffesini bildirmiş, tavsiyede bulunmuştur.

Evet, biz bunların kâffesini şübheye, inkâra mecâl kalmayacak sûrette delâiliyle isbât etmiş idik. Lâkin bugünkü cemâat-i İslâmiyyenin hey'et-i mecmûasına atf-ı nazar edecek olursak görürüz ki kısm-ı a'zamımızın indinde Müslümanlık ibâdâtın erkân ü kavâidiyle ya dünyadaki hâcâtın istihsâli, yahud âhirette merâtib-i âliyye ihrâzı maksadıyla ref' edilen daavât-ı mücerrededen ibârettir; bildikleri kelime-i şehâdet, namaz, oruç, zekât, hac. Yoksa dînin ümmet-i Arabiyye'yi bulunduğu kabristân-ı sefâlet ve hîçîden çekerek evc-i hayât ve şerefe yükselten esrâr-ı azîmesi, mu'cizât-ı kerîmesi hiç bir zaman lihâza-i im'ânı celb etmiyor! Vâ esefâ ki dînin lübbü, İslâm'ın zübdesi asıl bu olduğu gibi tenzîl ve teşrîindeki garaz-ı yegâne de budur.

Müslümanlık, rûhun metâlib-i ahlâkıyye ve ma'neviyyesiyle bedenin metâlib-i maddiyesini pek güzel tevfîk etmiştir. Cenâb-ı Hak [1] (وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ)

[1] Nahl, 16/30.

buyuruyor. Hazret-i Peygamber de (ليس من ترك دنيا والآخرته ولا آخرته لدنياه بل خيركم من اخذ من هذه و هذه) diyor.

Lâkin kısm-ı a'zamımız bu hikmet-i bâligayı teemmül taraflarına aslâ yanaşmıyor; bilakis dînî yanlış anlayarak ona göre yanlış yola sapan akvâm-ı sâlifenin isrini, âdâtını ta'kîb ediyor. Hem hiç bir te'yîd-i İlâhîye mazhar olmamış birtakım efkâr ve akāid besliyor. [1](وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا) gibi âyetler, (ان من فقه الرجل استصلاح معيشته وليس من حب الدنيا طلب ما يصلحك) gibi hadîsler dururken halk bu ulvî esâsların üzerine ridâ-yı nisyânı çekerek dînî bütün alâik-ı dünyadan külliyyen fâriğ olmak, bütün hissiyât-ı cismâniyyeden tearrî eylemek sûretinde telakkîye başladılar. Bilmediler ki bu hâl akvâm-ı sâlifeyi mahveden bir müdhiş tâûndur. Heyhât, nereden bilecekler ki bulundukları kûşe-i atâletten kendileri ile şu âyet-i kerîmenin arasında aşılmaz bir hâil var: [2](اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْض فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا اَوْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِى فِى الصُّدُورِ)

Mehmed Âkif

** *

TEVHÎD VE İTTİHÂD

"Söz"ün nazar-ı vicdân ve idrâk önündeki kıymet ve ehemmiyeti cevher-i ma'nâsı i'tibâriyledir.

Ma'nâsından mehcûr olan her hangi bir lafzın cenîn-i sâkıttan, na'ş-ı bî-rûhdan ne farkı kalır?

Söz, lisânın; ma'nâ da kalb ve vicdânındır. Ma'nâ, cism-i lafzın hayâtı, rûhu, varlığıdır.

ان الكلام لفى الفوأد وانما
جعل اللسان على الفوأد دليلا

Evet, kelâm –ki asl-ı ma'nâdır– kalbindir; lisân ise o ma'nâya delîlden, tercümân olmaktan başka bir şey değildir. "Söz" ma'nâyı muhâtaba tefhîm eder, ortadan çekilir gider. "Söz" eğer doğru ise febihâ ve illâ kizb, yahud nifâk ile vasfolunur.

Hazret-i *Kur'ân-ı Kerîm*, muhallefîn-i[3] a'râbın harbe gitmemek için huzûr-ı kudsiyet-neşûr-ı Cenâb-ı Risâlet-penâh-ı a'zamîde aleyhissalâtü vesselâm [4](شَغَلَتْنَا اَمْوَالُنَا وَاَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا) – "Emvâlimiz, evlâd ü ıyâlimiz bizi işgāl ediyor; bizim için Cenâb-ı Hak'dan temennî-i afv buyurunuz! İ'tizâr-ı kâzibiyle cür'et-yâb oldukları niyâz-ı muhâdaa-kârânelerini: [5](يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ) lisânlarıyla kalblerinde olmayan şeyi söylüyorlar" vahy-i celîliyle tekzîb buyuruyor. İşte (شَغَلَتْنَا ...الخ) cümlesi lisân-ı muhallefînden sudûr etmiş yani söz onların olmak i'tibâriyle ma'nâsız; yalan! Merdûd!

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ؟[6]

Bu nazm-ı celîl-i tekdîr, Uhud Muhârebesi'nde hakkıyla îfâ-yı farîza-i cihâd etmeyen bazı zevât hakkında nâzil olmuştur. Müşârun-ileyhim harbden evvel: "Nezd-i ulûhiyyette a'mâl-i sâlihanın en mahbûb[7] ü makbûl olanını bilseydik malımızı, canımızı o saâdet-i uzmâyı istihsâl yolunda bilâtereddüd fedâ ederdik" diye tefâhur ederler, kendilerini evc-i a'lâ-yı sıddîkıyyette görürlerdi. Vaktâ ki Uhud Muhârebesi başladı, îfâ-yı ahd etmek zamanı geldi. Sözleri meydân-ı imtihânda ma'nâsız kalınca:

لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ؟

Muâhaze-i İlâhiyyesi karşısında ser be-sîne-i mahcûbiyyet kaldılar.

Muâhaze yalnız bu kadarla kalsaydı yine ehven addolunabilirdi; lâkin bu kadarla kalmadı.

[8](كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ) –Yapamayacağınız şeyi söylemeniz indallâh ne kadar şiddetli gazabı dâ'î oldu!" tehdîd-i kahr u celâli sâ'ıka gibi nüzûl ederek müttehemleri mebhût ve medhûş etti.

[37] "Söz"ü ma'nâsından tecrîd edip yalan yere savurmanın Vehhâb-ı Kerîm-lisânın nezd-i ulûhiyyetinde ne kadar şiddetli bir cezâyı mûcib olduğu anlaşılmalı!

İşte tevhîd de, ki sultân-ı hakīkatü'l-hakāyıktır, kudsiyet-i lafzı vicdânları raksân, rûhları hayrân eden o ma'nâ-yı zü'l-celâli, o medlûl-i kibriyâsıyladır.

Tevhîd, lisân-ı ulvî-i şerîatta Cenâb-ı Vâhid ve Ehad'in birliğini kalben ve lisânen tasdîk ve ikrâr etmektir.

Tevhîd –lafzan– ittihâd ile mâder-i vahdetin âgūş-ı iştikākından kopmuş iki ferzend-i tev'emândır, yani: Tevhîd, ittihâd lafızları asılları olan "vahdet" kelimesinden müştaktırlar.

Bu cihetle her ikisi yekdiğerine –iltizâmen– delâlet eder. Tevhîd denilince ittihâd, ittihâd zikrolununca tevhîd hâtıra gelir.

Tevhîd müessir, ittihâd müteessirdir.

Tevhîdi kabûl edenler livâü'l-hamd-i "Lâ ilâhe illallâh; Muhammedün Resûlullâh" altında birleşirler; bir can, bir vicdân olurlar; bir vücûd kesilir, ki ittihâd da işte bu demektir.

Tevhîd, bir şâhid-i hûş-rübâ-yı ezelîdir, ki mir'ât-ı celâl-i ittihâddan arz-ı cemâl-i bî-misâl eder.

Tevhîd bir da'vâ, ittihâd onun delîli
Tevhîd bir misbâh, ittihâd onun mişkâti
Tevhîd bir rûh, ittihâd onun vücûdu
Tevhîd bir sultân, ittihâd onun kişveri

Hülâsa:
Tevhîd, ittihâd ile kāim
İttihâd, tevhîd ile dâim

Merâtib-i Tevhîd

Tevhîd, lafzî olur; tevhîd, ma'nevî olur; tevhîd, şuhûdî olur. Tevhîd-i lafzî îmân-ı taklîdi ile tevhîd-i ma'nevî îmân-ı

[1] Kasas, 28/77.
[2] Hac, 22/46.
[3] Metinde (مخلفين بن) şeklinde yazılmıştır.
[4] Fetih, 48/11.
[5] Fetih, 48/11.
[6] Saf, 61/2.
[7] Metinde (محبول) şeklinde yazılmıştır.
[8] Saf, 61/3.

tahkîkî ile tevhîd-i şuhûdî îmân-ı şuhûdî ile müterâdifdir. Birincisi lisânın, ikincisi kalbin, üçüncüsü –ki ekmel-i tevhîddir– rûhundur. Pîş-i nazar-ı takdîrinde üç sikke mevcûd: Bakır, gümüş, altın, her üçünün de üzerinde tuğra-i garrâ-yı pâdişâhî var. Hangisini istersin? Şübhesizdir, ki altını değil mi? Altın dururken gümüşün, husûsiyle bakırın kim yüzüne bakar? İşte bu kıyâs ma'a'l-fârıktır. Anla!

Düşünmez miyiz? Târîh-i dîn-i celîl-i İslâm'ın çeşm-i cihânı kamaştıran o şanlı, o şevketli evvelîn-i sahâif-i azamet ve iclâline im'ân-ı nazarla bakarak, sultân-ı tevhîdin kulûb-i muvahhidîni nasıl teshîr etmiş olduğunu okuyarak –biraz olsun!– düşünmez miyiz?

Evet, düşünelim! Düşünelim de tevhîd nasıl olurmuş görelim! İbret alalım ibret…..!

Şu mukaddes İslâmiyet, şu mübeccel insâniyet, şu hakîkî medeniyet, şu ebedî saâdet Mekke-i Mükerreme'de nasıl meydana çıkarıldı? Medîne-i Münevvere'de nasıl teessüs etti? Eb'âd-ı kâinâta –nûr-ı seher gibi– nasıl yayılarak cihânı kaplamış olan zalâm-ı şirki kahretti?

Zerre kadar nûr-ı îmâna mâlik olan o sahâif üzerinde hüngür hüngür ağlamaması kābil midir?

Bütün kâinât sâye-i lütfunda vücûd bulmuş olan Sultân-ı Kişver-i Levlâk (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretlerinin Mekke-i Mükerreme'de tertîl buyurup beyt-i ilâhîyi âgūş-ı ihtirâmında tutan cibâlin şevâhik-ı âfâkını çınlatan, bütün avâlim-i melekûtu raksân eden ezân-ı tevhîde, o ulvî nidâya, o kudsî:

"Hayye ale'l-felâh"a ilk icâbet etmek şeref-i âlem-bahâsıyla bahtiyâr olanlar kaç bahtiyâr idi? Ve kimler idi? Âh…. O ne müşkilü'l-iktihâm dakîkalar, o ne derd-efrûz saatler, o ne hevl-engîz günler idi, ki Cenâb-ı Rahmeten li'l-âlemîn (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz hazretleri onları geçiştirdi! Târîh-i dîn-i İslâm'ın Mekkelilerin hayretle memzûc hiddetini; süfehâ-i Kureyş'in mecnûnâne ve akūrâne gayz u adâvetini; hele amm-i Resûl olmak gibi dünya ve mâ fîhâdan bin kere yüz binlerce kere kıymetdâr olan bir ni'met-i uzmâyı, bir saâdet-i kurbâyı ayaklar altına almak cinnetini gösteren bedbaht Ebû Leheb'in zefîr-i husûmetini, şehîk-ı denâetini tasvîr eden o sahîfeleri hicâblarından sararmış bu derece sibâ'âne ve müfterisâne vahşetlere ma'kes-i beyân ü tasvîr olduklarından dolayı her biri –sanki– lisân-ı hâl ile i'tizâr ediyorlar!

Vilâdet-i kudsiyet-menkabet-i Risâlet-penâh-ı a'zamînin (aleyhissalâtü vesselâm) tebşîri şeref-i âlü'l-âline câriye âzâd etmekle tûfân-ı sürûr u behcetini teskîn edemeyen şu Ebû Leheb'e bakınız! Bakınız, ki i'lân-ı risâlete da'vet-i tevhîde ne kadar ma'kûs, ne derece menfûr bir hiss-i husûmetle mukābele etti! Nasıl:

تَبَّتْ يَدَا اَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ ...[1]

Sâika-i kahr-ı İlâhîsine avuç açarak la'net-i ebediyyeye mahkûm olmak dereke-i esfel-i sâfiline sukūt etmek istihkākını gösterdi! Nadr bin Hâris isminde bir nefha-i İblîs fart-ı utüvv ü istikbârından nefs-i leîmini zabtedemeyerek:

اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً
مِنَ السَّمَاءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ

–Sûre-i Celîle-i Enfâl [8/32]–

[38] "Yâ Rab! Eğer şu *Kur'ân* gerçekten senin ind-i ma'neviyyenden münzel kelâm-ı Hak ise bizim üzerimize gökten taş yağdır! veya dehşetli bir azâb ile bizi kahret!" dedi. Zihî cinnet-i temerrüd! Zihî denâet-i istikbâr!

Buna can olsun da dayansın! Kalb olsun da tahammül etsin! Gerçekten Hak kelâmı, münzel min indillâh olan cenâb-ı *Kur'ân*'ı bile bile reddetmek ve bunun mukābilinde gökten taş yağdırılması veya bir azâb-ı hâil irsâli sûretiyle kahr u dimârlarını temennî etmek…!

İşte kisve-i beşeriyyete bürünmüş böyle şeytanlar da, böyle ervâh-ı habîse de var!

Bütün bu vahşiyâne tecâvüzlere, bu müfterisâne hücûmlara, bu akūrâne av'avelere karşı o Sultân-ı Ekālîm-i Risâlet'in, o Şâhenşeh-i Kişver-i Nübüvvet'in meydân-ı da'vette bir zerre bile gerilemeyerek –tek başlarına!– şîrâne sebât ve mekânetleri, Hudâ-pesendâne mukāvemetleri.

Sultân-ı tevhîd'in metbûiyet-i ezeliyyesini fikirlere anlatmak, zihinlere, vicdânlara, kalblere, rûhlara kabûl ettirmek için çektikleri derdleri, katlandıkları belâları hiçbir peyâmber çekmedi.

Garîb değil midir? O bî-hiss ü bî-şuûrlar Cenâb-ı Risâlet-penâh-ı a'zamîye (aleyhissalâtü vesselâm) –da'vâ-yı tevhîdden vazgeçmek şartıyla!?– kahhârâne bir pâdişâhlık, müstebiddâne bir saltanat kabûlünü ricâ ediyorlardı!

Şu tek taştan yonttukları, ağaçtan yaptıkları sanemlerinin –hâşâ– ulûhiyetleri tekzîb olunmasın! O bî-rûh cemâdât yine onların ma'bûdları olup kalsın!

Tevhîdde sebâtın derece-i hired-fersâsına, cân-sitân, fakat pek ulvî bir nümûne de Sultânü'l-müezzinîn Cenâb-ı Bilâl-i Habeşî'nin "aleyhi rıdvânullâhi ekber" çekmiş olduğu o fecî', o tâkat-şiken işkenceler, o cân-güdâz azâblar, ukūbetler gösterilmeye sezâdır. O mübârek vücûd kıskıvrak bağlanır, Mekke'nin eridici harâret-i şemsi altında uzatılarak hazîne-i îmân olan sînesi üzerine el değirmeninin taşı konulur, "Ya dîninden vazgeçersin ya cânından…!" denirdi! O mücessem-i îmân ise "Allâhu ehad ehad ehad!" cevâb-ı ulvîsiyle hâl-i mağlûbiyetinde gālibiyet-i mutlakasını göstererek müşrikleri kahreder, ellerini ısırttırırdı!

İşte işte tevhîd-i hakîkî! İşte işte îmân-ı şuhûdî! Birden –cenâb-ı sıddîk-ı a'zamdan (radıyallahu anhu) – başlayan bu sebak-ı icâbet, bu ni'met-i hidâyet, bu duhûl-i harîm-i saâdet merkez-i tevhîdin dâire-i temcîdini tevsî' ettikce etmeye başladı.

Sâbıkîn-i evvelîn hazerâtının bu kahramânâne sebâtları, bu şîrâne metânetleri nezd-i ulûhiyyette ne derece rehin-i makbûliyyet olduğunu şu:

وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ... [2]

[1] Tebbet, 111/1.

[2] Tevbe, 9/100.

"Muhâcirîn ve ensârdan Sultân-ı tevhîde icâbet ve arz-ı hidâyet ve tâbiiyette ihrâz-ı kasabü's-sebak eden sâbıkīn-ı evvelîn ve onlara –îmân-ı şuhûdî ile– ittibâ' ve ıktidâ eden mü'minîn ve mü'minât işte onlardan Allah râzî onlar da Allah'ın niam-ı celîlesine ebediyyen minnetdârdırlar."[1]

Medîha-i İlâhiyye kıyâmete kadar âlem-i İslâma onların şân u şeref-i bî-bahâlarını i'lân eder.

Tekrîm o müessisîn-i dîne
Ta'zîm-i ebedî bu sâbıkīne

Mekkelilerin kabûl-i hak emrinde gösterdikleri i'râzlara, cür'et-yâb oldukları i'tirâzlara bedel Medîne-i Münevverelilerden bir kısım ricâl-i ukalâ arz-ı ihtidâya cân atıyorlardı.

Bi'set-i nebeviyyenin (aleyhissalâtü vesselâm) on birinci senesi Receb'inde idi; Medîne-i Münevvere'den gelen bir hey'et-i meb'ûse Mina civârında –el-yevm sükkân-ı Harem-ce– Mescidü'l-Akabe nâmıyla ma'rûf mahall-i mübârekte şeref-yâb-ı mülâkāt-ı Resûl-i kibriyâ oldu.

Yâ Rab ne idi o bezm-i ecmel!
Mağrûr idi âsümâna esfel
Fahr etse revâ değil mi yâ Rab?!
Mağbût-ı semâ değil mi yâ Rab
Yâ Rab kim idi o hâke câlis
Teşkîl-i sufûf eden o meclis
Aksiydi o bezmin âsümânda:
Mihriyle nücûmu kehkeşanda
Bin gıbta size o ihtidâya
Bûs-ı yed-i akdes-i hüdâya
Siz gittiniz amma nâmınız hayy
Dillerde bütün garâmınız hayy
Fahr etmede şânınızla Kur'ân
Rıdvânını eylemekte i'lân
Tâ rûz-ı kıyâm cihân-ı tevhîd
Eyler sizi her nefesde temcîd

Vaktâ ki Mekke-i Mükerreme'de çekilen çileler doldu, Medîne-i Münevvere'ye hicret emr-i İlâhîsi hikmet-efzâ-yı vürûd oldu.

Târîh-i İslâm'ın birinci yevm-i mes'ûdunu bi'set-i Muhammediyyenin on üçüncü senesi Rebîülevvel'inin on ikinci Pazartesi günü teşkîl ediyordu. Mehcer-i saâdete takarrub buyuruldukca Ensâr-ı kirâmın sevinçleri ve binâen-**[39]**aleyh telâşları ziyâdeleşiyordu. Bütün gözler ufk-ı şarkî üzerinde temerküz etmiş bir an ayrılmıyordu. Nihâyet rûz-ı fîrûz-ı mezkûrun sabahından az sonra bedr-i âsmân-ı risâlet tal'at-nümâ-yı zuhûr oldu.

طلع البدر علينا من ثنيات الوداع
وجب الشكر علينا ما دعى لله داع
ايها المبعوث فينا جئت بالامر المطاع
مرحباً اهلا وسهلاً بك يا بدر المبدور!

Bu neşîde-i istikbâli Benî Neccâr'dan birkaç kız rehgüzâr-ı kudsiyet-nisâr-ı Cenâb-ı Peyâmber-i a'zamîde defler çalarak terennüm ediyorlardı.

[1] Tevbe, 9/100.

Bu kızlar ne kadar bahtiyârdır değil mi? Değil yalnız Medîne-i Münevvere'nin, belki tâ kıyâmete kadar bütün ümmetlerinin tercümân-ı rûhu oluyorlardı.

Dârü'l-hicrelerine şeref-i muvâsalatları, o parlak istikbâl rûhu bî-karâr ediyor, Medîne-i Münevvere sokakları:

جاء محمد؛ جاء رسول الله!

Zemzeme-i müjde-âveriyle çınlıyordu. Genç, ihtiyâr, çoluk çocuk bütün sükkân-ı Dârü's-selâm reh-güzâr-ı Muhammedîde istâde-i mevki'-i ta'zîm olmaya koşuyorlardı.

–mâba'di var– **Mehmed Fahreddin**

Terâcim-i Ahvâl:

HİBRÎ ALİ EFENDİ

Ulemâ-yı a'lâm ve müellifîn-i zevi'l-ihtirâmdan bir zât-ı maârif-simât olup Kütahyalı'dır. Âsârının en büyüğü olan *Hadîkatü'l-Fukahâ*'sının yine kendi tarafından yazılan şerhinde künyesini böyle yazıyor: "Ebû Mehmed Hibrî Ali bin Mustafa bin Pîr Mehmed el-ma'rûf bi-Bülbülzâde" ale'l-usûl vatanında ikmâl-i tahsîlden sonra istikmâl-i feyz-i ulûm maksadıyla seyr u seyâhat ederek Kızılhisar'da* ihtiyâr-ı ikāmetle neşr-i ulûma mübâderet eyledi. Burada mâdâme'l-hayât bu vechile imrâr-ı evkāt eyleyip 1080 küsûr târîhlerinde dâr-ı âhirete rihlet etti. Fezâil-i âliyyesine delâlet eden âsârı mütenevvi' olup başlıcaları ber-vech-i âtîdir:

1- *Hadîkatü'l-Fukahâ*: Bir cild-i kebîr olarak te'lîf ettiği bu eserini 1052 târîhinde *Telhîsü'l-Fetâvâ ve'ş-Şürûh* ismiyle beş cild üzerine şerh eylemiştir ki birtakımı Manastır Kütübhânesi'nde mevcûddur. Bu eser ilm-i fıkıhdaki ihtisâsa ve ma'lûmât-ı vâsi'asına bürhân-ı celîdir. Bu şerhin mukaddimesinde künyesini ve Kızılhisar'da şerh ettiğini tasrîh ediyor.

2- *Şifâü'l-Ebdâni'l-Marzâ fî Sırrı Menâfi'i'l-Kur'âni'ş-Şerîfi ve'l-Esmâi'l-Hüsnâ*: Kādî Ebûbekir Nesâî'nin *ed-Dürrü'n-Nazîm fî Fezâili'l-Kur'âni'l-kerîm* ismindeki eserinin şerhi olup nihâyetine lisân-ı dürer-bâr-ı nübüvvetten şeref-sâdır olan ed'iye-i me'sûreyi ilâve etmiştir.

3- *Hediyetü'l-Hibrî fî Tercemeti Minhâci'l-Muhammedî:* İlm-i kelâmdan bâhis bir te'lîf-i güzîn olup bu eserini 1072'de tahrîr ettiğini dermiyân ediyor.

4- *Zübdetü'l-Fiker fî Ziyâdeti Seyyidi'l-Beşer*: Fahr-i kâinât *aleyhi ekmelü't-tahiyyât* Efendimiz hazretlerinin ziyâretleri âdâbından ve kısmen Medîne-i tâhire fezâilinden bâhisdir.

* Kızılhisar: Ağrıboz Adası'nın cenûb-ı nihâyetindeki Karistos şehridir ki idâre-i Osmaniyye zamanında "Kızılhisar" nâmıyla tevsîm edildiği Kâtib Çelebi merhûmun *Cihân-nümâ* ismindeki eser-i meşhûrunun harîtasında muharrerdir. Sâhib-i tercüme ihtiyâr-ı ikāmet ettiği Kızılhisar'ın bu Kızılhisar olduğunu tasrîh eyliyor. Coğrafiyyûn-ı Osmaniyyeden bazıları tarafından Manisa'nın Kızılhisar ismiyle tevsîm olunduğu ve Ayıntab Sancağı'nda yine bu isimle bir nâhiye bulunduğu da Coğrafya ile mütevaggıl zevâtın ma'lûmlarıdır.

5- *Ukūdü'd-Dürriyye fî Şerhi Ferâizi'l-Hibriyye*: İlm-i ferâize dâir te'lîf ettikleri metn-i metînin şerhi olup bir nüshası Kütahya Kütübhânesi'nde manzûrum oldu.

6- *Nübzetü'l-Menâsik*: Menâsik-i hacdan bâhis bir eser-i nâfi'u'l-mebâhisdir.

7- *Münyetü's-Sâlihîn*: İlm-i akāide dâir bir te'lîf-i latîfdir.

8- *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*: Tarz-ı ma'lûm üzere bir te'lîf-i münîfdir.

9- *Zuhru'l-Âhiret*: Mev'iza ve ahlâktan bâhisdir.

Mahdûm-ı fezâil-mevsûmları Esîrî Mehmed Efendi de erbâb-ı ilm ü irfândan bir zâttır. *Mecâmiu'l-Cevâhir* isminde bir eseriyle *Muhammediyye* şerhi vardır ki bu şerhin parçaları Selânik'de manzûr-ı âcizânem oldu.

Bursa Meb'ûsu
Mehmed Tâhir

YİNE HABÎS BİR ESER HAKKINDA

Bir muğfilin yed-i mel'anet-kârıyla sâf bir cebînin safha-i sefâletine vurulan damga-yı fahşâ gibi beyaz kâğıd üzerine siyah mürekkeble karalanmış bir kitabın hayli zamandan beri kitapçı dükkânlarında teşhîr edildiğini görmüş, hattâ bir defa da bir iki sahîfesini çevirmek sûretiyle gözden geçirmiştim. Bu kadarcık tetebbuum eserin ne metâ'-ı rengîn olduğunu bana anlattığı için iki üç satırlık îkāznâme yazıp evrâk-ı havâdis vâsıtasıyla –tahdîş-i ezhânı mûcib makālât neşreden cerâidi hemen sedd ü ta'tîl eyleyen– hükûmetin nazar-ı dikkatini celb etmeyi düşünmüş, sonra da **[40]** ayn-ı destgâh dokuması olan *İzdivâc Mektupları* hakkındaki yazılarımın ancak muharriri hesâbına –kitabı iki kuruşa satılırken üçe çıkması yüzünden– hüsn-i te'sîri görüldüğünü hatırlayınca yine reklamcılık etmemek üzere sükûtu münâsib bulmuştum. Fakat *Alemdâr*'ın 132-41 numaralı nüshasında bu habâsetnâmenin müdâfaasına dâir yazılan açık mektubu görüp İmâm-ı Gazzâlî ve Sa'dî-i Şirâzî gibi ekâbir-i ümmetin de dellâl-i fuhşiyyât olmakla ithâm edildiğini, yani (عذر بدتر ز كناهش نكريد) vâdîlerine sapıldığını müşâhede eyleyince evvelki fikrimin hilâfına biraz söylenmek husûsunda muztar kaldım:

Mecûs ulemâsından Vaçyaba'nın "İklîm-i Hind'in te'sîr-i hüzzâl-âveriyle za'f-ı cismânîye uğrayan Hind ahâlîsini izdivâc ve tenâsüle tergīb ve teşvîk eyleyerek tezyîd-i nüfûsa hizmet eylemek fikriyle" yazdığı bir kitabı aynı fikr-i insâniyetkârîye tebean Türkçe'ye tercüme ediveren bu lütufkâr mütercime biri çıksa da dese ki:

– A efendim! Millet-i muazzama-i Osmaniyye, "Emrâz-ı tenâsüliyye tabîb-i mütehassısı" sıfatıyla acaba size mürâcaat ettiler de tedâvî talebinde mi bulundular ki böyle bir hizmet îfâsına kalkıştınız? Te'sîr-i hüzzâl-âverle za'f-ı cismânîye uğrayan vücûdları takviye etmek isterken iştihâ-âver yazılarınızla ebdân-ı şübbânı dûçâr-ı za'f eyleyeceğinizi düşünmediniz mi?

Hem turşu değil mi, hem de perhîz
Bu fi'l ile kavl-i hikmet-âmîz?

Kur'ân-ı Kerîm'den istişhâd ettiğiniz âyet meâliyle serd eylediğiniz "Bugün Çin'de edeb ve hayâ mukteziyâtından ma'dûd olan şey, İngiltere'de edeb ve hayâya muhâlif ve İngiltere'de edeb ve hayâ mukteziyâtından ma'dûd olan şey Çin'de edeb ve hayâya muhâlif addolunur" mütâlaası, Hind-i kadîmin mukaddes saydığı bir kitabın memâlik-i Osmaniyyede mülevves addedileceğini hâtırınıza getirmedi mi? Eserinizdeki müstekrehâtın intişâr-ı ufûnetine Matbûât İdâresi iğmâz-ı ayn etse bile millet-i hâkime efrâdından pek çoğunun –fuhş rây ihası neşreyleyen– bu iğrenç kitaba karşı göz yumamayacağını unuttunuz mu? Hâşâ kendinizle hemmeslek göstermek istediğiniz İmâm-ı Gazzâlî'nin –eserinizle yek-âheng olacağını söylemeye yeltendiğiniz– *İhyâ'-i Ulûm*'unda istimnâ bil-fem ve sâire… gibi mebâhis-i rezîleden dem vurduğunu iddiâya ve îrâd-ı emsile ile isbât-ı müddeâya kalkışabilir misiniz?

Gülistân-ı Sa'dî'nin "Beşinci ve altıncı bâblarındaki hikâyelerden bazılarıyla külliyâtının nihâyetindeki mütâlebât hakkında acaba nezâhet-fürûşân-ı ahlâkın mütâlaası nedir?" suâlinde bulunuyordunuz. Cevap vereyim: *Gülistân*, yedi yüz seneden beri düstûru'l-amel ittihâz edilecek bir ahlâk kitabı tanıldığı gibi müellif-i muhteremi de ahlâkıyyûnun en büyüklerinden sayılır. Söylediğiniz bâblara gelince: Bunların ilki, yani *Kitâb-ı Gülistân*'ın beşinci bâbı "Aşk u Cevânî"ye, altıncısı da "Za'f-ı pîrî"ye müteallık hikâyâtı hâvîdir. Fi'l-vâki' beşinci bâbda aşk ve muhabbete dâir kıssalar varsa da kitabınızdaki "ağaca tırmanır gibi …" levha-i rezâletine müşâbih bir sahnenin müşâhedesi kābil midir. Altıncı bâb ise ihtiyârlığa âid rivâyâtı hâvî olduğundan oradan mesleğinize muvâfık bir hikâyecik göstermesini taahhüd eder misiniz?

Gelelim mâl bulmuş mağribî gibi sarıldığınız mütâyebât ve hezeliyât kısmına. Evvelâ *Gülistân ve Bostan*'ın şîve-i tahrîriyle bunun arasındaki fark, hepsinin aynı kalemden çıkmış olduğuna dâir erbâbını şekk ü şübheye düşürdüğünde tereddüd etmemelisiniz. Sâniyen: Farz-ı muhâl olarak mutâyebâtın Sa'dî tarafından yazıldığı kabûl edilse bile o kısmın baş tarafındaki (قال السعدى رحمه الله الزمني بعض ابناء الملوك ان اصنف لهم كتاباً فى الهزل على طريق السوزنى فلم اجبته فهمدونى بالقتل فلا جل ذلك اجبت امره وانشدت هذه الابيات وانا استغفر الله العظيم) mukaddime-i i'tizârını nazar-ı insâfa almak lâzım gelmez mi? Sâlisen: Sa'dî, gördüğü tehdîd üzerine hezl vâdîsinde böyle bir şey yazmaya mecbûr olmuş, sonunda da Cenâb-ı Hak'dan afv u mağfiret taleb ediyor. Siz ise ey Sa'dî'yi örnek gösteren mütercim efendi! İstiğfâr etmek şöyle dursun, kemâl-i ciddiyetle kendinizi şâyân-ı iftihâr görüyorsunuz. Râbian: "Kāle's-Sa'dî" diye başlayan bu mukaddimenin Sa'dî'den naklen başkaları tarafından yazıldığına nazaran aşağısının da yine başkaları tarafından yapılıp müşârun-ileyhe isnâd edilmiş olması zannını kuvvetlendiriyor. Binâenaleyh mütâlaât-ı mesrûdeyi nazar-ı dikkate alarak hükûmetin lâkaydîsinden bil-istifâde sessiz sadâsız kitabınızı satmaya ve hakk-ı irşâd olarak alacağınız mebâliğle ceyb-i mürüvvetinizi doldurmaya bakın da öyle ekâbir-i ümmetten kendinize hemtâ ve pîşvâ bulmaya kalkışmayın. Yok, mut-

lakâ güzeştegân-ı eslâfdan bir muktedâ irâe etmek ve işte ben bu zâtın isrine peyrev oldum demek isterseniz geçmişlerden *Bahnâme* müellifini, muâsırlardan da *Zanbak* ve *İzdivâc Mektupları* muharrirleriyle misillerini gösteriniz ki sözünüzün doğru olduğuna inanılabilsin. Yoksa İmâm-ı Gazzâlî ve Şeyh Sa'dî gibi zevât-ı mukaddeseye sıçratmak istediğiniz çirkâb-ı isnâdât, onların pâye-i ma'neviyyetine çıkamadan zemîn-i pestîye sukūt eder ve yine sizin cebîn-i metîninizi telvîs eyler."

Böyle diyecek olana karşı mütercim efendi acaba nasıl cevap verebilir?

Tâhirü'l-Mevlevî

ZAVALLI İSLÂMİYET!..

Evet, zavallı İslâmiyet, bugün sîne-i samîmiyyetinde beslenen evlâdların, seni müebbed hicrâna mahkûm ediyor, bağrında büyüyen çocukların, seni şimdi bütün bütün ferâmûş ediyor. Artık **[41]** hiç tanımak istemiyor, senden muttasıl kaçıyor. Hattâ hürmet ve şefkatlerini gösterenler bile seni hakkıyla bilmiyor, takdîr etmiyor.

İçinde büyüdüğün cihân-ı saâdete, âgûş-ı nâz ü hürmete kim bilir şimdi ne kadar hasretkeş, o azametli; hakîkī sevgili hâmîlerine ne kadar girye-bârsın!

Hâlâ hakîkati görmemekte musır olan şu âciz beşeriyet de; sen de insanlar gibi nâ-tüvân gelerek –kısa bir zaman için– teâlî ve tekâmülden sonra hayât ve saâdetin bu kadar çabuk mu ufûl edecek?

Hayır! Hayır! O ebedî hâmî-i a'zamın seni her şâibeden her garazdan masûn edecek…; ile'l-ebed muhâfaza edecektir.

Ben burada İslâmiyet'in, şân ü rif'atini, târîh sahîfeleri üzerinde kalan hârikalarını değil, onu bu hâl-i teşevvüş ve ihtizâra getiren, ve hâlâ mezâr-ı ademe sürükleyenleri zikretmek istiyorum.

Onu hakkıyla tanıyacak kimselerin bulunmaması tezebzübüne bâis olmuş. Zîrâ bir dînin hadd-i zâtında kendini vikāye edecek bir cism-i mahsûsu yoktur.

Doğrusu bugün İslâmiyet'in, hakîkī müdâfi' ve hâmîlerden ve onu bu tedennîden kurtaracak kimselerden mahrûm olduğunu i'tirâf etmeliyiz.

Bundan evvel gelenlerini burada karıştırmayalım, onlarla topraklar iftihâr etsin. Biz kendi asrımızın, muhîtimizin ricâliyle, âlimleriyle –varsa– iftihâr edelim.

Şimdi evvelâ arzu ettiğimiz kimselerin –bilhassa makarr-ı hilâfet içinde– sebeb-i mefkūdiyetlerini sonra bu mefkūdiyet dolayısıyla İslâmiyet'e ârız olan za'f u inhitâtı beyân edeceğim.

Biz ulûm ve fünûn-ı asriyyeyi ihmâl ve kendimizden –bâhusûs medreselerimizden– uzak bulundurduğumuz için bu "yokluk" karşısında bulunduk.

Yoksa –Mısır ve diğer bazı yerlerde olduğu gibi– fennin ehemmiyetini takdîr etmiş olsaydık, içimizde "Cemâleddin Efgānî, Muhammed Abduh" gibi eâzım yetişirdi.

Şâyân-ı teessüf ciheti de medreselerimizin ciddî bir ıslâh, hakîkī bir tedrîse hâlâ teşne kalmasıdır.

Sathî bir ta'dîlât ve bir iki şeyin ilâvesi ile medreselerimiz ıslâh edilmiş sayılmaz, bunu kendiliğimizden yapamazsak –her işimizde olduğu gibi– bunda da bâri taklîd edelim.

Gözümüzün önünde duran Mısır'a bir kere atf-ı lihâza-i dikkat etsek, oranın fâide-bahş eserlerini lisânımıza tercüme etsek, bir zaman da felâsife-i İslâm'ı burada görsek ne olur?

Câmi ve medreselerde senelerce baş sallayarak, icâze alanlar şimdiye kadar ne öğrendi, ne öğretti?

Hâlâ küre-i arzın iki boynuz üzerinde (!) durduğunu ve daha bu gibi pek çok hurâfâtı dînimize isnâd edip duruyoruz. Yazık değil mi? İslâmiyet'i bilmiyorsak, bilmek istemiyorsak hiç olmazsa dînimizin nefretle reddettiği yâveleri, safsataları ona isnâd ile ağyâr karşısında hedef-i istihzâ olmayalım.

Hele bunlar bütün İslâmların mercii, istinâdgâhı bulunan makarr-ı hilâfet gibi bir yerde işidilirse pek tatsız, münâsebetsiz olur sanırım. Ben kabahatin kısm-ı a'zamını el-hâletü hâzihî hocalarımızda buluyorum. Niçin diyecekseniz? Evet, onlar kendilerine terettüb eden vazîfede pek çok kusûr ediyorlar. Ehemmiyetli, can alacak noktaları bırakıp, âdî, lüzûmsuz şeylerle iştigāl ediyorlar.

Bugün bizim için en mühim şey kitap mes'elesidir. Elimizde ulûm-ı İslâmiyyeye dâir Türkçe pek az eserler bulunur.

Bulunsa da yüz yıllık… Bir şeye yaramaz.

–Afv ediniz– Ben bu sükûtu, bu tekâsülü bilgisizlikten başka bir şeye atfedemiyorum.

Hayır diyenler bunun aksi[ni] isbât etsinler, ben bunu böyle bilirim.

ان آثارنا تدل علينا

İşte kütübhânelerimiz…, işte kitaplarımız…

Mısır'da olsun, başka yerlerde olsun dînî, felsefî; bâhusûs mektep talebesine yarayacak bir çok istifâde-bahş eserler neşrediliyor.

Türk kütübhânelerini bu güzîde eserlerle niçin tezyîn etmeyelim?

Tercüme edecek kimse yok diyeceksiniz. Bu bir ma'zeret mi olurmuş?!

Hani medreselerde bilmem kaç sene Arabca okuyan müderrislerimiz[1] nerede? Niçin Arabca bir kitabı tercümeden âcizdirler?

Bunların sebebini şimdiye kadar taharrî edememize ağlamalıyız.

Sözlerim muhterem hocalarımıza pek acı geleceğini biliyorum, ne çâre ki İslâmiyet'in tabîbi bulunan bu cem'iyet-i muhtereme, hastanın a'sâbını kesmiş –bilmeyerek– neşteri tâ kalbine kadar sokmak istediklerini görüp de feryâd etmemek elden gelmiyor. Daha fazla sükût edersek hayâtına kendimiz kasdetmiş oluruz. Hatâlarımıza, kusûrlarımıza bizi îkāz edenlere gücenmek değil bilakis her zaman medyûn-ı şükrân olmalıyız.

[1] Metinde (مدرسه لريمز) şeklinde yazılmıştır.

Câmilerde vaaz minderi üzerinde zavallı ahâlîyi harbe, cenge teşvîk eden bizi ve bütün hayvânâtı Allah harb için yarattı diyen, elini câmiin kubbesine kadar ref' edip tahtaya vuran, âvâzı câmi havlusundan duyulan, sefîne-i Nûh'dan, asâ-yı Mûsâ'dan uzun uzadıya dem vuran; âyet-i kerîmeyi hadîs-i şerîf diye belleyen; ve onu hâl ve zamana göre –sîga tasrîf eder gibi– tefsîr eden ve medreselerde "Ke'l-ihni'l-menfûş"u, "Ke'l-ihni'l-menkûş"; "Li külli ferdin"i, "Li külli kardin" tarzında söyleyip geçen hocalarımıza ne demeli? Zavallı câhil ahâlîye bunlardan evvel söylenecek söz mü yok?

[42] Mevlid gibi mübârek günlerde –ve bilhassa Ramazan'da– câmi'lerimizin ne yaman hâle döndüğünü (!!) gören muhterem hocalarımız; bu rezâletlerin şer'an memnûiyetini, ahlâkan mazarratını ahâlîye bildirmek ni'metine katlansalardı zannedersem daha iyi ederlerdi.

Ben bu acı; bu ciğer-sûz i'tirâfları, hocalarımızı za'f u naks ile –hâşâ– şâibedâr etmek için değil, dînimizin terakkî ve teâlîsi nâmına söylüyorum.

Yaralarımızı gizliyoruz; gizliyoruz ama bilâhare onların "kangren" olacaklarını da hiç düşünmüyoruz.

Eğer söylemekten tehâşî ediyorsak; sükûtun intâc edeceği avâkıb-ı vahîmeye de hazırlanmalıyız!

..اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ...[1]

Haydarpaşa

M. N. D.

Felsefe-i Ervâh'dan:

BEKĀ-YI RÛH

Kâinâtın tedkîk ve mütâlaası bizi cevher-i hayâtımız, müdîr-i ef'âl ü harekâtımız olan rûhun taharrî ve tefahhusuna sevkediyor.

Fenn-i menâfiu'l-a'zâ diyor ki: Vücûd-ı beşerin aksâm-ı muhtelifesi birkaç senelik bir zamanda teceddüd eyliyor, bizde iki büyük cereyân-ı hayâteynin taht-ı te'sîrinde dâimî bir tebeddülât-ı hüceyreviyye hâsıl oluyor. Uzviyetten mündefi' olanlar tegaddî vâsıtasıyla yevmen fe-yevmen mübâdele oluyor. Mevâdd-ı leyyine-i dimâgiyyeden ensâc-ı azmiyyenin en sert aksâmına varıncaya kadar bütün mevcûdiyet-i maddiyyemiz tahavvülât-ı mütemâdiyyeye uğruyor. Müddet-i hayâtımızda vücûdumuz müteaddid defalar tahallül eyleyerek tekrar teşekkül eyliyor. Maamâfîh bu tahavvülât-ı dâimeye rağmen vücûd-ı maddînin ta'dîlâtı arasında biz daima aynı şahıs kalıyoruz. Madde-i dimâgiyyemiz teceddüd eylediği halde hâfıza ve madde-i hâzıramızın aslâ iştirâki olmadığı bir mâzînin hâtırası mevcûd oluyor. O halde bizde maddenin gayrı bir cevher, bu tahavvülât-ı dâime arasında sâbit, mukāvim ve nâ-kābil-i inkısâm bir kuvvet olduğu tezâhür eyliyor.

Maddenin uzviyet kesb edip bizzât fi'l-i hayâtı meydana getiremeyeceğini biliyoruz, kuvve-i ittihâdiyyeden mahrûm olunca eczâ ve efrâdı bit-tefessüh aksâm-ı nâ-mütenâhiye[ye] ayrılır. Bilakis bizde bütün havâs ve kuvâ-yı ma'neviyye ve ahlâkıyye kendilerini ihtivâ, rabt ve tenvîr eyleyen bir vahdet-i merkeziyyede müctemi' bulunur ki o da vicdân, şahsiyet, benlik hülâsa rûhdur.

Rûh cevher-i hayât, menba'-ı ihtisâsdır. Aksâm-ı uzviyemizi idâre eden ve mevcûdiyet-i zâtiyyemizin bütün aksâmı arasında âheng ve intizâmı te'mîn eyleyen inhilâl nâpezîr bir kuvve-i gayr-ı mer'iyyedir.*

Havâs ve melekât-ı ruhiyyenin madde ile hiçbir münâsebeti yoktur. Ef'âlimizi vezne, nîk ü bedi temyîze medâr olan meziyet-i zâtiyye yani vicdân, akıl, zekâ, hüküm ve irâde damarlarımızdaki kana, a'zâlarımızdaki ete atfolunamaz. En küçüğünden en büyüğüne varıncaya kadar tevcîh-i hitâb eyleyen bu lisân-ı derûnînin, en büyük mecd ü azametin şa'şa'asını muntafî kılan bu sadâ-yı tekdîrin maddiyât ile hiçbir alâkası olamaz. Biz muhtelif, mütezâd cereyânların taht-ı te'sîrinde bulunuyoruz. Müşteheyât ve huzûzât-ı nefsâniyyemiz akıl ve hiss-i vazîfe ile çarpışıyor. Eğer biz yalnız maddeden ibâret olsa idik bu mücâdelât ve münâzaâtı anlamaz ve temâyülât-ı tabîiyyemizde bilâ-teessür ve nedâmet kalır idik. Kuvve-i irâdiyyemiz sevk-i tabîîmiz ile bilakis sık sık hâl-i nizâ'dadır. Onunla maddenin nüfûz ve te'sîrinden kurtularak zîr-i hâkimiyetimize alıyor ve bir âlet-i mutîa hâline koyuyoruz.

En müşkil şerâit tahtında doğmuş bir takım adamların her türlü mevânia, fakr u zarûrete, hastalıklara, ilel ü eskāma galebe ettikleri ve mesâî-i faâliyyet ve sebâtkârâneleri sâyesinde en yüksek makāmâta vâsıl oldukları görülmüyor mu? Târîhî olan en büyük şecâat ve fedâkârlıkların muvâcehe-i temâşâsında rûhun cesed üzerine olan fazîlet ve ulviyeti daha belîğ ve bâhir bir sûrette müşâhede olunmuyor mu? Şühedâ-yı vazîfenin, nâ-be-mevsim ifşâ edilen hakîkat kurbanlarının, teâlî-i insâniyet uğrunda zulme uğrayan, işkenceye atılan, darağaçlarına çekilen zevâtın bu ukūbât içinde tâ âsitâne-i mevte kadar maddeye nasıl galebe eyledikleri ve bir hakîkat-i ulviyye nâmına cismin isyânını ne vechile iskâta zafer-yâb oldukları hiç kimsenin mechûlü değildir. Bizde maddeden başka bir mevcûdiyet olmasa idi cismâniyetimiz hâb-ı istirâhata daldığı zaman havâss-i hamsenin muâveneti olmaksızın rûhumuzun temâdî-i hayât ve tasarrufunu müşâhede etmezdik. Bundan münfehim oluyor ki lâ-yenkatı' bir faâliyet rûhun şerîta-i mevcûdiyyetidir.

Vâzıhiyet-i mıknâtısiyye** (Lucidite magnetique) gözün hiç dahli olmadığı halde uzak bir mesâfeden rü'yet (La vision adistance) keşf-i vekāyi', keşf-i kulûb (La penetration

[1] Ra'd, 13/11.

* Rûh vücûdda nâkıl vazîfesini gören bir seyyâle-i hayâtiyyenin iânesiyle evâmirini a'zâlara îsâl eyliyor. Kable'l-memât mevcûd olduğu gibi rûhun lâzım-ı gayr-ı mufârıkı ve dâimî refîk-ı seyâhati olan bu vücûd-ı latîfden ileride bahseyleyeceğiz.

** Fransızcaları yazılan bu ta'bîrâtın Türkçe mukābillerini bulmakda müşkilât çekildiğinden erbâb-ı vukūfun bu husûsda himmetine mürâcaat olunur.

de la pensee) rûhun mevcûdiyeti hakkında en büyük âyât-ı bâhiredendir. Bu sûretle bizde kavî, zaîf, âlim, câhil bir rûh yaşamakta ve zîr-i hâkimiyetinde bir hâdim, bir âlet-i basîtadan başka bir şey olmayan bu cesedi taht-ı **[43]** tasarrufunda bulundurmaktadır. Bu rûh hür ve müstaidd-i kemâldir. Ve binâen-aleyh mes'ûldür. Kesb-i salâh etmek, istihâle ve hayra sarf-ı makderet eylemek, arzusu dâhilindedir. Bazısında muzlim ve bazısında parlak olan bir gāye-i kemâl (ideal) ta'kīb eylediği yolu tenvîr eyler. Bu gāye-i kemâl ne derece ittisâ' eylerse onun zâde-i ilhâmı olan ef'âl ve âsâr da o derece müfîd ve feyz-âver olur, ne mes'ûddur o rûh ki, güzâriş-i hayâtında aşk-ı hakīkat, aşk-ı adâlet, aşk-ı vatan; aşk-ı insâniyyet gibi ma'âliyâttan nasîbedârdır! İ'tilâ ve terakkīsi serî' olmakla beraber seyâhat-ı dünyeviyyesi de feyz ü teâlî-bahş eserler bırakır.

* * *

Rûhun mevcûdiyeti esâsgîr olunca bekā ve ebediyeti mes'elesi derhal arz-ı vücûd eder, işte en mühim mes'ele budur. Çünkü bekā-yı rûh, kānûn-ı ahlâkîde yegâne câ-yi kabûl bulan, adâlet-i ilâhiyye hakkında fikrimizi iknâ' eyleyen, nev'-i beşerin en büyük ümîdlerine cevap veren yegâne bir sûret-i telakkīdir. Cüz'-i ferdlerin teceddüdât ve vücûd-ı maddîmizin tahavvülât-ı dâimesi arasında mâhiyet-i rûhiyyemiz dâim ve tahavvül nâ-pezîr olur ise onların inhilâl ve tamamen mahv u nâ-bûd olmaları mevcûdiyet-i rûhiyyeye halel îrâs eylemez.

Kâinâtta hiçbir şeyin mahv u nâ-bûd olmadığını gördük. Hikmet ile kimya hiçbir zerrenin gāib olmadığını hiçbir kuvvetin mahv olmadığını isbât eylediği halde bütün kuvâyı ma'neviyyenin mündemic olduğu bu vahdetin, hayâtı bir silsile-i mesâibden kurtulan bu enâiyyet-i habîrenin (moic onscient) mahv u nâ-bûd olabilmesine nasıl îmân etmelidir? Yalnız mantık ve ahlâk ile değil belki –bilâhare zikr u ityân olunacağı vechile– bizzât vekāyi'in, aynı zamanda hem fizyoloji ve hem de pisişizm nokta-i nazarından kābil-i his vekāyi'in, cümlesi zât-ı habîrin (etrc conscient) bekāsını göstermeye, rûhun mevcûdiyet-i arziyyesinde hangi ef'âl ve a'mâl ile bulunmuş ise mâverâ-yı kabirde de aynı vechile bulunduğunu bize isbât eylemeye sâî bulunuyor.

Eğer her şeyin nihâyeti ölümden ibâret ve mukadderâtımız da şu hayât-ı serîu'z-zevâl ile tahdîd edilmiş olsa idi arz üzerinde hiçbir şeyin bize, hakkında bir fikir veremeyeceği feyz ve tekemmüle i'tilâ için bu temâyülât bizde mevcûd olur mu idi? Hiçbir şeyin teskîn edemeyeceği bu sevdâyı ilim ve ma'rifete mâlik olur mu idik? Eğer her şey kabirde adem-pezîr oluyor ise bu ihtiyâcât, bu hayâlât, îzâhı gayr-ı mümkün olan bu temâyülât nedir? İnsanın asırlardan beri tanîn-endâz olan bu sadâ-yı müessiri, feyz ve terakkīye doğru bu lâ-yetenâhî emelleri, mukāvemet-şiken hücûmları, bir zıll-ı zevâl-pezîrin, teşekkül eylemekle beraber mahkûm-i indirâs olan ictimâ'-i eczâ'-i ferdiyyenin hasâisinden başka bir şey mi olur idi?

En uzun olanında bile hudûd-ı ma'rifete vusûle müsâid olmayacak kadar kısa olan ve hiçbir şeyin bizi memnûn edemeyecek derecede acz, merâret ve inkisâr-ı emel ile mâlî olan şu hayât-ı arziyye nedir? O derecedeki ezvâk u huzûzâtımızdaki maksadı elde ettiğimize i'timâd hâsıl eyledikçe daha mütebâid ve mümteniu'l-vusûl bir hedefe doğru harîsâne koşuyoruz. Adem-i muvaffakiyetlerimize rağmen, bu âleme mahsûs olmayan bir gāye-i kemâli, bizden daima girîzân olan bir saâdeti elde etmek için gösterdiğimiz sebât ve ısrâr hayât-ı hâzıradan başka diğer bir hayâtın vücûduna bir işâret-i kâfiyyedir, tabîat, insana nâ-kābil-i tahakkuk ümîdler veremez. Rûhun ihtiyâcât-ı bî-nihâyesi bil-mecbûriyye bir hayât-ı bî-hudûdu îcâb ettirir.

Abdullah Fehmi

MEKÂTÎB

"Japonya'da Ramazân-ı Şerîf"

Bugünkü hayâtımız bize Ramazânü'l-mübârek hulûlünü tebşîr ediyor, âh ne mübârek günler ve ne büyük beşâretler ve ne kadar ulvî bir rûhâniyet!

Lafza-i Celâl'de birleşen bütün âlem-i İslâm bugün bu mâh-ı gufrânda kâffesi aynı halde bulunacak herkes oruç tutarak bir tarafdan mükâfât-ı Sübhâniyyeye mazhar olacak diğer tarafdan da hem-nev'i arasında nân-pâre tedârikinden âciz birtakım bîçâregân ahvâlini düşünmek sûretiyle derece-i medeniyye ve insâniyyesini yükseltecek. O anda kalbinde bir hiss-i şefkat doğacak, işte biz burada Japonya ülkesinde üç kişiyiz. Bütün etrâfımızda olanlar taşlara topraklara hülâsa bütün mevcûdâta taabbüd eden bir millet bulunuyor. Biz ise büyük bir şevk ile rızâ-yı Bârî için Ramazan'a hazırlanıyoruz ve şu eyyâm-ı mübârekeyi idrâke nâiliyetimizden Cenâb-ı Hakk'a tekrar teşekkürler ediyoruz. Filvâki' âilelerimizden uzak böyle diyâr-ı gurbette bulunmamız olanca teessürâtını gösteriyorsa da mes'ûdiyet-i ebediyye düşüncesi karşısında hiç kalıyor. Her ne ise biz de şu mübârek Ramazan'ı geçirmeye hazırlandık takvîme bakarak Cuma günü akşamı sahur yiyeceğiz. Yemeklerimizi ihzâra başladık hayâtımızda birden bire gelen bu tahavvül hizmetcimiz Japon kadınını ve komşularımızı dahi şaşırttı. Dînimizin kudsiyetini takdîre bir vesîle oldu. Dûçâr-ı hayret olarak nihâyet uleması zamân-ı kadîmde Japonlarda dahi aynen böyle bir oruç olduğunu söylemeye başladılar.

Sahûra hazırlandık sofralarımızı kurduk bir ufak kâse patlıcan çorbası ile iki dâne yumurta ve birer fincan çay yemek listemizi teşkîl ediyordu. Bunları konuşa konuşa yedik sonra da sabâh namazını bekleyerek o farîzamızı edâ ettikten sonra biraz da istirâhat ettik. Havaların çok sıcak ve rutûbetli olmasına rağmen Ramazân-ı mübârek birinci günü gāyet hoş geçti.

[44] Akşam olunca elimizde saat sofra başına oturduk, sözü bit-tabi' İstanbul'dan açtık, o merkez-i İslâmiyyet'in Ramazan'da aldığı şekl-i rûhânîden ve cevâmi'-i şerîfelerin kanâdîl-i mübârekelerinden ve herkesin topa nasıl muntazır olduğundan bahsederek her birimiz kendi âile efrâdını birer birer ta'dâd etmekte idi.

İftârı bekler iken hepimizin zihninde birer âile levhası tersîm olunmuştu derken İstanbul'da toplar atıldı. Biz de soframızın üç köşesinden ellerimizi uzattık, yemeklerimiz yine patlıcan çorbası birer yumurta bir desti soğuk su semâver vazîfesini îfâ eder çaydanlık ve üç bardak bütün "servisimiz" bu kadar. Hepimiz orucun te'sîriyle nîm mahmûr kalan yarım saati geçirmek için söz bulunamıyor, herkes sükûtî, gözleri bir yere ma'tûf bir şeyler düşünüyor gibi; işte hamdolsun bugün de Ramazanımızın ikinci sahûruydu bu mektubu da sabâh namazını bekler iken yazdım ortalık bir sükût-i amîk, gündüzü gözleyen Tokyo derîn hâba varmış, hazîn bir sükût. Düşünüyorum koca Japonya'nın merkezinde milyonlarca nüfûs içinde yalnız biz üç kişi Hâlik-ı Kâinât'a vazîfe-i ubûdiyyeti îfâ etmek için sabâhın olmasına muntazırız.

Refîklerim de her ikisi Kâbe'ye müteveccih tilâvet ile meşgûl, ortalık yavaş yavaş aydınlanıyor. İşte artık vazîfe-i ubûdiyyeti îfâ ederek uykuya yatacağım. İnşâallâh az zaman sonra burada da iftâr ve sahûr toplarını işitmek nasîb olur.

Hasan Fehmi

REDD-İ İFTİRÂ

Selanik Vâlisi İbrahim Beyefendi hazretleri tarafından gazetemize gönderilmiştir:

"Meskenet Ma'zeret Teşkîl Eder mi" nâm kitabda pederim Sâhib Bey merhûmun Şirvânîzâde bendesi olduğundan bahsedildiği mesmûum oldu. Merhûmların münâsebâtına dâir tafsîlâtı zâid görürüm. Pederim Şirvânî merhûmun bendesi değil, dostu idi. Buna o zamanı bilen zevât-ı kirâm şehâdet eder. Nâmûsuyla ikmâl-i hayât edenlere iftirâ revâ değilse de ne yapalım ki müellifi ma'zûrdur.

Selanik Vâlisi

İbrahim

Sırâtımüstakīm

Târîhin şehâdeti vechile asırlardan beri ulüvv-i mecd ü himmetleri âsârıyla millet-i necîbe-i Osmaniyyenin bihakkın mazhar-ı takdîr ve ihtirâmı olan "Pîrîzâde" hânedân-ı ilminin asrımızı şereflendiren güzîde, muhterem fer'-i necîbi Sâhib Molla Bey merhûm gibi fıtrat-ı âliyye sâhibi bir nâdire-i fazl ü kemâlin şöhretleri şahıslarına maksûr zevâta intisâb gibi şevâibden müteâlî bulunduğunu takdîr etmek için zamanlarını bile idrâke lüzûm yoktur. Zerre kadar nasîbe-i akl ü iz'ânı bulunan; bu hakîkati teemmül ve mülâhazaya müftekır olmaksızın bil-bedâhe bilebilir. Binâenaleyh müfterîsinin amâ-yı enâniyetle zulmetler içinde kalan vicdânından başka câ-yi kabûl bulması mutasavver olmayan bu kabîl isnâdât ve müftereyâtın kemâl-i nefretle reddini her sâhib-i hamiyyet vazîfe-i vataniyyesi îcâbâtından addeder.

HACI BABALAR ODESA'DA

"Asıl zâlim cehâlettir"

Bugünlerde Odesa'dan gelmiş bir yolcu, Türkistan'dan gelmekte olan hacıların Odesa'da ne gibi tahkīrâta ma'rûz olduğunu müşâhede ederek dûçâr-ı hayret olduğunu bervech-i âtî idâremize haber vermiştir:

Türkistan hacıları Odesa'da şimendifer istasyonunda birkaç serseri Osmanlı ve İran ve Rus tebaası simsarlar tarafından istikbâl olunarak mezkûr simsarlar tarafından mukaddemâ tedârik olunmuş çirkin pis bir hâneye gāyet fâhiş kıymet ile yerleştiriliyor.

Burada Rus me'mûru sıfatıyla bir adam (İranlı bir simsar) bulunduruyorlar ki hacıların tezkirelerini muâyene ettirmek için, bu sahte me'mûr zengin ve aptalca hacı efendinin pasaportunda daima bir hatâ bulur. Bu pasaport sizin değil falan birtakım bahâneler ile câhil hacı babayı tehdîd eder. Hacı efendi çâr nâçâr orada bulunan simsar çetesi a'zâlarından birine mürâcaat ederek ne yapılabileceği hakkında istişâre ve istimdâd eder.

Merkūm simsar gözü kesdirebildiği kadar ruble mukābilinde pasaportu tashîh edebileceğini söyler, böylece bir kere hacı babanın rublelerini çekerler.

Ertesi günü hacı babanın pasaportunu Osmanlı şehbenderine kaydettirmek için tekrar umûm hacılardan beher pasaporta üç ruble para alırlar. Burada dahi hiç olmazsa beher pasaport için bir ruble fazla kopartabilirlermiş.

Sonra bugün vapur yok yarın yok ha gelecek ha geldi haftalar ile hacıları o çirkin hânda pasdırma gibi istif eder, memedeki çocuklara varıncaya kadar nüfûs i'tibâriyle bir kere beher adamdan yevmiye birer ruble alırlar. Sonra da eşyâ-i zâtiyyeleri için beher parçaya[1] mukābil bir mikdâr otel parası ayrıca tekrar alırlar. Zavallı hacı bunların hepsine "lebbeyk Allâhümme lebbeyk" der.

Nihâyet merhametli simsarlar hacı babaları vapura yükletecekler, şimdi de vapur navlu diye beher adamdan üçüncü mevki' bileti için sekizer ruble para alırlar, halbuki vapur şirketi bileti dört **[45]** rubleye verirmiş, demek burda dahi iki kat para alıyorlar. Sonra araba parası hammâl parası, şu parası bu parası diye aldıkları da ayrıca bir yekûn teşkîl eder.

Bu hâlleri, zavallı hacı babalara bu eşkıyâ çetesinin teaddî ve tecâvüzlerini re'ye'l-ayn müşâhede eden bir insâniyetperver yolcu Odesa Polis İdâresi'ne mürâcaat ederek hâl ve keyfiyeti arz u beyân eder, hacı tarafından insâniyet nâmına tazallüm ederse de polis me'mûrîni tarafından soğukça muâmele hisseder, daha mâ-fevkıne mürâcaat ederek bîçâre hacı babaların hukūkunu insâniyet nâmına müdâfaa etmek isterse de bilâhare simsarların ticâretinde mahallî me'mûrların hissedâr olduğuna kesb-i kanâat ederek, artık o kapıdan bir istimdâd abes olduğunu hissedince matbûâta mürâcaat eder. Görür ki matbûât dahi ücret-i kalemiyyesini almış bulunuyor. Şu sûretle sâfdil yolcu hacı ba-

[1] Metinde (بهر پارچا ایجون به) şeklinde yazılmıştır.

baların imdâdına yetişemediği gibi, me'yûsiyetini arzedecek veyahud sözünü dinletecek adam bile bulamamış. İşte "cehâletin devâsı yoktur" demek şu ma'nâ iledir. Hacılar câhil, zavallıların cehâletlerinden dahi haberleri yok.

Hâricden imdâd etmek isteyen bulunursa, ekseriyâ yine hacı babalar özleri mümânaat ederler, daha doğrusu bir kargaşalık olur da yolumuzdan kalırız diye korkarlar. Belki de yine o menhûs çete a'zâları, kuttâ'-ı tarîk simsarlar hacı babaları tehdîd ve tahvîf ederler. İnsâniyetperver yolcu; insâniyet nâmına Odesa'da hacılara muâvenet etmek istemiş, çalışmış çabalamışsa da Rus lisânı da bilmediği için bir türlü muvaffak olamamış, âkıbet hacılar ile beraber Odesa'dan Dersaâdet'e gelerek, yolda Moskof vapurunda tayfalarının hacılara yapmakta olduğu tahkīrâtı görünce hayretlere dûçâr olmuştur.

Vapur bizim limana yanaşınca burada dahi kayıkçıların hacılara yaptığı tecâvüzâtı görünce daha ziyâde münfail olmuş. Burada artık ben kendi memleketim lisânını biliyorum diye tekrar hacılara muâvenet etmek istemiş ise de yine teşebbüsâtı semeresiz kalmıştır.

Nihâyet matbaamıza gelerek, acı acı müşâhedâtını kemâl-i teessürle naklederek insâniyet nâmına gazetemizde bu havâdisden bahsetmemizi istirhâm eden bu zât-ı muhterem Ermeni milletinden Dersaâdet'de Zaman Kütübhânesi sâhibi Misak Efendi'dir. Kendisine insâniyet nâmına teşekkür olunur.

Daha Bir Hâtıra

Bundan beş sene mukaddem yine bizim hacı babaların hâl-i esef-iştimâline teessüf ederek, Rusya'da Duma a'zâlarından bir Karayim avukat hacılara Kefe'de Rusya Hükûmeti tarafından tertîb olunan karantinanın büsbütün hukūk-ı beyne'd-düvele mugāyir olduğunu:

"Bulaşık memleketten çıkmış yolcu kim olursa olsun bir kere karantina muâmelesi vâcibdir, bir kere tahaffuzhânede bulunup da karantina muâmelesi gördükten sonra tekrar bulaşık memlekete girmedikçe ikinci defa muâmele-i tahaffuziyye nâmıyla hiçbir şey teklîf olunamaz." Da'vâ ederek kānûnda böyle bir sarâhat var iken, hacı babalara Osmanlı Hükûmeti'nin Beyrut'da ve Urla'da, Rusya Hükûmeti'nin Feodosiya'da yapmakta oldukları ikinci, üçüncü karantinalar kānûna mugāyirdir, hacılara zulm ve gadr oluyor diye "Petersburg"da gazete sütunlarında makāleler yazdıktan sonra hükûmete ve "Duma"ya dahi resmen mürâcaat ederek insâniyet nâmına bir teşebbüs diye bağırmış çağırmış idi ve hattâ "Duma"da bulunan Müslüman mebûslardan dahi istimdâd etmişti. Maatteessüf Müslüman mebûslar nazar-ı i'tibâra almadılarsa da fakat Kırımski cenâbları Rusya Hükûmeti nezdinde uğraştı, bir derece muvaffak dahi oldu. Feodosiya karantina-i şedîdesi lağv olunarak yalnız cüzî bir ihtiyât olarak dezenfekte muâmelesi ile iktifâya karâr vermişlerdir.

Bu da insâniyetperver bir Karayim idi. Demek olur ki bizim hacılara karşı Yahudiler ve hıristiyanlar insâniyet nâmına acıyorlar da, müslümanlarımızdan hâlâ bir sâhib-i hayr çıkıp hüccâc-ı müslimîn kardeşlerine muâvenet fikrinde bulunamıyor.

Belki hüccâcı ta'zîb ve tahkīr için çâreler düşünüyoruz.

Madem ki kānûn o kānûndur, dünyanın en muntazam hükûmeti olan İngilizler tarafından karantina olunuyor da biz ne için bunu tekrar ederiz. Çünkü bizim sıhhiyemiz daha muntazam ve daha müterakkīdir. Kahkahalar ile gülmeli. Ne kadar teessüf olunursa azdır.

Her umûrda dünyanın en geriye kalmış bir devleti olduğumuz halde karantinaya gelince en mütemeddinlerinden daha mütemeddin bulunuyoruz.

* * *

STOLİPİN MEZARDA

Dünyanın en büyük müstebidlerinden Rusya Başvekili Stolipin cenâbları henüz kırk sekiz yaşında iken bütün Rusya Hükûmeti idâresini yegâne dest-i tasallutuna geçirmiş, "Duma" Meclisi'nde mebûslara karşı bir şey söylediği zaman: "Hükûmetin fikri=yani benim fikrim böyledir" diye hiç sıkılmayıp açıktan açığa söyler, kendisini hükûmet ve hükûmeti de ben ta'bîriyle temsîl eder ve sosyalistlere karşı "size ben söz söylemeye tenezzül etmem, size karşı her zaman mitralyözlerim hazırdır" der, kendi başına bu gibi bir hâl geleceğini kat'iyyen tasavvur edemez iken bugün mezarda bulunuyor.

Rusya'da Rus unsurundan başka milletlere alâka-i zıddiyet ile en yakın alâkadâr olan Stolipin şimdi yalnız "inarodist" gayr-ı Ruslar ile değil, belki bütün dünya ile kat'-ı alâka etmiştir. Bundan sonra Rusya'da böyle bir mağrûrun bulunabilmesi baîddir. Asıl Rusya'nın **[46]** mukadderâtı bundan böyle serîan lâyıkıyla keşf olunacaktır. Stolipin yerine kim gelecek? İşte Rusya'nın hayâtı oraya bağlıdır.

Eğer "Kokozif" gelirse Rus ahrârı için yalnız zaman ister, başka bir şey istemez. Eli kulağında demektir. Yok, Kont Sevite Polekdemirski gelirse, idâre-i meşrûta-i tâmme geldi demek olur. Yok, Stolipin'in eşini bulurlarsa vay Rusya'nın başına! (Ahrârın kulağı çınlasın)

"Vette gelebilir mi acaba? Gelirse bütçeyi üfürüp kabartır, işi daha birkaç seneye sürükleyebilir. O zaman bir vakt-i merhûna kadar herkes "darısı başkaların başına" diyerek sabır ve tahammüle mecbûr kalır.

Abdürreşid İbrahim

İSLÂMİYET'İN SÛRET-İ İNTİŞÂRIYLA NETÂYİCİ VE BİD'ATLER

Dîn-i İslâm, cebr ü şiddetle kabûl ettirilmiş, sopa kuvvetiyle ahkâmına inkıyâd edilmiş bir din olmayıp herkesçe kabûlü, muvâfık-ı akl ü hikmet olan bir dîn-i hakīkī ve fıtrîdir.

Bazı Avrupa misyonerleriyle, rehâbîn-i Hıristiyaniyye'nin müddeayât-ı sebük-mağzânelerine nazaran, dîn-i İslâm, sâliklerinin cebr ü şiddeti sâyesinde, mevcûdiyeti tanınmış, bir çok sopacıların kuvvetiyle gittiği yerde hüsn-i kabûl görmüş imiş!...

Biz bu gibi bedbînâne, kem-asılâne olan muhâkemât-ı nâkısayı, bütün mevcûdiyetimizle redd ü tekzîb ederiz.

İslâmiyet el-Cezîre'den tulû' ile bir necm-i hidâyet olan Peygamberimiz (sav) efendimiz hazretlerinin irşâdât ve teblîgāt-ı hak-cûyâneleriyle, ilk evvelâ yekûnu pek ekalliyette kalan* zevât-ı âlî-kadrin mazhar-ı kabûl ve istihsânı olmuş, nihâyet gitgide İslâmiyet'le müşerref olanların adedi, tezâyüd etmekle burada müşrikîn-i bâğiyye-i beldenin tehâcümât ve taarruzât-ı hûn-rîzâne ve harekât-ı zulümkârânelerine dûçâr olmaya başladığından, Mekke-i Mükerreme'de tulû' eden, âftâb-ı cihân-tâb bu kere vahşî kargaların vahşetâmîz hücûmlarına; müsâid bir zemîn bırak[ma]mak için Mekke-i Mükerreme'den kalkarak, nûr-ı nevvâr-ı hidâyetini Medîne-i Münevvere'de de gösterdi; nice girâhân-ı Arab'ın bâdî-i hidâyet ve necâtı oldu. Medîne'de ahkâm-ı[1] kudsiyyesi, kemâl-i itmi'nân-ı kalb ve vicdânla kabûl olundu.

Az zaman içinde İslâmiyet, aldı, yürüdü; tâ Habeşistanlara kadar kök saldı. Bundan sonra kuvvet ve miknetini yavaş yavaş tanıttırmaya, kabûl ettirmeye başladı. Bazı İslâmiyet'i kabûl ile beraber hissiyât-ı İslâmiyyesi coşan, İslâmların hakîkat vâdîsinde olan sa'y ü amelleriyle Gine'lere kadar temevvüc etti; İslâmiyet'in Gine'lere kadar temevvücüne yardım edenlerden birisi "Kalati" isminde bir râ'î, diğeri ise "nevye" yahud "hûsa" tüccârı bir zât-ı diyânetperver idi.

İslâmiyet her yerde, hüsn-i kabûl görmeye başladığından, müşevvik-ı ehl-i salîb olan, rehâbîn-i mutaassıbenin nazar-ı harîsânelerini kîn ü garazlarını celbden hâlî kalmıyor terakkī ve teâlî-i kudsiyyetiyle nice mutaassıbîn-i hâribîni korkutuyordu, ürkütüyordu. Bir çok Piyer Lermitler[2] İslâmiyetin hakāyik-ı beyânına, tarîk-ı hidâyetine hezeyânlar, miskatalar yağdırıyor, çıldırırcasına, ağzına geleni söylemekle beraber, mutaassıbâne "yâveler" îcâd ediyordu.

İşte, hakīkī bir şuâ'-ı fıtrî, hadsiz hesâbsız köpeklerin gözlerini kamaştırdığından dolayı, ne yapacaklarını şaşırmış kalmışlardı.

Daha o zaman, anasının rahminde bulunan çocuklara bile, misyonerlik ilhâmât-ı mutaassıbânesi verilmek için, çâreler, muâleceler düşünülüyor, kundaktaki yavrular misillü tescîne gayret olunuyordu; bu sâyede âtî için azminden nükûl etmez mürşidler (!) misyonerler istihzâr olunuyordu. Bugün o misyonerlerin ahlâkı dîn-i İslâmla mütedeyyin İslâmları, Hindistan'da, Cava'da, Türkistan'da, Çin'de, Japonya'da, Hive'de, Buhara'da… ilh. yerlerde zehirlemek için, efsâneler, masallar okuyor, koca bir dîn-i İslâmı, söndürmek emeliyle Hıristiyan tavsiyelerine boğuyor! O, misyonerler ki zamanımızda Hindistan'da köy köy gezerek Hıristiyaniyetin kabûlü, Nasrâniyetin tasdîki için hazîneler sarfediyor, kuvvetler fevt ediyor!

Aceb! Şimdiye kadar kaç İslâmı, yolundan çevirmeye çıkarmaya muvaffak olabildiler? Yekûn pek ekalliyette değil mi? Lâkin İslâmlar, İslâm dîninin neşrinde –elân kabûlünde– teşvîk ve "propagandada" bulunsalardı bugün kıtaât-ı hamsede İslâm'dan hâlî yer bulunmazdı.

Bizde dîn-i İslâm'ın kapıları açıktır; isteyen dâhil olur, istemeyen dâhil olmaz. Hattâ zamân-ı Risâlet-penâhî'de sahâbelerden birisinin kardeşi, dîn-i İslâm'dan firâr etmiş idi. Peygamberimize arz olundukta: "Bırakın nereye, gitsin, hakīkī bir dînde esâret olamaz" meâlinde cevâb-ı hakîmânesinde bulunmuştu ki hakīkaten şâyân-ı mülâhazadır. Eğer giderse cebr ü şiddet gösterilecek olursa, iş çığırından çıkar, sonra yalancı misyonerlerin tuttuğu tarîk makāmına girer.

Buraya kadar, dîn-i İslâm'ın ne sûretle intişâr ettiğini ve düşmanlarını oldukca anlattık.

[47] İslâmiyet, bu gibi düşmanlara kudurmuş köpeklere rağmen hutuvât-ı serîa ile ilerledi. Aktâr-ı âlemi, dehşetler içinde bıraktı dünyaları hayretlere gark eyledi. Şuâât-ı zerrîniyle ortalığı bihişt-âsâ bir hâle getirdi. Nice gözleri, perde-i kesîf-i cehâlet ve zulmet altında kalmış bozulmuş, insanları nûr-ı feyzâ-feyziyle, parlattı, feyizlendirdi!

Bir asr-ı kalîl zarfında öyle bir medeniyet ve inkılâb husûle getirdi ki Avrupalılar, o medeniyet ve inkılâbı asırlarca çalışsalar, çabalasalar meydana getiremezlerdi. Gerçi medeniyet kalıbdan kalıba girerek hâsıl olursa da İslâmlar bu husûsda daha çabuk davranmışlardır. O medeniyeti, dînin ahkâm ve evâmir-i celîlesine kaviyyen tâbi' oldukları bir zamanda elde etmişlerdi ki târîhce müsbet hakāyıktandır.

O zamanlar idi ki İslâmiyet bir kitle-i mütecânise hâlinde bulunuyor, her husûsda kavânîn ve kavâid-i İslâmiyyeye bitamâmihâ riâyet ve mûcebince amel olunuyordu. Daha doğrusu İslâmiyet hedef ve maksad ittihâz olunarak çalışılıyordu. Ulemâ-yı kirâmın ahkâm-ı dîni, teblîğ ve ityândaki gayretleri re'ye'l-ayn müşâhede edilegeliyor, gayret-i dîndârâneleriyle İslâmiyet teâlîden teâlîye, pâyeden pâyeye, muzafferiyetten muzafferiyete yükseliyordu.

Bu zamanda idi ki Avrupalılara papazlar yetiştiriliyor, medeniyet nâmzedleri gönderiliyordu.

Bu zamanda idi ki İslâmlar bir refâh-ı umûmî içinde bulunuyor, din yolunda ceng ü cidâlde şemşîr be-dest ma'reke-i harbe cesûrâne, dilîrâne atılıyordu.

Bu zamanda idi ki bilâd-ı İslâmiyyenin kısm-ı küllîsi, bir deryâ-yı maârifle çalkanıyor, her yerde ilim ve maârifin kadr u kıymeti evc-i a'lâya is'âd ettiriliyordu. Bu zamanda idi ki Avrupalılara insâniyet-i hakīkiyye dersleri veriliyor, kavânîn-i adâlet ve müsâvât ve uhuvvet tatbîk ediliyordu.

Bu zamanda idi ki dünyalara sığmayan ittihâd ve ittifâk-ı İslâmiyye, bir kitle-i mütecânise hâlinde bulunuyor, medreseler, mektepler, dâru'l-fünûnlar, kütübhâneler, dâru's-sınâalar küşâd ediliyordu.

Bu zamanda idi ki bir dîn-i hakīkī dünyayı titrediyor; Piyer Lermitler gibi düşmanlarını zîr-i u zeber ederce bir savlet-i gazanferâne ile hevl-endâz oluyordu. Bu zamanda idi ki şimdiki Avrupa medeniyetinin esâsları; me'hazları hazırlanıyor; İslâmiyet düşmanlarına insâniyet ve hakīkat vesâiti keşf ve ihtirâ' ediliyordu. Bu zamanda idi ki mutaassıbîn-i Hıristiyaniyyenin ezâ ve cefâsından usanan mazlûmlar dîn-i

* Ebubekir, Ömer, Ali, Osman … hazerâtının.
[1] Metinde (احكلعام) şeklinde yazılmıştır.
[2] Metinde (تسرميتلر) şeklinde yazılmıştır.

İslâm'ın ayak basdığı yerlere toplanıyor; adâlet ve hakkâniyet-i İslâmiyyeye gerden-dâde-i inkıyâd oluyorlardı.

Bu zamanda idi ki ot parçalarına; ağaç yongalarına perestiş eden bir kısım halk livâ-yı İslâmiyyeye sığınıyor; dâire-i adl-i İslâmiyyet'e fevc fevc dâhil oluyordu. Bu zamanda idi ki düşman orduları, serdârların na'ra-i besâletkârâne ve harekât-ı âdilâneleriyle istîmâna mecbûr kalıyor, seve seve ordu-yı İslâm'a iltihâk ediyordu. Bu zamanda idi ki Bağdad'da, medreseler, kütübhâneler, meclis-i dânişler küşâd ediliyor, nice tâlibîn-i ilm ü irfân tedrîs ettiriliyordu.

Bu zamanda idi ki eimme-i müctehidîn hazerâtı; bâb-ı ictihâdı herkese küşâde bulunduruyor, mesâil-i şer'iyye her saatte rü'yet olunuyordu.

Bu zamanda idi ki Zemahşerîler, İbni Sînâlar, İbni Rüşdler, İmâm-ı Gazzâlîler, Şeyh Sa'dîler, Fârâbîler, taharriyât-ı rûhiyye ve hakîkiyyede bulunuyor, haleflerine cildlerle kitaplar, ma'lûmâtlar, bilgiler hazırlıyordu.

Bu zamanda idi ki Hârûn Reşîdler, Me'mûnlar, Abdurrahmân-ı Sâlisler yalnız saltanat ve dârâtlarıyla değil, gayret-i maârifperverâne ve muhârebât-ı azimkârâneleriyle, Devlet-i Emeviyye'nin birer uzv-ı âhenîni, hükümdârân-ı zîşânı olduklarını dünyalara teslîm ettiriyorlardı.

Bu zamanda idi ki hudûd-ı İslâmiyye İspanya'dan Bahr-i Muhît-ı Atlâsî'ye kadar, imtidâd ediyor, bir tarafdan da bütün Bahr-i Sefîd havzası dâire-i adâlete alınmak arzuları uyanıyor, planları kuruluyordu.

Bu zamanda idi ki Endülüs'de el-Hamrâ Sarayları, medreseleri inşâ edilerek bir medeniyet-i İslâmiyye istihzâr olunuyor. Evvelce Rodrik gibi bir hükümdâr-ı bâğıyyenin zulüm ve işkencesinden firâr eden, İspanya firârîleri birer birer adâlet-i İslâmiyyeye istîmân edip ahkâm ve kavânîn-i İslâmiyyeyi kabûl ediyordu.

Bu zamanda idi ki Târık bin Ziyâd gibi kahramanlar İspanya Hükümdârı Rodrik'in Cebel-i Târık yakınlarında vâlisi bulunan Çalyos'dan İspanya fethine gelinmesi husûsunda mektuplar, arîzalar alıyor. Az zaman sonra, Cebel-i Târık'dan başlayarak koca İspanya baştan başa feth ü istîlâ olunuyordu.

Bu zamanda idi ki Târık bin Ziyâd'ın refîk-ı kahramanı Mûsâ bin Nusayr Pirene Dağlarını aşarak Şarl Marteller'e meydan okuyor, mutâlebât ve arzularına boyun eğdiriyordu.

Bu zamanda idi ki İspanya'da muhtelif mevâkı'da dârülfünûnlar, medreseler, kütübhâneler küşâd ediliyor, Abdurrahmân-ı Sâlis gibi çalışkan, gayûr, müdebbir bir dâhî-i zamanın büyüklükleri görülüyordu. İspanya şa'şaa-i maârif ve terakkîsiyle hem-civâr hükûmetlerin gözlerini kamaştırdığı gibi, nazar-ı harîsânelerini de celb ediyordu.

Bu zamanda idi ki Endülüs Hükûmet-i İslâmiyyesi'nde, Avrupalılara papazlar, hocalar yetiştiriliyor, bir lutf-ı mahsûs olmak üzere medeniyet, insâniyet dersleri veriliyordu.

[48] Bu zamanda idi ki İslâmlar kılınç kuvvetiyle değil, din kuvvetiyle basdığı yerleri oynatıyor, düşmanlarını savlet-i şîrânesiyle kaçırıyordu.

Bu zamanda idi ki ulemâ-yı kirâm hazerâtı muhârebelerde, beldelerde, kasabalarda, köylerde saâdet-i maddiyye ve ma'neviyyeyi câmi' olan dîn-i İslâm'ın kavâid ve kavânîn-i şer'iyyelerini bağıra bağıra anlatıyor, ahkâm-ı ezelîsini teblîğde terâhî göstermiyordu. Daha doğrusu dînin ulviyeti, ahkâmı takdîr olunuyor, muhâliflerine delâil-i hakîkıyye irâe edilerek dîne hizmetler ediliyordu.

Bu zamanda idi ki şer'-i şerîfe riâyeten deâvî-i hukûkiyye ve cezâiyye fasl olunuyor, adl-i kânûn dâiresinde tedvîr-i idâre-i hükûmet ediliyordu.

Bu zamanda idi ki *Kur'ân-ı Kerîm* ve ehâdîs-i nebeviyye tefsîr ediliyor, hakāyık-ı İslâmiyye, bir bir şerh olunuyor, dîn-i İslâm'a rağbet ve i'tibâr dü-bâlâ oluyordu.

Bu zamanda idi ki adâlet, müsâvât, uhuvvet memâlik-i İslâmiyyede tatbîk olunuyor; bu hasâil-i güzîde ile mütehallî olan İslâmların işlerinde, güçlerinde bet, bereket görüldüğü halde, yüzlerinde nûrlar parıl parıl parlıyordu.

Bu zamanda idi ki İslâmlar her türlü hakāyıkı muhtevî ve kavânîn-i ictimâiyyeyi câmi' bir dîne tâbi' ve mütemessik bulunmalarından nâşî her işlerinde eser-i intizâm ve mükemmeliyet görülüyor, refâh ve saâdet en süflî tabakalarda bile tam ma'nâsıyla tecellî ediyordu.

Bu zamanda idi ki cevâmi'-i İslâmiyyede edâ-yı salât için yer bulunmuyor. [1](الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ) hadîsi kalblere nakş-edilmiş bulunuyordu. Ahâlî-i İslâmiyye, namaz vakti câmileri, mescidleri dolduruyor, hocaların, müezzinlerin sadâ-yı dîndârâneleri, etrâf u eknâfda dolaşan tuyûru bile cûş u hurûşa getiriyordu.

O zamanda idi ki hamiyet-i İslâmiyye, kulûb-i İslâmiyyeden taşıyor, en âdî sanatlarda iştigāl-i hayât eden İslâmların iâne ve hamiyet-i zâtiyyeleri akıllara hayret-resân oluyordu. O zamanda idi ki hudûd-ı İslâmiyyeyi tecâvüz emeliyle, serhadde av'avât-ı hûn-rîzâneleriyle bütün âlem-i İslâmiyet'i rahatsız eden köpekler, kükremiş, kahraman arslanlarımız tarafından lâyık oldukları ders-i şecâat ve ibreti alıyorlardı.

Bu zamanda idi ki (تَعَاوَنُوا...) ve [2](تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى...) ile [3](وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ...) ehâdîs-i nebevîsine, her İslâm alâ kadri'l-imkân riâyet ve hürmet ediyor, bir İslâmın huzûr ve râhatı için binlerce dindaşlar uyku uyumuyordu. Bu zamanda idi ki İslâmların ittihâd ve ittifâksız yaşayamayacaklarını teslîm ile beraber ittihâd ve ittifâk-ı İslâmiyyeye muhâlif hiçbir ferd çıkmıyor, her İslâm saâdet-i İslâmiyyeyi dindaşlarının ve hattâ kurtlardan yakayı kurtarmak için maddî ve ma'nevî habl-i ittihâd ve ittifâka sarılmalarında arıyordu: Bu sâyede değil midir ki cihânlar titretildi, âlemler yerinden oynatıldı.

Bu sâyede değil midir ki hükûmât-ı İslâmiyye, bülend-i ihtişâm ve şevket ü dârâtını dünyalara gösterdi, kavânîn ve ahkâm-ı âdilânesine herkesleri münkād kıldı. Bu sâyede değil midir ki diyâr-ı Rûm'da: Halîfe "Mu'tasım, Mu'tasım ye-

[1] Suyûtî, *Câmi'u's-Sağîr,* 7135.
[2] Mâide, 5/2.
[3] Mâide, 5/2.

tiş beni hûn-hâr zâlimlerden kurtar!" diye bağıran bir İslâm pâkîzesine: "Geliyorum, bu anda geliyorum" diye cevap verilip akabinde, birtakım zâlimlerin dest-i zâlimânelerinde* inil inil inleyen İslâm kızı halâs edilmedi mi?

Bu sâyede değil midir ki Bağdad, Dımaşk, Gırnata, Kurtuba.. ilh. mevâkı'-ı İslâmiyyede cesîm cesîm medreseler, mektepler, dârülirfânlar, kütübhâneler te'sîsine muvaffak olunmuş, garblılara bile birer menba'-ı feyz-i irfân hazırlanmıştır.

Bu sâyede değil midir ki bir İslâmın âh ü enîn-i ma'sûmânesine milyonlarca İslâmların kalbleri neşterlerle deşilmiş, nâmları ehemmiyet ve i'tibârından dolayı târîhlere geçmiştir.

İşte İslâmlarla İslâmiyet ve hükûmât-ı İslâmiyye böyle parlak günler; hâtırı sayılır devirler geçirmiş, târîhlere nakş-ı zerrîn ile yazılmaya lâyık büyüklükler, ululuklar göstermiş, ebediyyen pâydâr olacak bir nâm-ı kudsî bırakmıştır.

Pek güzel! O fermân-fermâ-yı şevket ve dârât olan koca medeniyet-i İslâmiyye, o hayret-bahş-i ukūl olan muvaffakıyât-ı dîniyye hangi dest-i ihânetin kuvve-i kahhârânesiyle mahvolarak bugünkü dereke-i pestîye düştü?

Nerede kaldı o mahz-ı adl ü hakkāniyet olan İslâmiyet; o bâdî-i saâdet-i ümem olan teâlî ve terakkī-i İslâm, o şârih-ı hafâyâ-yı vicdân ü hakîkat olan habl-i metîn-i İslâmiyye, o şîrâze-i intizâmına dünyaları beht ü hayret içinde bırakan maârif-i İslâmiyye, o tarz-ı mi'mârîsine akıllar ermeyen mebânî ve cevâmi' u mesâcid ü medâris-i Endülisiyye?!..

İşte iyi düşünülecek olursa, İslâmların bugünkü mezâr-ı zilletini hazırlayan, âlem-i İslâmiyet'in âh ü enîn-i ma'sûmânesini mûcib olan, asırların eskidip mahvedemeyeceği terakkıyât ve faâliyât-ı İslâmiyyemizi ufûl ettirmeye** sebep olan bazı ulemâ kıyâfetinde zenâdıkanın müsâmahaları olmuştur, dense hatâ edilmemiş olur, zannederim.

Hüseyin Hüsâmeddin

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

* Lâkin bugün ondan da ümîd kesmeli artık kānûn-ı insâniyet "elhükmü li-men galebe" kāidesine müstenid olduğu halde: Biz bu za'fiyet ile zillete vardık.

** din bâbında.

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

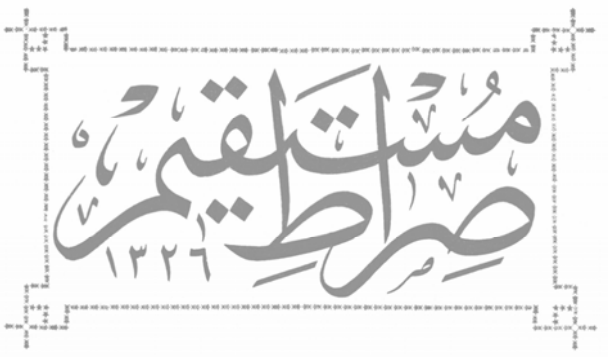

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

30 Eylül 1911 7 Şevval 1329 Perşembe 17 Eylül 1327[1] **Yedinci Cild - Aded: 160**

İTALYA'NIN ÜLTİMATOMU

İtalya Maslahatgüzârı Mösyö Martino Perşembe günü saat bir raddelerinde Sadrazam Hakkı Paşa'nın nezdine gelerek devlet-i metbûası nâmına beş sahîfelik mufassal bir ültimatom teblîğ etmiştir.

Ültimatom'da Trablusgarb'ın İtalya için son derece hâiz-i ehemmiyyet olduğundan, Trablus'da i'mâr ve terakkī nâmına şimdiye kadar bir şey yapılmadığından, İtalya'nın teşebbüsâtına daima îkā'-ı mümânaat edildiğinden bahsolunmuş, şerâit-ı hâzıra dâiresinde müzâkereye girişilmesi münâfî-i haysiyet olacağı söylenmiş, binâenaleyh evvelemirde İtalya'nın Trablusgarb'a girmesi ve sonra müzâkerâta başlanması îcâb edeceği anlaşılarak Trablus'un yirmi dört saat zarfında tahliyesi taleb edilmiştir.

Sırf eşkıyâlıktan ibâret bulunan bu ültimatom gibi haysiyet-şiken ve hâinâne bir emr-i vâki' karşısında kalbinde azıcık hamiyet-i milliyye ve hubb-i vatan hissi olanın bütün vücûdu bir âteş-i buğz u adâvetle sûzân olarak söz söylemeye bile kendisinde iktidâr bulmaması pek tabîîdir.

Şu ültimatomun efkâr-ı umûmiyye-i Osmaniyyede vücûda getireceği galeyân ve heyecânı ve bütün âlem-i İslâm üzerinde îkā' edeceği te'sîrâtı şimdiden kestirmek kolaydır. Fakat hâl ve mevkiin nezâket ve vehâmeti, bizi hissiyâta kapılmaktan ziyâde, akıl ve mantıka da'vet ediyor.

Osmanlılar hiçbir müşkilât karşısında i'tidâl ve mekânetlerini gāib etmediklerini gösterecekler ve harîs, alçak ve nâmussuz bir düşmana karşı yekvücûd bir kütle-i metîne hâlinde bütün vazîfe-i vataniyye ve hamiyet-i milliyyelerini îfâda kusûr etmeyeceklerdir.

Bugün birinci vazîfemiz, aramızda maatteessüf devam etmekte olan ve bütün musîbetlerimizin menşeini teşkîl eden ihtilâf ve münâferetleri bertaraf ederek düşmana karşı yekvücûd olmak; sâniyen, hükûmetin bu bâbda ittihâz edeceği tedâbîrin kemâl-i metânet ve cesâretle icrâ ve îfâsını taleb etmektir.

Hükûmete düşen vazîfeler ise şimdilik şundan ibârettir: Memâlik-i Osmaniyye'de bulunan bütün İtalyanları isimlerini kayd ve cân ve ırzlarını te'mînle beraber yerlerinden kımıldayamayacak sûrette taht-ı tevkīf ve esârete almak veya tard etmek; İtalya'nın bütün kapitülasyonlardan, imtiyâzâttan ebediyyen mahrûm edildiğini i'lân etmek; İtalyanların Memâlik-i Osmaniyye'de mâlik oldukları bütün emvâl ve emlâki, müessesât-ı mâliyye ve iktisâdiyyelerini müsâdere etmek, hâlen ve âtiyen bilumûm teşebbüsâtlarını ibtâl ve reddeylemek.

Bundan sonra Osmanlılar için en mühim vazîfe İtalyanlarla bütün alâkayı keserek İtalya'nın bize karşı irtikâb ettiği şu hukūk-şiken harekât-ı denâetkârâneye mukābil ebedî bir husûmet, ebedî bir hiss-i kîn ü intikām beslemek olacaktır, emîn olalım ki biz şu icrââtta devam u sebât gösterirsek denî düşmanı Trablusgarb'a sevk etmiş olan hırs-ı menfaat ve tama'ın[2] istifâdesinden mahrûm edebiliriz. Zîrâ İtalya iktisâden ve ticâreten Memâlik-i Osmaniyye dâhilinde gāib edeceği menâfii ve dûçâr olacağı ziyânları Trablusgarb'ın istîlâsıyla tesviye edemeyecektir.

Evet, Trablusgarb'daki kardeşlerimize biz daha maddî bir sûrette muâvenet ve müzâheret etmeli idik. Fakat ne çâre ki uzun senelerin atâlet ü batâeti, kuvâ-yı bahriyyemizin

[1] Belirtilen tarihler Cumartesi gününe gelmektedir.

[2] Metinde (طعمك) şeklinde yazılmıştır.

mefkūdiyeti bizi bu arzu-yı dil-sûzun icrâsından mahrûm etmek mecbûriyetinde bulunduruyor. Bari ümîd edelim ki bu müdhiş darbe bizi şu bitmez tükenmez hâb-ı gafletten îkāz ile vezâif-i milliyye ve dîniyyemizin bi-hakkın îfâsına da'vet için bir sebeb olur, her zamanki gibi yine tekrar edelim [1](إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ)

[50] İdâre-i Maslahat

Bugün âlem-i siyâsiyyâtta bil-fi'l meydana çıkmış ve fîmâ-ba'd çıkacak olan ne kadar mühim mes'eleler var ise, bunlardan hiç birisi şimdi şu birkaç ayda veyahud birkaç senede ortalığa çıkarılmış efkâr-ı cedîde semeresi değildir. Belki bunlar asırlarca düşünülerek yüz binlerce insan canlarını kıyarak, dünyada en büyük ve meşhûr dâhîlerin besledikleri âmâlin meydana getirilmesi için asırlarca zihin sarf edilerek, defaâtle teâtî-i efkâr olunarak lede'l-îcâb fikirleri uğrunda canları da fedâdan çekinilmeyerek ta'yîn olunmuş muntazam bir hatt-ı hareketin netîcesidir.

İmtidâd-ı zaman ile hükümdârlar tebeddül etti, bir çok diplomatlar geldi gitti, fakat o dâhîlerin ta'yîn eyledikleri hatt-ı hareket zerre kadar inhirâf etmedi.

Bunların yüz seneden beri şu desâis-i mel'anetkârîleri netîcesi olarak bize karşı açmış oldukları yaraları nazar-ı i'tibâra alarak tasavvur edecek olursak hiç şübhesiz kesb-i kanâat ederiz ki Avrupa diplomatlarının öteden beri bizim hakkımızda beslemekte oldukları zann-ı fâsidleri: "İslâmiyet medeniyet düşmanıdır; âlem-i medeniyyetin istirâhatını te'mîn etmek için, İslâmiyet'i ve onun yegâne merkez-i saltanatı olan Hilâfet-i İslâmiyye'yi ortalıktan kaldırmak elzemdir" Bu husûsda Avrupa ricâli şimdiye kadar o hatt-ı muayyende aslâ ve kat'â muhâlefet etmemişlerdir. Bizim şimdi geçirmekte olduğumuz felâket hep bu tedâbîr-i mel'anetkârîlerin netîcesidir: Tuna Vilâyeti gitti, Tunus, Cezâyir, Bosna-Hersek gitti, Mısır gitti, Girid gitti, bugün de Trablusgarb gibi en mühim bir vilâyetimiz gitmek üzeredir. Yemen ise eli kulağında, bundan yarım asır mukaddem kağıd üzerinde kalem ile taksîm olunmuş emvâl-i metrûke bugün ashâb-ı eshâma birer birer fi'len teslîm olunmaktadır. Bu böyledir, başka hiçbir şey değildir.

Bizimkiler hep yevm-i cedîd rızk-ı cedîd (idâre-i maslahat) siyâseti ta'kīb etmişler, hâlâ da bu siyâsetten ayrılmamaktadırlar.

Trablusgarb mes'elesi tamâm bir senedir gazete sütûnlarında söylendi, bizim diplomatlarımız sem'-i i'tibâr etmediler, bugün idâre-i maslahat olmak üzere bir meblağ-ı muayyen bedelinde vatanımızın bir cüz'ü olan Trablusgarb'ı keseden düşman eline teslîm edip, parası ile de bir iki ay maâş versek olmaz mı acaba? Bu da idâre-i maslahat ise fîmâ-ba'd mâliyemiz dûçâr-ı muzâyaka oldukca birer vilâyetimizi müzâyedeye çıkarıp idâre-i maslahat siyâsetini ta'kīb etmekten başka bir çâre bulamayacağımız şüphesizdir. Zîrâ biz uzun düşünceler ile zihnimizi yormak istemiyoruz. Yoksa bugün Makarr-ı Hilâfet'in meftûnu olan yüz milyonlarca ehl-i İslâm efrâdı her sene ayağımıza geliyor, biraz sarf-ı efkâr edecek olursak neler yapmak mümkün değil.

Bizim vükelâmız mine'l-kadîm hiçbir vakit kendileri zihin yormamışlardır, yalnız kendilerini bir emr-i vâki' karşısında gördükleri gibi hemen Beyoğlu'na giderek sefâretlere ilticâ eder ve onlardan biriyle istişâre ederler. En büyük diplomatlarımızın bile mesleği böyledir.

Sefîrlerin ta'lîmâtı üzerine dün daha bir vâlimiz olan Ferdinand'ı Kral sıfatıyla kabûl ederek kendisine mihmân-nüvâzlık gösterdik, kemâl-i debdebe ile Sirkeci'den istikbâl ettirdik buna mukābil de Girid bizim mâlımız olacak ve Avrupa devletleri de bizi insan yerinde sanacak zannettik. Derakab bunlar hep diplomatlık desâisi olduğunu gördük, fakat iş işten geçmiş bulundu. Biz ise hâlâ aklımızı başımıza toplayamadık, bugün tamâmıyla bir mîrâsyedi hâlinde bulunuyor ve her nev' iğfâlâta kapılıyoruz.

Bizim için yapılması lâzım olan tedâbîr-i mühimmeden hiç birini biz mülâhaza edemeyiz ve aklımıza bile getiremeyiz, zîrâ bizim Beyoğlu dostlarımızın hoşuna gitmeyecek, bizim için en mühim tedâbîrden biri "ittihâd-ı İslâm" mes'elesi olduğu halde, dostlarımız bize "ittihâd-ı İslâmı" Çarşamba Karısı yerinde gösterdiler, biz de ale'l-amyâ kabûl ettik, halbuki bizi tahlîs edecek yegâne siyâsetimiz olacaktı. Bugün bizim ta'kīb etmekte olduğumuz meslek-i siyâsîmizi tasvîr etmek için hiç münâsebetsiz bir misâl göstereceğim:

Geçen hafta Adalar'dan köprüye saat 12'de yanaşmak isteyen ve saat bire kadar yanaşamayan bir vapurdan iskeleye çıma atılmıştı, çıma kısa geldi, gözü açık çımacı hemen kuşağını çıkardı, çımanın ucuna ekledi; vapuru durduracak, bu sûretle idâre-i maslahat edecekti. Tam bir diplomat değil mi?.. İşte bizim vükelâmızın hâli böyledir: Çımacı tedbîri!

Sonra da şân ve şerefden bahsederler, bütün cihâna akıl vermek isterler. Şân, şeref nerede, biz nerede? Beyne's-serâ ve's-süreyyâ!..

Bugün Trablusgarb için yegâne çâremiz var ise o da Avrupa devletlerini müdâhaleye da'vet etmekten ibâret kalacaktır, onlar da müdâhale ettikleri gibi mes'ele tamâmıyla Girid mes'elesi şeklini alır, o zaman Trablusgarb da bugün gitmez de üç sene sonra gider. İşte idâre-i maslahat böyle olur.

Bugün Osmanlılar ağlasın, bugün bütün âlem-i İslâm ağlasın. Saltanat-ı Osmaniyye, Hilâfet-i İslâmiyye bugün Afrika kıt'asından çekiliyor. Târîh-i İslâm için ne müellim, ne muzlim bir sahîfe! Bundan sonra artık âlem-i İslâm'ın hayât ve memât dakîkalarıdır.

Her taraftan kuşatılmaya başlanan Hilâfet-i İslâmiyye'yi tasallut-ı a'dâdan kurtaracak, ancak bütün müslümanların gaflet uykusundan silkinerek ciddî intibâhları ve bütün mallarıyla, canlarıyla ve lâ-yetezelzel bir azim ile meydân-ı mücâhedeye atılmalarıdır. Allah muînimiz olsun.

Abdürreşid İbrahim

* * *

[1] Ra'd, 13/11.

[51] RAVZATU'L-KURRÂ'

–22–

Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallâhu anh

İsm-i şerîfleri Abdullah bin Kays'dır. Mensûb oldukları Eş'ar Yemen'de bir kabîlenin ismidir. O kabîlenin pederleri olan Nebet bin İded gövdesi kıllı doğmuş olduğundan feth-i şın ile kıl demek olan şa'ardan ahz ile sıfat-ı müşebbehe olarak "eş'ar" tesmiye olunmuş ve evlâd ü ahfâdına "eş'arî" ve "eş'ariyyûn" ve "eşâ'ire" denilmiştir. Ebû Mûsâ hazretleri kable'l-hicre kabîlesi halkıyla ve kendi birâderleri Ebû Âmir bin Kays ve Ebû Bürde bin Kays ve Ebû Rehm bin Kays ile Mekke-i Mükerreme'ye gelip şeref-i İslâm ile müşerref olmuşlar ve yine vatanlarına avdet etmişlerdir. Muahharan Habeşe muhâcirleri ile birlikte gelip Resûlullâh'a mülâkī olmuşlardır. Bu cihetle Hazret-i Ebû Mûsâ Hayber'den sonra olan meşâhidde bulunabilmiştir. Hayber ganâiminden dahi hazret-i Fahr-i Rüsül onlara hisse i'tâ buyurmuştur. Vak'a-i Evtâs'da amcaları Ebû Âmir el-Eş'arî'nin şehâdeti üzerine harbi Hazret-i Ebû Mûsâ kazanmıştır. Evâhir-i Asr-ı Saâdet'te Yemen'de Me'rib müdîri alâ kavlin Zübeyd ve Aden sâhiline varıncaya kadar olan cevânibine vâli olmuştur. Hazret-i Ömer radıyallâhu anh Muğîre bin Şu'be hazretlerinin azli üzerine Hazret-i Ebû Mûsâ'yı Basra vâlisi etmişlerdir. Hazret-i Osman radıyallahu anh bir aralık Ebû Mûsâ'yı Basra'dan azletmişler ise de ahâlînin talebi üzerine muaharan yine nasb eylemişlerdir. Hazret-i Ebû Mûsâ Basra askeri emîri olarak İran fütûhunda da bulunmuştur. Hazret-i Ali zamanında Ebû Mûsâ hazretleri Basra vâlisi idiler. Ahîren ma'zûl oldular. Sıffîn'de hakem olup aldandılar. Onun üzerine Mekke-i Mükerreme'ye gidip kırk iki târîhinde irtihâl-i dâr-ı âhiret eylediler. Üç yüz altmış hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. *Sahîheyn*'de altmış sekizi mezkûrdur. Dördünde İmam Buhârî'nin ve on beşinde İmam Müslim'in infirâdı ve bâkīsinde Şeyheyn'nin ittifâkları vardır. Kendileri Kuteybe'nin ta'rîfine göre hafîfü'l-cüsse, kasîru'l-kāme ve köse imişler. *Kur'ân-ı Kerîm*'i bi-tarîkı'l-arz Fahr-i kâinât *aleyhi ekmelü't-tahiyyât* efendimiz hazretlerinden ahz etmişlerdir. Zât-ı sütûde-simâtları *Kur'ân-ı Kerîm*'i hûb-ı sadâ ve hüsn-i edâ ile pek güzel tilâvet ederler imiş. Bu cihetle mazhar-ı senâ'-i Nebevî dahi olmuşlardır. Hutbelerde hulefâya du'â sâhib-i tercüme Ebû Mûsâ hazretlerinden me'sûrdur ki Basra vâliliklerinde Cuma hutbesini okudukça Hazret-i Ömer el-Fârûk'a du'â ederler idi.

–23–

Hıttân bin er-Rakkāşî rahmetullâh

İsm-i şerîfleri Hıttân pederlerinin nâmı Abdullah'dır. Benî Sedûs kabîlesinden olup ilim ve zühd ü takvâ sâhibi idi. *Kur'ân*'ı bi-tarîkı'l-arz Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallahu anh hazretlerinden ahz eylediği gibi Hasan Basrî hazretleri de bi-tarîkı'l-arz zât-ı mübâreklerinden ahz etmiştir. Hicret-i celîle-i Nebeviyye aleyhi ekmelü't-tahiyyenin 70 senesinden sonra âzim-i gülşen-serây-ı âlem-i ukbâ olmuşlardır.

–24–

Ebû Recâ' el-Attârî rahmetullâh

İsm-i âlîleri İmrân, pederlerinin nâmı Teym yahud Milhân'dır. Basra ricâlinden ve kibâr-ı tâbiînden olup hicret-i seniyyeden on bir sene mukaddem mehd-ârâ-yı âlem-i vücûd olmuşlardır. Nebî-i zîşân efendimiz hazretlerinin zamân-ı saâdetlerinde kabûl-i İslâm eylediği halde vech-i saâdet-i Nebî-i müctebâyı görmek şerefine nâil olamamıştır. *Kur'ân-ı Kerîm*'i bi-tarîkı'l-arz Ali bin Ebî Tâlib ve İbni Abbâs hazerâtından ahz ettiği gibi Ebû Mûsâ el-Eş'arî hazretlerinden dahi ahz ve telakkī etmiş ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânı bize beşer âyet ta'lîm buyururlardı demiştir. Ebûbekir es-Sıddîk radıyallâhu anh hazretlerine mülâkī olup onlardan ve Ömer bin el-Hattâb radıyallâhu anh hazretlerinden ve diğer ashâb-ı kirâmdan rivâyet-i hadîs etmiştir. Ebû'l-Eşheb el-Attârî *Kur'ân*-ı celîli bi-tarîkı'l-arz zât-ı sütûde-simâtlarından ahz edip Basra'da fenn-i celîl-i kırâeti neşretmiştir. On gecede bir *Kur'ân-ı Kerîm*'i hatmetmek âdet-i seniyyelerinden imiş. 105 târîh-i hicrîsinde 128 veya 130 yaşında oldukları irtihâl-i dâr-ı naîm buyurmuşlardır.

Çengelköyü **Hocazâde Ahmed Hilmi**

DEVR-İ PEYGAMBERÎ TÂRÎHÇESİ

Envâr-ı İslâmiyyet hıtta-i Hicâziyye'de parladı. Çünkü iki cihân güneşi o mübârek kıt'ada doğdu. Hem öyle bir zamanda doğdu ki çöllerdeki bedevîlerin değil, Hicâz'ın merkezi sayılan Mekke'deki medenîlerin bile cehâlet, gözlerini bürümüş; gaflet, yollarını şaşırtmış; her biri taştan ağaçtan yapılan putlara tapacak derecede hamâkate, kız çocuklarını diri diri gömecek derekede vahşete dûçâr olmuştu. Zîrâ Mekke ve havâlîsinin yegâne peygamberi bulunan Hazret-i İsmail'in vefâtından tahmînen iki bin altı yüz sene kadar geçmiş ve bu müddet-i medîde zarfında ahkâm-ı şerîati – bazı bakāyâsından mâadâ– unutulup gitmişti.

Böyle bir fetret esnâsında ve mîlâd-ı Îsâ'nın 569 yahud 70 veyahud 71'inci senesinde o Nebiyy-i celîl, yani İsmail bin Halil'in nesl-i kerîminden Abdullah bin Abdilmuttalib'in Mekke'de bir oğlu vücûda geldi ki bu nevzâd-ı mukaddes, Resûl-i ekrem ü akdes efendimiz idi.

Vâ esefâ ki cenâb-ı Abdullah mahdûm-ı kerîminin tevellüdünü göreememiş; **[52]** çünkü velâdet-i Muhammediyye'den takrîben iki ay evvel Medîne'de vefât etmişti.

Yetîm olarak doğan o tıfl-ı mükerrem, ceddi Abdülmuttalib'in himâyesine alındı. Ve Benî Sa'd kabîlesinden Halîme isminde bir süt ninesinin sîne-i şefkatine verildi. Dört yaşına kadar Benî Sa'd yurdunda kaldıktan sonra getirilip vâlide-i muhteremesi Âmine bint-i Vehb hazretlerine teslîm olundu.

Cenâb-ı Âmine, evlâdını alarak Medîne'ye gidip bir müddet ikāmet ve esnâ-yı avdette dâr-ı bekāya rihlet etti.

Anasız, babasız kalan peygamberimiz bütün bütün büyük babasının mahmîsi oldu. Sekiz yaşında iken o mübârek

ihtiyâr da irtihâl eyleyince amm-i Nebevî Ebû Tâlib, birâderzâdesini yanına aldı ve onu kendi çocuklarından ziyâde sevdi. On iki yaşında iken ticâret için Şâm'a giden amcasıyla birlikte sefere çıktı. Busrâ denilen beldede Buhayrâ nâmında bir râhible görüştü. Râhibin tavsiyesi üzerine oradan geri döndüler. On yedi yaşında iken diğer amcası Zübeyr bin Abdilmuttalib ile Yemen'e gidip geldi. Yirmi dört yaşında iken bir daha Basra'ya kadar gitti. Bu seferde Nastûrâ isminde bir papaz ile mülâkī oldu. Yirmi beş yaşında iken Hadîce binti Huveylid vâlidemizle izdivâc etti. İbrahim bin Muhammed'den mâadâ evlâd-ı Peygamberî, hep bu mukaddes kadından dünyaya geldi. Otuz beş yaşındayken Kureyş'in Kâbe'yi ta'mîr ettiği sırada Hacerü'l-Esved'i yerine vaz' için çıkan nizâı, hacer-i mukaddesi ridâyı şerîfine alıp uçlarından dört kişiye tutturmak ve mübârek eliyle yerine koymak sûretiyle fasleyledi.

Kırk yaşında iken nübüvvet, kırk üç yaşında iken risâletle müşerref ve herkesi tarîk-ı hakka da'vete me'mûr oldu. Evvelâ Seyyide Hadîce, sâniyen Ali bin Ebî Tâlib, sâlisen Zeyd bin Hârise, râbian Ebûbekir bin Ebî Kuhâfe nübüvvet-i Muhammediyye'yi tasdîk etti. Yavaş yavaş mü'minler çoğalmaya, müşrikler de perde perde dırlanmaya başladı. Gerek efendimize, gerek ashâb-ı kirâmına müşrikîn tarafından edilmedik ezâ kalmadı. Bi'set-i Muhammediyye'nin beşinci yılında ashâbdan bazıları Resûlullâh'ın müsâadesiyle Habeş'e, yani Afrika'ya hicret ettiler. Altıncı yılında amm-i Nebevî Hazret-i Hamza ehl-i İslâmın otuz dokuzuncusu, biraz sonra da cenâb-ı Ömer kırkıncısı olarak îmâna geldi. Ve ilk defa Harem-i Şerîf'de cemâatle namaz kılındı.

Yedinci sene-i bi'sette müşrikler tekmîl müslümanlara ve efendimizin akrabâsı bulunan Hâşimîler'e şiddetle bir boykotaj yaptılar. Ebû Leheb'den başka bütün Benî Hâşim Şa'b-ı Ebî Tâlib denilen mahalde mahsûr kaldı. Sekizinci senede Şakk-ı Kamer mu'cizesi vukū' buldu.

Onuncu seneye doğru Efendimiz'in diğer bir mu'cizesi üzerine mahsûriyet ref' edildi. Lâkin onuncu senede cenâb-ı Ebû Tâlib, üç gün sonra da Hazret-i Hadîce âhirete müntekıl oldu. Efendimiz bu yıla "Senetü'l-hüzn" nâmını verdi.

Bu sene Zeyd bin Hârise ile Tâif'e kadar bir sefer yaptı. Oradaki "Beni Sakīf"i îmâna da'vet etti. Îmâna gelmedikten başka Resûl-i Ekrem'i taşa tuttular, kadem-i Risâlet-penâhî kan içinde olduğu halde Mekke'ye avdet buyuruldu. Bi'set'in on birinci senesi hac mevsiminde Medîne ahâlîsinden altı kişi ile görüştü. Bunlar Resûlullâh'ın nübüvvetini tasdîk eylediler ve Sâbıkīn-ı Ensâr olmak şerefini kazandılar. Ertesi sene o altı zât ile diğer altı kişi gelip efendimizle akd-i bey'at ettiler. Şirkten, zinâdan, sirkatten, iftirâdan kaçınmak ve çocuklarını öldürmek vahşetinde bulunmamak şerâit-ı bey'atten idi.

Bu sene içinde Mi'râc-ı Muhammedî vâki' oldu. Mu'cize-i İsrâ'yı ilk tasdîk eden Ebûbekir hazretleri olduğu için kendisine "sıddîk" lakabı verildi. On üçüncü sene-i bi'setin hac mevsiminde Medînelilerden yetmiş üç erkek ile iki kadın Resûlullâh'a bey'at ve zât-ı risâleti Medîne şehrine da'vet etti. Bunun üzerine ashâb-ı kirâmın Medîne'ye hicretine müsâade olundu. Efendimizle Ebûbekir ve Ali hazretlerinden mâadâ ricâl-i müslimeden Mekke'de kimse kalmadı.

Müşrikler, müslümanların Medîne'ye gittiklerini görüp Resûlullâh'ın da azîmet eyleceğini idrâk ile hayât-ı bî-bahâsına kasdetmek emelinde bulundular. Bir gece hâne-i risâleti kuşattılar. Lâkin Resûlullâh efendimiz vahy-i İlâhî ile buna vâkıf olduğu için Cenâb-ı Ali'yi firâş-ı saâdetine yatırdı. Kendisi evden çıkıp gitti. Hâne-i Peygamberî'yi muhâsara edenler uyuya kaldılar. Ertesi günü işi anlayınca Resûlullâh'ı hayyen ve meyyiten elde etmek hayâline düştüler. Taraf taraf câsuslar müteharrîler yolladılar. Efendimiz Yâr-ı Gār'ı Ebûbekir ile Cebel-i Sevr denilen dağdaki mağarada üç gün, üç gece ihtifâ buyurduktan sonra Ebûbekir'in âzâdlısı Âmir bin Füheyre ve kılavuz olarak tutulan Abdullah bin el-Uraykıt ile Medîne'ye müteveccihen yola çıktılar.

Kudeyd mevkiine gelince Ebû Ma'bed isminde bir bedevînin çadırına kondular. Sâhib-i hayme orada yoktu. Haremi yiyecek bir şey olmadığından misâfirlere i'tizâr etti. Çadırda hasta ve zaîf bir koyun yatıyordu ki doğurmuş değildi. Resûl-i ekrem efendimiz o koyunun memesini sağıp süt çıkarmak ve çadırda bulunan tekmîl kab ve kacağı doldurmak sûretiyle mu'cize gösterdi. Oradan ayrılınca Sürâka bin Mâlik el-Müdlicî nâmındaki bahâdır arkalarından yetişti ve hücûma teşebbüs ettiği sırada atının ayakları kuma saplandı, nihâyet emân dileyip geri döndü.

Daha sonra Büreyde bin el-Hasîb isminde bir zât –maiyetinde bir çok atlı olduğu halde– karşı çıktı: Resûlullâh ile **[53]** rüfekāsını tutup bağlamak [niyetinde] idi. Fakat vech-i saâdeti görüp zât-ı Risâlet'le görüşünce îmâna geldi. Başındaki beyaz sarığı çözüp mızrağının ucuna rabtetti ve "Kubâ" karyesine kadar Resûlullâh'ın önünde alemdârlık vazîfesini îfâ eyledi.

İşte İslâmın ilk sancakdârı bu zât, ilk sancağı da onun beyaz sarığıdır.

Bi'set-i Nebeviyye'nin on dördüncü yılındaki Rebîülevvel'in ibtidâlarındaki bir Pazartesi günü idi ki Nebiyy-i efham sallallâhu aleyhi ve âlihî ve sellem efendimiz Kubâ köyüne şeref-nüzûl buyurdu. Orada ilk mescid-i şerîfi – ki *Kur'ân*'da [1](لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى) medîha-i İlâhiyye'sine mazhardır– inşâ eyledi. Üç gün sonra Hazret-i Ali Mekke'den gelip şeref-i likā-yı Muhammedî'ye nâil oldu. Alâ rivâyetin üç hafta kadar köyde ikāmet olun[duk]dan sonra bir Cuma günü Medîne'ye müteveccihen azîmet edildi. Esnâ-yı râhda Rânûnâ mevkiine gelince deveden inip hutbe okudu. İlk Cuma namazını kıldırdı.

Ahâlî-i Medîne, fevkalâde parlak bir sûrette istikbâl-i Nebevî'ye çıktı. Hepsi Resûlullâh'ın kendi evine misâfir olmasını istiyor, Resûl-i ekrem ise "devemizin çöktüğü yer menzilimiz olacaktır" buyurdu.

Deve; evvelâ hâlî bir arsaya, muahharan Ebû Eyyûb Hâlid el-Ensârî'nin hânesi önüne çöktü. Daha sonra da evvelki çöktüğü arsaya gidip oturdu.

---

[1] Tevbe, 9/108.

Hazret-i Ebû Eyyûb, devenin üstündeki eşyâyı alıp hânesine götürdü. Efendimiz de o mihmânperver zâtın altı, yedi ay kadar misâfiri oldu.

Bilâhare o hâlî arsa, iştirâ ve üzerine Mescid-i Nebevî ile hucurât-ı seniyye inşâ edildi. Mescidin kıblesi Kudüs cihetine tevcîh olundu. Mekke'de kalan ehl-i beyt-i Peygamberî ile Hazret-i Ebûbekir'in âilesi getirtildi. Resûlullâh, mihmânhânesinden menzil-i cedîdine nakil buyurdu. Hazret-i Ebûbekir'in kerîmesi olup Mekke'de iken efendimize nikâh edilmiş bulunan Ayşe es-Sıddîka hazretlerinin de zifâfı icrâ kılındı.

Namaz vakitlerini i'lâm için ezân okumak meşrû' oldu ve ilk defa Bilâl-i Habeşî mescid-i şerîfin damına çıkıp ezân-ı Muhammedî'yi mele'-i a'lâya i'lâ eyledi. –mâba'di var–

Tâhirü'l-Mevlevî

Makber-i Hâherde:

Bayram günü sürüp yüzümü hâk-i kabrine,
Eşk-i teri çemenlerine şebnem eyledim!
Herkes evinde, bense mezârında girye-bâr!
"El îd-i ekber eyledi ben mâtem eyledim"

Tâhirü'l-Mevlevî

* * *

HARÎK MÜNÂSEBETİYLE

Bizde her mes'ele bil-fi'l olup geçtikten sonra birkaç gün söylenir ve bir çok işler görülecek gibi de olur, sonra arası çok sürmez tamâmen mensî olur gider.

Bu hâl, bu tabîat bizde bulundukça her ne söylersek boştur. Fakat bu yangın mes'elesi ortalıkta biz mevcûd iken pek çabuk unutulamaz. Ve bu bâbda söylenecek sözler söz te'sîri olarak bir netîce vermezse de, tekerrür netîcesi olarak ihtimâl ki bir zaman nazar-ı i'tibâra alınır. Şu ümîd ile biz de tekrar birkaç söz söyleyecek olursak fazla olmaz zannederim.

Diyânet-i İslâmiyyede şerîat-i garrâ-i mutahhara, bizim umûr-ı dünyeviyye ve uhreviyyemizi mütekeffil olduğundan, her halde bir cihetimiz dîn-i celîlimize merbût olacağı şüpheden vârestedir.

Bugün yangın için âlem-i medeniyette ittihâz olunmuş tedâbîrden biri ve en mühimmi sigorta mes'elesidir. Bu mes'eleyi ağıza aldığım gibi ulemâmız miyânında bir çok güft ü gûya sebebiyet verileceği hâtıra gelir. Fakat ortalıkta bir de menâfi'-i âmme olduğu için her nevi' taarruzâta hedef olacağımı göze aldırarak bu husûsda fikrimi beyân etmek isterim.

Bu gibi mes'elede birkaç söz söylemek isteyenleri umûm ulemâmız evvel be-evvel ictihâd ile ithâm ederler. İşte bu en büyük hatâmızdır. Keşki bizde ictihâd derecesi bulunsa idi, bütün müşkilâtımız hallolunurdu. Maatteessüf ictihâd ile bizim ulemâmız arasında "kulel-i cibâl" var. Maamâfîh yine mesâil-i mühimme karşısında bulundukça ulemâmız şerî'at tarafından bir söz söylemeye mecbûrdur.

Bizim kütüb-i fıkhiyyemizde "sigorta" hakkında mütekaddimîn ve müctehidîn ulemâ tarafından söylenmiş hiçbir söz yoktur ve olamaz da. Müteahhirîn ulemâmız ise bu gibi mesâilde hep ihtiyât cihetini istihsân etmişler. İhtiyât dersem asıl hall-i mes'elede ihtiyât değil, belki karşılarında zuhûru muhtemel olan muârızlardan ihtiyâtı kendilerine âdetâ bir meslek ittihâz edinmişler. Bu sebebdendir ki asr-ı hâzırda yevmen fe-yevmen teceddüd etmekte olan ihtiyâcât-ı câriyeden pek çok mes'eleler lâyıkıyla hallolunamayıp Bâb-ı Fetvâ'da sürüncemelerde kalmaktadır. Biri tahrîm eder, öbürü tahlîl eder, derken mesâil-i muhtelefün-fîhâdan olup gider.

İşte şu cümleden sigorta mes'elesi dahi fetvâhâneler kapısına birkaç defalar girmiş çıkmıştır. Ben şimdi sigortanın cevâz veya adem-i cevâz cihetine zâhib olmayacağım, belki o ciheti şimdilik iğmâz ederek, yalnız sigortanın lüzûm ve adem-i lüzûmu cihetini nazar-ı dikkate arzedeceğim.

Zannederim ki sigortanın lüzûmunu ve menfaatini inkâr eder bir adama tesâdüf olunamaz. Esâsen inkâr ederse bile hânesi yandıktan sonra **[54]** mutlakā o fikrinden rücû' ederek hiç şübhesiz sigortanın lüzûmuna kāni' olur.

Şu halde ne için bizim hânelerimiz ev eşyâmız hattâ eşhâsımız sigortaya vaz' olunmuyor? Şer'an harâm olduğu için mi?

Eğer biz şu sûretle mes'eleyi lâyıkıyla tahkīk edecek olursak, hiç şübhesiz tebeyyün, belki tahakkuk edecektir ki asıl hânelerimizin sigorta olunmaması, sigortaya adem-i i'tinâmızdan, hılliyyet, haramiyyet mes'elesini mülâhaza ve nazar-ı i'tibâra aldığımızdan değildir. Belki ekseriyet bizde sigorta usûlü milletin menfaatini tamâmıyla te'mîn edememesinden sigortaya rağbet olunamıyor. Sigorta şirketleri hep kendi menfaat-i ticâriyyeleri için çalışıyorlar, umûm şirketler yalnız o noktaya nazar ederler ve o noktadan nizâmnâmelerini yapmışlar, bu da her ne kadar ağniyâ ve tüccârân menfaatine tevâfuk ederse de fukarâ ve efrâd-ı nâs için idâre etmez. Bizde dâimî para bulunamıyor, sigorta şürekâsı her zaman nakid para ister, bazı adamlar senelerce hânesini sigortaya vaz' ediyor da sonra taksît eyyâmı geldiği saatte para bulamıyor, ale'l-ekser yangın dahi o günlere tesâdüf ediyor. Hattâ ehibbâmızdan biri on seneden beri hânesini sigorta ettiği halde, bu kere birkaç gün mukaddem taksît zamanı geçmiş, îcâb eden üç lirayı bulamadığından hânesi bilâ-sigorta muhterik olmuş, şimdi sigortadan dahi istifâde edemiyor. Tabîîdir ki bu gibi mes'elelerde sigorta şirketleri dahi muâheze olunamazlar, şu halde ne yapmalı?

Bizim eslâfımız bu gibi mes'eleleri nazar-ı i'tibâra alırlarmış. Bilhassa hulefâ-i izâm efendilerimiz milletin ahvâl-i umûmiyyesine daha ziyâde dikkat ederlermiş, seyyidünâ Ömer radıyallahu anh "âkıle" mes'elesinde husûsî bir dîvân tensîk ederek, diyet mes'elesinde hakk-ı âkıleyi aşîretten ehl-i dîvâna ilzâm etmişti. Yani Asr-ı Saâdet'te kātilin âkılesi aşîret ve kabîlesi iken sonra seyyidünâ Ömer bir dîvân tensîk etti. Herkes o dîvâna bir mikdâr para vererek kaydolundular. Bunun üzerine bunlara ehl-i dîvân tesmiye olundu,

ne zaman bunlardan birine diyet ile hükm olunsa o diyet ehl-i dîvân tarafından te'diye olunurdu. Muvâlât mes'elesi dahi bu sûretle şâri' tarafından hükmolunmuştur.

Bizde bu esâslar mevcûd iken eğer kendimiz biraz sa'y ü gayret eder de, belediyelerimizde bir de "tekâfül usûlü" îcâd olunursa hâne vergilerine, emlâk ve akār vergilerine, bir de tekâfül vergisi teklîf olunursa ne için câiz olmasın? Bunun da nizâmnâmesi biraz müsâid sûrette vaz' olunup da bir taksît, yarım taksît tedâhülde kalması da tecvîz olunursa ve kıymet cihetinden dahi yüzde nihâyet üç alınırsa şu sûretle gāyet ucuz mecbûrî bir sigorta usûlü ihtirâ' olunursa, tekâfül-i umûmî sûretinde kabûl olunarak cihet-i şer'îsi dahi tevâfuk ederdi.

Böyle bir usûl ittihâz olunursa eytâm emlâkini muhâfaza için de ayrıca bir teshîlât gösterilebilirdi, zannederim bu sûretle tekâfül usûlü îcâd olunursa memleket dâhilinde tekâfül sermâyesi, ayrıca külliyetli bir servet teşkîl ederek lede'l-îcâb işe yarardı. Sonra sigortaya vaz' etmek isteyenler bunun fevkinde daha sigorta şirketlerinden de te'mîn ettirebilirdi. Şu sûretle şerî'at-i garrâ-i mutahharaya muvâfık menfaat-i umûmiyye te'mîn ve gāyet mükemmel ve şer'î bir sigorta usûlü de te'mîn olunmuş bulunurdu.

Bizde bu gibi mesâil-i mühimmeye gelince ulemâmız (rahimehumullâh) evhâma mağlûb olmuşlar. Yalnız bir noktaya atf-ı nazar ederek sükûtu tercîh etmişlerdir.

Abdürreşid İbrahim

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Dördüncü Asr-ı Hicrî'de Endülüs

Arab tarz-ı mi'mârîsinde, nazar-ı dikkat ve hayret; menâzır-ı hâriciyyeden ziyâde nefs-i esere müncezib olur. İslâmlarda eşkâl ve heyâkil-i insâniyye dînen memnû' ise de; bu noksan; kuvve-i muhayyilenin ihtirâ' edebileceği tezyînât ve bedâyi'-i mütenevvia ile maa ziyâdetin telâfî edilmekte idi. Âsâr-ı sınâiyye yerine dil-rübâ hadîkaların tarâvet-nâk nihâlleri, bâsıra-pîrâ şükûfeleri ikāme edilir ve mebânî nazar-firîb nebâtâtla donatılırdı.

Bu sebebe mebnîdir ki İslâmlar arasında meşhûr artistler, sanatkârlar zuhûr edememiş ve fakat pek çok mâhir kumandanlar, büyük feylesoflar, müdekkık mütefenninler, dirâyetli idâre ve hükûmet adamları yetişmiştir.

Endülüs bahçeleri ve hattâ hânelerin içerileri gûnâ-gûn çiçekler, nâdir ve süslü fidânlarla latîf ve nazar-pîrâ bir devha-i dil-firîb hâline getirilirdi.

Nezâfete, âile eğlencelerine âid türlü levâzımât ihzâr edilir ve hiçbir şeyde âsire tesâmuh gösterilmezdi.

Ekâbir konaklarında mermer havuzlar; ma'denî borularla nakledilen ve mevâsime göre tahavvül eden sıcak veya soğuk sularla muttasıl dolup boşanırlardı. Sıra sıra Alkarazası[?] destilerini hâvî olan husûsî odalar; arzu edildiği zaman ve istenildiği vechile cereyân-ı havaya ma'rûz bırakılabilecek sûrette; vantilatörlerle mücehhez idiler.

Bahçe içerilerinde kadınların eğlenmesine mahsûs galeriler, çocuklar için labirentler, mermer örtülü avlular, muallimlere mahsûs vâsi' kütübhâneler inşâ edilirdi.

Hakem'in kütübhânesi o kadar zengin idi ki yalnız katalogu kırk **[55]** büyük cildi tecâvüz ediyordu. İstinsâh, teclîd ve tezhîb-i kütüb için vâsi' ve müdebdeb husûsî salonlar tahsîs edilmişti.

İspanya emirleri de, Asya halîfeleri gibi; gāyet güzel yazılı, müzeyyen ve müzehheb cildli kitaplarıyla iftihâr ederlerdi.

Halîfe Abdurrahmân tarafından nedîmesi Zehrâ'nın ikāmetine tahsîs edilmiş olan "ez-Zehrâ" Sarayı tasvîr edilen bütün bu bedâyiin bir enmûzec-i hayret-nümâsı idi. Bu binâ-yı muazzam dâhilinde; Yunan, İtalya, İspanya ve Afrika mermerlerinden bin iki yüz kadar mermer sütûn ta'dâd olunabilirdi. Kabûl salonu altın ve incilerle tezyîn edilmişti. Sarayın uzun koridorlarında dolaşan siyah harem ağaları, beyaz mermer sütûnlarla garîb bir tezâd teşkîl ederlerdi. Yalnız ez-Zehrâ Sarayı dâhilinde bin üç yüz nüfûs mevcûd idi.

Halîfenin maiyet alayı ale'l-ekser on iki bin efrâddan mürekkeb olur ve şa'şaa-nisâr takımları, müzehheb kılıçları, süslü elbiseleri ile seyircilerin gözlerini kamaştırırlardı.

Tarh-ı hadâik husûsunda hiçbir millet Endülüs İslâmları derecesine vâsıl olamamışlardır. Şeftali ve sâire gibi bugün bile en kıymetdâr fevâkih miyânında ta'dâd olunan esmâr, ilk evvel Endülüs Arabları tarafından yetiştirilmiş ve Avrupa'ya [da]hi bunlar vâsıtasıyla intişâr eylemiştir. İslâmlar tevzî'-i miyâh fennini hayret-bahş bir sûrette tatbîka muvaffak olmuşlardır. Nazar-firîb çeşmeler, dil-rübâ fıskiyeler, müzeyyen havuzlar Endülüs'ün esbâb-ı zînetinden ma'dûd idiler. Bu havuzlarda, elde edilebilen esmâkin her nev'inden en güzelleri beslenirlerdi. Hirfet-i semek usûlü pek ziyâde terakkī ve teammüm eylemişti. Balıkların tegaddîsi için Kurtuba Sarayı'ndaki laka yevmiye yüzlerce kıyye ekmek atılmakta idi.

Hayvânât bahçelerinde yeryüzünde mevcûd en vahşî hayvanlardan; en nâdir kuşlara kadar her nevi'den bulunuyordu.

İpek, pamuk ve yün gibi mevâdd-ı nesciyyeden; Endülüs'ün meşhûr kumaşlarını i'mâl etmek üzere; dünyanın her tarafından celbedilmiş olan mâhir sanatkârlar, gece gündüz çalışırlardı.

Müteaddid ameliyâthânelerde mücevherât ve ahcâr-ı kıymetdâr tıraş edilmekte idi. Her tarafda; servilerin loş ve latîf sâyeleri altında gizlenen şelâleler i'vicâclarını şükûfedâr koruluklar arasında gāib eden hıyâbânlar, kayalar içinde oyulmuş sun'î mağaralar görülürdü.

San'at-ı hadâik hiçbir yerde Endülüs'de olduğu kadar iyi anlaşılamamış, o kadar mâhirâne bir tarzda tatbîk edilememiştir.

Bedâyi'-şinâsân-ı İslâm, nebâtâtı eşkâl ve levnlerine nazaran yekdiğerleriyle karıştırarak hiss-i basarı zevk-yâb ettikleri gibi çiçekleri de râyihalarına göre tertîb ederek aynı zamanda hiss-i şemmi de nasîbedâr-ı ezvâk etmek çârelerini ararlardı.

Huzûzât-ı hayâtiyyeye âid i'tiyâdât-ı müstahsenenin bir çoğunu Avrupalılara öğreten Endülüs Arablarıdır. Nezâfet ve tehârete riâyet İslâmlarca bir vazîfe-i dîniyye olduğundan bunların o vakitki Avrupa libâslarını iktisâ etmeleri mümkün değildi.

Filhakîka o zamanlar Avrupalıların melbûsât diye giydikleri şeyler, paçavra yığınlarından, müstekreh tufeyliyât yuvalarından başka bir şey değildi. Ümerâ veya saray erkânı şöyle dursun, sunûf-ı âdiyeden bile hiçbir müslüman bulunamazdı ki elbisesi çıkarıldığı vakit meşhûr Thomas Becket'in arz ettiği müstekreh manzarayı göstermiş olsun.

Avrupalılar keten veya pamuktan iç gömlekleri giymek usûlünü İslâmlardan öğrenmişlerdir. Bu sâyede Thomas'ın arz ettiği hâl-i sefâlet ve müstekrehden kurtulmuş oldular. Arabca'dan alınan bir kelime bu bâbdaki hiss-i imtinânın bir nişânesi olarak Avrupa lisânlarında şimdiye kadar muhâfaza edilmiştir. (Filhakîka Fransızca *Chemise* kelimesi gömlek ma'nâsına olup Arabca kamîs lafzından muharrefdir.)

İslâmlar nezâfet-i bedeniyyeye fevkalâde i'tinâ ederlerdi. Yüksek tabakāta mensûb âileler arasında tezyînâta da ziyâdesiyle rağbet gösterirlerdi. Kadınların elbiseleri ekseriyâ işlemeli ve kıymetdâr mücevherât veya zerrîn sırmalarla müzeyyen harîrî kumaşlardan i'mâl edilirdi. Endülüs harem dâireleri, mevsim-i rebî'in bil-cümle bedâyi' ve mehâsin-i dil-firîbini arz edebilecek menâzır-ı latîfeyi mümessil birer şükûfezâr şeklinde idiler.

Endülüs hükümdârları; bütün bu debdebe ve dârât içinde, Bağdad halîfeleriyle müsâbakat edercesine bir gayretle; yalnız hâmî-i ulûm olmakla iktifâ etmeyerek bizzât şuabât-ı fennin kâffesinde ihtisâs peydâ etmeye çalışırlardı.

Âlem-i İslâm riyâsetinde bulunan hulefânın bu hâlleri ile o vakitler cihân-ı Hristiyâniyetin hâkime-i yegânesi olan papalar arasındaki tezâd ve uçurumu tasvîre bilmem lüzûm var mıdır?

Endülüs halîfelerinden birisi elli cildden mürekkeb bir eser te'lîf etmiş, bir diğeri mükemmel bir cebir kitabı yazmıştı!....

Endülüs İslâmları sanâyi'-i nefîseden fenn-i mûsîkîye fevkalâde rağbet göstermişlerdir.

Mûsîkī-şinâs-ı şehîr Zarihal[?] şarktan Endülüs'e geldiği zaman Halîfe Abdurrahmân esb-süvâr olarak istikbâline çıkmıştı. Kurtuba'da te'sîs edilen mûsîkī mektebi, her vakit hükûmetin himâye ve muâvenetine mazhar oluyordu. Bilâhare bu mektepten pek çok büyük üstâdlar yetişmiştir.

İslâmlar Yunan-ı Kadîm âsâr-ı fenniyye ve felsefiyyesini kâmilen Arabca'ya tercüme ettikleri halde; Yunan edebiyâtına o kadar rağbet göstermemişlerdir.

Hakāyık-ı kat'iyye-i İslâmiyye ile me'lûf olan vakūr Arablara Yunan **[56]** mitolojisi (esâtîri) bârid ve hafif-meşrebâne geliyordu. Müslümanlar, Zât-ı Akdes ile olimpik levs-âlûd jüpiteri arasında bir mukārenet tasavvuru fikrini pek büyük bir cinâyet, nâ-kābil-i afv bir hıyânet ve cinnet addediyorlardı.

Esâsen edebiyât-ı Arabiyye Yunan hayâlâtına arz-i iftikār etmeyecek kadar zengindi. Edebiyât-ı İslâmiyyenin Avrupa âlem-i edebîsine olan te'sîri pek mühimdir.

Şâirler, feylesoflar, muhâribler Pirene silsilesini geçerek, Kurtuba ve Gırnata'nın tantana-i ezvâkıyla zarâfet-i cündiyânesini, ictimâî âdetlerini Avrupa'ya neşr u ta'mîm ediyordu.

Bu sâyede Fransa, Cermanya ve İngiltere asilzâdelerinde şedîd bir arzû-yı cündiyâne uyanmıştı. Zâdegân, sabâreftâr atları, şa'şa'adâr rahşları ile müftehir ve mağrûr idiler.

Sayd ü şikâr ile dem-güzâr olmak, şâhin ve doğan gibi şikâr kuşları terbiye etmek en tatlı eğlencelerinden ma'dûd idi. Bu husûsda Arabların isrini ta'kībe, Endülüs'ün cins Arab atlarına müşâbih feres yetiştirmeye gayret ediyorlardı.

Cirid ve mızrak oyunları zamanın en revâclı modalarından idi. Her şeyde bir zarâfet, bir ihtişâm görülürdü. Kurtuba'nın nezâhet-pîrâ sosyeteleri, nezâket-i medeniyyeleriyle bi-hakkın iftihâr ederlerdi.

Onuncu asr-ı mîlâdîden i'tibâren, ilm ü irfâna teşne, hayât-ı medeniyyeye perestişkâr olan Avrupa gençleri, her tarafdan Endülüs'e, bu cihân-ı irfâna koşuyorlardı.

Bu gibi seyâhatler, ekseriyâ Jerber (Gerdert)in kazandığı gibi parlak muvaffakiyetlerle tetevvüc ederdi. Filhakîka bilâhare Papalık makāmına kadar i'tilâ eden Jerber, Endülüs dâru'l-fünûnlarına koşan, oralarda iktisâb-ı ilm ü irfân eden gençlerden biridir.

Hulefâ-yı İslâmiyye, edebiyâtı teşvîk ve himâye husûsunda, İmam Ali'nin prensiplerini kabûl ve tatbîk etmişlerdir. Başlıca şehirlerde kütübhâneler te'sîs edilmişti. Endülüs'de bulunan umûmî kütübhânelerin adedi yetmişi mütecâviz idi. Her câmi ittisâlinde bir de mektep inşâ edilmek i'tiyâd edilmişti. Fukarâ-yı etfâl, bu mekteplerde meccânen tahsîl ederlerdi.

Tedrîsât-ı ihtiyâriyye için müteaddid akademiler teşkîl edilmişti. Bu yolda teşekkül eden akademiler ale'l-ekser yirmi beş veya otuz şu'beden mürekkeb olurdu. Her şu'bede dört kadar etüdyan (tâlib) bulunurdu.

Her akademi müstakıl bir rektör (recteur=müdîr) tarafından idâre olunurdu.

Kurtuba ve Gırnata gibi büyük şehirlerde müteaddid dârülfünûnlar mevcûd idi. İlim ve iktidârlarıyla iştihâr etmiş olan Yahudilerin bu gibi üniversitelerde tedrîsâtta bulunmalarına bir mâni' görülmezdi. Çünkü İslâmlar, bir şahsın mu'tekadât-ı dîniyyesinin; iktidâr-ı ilmîsinden istifâdeye mâni' olamayacağını bir kāide-i hükmiyye, bir prensip olarak kabûl etmişlerdi.

Aynı hâl şarkta, Abbâsîlerin merkez-i saltanatı olan Bağdad'da dahi cârî idi. Halîfe Hârûn er-Reşîd Bağdad Mekâtibi Müfettişliği'ni Nastûrîlerden Mazue (Masue) nâmında bir zâta tevdî' etmekte hiçbir be's görmemişti.

İslâmların bu sûretle tecellî eden efkâr-ı hürriyet-perestâneleri Avrupa'da hüküm-fermâ olan taassub-ı Hıristiyâniyye ile hiç de kābil-i kıyâs ve te'lîf değildi. Fakat bilâhare Avrupalılar, Arabların isrini ta'kīb edecek kadar hiss-i temeddün göstermişlerdir. Filhakîka dârülfünûnlarda, bir tarafdan edebiyât muallimleri klasik âsâr-ı Arabiyyeyi Latince'ye tercüme ederler; diğer tarafdan mütefennin ulemâ ilm-i belâgat ve ulûm-ı lisâniyye, ulûm-ı hikemiyye ve riyâ-

ziyye, ilm-i hey'et gibi İslâmlardan öğrendikleri fenleri tedrîse çalışırlardı.

Müessesât-ı ilmiyyemizde Arab dârülfünûnlarının kavâidinden el-ân bir çoklarını muhâfaza ediyoruz. Tedrîsât-ı umûmiyyeye mahsûs olan mektepler civârında tıb fakülteleri gibi sırf bir şu'be-i fenne âid kurları ta'kîbe mahsûs dârü'l-irfânlar da inşâ edilirdi.

Arablar, elsine-i mevcûde-i beşeriyye arasında en mükemmel ve en münakkah olan lisânlarıyla bi-hakkın iftihâr ederlerdi.

Zâten Hazret-i Muhammed (aleyhisselâm) da *Kur'ân-ı Kerîm*'le tahaddî eylemişti. Şu halde Arab mekteplerinde tedrîsât-ı lisâniyyeye verilen ehemmiyeti, bu mekteplerde sarf ve nahiv ve ilm-i belâgatta gâyet mütebahhir âlimler yetişmiş olduğunu nazar-ı hayretle görmemeliyiz. Ulemâ-i mezkûre, bugün bizim elimizde bulunan diksiyonerlere müşâbih ve gâyet mükemmel lügat kitapları te'lîfine muvaffak olmuşlardır. Meselâ bu yolda yazılmış diksiyonerlerden birisi altmış cildi mütecâviz idi. Her kelimeye âid ta'rîfâta, berây-ı istişhâd Arab üdebâsından birinin klasik âsârından bir kıt'a, bir beyit terfîkı usûl ittihâz edilmişti.

Yunânî, İbrânî ve Latin lisânlarından Arabca'ya müteaddid kāmûslar tertîb edilmiş olduğu gibi Gırnatalı Muhammed bin Abdurrahmân'ın târîh-i fünûna âid büyük ansiklopedisi misilli âsâr-ı muazzama da meydân-ı istifâdeye vaz' edilmişti. Endülüs medeniyetinin en mes'ûd ve en parlak zamanlarında bile; Arablar ensâl-i mâziyelerine âid hâtırâtı muhâfaza etmişlerdir. Bin bir gece hikâyeleri bu gibi hâtıraların hayâl-âmîz mahsûlleridir.

Tedrîsât-ı 'âliyeyi ikmâl eden İslâm gençleri, şarkın büyük halîfelerine imtisâlen kürsî-i hitâbeti tebcîl ve kusvâ-yı fesâhata i'tilâ etmeye hasr-ı nefs ederlerdi. Âsâr-ı edebiyyeleri şi'r-i hâzırın bütün eşkâlini câmi'di. Kâfiyeyi ilk îcâd ve isti'mâl eden Arab üdebâsıdır.

Lisân-ı Arab'ın zenginliği, âhengdâr ve pür-tantana elfâzı; uzun uzun ve belîğ muhalledât-ı edebiyye te'lîfine pek müsâiddir.

İspanya müslümanları arasında, ulûm ve edebiyâtta kesb-i iştihâr etmiş, kadınlardan müteaddid fâzılalar, edîbeler vardır. Bunlar miyânında Vellada[?], **[57]** Âişe, Lebenî ve Elfesaniye[?] gibilerini hürmetle der-hâtır edebiliriz.

Fâzılât-ı İslâmiyye arasında hânedân-ı hükümdârîye mensûb sultânlara bile tesâdüf olunuyor.

Bütün bu tafsîlât bizim için (Avrupalılar için) pek ziyâde hâiz-i ehemmiyettir. Çünkü Avrupa edebiyâtının esâsı Endülüs üdebâ-yı İslâmiyyesinin gayretleriyle vaz' edilmiştir.

Bu sâyede Avrupa edebiyâtında, âbâ'-i kenisâiyyenin bıktırıcı mev'izaları yerine gazeller, rûh-nüvâz manzûmeler kāim olabildi. Endülüs saraylarında şuûnâtı kayd ü tescîl, hulefânın muzafferiyet ve muvaffakiyetlerini tebcîl ile muvazzaf ayrıca vak'anüvîsler vardı.

Arablar târîhle beraber, istatistik usûlünü dahi tatbîk eylemişlerdir. İstîlâ ettikleri memâlik ahâlîsinden alınacak vergilerin mikdâr-ı hakīkīsini ta'yîn edebilmek için bu gibi hesâbâta lüzûm görülüyordu.

İhsâiyyât usûlünün vaz' u tatbîkini; fünûn-ı İslâmiyyenin hâssa-i mümtâzesi olan pratiklik seciyesinin bir lâzımı gibi, telakkī etmelidir.

Ulemâ-yı İslâmiyyenin ekserisi aynı zamanda cihânneverd birer seyyâh idiler. Gezdikleri mahallerde ta'lîm ü teallüm ile imrâr-ı vakt ederlerdi.

Memâlik-i İslâmiyyeden her hangi cihete teveccüh ederlerse erbâb-ı ilm için daima küşâde olan bâb-ı ikbâli meftûh görürlerdi.

Endülüs'de, Afrika ve Asya'da ayn-ı istikbâle mazhar olurlardı. Ulemâ bu gibi seyâhatler münâsebetiyle, her tarafda ricâl-i hükûmet, ümerâ-yı askeriyye ve hattâ bizzât hükümdârlarla temâs ederek nazariyât-ı ilmiyyelerini tatbîka müsâid zemîn bulurlardı.

İslâmlar, terakkiyât-ı fenniyyedeki parlak muvaffakiyetlerini kendilerinde uyanan pratik fikirlerine medyûndurlar.

Mütefekkirîn-i İslâmiyyenin mesâî-i edebiyyelerinde görülen vüs'at-i nazar, dikkat ve hayretimizi câlib olacak derecede şümûllüdür. Târîh ve âsâr-ı atîkaya dâir yazdıkları eserler, muhalledât-ı mu'tebere sırasına idhâl edilmişlerdir. Bilhassa, fenn-i hitâbeye, zirâat ve bunun bir şu'besi demek olan fenn-i iskâ'-ı arâzîye dâir neşredilmiş olan müellefât cidden hâiz-i ehemmiyettir. İslâmlar, riyâziyât, tabîiyyât, hey'et ve ulûm-ı tatbîkıyyeye âid hiçbir sâhayı gayr-ı mekşûf bırakmamışlardır. Ulemâ-i İslâmiyyenin isimlerini yegân yegân ta'dâd etmek pek uzun olacaktır.

Ulemâ-i İslâmiyyenin tıb ve fenn-i cerrâhîdeki muvaffakiyetleri zerrîn kalemlerle hakkedilecek kadar âlîdir.

El-ân Avrupa eczâcılarının isti'mâl ettikleri ojulept, elexir, sirop kelimelerinin Arabca; şurûb, el-iksîr ve cülâb lafızlarından muharref oldukları pek âşikârdır.

Bugüne kadar Avrupa lisânlarında muhâfaza edilmiş olan kelimât-ı Arabiyyeyi cem'a muvaffak olacak zât, nâfi' bir eser tertîb etmiş olur.

Çünkü şuabât-ı ilmin her kısmında maârif-i İslâmiyyenin derin izlerini görüyoruz.

Diksiyonerlerimize mürâcaatla anlıyoruz ki amiral "emîru'l-mâ'", alcool "el-kü'ûl", algebre "el-cebr", chemise "kamîs", coton "kutn" gibi yüzlerce kelimeler Arabca'dan alınmıştır. Etıbbâ-yı İslâmiyye vücûd-ı beşere ârız olabilen emrâzın tarz-ı tedâvîlerini, a'zâ-yı bedenin vezâif-i muhtelifelerini îzâh ve fenn-i kimyâyı tabâbet-i nazariyye ve ameliyyeye tatbîka muvaffak olmuşlardır. İslâmlar fenn-i cerrâhîyi dahi fenn-i tıbdan daha az terakkī ettirmemişlerdir.

Ebu'l-Kāsım (Albucasis) fenn-i vilâdeye âid en mühim operasyonlar (ameliyât)dan çekinmemiş, mişrata ve kızgın demir isti'mâlinde tereddüd göstermemişti. Bu zât, zamanında isti'mâl edilen âlât-ı cerrâhiyye hakkında bize ma'lûmât-ı mühimme vermiştir.

Ebu'l-Kāsım'ın âsârından anlaşıldığı üzere o vakitler bazı operasyonları icrâ edebilecek derecelerde tahsîl görmüş tecrübe-dîde ve mahâretli İslâm kadınları mevcûd imiş!...

Endülüs, İberik şibh-i cezîresinin bu rengîn parçası, kusvâ-yı medeniyyette i'tilâ-nümûn ve medâris-i ilmiyye ve dâru'l-irfânlarıyla şa'şa'a-pâş-ı ma'âlî iken; Avrupa'nın aksâm-ı sâiresi, cehâlet ve taassub içine boğulmuştu.

Sıtma ve hummâ ile mahv u perîşân olmuş, nâgeh-

zuhûr bir âfete uğramış olan Hıristiyan köylüler yakîn bir kiliseye kadar sürünerek şifâ-yâb olmak için bir mu'cizeye intizâr ederlerken, Endülüslü İslâmlar etıbbânın muâlecât ve neşterine, cerrâhların tımar ve mişratasına mürâcaat ediyorlardı. İslâmlar riyâziyyâtta Hind ve Yunan erbâb-ı maârifini fersah fersah geçmişlerdir. Asya halîfeleri Öklid, Apollonyus, Arşmid gibi hendese-şinâsânın âsârını Arabca'ya tercüme ettirmek için pek çok fedâkârlıkta bulunmuşlardı.

El-Me'mûn İmparator Teofil'e yazdığı bir mektupta vezâif-i resmiyyesi müsâid olduğu takdîrde İstanbul'u ziyâret edeceğini ve bu ziyâretten fevkalâde memnûn olacağını iş'âr eylemişti. İslâmlar hesâb-ı Hindî'yi pek güzel öğrenmişlerdi. Arab sistemi dediğimiz ta'dâd ve terkîm usûl-i muntazaması bunun mahsûlüdür: Dokuz rakam ve bir sıfırla bilcümle a'dâdı terkîmden ibâret olan bu hayret-bahş usûl, ilm-i hesâbda bir tekâmül-i tâm husûle getirdi.

Avrupalıların rakam ma'nâsında kullandıkları "Chiffre" kelimesi Arabların "sıfır" lafzından alınmıştır.

Muhammed bin Mûsâ müslümanlar arasında cebirin ilk müessisidir. Veterler yerine ceybler isti'mâlini en evvel düşünen Muhammed bin Mûsâ'dır. Bu zât ilm-i hesâba dâir de bir çok eserler yazmıştır.

İbni Mûsâ dokuzuncu asr-ı mîlâdînin nihâyetlerine doğru ber-hayât idi. Onuncu asırda Afrika Endülüs riyâziyyûnu İbni Mûsâ'nın **[58]** âsârını tedkîk ederek ta'dâd ve terkîm sistemini kabûl ve ta'mîm eylemişlerdir.

1008 târîhinde İbni Yûnus ilm-i hey'ete dâir yazdığı âsârda bu sistemi isti'mâl eylemişti. Arab sistemi Endülüs'den İtalya'ya geçti. Ve bahşettiği suhûlet münâsebetiyle her tarafda büyük bir hâhişle kabûl edilerek tedrîcen bütün Avrupa'ya intişâr eyledi.

İlm-i cebir, İslâmlar tarafından pek mühim terakkıyâta mazhar olmuştur. Arabca olan isminin bil-cümle lisânlarda aynen kabûl edilmiş olması bunun bir delîlidir. İkinci derece muâdelâtının sûret-i hallini keşf ü beyân eden İbni Mûsâ'dır. Bu sâyededir ki hey'et ve hikmet-i tabîiyyede bir çok mesâilin halline destres olunabildi.

El-Me'mûn bir i'tinâ-yı fevkalâde ile dâire-i husûfün meylini ta'yîn ettirmişti. Me'mûn'la bilâhare diğer hey'et-şinâsân-ı İslâmiyye tarafından yapılan hesâbâtın netâyici bervech-i âtîdir.

830 târîhinde Me'mûn dâire-i husûfün meylini
25, 33, 53 buldurmuştur.
Halbuki 879 târîhinde El-Battânî dâire-i husûfün meylini
25, 35, 00
Ve 987 târîhinde Ebu'l-Vefâ dâire-i husûfün meylini
23, 35, 00
Ve 995 târîhinde Ebû Reyhân dâire-i husûfün meylini
23, 35,00
Ve 1080 târîhinde İrzafil dâire-i husûfün meylini
23, 34, 00
olduğunu hesâb eylemişlerdir.

El-Me'mûn Bahr-i Ahmer sâhilinde bir derecelik kavsin mesâhasından arzın cesâmetini bil-hesâb istihrâc etmeye muvaffak olmuştur.

İspanya medâris ve mekâtib-i İslâmiyyesinde küre-i mücessemeler mevcûd olduğu ve arzın küreviyeti bir kat'iyet-i riyâziyye hükmünü aldığı zamanlarda İstanbul ve Roma'da, şark ve garb Hıristiyan âleminin bu iki kürsî-i rûhâniyyetinde; arzın müstevî bulunduğu iddiâ ediliyor ve o yolda tedrîsâtta bulunuluyordu.

Kāhire Kütübhânesi'nde Batlamyus'a âid tuncdan ma'mûl bir küre-i mücesseme kemâl-i i'tinâ ile hıfzediliyordu. El-İdrîsî, Sicilya Kralı İkinci Rojer için gümüşten bunun bir aynını i'mâl ettiği gibi Jerber de Rayms'daki[?] mektebe Kurtuba'dan bir küre-i mücesseme götürmüştü.

Maamâfih St. Augustine ve Laktanes'in münâsebetsiz mesleklerini devirmek için bir çok asırlar geçmesine bir çok şühedâ-yı fenne ihtiyâc vardı.

El-Battânî ve Sâbit [bin] Kurre senenin kaç günden ibâret bulunduğunu hesâb etmeye muvaffak olmuşlardı.

El-Hâne'nin inkisâr-ı nesîmi hakkındaki keşf-i muazzamı, rasadât-ı hey'iyyenin ıslâhı için hesâbâta büyük bir vüsûk ve kat'iyet bahşeylemiştir. Hey'et-şinâsân-ı İslâmiyyeden bazıları birtakım zîçler tertîb ve bazıları da usturlablar i'mâl ve zamanın takdîri çârelerini taharrî ederek saatlerin îcâdına çalışmışlardır. Esâsen asma saatlerin mûcidi İslâmlar olduğunda şübhe yoktur.

Asma saatlere rakkāsı ilk tatbîk eden yine müslümanlardır. (Kütüb-i fenniyye ve târîh-i sanâyi'de rakkāsın asma saatlere tatbîkı en evvel Mösyö Höyken[?] tarafından tasavvur edilmiş olduğu iddiâ edilmekte ise de Draper'in[?] i'tirâfıyla da sâbit olduğu vechile bu keşf-i mühimmin şerefi ulemâ-i İslâmiyyeye âiddir.)

İlm-i hey'etin Avrupa'da intişârı Muhammed el-Fergānî'nin âsârı Latince'ye tercüme edildikten sonradır. Avrupa'da ilk rasadhâneyi te'sîs eden Endülüs İslâmlarıdır.

Jiralda yahud Sevil Kulesi, 1196 senesinde riyâzî-i şehîr Câbir tarafından rasadhâne olmak üzere te'sîs edilmişti.

Bu rasadhânenin târîhçesi ibret-âmîzdir: İslâmların Endülüs'den ihrâcını müteâkıb, İspanyollar mezkûr kuleyi ne yapacaklarını bir türlü ta'yîn edememişler ve nihâyet çan kulesi hâline ifrâğ etmeye karâr vermişlerdi!..

Terakkıyât-ı ilmiyye husûsunda Avrupa medeniyetinin İslâmlara medyûn bulunduğu minnetdârlığı unutmak istemesi şâyân-ı telehhüfdür. Artık bu minnetdârlığı tanımak ve i'tirâf etmek zamanı gelmiştir.

Gurûr-ı millî ve nefret-i dînî üzerine mübtenî olan bir haksızlık ebediyyen devam edemez.

Avrupa derin bir cehl-i vahşet içinde pûyân iken Ebu'l-Hasen'in ihtirâ' ettiği adese-i ayniyye ve mer'iyyeyi hâvî borularla (dürbün) Merâğa'da tecrübeler yapıldığını; başka bir yerde; Abdurrahmân-ı Sûfî'nin kevâkibin şiddet-i ziyâlarını mukāyeseye çalıştığını öğrenen asr-ı hâzır hey'et-şinâsları acaba ne hüküm ve mütâlaada bulunacaklardır?

İbni Yûnus'un "Zîc-i Fâtımî" nâmı altında ma'rûf olan züyûcu ile Nasîrüddîn-i Tûsî tarafından 1256 senesinde meşhûr Merâğa Rasadhânesi'nde tanzîm edilen "Zîc-i İlhânî", pandülün harekât-ı raksiyyesiyle zamanın ölçülmesi usûlü, züyûc-ı heyeiyyenin rasadât-ı mükerrere ile tashîhi metodları, İslâmların nazar-ı dikkat ve hürmetimizi celbedecek olan terakkıyât-ı fikriyyelerine delâlet etmezler mi?

İslâmlar Avrupa efkâr-ı ilmiyyesinde derin izler bırakmışlardır. Âlem-i Hristiyâniyyet; çok geçmeden; bu hakîkati i'tirâf edecektir. Bu izler, gayr-ı kābil-i mahv u izâle birtakım hutût ile tâ kubbe-i semâya hakkedilmişlerdir. Bir harîta-i semâviyye üzerinde burûc ve kevâkibin mevâkı' ve isimleri tedkîk edilirse bu husûsda kanâat-ı kat'iyye hâsıl edilebilir. (Çünkü ekser-i burûc ve nücûmun isimleri Avrupa lisânlarında dahi el-ân Arabca isti'mâl edilmektedir.)

Terakkıyât-ı sınâiyye husûsunda İspanya Arablarına olan minnetdârlığımız ihtimâl ki daha ziyâdedir. Çünkü ecdâdımız hayât-ı rûz-merreye tealluk eden terakkıyâttan daha ziyâde istifâde etmeye müheyyâ idiler. Endülüs İslâmları fenn-i zirâatte şâyân-ı hayret bir derecede ihtisâs peydâ etmişlerdi. Tatbîkāt-ı **[59]** zirâiyye kavânîn-i muayyeneye rabtedilmiş ve nebâtât yetiştirmek husûsunda i'câz-nümâ mahâret gösterilmiştir. Avrupaca mechûl bir çok nebâtât Endülüs bahçelerinde mebzûlen yetiştiriliyordu.

Koyun ve bilhassa at gibi hayvânât-ı ehliyyenin ıstıfâ ve terbiyeleri husûsunda gösterdikleri parlak muvaffakıyetler, derin vukūflar bugün bile bizi dûçâr-ı hayret edecek kadar rengîn ve şâyeste-i takdîrdir.

Pirinç, şeker ve pamuk gibi mahsûlât-ı arziyyenin büyük bir kısmını, bahçelerde yetişen mütenevvi' meyveleri, bir çok nebâtât-ı nâdireyi, envâ'-ı ezhârı Avrupalılara tanıttıran Endülüs İslâmlarıdır.

Mensûcât-ı harîriyye dahi Avrupa'ya Endülüs tarîkıyla dâhil olmuştur. Mısrîlerin bendler, cedveller, çıkrıklar ve tulumbalarla olan iskā usûlleri, Arablar vâsıtasıyladır ki Avrupa'da intişâr ve teammüm eyledi. İslâmlar şuabât-ı fenniyyenin kâffesinde büyük hatveler atmışlardır. Usûl-i nesc ve ma'mûlât-ı zücâciyye ve hadîdiyye i'mâlâtında, çelikleri sulama husûsunda pek büyük muvaffakiyetler göstermişlerdir.

Tuleytula kılıçları her tarafda mazhar-ı rağbet olurlardı. Endülüs Arabları bir nevi' meşîn i'mâlinde teferrüd etmişlerdir. İspanya'dan ihrâc edildikleri zaman bu san'atı da Marok'a (Marakeş'e yani Fas'a) götürmüşlerdir. El-ân Avrupalıların isti'mâl ettikleri maroken ismi, bu fecî' târîhçeyi hâtırlatmaktadır.

Barut ve topçuluğun ihtirâı şerefi de müslümanlara âiddir. İslâmlar tarafından isti'mâl edilen ilk topların dövme demirden i'mâl edilmiş oldukları zannolunuyor.

Pusulanın îcâdıyla âlem-i medeniyyete pek mühim bir hizmet îfâ edilmişti. İslâmların pusula-i bahrîyi isti'mâl eylemeleri vâsi' bir mikyâsda ticâretle iştigāl etmiş olduklarının bir delîlidir.

Halîfelerin servetleri nazar-ı i'tibâra alınırsa, aynı netîceyi yani İslâmların ticârette fevkalâde ileri gitmiş olduklarını istintâc edebiliriz.

Abdurrahmân-ı Sâlis'in îrâdı takrîben yüz kırk milyon franka bâliğ oluyordu ki o zaman için pek büyük bir meblağ demektir. Bu îrâdın arâzîye tarh edilen vergilerden hâsıl olduğunu kabûl etmek mümkün olamaz. Çünkü Abdurrahmân'ın îrâdı bütün Hıristiyan krallarının mecmû'-ı vâridâtından fazla tutuyordu. Şu halde servet-i mezkûrenin ticâret sûretiyle istihsâl edilmekte olduğu şübhe götüremez.

Şarkla İspanya limanları ve bilhassa Barselon şehri arasında vâsi' mikyâsda bir hareket-i ticâriyye vardır.

İslâm sancağı, Bahr-i Sefîd ve Bahr-i Siyâh limanlarını doldurduğu gibi, tâ Hind ve Çin mersâlarında, Afrika sâhillerinde ve Madagaskar kıyılarında dahi temevvüc-nümâ-yı ihtişâm oluyordu.

Onuncu asr-ı mîlâdîde Avrupa âdetâ bugünkü kāfiristân hâlinde iken: Ebu'l-Kāsım gibi müellifîn-i İslâmiyye, Endülüs'de ilm-i servet ve kavânîn-i ticâriyyeye dâir kitaplar neşr-ediyorlardı.

İslâmlar; zîr-i idârelerine giren bil-cümle kıta'âtta olduğu gibi Endülüs'de dahi nâ-kābil-i izâle eserler bırakmışlardır.

Bugün bile Arabların "şa'îr" ve "kırât" gibi ta'bîrât-ı mikyâsiyyelerini isti'mâl mecbûriyetinde bulunuyoruz. Arablar ticârette bir şa'îr dânesinin sıkletini en küçük vezn olarak kabûl ve dört şa'îr veznini de bir kîrât i'tibâr etmişlerdi.

İslâm halîfeleri müdebdeb ve ihtişâm-nümûn hayât-ı medeniyyeleri terakkıyât-ı ilmiyyede göstermiş oldukları parlak muvaffakıyetleri ile bi-hakkın nîk-nâm bırakmışlardır. Avrupa-yı Hristiyâniyyetin medeniyet-i İslâmiyyeye olan minnetdârlığı pek tabîî olmak lâzım gelirken Avrupa bu hakîkati i'tirâfdan el-ân istinkâf eylemektedir.

Hıristiyanlığın gayr-ı sâdıklar (İslâmlar) hakkındaki sadâyı nefreti ehl-i salîblerden hayli müddet sonra bile işidildi. (Acaba el-ân işitilmiyor mu? Şübhe yok ki Amerikalı feylesof ehl-i salîb gayretinin asr-ı hâzırdaki istihâlâtını tasvîr etmekten hayâ ediyor. Filhakîka bu acı hakîkatin i'tirâfı Draper gibi bir zât için pek ziyâde ıztırâb-âlûd olacaktır.)

Endülüs medeniyetinin bütün bu mes'ûd günlerini, şa'şa'a-dâr tantanalarını, feyyâz maârifini, ihtişâm-nümûn servet ü refâhını der-hâtır eder. Ve bunların ne kadar fecî' bir sûrette mahvedildiklerini düşünürsek büyük halîfelerin; âvân-ı muzafferiyyetlerinde; saray cidârlarına hakkettirdikleri bir cümlenin ulviyet ve doğruluğu karşısında zânû be-zemîn-i hürmet olmaktan kendimizi alamayız: Endülüs saraylarının pür-zînet mozaikleri arasında "Allâhu hayru'l-fâtihîn"[1] cümle-i hikemiyyesi nakşedilmişti!..

Felsefî veya siyâsî bir mesleğin kıymet ve ehemmiyeti kendisinden iktitâf edilen semerâta göre takdîr ve muhâkeme edilir.

Endülüs Arablarının İtalya sistemine icrâ-yı nüfûz etmeye başladıkları zaman âlem-i İslâmda meslek sâhibi pek çok müellifîn-i fünûn bulunduğunu görüyoruz. Bunların eserleri; kısmen olsun; zamanımıza kadar pâydâr olabilmişlerdir. Fakat kısm-ı mühimmi de hâin tesâdüflerin yardımıyla zâyi' olmuş veya kasden mahvedilmişlerdir.

Maamâfîh yalnız ehrâmların tedkîkı bir mi'mâra, kadîm Mısrîlerin derece-i temeddününü anlatmak için kâfî olduğu gibi; fünûn-ı İslâmiyyeye. –mâba'di var–

Midilli İ'dâdîsi Müdürü

M. Şemseddin

[1] (أَنْتَ خَيْرُ الفَاتِحِين) şeklindeki A'râf, 7/89'a telmih bulunmaktadır.

[60] **TEVHÎD VE İTTİHÂD**

– 2 –

Hazret-i Berrâ bin Âzim (radiyallâhu anh) diyorlar ki: "Veliyyü'n-ni'met-i kâinât (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretlerinin o rûz-ı fîrûz-i muvâsalatlarında metbû'în-i dârüsselâmı gaşy eden fart-ı şâdînin bir mislini daha tasavvur edemem." Şüphesiz ki Medîne-i Münevvere hurşidlere gark olmuş bir ıyd-i ekber-i visâl içinde ferâdîs-i cinânı tanzîm ediyordu.

O benât-ı Neccâr'ın bu def'aki şevk-i tarab-engîzlerini:

نحن جوار من بنى نجار
يا حبذا محمد من جار

Fahriye-i tebcîl ü takdîsleri vecd ü garâm derecesine îsâl ediyordu: Rükûb-ı kudsiyet-mashûb-ı Cenâb-ı Rahmeten lil-âlemîn ile reşk-âver-i emâsil olan o bahtiyâr nâka-i mübâreke dil-firîb bir reftâr-ı ihtişâm ve iftihâr ile âheste âheste ilerleyip, kapılar önünden geçdikçe müstakbilîn pür ra'şe-i ümîd "bendehânelerine âtıfet-bahş-ı nüzûl olmalarını istirhâm ederim, lütfen bahtiyâr buyurunuz ya Resûlallâh!" diye mütehâlikâne devenin yularına salıyorlar ve "Deveyi hâline bırakınız! O nâzil olacağı mahalli bilir." cevâb-ı hikmet-me'âbını alıyorlardı.

Deve sağa, sola iltifât ederek –o zaman Mâlik bin Neccâr'ın hânesi önü olan– el-yevm Harem-ı celîlin bulunduğu mahall-i mukaddese çöktü. Müteâkiben kalkıp Hazret-i Ebâ Eyyûb el-Ensârî (radiyallâhu anh)'ın hânesi kapısının önüne nüzûl etti.

Bir lahza düşünmez misin ey dâder-i îmân?!
Âyâ o ne âlemdi! Ne gün! Muhcir-i îmân
Bir velvele-i şevk ü tarab, bir heyecan kim
Fevkında anın âlem-i lâhût idi hayran
Hayrân-ı garâmı idi bir öyle garam kim
Tavsîr edemez olsa dahi hâme-i Hassân
Ben kâilim ol gün, ki cihan başka cihandı
Mutlak o mukaddes günü bir yevm-i cinandı
Ey hicret-i Sultân-ı İklîm-i Risâlet
Ey şîve-i takdîr-i Hudâ, ma'ni-i hikmet
Hayret-resin etmektesin erbâb-ı ukūlü
Tâ rûz-i kıyâmet bütün idrâk-i fühûlü
Puthâne için eyledi bir öyle adâvet?
Mümtâz iken o, olmak ile mehd-i saâdet
Hîşân u vatandaş-ı Resûl, istemesinler
Bin türlü temerrüdle kabûl eylemesinler
Yesrib'de neden cûşiş-i îmân-ı muhabbet
Yâ Rab ne hired sûz ü ne bu cilve-i hikmet!
Lâ yüs'elu ammâ feala'llâhu teâlâ
"Sübhâneke sübhâneke sübhâneke elfâ"

Hakîkat Hâlid-i bahtiyarın kapısı önünde mugniyât-ı Benî Neccâr'a lütfen imâle-i nigâh iltifât-ı cihan-derecât buyurularak şu muhâvere cereyân etti:

– Beni seviyor musunuz?

– Evet ya Resûlallah!

– Allah bilir, ki benim de kalbim sizi seviyor.

Ey matâf-ı kudsiyân, ey belde-i dârü's-selâm!
İşte sen oldun yegâne bahtiyârı âlemin
Nâm-ı pâkin yâd olundukça ilâ yevmi'l-kıyâm
Şekl-i tûfân gösterir yâ iftihârı âlemin
Ferd-i mutlaksın cihânın, hâkdânın cenneti
İhtisâs etti sana Hakk'ın bu kudsî ni'meti

Sükkân-ı Darüsselâm'ın senâsına dâir bir çok ehâdîs-i sahîha şeref-efzâ-yı sudur olmuştur.

Mekke-i Mükerreme'nin feth-i yevm-i celîlinde şeref-îrâd buyurulan şu:

(لو لا الهجرة لكنت امرأ من الانصار) "Eğer hikmet-i bâliğa-i Samedâniyyede hükm-i hicret olmasaydı ben ensardan biri olurdum." *Buhârî*, cild 5, s. 104. Hadîs-i şerîf ensâr-ı kirâm hazerâtının nezd-i akdes-i risâlet-penâhîdeki uluvv-i kadr-i menziletlerine bir şâhid-i ebedîdir.

(من اراد اهل المدينة سوء اذابة الله كما يذوب الملح فى الماء) "Ehl-i Medîne'ye her kim fenalık yapmak isterse Allah onu –tuz suda nasıl erirse öyle– eritsin!" *Sahîh-i Müslim*. (آية الايمان حب الانصار وآية النفاق بغض الانصار) "Ensâr'a muhabbet imana, Ensâr'a adâvet nifaka delâlet eder." *Buhârî*, Kitâbü'l-İmân.

Birkaç gün istirahat buyurulduktan sonra mescid-i saâdetin binâ ve inşâsını emr ü fermân buyurdular.

Harem-i Şerîf'in –her şeyden evvel hatta saâdet-hânelerinden evvel– inşasındaki hikmet-i tercîh ne idi?

İşte kemâl-i ehemmiyetle vicdandan sâmiaya yükselen bir suâl! Cem'iyetin hayatı ictimâ'dır. İctimâ' ne kadar sık olursa hayât-ı cem'iyet o nisbette zî-kuvvet ü şevket olur.

İctimâ' ayniyle ittihâd demektir.

Bu sebebe mebnîdir ki ba'de'l-îmân efdal-i a'mâl "namaz" olur. Çünkü namaz cem'iyetin kâfil-i rûhu, zâmin-i hayâtıdır.

Salâtı istihfâf, cem'iyeti ve binâenaleyh diyâneti, milleti istihfâfdır. Hakîkat! Müslüman için –îmandan sonra– namaz kadar büyük **[61]** namaz kadar ulvî, namaz kadar feyyâz-ı saâdet bir ni'met yoktur.

Dînî taassubla, namazı kuru sofuluk, ham ervâhlıkla – hâşâ! – istihkār etmek kadar sefâhet ve denâet tasavvur olunamaz.

İnsan; içinde doğduğu, ağûş-ı himâyesinde yaşadığı cem'iyetin bekāsını kendi bekā-yı hayâtı olmak üzere takdir edemeyecek, cem'iyetin mahvı kendi mahvı olduğunu bilmeyecek kadar idrâksiz, iz'ânsız, vicdansız olursa o insan değil hayvandır. Belki hayvandan edalldir.

Çünkü hayvanlarda da cem'iyetle yaşamak hissi vardır.

Kırda bir hayvan sürüsüne bak! Biri otlamak meşguliyetiyle geride hayli uzakta kalmış; bir de başını kaldırıp da sürüden epeyce uzak bulunduğunu görünce o zümrüt gibi otu bırakıp koşuyor. Sürüye can atıyor. İçine dalıyor. Tâ merkezine kadar gidiyor, işte canını orada emin görüyor ve yine karnını doyurmaya başlıyor.

Namazın târikini bir az yetiştiren keffâr eden müctehidîn-i ulemâ-yı kirâm: Şu ictihâdlarında ne kadar muhik ve musîb olduklarını salâtın bedâhaten şu ehemmiyet-i ictimâiyyesi isbâta kâfidir. Namazın teharetle başlayan şekl-i

zâhirîsi erkân u efâl-i mahsûsası bir de hıfzu's-sıhha noktasından tedkîk olunsun! Bir de ruha olan te'sîr-i ulvîsi, infiâlât-ı nefsâniyye ve ihtirâsât-ı hayatiyyeyi, mesâvî-i ahlâkı üzüp mahvetmekte ruhun şâhrah-ı i'tilâsı önüne dikilen bu mevâni'-i sefîleyi ref' ü izâlede gösterdiği kudret-i i'câz-nümâsı bî-tarafâne ve âkılâne düşünülsün! O ne ni'met-i uzmâ-yı insâniyyet! O ne devlet-i bî-behâ-yı medeniyyet! Renan gibi yirminci asrın şa'şaa-i medeniyyetine sarılıp mezara giren bir İslâmiyet düşmanı bile "Müslümanların câmi'lerine girip de namaz kıldıklarını gördükçe müslüman olmadığıma te'essüfden kendimi alamıyorum!" demekte bir ıztırar-ı vicdânî hissetmiş; o fart-ı adâvet-i tevhîd ile beraber yine mazhar-ı intâk-ı hak olmuşdur. Renan sağ olsa da sorulsa: "Bu derin te'essüfü sana hissettiren nedir? Câmi'de ne kerâmet, namazda ne ulviyet buluyorsun?" Alınacak cevabı düşünmeye hâcet yok! Te'essüfü, ayn-ı cevabıdır.

Hakîkat ve hikmet-perestlik da'vâsında bulunanlar, bu mütelevvin, bu demin İslâmiyet'e düşnâmlar yağdırırken bir saat sonra müslüman olmadığına derin bir sayha-i te'essüf koparan müteredddid ve mütehayyer filozofun bâlâdaki sözlerine, ıztırarı i'tirâflarına göz yummasınlar!

Sonra Kont Henry De Kastri'nin *L'İslâm*'ındaki şu sözlerini de kemâl-i dikkat ve i'tinâ ile lütfen (?) okusunlar! Kont cenabları kitabının dîbâcesinde diyor ki: "Cezâyir'de Oran vilâyetinde bulunuyordum. Bir gün Evlâd-ı Ya'kûb Kabîlesi'nden otuz atlı ile sahra cihetine daldım. Önümüzde beyaz bir kısrağa binmiş bir Arab sâmi'a-nüvâz kasideler okuyordu. Binicilikteki mehâretleri şöhret-gîr-i âlem olan Arabların o horon o haşarı atlarının önünde ben âdetâ bir hükümdâr azametiyle gidiyordum. Bir de ilerideki kılavuz Arab birdenbire bize döndü; "Seydî! el-Asr!.." diye bağırdı.

M. Fahreddin

MEKÂTÎB

İşkodra'dan

İşkodra ve havalisindeki müslümanların ahvâl ve ihtiyâcât-ı dîniyyeleri hakkında tedkîkātta bulunmak üzere gönderilen zât tarafından vârid olmuştur:

Hamdü lillâh selâmetle İşkodra'ya vâsıl oldum. Yolda Preveze, Ayasarandoz, Drac iskelelerine çıktım. İstanbul'da işittiğimiz gibi 7-8 günlük değil, belki 11 günlük oldu. Dört günde Şengin'de karantina bekledik. Fakat yolda ve karantina yerinde geçmiş vakitlerime hiç acımam. Zira burada yoldaşlarımız olan ve Arnavudluk'ta jandarma zâbiti ve mahkeme a'zâsı ve tüccâr ve diğer me'mûriyetlerde bulunan efendilerden Arnavudların kendilerinden alamayacağım ma'lûmâtları aldım.

İnşâallah bunları orada anlatırım böyle adamlarla beraber olduğum için günlerim pek rahat geçti. Şengin'e kadar manâzır-ı tabîiyyeden, deniz ve sahildeki kayalık dağlar ve bunların eteğinde tek tük Arnavud evleri, ara sıra gayr-i muntazam kasabalardan başka bir şey göremedim.

Osmanlı me'mûrlarından işittiğime göre buranın İslâmları pek de fenâ fikirli değil ve bazı beylerden mâadâsı Lâtin hurûfâtına tarafdâr olmadığı anlaşılıyor.

Bugün bir İslâm mektebini ziyâret ettim. Muallimi, Türkleşmiş bir Arab. Yüz kadar talebesinin ekseriyeti Arnavud çocukları idi. Muallimin dediğine göre burada Lâtin hurûfâtı isteyen kat'iyyen bulunmazmış. Şimdi medreselerden bazılarını göreceğim ve muhit müsâade ettiği kadar îfâ-yı vazifeye gayret ediyorum. Yolda beraber geldiğimiz bir çok Arnavud ve zâbitlere güzel te'sîr icrâ ettiğimi anladım. Ve hepsi de benden işittikleri sözleri ahbab ve akrabalarına söyleyeceklerini vaad ettiler.

Şimdilik İşkodra'da bir şey yapıp yapamayacağımı anlayamadım. Çünkü geçen akşam geldim.

* * *

İkinci Mektup

Birkaç gündür İşkodra'da geziyorum, ulemâ, muallimîn, tüccar ve avâm ile ihtilât ediyorum. İctimâî ve siyâsî ahvâllerini tedkîk ediyorum. Allah'a şükürler olsun ki buranın İslâmları bizim zannettiğimiz **[62]** gibi değil, belki istediğimiz gibi görünüyor. Ve eski usûl üzerine olsa da medreseleri ve Nûh zamanından kalma mektepleri çoktur.

Bu mekteplerin hepsinde Arabî hurûfât ile Türkçe okutuyorlar, ahâlî-i İslâmiyye dinde o kadar mutaassıbdır ki resmî mekteplerde duvarlara ta'lîk olunan resimler için kıyâm ediyor, burası kilise değil ki resimlerle tezyîn olunsun diyorlar. Câmi'ler her namazda ahâlî ile dolu bulunuyor. İstanbul'daki gibi namaz hammâl ve aşağı tabakaya mahsûs değil belki zenginler ve mektepliler hattâ parlak düğmeli Harbiyelilerin bile kemâl-i huzûrla câmi'e devam ettikleri görülüyor. Her gün ve her câmi'de vâizler va'z ediyor. Tabîî bunların ekserisi pek âdî adamlar ise de arada pek muktedir ve kısmen pek ehemmiyetli sözler söyleyenleri de vardır. Va'zlar Arnavudca söylenirse ahâlî kemâl-i iştiyâkla dinliyor, Türkçe söylenirse pek de anlamıyorlar. Oruç yiyen kat'iyyen yoktur, bazı me'murlar oruç tutmadığı için pek canları sıkılıyor. Diyorlar ki: Bu herifler hakkında pek mütehayyiriz, eğer bunlar müslüman iseler oruç tutsun, namaz kılsınlar ve eğer müslüman değilseler isimlerini değiştirsinler, biz de ona göre muâmele ederiz. Yani ahkâm-ı İslâmiyyeyi tatbîk etmeyiz.

Bu havâlîde Latin hurûfâtı isteyen kat'iyyen yokmuş, yalnız İtalyanlara satılmış bir iki dinsiz varmış ki onlar istermiş; fakat onlar da ahâlîden korktukları için seslerini çıkaramazmış.

Ben Arnavudları medhettiğimden burada yapılacak şey yokmuş dersiniz. Âh kardeşlerim, şimdi bir şey yazacağım ki ağlayacaksınız vazîfesinde kusûr edenlere la'net okuyacaksınız:

Nikola veled-i Mehmed, Marya bint-i Ali … böyle âileleri işitmemiştik, burada gözümüzle görüyoruz. Bu nasıl olmuş?...

Esnâ-yı fetihde buranın ekseriyet-i azîmesi müslüman olmuş, fakat müstebid hükûmet, tenbel hocalar bunlara hiç

bakmamış, bunların îmanları Ali, Veli diye isim taşımak ve bir de müslümanım demekten ibâret kalmış, lâkin bizimkiler uyumuş ve ölmüş, İtalya Hükûmeti ve Papa hazretleri ise çalışmışlar, buraya papazlar yollamışlar, dağlar arasına kiliseler binâ etmişler, ne yapmak lâzımsa yapmaktan çekinmemişler, burada Hıristiyanlığı neşretmişler. İşte bu Nikola bin Mehmedler yakîn zamanlarda tanassur etmiş İslâm evlâdlarıdır.

Mektûbumda medhettiğim mutaassıb, sâf ve tarîkatlerden âzâde olanlar yalnız şehirlilerdir. Köyler hâlâ o: İsmim Veli, kendim müslüman demekten başka bir şey bilmez ve ilk hamlede fetholunacak takımdan imiş. İşittiğime göre zâbitlerden malisorların bir kısmı ne İslâm ve ne de Hıristiyan imiş. Bunlar kim ilk yetişirse onun mâlı olmak isti'dâdını hâizmiş!...–Bunu daha tahkîk edeceğim– Hükûmet hakkında beslediklerı fikirleri ileride arzedeceğim.

İtalyanların, Macarların bir hayli mektepleri vardır, hamdolsun İslâmlar çocuklarını bu mekteplere vermemişler, bundan sonra vermemeleri de hükûmetimizin burada kâfî derece mektepler açmasına bağlıdır… Şimdilik bu kadarla iktifâ ediyorum.

Kendim bir tarafdan ma'lûmât almaya çalışıyorum; bir tarafdan da münâsib gördüğüm ve tanışabildiğim hocalar, mektepliler ve bazı tüccârlara münâsib tarzda telkînâtta bulunuyorum. Evvelâ beni hoca elbisesiyle görünce pek de konuşmak istemediler –doğrusu cerre çıkmış hoca zannettiler– nihâyet cübbeyi çıkardım ve işler de değişti. Câmi'ler muayyen vâizlar tarafından zabtedildiği için bunları elde etmek pek kolay olmayacak gibi görünüyor. Binâenaleyh bizim için yukarıda beyân edilen usûl daha muvâfık görüldü.

MATBÛÂT

Müslümanların Şimdiki Hâli ve Şimdiki Ulemâsı

Taassub derecesine varmış olan dîndârlığımız başımıza neler getirmedi? Yazık şerîat zamanımızda kasap dükkânındaki koyun etine dönmüş –herkes neresinden ister ise orasından kesiyor. Onun muhafazasına hüsn-i sıyânetine me'mûr olan ulemâmız hilâf-ı şerîat iş görenlerin karşısına çıkıp da onların ıslâh-ı a'mâl ü niyyâtına bezl-i himmet ü gayret edecekleri yerde, bilakis halkın cehâletinden bil-istifâde onu (şerîati) menâfi'-i şahsiyyelerine muvâfık bir sûrette tefsîre çalışıyorlar. Maldan, puldan mahrûm olanların hayr u şerrine yaramamazlık ulemâ-yı rûhâniyyemiz arasında bir nizâm-ı lâ-yetezâl hükmünü almış ki bunu efrâd-ı milletten bilmeyen yoktur.

İslâmın gayrı olan milletlerin cümlesi ayıldı. Hıristiyanlar Hıristiyanlık'tan zerre kadar fekk-i râbıta-i kalb etmeyerek cihângîr oldular. Japonlar putperest oldukları halde hemen Avrupalılar derecesinde terakkī ettiler.

Yine putperest olan Çinliler gaybettikleri vakt ü zamanın telâfîsi için bir sûret-i hârikulâde ile ilerlemeye başladılar.

Yahudiler, istiklâliyet-i milliyyelerini nice bin yıl bundan evvel gaybettikleri halde mahzâ ulûm ve fünûn-ı cedîdeye olan fart-ı meyl ü rağbetleri **[63]** sâyesinde dînlerini hey'et-i asliyyesiyle muhafâzaya muktedir oldular.

Demek isterim ki yukarıdan beri adlarını zikr u ta'dâd ettiğim milel ü akvâmın cümlesi mahzâ ahkâm-ı dîniyyelerinin hüsn-i isti'mâli sâyesinde bugünkü mertebe-i terakkī ve teâlîye vâsıl olmuşlar. Biz müslümanlar ise dînimizi özümüz için bir vâsıta-i terakkī değil bir âlet-i tenezzül makāmında isti'mâl ede ede mahv u perîşân olmuşuz.

Bugün beşeriyetin bâsıra-i şükr-i güzîni, mâye-i saâdet ve iftihârı olan bu kadar terakkıyât hep İslâmın gayrı olan milletlerin semere-i sa'y ü gayretidir. O derecede ki Renan gibi Avrupa ulemâ ve hükemâsından bir çokları millet-i İslâmiyyeyi akvâm-ı beşeriyyenin vücûduna müstevlî olmuş muzır mikrop addederler. Ecnebîler açıktan açığa "İslâm milleti mâni'-i terakkīdir" diyorlar.

"Bu millet, ekin yerlerinde zuhûra gelip de mahsûlât-ı zirâiyyenin lâyıkı vech üzere neşv ü nemâsına mâni' olan muzır alefiyâta benzer bir millettir ki er geç onun vücûdunu yok etmekten başka bir çâre yoktur." diyorlar.

Eğer hak, adâlet ve insâf denilen şeylerden kalbimizde küçük bir eser ve alâmet kalmış ise hakkımızda söylenen bu sözleri nazar-ı i'tibâra almalıyız. Çünkü mümkün değil, insan kusûrunu bilmeyince özünü ıslâh edemez.

Alâ rivâyetin yeryüzünde 300 milyon İslâm var imiş. Acaba insan nâm-ı müsteârıyla yaşayan şu 300 milyon mensûb olduğu beşeriyetin terakkīsi nâmına dünyada ne iş görüyor? Bugün saâdet ve ni'metiyle müstefîd ve mütena'im olduğumuz medeniyet-i hâzıranın terakkīsi için bir iş gördüğümüz, en küçük bir fedâkârlıkta bulunduğumuz var mı? Estağfirullâh. Eğer biz bu yolda bir hareket göstermiş isek hak, hürriyet, ilim, medeniyet, insâniyet uğrunda kanlarını bezl ü îsâr edenleri tekfîr ve tel'în etmişiz!

Eğer ahvâl-i milliyyemiz bugünkü derece-i perîşâniyyete varmamış olsa idi "Allah ulemâmıza insâf versin" deyip geçerdik.

Lâkin ulemâ milleti o hâle getirmiş ki onda hakka şikâyete bile mecâlimiz kalmamış. Türkiye'de, İran'da hıristiyanlardan birisinin hakkında bir zulüm ve adâletsizlik icrâ edilince keşîşler kıyâmet koparırlar. Dakīka bile fevt etmeyerek sadâ-yı nekbet ve şikâyetlerini tâ sadrazâma, pâdişâha varıncaya kadar yetirirler. Bunlardan da bir kâr hâsıl olmayınca sadâ-yı âvâz ü istimdâdlarını uzalda uzalda Avrupa pâdişâhlarının, matbûâtının gûş-i rikkat ü merhametlerine kadar îsâl ederler. Ulemâ-yı İslâmiyye ise Allah'a emânet, ahvâl-i milliyyeye karşı lâl ü lâ-kayd olmayı o kadar âdet etmişler ki insan bunların vücûdunun varlığına yokluğuna hükmedemiyor. Öyle zannedersiniz ki gûyâ ulemâmızın millet hakkındaki vazîfesi yalnız ölenleri defnetmek, teehhül edenlerin nikâhını kıymak ve ibrâz-ı ma'lûmât ve fazîlet etmek için de ara sıra bir minbere çıkıp urefâyı tel'în ve tekfîr eylemeye mahsûs ve münhasır imiş!

Fakat dünyada her şeyin bir haddi, intihâsı var. Eğer adlarını âlim koyup da da'vet edilmemiş misâfir gibi pilav

sofrasının başına geçmiş olanların vazîfesi bu ise böyle bir vazîfeyi bütün cehâletiyle beraber millet kendi dahi îfâdan âciz değildir.

Ulemâ-yı hâzıra-i İslâmiyyeden cümlesinin bir ayârda, bir meslekte ve hepsinin birden medeniyet-i hâzıraya düşman olduğunu iddiâ etmek rehîn-i hakk u insâf değildir. Şâz kabîlinden olarak bunların arasında da dahi yahşileri (iyileri) var, yok değil. Vâ esefâ ki yahşi denilmeye lâyık olanların mikdârı bütün ma'nâsıyla diğerlerin aded ve mikdârına nisbeten o kadar azdır ki insan bunların iyisiyle kötüsünü tefrîka vakit bulamıyor.

Bütün ma'nâsıyla âlim ve fâzıl olan ulemânın borcu, tekâlîf-i şer'iyyesinden bî-haber, ahlâk ve terbiyesi nâkıs olanlara tarîk-ı va'z u nasîhatle bir şey öğretmektir ki maatteessüf biz bunu hiçbir âlimimizde göremiyoruz veya görür isek de çok azlarında görebiliyoruz.

Adını âlim koyan hiçbir ferd tasavvur olunamaz ki ilmin, hangi dilde olursa olsun, beşeriyete bahş ü te'mîn ettiği fevâid ü muhassenâtın derecesini bilmemiş olsun.

Lâkin sözde özlerinin beğenmediği dünyaya bunlar o kadar rabt-ı kalb ü cân etmişler ki şahsiyetin müstelzim olduğu fevâidi bırakıp da bâtılı hakka fedâ edecek sözleri îrâda kalbleri yol vermiyor.

İslâm memleketlerinde müddet-i medîde icrâ-yı seyâhatle akvâm-ı İslâmiyyenin âdât, ahlâk sûret-i hayât ve maîşetini hâdde-i tedkîk ü tetebbu'dan geçirmiş olan Avrupa ulemâsının cümlesi âlem-i İslâmın bu kadar vîrân u perîşân olmasının sebeb-i yegânesi olarak İslâm ulemâsını gösterirler. Paris'de intişâr eder *Revue de Monde Musulman* mecmûasının muhbirlerinden birisi İran'da bir çok müddet devam eden seyâhati esnâsında gördüklerini şu sûretle hulâsa ediyor:

– "İran, hân ve molla ta'bîr olunan muzır mikropların tahrîbât-ı dâimesiyle mahkûm-ı fenâ edilmiş bir vücûddur.

Seyyidler ve hânlar arasında sû'-i ahlâk üzerine müstenid olan harekât-ı meş'ûme o kadar teammüm ve terakkī etmiş ki İran'ı ilk defa ziyâret etmiş olanlar özlerini teaccübden men' edemezler. Mollaların, seyyidlerin nüfûzu gāyet büyüktür. İranlılar kör körüne onların harekât-ı hod-serâne **[64]** ve şehevât-ı nefsâniyyelerine tebaiyyet etmeyi özleri için mukaddes bir vazîfe addederler. Milletin cehâletinden istifâde tarîkını ta'kîbde devam edenlerin hiç birisi yoktur ki bir veya bir nice kende sâhib ve hayli servete mâlik olmamış olsun.

İran'da seyyid olmak, hân olmak ne bir iktidâr ve hizmete tâbi'dir, ne de fazl ü hünere. Asıl hüner mevcûd olan sû'-i idâreden istifâde etmektir ki bunda da İran mikropları büyük bir meleke ve mümârese kesbetmişlerdir."

Bakü **Necat**

İTALYA'NIN ÜLTİMATOMU

Trablusgarb mes'elesinin vesâit-ı siyâsiyye ile halledilebileceğine dâir mehâfil-i resmiyyede izhâr olunan bütün ümîdlere rağmen nihâyet İtalya Hükûmeti dün Bâbıâlî'ye bir ültimatom teblîğ ederek Trablusgarb'ın yirmi dört saat zarfında tahliyesini taleb etti.

Son aylara gelinceye kadar Meclis-i Meb'ûsân'ında Hâriciye nâzırının ağzından Türkiye'ye karşı te'mînât-ı sulhperverâne i'tâ eden, Trablusgarb üzerinde bir gûnâ âmâl-i tecâvüzkârâne beslemediğine söz veren hattâ daha dün gazetelerde görülen tedârikât-ı askeriyye haberlerinin Türkiye'ye cihet-i tealluku olmadığını beyân eyleyen bir hükûmetin yalnız hukūk-ı düvel kavâidini değil sâdece haysiyet ve şeref ve nâmûs îcâbâtını da unutarak "ya keseni, ya canını!" tarzında bir harekete kıyâm etmesi şübhe yok ki memâlik-i Osmaniyyenin her tarafında pek haklı, pek meşrû' galeyân-ı nefret ve adâvete sebeb olacaktır.

Böyle bir ültimatom karşısında Hükûmet-i Osmaniyye'nin bir vaz'-ı inkıyâdkârâne alacağını zannetmek büyük bir hatâ olurdu. Çünkü bir devlet mahvolabilir fakat intihâr edemez. Türkiye uğradığı haksız tecâvüzden mütevellid kuvvetli bir hiss-i gayz u intikām ile yekvücûd olarak İtalya'ya karşı müdâfaa-i nâmûs ve vatan için harb etmekten başka bir şey düşünmeyecektır.

Donanmamızın henüz vücûd bulmamış olması hasebiyle kendisinden kırk elli derece kuvvetli bir düşman ile yalnız başına çarpışmaya terk ettiğimiz sevgili Trablusgarbımızın vazîfe-i vataniyyesini îfâ edeceğine emîn olduğumuz gibi orada nâmûs-ı vatanı muhâfaza için kan dökecek arslan kardeşlerimiz de hiçbir vakit mâder-i vatanın onları tahlîs uğrunda her fedâkârlıktan geri durmayacağına emîn olabilirler.

Eğer İtalyalılar bizim Trablusgarb'ı yalnız şeklen müdâfaa eder gibi görünerek bir iki gülle teâtîsinden sonra barışıvereceğimizi tahmîn etmişlerse bu hesâblarında pek çok aldanmış olacaklarını göreceklerdir. Şu dakīkadan i'tibâren Osmanlılarla İtalyalılar arasında iki milletten biri mahvoluncaya kadar devam edecek dehşetli ve afvetmez bir kîn ü garaz başlıyor. Bu kîn ü garaza dünyada müsâvî olabilecek bir şey varsa o da bütün İtalyanlara karşı hissettiğimiz nefret ve istikrâhdır.

Şu sırada derin bir hiss-i ıztırâb ile çırpınan Osmanlıların hissettikleri ezâ İtalyanlarla aramızda hâl-i harb tehaddüs etmiş olduğu için değildir. Demir bir kafese kapandığı için kurdların hücûmuna ve istihzâsına uğrayarak müdâfaa-i nefse imkân göremeyen arslanın çektiği azâbdır. Ah İtalyanlarla bir karış mesâfede hem-hudûd olsa idik! İşte bugün bütün Osmanlıların sıkılmış, daralmış sînesinden çıkan sayha-i intikām.

Maamâfîh biz her vâsıtaya mürâcaat ederek bu intikāmı alacağız. Her yerde İtalyanlarla çarpışacağız. Bugünden i'tibâren İtalyanlarla her münâsebetimiz munkatı' olmuştur. Bundan sonra memleketimizde bir İtalyanın çehresini görmeyeceğiz, bundan sonra memleketimizde bir İtalyan bayrağının bir sefîne üzerinde dalgalandığını görmeyeceğiz, bundan sonra bir İtalyan malının Osmanlı ülkesinde bir para ettiğini görmeyeceğiz. Bundan sonra İtalya nâmı telaffuz edildiği zaman Osmanlıların kalbinde bir kîn ve intikām

ateşi kaynayacak, boğazından kısık bir sadâ-yı gayz u nefret çıkacak. Bundan sonra doğacak Osmanlı çocuklarının ninnisini işte bu kîn ve intikām sayhaları teşkîl edecek ve bu millet, eğer bu millette zerre kadar hubb-ı nefs, haysiyet ve hamiyyet varsa İtalya'dan intikāmını alacak. Bundan sonra Osmanlıların en birinci sâik-ı hayâtı bu hırs-ı intikām olacaktır. Osmanlılar bundan sonra bu intikām için yaşayacak, bunun için hazırlanacak ve elbette intikāmını alacaktır. Haydi vatandaşlar, kemâl-i metânet ve sükûnetle vazîfe başına!

(*Tanin*)

ŞUÛN

Mikado Hazretleri Pekin'de

Japonya İmparatoru Mikado hazretlerinin 1912 senesinde Çin pâyitahtını ziyâret edeceğini Rus gazeteleri menâbi'-i mevsûkadan istihbâr olunduğunu kaydederek yazıyorlar. Bu seyâhat tahakkuk ederse âlem-i siyâsette gāyet büyük bir ehemmiyeti hâiz olacağı zannolunuyor. Japonların muvaffakıyât-ı mütevâliyyelerine bir muvaffakıyet daha zammolunuyor demektir. (كلما ازداد تكررا ازداد حسنًا)

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

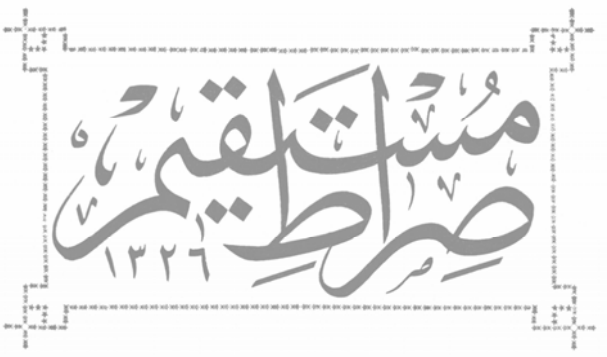

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

5 Ekim 1911 12 Şevval 1329 Perşembe 22 Eylül 1327 **Yedinci Cild - Aded: 161**

YALDIZLI MEDENİYET!

Hâlimiz çok garîbdir: Gözümüzün önünde yüz bin türlü vahşetlerini ayne'l-yakîn müşâhede ettiğimiz halde bizim gazetelerimiz yine o "yaldızlı medeniyet!"den bahseder dururlar.

Medeniyet ve insâniyeti taslamak yalnız bize kalıyor. Biz hâlâ insâniyet, medeniyet, kānûn der sayıklarız. Ama a'dâmız daima canavarcasına saldırır. Ne kānûna bakar, ne de medeniyete, yalnız gözettiği bir şey var ise o da fırsattır, fırsat eline geçtiği dakīkada her nevi' vahşeti ayıcasına icrâ etmekten hiç çekinmezler. Bize gelince yine medeniyet dolmasını "çi börek" yerinde yuttururlar. Yirminci asır medeniyeti der, dururlar. Biz de onların aks-i amellerini hergün müşâhede ettiğimiz halde, bu müşâhedâtımızı bile sem'-i i'tibâra almayıp medeniyet dolmasını kendimiz yutar ve âleme de tavsiye ederiz.

Âh yâ Rabbi! Nedir bizdeki bu körlük? Nedir bu yalandan nezâketler, kendi kendimizi aldatmalar?..

Ey ehl-i İslâm gözünüzü açınız! Bize hep yırtıcı hayvan gibi saldırıyorlar, her a'zâmızı parçalıyorlar. İnsâniyete hücûm ediyorlar, hukūk-ı İslâmiyet'e tecâvüz ediyorlar, bütün a'dâmızın yegâne âmâli bizi ortalıktan kaldırmaktan başka bir şey değildir. Bize: Medeniyet, insâniyet, müsâvât, adâlet tavsiyeleri bizi iğfâl etmekten başka bir şey değildir.

Biz bugün bunların gözümüz önünde icrâ etmekte oldukları vahşetlerin bir kaçını hâtırlayacak olursak kifâyet eder: İngilizlerin Transval'da yaptıkları vahşetleri ta'dâda lüzûm görmüyorum, Sudan'da mütemehdînin cesedini Kitchener mezârdan çıkararak ateşe yaktı, o da hiçtir, o da hiç bu da hiç.

1901 senesinde bütün Avrupa düvel-i mütemeddinesi Çin'e hücûm edeceği zaman, daha ortalıkta muhârebe yok iken umûm Mançurya'da nerede bir Çinli gördüler ise hemen orada kesdiler, Plagoveşiçinski'de Çinli ameleden erkek, kadın ve sıbyândan her kimi buldular ise, hayvan sürüsü gibi koğarak Amur Nehri'ne doldurdular, orada boğdular, binlerce adam boğuldu. İnsan lâşesi Amur Nehri üzerinde üç gün hemen köprü hâlini almıştı, bütün Plagoveşiçinski beldesinde Çinli nâmına kimseyi bırakmayıp hep Amur'da boğdular. Hattâ Amur Nehri'nde geçmekte olan bir vapuru dahi durdurdular da, vapurda bulunan 13 nefer Çinli tâifeyi, yalnız Çinli oldukları, Çinli doğdukları için Amur'a attılar.

Sonra da tuhafı şurası idi ki, yine Rus zâbitleri Amur Nehri'nde akmakta olan bu lâşeleri uzun bir "bağur" ile karaya doğru çekerlerdi, cesedin her tarafını yoklayarak paralarını alır, lâşeleri tekrar suya atarlardı.

Bu vahşetler Rusya'da pasaport ile bulunan Çinlilere karşı bu sûretle alenen yapılıyordu, âlem-i medeniyyetten hiç ses, sadâ yok. Sonra nefs-i Pekin'de umûm Avrupalılar tarafından yapılmış vahşetler ırz ve nâmûsa tecâvüzler, gündüz vasat-ı nehârda sokak ortasında dokuz on yaşında kızlara hayvancasına saldırmalar, hep gözümüz önünde idi.

Ne ise onlar hep efrâd-ı millete karşı olduğundan bir derece ma'zûrdur, demek de câiz olurdu. Şimdi adüvv-i mübînimiz İtalya bize **[66]** karşı kānûn-şikenâne vahşetler icrâ ederse bile, biz yine medeniyet ve insâniyetten bahsedip duracağız. Yevmî gazetelerimiz bize hep insâniyet tavsiye etmekte!.. Yâ hû! Ne vakte kadar kendi kendimizi iğfâl edeceğiz! Bütün sanâyi'-i medeniyyeden mahrûm olduğumuz halde, yalnız ağız patırdısıyla olan medeniyetten ne çıkar? Böyle yaldızlı medeniyetlerden ne olur? Bunlar hep milletin kuvve-i ma'neviyyesine darbedir.

Bugün bize lâzım ve vâcib olan bir şey var ise: Millete yalan yanlış havâdis vermekten ictinâb ederek, aslâ ve kat'â kimseyi iğfâl etmeyip ve boşu boşuna tehyîc-i ezhân dahi etmeyip kemâl-i i'tidâl ile hükûmetimizin tedâbîr-i musîbesine emniyet ederek, vâki' olacak evâmirine muntazır olmaktır. Hükûmetimiz tarafından bir arş emri sudûr ettiği saatten i'tibâren her ferd-i müslüman için cihâd farz-ı ayn olur.

O zaman: Malımız, canımız, kanımız hep bu vatan uğrunda fedâ olsun. Değil yalnız memâlik-i Osmaniyye müslümanlarına, umûm ehl-i İslâma cihâd farz-ı ayn olur.

Böyle bir zamanda bu gibi girdâbdan müslümanların kendilerini tahlîs edecekleri yegâne çâre her ne ise, ricâl-i hükûmetin o çâreyi tedbîrde kusûr etmemesi matlûb olmakla beraber, efrâd-ı milletin de hükûmet ricâline itâatte kusûr etmemeleri vâcibdir.

Bugün kahve köşelerinde kurulmuş planlardan hiç biri işe yaramaz. Bugün milletin rehberlik vazîfesini iltizâm ederek, zimâm-ı devleti dest-i tasarruflarına geçirmiş zevât-ı kirâm, vatan-ı mukaddesimizin düşman karşısında olan mevkiini daha yakından görerek daha münâsib tedâbîre teşebbüs edecekleri muhakkaktır. Tekrar edeceğim, mâ-sebaktan iğmâz ederek dedikodulardan vazgeçerek bütün ciddiyet ile mevcûdiyetimizi göstermek için her umûru erbâbına tefvîz ederek, Hükûmet-i Seniyye ve Halîfe-i A'zam efendimizin emr u fermânlarına muntazır olmak cümle ehl-i îmâna vâcibdir.

Eğer biz hükûmetimizin emrine itâat ederek vazîfemizde sebât ve metânet gösterecek olursak "yaldızlı medeniyet" değil, hakîkī medeniyete muvaffak oluruz.

Eğer bu mes'ele "Şark Mes'elesi"nin netîcesi olup devletler İtalya mukarrerâtında müttefik iseler, ihtimâl bir müddet bizi dahi iğfâl edebilirler. Fakat her kim bu denâeti irtikâb ederse cezâsını bulur. Biz "Şark Mes'elesi" hallolunacağı zaman ricâl ü nisvânımız canlarımızı fedâ ederek hukūk-ı dîniyyemizi muhâfaza uğrunda kurban oluruz. Şerîat-i garrâ-i mutahharamız bize bunu emr u fermân buyurmuştur, biz ehl-i îmân nazarında şerîattan büyük âmir yoktur. Cihâd şer'an erkân-ı dînden olup "farz-ı ayn"dır, "farz-ı ayn"dır, "farz-ı ayn"…

Abdürreşid İbrahim

* * *

MÜSLÜMANLIK'LA MEDENİYET

Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar

Dînin ma'nâsını bu sûretle yanlış anlamamız bize takvâdan gerek aleyhisselâtü vesselâm Efendimizin, gerek Ashâb-ı kirâm'ın zamanlarında maksûd olan ma'nâyı da değiştirtti. Evet, bugün muttakī denilince ekseriyetin anladığı medlûl, sa'y u ameli terketmiş, atâleti, batâleti kendisine şiâr edinmiş, dünyadan râbıtasını kesmiş, mâzîden âtîden külliyyen bî-haber bir adamdır ki yürürken gâyet ağır yürür; otururken boynunu bir tarafa büker; eğer kendisine mühim bir iş tevdî' olunursa yüzüne gözüne bulaştırır, işte halkın kısm-ı a'zamı nazarında bir muttakīnin evsâfı şudur. Görülüyor ki bu hâl selef-i sâlihin muttasıf olduğu ahvâle tamamıyla mugāyir, onun tamâmıyla zıddıdır. Ne hâcet, aleyhisselâtü vesselâm Efendimiz'le her biri takvâda imam olan, dînin kemâlini temsîl eden ashâbı meydanda duruyor. Havâsdan, avâmdan bilmeyen yoktur ki bunların her biri sa'y ü mücâhede erbâbı, uluvv-i himmet ashâbı idiler. Yükselemedik pâye-i şân u şevket, yükseltmedik râyet-i mecd ü azamet bırakmadılar. Hakkı i'zâz ettiler; bâtılı makhûr eylediler. Zulmün, dalâlin istinâd ettiği esâsları yıktılar. Bunların târîhini mütâlaa eden bir nazar, öyle muazzam bir himmete tesâdüf eder ki dağlarla çarpışsa devirir, Süreyyâ'ya baksa üfûl ettirir. Öyle bir himmet ki huzûr-ı mehîbinde asrın büyükleri mebhût kalır da olanca himmetleri nisbetle acz-i mahz derekesine iner. Öyle bir himmet ki ashâbını a'mâl-i hasîseden, umûr-ı sefîleden tenzîh ederek semâvât-ı rif'ate yükseltir. Öyle bir himmet ki erbâbını nazar-firîb şehevât-ı nefsâniyyeden alıkoyduğu kadar menâzil-i kemâle doğru sevkettiği, hakîkī meskenete düşmekten men' eylediği kadar şâhika-i mekrümete yükselttiği için o himmetin ashâbı bu beşer sûretinde melek olmuş, şu hâkî vücûd içinde nûr-ı mübîn kesilmişti.

İşte Müslümanlığın müslümanlara gösterdiği, ta'yîn ettiği takvâ budur. Yoksa takvâ nâmına bugün görülen; İslâm ile tatbîk edilince aynı fısk u fücûr olduğu tahakkuk edecek olan hareket değildir.

Takvâyı hakîkat-i İslâma vukûfsuzluk yüzünden yanlış anlamamız insanları iki kısma ayırmamıza sebeb oldu. Birincisine ehl-i dünya ismini verdik ki bunlar gerek vücûdlarıyla, gerek kafalarıyla çalışarak memleketleri, i'mâr eden, halkın refâhiyetini, saâdetini te'mîn eyleyenlerdir. İkincisine ise âhiret adamları dedik ki bütün dünyayı bir tarafa bırakarak nefislerini ferâizin hâricindeki nâfile namazlara, oruçlara vakfeden, sokaklardan kudûmlerin, davulların, bayrakların arkasından zikrederek yürüyenlerdir.

[67] İşte bir kaç asırdan beri âlem-i İslâma epeyce kök salan şu mevhûm taksîm yüzündendir ki ehl-i dünya denilen fırka yalnız saâdet-i maddiyye te'mînine medâr olan ulûm ile iştigāle, ehl-i âhiret ise münhasıran ahkâm-ı ibâdâtı bildiren mebâhis ile imrâr-ı hayâta koyuldu. Bunun netîcesi olarak dünya adamları dîne karşı bir çok şüpheler besleyecek kadar cehl içinde kaldıkları gibi âhiret adamları da kendi ekmeğini kazanamayıp ötekine berikine el uzadacak, yüz suyu dökecek kadar dünya umûrundan gaflete daldılar.

Dîn ile dünyanın bu sûretle birbirinden ayrı bilinmesi, müslümanlığın esâslarına taban tabana zıd evâmirine büsbütün muhâlif olduktan başka o evâmirin bir çoğunu muattal bırakır.

Yukarıki fasıllarımızda da söylemiş idik: Müslümanlık rûhun metâlibi ile cismin havâicini öyle mükemmel bir sûrette tevfîk etmiştir ki doğru bir meslek ta'kīb etmek isteyenler kat'iyyen onun hâricine çıkamazlar. Evet, biz bu iddiâmızı delâil-i kâtı'a ile isbât ettik; işi gücü bırakıp ibâdet ile vakit geçirmenin mukarrerât-ı İslâmiyyeden olmadığını söyledik:

رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ)[2] kezâlik ,(مَنْ تَبَتَّلَ فَلَيْسَ مِنَّا)[1] وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي)[3] ,(حَسَنَةً الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ) gibi âyetlerle Müslümanlığın hem dîn, hem dünyanın salâhı için nâzil olduğunu anlattık. Şerîat-i garrâ-yı İslâmiyyenin insanları atâletten men' ettiğini, sa'y ü amele sevkeylediğini; bu husûsda asr-ı hâzır felâsifesinin birer düstûr-ı hikmet tanılan sözlerinden çok daha müessir teblîgātta bulunduğunu berâhîn-i kat'iyye ile te'yîd eyledik. Daha sonra a'mâlin niyetlere merbût olduğunu, binâenaleyh riyâ maksadıyla bütün muharremâtı terkeden bir adamın günahkâr bir münâfık sayılacağını, ihlâs kastıyla hatâ eden bir adamın bu hatâsından dolayı muâteb değil, bilakis me'cûr olacağını söyledik: (اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّات)[4] Hazret-i Ali şuna yakın bir söz söylüyor: "Rızâ-yı İlâhîyi kastetmek şartıyla bütün dünyayı, bütün dünyanın menâimini nefsinde cem' eden adam zâhiddir; rızâ-yı İlâhîyi kastetmemek şartıyla bütün dünyayı terkeden adam zâhid değildir."

Evet, bunların hepsini, yahud buna yakın sözleri yukarıki fasıllarımızda söyledik. Burada nazarları ilk cemâât-i İslâmiyyenin ahvâline ircâ' etmek istiyoruz. Çünkü o cem'iyetin efrâdı bu söylediklerimiz gibi dünya adamı, âhiret adamı nâmıyla iki kısma ayrılmış değil idi, bilakis târîh bize gösteriyor ki ilk müslümanların hepsi hem din için, hem dünya için çalışmakta müttehid idiler. Hazret-i Ebû Bekir tâcir idi. Ticâreti, arş-ı Hilâfet'e çıktıktan sonra bıraktı. İmam Ebû Ahmed bin Hanbel diyor ki: "Ashâb-ı kirâm karada, denizde ticâret ederler, hurmalıklarında çalışırlar idi." Ebû Kulâbe radiyallâhu anh bir arkadaşını mescidde i'tikâfa kapanmış görerek dedi ki: "Seni hâricde maîşetini aramakla meşgûl görmek benim için böyle bir mescid köşesinde çekilmiş görmekten daha hayırlıdır." Hz. Ömer radiyallâhu anh diyor ki: (مَا مِنْ مَوْضِعٍ يَأْتِينِي الْمَوْتُ فِيهِ أَحَبُّ عَلَيَّ مِنْ مَوْطِنٍ أَتَسَوَّقُ فِيهِ[5] لِأَهْلِي أَبِيعُ وَأَشْتَرِي) "Ölmek istediğim yerlerin hiç biri, evlâd u iyâlim için çalışıp kazandığım yer kadar olamaz" (yani hüsn-i hâtimeyi ancak böyle bir yerde ölmekle kāim bilirim.)

Bu da şundan ileri geliyor ki Cenâb-ı Peygamber ashâbını, ümmetini âhiret için a'mâl-i hayra sevkettiği kadar dünya için çalışmaya da tergīb buyuruyordu. (أُطْلُبُوا الرِّزقَ فى[6] ,(خبايا الارض اعمل لدنياك كانك تعيش ابدًا و اعمل لأخرتك كانك)[7] ,(تموت غدًا ,(تِسْعَةُ أَعْشَارِ الرِّزْقِ فِي التِّجَارَةِ)[9] ,(أَخِّرُثُوا فَإِنَّ الحَرْثَ مُبَارَكٌ)[8] (العبادة عشرة اجزاء تسعة منها فى طلب الحلال)[10] gibi bir çok ehâdîs-i sahîha meydanda duruyor.

İşte bunlar diyânet-i İslâmiyyenin esâslarıdır, işte bunlar ilk cemâat-i İslâmiyyenin hâlleridir ki dünya ile dîne âid mesâlihin ayrılmadığına birer şâhid-i âdildir. Müslümanları Sadr-ı İslâm'da şimdiki gibi hizb-i dînî, hizb-i dünyevî nâmıyla ikiye ayırmaktan sıyânet eden sebeb de bundan başka bir şey değildir. Bu ayrılık öyle mühlik bir belâdır ki milletin âmâli, temâyülâtı arasında tehâlüf husûle getirir maksadlar, gāyetler beyninde tenâkuz icâd eder; ne kadar avâmil-i te'lîf bulunursa bulunsun efrâd-ı millet arasında buğzlar, kînler, tefrikalar husûle getirir; nihâyet iş o râddeye varır ki bu iki fırka arasında cem'iyet bir ihtilâl-i fikriyyeye mahkûm olur. Bir kere bu ihtilâl de kökleşti mi artık efrâd-ı ümmeti birbirine bağlayan esâslı râbıtalar çözülür, hey'et-i ictimâiyyeye fesâd ârız olduğu gibi istikbâlin vahâmeti kendisini her nazara göstermeye başlar. Milletin hâli bu derekeye düşünce hizb-i dînî ile hizb-i dünyevî, mes'ûliyeti birbirine yükletmeye kalkışır. Hizb-i dînî meydanda fesâd, halkın şehevât-ı behîmiyyesi arkasında koşmasından ileri geldi, demeye hizb-i dünyevî ise bu fenâlıklar esâtize-i din vazîfe-i irşâdı insanları hevesât-ı rezîlesinden men' edebilecek sûrette îfâ edemediklerindendir, sûretinde şikâyet etmeye başlar. Bunlar, bu bîhûde mücâdelelerle uğraşmakta iken nifâk, fesâd tohumları alabildiğine neşv ü nemâ bularak etrâfa yayılarak milleti izmihlâl uçurumlarına doğru sürükleyip götürür.

Mehmed Âkif

* * *

[68] DEVR-İ PEYGAMBERÎ TÂRÎHÇESİ

–mâba'd–

İkinci sâl-i hicrette Beytü'l-Makdis'den tahvîl-i teveccüh edilerek Mescid-i Harâm, kıblegâh-ı İslâm oldu. Kıtâl-i müşrikîn hakkında ehl-i îmâna ruhsat verildi.

Seyyidü'l-mücâhidîn Efendimiz gerek bizzât kumanda, gerek Ashâbdan birini kumandan ta'yîn etmek sûretiyle birçok "gazve"ler ve "seriyye"ler tertîb eylediler.

Gazavât-ı seniyyenin en meşhûru Bedir gazve-i kübrâsıdır ki bu sene Ramazan'ında vukū' bulmuş ve millet-i İslâmiyyenin ilk ordusunu teşkîl eyleyen 305 dilâverin gayret ü besâletiyle 900'ü mütecâviz müşrikten kimi esîr, kimi tedmîr edilmişti. Meşhûr Ebû Cehil laîni de sâir sanâdîd-i Kureyş ile maktûlîn arasında bulunuyordu.

Hicretin üçüncü yılında Uhud melhame-i uzmâsı vâki' oldu. Şüc'ân-ı[11] müslimîn 700 kadar olup küffâr-ı müşrikîn ise 3000 mikdârında ve çoğu zırhlı idi. Bidâyet-i harbde müşrikler, ehl-i îmânın savlet-i şecîânesine karşı mecbûr-ı firâr oldu. Lâkin, Uhud Dağı'nın gediğine ta'biye buyurulan tîr-endâzların emr-i Peygamberî hılâfına mevki'lerinden ayrılması üzerine müşrikler o vakit süvârî kumandanı bulunan Hâlid bin el-Velîd oradan geçip İslâm ordusunu arkadan kuşattı. Müslümanlar iki kılıç arasında kaldılar. Hazret-i Hamza, Vahşî nâmındaki bir kölenin geriden fırlattığı harbe ile şehîd düştü. Yetmiş kadar sahâbî mertebe-i şehâdete erdi. Nebiyyü's-seyf Efendimiz de mecrûh oldu. Müşrikîn telefâtı yirmi otuz mikdârı idi. Netîce-i harbde gālib, mağlûb belli olmaksızın ayrılındı.

---

[1] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 12290.
[2] Bakara, 2/201.
[3] Nur, 24/55.
[4] Buhârî, *Sahih,* Mukaddime, Bâbü Vahy.
[5] Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr,* Mısır, 1990, c. 4, s. 174.
[6] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 2830.
[7] Merâgî, *Tefsîrü Merâgî,* Mısır, 1946, c. 4, s. 187.
[8] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 1211.
[9] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 6183.
[10] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn,* Beyrut, c. 2, s. 90.
[11] Metinde (شجعات) şeklinde yazılmıştır.

Beşinci sâl-i hicrîdeki Hendek gazvesi de gazavât-ı meşhûredendir:

Kabâil-i müşrikenin ittifâkıyla toplanan 10.000'i mütecâviz bir kuvvetin hücûm edeceği belde-i tâhirede duyulmasıyla Ashâb-ı kirâmdan "Selmân-ı Fârisî"nin tavsiyesine ittibâan Medîne etrâfına hendek kazılıp tedâfüî bir vaz'iyyet alındı. Efendimiz bizzât hafriyât ile uğraşmak ve taş, toprak taşımak sûretiyle ashâbını teşvîk buyurdu. Müşrikler gelip Medîne'yi muhâsara ettiler. Soğuk ve kaht münâsebetiyle ehl-i İslâm hem üşüyor, hem de yiyecek şey bulamıyordu. Nihâyet hendek karşısında ok atıp duran muhâcimînden meşhûr Amr bin Abdûd ile diğer birkaç kişi hayvanlarını zorlayıp hendeği geçtiler. Amr, Hazret-i Ali'nin darbesiyle bî-rûh olarak yere serildi. Yanındaki Nevfel bin Abdullah da Zübeyr bin el-Avvam'ın kılıcıyla ikiye ayrıldı. Öbürleri cân korkusuyla hendeği atlamaya mecbûr oldular.

Ertesi günü müşrikîn arasına nifâk düştü. Akşamüstü de şiddetli bir bora çıktı. Orduları bozuldu. Emvâl ü eşyâyı bırakıp kaçtılar. Ehl-i İslâm onları iğtinâm etti.

Altıncı sene-i hicriyesinde Resûlullâh Efendimiz umre niyetiyle ve 1500 kadar sahâbî maiyetiyle Mekke'ye azîmet buyurdu. Hudeybiye mevkiinde Kureyş'in mümânaat edileceği haber alınmasıyla muhârebe için Harrâş bin Ümeyye el-Huzâî'yi istediler. Fakat vukū' bulan müdâhale üzerine kurtulup huzûr-ı Peygamberîye avdetle arz-ı keyfiyet etti. Tekrar Osman bin Affân'ı yolladı. Bir aralık Osman öldürülmüş haber-i kâzibi intişâr edince Efendimiz bir ağaç altına oturup ölünceye kadar Kureyş ile muhârebeden geri dönmemek şartıyla ashâbına bey'at teklîf eyledi. Teklîf-i Nebevîyi kabûl ve îfâsı[n]ı taahhüd ettiler. Şu taahhüd Mekke'de duyulunca Kureyş'in de yelkenleri suya indi. Musâlaha için Amr bin Süheyl'i nezd-i Peygamberîye murahhas gönderdiler. Bazı şerâit ve 10 sene müddetle musâlaha teklîf ediliyordu. Hepsi kabûl buyuruldu. Şerâitin bazısı evvelâ Ashâb-ı kirâma ağır geldiyse de bilâhare hikmet-i kabulü anlaşıldı.

Yedinci sene-i hicrette 400 piyâde 200 süvârî ile Hayber'e azîmet edilerek 10 gün muhâsaradan sonra müteaddid kaleleri feth u teshîr kılındı. İslâmdan 15 şehîd, Hayberli Yahudilerden 93 maktûl vardı. Bu muhârebede Hazret-i Ali'nin fevkalâde şecâati ve bir kale kapısını koparıp elinde kalkan gibi kullandığı görüldü. Ba'de'z-zafer avdet buyurulduktan sonra "Muhammedün Resûlullâh" ibâre-i celîlesini hâvî gümüş bir mühür hakkettirildi. Ve o mühür ile mahtûm altı kıt'a nâme-i hümâyûn yazılıp Habeş Necâşîsi Ashama'ya, Mısır Hükümdârı Mukavkıs'a, Rûm Kayseri Herakl'e, Belkā Meliki Hâris bin Ebî Şemr Gassânî'ye, Yemâme Hâkimi Hevze bin Ali'ye, Kisrâ-yı Acem Hüsrev Perviz'e gönderildi.

Bunlardan ilk üçü âsâr-ı ihtirâm gösterdi. Dördüncüsü nâme-i Risâleti yere attı. Beşincisi: Beni velîahd ta'yîn edersе Müslüman olurum! dedi. Altıncısı ise parçalamak küstahlığında bulundu. Biraz sonra her üçü de gadab-ı İlâhîye uğradı.

Hicretin sekizinci yılında Kureşîler, musâlahayı nakzettikleri cihetle 12.000 kadar asâkir-i müslimîn ile ve feth-i Mekke niyetiyle azîmet buyuruldu. Belde-i mukaddesenin bir kısmı sulhan, ve bir kısmı da harben teshîr olundu. Demi heder edilenlerin birkaç dânesinden mâadâ Mekkeliler için afv-ı **[69]** umûmî ilân olundu. Kâbe-i Mükerreme'de bulunan yüzlerce put kırılıp atıldı. Ahâlî fevc fevc gelip Resûlullâh'a bey'at eyledi ve müslüman oldu.

Mekke'nin fethinden sonra kabâil-i müşrike bakiyyesi Huneyn denilen vâdîde toplanmaya ve adedleri yirmi bin kadara varmaya başladığı cihetle Resûl-i Ekrem Efendimiz 12000 askerle bunların tenkîline azîmet buyurdu. İbtidâ asâkir-i İslâmiyyeye hezîmet ârız olmuş ise de eşcau'l-mürselîn Efendimizle maiyetlerindeki birkaç fedâkârın sebâtı sâyesinde bozgun asker geri dönüp müşrikîni mecbûr-ı firâr eyledi, müslümanlardan 4 şehîd, müşriklerden 70 maktûl düştü.

Bu muhârebeye iştirâk eden Sekafiler, kaçıp Tâif'e kapandılar. Bilâhare bir fitne çıkarmaları muhtemel olduğundan Efendimiz oraya azîmetle kal'ayı muhâsara etti. Mahsûrîn içeriden ok atıyor ve muhâsırîni mecrûh ve maktûl düşürüyordu. Bu oklardan on iki sahâbî şerbet-i şehâdeti içti. On sekiz gün devam eden muhâsara netîcesinde kal'anın fethi müyesser olmadığı cihetle teshîri zamân-ı mev'ûduna ta'lîkan avdet buyuruldu.*

Zât-ı Risâlet, Tâif'den Ci'râne'ye muvâsalat edince mâl-ı ganâimi Ashâb-ı kirâmına taksîm eyleyerek Medîne'ye döndü.

Hicretin dokuzuncu yılında Şam tarafına yürümek üzere ordu tertîb olundu. Çünkü Kayserin emriyle Rûmların bir ordusu hazırlandığı ve buna mütenassır Arabların da iştirâk ederek merkez-i İslâma doğru gelmek azminde bulundukları işidilmişidi. Havalar sıcak ve kurak gittiği cihetle Medîne'de kıtlık vardı. Yol için azık tedâriki müşkil oluyordu. Muktedir olanların iâne vermesi emredildi. Herkes si'a-i hâline göre nakden ve mâlen yardım etti. Otuz bin kişilik bir kuvvet toplandı.

Bazı münâfıklar bu sefere iştirâk etmediler. Resûlullâh Efendimiz, dîni bütün müslümanlarla yola çıktı ve Tebûk mevkiine kadar geldi. Müslüman ordusunun hudûd boylarına kadar gelip meydan okuması Rûmlara dehşet verdi. Yerlerinden kımıldanmadılar. Asâkir-i müslimîn orada epeyce oturup bekledikten ve Eyle ile Cerbâ ve Ezrah beldeleri ahâlîsiyle musâlaha ettikten sonra geri döndü.

Onuncu sene-i hicrette her tarafdan elçiler ve meb'ûslar geldi –ki bunlara ehl-i siyer ıstılâhında "vüfûd" ta'bîr olunur– Cezîretü'l-Arab'da ehl-i İslâm'a karşı duracak kabîle kalmadı. Bu sene Efendimiz, 40.000 kişiyle Mekke'ye azîmet ve farîza-i haccı îfâ buyurdu. Arafât'da belîğ ve câmi' bir hutbe okuyup ashâbına nasîhatler verdi. Ve burada bulunanlar işittiklerini bulunmayanlara teblîğ etsin dedi. Ba'de'l-hac belde-i tâhireye avdet eyledi. –mâba'di var–

Tâhirü'l-Mevlevî

* Muahharan Tâifliler, mahsûs adam göndermek sûretiyle zât-ı Peygamberîye dehâlet eylediler ve cümlesi îmâna geldiler.

Terâcim-i Ahvâl:

ŞEYH ABDÜLEHAD EN-NÛRÎ

Meşâyih-i Halvetiyye miyânında fazl ü irfân ile iştihâr eyleyen zevât-ı âliyyeden olup 1013'de Sivas'da gehvâre-zîb-i âlem-i şuhûd olmuşlardır. Sinn-i farka ba'de'l-vusûl mukaddimât-ı ulûmu tahsîle başladıkları esnâda dayısı mu-allim ve mürşid-i ekremi olan Şeyh Abdülmecîd-i Sivasî hazretleri Sultân Mehmed Hân-ı Sâlis tarafından olunan da'vet-i hümâyûna imtisâlen İstanbul'a azîmetlerinde bera-berlerinde aldıklarından tahsîl ve tefeyyuzunu İstanbul'da ikmâl eylediler.

Ulûm-ı zâhire ve bâtıneden ahz-ı icâzeye mazhar olarak me'mûren li'l-irşâd Midilli'ye giderek bir müddet neşr-i ilim ve tarîkatle meşgûl olduktan sonra 1033 târîhinde Dersa-âdet'e celb olunarak Mehmed Ağa Tekyesi meşîhatiyle be-kâm oldular. Bu esnâlardaki sît-i fazl ü irfânlarına binâen 1041'de Fâtih Sultân Mehmed Hân ve 1051'de Sultân Bâ-yezîd Hân-ı Sânî hazerâtının cevâmi'-i şerîfesine ba'dehû Ayasofya Câmi'-i şerîfine vâiz ta'yîn buyuruldular. İşte bu vechile va'z u irşâd ve te'lîf-i âsâr ile evkât-güzâr iken "eş-Şeyh Abdülehad" terkîbiyle şuarâdan Feyzî Efendi'nin "Git-ti bezm-i cennete Abdülehad" ve hulefâsından Şeyh Nazmî Efendi'nin "Abdülahad Efendi olsun mukīm-i cennet" mıs-râ'larının delâleti olan 1061 târîhi Safer'inin ilk Cuma'sında âzim-i gülşen-sarây-ı ukbâ olarak hâric-i sûrda Eyyûb Ni-şancı'sında mürşid-i mükerremleri sâhib-i te'lîfât-ı adîde Ab-dülmecîd-i Sivasî hazretlerinin türbe-i şerîfeleri kurbünde vedîa-i hâk-i fenâ kılındılar. Kaddesallâhu sırrehu'l-azîz.

Ulûm-ı bâtınada ve be-tahsîs ilm-i ta'bîr-i rü'yâdaki ikti-dâr-ı mürşidâneleri müsellem-i enâm idi. Üç batna kadar silsile-i neseb-i âlîleri "Şeyh Evhadüddîn Abdülahad en-Nûrî ibni Muslihuddîn Mustafâ Safâyî bin İsmail bin Ebi'l-Berekât" olmak üzere mazbûttur ki bunlardan pederleri o-lan Safâyî Efendi zümre-i kuzâttan ve Hazret-i Abdülmecîd-i Sivasî'nin cedd-i emcedi Ebu'l-Berekât'ın nebîrleri[1] ve *Mül-tekā* şârihlerinden Sivas Müftîsi İsmail Efendi'nin ferzen-didir. Vâlideleri de Ebu'l-Berekât'ın mahdûmu Muharrem Efendi'nin kerîmeleridir.

[70] Müellefât-ı ârifânelerinin başlıcaları:

1- *Şerh-i Erbaîniyyât*
2- *Riyâzu'l-Ezkâr*
3- *Te'dîbü'l-Mütemerridîn fî İslâmi'l-Ebeveyn*
4- *Risâletün fî Hayâti'l-Hızır ve İlyâs*
5- *Risâletün fî Tevfîkı Teâruzi'l-Âyât*
6- *Risâletü Mir'âti'l-Vücûdi fi'l-Merâtibi'l-Külliyyeti ve'l-Hafrât*
7- *Risâletün fî Nef'i Mesâ'i'l-Ahyâ li'l-Emvât*
8- *Risâletün fî Cevâzi Edâi'n-Nevâfili bi'l-Cemâati*
9- *Risâletün fî Şerâitı İsticâbeti'd-Duâi*
10- *Risâletün fî Muhabbeti'l-Abdi li-Rabbihî*
11- *Risâletün fî Hakīkati Leyleti'l-Kadr*
12- *Risâletün fî Şürûtı Talebi'l-İlmi'n-Nâfi'i*
13- *Risâletün fî İsbâti'ş-Şu'ûri li-Ehli'l-Kubûr*
14- *Risâletün fî Sübûti Tayyi'l-Mekâni li-Evliyâi'l-Üm-meti*
15- *Risâletün fî Cevâzi Deverânı's-Sûfiyye bi'l-Lügati't-Türkiyye*
16- *Risâletün mâ Arrafnâke*
17- *Şerhu Kelimâti Kümeyl bin Ziyâd*
18- *Merâtibü Ma'rifeti'r-Rahmân*
19- *Risâletü'l-Itriyye*
20- *İnkāzu't-Tâlibîn*
21- *İsbâtü'l-İlmi ve'ş-Şuûr*
22- *Hüccetü'l-Vedâd*
23- *El-Adlü ve'l-İksâtü Beyne't-Tefrîti ve'l-İfrât*
24- *Kasmü'l-Mübtedi'în*
25- *Dürer-i Nûrî*
26- *Risâletü't-Tâc*
27- *İsbâtü'l-Vâcibi fî Mâhiyeti'l-Vücûd*

Gazeliyât-ı[2] ârifânelerinden:

Küntü Kenz'in sırrıdır dünyâ ve ukbâdan garaz
Ona mektebhânedir bu çarh-ı mînâdan garaz
Enfüs ü âfâkı rü'yetle kemâle ârif ol
Ma'rifettir çünkü mahlûkāt-ı beydâdan garaz
Bir muammâdır bu âlem fehm eden âriflere
İsm-i a'zam sırrıdır çün ol muammâdan garaz
Sûfiyâ esmâda kalma gel müsemmâ dersin al
Bil müsemmâdır gözüm ta'lîm-i esmâdan garaz
Ko müyâdî şuglünü sen maksad-ı aksâyı gör
Çün netâyicdir kamu suğrâ ve kübrâdan garaz
Katresinde nice umman gizlidir dil-i bahrinin
Hâsılı dürr-i hakīkattir o deryâdan garaz
"Nûriyâ" hiç gayrı matlab kalmadı âşıklara
Hak cemâlidir hemîn cennât-ı ukbâdan garaz.

Bursa Meb'ûsu
Mehmed Tâhir

RAVZATÜ'L-KURRÂ'

– 25 –

Übey bin Ka'b Radıyallâhu anh

Übey bin Ka'b bin Kays el-Ensârî radıyallâhu anhın iki künyeleri olup biri Ebu'l-Münzir'dir ki bu künyeyi hazret-i Fahr-i Rusül efendimiz vermiştir ve diğeri Ebu't-Tufeyl'dir ki bunu da mahdûmu Tufeyl sebebiyle Hazret-i Ömer ver-miştir. Akabe ve Bedir'de bulunmuş olan ekâbir-i ashâb-ı Resûlullâhdandır. Seyyidü'l-kurrâ' ve muallim-i ashâb-ı Ha-bîb-i kibriyâ idiler. Zât-ı irfân-simâtları *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânı hıfza muvaffak olmuşlar ve Nebiyy-i muhterem efendimiz hazretlerine dinletmişlerdir. Tercümânü'l-*Kur'ân* olan seyyi-dünâ İbni Abbâs hazretleri dahi hıfzlarını sâhib-i tercüme

[1] Metinde (نبیره لری) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (غزلنات) şeklinde yazılmıştır.

hazretlerine dinletmişlerdir. Seyyidü'l-enâm aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri cenâb-ı Übeyy'e hitâben: [1](لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ) ilh. sûresini sana okuyup dinletmemi Rabbim bana emr etti" buyurmuş ve Hazret-i Übey bu iltifât-ı âlî üzerine vecd ü ibtihâc ile bükâ eylemiştir. Zât-ı sütûde-sıfâtları ketebe-i vahiyden ve asr-ı risâlette fetvâları zâhir olan fukahâ-yı ashâb-ı kirâmdandır. Hazret-i Ömer müşârunileyhi "seyyidü'l-müslimîn" deyü yâd ederlerdi. Salât-ı terâvîh on dört tarîhîne kadar evlerde ale'l-infirâd kılınır olduğu halde şevket-i İslâmiyyenin o vaktin hâlince en azîm olan Rûm ve İran devletlerini lerze-nâk etmeye başlamış olduğuna teşekküren o sene Hazret-i Ömer mescid-i şerîfde îkād-ı[2] kanâdîl ile ihyâ-yı sünnet etmiş ve *Muvattâ*'da mezkûr olduğu üzere salât-ı terâvîhin cemâatle edâsı için bu zât-ı âlîkadri me'mûr eylemişlerdir. "En iyi okuyanımız Übey'dir. Ve hükmen ve kazâca mâhirimiz Ali'dir" buyururlar idi. [3](خُذُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، وَسَالِمٍ، مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ، وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، وَأُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ) hadîsi *Buhârî* ehâdîsindendir. Sultân-ı enbiyâ aleyhi ekmelü't-tahâyâ efendimiz hazretleri cenâb-ı Übeyy'e hitâben "Yâ Ebe'l-Münzir! *Kur'ân-ı Kerîm*'in hangi âyeti azîmdir" deyü buyurunca, Ebu'l-Münzir "Yâ Resûlallâh 'Lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyu'l-kayyûm' âyet-i şerîfesi a'zam-ı âyât-ı *Kur'ân*dır" demeleri üzerine Fahr-i kâinât aleyhissalâtü vesselâm efendimiz **[71]** hazretleri yed-i mübâreklerini Ebu'l-Münzir'in göğsüne vaz' ile ilminin kuvvet ve kesretini senâ buyurmuşlardır. Bir gün bir adam gelerek "Yâ Ebe'l-Münzir! Bana bir vasiyet eyle onunla âmil olayım" der. Ebe'l-Münzir "Kitâbullâh'ı muktedâ-bih ittihâz eyle, hükmüne râzî ol. Çünkü cenâb-ı Nebî size *Kur'ân*'ı halef terkeyledi. Bir şâhiddir ki müttehem olamaz. Orada sizin ve sizden evvelkilerin zikri ve ahkâmı beyân olunmuştur. Bundan büyük zemîn-i tatbîk olamaz" cevâb-ı hikmet-âbını vermişlerdir. Hazret "Bir mü'mine musîbet isâbet eder ise her bir günâhdan berî olur" buyurmuşlardır. Zât-ı âlî-i kerîmânelerinden naklolunduğuna göre hazret-i Fahr-i âlem "Yâ Ebe'l-Münzir! Sen bu ümmete nusret ve temkîn tebşîr eyle. Dünyada menâfi'-i gayr-i meşrûasını istihsâl için irtikâb-ı zulm edenlerin âhirette hiç nasîbleri yoktur" buyurmuşlardır.

Yine kendilerinden rivâyet olunur ki cenâb-ı Nebî her gece nısfü'l-ley[l]de: "Ey nâs! Allah'ı zikrediniz ölüm geliyor" diye üç defa nidâ ederlermiş. Hazret-i Fahru's-rusül efendimiz Ebu'l-Münzir'e hitâben "Sana Cebrâil'den öğrendiğim şeyleri ta'lîm edeyim mi" dedi. Ebu'l-Münzir "Minnetdârınız olurum yâ Resûlallâh" demesiyle "Sen şu duâyı oku" emri şeref-sâdır olmuştur: [4](اللهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطَايَايَ، وَعَمْدِي، وَهَزْلِي، وَجَدِّي، وَلَا تَحْرِمْنِي بَرَكَةَ مَا أَعْطَيْتَنِي، وَلَا تَفْتِنِّي فِيمَا حَرَمْتَنِي) meâli: "İlâhî! Bilerek ve bilmeyerek ne kadar hatâlarım var ise cümlesini afv u mağfiret eyle, bana ihsân buyurulan nimetlerin feyz u bereketinden beni mahrûm etme. Bana harâm ettiğin şeylere beni meftûn ve hâhişger kılma" buyururlar idi ki: "Siz tarîk-ı Hak ve sünen-i Nebîye sâlik olunuz. Bir kul tasavvur olunmaz ki haşyetullâhdan ağladığı halde günâhları ağaçların kurumuş yaprakları gibi dökülmesin. Hiçbir kimse yoktur ki havfullâhdan girye-nâk olmasın. Mü'minlerin dört hâl üzere bulunmaları lâzımdır: Belâya sâbir, ihsâna şâkir, doğru sözlü, âdil hükümlü. Üç sınıf halkın meclisinden ictinâb ediniz: Onlar da; âlim-i gâfil, kāri'-i müdâhin, mutasavvıf-ı câhildir. Açlık nûr, tokluk âteş-i şehveti mûkızdır; bunlardan bir âteş-i sûz-nâk zuhûr eder ki sâhibini ihrâk etmeyince sönmez. Hakîkati söyleyenler ne kadar ma'rız-ı tahkīrde bulunsalar düşmanları dahi ulviyetlerini tasdîk ederler. Bir meclis ki erbâb-ı ilmden hâlîdir, orada hayvâniyet kāim olur, bir kavmin âlimi fakīr de olsa mahâfil-i irfânda büyüktür. Câhilin cesedi kable'l-mevt kendisi için bir kabr-i muzlimdir. Sana insâniyet nâmına olmayarak menfaat mukābili iltifât edenlerin hüsn-i teveccühleri muvakkattir. Ebû Hureyre ve Abdullah bin es-Sâib, Abdullah bin Ayyâş, Ebî Rebîa, Abdullah bin Hubeyb, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Ebu'l-Âliye er-Riyâhî hazerâtı *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânı bi-tarîkı'l-arz Übey bin Ka'b hazretlerinden ahz ü telakkī etmişlerdir. Radıyallâhu anhüm ecmaîn.

Sâhib-i tercüme hazretlerinin târîh-i vefâtları muhtelefün-fîh olup hicret-i seniyyenin 19, 20, 21 senesindedir. Târîh-i Ebi'l-Fidâ'da yirmi iki gösterilmiştir.

Çengelköyü **Hocazâde Ahmed Hilmi**

Mevâiz-i dîniyyeden:

TEÂRÜF-İ MÜSLİMÎN

Bismillâhirrahmânirrahîm

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا[5]

Şeyh-i ekber: (لتعارفوا اى لتساوى الكل فى البشرية المنتسبة الى ذكرانثى); diye tefsîr etmiştir.

Asıl hakīkī teârüf tehâbübdür. Bizim Hazret-i Peygambere nâzil olan *Kur'ân*-ı mübînin letâifindendir ki bu gibi ahlâka âid mesâilde hitâb yalnız ehl-i îmâna hasrolunmamış, belki umûm ehl-i hitâb insanlardır. (يَا اَيُّهَا النَّاسُ) hitâb-ı bâ-savâbı ile hilkaten yek-diğerinden hiç farkı olmayan insanlar! Size derim: Ben fülân kabîledenim, ben filân ve filânım diyerek tefâhur etmeyiniz, sizin beyninizde hilkaten bir farkınız yoktur hep ata ve anadan halkolunmuş bendelersiniz; demiştir.

İnsanlar şu sûretle teârüf etmeli. Esâs maksad budur. Muârefenin ma'nâsı dahi budur. Bilhassa asıl İslâmın muârefesi vâcibdir. Hazret-i Fahru'l-kâinât aleyhi ekmelü't-tahiyyât efendimizin ümmetine ta'lîmâtı gāyet vâsi' mikyâsda uhuvvet ve kardeşliktir. Mü'min mü'mine kardeştir. Bu ise

[1] Beyyine, 98/1.
[2] Metinde (ايقاء) şeklinde yazılmıştır.
[3] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Menâkıb, Bâbü Menâkıbı Ubey.
[4] el-Isfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Mısır, 1974, s. cüz. 1, s. 256.
[5] Hucurât, 49/13.

nass-ı *Kur'ân* ile sâbit ve evâmir-i İlâhiyyedendir ve nice ehâdîs-i Nebeviyye ile müeyyed sünnet-i seniyyedendir.

Ashâb-ı kirâm rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn müsâvât değil yek-diğere îsâr ederdi. [1](وَيُؤْثِرُونَ عَلَى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ) nass-ı celîli onlar hakkında vârid olmuştur. Fakat bizler maatteessüf nefs-i emmâremize mağlûb olduk, rehberlerimiz ve nücûm-ı hidâyetimiz olan Ashâb-ı kirâm efendilerimizin yolundan giderek, bilhassa millete rehber olacak adamlar, bizler, ulemâ kisvesinde bulunan zevât-ı kirâm herkesden ziyâde râh-ı Hakkı bizim gözetmemiz lâzım gelir iken bilakis herkesden evvel biz inhirâf ettik, lüzûm-ı muârefeyi ta'mîm, uhuvvet-i İslâmiyyeyi tahkîm etmek en büyük bir vazîfemiz iken bu vazîfemizi îfâ etmek şöyle dursun bilakis muhâsede ve münâferet bizim aramızda cereyân edip duruyor. Bugün biz de hubb-i fi'llâh buğz-ı fi'llâh kalmadı, hep hubb-i nefs, hubb-i dünya hâdimi olduk. **[72]** Sonra bizden ders-i ibret alacak avâmın hâli ne olur, onlar da bizim arkamızdan geleceklerdir, açık söyleyelim kendi kendimizi aldatmayalım, (علماء هذه الامة ضلوا واضلوا) bugün ulemâ beyninde olan münâferet kābil-i tedâvî değildir. Yâ hû ne için böyle olalım? Ayıb değil mi, yazık değil mi bu ümmete?

Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd bize ıslâh-ı zâtü'l-beyn ile emr u fermân buyurmuş iken biz de te'lîf-i kulûb uğrunda cüz'î bir teşebbüs yok; böylelikle hâlimiz ne olacak?

Fahru'l-kâinât aleyhi ekmelü't-tahiyyât efendimiz [2](لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ) buyurmuşlar; sizlerden hiç biriniz mü'min olamaz nefsi için sevdiği istediği şeyi kardeşi için de sevmez ve istemezse.

Acaba kendimizi bir yoklayalım. Biz böyle miyiz? Hiç şübhe olunamaz ki cüz'î insâf edersek hiç birimiz böyle evsâfa mâlik değiliz. Değil böylesi, yek-diğerimize sünnet olan selâmı bile esirgemeye başladık. İfşâ-i selâm sünnet ve alâ rivâyetin vâcib iken bizde selâm ortalıktan kalktı, ulemâmız bile bilmediği tanımadığı adama müslüman olduğunu bildiği halde selâm vermemeye başladı; halbuki teârüf ve tehâbübün en birinci vâsıtası selâm idi.

Sahâbe-i kirâmdan Amr bin el-Âs der ki: Bir adam Hazret-i Peygamber'e sordu: (أَيُّ الإِسْلاَمِ خَيْرٌ؟) yani İslâmiyet'te hayırlı haslet nedir?

Sallallâhu aleyhi ve sellem cevâben: [3](تُطْعِمُ الطَّعَامَ، وَتَقْرَأُ السَّلاَمَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ) Bildiğin ve bilmediğin adamlara it'âm-ı taâm ve îfâ-yı selâm etmektir.

Diğer bir hadîs-i şerîfde vârid olmuştur ki:

لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، أَوَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ[4]

Diyor ki: Mü'min olmadıkca cennete giremezsiniz, yek-diğerinizi sevmedikçe mü'min olamazsınız, size bir şey göstereyim ki her vakit yaparsanız sevişirsiniz yek-diğerinize selâmı ifşâ ediniz.

Acaba bu haslet bizde var mı, buralarını mülâhaza ediyor muyuz?

Ulemâmızın cumhûru: (السلام من شعار الاسلام فيجب اظهاره و افشائه) buyurmuşlardır.

Bazıları da: (فحيو) emri vücûb içindir demişlerdir, hiç şübhe yoktur ki selâm şiâr-ı İslâm'dandır, şu halde biz ne için bu selâmı terkettik? Suâli vârid-i hâtır olursa hiç cevâbımız yoktur.

Bundan mâadâ esbâb-ı teârüfden her ne ki bize lâzım ise bizde hiç yeri yoktur. Müsâmaha, musâfaha, musâhabe ve muhâtabe biz bunların hepsinden mahrûmuz. Ziyâret ve sıla ve ilâ gayri zâlik ahlâk-ı hamîde-i İslâmiyyeden her ne var ise hiç biri bizde bulunamıyor.

Bilakis yek-diğerimize adâvet ve münâferet esbâbından olup şer'an harâm olan; nemîme, zemîme, gıybet bizde şâyi' olup âdetâ umûr-ı âdiyyeden oldu.

Bir de şerîat-i garrâ-i mutahhere bizi ni'met-i İslâm ile tevhîd etmiş iken biz hâlâ kendi kendimize kabâile intisâbla iftihâr ediyoruz:

Türk, Tatar, Arnavud, Arab ve sâir kavmiyetler bizim için vesîle-i iftirâk ve medâr-ı şeref ve iftihâr olmuş. Canım insâf ile muhâkeme edecek olursak babalarımız ne yaptılar? Memleketlerimizi ecânibe teslîm etmekten başka bir menfaat gösteremediler, böyle iken biz de ancak kendi kendimize iftirâk ediyoruz.

[5](وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ) nass-ı celîlini, "i'tisâm bi-habli'llâh"[6] âyetlerini hiç duymadık, işitmedik mi?

Bugün umûm küre-i arzda mevcûd müslümanların ahvâli böyledir. Hep gaflet içinde yuvarlanıp gidiyoruz. Bir de kendi sû'-i a'mâlimizi mülâhaza etmeyip dîn-i mübîn-i İslâm'a lâyık olmayan bazı isnâdâtta bulunuyoruz. İşte bizim sû'-i a'mâlimize göre Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd a'dâlarını bize musallat etti, bütün küre-i arzda ne kadar müslüman var ise hepsi dûçâr-ı esâret ve zillet oldular. Ümerâmızı ve ulemâmızı envâ'-ı vâhime istîlâ etti. Müslümanların avâmı cehâleti san'at ittihâz ettiler, ulemâ nâmını hâmil olanlarımız da vâhimeye boğuldular, bilhassa bu son senelerde ittihâd-ı İslâm vâhimesi pek ziyâde galebe etti. Âdetâ İslâm kelimesini söylemekten çekinir olduk, altından bir ittihâd-ı İslâm çıkmasın diye korkuyoruz. A'dâlarımız da bizim vâhimelerimizi tamâmıyla keşfettiler, bizde cüz'î bir hareket görseler hemen siz ittihâd-ı İslâm komitesi teşkîl ediyorsunuz diyerek bize hücûm ediyorlar.

Şimdi ortalığa bir siyâset hastalığı da girdi, neûzü bi'llâh ittihâd-ı İslâm havfından ictinâb ile kelime-i tevhîdi dahi söyleyemeyecekler.

Halîfe nâmını imparatorluğa tebdîl etmek isterler, Osmanlı İmparatorluğu sözünü temcîd pilavı gibi kullanmaya başladılar. Ecnebîler, ki biz umûm ehl-i İslâmın a'dâsıdır,

[1] Haşr, 59/9.
[2] Buhârî, *Sahih,* Kitâbü'l-Îmân 6.
[3] Buhârî, *Sahih,* Kitâbü'l-Îmân 5.
[4] Müslim, *Sahih,* Kitâbü'l-Îmân 22.
[5] Enfâl, 8/46.
[6] Âl-i İmrân 103. âyette geçen (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ) "Allah'ın ipine sarılın" âyetine telmih vardır.

bunlar her fırsattan istifâde ederek bize maddeten ve ma'nen hücûm etmek isterler. Yine biz kendimiz onlara âlet oluyoruz.

Eğer biz kendimizi toplayıp da mâzîmize nedâmet ederek salâh u necâhımız için çalışmazsak bizim âkıbetimiz mevt-i ahmerdir.

Geliniz birâderler, kardeşler nedâmet edelim, tevbe ve istiğfâr edelim, kalblerimizde olan bu kasâvet, bu şakāveti teb'îd edelim.

[73] استغفرالله استغفرالله استغفرالله تعالى من كل ذنب اذنبته عمدا او خطاء سرا او علانية واتوب اليه من الذنب الذى اعلم و من الذنب الذى لا علم انك انت علام الغيوب.

Yâ Rabbî pişmân olduk, sen fazl ü inâyetin ile bize merhamet eyle, bizim taksîrâtımızı afveyle, hâlimizi ve istikbâlimizi ıslâh eyle yâ Rab! Diyerek kemâl-i hulûs ile Erhamü'r-râhimîn olan Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd-ı Gaffâru'z-zünûb'un merhametine sığınalım inşâallâh Habîbi olan Muhammed Mustafâ sallalâhu aleyhi vesellem hürmetine bizim taksîrâtımızı afveder de bizleri merhamet-i Samedâniyyesine mazhar eyler, ümîdiyle kardeşler yek-diğerlerimize sarılalım bu dîn-i mübîn-i İslâm âlî bir dîndir ve Cenâb-ı Allah'ın da lütf u inâyeti büyüktür. Biz bi-hakkın dînimize temessük eder de dînimizi her umûrumuzda kendimize rehber ittihâz edersek Hazret-i Allah bizim muînimiz olacaktır. [1](إِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ) = Siz Allah'a itâat ederseniz Allah da size nusret eder.

İşte bizim için lâzım olan dînimize sarılmaktır. Kendi kendimizi aldatmayalım ve başkalarına da hiç aldanmayalım. Tecrübeler meydanda, İslâmiyet'in en kavî ve en âlî zamanları müslümanların en mütedeyyin oldukları zamanlarıdır.

İslâmiyet terakkī ve teâlîye hâdimdir. Her kim meydana çıkar da dîn-i İslâm terakkîye mâni'dir derse isbât etsin görelim. Târîh meydanda, mîzân meydanda, a'mâl meydanda….

Diyânetten uzak düştükce perîşân oluyoruz. Hıristiyanlar dahi diyânete hürmet edenlere i'tibâr eder. Dîne hürmet etmeyen bu dünyada cezâsını bulur ve bulmuşlardır.

Bizim re's-i kârda bulunanlarımız dahi ayne'l-yakîn bilir ki bu devlet din ile kāim olur. Ricâl-i devlet diyânetten uzaklaştıkca Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgar Krallığı arasında büyük bir fark tasavvur olunamaz belki de bir Karadağ kadar haysiyetimiz kalmaz.

Şu halde bizim için necât şübhesiz dîne sarılmaktadır.

Cenâb-ı Mevlâ bu dîn-i mübîn-i İslâm'ın hâmîsi ve hâfız-ı hakīkīsidir. İnşâallâh kalblerimizi ıslâh edersek memleketimizi dahi tahlîs edeceğimizde şübhe yoktur.

Kalb büyük şeydir.

إِنَّ فِي الجَسَدِ مُضْغَةً: إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الجَسَدُ كُلُّهُ، أَلاَ وَهِيَ القَلْبُ[2]

sadaka Rasûlullâh.

İşte o sâdıku'l-masdûk hazret-i Fahru'l-kâinât aleyhi ekmelü't-tahiyyât efendimiz buyurmuştur ki insanların vücûdunda ufacık bir mudga, et parçası var, işte şu mudga doğrulursa cesedin hepsi doğrulur. O et parçası bozulursa cesedin hepsi bozulur. O et parçası da kalbdir; buyurmuşlar. Demek olur ki kalblerimiz ıslâh olunursa memleketimiz de salâh u felâhı bulur, yoksa bizim de hâlimiz harâb, memleketimizin de âkıbeti perîşân olur.

Hazret-i Allah bizlere merhamet eylesin.

Âh kardeşler, azîz vatanımız âkıbet a'dâlarımıza mîrâs olacak, bu böyledir. Bizde bu kalb, bu kalıp var iken âkıbetimiz perîşândır. Boş boşuna kendimizi aldatmayalım, adam olmak istersek el birliği ile çalışalım. Bizim bazı zavallı hocalarımız son söz olmak üzere Cenâb-ı Allah sâhibini göndersin derler. Bu ise câhilâne bir acz izhâr etmek demektir.

Allah muhâfaza etsin göndermesin. Memleketin sâhibi biziz, başka sâhib göndermesin. Belki Cenâb-ı Allah bize memleketimizin sâhibi olduğumuzu hissedecek kadar bir duygu ihsân etsin, hâricden başka sâhib göndermesin. Hiç olmazsa böyle duâ edelim. Biz sâhib olamazsak sâhib olacaklar çok bulunur, Allah göstermesin.

Abdürreşid İbrahim

İNTİHÂR

Bu yirminci asr-ı medeniyyette âlem-i İslâm ne gibi tecelliyâta ma'rûz kalıyor. Erbâb-ı tefekkürce hûn-âver bir manzaradır. İslâmiyet'in bârikalar saçan feyz-ı ulvîsi, bugün bu muhteşem Avrupa medeniyetine esâs olmuşken ne garîbdir ki bugün biz câhiliz, Avrupa âlim; bugün biz sefîliz, Avrupa mes'ûd; bugün biz vahşîyiz, Avrupa medenî; bugün biz serseriyiz, Avrupa hünerverdir. Kurtuba ufuklarını ihâta eden âsâr-ı sâbıkaya mürâcaat edilsin, İspanya'da İslâmiyet nâmına o devirde esâs-gîr-i i'tilâ olan ilm ü irfân, Pirene silsilesinin cenûbundan şimâle, Avrupa içlerine doğru akmamış; envâr-ı hakîkat, fezâil ve âsâr-ı İslâmiyet Avrupa'yı ma'kes-i intibâh etmemiş olsaydı, bugünkü bu müşa'şa', bu müdebdeb medeniyet, bu kal'alı, demirli hükûmetlerin yerinde cehl ü sefâlet yelleri esecek, duracaktı! Biz buna ağlamıyoruz, bilakis memnûn ve mesrûr oluyoruz. Çünkü İslâmiyet ve onu sermâye ve hattâ mâye-i hayât bilenler beşeriyetten ne ilm ü ma'rifet, ne zevk u saâdet, hiç hiçbir şey esirgemezler. O ve onların mücâhedesi beşeriyetin tarîk-ı hakk u hakīkate rücûu; ensâl-i benî âdemin saâdet ve selâmet-i dâimesidir. İslâmlık ve İslâmlar zulm ü zulmete, cehl ü denâete, fısk u sefâlete karşı, evet, yalnız bunlara karşı ref'-i livâ-yı isyân etmişlerdir. Şaşkın beşeriyeti râh-ı hakka, nûr-ı hakīka[t]e da'vet ve gark etmek esâsen **[74]** insan kanı, insanî kalbi taşıyanların, nutk ile mümtâz olan herkesin boynuna borcdur. Bu öyle ulvî ve nûrânî bir mücâhede-i ictimâiyyedir ki bunun netîcesi beşerin tenevvürü, beşerin teallümü, beşerin saâdeti, beşerin zafer ve galebesidir. Fakat bugünkü medenîlik iddiâsında bulunan bugün âsâr-ı medeniyyeye mâlik olan insanlar, bizden evet, İslâmlardan neden ilm ü irfânı, saâdet ü sâmânı, âsâr-ı terakkī ve kemâli dirîğ

[1] Muhammed, 47/7.

[2] Buhârî, *Sahih,* Kitâbü'l-Îmân, Bâbü Fazli men İstebre'e li-Dînihî.

ediyorlar: Yalnız bunun hikmeti gayr-ı ma'lûmdur! Bugün medeniyet tarafdârânı, medenî insanlar "Batsın İslâmlık.. Kahr olsun İslâmlar!" diyor, bağırıyorlar. Fakat âlem-i İslâm onların rehberi, İslâmlar da hem-cinsleridir. Rehber-i kemâlâtını tahkîr eden, hem-cinsine la'net okuyan ağızlara artık ne ta'bîr bulmalı, bilemem!

Evet, pek tabîî bir şeydir: O büyük ve mutantan merâkiz-i medeniyyede yaşayanların pâ-yı saâdet ve serîr-i ezvâkına dökülecek sarı torbalar, elbette bîçârelerin, hâb-ı gaflette yatanların sırtından, ellerinden lokmalarından cebren ve kahren çalınacak… Bu alenî sirkat ve cinâyeti bütün cihân-ı medeniyet teşcî' ederken, alkışlarken biz zavallılar da dünyayı feryâdlara, figânlara garkediyoruz. Fakat bizim seslerimiz boğuktur, işidilmez. Hak ve insâf ise pençe-i kuvvet içinde ezilmekte, mahvolmaktadır.

Fas.. Bu Afrika'nın şimâl sâhillerini öpen kanlı, facîanümâ İslâm hükûmeti, Avrupa'nın muazzam medeniyet ve merhamet tarafdârânının keff-i hadîd-i bî-âmânında değil midir ki hufre-i inkırâz ve taksîme uğruyor. Fakat ey medeniyet ve ma'rifet-i beşeriyyenin zî-kemâl kātilleri; orada birbirine soktuğunuz, yine tahrîkât-ı sehîfenizle yek-diğerine kardeş iken düşman ettiğiniz Arab evlâdlarının kanını içmekle mi; son saâdetini, son lokma-i sefâletini çalarak mesrûr ve müftehir olmakla mı ve en sonra bir avuç parçası kadar kalan o ufacık memleketi de zîr-i pâ-yi hâkimiyetinize sokmakla mı mes'ûd ve müftehir olacaksınız? Ya oranın sükkânı, ya oranın hâkimiyeti, ya oranın hayâtı ne olacak.. Hiç, öyle mi?!..

Fakat, hayır, kabâhat sizde değildir. din ve kan kardeşını boğmak için silâh-ı isyâna sarılan; Fas'ı bir cellâdhâne-i vahşet hâline koyan, Allah'ın her gününde mutlak memleketin bir noktasında sâika-âver bir ihtilâl çıkaran gāfil İslâmlar.. Sizin, nereye gitmek istediğinizi anlamak isterim. Girdâb-ı felâkete her gün bir başka renk ve şekilde yuvarlanmakta olan âlem-i İslâm Fas'ın bu sukūt-ı ânîsinden de mi ibret almayacak? Lâkin bu çılgınlığın sonu.. Zehr-âbe-i fenâdır! Hazer.

Fas ve âlem-i İslâm hakkındaki teessürât-ı fikriyyemi ve infiâlât-ı rûhiyyemi böyle sele serpe şu sahâif-i mâtem üzerine döktükten sonra sözümü, giryemi sırf Yemen ve Arabistan akvâm ve kabâil-i İslâmiyyesine tahsîs ediyorum. Evvel-emirde onlara şöyle hitâb etmek isterim: Ey beşeriyetin rehber-i hak ve adâleti olan *Kur'ân-ı Kerîm*'i tanıyan akvâm ve kabâil-i Arab… Türkistan, Buhâra, Hîve, Afgān, Tunus ve Cezâyir'in nereye müntakil olduğunu biliyor musunuz? İran'ın, Fas'ın atebe-i inkırâza geldiğini düşünüyor musunuz?

Biliyorsanız, düşünebiliyorsanız bu yek-diğeriniz aleyhindeki kıtâl, hükûmet-i müstakillenize karşı ettiğiniz isyân nedir? Bir maksadınız varsa, o maksada vusûl için elinizdeki silâhı kendi kalbinize saplamakta ne ma'nâ vardır?.. Bugün dünya yüzünde İslâmlık nâmına müstakil bir hükûmet kaldıysa o da Devlet-i Osmaniyye'dir. O devleti indirâs ve inhizâma sevkedecek her türlü vesâit-ı ihtilâliyyeyi kullanırsak… Ne kazanacağız? Âilemiz, Devlet-i Osmaniyye'nin bir cüz'ü; hazîne-i Osmaniyye bizim kasamız; hükûmet sandalyesi; bizim serîr-i istiklâlimiz; hayât-ı hükûmet bizim hayâtımız değil midir?.. İstiklâl-i Osmanî aleyhine hareketimiz yine kendi âilemize, kendi hayâtımıza, kendi yurdumuza, kendi mâlımıza taarruz ve hıyânet değil de nedir? İnsân kendi evini kendi eliyle yıkar mı.. İnsân evlâdlarını yine kendi bıçağıyla boğazlar mı.. İnsân kendi âilesini yine kendi gayretiyle dağıdır, mahveder mi.. Hâsılı insan kendisini gözgöre cehenneme atar mı?

Evet, sizin hareketiniz böyledir. Buna siz ister cinnet, ister gaflet, ister hamâkat nâmı veriniz! Hiç insan cânî, hiç insan mecnûn, hiç insan gafil, hiç insan ahmak olmağı diler mi? Dilemezse, size diyorum ki, bu tarîk-ı sakīm-i nâ-hemvârdan ric'at, ric'at ediniz. Sizin ve bizim istikbâlimiz artık yalnız bir noktaya muallak kalmıştır; siz ve biz yalnız bir noktaya hulâsa istinâd edebiliriz; o da: Miknet-i Osmaniyyedir.

Miknet-i Osmaniyye ihtilâl ve iftirâk ile değil, ittihâd ile hâsıl olur. Biz müttehid değiliz; biz ihtilâf ve ihtilâl içinde yaşıyoruz. Öyle ise bizim âkıbetimiz de fenâdır.

İspanya münderis oldu.. Neden? İnfirâk ve ihtilâlden. Türkistan göçmüş… Niçin?. İhtilâl olduğu için. İran sukūt ediyor. Sebebi? İhtilâl. Fas bacaklarını sallıyor... Esbâb? İhtilâl.

İhtilâf ve ihtilâl…Âh, ey iki ejder-i bî-aman! Ve sen ihtilâf ve ihtilâli tevlîd eden ey zulmet-i cehâlet! Bilmem ki ne söyleyeyim, artık yeter… Biz, İslâmlar ve siz, ey ihtilâl ve **[75]** ihtilâf-perverân yeter… Çünkü mahvoluyoruz. Bu feryâdları gûş-ı i'tibâra alacak, bu inleyen kalbi dinleyip de ibret alabilecek bir İslâm kafası, bir İslâm vicdânı yok mu? Yok mu.. Eyvâh, mahv ü izmihlâlimiz mukarrer ve muhakkak, öyle ise bundan halâs olmanın çâresi yoktur.

Bir zamanlar Arab kısraklarına muzafferâne binen civân-merd İslâmlar, en sonra mağlûb ve esîr olacak öyle mi?.. Ya, dîn-i mübîn-i İslâmın size emânet ettiği Medîne'yi ve Mekke'yi.. O Kâbe-i mu'azzamayı da mı teslîm ve takdîm edeceksiniz?. Yazık! Yemen'de, gûyâ hilâfet ve Arablık nâmına kaldırdığınız kanlı, fâci' isyân bayraklarının ucunda "izmihlâl-i İslâm" levha-i mâtem-gîrânesinin yazılı olduğundan gāfil olmak.. İşte en müdhiş cinâyetiniz burada yazılıdır. Yemen ihtilâli.. Emîn olmalıdır ki ne İmam'a, ne de Seyyid İdris'e bir alem ve taht-ı istiklâl kazandıramaz. Ya.. İşte pûyânın sonu dehhâştır. Çünkü hilâfet-i Arabiyye nâmına Osmanlı ordusunun sîne-i celâdetine atılan kurşunlar, bilakis tâc-ı hilâfeti parçalamakta, yalnız parçalamakta değil, âlem-i İslâmı keskin bir uçurumdan aşağı yuvarlamaktadır. O uçurum ki adı: İndirâsdır! Hazer!...

San'a **Aziz Avni**

MEMLEKETİ KURTARMAK İÇİN*

– 1 –

Kardeşim, âkıbet-i vatanı düşünürken, sakın nevmîd olma.. Himâye-i ilâhiyye, bizden iyi adamları biraz daha eksik

* Yunan-ı Kadîm filozoflarından Fusyon'un siyâsiyyâtla, ahlâk beynindeki münâsebete dâir musâhabâtından iktibâs olunmuştur.

etmeyecek. Halk –zannetmem ki– akıl ve hikmeti çiğneyecek kadar fesâd-ı ahlâka düşmüş olsun; rûh-ı milleti yoklarsan, ecdâdımızın nişâne-i ulviyyetini onda yine bulacak ve gözlerinin önüne yeni kahraman, muazzam hayâller ve bunlara lâyık mes'ûd bir devlet getireceksin..

Bir tarafdan hâricin mütemâdî taarruzâtı karşısında pek müteessir, pek muztarib oluyoruz; esâret zincirleri sanki kulaklarımızda çınlıyor; fakat yorulmayalım, kendimize büyük tesellîler bulalım; endîşelerimize, kederlerimize iştirâk edecek kalbler arayalım; bu kalbler, emîn ol ki; memleketi kurtarır..

Belki, ikimiz de daha bahtiyâr zamanlarda dünyaya gelebilirdik: Dalgasız denizlerde, mâî semâların zîr-i sâfında, latîf rüzgârların bûse-i nüvâzişiyle aldanarak, sâhile yaklaşmak isterdik; lâkin bize bu hâli nasîb etmeyen nizâm-ı âlem önünde, mukadderât önünde mırıldanmayalım, fırtınalar, karanlık ufuklar arasında, her an kayalara çarpmak tehlikeleri mevcûdken bile, –bütün ümîdsizliklere rağmen– yine elimizden dümeni, kürekleri bırakmayalım..

Daima ümîd-i selâmet.. En büyük teşevvüşâtı: Hikmet ve hakîkat; en müdhiş mehâliki: Şecâat ve sebât izâle eder; sille-i tûfân arkasında bir mu'cize-i hayr-kâr nümâyân olabilir. Vatan mahvolsa bile, harâbe-zâr-ı vatan altında kalsak bile, onu kurtarmak için hiçbir fedâkârlıktan çekinmeyişimiz bize en şerefli tesellîdir.

Şimdi, ihtimâl. "Hem hubb-i vatandan, hürriyetten, birkaç kişinin gönlünde kalan fazîletten bahsedilsin; hem de her hareket bunun aksi zuhûr etsin: Hıyânetler, adâletsizlikler, başımıza musîbetler yağdıran ahlâksızlıklar yolalsın, ne fâide!" diyeceksin.

Evet, doğru; fakat, düşün ki: İnsanlar felâkete saâdetten ziyâde mütehammildirler.. Biz, bulunduğumuz yerde muhâfaza-i vicdân edelim, en ufak muvaffakıyetten sermest olarak haysiyetimizi unutmayalım.. Eğer i'tikād ettiğimiz kavânîn-i ahlâkıyyeden, kavânîn-i dîniyyeden fekk-i istinâd edersek saâdetlerimiz, şübhesiz, tezelzüle uğrar; yoksa bizi bir devr-i huzûra atlatacak felâketlerden niçin ihtirâz eyleyelim!.

Her unsur bu toprağın evlâdı; bu toprakta doğmuş, bu toprakta ölecek.. Bizden zaîf olanların hakk-ı hayâtına hürmet etmeyecek olursak yeni hatâlara düşeriz.. Mağrûr ve nahvet-gîr hırs-ı câhı atalım.. Dün esâretten kurtardıklarımızı, bugün kendimize esîr etmeyelim.. Onlar, haydi bizim kibrimize ses çıkarmasınlar; fakat bizim hırsımız onları da harîs eder, hepsini düşman eder, adâletsizliğimiz döner dolaşır bize icrâ-yı adâlet eyler. Gözlerimizi açarak tashîh-i ahlâk edecek yerde merhametsiz davranır; azametimizi, memleketin haşmet-i târîhiyyesini taşıyan halkı cebr ü şiddetle ezmeye kalkışırsak; kırılan kollar, birden bire bizi fırlatır.. Kendimizi ahâlîye karşı değil, ahâlîyi başka milletlere karşı muzaffer edelim.. Kalblerimizde kîn, hîle, intikām, riyâ, ikbâl-perestî hisleri bulundukça, kendi kendimizin düşmanıyız..

Bazen düşünüyorum: "Bizi şu fenâlıklardan kim halâs edecek?" diyorum. Yalnız bir kelime, karşımda, lâ-yeteğayyer bir heykel-i nûrânî şeklinde yükseliyor: Dîn.. Gözlerimiz bağlı olsa bile, elimizden tutan bu hakîkat bizi uçurumlardan geçirir; içimizdeki uyuşmuş rûhları sarsar, kaldırır… Artık herkes, saâdet-i **[76]** umûmiyyenin sâik-ı yegânesi: Hakîkat-i dîniyye olduğunu anlamalı. Bunu bugün anlatmak îcâb ediyor. Fazîleti kolaylaştırmalı, felsefeyi ı'zâm etmemeli; bütün milleti, –ferd-â-ferd– kendi kendine düşünür bir hâle getirmeliyiz. İşte garbın sırr-ı tefevvuku!

Memleket, eskisinden daha müreffeh göründüğü halde, hiç birimizin sîmâsındaki işmi'zâz-ı kasvet-engîzi silmek mümkün değil. Niçin? Zîrâ, hükûmet tamâmıyla takdîr-i ehliyet edemiyor, fazl ü kemâle ehemmiyet vermiyor… Halbuki onun nazarından hiçbir zekâ, hiçbir teşebbüs, uzaklaşmamalı; vazîfemiz olmayan şeylerle iştigâlimiz asıl yapacağımızı bilmemekten neş'et etmiyor mu?

Maamâfîh, umûr-ı vatanı gerek münâkaşa, gerek hall için çâreler ihzâr eylerken daima muntazam bir sıra, bir usûl ta'kîb etmek lâzımdır; maraz-ı istiskāya uğramış bir hastaya celbolunan tabîb, eğer onu yalnız banyoya koymamızı tavsiye ederse, bundan hiçbir netîce çıkmaz. Bu hüküm, fennî değil, hezeyândır; vücûd-ı beşeri tedkīk etmeden evvel "ben doktorum" demeye cesâret edebilir miyiz; elbette hayır. Tıbkı bunun gibi ahvâl-i umûmiyye-i memleketi de teşrîh edercesine tahkīk ve muâyene etmeli, her uzvun vazîfesini ta'yîn eylemeli, münâsebâtını bulmalı; ba'dehû her ilâcın hâssası, fazîleti nedir, öğrenmeliyiz.

Fenn-i siyâset: Tıbb-ı hükûmettir. Bu da diğeri gibi ma'lûmât ve murâkabâta muhtâcdır. –Acaba insanlar neden, hürriyet-i fıtriyyelerini terkederek bir hükûmet, bir dâire-i hareket te'sîs ediyorlar, neden kendilerini idâre edecek adamlar arıyorlar? Bunları düşünelim.. Biraz esâsât-ı hilkate hasr-ı tefekkür edelim.. Şerâit-i saâdeti, menâbi'-i ihtirâsâtı anladıktan sonra, ihtiyâcât-ı hakīkıyyeleri kemâl-i vuzûhla tahdîd eyleyelim: Bütün felâketlerimizin müsebbibi olan sahte, sun'î ihtiyâclardan vâreste kalalım.. Yoksa, bulacağımız devâ maraz-ı ictimâîmizi ya hiç şifâ-yâb etmez, yahud bir taraf[ı] tatbîk ederken diğer tarafı tahrîb eyler.. İnsanları aldatmak san'atıyla: Onları mes'ûd etmek san'atı elde edilmiş olmaz. Eğer hulyâî bir saâdet arkasından –gölgemizi kovalar gibi– koşarsak; ayağımızın altındaki çukurlara yuvarlanır, gideriz..

Yalnız hâl-i hâzırla meşgūl olmak da bî-fâidedir; çünkü zaman geçiyor, hâl daima istikbâle münkalib oluyor. Emeller, hareketler bugüne âid kalırsa ümîdlerimiz aldanır, tasavvurlarımız târumâr olur. Bakınız dünkü sâkin havalar, bugün nasıl fırtınalar husûle getirdi! Bunun için yükselelim; fırtınaların, dalgaların yetişemeyeceği kadar yükselelim..

Burada bir suâl-i müstereddi[d] sorabilirsiniz:

– Mesâil-i mühimmenin cereyânını muttasıl tebdîl eden vukūât arasında, sâbit, kat'î, lâ-yeteğayyer kavâid-i idâre vaz' etmek kābil midir?

– Hay hay; çünkü tabîat-ı beşeriyye lâ-yeteğayyer kavânîne merbûttur. Bütün mes'eleler bizim hevesâtımıza tâbi' olarak renkten renge girer, bu tahavvülâtın kavânîn-i asliyye ile münâsebeti yoktur.

Tekrar bir şübhe-i mu'teriz vârid-i hâtır:

– Şu iddiâ, milletler gözden geçirilirse istikāmetten sâkıt oluyor: İngilizler, Fransızlar, Ruslar, Japonlar.. Hepsi başka şekl-i hükûmet arzediyor; hattâ teşekkülât-ı ırkiyye bile muhtelif; sonra bunların içinde de umûmiyete benzemeyen sınıflar mevcûd. Hepisinin gāye-i emeli ayrı. Burada hürriyeti; öbür tarafda mutlakıyeti tercîh edenler var.

– Demek, kavâid-i siyâsiyye tahavvülât-ı ictimâiyyeye tâbi', ve bu, zarûrî. Evet, doğru; lâkin bu kāideler tarz-ı tatbîklerinde değişirler; her kendini aldatanın hatâsı aynı değildir. Sonra herkes râh-ı saâdetin aynı noktasında bulunmaz. Sakın, saâdet, herkesin kābiliyet-i telakkīsine göre mütehavvildir, zannolunmasın. Gideceği yeri sorup, öğrenmeden yola çıkan bir seyyâh tahayyül edelim: Tabîî, biraz sonra şaşıracak, yanlış cem'iyetlere sapacak, ilerlemesine mümânaat eden bulunmazsa ezip, geçecek; bulunursa, ezilecek.. Ne olursa olsun netîcede maksadına nâil olacak mı? Gāye-i seyâhati hakkında ma'lûmât edinemediği için –hayır!– işte, bütün milletlerin hatâsı. Hepsi bin türlü meşakkatlere katlanarak, saâdeti arar ve kendilerini bil-iğfâl sürükleyen mübhem endîşeye de "siyâset" nâmını verirler.

Lacedaemon vâzı'-ı kānûn Ligorek'den evvel ne halde idi? Bütün Ispartalılar saâdet hakkında bâtıl fikirlere düşmüşler: Krallar bir yığın esîri kemâl-i şiddetle idâre etmek; zenginler, halkı soymak ve kānûnu saymamak farzediyorlardı. Nizâmât ve evâmir: Hırs-ı câh, tama', gazab ve intikām gibi hissiyâtın bir araya gelmesiyle ortaya çıkıyordu.

Ligorek geldi: Vatanı hatâlardan yavaş yavaş tenzîhe çalıştı; maksada, zulüm ile, anarşi ile varmak kābil olamayacağını, bilakis bunların civâr düşmanlara müsâade-i hücûm vereceğini tefhîm ile, nihâyet bütün memleketi tarîk-ı hakk u selâmete îsâl eyledi.

Üssü'l-harekâtı gāyet basît idi: Efkâr-ı bâtılayı değil, tabîatı tedkīk etmek; kalb-i beşerin en muavvec köşelerine nüfûz ede ede, insanların ne istediklerini idrâk eylemek.. Bu sâyede esrâr-ı rabbâniyyeyi de keşfetmişti. Tastîr ettiği kānûnlar: Men'-i ihtirâsât ile kavânîn-i akliyyeyi kabûlden ibârettir. İşte esâs-ı lâ-yeteğayyer.

[77] İhtimâl ki bazı gençler: "–Akıl ve hikmetin istilzâm ettiği kānûnlar neden ibâret? Hem niçin ihtirâsâtı yenmeye çalışmalı? Cem'iyete hayât ve hareket veren ihtirâsât değil mi? Tabîat bize "saâdet" diye bir gāye göstermiş.. Gâh şetâret, gâh elem içinde daima ona doğru koşuyoruz; bir şeyin bizi sûret-i redd ü kabûlüne göre ona yaklaşmak, yahud ondan uzaklaşmak îcâb ediyor. Tabîata istinâd edenler niçin yanlış bir yola sapmış olsunlar? İhtirâsâtımız muhâkemâtımızdan evvel doğan bir eser-i tabîattır. Akıl en emîn rehber ise niçin bizi evvelâ doğru yola sevketmiyor? Eğer tabîat insâna kavânîn-i akliyyeye itâati emrediyorsa, niçin herkes hakkında tarafdâr-ı müsâvât davranmıyor. Yoksa tabîat da bazı alçaklar, riyâkârlar gibi zaîf, korkak, beceriksiz mi? Herkes kendi aklını beğenmiş, herkes: 'Aklım var' diyor. O kimsede yok. Yalnız esâret, hazîn ve elîm bir esâret; ihtirâsâtın da bizi hükmüne râm etmekten başka kuvveti mevcûd değil" fikrindedirler; bu hatâ-yı i'tikādî eğer fikirden kalbe kadar nüfûz etmişse artık fazîlet aramamalı. İnsana gençken safsatalar bile hakîkat gibi görünür; ihtirâsâtımızı felsefe zannederiz; sonra tedkīk ve tetebbu' sâyesinde o mütâlaâtın sekāmeti anlaşılır, aklın telkīn ettiği kavânîn-i asliyye kabûl olunur; o vakit de gāib edilen zamanlarla, i'tikāda kapılarak işlenilen kabâhatlerin nedâmeti bizi muazzeb eder.

Kardeşim, emîn ol ki, Cenâb-ı Hak hepimizi sâf kalblerle halk buyurdu; bu hediye-i kıymetdârı biz telvîs ediyoruz. Eğer akıl bâtılsa, fazîlet bir kelime-i bî-fâide; bir kelime-i bîma'nâ kalır. Fazîleti insâniyetten ref' et: Kaplanları insanlardan daha tehlikesiz, daha az yırtıcı bulacaksın. Artık hakîkatlere gözlerimizi kapamayalım. Bir hükûmet değil, bir medeniyet bile ihtirâsâta âlet edilince söner, mahvolur.. Fenâlıklar altında halkı boğar, paralar.. Halbuki daima akla mürâcaat eden hükûmet saâdetini menâfi'-i umûmiyyede aradığı için re's-i kârına hayr-hâh, fazîletkâr adamları geçirir. Onlara emniyet eder. Eğer bir devlet kendi menfaatlerinden başka bir şey görmeyenlerin hevesleri uğrunda cem'iyetin revâbıt-ı necîbesini koparanların eline düşerse, izmihlâl dişlerini gıcırdatır.. Efrâd arasında te'mîn-i ittihâd eden iyilik, fenâlık araya girince bî-sûd ihtilâfâta meydan verir; halkın bir kısmını endîşekâr bırakır. Çünkü ihtirâsât nazarında hiçbir kudsiyet muhâfaza-i mevki' edemez. Muhârebeler, cinâyetler, hıyânetler, vahşetler, adâletsizlikler, alçaklıklar; ahlâksızlıklar… Hepsi ihtirâsâtın birer meş'ale-i muzafferiyyetidir.. Bu meş'ale yanar yanmaz, sükûnet, huzûr-ı vicdân, saâdet gibi fezâile vücûd veren aklın bütün bütün izleri karanlıklara gömülür. Bu izlerin arkasından da koca bir millet sürüklenir, gider.

Kendini bilen: Ne mağrûr, ne de süflî yaşamalı; akıl ile ihtirâsâtını yenmeli; akıl ile hiss-i tama'dan, israfdan, atâletten, zulümden tenzîh-i kalb etmeli. İnsanların yalnız hareket-i muhterisalarıyla çizilmiş târîh sahîfelerini okuyunuz; acaba müfteris hayvan sürülerinden ne fark bulursunuz. Milletlerin safahât-ı hayâtını tedkīk ediniz: Daima şekl-i siyâsete göre mes'ûd yahud bedbaht olduklarını anlayacaksınız.

Seyyiât çoğaldıkça felâket artar. Bugün üzerimize yığılan musîbetlerin müsebbibi aslâ tâli' değildir: Para hırsı, hubb-i vatanı boğarsa; sefâhet herkesi vazîfesinden alıkorsa, huzûzât-ı sefîlâne rûhlarımızı yorarsa tabîî netîce: Hezîmet-i umûmiyyedir. Zâten vatan bir ittihâdgâh-ı fezâildir. Fazîlet sukūt edince vatan münkarız olur: Bu bir hakîkat-i müsbete. Bütün ihtilâllerin rûhunu yoklayınız; fenâlığa karşı isyân ve tuğyân bulacaksınız.

"Size yalancı saâdetler va'deden ihtirâsâttan vazgeçiniz; onların muğfil sözleri biraz sonra cellâdınız olacak, sizi esîr edecek." Gibi ahkâm-ı âliyyeyi dinleyerek ıslâh-ı nefs edenler için ihtilâle lüzûm tasavvur olunur mu?

Aklınızı isticvâb etmeden evvel ihtirâsâtınızı susturunuz.. Şübhe yok ki o zaman vezâif-i insâniyyeniz, hatt-ı hareketiniz bütün vuzûh u kemâliyle tezâhür ve taayyün edecek.

Osman Fahri

İSLÂMDA FEN VE FELSEFE

–geçen nüshadan mâ ba'd–

[…] âid âsârdan bize kadar intikāl edebilenler de: İslâmların terakkıyât-ı fikriyyelerini takdîr ve tebcîl ettirecek derecede bir kuvveti hâiz bulunuyorlar.

1100 târîhinde ber-hayât olan el-Hâzin büyük müelliflerden ma'dûddur.

El-Hâzin'in tercüme-i hayâtına dâir olan ma'lûmâtımız maatteessüf pek nâkısdır. Bu muhterem dâhînin İspanya ve Mısır'da ikāmet etmiş olduğunu zan ve tahmîn edebiliriz.

Mebhas-ı ziyâya dâir yazmış olduğu eser-i kıymetdâr Latince'ye tercüme edildikten sonradır ki el-Hâzin'in kıymet-i ilmiyyesi Avrupa mehâfil-i fenniyyesinde bi-hakkın takdîr ve tebcîl edildi.

Kadîm Yunan hükemâsının tabîat-ı rü'yet hakkındaki yanlış fikirlerini ilk defa olarak tashîhe muvaffak olan zât el-Hâzin'dir.

[78] El-Hâzin, şuâât-ı ziyâiyyenin ecsâm-ı hâriciyyeden göze geldiğini isbât ederek o vakte kadar hüküm-fermâ olan yanlış bir nazariyeyi –ki şuââtın bilakis gözden ecsâm-ı hâriciyyeye gittiğinden ibâretti– cerh ve ibtâle muvaffak oldu.

El-Hâzin'in hâdise-i rü'yet hakkında vermiş olduğu îzâhât alelâde nazariyeye, bir faraziyeye müstenid değil; belki; ciddî bir tecrübe-i teşrîhiyyeye esâslı münâkaşât ve kavânîn-i hendesiyyeye mübtenîdir.

Bu büyük mütefennin, tedkīkāt-ı medîde netîcesinde, tabaka-i şebekiyyenin mahall-i rü'yet olduğunu ve şuâât-ı ziyâiyyenin tabaka-i mezkûre üzerine olan te'sîrâtının[1] asab-ı basarî vâsıtasıyla dimâğa intikāl ettiğini istintâc eylemiştir. El-Hâzin'in yaşadığı devrin ahvâl-i rûhiyyesi düşünülürse, bu husûsda bir tecrübe-i ameliyye icrâsına kalkışmak o derece ihtiyâtlı bir hareket olamayacağı anlaşılır.

Çünkü o vakitler memnû' gibi olan teşrîh ameliyâtına bil-fi'l girişmeksizin bu gibi netîceler istihrâcı gayr-i mümkin olacağını biliyoruz.

El-Hâzin iki göz vâsıtasıyla tabaka-i şebekiyye üzerine teressüm eden mütenâzır bir çift hayâlin tek olarak rü'yet edilmesi esbâbını kemâl-i muvaffakıyyetle îzâh edebilmiştir.

El-Hâzin'in âsârında görülen mebâhis-i mühimmeden yalnız bu îzâh keyfiyeti, asr-ı hâzır fizyolojisi için; ehrâmlar dâhilinde keşfedilecek bir kavsin fenn-i mi'mârîde hâiz olacağı ehemmiyet kadar ve belki daha ziyâde; hâiz-i ehemmiyettir.

El-Hâzin şuâât-ı ziyâiyyenin inkisâr ve in'ikâsâtından mütevellid olan galat-ı rü'yeti (*illusion*) îzâh ve beyân ederek hiss-i basarın emîn bir vâsıta-i ilm olamayacağını ihtâr etmeyi de unutmamıştır.

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

[1] Metinde (تأثراتنك) şeklinde yazılmıştır.

MATBÛÂT

Müslümanların Şimdiki Hâli ve Şimdiki Uleması

Asırlardan beri zencîr-i istibdâd ile gerden-gîr olmuş, hissiyât-ı milliyye denilen şeyden bil-külliyye ârî ve âzâde bulunmuş vatan ve millet kelimelerinin ifhâm ettiği ma'nânın asıl ve künhüne zerre kadar kesb-i vukūf etmemiş, yüzü tükürüklü, başı kapazlı olarak dünyada bir ömr-ı sefîlâne geçirmiş, hürriyet ve âsûdelikle memzûc bir hayâtın lezzetini görmemiş olan İranlılar acaba ahvâl-i hâzıranın tevlîd ettiği bu kadar felâket ve müşkilâttan mütenebbih olarak "biz de insanız, biz de Allah'ın diğer kulları gibi mes'ûd ve müferrah yaşamaya müstehık bir milletiz" diye ahvâl ve rûzgârlarının ıslâhına sâî olacaklar mı? İşte henüz Tahran ile Horasan arasında tanîn-endâz-ı dehşet olan topların velvelesi mübeddel-i sükûnet olmadan bütün âmâl ü ârzûsu şu zavallı milletin refâh-ı hâl ve saâdetine müstenid olanların zihnini en ziyâde işgāl eden suâllerin birisi de bu olsa gerektır.

Ötede Fas'ın kabri kazılmış son bir fâtihaya muntazır. Biraz beride Türkiye koca bir şîr gibi bî-emân sayyâdlarla ihâta edilmiş, yerinden kımıldanamıyor. Daha beride İran ki onun da hâli ma'lûm, onun da yanı başında Afgānistân ki o da "medeniyet", "ıslâhât", "insâniyet" ve "ticâret" nâmlarıyla memâlik-i sâire-i İslâmiyyeye girmiş olan Avrupalıların uzaktan yüzlerini görmek şöyle dursun, onların adlarını bile işitmekten ihtirâz ederek kızıl kuş gibi âsumâna ser çekmiş karlı bulutlu dağların sîne-i sıyânetine sıkılmış da iki eliyle öz başını ancak saklayabiliyor. Hâl böyle iken yine bizde tükenmez bir sevdâ-yı sermedî; âhirette hûrîlerin, gılmânların âgūş-ı visâline nâiliyetle be-kâm olmak için ebedî bir ârzû; darbe-i hurâfâtla kalbimizdeki hissiyât-ı insâniyye ve milliyyeyi öldürmekle efrâd-ı İslâmiyyeyi azîm bir kütle-i ecsâd hâline koymuş olan hâinlere tükenmez bir ihtirâm ve i'tibâr.

Kınalı saç ve sakal, uzun tesbih, ticâret kasdıyla bir nice defa haccı, Kerbelâ'yı, Horasan'ı ziyâret, helâl ve haram tanımamak şartıyla "oruçluyum" diye mürâîlik satmak, "mâtemzedeyim" diye yılda kırk gün sîne-ber-dûş olarak atadan anadan henûz yetîm kalmış küçük sabîler gibi başa döğüp ağlamak; "Helâl kisb ibâdettendir" diye her şeyi hîle-i şer'iyyeye uydurarak helâl ile haramı katıkla süzme kadar olsun biri birinden tefrîk ve temyîz etmemek; "ehl ü ıyâl şermendesiyim" bahânesiyle îd-i millî ve mübârekimiz olan Cuma gününün bile ihtirâmını saklamayarak gümrük kaçakçıları kapı arasından müşteri yola salmak…. Hülâsa din ile maîşetin perde-i kizb ü riyâsı altında gizlenmiş olan bütün bu hareketlerimizi ta'kīb eden kuldurluk, harâmzâdelik, hıyânet ve bunların menşei olan cehâlet bizim için bir alâmet-i fârika olmuş. Eğer Müslümanlık bu ise doğrusu bir şey değil!

Bu kadar nâkıs ve çirkin sıfatlarla muttasıf olan bir milletin nasıl bir millet olabileceği ise hâl-i hâzırımızdan güzel hiçbir şey isbât edemez. Hâlimiz, amellerimiz bu merkezde iken bir de durmuşuz kazâ ve kaderden şikâyet ediyoruz ki buna da Türkçe "arsızlık" derler. Ağzımızı **[79]** açınca diyo-

ruz ki fülân ve fülân millet müslümana zulmediyor. Şübhe yoktur ki bize zulm ü cefâ edenler zâlimdir, lâkin biz o mazlûmlardan değiliz ki hakkımızda zulmedenlerde zerre kadar eser-i şefkat ve merhamet uyandıracak bir eser-i dirâyet ve kābiliyet gösterebilelim. Kābiliyetsiz bir milletin vazîfesi ise daima nökerciliktir ki maatteessüf onu bile lâyıkıyla îfâya muktedir değiliz.

Türk'de bir mesel var: "Kendi düşen ağlamaz" Şeh-râh-ı hayâtta her adımda bir sendeleyip düşmekle, yıkılmakla o kadar ülfet ve imtizâc peydâ etmişiz ki bir defa düşünce bir daha ayağa kalkmak asla hâtır ve hayâlimize gelmiyor. Yüzlerce yıllardır ki pâ-yı ecânible ezilmekteyiz. Küçelere döşenmiş kaldırım taşı gibi düştüğümüz yerlerde o kadar kalmışız ki gerdûne-i muzafferiyyeti bütün şa'şaa ve tantanasıyla beraber hep üzerimizden geçmiş. Eser-i hayât ve hissiyâttan o kadar mahrûm, ahvâl-i zamâneden o kadar rû-gerdân olmuşuz ki bir hatve olsun hâb-ı nisyândan göz açıp devâ'-i küll makāmında olan terakkī ve temeddüne refâkat etmemişiz. Daima zaîf, daima hasta. Bekā ve hayâtımızdan öyle kat'-ı ümîd etmişiz ki gözlerimiz açık, ellerimiz ayaklarımız sağlam, a'zâ-yı bedenimiz tâmm u muntazam iken te'sîr-i nevmîdî ile rûhumuz âdetâ incimâd etmiş, fikrimiz yağı tükenmiş makine gibi faâliyetten sâkıt bir hâle gelmiş. Öz cehâletimizle öz bedenimizde açmış olduğumuz yaraların ağrısını acısını o vakit hissetmeye başlamışız ki "At alan Üsküdar'ı çoktan geçmiş." Hâtime-i kelâm olarak yine tekrar ediyorum ki bizi bu hâle getiren menâfi'-ı şahsiyyelerini cehâletimizle te'mîn etmek tarîkını iltizâm eden âhûndlarımızdır. Üç-beş yıldan beri bunu anlamadık bir ferd-i vâhid kalmamış. Bir o kalmış ki 300 milyon müslüman milleti bir ferd-i vâhid gibi yüzünü şu bî-mürüvvet âhiret dellâllarına çevirip desin ki: "Biz millete bu kadar ettiğiniz yetişir. Yakamızdan el çekin! Âhiret için delâletinize ihtiyâcımız yoktur! Gidin özünüze insâf ve insâniyetle mütenâsib bir san'at arayın!" Dünyanın hangi bir tarafında olursa olsun urefâ-yı İslâmiyyeden birkaç adam hüsn-i niyyet ve sadâkatle bir yere toplanıp da mûcib-i salâh u saâdetimiz olacak bir işe ikdâm etti mi hırs-ı menfaatle müteharrik olan âhûndlarımız derhal kabağa çıkıp ibrâz-ı mümânaat ettiler. Nerede ki bir kırâethâne, usûl-i cedîde üzere bir mektep, milleti mes'ûd edecek, İslâm'ın şân ve şerefini artıracak bir müessese te'sîsine teşebbüs olunduysa dâllerini mürûr-ı zamanla tahrîf ve makāsıd-ı şahsiyyelerine muvâfık bir şekle münkalib ettikleri şerîat-i mukaddese-i İslâmiyyeyi öne sürüp âlemi ihyâ eden bu avâmil ve ikdâmâtı kökünden yıkmaya çalıştılar.

ŞUÛN

ÂLEM-İ İSLÂM'DA GALEYÂN

Hindistan'da:

Meclis-i Meb'ûsân Riyâset-i Celîlesi'ne 1 Teşrînievvel sene 1911 târîhiyle ve Kalküta'da mün'akıd miting reisi Gulâm Hüseyin Âsaf ve Sühreverdî imzâlarıyla keşîde kılınan telgrafnâme sûret-i mütercemesidir:

"İhtisâsât-ı uhuvvetkârâne-i İslâmiyyenin Osmanlılar lehinde olduğunu iş'âr eder ve Hükûmet-i Osmaniyye cânibinden şân ve şeref-i İslâmın bir azm-i kavî ile müdâfaa ve muhâfaza edilmesini ricâ eyleriz."

Seyyid Emîr Ali Hazretlerinin Protestosu – Hindistan ekâbirinden Londra'da mukīm Seyyid Emîr Ali hazretleri *Times* gazetesine gönderdiği bir mektupta diyor ki:

"Âlem-i İslâmiyyet ve Nasrâniyyet arasında hissiyât ve münâsebât-ı meveddetkârânenin muhâfaza ve tenmiyesi ve bu iki büyük dinler erbâbının âheng-i vifâk dâiresinde eğer mümkin ise el birliğiyle kendi dâire-i nüfûzları dâhilinde terakkıyât-ı medeniyye nâmına hareket etmeleri ehass-ı emelim olduğundan Trablus'un İtalya tarafından istîlâsı tasavvurunun netâyic-i mütehammilesine enzâr-ı dikkati celb için muhterem gazetenizin lütufkârlığına mürâcaata cesâret ettim. İngiltere için bu mes'ele pek büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Milyonlarca İslâm İngiliz tâbiiyyetini hâiz olduklarından memâlik-i hâriciyyede kendi din kardeşlerine tealluku olan her şeyi bittabi' büyük bir dikkat ve merakla ta'kīb ederler. Böyle bir tecâvüz-i ahd-şikenâne ve vahşiyânenin tevlîd eylemesi muhakkak olan nefret ve infiâl âlem-i İslâm'ın her tarafına sirâyet edecektir. Hıtta-i Mısriyye ve bütün Şimâlî Afrika derhal bundan dûçâr-ı teessür olacak ve terakkıyât-ı medeniyye ve hüsn-i âmîziş-i milel ü akvâm asırlarca geri kalacaktır. Fransa tarafından Fas'ın istimlâkine karşı tebriye için ne ma'zeret gösterilirse gösterilsin İtalya tarafından Türkiye'ye karşı vukū' bulan bu tecâvüz-i istîlâkârâne ile akvâm-ı cihânı bir ırk ve din muhârebesine tahrîk ve teşvîk için meydanda velev cüz'î ma'zeret yoktur. İtalya'nın *Times* gazetesinde mevzû'-ı bahsolan "şikâyetleri" böyle bir teşebbüs-i tecâvüzkârâneyi aslâ haklı göstermeyecek derecede ma'nâsızdır. Binâenaleyh henüz iş işten geçmemiş iken ismen hristiyân olan bir memleket tarafından hukūk-ı düvele ve kavânîn-i ahlâkıyye ve beyne'l-milele karşı tasaddî olunan bu taarruzu bil-cümle muhibb-i sulh u salâh ve hüsn-i muâşeret-i milel ü akvâm tarafdârlarını olanca kuvvetleriyle protestoya da'vet eylerim."

Mısır'da:

Mısır eşrâfından Ahmed Bey dün sadrazam paşaya bir telgraf **[80]** keşîde ederek Trablusgarb'ın müdâfaasına iştirâk etmek üzere otuz bin Mısırlı ile harekete âmâde olduğunu bildirmiştir.

Zahîre Sevki – Mısır hürriyetperverânı tarafından Trablusgarb'a zahîre sevkiyâtına tevessül olunduğu işidilmiştir.

Kāhire'de Miting – İtalyanların harekât-ı ahîreleri üzerine galeyâna gelen Kāhireliler bir miting akd ettikten sonra protestonâmelerini Kāhire'de bulunan ecnebî konsolosları-na göndermişler, bir nüshasını da Mısır Kapıkethüdâsı Yûsuf Sâdık Bey vâsıtasıyla sadrazam paşaya takdîm etmişlerdir.

Afrika'da:

Arab Gönüllüleri – Fîzân Mutasarrıfı Bahriye Kaymakamı Sâmî Bey ve Fîzân Meb'ûsu Süvârî Yüzbaşısı Câmî Bey'in Tibesti havâlîsinde 20000 asker cem' eyledikleri Trablusgarb'dan Bâbıâlî'ye iş'âr olunuyor. Asâkir-i mezkûre altı günde Trablusgarb önünde bulunacaklardır.

MÜSLÜMANLIK ALEYHİNDE AVRUPA

Petersburg'da münteşir "nîm resmî" gazetelerden *Novoye Vremya* 16 Eylül târîhli adedinin telgraf kısmında ahvâl-i hâzıraya âid birkaç mühim telgraf mündericdir. Ezcümle Budapeşte'den çekilen şu telgraf müslümanlar için pek şâyân-ı ehemmiyettir:

Budapeşte- Meşhûr müsteşrik Vamberi *Budapesti Hirlaq* gazetesi muharririne şu yolda beyânâtta bulunmuştur: Bundan sonra da İslâmiyet'i müdâfaa etmek pek fazladır. O ortalıktan kalkmalı, medeniyet nokta-i nazarından İslâmiyetin bekâsı değersizdir. Zîrâ o medeniyetin düşmanıdır.

Müslüman pâdişâhlığı artık sukūt etmeli, zîrâ bunlardan hiç birinde dâhilen pâdişâhlık denilebilecek bir şeyleri yoktur.

Müslümanlarda hiç tabîat yoktur. Belki bu kelime ne olduğundan haberleri yok. Bunlar ibâdetten başka bir şey ile iştigāl etmezler ve hissiyât-ı dîniyyeden başka bir his ile mütehassis değildirler. Türkiye'nin idâre-i meşrûtasına da artık ehemmiyet verilemez. Şimdi Türkiye'de ahvâl eskisinden daha fenâdır. Müslümanları üç yüz milyon rakamıyla da büyütmek çocukcasına bir lâfdır.

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Koca müsteşrik, Şark'ı ne kadar güzel biliyormuş? Biz müsteşrik cenâblarına te'mîn ederiz ki bu sözlere bizim müstağriblerimizden başka ehemmiyet veren bulunmaz. Zâten müsteşrikin Türkistân'a âid eserindeki yalanlar o zaman anlaşılamamış ise de şimdi tamâmıyla tahakkuk etmiştir.

Ey mutaassıb, menfaatperest garazkârlar! Yeni Türkiye'nin sizin nazarınızda eskisinden daha fenâ olacağı şübhesizdir, zîrâ eskisi gibi sükûtiye vermiyor…

* * *

Yine *Novoye Vremya* aynı nüshanın baş makālesinde Türkiye ve İtalya mes'elesinden bahsettiği sırada diyor ki: Bizim diplomatlarımız uzaktan seyretmeli, Trablusgarb'da İtalya müstemlekâtı bulunması, Balkan'da da Avusturya işine yarar, bunda bizim için bir ziyân yoktur. Bugünler Afrika'da halîfenin son günleridir. Olsun, olsun, zâten genç Türklerden bir hayır ümîd olunamaz, bunlar o eski babalarının evlâdlarıdır. Rusya'ya karşı dâimî adâvet besleyecekleri şübhesizdir. Abdülhamîd siyâsetini tamâmıyla ta'kīb ediyorlar.

MAHBÛB ALİ HÂN VEFÂT ETTİ

Hayda[r]âbâd-Deken Hâkimi Nizâmülmülk hazretlerinin henüz kırk beş yaşında olduğu halde irtihâl-i dâr-ı bekā ettiğini Bombay'da münteşir *el-Islâh* gazetesi yazıyor. Bu zât-ı muhterem 27 sene hükümdârlık etti. Bütün Hindistan ülkesinde en mu'teber ve büyük İslâm hükümdârı idi.

Her ne kadar İngiltere taht-ı himâyesinde olsa bile kendi ülkesini müstakil bir hükümdâr gibi idâre ederdi, kâffesi Hadramût Arablarından olmak üzere dâimî altmış bin kadar askeri bulunurdu. Kendisi gāyet müslüman ve mahbûb-ı ulemâ idi.

Haydarâbâd-ı Deken nizâmı (devleti) gāyet mükemmel olup 13 milyon ahâlîsi vardır: Takrîben on milyon Brahma müşrik, iki milyona karîb ehl-i İslâm ve mütebâkīsi ecnâs-ı muhtelifedir. Makarr-ı saltanatı Haydarâbâd-ı Deken beldesidir.

Hindistan'da iki Haydarâbâd vardır. Bu Haydarâbâd, Deken ülkesinde olduğu için Haydarâbâd-ı Deken alem gibi olmuştur. Haydarâbâd beldesinde yüz bine karîb nüfûs var iken, bundan üç sene mukaddem seylâb ile pek çok zâyiâta dûçâr olmuştu, şimdi sekenesi altmış bin tahmîn olunur. Ma'lûmdur ki bu memleketler ve Hindistan umûmiyetle er geç İngilizlerin mâlı olacağı muhakkaktır. Fakat bunlar içinde istiklâle en müstaid bir unsur da Bengale unsurudur. Ve onların da rehberi ekseriyetle Bengale-i Şarkī Tatarları'dır. Nizâm hazretlerinin dahi kurenâsı bunlar idi rahmetullâhi aleyh. Kendi daima Mongolluk ile iftihâr etmekle beraber dermiş ki: "Ben Mongol olduğum halde neden bu kadar cebîn oldum?" Bunu da üstâdları ulemâ-i be-nâmdan Envârullâh Sâhib hazretleri Mahbûb Ali Hân'ın ezkâr-ı cemîlesi sırasında ta'dâd ederdi.

Mahbûb Ali Hân cenâbları kendi kîse-i diyânetperverlerinden her sene bin adamı Hicâz'a yollardı. Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsiaten.

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

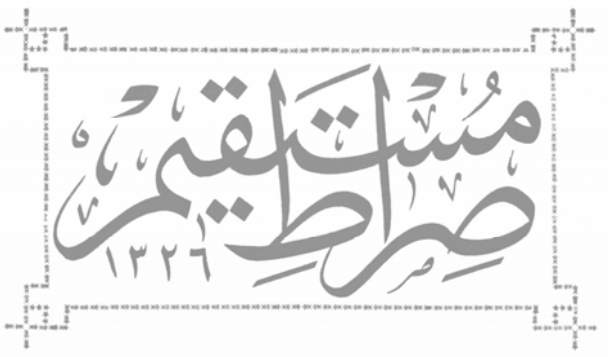

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

12 Ekim 1911 19 Şevval 1329 Perşembe 29 Eylül 1327 **Yedinci Cild - Aded: 162**

AHVÂL-İ HÂZIRAYA BİR NAZAR VE NE YAPMALI

Ahvâl-i hâzıraya bir nazar demekle, yalnız bugünkü hâle nazar ma'nâsı anlaşılamaz, zîrâ hâl-i hâzır hep mâzîden tevârüs edegelmiştir.

Şimdi ortalıkta mevcûd mes'ele, bundan bir hafta mukaddem yalnız Trablusgarb mes'elesi gibi iken, bugün bunun kuyruğuna bir de Girid mes'elesi yapıştırılacağı tebeyyün etmek üzeredir. Daha arkası var ise er, geç o da başgöstereceği muhakkaktır.

Şimdi biz Girid üzerinde çok söz söylemeye lüzûm görmüyoruz. Yalnız şunu ihtâr edebilirim ki, Girid mes'elesi ancak Devlet-i Aliyye ile Yunan beyninde bir mes'ele değildir. O derecede sâde-dil olmayalım. Çünkü bundan 12 sene mukaddem İngiliz diplomatlarından biri demişti ki "Girid Cezîresi deniz altına gidecek olsa dahi İngiltere Hükûmeti deniz içinde o muhîti şamandıra ile çevirir de yine ortasına İngiliz bayrağı diker" bu ise İngilizlerin akîdeleridir. Bu i'tikādda olan İngilizler bu Girid'i pek kolaylık ile Yunanlılara bağışlayamazlar, belki şimdi de muhtemeldir ki İngilizler bayraklarını bu fırsattan bil-istifâde dikmiş bulunurlar.

Hiç şüphe yoktur ki bu da on beş yirmi seneden beri tedbîr olunmuş kurulmuş, kararlaştırılmış bir mes'ele idi. Fakat etraflıca mülâhaza olunursa yalnız biraz nâ be-mevsim ortaya atıldığı zannolunabilir. İhtimâl ki Türkiye'nin ahvâl-i hâzırası da bunu îcâb ettirmiştir.

Esâs mes'ele şudur ki şimdilik kapı kapatmak olamayacağı, yahud kapatmak için teşebbüs olunsa bile müşkilâta dûçâr olunacağı dahi kābil-i inkâr değildir.

Şimdi bu günden i'tibâren netîceden de bahsetmek boş bir falcılık olacağı gibi istikbâlde alacağı vaz'iyetten bahsetmek de fazla bir ma'lûmât-fürûşluk olur. Evet bugün gazeteler her biri kendi fikrini neşretmekten geri durmuyorlar, hattâ Rus hayâlperestlerinden bazı şarlatanları Ayasofya Câmi'-i şerîfi hilâli üzerine salîb yerleştirmek için vakit gelmiş olduğunu dahi söylediler ve yazdılar…

Bu gibi hayâller de, her ne kadar hayâl ise de büsbütün nazardan dûr tutulamaz, fakat biz, Rusların bu gibi hayâllerine bir derece kesb-i ünsiyyet etmiş olduğumuz cihetle bizce bunlar Rusların âdî bir teselliyâtı olacağı âşikârdır. Zâten Ruslar bu vâhimelerine hâtıra olmak üzere bu son on sene zarfında Rusya'nın her vilâyetinde müceddeden binâ olunmuş kiliselerde salîbin altına bir de hilâl vaz' etmek ve bu sûretle, işte salîb hilâlin üzerine geçti diyerek kendilerini aldatmakta olduklarına kanâatimiz ber-kemâldir.

Maamâfîh bu kere İtalyanların ale'l-acele attıkları bir hatve netîcesi olarak yangın tevessü' edebilir ve bu ihtimâl de baîd değildir. Yalnız biz değil; buralarını a'dâlarımız dahi düşünmektedir. Her ne kadar arada sırada gazete sütûnlarında "Artık Trablusgarb istîlâ olundu me'sele hitâma erdi." gibi teskîn-âmîz ibâreler görülmekte ise de, biz onlara şimdilik bu sözler ancak bizim sâde-dil siyâsiyyûnumuzu iknâ', belki de iğfâl niyetiyle yazılmış ve yazılmakta olan desâis nazarıyla bakacağız. Mes'ele henüz bidâyetinde bulunuyor.

[82] Bugün yalnız Osmanlıların değil, umûm ehl-i İslâm'ın gözleri açıktır. Bundan sonra ne olacağına dört göz ile bakarak kemâl-i sebât ü metânet ile ta'kīb edeceklerdir.

Bundan böyle mes'ele günden güne ciddiyet kesbettikce vehâmet ve tehlikesi dahi o nisbette tezâhür edecektir. Bugün Rusya Devleti askerini topladıktan mâadâ, mühimmât-ı harbiyye nâmıyla yazılmış, herkesin hâs mülkü olan hayvânâtı dahi toplamaya karar vermiştir.

Kafkas dağlarında ve Tiflis vilâyetlerinde ta'lîmât-ı askeriyye ve manevralar kemâl-i germî[y]le devam etmektedir.

Yalnız Rusya değil Balkan hükûmetleri ve düvel-i muazzama dahi gāyet gizli olmak sûretiyle tedârikât-ı harbiyyede devam etmekteler iken, bunları ne kadar ketm etseler bile; âsârı meydandadır. Bugün Avrupa medeniyeti devletler beyninde sulh-ı müsellahı te'mîn etmekte ise de Şark'da gözetmekte oldukları menâfi'leri netîcesi olarak yine bir gün gelecektir ki:

Yalnız muhârebe-i iktisâdiyye değil top tüfenk ve mitralyözler de tükendikten sonra kılıç hançere varınca isti'mâl ederek Seylü'l-arim yerinde kan deryâları akıtmak sûretiyle vahşetlere meydan açacaklardır.

Bugün Avrupalılar medeniyet ve insâniyet perdesi altında icrâ etmekte oldukları vahşetleri bize yutturmakta iseler de, yarın kendilerine yutturamayacaklardır. Zâten Avrupa'nın her tarafında fitneler tevâlî etmekte, bu sene Rusya'nın 18 vilâyetinde kaht-ı küllî olduğu gibi ticâreti de sektedâr olmuştur. Netîcede ıztırâr-ı umûmî hüküm-fermâ olacaktır.

Biz şimdi yalnız ahvâl-i hâzırayı etrâflıca mütâlaa ederek kemâl-i basîretle mülâhaza edip de kendi vazîfemizi ve ne yapabileceğimizi nazar-ı i'tibâra alacak olursak bize ve umûmen Osmanlılara iki nevi' vazîfe terettüb eder:

Biri şimdiki halde, mes'ele tevessü' etmeyip yalnız İtalya ile Devlet-i Aliyye beyninde devam ettikçe kemâl-i metânetle mukāvemet ederek hukūk-ı Osmaniyyenin tamâmıyla muhâfazasına gayret ve İtalya tarafından teklîf olunacak şerâitten hiç birini kabûl etmeyip sebât ve İtalyanlar ile muâmelâtı tamâmıyla kat' ederek İtalya müessesâtını ve tekmîl İtalyanları memleketten ihrâc edip hükûmet-i seniyyenin ittihâz edeceği tedâbîr ile evâmirine muntazır olmaktır. Bu sûretle aylar seneler geçsin sabır ve tahammül ederiz, yalnız İtalya hasmımız olsun Avrupa müdâhale etmesin.

Diğeri ise: Mes'ele bilâhare Balkanlara da sirâyet eder de etrâfımızda bulunan kendi finolarımız av'aveye başlayacak olursa, artık hiç vakit kaçırmayıp bir tarafdan millet silâha sarılmalı, diğer tarafdan da ulemâmız kemâl-i ciddiyet ile vilâyât ve mülhakāta dağılarak i'tisâm bi-hablillâh ve i'lâ'-i kelimetullâh için teşvîk ve tergīb ederek bütün ehl-i İslâm'ı nâmûs dâiresinde ölüme da'vet etmeli, her mü'min ve her Osmanlı vatan uğurunda varını fedâ etmeli.

Artık iş oraya vardığı gibi oğul kız, peder vâlide düşüncelerine de meydan kalmaz, herkes dînim ve diyânetim der yürür. Malını canını her şeysini fedâ eder. O zaman bizim ehl-i îmânın kâffesi [1](مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ) her tarafa hücûm eder, vazîfesini îfâ eder.

O zaman Avrupalıların da başlarına kıyâmetler kopar; o zaman umûm ehl-i İslâm bi-hakkın ber-hayât olduklarını, yalnız dîn-i mübîn-i İslâm'ın ulviyetine i'timâd ile sabır ve tahammül ettiklerini tamâmıyla göstereceklerdir.

Ve mina'l-lâhi't-tevfîk

Abdürreşid İbrahim

[1] Enbiyâ, 21/96.

VAHDET-İ VÜCÛD

– 8 –

Zübdetü'l-hakāik'dan naklettiğimiz yukarıki parçanın birinci cümlesi olan "vücûd birdir" cümlesi hakkında bir iki söz söyleyelim. Herkesin ma'lûmudur ki mefhûm-ı vâhid müşterek olması i'tibâriyle mefhûm-ı vücûdun tasavvuru gibi değil bedîhîdir. Zîrâ herkes hattâ kesb şânından olmayan çocuklarla deliler bile kendi varlıklarını ve onun zımnında eşyâ-yı sâirenin varlığını bilirler.

İnsânın kendi vücûdu bedîhiyyü't-tasavvur olunca onun bir cüz'ü demek olan vücûd-ı mutlakın da bedîhiyyü't-tasavvur olması lâzım gelir. Eğer mefhûm-ı vücûdun tasavvuru kesbî olaydı behemehâl bir delîle ihtiyâc messeder, o delîlin de kesbî olmaması zarûrî olur idi. Çünkü kesbî olması farzedilecek olursa delîlin kendisi de muhtâc-ı isbât olur, bu da teselsülü intâc eder. Teselsül ise bâtıldır, şu halde bedîhiyyü't-tasavvur olan bir delîlde tevakkuf zarûrîdir. Lâkin tevakkuf edilecek o delîlin kendisi de mefhûm-ı vücûd dâhilinde olmak lâzım geleceğinden aynıyla medlûl yani vücûd olmuş olur. Mefhûm-ı vücûdun delîl ile isbâtı mümkün olmadığı şu mukaddimeden anlaşılır.

Mefhûm-ı vücûd, zihinde hâsıl olan mefhûmâtın kâffesinden mukaddemdir. Zîrâ o mefhûm tahakkuk etmeden mefhûmât-ı sâirenin tahakkukuna imkân-ı aklî yoktur, şu hâle nazaran mefhûm-ı küllî-i vücûd diğer mefhûmât-ı külliyyenin e'ammı demek olur. Külliyet tezâyüd ettikce besâtat da o nisbette tezâyüd eder; tezâyüd ede ede artık hiç ta'rîf edilemeyecek dereceye gelir. Mefhûm-ı vücûd kâffe-i külliyyâtı muhît bir küllî-i basît olduğundan ta'rîfi mümkün değildir.

Vücûdun ta'rîfine kıyâm edenlerin nefislerinde gördükleri cür'et mefhûm-ı vücûdun bedâhetiyle o bedâhet hakkındaki cezmlerinin kuvvetinden ileri gelir. Halbuki insan vücûdun ta'rîfine yeltenince ıktihâmı gayr-ı kābil bir müşkilin karşısında kalır.

Fransızca bir eserde ta'rîf-i vücûd hakkında şu sözleri görmüş idim: "Vücûdun ne olduğunu suâl eden bir adama: Sen var mısın **[83]** yok musun? Diye sormalı, varım diyecek olursa varım dediğin zaman bu sözünle ne demek istediğini bilir misin diye tekrar suâl etmeli eğer kendisinden cevâb-ı tasdîk alınır ise demek ki sen vücûdun ne olduğunu biliyorsun, şu halde bildiğin bir şeyi niçin soruyorsun demeli. Hakîkaten bu söz pek doğru pek müskit bir cevaptır. Lâkin insanın gerek kendi vücûdunu, gerek vücûdât-ı sâireyi bilmesi "bi-vechin mâ" olup vücûdun künhü i'tibâriyla değildir. Künh-i vücûdu Allah'dan başka kimse bilmez. Zât-ı vücûda kadar gitmeye ne hâcet? Mevcûdda bile bu işkâl bâkīdir. Meselâ altının evsâf ve a'râzı onun maâdin-i sâireden temyîzini istilzâm eder; nazarımızda hüviyetini tahakkuk ettirir. Fakat bir sâil altının künhünü nazar-ı i'tibâra alıp da: Bu evsâf ve a'râz ile maâdin-i sâireden temeyyüz ve hüviyet-i zâtiyyesiyle taayyün eden altının kendisi nedir? Diye suâl edecek olursa onun bu suâline kolay kolay cevap verilemez. Bunun cevâbı "Altın altındır" sözünden ibâret kalır; fakat bu söz sâili iskât için cevâb-ı kâfî olamaz. Vâkıâ bir şeyin hakī-

kati o şeyin aynı olması i'tibâriyle o şeyi bilmek onun hakîkatini bilmek demektir. Çünkü bir şeyin hakîkati "mâ bihi'şşey'ü hüve hüve" diye ta'rîf olunuyor.

Fakat mebhas-ı vücûdda asıl mes'ele bu ta'rîfdeki "hüve"lerin ikincisinde yani o şeyi o şey eden hakîkattedir. Ondan iğmâz-ı ayn edilip de ta'rîfdeki "hüveler" hüve hüvesine; aynı aynına kabûl edilirse hakāyık-ı eşyânın bilinmesi emrindeki işkâl aslâ mündefi' ve o şeyin bilinmesiyle onun hakîkati bilinmiş olmaz.

Bir şeyin hakîkati o şeyin kendisi, kendisi de o şeyin hakîkatidir demek, o şey o şeydir demenin aynı olup hiçbir ma'nâ-yı zâid ifâde etmez ve "şey" kendi nefsiyle ta'rîf edilmiş olur. (Fakat bu kuyûd sırf mebhas-ı vücûda nazarandır.) Hattâ ehl-i hakkın "hâkāikü'l-eşyâ'i sâbitetün" sözü bu fikrimizi müeyyiddir. Onlar bu sözle el-eşyâ'ü sâbitetün ma'nâsını murâd ederler. Bunu sofistâiyyeden başka kimse inkâr edemez ancak o hakāik-ı sâbitenin künhüne luhûk-ı ilme gelince orada çok kimseler sofistâî olur. Bu ileride bu bahsin tafsîline girişileceğinden burada bundan ziyâde söylemeyeceğiz.

Mefhûm-ı vücûd hakkında bahs-i sâbıkı ikmâl edelim. Kendisine sen var mısın yok musun diye sorulan yukarıki adam mugālata vâdîsine sapıp da ben vücûd ne demek olduğunu bilmiyorum mevcûd muyum ma'dûm muyum onu da bilmiyorum. Diyecek olursa o adam bu inkârı yahud şekk ü tereddüdile beraber hem kendi vücûdunu hem de onun zımnında ale'l-ıtlâk vücûdu bildiğini i'tirâf etmiş olur.

Zîrâ görülüyor ki mütekellim evvelâ kendisince bir emr-i müsbet demek olması zarûrî olan kendi vücûdundan onun zımnında da vücûdât-ı sâireden haber veriyor. Kāilin tereddüdüne gelince onun bu tereddüdü hakîkat-i zâtiyyesinin sübûtuna değil o hakîkatin üzerine terettüb ettireceği hükme âiddir kāil vereceği hükümde istediği kadar tereddüd etsin hattâ isterse bir hükm-i menfî bile versin hiç te'sîri yoktur. Çünkü kendisinden sâdır olan "ben" lafzı onu ilzâm etmek isteyen kimse için Arşimed'in aradığı istinâd noktasından daha kavîdir.

O elde edildikten sonra ötesi kolaylaşır. Mâdem ki ben lafzının kāili o lafzı telaffuz ve bu telaffuzuyla onun medlûlüne bi-vechin mâ şuurunu i'tirâf ediyor. Onun üzerine terettüb ettireceği hüküm ister müsbet ister menfî olsun te'sîrde müsâvîdir. Fakat bu kayd yalnız vücûd bahsine münhasırdır. Mebâhis-i sâirede mes'elenin şekli değişir. Zîrâ vücûd bahsinde bize lâzım olan yalnız ben lafzına muzâf bir hükmün vücûdu olup o hükmün zâtındaki nefy ve isbât değildir. Hüküm menfî de olsa onu iliştirecek müsbet bir yer ister. O müsbet yer de mütekellimin nefsidir. Çünkü zâten aranılan bir emr-i vücûdî idi. "Ben" lafzı onu te'mîn ediyor. Onun üzerine terettüb ettirilecek hüküm müsbet ise matlûb sâbit olur. Menfî ise safsatadır, çünkü nefy isbâta takaddüm edemez. Vücûd bilinmeyince adem bilinemez vücûd hakkında bir hükm-i menfî verebilmek için o hükmü vermeden evvel behemehâl vücûdu bilmek, vücûdun sübûtuna kāil olmak lâzım gelir.

Kāil mevcûd muyum ma'dûm muyum onu da bilmem diye şek vâdîsine sapacak olursa bu sözü bütün bütün merdûddur. Çünkü onun bu sözü, zihninde vücûd ve adem gibi iki mefhûm-ı mütegāyirin sübûtuna delâlet eder. Zihninde sâbit olan bu iki mefhûm-ı mütegāyirden elbette vücûdun sübûtu ademin sübûtundan mukaddemdir. Vücûd üzerine terettüb ettireceği iki hükümden birini ihtiyârda tevakkufu onun zihninde sübût-ı vücûda mâni' değildir.

Yukarıda dediğimiz gibi hattâ ben mevzûunun üzerine bir hükm-i menfî bile terettüb ettirmiş olsa bu hükm-i menfî, bir hükm-i müsbet kadar hâiz-i kuvvettir.

Ferid

MÜSLÜMANLIK'LA MEDENİYET

Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar

–mâba'd–

İşte ümmet-i İslâmiyyenin hâli! İlk müslümanlar arasındaki vahdeti târumâr ederek ümmeti sâir milletlerde olduğu gibi din ile dünyayı, din ile dünya adamlarını birbirinden ayırmak girîvesine düşüren birtakım hâdiselerin zuhûrundan sonra bu iki fırkanın her biri diğerine karşı yan **[84]** bakmaya, bütün kabâhati, mes'ûliyeti onun üstüne atmaya kalkıştı. Öyle ümîd edilir ki yıkılmış olan bünyân-ı mecd ü şevketimizi yeniden yükseltmek için fezâil-i İslâmiyyenin lüzûmundaki kat'iyyeti duymuş olmak husûsunda nesl-i hâzır, bütün ensâl-i mâziyeye tefevvuk edeceği gibi halkı bulunduğumuz zamana göre irşâd etmekteki kusûrlarından dolayı ulemâmıza en şiddetli muâhazeler yağdıracak olan nesil de yine odur.

Evet, milletin ma'neviyâtı üzerine çöken, bütün cem'iyeti istîlâ eden, gençleri levs-i rezâil ile me'lûf edip ma'âlîye karşı büsbütün duygusuz bir hâle getiren fesâd-ı ahlâk yaralarını kapatmak için sînelerde kemâlât-ı İslâmiyyenin o hayât verici nefahâtına bir büyük iştiyâk olduğunu görüyoruz. Ancak, bu his henüz şerâit-ı zarûriyyesini istikmâl etmemiştir, dememize muhterem kāri'lerimizin müsâade buyurmalarını niyâz ederiz.

Halkımızı öyle görüyorum ki bu emeli tahakkuk ettirecek, yahud tahakkuku mümkün bir hâle getirecek esbâbın hiç birine iltifât etmeksizin erîke-i istirâhatlerine kurulmuşlar da fezâil-i İslâmiyyenin gökten yağmur şeklinde inerek uzaktakilerini, yakındakilerini sîrâb-ı hayât etmesini istiyorlar! Daha doğrusu halkımızı öyle görüyorum ki o fezâil sınıflarına mahsûs bir libâs iktisâ eden, yahud muayyen bazı kitapları okuyan zevâttan başkası vâsıtasıyla elde edilemez, i'tikādını besliyorlar.

Hayır hayır, böyle bir zanda bulunacak olursak aklımızın hukūkunu ibtâl etmiş olduktan başka, evine kapanıp da bütün hâcât-ı maîşetinin hazîne-i gaybdan gelmesini bekleyen miskînler derekesine ineriz. Öyle değil, bâdiye hâricine çıkmayan A'râbînin az zaman içinde anlamakta güçlük çekmediği fezâil-i İslâmiyye, ümmetin münevverü'l-fikr gençleri için hiç bir vakit zor olamaz.

İslâm'ın esâsları zihinde yer edebilmek için uzun uzadıya dâlle, yahud temhîde muhtâc değildir. Onlar ihâtası kolay, tarzı, [silik] gāyeti vâzıh öyle birtakım kāidelerdir ki insanın ilmi lâhık olur olmaz kalb –derecesini ta'rîf için söz bulamayacağımız kadar büyük– bir itmînân ile kabûl eder.

Eğer insan hakāyık-ı kâinâta vâkıf olur da vicdânı üzerinde hâkim olarak ona evvelki heyecân ve hurûşundan sonra bu kadar esâslı bir sükûn te'mîn eden itmi'nânın sırrını anlamak isterse evvelâ esrâr-ı hilkati, sâniyen tekâlîf-i hayâtı sâlisen bütün şu kâinâta hâkim olan kavânîn-i fıtratı, râbian beşerin kasrî bir hareketle koşup gittiği gāyeti tedkîk eylemesi îcâb eder. O zaman görür ki Müslümanlık'daki esâslar, ihâtası bu kadar kolay, bu kadar serî' olmasıyla beraber, insânı maddî, ma'nevî, fânî, bâkī, elhâsıl bütün ma'nâsıyla saâdete îsâl edecek yegâne tarîktır; evet, yegâne şâh-râh-ı nûr-â-nûrdur ki beşer kendisine rağmen onu teharrî fıtratında olduğu gibi bugün bütün hükemâ-yı âlem o tarîk-ı hikmeti kendilerinden uzakta görüyorlar da vusûl için her türlü şedâidi ıktihâma çalışıyorlar.

Pek a'lâ! Müslümanlığın esâslarını ihâta bu kadar kolay, kavâidi bu kadar sağlam iken nasıl oluyor da o esâsları gāib ettiğimizden dolayı müteessir görünüyoruz; nasıl oluyor da bize ahkâm-ı dîni îzâh edemiyorlar diye şundan bundan şikâyet ediyoruz? Halbuki o esâslar *Kur'ân-ı Kerîm*'de, hadîs-i Peygamberî'de, daha sonra selef-i sâlihin âsârında en sarîh ibârelerle, en rakîk işâretlerle temhîd edilmiştir. Müslümanlar zanneder mi ki Cenâb-ı Hak *Kur'ân*'ı ancak bir sınıf-ı mahsûs tarafından anlaşılsın; yahud ma'nâsı hiç düşünülmemek şartıyla ya ölülerin başı ucunda, yahud sokak ortalarında okunsun; yahud şenlikli gecelerde nargile gürültüleri, tütün dumanları arasında yüksek sesle terennüm edilsin diye göndermiştir? Müslümanlar zannederler mi ki aleyhi's-salâtü vesselâm efendimizin ehâdîs-i kerîmesi yalnız birtakım hâcâtın te'mîni, yahud kazâların def'i, yahud bereket celbi için tilâvet olunmak îcâb edip başka bir hayra yaramasın? Müslümanlar artık anlamalıdırlar ki bunların kâffesi Müslümanlığa münâfîdir; hem de Cenâb-ı Hakk'ın ıkābını müstelzimdir.

Kur'ân ki her âyet-i bülendi bir mecmûa-i hikmettir; ehâdîs-i Nebevî ki kavânîn-i ictimâiyyenin rûhudur; Cenâb-ı Hakk bunların sahâif-i evrâk üzerine yazılıp bütün tabakât-ı ümmet arasında neşrolunmasını ancak ahkâm-ı celîlesi teemmül edilmek, evâmiri, nevâhîsi düstûr-ı hareket ittihâz olunmak için emir buyurmuştur. Çünkü fânî bâkī her iki saâdetin medârı, her iki hayâtın istinâdgâhı budur. Târîh-i müslimîn bizim için bu bâbda en büyük bir hüccettir. Pek a'lâ! İşte kemâlât-ı İslâmiyyeye ne derecelerde muhtâc olduğumuzu anladık. Lâkin ne için her birimiz istitâati nisbetinde o kemâlâtı ihrâza çalışmıyor? [1](لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا)

Mehmed Âkif

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Hevâ-yı nesîmî kesâfetinin irtifâ'la tenâkus ettiğini ilk defa beyân eden yine el-Hâzin'dir.

El-Hâzin diyor ki: Mâilen hevâ-yı nesîmîye dâhil olan şuâât-ı ziyâiyye, mahaddebiyyeti arza müteveccih olmak üzere bir mahrek-i münhanî ta'kîb eder. Şu halde gözümüze vâsıl olan şuâât istikāmetince bu kevkebe baktığımız vakit; onu, şuââtın gözümüze çarptığı mahalde mahrek-i muhaddebe mümâs olan hat istikāmetinde rü'yet edeceğimizden; semtü'r-re'se daha karîb görürüz. Halbuki kevkebin mevkii hakîkat-i halde o derece mürtefi' değildir.

[85] İnkisâr-ı nesîmî sebebiyle; şems ve kamerin; tulû'dan evvel veya gurûbdan sonra; yine birer hayâlleri müşâhede edilir ki bu keyfiyeti de ilk defa el-Hâzin îzâha muvaffak olmuştur.

Bu büyük hikmet-şinâs diyor ki: Vâsıtanın kesâfeti ne kadar çok olursa hutût-ı şuâiyyenin inhirâfı da o nisbette ziyâde olur. Huzemât-ı ziyâiyyenin ta'kîb ettiği istikāmet yalnız kat' edilen vâsıtanın kesâfetine tâbi' olub tesâdüfî olarak bulunacak buhârâtın hiçbir te'sîri yoktur.

Şems ve kamer ufukta bulundukları vakit kutr-ı şâkūlîleri daha büyük görülür. El-Hâzin bu hâdiseyi de inkisâr-ı nesîmîye atfeylemiştir. Kevâkib-i sâbite ziyâlarında müşâhede olunan berîk ve lemeânı ise inkisârın tahavvülâtıyla îzâh eylemektedir.

Aynı ahvâl tahtında; kevâkibin cesâmetlerince müşâhede olunan fart-ı zâhirîye gelince; el-Hâzin bu keyfiyeti de –ara yerde bazı ecsâm-ı arziyye girmesi sebebiyle– o yolda tahayyül ettiğimize hamlediyor.

İnkisâr hasebiyle, şemsin müddet-i rü'yeti uzayacağı ve binâenaleyh gece müddetinin tenâkus etmesi îcâb edeceği hakîkati yine el-Hâzin'in cümle-i beyânâtındandır.

Hevâ-yı nesîmînin in'ikâsı bahsinde ise fecr ve şafak hâdiselerini pek güzel îzâha muvaffak olmuştur. Bugün biz de hâdisât-ı mezkûreyi aynı sûretle îzâh ediyoruz.

El-Hâzin cidden hayret-bahş bir dehâ ile bu prensiplerden bil-istifâde hevâ-yı muhîtî irtifâının takrîben yüz kilometreye bâliğ olduğunu hesâb eylemiştir!.. Bu büyük ve fennî netîceleri kilise erbâbının sefîlâne felsefeleri, fevka'l-akl mu'cizeleri ile kıyâs etmeye bil[me]m cesâret-yâb olabilir miyiz?

El-Hâzin'in keşfiyât ve îzâhâtı bugün de ilk defa olarak fen akademisine arz ve tevdî' edilmiş olsa fevkalâde hayret ve takdîrle istimâ' edileceğine şübhe yoktur.

Kitâbü'l-Müvâzeneti'l-Akliyye ünvanlı eser-i muazzamın müellifi dahi el-Hâzin olduğu iddiâ ediliyor. Bu kitap Tauris Rusya Konsolosu Mösyö Kanihoff tarafından *Livre de la Balancedu* nâmı altında Fransızca'ya tercüme edilmiştir.

Şâyed iddiâ edildiği vechile eser-i mezkûr el-Hâzin tarafından yazılmış ise müellifinin kudret-i ilmiyyesi için başka delîl ve vesâik aramaya lüzûm yoktur.

Tazyîk-ı nesîmî ile kesâfet-i hevâiyye arasındaki münâsebet bu kitabda gāyet açık bir ifâde ile tasrîh edilmiştir. Şu halde tazyîk-ı nesîmî keyfiyeti, Toriçilli'den hayli müddet evvel İslâmlar tarafından keşfedilmiş demektir.

[1] Bakara, 2/233.

El-Hâzin bir cisim vezninin vâsıta-i muhîtıyye kesâfetiyle tahavvül ettiğini îzâh ederken diyor ki: Vâsıta-i muhîtıyye ne kadar çok kesîf olursa cismin vezninden gâib edeceği mikdâr da o kadar ziyâde olur. Su derûnuna mağtûs ecsâma, suyun icrâ edeceği tazyîk nazar-ı i'tibâra alınırsa sefâin misilli ecsâm-ı sâbiha mes'elesi kolayca halledilebilir.

El-Hâzin'in merkez-i siklet nazariyesine dahi vukūf-ı tâmmı olduğu âsârının mütâlaasından müstebân oluyor.

Hattâ nazariye-i mezkûreyi terâzi ve mikyâs-ı kuvvetlere tatbîk ederek; bunların; sükûnet veya hareket hâlinde bulunduklarına göre; merkez-i sikletleri ile merkez-i ta'lîkleri arasındaki münâsebâtı ta'yîne bile muvaffak olmuştur. Âlem-i İslâm'ın bu büyük hakîmi tetkīkāt ve keşfiyyâtında daha ileri giderek câzibe-i arzın bir kuvvet olduğunu kabûl ve mesâfe ile tahavvül ettiğini beyân eylemektedir.

Tahavvül-i mezkûrun mesâfe murabbaıyla mütenâsib olduğu keyfiyeti el-Hâzin'in nazar-ı dikkatinden kaçmıştır. O, câzibeyi sırf arza mahsûs bir kuvvet gibi telakkī eyliyordu. Câzibenin bir kuvvet-i umûmiyye olduğunu keşfetmek şerefi İngiltere hükemâ-yı meşhûresinden Newton'a nasîb olmuştur. El-Hâzin serbest bırakılan cisimlerin müddet-i sukūtlarını ve esnâ-yı sukūttaki sür'atleriyle kat' etttikleri mesâfeler arasındaki münâsebâtı pek güzel anlamıştı.

Âsâr-ı şi'riyye[şîriyye?] kānûnları hakkındaki mütâlaâtı vâzıh ve hakīkate mutâbıktır. El-Hâzin bu keşfiyyât-ı muazzamasını ihtirâına muvaffak olduğu dakīk ve gāyet mükemmel *Mikyâs-ı Mâyiât* ile tetvîc eylemiştir.

Şuâât-ı ziyâiyyenin hevâ-yı nesîmî dâhilinde bir mahrek-i münhanî resmi sûretiyle intişâr ettiğini keşfederek âlem-i fenne hidemât-ı mühimme îfâ etmiş olan bu büyük zâtın nâm-ı zî-ihtirâmını kemâl-i tekrîm ile yâd etmek vezâif-i kadr-şinâsîdendir.

Her ne kadar arada yedi asırdan ziyâde bir müddet güzerân etmiş ise de asr-ı hâzır fizyolojistleri yine kendilerine el-Hâzin'in birer şâkirdi nazarıyla bakabilirler. Filhakīka; el-Hâzin kendilerinden pek çok zaman evvel eşkâl-i hayvâniyyenin tahavvül ve tekâmül-i tedrîcîsi mesleğini kabûl ve bütün gayretiyle bu hakīkati müdâfaa eylemişti.

İslâmlar hikmet-i tabîiyyedeki vüs'at-i ma'lûmâtlarına rağmen "mikyâs-ı harâre"yi ihtirâ' edememiş oldukları zannolunmaktadır.

Maamâfîh suhûnetin takdîrine bir ehemmiyet-i mahsûsa atfettikleri cihetle şiddet-i harâreti ta'yîn için "areometre"den istifâde etmek çârelerini düşündükleri muhakkaktır.

Hikmet-şinâsân-ı İslâmiyye, kesâfet-i mâyiâtın derece-i suhûnetle mütehavvil olduğunu keşfeylemişlerdi. Fakat te'sîr-i harâretle hacmen olan tahavvülâta dâir bir şey söylememişlerdir.

[86] Zamanın takdîri için sarfettikleri mesâînin semerâtını bil-fi'l iktitâf eylemişlerdir. Su saatlerinin (Clejsydre) envâı ihtirâ' edilmişti. El-Hâzin kitabında bu saatlere dâir tafsîlât-ı mühimme vermiştir.

Zamanın takdîri ve kronometri usûlünde ilk büyük hatveyi atmaya muvaffak olan zât, hey'et-şinâs-ı şehîr "İbni Yûnus"dur. Fi'l-hakīka rakkâsın saatlere tatbîkini en evvel düşünen ve bil-fi'l tatbîk eden İbni Yûnus olduğu muhakkaktır.

Meşhûr La Plas *Meslek-i Âlem* (*Lj teme du monde)* nâm eserinde mahrek-i arz-ı tebâüd ani'l-merkezîsinin tenâkusu keyfiyetini isbât etmek için İbni Yûnus ve et-Tebânî gibi hey'et-şinâsân-ı İslâmiyyenin rasadâtından istifâde eylemiştir.

La Plas diyor ki: "Dâire-i hüsûfun meyli hakkında İbni Yûnus'un rasadât ve hesâbâtı; inkisâr ve ihtilâf-ı manzar tashîh edildikten sonra; bin sene için nazariyeden istihrâc olunan netâyice son derece yakīndır. Müşteri ile Zuhal'in cesâmetce farklı olduklarına dâir istihsâl ettiği netâyic-i rasadiyye ise cidden şâyân-ı tezkârdır."

Evvelce de zikredildiği vechile erkām ve hesâbât-ı riyâziyye İbni Yûnus'un âsârıyla İtalya'ya geçmiş ve orada fevkalâde hüsn-i kabûle mazhar olmuştu. Bu târîhden i'tibâren Roma erkāmı i'tibârdan sâkıt olarak yerine erkām-ı Arabiyye kāim oldu.

Zannolunduğuna göre erkām-ı Arabiyyeyi Avrupalılara tanıttıran zât Endülüs'de ikmâl-i tahsîl ettikten sonra "Syilvestre" nâmıyla Papalığa kadar irtikā etmiş olan meşhûr "Jerber"dir.

Felsefe ve fünûn-ı İslâmiyye Avrupa'da Roma mesleğiyle hayli çarpıştıktan ve Papa Üçüncü İnnosan (İnnoceent)'in me'yûsâne mukāvemetlerine ma'rûz kaldıktan sonra nihâyet galebe-i kâmileye mazhar olabildi. İşte bu galebe sâyesindedir ki Avrupa medeniyet-i hâzırasının esâsları kuruldu.

Bu târîhden i'tibâren Avrupa mektep ve dârülfünûnlarında İbni Rüşd felsefesi İbni Sînâ ve Râzî tıbları serbestce ta'lîm ve tedrîs edilmeye başlandı. Endülüs medeniyet-i İslâmiyyesini tasvîr eden ve Draper gibi müdekkık bir âlimin kaleminden dökülen şu satırlar bizi saatlerce vakfe-gîr-i tefekkür etmelidir. İslâmiyeti mâni'-i terakkī ve muharrib-i fen olmak ve medeniyetle kābil-i te'lîf bulunmamakla ithâma kalkışan kûteh-nazarâna karşı Draper'in tafsîlât-ı ânifesini tekrar okur ve kendilerini insâfa da'vet ederiz.

Dördüncü asr-ı hicrîyi daha evvel Endülüs'de perverişyâb-ı kemâl olan ulvî nâsiyeler arasında bilhassa fünûn ile iştigāl etmiş olan eâzımdan bazılarını tezkâr edelim:

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

* * *

JAPONYA'DA OSMANLI - HİLÂL MUHİBLERİ

Japonya'da münteşir ve Asya Gıkay[1] Cem'iyyeti'nin nâşir-i efkârı olan "Daito-Maşrık-ı A'zam" mecmûasının son gelen nüshasından aynen:

Âh Ertuğrul

Âh o Ertuğrul ki bugüne kadar milletimiz onu unutamıyor. Bundan yirmi iki sene mukaddem –sultânların hedi-

[1] Metinde (آبیاغی قای) şeklinde yazılmıştır.

yesini impartorumuza takdîm için gelmiştin. Siz ecnebîler gibi tantana ile değil sâde fakat kudsî fakat samîmî bir emel ile aksâ-yı şarktaki vatanımıza kadar gelip muhabbetinizi bize bildirdiniz ki bu tamâm bizim rûh-ı millîmizi okşuyordu.

Osman Paşa ve arkadaşları Asya'nın İslâm kahramanları vatanımızda bulundukları zaman imparatorumuzun hüsn-i kabûl ve teveccühünden ne kadar memnûn oldularsa ahâlîmizin meserret ve muhabbetle edilen alkışlarından da aynı vechile müteessir ve memnûn idiler.

O kahramanlarınla seni altın boynuzdan gönderen kardeşlerin; vatandaşların senin ne kadar mesrûr ve ne büyük haberlerle avdetini beklemekte idi. Lâkin tâli'in seni bir daha onlara görünmeyecek bir perde ile kapadı. Yalnız: Sizin muhâfaza-i cân uğrundaki gayretiniz vatandaşlarınızı ağlattı.

Osman Paşa ve arkadaşlarının böyle mahvolması garbın şark-ı müntehâsında bulunan siz Türkleri ne kadar müteessif etti ise bizi de bugüne kadar ağlatmaktadır. Ertuğrul'un garkolduğu mahal onun için mevki'-i kazâ ise de mezkûr yer bugünkü Japon İmparatorluğu'nun mehd-i zuhûrudur. Japonya Osman Paşa'yı mehdine defnetti ki orası Japonların ölmemek ve ihtiyârlamamak fıtrat-ı fevkalâdesinde yaratıldığı i'tikādını anlamak üzere gelen Çin sefîrlerinden birinin cedd-i emcedimizden ölmemek ilâcının ne olduğunu sorduğu mahaldir. Osman Paşa evet garkoldu. Fakat yaşıyor. Bekā ilâcının sorulduğu yerde yaşıyor. Osman Paşa'nın bütün muhîti görebilen bir mahalde rekzedilen âbidesi bekāyı, istikbâli emrediyor ve diyor ki: Türkler, Japonlar yaklaşınız. Ben ebedî bir vâsıtayım.

Her ne kadar Ertuğrul'daki kahramanlar böyle bir hâl-i esef-nâke dûçâr oldularsa da onlar hürmetine dikilen âbide istikbâlde iki milletin ittihâdı için başlanılan teşebbüslerin birincisi olduğuna delîl olacaktır.

Ertuğrul battığı zaman etrâfındaki ahâlî cesûrâne sulara atılarak yardım etmişler ve ellerinden gelen her türlü muâveneti etmişlerdir. Sonradan mahall-i mezkûrdaki adaya cesîm bir heykel rekzetmişlerdir. Mahall-i garka imparatorun rukûbuna mahsûs olan "Yay Yama" vapuru gönderilmiş ve Funku, Heniyei sefâin-i harbiyyesi de mezkûr mahalle giderek asâkir-i Osmaniyyeye muâvenetlerde bulunmuşlardır. Lâkin sizin kederiniz böyle harb gemileri ile silinecek kadar değildir.

[87] Câmi'-i kebîriniz Ayasofya'nın cesîm temel taşları o azametli binâyı tutuyorsa da bugün hiç kimse o temel taşlarını görmeye heves etmeyip cümlesi binânın cesâmeti, azameti ve mehâbetiyle hayrân oluyor. İşte bunun gibi o kahramanlar da Kişyonada Denizi'nin dibinde bulunmakta ve bunlar iki âile-i imparatorîyi ve iki milleti birbirine takrîbe vesîle olacak ve istikbâlde o cesîm binânın temelleri vaz'iyetini alarak iki milletin ittifâkı için cesîm bir binâ vücûda getirecektir.

Âh sevgililer sizin kurduğunuz temelin tarsîni için Asya Gıkay Cem'iyetimiz ictihâd etmektedir. Ve elinden gelirse servetini, saâdetini bu iki milletin yekdiğerine tekarrübü yolunda sarfedecek ve kahraman şehîd Japonyalı "Yamanaka Sukanoske"* gibi hilâl ile birleşmeye, ona muhabbete, hilâlin nûrundan istifâde etmeye ve onu güneşle tenvîre çalışacaktır. Ertuğrul'un battığı yerin civâr sekenesi her on senede bir büyük mâtem icrâ ederek sevgili dostlarının orada kurban olanlarını der-hâtır etmekte ve Garb'ın ca'lî muhabbetinden binlerce defa hâlisâne hilâlin saâdetine, şehîdlerinin istirâhat-i rûhuna duâlar etmektedirler.

Bu nüshamızda biz mezkûr meşhedin etrâfı harîtasını ve orada muâvenette bulunan mezkûr üç geminin resimlerini ve seyyâhların tarîk-ı seyâhatini gösteren harîtayı** ilâve tarzında neşrederek memâlik-i Osmaniyye ve Japonya'daki hem-efkârımızın mütâlaasına arzederiz. Âh Ertuğrul seni takdîs ederiz.

* * *

Japonya İmparatorluğu ile Türkiye İmparatorluğu beyninde şimdiye kadar bir münâsebet mevcûd olmadığını nazar-ı dikkate alan Japonya imparatoru hazretleri[ne] memleketimizle muhabbet-i mütekābile esâsına müstenid bir münâsebet husûle getirmek maksadıyla Bahriye mirlivâlarından Osman Paşa'yı sefîr-i murahhası olarak Ertuğrul sefînesiyle i'zâm etmişti. Ertuğrul sefînesi meyci târîhin yirmi üçüncü senesinin 7 Haziran'ında yani 1888 sene-i mîlâdiyyesi Haziran'ında Yokohama'ya muvâsalat eylemiş ve 12 Haziran'da Osman Paşa hâmil olduğu mektup ve madalyayı Japonya imparatoru hazretlerine takdîm etmek üzere sarây-ı imparatorîye gelmiş ve fevkalâde samîmî ve teveccühkârâne kabûl edilmiş idi, imparatorumuz Osman Paşa'ya bir madalya vermiş idi.

Bütün vezâifini ikmâl etmiş olan sefîr-i murahhas 15 Eylül'de aynı vapurla Kobe'ye müteveccihen hareket eylemiştir. 16 Eylül'de Valo Ayama Vilâyeti kurbunda Kıyu Mana Oraya Denizi'nden geçerken akşam saat dörtten sonra tesâdüfen şiddetli bir fırtına zuhûr eylemiştir. Bu civârda deniz fevkalâde tehlikeli olduğu gibi gāyet kesîf bir sis yeni inşâ edilmiş olan feneri görmeye mâni' idi. Fırtınanın şiddetine mebnî vapurun makinesi kuvvetini gāib etmiş ve sefîne mürettebâtının her türlü çârelere tevessül etmelerine rağmen sefîne bir kayaya çarparak batmıştır. Sefîr-i murahhas ile sefîne kumandanı Ali Bey ve 587'den ibâret olan mürettebât kâmilen gark olarak yalnız 69 kişi kurtulabilmiştir. Âh ne kadar şâyân-ı teessüf bir hâdise.

Mahall-i gark Higashimuro kazâsına tâbi' Kasinozaki Burnu civârında olup mezkûr burunda bir fener mevcûddur. O vahşî gecede fener me'mûrları dalgaların dehşetli gürültülerinden böyle bir felâketin vukūunu anlayamamışlar ve ancak ansızın yalın ayak, baştan aşağı ıslanmış birkaç kişinin müşâhedesi üzerine bir kazâ vukūu anlaşılarak hemen kazâzedegânı toplamaya şitâb etmişler idi. Maatteessüf

---

* Bundan takrîben üç yüz elli sene mukaddem yaşayan Japon muhâriblerinden bir zât olup hilâle taabbüd edercesine muhabbet eder ve bedbahtlıktan kaçmamayı ve bilakis onunla mücâdelede bulunmayı ister idi.

** Resimler ve harîta Donanma Mecmûası'na verilmiştir, gelecek nüshasında intişâr edeceği me'mûldür.

lisân anlaşılamadığından evvelemirde bunların kim oldukları anlaşılamamış idi. Mühendis Lumi ile[?] Takizava Masakiyo ve fener müstahdemîni tahlîs-i cân için çabalayan bu kazâzedeleri fener dâhiline alarak elbise ve muâlece vermişlerdir. Biraz sonra bunların kâffesinin Osmanlı oldukları anlaşılmıştır. Ertesi günü ale's-sabâh felâketi haber alan Ovoşima Belediye Reisi Ravodeki Şibo ve Fasino Belediye Reisi Mösyö Sapto Hanyemun ve Stuya Adliye Reisi Mesilan Takimeto Hanyemon, mahall-i hâdiseye gelerek pek çok muâvenetlerde bulunmuşlar ve Kobayaşi Seyiço Polis Müdîri Mösyö Şimizohi Roci ve müdîr muâvini ve sâir me'mûrîn mahall-i mezkûrda toplanarak kazâzedegân hakkında îcâb eden muâveneti îfâ ile bunları köylü hânelerine yerleştirmişler ve gerek etıbbâ ve gerek bütün köylüler tarafından sıhhatlerine son derecede ihtimâmâtta bulunulmuştur.

Ve der-akab muvahhiş dalga üzerindeki cesedleri toplamak üzere on kadar kayık çıkarılmış ve her ne kadar taharriyâta birkaç gün tekrar devam edilmiş ise de Osman Paşa'nın cesedi bulunamamış ve dalgıçlar vâsıtasıyla tahte'l-bahr icrâ edilen taharriyât da maatteessüf netîcesiz kalmıştır.

Vak'a mahall-i vukū'dan kırk re'y sâfa bu'dunda bulunan Vakayama Mutasarrıflığı'na ihbâr edilmiş ise de o zaman telgraf ve sâir vesâit-ı muhâbere mevcûd olmadığından mutasarrıflık ancak ayın 18'inde haberdâr olabilmiştir. Mutasarrıflık kâtibi Mösyö Akiyama Cokey hemen mahall-i vak'aya azîmet etmiştir. Kaşiyo Belediye Reisi Mösyö Akaki Ebiyo Haşyo kazâsı hastalar için gayr-i müsâid olduğu ve bâ-husûs burada hüküm-fermâ olan illet-i müstevliye henüz mündefi' olmadığı cihetle kazâzedelerin bu mahalde kalması muzır olabileceği ve mecrûhlardan biri illet-i müstevliye ile musâb olursa kurtulamayacağından korkulacağı mülâhazasına mebnî hastaların başka münâsib bir mahalle nakli husûsu dermiyân edilmekle mecrûhîn vapur ile Avonişima Ora'ya nakledilerek hastahâne ittihâz edilen bir Budist ma'bedine yerleştirilmişlerdir.

[88] Eylül'ün on sekizinde felâketi haber alan bahriye nâzırı kable'z-zuhr saat yedide Yaba Yama Sefîne-i harbiyyesini göndermiştir. Ve mezkûr sefîne-i harbiyye imparator hazretlerinin emr-i mahsûsuyla merâsim-i tedfîniyyede hazır bulunmak üzre i'zâm edilen sefîne kumandanı Mösyö Mivara Yasava ve Bahriye Tabîbi Mösyö Kakami Yetsio Katari'yi hâmil olduğu halde 21 Eylül'de Oşima'ya muvâsalat etmişlerdir. Mösyö Akiyama Cokey ve maiyyeti de merâsim-i tedfîniyyede hazır bulunmuşlardır. (460) kişiden ibâret olup toplanan cesedler fenerin garb-ı cenûbîsinde kabristân ittihâz edilen mihrâba defnedilmişlerdir. Bu mahallin ortasına Osman Paşa nâmına bir âbide rekzedilmiş ve diğer kabirler bunun bireri takrîben üç buçuk kilo metredir.

Etrâfında sıralar teşekkül edecek sûrette tertîb edilmiştir. Bütün bu zevât hastegânı da ziyâretle kendilerine tesellîde bulunmuşlardır. Bunu müteâkıb mezkûr sefîne-i harbiyye ile o zaman tesâdüfen mahall-i mezkûrda bulunan Volf nâmındaki bir Alman sefînesi bunları hâmilen Kobe'ye hareket etmişlerdir.

İmparator hazretleri mecrûhları tesliye etmek ve kendilerine bazı hedâyâ vermek üzere teşrîfât me'mûrlarından ve kurenâ-yı imparatorîden Mösyö Nivaryo Toseoke ile sarây-ı imparatorî tabîbi Mösyö Katsuvar Hidema'yı i'zâm etmiş ve imparatoriçe de her biri için bir kat elbise göndermiştir.

Kazânın vukūu zâdegân mehâfilince son derece teessüfü mûcib olmuş ve bunlar da hastalara ihtimâmâtta bulunmak üzere herşey yapmışlar ve gerek para gerek elbise ve muâlece ve ihtiyâcât-ı âdiyyeye müteallık eşyâ göndermekle teessürlerini fi'len izhâr etmişlerdir. Vak'a bütün Japonyaca pek büyük bir teessüfle telakkī edilmiştir. Bu ahvâlin bütün safahâtını kalemle ta'rîf kābil değildir Ovoşima Nâhiyesi kendi hükmü altında bulunan bir mahalde vukū' bulan bu kazâ dolayısıyla dört yüz kadar genç toplayarak bilâ-ârâm hizmet ettirmiştir.

Artık kesb-i ifâkat etmiş olan kazâzedegânın vatanlarına nakli için imparator hazretleri Kongağa ve Hiyei sefâin-i harbiyyesini göndermiştir. Âh ne bedbahtlık ki sefîr-i murahhası ve maiyyeti erkânı vatanlarından pek uzak bir memlekete me'mûriyete gelerek [terk-i] hayât ettiler. Fakat bugün onların şerefi ebedîdir. Osman Paşa gerçi ölmüştür. Fakat rûhu semâda ve hâtırâtı Japonların kalbinde yaşıyor.

Bilâhare geminin enkāzını toplamak üzere Yokohamalı Masaada Masaki Taçi ve Hoboko ahâlîsinden Kagava Cenunici ve Aritaki İciro ve Kobe sekenesinden Enmates Toemon hükûmetten müsâade istihsâl etmişti ve aksâmını ve kazâzedegânın görülebilen kemiklerini toplayarak kabirlere beraberce defnetmişlerdir. Rûhlarını takdîs için âyîn-i rûhânî icrâ etmişlerdir.

Ertuğrul sefîne-i harbiyyesinin sene-i devriyye-i garkı olmak münâsebetiyle her on senede bir icrâ edilen âyîn-i rûhânî:

Vilâyetce me'mûr olanların zabtettikleri bir mecmûâdan:

Meyci târîhinin 24. senesi Mart'da Ovoşima Belediye Reisi Mösyö Avokişiyo ve Mültezim Masoda ve Arlita Türkiye Sefîr-i murahhası Osman Paşa ve 581 kişiden ibâret maiyyetinin istirâhat-i rûhu için Vakayama Vilâyeti Hikaşi Meoro Sancağı dâhilinde Ovoşima Nâhiyesi'ne âid Kaşinozaki'de bir âyîn-i rûhânî icrâsını taht-ı karâra almıştır. Âyîn-i rûhânî 7 Mart'da icrâ edilmiştir. O gün hava pek latîf olduğundan pek çok zevât hazır bulunmuş ve bunların mürûrunu teshîl için Moşimoto Kozalı Haşik'de mevki'lerinde kayıklar hazır bulundurulmuştur. Sabâh alafranga saat altıda fişenkler atılmak sûretiyle verilen işâret üzerine hâzırûn ta'yîn edilmiş mahalle girmişlerdir. Bu mahal etrâfı bambu dallarından bir çit ile ihâta edilmiş olup bambuların ucuna Japonya'da bayramlarda ve sene başında tezyînât makāmında kullanılan bir nevi' pirinç saplarından ibâret olan Beşmenava ta'lîk edilmiş ve bunların üzerlerine de bir çok renklerde küçük sancaklar keşîde edilmişti ve kabirlerin önüne Osman Paşa'nın ve Ertuğrul sefînesiyle mürettebâtının fotoğrafileri ve hâdiseden sonra tahte'l-bahr toplattırılan madalyalar vaz' edilmiş idi. Merâsime Şintoist râhiblerinden Karata İsava nezâret ediyor ve vilâyet vâli vekîli Mösyö Kimura ve saire hazır bulunuyorlardı. Evvelâ Râhib Mösyö Karata Abava tarafından kazâzedegândan vefât

edenlerin istirâhat-i rûhu için bir duâ kırâet edilmiş ve vâlinin gönderdiği duâların kırâetini müteâkıb kabirlerinin üzerine vaz' edilen yemekler alınarak hazır bulunanlara tevzî' edilmiştir. (Japonya'da ilâhlara ve büyük tanılan zevâtın kabri önüne yemek koymak bir resm-i dînî olduğu gibi bunu bilâhare tevzî' etmek ulûhiyyeti takdîs demektir.) Nihâyet civâr mekâtib-i ibtidâiyyesi talebesi tarafından eğlenceler yapılmış ve ba'de'z-zuhr saat altıda bütün hâzırûn hâdise hakkında pek büyük teessüfler ederek ayrılmışlardır.

İkinci Âyîn-i Rûhânî

Meyci'nin 32. senesi Osman Paşa'nın onuncu sene-i devriyye-i vefâtına müsâdif olduğundan Ovoşima Belediye Reîs-i sâbıkı Mösyö Okişiyo ve Reîs-i lâhık Mösyö Kindakaşike Osman Paşa ve maiyyeti kabirleri önünde merâsimi küşâd etmişlerdir. Mahal birinci defasında olduğu gibi ise de bu defa daha samîmî ve parlak idi ve mahall-i mahsûsun orta yerine büyük bir direk rekzedilerek üzerine Sefîr-i murahhas Osman Paşa ve 581'den ibâret maiyyetinin istirâhatı rûhu için icrâ edilen âyînin ikincisi olduğu yazılmıştı. Sâde fakat rûhânî olan bu mahallin müşâhedesi pek âlî ve mukaddes bir his hâsıl ediyordu. Gûyâ Osman **[89]** Paşa ve maiyyetinin rûhları semâdan inerek merâsimde hazır bulunuyordu. Sabâh saat dokuzda merâsim reisi, musiko bilcümle hâzırûn bir tüfenk işâreti üzerine mahall-i muayyene dâhil olmuşlar ve ikinci işâret üzerine Şintoist râhibi kabirlerin üzerine yemek vaz' eylemiş ve musika çalınmaya başlamıştır. Merâsim Reisi Mösyö Ohara ve rüfekâsı kabirlere doğru ilerleyerek birer duâ kırâet etmişler ve ba'dehû Ovoşima Belediye Reîs-i sâbıkı Mösyö Avokişiyo bir duâ kırâet etmiş ve nihâyet bütün eyâlet, eyâlet me'mûrîni civâr mekâtib talebesi ve hâzırûn kabirlere doğru ilerleyerek Osman Paşa'nın rûhunu takdîs etmişlerdir.

Hâdise-i müessifenin vukū' bulduğu zaman vâli bulunan Mösyö İşi Nadaşka tarafından gönderilen bir duâ kırâet edilmiş ve sabâh saat on birde üçüncü tüfenk işâreti üzerine bütün hazır bulunanlar mahall-i muayyenden çıkmışlardır. Ba'dehû bir çoğu eğlencelerle vakit geçirilerek ba'de'z-zuhr saat 3'de bütün hâzırûna bir ziyâfet verilmiştir. Hava güzel olduğu için son derecede kalabalık var idi ve bâ-husûs bu âyîn-i rûhânî bu civârda pek parlak ve nâdirdir.

Yirminci Sene-i Devriyye

Meyci'nin 42. senesi Osman Paşa ve maiyyetinin gark oldukları târîhin yirminci sene-i devriyyesine müsâdif olduğundan Ovoşima Belediye Reisi Mösyö Hişkaki Buşimatsi ve Elhayani 24. Eylül'de âyînin icrâsına karâr vermişlerdi. Bugün hava siyah bulutlarla örtülmüş ve sonbahar rüzgârı şiddetle vezân oluyordu. Merâsimin icrâsı için ta'yîn edilen mahal kabirlerin olduğu mahalde olup tezyînâtı evvelki defaların aynı idi. Yalnız bu defa bir tâk-ı zafer inşâ edilerek üzerine şems-i tâli' sancağıyla Türkiye'nin hilâl ve yıldız sancağı yekdiğerine çâprâst bağlanarak rekzedilmişti. Meydana rekzedilen büyük bir direğin üzerine Sefîr Osman Paşa ve 591 kişiden ibâret maiyyetinin dûçâr oldukları kazâyı müessifenin yirminci sene-i devriyyesi ibâreleri yazılmış idi. Sabâh saat 10'da merâsim reisi Mösyö Ohara ve sâire birinci işâreti müteâkıb mahall-i muayyene dâhil olmuşlar ve ikinci işâret üzerine musika başlamıştır. Tesâdüfen semâ simsiyah olmuş ve ansızın şiddetli bir yağmur yağmaya başlamıştı. Ortalığı istîlâ eden sükût fırtına ve yağmur Osman Paşa'nın gark olduğu zamanı tamâmıyla der-hâtır ettiriyordu. Yavaş yavaş merâsime ibtidâr edilerek evvelâ kabirlerin üzerine yemekler vaz' edilmiş ve Mösyö Ohara'nın Osman Paşa ve maiyyeti istirâhat-i rûhu için bir duâ kırâet etmesini müteâkıb merâsim idâre me'mûru Mösyö Kino Çiyoske ve rüfekâsı ilerleyerek takdîs etmişler nihâyet mekâtib talebeleri ve bütün hâzırûn bir intizâm-ı tâm ile ilerleyerek duâlar kırâet etmişlerdir. Bu merâsim öğlende hitâm bulmuşidi. Âh ne bahtiyârlık ki yağmur kesilmiş ve hava olanca letâfetini iktisâb etmişti. Bir çok oyunlar icrâ edilmiş ve fişenkler endâht edilerek saat üçte bütün hâzırûna ziyâfet verilmiş ve merâsim bu sûretle hitâm bulmuştur. Havanın fenâlığına rağmen civârdaki bütün ihtiyârlar ve gençler hazır bulunmuşlardı ki bu Osman Paşa felâketi[n]e bütün Japonya'da teessüfler[1] edildiğine ve felâket daima der-hâtır edilmek iste[n]diğine bir delîldir.

Asya Gıkay Cem'iyyeti'nin Maksad-ı Teessüsü

Fevkalâde kābiliyetlerle dolu, bulunduğumuz Asya Kıt'ası enhâr ve cibâlinin azameti, ahâlînin kesreti ve arâzînin vüs'at ve mahsûlâtının mebzûliyyetiyle kıtaât-ı sâireye tefevvuk etmekte ve mühim bir mevkii hâiz bulunmaktadır.

Bunun içindir ki kadîmde Asya Kıt'ası büyük feylesofların ve azamet-i medeniyyenin mehd-i zuhûru olmuşidi. Fakat bugün Asyalılar büyük bir familyaya mensûb oldukları halde âdî bir sükûneti te'mîn etmek veya münâfese dâiyesiyle yekdiğerinden şüphelenmekte ve birbirini öldürmektedirler ki bu sûretle istîlâkâr garblılara şarka doğru ilerlemeye meydan veriliyor.

Eğer şimdiden bunları nazar-ı dikkate almayacak olursak Asya'nın istikbâlinden korkulur. Binâenaleyh hilkaten ahlâk-ı haseneye, âdât-ı müstahseneye, müşterek efkâr ve secâyâya mâlik olan Asyalılar bizzât kendileri bu kıt'anın ıslâh ve intibâhına çalışmalıdırlar.

Biz bu netâyici nazar-ı i'tibâra alarak Asya Gıkay Cem'iyyetini te'sîs ediyoruz. Hem-âmâlimiz bütün Asyalıların umûmiyetle muâvenet-i sâdıkalarını ricâ ederiz.

Asya Gıkay Cem'iyyeti Müessisleri

1. Aavyaki Kates Tuşi 2. Ohara Takayoşi 3. İtokay Takaşi 4. Tovyama Mitesro 5. Kono Hironaka 6. Nakano Tesnetaro 7. Yamada Kinoska.

[1] Metinde (نامسفلر) şeklinde yazılmıştır.

İTALYA-DEVLET-İ ALİYYE MUHÂREBESİ

Âlem-i Medeniyyete Mürâcaat

Ma'lûm olduğu üzere millet ve ordunun yardımıyla üç sene mukaddem devr-i meş'ûm-ı istibdâdı yıkmaya ve yerine hürriyet ve müsâvât esâsları üzerine müesses bir idâre ikâmesine muvaffak olmuş olan İttihâd ve Terakkī Cem'iyyeti el-yevm Selanik'de senevî umûmî kongre şeklinde hâl-i ictimâ'da olup Avrupa'nın hissiyât-ı âliyye-i adl ü hakkāniyetle mütehallî olan ve hukūk-ı düvelin kavâid-i esâsiyyesiyle insâniyet ve medeniyetin en ibtidâî kavâidinin **[90]** en canavarcasına, en câniyâne ve en açık bir tarzda pâymâl edilmesine karşı lâ-kayd kalamayacağı derkâr bulunan Avrupa efkâr-ı umûmiyyesine mürâcaat lüzûmunu hissetmektedir.

Milletler bizi tebrîk ettiği ve alkışladığı bir zamanda her tarafdan teşvîkāta nâil olmakta iken resmî Avrupa bizi gûyâ takdîr ediyor ve muâvenette bulunuyor gibi bir tavır almakla beraber evvelce imzâlamış olduğu muâhedâtın pâymâl edilmesine göz kapıyor ve arâzîmizin fuzûlî bir sûrette gasb u zabtı muvâcehesinde lâ-kayd kalıyor idi. Resmî Avrupa'dan ancak birtakım mübhem kelimât-ı tesliyete nâil olabildik.

İ'lân-ı Meşrûtiyet'in ferdâsında yani kolayca anlaşıldığı vechile memleketimizin gāyet nâzik şerâit içinde bulunduğu bir zamanda vukūa gelen bu zabt u gasb keyfiyeti bizim için gāyet elîm bir darbe olmuş ve ef'âl ü harekâtı akvâline taban tabana zıt olan Avrupa'dan ne bekleyebileceğimize dâir elimize bir emâre vermiştir.

Elimizden iki mühim vilâyet alınmış ve o zamana kadar bize tâbi' bulunan bir hükûmet bizden ayrılmıştır. Avrupa ise bizi tesellî etmekle iktifâ etmiştir.

Bize gelince bunun hakkımızda îkā' edilen son haksızlık olduğu ve Avrupa'nın idâmesi endîşesiyle çırpınıyor gibi göründüğü tamâmiyet-i mülkiyyemize vurulan son darbe olduğu ümîdiyle mütevekkil bir vaz'iyyet almış idik.

Gûyâ bu acı felâketler yetişmiyormuş gibi haysiyet-i Osmaniyyeye ebedî bir tahkīr olan Girid mes'elesi terakkīmizi işkâl için bir zencîr gibi ayaklarımıza takıldı. Avrupa kendisine göndermiş olduğumuz âcil hitâblara kulak asmamış ve en kat'î taahhüdâtını unutmuştur.

İzzet-i nefsimize vurulmuş olan bu üç büyük darbe milletin idâre-i cedîdeye karşı i'timâdını sarsmaya kâfî idi. Bir takım irticâiyyûnun telkīnine kapılan kütle-i câhile-i millet idâre-i sâbıkanın tamâmiyet-i mülkiyyeyi daha iyi müdâfaa ettiği zannında bulunmaya başlıyor. Vâkıâ İttihâd ve Terakkī hiss-i avâmı teskîn ve bu işlerin devr-i sâbık mîrâsı olduğu hakkında halka bir kanâat ilkāsı için elinden geleni yapmıştır.

Fakat bu sefer her türlü kavâid-i insâf tecâvüz edilmiştir. Bu defa o kadar kaba, o kadar canavarcasına bir hareketin kurbanıyız ki kānûn ve adâletin yumruktan ibâret olduğu en eski zamanlarda bile bunun emsâlini bulmak mümkün değildir.

Evet, İtalya bize harb i'lân etti, İtalya donanma ve ordusunu Trablus'a gönderdi. Bir kıt'aya ki ahâlîsi bizim idâremiz altında yaşamaktan başka bir ârzû perverde etmiyor. İtalya limanlarımızı bombardıman ediyor, vapurlarımızı gasbeyliyor.

Bütün bu şeyler ne için oluyor, ne için i'lân-ı harb ediliyor? Ahâlîsi son damlaya kadar kanını îsâr edecek ve fakat hiçbir zaman İtalya boyunduruğunu kabûl etmeyecek olan Trablusgarb'ı ne için istîlâ etmek istiyorlar? Ne için bize hücûm oluyor? Acaba ma'kūl bir özür bulunabilir mi? Filhakīka bütün devletlerin muvâfakat-ı zımniyyesiyle vâki' olan ve "sen çekil ben oturayım" kelimesiyle hülâsa edilebilen İtalya tecâvüzü hiçbir ma'zerete ibtinâ edilemez.

Bunun da devr-i sâbık mîrâsı olduğu iddiâ edilemeyeceği gibi Trablus'un az çok muhtâriyet-i idâreye mâlik bir vilâyet olduğu da ortaya sürülemez. Bu Türkiye'nin bâdî-i nizâ' olmaz sûrette bir vilâyetidir. Buna rağmen İtalya kuvve-i cebriyye isti'mâliyle onu zabtetmek istiyor. İtalya şu korsanca hareketini meşrû' gösterecek hiçbir sebeb olmadığından târîhde misâli görülmemiş bir sebep îcâd ediyor.

Bu kıt'a-i vesîayı işgāl için o bizi, o kaba ültimatomunda, vazîfe-i insâniyye ve temdînkârânemizi îfâ etmemekle ithâm ediyor. Bu doğrusu nâ-şenîde "vesîle-i harb" olup mütemeddin Avrupa, hukūk-ı düvele münkād Avrupa, Paris ve Berlin ahidnâmelerini imzâlayan Avrupa bunu ilk defa olarak işidiyor.

İtalya bilmelidir ki bir milletin hakk-ı mukaddesini kabacasına pâymâl etmekle bizzât kendisi vazîfe-i insâniyye ve medeniyyesine hıyânet ediyor. Medeniyet ve insâniyet fikr-i haktan vazgeçemeyeceğinden bir hükûmetin ağzından insâniyet ve medeniyeti o kadar câlib-i istikrâh bir sûrette pâymâl ettiği bir dakīkada bu mukaddes kelimeleri işitmek cidden pek garîbdir. Mahkeme-i târîh bunun hükmünü verecektir.

Resmî İtalya bu ültimatomun ihtivâ ettiği ta'bîrât ile o mevhûm vazîfe-i medeniyye ve insâniyyesini ebediyyen mahkûm ettiği gibi fazla olarak bir millete karşı en ibtidâî vezâif-i nezâkete mugāyir harekette bulunmuş oluyor. Çünkü bir ültimatomda bile o kadar muhakkırâne ta'bîrât isti'mâline cevâz olmamak cümle-i teâmülâttandır. Esâsen Osmanlı milleti hiçbir tahrîkâtta bulunmamış, ve hasmını adâlet-i akvâm ve vicdân-ı ümem muvâcehesinde daha çirkin bir vaz'iyette göstermek için hasmın barbarlığını son dereceye kadar götürmesini sabûrâne ve kemâl-i mutâvaatla beklemiştir. Halbuki kavâid-i nezâkete mugāyir harekette bulunmak fıkdân-ı medeniyyetini i'tirâf etmektir.

Esâsen medeniyet nisbî değil midir? Eğer Trablus meselâ İtalya'ya nisbetle matlûb olan derece-i refâhiyyete henüz vâsıl olmamış ise bilhassa Cenûbî İtalya ve Sicilya, İngiltere ve Almanya'ya nisbetle gāyet geride olduğu derkârdır. İtalya'dan sorarız, acaba İngilizler aynı vesîle ile Sicilya'yı istîlâ edecek olurlarsa İtalya'nın keyfi gelecek mi? Bunlar cidden elîm birtakım hîlelerdir ki zerre kadar hak ve insâniyetten behresi olanlara nefret telkīh eder.

Esâsen idâre-i cedîde ancak üç yaşında olup Trablus'u bu kadar **[91]** kısa bir müddet zarfında bihişte tahvîl etmemizi taleb etmek cidden gāyet haksızlıktır.

Ültimatomda sebeb olarak gösterilen komşuluk, münâsebât-ı ticâriyye ve fıkdân-ı emniyyet gibi şeylere gelince bunlar cidden gülünç iddiâlardır. Eğer bu sebeblerin bir kıymeti olmuş olsa idi Avusturya mutlak kurbiyet ve münâsebât-ı ticâriyye hasebiyle İtalya'yı istîlâ hakkına mâlik olurdu. Fıkdân-ı emniyyete gelince hiçbir İtalyan tahkîr görmediğinden bu da en yalan ithâmlardan biridir. Bir İtalyan'a bir tecâvüz olmuşsa bile Hükûmet-i Osmaniyye'nin, vazîfesini yapmadığını isbât etmek lâzım gelir.

Hayır, cidden İtalya efkâr-ı umûmiyye muvâcehesinde kendi kendisini ebediyen mahkûm etmiş ve memâlikimize bu büyük darbı vurmak istemekle aynı zamanda bu kadar fedâkârlıkla elde edilmiş olan idâre-i meşrûtayı devirmek ve dolayısıyla şarkta en azîm bir yangın îcâd etmek istemiştir.

İtalya muhakkak bizim vesâit-i mukâvemetimiz hakkında aldanmıştır. Bütün Osmanlılar tavsîfi kābil olmayan bu tecâvüz karşısında bir adam gibi yekvücûdâne kalkmışlardır. Medeniyet hâricine kendini atan bir hükûmete karşı Türkiye aynı mâhiyeti hâiz tedâbîr ile mukābele edebilir idi ise de yalnız hukūk-ı düvele göre hareket etmekle iktifâ eyleyecek ve tecâvüzden evvelki hâl avdet etmedikce silâhlarını bırakmayacaktır. Çünkü bir millet kendini müdâfaa ederek ölebilirse de sefîlâne bir sûrette intihâra hiçbir zaman râzı olmayacaktır.

Kuvvetinden mutmain ve akvâmın hakkāniyet ve iddet-i sâbitesinden emîn olan millet-i Osmaniyye muâvenet-i ma'neviyyesini celb için Avrupa efkâr-ı umûmiyye-i medeniyyesine mürâcaat eder. Biz Osmanlılar medeniyet-i umûmiyyenin terakkīsine hizmet etmekte olduğumuzdan bu muâvenetten mahrûm kalmayacağımıza ve kavâid-i medeniyye ve insâniyyeye riâyetkâr olanların İtalya'nın muâmelâtını tel'în edeceklerine emîniz.

AHÂLÎ-İ OSMÂNİYYE'YE HİTÂBEN İTTİHÂD VE TERAKKİ KONGRESİ'NİN BEYÂNNÂMESİDİR

Osmanlı İttihâd ve Terakkī Cem'iyyeti'nin dördüncü kongresi merâsim-i iftitâhiyyesini ba'de'l-icrâ, ibtidâ bütün Osmanlı kalblerini dâğdâr eden Trablusgarb hâdise-i vataniyyesiyle iştigāl eylemiş ve bu mes'ele-i milliyye hakkındaki efkâr ve ihtisâsâtını enzâr-ı millete vaz' eylemeye ittifâk-ı ârâ ile karâr vermiştir. Şimdiye kadar en mutantan ictimâ'ların en müeyyed uhûdunda tekrar edilegelen ve fakat bütün bu te'yîdâta rağmen yine imzâ sâhiblerinin birer hareket-i tecâvüzkârânesiyle ihlâl olunan temâmî-i mülkiyet-i Osmaniyye yeni bir tecâvüz ve taarruz karşısında bulunuyor. Mâzîde ma'rûz olduğumuz tecâvüzleri dâhilî nifâklarımızın, sû'-i idârelerimizin te'sîrâtı olarak mütezellilâne bir sükût ile kabûl edişimiz ihtimâl ki, bugünkü hasmımızın maksad-ı insâniyyet-şikenânesini körükleyen bir sâik olmuş ve kendisine küstah ve muhakkir bir taleb Osmanlı vatanının bir cüz'-i kıymetdârını elde etmek için kifâyet eyler fikrini vermiştir.

İtalyanların hak, adâlet, insâniyet ve medeniyet gibi esâsât-i ulviyye-i beşeriyye ile kābil-i te'lîf olmayarak yirminci asrın içinde kurûn-ı evveliyye kokusunu veren ve akvâm ve kabâil-i ibtidâiyye hakkında bile revâ görülmemek lâzım gelen şu ma'hûd "çekil sen geleyim ben" düstûr-ı vahşet ve kuvvetinden başka bir şey îmâ etmeyen hareketleri her ferd-i Osmanî'nin rûhunda amîk bir gayz u nefret tevlîd etmiş ve fakat aynı zamanda derin bir ihtisâs-i hamiyyet ve vatanperverî ile bütün kalbleri derhal bir habl-i metîn-i ittihâd ile birbirine bağlamıştır. Bugünkü düşmanımız artık hâk-i mukaddes-i Osmanî üstünden bir sükût-ı mütezellilin değil, vakūr ve ulvî bir feverân ve galeyân-ı hamiyyetin yükseleceğini düşünmemiş! Bugünkü düşmanımız bu vatanın hattâ bir zerre-i hâkini almak için vahşî bir talebin değil, topların, güllelerin, zırhlıların muhrib seslerinin bile kifâyet etmeyeceğini, bunların hepsinden büyük olan muhâfaza-i vatan endîşesinin bütün kalblerde aynı şiddetle hükümrân olduğunu düşünmemiş, bugünkü düşmanımız dünkülerin ihdâs edilen veya ettirilen vesîleler karşısında bile o kadar kolay yapamadıkları istîlâları muhdes ve musanna' bir sebeb dahi mevcûd olmayarak yapmak istemekle bir milletin en muazzez hukūkuyla ne derece eğlenir olduğunu, hiç olmazsa târîh karşısında ne kadar çirkin bir tarzda ifşâ eylemekte bulunduğunu da düşünmemiş; bize Trablusgarb'da insâniyet ve medeniyetin îcâb eylediği vezâifi îfâ etmediğimizi söylerken kendisinin Avrupa'nın en mühim bir mevkiinde bulunan memleketinin bütün bir kısm-ı cenûbîsinde elli seneden beri hükümrân olan sefâlet ve şakāvete hiçbir çâre tedârik edemediğini ve bundan dolayı onun yapamadığı vazîfeyi yapabilecek olanların ihtârât ve tecâvüzâtına ma'rûz kalmadığını da düşünmemiş ve nihâyet beyne'd-düvel münâsebâtın kāide-i esâsiyyesi nezâket olmak lâzım gelirken bize insâniyet ve medeniyetten bahseden düşmanımız bir varaka-i resmiyyede bize hitâben söylediği sözlerin en terbiyesiz bir adam lisânından da sâdır olamayacak sözler olduğunu hiç nazar-ı dikkate almayarak hakkın kuvvet altında daima ezileceği fikriyle sermest bir halde Osmanlıların en mukaddes hissiyâtıyla istihzâ ederek meydân-ı gasba atılmıştır.

Biz insâniyetin şu pek eski olan "Hak kavînindir" düstûruna "Hak daima yükselir ve kuvveti ezer" düstûruyla mukābele edecek ve bize ders-i ahlâk ve medeniyyet vermek isteyenlere hakka tecâvüz sükût ile geçiştirilemeyeceğini anlatacak bir mevki'de bulunuyoruz, ve bu mevki' bütün efrâd-ı Osmaniyye'ye târîhin muhâkeme edeceği bir vazîfe-i mühimme tahmîl ediyor.

Maatteessüf görüyoruz ki, şahsî ve düvelî intizâm ve âsâyişin medâr-ı kıvâmı olan hak ve mülkiyetin muazzeziyeti esâs-ı ictimâîsini ihlâl eyleyen ve kan hakkıyla bize merbût olan bir kıt'amıza yapılan hareket-i **[92]** mütecâvizâne karşısında bir kısım efkâr-ı umûmiyye-i ecnebiyye ma'nen olsun kavîye müzâhir bulunuyor. "Çünkü" mevzû'bahs olan Türkiye'dir; maatteessüf görüyoruz ki, kendilerini sulh ve müsâlemet-i âlemin bî-garazları olarak i'lân edenlerin ve dünyanın her neresinde bir vak'a-i harbin ihtimâl-i hudûsü

işidilse dest ber-dest-i gayret olarak bunun men'ine çalışan sulh cem'iyetleri a'zâlarının bugün i'lân [ihlâl!] edilmiş bir hak karşısında bile sesleri yükselmiyor! Çünkü tecâvüz olunan Türkiye'dir.

Maatteessüf görüyoruz ki, bize daima hukūk-ı düvelin kāidelerinden, düstûrlarından en metîn ve en sarîh haklarımız karşısında bile ayaklarımızı bağlayan bu kānûnlardan bahseyleyenler bugün bütün hukūk-ı düveli pâmâl-i hakāret eden bir milletin vaz'iyet-i akūrânesi karşısında sükût ediyorlar. Çünkü Türkiye'nin kendi aleyhinde olduğu zaman mevcûd olan hukūk-ı düvel, lehinde olduğu zaman mevcûd değildir. Binâenaleyh bizim bu ahvâl-i müellime karşısında en ziyâde güveneceğimiz kendi vahdetimizden başka bir şey olmayacaktır.

Osmanlı milleti Meşrûtiyet'den sonra pek fecî' hâdiseler karşısında bulundu. Bosna-Hersek; Bulgaristan mes'eleleri milletin kalbinde cerîhalar açtı. Mes'ûliyeti mâzîye âid olan bu hâdisâtı, yeni doğan Meşrûtiyeti tehlikeye ilkā etmemek maksadıyla yüreklerimiz parçalanarak bi'z-zarûr kabûl ettik. Fakat diğer tarafdan artık hür ve medenî bir millet olarak yaşamak isteyen Osmanlı milleti üç seneden beri tâkat berendâz bir sa'y ile çalışarak dâhilî ve hâricî bir çok müşkilâttan hiç fütûr getirmedi. Kendisi için çizdiği siyâset-i terakkīperverânede uğradığı bütün mevânie rağmen vesâit-ı mevcûdesinin verdiği imkândan fazla bir kuvvetle yürüdü. Halbuki şu ta'kīb ettiğimiz yolda Avrupa bize daima muîn ü zahîr olacağını söylerken, biz de şarkta bir unsûr-ı sulh ve müsâlemet olmaya çalışırken günün birinde görüyoruz ki, bizim hürmet ve ta'zîz ettiğimiz esâsları parçalamak isteyen ve nikāb-ı hürriyyet ve medeniyyet altıda yaşayan bir milletin hücûm-ı vahşiyyânesi karşısında bulunuyoruz.

Vaktiyle eslâf ü ecdâdımızın ne büyük fedâkârlıklarla ne celâdetlerle elde ettikleri bir kıt'a-i vesîayı, bugün bir buçuk milyon kardeşimizle meskûn olan cesîm bir vilâyeti düşünelim ki, ne sebeblerle düşmanımız bizden almak istiyor? İtalya bizim bu kıt'a hakkında vazîfe-i medeniyye ve insâniyyeyi îfâ etmediğimizi söylüyor. Bundan şikâyete hakkı olanlar varsa bizim orada sâkin olan ve bütün rûhlarıyla Osmanlılığa merbût olup hiçbir vechile İtalya ribka-i itâatine girmek ârzû etmeyen kardeşlerimiz olmak iktizâ eder. Trablusgarb'da vezâif-i medeniyye ve insâniyyeyi İtalya'ya karşı değil, kendi efrâdımıza karşı îfâ etmek mecbûriyetindeyiz İtalya şu zikrettiği insâniyet ve medeniyet kelimât-ı müzeyyenesinin altında en kaba, en çirkin bir hiss-i istîlâ-cûyâneyi gösteriyor. Hukūk-ı düvele böyle yeni bir düstûr ilâve eylemek iktizâ ediyorsa en evvel memleketin bir kısm-ı mühimmini gāib edecek olan İtalya olmak lâzım gelir.

İtalya bize Trablusgarb'ın emniyet ve âsâyişinden bahsediyor. Halbuki, bugün Trablusgarb'ın ahvâl-i dâhiliyyesi bu iddiânın en sarîh ve en fi'lî bir tekzîbini teşkîl eyler. Ne bir ecnebînin, ne bir yerlinin burnu kanamayan, bir memlekette âsâyiş mefkūddur demek ve bu kizb ü iftirâyı bir sebeb-i tecâvüz addeylemek ma'kūl ve mantıkî düşünür bir beyinden sâdır olamayacağı derecede gabîlik ve hayretâver bir harekettir.

İtalya bize Trablusgarb'a olan kurbiyetinden bahsediyor ve bundan dolayı Trablusgarb mes'elesinin kendisi için bir mes'ele-i hayâtiyye olduğunu söylüyor. Hayâtı hâl-i intizâmda geçen bir memlekete tecâvüz için komşuluk bilmeyiz nasıl bir sebeb teşkîl edebilir. Hattâ İtalya'nın Trablusgarb'daki menâfi'-i hâzıra-i iktisâdiyyesi bile her hangi bir devletin bugün memleketimizin bir çok havâlîsindeki menfaatlerinden daha dûn bir derecededir.

Hülâsa, bütün bu sebebler vâhî özürlerden, İtalya'nın eski zaman barbarlıklarından başka bir şey olmayan hareketini örtmeye değil, hattâ tahfîf eylemeye bile hizmet etmeyecek sözlerden ibârettir. Hükûmetimiz İtalya notasında münderic olan bütün bu müddeayâtı reddetti. Fakat bu cevâba İtalya i'lân-ı harb ile mukābele eyledi. Ve hattâ i'lân-ı harbden ve cevap müddeti munkazî olmazdan evvel Adriyatik sevâhilindeki torpidolarımıza hücûm ederek birkaç kardeşimizi şehîd etmek gibi nâmûs ve haysiyet-i düvelî hâricinde bir muâmelede bulundu. Bizler i'lân-ı harb gününe kadar en resmî lisânlarile devleteyn arasındaki münâsebâtın iyiliğinden bahseden bir milletin merdlikle tevfîk-ı muâmele edilemeyen bu hareketine karşı kemâl-i sekînet ve vakār ve ciddiyetle muâmele ettik. Hattâ i'lân-ı harb gününden sonra da memleketimizde bulunan tebeaları hakkında dürüşt ve mütecâviz muâmelede bulunmayarak İtalyan değil Osmanlı ve insan olduğumuzu ızhâr eyledik. Felâketler karşısında korkmayan sükûnet ve i'tidâlini gāib etmeyen bir millet olduğumuzu gösterdik. Fakat yarınki vazîfemizi unutmamalıyız ki dünkü vazîfemizden daha çok mühimdir. Bir milyon kilometre murabbaından fazla mesâhayı muhtevî olan bir vilâyetimizi zabtetmeyi bir bardak su içmek kadar kolay addeden İtalya'ya dökülecek kanların, açılacak mezarların, mahvolacak âilelerin, dûçâr-ı ınkıtâ' olacak ticâretlerin ve sönecek faâliyet dumanlarının bütün mes'ûliyet-i maddiyye ve ma'neviyyesini arkasına yüklenen ve en bîamân bir münekkıd olan târîhe olsun hesâb vermek mecbûriyetinde bulunan bu memlekete karşı Osmanlılar nazarında haysiyet-i milliyyenin ve vatan muhabbetinin kadr u kıymeti ne kadar müteâlî olduğunu göstermeye mecbûruz.

Bizim bir vilâyetimizin beş on günlük emekle değil, senelerce mesâî ile bile alınamayacağını bütün milletin muzâheret-i vatanperverânesi gösterecektir. İtalya'nın, târîh-i medeniyyetin tel'înînden korkmayarak i'lân eylediği hâl-i **[93]** harb kendisinin hesâb ettiğinden pek çok ziyâde devam eyleyecek ve bu müddet zarfında biz harîta-i âlemde bir İtalya kıt'ası, mütemeddin milletler miyânında da bir İtalyan milleti bulunduğunu unutacağız. İtalya hareket-i gayr-i meşrûasından ferâgat edeceği güne kadar her İtalyan her Osmanlının hasm-ı cânıdır; hasm-ı nâmûsudur. İtalya'nın za'f u zararını intâc edecek her türlü meşrû' teşebbüsâtta bulunmak her Osmanlının vazîfe-i vicdâniyyesi vazîfe-i vataniyyesidir. Bu bâbda ilk atacağımız adımlar hiçbir İtalyan malı kullanmayarak İtalya'nın memleketimizde olan ticâretine dâimî bir darbe indirmek ve memleketimizde kendi nüfûz ve kudretini tevsî' için vücûda getirdiği müessesât-ı iktisâdiyyeyi, mektepleri seddeylemek olacaktır. Yalnız unut-

mamalıyız ki, bütün bu husûsâtta bize rehberliği îfâ edecek olan hükûmettir. Ahvâl-i hâzıranın nezâketi karşısında her türlü cereyânlardan tamâmıyla haberdâr bulunan yegâne kuvvet, kuvvet-i hükûmet olduğunu düşünerek ona muîn ü zahîr olmak ve bu dakîkada mütehammil olduğu vazîfe-i mühimmeyi işkâl eylememek lâzımdır.

Bizler de denizlerle ayrılmış olan Trablusgarb kıt'asının muhterem evlâdlarının kalbleriyle, himmet-i gazanferâneleriyle kendi kalblerimizi, kendi himmetlerimizi birleştireceğiz. Canımızla, malımızla, fikrimizle, hülâsa: Her bir vatandaş kendi elinde bulunan vâsıtasıyla hasma karşı gelecek İtalya hareket-i vahşiyânesinde devam ettiği müddetce biz de hareket-i mümânaatkârânemizde devam eyleyeceğiz. İtalya yirminci asr-ı medeniyyette nasıl gāsıb-ı hukūk olmakla, nasıl bütün efkâr-ı ahrârâne ve insâniyyeyi ayaklar altına almakla temeyyüz eylemek istiyorsa biz de öylece pâ-mâl edilmek istenen hukūkumuzu müdâfaada bir celâdet ve heybet ibrâz eylemekle temeyyüz etmeye çalışalım. Şân ve şerefle ölmeyi meskenet ve zilletle yaşamaya tercîh ederek artık taksîm kabûl eder bir Osmanlı saltanatı mevcûd olmadığını isbât ile hem vatanımızı kurtaracak hem de bir âtî-i selâmet ihzârını te'mîn eylemiş olacağız. Bu muvaffakıyeti istihsâl etmek için bize her vakitten ziyâde ittihâd ve ittifâk lâzımdır.

Bu sâyededir ki, kavî ve zinde bir Osmanlı milletinin mevcûdiyeti gösterilecek, ancak bu sâyededir ki, düşman bu vatan içinde kendisine kasdî veya gayr-i kasdî bir şerîk-i cinâyet mevcûd olmadığını öğrenecektir. Düşmanımızın zırhlılarından aldığı kuvveti biz ittihâdımızdan alacağız. Bugün ne fark-ı siyâsiyye ictihâdâtının, ne efkâr ve ihtisâsât-i şahsiyye müsâdemesinin yaşayabileceği bir gündür. Bugün vatan-ı Osmanî dâhilinde ittihâd tezâhürâtından başka bir şey görülmemelidir. Hâricde çalkanan ihtirâsât fırtınasından masûn kalmak için biz gāyet müdebbir, müteyakkız, temkinli ve bilhassa müttehid olmalıyız. İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti bütün efrâd-ı millet gibi kendi sancağı altında toplanan evlâdlarıyla birlikte bütün vesâit-i meşrûayı isti'mâl ederek çalışacak ve elindeki kuvveti vatanın muhâfaza-i selâmet ve temâmîsi için isti'mâl eyleyecektir. Sizler, bilâ-tefrîk-ı cins ü mezheb Osmanlı vatanın bütün evlâdları, sizler de, Osmanlılığın büyüklüğünün gösterileceği günlerde yaşadığımızı düşünerek vatanın hiçbir noktasında hiçbir ecnebî ile her türlü bir hâdise çıkarmaktan ictinâb ve ihtirâz eyleyerek sükûn ile, i'tidâl ile ve fakat metânetle, cesâretle, kırılmak istenilen izzet-i nefsimizi muhâfazaya çalışınız. Bize uzaktan nigerân olanlar görsünler ve inansınlar ki biz boyun eğmeyeceğiz, cebr u tehdîd ile susmayacağız. Fakat vahşete, küstahlığa, tecâvüze, hakārete karşı insanca ve terbiye ile mukābele edeceğiz. Görsünler ve inansınlar ki, uzaklığından dolayı bizim kendisine lâ-kayd kalacağımızı hayâl ettikleri bir kıt'anın bizim nazarımızda pây-ı tahttan saltanattan farkı yoktur.

El birliğiyle yapacağımız bu cihâd-ı vatanîde düşmanımız yirminci asrı lekelerken biz o asırda şeref-âver bir vaz'iyetle çalışacağız; ve şüphesiz ki Cenâb-ı Hakk'ın daima hakk u adl için çalışanlara şâmil olan avn-i inâyet-i Samedâniyyesi sâyesinde milletin ittihâdı, hükûmetin siyâset ve gayreti ile muvaffak olacağız.

HACILAR NEREDEN GİDECEK

Mekke, Medîne Yolları Kapandı

Bir kere Osmanlı sancağını hâmil olan vapurların Çanakkale Boğazı'ndan çıkmaları mümkün değildir. Öyle ise hacılar, ecnebî vapurlarıyla gitmeli, düşüncesi hâtıra gelebilirse de acaba bunda da tehlike mevcûd değil mi? Meselâ İtalya düvel-i sâireye bir nota verir de şu sırada hac mevsimi olduğu için Türkiye Hükûmeti'nin bundan bil-istifâde Mısır tarîkıyla hacı nâm ve ünvânı altında asker göndermekte olduğunu haber aldım; bunun için bütün ecnebî bandırasını hâmil olan vapurları, arayacağım ve hacı nâmıyla kimi bulursam alacağım tahkīk edeceğim. Fi'l-hakīka hacı ise bırakacağım değil de asker olduğu tahakkuk ederse kavâid-i harbiyye mûcebince muâmele edeceğim! Derse, acaba düvel-i muazzamanın muvâfakatini istihsâl edemez mi?

Bilâ-sebeb ve haksız bir sûrette toprağımıza tecâvüz ettiği halde hiç ağızlarını açmayan düvel-i muazzama böyle hacılarımıza da taarruz ettiği takdîrde emîn olalım ki: Hiçbir şey diyemeyeceklerdir.

O sebebdendir ki: Bizce hacıların velev ecnebî vapurlarıyla olsun deniz tarîkıyla hacca gitmelerinde tehlike vardır. İtalya'ya esîr düşmek, birçok işkencelere uğramak, hattâ i'dâm olunmak, kurşuna dizilmek gibi büyük büyük muhâtara mevcûddur, İtalya şu hareketini ma'zûr göstermek için hacılarımıza böyle bir muâmele yapmaktan kat'iyyen çekinmez.

O halde kara yolunu ihtiyâr etmek kalıyor.

Bu yol ise Konya Ereğlisi'ne kadar şimendüferle, oradan Mersin'e kadar karadan, Mersin'den Adana'ya kadar yine şimendüferle, Adana'dan **[94]** Haleb'e kadar tekrar karadan, Haleb'den Hamâ'ya kadar yine karadan, Hamâ'dan Şâm'a şimendüferle varıp Şâm'dan Hicâz şimendüferiyle gitmekten ibârettir.

Şimdi bu yolların sarplığından ve müşkilâtından sarf-ı nazarla esnâ-yı râhda soygun vermek gibi mehâlik de vârid-i hâtır olabilir mi olamaz mı, pek kesdiremeyiz.

Yalnız acındığımız bizimle beraber bütün müslümanlara dâğ-ı derûn olması lâzım gelen bir cihet var ki o da: Farîza-i haccı edâ etmek husûsunda da düşmanlarımızın bize engel oldukları fâciasıdır. Deniz kuvvetimizin yokluğu, hiçliği işte bu fecîaların en elîm bir sebebini teşkîl ediyor.

Düşmanlar gelseler, Ka'be'yi topa tutsalar, Peygamberimizin kabrini yıksalar, yine imdâdına koşamayacağız; din yolunda ölmek istesek de muvaffak olamayacağız demek çıkar! Bilakis, deniz kuvvetimiz olacak olursa o zaman hiçbir düşman Ka'be'mize, Peygamberimiz'in kabrine mülevves ellerini uzatamayacak, oraların muhît-i kudsîsini zehr-âlûd nefesleriyle kirletemeyecektir.

Bu, güneş gibi inkâr kabûl etmez açık bir hakîkattir. Öyle ise, bizim Allah'ımıza îmânımız, dînimizin ulviyetine i'tikādımız varsa İslâmiyet'i yok edecek kadar şiddet gösteren o tehlikeyi ref'e çalışmak dîn-i mübîni siyânet uğurunda bezl-i mâl ü cân etmek akdem-i ferâizdir, nezd-i ulûhiyyette hacdan büyük fazîletleri hâizdir.

Eskişehir: *Hakîkat*

Eskişehir'de Münteşir
***Hakîkat-Anadolu Sesleri Gazetesi*'den:**

Vâkıâ zâhirde bir Osmanlı–İtalya muhârebesi gözüküyor, lâkin bu nikāb altında, daha doğrusu harbin tevlîd edeceği netîcede gizlenen âmâli Osmanlılarla umûm müslümanların hissedemeyeceklerini zannetmek pek büyük düşüncesizlik olur.

Biz Osmanlılar İtalyanlarla çarpışmaktan hiçbir vakit çekinmeyiz. Vatanımıza tecâvüz eden alçakları ya öldürmek, veya onlarla harb ederken ölmek bizim için şerefdir. Lâkin vatanımızın hey'et-i mecmûasına, dînimize tecâvüz eder yollu hareketlere, başta hür İngilizler, mütefekkir Fransızlar oldukları halde, Avrupa tasvîbkârâne bir tarzda göz yumacak olursa işte o zaman kıyâmet kopacak Osmanlılarla birlikte kütle-i muvahhide-i İslâm birden harekete gelecektir.

Bu azm, zannolunduğundan pek ziyâde kat'îdir; insâniyeti kanlara boğacak olan şu kıyâmdan bizi alıkoyacak çâre ise yalnız dînimize vatanımıza hürmet edilmesidir. Yoksa toptan, ölümden korkacak bir Osmanlı; bir müslüman tasavvur olunamaz.

AFRİKA MÜSLÜMANLARINA
HAYYE ALE'L-FELÂH

Beşeriyet zilletler, medeniyet vahşetler, ahd ü peymân ihânetler, kâinât kıyâmetler doğuruyor!

Salîbin zemîn-i huşûnetinden hilâlin âsumân-ı ismet ü iclâline tecâvüz, istîlâ garaz u felâket, katl bulutları yükseliyor!

Ey Mısır'ın bükülmez bâzûları; ey hizbü'l-vatanın durmaz, yorulmaz uyumaz, merd ü metîn zinde kahraman mübâriz gençleri! Fas zulüm ve işkence günlerinin, İran gaflet ü meskenet gecelerinin mâtem dakîkalarını sayarken! Trablus'da dahi Hilâfet-i İslâmiyye'nin hukūk-ı şânı nâmûsu, şevket ü celâdeti için bir levha-i inkırâz, bir mersiye okunmak isteniliyor! Ey Endülüs Devlet-i Emeviyyesi'nin kahraman ahfâdı Kartajalıların ebediyete kadar dîn, vatan, millet asırlarını yaşatmak isteyen kahraman ahfâdı! Trablus ufkunun âteşîn [e]v[l]âdı İtalya'nın, bu kütle-i mütevehhişenin ve bu, insâniyetten, fezâil-i insâniyyeden, hukūk-ı fâzıla-i medeniyyeden mahrûm İtalyanların kanlı pençeleri ile öldürülmek; ezilmek gömülmek isteniyor. Onlar rûhâniyet-i muvahhide-i İslâmiyye'den istimdâd ediyor.

Ey kâinât-ı muhîta-i İslâmiyye ne duruyorsunuz, ne bekliyorsunuz? Târîh-i beşer ecdâdınızın, bin senelik miğferlerini, kılıçlarını, kargılarını bağırarak hey'et-i celîle-i İslâmiyye'nin açılan cihâd sancağı altına çağırıyor rûhâniyet-i Peygamberî hilâl-i İslâmiyet altında Bilâlî bir sadâ; ezân-ı ittihâd, ezân-ı cihâd, ezân-ı gazâ vü şehâdet okuyor! Ne duruyorsunuz!.. Ne duruyoruz! Dünyaları zabteden, Avrupaları, Afrikaları savlet ü şehâmetleriyle çiğneyen; İslâmiyet'in azametini, Osmanlılığın kudret ve şevketlerini altın kalemlerle târîh-i medeniyyete kaydettiren Salahaddînleri mi, Ertuğrulları mı, Fâtihleri mi, bekliyorsunuz? İleri arş ileri!.

Selanik-*Silâh*

AYASOFYA CÂMİ'-İ ŞERÎFİNDE
İCTİMÂ'-I İSLÂM

Aydın Meb'ûs-ı muhteremi Ubeydullâh Efendi tarafından Çarşamba günü Ayasofya Câmi'-i şerîfinde mesâil-i hâzıra hakkında bir mev'iza verilerek İtalyanların tecâvüzât-ı şakāvetkârâneleri hasebiyle İngiltere kralı hazretleriyle bazı cem'iyyât-ı ilmiyyenin hissiyât-ı insâniyye ve adâletkârânesine telgrafla mürâcaat kılınmıştır.

Telgraflar ber-vech-i âtîdir:

1. Umûm milletlerin a'yân ve meb'ûsân riyâsetlerine
2. İngiltere Ensâl-i Beşer Cem'iyet-i Umûmiyyesi'ne
3. İngiltere'de Asya ve Coğrafya Cem'iyyât-ı Krâliyyesi'ne
4. Kâffe-i memâlikte ve bilhassa İsviçre'de sulh cem'iyetlerine

[95] 5. Kâffe-i memâlikte mevcûd matbûât cem'iyetlerine

6. Kâffe-i memâlikteki cem'iyyât-ı ilmiyye ve fenniyyeye verilmek üzere Dârülfünûn reislerine
7. Kâffe-i memâlikte bulunan Sosyalist Cem'iyyâtı rüesâsına
8. Fransa'da Hukūk-ı Beşer Cem'iyeti'ne
9. Lahey Hakem Mahkemesi'ne
10. Amerika'da Kongre reisine

11 Şevvâl 329 ve 4 Teşrînievvel 1911 târîhinde İstanbul'da Ayasofya Câmi'-i şerîfinde ve binlerce kişiden mürekkeb bir cemâat-i uzmâ-yı İslâmiyyenin bil-ittifâk karârı olarak tebliğ olunur ki:

Mukaddes vatanımızın Afrika toprağında bir cüz'-i lâyenfekki olan Trablusgarb'a beyne'd-düvel ve beyne'l-ümem cârî olan her türlü hukūk-ı tabîiyye ve mevzûa kavâidiyle kâffe-i muâhedât ve mukāvelât-ı siyâsiyyeye mugāyir ve kabâil ve aşâyir-i vahşiyyenin bile irtikâbından hayâ edeceği bir tarz-ı şakāvetkârânede bi-gayri hakkın düvel-i muazzama idâdında bulunan İtalya'nın dînî, ırkî, cinsî, lisânî, civârî, hattâ târîhî bir münâsebeti bulunmadığı ve hiçbir sebeb ve bahâne olmadığı halde bağteten vukū' bulan tecâvüzünü âlem-i medeniyyet-i insâniyyetperverleri sükût ile karşılayacaklar ise mücelledât-ı ilmiyyesiyle mülevven ictihâdât-ı insâniyyetperverîsine meftûniyetle garb tarzında temeddüne çalışan kâffe-i memâlik-i şarkiyye ve bilhassa me-

mâlik-i İslâmiyyenin medeniyet-i hâzıra ve milel-i mütemeddine-i Garbiyye hakkında ne fikir hâsıl edecekleri ve ne hüküm verecekleri ve Şark'ın Garb hakkında bu münâsebetle hâsıl edeceği sû'-i fikirden müstakbelen ne gibi netâyice muntazır olmak lâzım geleceği cem'iyet-i muhteremenin nazar-ı mütâlaa ve mülâhazasından dûr tutulacak kadar ehemmiyetsiz midir?

İngiltere Kralı Haşmetli
Beşinci George Hazretlerine

Temâmiyet-i mülkiyye ve idâme-i mevcûdiyyet-i siyâsiyyesi müteaddid, mütenevvi' muâhedât ve mukāvelât-ı kat'iyye ile zımân ve kefâlet ve taahhüdünüz altında bulunan ve Hilâfet-i İslâmiyye'yi hâiz olan Devlet-i Osmaniyye'nin eczâyı mühimme-i memâlikinden Trablusgarb kıt'asına dînî, ırkī, cinsî, lisânî, civârî, hattâ târîhî münâsebeti olmayan İtalya'nın kâffe-i hukūk-ı insâniyye ve ahdiyyeyi bütün âlem-i medeniyyete karşı ayaklar altına alarak donanmasıyla şakāvetkârâne tecâvüze ve hiçbir sebeb ve bahâne olmayarak Devlet-i Osmaniyye'ye karşı i'lân-ı harbe kıyâm etmesini yalnız sükût ve müsâmaha ile görmek değil hattâ teşcî' eder bir mevki'de bulunmak İngiltere gibi seksen, doksan milyon nüfûs-ı İslâmiyyeye hâkim olan bir devletin ta'kīb edeceği meslek-i siyâset midir? Ve böyle bir meslek İngiltere Devleti'nin memâlik-i İslâmiyyedeki hâkimiyetine ve menâfi'-i hâliyye ve müstakbelesine muvâfık mıdır? Bunu İngiltere devlet-i fahîmesi bilir. Fakat biz şunu kat'iyyen biliriz ki Devlet-i Osmaniyye İngiltere Devleti'ne i'lân-ı harb etmedikce İngiltere Devleti taahhüdât-ı ahdiyyesi altından hiçbir vesîle ile çıkamaz.

11 Şevvâl 1329 ve 4 Teşrînievvel-i Efrencî 1911

MÜSLÜMAN MEMLEKETLERİNE AVRUPA'NIN HÜCÛMUNA KARŞI ÂLEM-İ İSLÂM'DA GALEYÂN

Avrupa hükûmât-ı mütemeddine(!)sinden İtalya haydûdlarının Trablusgarb'a vahşiyâne hücûmu üzerine bütün âlem-i İslâm baştan başa heyecâna gelmiş, hilâfet-i muazzama-i İslâmiyye'ye karşı vukū' bulan bu haydûdca tecâvüz hemen bütün akvâm-ı İslâmiyye tarafından protesto ve bu münâsebetle merkez-i celîl-i Hilâfet'e bütün dünya müslümanları tarafından pek samîmî ve uhuvvetkârâne teveccühler ibzâl olunmuş, muâvenetler va'd olunmuştur.

Cem'iyetleri, milletleri, bir kütle-i müttehide hâlinde bulundurmak için çâreler taharrîsiyle meşgūl olan idâre adamları, siyâset erbâbı râbıta-i dîniyyenin ne kavî, ne büyük, ne tabiî bir râbıta olduğunu görsünler bâ-husûs [1](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا) hitâb-ı celîline mazhar olan kulûb-ı müslimîndeki uhuvvet ve i'tisâm hisleri şâyân-ı hayret bir derecededir. Müslümanların bu cehli bu âvâreliği ile beraber sırası gelince ibrâzından hâlî kalmadıkları bu hissiyât-ı samîmiyye, kesb-i tenevvür ve irfân etmeleriyle ne dereceye vâsıl olacağını, şevket-i İslâmiyye'nin teâlîsi için ne büyük roller yapabileceğini erbâb-ı iz'ânın takdîr edeceğine şübhe yoktur. Bunun içindir ki biz senelerden beri bu büyük âlem arasında teârüfün husûlü, münâsebât-ı dâimenin te'sîsi için suver-i muhtelifede sarf-ı mesâîden geri durmuyoruz. İnşâallâh, bütün İslâmlar tarafından ibrâz olunan bu tezâhürât-ı uhuvvetkârâne hasebiyle bu bâbdaki mesâînin kıymet ve ehemmiyeti müslüman kardeşlerimizce daha ziyâde[2] anlaşılır ve bu gāyeye doğru yürüyenlerin emelleri hayâl değil, belki bir hakīkat diye kabûl olunur da bu yolun, bu tarîk-i siyâsetin sâlikîni çoğalır.

Hangi diyârda olursa olsun, hangi devlet tebeasından bulunursa bulunsun müslümanları yekdiğerine bağlayan râbıta-i diyânet topla tüfenkle çözülmeyecek derecede sağlamdır. İşte İtalya'ya karşı bütün âlem-i İslâm'da uyanan gayz u iğbirâr hep o râbıtanın tezâhürâtıdır. Kalblerimizde bu uhuvvet cây-gîr oldukca hilâlin salîbe boyun eğmeyeceğine bütün kardeşler emîn olmalıdır.

İslâmların memleketlerini parçalamak, kendilerini taht-ı esârete almakla kalblerindeki ezelî, âlî hisleri de boğarım zannına düşen Avrupa medeniyetcileri, umrâncıları müslümanların bugün gösterdikleri galeyân ve heyecân karşısında dûçâr-ı hayret oldular.

Hey'et-i umûmiyyesi i'tibâriyle pek büyük bir kuvvet teşkîl etmekte olan Arabların tecemmu' ve muhârebeye iştirâkleri Roma'da büyük endîşeler hâsıl etmekte bulunduğu Fransız matbûâtında okunuyor.

Bâ-husûs bunlar miyânında sebât ve taannüdleriyle ma'rûf ve makām-ı Hilâfet'e merbûtiyet-i sâdıkâneleri derece-i bedâhette bulunan İmam Yahyâlar, Seyyid İdrîsler, Emîr Abdülkādirzâde Mehmed Paşalar gibi Afrika ve civârı Arab kabâilinin **[96]** en zî-nüfûz rüesâsının da bulunması endîşelerini tezyîd etmektedir.

Bütün bu kuvvetlerin harekete müheyyâ bir sûrette her türlü levâzımının müstahzar bulunması mes'elenin rengini büsbütün değiştiriyor.

Bundan bir hafta mukaddem, Şeyh Senûsî hazretlerinden Bingāzî tarîkıyla atabe-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî'ye vârid olan bir telgrafnâmede: Düşman-ı mütecâvizine i'lân-ı cihâd ederek 40 bin süvârî ile sâhile düşman mukābelesine azm ü hareket eylediği, bildirildi. Afrika'nın nısf-ı şimâlîsinde pek mühim bir nüfûz ve cereyâna sâhib olan Şeyh Senûsî hazretlerinin, makām-ı akdes-i Hilâfet'e ve Osmanlılığa karşı gösterdiği bu merbûtiyet Avrupa'nın alakadâr mahâfilinde mühim te'sîrât uyandırdı.

Bütün Trablusgarb ve Bingāzî ahâlîsi kemâl-i harâretle selâmet-i ma'sûme-i vataniyyenin muhâfazası için cihâd i'lân ettiler.

Bütün Afrika içerlerinden Trablus'a doğru gönüllü fırkaları hareket etti.

[1] Âl-i İmrân, 3/103.

[2] Metinde (زيادن) şeklinde yazılmıştır.

Fîzân ve Sahrâ cihetlerindeki aşâyir fevc fevc ve müsellahan Trablusgarb ve Bingāzî'ye vürûd etmektedirler. Bunlar kanlarının son damlasına varınca akıdarak müdâfaada bulunacaklarına ahd ü mîsâk ettiler.

Medîne-i Münevvere ile kabâil-i mütecâvire ahâlîsi Ravza-i mukaddese-i Hazret-i Peygamberî önünde toplandılar. Müctemiîn hükûmet-i seniyyeye her türlü fedâkarlık ihtiyârına ve vatan uğurunda kanlarını isâleye ahd ü peymân ettiler.

Kabâil-i mezkûreden sâhib-i kuvvet beş büyük kabîlenin rüesâ-yı zî-nüfûzu bilumûm efrâdıyla müsellah oldukları halde hükûmet-i seniyyenin sevk edeceği mahallere gitmek üzere âmâde olduklarını bildirdiler.

Hıtta-i Yemâniyye'de bulunan bilumûm kabâil Osmanlılar ile yekvücûd olarak İtalya'ya karşı hareket etmek üzere aralarında bir i'tilâf akdettiler.

Makām-ı Sadâret vâsıtasıyla atabe-i hâk-i pây-i Hazret-i Hilâfet-penâhî'ye Yemen meb'ûsları Mahmûd Nedîm, Seyyid Ahmed, Seyyid Hüseyin; Mukhafî, Seyyid Muhammed el-Kebsî, tarafından sûreti âtîde münderic telgrafnâme keşîde olundu:

"San'â 20 Eylül –İtalya'nın i'lân-ı harb etmesi üzerine müvekkillerimizle cihâda hazır ve Yemen kuvâ-yı umûmiyye kumandanının emrine tâbi'iz."

İtalya muhâsamâta başlayıp da filosu Yemen sâhillerinde görülmesi üzerine her türlü iğbirârı muvakkaten bertaraf eden İmam Yahyâ hâk-i pây-ı âlî-i Hilâfet-penâhî'ye keşîde eylediği bir telgrafnâmede Trablus'a vukū' bulan taarruzu def' için yüz bin gönüllü ile harekete müheyyâ bulunduğunu arzettiği gibi makām-ı sâmî-i Sadâret-penâhî'ye sûreti âtîde münderic telgrafnâmeyi keşîde eyledi:

"Bismillâhirrahmânirrahîm Hudeyde ve Trablusgarb'a birtakım ecânibin taarruz eylemekte olduklarını istihbâr ettim. Yüz bin fedâî-i mübâriz ile harekete hazırım ve müheyyâyım. Tâ ki kelime-i tevhîd ihrâz-ı hak ve galebe ede."

İmâmü'l-Yemen
el-Mütevekkil alallâh Yahyâ

Asîr'de bulunan Seyyid İdrîs'in de İtalyanların harekât-ı şakāvetkârânesinden son derecede müteessir olarak Asîr Kuvâ-yı Umûmiyyesi Kumandanlığı'na gönderdiği tahrîrâtta kırk bin mücâhid ile İtalya'nın Eritre müstemlekâtında icrâyı harekât ve İtalyanlara karşı cihâd eylemek üzere Asîr sevâhilinden senbuklarla karşı sevâhile geçmelerine müsâade i'tâsını taleb eyledi.

Bosna-Hersek ahâlî-i İslâmiyyesi fevkalâde galeyândadırlar. Ahâlî hudûdu geçerek Osmanlı ordusuna gönüllü kaydedilmek istiyorlar.

Mısır'[d]a da şiddetli galeyân ve heyecânı mûcib oldu. Mısır ahâlîsi her türlü fedâkârlıkta bulunarak mâlen ve bedenen Devlet-i Osmaniyye'ye müzâheret edeceklerini i'lân ile her yerde ictimâ' ederek müzâkerât ve mukarrerâtta bulunmaktadırlar.

İtalya tebeasına karşı gāyet vâsi' mikyâsda boykotaj i'lân etmişlerdir.

Yunan muhârebesinde Yunan tebeasını Mısır'dan çıkardıkları gibi bu muhârebede dahi İtalya tebeasının behemehâl Mısır'dan tard u teb'îdlerini ve konsoloslarının hükûmetce vukū' bulacak muâmelâtta reddini hükûmet-i mahalliyyeden musırran taleb etmektedirler.

Pek çok İslâm şirketleri Banko Di Roma'daki paralarını geri almışlardır.

Müslüman gazeteleri "Osmanlı fedâîleriyiz" diye bar bar bağırıyorlar:

"Babalarımızın, akrabâ ve evliyâlarımızın karârgâhı olan Trablusgarb'a İtalya'nın vukū' bulan tecâvüz-i ihtirâskârenesi bizi son derece dûçâr-ı teellüm etti. Kalblerimiz heyecânla doldu.

İtalya hangi hak ve salâhiyetle Devlet-i aliyyemizin hakkına tecâvüz ediyor, hangi sebeble vatanımızın bir cüz'-i lâyenfekki olan Trablusgarb'a dest-i taaddîsini uzatıyor? Biz bütün mevcûdiyetimizle kıyâm ederek hukūk-ı hükümrânîmizi te'yîd etmeli, vatanımızın elden gitmemesi için kâffe-i vesâit-ı tedâfüiyyeye sarılmalıyız. Devletimizin şân ve şerefini, haysiyet ve nâmûsunu muhâfaza etmek, kalbgâh-ı vatana uzanan elleri kırmak için vâdî-i Nîl'de sâkin bütün Arab kardeşlerimizi vazîfe-i vataniyyelerini îfâya da'vet ediyoruz. Büyük vâkıa karşısında düşünerek alelacele karârlarını verip lâzım gelen tedâbîre tevessül etsinler. *(El-İlm)*

Bombay mütehayyizân-ı ulemâsından ve Cuma Câmi'-i şerîfi hutebâsından Şerîf Muhammed Sâlih Efendi'nin taht-ı riyâsetinde geçen Cuma namazını müteâkıb gāyet muazzam bir miting akdolundu ve bu ictimâa yüz bine karîb müslüman iştirâk etti. Bir çok nutuklar îrâd olunduktan sonra İtalya'nın vahşiyâne ve behîmâne vukū' bulan taarruz-ı nâgehânîsi ve bir İslâm memleketine hod be-hod tecâvüzü hiçbir vakit kavâid-i medeniyyet ve insâniyyetle kābil-i tevfîk olmadığından her halde hükûmet-i Osmaniyye ve bilâd-ı İslâmiyyenin taarruzdan muhâfazası lüzûmuna dâir kaleme alınan protestonâmenin birer sûretleri İngiltere ve Devlet-i Osmaniyye parlemento riyâsetlerine ve makām-ı Sadâret'e telgraflarla teblîğ olundu. Bu telgrafnâmelerde ilâveten Bombay ve havâlîsi müslümanlarının kâffeten Devlet-i aliyyenin emrine muntazır oldukları bir lisân-ı uhuvvetkârâne ile zikr u ityân kılındı.

İnşâalâh bu tezâhürâtın bil-fi'l netîceleri an-karîb kemâl-i memnûniyyetle görülecektir.

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

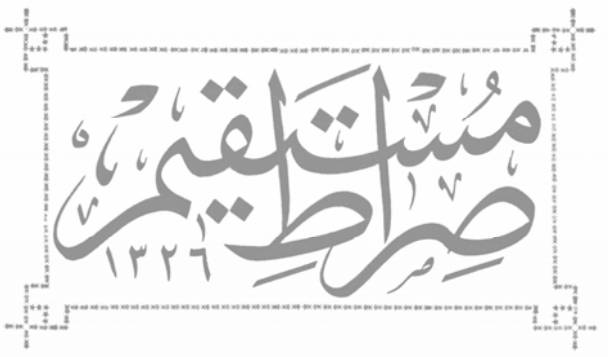

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

19 Ekim 1911 26 Şevval 1329 Perşembe 6 Teşrinievvel 1327 **Yedinci Cild - Aded: 163**

MÜSLÜMANLIK'LA MEDENİYET

Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar

–mâba'd–

Biz şimdi şu hâlimizle tıbkı açlıktan ölüm derecesine gelmiş iken gözlerinin önündeki yemeğe elini uzatmaya üşenip de o yemeğin ağızlarına girmesini bekleyen miskînlere benzemiyor muyuz?

Bizim için aynıyla rezâlet değil midir ki kıymetli vakitlerimizi Emil Zolaların, Pol Borjelerin masallarıyla heder ediyoruz da o vaktin en ufak bir kısmını olsun, bütün esrâr-ı kâinatı sîne-i sahâifine nakşetmiş olan şu Kitâb-ı Mübîn'in mütâlaası için fedâ etmiyoruz?

Temeddün, tenevvür iddiâsında bulunuyoruz; serâir-i hilkati keşf ile uğraşan mütemeddinlere benzemeye yelteniyoruz; içimizdeki çalışmayanları atâletle, mevt-i ma'nevî ile mahkûm ediyoruz; ictimâiyâtta Spenser'in, siyâsette Gambita'nın, Tiber'in, felsefiyâtta Rembo'nun nazariyâtına karşı rükû'-ı hayrete varıyoruz da elimizdeki Kitâb-ı İlâhî'nin esrâr-ı bülendine bir nazar-ı im'ân bile atfetmiyoruz, o Kitâb-ı İlâhî'nin ki bütün ulemâ-yı cihân kalksalar da tercümân olduğu bedâyii, hikemi ihâta için ömürler sarfetseler, tekmîlini şöyle dursun, bir cüz'ünü bile muhît olamazlar!

Gâlibâ başkalarını taklîd ediyoruz da akılsızlıkla ithâm olunmamak için umûr-ı dîniyye ile iştigâl eylemekten sıkılıyoruz. Eğer böyle ise bu taklîd pek körkörüne bir taklîd olur ki kitâb-ı semâvîmizin sahâifi üzerinden gezdirilecek ufacık bir nazar o derekeye düşmekten bizi alıkoyabilir. Zîrâ o zaman re'ye'l-ayn görürüz ki Müslümanlık inzivâ ile, meskenetle emreden, halkı kemâl-i zillet içinde bir taassuba sevkeyleyen; yahud gerek medeniyet-i hâzıranın, gerek müstakbelenin metâlibine külliyen münâfî olacak sûrette vücûdu ağır birtakım ibâdât ile ezip bitirmeye mahkûm bırakan bir din değil imiş. Bilakis sa'y ü amel ile emreden; nazarlarda riyâset ve siyâdeti, uluvv ü mecd-i himmeti alabildiğine yükselten; insanları fezâile, me'âlîye doğru götüren bir din imiş. Hem bunların hepsi öyle birtakım hikmetlerle te'yîd olunmuştur ki feylesofların hikemiyât-ı mevzûası onların yanında güneşe karşı tutulmuş kandil ziyâsı kadar sönük kalır.

Şu halde İslâm'ın me'âlîsinden bahseden adam sekâmeti delâil-i nâtıka ile gösterilebilecek birtakım efkâra tercümânlık etmiş olmaz, bilakis Fâtır-ı Hakîm'in lisân-ı fevka'l-hayâlini tefsîr eylemiş olur. Öyle hikmetler söyler ki ebediyen cerh olunamaz; öyle nazariyeler serdeder ki şu kâinât-ı hamûşun her zerresi onları te'yîd için birer lisân kesilir: Öyle kāidelerden haber verir ki haleldâr olması, hükümden düşmesi tasavvur edilemez; öyle esâslar meydana koyar ki bütün ictimâiyât onlara istinâd edeceği gibi beşer, huld-zâr-ı irfânı ancak o esâslara yükselerek seyredebilir; öyle nûrlar saçar ki samîm-i kalbe girerek orada ebediyen gurûb etmez bir güneş yaratır. İşte o şems-i hakīkatin ziyâ-yı güzîni insâna şu bulanık hayâtın karanlık çöllerini tenvîr eder; ellerini ayaklarını her tarafdan bağlayan zencîrleri çözer; dehrin sînelerde açtığı cerîhaları kapatır; rûhu evhâm ve hayâlât şâibelerinden tathîr eder. Heyecân-ı kadîminden fâriğ olan rûh da artık saâdet-i hakīkıyyesini aramaya, fakat asıl menbaından aramaya başlar; önündeki kesîf **[98]** perdeler birer birer yırtılarak cihân-ı melekûtu görür, oradan hakīkatü'l-hakâyıka mülhem olur.

Arablar müslüman olmazdan evvel huşûnetin, cehâletin, hiçliğin ne derekesinde idiler; sonra ne hâle geldiler. Görmüyor musunuz? Zamân-ı câhiliyyette Arab, kızını koluna aldığı gibi çöle gider, bir çukur eşmeye başlardı. Zavallı kızın

yalvarması, ağlaması, herifin kalbinde zerre kadar merhamet hissi uyandırmayarak bîçâreyi kendi eliyle diri diri o çukura gömer, işini bitirdikten sonra kemâl-i muzafferiyetle âilesinin yanına dönerdi. Zîrâ kendi zannınca işitenlerin senâsını mûcib olacak nâsiye-i şerefi üzerindeki lekeyi temizleyecek bir iş yapmış idi.

Allah aşkına olsun bir kere şu taş yüreklere, şu katı duygulara bakınız, bir de bunların İslâm'ı kabul ettikten sonraki hâllerini nazar-ı im'âna alınız. Bakalım ne göreceksiniz?

Öyle adamlar göreceksiniz ki gehvâre-i hikmette büyümüş, âgūş-ı şefkat ve merhamette emzirilmiş bahtiyarların bile sâhib olamayacağı hissiyât-ı kerîme ile mütemeyyiz, öyle adamlar göreceksiniz ki her biri şehâmet ve fazîlete timsâl olmuş, secâyâ-yı celîlenin, ahlâk-ı cemîlenin birer rükn-i metîni kesilmiş de hâlleriyle, kālleriyle felâsife-i ahlâka eserlerindeki nevâkısı gösteriyorlar. Öyle adamlar göreceksiniz ki vakar ve takvâ i'tibarıyla meleklere, uluvv-i himmet, azamet-i kudret husûsunda kayserlere rüchân ediyorlar.

Ömer ibnü'l-Hattâb'ı ele alalım: Ömer, öyle adamdır ki zamân-ı câhiliyyetteki hâliyle İslâm'ı kabûl ettikten bir kaç sene sonraki mertebe-i kemâli herkesin ma'lûmudur. Evet, Müslümanlığı ve müslümanları öyle bir hikmet, öyle bir siyâset ile i'lâ etti, o koca memleketi öyle bir sûrette muhâfaza eyledi ki siyâsetin o derecesini gehvâre-i hukūk ve siyâsiyyâtta büyümüş en büyük pâdişâhlar, hikmetin o mertebesini ömrünü felsefe ile geçirmiş en büyük hakîmler bile gösteremezler. Sonra yine o Ömer rikkat-i kalb; takvâ husûsunda öyle bir dereceye vâsıl olmuştu ki Kitâbullâh'dan bir âyet tilâvet olunduğunu işidince ya bayılır, yahud bir kaç gün hasta yatardı. Gûyâ ki Mütenebbî şu beyitle Ömer'i kasdetmişti:

قسا فالأسد تفزع من يديه

ورق فنحن نفزع ان يذوبا*

Pek a'lâ, bu nasıl oldu, Ömer bu mertebeyi nasıl buldu? Acaba ahlâkiyâtı dârülfünûnlarda, ictimâiyâtı ilmî mahfillerde, siyâseti parlamentolarda, teşrîi hukūk mekteplerinde mi öğrendi? Hayır, bunların hiç biri değil. Ömer yalnız *Kur'ân* ile hadîs okur, bunları düşünür, anlamakta güçlük çektiği yerleri başkalarına sorar öğrenirdi.

Ömer ekâbir-i selefin ancak bir dânesidir ki onu size Müslümanlığın tabîatları tahvîl husûsundaki kudretini, temâyülât-ı insâniyyenin veche-i azîmetini değiştirmek, efkârı tenvîr etmek için gösterdiği te'sîrin sür'atini gözünüzle görünüz diye bir misâl olmak üzere îrâd ettik. Acaba bize ne oldu ki bu kadar hazâin-i ma'rifeti arkamızda bırakıyoruz da öteden beriden hikmet dilenmeye, ahlâk dilenmeye kalkışıyoruz; sonra da her ma'nâsıyla hâib ü hâsir kalarak kendi sersemliğimizin, kendi ahlâksızlığımızın cezâsını ötekinin berikinin boynuna yüklüyoruz? Âyât-ı İlâhiyye'yi, ehâdîs-i Nebeviyye'yi ilimden, irfândan hiç nasîbi olmayan birtakım cühelâ tarafından yüksek sesle ya salonlarda, yahud mezarlıklarda terennüm edilmekten başka meziyeti yokmuş gibi onlara bırakıyoruz da kendimiz hâlimizi, istikbâlimizi büsbütün berbâd edecek boş bir sürü safsatalarla vakit geçiriyoruz? Evet, bugün hepimizin yaptığı bundan ibârettir.

(اَلَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِضِينَ. فَوَرَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ)[1] âyet-i kerîmesi tâm bizim hakkımızdadır.

Hülâsa müslümanlar için yegâne çâre şudur:

Evvelâ ma'nâ-yı İslâm'ı hakkıyla anlamalıdır. Kezâlik madde ile ma'nâ birbirine tamâmıyla merbût olduğundan rûhun gāye-i azmindeki pâye-i bülende yükselebilmesi için, dînin maksad-ı aslîsi insanı hem terakkıyât-ı maddiyyeden, hem de teâliyât-ı ma'neviyyeden nasîbedâr etmek olduğunu bilmelidir. Şunu da idrâk etmelidir ki Müslümanlık'da ibâdet kelimesi yalnız rükû', sücûd gibi cismânî ubûdiyeti ifâde etmez; belki insanın gerek nefsinin, gerek âilesinin, gerek milletinin, gerek ebnâ-yı nev'inin, hattâ bütün kâinatın salâhını kasdetmek şartıyla işlediği her bir iş nazar-ı İslâm'da ibâdâtın en müstahseni, Allâhü Zülcelâle arzedilecek tââtın en şereflisidir: (إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيُؤْجَرُ فِى كُلِّ شَىْءٍ حَتَّى فِى اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِى امْرَأَتِه)[2] "Mü'min, karısının ağzına vereceği lokmaya varıncaya kadar her işinde me'cûr olur. Koyuna bile merhamet edecek olursan Allah da sana merhamet eder." Hadîs. Müslümanlık sanayi'de, keşfiyât-ı fenniyyede ileri gitmeye hiç bir zaman muârız olmadığı gibi müslümanları bu gibi terakkıyâta teşvîk eder. Sâir milletlerle müsâbakadan, rekābetten geri duranları muâhazede bulunur. Müslümanlık'taki şu esâslar yüzlerce âyet, binlerce hadîs ile sarâhaten müeyyed olduktan başka ilk cem'iyet-i İslâmiyye'nin ahvâli de ayrıca bir hüccettir. O derecede ki münevverü'l-fikr muallim, şâkirdinin zihnine bu âsârı bir dersde nakşedebilir.

İşte müslümanların derdi için çâre budur. Lâkin mütâlaadan, vukūfdan mahrûm olan halkı bu çâreye vusûlden men' eden birtakım akabeler var ki o akabeleri ancak zaman kaldırabilecektir.

وصلى الله على سيد الوجود محمد وعلى عليه وصحبه وسلم

–son–

Müellifi: **Muhammed Ferid Vecdî**

Mütercimi: **Mehmed Âkif**

[99] SAYHATÜ'N-NEDEM

O hangi çıkmaz yoldur, ki sâlik-i bî-basîri attığı hatve-i vâpesînînde mecbûr-ı ric'at olunduğunu görünce tâ a'mâk-ı rûhundan âteşîn bir sayha-i nedâmet koparmasın?

O hangi haksız mübârezedir, ki netîcesinde sâhibini kemâl-i mahcûbiyyetle hakk u hakîkate teslîm-i silâhda muztar bırakmasın?

Hak, haktır; bâtıl olmaz. Hak, gālibdir; onun üzerine hiçbir şey teâlî edemez.

---

* Zaman-ı şiddetinde bizi parçalayacak diye arslanlar korkar / Rikkate geldiği vakit ise eriyip gidecek diye biz korkarız.

[1] Hicr, 15/91-93. Metinde âyet sehven (واتخذوا القران عفين) şeklinde yazılmıştır.

[2] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 1487. (والشان ان رحمتها يرحمك الله) olmaksızın.

İki senedir hummâvî bir sevdâ-yı îmân ile kıvılcımlar saçan bir aşk-ı vatanla, âteşler püsküren bir garâm-ı milliyyetle "Cenâb-ı *Kur'ân-ı Hakîm*"i yed-i yemîn-i takdîsime alarak bir hüccet-i âyetiyle, bir şâhid-i fermânıyla.

Donanma...! Donanma....!

Diye feryâd ediyorum. İhvân-ı mesleğimden bir çok fuzalâ bu cânhırâş feryâdıma, bu hıred-sûz enîn-i istimdâdıma –kimi tahrîren, kimi şifâhen– iştirâk ettiler!

Eğer bir zümre-i muârızîn haksız, pek haksız yere bâb-ı i'tirâz ve muhâlefeti açmamış teşvîş-i ezhânı, tağlît-ı efkârı mûcib olmamış olaydı kaviyyen –yüzde doksan– me'mûl idi. Ki ma'sûm Hilâfet-i Muhammediyye, mazlûm diyânet-i İslâmiyye bu meş'ûm, bu felâket-engîz günü idrâk etmeyecekti.

Siyâset-i İslâmiyye'yi şerîat-i İslâmiyye'den başka bir şey zannederek "şerîat, siyâsete âlet edilmez. Ulemâ, öyle, her çekilen yere gidemez; ve gidemediği için

Mânî'-i Hayr Olmakla

İthâm edilemez!" diyenlerden eğer bedbaht Trablusgarb'da bulunan varsa kemâl-i zilletle salibîn huzûr-ı insâniyyet (??) ve medeniyyetine (??) medeniyet-i hayvâniyye-i hûn-âşâmına itile, kakıla götürülerek zîr-i pây-ı kahrına atıldığını gördü!

Hilâfet-i mukaddese-i İslâmiyye ile mütetevvic Hükûmet-i Osmaniyye'nin za'f-ı siyâseti –hakîkatte yine kendisinden başka bir şey olmayan– şerîat-i mutahharanın felâketi olup olmadığını gördü!

Mâni'-i Hayr .....

Değil, fakat mâni'-i emr-i İlâhî, mâni'-i i'dâd-ı kuvvet olduğunu anladı! Efsûs....!

قد كان ما خفت ان يكونا

انا الى الله راجعونا

Ben, ne diyordum: Hakka ihtidâ, *Kur'ân*'a ıktidâ edelim! İşte benim cinâyetim!.....

Cenâb-ı Hak mü'minlere "yalnız hâl-i harbde bulunduğunuz düşmanı değil, a'dâ-yı istikbâlinizi de terhîb ve tenkîl edecek bir derece-i 'âliyyede serîan ve âcilen i'dâd-ı kuvvete bütün istitâat-i mâliyye ve fi'liyyenizi sarfediniz! Siz, o a'dâ-yı istikbâli bilmezsiniz! Onları Allah bilir"! buyuruyor.

Emr-i celîl-i i'dâd, vücûbî "yani: Farz" ve fevrî "yani: derhal bilâ-ifâte-i vakt" "Kuvvet"in yalnız hâl-i harbde bulunulan hasmı değil de a'dâ-yı istikbâli de kahr u tenkîl edecek derecede i'dâdı matlûb-ı İlâhî. "Allâhü ekber"in şu lutf-ı irşâdına bakılsın: A'dâ-yı istikbâli tepeleyecek derecede kuvvetli, harbe her dakîka âmâde bulunmaklığımızı vücûben ve ta'cîlen fermân buyuruyor.

İşte delîli: İtalya düne kadar a'dâ-yı istikbâlimiz miyânında i'lân-ı harb etmesini en baîdü'l-ihtimâl addederdik değil mi? Biz, tecâvüzü kimlerden beklerdik? Karşımıza –hem de ansızın!?– kim çıkıverdi??

Şimdi biz, Trablusgarb'ın ma'rûz kaldığı şu ciğer-sûz, şu cân-sitân felâketinden *Kur'ân-ı Hakîm*'e "Biz, İtalya'dan bu gadr u ihâneti bu zulm ü vahşeti ummazdık. Ne yapalım kuvâ-yı berriyyemiz onu tepelemeye kâfî idiyse de donanmamız pek zaîf! Pek noksan!!" diye arz-ı i'tirâz edebilir miyiz? İ'dâd-ı kuvvetin a'dâ-yı istikbâle teşmîli kayd-ı irşâdîsi emr-i vücûbînin vasf-ı ta'cîlîsi bu i'tizâr-ı kûdegâneyi kirli paçavra gibi yüzümüze çarpmaz mı?

Hac ve zekâtın farz, kurban ve sadaka-i fıtrın vâcib olması hânesi olmak, hânesinin döşemesi ve sâir bütün levâzımı kat kat elbise, hademe ve'l-hâsıl bir insanın saâdet-i hayât nâmına muhtâc olduğu her şey mevcûd bulunmak. İşte bunlar ihtiyârî olarak havâyic-i asliyyedendir.

Bu havâyic-i asliyye miyânında bir de "esliha-i harbiyye ve binek hayvanı" kaydı görülüyor. Bu kayd *Kur'ân-ı Hakîm*'deki mezkûr "i'dâd-ı kuvvet" âyet-i celîlesinden me'hûz. Binâenaleyh bir şart-ı vücûbî. Bir adam hizmetçi tutmaktan vazgeçebilir. "Niçin hizmetçi tutmadın? diye mes'ûl olmaz. Kezâ altı odalı ev yaptırır, dördile de iktifâ edebilir. Fakat esliha-i harbiyye, binek hayvanı bu mühim ihtiyâcları tamâmıyla te'mîn edip a'dâ-yı dînin melhûz olan tecâvüzüne karşı âmâde bulunmak, akdem-i ferâiz-ı Kur'âniyye'dendir. Çünkü vatanın, vatan-ı İslâm'ın hayât ve memât mes'elesidir. *Kur'ân-ı Hakîm*'in her emrini îfâ, her nehyinden ictinâb ibâdettir. İ'dâd-ı kuvvet, emrini îfâ ile meşgûl iken onu ber-vech-i matlûb-ı İlâhî ikmâl etmeden bırakıp diğerine başlanabilir mi? Düşmanı kahr u tenkîl etmek şöyle dursun hattâ vatanını müdâfaa ve muhâfaza edebilecek kadar kuvvetin yok iken hacca gideceğim zekât vereceğim kurban keseceğim diye vatanını müdâfaasız bırakmak, düşmana "Buyur! Hâne senin..?!" demek değil midir? Şerâit-ı vücûbu olmayan veya kısmen noksan olan bir emir nasıl teveccüh eder? Nasıl işlenilmesi farz olur? Seferî bulunan bir mü'min[e] oruç tutmak, Cuma namazı kılmak farz mı? **[100]** daha nasıl anlatmalı bilmem, ki...! Beni "hac ve zekâtı, kurbanı kaldırıyor..?!"

Diye bi-gayrı hakkın, zulmen, ve cehlen ithâma kalkışanlar nasıl zerre kadar insâf edip de düşünmediler. Erkân-ı mukaddese-i İslâm'ı istihfâf edecek kadar dinsiz, îmânsız bir kâfir-i billâh hiç vatan-ı İslâm, mülk-i *Kur'ân* için dûzahî âteşler içinde cayır cayır yanar, kahrından çocuk gibi ağlar mı? Gece sabâhlara kadar inler durur mu? "Fırsat elde iken kuvvet..! Kuvvet..! Donanma...! Donanma....!" Diye selâmet-i dîn, selâmet-i vatan nâmına bar bar bağırır mı?

Beş yaşında bir çocuk bile bu suâllere bilâ-tereddüd "Hayır!" cevâbını verir. Ya nasıl olur da bu vicdânî suâller, bu hakîkatler düşünülmez? Düşünülmez de emvâc-ı tel'înât ve tekfîrâtı göklere çıkan bir tûfân-ı gayz u tehevvürle o mü'min kardeşin, o din ve milleti, vatanı için cânını fedâyı az gören şehîd-i zî-hayâtın üzerine hücûm olunur?

لاَ يَرْمِي رَجُلٌ رَجُلًا بِالفُسُوقِ، وَلاَ يَرْمِيهِ بِالكُفْرِ، إِلَّا ارْتَدَّتْ عَلَيْهِ، إِنْ لَمْ يَكُنْ صَاحِبُهُ كَذَلِكَ

–*Buhârî*: Kitâbü'l-edeb–

"Bir mü'min bir mü'mini füsûka veya küfre nisbet etmez, illâ nisbet ettiği vakit mermî aleyh eğer fısk ve küfürden müteberrî ise kāiline rücû' eder."

وَمَنْ لَعَنَ مُؤْمِنًا فَهُوَ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ قَذَفَ مُؤْمِنًا بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ

–Buhârî: Kitâbü'l-edeb–

"Her kim mü'min kardeşini tel'în ederse onu katletmiş gibidir. Her kim mü'min kardeşine küfür isnâd ederse onu öldürmüş gibidir."

Bir mü'mini küfre nisbet etmek ne büyük zulüm, ne azîm cinâyettir! Ağyâr, ümmetin ulemâsını bu ağlanacak halde görürse sevinç delisi olmaz, vatanımızı istîlâ ümîdlerine bir kat daha kuvvet vermez de ne yapar?

Bu tel'înât ve tekfîrâtın hepsi kāillerine rücû' etti. Kendilerinin tecdîd-i îmân ve nikâhı lâzım geldi.

İşte haber-i sahîh! Artık onlar te'vîl torbasına girsinler! Bakalım ellerine ne geçer?

Muhâlifînden biri de bir vukūf ve ihtisâs-ı fakīhâne(?) ile kalemi eline almış, ibâdât-ı mâliyyenin şerâit-ı vücûbundan bahseden makāleme zekâtın masrafından cevap vermek istemiş! Şerâit-ı vücûb başka! Masraf yine başka! Bu tarz cevap bilmem fenn-i münâzaranın hangi sahîfesinde görülmüş? Hanki bahsinde okunmuş?

Mezâhib-i erbaa kütüb-i fıkhiyyesinden muktebes uzun boylu bir fihrist-i menkūlât….!

Bu kadar nâzik! Bu derece mühim bir mes'ele-i dîniyye ve hayâtiyyeye biraz da hezeliyyât ilâve etmek kabîlinden "Osmanlılık cihet-i câmiasıyla maâbid-i gayr-i müslimedeki kıymetli eşyâ verilmeli!!" denilmiş! Bu vatan-ı İslâm'a dikilen gözler, uzadılan eller medeniyet-i salîbe gözleri! Mezheb-i teslîs elleri! Viyana burcları önünden tâ Cisr-i Mustafapaşa'ya, ve Volga Nehri kenârlarından Trabzon'a kadar ric'at eden İslâmiyet hâkimiyetini; milyonlarla mu'tekıdlerini kime terketti? Şimdi o kişverlerin hâkimi salîb değil mi? O yarı cihân vüs'atindeki topraklar hâkimiyet-i İslâmiyye'nin mahkûmiyyetine elden çıkmadı mı?

Moskoflar Ayasofya kubbesi üzerine Ortodoks haçını dikmeye çalıştıklarını bî-pervâ söylemiyorlar mı? Ya bu bakiyye-i vatan da hâkimiyet-i İslâmiyye'nin dest-i tevhîdinden gasb olunmak, salîbin pâ-mâl-i istîlâsı olmak tehlikesinde iken nasıl olur da bu teklîf-i bî-ma'nâ ortaya atılır? Demek bunun kāili her şeyden bî-haber! Girid'in canavardan yırtıcı, kaplandan müfteris, cellâddan bî-his ve bî-emân Rûmları, o ezmine-i kable't-târîhiyye vahşîleri, o engizisyonları hiçe indiren yamyamlar of…! İnsan söyleyemez, ki…– veliyyü'n-ni'met-i cihân-ı insâniyyet, melce'-i medeniyyet aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz hazretleri– Hâşâ! Sümme ve sümme hâşâ!– Nâm-ı akdesine kıyâfet taklîd ediyorlar; içlerinden bir mel'ûna giydirip karnavallarında gezdiriyorlar, "işte müslümanların…" diye tepesinden tırnağa kadar tahkīrlere, tükürüklere boğuyorlar!

Yâ Rab! Yâ Rab! Nasıl oluyor da bu cezîre yerin dibini geçmiyor. Nasıl oluyor da bu şeytânları utandıran ervâh-ı habîse mel'anetlerinin bu derece-i hıred-sûzuyla beraber yine yaşıyor? Ne sabûrsun Allâhım!

Yok, yok… Bizim kanımız kurumuş!

Hayır, hayır… Bizim îmânımız ma'nâsını kaybetmiş cism-i bî-rûh!

Melek-fıtrat olsa insan yine vahşetin, mel'anetin bu mertebesine tahammül edemez! Bütün varını son santimine kadar cânıyla, başıyla fedâ eder de bu vahşî canavarlardan intikāmını alır!

Hiç böyle el'an-ı mahlûkāttan, erzel-i mevcûdâttan insâniyet, muâvenet mi umulur?

Avuç, avuç müslüman kanı içe içe şişmiş bu ejder-fıtratlara karşı kollarını bağlayıp lâkaydâne seyretmek Müslümanlık şânı mıdır? Hâşâ!

Nâmûs; insanın hayât-ı hakīkīsidir. O cevher-i insâniyyet elden çıktıktan sonra onun için bir saâdet varsa o da "ölüm…!"dür.

Fıkıh diyor ki: "Bir müslüman namazda iken boğuluyorum, yahud yanıyorum..! diye bir feryâd işitse –müsteğīs velev gayr-i müslim de olsa– yine derhal namazı bozup onun imdâdına yetişmek, onu kurtarmak farz olur. O; boğulurken, yanarken namaza devam etmek harâmdır. Hattâ âteşteki tencere taşsa da birkaç paralık zarar edecek olsa yine namazın bozulup zararın men'i lâzımdır."

Namaz; hacdan birkaç derece efdaldir. Bî-namazın haccı olur mu? Girid'de hâlâ ve hâlâ müslümanlar kıtır kıtır kesiliyor; bu bedbaht **[101]** muvahhidlerin feryâdları âsmânîleri, halvet-nişînân-ı melekûtü ağlatıyor! Hac farz olsa bile mâdem ki otuz bu kadar bin müslümanın –âileleriyle, bî-günâh[1] ma'sûmlarıyla– hayâtları heder edilmiş, sel gibi kanları dökülüyor; bu bütün ma'nâ-yı fecîiyle zavallı müslümanların canavar pençesinden kurtarılmaları için haccın te'hîri farz olur.

Benim fetvâ vermek haddim değilmiş! Alay imamı imişim! Müftî sıfatıyla tanımazlar imiş!

O Alay-müftîlik ünvânını Abdülhamîd kaldırdı. Çünkü onu hal' ile tehdîd ediyormuş! Yerine Alay-imâmeti ünvânını getirdi. Yok Abdülhamîd'in hilâfetle hâlâ bir münâsebeti varsa o da bu cehl-i mürekkeblerin i'tikādıdır.

Şerîat-i Muhammediyye Abdülhamîd'in İslâmiyet'inde bile müteemmildir.

Mesâil-i fıkhiyyenin her biri bir fetvâdır. Eimme-i askeriyyenin efrâd-ı müslimeye okuttuğu dersler mesâil-i fıkhiyyeden başka nedir? Elinde koca bir berât ile fıkıh tedrîsine me'mûr olan bir adama "Hayır! Sen fetvâ veremezsin! Biz seni tanımayız!" demek o kadar garazkâ[râ]ne bir tahkīr-i hakk u hakīkattir, ki…! İşte bu cehûlâne garazkârlığın ikinci bir kanlı şâhidi: Trablusgarb! *Kur'ân-ı Kerîm*'i –hâşâ!– bir duâ mecmûası, yahud bir mekteb-i ibtidâî ilmihâli zannedenlerin de bu ümmete edecekleri va'z u nasîhat işte böyle bir felâket-i dîniyye, bir musîbet-i İslâmiyye olur! Zâten bu mübârek kisve-i din o kadar sâhibsizdir, ki avuç açıp para dilenmek isteyenler için en serbest bir âlet-i zillet ve meskenet olur da yine kimse aldırmaz! Onu bu fâci' hakāretten kurtaracak kimse bulunmaz!

Dilenmek isteyen bir hıristiyan; papaz kıyâfetine girebilir mi? Böyle bir Mûsevî; haham kisvesine bürünebilir mi? Eyvâh bizim asabiyet-i dîniyyemize! Efsûs bizim hayât-ı milliyyemize! Her mü'min bildiği her hangi bir hakīkati, bir

[1] Metinde (بو كناه) şeklinde yazılmıştır.

hakîkat-i dîniyye ve şer'iyyeyi söylemekle mükellef! "Dîn; nasîhattır" buyuruluyor, ki pek doğrudur. Dînde imtiyâz ve inhisâr yoktur, ki hak kelâm nâmına yalnız birkaç kişi söylesin de mâadâsı –doğru olsun olmasın!– ağzını kapasın sussun! Benî İsrâîl hikâyeleri, hadîs nâmına uydurulan ekâzîb-i şenîa-i müftereyâtı körü körüne kabûle mecbûr olsun! O, Vatikan Sarayı'na, lâ-yuhtîlik (???) makām-ı teslîse hâs bir mantıktır.

İ'dâd-ı kuvvet, hıfz-ı hayât-ı İslâmiyyet nâmına Medîne-i Münevvere dâiren mâ-dâr hendek içine alınırken bizzât aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri ameliyât-ı hafriyyeye iştirâk buyurdular. Düşman geliyordu; tesrî' ve ta'cîlin son nokta-i imkânına kadar varıldı. Sahâbe-i kirâm hazerâtı üç gün ağızlarına bir lokma koyacak vakit bulamadılar.

Zât-ı Hazret-i Risâlet-penâhî (aleyhissalâtü vesselâm) dört vakit namazı te'hîrde muztar kaldılar.

Ne için? Ne için? Hayât her şeyden muazzezdir. Dîn, hayât ile, hayât istiklâl ve hâkimiyetle kāimdir. Salîb mümkün değil hilâli çekemez! Hilâl dedikce sinirlerine dokunur! Bir tehevvür-i mücessem kesilir! Yeryüzünden İslâmiyet'in kalktığını görmek işte onun için en büyük bir saâdet! Onun gāye-i hayâli ancak ve ancak nûr-ı Hakk'ın itfâsı!! Katolik misyonerlerinin arkalarına ordular, zırhlılar alıp âlem-i İslâm'a musallat olmaları, müslümanları her ne sûret ve her hangi vâsıta ve kuvvetle olursa olsun hıristiyan yapmaya çalışmaları işte bu gāye-i hayâlin ne kadar akūr olduğunu gösterir.

Müslümanlar, dînlerini ve dînlerinden başka bir şey olmayan milliyetlerini vatanlarını muhâfaza etmek için imkân dâhilinde buldukları her şeyi ale'l-ıtlâk yapmaya me'zûndurlar. Görülmez mi? Şarâbın katresi harâm iken lokması boğazında kalan ve o anda şarâbdan başka bir meded-res bulamayan onu içmekle mükellef oluyor. Çünkü hayât her şeyden muazzez! Yeryüzünde müslüman kalmadıktan sonra İslâmiyet de Sidre'ye çekilir. Cenâb-ı Hakk'ın (وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ)[1] buyurması işte bu hikmete mebnîdir. (حَرَج) darlık demektir. Dînde darlık yoktur. Sâha-i kudsî-i diyânet o kadar vâsi'dir, ki inde'l-ikrâh –tahlîs-ı hayât için– lafzan tebdîl-i dîne bile müsâade eder.

اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ [2]

Fakat maksad mükâbere ve müşâgabe olunca i'dâd-ı kuvvet farz-ı kifâye, halbuki zekât farz-ı ayn diye dört buçuk fakîrin terfîh-i maîşetini koca bir milletin hayât, nâmûs ve istiklâline tercîh etmek cinnetini gösterir.

Bugünden i'tibâren on sene bütün istitâat-i mâliyye ve fi'liyyemizi –Allah'ın emr u fermân buyurduğu vechile– i'dâd-ı kuvvete hasretsek yine a'dâ-yı istikbâlimizi kahr u tenkîl edecek dereceye îsâl edemeyiz!

Düşünelim: "Kuvvet" buyuruluyor! Ok, yay, mızrak, kılıç, kalkan değil…!

Bunlar bin üç yüz sene evvel birkaç bin dirhem gümüşle alınabilirdi. Fakat şimdi kuvvet, milyonlarla liraya muhtâc! Bir zırhlı iki buçuk milyon altına oturuyor.

Sonra bunun fabrikası da kuvvet! Bak, İnsaldo'daki kruvazörümüzü İtalya zabt ve müsâdere etti.

Zannederim, ki son taksîti kalmıştı. İşte düşmanı kahr u tenkîl etmek için aynı düşmana sipâriş olunan kuvvet şimdikidir. Trablusgarb'da başımıza dağları, taşları indirir! İktisâdî, sevkü'l-ceyşî bütün hutût-ı hadîdiyye de kuvvet! Maâdin ihrâcı da kuvvet!

هُوَ الَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا [3]

Avrupa vatanımıza burnunu sokmak, bizi vatanımızdan sürüp **[102]** çıkarmak için hiç zahmet çekmiyor. Biz bütün iktisâd, bütün hayât kapılarını ardına kadar açmışız! Bulgar bile Köstendil-Kumanova hattı[nı] almak, ciğerimize pençesini sokmak istiyor. Bağdad hattının açtığı siyâset katmerleri birer levha-i musîbet olup karşımıza dikilmiş!

Allah aşkına! Allah aşkına! Ma'rifetten, fenden, servetten, ticâretten her şeyden mahrûm olan bir millet yaşamak hakkına nasıl mâlik olabilir? Allah bizim hâtırımız için kānûn-ı tabîati bozsun da bizi gûyâ müslümanmışız diye istisnâ mı etsin? Âh….! Bir insan âlim olup da dînine, milletine hizmet edemeyeceğine, dîninin, felâketine bî-gâne kalacağına bir çoban, bir sığırtmaç olması bin kat hayırlıdır.

هر، كه او بيدار تر پردر دتر
هر، كه او آكاه تررخ زردتر

İlim; sîgacılıktan, mefsûl ve mevsûlü'n-netâyic kıyâsâttan ibâret kalınca işte böyle Girid de gider, Trablus da gider. Yarın Balkanlar volkanlar kusmaya, seyyâlât-ı mesâib akıtmaya başlar, Ruslar Karadeniz'de serîan ve âcilen dört aded dritnot yapıyorlar.

Bunlar hiç bizim için midir? Hele ikmâl borusu çalınsın, hele bir kere denize indirilsin de o zaman Moskof'un bize karşı alacağı vaz'iyyet görülür!

Deli Petro'nun Ayasofya kubbesi üzerine diktiği göz bir lahza oradan ayrılmaz.

Avrupa; Trablusgarb'ı İtalya'ya niçin peşkeş çekti.

İttihâd-ı İslâm

Emel-i muazzez ve mukaddesini öldürmek, gömmek için…! Bu; salîbin tevhîde en müdhiş bir hücûm-ı akūrânesi, bir savlet-i müfterisânesidir! Sonra Hükûmet-i Osmaniyye'nin mahvı!.. Dikkat olundu mu? İtalya ültimatomunda bizi Trablusgarb'ı i'mâr etmemiş olmakla ithâm ediyor. İşte bu bir intâk-ı haktır. "Niçin i'mâr etmedin?" demek "Niçin berren ve bahren takviye ve tahkîm etmedin?" sözünün mukaddimesidir!

Biz Trablus'la Preveze'de kuvvetli birer filo bulundurmuş, sevâhili de mükemmelen tahkîm etmiş olaydık İtalya bu harbe cür'et edemezdi, kaldı, ki Suriye Bahr-i Ahmer sevâhili! Kaldı, ki Basra Körfezi! Ya düşman Musavva'dan Cidde'ye Yenbû'a taarruz Haremeyn-i Muhteremeyn'e tecâvüz etse!...

[1] Hacc, 22/78.
[2] Nahl, 16-106.
[3] Bakara, 2/29.

Hâlâ Konya tarîkıyla hacca gitmek istiyoruz! O kadar gāfiliz. Ki harâmı farz i'tikād ederek hac uğruna bütün vatan-ı İslâm'ı livâü'l-hamd-i Muhammedî ile a'dâ-yı dîne, düşman-ı *Kur'ân*'a bırakıyoruz! Doksan üç felâket harbinde Tuna havâlîsinden Hicâz'a giden bedbahtlar gibi karılarımızı, kızlarımızı Moskof zâbitânının, Bulgar canavarlarının… görmek istiyoruz! Yazıktır… Pek yazık!

Bu şikāk u nifâktan, bu muhâsededen, bu mükâbere ve muânededen, bu müşâgabeden, bu mefsûl ve mevsûlü'n-netâyic kıyâsât-ı Sokratiyye'den vazgeçelim! Habl-i metîn-i İlâhî'ye, *Kur'ân-ı Hakîm*'e dört el ile sarılalım! Avrupa'dan korkmayalım:

(يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ)[1] Allah'dan korkalım Allah'dan…!

Allah'dan korkar, ittihâd edersek bütün dünya bizden korkar. Onlar İslâmiyet'in ne demek olduğunu bilirler. Ümmet-i İslâmiyyeyi hakka, hakîkate selâmete irşâd edelim! Mes'ûliyetin en büyüğü ulemâyadır. Bâb-ı fetvâyadır. (اللهم اشهد انى برئ مما تفعلون!) Vakt-i merhûnunda bir fetvâ-yı digerle hükmü fesh olunmak üzere Hilâfet-i Muhammediyye makām-ı akdesine doğrudan doğruya merbût bütün ehl-i îmâna istitâat-i mâliyye ve fi'liyyelerinin i'dâd-ı kuvvete hasr u sarfı vücûb-ı âciline bir fetvâ kâfîdir. [2](اللهم اهدنا دار السلام بحرمة اسمك السلام!)

Alay Müftîsi
Mehmed Fahreddin

DEVR-İ PEYGAMBERÎ TÂRİHÇESİ

–mâba'd–

Bu sırada mahdûm-ı Peygamberî İbrahim bin Muhammed hazretleri henüz bir buçuk yaşında olduğu halde vefât etti. Nebiyy-i şefîk efendimiz ziyâdesiyle müteessir oldu. Tesâdüfen o gün de güneş tutuldu. Medîne ahâlîsi, bunu Cenâb-ı İbrahim'in vefâtına hamletti. Fakat zanları taraf-ı Risâlet'den tashîh kılındı ve "Güneşle ay Cenâb-ı Hakk'ın iki âyeti yani eser-i kudretidir kimsenin hayât ve memâtı için tutulmazlar" buyuruldu.

Bundan sonra Yemen'de Esved-i Ansî ve Yemâme'de Müseyleme isminde iki şarlatan peydâ olup peygamberlik da'vâsına kalkıştı. Necran'lılar Esved-i Ansî'ye tâbi' oldular, birlikte girip San'â'yı zabtettiler. San'â Vâlisi Muâz bin Cebel me'mûriyetini terke mecbûr oldu ve Me'rib'e gidip ora vâlisi Ebû Mûsâ el-Eşârî ile Hadramût'a çekildi.

Diğer tarafdan Benî Esed şeyhi olan Tuleyha bin Huveylid de da'vâ-yı nübüvvetle sâde-dilân-ı urbânı iğfâl ü ıdlâle başladı. Efendimiz, Esved ile Müseyleme'nin yakında telef edileceğini vahy-i İlâhiyle ashâbına haber verdi ve her üçünün hakkından gelinmesi için evâmir-i lâzımede bulundu.

Hicretin on birinci yılında Şâm mülhakātından Belkā' üzerine gönderilmek **[103]** üzere bir ordu tertîb olunup Üsâme bin Zeyd hazretlerinin kumandasına tevdî' edildi ve serdâra sancakla beraber "Babanın şehîd olduğu yere git, düşmanları atlara çiğnet" emri verildi. Çünkü evvelce Kerek beldesinin kıble cihetinde ve Mûte denilen mevki'de ehl-i İslâm'ın Rûmlar ve mutanassır Arablarla bir harbi vukū' bularak Zeyd bin Hârise, Ca'fer-i Tayyâr, Abdullah bin Revâha gibi üç değerli ve fedâkâr kumandanla bir çok sahâbî şehîd düşmüş muahharan Hâlid bin el-Velîd'in mahâret-i harbiyyesi sâyesinde muhârebe kazanılmıştı. Üsâme yed-i Peygamberî'den tesellüm ettiği sancağı –İslâm'ın ilk sancakdârı olan– Büreyde bin el-Husayb'e teslîm eyledi ve Medîne hâricinde Cürf nâmındaki mahalle ordusunu kurdu.

Ebûbekir, Ömer, Saîd, Ebû Ubeyde gibi kibâr-ı ashâbdan ve aşere-i mübeşşereden bulunan zevât-ı kirâm da bu ordunun efrâdından idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz, on birinci sene-i hicriyye Safer'inin sonunda hastalandı. Fakat râhatsızlığına ehemmiyet vermeyerek askerin techîzâtına nezâret buyurdu. Bir iki gün sonra Ali bin Ebî Tâlib'le Fazl bin Abbâs (radıyallâhü anhümânın) omuzlarına tutunmuş olduğu halde mescide gelip minbere çıktı ve ashâbına va'z u nasîhat ederek kapalı bir sûrette helâlleşti. Ba'dehû minberden inip hücre-i şerîfesine girdi.

Hastalık gittikce artıyor, ashâb-ı kirâmın teessürü de tezâyüd ediyor, herbiri mescid-i şerîfin etrâfında müteellimâne dolaşıyordu. Nebiyy-i Rahîm Efendimiz, ashâbının teskîn-i âlâmı için firâş-ı ıztırâbından kalktı. Önünde amcası "Abbâs bin Abdilmuttalib" koltuklarında Ali ile Fazl bulunarak mescide geldi ve minber-i saâdete çıkıp dîdârına müştâk olanlara iltifât buyurdu. Hiçbir peygamberin ümmeti içinde müebbed kalmadığını, zât-ı akdeslerinin de bit-tabi' muhalled olamayacağını söyledi. Muhâcirîn-i evvelîne hürmet ve riâyette bulunmalarını Ensâr'a, Ensâr'a da lutf u şefkatle muâmele eylemelerini Muhâcirîn'e tavsiye etti. Daha bir çok mevâız u nesâyihden sonra minberden inip hücresine girdi. Ezân okundukca yatağından davranıyor, mescide gelip cemâate namaz kıldırıyordu. Fakat vefâtına üç gün kala rahatsızlığı arttırdığı cihetle mescide çıkamadı ve Ebûbekir namazı kıldırsın emrini verdi. Hazret-i Ebûbekir daha peygamber hayâtında iken imam olup on yedi vakit namaz kıldırdı.

Rebiülevvel'in on birinci Pazar gecesi Yemen'deki Esved-i Ansî'nin San'â'da uyurken taraf-ı müslimînden katledildiği vahyen bildirilmekle bunu ashâbına tebşîr eyledi.

Pazar günü hastalığı arttı. Pazartesi sabâhı biraz açıldı, mescidde sabâh namazı kılınırken geldi, Ebûbekir'e ittibâan edâ-yı salât etti. Namazı müteâkib hücresine çekildi ve artık râhat döşeğine yattı.

O gün Üsâme huzûr-ı Nebevî'ye gelip azîmeti hakkında istîzân etti. Efendimiz de alâ bereketillâh git dedi. Genç serdâr, ordugâha gidip hareket etmek üzere iken Resûlullâh ağırlaştı. Kerîme-i mükerremesi Fâtımetü'z-Zehrâ –radıyallâhü anhâyı– çağırttı. Kulağına "Ben vefât edeceğim"der. Cenâb-ı Zehrâ ağlamaya başladı. Sonra "Ehl-i beytimden en evvel bana mülâkī olacak sensin" buyurdu. Bu defa da Hazret-i Betûl sevindi ve güldü.

[1] Nisâ, 4/108.
[2] Nisâ, 4/108.

On birinci sene-i hicriyye Rebiülevvel'inin on ikinci Pazartesi günü öğle üstü irtihâl-i Peygamberî vukū' buldu. Ehl-i beytin feryâdı vefât-ı Nebevî'yi Medîne ahâlîsine duyurdu. Herkes[i] dehşet-âmîz bir hayret istîlâ etti. Hazret-i Ali olduğu yerde dona kaldı, Hazret-i Osman'ın teessüründen dili tutuldu, Hazret-i Ömer, şaşırıp kılıcını çekti "Her kim peygamber öldü derse kafasını keserim" diye haykırmaya başladı. Hazret-i Ebûbekir, bin-nisbe temkînini muhâfaza eyleyerek hücre-i saâdete girip vech-i Risâleti açtı. Ağlaya ağlaya öptükten sonra ehl-i beyte tesellî verdi ba'dehu mescide gelip Resûlullâh Efendimizin vefât ettiğini, bunun da pek tabiî bir şey olduğunu söyledi. [1](اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ) âyet-i kerîmesini okudu. O vakit ashâb-ı kirâm, fil-hakîka Resûl-i Ekrem'in âhirete gittiğine inandı ve gözlerden tûfân-ı teellüm boşandı.

Vefât-ı Peygamberî'yi haber alan Üsâme, yed-i Resûlullâh'dan tesellüm ettiği livâ-yı şerîfi getirip hücre-i saâdet pîşgâhına dikti. Şu hâl de bütün bütün teessür ve tahassürü mûcib oldu.

Abbâs ve Ali hazerâtıyla sâir ehl-i beyt-i kirâm, peygamberin techîz ü tekfîniyle meşgūl bulundukları sırada ensâr-ı İslâm olan Medîne ahâlîsi temşiyet-i umûr için bir halîfe intihâbına ve Benî Sâide suffasında toplanıp müzâkere etmeye kalkıştı.

Bunlardan Hazrec kabîlesinin reisi Sa'd[2] bin Ubâde'nin makām-ı hilâfete bit-ta'yîn kendisine bey'at edilmesi hemen hemen kararlaştırıldığı sırada Ebûbekir, Ömer, Ebû Ubeyde hazretleri mahall-i ictimâa yetişti. Cenâb-ı sıddîk ile Hazret-i Fârûk'un îrâd ettiği nutuklar üzerine Sa'd bin Übâde'nin ta'yîninden sarf-ı nazar kılınarak yâr-ı gâr-ı Nebevî Sıddîk-ı Ekber hazretleri halîfe intihâb edildi ve oracıkta kendisine bey'at olundu.

Kibâr-ı sahâbeden bazıları bir müddet müterediddid davrandılarsa da bilâhare hepsi gelip halîfe-i Resûlullâh'a arz-ı bey'at eylediler. Resûlullâh'ın nereye defni münâsib olacağı hakkında tereddüd edildi. Lâkin hazret-i halîfenin "Allah teâlâ bir peygamberin rûhunu, defn olunmasını dilediği yerde kabz eder" meâlinde bir hadîs rivâyet eylemesi üzerine cesed-i mukaddesin, rûh-ı pür-fütûhu kabz olunduğu mahalle defnedilmesine karâr verildi.

Ve Hazret-i Âişe'ye mahsûs olan hücre-i saâdetin medfen-i Risâlet **[104]** ittihâzıyla evvelâ erkekler, muahharan kadınlar cenâze namazını kıldıktan sonra gece vakti tedfîn icrâ kılındı.

اللهم صلى وسلم عليه عدد لطفك واحسانك اليه

Şurası hâtırda bulunmalıdır ki Resûlullâh efendimizin medfûn bulundukları mahall-i mübâreke "Hücre-i Saâdet" ta'bîr edilir. Ravza-i Mutahhara denilen mevzı'-ı mukaddes ise hücre-i saâdetle minber-i Nebevî arasındaki mevkı'-i muhteremdir.

Tâhirü'l-Mevlevî

[1] Zümer, 39/30. Metinde sehven (اِنَّكَ لمَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ لمَيِّتُونَ) yazılmıştır.

[2] Metinde (سعيد) şeklinde yazılmıştır.

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

Asya'nın ortalarında ve 5/29 – 5/36 arz-ı şimâlî ile 5/58 – 5/60 tûl-i şarkī arasında şimâlden cenûba doğru 622 kilometre eni, şarktan garba doğru da 890 kilometre boyu bulunan bir hıtta-i vesîa vardır ki Afgānistân tesmiye olunur. Sa'bü'l-mürûr ve susuz çöller sarp ve karlı dağlarla mahdûd ve Avrupalılarca gayr-i kābil-i teshîr memâlikten ma'dûd olan bu münferid kıt'ada bir emâret-i İslâmiyye fermânfermâ, bir terakkī-i rûz-efzûn i'tilâ-nümâdır ki Emîr-i Afgān merhûm "Abdurrahmân Hân"ın zamân-ı hükûmetinde ibtidâ etmiştir.

Hâl-i hayâtında, ikdâmât-ı peygamber-pesendiyle tebeasıyla rehber-i gayret olan emîr-i mağfûr; vefâtından sonra da vatandaşlarına bir müşevvık-ı mesâî bırakmak istemiş ef'âl-i vâkıa ve akvâl-i nâfiasını hâvî olmak üzere –kendi kalemiyle– kendi târîhini yazmıştır.

Afgān lisânıyla muharrer olan bu târîhi, emîrin münşîlerinden biri İngilizceye tercüme ederek Londra'da basdırmış, İngilizcesi'nden de Rusca'ya naklolunarak nüsah-ı matbûası[3] Moskof zâbitlerine dağıdılmıştır. Ba'dehû İngiltere'nin Horâsân'daki konsolos muâvini Gulâm Murtazâ Hân Kandahârî vâsıtasıyla Fârisî'ye bit-tercüme *Târîh-i Kitâb-ı Müstetâb-ı Hâlât-ı Vâlâ Hazret-i Emîr Abdurrahmân Hân* ünvân-ı matbûuyla Meşhed'de tab' olunmuştur.

Cild-i evveli: Hazret-i emîrin zamân-ı sabâvetinden mesned-nîşin-i hükûmet oluncaya kadar geçirdiği meşakkatli hayâtı himemâtıyla ahlâfına –düstûrü'l-amel olarak– ithâf eylediği nesâyih-âmîz kelimâtı ihtivâ eden bu kitabı, fâzıl-ı mükerrem Abdürreşid İbrahim Efendi hazretleri edîb-i muhterem Mehmed Âkif Bey'e bil-iâre tercümesini tavsiye buyurmuş. Hazret-i üstâd ise –daha mühim âsâr ile iştigāl eylemekte olmasına binâen– bu hizmetin taraf-ı âcizânemden îfâsını teklîf etti. Ben de müsellem olan aczime hulûs-ı niyyetimle galebe çalmak isteyerek o kitabı Türkçeleştirmeye ve hidemât-ı meşkûresiyle hayât-ı sermedî iktisâb etmiş bulunan bir müslüman hükümdârını dîndâşlarıma tanıtmaya kalkıştım.

Cenâb-ı Hak muvaffakıyet ihsân buyurursa sa'y-i nâçizimle ehl-i İslâm'a belki bir hizmette bulunmuş olurum.

Tâhirü'l-Mevlevî

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

Birinci Fasıl

An 1270 ilâ 1281 Hicrî

9 yaşında bulunduğum sıralarda pederim* beni Kâbil'den Belh'e getirtti. Babam, Belh ile muzâfâtının hâkimi olup benim vürûdumda Şibirgan'ın muhâsarasıyla meşgūl idi. İki ay kadar Belh'de kendisine müterakkıb kaldım. Bu müddet zarfında Şibirgan teshîr edilip babam geri dönmüştü. İstikbâli için Belh'den iki buçuk fersah kadar uzak bulunan

[3] Metinde (مطبه عه سى) şeklinde yazılmıştır.

* Emîr Muhammed Efdal Hân bin Emîr Muhammed Dost Muhammed Hân bin Pâyende Hân [Ba]rakzâyî.

Deşt-i İmâm'a gittim. Orada mülâkāt-ı pederle karîrü'l-ayn oldum. O da beni görünce sevindi. Birlikte Belh'e geldik.

Birkaç gün sonra derse başladım. Lâkin oldukca kalın kafalı idim: Bütün gün okuyup yazmaya çalıştığım halde bugün ezberlediğim şeyi unutuyordum. Bir de tederrüsden ziyâde ata binmeye ve ava gitmeye heveskâr idim. Bu sebeblerden hocamın tedrîs husûsunda gösterdiği mesâî bî-sûd kalıyordu. Aradan bir sene geçince şehir hâricinde ve Tahtapül denilen mevki'de benim için bâğlı, bâğçeli bir medrese binâ edildi. Belh'in havası vahim ve dâhili mukassî olduğundan pederim de bizim medrese civârında bir saray yaptırdı. Kışlalar, ticârethâneler inşâ ettirdi. Ağaçlar diktirip bâğlar, bâğçeler yetiştirdi. Üç sene içinde Tahtapül nevîn ve sebzîn bir şehir hâlini aldı.

Dördüncü yılın bahârında pederim, büyük babam Emîr Dost Muhammed Hân ile görüşmek üzere Kâbil'e gitti. Beni Türkistân Hükûmeti'ne nâib bıraktı. Altı ay icrâ-yı niyâbet ettim. Ve hergün öğleye dört saat kalıncaya kadar ders okumak, sonra dîvânda oturup umûr-ı hükûmetle meşgūl olmak, ondan sonra bir parça yatıp uyumak ba'de'l-asr da ata binip akşama kadar gezip dolaşmakla vakit geçirdim.

Kış ibtidâsında pederimden aldığım bir mektupta, ceddimin beni Taşkurgan Hükûmeti'ne ta'yîn ettiği tebşîr ve 1000 süvârî 2000 piyâde ve 6 topla derhal hareketim tavsiye olunuyordu. Ber-mûceb-i tavsiye hemen yola çıktım. Taşkurgan'a vusûlümde Vezîr Muhammed Esmer Hân'ın birâderi Serdâr Muhammed Emîn Hân* oranın hükûmetini bana tefvîz eyleyerek Kâbil'e azîmet etti.

Pederim "Haydar Hân" isminde birini bana nâib ve müşâvir olmak üzere ta'yîn etmişti. Bu adam: Âkıl, vakūr, muhterem bir zât olduğu gibi tabl ü alem sâhibi ve 200 nefer süvârînin sergerdesi idi, pederi de Muhammed Hân nâmında bir kimse olup Kâbil'in eşrâf ve a'yânından sayılırdı.

Taşkur[ga]n'da şu sûretle imrâr-ı hayât ediyordum:

Sabâhdan öğleye üç saat kalıncaya kadar ders ile tevaggul

[105] Ba'de'd-ders öğleyi iki saat geçinceye kadar: Dîvânda oturup muhâkemât ile iştigāl.

Dîvândan sonra bir iki saat kadar: İstirâhat ve uyku.

Daha sonra da: Ta'lîm etmek, ata binmek, ava çıkmak, gûy ü çevgân oynamak.

Cuma günleri ise: Tamâmıyla şikâr ile dem-güzâr oluyor ve gece vakti Taşkurgan'a dönüyordum.

Hükûmetimin beşinci ayında pederim –esnâ-yı azîmetimde Kâbil'de kalan– vâlidemle beraber beni görmek için Taşkurgan'a geldi. Ve ilkbahâra kadar birlikte bulundu. Bahâr gelince vâlidemi yanıma bırakıp kendisi Belh'e gitti.

Ben bir tarafdan derslerimle, diğer tarafdan umûr-ı hükûmetle meşgūl oluyor; gerek me'mûrîne, gerek ahâlîye hüsn-i muâmele ediyordum. Hattâ mahsûlât-ı zirâiyyenin bereketli olmadığı yıllırda rüsûm-ı mukarrereyi tahfîf ve tenzîl eyliyordum.

İki sene sonra, vilâyetin muhâsebesine bakmak üzere pederim Taşkurgan'a geldi. Vergilerden benim yaptığım te'-cîlâtı kabûl etmeyerek istirdâda kalkıştı. Bunların alınmaması hakkında çok yalvardım. Fakat dinlemedi "Zâten vilâyetin hâsılatı az, askerin masrafı ise pek çok. Tahsîle mecburûm" diyerek bakiyye-i rüsûmdan 300 rupiye topladı. Ba'dehû kalkıp Belh'e avdet etti. Pederin azîmetinden sonra kendi kendime düşündüm. Aklıma geleni yaptığımı, idâre-i hükûmete lâyık bir adam olmadığımı anladım. Binâenaleyh me'mûriyetimden çekilmeyi ve işi ehline tevdî' etmeyi münâsib gördüm. Yerime Haydar Hân'ı ikāme eyleyerek Tahtapül'e gidip yeniden tahsîl-i ulûma başladım. Haftanın tamâmıyla beş gününü ve Perşembelerin ikindiye kadar olan zamanını teallüm ve tederrüsle geçirdikten sonra Perşembe günü akşam üstü ava çıkar, ertesi günü ezâna yakın şehre dönerdim.

İki yüze yakın av köpeklerimle şikârî kuşlarım ve yüz nefer küçük kölem vardı. Bunlardan başka maiyyetimde süvârîler de mevcûd idi ki cümlesinin adedi hemen beş yüzü bulurdu. Ekseriyâ Ceyhun kurbündeki ormanlarda avlanır, bazen da Suenkara Nehri kenârında balık tutardım.

Bu sıralarda Herât Hâkimi "Vezîr Muhammed Yâr Hân" kerîmesinin bana tezvîcine dâir pederime bir mektup gönderdi. Babam, vezîrin teklîfini muvâfık bulup kızını bana nişânladı. Bu münâsebetle iki kayınatalar arasında meveddet-i mütekābile husûle geldi.

Pederimin nüdemâsından Serdâr "Abdurrahîm Hân" isminde bir şahıs vardı. Bu adam, Serdâr "Rahîmdâd Hân" hânedânından olup mensûb bulunduğu âilenin maraz-ı ahlâkīsine tevârüs eylemiş hasûd ve gaddâr bir herif idi. Pederimin dâire-i hükûmetinde benim kesb-i i'tibâr edişimi çok görmeye ve askerin serdârlığı bana tevcîh olunursa kendi nüfûzu kalmayacağı korkusuyla hakkımda kin gütmeye başladı.

Sevk-ı garazla beni her vakit pederime şikâyet ediyor, babamın teveccühünü benden izâleye çalışıyordu.

Belh'de otuz bin beş yüz neferden ibâret bir ordu mevcûd idi ki on beş bini süvârî, piyâde, topçu olarak nizâmiye, mütebâkīsi de Özbek, Dihrevânî, Kâbilî olmak üzere redîf idi.

Bunlardan mâadâ altmış dâne top vardı ki kısm-ı küllîsi pederimin taht-ı nezâretinde Kâbil'de ısâga olunmuştu.

Askerimiz ale'd-devam her gün ta'lîm eylediğinden muntazam ve muallem bir hâle gelmişti. Bunların umûm kumandanı "Şîr Muhammed Hân" isminde bir İngiliz mühtedîsi idi. Evvelce Kimbel nâmıyla müsemmâ iken büyük pederimin 1250'de ettiği Kandehar Muhârebesi'nde esîr olmuş ve kabûl-i İslâm ile ordumuz kumandanlığına ta'yîn kılınmış fünûn-ı adîdeye vâkıf bir fâzıl idi.

Bu zât, bildiği ulûm u fünûnu öğretmek ve kendisine bir hayrü'l-halef yetiştirmek için beni ta'lîm ve terbiye etmesine dâir bir gün pederimden izin istedi. Babam, bu talebi memnûniyetle tervîc ederek her gün iki saat Şîr Muhammed Hân'ın tedrîsâtından müstefîz olmamı emreyledi.

* Bunların ikisi de Emîr-i mağfûrun amcası olduğu kitabda münderic şecereden anlaşılıyor.

Kemâl-i şevk ile kumandanın derslerine devama başladım. İki sene ulûm-ı askeriyye ve fenn-i cerrâhî okudum.

Pederim, Kâbil'de birkaç dâne tüfenkci ustası getirtti. Bizim mektebin yanında bir fabrika yaptırttı. Her gün dersi ikmâl eyledikten sonra fabrikaya gider, ma'lûmât-ı nazariyyemi ameliyât ile tatbîk için demirleri döver ve eğelerdim. Şu sûretle tüfenk yapmasını öğrendim. Kendi elimle üç tüfenk i'mâl ettim ki işten anlayanlar, bunları ustalarımın yaptıklarından iyi buldular. Ben, böyle terakkīde devam ettikce Abdurrahîm Hân'ın da vehm ü hasedi artıyor, ilkāât-ı müzevvirânede ileri varıyor, hattâ iftirâlara bile cür'et-yâb oluyordu. Bir defa benim için şarâb içmeye alıştı diye pederime söylemiş, babam da aslı olmayan bir şey dolayısıyla beni tekdîr etmişti.

Şu tekdîr-i nâ-hak, fevkalâde gücüme gitti. Belh'den kaçmaya ve Herât'a kayınpederimin yanına gitmeye karâr verdim. Hafiyyen firâr hazırlığında bulunduğum esnâda maiyyetimden bazıları pederime haber vermişler. O da tahkīkātta bulunmuş, mes'elenin sıhhati anlaşılınca Abdurrahîm Hân'ın isnâdâtı hakîkat telakkī edilmiş. Bunun üzerine pederimin emriyle mahbese atıldım ve tamâm bir sene zencîr-bend olarak mahbûs yattım.

Tâhirü'l-Mevlevî

* * *

[106] İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Abdülmelik bin Habîb – Kāzîrî'nin beyânına nazaran Abdülmelik 289 târîh-i hicrîsinde Kurtuba'da irtihâl eylemiştir. İbnü'l-Kâtib bu zâtın fazl ü kemâlini tasvîr husûsunda ıtrâ' ediyor.

Filhakīka Abdülmelik bütün ma'nâsıyla bir ansiklopedist addolunabilir. Şuabât-ı fünûnun kâffesine dâir âsâr-ı mühimme te'lîfine muvaffak olmuştur. Müellefâtının mikdârı bini mütecâviz olduğu iddiâ olunuyor. Yalnız fenn-i tıbba dâir yetmiş cild kitap yazmış olduğu Doktor Lüsyen'in taht-ı tasdîk ve i'tirâfındadır.

Abdullah bin Muhammed – Mîlâdın 1012 târîhinde Kurtuba'da irtihâl eden bu zât, her husûsdan zamanının ferîdi sayılmıştı. Felsefe ve tıbdaki ihtisâsı umûm muâsırlarının taht-ı i'tirâfındadır. Fen ve felsefede ta'kīb ettiği metod (usûl); nazariyât ve müşâhedâtı, vak'aları tecrübelerle te'yîden ibâretti. Bu husûsda bir de mühim eser yazmıştır.

Yahyâ bin Yahyâ el-Kurtubî – Bu zât cidden bir hârika-i irfândır. Ulûm-ı riyâzıyye, hey'et, tıb, mantık, fıkıh, târîh ve edebiyâtta asrının ferîdi idi. Endülüs'de ulûm-ı riyâzıyye ve ilm-i hey'etin esâslarını vaz' eden Yahyâ'dır. Tevsî'-i ma'lûmât için –o vakitler cihân-ı medeniyyetin Paris ve Londrası hükmünde olan– Bağdâd'a kadar icrâ-yı seyâhat eylemişti.

İlmî ve ictimâî olan bu seyâhat, Yahyâ'nın inkişâf-ı fikrîsine pek ziyâde hâdim olmuştur. Muhâkemesindeki rasâneti, karîhasındaki cevdeti, fikrindeki vüs'ati hep bu seyâhate medyûndur. Târîh-ı vefâtı hicretin 315. senesine tesâdüf eder. Yahyâ târîh-i fünûnda İbni Semîne lakabıyla ma'rûfdur.

Ebû Kāsım Mesleme bin Ahmed el-Merhîtî – El-Hakem devrinin derin düşünücülerinden, ulvî sîmâlarından biridir. Kurtuba'da ihtiyâr-ı ikāmet eylemişti. Ulûm-ı tabîiyye ve fenn-i tıbba dâir de pek ciddî tetebbuâtta bulunmuş ise de en ziyâde bâdî-i iştihârı olan şu'be-i fen; riyâzıyât ve ilm-i hey'ettir. Mesleme, Avrupa mehâfil-i ilmiyyesinde pek ma'rûf bir isimdir. Batla[m]yus (Stéolémé)'in meşhûr *el-Mecisti*'sini şerh ve tenkīd eylemiştir.

İlm-i hey'ete dâir; usanmak bilmez bir azm ile; senelerce rasadât ve tedkīkātta bulunmuştur. Netîce-i rasadâtını daima düstûrât-ı riyâzıyye ile te'lîf ve te'yîde çalışırdı. Usturlab hakkında yazmış olduğu bir eser, Avrupa erbâb-ı ilmi arasında pek ziyâde iştihâr eylemiştir.

İlm-i hey'etten *İhtisârü'l-Kevâkib min Zîci'l-Battânî* ünvanlı eserinde el-Battânî'nin zîclerini icmâl ve Muhammed bin Mûsâ zîclerini şerh ve seneleri Arabî'ye tahvîl eylemiştir.

Riyâzâttan *Kitâbü'l-Muâmelât*'ı ilm-i hesâba âid bilcümle kavâid ve nazariyât-ı adediyyeyi câmi'dir.

Mesleme kevâkib-i sâbite hakkında pek çok rasadâtta bulunmuş ve burcların mevâkiini musavvir ve mükemmil bir harîta-i semâ tanzîmine muvaffak olmuştu. Paris Kütübhânesi'nde "el-Kimya"ya dâir de bir kitabı bulunduğu Doktor Lüsyen tarafından ityân edilmektedir.

Bodleyn (Bodleienne) Kütübhânesi'nde suhûr ve ahcâr-ı zî-kıyem hakkında pek mühim bir eseri mevcûddur. İspanya'daki meşhûr Üskürpal Cscvrial Kütübhânesi'nde mahfûz olan bir eserinde tenâsül-i hayvânâta dâir şâyân-ı dikkat ma'lûmâta tesâdüf olunuyor.

Mesleme, Abdurrahmân-ı Sâlis ve el-Hakem devirlerinin şa'şaa-i irfânını i'lâ eden eâzımdan biridir. Mîlâdın "1007" târîhine kadar ber-hayât olmuştur. Endülüs maârif-i İslâmiyyesi'nin müessislerinden bulunan bu dâhî-i irfânın halka-i feyzinde tenevvür eden bu zevât asr-ı âtînin en büyük sîmâları derecesine irtikā eylemişlerdir. İbni Sem' (Ebü'l-Kāsım Sıbğ bin Muhammed), İbnü's-Saffâr (Ebü'l-Kāsım Ahmed bin Abdillah) ve birâderi Muhammed bin Saffâr, ez-Zehrâvî, el-Kirmânî (Ebü'l-Hakem Amr bin Abdurrahmân), İbni Haldûn gibi dâhîler Mesleme mektebinde perverşyâb-ı kemâl olmuşlardır.

Ebû Ca'fer Ahmed – Tuleytula'da tedrîsât-ı ilmiyye ile meşgūl idi. İlm-i tıb, ilm-i hey'et ve ulûm-ı riyâzıyyede bihakkın iştihâr eylemiştir, Tuleytula ve civârı Ebû Ca'fer sâyesinde bir gülbün-i irfân hâlinde idi. Yetiştirdiği şâkirdân miyânında pek ma'rûf ekâbir vardır.

Yûnus el-Harrânî – Muhammed bin Abdurrahmân devrinin en hâzık tabîbleri, en mütebahhir âlimleri arasında bâriz bir sîmâ-yı irfân arzeden Yûnus; şarktan Endülüs'e hicret eden eâzım-ı erbâb-ı fendendir.

Tertîb-i edviye ve teşhîs-i maraz husûsunda cidden hâizi mahâret olduğu rukabâsının bile taht-ı i'tirâfında idi.

"El-Mugīsü'l-kebîr" nâmıyla sûret-i terkîbi yalnız kendince ma'lûm bir muâlece ihtirâına muvaffak olmuş ve bu sâyede pek çok servet cem' eylemişti. Bilâhare bu ilâcın tarz-ı terkîbini, içinde bulunan mevâdd ü anâsırı mübeyyin

bir eser neşrederek ihtirâından muâsırlarını haberdâr ve bu sûretle âlem-i tabâbete mühim bir hizmet îfâ eyledi.

Ahmed Yûnus ve Ömer bin Yûnus – Sâlifü'z-zikr Yûnus el-Harrânî'nin necl-i necîbleri olan bu iki genç Abdurrahmân-ı Sâlis devrinde yani 330. sene-i hicrîsinde berâ-yı tahsîl Bağdâd'a azîmet ve on sene kadar tabîb-i şehîr Sâbit bin Sînâ'nın derslerine mülâzemet eylemişlerdi.

Şuabât-ı sâire-i ulûmu da ayrıca Bağdâd'ın meşâhîr-i erbâb-ı fenninden tahsîl ve daha bir çok yerleri ziyâret ettikten sonra 351 târîhinde Endülüs'e avdetle halîfenin hizmet-i tabâbetine ta'yîn olundular.

[107] Ahmed, bilâhare fevkalâde iştihâr eylemiştir. Hânesi âdetâ bir dârülfünûn hâlinde idi. Dâiresinin bir kısmını laboratuvar hâline ifrâğ etmiş olduğundan on kadar kimyâger gece gündüz burada tahlîlât ve tertîb-i edviye ile meşgûl olurlardı.

Ahmed marzâ-yı fukarâya lâzım gelen ilâcları laboratuvarından meccânen i'tâ ederdi. Bununla beraber vefâtında yüz bin altından ziyâde serveti zuhûr etmiştir ki erbâb-ı fenn ü iktidâra karşı gösterilen rağbet ve teveccühün bir mikyâsı sayılabilir.

Ahmed, tabâbetin bilhassa kehhâllik kısmında hârikanümâ muvaffakiyetler göstermiştir.

Yahyâ bin İshâk – Emîr Abdurrahmân en-Nâsır li-Dînillâh zamanında Endülüs'e muhâceret eden ekâbir-i erbâb-ı kemâldendir.

İktidâr ve irfânına meftûn olan emîr, kendisini ehass-ı nüdemâsı sırasına geçirmiş ve bilâhare bununla da iktifâ etmeyerek uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh ve bil-fi'l idâre-i umûra iştirâk ettirmişti. İbni Ebî Usaybia'nın rivâyetine nazaran Yahyâ fenn-i tıbba dâir beş cildden mürekkeb bir eser-i mühim te'lîf eylemiştir.

İlm-i teşrîha da vukūf-ı tâmmı olduğu mervîdir. *Kitâbü'l-Hükemâ*'da Yahyâ'nın fenn-i cerrâhîdeki ihtisâsına dâir garîb bir hikâye zikrediliyor.

Süleyman bin Ebûbekir bin Sâc – Emîr Nâsır devrinde iştihâr etmiş eâzım-ı erbâb-ı fendendir. Fenn-i tıbdaki hazâkati müsül-i sâire hükmünde idi.

Ulûm-ı tabîiyyeye dâir pek derin tetebbuât, pek esâslı tetkîkātta bulunmuştur. Muâsırîni bulunan ulemâ, dehâ-yı irfânını i'tirâf ve teslîme mecbûr kalmışlardı, Emîr Nâsır Süleyman'a karşı samîmî bir meveddet perverde ediyordu. Daima fazîlet-i ilmiyye ve ahlâkıyyesini takdîr ve sitâyişlerle yâd ederdi hakkındaki teveccühünü uhdesine "Saduna" Vâliliği tevcîhiyle tetvîc eylemiştir.

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddîn

TÜRKÇE HUTBE

Dârülfünûn Osmanî edebiyât son sene şâkirdânından Kırîmîzâde İsmail Sıdkı Efendi tarafından Ramazan bayramında Silistre'de Bayraklı Câmi'-i şerîfinde okunan Türkçe hutbedir.

الحمد لله رب العالمين والصلواة والسلام على سيد محمد وآله واجمعين. اما بعد نشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له ولا نظير له. ونشهد ان محمداً عبده ورسوله ومحبوبه.

Ey insanlar! Bizi yoktan halk eden Hazret-i Allah niçin yarattı? [1](وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ) Zât-ı ulûhiyyetini bir bilip ibâdet etmek için değil mi? [2](مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا) mü'min olup iyi amel ederse dü-cihân mes'ûd olur, aksi takdîrde kendi gaybeder.

Ey müslümanlar! Cenâb-ı Hak ebü'l-beşer Hazret-i Âdem'den zamân-ı Ahmedî'ye gelinceye kadar bir çok peygamberân gönderdi, her kavmi, her milleti dâire-i hakk u adâlete da'vet etti. İcâbet edenleri mes'ûd, etmeyenleri hâr u zelîl eyledi; bu sûretle nevbet-i tulû' âfitâb-ı Cenâb-ı Habîb-i Hazret-i Muhammed (sav)'e geldi. Vahşet, zulmet içinde bulunan insanlar nûr-ı İslâmiyyet ile bütün cihânı gördü, yirmi üç sene zarfında nûr-ı mübîn-i Ahmedî bütün cihânı şa'şaadâr ve ziyâdâr buyurdu.

[3](اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ) Eğer İslâmiyet üzere Cenâb-ı Hakk'a itâat edecek olursanız Hazret-i Allah İslâmiyet'i i'lâ edecek, aksi takdîrde size nusret etmeyecektir. (Tekbîr)

Ey mü'minler! İnsanlar bir çok sınıf üzere halk olundu. Kimi mü'min, kimi kâfir, kimi nâfi', kimi muzır, kimi denî, kimi ulvîdir. Kim ki îmân eder, dînini tanır, milliyetini sever, yardım ederse o; iyidir, kim ki dîninden bî-haber, milliyetinden âzâde ise muzırdır o fenâdır. [4](خَيْرُ النَّاسِ اَنْفَعهُم للنَّاس شَرّ النَّاس اَضَرّهم للناس)

[5](يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى) Babanız Âdem vâlideniz Havvâ'dır. Aranızda kavim ve kabîle ile olan fark yekdiğerinizi tanımak içindir. Yoksa iyi biliniz ki sizin büyüğünüz dînini, milliyetini seven ve Allah'dan korkandır, bilâtefrîk hepiniz, hepiniz mü'min, hepiniz kardeşsiniz, kardeşliğinizi tekbîr ile isbât ediniz. (Tekbîr)

Ey ma'şer'-i İslâm! Bugün Fıtır bayramıdır, yalnız giyinmek koklanmak için değil, fukarâlara infâk, bütün mü'minlerin âgūş-ı uhuvvetine atılarak hakk u hukūku helâl etmek ve o fırsat ile Cenâb-ı Hakk'ın rızâ-yı Bârî'sini kazanmak için bir yevm-i saîddir. Bizim de beşi altıyı[6] mütecâviz şerefli, saâdetli bayramlarımız vardır. Maatteessüf cehâlet milliyetimizi unutturmuş, bayramlarımızı âlem-i nisyâna atmış yalnız iftâr etmek için îd-i fıtr, et yemek için kurban bayramı kalmıştır. Bayramlarımızı biliniz, izhâr-ı şâdmânî ediniz, kîn ü adâvet bırakmayınız, unutmayınız ki siz müslümansınız, müslümanlara üç günden ziyâde kîn tutmak harâmdır.

Ey mü'minler! Bayramları kumârbâzlık ile Yehûdilere, îş ü işret ile Nasrânîlere benzetmeyiniz. Bunlar müslümanlara yakışmaz. Böyle mübârek günlerde İblîs aleyhi'l-la'ne musallat olur, sizi îş ü işrete, sefâhete, fuhşiyâta sevkeder zinhâr aldanmayınız.

---

[1] Zâriyât, 51/56.
[2] Fussilet, 41/46.
[3] Muhammed, 47/7.
[4] Benzer şekilde bk. Fahreddin Râzi, *Mefâtîhü'l-Gayb,* Beyrut, 1420, c. 23, 350.
[5] Hucurât, 49/13.
[6] Metinde (اللى التى يى) şeklinde yazılmıştır.

[108] Ey Allah'ın kulları! Bütün âlem-i İslâmiyyet birbirimizden hizmet bekliyor: "İmdâd, imdâd ey müslümanlar! Artık yeter, mezheb kavgālarını bırakınız, kavmiyeti unutunuz. El ele veriniz; nûr-ı mübîn-i Ahmedî'yi bütün küre-i arzın karanlık yerlerine en hücrâ köşelerine saçınız, şa'şaa-i İslâmiyye'nin eski satvetini, eski kuvvetini istirdâd ediniz" diyor. Niçin, neden iftirâk ediyoruz? Ne için kuvvetlerinizi iftirâk sebebiyle zâyi' ediyorsunuz? [1]" وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ" âyet-i kerîmesini bilmiyor musunuz? Bârî artık insâf ediniz ittifâk u ittihâd ile âlem-i medeniyyette hatve-endâz-ı terakkī olmaya çalışınız. [2](وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى. وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى) Emîn olalım ki bu uğurda çalışacak olursak pek çabuk ilerleyecek, İslâmiyet'i i'lâya muvaffak olacağız, aksi takdîrde helâk muhakkaktır.

اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَائِ ذِى الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ[3]
وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ[4]

NUTK-I HÜMÂYÛN

Teşrînievvel'in birinci Cumartesi günü küşâd olunan Meclis-i Umûmî'de kırâet olunan nutk-ı hümâyûn sûretidir:

Muhterem a'yân ve meb'ûsân,

Dördüncü devre-i ictimâınızın resm-i küşâdını dahi icrâya beni muvaffak eden Cenâb-ı Hakk'a hamd-i nâ-mütenâhî eder ve a'zâ-yı meclise beyân-ı hoş-âmedî eylerim.

Meclisin üçüncü devre-i ictimâında kabûl ve tasdîk olunan kavânînin mevki'-i icrâya vaz'ı ve bu cümleden olmak üzere vatanımızın peyderpey i'mârı ve maârif-i umûmiyyenin terakkīsi ve ahâlîmizin tezâyüd-i saâdet ve servetine lâzım olan demir yollarla sâir turuk-ı umûmiyye ve husûsiyyeden istitâat-i mâliyyemize göre şimdilik mümkün olabilenlerinin inşâsı ve bazı mahallerde ticâret limanları te'sîs ve menâfi'-i servetimizin ihyâsı husûslarında mâzînin teseyyübât-ı adîde ve ihmâlât-ı medîdesinin peyâ-pey telâfîsi esbâbına tevessül edilmekte olduğu bir sırada İtalya Hükûmeti Trablusgarb kıt'asına tecâvüz için tasavvur ve tehiyye ettiği esbâbı metâlib-i muhıkka şekl ü sûretine ifrâğ ederek bir ültimatom vermiş ve hükûmetimiz cânibinden müddet-i muayyene zarfında cevap i'tâ olunarak İtalya'nın şâyân-ı is'âf ve muâhedât-ı mevcûde ve saltanat-ı seniyyemizin hukūk ve haysiyeti ile mümkinü't-te'lîf metâlib-i iktisâdiyyesinin nazar-ı i'tibâra alınacağı te'mîn ve derhal müzâkerâta girişilmek üzere metâlib-i mezkûre neden ibâret olduğu istîzâh edilmiş iken cevâben verdiği notada te'mînât ve istîzâhât-ı vâkıayı nazar-ı i'tibâra almayarak Hükûmet-i Osmâniyye'ye i'lân-ı harb eylemiştir.

Hükûmet-i müşârun-ileyhâ muhâsemâta hattâ kendisinin ta'yîn ettiği yirmi dört saatin inkızâsından evvel ibtidâr edip bir tarafdan Trablusgarb'a taarruz ve diğer tarafdan da Adriyatik sevâhilindeki sefâin-i harbiyyesine tesâdüf eden ve i'lân-ı harbden bit-tabi' haberdâr olmadıkları cihetle dost devletler sefâin-i harbiyyesine icrâsı kavâid-i bahriyyeden olan merâsim-i ihtirâmiyyeyi îfâya müsâraat eyleyen torpidolarımızı ansızın üzerlerine ateş açarak tahrîb ile kavâid-i mer'iyye-i beyne'l-mileli ihlâl ve memâlik-i Osmaniyye'nin Adriyatik sevâhilinde kâin bazı noktalarıyla Trablusgarb ve Bingāzî kıt'alarına ve harbden bî-haber olan sefâin-i harbiyye ve ticâriyye-i Osmaniyye'ye taarruzzâta devam ettiğinden Meclis-i Umûmî'nin vakt-i mu'tâddan evvel küşâdına lüzûm görülmüştür.

Hükûmetimiz düvel-i muazzama-i mütehâbbeye derhal mürâcaatla kavâid-i düveliyyeye ve şiâr-ı hakkâniyyete muhâlif ve sulh-ı umûmîyi muhâfaza için her tarafdan izhâr olunan âmâl-i hâlisâneye mübâyin olan bu harbe hukūk-ı meşrûa ve mukaddesemiz ve şeref-i millîmiz ile te'lîfi kābil olacak bir sûrette nihâyet verilmesi için vesâtat-ı sulh-perverâneleri taleb edilmiş ve devletlerden alınan cevaplar üzerine devam edilmekte olan teşebbüsât-ı siyâsiyye-i muslihânenin netîcesine intizâren hukūk ve menâfi'-i meşrûamızın müdâfaa ve muhâfazası için îcâb eden tevessülâttan da geri durulmamakta bulunmuştur.

İtalya'nın hukūk-ı meşrûa ve haysiyet-i milliyyemize mugāyir olan ve bil-cümle akvâm-ı mütemeddineyi dûçâr-ı hayret ü teessür eden tecâvüzât-ı nâgehânîsi bir tarafdan devletlerin niyyât-ı sulh-perverânesine bil-iştirâk idâme-i müsâlemet için uhdesine terettüb eden vezâif-i mühimmeyi îfâya ve diğer tarafdan usûl-i Meşrûtiyyet'in niam-ı adâlet-kârî ve terakkıyât-perverîsinden bil-istifâde tekemmülât-ı medeniyyesini vakt ü nakdin müsâadesi dâiresinde istihsâle bezl-i makdûr eyleyen devletimizin ikdâmât-ı sulh-perverâne ve terakkī-cûyânesini haleldâr etmiştir. Hukūk ve menâfi'-i meşrûamızın muhâfaza ve müdâfaası husûsunda gerek hükûmetimizle Meclis-i Millî'mizin gerek bilumûm ahâlîmizin uhde-i hamiyyetlerine düşen vezâif-i mühimmeyi kudret-i beşeriyyenin tealluk edebildiği derecede hüsn-i îfâya bezl-i gayret eyleyeceklerinden mutmainnim.

Milletimizin terakkī ve teâlîsi ve vatana vukū' bulacak bu gibi tecâvüzâtın müdâfaası için lâbüd olan kuvvetlerin e-hemm ü akdemi ittihâd olduğunu beyâna hâcet yoktur.

Bil-cümle Osmanlıların beyninde uhuvvet ü ittihâd tekemmül ettikçe fevâidi tezâyüd ve memleketimizin her cihetinde âmmenin hükûmet-i meşrûaya irtibâtı tezâuf eder. Meclis-i Umûmî'nin üçüncü devre-i ictimâiyyesini müteâkıben vâki' olan seyâhatimde Kosova ve Manastır ve Selanik vilâyetlerinde gördüğüm âsâr-ı uhuvvet-i Osmaniyye ve anâsır-ı muhtelifeden ictimâ' eden yüz binlerce vatanperverân tarafından gerek Kosova meşhed-i mübârekinde gerek cihât-ı sâirede izhâr olunan meâsir-i milliyeden cidden mütehassis ü müftehir oldum.

Vatanın saâdet-i hâli için akdem-i vesâit olan bu uhuvvet **[109]** ve ittihâdı mertebe-i kemâle îsâle bütün Osmanlıların sarf-ı makderet eylemeleri ehass-ı âmâlimdir.

---

[1] Enfâl, 8/46.

[2] Necm, 53/39-40.

[3] Nahl, 16/90.

[4] Ankebut, 29/45. Muhtemelen üst satırdaki Nahl Sûresi 90. âyetin devamı olarak sehven yazılmıştır.

Heyet-i Meb'ûsân ve A'yânımızın dahi gerek ahvâl-i hâzıraya müteallık mübâhesâtta gerek nazar-ı tedkîklerine vaz' olunacak levâih-ı kānûniyyenin müzâkerâtında hakîkī ve ciddî gāyeleri hedef ittihâz ederek vatanımızın selâmet ü saâdetini te'mîn edecek mukarrerât ittihâz edeceklerinden emînim.

Diğer düvel-i muazzama ve hükûmât-ı mücâvire ile olan münâsebâtımızın kemâ-kân dostâne ve hâlisâne olduğunu maa'l-me[m]nûniyye beyân ederim. Hukūk-ı gayra tecâvüz etmemek ve hukūkumuzu muhâfaza eylemekten ibâret olan mesleğimizde sâbitiz.

Meslek-i hâlisimizden ümîdvâr olduğum terakkiyât ve saâdetimizin husûlü için masrûf olacak himem-i âkılâne ve basîretkârânenizde mazhar-ı muvaffakiyet olmanızı Cenâb-ı Hak'dan temennî ile Meclis-i Umûmî'nin açıldığını beyân ederim."

* * *

Meb'ûsân ve a'yân nutk-ı hümâyûnu kāimen istimâ' ettiler. Nutk-ı hümâyûn kırâet edildikten sonra Nakībü'l-eşrâf ile Hey'et-i A'yân a'zâsından Manastırlı İsmail Hakkı Efendi hazretleri tarafından birer duâ tilâvet edilmiştir. İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin okudukları duâ mahzûzıyet-i şâhâneyi mûcib olmuş ve bir sûreti elde edildiği cihetle ber-vech-i zîr derc olunmuştur.

اللهم يا عظيم السلطان ويا قديم الاحسان

İşbu rûz-ı meyâmin-bürûzda vukū' bulan ictimâ'-ı mes'ûd-ı millîmizi devlet ve milletimiz hakkında bâis-i teâlî-i şevket ü şân, bâdî-i tevâlî-i füyûzât-ı bî-pâyân eyle yâ Rab!

Meşrûtiyet-i mübeccelemiz sâyesinde bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâne huzûruyla şeref-yâb olduğumuz bu resm-i küşâd-ı mebrûru karîn-i yümn ü mes'adet-i firâvân eyle yâ Rab!

Bu sene-i mübârekede vukū' bulacak müzâkerât ve mükâlemâtımıza bir kat daha kesb-i intizâm ettirerek netâyic-i hasenesini kesîrü'l-feyezân eyle yâ Rab!

Bil-cümle a'zâ-yı kirâmı mazhar buyurulacakları hüsn-i i'tilâf ü ittihâdları şehâdetiyle gıbta-bahşâ-yı âfâk-ı cihân, meâsir-i fâhirelerin âverde-i elsine-i şükrân eyle yâ Rab!

Her türlü müşkilât-ı dâhiliyye ve mu'dılât-i hâriciyyenin hall ü iktişâfını tevfîkāt-ı Rabbâniyyenle kuvve-i teşrîiyye ve kuvve-i icrâiyyemiz beyninde husûl-pezîr olacak ittihâd-ı tâm sâyesinde sehl ü âsân eyle yâ Rab!

Ed'iye-i hayri[yy]e-i Hilâfet-penâhîleri her an ü zaman uhde-i âcizânelerimize vecîbe-i lâzımü'l-iz'ân pâdişâh-ı zîşevket ü şân, şehenşâh-ı ma'âlî-ünvân es-Sultân ibnü's-sultân es-Sultân Mehmed Reşâd Hân (halledallâhü hilâfetehû ilâ âhiri'd-devrân) pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerini ile'l-ebed serîr-ârâ-yı şevket ü şân, revnak-fezâ-yı makām-ı kudsiyyet-nişân eyle yâ Rab!

Bil-cümle encâl-i kirâmını, kâffe-i erkân ve hânedân-ı saltanatını sahn-ı zindegânîde hemîşe şâdân eyle yâ Rab!

Rûhâniyet-i celîle-i Risâlet-penâh-ı a'zam'ı makām-ı akdes-i hilâfet-i uzmâlarına ale'd-devam meded-resân, selâmet-feşân eyle yâ Rab!

Ordu-yı mefâhir-meşhûn-ı Osmanî, donanma-yı hümâyûn-ı millî ve bil-cümle asâkir-i berriyye ve bahriyye-i şâhânelerini her zaman mazhar-ı inâyet-i Rabb-i Yezdân ve nusret-gerde-i nişe[s]tegân eyle yâ Rab!

Kâffe-i vükelâ-yı devleti ve cemî'-i me'mûrîn ü müstahdemîn-i hükûmeti câdde-i istikāmet üzere rast-revân eyle yâ Rab!

Bu sâyede bil-cümle memâlik ü büldân-ı Osmaniyânı mânend-i gülzâr-ı cinân-ı gülistân-ı umrân ve tecellîgâh-ı emn ü emân eyle yâ Rab!

Dînimiz, devletimiz, efrâd-ı milletimiz, eczâ-yı memâlikimiz ve Meşrûtiyet-i idâremiz aleyhinde sarf-ı mesâî eden bedhâhânı, anâsır-ı Osmaniyye'miz beynine îkā'-ı tefrika ve ilkā-yı münâferete yeltenen erbâb-ı mekr u fesâdı endâhte-i çâh-ı hazelân eyle yâ Rab!

Ve ale'l-ihtisâs bi-gayri hakkın ve bilâ-mûcib bize karşı i'lân-ı harble vahşiyâne sûrette memâlikimizi tahrîbe kıyâm eden a'dâ-yı hâk-sârı makhûr u perîşân, her türlü arzu ve emellerini karîn-i haybet ü hüsrân eyle yâ Rab!

Arzolunan daavât-ı ihlâs-gâyâtımızı karîn-i âmîn-i kerrûbiyân ve bu sâyede cümlemizi, bütün akvâm-ı Osmaniyânı mesrûr u handân eyle yâ Rab!

Sübhâne Rabbike Rabbi'l-izzeti ilh.

Bir Takrîr-i Mühim

BİR MEMLEKET, BİR MİLLET NE VAKİT BATAR?

اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ[1]

وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا...الاية.

Trablusgarb meb'ûsları tarafından sâbık kabineden îzâhât talebini hâvî verilen takrîr sûretidir:[2]

Efendiler,

Bugün Trablusgarb ve Bingāzî, bir düşman-ı adl ü insâniyyetin savlet-i akūrânesi ile hâk-i pâk-i vatandan ayrılmak tehlikesine ma'rûz bulunuyor.

Trablusgarb ve Bingāzî ile vatan-ı azîz ve mukaddes vücûdunun bir rub'unu, millet-i mübeccele-i Osmaniyye iki milyona karîb evlâdını; saltanat Afrika'daki hâkimiyetini, makām-ı muallâ-yı Hilâfet ise Afrika kıt'asındaki doksan milyonluk İslâm ile râbıta-i maddiyyesini gāib ediyor.

[110] Dünya, medeniyet ve insâniyetperverliği ile müftehir! Fakat bütün bu müddeayât-ı kâzibe ile beraber el-ân hakkın kuvvetten başka bir şey olmadığını anlamak ve görmemek için mahrûm-ı iz'ân u im'ân olmak lâzımdır.

Bunun için bizler kalblerimiz kan ağlayarak biliyorduk ve hükûmet ile sizlerin nazar-ı dikkatlerinizi celbe uğraşıyor-

[1] Ra'd, 13/11.
[2] İsrâ, 17/16.

duk ki Osmanlı kuvâ-yı hâzırası mülk-i vesî'-i Osmanî'den pâyitaht-ı saltanattan baîd ve müfrez muvâsalatı azîm kuvve-i bahriyyeye muhtâc ve müftekır Traslusgarb ve Bingāzî'yi böyle ahvâl karşısında kat'iyyen müdâfaa ve muhâfazaya kudret-yâb olamayacaktır.

Bu kıt'anın ağyâr-ı mütecâvire tasallutât ve tecâvüzâtından muhâfaza ve istihlâsı Osmanlılığın onlar derecesinde kavî, Osmanlı bahriyesinin hiç olmazsa onlarınki kadar mehîb olmasına mütevakkıfdır.

İdâre-i sâbıkanın kuvve-i bahriyye-i Osmaniyye'yi hâinâne ihmâl etmesi yüzünden maatteessüf böyle bir kuvvetin birkaç sene zarfında ikmâl ü itmâm edemeyeceği de ma'lûm ve musaddaktır.

Bununla beraber bütün dünya ve vicdân-ı millet i'tirâf eder ki, bedbaht vatanın müdâfaa ve istihlâsı, düşmanların teşebbüsât-ı istîlâ-cûyânelerinin ta'vîk u te'hîri, hiç olmazsa, Osmanlı şeref-i millîsinin muhâfaza ve sıyâneti için işbu kuvvetler hâricinde daha birtakım tedâbîr-i siyâsiyye ittihâz ve tatbîki lâbüdd ü mümkin idi.

Trablus ve Bingāzî gibi bir kıt'anın muhâfaza-i hukūk u menâfii yalnız kuvve-i bahriyye-i devlete değil, aynı zamanda metîn ve vâzıh bir siyâset-i hâriciyyeye muhît-i memlekete muvâfık teşkîlât-ı dâhiliyye ve iktisâdiyye, yine mevkiin husûsiyetiyle mütenâsib tertîbât-ı harbiyyeye istinâd ve ittikâ eder.

Mülk-i mukaddes-i Osmanî'nin temâmiyet-i mülkiyyesini bugüne kadar mevcûd muâhedât-ı kâzibede olduğu gibi yalnız lafzan te'mîn ve tasdîk değil, kuvve-i harbiyye ve bahriyyesiyle te'yîd ve tevsîkı deruhde eden devletlerle akd-i ittifâk u i'tilâf eylemesine muhtâc bulunmaktadır.

Trablusgarb ve Bingāzî muhît-i mahsûsu teşkîlât-ı idâriyye ve iktisâdiyyesinin vaz'iyyet-i coğrafya ve milliyyesiyle mütenâsib ve müterâfık olmasını istilzâm eder. Ve bunun ilelebed livâ-i mukaddes-i Osmanî altında pâyidâr olmak için başlı başına yaşayabilecek bir idâre-i mülkiyye ve mâliyyeye mâlik, millî ve mahallî teşkîlât-ı askeriyyeye de son derecede muhtâc ve müftekır bulunuyordu.

Evet donanmamızın âmâl ve ârzû-yı millet nisbetinde bir sür'atle ikmâli mümkün olamıyordu. Fakat şu arzettiğimiz teşebbüsâta ibtidâr etmek de acaba kābil değil midir?.

Hayır, biz ne siyâset-i hâriciyyemizle, ne teşkîlât-ı mâliyyemizle, ne terakkıyât-ı askeriyyemizle uğraştık. Trablusgarb ve Bingāzî'yi, umûm devletlerle vifâk u ittifâk politikasının netâyic-i mütereddide ve meş'ûmesine terkettik. Kendi sulhperverliğimizi safdilâne dünyaya, dünyanın muhteris devlet ve diplomatlarına ta'mîm ü tevcîh ile kendi kendimizi aldattık.

Teşkîlât-ı mülkiyyede, bugün vatan, sevgili vatan uğrunda kanlarını dökerek hamiyet-i milliyye-i Osmaniyyelerini gösteren Trabluslu kardeşlerimize memâlik-i Osmaniyye'nin cihât-ı sâiresindeki bir çok vatandaşlarımız gibi i'timâdsızlık, emniyetsizlik göstermek sûretinde atâlet ve cehâlete pek muvâfık bir meslek-i sakīm intihâb eyledik. İş görmedik. İhtilâller, harb-i dâhilîler îcâdıyla cism-i vatanı za'fa giriftâr ettik. Mâlî hiçbir tedbîr ittihâz edilmedi. Hazîne-i Mâliyye'yi milyonların bâr-ı sakīli altında bıraktığımız gibi Trablusgarb'ı aç ve sefîl inlettik, inlettik de orada bir muhît-ı acz u za'f vücûda getirdik.

Nihâyet büyük bir gaflet ve terâhî ile bugüne kadar, ne asker, ne vesâit-ı tedâfüiyye-i milliyye, hiç, hiçbir şey hazırlamadık.

Lâkin biz, bu tedâbîr-i metîne ve ciddiyenin ittihâzından da vazgeçtik. Hakkı Paşa Kabinesi bunlardan sarf-ı nazar, idâre-i sâbıka zamanında görülmeyen düşüncesizlikler, gafletler, atâletler irâe etmek bedbahtlığında da bulundu.

Ez-cümle Trablus'un ve Bingāzî'nin istîlâsına muhterisâne nasb-ı enzâr etmiş olan düşmanlarımızı tedhîş ile teşebbüsât-ı istîlâ-cûyânelerini ta'vîk etmek için oralardaki kuvve-i berriyyemizin efrâd, mühimmât ve erzâkının sûret-i dâimede kâfî mikdârda bulundurulmasını bile düşünemedik.

Biz, Trablus meb'ûslarını ahvâl-i ma'rûzadan başka Hakkı Paşa Kabinesi'nin sırf Trablusgarb'a karşı ihtiyâr eylediği siyâsî ve idârî hatîâtını kanlar ağlayarak arz ve ta'dâd mecbûriyet-i elîmesinde bulundurdu. Şöyle ki devr-i sâbıkta bile oralardaki kuvve-i berriyyenin mevcûdu hemen dâimî sûrette on beş bin ile yirmi bin râddesinde bulunmakta olduktan başka hîn-i iktizâda kuvve-i nizâmiyyeye yardım etmek üzere kırk elli bin silahşörü teşkîl eden kul-oğlu ocaklarını tertîb ve emr-i müdâfaada istihdâm olunabilecek bir hâle getirilmek üzere ta'lîm-i askerî ile terbiye edilegelmekte olduğu halde bunu nazara almadıktan mâadâ 327 bütçesinde Trablusgarb'da nefer istihdâmı kānûnen kabûl edilmiş iken buna rağmen oradaki fırka-i nizâmiyye mevcûdundan bir mikdâr-ı mühimmi Yemen'e sevk ile iâde edilmedi. Bu istibdâl edilen efrâd yerine tâm mikdârda efrâd-ı cedîde gönderilmedi ve öteden beri oradaki kuvveti iki alaydan ibâret ve 326 bütçesiyle de öylece kabûl edilip 37 ve 38'inci. alaylar oraya mahsûs iken bu da bir alaya tenzîl edildi. Binâenaleyh fırka mevcûdu bugün beş binden noksan bir mertebeye indirildi.

Sâniyen: İ'lân-ı Meşrûtiyet'i müteâkıb meb'ûslukla buraya geldiğimiz günden beri halkımızın memleketlerini bu gibi tecâvüzâttan sıyâneti için kemâl-i iştiyâkla arzu ve intizâr ve hattâ defeâtle arz-ı mahzarlar takdîmiyle icrâsını taleb ettikleri ahz-ı asker muâmelesinin hemen tatbîkine mübâderet edilmesi **[111]** için tahrîren ve şifâhen vâki' olan mürâcaâtımıza ve 326 bütçesinde Trablus ve Bingāzî Ahz-i Asker Şu'besi'ne me'mûren bir kāim-makām ve bir alay kâtibi ve dört yüzbaşı ve on üç mülâzım-ı evvel ve yirmi başçavuş tahsîsâtı kabûl edilmiş olmasına rağmen teşkîlât-ı mezkûreye ancak bu sene yani bundan dört mâh mukaddem yalnız Trablusgarb'da başlandı. Maatteessüf bu da memleketin ihtiyâcıyla mütenâsib bir şekl ü sûrette yapılmadı. Çünkü esnâna dâhil olan efrâd on altı binden ibâret iken bunlardan yalnız üç bin dört yüz nefer alındı. Mütebâkīsiyle, gönüllü sıfatıyla mürâcaat edenler kabûl edilmedi.

Halkımızın böyle kemâl-i hâhişle askerliğe duhûle vâki' olan rağbetleri şu sûretle kesr edildiği gibi memleketimizin

esbâb-ı müdâfaasını bi-hakkın te'mîn için kur'a efrâdından gayri redîf teşkîlâtına olsun ehemmiyet verilmedi.

Sâlisen: Devr-i sâbıkın hîn-i iktizâda vilâyetin esbâb-ı müdâfaasını bi-hakkın te'mîni için ahâlî-i mahalliyyeden kuvve-i muâvine sûretiyle alınacak kul-oğlu asâkir-i milliyyesinin teslîhine mahsûs olarak kemâl-i i'tinâ ile ihtiyâten hıfzettiği kırk bini mütecâviz martin ve şınayder tüfenkleri yeni sisteme tebdîl etmek vesîlesiyle buraya aldırılarak yerine o mikdârda silâh yetiştirilmedi.

Devr-i sâbıkta oralara top gibi mühimmât-ı nâriye-i sakîlenin sevki her nasılsa ağyârımızın türlü türlü i'tirâzlarına hedef olageldiğinden pek ihtiyâtkârâne ve seyrekçe yetiştirilmekte idi. Devr-i Meşrûtiyet'de bunun serbestce sevki imkân dâhilinde olduğu ve Millet Meclisi müdâfaa-i vatan uğurunda sarfedilmek üzere Harbiye bütçesinde hiçbir fedâkârlıktan kaçmadığı halde düşmanlarımızın matma'-ı enzârı bulunan şu bîçâre kıt'alara hiçbir şey gönderilmeyerek pek mensî ve mühmel bir halde bırakıldığı gibi istihkâmât-ı mevcûdenin ta'mîrine bile lüzûm görülmedi.

Râbian: İtalyanların bu kıt'alar hakkında besledikleri âmâl-i istîlâ-cûyânelerinin icrâsına er geç teşebbüs edecekleri, bir hükûmet-i icrâiyyece değil, çocuklarca bile ma'lûm ve böyle bir hâlin vukûunda kuvve-i muâvine sûretiyle asâkir-i nizâmiyye ile hareket ettirilmesi lâzım gelen yerli asâkir-i milliyyesinin başına geçip kendilerine kumanda verebilmek üzere oralarda istihdâm olunan zâbitânın velev kısmen behemehâl lisân-ı mahallîyi ve arâzîsinin usûl-i tabîiyye ve askeriyyesini bilmesi ehemm ü elzem iken Mekteb-i Harbiye'den me'zûn umûm yerli zâbitân ile tûl müddet oralarda istihdâm edilip lisâna ve arâzînin vaz'iyyetine kesb-i vukûf etmiş olan diğer zâbitân hemen kâmilen kaldırıldı. İhtiyâc nisbetinde zâbit gönderilmeyip mevki'leri açık kaldı. Yerlerine pek noksan olarak gönderilenlerde ise lisân-ı mahallîye âşinâ olanlar aranmadı. Ve bu sebeble şu aralık oralarda yerli ahâlînin de memleketlerini düşmanların tecâvüz ve muhâcemâtından muhâfaza emeliyle silâha sarılmış olanları emr-i kumandânîyi tefhîm ve harekât-ı harbiyyeyi gösterecek emirlerden mahrûm edilerek bîçâreler gâyet elîm bir azâb ve ye's içinde bırakıldı.

Hâmisen: Esbâb-ı müdâfaası ber-vech-i ma'rûz tenkîs ve hemen mefkûd bir halde bırakılmış olan şu kıt'ada düşmana karşı müdâfaa-i vatanda bulunacak bîçâre halkta mütevâliyen dört seneden beri yegâne medâr-ı taayyüşleri olan mezrûâttan mahrûm olarak fevka't-tasavvur şedîd bir kahta mübtelâ olduğu, iki seneden beri müteaddid defalar meclis-i âlînizde âcizleri tarafından tahrîri tekārîr ve şifâhî beyânâtımızla îzâh edildiği ve hattâ Hakkı Paşa ile kabinesinin ekseri erkânı tarafından ifâdâtımız tasdîk u i'tirâf buyurulduğu halde bîçâre halk zarûret ve ihtiyâc-ı şedîd içinde bırakıldı.

Meclisin ta'tîl-i müzâkerâtı müteâkıb dâire-i intihâbiyyemize avdetimizde kahttan son derece muztarib kalan ahâlîden iki yüz bin kişiyi mütecâviz kesân bi'z-zarûre te'mîn-i maîşeti için Tunus ve mahâll-i sâireye hicret ettikleri ve meşy ü hareketten âciz olan ihtiyâr, alîl, etfâl, nisvân takımından olmak üzere dört bin kişinin tese'ül ile sedd-i ramak için merkez-i vilâyete ilticâ ettiklerini ve bunlar miyânında yalnız Mart'dan Haziran nihâyetine kadar dört mâh zarfında 514 kişi açlık beliyyesiyle teslîm-i rûh ettiklerini beyân ile geçen devre-i ictimâiyyenin sonunda hükûmetçe madde-i muvakkate-i kānûniyye tanzîmiyle tahsîsi taleb edilen ve meclisce tahsîsât-ı gayr-ı melhûzadan sarfı tasvîb olunan on bin liradan mütebâkī sekiz bin liranın tesrî'-ı irsâli makām-ı Sadâret'e 1 Temmuz sene 327 evâilinde telgraf ve tahrîrâtla arzedildiği halde yine bir şey yapılmadı. Ahîran muhtâcîn-i halka tohumluk ve yemlik nâmıyla karzan tevzîi hükûmetçe takarrur ederek esmânına âid tanzîm olunan madde-i muvakkate-i kānûniyyesi tasdîk-ı âlîye iktirân eden altı yüz bin kile şaîrin yetiştirilmesi gerek makām-ı vilâyetten ve gerekse buraya avdetimizde bizzât tarafımızdan ta'kīb edilmiş iken i'lân-ı harbe kadar gönderilmemiş ve hükûmetin bu bâbdaki ihmâl ü tesâmuhuyla zâten ber-minvâl-i ma'rûz kuvve-i nizâmiyyeden tecrîd edilen bu kıt'anın halkı müdâfaaya imkân bırakılmayarak aç ve sefîl bir halde düşmanlarımızın tasallutât-ı bî-rahmânesine ma'ruz ve mahkûm edildi.

Sâdisen: Düşmanlarımızın âmâl-i siyâsiyyelerine ma'rûz bu gibi nâzik mahallerde istihdâm edilecek me'mûrîn-i mülkiyyenin dahi behemehâl lisân ve ahvâl-i mahalliyyeye vukūflarıyla beraber emr-i idârenin hüsn-i tedvîrine elverecek iktidâr-ı müktesebeye mâlik olanlardan ve hattâ bazı müstesnâ yerlerde eşrâf-ı mahalliyyeden ve erbâb-ı nüfûzdan ta'yînî ilcâât ve zarûriyyâttan iken her nasılsa Hakkı Paşa Kabinesi bunu külliyyen ihmâl ederek birtakım mültemesler ta'yîn edildi. Ve şu sûretle böyle fevkalâde ahvâlde ahâlî-i mahalliyye me'mûrîn-i idâreden fevka'l-had bir hizmet intizârından bile mahrûm edildi.

[112] Sâbian: Ehemmiyet ve nezâketi ta'rîfden âzâde olan işbu vilâyet hiçbir zaman birgün olsun vâlisiz kumandansız bırakılmadığı halde İtalyanların vâki' olan mürâcaatları üzerine azledilen İbrahim Paşa'nın yerine vâli kumandanlığına ta'yîn olunan zevât oraya muvâsalat etmeden evvel müşârun-ileyh İbrahim Paşa buraya aldırıldı. –İtalyanların oralara hücûma kemâl-i ciddiyet ve faâliyetle tedârikâtta bulundukları ve hemen bir buçuk mâha kadar imtidâd eden bir müddet-i hâdde esnâsında bile i'zâmlarında iltizâm-ı tereddüd ile– her iki mühim makām oraya yeni giderek henüz lisân ve ahvâl-i mahalliyyeye kesb-i ıttılâ' edemeyen mübtedî bir defterdârla bir miralayın vekâletine terkedildi ve bit-tabi' ahvâl-i ma'rûzanın o havâlî halkı üzerine azîm bir sû'-i te'sîri ve âdetâ hükûmetin o kıt'aların idâresinden vazgeçerek ağyârımızın öteden beri câhil ve halkımızın zihnine ilkāsına bir ihtimâm-ı mahsûsla uğraşageldikleri ifsâdâttan birisi de "devlet memleketinizi satıyor" yolundaki sözlerin sıhhatine kāil olacak ahvâle sebebiyet verilerek halkın kuvve-i ma'neviyyeleri tamâmen za'fa düşürüldü.

Bütün bu ahvâl yetişmemiş gibi İtalya donanmasına mukābele ile memleketi müdâfaa edecek yegâne vâsıta bulunan istihkâm kumandanı Mekteb-i Harbiye'den me'zûn Binbaşı Vahîd Bey de İstanbul'a celb edilip yerine diğer bir kumandan gönderilmedi. Bu sûretle şehrin esbâb-ı müdâfaası bütün bütün kuvvetten düşürülmüş oldu.

Sâminen: İtalyanların Trablusgarb ve Bingāzî kıt'alarına karşı bir hayli senelerden beri besledikleri âmâl-i istîlâ-cûyânelerini saklamayarak fırsat düştükce bütün milele bilhassa Osmanlılara i'lân u beyân eyledikleri umûmun ma'lûmudur.

İtalyanların şu âmâllerine sinîn-i ahîrede daha ziyâde faâliyet vererek hemen vakt-i müsâidi kemâl-i tayakkuzla intizâr edegeldiklerini Hakkı Paşa hazretlerinin Roma Sefâreti'nde bulunduğu hengâmda yakından tedkîk eylemeleri vazîfe-i lâzımeden idi. Bu cihetle herkesden ziyâde kendisi bu hâli takdîr etmesi lâzım gelirken ne kendisinin müşâhede ve ıttılââtına ne Meclis-i Meb'ûsân'da kendisine vukū' bulan ihtâra ve ne de Roma sefîr-i lâhıkının ve makām-ı vilâyetin müteaddid iş'ârâtına ehemmiyet vermediği gibi İtalyanların müterakkıb oldukları fırsat-ı tâm Fas mes'elesi olduğuna kanâat ederek Trablusgarb hakkındaki emellerini tervîcde devletlerle müzâkerâta giriştikleri bir sırada ve hattâ istîlâ için donanma ve ordusunu ihzâra başladığı bir zamanda kendisi burada seyirci kalması, daha garîbi şurasıdır ki bu mes'ele hâd bir şekle girdiği bir zamanda bile Avrupa'daki süferâmızın yerinde bulunmayarak öteye beriye dağılmalarına müsâade etmesidir. Bunun felâketimizin tehaddüsüne ne derece meydan ve imkân bıraktığı ednâ mülâhaza ile anlaşılır.

Tâsian: Düşmanımızın hücûm ve tecâvüze hazırlandığı bir sırada dahi hiç olmazsa oralardaki kuvve-i cüz'iyye-i nizâmiyye ve mahalliyyenin bir müddet mukāvemet edebilmesi esbâbını istikmâle sarf-ı mesâî etmesi lâzım gelirken kat'iyyen buna da i'tinâ edilmedi ve hattâ i'lân-ı harbe kadar oraya bir ta'lîmât veya ihtâr u inzârda[1] bulunulmadı. Emr-i müdâfaanın mütevakkıfun-aleyhi bulunan nukūd-ı kâfiye bile yetiştirilmeyerek kuvve-i mevcûdesiyle müdâfaası imkânını ez-her-cihet müstehîl düşmanlarımızın istîlâları teshîl edildi.

İşte ber-vech-i ma'rûz ahvâl-i Trablusgarb ile Bingāzî'yi, Osmanlıların mîrâs-ı ecdâd olarak Afrika'da mâlik oldukları bu yegâne kıt'a-i mübârekeyi, her türlü vesâit-ı müdâfaadan âciz askersiz, silâhsız, fişenksiz, zâbitsiz, vâlisiz, kumandansız, zahîresiz ve parasız, aç ve sefîl İtalya'nın bâzîçe-i ihtirâsı olarak terk ü teslîm eylemiştir.

Târîh-i ümemde bu derece basîretsizlik, bu kadar lâkaydî ve atâlet, bu mikyâsda hubb-i vatandan mahrûmiyet görülmemiştir.

Biz, Trablusgarb meb'ûsları müvekkillerimizin sadâ-yı vicdânlarına tercümân olarak şu felâket-i elîmeden dolayı Hakkı Paşa ve rüfekāsını muvâcehe-i millette ithâm ediyoruz.

Hakkı Paşa Kabinesi'nin hâricî dâhilî mâlî ve harbî basîretsizliği Kānûn-ı Esâsî-i Osmanî'nin, bu muazzam üss-i devlet ve Meşrûtiyet'in ilk maddesini ihlâl etmiştir.

Biz, Meclis-i Meb'ûsân'ı işbu feryâdımızla îfâ-yı vazîfeye da'vet ediyoruz.

Trablusgarb meb'ûsları, Kānûn-ı Esâsî'nin otuz birinci maddesine tevfîkan hâiz bulundukları salâhiyeti bil-isti'mâl, şu teşebbüsleriyle istikbâl-i vatanı tehdîd eden mühlik bir lâkaydîden Osmanlılığı tahlîs ile hiss-i mes'ûliyyet ve lüzûm-ı mücâzâtı te'mîn ve te'sîse muvaffak olurlarsa umûm vatana belki bir hizmet olmak emeliyle müteselli olacaklardır.

Trablusgarb Meb'ûsları

Sâdık, Mahmud Nâci

OSMANLI İTTİHÂD VE TERAKKİ CEM'İYETİ 1327 KONGRESİ'NDE KÂTİB-İ UMÛMÎ TARAFINDAN KIRÂET OLUNAN MERKEZ-İ UMÛMÎ RAPORU HÜLÂSASIDIR:

Efendiler,

Hayât-ı siyâsiyye ve ictimâiyyesinin dördüncü sene kongresini dahi bi-mennihi'l-Kerîm bugün idrâk eden Osmanlı İttihâd ve Terakkī Cem'iyyeti'nin teşkîlât i'tibâriyle en yüksek ve yüksekliği nisbetinde en mes'ûliyetdâr bir hey'eti sıfatıyla sizleri selâmlayarak bir sene zarfındaki muâmelât ve vukūât ile bunlardan aldığımız tecrübelere müsteniden müstakbele âid temenniyâtımızı arza ve dûş-i tahammül ü mes'ûliyyetimize aldığımız şahsiyet-i ma'neviyyeyi Cenâb-ı Hakk'ın inâyetiyle ve bütün haysiyet ve samîmiyetle eyâdî-i salâhiyetinize teslîme muvaffak olduğumuz için kendimizi bahtiyâr addederiz.

[113] Efendiler! Gāyet kısa bir mukaddime olarak hey'et-i âliyyenize arzederiz ki geçen sene kongresinin emniyetine sezâ gördüğü bu kardeşlerinizin yegâne meziyeti, hüsn-i niyyet ve hiss-i fedâkârîleridir. Bu iki hissi ta'zîz etmek şartıyla hey'etinizin münâsib göreceği en şedîd muâhezât ve istîzâhâta kemâl-i şevk ile icâbete hazırız.

Raporumuzu bütün tafsîlâtıyla dinlemenizden ve rûhlarınıza belki de biraz kelâl vermezden evvel kalblerimizi evvel be-evvel bu mübârek vatanın şa'şaalı ümîdleriyle imlâ etmekliğimizi ricâya müsâade ediniz.

Bilirsiniz ki bir milletin en büyük kuvveti kuvve-i maddiye ve ma'neviyyesine olan i'timâdıdır "İttihâd ve Terakkī" Osmanlılığın sînesinde memleketin damarlarına daima rûh-ı celâdet isâle eden bir kalb-i feyyâzdır. İttihâd ve Terakkī bayrağı âfâk-ı vatanda i'tilâ ve iltimâ' ettikce –ki ebediyyen edecektir– milletin kuvvet-i kalbine zerre kadar vehn ü halel gelemeyecektir. Bilhassa bu kongremize nîk-bînâne atf-ı enzâr-ı dikkat edenlerle beraber bin türlü bedbînlikleri îcâd ü ihtirâıyla kuvve-i ma'neviyyemizi haleldâr etmek isteyenlerin de mevcûdiye[ti]ni hissediyoruz. Fakat bizler mübeccel kongremizden istikbâle âid bî-pâyân ümîdlerimizi kalblerimizde daima ta'zîz edecek ve az zaman içinde dünyanın en kuvvetli ve en müterakkī bir milleti olacağımıza yakînen inandıracak bir faâliyet-i dûr-endîşâne göreceğimizden emîniz. Zâten bu seneki Merkez-i Umûmî dahi mütehâlif ve maksada göre binlerce işkâl irâe eden nazarlar karşısında şahsiyet-i ma'neviyyenin safvet-i rûhiyyesini muhâfaza ve onu sıyânet için işte böyle bir aşk ve îmân ile çalışarak hakka vusûl emrinde âlemde ıktihâm edilemeyecek hiçbir müş-

[1] Metinde (اندازده) şeklinde yazılmıştır.

kilât olamayacağını isbâta çalıştı. İstikbâl hakkında nîk-bîn olmakla beraber haldeki fenâ cereyânları görerek muhît-i ictimâîmizi tehdîd eden hastalıkları teşhîs edebilmek için bazen işlere endîşe gözüyle dahi bakmaya lüzûm gördü. Ve fakat hiçbir zaman insâf ve hasâfeti elden bırakmamayı gâye-i meslek ittihâz eyledi.

Efendiler! Hey'etimiz geçen bin üç yüz yirmi altı senesi Teşrînisânîsi evâilinde "Millet-i muazzama-i Osmaniyye'nin adâlet ve saâdete mazhariyetini idâme ile vatanın şeref-i uzmâ-yı tarîhîsini vikāyeden başka maksad ve menfaate mâlik olmayan büyük ve muhterem Cem'iyet'imizin emel-i nezîh ve gāye-i hamiyyetini lekesiz bir sûrette muhâfaza etmek Cem'iyyet'e mensûb her ferdin vazîfe-i vicdâniyyesidir" mukaddimeli bir ta'mîm ile işe mübâşeret ve hürriyet ve Meşrûtiyet'i bütün kalb-i selîm ile te'sîs ve te'yîde hasr-ı mevcûdiyyet edeceğine din ve nâmûs üzerine tekeffül eden ihvân-ı Cem'iyyet'i vezâif-i mevdûa-i mühimmesinde teşrîk-i mesâîye da'vet eyledi, ve ilk iş geçen seneki kongrenin ekser-i mevâddını ta'dîl ve tevsî' ile yeni nizâmnâmeyi tasnîf ve tab' ile tevzî' oldu. Çünkü cem'iyyet gibi bir hayât-ı müşterekenin râbıtası, mevcûdiyet-i hâriciyyesinin bir intizâm-ı tâm tahtında medâr-ı kıyâmı, nizâmnâmesi idi. Hayât-ı müşterekenin te'mîn ettiği vahdet ancak nizâmnâme ile tefhîm ve fikr-i hürmet ve itâat ancak bunun ahkâmına riâyet etmek ve ettirmekle telkîn olunabilirdi, bâ-husûs ki Cem'iyet'imize mensûb kulüplerin ibtidâ-yı meşrûtiyyetten beri İttihâd ve Terakkī gāyelerinin te'mîni husûsundaki hidemâtına vüs'at ve inkişâf vermek için yukarıdan aşağıya doğru bazı teşkîlât yaparak onlara selîm cereyânlar vermek, kulüplerdeki efrâda terakkiyât-ı fikriyye ve ilmiyyemize, ihtiyâcât-ı medeniyye ve siyâsiyyemize âid hakāyıkı neşr u ta'mîm edecek esbâb ve vesâiti ihzâr eylemek, hey'et-i idârelerini bu nokta-i mühimmeyi teemmül ve mülâhaza edecek zevâttan intihâba efrâdı teşvîk ederek bu husûsda mâfevk hey'etlere de bazı salâhiyetler vermek elzem idi.

Biz nizâmnâmeyi tab' ile beraber müteaddid ta'mîmnâmelerimizle kānûnumuzun rûhunu tefsîr ve îzâh ettik. Ve kulübümüzü cidden vatana nâfi' yegâne müessesât hâlinde idâmeye elimizden geldiği kadar çalıştık. Ve bununla beraber kulüplerin müdîr ve nâzımı hükmünde olan vilâyet hey'et-i merkeziyyeleri teşkîlâtına en mühim hisse-i mesâîmizi tefrîk mecbûriyetinde bulunduk.

Ma'lûmunuzdur ki geçen sene in'ikād eden kongre Cem'iyet'in sıfat-ı resmiyye ve meşâgıl-i husûsiyyeden âzâde bir hey'et-i fa'âle-i dâimesi bulunmasını istiklâl-i cem'iyyet nokta-i nazarından derece-i vücûbda görerek Merkez-i Umûmî murahhaslarını tavzîf ve vilâyet ve müstakil livâ murahhaslarının intihâb ve ta'yîni salâhiyetini Merkez-i Umûmî'ye tevdî' ve bu murahhasların tavzîfi husûsunu da Merkez-i Umûmî'nin takdîrine ta'lîk etmiş idi. Cem'iyyet müstakil bir fikir ordusu hâlinde çalışabilmek ve vatanın kâffe-i aksâmında aynı efkâr ve hissiyyâtı neşr u telkîn ederek yekrûh u yek-emel bir Osmanlı milleti te'sîsine muvaffak olmak için vilâyet murahhaslarından hiç olmazsa birinin muvazzaf olması ve bu muvazzaf murahhaslara ta'lîmât-ı tahrîriyye ve şifâhiyye i'tâ olunarak Merkez-i Umûmî'nin bütün nikāt-ı tezâhürünü temessül ettikten sonra dâire-i faâliyyette işe başlattırılması ve bir vilâyetin yalnız ahyânen devr u teftîş tarîkıyla değil sûret-i muttasıla ve müstemirrede[1] mukarrerât ve muâmelâta vukūf peydâ edilerek iş görülmesi, velhâsıl her türlü tefeyyüzâta müstaid olan kuvâ-yı milliyyemiz mürşid ü münebbihlerin fıkdânından dolayı hâl-i muattaliyyette kalmış olduğundan mevcûdiyet-i siyâsiyyemiz gibi mevcûdiyet-i ictimâiyyemizin de dirilmesi için azimkâr kardeşlerimizin ricâl-i millet sıfatını iktisâb ederek mahalli erbâb-ı hamiyyet ve iktidârından tefrîk olunacak istişâre hey'etleriyle birlikte urûk-ı millete hulûl eylemesi cem'iyyetimizce ve bizi tevkîl eden kongremizce husûlü mültezem olan tekâmül esâslarından addolundu ve inkılâbın safahâtına bilfi'l iştirâk eden ihvânımızdan **[114]** bazıları bil-intihâb tevârîh-ı muhtelifede Selanik, İstanbul, Trabzon, Kosova, Manastır, Adana, Haleb, Çanakkale ve Karesi, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd, İşkodra, Eskişehir ve Kütahya, Canik, Sivas, Yanya, Van, Erzurum ve Bitlis vilâyet ve sancaklar merâkizine Hey'et-i Merkeziyye murahhas-ı mes'ûlleri ta'yîn ü tavzîf ve bunların bulundukları vilâyet dâhilinde daima kulüpleri teftîş ve efrâdı îkāz u irşâd eylemeler[i] de tavsiye ve ihtâr edildi. Ve henüz murahhas gönderilemeyen yerlere âid revâbıtı te'mîn ve tevhîd için de nizâmnâmenin verdiği salâhiyete binâen yine evsâf-ı matlûbeyi bi-hakkın câmi' müfettişler ta'yîn olundu ve teceddüd-i ictimâîmizin ne gibi esâslara müstenid olduğunu murahhas ve müfettişlere îzâh için kendilerine matbû' ve mevzû' bir de ta'lîmâtnâme tevzî' kılındı.

Merkez-i Umûmî'yi teşkîl eden kardeşlerinize bu îzâhnâmede İttihâd ve Terakkī Cem'iyyeti teşkîlâtını siyâsî ve ictimâî isimleriyle ikiye ayırdılar. Ve teşkîlât-ı siyâsiyye i'tibâriyle "İttihâd ve Terakkī"ye fırka dediler. Yukarıda da arz ettik. İttihâd ve Terakkī memleketin bütün urûk u a'sâbına işleyen bir aşk-ı feyyâz olmak i'tibâriyle bütün milletin ekseriyet-i azîmesi İttihâd ve Terakkī'yi sever ve onu kendisine bir nuhbe-i siyâset ittihâz eyler. Şu halde İttihâd ve Terakkī Fırkası'nın efrâdı Osmanlılığın ittihâd ve terakkīsini seven ve isteyen bütün Osmanlı vatandaşlar[ı]dır.

Biz, İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti'nin teşkîlât-ı siyâsiyyesini üç tabakadan terekküb etmiş gördük.

Birincisi: Hey'et-i Müntehibe'dir ki hakk-ı intihâba mâlik olan ve Osmanlılığın ittihâd ve terakkīsini düşünen bütün Osmanlı vatandaşlar[ı]dır.

İkincisi: Hey'et-i İntihâbiyye'dir ki İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti'nin teşkîlât-ı intihâbiyyesidir.

Üçüncüsü: Hey'et-i Müntehabe'dir ki Meclis-i Meb'ûsân'daki hey'et-i meb'ûsânımızdır.

Hey'et-i İntihâbiyye intihâb edenler ile intihâb olunanlar arasında bir hadd-i mutavassıttır. Cem'iyet'in hey'et-i fa'âlesini temsîl eden Merkez-i Umûmî dahi İttihâd ve Terakkī meb'ûslarıyla ekseriyet-i millet arasında bir vâsıta-i tefhîm ü tefehhümdür.

[1] Metinde (مستعمره ده)" şeklinde yazılmıştır.

Efendiler! Biz taksîmât ve teşkîlâtı geçen sene kongresinin bizim için çizdiği hatt-ı hareketinden iktibâs eyledik. Bilirsiniz ki bir aralık Cem'iyet'e yalnız ictimâî bir mâhiyet vererek onda bir şemme-i siyâset bile bırakmak istenilmedi. Bu gāyet garîb bir vaz'iyet idi.

Bu takdîre göre Meclis-i Meb'ûsân'daki İttihâd ve Terakkī Fırka-i siyâsiyyesini hem murâkıb hem âmil ve hâricde dahi efkâr ve hissiyyât-ı milleti tedkīk ve idâre külfetlerine mütehammil farzetmek lâzım geliyordu. Kezâlik hâricde – hey'et-i umûmiyyeler siyâsî– teşkîlâta istinâdı olmayan ta'-bîr-i diğerle bir asla istinâd etmeyen bir fırkanın bir fer'in nasıl bekā-pezîr bir mâhiyet iktisâb edeceği düşünülmüyordu. Fakat maksad bunları düşünmek değil; Cem'iyet siyâsî işlere karışıyor, a'zâsının serbestî-i efkârını tahdîd ediyor, sûretindeki işââtı bilâ-tahlîl iskât veya idâre etmektir. Bunun için zâten mevcûd ve hadd-i zâtında pek tabîî olan teşkîlâta bir mecrâ-yı intizâm verilemedi. Geçen sene kongre bu cereyân-ı mantıkīyi bir dereceye kadar açtı. Biz de onu tevsî' ve îzâhdan başka bir şey yapmamış olduk.

Biz diyoruz ki Cem'iyet, intihâb zamanlarında hakk-ı intihâba mâlik olan ittihâdcı ve terakkīperver vatandaşları, yani teşkîlât-ı siyâsiyye i'tibâriyle fırkası efrâdını tenvîr u irşâda mecbûrdur. Ve bu vatandaşlar arasında kulüplerden birisine resmen ve muhallefen girmiş olmayanların bulunmasında dahi hiçbir mahzûr yoktur. Cem'iyyetin teşkîlât-ı intihâbiyyesi bu vazîfesini îfâ etmekle Meclis-i Meb'ûsân'da "İttihâd ve Terakkī" fikrine hâdim bir ekseriyet husûle getirir ve bu halde, Cem'iyet "İntihâb Komitesi" sûretinde çalışmış olur.

Meclis-i Meb'ûsân'daki İttihâd ve Terakkī ekseriyeti de müşterek hedefine vüsûl emrinde intihâbcılarla kezâlik arasında bir hey'et-i mürşide menzilesinde kalan Merkez-i Umûmî ile daima temâs ederek efkâr-ı umûmiyyeden tezâhürât-ı milliyyeden istifâde eder. Meclis-i Millî'nin hayât-ı teşrîiyyesine bir cereyân-ı intizâm verir. Bunu söylemek veya yapmakla Cem'iyet hiçbir vakit gayr-i mantıkī bir vaz'iyette bulunmuş olmaz. Filhakīka Cem'iyet inkılâb-ı siyâsînin ilk adımı olan i'lân-ı Meşrûtiyyet'e muvaffak olduktan sonra bu inkılâbın hiss-i târîhîyi ihmâl etmeksizin mütûn-ı kānûniyye şeklinde kütüblerini[?] Meclis-i Meb'ûsân'daki ekseriyetine ve bu kānûnların şüphesiz ki rûh-ı inkılâba tevfîkan tatbîkine de o ekseriyetin mu'temedi olan kabineye tevdî' eyledi.

Cem'iyet kendinden doğan bu iki kuvvete müzâheret ve muâvenet-i dâimesini dirîğ etmemek mecbûriyet-i tabîiyyesinde kalmakla beraber nizâmnâmesinin birinci maddesinde ta'yîn ettiği maksad ve mesleği muhâfaza ve müdâfaa için dâimî ve aynı zamanda siyâsî bir nigehbân ve murâkıb olmak vaz'iyetinden hiçbir vakit âzâde tutulamazdı.

Cem'iyet, inkılâb-ı ictimâînin icrâsını da uhde-i hamiyyetine aldı: Biz bu îzâhnâmede teşkîlât-ı ictimâiyyemize kuvve-i müteşebbise nâmı verdik.

Fırka nâmıyla esâsât-ı siyâsiyye vaz' eden cem'iyetinin kuvve-i müteşebbise nâmıyla vesâit-ı iknâiyye ve irşâdiyye ile, mektepleriyle; gazete ve kitaplarıyla dârü's-sınâalarıyla, şirketleriyle, muâvenât-ı şefkatkârânesiyle rûh-ı enâma hulûl ederek ve sîreten âdil ve müşfik ve ahlâkan necîb olan milliyet-i Osmaniyye'yi iktisâden fa'âl, fikren hür bir hâle getirmeye çalışmakla mükellef olduğunu isbâta çalıştık.

Cem'iyet inkılâb-ı siyâsî ile şekl-i idâreyi ve kānûnları değiştirdi fakat inkılâb-ı ictimâînin semerât-ı mes'ûdesi iktitâf edilmedikçe şekl-i idâre ile kānûnların tebeddülünden büyük bir fâide istihsâl edilemeyeceğini tafsîlen anlattık. Ve ictimâî hürriyetle ictimâî müsâvât ve adâlet te'sîsine mütemâdiyen çalışılmasını kulüplerimize tavsiye ve ihtârdan hemen bir an hâlî kalmadık. Bir cihetten memnûniyetle diğer cihetten teessürle beyâna mecbûruz ki teşkîlât-ı ictimâiyye i'tibâriyle bu seneki muâmelâtımız teşkîlât-ı siyâsiyye i'tibâriyle olan münâsebâtımıza nisbeten daha mes'ûd semereler bahşeyledi.

–mâba'di var–

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

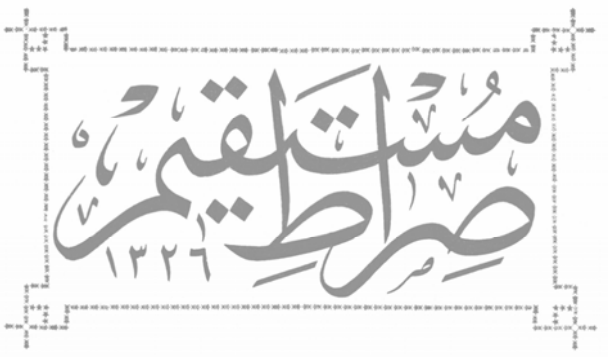

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

26 Ekim 1911 3 Zilka'de 1329 Perşembe 13 Teşrinievvel 1327 **Yedinci Cild - Aded: 164**

VAHDET-İ VÜCÛD

– 9 –

Vücûdun künhüyle mutasavver, binâberîn kesbî olduğunu iddiâ edenler de bulunduğundan kütüb-i İslâmiyyede bu bahse dâir bir takım münâkaşât vardır. Bu münâkaşât sırf nazarî olduğu cihetle bazı efkâra göre hâiz-i ehemmiyet değilse de bilinmesi her halde fâideden hâlî değildir. O kitaplarda münâkaşa şu sûretle yürütülüyor: Vücûdun bedâheten tasavvuruna kāil olanlar diyorlar ki vücûdun bedâheten tasavvuru kabûl edildiği takdîrde ya ta'rîf-i haddî yahud resmî ile ta'rîfi mümkün olduğunu kabûl etmek de zarûrî olur. Vücûdun had ile ta'rîfi cihetine gidilse onu eczâsıyla ta'rîf iktizâ eder; halbuki vücûd basît olduğundan onu eczâsıyla ta'rîf mümkün değildir. Vücûdun mürekkeb olduğu farzedilecek olursa iki ihtimâl muvâcehesinde kalınır; yani ya vücûdun eczâsı da kendisi gibi birtakım vücûdâttan olan yahud vücûdâttan olmayan şeylerden olmak lâzım gelir. Eğer eczâ-yı vücûdun kendisi gibi birtakım vücûdâttan olduğu farzedilecek olursa mâhiyette cüz'ün külle müsâvâtı iktizâ eder, şu halde ta'rîfe esâs ittihâz edilebilmek için başka bir mâhiyetten istiâneye ihtiyâc mess eyler.

İkinci ihtimâle yani vücûdun vücûdâttan olmayan eczâdan terekkübü ihtimâline gelince o eczânın ictimâından hâsıl ve bizce ta'rîfi mültezem olan zât-ı vücûdun, eczâsı üzerine bir emr-i zâid olması lâzım gelir. Zîrâ o vücûdâttan olmayan eczâ-yı vücûd bir yere geldiği zaman onların üzerine bir emr-i zâidin inzımâmı farzedilmeyecek olursa o zaman aslâ vücûd tahakkuk edemez. O eczânın üzerine bir emr-i zâidin inzımâmı farzedildiği takdîrde inzımâm eden o emr-i zâid vücûdun yani ta'rîfi iktizâ eden hakîkatin kendisi olmuş olur ve bu sûretle tahakkuk eden bir şeyin de eczâ-yı vücûda ârız ve onların ictimâından mütehassıl olması iktizâ eder. Mes'ele bu sûrete iktirân edince eczâ-yı mefrûza "vücûdun" ileli, ma'rûzâtı olmuş olur. Halbuki zâten vücûdâttan olmadıkları farzedilmiş olan eczâ, kendi mâhiyetinin zıddı bir mâhiyete yani vücûda nasıl illet olabilir?

Vücûdun mürekkeb olması faraziyyesinde ikinci bir mahzûr daha vardır. Zîrâ eczâ-yı vücûd üzerine inzımâm eden emr-i zâid o eczânın ictimâından mütehassıl, o eczâya ârız olduğu için aynıyla vücûd demektir. Şu hâle nazaran terkîb-i mefrûz, vücûdun fâiliyle kābilinde tahakkuk ederek yine kendisinde tahakkuk etmez. Ve terkîbin kendisinde adem-i tahakkukuna binâen vücûdda ta'rîf-i haddî ile ta'rîf edilmiş olmaz.

Vücûdun ta'rîf-i resmîsine gelince, ta'rîf-i resmî muarrefin künhüdür bir şey bildiremez. Bize lâzım olan muarrefin yani vücûdun kendidir. Bir şeyin ta'rîf-i resmîsi için vücûdu muktezî olan esâsların muarrefden daha ziyâde bilinmiş, anlaşılmış şeylerden olması ta'rîfin şerâitindendir. Halbuki mefhûmât içinde vücûddan a'ref bir mefhûm yoktur ki hattâ vücûdun ta'rîf-i resmîsi için esâs ittihâz edilebilsin.

[116] Mütekellimîne gelince onlar vücûdun hadden ta'rîfi mümkün olduğuna kāildirler. Vücûdun bu sûretle ta'rîfi kabûl edildiği takdîrde bahis ma'kūlâttan ziyâde mahsûsât, daha doğrusu maddiyât dâiresine geçer. Onlar diyorlar ki: Her şeyin vücûdu kendi hakîkatinden ibârettir. Hakāyık-ı eşyâ ise mütehâlifdir. Vücûdât-ı sâbite, vücûd-ı mutlakın eczâ-yı muhtelifesi demek olduklarından hakîkatleri i'tibâriyle kendilerinden mürekkeb olan şeye de muhâlif olabilirler. Şu halde cüz'ün külle mâhiyette müsâvâtı kaydından mütevellid mahzûr müntefî olur. Vücûdun kesbî yahud bedîhî olması bahsine gelince bu bahisdeki münâkaşât onun mefhûm-ı vâhid-i müşterek olması faraziyyesine göredir. Bundan sarf-ı

nazar olunursa münâkaşaya mahal kalmaz. Çünkü vücûdun hakāyık-ı eşyâdan ibâret olduğu farzedildiği takdîrde o hakāıktan bazısının daha doğrusu kâffesinin kesbî olduğunu kabûl etmek de zarûrî olur. Zîrâ hakāik-ı eşyâdan hiç biri künhüne vukūf i'tibâriyle bedîhî değildir. Şu halde vücûdun eczâsı da kendisi gibi birtakım vücûdâttan ibârettir demek evlâ olur. Ve böyle denildiği sûrette mâhiyette cüz'ün külle müsâvî olması lâzım gelmez. Zîrâ vücûd mefhûmunun eczâyı vücûd hakkında sâdık olması sıdk-ı arazîdir. Şu halde bir şeyin küllü hakkında sâdık olan bir mefhûmun eczâsı hakkında da sâdık olması müstehîl olmamak lâzım gelir.

Eczânın ictimâı hâlinde onların üzerine bir emr-i âhar inzımâm eder sözüne gelince bu söz doğrudur. Fakat eczâyı vücûd üzerine inzımâm eden o emr-i âhar mecmûun kendisidir ve mecmûun kendisi olmak haysiyetiyle de ayn-ı vücûddur.

Eğer bu mecmûun eczâsı vücûdâttan değilse terkîb, vücûdun kendisinde tahakkuk edip fâil ve kābilinde tahakkuk etmez.

Mütekellimîn vücûd hakkındaki yukarıki münâkaşayı yürüttükten sonra te'yîd-i müddeâ için bazı misâller îrâd ediyorlarsa da onların buraya naklinde bir fâide yoktur. Hülâsa mütekellimîn bu mebhasde hükmen ta'bîr-i umûmîsiyle yâd ettikleri ehl-i nazarla birleşerek: Vücûd mutlak bir mefhûm-ı küllîdir. Mefhûmât-ı külliyye zihinde mütehakkık olup hâricde mütehakkık değildir, vücûd-ı mutlakın tahakkuk-ı hâricîsi de mevcûdât-ı gayr-ı mütenâhiyyenin tahakkuk-ı hâricîsiyle kāimdir. Yani vücûd-ı mutlak onlardan başka bir şey değildir; diyorlar.

İşte şu ifâdâttan anlaşılıyor ki vücûd hakkında bir çok münâkaşa edildikten sonra o münâkaşâtın hey'et-i mecmûası sıfırda karâr veriyor ve münâkaşa edenler dönüp dolaşıp eski mevki'lerine yani mebde'-i münâkaşalarına rücûa mecbûr oluyor.

Mütekellimînin i'tirâflarıyla da sâbit olduğu vechile zâten vücûd hakkındaki tedkīkāt-ı nazariyye mefhûm-ı vücûdun mefhûm-ı vâhid-i müşterek olması faraziyyesine göredir. O faraziyyeden sarf-ı nazar edilecek olursa mevcûd ile vücûdun aynı şeyden ibâret olduğu kabûl edilerek vücûd hakkındaki münâkaşaya da mahal kalmaz.

Zîrâ bahsin bu sûretle bir şekilden şekl-i diğere intikāli yalnız vücûdun mevcûddan, mevcûdun da vücûddan ibâret olmasını tekrardan başka bir şeyi istilzâm etmez. Ve ta'rîf-i haddî ile ta'rîfi mümkün gibi görülen vücûdun mevcûddan ibâret olmasıyla onun aksi olan kaziyye muttasıl tekrar edilir durur. Halbuki asıl bilinmesi lâzım gelen cihet yani zât-ı vücûd –mevcûda inkılâbı ve bu sûretle nazarlarda bir kat daha ta'yîniyle beraber– yine sütre-i mübhemiyet altında kalmaktan kurtulamaz.

Hülâsa vücûd ister zâtına ister müteallakı olan mevcûda nazaran ta'rîf edilsin mâhiyeti i'tibâriyle ne haddî ne de resmî bir ta'rîf ile ta'rîf edilemez; edilse bile o ta'rîf sadra şifâ verecek bir ma'nâ ifâde eyleyemez.

Ferid

BİZİM AKLIMIZ BİZE YARARSA BİZ DE ADAM OLURUZ

Umûmiyetle Avrupa ulemâ, üdebâ ve siyâsiyyûnu bizim İslâmları adam olur ve ellerinden iş gelir zannında bulunamıyorlar, daha doğrusu bizim adam olmamızı ve iş görmemizi istemiyorlar. Bizde nevâkıs ve mesâvîden her ne görürlerse, hemen bilâ-tereddüd İslâmiyet'e isnâd eder çıkarlar, kendilerinde aynı hâller ve daha ziyâde fazâih sudûr etse de tefsîr ve te'vîlât ile örtmeye çalışır ve mutlakā bir tevcîh-i vecîh bulurlar. Bu ise onlarca bir düstûr-ı amel olmuştur diyecek olursan câiz olur. Hıristiyan uleması ve bilhassa İslâmiyet hakkında tahkīkātta bulunarak oldukca kesb-i vukūf ettim zannında bulunanlardan ekseri diyânet-i İslâmiyyede taarruz olunacak bir şey bulamadıklarından, bilakis bir çok fezâil müşâhede ederek, kör körüne inkâr etmekten sıkılmışlar da "Esâs-ı İslâmiyet Hıristiyanlık'tan me'hûzdür, Hazret-i Muhammed (sav) İslâmiyet'i kable'n-nübüvve bir râhib-i Nasrânîden telakkī etti" gibi sözler dahi söylemişlerdir.

Yani hakk u hakīkati hiçbir vakit doğrudan doğru i'tirâf etmek istemiyorlar. Hattâ bu kere Trablusgarb mes'elesi meydana çıkar çıkmaz Avrupa matbûâtında Türkiye ahvâlinden bahsettikleri sırada, ekserî Türk kelimesi yerinde müslüman kelimesini isti'mâl ederek, bazen da iki kelimeyi çizgi ile "Türk-Müslüman" birleştirerek kullanıyor, Trablusgarb mes'elesiyle mahlût, leh ve aleyhimizde bir çok şeyler yazıyorlardı.

Rus matbûâtında haftalık jurnallerden biri, Türk-Müslümanların adem-i isti'dâdından bahsettiği sırada, sözü on Temmuz ve otuz bir Mart inkılâblarına naklederek diyordu ki:

"Bu inkılâb fi'l-hakīka fevkalâde bir muvaffakıyet ve mahâreti hâiz ve câlib-i **[117]** dikkattir, tevârîhde nazîri bulunamaz. Fakat bunun dahi esâsını Makedonya'da ıslâhât ve jandarma vazîfesine ta'yîn olunmuş Avrupalılar kurmuştur, yoksa Türk-Müslümanların fikrinden doğmuş bir şey değildir."

Bir adam ortalıkta güneş yoktur derse, buna mukābil insan ne diyebilir?

Biz ancak diyebiliriz ki: Fırsat bu fırsattır, her ne söylerseniz hakkınız var, bütün âlem nazarında makbûl ve mu'teber olan kānûnları çiğnemekte aslâ tereddüd etmeyip de bilâhare yine mehâkim-i medeniyyet ta'bîr ettikleri mehâfilde haklı görülür ve takdîr olunurlarsa, kim ne diyebilir?

Maamâfîh gizlice kulaklarına söyleyebiliriz ki:

"Gecenin karanlığı ne kadar devam ederse etsin sabâhın olacağı muhakkaktır, bir gün gelir hak yerini bulur."

Hıristiyan ulemâsından hakīkate karşı acîb bir ahvâl-i rûhiyye var. Hiçbir vakit hakkı i'tirâf etmek istemezler. Bu hâl âdetâ kendilerinde bir tabîat olmuştur. Hattâ bunlar miyânında kendini Türk muhibbi zannedenler dahi Türk akvâmını medhedeceği sırada:

"Türkler efrâd i'tibâriyle birer birer gāyet güzel adamlardır, fakat mecmû' i'tibâriyle ve idâre-i memleket nokta-i nazarından donmuş, ölmüş, bitmiş bir millettir, bunlar

memleket idâre edemezler. Âlem-i medeniyyetin selâmeti için bunları ortalıktan kaldırmak lâzımdır"

Demekten de zerre kadar çekinmezler. Daha biraz tavzîh edecek olursak bunların bize en muhib olanları bize karşı doğrudan doğru yüzümüzü yırtmak istemezler. Diğer taraftan da kendi desâis-i menfaatkârîlerinde kat'iyyen ihmâl etmezler. Hiç şüphe yoktur ki mes'ele-i hâzırada Almanya imparatoru aynı vaz'iyyette bulunuyor ve bulunmamak da elinden gelmez.

Şimdi hakîkat-i hâl böyle iken bizim ümenâ-i milletimizin gece gündüz koşarak, keşkül be-dest sefârethâne kapılarını çalmaları ve onlara karşı bir hayır ümîd edercesine çözülerek ihtiyâr-ı tezellül etmeleri, zannederiz ki fazla bir sâde-dilliktir.

Eğer dostluk gösterilmek istenirse devletlerin yekdiğerine olan dostlukları "Bizim şimdilik beynimizde yekdiğerimize mukābil av'avemiz yoktur" demek kadardır. Yoksa ortalıkta bu kuvvetler mevcûd iken hiçbir devlet diğerine mukābil samîmî dost zannıyla gāfil bulunamaz. Cüz'î gaflet ettiği gibi bütün menâfii haleldâr olur.

Bizim evliyâ-i umûrumuz ise –âh, âh!– dostluk der, hep fedâ eder. "Diplomat" kelimesinin ma'nâsı külliyen hâtırından çıkar. Bu da bizde pek eski bir illettir. Şapkaya perestiş[li]k netîcesi olarak âdetâ bir hastalık olmuş.

Zannederim en büyük diplomatlarımız dahi vicdânlarına mürâcaat ederlerse, şapka karşısında pek sâde-dilâne bulunduklarını i'tirâf ederler.

Bazı siyâsiyyûnumuz dostlarımıza mürâcaat etmezsek neyimize güvenelim diyebilirler. Ben de onlara ber-vech-i âtî iki misâl göstermekle iktifâ ederim.

Japon-Rus muhârebesinde Ruslar kendilerini Japonlardan kat kat kuvvetli zannederlerdi, hattâ Kuropatkin kumandan ta'yîn olunduğu zaman Petersburg'dan müfârakati esnâsında idâre-i akdâh olunurken ehibbâsından birine hitâben:

"Mikado'ya sulh mukāvelenâmesini Tokyo'da imzâ ettireceğime emniyetim ber-kemâldir" tarzında sözler sarf etmişti.

Bu adamın Petersburg'dan hîn-i müfârakatinde maiyyetinde müteaddid kiliseler tarafından kendine terfîk olunmuş en mukaddes (ikona) tesâvîrden yüzlerce sûret bulunuyordu. Ve esnâ-i râhda evkāt-ı mahsûsasında bunlardan istimdâd ederdi. Ve derdi ki "Benim bütün i'timâdım bunlaradır."

Amiral Makarof dahi aksâ-yı şark filosuna ta'yîn olunduğu günün ferdâsı "Granştad'da (Kronştad) meşhûr Papaz İvan huzûruna gitmişti. Mumâ-ileyh Papaz cenâbları Makarof'u on dört sene müddet ile rûhânî sigorta ederek hayatını te'mîn etmiş, ve maiyyetine de ayrıca mukaddes bir sûret terfîk ederek bu sûret Makarof'un maiyyetinde bulundukça kendine düşman mukāvemet edemeyeceğini ayrıca tavsiye etmişti.

Şimdi de gözümüzün önünde, İtalya kendini bize nisbetle hiç şüphesiz kat kat kuvvetli görüyordu ve bilhassa donanmasına i'timâdı ber-kemâldi. Maamâfîh donanmanın en büyük kuvveti gemilerin sancak direklerine asılmak üzere Papa tarafından gönderilmiş mukaddes tesbîhler addolunarak, büyük i'timâd ile gazetelerinde yazılmış olduğunu Rus matbûâtı da iktibâs ediyordu.

Şu halde bizim de bir derece ma'neviyâta i'timâd etmemiz îcâb eder.

Timurlenk demiş ki "Muhârebe için on şey lâzım: Biri sipâhî, dokuzu tedbîr" ben âcizâne demek isterim ki: Bizim için me'yûsiyet yakışmaz. Zillet ve meskenet ise hiç yakışmaz.

Bazı büyük diplomatlarımız, dâhîlerimiz meydanda mevcûd iken, fikirlerinden bil-istifâde mütevekkilen ala'llâh rûhâniyet-i Peygamberîden istimdâd ederek bütün mevcûdiyetimiz ile mukāvemet etmeli, burada bizim hissemize zâten sabr u tahammülden başka bir şey düşmez. Lede'l-îcâb açlığı dahi iltizâm ederiz.

Trablusgarb ve Afrika'da bulunan kardeşlerimiz de fi'len mukāvemet ederek üç beş ay nihâyet sekiz ay muhârebeyi devam ettirebilirsek emîn olalım İtalya evliyâ-yı umûru Trablusgarb'da değil Roma'da nasıl barınabileceklerini düşünmeye mecbûr olacakları gibi, Avrupalı dostlarımız da o zaman bizim keşküllerimizi aramaya çıkarlar da bulumazlar biz de o zaman biraz gözlerimizi açacak olursak, onların öz **[118]** keşküllerine kapitülasyonlarını doldurup gönderebiliriz. Bu da gāyet basît bir şeydir. Bunun için bize, yalnız bizim aklımız ile iş görmek îcâb eder. Yoksa sefâret tercümanlarından, Mister Steed'den, bilmem kimden akıl toplayacak olursak artık olup olacağımız "Erken olmayan geç olmaz. Geç olmayan da hiç olmaz" misâline[1] mısdâk olmaktır.

Şimdi artık tecrübe olunduysa olundu, bize, bizim aklımız ile iş görmek zamanı geldiyse geldi. Bu, budur. Vesselâm.

Abdürreşid İbrahim

Recfe-i Hak:

TRABLUS SÂHİLİNDE BİR OSMANLI

"Denize karşı"

Yine pür âteş-i gayzım, açılınca basarım
Şu'le-i berk oluyor hüzme-i nûr-ı nazarım;
Pâre-i ahkere dönse dağılıp zerrelerim
Hasmıma değmeyecek dâne-i kemter-şererim!
Çekil ebhâr önümden, varayım ağyâre,
Dönmesin katrelerin ebhire-i zehhâre!

"Mütefekkir"

Bir tarafda koca bir ordu denizle mahbûs;
Sular üstünde Girid boynunu bükmüş me'yûs;
Mısır'a Hind'e, Fas'a İran'a kol atmış kâbûs!
Ey zaîflerde kalan hak, medeniyet, nâmûs!...
Dalgalar, hande-i nefrîn bu yaman rûzgâre,
Yol açın, sille-i kahr indireyim hûnhâre!

* * *

[1] Metinde (مصالنه)" şeklinde yazılmıştır.

Medeniyyet mi?... Deniyyet, bu kuduz tuğyânlar,
Ey dişi, pençesi rûhunda nühüfte kaplan!
Döktüğün hak kanıdır ki silemez ummânlar;
Akdeniz vahşetine dalgalarıyla bürhân!
Dalgalar ki eder îsâl-i peyâm edvâre,
Çiziyor fâcianı nâsıye-i ebhâre!

"Gazûb"

Şarkın âfâkına bak, ey mütehevvir canavar!
Yıldırım parlatıyor kînimi, gök haykırıyor;
Boş bulup Akdeniz'i, kendini sanma kahhâr,
Bir adım at karaya, gör: Kim imiş, kim makhûr?
Yok ise elde tüfengim, kalamam bîçâre,
Sökerim kalbimi! Kalkan tutarım hemvâre!

* * *

Kılıcın berk-ı şerer-bâr ise cismim âhen;
Ra'd sıytınsa sükûtum gazab-ı ru'b-şiken;
Kurşunun olsa şehâb-pâre, topun seyyâre,
Kalb-i pûladıma aslâ olamaz ra'şe-figen!
Savletinle vatanım dönse de âteş-zâre!
Söndürür hûnüm[1] ile, benzetirim gülzâre!

"Semâya Nazra-günân"

Kızar, ey vech-i semâ vech-i ter-i illiyyîn
Altı bin yıldır akan demlerin aksiyle kızar!
Bu kızıl katreleri görmelidir lemh-ı nazar:
Ruh-ı sâfında birer nokta-i zül! Karha-i şîn!
Ne durur berklerin, ra'dlerin âvâre?
Gürle, in hande-i la'net kesilip yekpâre

"Arkaya Bakar"

Rûzgârlar, ey esen nefha-i devvâre-i hâr!
Geliyor düşmanınız, işte, olun âteş-bâr;
Ey yürür kûhlar, ey tûde-i rîk-i seyyâr!
Çekiniz pîşine bir silsile-i ahker-zâr;
Fırlayın mermî-i nîrân olarak ağyâre
Benzesin bâdiyeler mezhere-i hûn-zâre!

"Müteneffir"

Yâdıma gelse ne dem nâm-ı "İtalyan" lerzân,
Umk-ı rûhumda olur gayz u gazab ra'd-efşân;
Her kılımdan açılıp kırmızı bir fevvâre,
Çıkmak ister gibi şiddetle kanım pür-galeyân…
Ey İtalya, bana açtın ebedî bir yâre,
Onu ensâl-i müselsel geliyor izhâra!...

1 Teşrînievvel 1327

F. Sâcid

YAĞMURDAN SONRA

Yıkandı bahr u semâ… Son reşâşe-i rahmet
Geçip gidince bulutlar dağıldı, cevv-i kebûd
Pür-inbisât edip izhâr-ı çehre-i safvet
Bütün halâvet-i rûhuyla oldu hande-nümûd.

§

[119] *O rütbe sâf ü münevver ki bir güzîde-revân*
Kadın sabâhati var mübtesim likāsında.
O rütbe neş'eli ki mâi gözlü bir afacan
Çocuk şetâreti perrende incilâsında.

§

Deniz de gösteriyor iltifât-ı mihr-i besîm
Gunûde mevceler üstünde bin tebessüm-i nûr
Kucaklıyor gibi her zerre-i beşûş-ı nesîm
Bir iltimâ'-ı sürûr

§

Değil sipihr ile emvâc-ı lem'a efsürde
O inşirâhın içinde bakılsa her yerde
Latîf ve nazra-nüvâz
Bir ibtisâm-ı kebûdî eder gibi pervâz.

Tepedelenli-zâde Kâmil

İTTİHÂD VE TEVHÎD

–mâba'd–

Maiyyetimdeki Arab süvârîleri bu sâde da'veti işitir işitmez –bir ecnebî misâfirinin hizmetine me'mûr oldukları hâtırlarına bile getirmeyerek kemâl-i serbestî ile– atlarından indiler; salât-ı asrı –cemâatle– edâ etmek üzere derhal saflar teşkîl eylediler.

Ben, şöyle bir tarafa çekildim. O dakīka-i i'tizâlimde yerlere geçmek istiyordum! O geniş mantolara bürünmüş olan safların bir vaz'-ı ihtişâm ü azâmetle birden eğildiklerini: Rükû' ve sücûdlarını görüyor ve –her tebdîl-i vaz'iyyette– tekerrür etmekte olan:

"Allâhu ekber!"

Zemzeme-i ulviyyesini işitiyorum.

Bu na't-ı azamet-i İlâhiyye; bu vasf-ı ezelî-i kibriyâ vicdânımı o kadar titretiyor, rûhumu o derece tehyîc ediyordu, ki te'sîrin bu rütbe-i i'câz-nümûnunu okuduğum felsefe kitaplarının ilâhiyât kısımlarından hiç birindeki delâil-i mâfevka't-tabîiyye bende böyle bir te'sîr husûle getirmedi.

Hicâb-ı vahdetimden öyle bir kâbûs-ı ıztırâb altında eziliyordum, ki mümkün değil ta'rîf edemem.

Demin nazarımda en küçük emrime âmâde bir sürü hizmetkâr addeylediğim bu Arab süvarîlerinin şimdi bana karşı ulvî bir tefevvukla iftihâr eylemekte olduklarını âdetâ hissediyordum. Hemen onlara "ben de sizin gibi mü'min ve muvahhidim. namaz kılmasını, ibâdet etmesini bilirim!" diye bağıracağım, koşup aralarına gireceğim geliyordu!

O ne veleh-bahş ulvî manzara, o ne dil-firîb âheng-i vifâk u ittihâd idi, ki yapağıdan ma'mûl elbiselere bürünmüş olan o Arablar gösteriyordu!

O horun, o haşarı, hattâ binicilikteki iktidâr ve mahâret-i fevkalâdeleri şöhretgîr-i âlem olan o Arabların bile güçlükle zabtedebilecekleri derecede haşarı olan atlar; yanıbaşlarında… Hepsi toplu! Hepsi ses[si]z; hareketsiz başları önlerinde dizginler yerlerde!

Sanki bu atlar efendilerinin kılmakta oldukları namazlarını tebcîl ve takdîs ediyorlardı.

[1] Metinde (خوانم) şeklinde yazılmıştır.

Bu hayvanlar, "Cenâb-ı Peyâmber-i a'zam efendimiz hazretleri"nin rükûb-ı saâdetleriyle şeref-yâb olan at cinsinden idiler. O bahtiyâr at, ki Hazret-i Cibrîl'in tavsiyesi üzerine Cenâb-ı Peyâmber-i a'zam aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri mübârek pîrâhenlerinin ucuyla lutfen burun deliklerini silmişler!

Sahrâlıların bu pâyânsız ufukları içinde vücûduna yapışmışcasına gâyet dar ve münâsebetsiz bir kisve-i askeriyyeyi lâbis tek bir ben bulunuyor idim.

Rûhun ihtisâsât-ı ulviyye-i dînîyye içinde istiğrâkına, i'tilâsına pek müsâid olan şu sahrâda Cenâb-ı Hakk'a o kadar sâf o kadar ulvî namaz kılmada, rükû' ve secdelerini mütevâliyen tekrar eylemekte olan bu Arablar karşısında ben –bilhassa bu vaz'iyyet-i bî-edebânemle– bir idrâksiz hayvanı (!) –daha doğrusu– bir (köpek!??)i taklîd ediyordum!

Vaktâki tenezzühden avdet edip vahdetgâhıma çekildim. Vicdânımı, rûhumu istîlâ etmiş olan teessürât bütün bütün galeyâna başladı. Bir derecede, ki zabtında cidden müşkilât çekiyordum.

İslâmiyet'in bu câzibedâr, bu sehhâr hüsn-i lâhûtîsine incizâbım dakîka dakîka ateşleniyor, o coşkun, o tûfân-nümûn hissiyyât-ı sevâd u garâmım bir seyl-i münhadir gibi İslâmiyet'e doğru akıp gidiyordu.

Bana öyle geliyordu, ki: Cenâb-ı Hakk'a lâyık, hakîkī takdîsât ve tahmîdât arzeden adamları ilk defa olarak şu sahrânın hür ve âzâde hayât-ı bedâveti içinde görüyor ve "hakîkī ibâdet varsa işte ancak müslümanların şu azametli namazları, şu ulvî rükû'ları, şu kudsî secdeleridir!" diyorum. Bir de o dakîkada kilise âyîni hâtırıma geldi; namaz ile yekdiğerini mukāyese etmek istedim, nerede…! İbâdet nâmı altında yapılan bu âyînler sırf dinsizlikten ilhâddan ibâret! Nefret…. garblıların bu dinsizliklerine, ikr[â]h…. bu ilhâdlarına!

(Okusunlar! Okusunlar da –eğer zerre kadar akılları, zerre kadar vicdânları, zerre kadar insâfları; eğer damarlarında zerre kadar Türk kanı, zerre kadar kalblerinde İslâm hissi varsa!– başlarını elleri arasına alıp, Renan'ın i'tirâfâtını, nedâmetlerini, Kont **[120]** hazretlerinin ihtisâsât-ı ulviyye-i hakperestânesinin esbâbını düşünsünler!

Sübhânallâh! Sübhânallâh! Bir kere daha Sübhânallâh! Şu sahîfeleri –hîn-i tercümede– bilmem kaçıncı defadır, ki okuyorum her okuyuşumda vicdânımdan bir sadâ-yı hayret ve istiğrâb kopuyor; sâmiamı çınlattırıyor! Âdetâ gözlerime inanamayacağım, galat-ı rü'yetle ithâm edeceğim geliyor! Biz; şevketli dînimizin, bu mukaddes hakîkatü'l-hakāyık-ı ezeliyyenin –a'dâsına karşı– müdâfaasını o mütefennin (!), mütefekkir (!), ilim ve irfân da'vâsıyla göklere çıkmak isteyen gençlerimizden beklerken, bütün fazîleti, bütün meziyeti kisve-i mukaddese-i şer'iyyesine münhasır bazı sîgacılara, Zeyd ile kıyâm arasındaki nisbet-i hayriyye arasına sıkışmış kalmış mütehassıslara cevâmi'-i şerîfede evet evet cevâmi'-i şerîfede ders-i hakîkat ve fazîlet vererek şu zavallı ümmet-i Muhammediyye'nin gözlerindeki bağı çözmeleri, kulaklarındaki pamuğu çıkarmaları lâzım gelirken bu zavallılar, hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyyeden fikren ve rûhan büsbütün ayrılıyorlar. İslâmiyet'e, hayât-ı ictimâiyye ve milliyye-i İslâmiyyeye kat'iyyen bîgâne bir unsur hâlinde kalıyorlar! Öteden Fransız doğmuş, Fransız büyümüş bir Kont çıkıyor, hakk u hakîkat nâmına İslâmiyet'i takdîs, İslâmiyet'i –düşmanlarına karşı– bütün kuvvetiyle müdâfaa ediyor! Hiç olmazsa bâri Avrupalıların bu gibi âsâr-ı celîlesini okusalar da tercüme etseler! Hayır! İslâmiyet'i zulmen tahkîr eden âsâr-ı mel'ûneyi tercüme daha hoşlarına gidiyor!!!)

İşte câmi'; nazar-ı idrâki, çeşm-i basîreti kamaştıran envâr-ı füyûzât-ı İlâhiyyenin tecellîgâh-ı şa'şaa-nisârı!

O; bir Ka'be-i insâniyyettir, ki içine giren Renan gibi en büyük düşmanlarının bile kalblerindeki gayz u kîni –velev bir lahza için olsun– susdurur! Çarpılmış vicdânını düzeltir! Rûhuna kuvvet verir.

İşte rûh o kuvvetle belini doğrultarak sâhibini sarsar, o nedâmetler, o i'tirâflar aynıyla o sarsıntılardır. O bir matâf-ı medeniyyettir, ki tâif ü âkiflerini libâs-ı unsuriyetlerinden, kisve-i kavmiyyetlerinden tecrîd eder. Rûhlarını yoğurur, bir kütle-i diyânet, bir vücûd-ı İslâmiyyet yapar. Her biri bir zerre-i nûr! Her biri bir katre-i ziyâ! Yirmi dört saatte beş defa gelen mü'minlerinin âyîne-i vicdânlarına her iki ictimâ' arasındaki fâsılalar içinde konan gubâr-ı infiâlât ve ihtirâsâtı siler. Daima mücellâ ve musaffâ bulundurur, dargınları barıştırır, birbirine yaklaştırır. Öpüştürür, halâlleştirir. Zalemenin, cebâbirenin mezâlim ü i'tisâfâtını –isimlerini yâda tenezzül etmeksizin– yüzlerine çarpar. Mazlûmları nefrîn, makhûrları tesliyet eder. Hey'et-i celîle-i İslâmiyyenin ma'nen ve maddeten bütün revâbıt-ı ictimâiyye ve milliyyesini daima tevsîk eder.

En ufak, en âdî görünen bir râbıtanın inkıtâına imkân bırakmaz. Hepsi bir cân! Hepsi bir vücûd! Öyle "bünyânun mersûs" sitâyiş-i Kur'âniyyesinin memdûh-ı mücessemi, mevsûf-ı zî-hayatı olan bir kal'a-i âhenîn-i ittihâd vücûda getirir, ki değil onun kapılarını kırmak, değil onu feth u teshîr etmek hattâ en ufak bir taşını bile yerinden oynatabilecek ne bir İskender tasavvur olunur ne de bir Dârâ….!

İşte bunun en müşa'şa' bir delîli:

"Bedr-i Kübrâ" harb-i celîlidir. Sultân-ı tevhîd, henüz pâyitaht-ı ittihâdını te'sîs ediyor, henüz serîr-i kudsiyet-masîri üzere –birkaç yüz kişiden ibâret olan– muvahhidlerine ref'-i cemâl ederek ezhâr-ı ibtisâm saçıyordu. Bir Mekke kāfile-i ticâreti Şâm'dan avdet ediyor, Medîne-i Münevvere civârından geçmek üzere bulunuyordu.

Cibrîl-i Emîn geldi; seyf-i cihâdı cenâb-ı eşcau'l-enbiyâ (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretlerinin miyân-ı mübâreklerine kuşattı.

Kāfilenin ta'kîb buyurulduğunu Mekke haber aldı. Derhal bin kişilik bir kuvvetle imdâdına koştu. Kāfile ise henüz hudûd-ı ta'kîb dâhilinde mahkûm-ı şikâr bulunuyordu.

Revhâ' mevkiinde bulunan ordu-yı hümâyûn kāfileye yetişmek üzere yola çıkmış, Safrâ' denilen mahalle yaklaşmıştı; bir de Kureyş ordusunun gelmekte olduğu haber alındı. Şeref-sâdır ola[n] irâde-i kudsiyye-i Risâlet-penâh-ı

a'zamî (aleyhissalâtü vesselâm) üzerine derhal Meclis-i Şûrâ ictimâ' ve in'ikād etti.

Zât-ı akdes-i hümâyûn –kāfile elimizin altında fakat Kureyş'in de ordusu geliyor. Bu iki tâifeden birini şüphesiz Cenâb-ı Hak size va'd ediyor. Kāfileyi mi istersiniz yoksa Kureyş ile harbi, muzafferiyeti mi?.....

Meclis – (Ba'de'l-istişâre) Kureyş'le harbi yâ Resûlallâh! Hazret-i Fârûk –Yâ Resûlallâh, Kureyş şimdiye kadar izzet ve şevketiyle yaşadı. Zillet görmedi. Elbette yolunuza fedâyı câna, Kureyş ile harbe âmâdeyiz.

Hazret-i Mikdâd – (Ayağa kalkarak) Yâ Resûlallâh! Allah'ın emrini infâz buyurmanızı istirhâm ederiz. Biz hepimiz yolunuza güle güle fedâ-yı câna teşneyiz.

Zât-ı hümâyun-ı Risâlet-penâh-ı a'zamîlerine Benî İsrâîl'in Cenâb-ı Mûsâ hazretlerine:

اذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ [1]

(Hârûn ile beraber git! Harb et! Biz burada otururuz) dedikleri gibi biz; –hâşâ! Söylemeyiz. Biz; emir buyurunuz maiyyet-i hümâyûnlarıyla Yemen'e kadar götürseniz gitmekte zerre kadar tereddüd etmeyiz.

Hazret-i Sa'd İbni Muâz –Vallâhi yâ Resûlallâh! Kölenize öyle geliyor ki bizi (Ensârı) murâd buyuruyorsunuz!

Zât-ı akdes-i hümâyûn –Evet….!

– Biz; zât-ı akdes-i hümâyûnlarına bütün samîmiyet-i kalbimizle, bütün **[121]** safvet-i vicdânımızla, bütün ismet-i rûhumuzla îmân ve Cenâb-ı Hak'dan getirdiğinizi tasdîk eyledik. Yolunuza bin cânımız olsa fedâ edeceğimize ahd ü mîsâk ettik. Emr u irâde zât-ı akdes-i hümâyûnlarınındır, infâz buyurunuz yâ Resûlallâh! Bizden aslâ çekinmeyiniz! Zât-ı akdes-i Risâlet-penâh-ı a'zamîlerini meb'ûsün bi'l-hak buyuran Allâhu ekbere kasem ederim ki "Şu denizi karşıdan karşıya geçiniz!" diye fermân buyursanız bizden (Ensâr'dan) zerre kadar tehallüf edecek, geride kalacak bir ferd bulunmaz. A'dâmızı istikbâlden aslâ korkmayız! Meydân-ı harbde sabûr u sadûkuz!

Me'mûldür ki Cenâb-ı Hak bizden memnûn olacağınız hidemât-ı mebrûreyi zât-ı akdes ü a'lâlarına gösterir.

Allah … Bu nasıl ulüvv-i vicdân!
Allah … Bu ne âşıkāne îmân!
Allâh… Bu melek mi yâ ki âdem
Vicdan bu suâl önünde ebsem
Ebsem nice olmasın ki söyle:
Târîhde misâli var mı böyle?
Deryâya atılmak bî-mehâbâ
Vermek buna âşikâre imzâ
İnsânda bu rütbe-i sadâkat…
Hayret… Buna bî-nihâye hayret!
Ya sen ne sanırsın kim bu dîni
Te'sîs eden mücâhidîni
İnsân idi onlar aynı insan
Kim her biri bir cihân-ı îmân

Bedr-i Kübrâ muzafferiyet-i azîmesini "La Martin" *Târîh-i Osmanî*'sinde şöyle vasfediyor: "İşte size yanar dağlar gibi feverân eden ve kâinâtı –Keyhüsrevlerin, Napolyonların milyonlarca ordularından daha müdhiş bir sûrette– zîr ü zeber etmek üzere meydân-ı hamâsete atılmaya hazırlanan bir ordu! Bir ordu ki deruhde ettiği harbin ehemmiyet ve azametiyle mevcûd-ı adedîsi arasında nisbet tasavvur olunmaz. Bu; bir ordu değil, ancak onun talîası pîştârı olabilir.

"Bir milyon cengâver bir harîs-ı câhın âmâl-i fâtihâne ve sevdâ-yı şöhretperestâne uğrunda mahvolarak yeryüzünde kemiklerinden başka bir eser bırakmazlar!

"Üç yüz on dört kişilik şu bir avuç şîr-i nerler ise sırf i'lâyı kelimetullâh fikr-i ulvîsiyle a'dâ-yı müşrikîne karşı sıyırdıkları kılıçlarına küre-i arzın –ilâ mâşâallâh asırlarca zîr-i pâ-yı satvet ü şehâmetlerinde bulunacak– bir sülüsüne baş eğdirdiler!

"Artık nazarları a'dâdın kesretiyle eslihanın dehşeti arasında mahsûr kalan zamânemiz maddiyyûnunun en âlim geçineni ne derse desin dinleyemem. Muzafferiyet; adedin kesretinde değil belki muzafferiyet; Allah'ın ve Allah için akāid-i bâtıla erbâbına karşı sell-i seyf-i cihâd eden zât-ı "kudsî-sıfât"ındır. Cild 1 sayfa 184" İşte bu şevketli mücâhidînin, bu azametli müessisîn-i dînin sitâyişi hakkında bir Fransız filozofunun fikri! İ'tikādı! Vicdânı!

Bizde müslüman nâmını –bi-gayri hakkın– taşıyan ve tefennün nâmına -şüphesizdir ki,– tecennün etmiş garb medeniyet-i hayvâniyyesinin perestişkârları çılgınları görsünler de La Martin'e hande-i istihfâf u istihzâlar fırlatarak dîn-i celîl-i İslâm'a bîgâneliklerini, masonluklarını, ilhâdlarını tebrîkler etsinler!

Bizce La Martin gibi, Kont gibi; Lavale ve emsâlî fudelâyı garb şarkın bu mütefessih müslüman(!)larından, bu müteaffin dimâğlarından pek kıymetdâr; pek ulvîdir!

Çünkü i'tibâr hâtimeyedir. Onlar dînimizi tebcîl ü tekrîm ile bizi tâ garbdan memnûn ediyorlar. Bunlar ise içimizde ünvân-ı İslâm altında İslâmiyet'i tahkīr ederek kalbimize hançerler saplıyorlar! Sonra da –ne tuhaf!– vatan-ı İslâm'a, millet-i İslâm'a intisâb ve muhabbet da'vâsına kalkışarak gûyâ hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye içinde hakīkī bir mevcûdiyetleri varmış gibi din nâmına her şeyimize burunlarını sokuyorlar! İctihâd-ı frengâneler yürütüyorlar! Daha garîbi şu ki otuz milyon Osmanlı müslümanını kendileri gibi frengî illetiyle telvîs etmeye nefislerinde bir iktidâr, bir cesâret görüyorlar!

Cinnetlerini, rezâletlerini yüzlerine çarpanlara âteşler, alevler püskürüyorlar!

"Hem yakarsın berk-i şemşîr-i sitemle âlemi
Hem yine dersin ser-i kûyumda feryâd olmasın"

Lavaleler, La Martinler öldülerse Kont Dukasteriler sağdırlar. Gitsinler! Gitsinler de dinsizliklerinin, frenkliklerinin takdîrnâmelerini Kontlardan istesinler!

Baksın o Kontlar takdîrnâmemi verecekler yoksa başlarına avuç avuç tahkīrler, nefretler, istikrâhlar mı yağdıracaklar???

Biz; yine sadedimize gelelim:

[1] Mâide, 5/24.

Ordu-yı hümâyûn; Safrâ'dan kalkıyor. Bedir'e mütevecciheen yola çıkıyor. Birkaç saat sonra Bedir sâhası görünüyor. Fakat düşman ordusu daha evvelce gelmiş, su menbaını zabtetmiş. Ne gam, "Rahmeten li'l-âlemîn" beraberlerinde değil mi? Cenâb-ı Habbâb diyor ki: "Susuzluktan hayli ıztırâbda idik. Birden ufuklarda bulutlar göründü. Yükseldi. Mükemmel bir yağmur! O kadar ki vâdî bir nehr-i cârî şeklini aldı. Kana kana içtik; hayvanlarımızı da suvardık. Kablarımızı doldurduk. Bulunduğumuz meşy ü harekette zahmet çektiğimiz kumluk yer kesb-i salâbet etti. Artık ayaklarımız batmıyor. Râhatca yürüyorduk.

[122] Vâdînin yüksekce bir mevkiinde zât-ı akdes-i Risâlet-penâhlarına (aleyhissalâtü vesselâm) mahsûs bir (arîş) gölgelik yapıldı. İki ordu karşılaştı; harb başladı.

Muhâcirîn-i kirâm hazerâtı karşılarında pederlerini, amucalarını, birâderlerini, amuca ve halazâdelerini görüyorlardı. Daha dün bir hâne âilesi, bir âile, bir sülâle efrâdı iken birbirinden i'tikāden, rûhen ayrılmış ve o akîde-i tevhîd şeref-i âlü'l-âline hicret etmiş olan bu kahramanların o dakīkadaki hissiyâtları ne idi. Acaba âile sevdâsı, karâbet muhabbeti vicdânlarını sarsıyor, nedâmet kalblerine girebiliyor muydu? Aslâ! Aslâ!

Onların nazarında âile varsa âile-i diyânet, karâbet varsa dînde uhuvvet…! Hepsinin pederi, veliyyü'n-ni'meti, rûhu, hayatı, cihânı zât-ı akdes-i cenâb-ı Resûl-i kibriyâ!

İşte bu aşk-ı dîn, bu sevdâ-yı îmân, bu garâm-ı tevhîd onların bütün asabiyetlerine âmir-i mutlak idi.

İşte asıl La Martin ve emsâli Avrupa fudelâsını hayretten hayrete düşüren ittihâd-ı dînin bu derece-i bâlâ-terîni, bu rütbe-i i'câzıdır. Bunlar; Allah'ın birliğine, Resûl-i zî-şân (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretlerinin sıdk-ı risâlet ü nübüvvetine îmânlarını işte böyle hadd-i i'câza vardırdıkları ittihâdlarıyla isbât ettiler.

Sultân-ı Tevhîdin kişver-i ittihâdına üssü'l-esâs oldular!

Sultânü'l-enbiyâ (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretlerinin sâha-i Bedir'de hayme-i saâdetleri içinde bütün âlem-i melekûtu sarsan:

اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ...[1]

Duâ-yı müstecâbı nasıl bir sayha-i rûh, bir rûh-ı ulviyyet, bir rûh-ı heyecân olduğunu biraz düşünen masrû'lar gibi yerlere yuvarlanır! Saatlerce kendine gelemez! Kolay mı? O dakīkada din ya teessüs ediyor, ya….!

Onun içindir ki bu Bedr-i kübrâ arslanlarının kadrleri, şeref ü haysiyetleri ondan sonraki gazâlarda bulunanların hepsinin fevkında idi.

Onun içindir ki Cenâb-ı Hak onlara sevgili Peyâmber-i a'zamı lisânından:

اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ[2]

(Artık istediğinizi işleyebilesiniz ben sizi afvettim!) gibi emsâlsiz bir iltifât-ı cihân-derecâtına mazhar buyurdu.

Hazret-i Muallim Nâcî merhûm bu şîr-i nerleri şöyle vasf u tebcîl ediyor:

"Pîş-i çeşmimdedir ol cünd-i cihângîr henüz
Gûş-i cânımdadır ol gulgul-i tekbîr henüz
Aradan bin bu kadar sâl mürûr etmiş iken
Dil-i hassâsda hâkimdir o te'sîr henüz
Seyf-i İslâm'a değil sâika ta'bîri sezâ
Öyle bir sâika indirmedi takdîr henüz
Nazm-ı Kur'ân gibi ey encüm-i rahşân-ı hüdâ
Sizi üstâd-ı felek etmedi tanzîr henüz
Bî-basîretler ederler size isnâd-ı ufûl
Ediyor şa'şaanız âlemi tenvîr henüz" –mâba'di var–

Mehmed Fahreddin

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Saîd bin Abdürrâbîhî – Edebiyâtta şöhret-şiâr bir hânedânın necl-i nebîlidir. Kendisi fünûna daha ziyâde mütemâyil olmakla beraber te'sîr-i muhît ve verâset kānûnlarının lâ-yetegayyer ahkâmından tamâmıyla kurtulamamıştır.

Fi'l-hakīka bu büyük mütefennin de; bütün âilesi gibi rikkat-i hissiyle mümtâz nezîh bir şâir idi. Birâderzâdesi Ahmed bin Muhammed bin Abdürrâbîhî ile târîh-i edebiyâtta meşhûr olan müşâareleri üslûb-ı âlî ve müzeyyen için bedîanümâ birer misâl teşkîl eder.

Saîd asrının mümtâz ü hâzık etıbbâsıyla hem-ayâr sayılıyor. Ulûm-ı tabîiyyedeki vukūf u tebahhuru ise zerrîn kalemlerle hakkedilmeye lâyıktır. Bilhassa hâdisât-ı cevviyyeye dâir pek mühim tecârib ü müşâhedâtta bulunmuştur.

Ömer bin Hafs bin Bartak – Emîr Nâsır'ın nüdemâsından idi. Meşhûr İbnü'l-Cezzâr'ın halka-i tedrîsinde bulunmuştur. Endülüs'de ikmâl-i tahsîl ettikten sonra tevsî'-ı ma'lûmât maksadıyla Mağrib'e kadar bir seyâhat icrâ eylemişti. O vakitler bir çok eâzım-ı erbâb-ı ilme mecma' olan Kayrevân şehrinde altı ay kadar ihtiyâr-ı ikāmet ve İbni Cezzâr'ın derslerine müdâvemet eyledi. Avdetinde üstâdının *Zâdü'l-Misâfir* nâmındaki eser-i meşhûrunu dahi birlikte Endülüs'e götürmüştür.

İbni Bartak fünûn-ı tıbbıyyenin Endülüs'de sür'at-i intişârını te'mîn husûsunu hidemât-ı mühimme îfâsına muvaffak olan eâzımdan ve nâdir zekâlardandır. Ne çâre ki pek genç iken irtihâl eylemiş olduğu cihetle nâmı târîh-i fünûnda lâyık olduğu mertebe-i bülend ü iştihâra ihrâz edememiştir.

Muhammed bin Temlîh – Emîr Nâsır ve Mustansır Hakem devirlerinde iştihâr eden bu zât, her iki hükümdârın da musâhibleri miyânında ta'dâd olunuyor. Edebiyât ve fünûnda yed-i tûlâ sâhibi olduğu mervîdir.

Hakem tarafından meşhûr Kurtuba Câmi'-i şerîfi tetimmâtının inşâsına nezâret etmeye me'mûr edilmişti. Hikmet-i bedâyi'da gösterdiği nezâhet, **[123]** halîfenin fevkalâde memnûniyet ve nazar-ı istihsânını celbeylemiş ve mazhar-ı takdîr ü sitâyiş olmuştu.

İbni Temlîh tıbba dâir de mükemmel bir eser te'lîf eylemiştir.

[1] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Cihâd, 88.
[2] Fussilet, 41/40.

Ebû Abdillah bin el-Kînânî – Fünûnda mütebahhir, zekâda hârika bir nâdire-i fazîlet, bir timsâl-i ahlâk idi. Asrının en büyük ulemâsından tederrüs eylemiş ve hepsinin mazhar-ı teveccühü olmuştu.

Ebû Abdullah'ın devre-i tahsîli esnâsında Kurtuba Dârülfünûnu'nda icrâ-yı tedrîsâtla meşgūl olan zevât miyânında Muhammed bin Abdûn, Ömer bin Yûnus el-Herrânî, Hakîm-i Şehîr Ahmed bin Hafsûn, Ebû Abdullah Muhammed bin İbrahîm en-Nahvî, Ebû Abdullah Muhammed bin Mes'ûd en-Nehrî, Ebu'l-Kāsım bin Necm, Saîd es-Serkastî ve Mesleme gibi bülend nâsiyeler görüyoruz.

Bu büyük dâhîler vüs'at-i ma'lûmât ve ihâta-i ilmiyyeleriyle hayret-bahş birer ansiklopedist oldukları gibi her biri aynı zamanda şu'be-i ilmiyyeden birinde de kesb-i ihtisâs eylemişlerdi.

Yine bu devrin eâzım-ı erbâb-ı ilmi miyânında Ebûbekir Ahmed bin Câbir, Ebû Abdülmelik et-Tâkîfî, Hârûn bin Mûsâ el-Asrî, Muhammed bin Hamdûn el-Adevî gibi âlimler[1] yetişmiştir.

Muhammed bin Hamdûn tıb ve edebiyâtta kazandığı şöhret kadar ulûm-ı riyâziyyede dahi sâhib-i ihtisâs ve melekedir.

349 sene-i hicrîsinde şarka seyâhatle bir müddet Basra taraflarında ihtiyâr-ı ikāmet eylemişti. Şarkta bulunduğu bu müddet zarfında asrının en büyük âlimleriyle kesb-i ünsiyyet etmiş ve birçoklarının derslerine mülâzemette bulunmuştur.

Endülüs'e avdetinde bi-hakkın iştihâr eyledi. O vakitler Kurtuba'nın en hâzık etıbbâsından sayılıyordu.

Et-Teksîr ünvanlı eseri fevkalâde şöhret bulmuş ve büyük bir rağbetle istikbâl edilmişti.

Muhammed bin Hamdûn ulûm-ı riyâziyyeye âid de bazı âsâr te'lîfine muvaffak olmuştur.

Abdurrahmân bin İshâk bin el-Heysem – Meşhûr etıbbâdan ve Endülüs nebâtiyyûnundandır. *İktifâ* ünvanlı eser-i tıbbîsi ile *Kitâbü'l-Kemâl ve't-Temâm* nâmındaki te'lîf-i güzîni meşhûr ve ma'rûfdur.

Endülüs'de neşv ü nemâ bulan nebâtâtın evsâf ve havâssından ilk defa bahseden zât İbni Heysem'dir. Müşârunileyh ilm-i nebâtât müessislerinden addolunabilir.

İbni Cülcül – İsmi Ebû Dâvûd Süleyman bin Hassân olup târîh-i ulûmda İbni Cülcül lakabıyla ma'rûfdur. Tevellüd ve vefâtı târîhlerine dâir bibliyoğrafilerde bir kayda tesâdüf olunamıyorsa da onuncu asr-ı mîlâdînin nısf-ı ahîrinde hükümrân olan Halîfe Hişâm'ın hizmet-i tabâbetinde bulunmuş olduğu mevsûkan beyân edildiği cihetle dördüncü asr-ı hicrî erbâb-ı fenni miyânında ta'dâd olunabilir.

İbni Cülcül ta'bîrât-ı tıbbiyye-i Yûnâniyye'yi Arabcaya nakl ve tercüme husûsunda pek büyük bir iktidâr ve mahâret göstermiştir.

Hükemâ-yı kadîmeden Diskuridis nâm zâtın eser-i te'lîfi olan ilm-i nebâtâta dâir bir kitaba İbni Cülcül tarafından yazılmış olan zeylde nebâtiyyûn-ı kadîmece külliyyen mechûl bir çok nebât isimleri görülüyor. İbni Cülcül'ün ilm-i nebâtâta dâir tetkīkāt ve tetebbuât-ı amîkada bulunmuş olduğu zeyl-i mezkûrun mütâlaasından anlaşılmaktadır. İbni Cülcül fenn-i tıbba dâir yazdığı âsârdan başka Hişâm devrinde iştihâr etmiş olan etibbânın terâcim-i ahvâlinden bâhis *Târîh-i Etibbâ* nâmı altında bir kitap daha te'lîf eylemiştir. İbni Ebî Usaybia bile kitâb-ı meşhûrunda ekseriyâ İbni Cülcül'den istişhâd eylemektedir.

Târîh-i Etibbâ'da dördüncü asr-ı hicrîde Endülüs maârif-i İslâmiyyesi hakkında pek esâslı ma'lûmât münderic olduğu için İbni Baytâr dahi bir çok husûsda eser-i mezkûru me'haz olarak kabûl eylemiştir. Bu miyânda coğrafiyyûn-ı İslâmiyyeden İbni Havkal'ı zikredebiliriz. İbni Havkal, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik* ünvanlı eseriyledir ki Avrupa'da şöhret-i şâyia kazandı. Esâsen maskat-ı re'si Musul'dür. Fakat üç yüz elli târîh-i hicrîsinde berây-ı seyâhat Endülüs'e azîmet eylemiş olduğu cihetle dördüncü asır Endülüs ulemâsı miyânında ta'dâd olunabilir.

Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik garâibât-ı akvâm ile mâlî bir kitâb-ı pür-iberdir. İbni Havkal medîd seyâhati esnâsında uğradığı memâlik ahâlîsinin i'tiyâdât, mezâhib ve ahvâl-i husûsiyye-i garîbelerini yakından tedkīk etmiş ve görüp anladığı şeyleri ibret-bîn bir kalemle eserinde tasvîr eylemiştir.

İbni Saîd el-Kâtib – Endülüs'ün bu hârika-i irfânı en meşhûr etibbâdan olup bilhassa fenn-i kıbâle ve ilm-i teşrîhde en büyük mütehassıslar derecesine irtikā eylemiştir.

İspanya'da Madrid civârındaki Escorial Kütübhânesi'nde mahfûz bir eseri Avrupa mehâfil-i ilmiyyesinde fevkalâde mazhar-ı takdîr ü sitâyiş olmaktadır. El-Kâtib, Mustansır devri yani dördüncü asr-ı hicrî evâhiri eâzımındandır. Escorial Kütübhânesi'nin sîne-i ihtirâmında gizlenen kitâb-ı meşhûrunda fenn-i kıbâlenin en dakīk mebâhisi, tevlîd-i cenîn ve hâmile kadınlarla nev-zâdın tarz-ı tedâvîlerine âid mesâil-i gâmızayı rengîn bir kalemle tasvîr u beyân eylemiştir. Bir çocuğun velâdetinden i'tibâren sinn-i rüşde vâsıl oluncaya kadar geçireceği edvâr-ı müteâkıbede terbiye-i cismâniyye ve rûhâniyyesi için kabûl ve tatbîk edilmesi lâzım gelen kavâid-i esâsiyye bu kitabda tamâmıyla gösterilmiştir.

Eser-i mezkûr on beş bâba münkasemdir. Birinciden beşinci bâba kadar cürsûme, a'zâ-i tenâsüliyye-i cinsiyye ve tevellüdât tedkīk ve mütâlaa edilmiştir.

Altıncı bâbda haml ve müddet-i hamlden, yedincide hâmile kadınların sûret-i tağdiyye ve muhâfazalarından, sekizincide vaz'-ı hamlden, dokuzuncuda **[124]** irzâ'dan ve onuncu bâbda dahi tesennün-i etfâlden bahsedilmiştir.

Müteâkıb bâblarda ise bir çocuk sinn-i rüşde vâsıl oluncaya kadar ta'kīb edilmesi lâzım gelen tarz-ı tağdiye ve terbiyeden bahsolunmuş ve nihâyet on beşinci bâbda dahi sinn-i rüşd îcâbâtı nazaran tedkīk ve mütâlaaya alınarak vakitten evvel yetişmiş olan cinseyn hakkında pek amîk mülâhazât yürüdülmüştür.

İbnü's-Saîd bu eserinde etıbbâ-yı kadîmeden Hipokrat (Bakrat), Galiyen (Calinus) ve Aristo (Aristotales)'nun terbiye-i etfâl hakkındaki fikirlerini tenkīd ettiği gibi Hind hüke-

[1] Metinde (المعبلر)" şeklinde yazılmıştır.

mâsının da bu husûsdaki mütâlaalarını tezkâr etmeği unutmamıştır.

Altıncı bâbda, hâmile iken vefât ederek alelacele defnedilmiş olan iki kadının kabirde vaz'-ı haml eylemiş olduklarına dâir iki vak'a-i garîbeden bahs ve bu vak'alardan birinin kendi zamanında yani 340 senesinde vukūa gelmiş olduğunu ilâveten beyân ve bu gibi fecîalara meydan verilmemek için ittihâzı îcâb eden tedâbîri ityân eylemektedir.

Vaz'-ı hamlden bahsederken kābilenin her halde tecrübe-dîde ve sâhib-i mahâret olması lüzûmunu tezkâr ve îcâb eden âlât u edevât ile mücehhez bulunmasını da ihtâr ediyor. Usret-i tevlîdi mûcib olan esbâba dâir de ayrıca tafsîlât veriyor.

Etfâlin edvâr-ı hayâtiyye-i evveliyyelerine tahsîs ettiği onuncu bâbdan on beşinci bâba kadar olan sahîfelerde unfuvân-ı sabâvetin her devrinde çocuğun ma'rûz olabileceği emrâz yegân yegân ta'dâd ve tavsîf edilmiştir.

İbnü's-Saîdî el-Kâtib'in bu kıymetdâr kitabı İspanya'nın Escorial Kütübhânesi'nde mevcûd ve kataloğun 833. numarasında mukayyeddir.

İbnü's-Saîd'i Avrupa erbâb-ı fennine mümtâz bir sîmâyı irfân olarak arzeden âsârdan birisi de te'lîfine muvaffak olduğu *Kitâbül-Envâ'* ünvanlı almanaktır. Bu eserin İbrânî hurûfuyla yazılmış bir nüsha-i Arabiyyesi Paris Kütübhânesi'nde mahfûz ve 1082 numarada mukayyeddir. Latince tercümesi de yine aynı kütübhânenin 9335. numarasında mahfûz ve mukayyeddir.

İbnü'l-Kâtib bu eserini Halîfe Hakem nâmına ithâf eylemiş olduğu dîbâcesinden anlaşılıyor. Yine bu mukaddimede eserin muhteviyâtı hakkında epeyce ma'lûmât mündericdir.

Kitâbü'l-Envâ' âdetâ bir takvîm-i sâl gibidir. Şuhûr sırasıyla zikredilirken her ay ibtidâsında o aya mahsûs şuûnâta dâir ma'lûmât-ı umûmiyye dercedilmiş olduğu gibi nihâyetlerine doğru da zirâat ve mevâsim-i hasâdiyyeye dâir mütâlaât-ı mühimme yürüdülmüştür.

Eser-i mezkûrun hem aslı ve hem Latince tercümesi Mösyö Dozi (Dozy) tarafından neşredilmiştir.

İbni Sa'cûk – Müverrih-i şehîr İbni Ebî Usaybia bu zâtın Hâcib Muhammed bin Ebî Ömer'in muâsır ve muhibbi olduğunu iddiâ ediyor. Târîh-i vefâtı hakkında serdedilen rivâyât pek muhtelifdir. (392. sene-i hicriyyesinde irtihâl eylediğine dâir olan rivâyet sıhhate karîbdir.)

İbni Ebî Usaybia sâhib-i tercümeyi hâzık bir tabîb, müdekkık bir âlim, münekkıd bir mütefekkir olarak tasvîr ediyor. Fenn-i tıbdan *Kitâbü'l-Edviyeti'l-Müfrede* ünvanlı eseri meşhûrdur.

Ebu'l-Kāsım Esbağ bin Muhammed bin Samah – Riyâzî-i şehîr Mesleme'nin mekteb-i irfânında perverişyâb-ı kemâl olan eâzımdandır. Gırnata'da tevellüd etmiş ve 426 senesinde yine orada âzim-i gülşen-sarây-ı ukbâ olmuştur.

İbni Samah, Mesleme mektebinin en fatîn, fa'âl tilmîzânından biridir. Ulûm-ı riyâziyye ve hey'iyyedeki vüs'at-i ma'lûmâtı muâsır rakībleri tarafından bile tasdîk u i'tirâf edilmektedir. İbni Samah'ı yalnız bir riyâzî-şinâs olarak tanımamalıdır. Bu büyük zât müdekkık bir riyâzî olduğu kadar aynı zamanda ulûm-ı tabîiyye ve tıbbiyyede dahi vukūf-ı tâmmı vardı. İlm-i hesâbın gavâmiz ve nazariyât-ı esâsiyyesini câmi' olan *Kitâbü'l-Muâmelât*'ı riyâziyâttaki vukūf ve vüs'at-i ilmiyyesini gösteriyor.

Tabîatü'l-Aded ünvanlı kitabı teşekkül-i a'dâd nazariyesiyle a'dâd-ı asliyyeye âid havâs ve deâvî-i mühimmeyi câmi'dir.

İlm-i hey'etten meşhûr Oklidis'in kitabına yazdığı *El-Medhal ile'l-Hendese* nâmındaki şerhle *El-Kitâbü'l-Kebîr fi'l-Hendese* ismindeki eseri kütüb-i mu'tebere-i fenniyyedendir.

İbni Samah deâvî ve mesâil-i hendesiyye ve riyâziyyenin halli husûsunda kendine mahsûs bir usûl-i mantıkī ta'kīb eylemiştir. Ekser-i mesâil-i hendesiyyeyi evvel emirde halledilmiş gibi nazar-ı i'tibâra alarak mütâlaâtına bir esâs ihzâr ve bilâhare münâkaşât ve muhâkemât-ı riyâziyye ile usûl-i hallerini istihrâc eylemektedir.

Fenn-i hey'etten *Kitâbü't-Ta'rîf bi-Sûreti San'ati'l-Üstürlâb* nâmındaki eseriyle *Zîc alâ Mezâhibi'l-Hind* ünvanlı kitabı zamanında pek ziyâde mazhar-ı rağbet olmuşlardı.

Ebu'l-Kāsım Ahmed bin Abdullah ibnü's-Saffâr – Bu zât dahi Mesleme mektebinin yetiştirdiği nâdir zekâlardan biridir. Hayli müddet Kurtuba'da tedrîsâtla iştigāl eylemiş ve Endülüs'de ulûm-ı riyâziyyenin neşr u ta'mîmi için hidemât-ı mühimmede bulunmuştur. İbnü's-Saffâr ulûm-ı riyâziyyeden bilhassa hendesede mütehassıs idi. İlm-i hey'et ve üsturlâba dâir de iki eseri vardır. Ebu'l-Kāsım'ın birâderi de san'at-ı üsturlâbda iştihâr eden eâzımdandır. Bu iki birâder san'at-ı üsturlâbın nazariyât ve tatbîkātında bî-menend addolunurlar.

Ebu'l-Kāsım Halef bin Abbâs ez-Zehrâvî – Zehrâvî, târîh-i ulûmda **[125]** fenn-i cerrâhînin İslâmlar arasında derece-i terakkīsini temsîl eder. Bir nâdire-i irfân olup Avrupa âsâr-ı ilmiyyesinde Albukazis (Albucasis) nâmıyla yâd ü tezkâr edilmektedir. İsminin şöhret-i şâyiasına rağmen Zehrâvî'nin târîhçe-i hayâtı –maatteessüf– tamâmıyla mazbût ve mukayyed değildir.

Târîh-i vilâdeti sûret-i kat'iyyede ma'lûm değilse de Abdurrahmân-ı Sâlis tarafından 936 sene-i mîlâdîsinde nedîme-i meşhûresi (Zehrâ') nâmına Kurtuba yakınında inşâ edilen saray civârındaki kasabada mehd-ârâ-yı âlem-i şühûd olduğu muhakkaktır. Hattâ kendisine ez-Zehrâvî lakâbının verilmesi de bundan neş'et eylemiştir.

Meşhûr Kazîrî, Zehrâvî'yi on ve on birinci asr-ı mîlâdî eâzım-ı erbâb-ı [fen] miyânında ta'dâd ediyor. Leon Afriken ise 404. sene-i hicrîsinde Kurtuba'da vefât ettiğini iddiâ ediyor. Kâtib Çelebi ve ez-Zehebî hicret-i Nebeviyye'nin dört yüzüncü senesinden sonra irtihâl-i dâr-ı bekā eylemiş olduğunu zikr u beyân ediyorlar.

Şu muhtelif rivâyetlere nazaran Zehrâvî'nin dördüncü ve beşinci asr-ı hicrî ulemâsından olduğuna hükmedebiliriz.

Zehrâvî ekser bibliyoğrafi kitaplarında *Sâhibü't-Ta'rîf* lakabıyla yâd edilmektedir. Esâsen bu büyük zât Şark'da olduğu kadar Garb mehâfil-i ilmiyyesinde dahi iştihâr eylemiştir. Fenn-i cerrâhîdeki iktidâr u ihtisâsı zamanı etıbbâsının mazhar-ı takdîr u sitâyişi olduğu gibi bu fenne dâir

yazdığı âsâr da senelerce Avrupa fakültelerinde tedrîs edilmiştir.

Fenn-i cerrâhî, esâs ve terakkīsini Zehrâvî'ye medyûndur. *Kitâbü'z-Zehrâvî* ismindeki eseri makbûl ve mu'teberdir. Fakat Zehrâvî nâmını şöhretgîr-i âfâk eden eser-i muazzam, otuz bâbdan mürekkeb olan *et-Tasrîf li-Men Acez ani't-Te'lîf* ünvanlı kitâb-ı lâ-yemûttür ki bütün ma'nâsıyla bir tıb ansiklopedisi sayılabilir. Defeâtle Latince'ye tercüme edilmiş olduğu gibi her bâbı için Avrupa'da bir çok şerhler, hâşiyeler ve tenkīdler yazılmıştır.

Et-Tasrîf'in hey'et-i mecmûası pek ziyâde kıymetdâr olmakla beraber bilhassa fenn-i cerrâhîden bâhis olan kısımları hayret-bahş bir tekâmüle mâliktir. Meselâ tertîb-i edviye hakkındaki bâbda edviyenin yalnız sûret-i tertîbinden bahs ile iktifâ edilmemiş belki tarz-ı muhâfazaları ve hattâ mi'yârları bile zikr u ityân olunmuştur.

Paris Kütübhânesi'nde *et-Tasrîf*'in müteaddid Latince tercümeleri mevcûd olduğu gibi yazma nüsha-i Arabiyyesi de mahfûzdur. Kitabın metn-i Arabiyyesi on sekizinci asırda Oxford'[d]a, İngiltere'de neşredilmiştir.

Et-Tasrîf'in fenn-i cerrâhîden bâhis olan kısmı başlıca üç bâba ayrılmıştır.

Birinci bâbda iktivâ' (dağlama)dan, ikincide âlât-ı cerrâhiyye ile icrâ edilecek ameliyâttan ve üçüncü bâbda ise çıkık ve kırıkların sûret-i ilsâkından bahsedilmiştir.

Et-Tasrîf'in kıymet-i fenniyesini i'lâ eden esbâbdan birisi de cerrâhlıkta müsta'mel âlât ü edevâtın şekillerini hâvî olmasıdır. Eserine ilk defa olarak âlât ve echize-i fenniyye eşkâlini derc u ilâve eden zât Zehrâvî'dir. *Et-Tasrîf*'de iki yüzden ziyâde eşkâl mevcûddur. Fenn-i cerrâhînin üssü'l-esâsı ilm-i teşrîh olduğu *Et-Tasrîf*'in mukaddimesinde derin bir vukūf, metîn bir ifâde ile şerh u îzâh edilmiş ve bu miyânda ilm-i teşrîhden bî-haber bazı mütetabbibler tarafından yapılan ameliyelerin bâdî olduğu nâ-kābil-i telâfî felâketlere dâir bir çok vak'alar serdedilmiştir. Zehrâvî bu eserinde fenn-i cerrâhînin esâsını pek metîn bir sûrette vaz' u te'sîse muvaffak olmuştur. Esâsen kitabın kıymet ü ehemmiyeti ve terakkıyât-ı fenniyyeye olan olan hizmeti bütün erbâb-ı ilmin taht-ı tasdîk u i'tirâfındadır.

Quy Doşolyak (Quy Derrchauliac) eserlerinde *et-Tasrîf*'i esâs ü me'haz ittihâz eylemiştir.

Fabris (Fabrice) Zehrâvî'nin kudret-i ilmiyyesinden, müellifinin kıymet ü ehemmiyetinden bir lisân-ı sitâyişle bahse mecbûriyet hisseyliyor.

Haller –Hutût-ı âkıde-i şerâyîniyye'nin– Amber ve Ezpare (Ambrse eparee)'den hayli zaman evvel –Zehrâvî tarafından tasvîr u beyân edilmiş olduğunu isbât eylemek[de]dir.

Portal enfde hâsıl olan polipleri ihrâc için ilk defa kroşe isti'mâlini tasavvur ve tatbîk eden zâtın Zehrâvî olduğunu i'tirâf ediyor. Fraynd (Freind) Zehrâvî'ye tahsîs ettiği sahîfelerde bir çok mütâlaât ve tenkīdât yürüttükten sonra kendisini fenn-i cerrâhînin müessisi olmak üzere tasvîr ediyor.

İspranjel (Sdrengel) diyor ki: Kadınlarda haze'u'l-hasât (Lithotme) ameliyesinden birinci defa bahseden Zehrâvî olmuştur. Bu büyük zâtın lâ-yemût eseri; târîh-i fende; ilm-i teşrîhe ibtinâen cerrâhlığı bir fenn-i müdevven hâline koyan ilk yegâne eser olarak pâyidâr kalacaktır.

Şenniğ (Cahnning) *et-Tasrîf*'in fenn-i aslîsini Latince tercümesi ile birlikte neşre muvaffak olmuştur. Mösyö Lütyen ise bazı yazılarını Fransızca'ya nakl ü tercüme eyledi. Paris ve Escorial kütübhânelerinde *et-Tasrîf*'in yazma bir nüsha-i Arabiyyesi mevcûd ve mahfûzdur.

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Bir sene sonra Şîr Muhammed Hân vefât etti. Abdurrahîm Hân onun yerine geçeceğini umuyordu. Fakat hakkında pederimin pek de hüsn-i **[126]** nazarı olmadığından umûm kumandanlığa Abdurraûf Hân'ı intihâb eyledi.

Abdurraûf Hân müteaddid muhârebelerde bulunup Kandehar cenginde maktûl olan ve Kandehar hükümdârı Şâh Hüseyin Gulicânî'nin vezîri Ca'fer Hân evlâdından olduğu mervî bulunan "Ca'fer Hân"ın oğlu idi.

Bu zât, pederimin teveccüh ve intihâbına teşekkürle beraber:

Bir seneden beri hapisde yatan ve şimdiye kadar gördüğü cezâ kâfî olan mahdûmunuz dururken, benim kumandanlığım münâsib değildir. Lâyık olan Şîr Muhammed Hân'ın yerine onun şâkirdini ta'yîn etmektir, dedi. Pederim Abdurraûf Hân'ın sözünü kabûl eylemeyecek olduysa da etrâfdan vukū' bulan recâ-yı musırrâne üzerine beni celb ve imtihâna muvâfakat gösterdi.

Yüzümü yıkayıp uzayan saçlarımı kesdirmeden, hapsolunduğum günden beri arkamda duran elbiseyi değiştirmeden, ayağımdaki zincirle dîvâna gidip babamın huzûrunda durdum.

Peder; beni bu halde görüncü şefkat-i übüvveti galeyâna geldi, gözleri yaşla doldu.

– Niçin böyle münâsebetsizliğe kalkışmıştın? diye sordu.

– Ben bir şey yapmamıştım. Uğradığım şu beliyyenin sebebi, kendisini size hayırhâh olmak üzere tanıtan bazı nâkeslerdir; dediğim sırada Abdurrahîm Hân da dîvâna girdi. Onu görünce:

– Beni zincirde bırakan işte bu hâindir. Artık hangimizin muhtî garazkâr olduğu anlaşılmalıdır, dedim.

Abdurrahîm Hân, sözlerimden fenâ halde bozuldu. Ne yapacağını, ne söyleyeceğini şaşırdı.

Pederim, huzûrundaki ashâb-ı menâsıba tevcîh-i hitâb ile:

– Bu deli oğlumu size sipehsâlâr ta'yîn ettim, dedi.

Huzzâr:

– Allah saklasın, mahdûmunuz neden deli olsun? Biz pek iyi biliriz ki o, âkıl ü mütefennin bir gençtir. Siz de anladınız ki onu nazarınızdan düşüren birtakım kâfir-i ni'met herîflerin isnâdâtıdır.

Cevâbını verdiler. Bundan sonra pederim beni hapisden ıtlâk etti. Huzûrundan çıkıp hamama gittim. Ba'de'l-

istihmâm dâireme geldiğim gibi evvelce maiyyetimde bulunanlar tekrar hizmetime koştular ve nâil-i saâdet oluşumu tebrîk eylediler.

Ertesi günü umûr-ı askeriyyenin idâresini uhdeme aldım. Evvel-emirde fabrikalarla Tophâne'nin ıslâhını düşünüp o vakit Tophâne zâbiti olan (muahharan da tarafımdan Hindistan Vekîli bulunan) General Ahmed Hân'ı Fabrikalar Riyâseti'ne ve Muhammed Zaman Hân'ı Tophâne Riyâseti'ne, Serdâr İskender Hân'ı da Umûm Piyâde Taburları Kumandanlığı'na ta'yîn ettim. (Bu İskender Hân, sonraları Ruslarla Buhârâ emîrinin ettiği muhârebede şehîd oldu. Birâderi Gulâm Haydar Hân hâlâ Kâbil sipehsâlârıdır.)

Kendim askerin ahvâl-i umûmiyyesi hakkında düşünüp mülâhazâtımı hergün rapor şeklinde pederime takdîme başladım.

Babam, gittikce benden hoşnûd oluyor, asker de ale't-tedrîc terakkī gösteriyordu. Bu terakkīnin esbâb-ı adîdesinden biri ve belki birincisi rüesâ-yı umûrun değiştirilmesi idi. Çünkü evvelkiler, gevşek ve ten-perver oldukları Şîr Muhammed Hân zamanında rüşvet almaya da alışmışlar ve bit-tabi' hiçbir iş görememişlerdi. Kemâ kāle eş-Şeyh Sa'dî:

زينهار از قرين بد زنهار وَ قِنا رَبَنا عذابَ النّار

Benim ta'yîn ettiklerim ise, müstevfî maâşlarını muntazaman aldıkları cihetle hâllerinden memnûn ve irtikâb ü irtişâdan muhteriz olup uhdelerindeki vezâifin hüsn-i îfâsına çalışmakta idiler.

Fazl-ı İlâhî'den me'mûldür ki akvâl ü ef'âl-i nâsıhânemle milletim mütenassıh olarak derece derece tarîk-ı terakkīde ilerleyeler.

§

Pederim, hidemât-ı hasenemi müşâhede edince umûr-ı mülkiyye ve mâliyyeye kendisi nezâret eyleyerek umûr-ı askeriyyeyi tamâmıyla bana bıraktı ve bu husûsda salâhiyet-i vâsia verdi.

Biraz sonra babam Taşğırğan'a gitti. Ben de maiyyetimdeki asâkir-i hâssa ile kendisini ta'kīb ettim. Oraya varınca Mîr Atalık'ın birâderi bazı hedâyâ ile gelip görüştü. Pederim, müşârun-ileyhe ikrâm u ihtirâm göstermekle beraber avdetinde:

– Memleketiniz "Katagan" Ceyhun sâhilinde ve Afgānistân kurbünde vâki' olmasına rağmen kendinizi Buhârâ emîrinin mahmîsi addediyorsunuz. Bundan böyle Afgānistân'ın taht-ı himâyesine girip hutbede Emîr Dost Muhammed Hân'ın nâmını okumalısınız… Tavsiyesinde bulundu.

Birâderinin getirdiği haber üzerine Mîr Atalık'ın canı sıkılıp kardeşini hapsetmek istedi. Fakat müşârun-ileyh hapsolunmazdan evvel Taşğırğan'a müteveccihen kaçtı. Ta'kībine çıktılar ve "Ebdân" denilen mevki'de yetişip yakaladılar. Bu hâdiseyi işittiğimiz anda bir mikdâr asker gönderip müşârun-ileyhi kurtarmak istedik. Bizim askerimiz Ebdân'a vâsıl olmazdan evvel Mîr Atalık'ın askerleri, emîrlerinin kardeşini öldürmüşlerdi. Bizimkiler, asâkir-i muakkıbeyi ric'at ü hezîmete mecbûr eyledikten sonra dönüp geldiler.

Mîr Atalık, askerinin dûçâr-ı inhizâm olması üzerine berây-ı şekvâ Buhârâ hükümdârı Emîr Muzaffer'in nezdine gitti. Emîr ise o sıra tahta cülûs etmiş ve memleketi iğtişâş içinde kalmış olduğundan Hisar Şehri'nde oturuyordu. Şikâyât-ı vâkıaya tedâbîr-i vâhiyye ile mukābele etti. Mîr Atalık, tedâbîr-i Emîr'i kâfî görmüş olmalı ki bize meydan okurcasına haberler yolladı.

[127] Pederim, müşârun-ileyhin tehaddîsini ceddime bildirdi. O da, münâsib mikdâr askerle Katagan'a gidilmesini ve oraların zabt u teshîr edilmesini pederime emreyledi.

Emr-i vâki' üzerine pederim, birâderi Muhammed A'zam Hân'a haber gönderip nezdine da'vet etti.

İlkbaharda askerimiz Katagan cihetlerine yürümezden evvel ikmâl-i intizâm için düşünüp taşınmak fikriyle altı gün müsâade bir tarafdan da babamın mütalaât-ı mücerrebânesinden istifâde etmek istedim.

Pederim; ihtimâmât-ı intizâmkârânemi takdîren mücehhez bir at, müzehheb bir eğer, murassa' bir kılıç ihsan ederek:

–Git; Allah muînin olsun, seni Hudâ'ya emânet eyledim, dedi. Müteşekkiren elini öptüm.

İki gün sonra amcam Muhammed A'zam Hân'ın serdârlığı tekarrur etmesiyle kumandasına tâbi' olmak üzere hareket ettim.

Taşğırğan'a vusûlümde ahâlîsi karşı çıkıp ikrâm u ihtirâmda bulundular. Namazgâh ittihâz olunan sâhada orduyu kurdum ve izhâr-ı memnûniyyet için eşrâf-ı beldeyi ziyâfete da'vet ettim.

On beş gün kadar geçince amcam maiyyetiyle geldi, birlikte Hîbek'e doğru yola çıktık. Orada üç gün zarfında Kal'a-i Gûrî'ye muvâsalat ettik.

Kal'a-i Gûrî, Mîr Atalık piyâde ve süvârî askeriyle muhâfaza olunuyordu. Yirmi bin neferden ibâret askerimi kırk topla kal'anın karşısına ta'biye ettikten sonra mahfûz ve münâsib bir mevki'de ordugâh te'sîs ve ümerâ-yı askeriyyeden bazılarıyla görüşüp top yerleştirilecek noktaları ta'yîn eyledim ve gecenin karanlığından bil-istifâde siperler, istihkâmlar yapılmasına dâir de emirler verdim.

Ertesi günü öğleden sonra Emîr Atalık kırk bin süvâriyle dağın tepesinden bir nümâyiş yapıp kal'adaki askere kendini gösterdi ki maksadı mahsûrînin kuvve-i ma'neviyyesini tezyîd eylemekti. Ben de iki bin süvârî, on iki katır topu ve dört tabur piyâde ile müşârûn-ileyhin üzerine bağteten bir hücûm yaptırdım. Birden bire toplara ateş verdim. Mîr Atalık maiyyetimin azlığını bilmediği için sebât ü mukāvemet göstermedi.

Düşmanın hezîmetinden sonra ordugâha avdet ederek gece yarısına kadar bazı tedâbîr ittihâzıyla meşgūl oldum. Ba'dehu müretteb karakolların dikkatle muhâfaza-i mevki' eylemekte bulunduklarına emniyet hâsıl edince çadırıma gidip yattım.

Sabahleyin güneş doğarken üç fersah ileride karakol beklemek üzere üç bin nefer gönderdim, bunlar, oradaki levâzım ve eşyâyı bekleyecek, şâyed düşman tarafından bir hücûm vukū' bulursa müdâfaa etmekle beraber bana da

haber vereceklerdi. Üç gün sonra dört fersah mesâfede vaki' Çeşme-i Şîr ismindeki mevkie yirmi bin süvârînin gizlendiği ve ordugâhımıza gelen eşyâ ve mühimmâta hücûm ile zabtedileceği ihbâr olundu. Derhal dört bin süvârî, iki topla Gulâm Muhammed Hân Poplezaî'yi ve Muhammed Alem Hân'ı yolladım. Bunlar, ufak bir musâdeme netîcesinde Katagan süvârîlerini kaçırdıktan ve iki bin neferini de esîr aldıktan sonra dönüp geldi, düşman askerinin bakiyyetü's-süyûfu da Bağlan'daki ordugâhlarına doğru kaçtı.

Şu haber Katagan'a vâsıl olunca oradan dört buçuk fersah mesâfede ordu kurmuş olan Mîr Atalık, Kundûz tarafına çekildi.

Çeşme-i Şîr'e sevkeylediğim süvârîlerden bin neferi de Bağlan'a gidip feth u teshîr etti. Amcam bu müsâdemede şecâati görülenleri taltîf eylediği gibi tehâvünde bulunanları cezâlandırdı.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

MEKTEPLERDE DİN

Mekâtib-i resmiyyede din ve i'tikādiyât nasıl bir mevki'dedir? Mekteplilerimizin i'tikādı sağlam olarak yetişmesine dikkat ediliyor mu? Maârif Nezâreti'nin din hakkındaki programı nasıldır?

Bu suâllere cevap vermezden evvel tedrîsât-ı dîniyyenin nasıl cereyân ettiğini tahkīk etmek îcâb eder. Mekâtib-i husûsiyyeden bahsetmeyeceğim, çünkü bu mekteplerin millet nazarındaki mes'ûliyeti resmî mektepler derecesinde olmadığından ve zâten husûsî mektepler programlarını resmî mekteplere göre tanzîm ettiklerinden mekâtib-i resmiyyedeki din tedrîsâtını tedkīk etmek kifâyet eder; o halde tedrîsât-ı dîniyye bu mekteplerde nasıl gidiyor? En kısa ve kestirme cevap olarak: "Ezbercilik usûlü" diyeceğim. Anlamadan ezberletmek. İ'dâdîlerde din ve i'tikādiyât nâmına bir iki zâtın eserini okutuyorlar. Bu kitaplar ezbercilik usûlünün ta'mîminden başka bir şeye yaramıyor. Abdestin müstehabları kaçtır? Abdest duâsı nasıldır? Kuyuları nasıl tathîr ederler? Namazın mendûbları kaçtır? Sıfât-ı sübûtiyye nelerdir? *İlh*. Gibi bir takım suâller. Bu kitaplar muğlak ibâreli olduğundan talebe aynen ezberliyor, anlayamıyor. Hattâ o derecede ki bir çok muallimler sahîfe kenârlarına suâller yazdırıyor. Talebeyi isticvâb ederken kitabın suâllerini okuyarak soruyor. Talebe de kitabın muğlak ibârelerini sırasıyla ezber okuyor. Suâl başka bir tarza çevrilerek sorulacak olursa talebe cevap veremiyor. Anlamıyor bile, imtihânlar daha beter.

Öyle imtihânlar bilirim ki talebeden suâl nâmına yalnız bir "abdest duâsı" soruluyor. Talebe ezberden tamâmen okumaya muvaffak oldu mu artık başka suâle hâcet yok. On numara kazanıyor, okumazsa **[128]** dönüyor. Acaba on numara kazanan talebeden abdest duâsının ma'nâsını sorarsak cevap verebilir mi? Muallim anlatmış mı? Hayır hayır. Ne muallim anlatmış ne de müteallim anlamış. Kuru bir ezber. Mekteplerde Arabî'ye verilen ehemmiyet zâten ma'lûm!! Hele i'dâdîde bir muallim bilirim ki akāid nâmına talebeye bütün kış esnâsında 5-10 sahîfeden ibâret bir şeyler yazdırıyor. İsticvâblarda alenen okunmasını istiyordu. İ'dâdîler böyle olursa ibtidâî, rüşdî mekteplerin nasıl olacağı kendi kendine belli olur: Muzâaf ezbercilik.

İşte mekteplerde Meşrûtiyet'e kadar bu usûl câri idi. Meşrûtiyet'den sonra hükûmet, tedrîsât-ı dîniyyenin ıslâhına acaba çalıştı mı? Muallimler değiştirildi mi? Kat'iyyen... Maârif Nezâreti her dersin ıslâhına bir dereceye kadar çalıştı. Yeni dersler ilâve edildi; muallimler azl ve tahvîl olundu. Fakat ulûm-ı dîniyye tedrîsâtı hâliyle ibkā edildi, ne muallim değiştirildi ne de usûl-i tedrîs. Belki daha fenâ bir hâle geldi. İstanbul'da bir i'dâdî bilirim; Meşrûtiyet'den sonra bu mektep tamâmen teceddüd etti, iktidârsız muallimler kapı dışarı edildi, yerine iktidârlıları getirildi. Fakat bu ıslâhât miyânında ulûm-ı dîniyye tedrîsâtına kat'iyyen ilişilmedi. Başka yere gitmeye ne hâcet. İşte Dârü'l-muallimîn bu mektebin ıslâhına bütün kuvvet ile çalışılıyor. Evvelki Dârü'l-muallimîn ile şimdiki arasında dağlar kadar fark var. Hülâsa Dârü'l-muallimîn ıslâh edilmiş mektepler arasında mümtâz bir mevki' ahz ediyor. Acaba bu ıslâhât miyânında ulûm-ı dîniyye tedrîsâtına dikkat edilmiş mi? Müfîd bir hâle konması için azıcık gayret olunmuş mu? Bu suâlin cevâbı yalnız sıfır, belki sıfırdan aşağı menfî bir kemiyettir. Mekteplerde ulûm-ı dîniyye tedrîsâtı böyle! Bunu bir tarafa bırakalım da başka mes'eleye geçelim: Acaba başka muallimler, talebeye din husûsunda ne gibi bir fikir veriyorlar? Kārîlerimin müsâadesiyle benim bildiğim iki kat'î vak'a arzedeceğim: Resmî bir rüşdiye mektebinde, ma'lûmât-ı fenniyye muallimi, ikinci sınıf talebelerine bakınız ne cevherler saçıyor: "İnsan maymundan tekâmül etmiştir. Öyle insan olarak halk olunmamıştır" Bunu kendince îzâha da çalışıyormuş. Hayret! Bizim Şark milleti, çabuk terakkī etti, Avrupa'da feylosoflar nâdir yetişir iken, bizim rüşdiye muallimleri çarçabuk feylosof oluyorlar. Rüşdiye talebesini de feylosof yetiştirmeye gayret ediyorlar. Darwinizm Avrupa'da bir nazariye, faraziye hâlinde kalmışken, hattâ bu son zamanlarda tezelzüle de uğramışken bizim muallimlerimiz, talebeye bir hakīkat-i müsbete hâlinde âdetâ kat'iyyet-i fenniyyeyi hâizmiş gibi yutturuyorlar. Teaccüb! Ve hayret edilecek mesele! İşte Darwinizm târîh-i tabîî mütehassısları beyninde münâkaşalı bir nazariye olduğu halde bizim rüşdiye çocuklarının zihninde "iki kere iki dört eder" kat'iyyet-i riyâziyyesi gibi yerleşiyor. Bu fikir böyle aşılana dursun, acaba mezkûr rüşdiye mektebinde ulûm-ı dîniyye muallimi nasıl okutuyor, nasıl davranıyor? Kısaca diyeceğim ki: Mesâil-i dîniyye hakkında sorulan suâllere cevap vermiyor. Senin haddin değil, çok karıştırırsan gavur olursun diye kesip atıyor. İşte ifrât ve tefrîtin mücessem numûnesi: Birisi bir faraziyeyi hakīkatmiş gibi îzâha çalışıyor. Diğeri hakāyıkı îzâh ve isbâttan çekiniyor, soranı tekfîr ile tehdîd ediyor. (اللهم ارنا الحق كما هى)

Bu zikrettiğim vak'anın kat'î olduğu hiç şüphe götürmez. İsim tasrîhini istemedim. Maârif Nezâreti'nin nazar-ı dikkatini celbederim.

Şimdi ikincisine gelelim: Dersaâdet resmî i'dâdîlerinden birinde târîh-i umûmî muallimi talebesine bakınız ne gibi fikirler veriyor: "Edyân, insanların Âdem aleyhisselâmdan münteşir olduğunu söylüyor, kütüb-i mukaddesede böyle yazılı, halbuki fen bunu kabûl etmiyor. Bence böyle, siz de düşünün, târîh-i tabîî muallimlerinizden sorunuz, hakîkati anlayınız…" diyormuş.

Daha nice bunun gibi vekāyi' var! Talebenin din husûsundaki i'tikād ve ma'lûmâtı demin tasvîr ettiğim gibi ezberden ibâret bir şeyler. Halbuki bu ezberin yanına diğer taraftan talebenin zihnine nazariyeler, müsbet bir hakîkat gibi yerleştiriliyor.

İ'dâdîden yetişen talebe öyle bir i'tikāda mâlik bulunuyor ki: Aksi tarafdan hafîf bir rûzgâr esdi mi, elinde tuttuğu cevher-i i'tikād rûzgârla beraber fezâya karışıyor, elindeki girân-kıymet ni'metten mahrûm kalıyor; sahrâda yolunu şaşırmış bir serseri gibi dolaşıyor. Bence bir dinsiz, sahrâda yolunu şaşırmış bir serseriye veya furtunalı bir zamanda deniz ortasında kalmış bir kayığa benzer, nereye gideceğini bilmez. Nihâyet bir kayaya çarpar veya dalga ile alt üst olur. İ'dâdîden yetişip de mekâtib-i âliyeye giren gençlerimizin bir çoğu ni'met-i i'tikādlarını bir tarafa atıyorlar. Bu bir hakîkattir. Fakat acıdır. Gizlemekte bir fâide yoktur. Şimdi mühim bir suâl var: Türkiye'nin mukadderâtını ellerinde tedvîr eden zevâtın "dîn ve mektep" hakkındaki fikirleri nedir?

"Din ile fen birleşemez, din câhil ahâlîyi boyunduruk altında tutmak için bir vâsıtadır. Fen terakkī ettikce din fikri yavaş yavaş zâil olur" fikrini mi ta'kīb ediyorlar. Yoksa "dinsiz bir millet yaşayamaz, dinsizlik ahlâk ve fezâili ortadan kaldırır. Dîn-i İslâm ile fen arasında hiçbir teâruz yoktur. din ile fen müvâzî olarak yürümelidir." Fikrinde midirler? Bunlar lâyıkıyla tebeyyün etmelidir. Zîrâ 350 milyon İslâm bütün nazarlarını bütün ümîdlerini buraya dikmişler. Her şeyi buradan bekliyorlar. Bu suâllerin cevapları efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyede belli olmadıkca sükūt-ı hayâle uğramaları pek muhtemeldir.

Maârif Nezâreti'nin din hakkındaki programı nasıldır? Avrupa ve ale'l-husûs Fransa mekteplerinin programını mı ta'kīb ediyor **[129]** mekâtib-i ibtidâiyyeden tâ mekâtib-i âliyyeye varıncaya kadar tedrîsâtı, talebesi bir nazar-ı tedkīkten geçirilecek olursa Maârif Nezâreti'nin programı hakkında tahmînî olarak birkaç söz söylenebilir. Mekteplerde ulûm-ı dîniyyeyi hâliyle bırakmak, ulûm-ı dîniyye okunmuyor denmemek için programa vaz' etmek talebeye ezberden başka bir şey öğretmemek, rûh-ı İslâmdan haberdâr etmemek.

Böylece bir çok seneler geçer, nihâyet bir zaman gelir ki din binâsının esâsları çürür, gider.

Şimdiki gidiş ile bu tahmînimin doğru olduğuna hükmetmeye mecbûrum. Eğer iş başındakilerin fikirlerinde böyle şeyler yoksa esâslı tedbîrlere mürâcaat etmelidir. İslâmın rûhunu, fezâilini, felsefesini talebeye telkīn etmeli. Bu ıslâhât, ne kadar gecikirse âlem-i İslâmın çekeceği zarar da o nisbette artar. Mekâtib-i ibtidâiyye ve tâliyyede din nâmına okunan kitaplar maksadı te'mîn etmez. Belki uzaklaştırır. Bu mekteplerde okunmak için muktedir zevâtı eser tahrîrine teşvîk etmeli, müsâbaka açmalı, encümenler teşkîl etmeli. Muallimlikler için de böyle. Diğer tarafdan Maârif Nezâreti talebenin zihnine birtakım nazariyeleri hakîkat gibi telkīn etmemeleri için muallimîne tenbîhâtta bulunmalı. İ'dâdîden yetişen talebe esâslı bir i'tikāda mâlik bulunulmalı; tâ ki mekâtib-i âliyyede veya çıktıktan sonra birtakım nazariyeler ile karşı karşıya geldiği zaman binâ-yı i'tikādı sarsılmasın, âlem-i İslâma, millete müfîd, ciddî bir adam olarak yetişsin.

Bu husûsda esâslı tedbîrlere mürâcaatta gecikmemek için hamiyet-i İslâmiyesi ma'lûm olan zevât-ı kirâmın mesâîlerini tevhîd ederek ciddî ıslâhâta teşebbüs etmeleri şâyân-ı temennîdir.

A. Süleyman

OSMANLI İTTİHÂD VE TERAKKĪ CEM'İYETİ 1327 KONGRESİ'NDE KÂTİB-İ UMÛMÎ TARAFINDAN KIRÂET OLUNAN MERKEZ-İ UMÛMÎ RAPORU HÜLÂSASIDIR:

–mâba'd–

Geçen sene kongresinin bize çizdiği üç nokta-i esâsiyyeden biri –ki kulüplerin birer âmil-i temdîn ü terakkī olması hakkındaki emele daha derin ve daha vâsi' bir cereyân verebilmek maksadıyla dünkü nesle gece dersleri; nesl-i cedîde mektepler küşâdıyla hizmette devam edilmesi karârıdır. Hemen bil-cümle kulüpler tarafından mebsûten mütezâyid bir azm ü mücâhede ile kemâ-kân tatbîk olundu. Ve yalnız bununla da iktifâ olunmayarak pek çok kulüpler kuvve-i irşâdiyyeleriyle; neşriyâtlarıyla, dârü's-sınâalarıyla, şirketleriyle, muâvenât-ı şefkatkârâneleriyle memlekete cidden nâfi' hizmetlerde bulundular. Fakat geçen sene kongresinde tezekkür olunan üç nokta-i esâsiyyeden ikincisi –ki hukūk-ı ekalliyete riâyetle beraber Meclis-i Millî'nin hayât-ı teşrîiyyesine– bir cereyân-ı intizâm vermek vazîfe-i ulviyyesini dûş-ı iktidâr ve mes'ûliyyetine el-ân İttihâd ve Terakkī ekseriyet fırkasıyla cem'iyyet arasındaki münâsebât ve revâbıt-ı tabîiyyenin tahkîm ve ta'yîni emrindeki mukarrerât ve mevâdd-ı nizâmiyedir. – Bunlar sizin ve bizim isteyeceğimiz bir mâhiyette semeredâr olamadı.

Açılan müzâkerât safahâtının tetkīkından ve daha 25 Kânû[n]ıevvel 1326 târîhinde merâkize yazdığımız çünkü (Meclis-i Meb'ûsân'ın küşâdıyla) ta'mîmnâmeden anlaşılacağı vechile ekseriyet fırkası için geçen seneki kongrenin aksâ-yı temenniyâtı olan hayât-ı teşrîiyyeye bir cereyân-ı intizâm vermek vazîfe-i ulviyyesi hakkıyla tecellî edemedi. Ekseriyet fırkasıyla hâricindeki efrâd-ı meb'ûsânda vatan ihtiyâcâtı ne olduğunu bilir fedâkâr ve hamiyetli olanlar da mevcûd olup insanları menâfi'-i şahsiyyeden ihtirâsât-ı nefsâniyye ve hatîât-ı âdiyye ile ictihâdât-ı gayr-i musîbeden kâmilen tahlîs u tenzîh dahi mümkin değil ise de bu sene-i ictimâiyyede dahi bazı meb'ûsların yine birtakım gaflet ve hatâlara dûçâr olacakları hiç de zannedilmezdi.

Milletin binlerce ihtiyâcı bir devâ-yı tatmîn bekler iken meclisin azîz günlerini gāib etmemesi fırkada kuvve-i irtibâtiyye ve metânet-i fikriyyenin mevcûdunu fi'liyyât ile isbât

edilmesini, hamiyet ve fedâkârlık gösterilmesini ricâ eyledik. Bir vahdet ve salâbet-i gayr-i mütezelzile ibrâz ve irâe edememeye başlayan kuvve-i teşrîiyyedeki ekseriyetin bu keşmekeş-i ef'âl ü etvârı arasında bit-tabi' geçen sene kongresinin temennî ettiği (millet ve memleketin pek ziyâde muhtâc bulunduğu ve Osmanlılık ve hayât-ı siyâsiyyenin sûret-i mıntakada [mutlakada!] istilzâm eylediği esâsât-ı ictimâiyye ve medeniyyeyi, yed-i adâletle te'sîs ve te'mîn edecek âdil ve kuvvetli bir hükûmet-i meşrûta vücûda getirmek) maksadı dahi tahsîl edilemedi. Hükûmetler kuvve-i teşrîiyyenin tezâhürât-ı mütehâlife-i rûz-merresine tâbi' olarak kat'î ve ciddî icrâât göstermekte daima müteredddid bulundular.

Hey'etimiz bugün vukūât-ı mühimmeye vesâit-i mümkine-i mevcûdesiyle kendiliğinden nigehbân olmaya çalıştı. Ahvâl-i umûmiyyeye dâir edindiği ma'lûmât ile Meclis-i Millî hâl-i ictimâ'da iken fırkasını müzâkerâtın ta'tîlinden sonra kabinedeki efrâdını re'sen îkāz ve tenvîre gayret etti. Muhâberât-ı câriyye tedkīk olunursa görülür ki fırka ile münâsebâtımız hele ibtidâlarda ve belki de ahkâm-ı nizâmiyyeye henüz alışılamamak ma'zeretiyle pek sathî cereyân eyledi.

Meclisin hîn-i küşâdında ekseriyet teşkîl eden ihvânımızın bir senelik vekâyi'-i câriyye ile beraber Girid mes'elesini ve ahîran serzede-i zuhûr olan Trablusgarb gāilesini salâhiyet-i vâsia-i siyâsiyyeleriyle tedkīk ve muhâkeme edeceklerinden ve muhterem kongrelerince dahi dört sene müddet-i resmiyyeye mâlik olan fırka ile onu tekrar ve daima intihâb ettirecek cem'iyyet arasındaki revâbıt ve münâsebâtın bihakkın tecellî ve idâmesine müteferri' kuvâ-yı te'yîdiyye i'dâd olunacağından ümîdvâr olmak istiyoruz. Fakat biz öyle zannediyoruz ki kuvve-i icrâiyyede görülen endîşe ve tereddüdlerin illet-i asliyyesini Meclis-i Meb'ûsân'ın hâlet-i rûhiyyesinde aramak ve her şeyden evvel ekseriyet fırkamızda mücâhidâne ve fedâkârâne bir vahdet-i fikriyye ve hissiyye **[130]** te'mîn eylemek iktizâ eder. Geçen devre-i ictimâiyyenin bu i'tibâr ile pek müşevveş geçtiğini tafsîle hâcet görmeyiz.

Eğer hey'et-i muhteremeleri dahi geçen kongre hey'eti gibi âdil ve kuvvetli bir hükûmet-i meşrûta vücûda getirmek maksadını muhâfaza edecek ise re's-i iktidâra gelecek kabinelerin kuvvet ve nüfûzunu artırmak ve bunun için de Hey'et-i Meb'ûsân'ın lede'l-iktizâ feshi salâhiyetinin doğrudan doğruya zât-ı Hazret-i Pâdişâhî'ye i'tâsıyla Hey'et-i A'yân'ın muvâfakati kaydını Kānûn-ı Esâsî'den çıkarmak elzemdir, bu takdîrde nüfûz ve salâhiyet-i gayr-i müşevveşeye mâlik olan bir kabine hakkında kānûnun vaz' ettiği mes'ûliyet-i vükelâ nazariyesi daha şedîd bir sûrette tatbîk olunur.

Binâenaleyh gelecek devre-i intihâbiyye için bu ve emsâli mevâddın nazar-ı dikkate alınmasını hey'et-i muhteremenizden ricâ ve bu devre-i ictimâiyyede vazîfe-i vataniyyelerini hükûmete endîşe ve muvâzenesizlik vermeyecek sûrette îfâ eylemelerini de ekseriyet fırkası efrâdından temennî ve intizâr eyleriz.

Geçen devre-i ictimâiyyede dûçâr olduğumuz teşettüt yalnız kuvve-i icrâiyye ile kuvve-i teşrîiyye arasındaki muvâzenesizliğin mahsûlü olan tereddüdlerden endîşelerden ibâret kalmadı.

Ekseriyet fırkasının sînesinde dahi ictihâd ihtilâfı şeklinde tefrika ve inhilâl cerîhaları rû-nümûn oldu ki biz vatanın selâmet-i umûmiyyesi nâmına en büyük tehlikeyi burada gördük.

(Yalnız bizim değil bütün âlem-i Osmanînin enzâr-ı terakkī-cûyânesi fırkamıza in'ıtâf ediyor ve her feyz ü bereket ondan bekleniyordu. Geçen Nisan'ın onuncu günü idi ki Meclis-i Meb'ûsân'daki İttihâd ve Terakkī Fırkası a'zâsı iki hizbe ayrılmış ve bir zemîn-i i'tilâf ü ittihâd bulmak emeliyle çalışan efrâdının inzimâm-ı himemâtıyla ihtilâf-ı vâki' on maddelik bir programın kongreye irsâli şartıyla kabûlü tarzında mübeddel-i i'tilâf olmuş idi.

Merkez-i Umûmî lehü'l-hamd bu hâdisede dahi kendisine düşen vazîfeyi îfâ etti ve cem'iyyetin makāsıd ve mesâlik-i mukaddesesinden fedâkârlık edilmesine ve milletin yegâne nokta-i istinâdı olan bir fırkada inhilâl vukūuyla hükûmetin ve memleketin anarşiye doğru yol almasına mâni' oldu ve nihâyet gazetelerde de manzûrunuz olduğu vechile kısa bir beyânnâme neşrederek fırkayı yine kitle-i vâhide tanımaya ve hizib teşkîli fikrinde ısrâr edenleri ihrâc etmeye karâr verdi ve hizb-i cedîd ve hizb-i atîk kelimeleri Osmanlılığı ve İslâmiyet'i tefrikaya düşürmek isteyen düşmanlar tarafından îcâd ve sû'-i isti'mâl edilmekte olduğundan bu gibi cereyânlara nihâyet verilmesini taleb ve fırka a'zâsını vazîfe-i ittihâda da'vet eyledi. Zâten fırka dahi i'tilâf u ittihâdı resmen i'lân etmiş bulunuyor idi.

Sırf ictihâdî bir ihtilâf mâhiyetinde kalan hâdise böylece on maddelik bir programın hey'et-i muhteremenize takdîmi karârıyla ber-taraf oldu, maddelerin zâhiren delâlet ettiği ma'nen hiç de esâsen bir fırkayı ikiye ayıracak bir kıymet ü ehemmiyette bulunmadığı hey'et-i muhteremenizin tedkīki ile de anlaşılabileceğine emîniz.

Zîrâ İttihâd ve Terakkī Fırkası'nın muhâfaza ve idâmesi için mücâhede edeceği esâslar bizce şunlardır:

Devlet ve milletin ünvân-ı resmîsi Kānûn-ı Esâsî'nin ekser maddelerinde "Osmaniye" sûretinde musarrahdır. Tamâmiyet-i vataniyye ve vahdet-i Osmaniyye Kānûn-ı Esâsî madde 1, 120

Devlet-i Osmaniyye'nin dîni Dîn-i İslâm'dır. Kānûn-ı Esâsî [madde] 11

Devlet-i Osmaniyye'nin lisân-ı resmîsi Türkçe'dir. Kānûn-ı Esâsî [madde] 18.

Kavânîn ve nizâmâtın tanzîminde muâmelât-ı nâsa evfak ve ihtiyâcât-ı zamâna evfak ahkâm-ı fıkhiyye ve hukūkıyye ile âdât ve muâmelâtın esâs ittihâzı ve cemâât-i muhtelifeye verilmiş olan imtiyâzât-ı mezhebiyyenin kemâ-kân himâyesi Kānûn-ı Esâsî [madde] 11, 118

Saltanat-ı seniyye-i Osmaniyye, Hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiyyeti hâiz olarak sülâle-i Âl-i Osman'dan usûl-i kadîmesi vechile ekber-i evlâda âiddir. Madde 3

Sülâle-i âl-i Osman'ın hukūk-ı harbe ve emvâl ü emlâk-i zâtiyye ve mâdâme'l-hayât tahsîsât-ı mâliyyeleri tekâfül-i umûmî tahtındadır. Madde 6

Hukūk-ı mukaddese-i Hazret-i Pâdişâhî madde 7

Şeyhü'l-islâmın doğrudan doğruya taraf-ı şâhâneden intihâb ve ta'yîniyle Hey'et-i Vükelâ'ya duhûlü madde 27, 29

Kānûn-ı Esâsî'nin söylediğimiz maddelerine mürâcaat edilirse Osmanlılığın, tamâmiyet-i vataniyye ve vahdet-i milliyyenin, Dîn-i İslâm'ın, lisân-ı Türkî'nin, fıkh-ı şerîf ve âdâb-ı İslâmiyyenin, Hilâfet-i mukaddesenin ve zât-ı şâhânenin ve şehzâdegân ve selâtîn hazerâtının, makām-ı Meşîhat'in kâffe-i hukūku mahfûz ve müeyyed olduğu görülür.

Şu halde İttihâd ve Terakkī Cem'iyyeti bu esâsât-ı târîhiyyenin muhâfazası şartıyla esâsât-ı inkılâbiyyeyi kabûl ve i'lân eylemiştir. Hattâ fikrimizce muhâfazakârı olacağımız esâslar bunlardan da ibâret değildir. Merkez-i Umûmî'yi teşkîl eden kardeşleriniz yukarıda da beyân ettikleri tevzîn-i kuvâya müteallık ta'dîlâttan başka gelecek devre-i intihâbiyye için tanzîmi dûş-ı hamiyyetinize mevdû' olan siyâsî programımızda bu esâslara müteferri' daha bazı ta'dîlât teklîfinde bulunmaya da karâr verilmiştir ki teşkîl buyurulacak encümene sırasıyla arzolunur. Bununla beraber Osmanlılığın temelleri demek olan bu gibi esâsların muhâfazası İttihâd ve Terakkī Fırkası'nı terakkīperver bir fırka mâhiyetinden tecrîd edemez.

Muhâfazakârlık ve terakkīperverlik mesleklerinden biri sûret-i mutlakada

–mâba'di var–

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

	Seneliği için	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	65	35	kuruş
Rusya "	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye "	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

2 Kasım 1911 10 Zilka'de 1329 Perşembe 20 Teşrînievvel 1327 **Yedinci Cild - Aded: 165**

MISIRLI KARDEŞLERİMİZE

Trablusgarb hâdisesinden dolayı mallarıyla, canlarıyla imdâdımıza koşan Mısırlı kardeşlerimize bütün âlem-i İslâm nâmına an-samîmi'l-kalb teşekkürler ederiz.

MUHÂREBE VE SULH

Trablusgarb Mes'elesi Nasıl Hallolunur?

Şüphesizdir ki bu gibi bir suâle diplomatlar şimdiden cevap veremezler. Fakat gazete sütûnlarında mütâlaa olur, meydan açıktır. Diplomatların vazîfeleri umûr-ı câriyyeyi ta'kīb ederek ahvâl-i siyâsiyyede iltizâm ettikleri kavânîne riâyet ve ihtirâm etmek, muktezâ-yı meslekleri ne ise ona tâbi' olmaktır.

Hiçbir memlekette hiçbir diplomat komitecilik ile resmen alâkadâr olamaz. Şu halde bizim siyâsiyyûnumuz da Trablus mes'elesinde, bidâyet ve nihâyetinde ta'kīb edecekleri yol ve meslek tarîk-ı diplomasiden başka bir şey olamayacağını beyâna lüzûm yoktur. Ricâl-i devlet ve siyâsiyyûnumuz elbette elbette işi diplomasî bir sulh ile velev muvakkat olsun, velev bizim ziyânımıza olsun bağlamak isterler.

Fakat biz diyebiliriz ki bütün dünya her ne gibi mesâil-i siyâsiyye olursa olsun ibtidâ-yı emirde ağleb komitecilikten meydana gelir, bilhassa şarkta ve bilhassa şark-ı karîb dedikleri mes'elenin bütün esâsı komitecilik üzerine kurulmuştur.

Her kim olursa olsun Trablusgarb mes'elesini dahi tedkīk ederse böyle olduğuna kanâat eder. Ve herkes der ki: Şarkta zuhûr etmiş ve etmekte olan[1] mesâil-i mütevâliyye hep komiteciler tarafından tevlîd olunmuştur. Hiç tereddüd olunamaz ki, Trablusgarb mes'elesi dahi esâsen komitecilerin semere-i sa'yleridir. İtalya komitecileri kim bilir kaç senedir Trablusgarb'da çalıştılar, nihâyetinde arzuları olan kan deryâlarını döktürebildiler. Bugün de muvaffakıyetleriyle iftihâr ediyorlarsa nedâmetleri de gelecektir.

Komitecilik mes'elenin tevlîdinde nasıl te'sîr edebilirse, hallinde dahi bi-aynihî te'sîr edeceği şüphesizdir. Diplomatlar varsınlar kānûnlarına riâyet etsinler, onlar mes'eleyi o nokta-i nazardan düşünsünler, ama bizim için o kānûnların hiç ehemmiyeti yoktur. Biz [2](الجزاء من جنس العلم) kānûnuna ihtirâm ve riâyet ederiz.

Şu halde milletin nokta-i nazarı hükûmetin nokta-i nazarından, mesleğinden büsbütün başka demektir. Hükûmet varsın kendi mesleğini ta'kīb etsin, millet de kendi vazîfesini bilir.

Biz ricâl-i hükûmet ve diplomatlarımızın nazar-ı i'tibârlarını yalnız bir noktaya celbetmek isteriz:

Devlet-i Aliyye Avrupa devletleriyle münâsebât-ı siyâsiyyeye başladığı târîhden i'tibâren şimdiye kadar Avrupalılara karşı kaç defa mağlûb olmuş ise, hep siyâseten (diplomasi sûretiyle) mağlûb olmuştur. Hattâ en şanlı ve şerefli Kırım muhârebesinde dahi siyâseten mağlûb olduğu cüz'î mülâhaza olunursa meydandadır.

Çok uzağa gitmeyelim. Şu devr-i Meşrûtiyet-i hâzırada dahi siyâseten az mı mağlûb olduk?

Son iki sene zarfında mağlûb olduğumuz vekāyi'-i siyâsiyyeden en **[132]** ufağı "bundan bir buçuk sene mukaddem" bizim vâlimiz olan bir adamı makarr-ı hilâfette kral sıfatıyla kabûl ederek mihmân-nüvâzlık gösterdikten mâadâ lüzûmundan fazla ihtiyâr-ı tezellül etmemiz, en âdî diplomatların bile idrâk edebileceği derecede bir mağlûbiyet olduğunu hâtırdan çıkarmamalı.

[1] Metinde (اولدن) şeklinde yazılmıştır.

[2] "Ceza suçun cinsindendir" anlamındadır.

"Diplomatlık aldanmak değil, aldatmaktır" bu noktaya dikkat etmeli.

Milletin vazîfesine gelince bâlâda dediğimiz gibi (الجزاء من جنس العلم) kāidesine riâyeten mes'elenin temdîdi her neye tavakkuf ederse onu yapmaktır. Lede'l-îcâb komiteciliğe kadar varmalı ârzû-yı umûmî-i millî hilâfında Hükûmet-i Seniyye sulh edecek olsa bile, millet kendi hakkını müdâfaa etmeli, ister Trablusgarb ve Bingāzi'de, ister Derne'de ve sâir sevâhil-i Afrika-yı Osmanî'de mücâhidîn-i İslâmiyye nâmına her sûretle mukāvemete göğüs germeli, gece baskınları, hücûmlar ve süngü muhârebelerine tevessül sûretiyle etmeli, Makaronacı dostlarımız[ı] şu [sûretle] iki üç kere denize dökmeye de muvaffak olursak hiç şüphe yoktur ki, yalnız İtalyanlar değil, bütün Avrupa şark siyâsetini takdîr edecektir. Şimdiye kadar çektiğimiz acı mağlûbiyetlerin intikāmını da bu kere çıkarmaya muvaffak olacağız. İşte şu hedefe doğru yürümek için siyâset-i hâriciyyemizi ashâb-ı iktidâra ve ehline tevdî' etmenin ne kadar ehemmiyeti olduğu anlaşılır.

Millet de vazîfesinde sebât ederse diplomatlarımız milletin metânetinden bil-istifâde bu kere İtalyanlara âlem-i siyâsette bir meydan okumuş olurlar.

Biz bu fedâkârlığı iltizâm edersek emîn olmalı ki bizimle ittifâk edecekler dahi bize kemâl-i ihtirâmla ellerini uzattıktan sonra hazînelerini dahi açacaklardır.

Biz ne yapıp yapıp İtalyanları Afrika turâb-ı mukaddesinden koğmalı, denize dökmeli, buna da şüphe etmemeli ki iki ay sonra Wilhelm gelir, müttefiki tarafından bizim elimizi öper ve denize doğru da kendileri açılırlar. Hiç şüphe yok bu olacaktır. Bizim için yalnız sabır ve tahammül lâzım.

Bundan sonra merkezin alacağı vaz'iyet ve tutacağı meslek tamâmıyla sabır ve tahammülden ibârettir. Trablusgarb'da olanların da vazîfeleri kemâl-i metânet ile mukāvemet ederek netîcede bu hâin Makaronacıları Afrika sevâhilinden tard u teb'îd etmedikce sulh u silmi dahi tanımamaktır ve bu bâbda matlûba mugāyir hiçbir şey kabûl etmemektir. İtalyanlar hem Afrika'dan çekilmeli, hem zarar u ziyânımızı tazmîn etmeli.

Hem de İtalyanlar şunu iyice bilmelidirler ki tazmînât olarak para değil, zırhlı alacağız. Çünkü elhamdülillâh üç yüz milyon hey'et-i müttehide-i İslâmiyye sâyesinde paraya ihtiyâcımız yoktur. Hilâfet-i Celîle-i Muhammediyye uğurunda cânlarını, kanlarını fedâya âmâde olan bu millet-i muazzama lede'l-îcâb mâllarını mı fedâdan çekinecekler? İnşâallâh yakında her şeye muvaffak olacağız, şer yüzünden büyük hayırlar göreceğiz.

İslâm kuvvetini Avrupalılar anladıkları gibi Hilâfet-i İslâmiyye politikasını da ricâl-i siyâsiyyemiz takdîr etti. Hayır ve zafer bizdedir. [1](نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ) Şimdi bize[2] lâzım olan yalnız ittihâd u ittifâk, cesâret ü metânettir.

Abdürreşid İbrahim

[1] Saff, 61/13.

[2] Metinde (بزم) şeklinde yazılmıştır.

ÂLEM-İ İSLÂM'A TEBŞÎRÂT

Harbiye Nezâreti'nden vârid olmuştur:

Teşrînievvel'in on üçüncü gecesi Trablus üzerine kuvâyı nizâmiyye ve gönüllü kıtaâtıyla icrâ edilen baskında merkez hücûm kolunun düşmanın tuttuğu hatt-ı müdâfaayı bazı mahallerinden kırarak muhâcimlerden bazılarının hurmalık arasından şehre kadar yaklaştığı ve sağ cenâh kolunun o gün saat dörde kadar devam eden muhâcemât-ı şedîde ve fedâkârâne sâyesinde düşmanın mezkûr hat üzerindeki tekmîl hutût müdâfaasını yararak mahallât hudûduna kadar püskürtmeye muvaffak olduğu gibi düşmanın ayın on beşinci gecesine kadar taht-ı işgālinde bulundurdukları Seyyid Mısrî ve Hânî istihkâmâtı üzerine icrâ kılınan dilîrâne hücûmlar üzerine de düşman artık sebât edemeyerek istihkâmât-ı mezkûreyi bit-tahliye firâr ettiği cihetle asker ve gönüllülerimiz tarafından mevâkı'-i mezkûre işgāl ve firârîlerin ta'kîbi için ittihâz-ı tedâbîr olunduğu ve hatt-ı müdâfaa gerisinde bulunan düşmanın açtığı mikrâs âteşine inzimâm eden serî' âteşli cebel bataryalarıyla müteaddid mitralyözlerin ve siper derûnundaki piyâdelerin şedîd âteşine rağmen her şeye göğüs gererek bî-pervâ hücûm eden asker ve gönüllülerimizin düşmanın bütün bu vesâit-ı müdâfaasını yalnız tüfenk âteşiyle iskât ve iskāta muvaffak olarak nâmdâr sancağımızın şânını bu kere de i'lâ eyledikleri ve işbu muhârebede düşmanın zâyiât-ı azîmesi olduğu muhakkak ise de henüz mikdârı anlaşılamadığı ve zâyiâtımızın kırk elli kadar şehîdle yüz elli kadar mecrûh tahmîn edildiği Trablusgarb Kumandanlığı'ndan iş'âr kılınmıştır. 18 Teşrînievvel sene 327

TEVHÎD VE İTTİHÂD

– 4 –

Muhâcirîn ve Ensâr

Biri rûh-ı îmân, diğeri kalb-i İslâm. Biri mu'lin-i tevhîd; diğeri **[133]** mücîb-i temcîd. Biri vücûd-ı İslâmın bâzû-yı şîr-efgeni, diğeri pençe-i âhen-şikeni.

لا يدرك الواصف المطرى خصائصه

وان يكن سابقاً فى كل ما و صفا

Mihr-i münîr-i İslâm şa'şaa-pâş-ı tulû' olmazdan evvel kesîf bir zalâm-ı cehâletle mestûr olan Hicâz hâk-i pâkini kendi kanlarıyla ıslatmaktan; her tarafda na'şlarından, kemiklerinden yığınlar, ehrâmlar vücûda getirmekten; hayvânât-ı müfterise ile rekābetten başka bir fikir beslemeyen, bir emel, bir maksad taşımayan, gıdâları sayd ü şikârdan –onu da bulamayınca– yılandan çıyandan başka bir şeyi olmayan kabâil-i Arab o vahşet-perver, o sefâlet-güster karanlıklar içinde aynıyla yırtıcı, parlayıcı hayvan sürülerine benzerken o hûrşîd-i cihân-efrûz doğduktan sonra nûr deryâsına dalmış, sanki bir daha yed-i hilkatten geçip beşeriyetleri melekiyete tahavvül etmiş feriştehler idi.

Bu derek-i esfel-i sâfilîn-i hayvâniyyetten arş-ı a'lâ-yı insâniyyete i'tilâları o derece hıred-fersâ bir tahavvül idi ki insan târîh-i İslâm'ın bu şânlı, bu şevketli, bu lâhûtî sahîfe-

leri[ni] okurken medîd sekte-i idrâk içinde mebhût kalır. "Acaba bunlar; onlar mıdır?" diye şekk ü tereddüdden kendini men' edemez.

Zerre kadar mübâlağa etmiyorum. Maatteessüf nesl-i celîl-i Arab'dan da değilim ki hissiyât-ı vicdâniyyeme mağlûb olayım. İşte târîh! O söylüyor. Ben tercümân-ı hakk u hakîkatim:

Arnavud olsam ne gam dînim Arab rûhum Arab
Unsurum hâk-i fenâdır rûhum ammâ sermedî
Aşkı sensin rûhumun sevdâsı sen! târâmı sen
İşte a'dân, kim diyor: Sensin cihânın seyyidi!
Sen ki insaniyyetin ma'nâda şâhenşâhısın
Âsmân-ı mefharette bedre girmiş mâhsın

Sultân-ı ekālîm-i Risâlet (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretleri bu iki unsur-ı insâniyyeti, bu iki cevher-i medeniyyeti birbiriyle kardeş yaptılar.

İşte o dakîka-i muâhâtta insan bulunmalı, bulunmalı da feyz-i insâniyyetin bir seyl-i hurûşân gibi sînelerden nasıl taştığını görmeli idi!

Vatanlarından mehcûr, emvâl ü emlâklerinden mahrûm baş açık, yalın ayak kalmış olan Muhâcirîn-i izâmı Ensâr-ı kirâm sağnaklı bir yağmur gibi teessür[1] yaşları dökerek kolları arasına sarmaları, sîne-i şefkat ü muhabbetleri üzerine bastırmaları her türlü tasvîr ü tasavvurun fevkında denilmeye sezâ bir manzara-i ulviyyet idi. Târîh-i insâniyyet bu şevketli, bu saâdetli muâhât ile bu hakīkī kardeşlikle, bu şânlı medeniyetle bütün mâzîye, bütün istikbâle karşı iftihâr ederdi.

Fıtrat-ı beşerin ulviyet-i mutlakasına en parlak delîl olan o büyük kalblerin ihtisâsât-ı mâ-fevka't-tabîiyyesi melekleri hayretler, gıbtalar içinde bırakıyordu.

Allah Allah …. Bir Medînelinin Mekkeli bir hicret-zedeyi sevdâvî bir iştiyâk-ı vicdân, bir garâm-ı rûh ile:

انت اخی فی الدنیا و الاخرة!

diye der-âgūş etmesi, bütün mâ-melekinin yarısını o din kardeşine vermesi, ona hicretin merâretlerini unutturmak, onu bir Medîneli yapmak için fedâkârlığın son nokta-i imkânına kadar koşması ne ilâhî bir ulviyet-i rûh, ne hıred-fersâ bir feyz-i insâniyyettir!

Bugün bir babanın sulbünden gelmiş, bir ananın rahminden düşmüş iki kardeş gösteriniz ki değil mâ-meleklerini tansîf edip yekdiğerine bağışlamak, hattâ baba mîrâsının taksîminde birbirine müsâadekârâne davransın!

Melekiyet işte o dakīkada insâniyetin tefevvuk u teâlîsini görüyor, ona ezhâr-ı takdîrât u tebrîkâtını takdîm ediyordu.

اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ[2]

Suâl-i vâlihânesinden bir daha rücû', bir daha nedâmet, bir daha taleb-i afv u mağfiret ediyordu.

Gazevâtta ele geçen ganâimin sülüsânı Muhâcirîn-i kirâma inâyet buyuruluyor. Hazret-i Ensâr bu taksîm-i lutf u ihsândan dolayı eşk-i şükrân ü mahmidet döküyordu.

Bu uluvv-i istiğnânın nezd-i celîl-i Risâlet-penâh-ı a'zamîde (aleyhissalâtü vesselâm) husûle getirdiği mahzûziyet-i kudsiyyeyi şu âyet-i celîle şu iltifât-ı İlâhî tetvîc ediyordu:

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ[3]

Medîne-i Münevvere'yi, o mehcer-i ebediyyü'l-iştihâr-ı Muhammedî'yi (aleyhissalâtü vesselâm) o mehbit-ı îmânı, o menba'-ı irfânı –kable'l-hicre– kendilerine me'vâ ittihâz etmiş olan kirâm-ı Ensâr o uluvv-i haslet erbâbı, o sümüvv-i insâniyet ashâbıdır, ki:

يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِم[4]

Mekke-i Mükerreme'den Allah yolunda, Resûlullâh uğrunda bütün mâllarından, emlâklerinden vazgeçerek, hayât-ı dünyanın bütün ezvâkından, saâdetinden nefislerini tecrîd ederek çirkâb-ı şirk içinde kalan bütün akrabâlarını hattâ pederlerini bırakarak elîm, ciğer-sûz bir ihtiyâcın bâr-ı sakīli altında –mütevekkilen alallâh– Medînetü's-selâma can atan hicret-zedeleri hârr, âteşîn bir muhabbetle severler.

وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا.... [5]

O Hak kurbanlarına, o Resûlullâh fedâîlerine ganâimden verilen hisse-i zâideden dolayı vicdânlarında, kalblerinde zerre kadar bile bir iğbirâr u infiâl bulmazlar. **[134]**

وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ[6]

(Belki onları kendi nefislerine –ihtiyâc ve zarûretleri olsa bile yine– tercîh ve takdîm ederler) Bütün emelleri onların tehvîn-i [ihtiyâc] ve zarûreti! Bütün arzuları onların terfîh-i maîşeti! Onların Mekke'de terkeyledikleri mallarının teessürât-ı zarûriyye-i beşeriyyesini unutturmak! Onlara hicretin o acı, o elem-efrûz derdlerini hissettirmemek! Onları îvâ ve iskân etmek! Onlara girye-i şefkat ü merhamet dökerek iki yorgandan birini, bir bâhçenin nısfını, keselerindeki nakdin yarısını takdîm ü ihdâ etmek! Gördünüz mü? İşte hakīkī tevhîd böyle olur! Rûhî ittihâd buna denir!

Bu lâ-yetezelzel bünyân-ı mersûs-ı ittihâdı vücûda getiren ma'nâ-yı ezelî-i tevhîddir, tevhîd-i hakīkī ve şuhûdîdir. Bütün o muhteremler lisânlar kalblerinin, rûhlarının tercümânı olmak üzere huzûr-ı akdes-i cenâb-ı Peyâmber-i a'zamîde (aleyhissalâtü vesselâm)

انت احب الینا یا رسول الله من جمیع اموالنا و اولادنا بل من انفسنا! فدنیاك روحنا و نحمد الله علی ذلك[7] (diyorlardı.

Bu sevdâlar, bu aşk u garâmlar, bu fedâlar, bu hamd ü senâlar (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ) *Buhârî*: Kitâbü'l-İmân [7].

(Sizden hiçbiriniz tâ ki ben kendisine pederinden, evlâdından bütün cihân-ı insâniyyetten daha sevgili olmadıkca îmânın rütbe-i kemâlini ihrâz edemez.)

Hitâb-ı celîlü'l-kadrinin cevâb-ı icâbeti oluyordu.

–mâba'di var– **Mehmed Fahreddin**

---

[1] Metinde (تأثیر) şeklinde yazılmıştır.
[2] Bakara, 2/30
[3] Haşr, 59/9.
[4] Haşr, 59/9.
[5] Haşr, 59/9.
[6] Bakara, 2/30
[7] Bazı kaynaklarda Hz. Ali'ye atfedilen söz.

Temâsîl-i Tabîat:

LEYLE-İ ZÂHİRE

Hülyâ nasıl tasavvur eylerse öyle ulvî;
San'at ne türlü tasvîr eylerse öyle zîbâ;
Zemzeme-Ekrem Bey

Yine her yer beyâza pûşîde,
Yine her şey pür-incilâ, şeffâf;
Uyuyor vecd içinde hep etrâf,
*

Akıyor şi'r içinde hep eşyâ;
Sanki bir seyl-i sermedî-i ziyâ
Geçiyor cûşiş-i hamûşîde!
**

Cevv-i pîrûz içinde bir nevvâr,
Gümüş âvîze-i cilâ-fevvâr
Döküyor sâf hande-i sîm-âb..
*

Âsmân bir fesîha-i revnak,
Deniz altında havza-i zîbak,
Dalgalar raks-ı cevherîn-i müzâb..
**

Mâverâ-yı kazâya ükşâde
Bir büyük sukbe-i müdevverden
İniyor bir şelâle-i rûşen;
*

İniyor sâkitâne eb'âda,
İniyor hep cibâle âfâka,
İniyor berr ü bahr-i berrâka..
**

Renkler nûr içinde yaykanıyor;
Gölgeler lem'alarla çalkanıyor;
Her taraf iltimâ'-zâr-ı serâb..
*

Zerreler rîze-dâne-i billûr;
Katreler necm-pâre-i mensûr;
Cûyler selsebîlden mîzâb..
**

Nefehât-ı hevâ bile nevvâr;
Esiyor işte refref-i envâr;
Yine evrâkı ra'şelendirdi:
*

Sû be-sû bir yığın zerrîn kelebek
Parlıyor cünbüş-i cenâh ederek;
Yine dallara baş eğdirdi..
**

Bâhçeler lem'a-zâr-ı şi'r u şegaf:
Şimdi güller, şükûfeler yer yer
Hande-i zer, tebessüm-i cevher;
*

Berkler, zümrüdîn, leb-i mebhût;
Lâleler bir piyâle-i yâkūt;
Jaleler dürr-i şu'ledâr-ı necef!

–27 Temmuz 1327–

F. Sâcid

[135] İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Beşinci Asr-ı Hicrî'ye Bir Nazar-ı İcmâlî[1] – Dördüncü asr-ı hicrîde livâ-yı muazzam-ı İslâmiyyet altına sığınan bilâdın her tarafında i'tilâ eden efkâr-ı fenniyye –memleketi herc ü merc ve merkez-i sikleti sık sık değiştiren ihtilâllere rağmen– beşinci asırda sarsılmaksızın yine terakkī ve inkişâfına devam eylemiştir.

Tafsîlât-ı zâideye girmeksizin bu asrın en ziyâde göze çarpan hutût-ı esâsiyyesini tersîm edelim:

Hulefâ-yı Abbâsiyye evvelki debdebe ve dârâtlarını gâib ettikten başka vazîfe-i asliyyelerini de unutarak Bağdâd'a kapanıyor ve ümerâ-yı mütegallibenin zîr-i sıyânet ü vesâyetlerine ilticâya mecbûr oluyorlar.

Her tarafda tavâif-i mülûk başgösteriyor ve memâlik-i İslâmiyye hûnîn istirkābâta cidâlgâh oluyor.

Büveyhîlere halef olan Selçûkīler şu herc ü merci muvakkaten teskîne muvaffak oluyorlar. Bin elli beş sene-i milâdîsine müsâdif dört yüz kırk dördüncü sene-i hicriyyesinde Alparslan muzafferen Bağdâd'a giriyor ve bu târîhden i'tibâren halîfelerin nüfûz ve saltanatları kâmilen emîrü'l-ümerâlara intikāl ediyor. Hutbelerde ümerânın da nâmı zikrolunuyor. Fakat her şeye her türlü karışıklıklara rağmen neşr-i ulûm ve himâye-i erbâb-ı fünûn vazîfe-i mukaddesesi bu defa da emîrü'l-ümerâlar tarafından kemâl-i ciddiyyet ü gayretle îfâ edildiği görülüyor.

Âl-i Büveyh'den meşhûr Adudüddevle Bağdâd'ı i'mâr ve şöhretgîr-i âfâk olan Mâristân-ı Adudî'yi inşâ ve te'sîs ediyor. Alparslan Nizâmülmülk gibi bir zâtı makām-ı vezârete i'lâ ederek kadirşinâslığını; idâre-i mülk husûsundaki meziyyet ü reviyyetini gösteriyor. Halefi ve Selçuk hânedânının en büyük, en necîb bir sîmâ-yı ma'âlîsi olan Melikşah da Alparslan'ın isrini ta'kīb fazîlet-i ahlâkıyyesinde bulunarak emâneti ehline tevdî' yani Nizâmülmülk'ü makām-ı vezârette ibkā ediyor.

Nizâmülmülk yalnız müdebbir bir vezîr, sâhib-i reviyyet bir hükûmet adamı, muhibb-i maârif bir sâhib-i basîret gibi mezâyâ-yı âliyye ibrâzıyla iktifâ etmiyor aynı zamanda asrının en büyük eâzım-ı erbâb-ı ilminden ma'dûd olduğunu da bil-fi'l gösteriyor.

Herât, Isfahân ve Basra'da bir çok medâris, müteaddid mekâtib inşâ ettiriyor.

Fakat bu müessesât miyânında birinciliği Bağdâd'da i'lâ ettiği meşhûr Medrese-i Nizâmiyye ihrâz ediyor. Burada İshâk-ı Şîrâzî gibi asrın en büyük dâhîleri tedrîsât-ı ilmiyyede bulunuyorlar. Nizâmülmülk bu tarafda bütün gayret ve fetânetiyle neşriyât-ı ilmiyye ve medeniyyeye çalışırken diğer tarafda Hasan Sabbâh kendi ders refîki olan bu u'cûbe-i hilkat kalblere, vicdânlara hâkim olmaya çalışıyor, cihânı herc ü merc etmekten çekinmiyor. Nihâyet bu iki dâhiye-i fıtrat çarpışmaya mecbûr oluyorlar.

Hasan Sabbâh derviş kıyâfetine soktuğu bir sefîl yediyle; Nihâvend'e giderken, Nizamülmülk'ü hançerletiyor, â-

[1] Metinde (جمالی) şeklinde yazılmıştır.

lem-i İslâm'ın bevvâb-ı müşfikını şehîd ettiriyor!... Şark Gaznevîlerin zuhûruyla parçalanıyor ve bu sûretle merkezin kuvveti büsbütün zâil oluyor. Maamâfîh Sultân Mahmûd-ı Gaznevî refâkatinde Ebu'r-Reyhân el-Bîrûnî ve Firdevsî-i Tûsî gibi eâzımı bulundurmakla iftihâr ediyor ve erbâb-ı ilm ü irfânı müstağrak-ı âtıfet etmeye çalışıyor.

Mahmûd-ı Gaznevî, nâm-ı irfân-penâhı şöhretgîr-i âfâk olan İbni Sînâ'yı da merkez-i saltanatı olan Gazne'ye da'vet ediyorsa da koca hakîm hürriyet ve istiklâlini muhâfaza etmeği vezârete tercîh ediyor.

Mısır, istiklâlini muhâfaza kaydıyla envâ'-ı mesâib içinde yuvarlandığı görülüyor. Pek ahmak bir hükümdâr olan Hakem bir tarafdan erbâb-ı ilmi himâye gayreti gösteriyorsa da diğer tarafdan muârızlarını birer birer i'dâmdan çekinmiyor.

Mustansır'ın devre-i medîde-i hükûmeti tâûn, kaht gibi âfât-ı semâviyye, zengin kütübhânelerin yağmâ ve tahrîbi misilli felâket-i ilmiyyelerle geçiyor ve nihâyet vezîr-i şöhret şiâr Bedreddîn Cemâlî Mısır'da âsâyiş ü refâhı takrîr ü iâdeye muvaffak oluyor.

İspanya'da dahi aynı hâl müşâhede olunuyor: İhtilâlât-ı dâhiliyye arasında Emeviyye Hânedânı sönüyor, ümerâ dâ'iye-i istiklâle düşüyor, Endülüs gibi bir gülbün-i ma'rifet parça parça ediliyor. Kanlı melhameler, müdhiş yangınlar esnâsında pek kıymetdâr kitaplar mahvoluyor.

Maamâfîh bütün bu fâcialara rağmen gerek şark ve gerek garb İslâmları arasında ulûm u fünûn seyr-i feyyâzında dûçâr-ı tevakkuf olmuyor, hârika-nümâ bir sür'atle muttasıl ilerliyor, safahât-ı tekâmülün derecâtını sırasıyla kat' ediyor.

Bu asırda ulûm-ı tabîiyye ve tıbbiyye ve riyâziyye ile bilhassa felsefenin bir istikâmet-i muayyene ta'kîb ettiği ve bir nevi' husûsiyet-i tekâmüliyye kazandığı görülüyor, yalnız şeklen değil, esâs i'tibâriyle da dördüncü asrı gölgede bırakıracak müellefât-ı azîme intişâr ediyor. Bu eserler arasında ilelebed şöhretlerini muhâfaza eden mücelledât-ı ilmiyyeye tesâdüf olunuyor.

Beşinci asır terakkiyât-ı fikriyye riyâset ve pîştârlığında İbni Sînâ'yı görüyoruz. İbni Sînâ, Râzî'den daha mümtâz bir dehâ ile fen ve felsefeyi daha metîn esâslar, daha rasîn metodlar üzerine binâ etmeye çalışıyor ve muvaffak oluyor. İbni Sînâ sâyesinde tabâbet daha vâzıh bir şekil iktisâb ediyor.

Râzî'nin *el-Hâvî*'sinden daha vâsi' bir plan ta'kîb eden *Kānûn*, daha sıkı bir metod tahtında fenn-i tıbbın bütün şuabâtını havza-i tedkîka alıyor ve tabâbetin tâ rûhuna icrâyı te'sîr ediyor.

Kānûn, yalnız âlem-i İslâm'da değil, Garb'da, bu cihân-ı Hıristiyâniyet'te **[136]** bile pek büyük bir tahavvül-i ilmî husûle getiriyor ve nihâyet tabâbet-i cihânın hâkime-i yegânesi olmak mertebe-i bülendine i'tilâ ediyor.

Şark dârülfünûnları bu eser-i muazzamı tedrîs ve şerh u tefsîr ile uğraşıyor. Garb ise Latince'ye tercüme ettikten sonra tedrîsât-ı tıbbiyyeye esâs ittihâz ediyor.

İbni Sînâ'nın *Şifâ*'sı ise âlem-i felsefede büyük tahavvüller, medîd gulguleler, gürültülü münâkaşalara sebebiyet veriyor. Bu münâkaşâtın aks-i sadâsı bir tarafdan Mâverâünnehir'de, diğer tarafdan Nil sâhillerinde ve Cebel-i Târık şevâhikı arkalarında tanîn-endâz oluyor. Riyâziyûn-ı İslâmiyye asr-ı sâbıka nisbeten daha metîn ve daha klasik eserler meydân-ı intişâra vaz' ediyorlar.

Beşinci asr-ı hicrîde âlem-i İslâm'ın yetiştirdiği eâzımı serî' bir nazarla gözden geçirelim:

İran ve Türkistan taraflarında; İbni Sînâ, bir seyyâh-ı feyâfî-neverd hâlinde şehirden şehre, kasabadan kasabaya gezip dolaşır. Uğradığı mahallerde tetebbuât ve tedkīkāt-ı ilmiyyesine devam ediyor. Asya-yı ulyâ baştan başa İbni Sînâ'nın lemeât-ı irfân-nisârıyla bir kişver-i ma'rifet hâlini alıyor. Âlem-i İslâmın en zekî gençleri en büyük âlimleri koca hakîmin etrâfına toplanarak fikr-i bî-pâyânından tenevvüre çalışıyorlar.

Uzakta bulunan ulemâ ve bilhassa el-Bîrûnî gibiler de muhâberât-ı ilmiyye ile teâtî-i efkâr ediyorlar.

Bağdâd'da, İbni Butlân, İbni Cezele, Ebü'l-Ferec bin Tayyib gibi dâhîler görülüyor. İbni Butlân ve İbni Cezele tabâbet ve hıfzussıhha fenlerini klasik bir şekle ifrâğa muvaffak oluyorlar. Ebü'l-Ferec ise bilhassa felsefe ile iştigāl ediyor, tıb ve felsefeye dâir âsâr-ı mühimme te'lîfiyle uğraşıyor.

Kehhâl-i şehîr Ali bin Îsâ da bu asırda iştihâr ediyor.

Suriye, gelecek iki asırda îfâ edeceği büyük rollere hazırlanıyormuş gibi yavaş yavaş uyanmaya başlıyor.

Mısır'da ihtilâlât ve teşevvüşât-ı siyâsiyye ve idâriyyeye rağmen ulûm u fünûn büyük bir gayret ü himmetle ileri götürülüyor. Her yerde husûsî ve umûmî gāyet zengin kütübhâneler te'sîs olunuyor. Bir halde ki; değil umûmî kütübhâneler, eâzımdan bazılarının konaklarındaki husûsî kütübhânelerde bulunan âsâr ve müellefât-ı âliyyenin adedi binleri tecâvüz ediyor.

Câmiü'l-Ezher menşe'-i a'zam mertebe-i refîasını ihrâz ediyor, cihânın her tarafından Mısır'a koşan gençler, Ezher'in sakf-ı irfân-nisârı altında perverişyâb-ı kemâl olarak aktâr-ı âlem-i İslâm'a dağılıyorlar, vüs'at-i ma'lûmâtıyla cihânı hayrette bırakan riyâzî-i şehîr İbni Heysem bu asırdadır ki Ezher'in âgūş-ı irfânından kemâle eriyor.

Fenn-i kehhâlîde mümtâz Ömer bin Ali ile hakîm-i şehîr Ali bin Süleyman da aynı zamanda iştihâr ediyorlar.

İspanya'da, Mesleme'nin mekteb-i irfânından neş'et eden şâkirdân, bütün gayretleriyle ulûm-ı tabîiyye ve fünûn-ı riyâziyyenin neşr u ta'mîmine çalışıyorlar. Bunların arasında coğrâfiyyûn-ı İslâmiyyeden meşhûr el-Bekrî ile ilm-i zirâat mütehassıslarından İbnü'l-Haccâc gibi parlak nâsiyeler de görülür.

Aksâ-yı şark-ı İslâmîde elma'î-i şehîr el-Bîrûnî Hind lisânını tahsîl ve Sanskrit âsârını Arabca'ya nakl ü tercüme ediyor.

Mes'ûd Mahmûd Gāzân nâmına ithâf eylediği *Kānûnü'l-[Me]s'ûdî* ünvanlı eser-i muazzamı neşrettiği gibi bir tarafdan da hikmet-i tabîiyye ve târîhiyyeye âid kıymetdâr kitaplar te'lîfine çalışıyor.

Bağdâd'da Ömer Hayyâm riyâziyâtı i'lâya sa'y ediyor. Melikşâh nâmına ithâf ettiği *Târîh-i Celâlî* denilen meşhûr takvîmi tanzîm ediyor. Aynı zamanda Nizâmülmülk tarafından te'sîs edilen Bağdâd Rasadhânesi'ni idâre ve rasa-

dât-ı heyeiyyeye devam ediyor. Mısır'da İbni Yûnus ufûl ederken yerine Ebû Heysem gibi âlem-i İslâmın cidden medâr-ı iftihârı olan eâzım-ı riyâziyyûn tulû' ediyor. Şarkta, Medrese-i Nizâmiyye riyâsetini ihrâz ve bütün şa'şaa-i kemâliyle neşriyât-ı felsefiyye ve ilmiyyeye çalışıyor.

Fakat bir müddet sonra bu büyük dâhînin tefekkürât-ı amîka-i tasavvufiyye ile mest ü medhûş olduğu görülüyor!

İbni Sînâ ise tıb, felsefe, hikmet-i tabîiyye ve kimya, riyâziyât, mantık ve kelâm…. gibi fünûnun kâffesinde tebahhur ediyor.

Beşinci Asırda Asya-yı Ulyâ – Âlem-i İslâm'ın İran ve Türkistan tarafları, asr-ı sâbıktaki şöhret-i ilmiyyesini –daha ziyâde şa'şaadâr olmak üzre– beşinci asırda da muhâfaza eylemiştir. Râzî'ye İbni Sînâ gibi bir dâhî halef oldu.

Birbirlerinden farklı birer seciye ibrâz eden, birer dehâ sâhibi olan bu iki zât bazı husûsda hemen hemen aynı seviyeye i'tilâ eylemişlerdir. Râzî tıbda tatbîkāt ve pratike mütemâyildi. İbni Sînâ ise bilhassa felsefe meclûbudur. İbni Sînâ'da bir dehâ-yı fennî görüyoruz. Tedkīkāt ve taharriyât-ı ilmiyyesi pek derin muhâkemâta istinâd eylemektedir. Râzî'nin *el-Hâvî*'de vaz' ettiği usûlü İbni Sînâ *Kānûn*'da ikmâl ü tanzîm eylemiştir.

Asya-yı ulyâ baştan başa İbni Sînâ'nın cevelengâh-ı irfânı olmuştu. Fakat Bağdâd, Kāhire ve bilâhare Şâm'da olduğu gibi Asya-yı ulyâ'da da muayyen bir merkez-i irfân görülmüyor.

İbni Sînâ'nın şâkirdleri ötede beride medâris-i ilmiyye te'sîs etmişlerdi. Fakat topluca bir merkezde tecemmu' edememişlerdir. Bunlar miyânında İbni Ebî Sâdık, el-Aylakī (Şerefüddin Ebû Abdullah), el-Mendevî meşhûrdur.

Beşinci asr-ı hicrîde ulûm u fünûnun Asyâ-yı ulyâ'daki derece-i terakkiyât ü intişârını anlamak için İbni Sînâ tarafından aktâr-ı âlem-i İslâmda bulunan eâzım-ı muâsırînine yazılan muharrerât ve mekâtîb-i ilmiyyenin kesret ve ehemmiyet-i mündericâtı nazar-ı i'tibâra alınmalıdır.

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

* * *

[137] RAVZATÜ'L-KURRÂ'

– 26 –

Ebû Hüreyre radıyallâhu anh

Müşârun-ileyh hazretlerinin zamân-ı câhiliyyette ismi Abd-i Şems olup hâl-i İslâmında Abdurrahmân idi. Bir gün eteğinde bir kedi olduğu halde giderken fahr-i âlem ve nebiyy-i muhterem efendimiz hazretleri kendisini görüp o nedir? diye suâl buyurduklarında kedi olduğunu haber vermeleri üzerine "Ente ebû hüreyretin" buyurmuşlar idi ki "Sen kedicik babasısın" demektir. Ondan sonra sâhib-i tercüme hazretleri bu künye ile şöhret bulmuşlardır. İsm-i şerîflerini ta'yînde otuzdan ziyâde akvâl olup esahhı Abdurrahmân bin Sahr olduğudur. Ebû Hüreyre nâmı kendisine taraf-ı risâletten verildiği için indinde pek mergūb olup kendisini herkesin o nâm ile yâd etmelerini ister idi. Zât-ı sütûde-simâtları ashâbın meşâhîrinden olup İslâm'ı Hayber senesindedir ki feth-i Mekke'den bir sene akdemdir. Gazve-i Hayber'de guzât-ı müslimîn ile beraber bulunmuş ve ondan sonra Ashâb-ı Suffa'ya mülhak olup Hazret-i Fahr-i dücihândan ayrılmamıştır. Hazret-i Ömer radıyallâhü anh zât-ı mübâreklerini Bahreyn vâlisi etmişler ve sonra azleylemişlerdir. Ba'dehû yine istihdâm etmek istemişler ise de cenâb-ı Ebû Hüreyre imtinâ' edip Medîne-i Münevvere'de sâkin olmuş ve yetmiş sekiz yaşında olduğu halde 59 târîhinde Medîne'de irtihâl-i dâr-ı naîm etmiştir. 5374 hadîs-i şerîf rivâyet eylemiştir *Sahîhayn'da* 609 mezkûrdur. 93'de İmam Buhârî 190'da İmam Müslim münferid, bâkīsinde ikisi müttefiktir. *Sahîh-i Buhârî*'de kendilerinden menkūl olarak mezkûrdur ki "Halk benim rivâyâtımı istiksâr edip: Ebû Hüreyre pek çok rivâyet-i hadîs ediyor dediler. Eğer Kitâb-ı Kerîm'de [1](اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى) ilh. âyetleri olmasa ben bir hadîs bile haber vermez idim. Bizim Muhâcirînden olan ihvânımızı ticâretleri ve çarşılarda olan alışverişleri ve Ensâr'dan olan ihvânımızı zirâatleri ve hurmalıkları meşgūl eder idi. Ben ise karın tokluğuna Hazret-i Resûlullâh'a mülâzemet edip onların bulunamadıkları vakitlerde nezd-i Resûlullâh'da bulunur ve onların hıfzetmediklerini hıfzeder idim" demiştir ve yine kendilerinden mervî olarak *Buhârî*'de mezkûrdur ki kuvve-i hâfızalarından şikâyeten "Yâ Rasûlallâh ben sizden bir çok şey işitiyorum da hıfzedemiyorum demiştim. Bana: Dâmeni yay buyurdular. Dâmenimi yaydığımda iki avuçlarıyla bir şey atar gibi yapıp ba'dehû: Yum buyurdular. Ben de eteğimi toplayıp yumdum, bir daha bir şey unutmadım" demişlerdir.

Kütüb-i usûlde Hazret-i Ebû Hüreyre ashâbın fıkıh ve ictihâd ile iştihâr etmeyenleri miyânında zikrolunmuştur. Lâkin tahrîrde İbni Hümâm'ın: Ebû Hüreyre fakîhdir onu bu kısma idhâl etmemek sahîh olamaz demiş olduğunu İbni Nüceym merhûm beyân etmiştir. Hazret-i Ebû Hüreyre'nin zamân-ı ashâbda fetvâsı zâhir idi ki o zaman derece-i ictihâdı hâiz olmayanlar iftâ edemezler idi. Kendilerinden sahâbî ve tâbiî[n] sekiz yüzü mütecâviz zevât ahz ve rivâyet eylemişlerdir. Hazret-i Ebû Hüreyre radıyallâhu anh benden ziyâde hadîs bilen Abdullah bin Amr'dır. O yazar idi ben yazmaz idim buyurmuşlardır. İbni Kuteybe'nin beyânına göre Ebû Hüreyre hazretleri omuzlarının mâbeyni geniş ön dişleri seğrek ve latîfeci bir zât olup kendisinin iki örgü saçı dahi var imiş. Vâlidesinin mazhar-ı hidâyet olması için duâ buyurmalarını Hazret-i Nebiyy-i ekremden niyâz-mend olmakla vâlide-i hazret-i Ebû Hüreyre'nin duâ-i hazret-i Hayrü'l-berâyâ ile ihtidâ etmiş olduğu Müslim-i şerîf'in Fezâilü Ebî Hüreyre faslında mezkûrdur.

Sâhib-i tercüme Ebû Hüreyre hazretleri *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânı arzan Übey bin Ka'b hazretlerinden ahz ü telakkī etmişlerdir. Zât-ı mübâreklerinden dahi a'rec lakabıyla meşhûr fukahâdan ve eimme-i kurrâdan Abdurrahmân bin Hürmüz ve Ebû Ca'fer bi-tarîkı'l-arz ahz etmişlerdir. Ebû Ca'fer ve Nâfi' kırâetleri müşârun-ileyh hazretlerine müntehîdir. *Radıyallâhü anh.*

---

[1] Bakara, 2/159.

– 27 –

Abdullah bin Abbâs rahmetullâh

Müşârun-ileyh hazretlerinin ism-i şerîfleri Abdullah olup künyeleri Ebü'l-Hâris'dir. Pederlerinin nâmı Ayyâş bin Ebî Rebîa'dır. Zât-ı mübârekleri meşâhîr-i tâbiînden olup Fahr-i âlem efendimiz hazretlerini gördüğü mervîdir. Kırâeti bi-tarîkı'l-arz Übey bin Ka'b hazretlerinden ahzetmiş ve Ömer İbnü'l-Hattâb radıyallâhü anhdan *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânı istimâ' eylemiştir. Ebû Ca'fer Yezîd İbni Ka'kā', ve Şeybe bin Nassâh, Abdurrahmân bin Hürmüz, Müslim bin Cündeb, Yezîd bin Rûmân gibi zevât *Kur'ân-ı kerîm*i zât-ı âlî-kadrlerinden bi-tarîkı'l-arz ahz u telakkī etmişlerdir. Bu beş zât eimme-i kurrâdan İmam Nâfi'in şeyhidirler.

Sâhib-i tercüme hazretleri ehl-i Medîne'nin ilm-i *Kur'ân*'da imamı olup 87 sene-i hicriyyesinde azm-i gülşen-sarây-ı âlem-i ukbâ buyurmuşlardır.

– 28 –

Şeybe bin Nassâh rahmetullâh

Müşârun-ileyh hazretlerinin ism-i şerîfleri Şeybe olup pederlerinin nâmı Nassâh bin Sercîs'dir. Zât-ı âlî-kadrleri Medîne-i Münevvere'de ilm-i *Kur'ân*'da imâm-ı yegâne ve mevsûku'r-rivâye bir zât-ı kemâlât-nisâb idi. Ezvâc-ı tâhire-i Nebeviyye'den Hazret-i Ümmü Seleme'nin abd-i mu'takı olup hazret-i müşârûn-ileyhâ bu zâtın başını eliyle mesh ile hakkında duâ-yı bil-hayrda bulunmuştur.

Hâfız Ebu'l-Ulâ bu zât hakkında ashâb-ı kirâm hazerâtını idrâk eden tâbiîn içinde kibâr-ı kurrâdan olup Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Âişe ve Ümmü Seleme radıyallâhü anhümâ vâlidelerimizin şeref-i idrâkiyle müşerref ve duâlarını ahz ile kâmyâb oldu demiştir.

[138] Hazret-i Ümmü Seleme kārî-i müşârun-ileyhi kırâet-i *Kur'ân*'a teşvîk etmiş ve Medîne-i Münevvere Kādîsı Ebû Ca'fer Ali'ye dâmâd olmuştur. Hazret-i Hüseyin radıyallâhu anh efendimizin kerîme-i muhteremeleri Sekîne radıyallâhü anhâ irtihâl-i dâr-ı naîm buyurdukta kırâet-i *Kur'ân*'daki fazîleti ve hüsn-i edâsı cihetiyle cenâze namazını kıldırmak husûsunda pek çok kibâra takdîm olunmuştur. İlm-i kırâeti Abdullah bin Ayyâş bin Rebî['a]'dan ahz u telakkī etmiş olduğu muhakkaktır. Bazı müverrihîn Abdullah bin Ayyâş'ı Abdullah bin Abbâs zannıyla kârî-i müşârun-ileyhin Abdullah bin Abbâs yahud Ebû Hüreyre'den ahz ve kırâet eylediğini beyân etmişler ise de kārî-i müşârûn-ileyhin Ebû Hüreyre hazretlerine yetişemediği[1] sâbittir. İmam Zehebî der ki: Eimme-i kurrâdan Nâfi' bin Ebî Nuaym, Süleyman bin Müslim, İsmail bin Ca'fer, Ebû Amr bin el-Alâ, müşârun-ileyh İmam Şeybe hazretlerinden telakkī-i *Kur'ân* eylemişlerdir. İlm-i kırâette ibtidâ kitap tasnîf eden kārî-i müşârûn-ileyh olup kitabı meşhûrdur. 130 veya 138 târîh-i hicrîsinde irtihâl-i dâr-ı naîm buyurmuşlardır.

Hocazâde
Ahmed Hilmi

[1] Metinde (يتيشه مديلكيله) şeklinde yazılmıştır.

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

O gün, ikindiye doğru siperleri gözden geçirmek için gittim. Üzerlerinden kal'adaki mahsûrîne hitâb ederek:

– Siz de müslümansınız, biz de. Emîriniz mağlûb oldu. Bundan sonra mukāvemetin fâide vermeyeceğini, bîhûde ölüp öldürmenin müslüman kanı dökmekten başka bir şey intâc etmeyeceğini düşünün, gelin, kal'ayı teslîm edin. İstediğiniz şerâitle musâlaha yapalım. Dedim. Dinlediler, fakat cevap vermediler.

O gece sabâhleyin bir yürüyüş yapılması hakkında emir verdim. Fakat hücûm başlamazdan evvel düşmanı korkutmak fikriyle kal'a duvarlarını toplarla döğdürdüm. Kuşluk zamanı askerin bir mikdârını kal'anın cihât-ı muhtelifesine hücûm ettirip asıl girilebilecek bir noktayı serbest bıraktırdım. Çünkü o noktaya hücûm edilmediğinden oradakilerin de nikāt-ı sâire ile meşgūl olacakları bedîhî idi.

Muhâfızları, başka cihetleri müdâfaa için ayrılınca bizim askerin kısm-ı küllîsi hemen o noktaya yürüyecek, bir duvara tırmanıp çıktıktan sonra bir defa "Yâ çâr yâr" diye bağıracaktı. Keşfim doğru çıktı ve planım tamâmıyla tatbîk edildi. Netîcesinde de düşman dış kal'adan iç hisâra çekilmeye mecbûr oldu.

Dış ve iç kal'alar arasında on zirâ' umkunda, yirmi üç zirâ' arzında bir hendek vardı ki askerimiz kamıştan örülmüş bir köprü vâsıtasıyla üzerinden geçti. "Bu köprü, bir arşın derinliğinde bağlı olup suyun safveti ve ümerânın dikkati sâyesinde görülmüştü." Geçer geçmez hisârın duvarını delmeye ve içeride bulunanlara ok atmaya başladı.

Bu sırada kal'anın hâkimine bir kâğıd yazdım. Teslîm-i nefs ederse canı, malı, askeri emîn olacağını ve kendilerinin raiyyem gibi muâmele göreceğini bildirdim. Mektubu üserâdan biriyle kal'a dâhiline yolladım. Artık ok ve tüfenk atılmasını da men' ettim.

Mektup içeriye gidince hâkimle rüesâ dışarıya çıktı. Teklîf ettiğim şerâiti bil-kabûl kal'a kapılarını açtılar. Bölük bölük çıkan ahâlîden bazılarını amcama gönderdim. Hepsine ikrâm ü iltifât eyledikten sonra ileri gelenlerine hil'at giydirip evlerine iâde etti. Afgānlıların harekât-ı zâlimânesinden kulakları dolmuşken dûçâr-ı esâret oldukları halde böyle sâlimen ve mutayyeben hânesine dönenler gördükleri şefkatten şaşırdılar. Bizim korktukları gibi olmadığımıza emniyet kesbettiler.

§

Mîr Atalık vefâdâr adamlarından bazılarıyla Katagan'dan çıkmış Rastak'da Bedahşân beylerinin yanına ilticâ eylemişti. Bu haberi alır almaz Gūrî'den kalktık, Mîr Atalık'ın pâyitahtı olan Bağlan'a gittik. Oranın eşrâf u a'yânı istirhâmnâmeler takdîm ettiler. Kendilerine tesellî ve te'mînât verdik. Rüesâdan bazılarını ibkā, bazılarını tebdîl eylemek ve hâkimler, kādîlar ta'yîn etmek sûretiyle icrââtta bulunduk. Ba'dehû hareket ve Hânâbâd'a muvâsalat ettik.

Şehir civârında ve nehir kenarında vâki' mürtefi' bir noktaya ordu kurduk. Ora[da]n iki tabur piyâde, bin nefer

Özbek süvârîsi, beş yüz nefer Afgān süvârîsi, beş yüz nefer hâssa askeri tertîb ederek altı katır topuyla Tâlihân'a sevkeyledik.

Emîr Dost Muhammed Hân'ın oğlu Muhammed Emîn Hân bu fırkaya kumandan ta'yîn olundu. Nehri atlarla geçtikten sonra Tâlihân'a gitti. Az zaman içerisinde kal'asını harâb etti.

§

Bu müddet zarfında amcamla birlikte Hânâbâd'da lâzım gelen ıslâhâta çalışıyorduk. Yaptığımız işlerden biri de nâm-ı ceddimin hutbelerde yâd olunmasıydı.

Biraz sonra İndirab ve Host ahâlîsi Mîr Atalık ile Bedahşan beylerinin tahrîkâtına kapılıp tuğyân ve hâkimlerine karşı isyân eylediler.

Serdâr Muhammed Ömer Hân kumandasında olmak üzere dört yüz neferden ibâret bir kuvvet tertîb ve İndirab hâkiminin imdâdına tesrîb ettim. Ceddim de Kâbil'den Serdâr Muhammed Şerîf Hân kumandasıyla iki tabur piyâde, bin nefer hâssa askeri, bin nefer süvârî ve altı **[139]** top yolladı. Her iki asker de Bizdere denilen mevki'de birleştikten sonra gürûh-ı usâta hücûm ederek cem'i[yye]tlerini dağıttı. Maktûl ve mecrûh olarak iki bin âsî cesedi meydân-ı harbde kaldı. Ba'de'l-feth hâkimin yanına beş yüz nefer muhâfız bırakarak Muhammed Ömer Hân Hânâbâd'a geldi. Muhammed Şerîf Hân da Kâbil'e döndü.

§

Mîr Atalık Tâlihân'ın tahrîb edildiğini işidince Rastak'dan kalkıp Ceyhûn Nehri'ni geçti ve Kılab'a gelip emîrine iltică eyledi.

O vakit Mîr Sohrab Bey Kılab emîri idi –ki muahharan Buhârâ emîri müşârun-ileyhi mecbûr-ı firâr etmiş, o da Kâbil'e gelip nezdimde hâiz-i ihtirâm olmuştu– ve Mîr Atalık ile nisbet-i kavmiyyesi vardı. Bu münâsebetle Mîr Atalık'a on bin süvârî terfîk eyledi. Bedahşânlılar da on bin süvârî ile yardıma gelince mîr mağlûb, yirmi bin süvârîlik maiyyetiyle bizim orduya karîb mahallâta ve civârdaki kal'alarla Tâlihân'a hücûm ederek yağmâgerliğe başladı. Karakol beklemeye me'mûr olan süvârîlerimiz, daima bunlarla çarpışır ve her musâdemede tarafeynden yüz, iki yüz nefer maktûl olurdu. Tutulup getirilen esîrleri top ağzına bağlamak sûretiyle itlâf ederdim. Üç sene süren iğtişâş esnâsında top ağzında cân verenlerin adedi beş yüze yakın olduğu gibi askerimiz tarafından öldürülenlerin mikdârı da on binden fazla idi*.

§

İğtişâş çıkalı bir sene olduğu ve basdırılması için Serdâr Muhammed Emîn Hân çalışmakta bulunduğu halde bir türlü önü alınamaması üzerine Emîn Hân'ın bir mektubu geldi ki Bedahşânlı 15000 düşmanla uğraşacak kadar askerim yok. Ya imdâd gönder, yahud bil-mecbûriye geleceğim" diyordu. Buna cevap verilmedi. Lâkin biraz sonra serdârın Hânâbâd'a doğru hareketi işidildi.

Şu hâdise üzerine amcamla meşverete başladık. Ben:

– Serdâr Muhammed Hân'ın yerine gitmeye hazırım. Avn-i İlâhî sâyesinde altı katır topu ve beş bin süvârîyle iğtişâşı basdırabilirim, dedim. Amcam:

– Bu iş hayli müşkildir. Sen gençsin, daha sakalın da yoktur. Belki kendini heder edersin. İhtirâzında bulundu.

– Heder olmayacağımı size isbât edeceğim diyerek o gün yola çıktım ve sür'at-i kâmile ile Tâlihân'a vâsıl oldum. Asker, beni görüncü sevindi. Serdâr Muhammed Emîn Hân'a yolda rast geldim. Amcazâdem olduğu, benden de epeyce yaşlı bulunduğu halde cür'etsizliği için mülâkātından i'râz ederek:

–Emîr Dost Muhammed Hân gibi muhterem bir pederin bâis-i ârı oldunuz! dedim.

§

Vürûdumdan iki gün sonra Rastak ve Bedahşân ahâlîsi Mîr Şâh-ı Feyzâbâdî'nin birâderi Mîr Yûsuf Ali'nin tavsiyesi mûcebince iki üç bin süvârîlik bir kuvvet tertîb ederek bizim ordunun etrâfıyla Tâlihân civârında baskınlar, yağmâlar yapmaya gönderdi.

Düşman süvârîleri, iki yüz hâssa askeri ve elli nefer süvârînin taht-ı muhâfazasında bulunan erzâk ve eşyâmız üzerine bağteten hücûm etti. Bizimkiler mümkün mertebe müdâfaaya çalışmakla beraber bana haber yolladılar. Hemen muâvenetlerine yedi yüz nefer i'zâm eyledim. Efrâd-ı muâvine, yağmâgerleri fenâ halde bozdu ve levâzım ve zehâirimizi kurtardı.

İki gün geçer geçmez, düşman diğer bir hücûm teşebbüsünde bulundu. Fakat bu defa da, bize itâat etmiş olan kal'aları yağmaya kalkıştı. derhal sevkettiğim asker, cem'iyyet-i a'dâyı kaçırdı ve on esîr ile iki yüz at iğtinâm eyleyerek geldi.

Şu sûretle uğraşmamız üç ay olmuştu ki Katagan ümerâsından biri beni bir akşam yemeğine da'vet etti. Yanıma 300 nizâmiye ve 200 redîf süvârîsi alarak da'vetine icâbet eyledim ve bizim ordunun yarım fersah ilerisinde kâin menziline gittim. Bir tedbîr-i ihtiyâtî olmak üzere ikāmetgâhın civârına muayyen fâsıla ile yüz nefer ikāme ettim. Mîzbânımın bundan haberi yoktu. Biraz görüşüp konuştuktan sonra yemek ihzârıyla uğraşıldığı sırada süvârîlerimden biri geldi, düşman askerinin hücûmuna uğradıklarını, azlık oldukları cihetle yavaş yavaş ric'ate mecbûr kaldıklarını haber verdi. Yerimden fırladım. Ev sâhibiyle oğullarını esîr alarak süvârîlerime iltihâk ettim ve 1000 süvârî ile bir tabur piyâde ve iki topun sür'atle i'zâm olunarak mütebâkī askerin de harekete müheyyâ bulunması emriyle ordugâha bir süvârî yolladım.

Âsîlerin adedini on bin kadar tahmîn ettiğim cihetle maiyyetimdeki efrâd-ı kalîleyi muayyen fâsılalı sekiz kısma ayırdım. Evvelâ birinci kısım; düşmana mukābele eyleyecek, mahsûr kaldığı takdîrde ikinci; üçüncü, *ilh*… kısımlar da yardıma gidecekti.

Tahmîn ve ta'rîfim gibi oldu. Son ve en büyük kısımla ben de harbe iştirâk eyledim. Kılıç kılıca döğüşürken çağırdığım imdâd geldi.

* Yâ Rabbî! Bu müslümanların birbirinden çektiği nedir?

Nihâyet düşman firâra mecbûr olarak sahne-i mukātelede beş yüz yaralı bıraktı ki bilâhare bunların yüzü vefât etti, bizim askerden de yüz nefer maktûl oldu.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

* * *

[140] MEMLEKETİ KURTA[R]MAK İÇİN

İkinci Musâhabe

Saâdet-i umûmiyyeyi tekeffül eden siyâset, nizâm-ı ebedî-i hâdisâtı bozmaya çalışan bir vâsıta-i zulm ü şiddet olursa artık o te'sîr altında kalan halkın bîçâreliğini tasavvur ediniz. Böyle bir milletin bağcısı, şüphe yok ki bir vezîrinden daha müsterîh ve âkıldir! Çünkü fazla mahsûl almak için toprağı tedkīk eder, her meyvenin mevsim-i husûlünü bilir, menfaatini sektedâr eden usûlü reddeder. Bunun gibi; âlem-i siyâsette cem'iyyât-ı beşeriyyenin mukadderât-ı tabîiyyeye göre esbâb-ı bahtiyârîsini istikmâle çalışmalı, kendisini faâliyetinde tabîat kadar muvaffak eden akīde-i asliyyeyi, yani ahlâkı bil-mütâlaa fezâili tefrîk u temyîz etmeli, bâtıl fikirlerin! Cehlin, modanın elinde kalan hissiyât-ı vicdâniyyeye bir cereyân-ı sâlim irâe eylemelidir.

Şimdi siyâsiyâtın ihtimâm edeceği teferruât-ı fezâile girelim, evvelâ şunu söyleyelim: Siz bir hizmetkâr alırsanız onun şikem-perver, tenbel, yalancı, hîlekâr olmasını mı istersiniz, yoksa mehâsin-i ahlâkıyyesini mi? Komşunuz halîm, hak-perest, hayırhâh, nâmuskâr mı olsun? Yoksa sefîh, ayyâş, kavgacı mı? İzdivâc ettiğiniz zaman çocuklarınızın sû'-i i'tiyâdla ülfetini, zevcenizin ahlâksızlığını, ulvîye, sâfiyet ve sadâkate tercîh eder misiniz?

Cevâbınızı beklemem bile, afîf bir zevce, sevgili çocuklar, arkadaşlar, fazîletli komşular, vazîfelerine mukdim hizmetçiler nasıl bizi âile içinde mes'ûd ediyorsa, hayât-ı hâriciyyemizi te'mîn eden siyâsiyât da saâdetimizle bu derecelerde alakadârdır. Bugün fezâil-i beytiyye istihfâf olunuyor; fakat biliyor musunuz ki bu doğrudan doğruya kendi saâdetimize tecâvüzdür. Başkaları hakkında düşündüklerinizi kendinize tatbîk ederseniz haksızlığınızı teslîm eylersiniz. Emîn olun ki bir nâmuskâr adamın yanında bir kahramanın kıymeti hiçtir. Âile kucağında borçlu olduğu vazîfeyi îfâ etmeyenler memleketi kurtarmak için da'vâ-yı hak edemezler. Tevâzua, süfliyet ve meskenet nazarıyla bakılıyor. Evlerimizde kānûnun girip telkīn-i vezâif edememesinden memnûn oluyoruz. Halbuki kavânîn-i cem'iyyetin tatbîkından ilk mes'ûl: Evdir.

Âile ocağını îkād eden, pederdir. Bir millet fezâil-i umûmiyyeye fezâil-i beytiyyesiyle ihzâr-ı nefs eder. Ne zevc, ne peder, ne komşu, ne arkadaş olmayan; vatanını sevemez. Ahlâk-ı şahsiyye ahlâk-ı milliyyenin esâsıdır, gāyesidir. Âilesi arasında ihtirâsâtını yenemeyen bir adam, nasıl olur da huzûr-ı insâniyyette tavsiye-i akl eder!..

Lycurgus evvel be-evvel, Ispartalıların hayât-ı âilelerini ıslâha çalışmış ve nâmuslu adamlar yetiştirecek kānûnlar koymuştur; nâmusun vikāye edildiği bir memlekette ne polise, ne de jandarmaya ihtiyâc messolunmaz. Herkes fazîleti sâyesinde, vazîfesi başına, âdetâ sevk-ı tabîî ile gider; halk, refâh-ı umûmîyi te'mîni der'uhde edenlerin fazîletine hürmet etmeli ki serbestî-i harekât mümkün olabilsin; bir pâdişâh-ı âdil istemek için adâlet sevilmeli, kānûn kadar metîn rüesâya vücûd vermek için kānûna mecbûriyet-i itâatin kıymeti takdîr olunmalıdır. Fesâd-ı ahlâk başlarsa, artık halk ne pâdişâhın, ne de nuzzârın ahvâlini tenkīde salâhiyetdâr olamazlar. Hattâ o zaman, fenâlıklarını müdâhenelerle karşılayacak bir reisi, kendilerini kurtarmak isteyenlere tercîh ederler.

İşte, ceplere gayr-i meşrû' dökülen paraların te'sîriyle sefâhet, süs artınca "Atina"nın ahlâkı bozuldu. Artık bütün mübâhesâtı: Şenlikleri, alayları, eğlenceler teşkîl ediyordu. Süs, heves, ahâlîyi o kadar boğuyordu ki bütün san'atlarda nef'-i hakīkīyi değil, hevesât-ı muzırrayı okşuyor ve terakkī ediyordu. Atinalılar kendi babalarına, "kaba adamlar" demeye, onların fazîletine dudak bükmeye başladılar; bütün bu teşevvüşe sebeb: Halkı iğfâl eden bir Perikles'in mevcûdiyet-i hükümdârânesidir. Moda merâkının tedrîcen ta'mîmi zenginleri zâlim ve hôd-bîn, fukarâyı nâmussuz, ihtiyârları me'yûs, gençleri zen-dost ve âtıl bir hâle koydu: Servete hürmet ediliyor, şıklık nazar-ı dikkati celbediyor; pırlantalar, inciler iktidârı, zekâyı düşündürmüyor, herkesin kıymeti mevcûdiyet-i maddiyesiyle nisbet olunuyordu. Perikles'i muhterisler, çapkınlar ta'kīb etti. Fersiz gözlerin, muhâkemeleri perîşân kafaların karşısında bunlar utandılar mı? Aslâ; me'mûriyetlere hırsızları, entrikacıları ta'yîn ettiler; kānûnları kendi arzularına uydurdular bin kalıba soktular. Bunları fazîletkâr adamlara nâzik desiselerle unutturdular.. Ne için? Vahşiyâne zulmetmek için!

Siyâsiyât nazarında fazîletin küçüğü olmaz; siyâset en küçük fazîleti de şayân-ı dikkat görür; devletin saâdet ve âsâyişini der'uhde eden bütün kānûnların esâsını bizim teferruât-ı ahlâkıyyemiz teşkîl eder, fenâ ve iyi hükûmet yok, fenâ ve iyi insanlar vardır.

Polis, kavâid-i ahlâkıyyeye riâyet etmeyenlerin cezâsıdır. Bana,

– Hangi şekl-i hükûmet iyidir? –diye sorarsanız, size:

– İyiliği şekl-i hükûmette değil, insanlarda aramalı– cevâbını veririm; cumhûriyet, ahlâksız bir milletin şekl-i hükûmeti ise, bundan ne o millet, ne de insâniyet bir fâide bekler! Âdil bir hükümdârın taht-ı riyâsetinde kemâl-i fazîletle yaşayan halk, isterse şekl-i hükûmet "mutlak" olsun yine bahtiyârdır; çünkü adâlet: İstilzâm-ı saâdet eder; kavânîn-i meşrûtiyet de adâlet gibi "mutlak"dır.

Buna riâyet etmezsek, tıbkı bir zâlimin keyfi altında yaşarcasına bütün emniyet-i hayâtımızı gâib ederiz. Eflâtun *Republik* eserinde: "İhtirâsâta meydan veren her şekl-i hükûmette, kānûn emîn bir halde **[141]** bulunamaz" diyor. İdâre-i mutlakada yalnız hükümdâr kānûnlardan mes'ûl ise, adâleti yalnız o kendi âmâline göre isti'mâl ediyorsa, idâre-i meşrûtada sınıf-ı mümtâzın kibir ve tamaı menâfi'-i umûmiyyeyi kendi istifâde-i şahsiyyeleri uğrunda fedâ ettiriyorsa, idâre-i avâmda yani demokraside müfrit ve kör, câhil bir

halkın arzuları hareket ediyorsa, hiçbir vakit saâdet teessüs edemez, saâdet-i millet, ancak kavânîn-i ahlâkıyye dâiresinde, bütün bu eşkâl-i idârenin yerine göre hüsn-i tatbîkı ve tevhîd-i faâliyet esâsına ibtinâen kuvâ-yı umûmiyyenin aksâm-ı muhtelife tarafından mütekābilen i'tidâl ve muvâzenesiyle mümkün olabilir.

Sokrat'ın şâkirdi: Hükûmetin yalnız ahlâk ile pâyidâr olacağına kâni'dir, en ulvî, en hikmetkâr bir meşrûtiyetten, fesâd-ı ahlâka düşmüş bir millet ne anlar? Evvelâ: Kalb, sonra: Fikir! Lycurgus'un elinden çıkan Lacedemon Eflâtun'un tasavvur ettiği bir hükûmet-i mu'tenâ idi.

Meclis ve halk, bu iki kral, muhtelif kuvvetlerle bir meşrûtiyet-i muhtelita vücûda getirmişler; her unsur yekdiğeri hakkında aynı hürmeti hissediyordu. O zaman hayretlerle takdîr olunan bir müessese-i ictimâiyye vücûda geldi.

Isparta, Lycurgus'ün vaz' ettiği kavânîn-i ahlâkıyyeye itâat ettikce, Yunanistan'ın uğradığı iğtişâşlardan, fırka münâzaâtından, intizâmsızlıklardan, hîlekârlıklardan vâreste kalmıştır. Sonra, Lysander mağlûb ettiği halkı, bir yığın gaâyimle vatanına sokar sokmaz, Isparta evlerinin serveti artınca o vakte kadar güç hâl ile teskîn olunan hırs u tama' için için tekrar canlandı.

Babalarının, ilk önce pek sevimli görünen sâdegî-i hâli "kabalıkla", tavsîf olundu.

Milletin arasına düşen bir fenâlık, ya hemen mahvolur; yahud çoğalır. Tek başına muhâfaza-i mevcûdiyyet edemez.

Nihâyet, yavaş yavaş fazîletler, ehliyetler i'tibârdan sukūt etti, onların yerini para işgāle başladı, çünkü para, ehliyetsizleri liyâkatlendiriyor; sâhibine teveccühler bezlettiriyordu. Artık fakr [u] zarûret istihkār olundu; evin gözünü doyurmak için hayr-ı vatan çiğnendi; hükûmette termîmi gayri kābil cerîhalar açıldı.. Servetleri gasb olunacak korkusuyla titreyen zenginler Lycurgus'un inkısâm-ı kuvvet fikri aleyhinde kıyâm ettiler, kendi keselerini müdâfaa etmek için bir hâkimiyet-i zâlime vücûda getirmek istediler! Diğer tarafdan, ahâlî: Gâh sefîl ü zelîl; gâh, küstâh ü bî-edeb sürükleniyordu. Netîcede ne oldu? Bir zamanlar: Hükümdârı, meclisi, halkı taht-ı inkıyâdına alan kānûnların yerine –önüne geçilemeyecek kadar müdhiş– hırs, hased, kîn ve tama' cereyânları rûh-ı milleti paraladı; çünkü onlara bahş-ı hayât ve kuvvet eden fazîlet sarsılmıştı.

Şu cereyân vesâit-i husûsiyye ile vaktinde men' edilmez, buna mâni' olmak salâhiyetinde bulunanlar kānûna itâatsizliğe başlarlarsa, memleket, bir yabancı düşmanın şikârı oluncaya kadar ne pâdişâhdan, ne kabineden, ne de halktan ümîd-i necât bekler!

Muhâkemâtınızda tereddüd etmeyiniz: Roma'da da böyle oldu. Patrisyenler'le, Plebeiuslar arasında münâzaa, sırf servet ve imtiyâz da'vâlarından tehaddüs etti. Ahlâk-ı zâtiyye ve ahlâk-ı umûmiyyenin nüfûz-ı ıslâh-perverânesi esnâsında Romalılar her işte adâlet ve i'tidâl gösteriyorlardı; kuvâ-yı milliyyenin Konsül'ler, Sena[!], Tribün ve Halk arasında hüsn-i taksîmi müsâvât-ı hakīkıyye teessüsüne yardım ederek saâdet-i umûmiyyeyi inkişâf ettirmişti; fakat Roma: Muzafferiyâtıyla, mağlûb ettiği halkın servetiyle tekebbüre başlar başlamaz fenâlıklar iyilikleri sükûta da'vet etti; hulûs-ı niyyetle hizmet eden rüesâ-yı devlet biraz sonra ihtirâsın pençesinde, hukūk-ı milleti gasbettiler. Artık kānûnlar kendilerine itâati: Şu hırsları doymak bilmeyen, tatmîn-i tama' etmek için etrâfı soyan bir yığın vatanperver(!)den bekliyor; iğtişâşât-ı dâhiliyye muttasıl köpürüyordu. Târîhin bize la'net ettirdiği kanlı imparatorlar bu aralık meydana çıktılar, fazîlet munkarız olunca Roma barbarların hücûmuna ma'rûz kaldı.

Şurası muhakkak ki: Ahlâksız hürriyet, mutlakā haddin tecâvüzüne ve tecâvüz-i had ya zulme, yahud bir ecnebî kuvvet elinde esârete müncer oluyor.

Ahkâm-ı ahlâkıyyenin kuvve-i inzibâtiyyesine Medeniyet-i Mısriyye de en büyük misâllerdendir. Orada hükümdârlar âdetâ esâtîr gibi telakkī olunur, hak-şinâs olan bütün emirleri nâ-kābil-i ibtâl kavânîn-i mukaddese sırasına geçer ve herkes taht-ı pâdişâhî önünde kemâl-i sükûnetle zânû-be-zemîn-i hürmet kalırdı! Bir adamın eline verilen gayr-i mahdûd bir kudretin dehşet-nâk bir hâl almak isti'dâdı varken, Mısırlılar, efendilerini kendi ahlâklarıyla mütenâsib buldukları için tevdî'-i kuvvetten hiçbir netîce-i meş'ûme görmemişlerdi. Zîrâ bu kādir-i mutlak hükümdârlara ne tama'kâr olmak, ne âtıl yaşamak, ne israf etmek, ne sefîhâne vakit geçirmek müsâadesi verilmiyor, her günün meşâgıl-i şâhânesini büyük vazîfeler teşkîl eyliyordu; biraz boş vakit bile kütüb-i mukaddesin hakāyıkını dinlemekle geçerdi.. Bîçâregânın şikâyetlerini istimâ' etmek, tebeanın da'vâlarına bakmak, hiçbir sû'-i isti'mâlâta meydan verilmemesi için hayât-ı eyâlâttan daima haberdâr olmak, her yere göre müfîd müesseseler vücûda getirmek vesâire, vesâire.. Bütün ihtiyâcât-ı insâniyye, hattâ tarz-ı istirâhate kadar kānûnlarla tebyîn olunmuş; yıkanmak, gezinmek, yemek yemek saatleri ta'yîn edilmişti.

Sofra kanâat ve sâdegînin bütün sâfi[ye]tiyle kurulur, her şey ölçülür, biçilir, fazla bulunmaz, ziyân edilmezdi. Saraylarda bile **[142]** tebeaya nümûne olmasın diye, debdebeden ihtirâz edilirdi. Bütün memleket, ma'nen babası hükümdâr olmak şartıyla, sanki büyük bir âile idi. Kral, sa'yinin dâimî ve mevkūt intizâmını ihlâl edemez, fikri programla harekete alışmış, nasbettiği nuzzârın harekâtını teftîş eder, murâkabe altında bulundurur. Onların hatâlarına kat'iyyen müsâmaha göstermezdi. İhtirâsât, kalbinden tamâmıyla silinmiş, bütün arzuları hayır ve hakīkate masrûf kalmıştı.. Daima âdil ve bî-taraf olan kānûnları, –bir kişi tarafından yapılsa bile– herkes müsâvâten sever ve ihtirâm ederdi. İşte idâre-i mutlakaya rağmen, Mısır'ı mes'ûd etmiş ve hükemâ-yı kadîme orasını "mehd-i hikmet" tevsîm eylemişlerdir.

Siyâsiyât, boş, ehliyetsiz, harîs, âdî adamların eline geçerse, tabîî hîlelere, entrikalara vâsıta olur.

Anlaşılıyor ki, kānûnun esâsı ahlâktır. Ve ahlâksız bir hükûmetin metânetine hiçbir vâzı'-ı kānûn emniyet edemez.. Saâdet, fazîletin mükâfâtı, nekbet, seyyiâtın refîkasıdır. Şimdi, belki: "Acaba servetlerini zulüm üzerine binâ etmiş hükûmetler yok mu? Niçin bunlar mahvolmuyor? Bir

müstebid senelerce esîr-i ihtirâsâtı olan halkın sâyesinde şâd ü müftehir yaşıyor da, sonra bir Sokrat kendini tesmîme mahkûm eden hâkimlerin karşısında bulunuyor?!" diyeceksiniz. Dikkat ediniz, bu bir hükm-i aklî değildir; böyle düşünürsek, saâdetin servetle, debdebeyle, tehakkümle vücûd bulduğunu kabûl etmiş oluruz; halbuki o fazîletin mükâfâtıdır, demiştik; bahtiyârlık geçici neş'elerden terekküb etmez. Saâdet: vatanı için fedâkârlık eden, onun mes'ûdiyetine muvaffak olmak için her şeye teşebbüs eden fazîletkâr adamların telezzüz-i rûhîsidir. Saâdet: Sükûnet-i vicdândan ibârettir; bu da ancak kavâid-i adâlete muvâfık hareket etmekle müyesser olur. Zâlimler, ikbâlperestler, o bir yığın halkın hayretlerle kucakladığı herifler, emîn olun ki kendi husûsiyetlerinde azâb-ı kalbden inlerler, ezilirler, boğulurlar, endîşelerle yırtılan ciğerlerini delseniz: Hased, kîn, tama', nedâmet çirkefleri sıçrar.. Ekseriyâ şerrin bezendiği o zâhirî mes'ûdiyete aldanmayınız; fenâların kesb-i rif'at etmesi aynı zamanda onları yere çarpacak bir desîse-i tâli'-dir.

Halka, saâdetin yalnız fazîlete merbût olduğunu anlatır; Sokrat'ı zehirleyen kadeh ebediyyen o adamları telvîs ettiği halde büyük hakîmin istirâhat-ı vicdânını ihlâl edememiştir. Onu mahveden alçaklar kendi cinâyetlerinden, Sokrat'ın ma'sûmiyetinden emîn idiler; çünkü o, hiç ses çıkarmadı, istirhâm-ı afv etmedi. Düşmanlarının kîninden kurtaracak firâr teklîfini reddetti; i'dâm karârının teblîğinden, icrâsına kadar geçen bir ay zarfında, şâkirdlerini ta'lîmden vazgeçmedi: Onlara ebediyet-i rûhdan, fazîlete istinâd eden saâdetten bahsetti. En müdekkık nazarlar kendisinde sükûneti muhill hiçbir ra'şe-i havf göremediler; o mevte, bizim gurûb-ı âfitâbı seyrettiğimiz gibi baktı; ihtiyârlığın tahammül-sûz derdlerini, ihtizârın elîm saatlerini çekmeden gözlerini kapayacağı için Cenâb-ı Hakk'a teşekkürler etti; o zaman musîbet-zede, muhtazar yalnız Atina idi: Sokrat'ın âhı birer birer çıktı.

Âdil olmayan, zelîl ü bî-dîn olan hükûmetlerde ihtimâl-i bekâ yoktur. Hırs, zulüm ve hîle, şiddet, haydi büyük imparatorluklar yükseltsin... Bu azamet-i gāsıbanın ne fâidesi var? Bir esâs-ı metîn kurulmazsa saâdet-i millet teessüs edebilir mi? İstikbâli hâl-i hâzıra fedâ eden bir siyâsetten hayat umulur mu?

Eğer vatanınızı seviyorsanız, onu izmihlâl ve harâbiyete sürükleyecek en küçük hareketten bütün kuvvetinizle ictinâb ediniz.

Memleketi yalnız servet ne mes'ûd eder, ne de taht-ı emniyyette bulundurur. İran bütün Asya'yı kendisine râm etmekle ne kazandı? Cesîm, fakat zaîf bir hükûmet! Zîrâ, Ajezilas bir avuç askeriyle tâ Babilon'a kadar her tarafı titretti…

Bu hakîkat, başka misâllerle de tevsî' edilebilir. Şu sözüme ehemmiyet veriniz. –Kendisinden daha ahlâksız bir milleti mahveden bir başka millet, muvaffakıyetinden sonra; isti'mâl ettiği âlât-ı intikāmı parçalamalıdır. Yoksa o da er geç aynı te'sîr altında kalır. Hudûd hâricindekiler için kullanılan vesâit-ı tegallüb, dâhilen de tatbîka başlanırsa, kal'alar, ordular ne kadar sağlam olursa olsun, ne kadar ihtiyâtkâr davranılırsa davranılsın, sû'-i niyyet anlaşılır anlaşılmaz, nefret-i umûmiyye evvelki muvaffakıyetleri alt üst eder..

Hakîkatin kuvveti safsataların hepsini mecbûr-ı sükût edeceği için siyâsiyât âleminde tehlikeler tevlîd eden hakāret ve husûmet tamâmıyla ortadan kalkmalıdır. Bu iki hiss-i menhûs, düşmanları –haklı bir sûrette– teksîr ve takrîbden başka bir işe yaramaz. Kendimizde fuzûlî bir hakk-ı tehakküm farzedersek mehâlik artar, kuvvetimiz azalır.

Tezyîd-i servet maksadıyla, didine didine harâbe-zâra dönmüş milletlerin târîhini tekrar tekrar okuyalım.. İfrât, –isterse muvaffakıyâtta olsun– nihâyet gālib geleni muzafferiyâtı arasında ezer.

İnsanlara, kan dökerek, ma'nâsız bir galebe te'mîn eden hırs u tama', zanneder misiniz ki millete bir ufk-ı hayyizkâr küşâde edecek! Sesostris'in yalnız Mısır'a hükmetmekten memnûn olmayan hırsı Asya fütûhâtı fikriyle: Sâkin, kanâatkâr, fa'âl halkı teslîh ettiği gün, bir medeniyetin mebde'-i ınkırâzı olmuştur!. Muzaffer asker mağlûb ettiği kavmin seyyiâtıyla temâs etmiş ve alışıvermişti:

Memleketlerine ganîmetlerle beraber, rezîletleri de getirince, bu kadar servet ü sâmânı gören ahâlî birden bire evc-i saâdete nâiliyetlerine zâhib **[143]** olarak her şeyi unuttular… Kalblerde tezelzül eden fazîlet, sâhiblerinden büsbütün ayrılmak için zemîni pek müsâadekâr buldu. Vâveylâ-yı zevk u zafer arasında Mısır'ın mücâzâtı başlamıştı. Hodpesendâne bir ihmâl: Hayât-ı hükûmeti tedvîr edemiyordu. Bütün müessesât-ı kadîme ihtirâsât uğrunda harâb edildi.. Sesostris'in menfûr muâkıbları, artık servete gınâ getirdiklerinden, eğlenmek için hem halka zulmediyorlar, hem de rehâvetle, sefâhetle, zarûretle, servetle, alçak ve terbiyesiz bir hâle gelenlerin, düşmanları güldüren isyânlarından korkuyorlardı!.. Târîh buna mümâsil daha binlerce levha-i inkırâz sayıp döker…

Hırs u tama' sâikasıyla muvaffak olmuş milletlerin âkıbeti hep böyledir. Atina'nın da za'fı aynıdır; Filib Makedonya'nın Sesostrisidir. Eğer bu hükümdâr vazîfelerini tanısaydı, onları kendi vâridât ve haşmetine tercîh etmeseydi hem kendisi hem de memleket müstağrak-ı refâh olurdu.. İktidârını: iğfâl etmekte değil, ahlâkı tashîhde gösterseydi pek çok şâyân-ı fahr u tebcîl bir meziyet-i târîhiyye iktisâb eylerdi, efrâd beynine nifâk serpeceğine ittihâd ettirseydi: Bütün anâsır-ı milleti düşmanlara karşı yekvücûd siperlenen bir kütle-i meveddet ü hulûs şeklinde tecellî ettir[ir]di. Lâkin, insan fazîleti sırf kendi menfaatine âlet olmak için severse, tabîî gâib eder. Bu aralık mücâvir bulunanlarda gözlerini açar, tasalluta hazırlanırlar.

İşte bütün bu uçurumlardan tahlîs-i nefs etmek isteyen bir devlet, efrâdını şüpheden âzâde bırakacak bir hatt-ı hareket ta'kîb etmeli; ve halk da kendisine en ulvî rehber-i necât olan kavânîn-i akliyyeyi tanımalıdır. Hattâ kalbimize dikkat etsek, fenâlığa karşı müfekkiremizden evvel çarptığını duyarız. İhtirâsâtı hissiyât tevlîd ettiği halde ilk önce, o bile fenâlık karşısında müteessir olur.

*

Üçüncü musâhabemizi: Bir hükûmette tahkîm-i fazîlet eden usûl-i siyâset teşkîl edecektir. Bu günlük bu kadar yetişir: İnsanı hakîkat de yormamalı.

Osman Fahri

OSMANLI İTTİHÂD VE TERAKKÎ CEM'İYETİ 1327 KONGRESİ'NDE KÂTİB-İ UMÛMÎ TARAFINDAN KIRÂET OLUNAN MERKEZ-İ UMÛMÎ RAPORU HÜLÂSASIDIR:

–mâba'd–

Muhâfazakârlık ve terakkīperverlik mesleklerinden biri sûret-i mutlakada doğru olabilmek için eskilik ve yenilik mefhûmlarından birinin ale'l-ıtlâk iyi olması iktizâ eder. Halbuki âdetin makbûl ve merdûdu olduğu gibi bid'atin de makbûl ve merdûdu vardır. En doğru yol âdet-i makbûle ile bid'at-i makbûleyi kabûl etmek âdet-i merdûde ile bid'at-i merdûdenin her ikisini de reddeylemektedir.

Üç yüz seneden beri cehâlet ve istibdâdın tahakkümüyle en necîb meâsirimiz ve en güzîde şeâirimiz münderis olarak yerlerine Bizans rûhunun sefîh ve sefîl mahsûlâtı kāim olduğunu bilip dururken muhâfazakârlık dâiyesinde bulunmak eser-i hasâfet addolunabilir mi? Meselâ hayât-ı siyâsiyyemizi nazar-ı dikkate alarak görürüz ki eslâfımız gāyet sathî bir idâre-i hükûmet tatbîk etmişler. Hükûmet doğrudan doğruya ferdlerle temâs edeceğine halkı birtakım kütleler, aşîretler, cemâatler vesâire hâlinde bırakarak yalnız bu zümrelerin reisleriyle münâsebette bulunmuş ferdleri, aşîretleri, cemâatleri yurdluk ve ocaklıkları idâre-i nîm-müstakille dâiresinde terketmişlerdir.

Bugün o eski hatâların netîcesi olarak hükûmet doğrudan doğruya efrâd ile temâsda bulunamıyor efrâd ile hükûmet arasında aşîret reisleri, cemâat reisleri, müteneffizân nâmlarıyla birtakım şahs-ı sâlisler girmişlerdir. Meşrûtiyet'in gāyesi ise ferd ile hükûmet arasındaki bu şahs-ı sâlisleri kaldırmaktır. Muhâfazakârlık mesleğini tercîh ederse tarz-ı idâremiz değişmeyecek demektir. Bu halde mü'lim ve sathî bir idâre yerine gayr-i mü'lim ve amîk bir idâre ikâme edeceğiz.

Fikrimizce Osmanlılık siyâsî ve ictimâî olarak iki türlüdür: Osmanlı hey'et-i siyâsiyyesi aynı hukūk-ı siyâsiyyeye mâlik ferdlerden mürekkebdir. Osmanlı hey'et-i ictimâiyyesi birtakım müessesât-ı ictimâiyyeye mâlik cemâatlerden mürekkebdir. İntihâbların ferdler tarafından icrâsı vergilerin mükellefiyet-i askeriyyenin ferdlere râci' olması birinci esâsa müsteniddir. Hiçbir hukūk-ı siyâsiyyeye mâlik bulunmayan cemâatler nüfûz-ı ictimâîlerini tevsî' ile nüfûz-ı siyâsî hâline getirmeye meyyâl olduklarından daima hükûmetle mücâdeleden hâlî kalmazlar. Arnavudluk, Yemen, Kerek, Irak, Kürdistân hâdiseleri, Makedonya gürültüleri hep aşîret ve cemâatlerin ictimâî kuvvetlerinin hükûmet kuvvetiyle çarpışması demektir. Bir cemâat ne şekilde olursa olsun bir cemâat-i siyâsiyyeden ibâret olan devletin rakîb-i dâimîsidir. Bünye-i ictimâîmiz tâifeleri, aşîretleri, kāfileleri, hizbleri, kabîleleri, cemâatleri ve sâir bin türlü gizli ve âşikâr hey'etleri muhtevî iken muhâfazakâr olmak eski idâre-i sakīmeyi ta'kīb etmek ne kadar vahim olduğunu düşünmelidir. Çünkü bu halde memleketimizde fi'len mevcûd olan ictimâî adem-i merkeziyyeti siyâsî bir adem-i merkeziyyet hâline kendimiz ifrâğ etmiş oluruz.

Maamâfîh terakkī iki sûretle olur. Birincisi tekâmül ikincisi inkılâb tarîkıdır. İttihâd ve Terakkī hayât-ı siyâsiyyede inkılâbcıdır. Hayât-ı ictimâiyyede teâmülcüdür. Eğer muhâfazakârlıktan maksad terakkī-i ictimâîmizin tekâmül tarîkıyla vukūunu taleb etmekten ibâret ise arada ihtilâf yok demektir. Eğer maksad yukarıda saydığımız esâsât-ı târîhiyyenin muhâfazası ise yine arada ihtilâf yok demektir. Yok eğer muhâfaza **[144]** kârlıktan maksad eskiden kalan fenâ âdetleri muhâfaza ise bu fikrin adem-i kabûlü zarûrîdir.

İhtiyâcât-ı memlekete göre cem'iyetin alacağı meslek-i kat'înin ta'yîni hey'et-i muhteremenize âid bir salâhiyet olduğundan mevâdd-ı aşere-i ma'lûme ile siyâsî programın esnâ-yı müzâkere ve tahrîrinde bu cihetlerin tedkīk buyurulacağına emîn bulunduğumuzu arzeder ve on maddelik program hakkındaki efkâr ve mütâlaâtımızı madde madde müzâkere olunduğu sırada bast ü beyân eylemek salâhiyetini muhâfaza eyleriz. Bu esâsâtın ta'yîni zamanı gelmiştir. Çünkü Cem'iyet Meşrûtiyet'i i'lân ettiği zaman düşündüğü vatanın muhâfaza-i vahdeti ile Meşrûtiyet sâyesinde milletin mazhar-ı terakkıyât olması idi. Bütün İttihâdcılar bu iki esâs etrafında toplanmışlar idi.

Hayât-ı teşrîiyyede devam ettikce tecrübeler gösterdi ki yalnız asıl olan bu İttihâd ve Terakkī esâsları bir fırkanın rûhunu temsîl edemez. Bu iki esâsdan müteferri' siyâsî ve ictimâî bir çok esâsların da ta'yîni ve bu esâslarda bütün fırka efrâdının ittihâdı elzemdi. Cem'iyet'in siyâsî ve ictimâî bütün esâsları vâzıh bir sûrette ta'yîn olunarak bir meslek-i ilmî ve felsefî hâline ifrâğ olunmadığı için gerek kabinede ve gerek Meclis-i Meb'ûsân ve A'yân ve Cem'iyet teşkîlâtında bulunan ihvânımız tasrîh olunmayan husûslara ictihâdlarına mürâcaatta kendilerini salâhiyetdâr addediyorlardı. Gerek kabine ile fırka arasında ve gerek fırkanın cüz'leri miyânesinde ve gerek Cem'iyet'le kabine ve Fırka miyânında zuhûr eden ihtilâfların menbaı bu esâsât-ı mühimmenin fıkdânından hâsıl olan ictihâd ihtilâfları olduğu sûretinde müdâfaa edilirse müşkil bir vaz'iyette kalınacağı da cây-ı inkâr değildir. Bu seneki kongrenin bu yokluğu ikmâl edeceğine şüphemiz yoktur. Çünkü üç senelik Meşrûtiyet tecrübelerinin bu esâsât-ı lâzımeden bir çoklarının tezâhürüne hizmet etmesi ve bu tecrübelere fi'len iştirâk eden Meclis-i Meb'ûsân ve A'yân a'zâ-yı kirâmının daha çok mikdârda kongrede isbât-ı vücûd eylemesi maksadın hüsûlünü te'mîn eden esbâbdandır.

Hizb-i Cedîd mesâili ile tev'em olan bazı dedikodular ki –İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti'nin İslâmiyet'e ve esâsât-ı târîhiyye ve milliyyeye ehemmiyet vermediği ve mevcûdiyetinin Mason teşkîlâtıyla bel' edildiği ve Siyonistliğin mürevvici bulunduğu yolundadır– bu işâât ve iftirââtı cem'iyyetin hey'et-i fa'âlesi sıfatıyla reddeylemeyi vazîfemizden addeyleriz.

Bizce İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti'nin gāyesi –ki usûl-i Meşrûtiyet'in tatbîki ile müttehid ve müterakkī bir Osmanlılık te'sîs etmektir– unsur-ı İslâm Meşrûtiyet'in tazummun ettiği hâkimiyet-i milliyyede ekseriyete âid olan hakk-ı hâkimiyeti hâiz olduğu gibi fâtihlik ve muhâfız-ı vatanlık ve nisbet-i Hilâfet dolayısıyla bir de hâkimiyet-i târîhiyyeye mâlik olduğundan İttihâd ve Terakkī Cem'iyyeti İslâmiyet'i Osmanlılığın mâ-bihi'l-kıyâmı addeder ve mevcûdiyetini bu kuvve-i ma'neviyyeye istinâd ettirir ve yukarıda da arzettiğimiz vechile esâsât-ı târîhiyyenin muhâfazası onun umde-i siyâsetidir.

Kezâlik Cem'iyet'in nizâmnâme-i dâhilîsi mûcebince efrâd-ı Cem'iyet'ten hiç biri diğer cem'iyyât-ı siyâsiyyeye dâhil olamaz. Mason Cem'iyeti de bir cem'iyet-i hafiyye ol-duğuna göre Cem'iyet'in programına mugāyir bazı siyâsî gāye-i hayâlleri ta'kīb etmesi melhûz olduğuna binâen İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti Mason teşkîlâtını da kendisine rakīb addeder ve Siyonizm ve sâir buna mümâsil ve selâmet-i memlekete muzır cereyânlara mümânaat etmeyi de kendisine vazîfe bilir. Sâdık Bey mes'elesine dâir yazdığımız tahrîrât-ı umûmiyye ile murahhas ve müfettişlerimize verdiğimiz îzâhnâme lutfen tedkīk olunursa Merkez-i Umûmî'nin bu mesâil hakkındaki şu ictihâdâtını ne yolda neşr u ta'mîme çalıştığı anlaşılır.

Bu kabîl ithâmât Cem'iyet'in maksad u mesleğini bilenler için pek basît bir mantık ile kābil-i redd ü cerhdir.

Altı yüz senelik târîhimiz tedkīk olunursa bu âna kadar hükûmeti iz'âc eden gāileler ya aşîretlerin yahud cemâatlerin isyân u fesâdlarından doğmuş olduğu görülür. Aşîretler seviye-i ictimâiyyelerinin dûniyetiyle cem'iyet-i umûmiyyeden ayrılmış birtakım hey'etlerdir. Cemâatler mezhebî, lisânî ve kavmî husûsiyetlerle biribirinden müteferrik zümrelerdir. Memleketimizden ayrılan küçük hükûmetler hep birer cemâatin zamîr-i ihtirâsından doğduğu gibi Kafkasya, Bâdiyetü'l-Arab ve Afrika'daki bazı memâlikimiz de hep aşîretlerin âsî ve gayr-i kābil-i temeddün vaz'iyetlerinden dolayı yabancıların eline girmiştir.

Milletler bünye-i ictimâîsine göre tasnîf olunursa Fas ve İran gibi milletlerin aşîretlerden, Hindistan'ın kastlerden, Avusturya'nın kavimlerden ve sâir Avrupa milletlerinin sınıflardan mürekkeb olduğu gibi Osmanlı milletinin de birinci derecede cemâatlerden ikinci derecede aşîretten mürekkeb olduğu anlaşılır.

Osmanlı hükûmetinin esâslı bir siyâset-i dâhilî ta'kīb edebilmesi aşîretlerin, müslim ve gayr-i müslim cemâatlerin teşkîlât-ı ictimâiyyesini tedkīk etmekle, cem'iyetler, mitingler, sendikalar, ictimâî enmûzecler hakkında yaptığı gibi aşîretler ve cemâatler için birer kānûn-ı mahsûs tanzîm eylemekle kābildir. Yemen ve Irak gāileleri ancak aşîretler kānûnuyla hallolunacak mes'elelerdir.

Şimâlî Arnavudluk'da, Yemen'de, Cebel-i Dürûz'da, Kerek'de, Müntefik'de, Kürdistan'da zuhûr eden isyânların kavmiyet fikriyle hiçbir alâkası yoktur. Bunlardaki yegâne âmil aşîretlerin teşkîlât-ı adliyye ile imtizâc edememeleridir. Aşîretlerde ırken cârî olan mes'ûliyet-i müştereke esâsına müstenid bir kānûn yapılarak da'vâları husûsî mahkemelerde rü'yet olunur. Ve emr-i idârelerinde de kavâid-i ictimâiyyeleri esâs tutulursa **[145]** bütün aşâir mes'elelerine nihâyet verilmiş olur. Cemâatlerin de siyâsî nüfûz vermemek şartıyla ictimâî müesseselerinde serbest bırakılması bunlardaki hissiyât-ı husûsiyye temâyülâtının mecârî-i selîme derûnunda cereyânına bâis olur.

Hükûmet ictimâî enmûzecleri tedkīk ederek bunların icâbâtına göre kānûnlar tanzîm ve siyâsetler ta'kīb etmekle beraber memleketin umûr-ı nâfia ve zirâiyyeye, umûr-ı sıhhiyye ve ahlâkıyyeye âid ihtiyâcını da mütehassısları ma'rifetiyle tedkīk ettirerek bunların da tatmînine çalışması lâbüddür.

Yalnız Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin eyyâm-ı ahîrede bir beyânnâmesi intişâr etti ki siyâset-i dâhiliyye-i devlete alenen müdâhaleyi mutazammındır. Ulemâ-yı kirâm vicdânların mürebbîsi olmak i'tibâriyle ümmetin ma'nevî hâkimleri olduklarından fırka ihtilâflarının, intihâb mücâdelelerinin fevkında kalmaları, verese-i enbiyâ sıfatını siyâsî mücâdelelerin netîce-i tabîiyyesi olan şahsî hücûm ve taarruzlardan masûn bulundurmaları kendileri için bir vecîbe-i dîniyyedir. Bundan başka sınıf-ı ulemâ hemen umûmiyetle hazîne-i milletten muvazzaf me'mûrîn-i resmiyyeden ma'dûd olduklarından siyâset-i devlete icrâ-yı te'sîre kalkışmaları doğru olamaz. Nihâyet ulemânın Meclis-i Meb'ûsân ve A'yân hâricinde icrâ-yı siyâsetle Otuzbir Mart ve emsâli hâdiselerde olduğu gibi maâzallâh Meşrûtiyet'in ve vatanın izmihlâline bâdî netâyic-i vahîme tevlîd edeceği de nazardan dûr tutulamaz. Merkez-i umûmîsi İstanbul'da olup Rumeli'nin bazı mahalleriyle Hüdâvendigâr Vilâyeti dâhilinde merkezleri bulunan Muhâcirîn-i İslâmiyye Cem'iyeti'nin İttihâd ve Terakkī aleyhine çalışmakta olduğuna dâir vukū' bulan istihbârât üzerine sırf muhâcirînin iskân ü îvâsına muâvenet ve etfâl-i muhâcirînin teallüm ü terbiyesine dikkat gibi hayırlı ve ictimâî perdeler arkasında ızmâr edilen makāsıdın bu cem'iyete dâhil olan efrâda tefhîmiyle oradaki nâmûskâr zevâtın cem'iyetimize rabtı ve Muhâcirîn Cem'iyeti'nden fekk-i irtibâtları ve bu sûretle Cem'iyet-i mezkûrenin za'fa düşürülmesi İstanbul Hey'et-i Merkeziyyesi tarafından taleb ve teklîf edilmiş idi. Merkez-i Umûmî Edirne ve Gümülcine ve Bursa hey'et-i merkeziyyelerinden mütâlaa sormuş ve bunlardan en ziyâde teşkîlâtı olan Edirne Vilâyeti merkezi muhâcirîn kulüplerinin daima maksadımıza hizmet edeceğinden Merkez-i Umûmî'nin emîn olması lüzûmu beyân hattâ geçen seneki kongrelerinde Edirne Kulübü'nden gönderilen meb'ûsun himmetiyle merkez-i umûmîlerindeki ahâlî fırkası meb'ûslarından Ahmed Şükri Efendi'nin hey'et-i idâreden çıkarılmasına muvaffakıyet hâsıl olduğu da dermiyân kılınmıştır. Diğer merâkizden dahi alınacak cevap üzerine İstanbul Hey'eti'nin mütâlaâtına karşı ittihâz olunan tedâbîrin teemmülü tabîîdir.

Geçen devrenin en mühim hâdise-i mes'ûdesi de zât-ı hazret-i pâdişâhînin Rumeli'ye vâki' olan seyâhat-i hümâyûnlarıdır. Ve cem'iyyet bu seyâhat-ı mübeccelenin hüsn-i sûretle idâre ve ikmâlinden dolayı ne kadar iftihâr etse yeri

vardır. Seyâhat-i hazret-i pâdişâhî bütün tebea-i Osmaniyyeyi dilşâd etmekle, hâdisât-ı siyâsiyye ve iktisâdiyye ve idâriyyesine bir mecrâ-yı intizâm vermekle kalmamış, Cem'iyetimizin teşkîlât ve teşebbüsâtı nokta-i nazarından da bir seneyi kazandıracak semerât-ı bergüzîde ıktitâfına vesîle vermiştir. Seyâhat-i hümâyûn vukū' bulmazdan üç ay evvel Merkez-i Umûmî a'zâlarından ikisi güzergâh-ı hümâyûn ile havâlîsi merâkizini dolaştılar ve istikbâl-i pâdişâhî için kemâl-i hâhişle teşebbüs olunan hazırlıkları gördüler. Cem'iyet hakkındaki muhabbet ve samîmiyetlerini her vesîleden bilistifâde izhâr buyuran zât-ı Hazret-i Pâdişâhî şerefine en samîmî tezâhürât ile irâe-i mevcûdiyyete şitâbân olan Hey'et-i Merkeziyye ve kulüp hey'et-i idâreleriyle efrâdı cidden takdîre sezâ muvaffakıyetler gösterdiler. Şehir ve kasabalar şöyle dursun hemen her köyden İttihâd ve Terakkī bayrakları çıkarılmış, mektepler sûret-i mahsûsada i'mâl edilen elbise ve tezyînât ile müzeyyen talebesiyle saf-beste-i ihtirâm olmuştu. Kulüplerin emr-i maârifdeki tezâhürâtı bilhassa mahzûzıyet-i pâdişâhîyi mûcib olmuştur. Merâsime iştirâk etmek ve Merkez-i Umûmî nâmına icrâ buyurulacak resm-i kabûlde Memâlik-i Osmaniyye'nin her noktasından a'zâ-yı Cem'iyet bulundurmak fikriyle Selanik'e getirilen Anadolu ve Rumeli ve Arabistan merâkizi murahhasları nâil-i izz-i müsûl ve iltifât oldukları gibi seyâhat buyurulan vilâyâtın umûm kulüblerinden i'zâm olunan hey'et-i murahhasa dahi sûret-i mahsûsada huzûra kabûl buyurulmuştur.

Padîşâhımızın bu merâsim-i kabûl esnâsında Cem'iyetimiz nâmına sarf buyurdukları cümel-i takdîriyye cidden ma'nîdâr ve hakîmânedir. Hilâfet-penâh efendimiz bu takdîrât ve taltîfâtlarını maddeten dahi izhâr ederek Cem'iyet'e beş bin lira gibi mühim bir meblağ ihdâ buyurmuşlardır. Mekteplerimizin intizâm ve mükemmeliyeti ile bu husûsda masrûf olan hıdemâtımız o derecede mazhar-ı takdîr olmuştur ki Dersaâdet'e avdetlerinden dört ay sonra mülâkāt buyurdukları bir İngiliz muharririne Arnavudluk hakkındaki istîzâha cevâben "Arnavudluk gāyet sâf ve necîb tebeamdan mürekkebdir. Cümlesi cesûr ve sâdık adamlardır. Yalnız noksanları maârifsizliktir. Buna da bir tarafdan hükûmet diğer tarafdan İttihâd ve Terakkī çalışıyor. Bu himemâtı da gözlerimle gördüm" sûretinde îrâd-ı kelâm buyurduklarını nâil-i şeref-i mülâkāt olan kâtib-i umûmîmize bizzât ifâde buyurmuşlardır.

Osmanlılık ve vahdet-i Osmaniyye nâmına pek büyük kıymeti hâiz olan Meşhed-i Mübârek'teki Cuma namazı hakkında serd-i mütâlaayı zâid addeder ve yalnız Kosova Hey'et-i Merkeziyyesi'nin teşebbüsüyle bundan sonra Haziran aylarının ilk Cuma'sının bir yevm-i mahsûs şeklinde ta'zîz olunması ve umûm vatandaşların iştirâkini te'mîn için orada üç günlük bir panayır kurulması esâsının Kosova Vilâyeti'nce takarrur ettiğini arzedelim ki Cem'iyet seyâhat-i pâdişâhînin selâmet-i icrâiyyesinde fevkalâde alakadâr bulunduğundan Hudâ-nekerde her ihtimâle **[146]** karşı nefs-i hümâyûnu muhâfaza için muhît-i pâdişâhîden bir an ayrılmamak üzere fedâkâr efrâdından hey'etler teşkîl etmiş bulundukları şehir ve kasaba me'mûrîn-i inzibâtiyyesine muâvenet ü muzâheret etmeyi de kendine vazîfe bilmiştir. İhvânımızın bu husûsda gösterdiği meâsir-i fedâkârî ve gayret dahi cidden takdîre sezâdır.

Geçen sene kongresinin ta'yîn ettiği esâslardan biri de ittihâd-ı anâsıra kemâ-kân gayret keyfiyetidir. Kongre bize (anâsır-ı muhtelifenin lisân ve kavmiyetine hürmet, unsurları birbirine bağlayan târîhî revâbıtı takviye, hiçbir unsuru Osmanlılık âile-i ictimâiyyesine bîgâne görmemek ve tezâhürât-ı muvakkateye aldanmamak, ittihâd gāyesini unutmamak) şeklinde bir hatt-ı hareket çizmiş idi.

Merkez-i Umûmî bir program dâiresinde harekete çalıştı. Fakat bu hatt-ı hareketin en mühim noktaları hakkında derece-i matlûbede fi'liyyât görülmedi ve gösterilemedi.

Biz bu husûsda dahi birkaç söz söylemek isteriz. Meşrûtiyet'in i'lânından sonra tabîî olarak meydana çıkan "İttihâd-ı anâsır" mes'elesi muhtelif zihinlerde başka başka telakkîler husûle getirmiş ve bu ihtilâf-ı nazardan dolayı Meşrûtiyet'den sonra Osmanlılığın alacağı şekil hakkında yekdiğerine taban tabana zıd tefehhümler ortaya atılmıştı. Bazıları "telâhuk" fikrini ileri sürerek Osmanlılığı; siyâsî hukūka mâlik kuvvetlerin ve cemâatlerin iltihâkından teşekkül etmiş "federatif" bir devlet addettiler.

Bazıları da "Zevebân" gāyesini ta'kîbe kāil olarak Osmanlılığın yalnız ferdlerden mürekkeb olduğunu ve Osmanlılığın vahdetini istikmâl için bu ferdlerin dâhil bulundukları cemâat ve hey'etlerin Osmanlılık kütlesinde erimesi lâzım geldiğini kabûl ettiler.

Osmanlı İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti birincisini hasâfet-i siyâsiyye ikincisini ictimâiyyeye münâfî gördüğü için her ikisini de reddetti. Bizce İttihâd ve Terakkī'ye nazaran iki türlü Osmanlılık vardır. Birincisi siyâsî Osmanlılıktır ki hukūk-ı siyâsiyyeden mahrûm ve fakat ictimâî müesseselere mâlik cemâatlerden mürekkebdir.

Fikrimizce Osmanlı İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti bu nazariyeyi kabûl etmekle hem Osmanlılığın muhtâc olduğu vahdet ve tamâmiyeti te'yîd, hem de unsurların ve cemâatlerin mevcûdiyet-i ictimâiyyelerini, lisân, mezheb, edebiyât gibi husûsî müesseseleriyle taarruzdan masûn bir hâle ifrâğ etmiş olur.

İşte hasâfet-i siyâsiyye ile adâlet-i ictimâiyyenin te'lîfinden husûle gelen ve geçen seneki kongrece de esâsen kabûl edilen bu fikir yanlış tefsîrlere uğradığı için bazıları tarafından kabûl olunmadı. Fakat hakīkatin kuvve-i iknâiyyesi zihinlerin ezelî ve ebedî hâkimi olduğu için bu fikrin er geç bir kanâat-i umûmiyye hâline geleceği şüphesizdir. Bu nazariye muhterem kongrelerince dahi tasvîbe mazhar olursa Cem'iyet'in nizâmnâme veya siyâsî programına bu esâsı nâtık bazı maddeler ilâve ve i'lânı anâsırın itmi'nânını ve ittihâdın teshîl ve tesrîini mûcib olur.

Maamâfîh biz ittihâd-ı anâsır hakkındaki nazariyyâtın gayr-i müslim vatandaşlar indinde cây-ı kabûl bulmasına intizâr etmeyerek inkılâb-ı siyâsî ile beraber ta'mîrât-ı ictimâiyyeyi de der'uhde eden fedâkâr Cem'iyetimiz'in gayr-i müslim vatandaşlarımızın bize tekarrübünü te'mîn edecek sûrette çalışması lâzım geleceğini pek eski bir zamanda baş-

layarak zaman zaman klüplerimize yazdık ve her klüp dâhilinde beşer kişiden mürekkeb birer Uhuvvet-i Osmaniyye Encümeni teşkîl edilmesini tavsiye eyledik. Bu encümenler cins ü mezheb tefrîk etmeksizin muâvenet ve şefkate muhtâc bulunan bütün efrâd-ı mazlûme ile temâsda bulunacak bir tabîb-i müşfik gibi derdlerini soracak, bir hakîm-i hayırkâr gibi hâllerini anlayacak, ihkākı uhde-i hükûmete râci' olan haksızlıkları Cem'iyetimiz'in ta'kīb ettiği usûl ve kavâid dâiresinde merciine arzedecek, tatyîbi dûş-ı cem'iyyete yükleten sefâletleri teâvün-i ihvân ile izâleye çalışacaktır. A'zâsından birkaçının gayr-i müslim ihvânımızdan bulunması da başkaca tavsiye edilen bu encümenler bazı yerlerde teşkîl ve hizmetlerinden semerât-ı hasene ıktitâf edildi.

Velhâsıl Cem'iyyetce ve Hükûmetce adâlet-i ictimâiyyenin tatbîkine masrûf olan mesâî eseri olmak üzere komitelerin Makedonya'da asâkir ve me'mûrîn ve ahâlî-i İslâmiyyeyi iz'âcât ve tehdîdât-ı cinâiyye ile ığzâb ederek bir katliâm zemîni hazırlamak ve bi'n-netîce Avrupa müdâhalesini da'vetle Makedonya'nın ilhâkına veya muhtâriyetine çalışmak maksadıyla teceddüd eden harekâtına karşı gayr-i müslim vatandaşlarımız sâbıkına nisbetle nazar-ı dikkati celbedecek derecede bîgâne kaldılar. Devr-i sâbıktan beri bu havâlîde şöhret-i fevkalâde kazanan Vardar Güneşi Apostol ile pek mühim rüesâdan birkaçı dolaştıkları Hıristiyan köylerinde rûy-ı kabûl göremediklerinden kemâl-i muvaffakıyetle istîsâl edildiler ve bir iki yerde bomba ve mevâdd-ı infilâkiyye derdest olundu.

Geçen seneki kongrenin bize tahmîl ettiği vazîfelerden biri de Selanik ve İzmir'deki İttihâd ve Terakkī mekteplerinin dârü'l-muallimîne kalbiyle bunlara zamîmeten münâsib bir mahalde başkaca bir dârü'l-muallimîn küşâdı keyfiyeti idi. Bunun için bütçede irâe edilen karşılığın nakde tahvîlindeki usret ikinci derecede bırakılarak amelî bir sûrette bu karârın tatb[î]kı vesâili düşünüldü. Selanik ve İzmir mekteplerinin küşâdlarını müteâkıb ibtidâî ve rüşdî sınıfları açılarak üç seneden beri tedrîsâtta devam edilegelmiş olmak i'tibâriyle bunların yalnız dârü'l-muallimîn olmak üzere

–mâba'di var–

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

9 Kasım 1911 18 Zilka'de 1329 Perşembe 27 Teşrînievvel 1327 **Yedinci Cild - Aded: 166**

MÜCÂHİDÎN-İ İSLÂMİYYE VE OSMÂNİYYENİN MUZAFFERİYETİ

Derne'nin İstirdâdı

Kahraman-ı hürriyyet Enver Bey ile Senûsî Şeyhi hazretleri tarafından Harbiye Nezâreti'ne keşîde olunan telgrafdan anlaşıldığına göre şehr-i hâlin on beşinci Cuma gecesi Derne Nizâmiye Taburu'nu teşkîl eden gazanferlerle Senûsi mücâhidîn-i kirâmından dört kabîleden mürekkeb bir kuvvet, şedîd bir azm ile Derne kasabasına hücûm ederek gāyet hûn-rîzâne bir müsâdemeden sonra inâyet-i Sübhâniyye ile şehri istirdâd eylemişlerdir.

Esnâ-yı müsâdemede limanda bulunan İtalya sefîne-i harbiyyesi tarafından top atışıyla İtalyanlara muâvenet olunmak istenilmiş ise de mühâcim dilâverler üzerinde hiçbir te'sîri olmamıştır. Bu müsâdemede düşmandan 500 telefât olduğu gibi birçok da mecrûh vardır. Bâkīsi de kâmilen esîr edilmiştir. Osmanlı fedâîlerinden yalnız seksen şehîdle birkaç mecrûh vukū' bulmuştur. Emvâl-i ganâim miyânında 18 kıt'a isti'mâle sâlih top mevcûd olduğu gibi merkezden gönderilmese bile asâkir-i muvazzafa ve muâvineye birçok zaman kifâyet edecek kadar esliha ve mühimmât ve erzâk vardır. Bu hücûm da Cebel-i Ahdar Senûsî meşâyıhından Zâviye-i Beyzâ Şeyhi Seyyid el-İlmî[?] ve Seyyid Derûfî[?] ve Seyyid Hâsıl el-Ehcerî ve Muhammed Gazzâlî ve Seyyid Abdülkādir Kırkaş, Seyyid Abdullah el-Yûsuf, Seyyid Abdullah Kırkaş, Seyyid el-Marzî Kırkaş bin Abdillah, Seyyid Muhammed Ebû Fâr, Seyyid Muhammed bin Hevl[?], Seyyid Hamîd bin Afr[?], Seyyid Senûsî bin Şübbânî nâm bahâdırlar bil-fiil ibrâz-ı gayret ve fedâkârî eylemişlerdir.

* * *

Bu muzafferiyet hâk-i pây-ı şâhâneye arz olunmakla fevkalâde mahzûziyet-i seniyyeyi mûcib olmuş ve asker evlâdları ile hamiyetli urbânın devam ve tevâlî-i muvaffakıyetleri temenniyâtı tekrar buyurulmuştur.

§ Derne'de düşman gülle ve kurşunlarına bî-muhâbâ göğüs gererek Osmanlı varlığını pek şânlı bir sûrette irâe eden asâkir-i muzaffere ve urbân-ı muhtereminin şân-ı Hükûmet-i Seniyye'den olduğu üzere taltîfleri icrâ kılınacağı haber alınmıştır.

§ Derne muzafferiyeti makām-ı Sadâret'den Hıdîv-i Mısır ile Mekke-i Mükerreme Emâreti'ne ve Sisam Beyliği'ne, Dâhiliye Nezâreti'nden bilumûm sefâr[â]t-ı Osmaniyyeye, Harbiye Nezâreti'nden de kâffe-i ordu-yı hümâyûnlar kumandanlıklarına tebşîr ü iş'âr kılınmıştır.

* * *

ÂLEM-İ İSLÂM'DA GALEYÂN

Tibu Hâkimi'nin külliyetli gönüllü ile bizzât sahne-i harbe gelerek Osmanlılarla birlikte harbe iştirâk ettiği merciine vurûd eden telgrafdan anlaşılmıştır.

§ Bütün memâlik-i İslâmiyyede, ale'l-husûs Mısır, Hindistan ve Afrikâ-yı Cenûbî'de İtalyalılara karşı şiddetle boykotaj muâmelesi tatbîk edilmekte bu yüzen birçok İtalya fabrikalarının sekte-i ta'tîle uğramakta olduğu ma'lûmât-ı vâride-i telgrafîdendir.

§ Kalküta'deki Hind müslümanları *Times* gazetesine bir telgrafnâme keşîde ederek Trablusgarb'da İtalya me'mûrîn ve askerleri tarafından katledilen inâs ü etfâlin kıtâline İngiltere kralı ile kavminin mümânaat **[148]** etmesini insâniyet ve medeniyet nâmına istirhâm eyledikleri Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden bildirilmiştir.

§ *Times* gazetesinde okunduğuna göre Londra'da mukīm Hind müslümanları Kalküta ve Bombay'da bulunan dindaşlarının isrine ıktifâen Trablus'da mecrûh olan Trabluslulara Türkler nâmına cem'-i iâneye karâr vermişlerdir. İâne sandığı Londra'da bulunan bütün Hind İslâmları Cem'iyeti ile diğer bir cem'iyet-i İslâmiyyenin taht-ı idâre-i müşterekesinde bulunacaktır. Mezkûr sandığa ilk evvel Ağa Hân hazretleri tarafından dört yüz İngiliz lirası verilmiştir.

§ Hindistan'ın her tarafında kemâl-i tehâlük ü gayretle cem' edilmekte olan iâne-i harbiyyenin mühim bir yekûna bâliğ olmak üzere bulunduğu ve asâkir-i Osmaniyyenin her haber-i muzafferiyeti istibşâr olununca ahâlî-i İslâmiyyenin koşarak tekrîr-i daavât-ı hayriyyeye mübâderet eylemekte oldukları ahbâr-ı vâride-i telgrafîdendir.

§ Çin'de aksâ-yı şarkın sâir memâlik-i İslâmiyyesinde, Cava ve Sumatra adalarında bulunan ahâlî-i İslâmiyye muzafferiyât-ı Osmaniyyeye dâir muntazaman tebşîrât intizârında bulundukları cihetle bu bâbda dirîğ-i lutf buyurulmamasını Hükûmet-i Seniyye'den telgraflarla istirhâm eylemişlerdir.

HAYYE ALE'L-CİHÂD

Eskişehir'de münteşir *Hakīkat* gazetesine San'a'dan Yemen muhâbir-i mahsûsu tarafından yazılan mektubdur:

Asîr'deki harekât-ı ihtilâliyyeyi basdırmak üzere oraya gidileceğini yazmıştım; ve Asîr'e gitmek için her türlü nevâkısını ikmâl eden kıtaât-ı askeriyye hareket emrine âmâde iken İtalyanların hükûmetimize i'lân-ı harb ettikleri haberi geldi; bu musîbet haberi bütün Yemen arâzîsinde sâkin kabâil ü aşâire Neccâblar vâsıtasıyla bildirildi. İmam Yahyâ'ya dahi neccâb-ı mahsûs ile yazıldı. Bir sür'at-i berkıyye ile İmam'a bu haberi yetiştiren neccâb gittiğinin ertesi günü müşârun-ileyh tarafından İzzet Paşa'ya, vâliye hitâben hâmil olduğu iki mektubu diğer bir refîkı ile getirdi. Muhârebe havâdisinin şüyûunu müteâkıb Yemen'de İmam'la hallolunamamış bazı mesâil-i muallaka müşârûn-ileyhin muvâfakatiyle derhal faslolundu. İmam'dan gelen mektuplarda "elli bin" kişilik müsellah urbândan müteşekkil bir ordu ile hemen harekete âmâde olduğu ve tarafından bil-cümle ehl-i İslâm fî sebîli'llâh cihâda da'vet olunduğu yazılmıştı. Yemen'in; bu hıtta-i[1] vesîanın her cihetinden ekâbir-i urbân taraflarından yer yer nutuklar îrâd olunmuş ve İslâmiyet'e bir darbe-i mühimme vurmak isteyen İtalya ile bil-cümle İslâmiyet düşmanlarına i'lân-ı cihâd edilmiş ve akabinde kâffe-i ahâlî silâh ve cebhânelerini hâmilen muhtelif mahallerde ictimâ' etmişlerdir. Nefs-i San'â'da dahi ahâlî cevâmi'-i şerîfede umûmî bir ictimâ' yaparak halkı fî sebîli'llâh harbe teşvîk ettiler; bir halde ki bunun tasvîri gāyet müşkil olmakla beraber, biraz îzâhât vermeye çalışmayı fâideden hâlî addetmiyorum. Evvelâ: İtalya tarafından İslâmiyet aleyhine i'lân-ı harb edilmiş olduğundan bil-cümle ehl-i İslâmın Câmi'-i Kebîr'e toplanmaları i'lân olundu. Ba'dehû ahâlî Câmi'-i Kebîr'e fevc fevc gelmeye başladılar. Ahâlîden her gelen kāfilenin önlerinde beyaz bayraklar üzerinde kırmızı yazılarla (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ)[3] ,(وجاهَدُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ)[2] الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلِّ)[4] ,(فامشوا الاتحاد) cümleleri yazılı olduğu gibi cihâd hakkında mevcûd daha birçok âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe muharrer bayraklar temevvüc etmekte idi. Bu bayrakların içerisinde en ziyâde nazarları kendisine celbeden ve uzun iki sırık ortasına gerilmiş kırmızı bir bez üzerinde beyaz ve gāyet celî bir yazı ile ibrâz-ı mehâbet eden "Lâilâhe illâllâh Muhammedün Resûlullâh" levha-i mübârekesi idi; umûm ehl-i İslâmın cihet-i câmiası olan bu levha-i mukaddese iki muhterem zât tarafından tanışıyor ve iltihâk eden din kardeşlerimiz dahi kelime-i tevhîd zikrederek câmi'a toplanıyorlardı. Namazı müteâkıb hatîb efendi minbere çıktı. Artık Türklerin hükûmeti evâmir-i İlâhiyyeye tebean meşveretle idâre olunmakta bulunduğundan Sultân-ı a'zam Hâlife-i İslâm Mehmed Hân-ı Hâmis hazretlerinin evâmirine itâat farz ve lâzım olduğunu gāyet fasîh bir lisân ile kemâl-i belâğatla beyân ettikten sonra sözü İtalya'nın haksız olarak i'lân ettiği harb mes'elesine intikāl ettirdi. Umûm ehl-i İslâm üzerine farz olan bu cihâda Yemen'de sâkin bil-cümle kabâili "Yâ ma'şere'l-Müslimîn; yâ ma'şere'l-Arab, yâ ma'şere'l-Acem, yâ ma'şere'l-kabâil" nidâlarıyla da'vet etti ve âdet-i Arab üzere hutbe-i mübârekede her kabîlenin şecâat ve hamâsetinden bahsederek hemen işbu harbe hazır olmalarını umûm ahâlîye din ve mezhebleri üzerine yemîn ettirdi ve (حى على الجهاد، حى على الجهاد), sözleriyle[5] bütün ahâlîyi galeyâna getirdi. Bu sûretle bütün ahâlîyi, ağlayarak bir daha hükûmet-i İslâmiyyeye hıyânet etmeyeceklerine yemîn ile feryâd ettirdi. Bundan başka umûm ehl-i İslâmın bilhassa böyle bir zamanda ittihâd etmesi farz olduğundan taraf-ı İmam'dan, el-ân isyân hâlinde bulunan Asîr ahâlîsine bir mektup yazılmasını ve dâire-i ittihâda girmedikleri halde evvel-emirde İmam'ın ihzâr ettiği elli bin kişilik ordunun Asîr üzerine tevcîhi karârgîr oldu. Hülâsa şu münâsebetle Yemen kendi kendine bir daha isyân etmek ihtimâlinden uzak bir halde kaldı. Ma'lûm ya Yemen demek İmam Yahyâ demektir; o râhat durduktan sonra başkalarının kat'iyyen ehemmiyeti yoktur. Bil-cümle kıtaât-ı askeriyye alınan emir üzerine Hudeyde'ye gidiyorlar.

Bu mektup münâsebetiyle *Hakīkat* gazetesi ber-vech-i âtî beyânâtta bulunuyor:

عَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ[6]

Sırr-ı celîlinin bu kadar ulvî bir sûrette tecellî edişi, mukadderât-ı İlâhiyyeye karşı acz-i beşeri gösteren bir mu'cize-i furkāniyyedir. Âlem ne tahmîn ediyordu, netîce ne **[149]** oldu! İtalya harbi, uzviyet-i İslâmiyyenin baygın vücûduna şırınga edilmiş bir münebbih hizmetini görmüştür. Aynı zamanda da İslâmiyet'in medeniyetle ne kadar imtizâca

[1] Metinde (قطاء) şeklinde yazılmıştır.

[2] Bakara, 2/218.

[3] Âl-i İmrân, 3/103.

[4] Taberânî, *ed-Du'â,* Beyrut, 1413, c. 1, s. 327, nu: 1069.

[5] "Haydin cihada, haydin cihada."

[6] Bakara, 2/216.

kâbiliyetli bulunduğunu, hakîkī medeniyet İslâmiyet demek olduğunu cihâna karşı isbât etmiştir. Âlem gördü ve inandı ki: Tevhîd kelimesi etrâfında bütün din kardeşleri, pek ciddî, pek azimkâr bir hiss-i diyânetle toplanabilirlermiş. Cins ü mezheb tefrîk etmeksizin umûm Osmanlılar da haksızlığa karşı bir hiss-i hakperestâne ile muttasıf imişler. İşte bu hakşinâs insanlar bugün hepsi de el ele verdiler, yalnız İslâmlığı değil, aynı zamanda insanlığı da müdâfaaya çalışıyorlar. Buradan yükselen insaniyet âvâzesi, umûm dünyanın medeniyet, insaniyet aşkıyla ihtizâz eyleyen gönüllerinde pek derin bir akis uyandırdı. İslâmiyet'in adâlet ve nezâheti, hakîkī medeniyetin şekl-i hâzırıyla o kadar samîmî bir musâfahada bulundu ki: Bunun vakt-i merhûnu şöyle müheyyic bir zamana tesâdüf edeceği her türlü ihtimâlâtın hâricinde idi. Bu veleh ü hayret içinde bütün cihânın düşünebileceği şey ve şu ahvâle karşı vereceği hüküm: Âhir zaman peygamber-i zîşânının, âhir zamanda gösterdikleri bir mu'cize-i garrâdan ibâret olabilir. Buna bir başka ma'nâ vermek ihtimâli yoktur!.

TELGRAFNÂME-İ HÜMÂYÛN

San'â gazetesinden:

"Bismillâhirrahmânirrahîm

Telgrafınızda izhâr olunan azm ü himmet hakk-ı şerîfinizde müstekır olan i'timâd-ı hâlisimi te'yîd etti. Devletimiz def'-i gâile esbâbına müteşebbisdir. Müstahıkk-ı tahsîn olan sebât ü safvet-şiârânenize hâssaten beyân-ı memnûniyyet eylerim. Ve minallâhi't-tevfîk

Mehmed Reşad"

"Yemen Kuvâ-yı Umûmiyesi Kumandanı İzzet Paşa hazretlerine

Bâlâya naklolunan telgrafnâme-i hümâyûnun serîan İmam Yahyâ hazretlerine îsâli.

Sadrazam Said"

Sûret

الى حضرت اما يحيى باليمن

تلغراف سيادتكم الوارد قدتلى بمجلس الوكلا وما انظهر تموه من الحمية الممتازه و غيرتكم الدينيه قد استوجب كمال الممنونيه وعليه قنطمئنكم بان الدولة المليه استعانت بعناية البارى تعالى قد اتخذت الاسباب اللازم لدفع الغائله ولا شك فان اشعاراتكم العلية ايدت ماهو معروف من هيئة الدوله فى حقكم من الامان والاعتماد وبهذه الوسيلة بادرنا لبيان الشكر والمنه.

Sadrazam Said

Yemen İmamı Seyyid Yahyâ bin Muhammed Hamîdüddîn hazretleri tarafından zât-ı hazret-i Hilâfet-penâhîye ve makām-ı Sadâret-i uzmâya çekilen telgrafnâmenin sûretidir:

بسم الله الرحمن الرحيم

الاستانه الحضور السطانى وصورة للصدارة العظمى

بلغ ما كان من تعدى بعض الجانب فى البحر الاحمر وطرابس الغرب وانا لنستعد لقتالهم بماينوف عن مائة الف من المجاهدين حتى تكون كلمة الله هى العليا والله الناصر والمعين.

Fî 12 Şevvâl sene 1329

İmamü'l-Yemen

el-Mütevekkil alallâh Yahyâ

SEBÂT, SABIR

Tâm 1318 sene evvel idi ki merkez-i İslâm olan Medîne şehr-i mukaddesi, fevkalâde bir heyecân içinde kalmıştı. Çünkü: İrtihâl-i peygamberî te'sîr-i elîmiyle inleyen kalbler; çarpıntıya uğramış, ağlayan gözler, âdetâ dumanlanmıştı.

Bir tarafdan –beşeriyet muktezâsınca– meyl-i riyâset peydâ olarak tarafdârlık, hilâf-gîrlik gibi meşâğil meydana çıkmaya, diğer tarafdan yeni îmâna gelmiş ve hakāyık-ı İslâmiyyeti lâyıkıyla idrâk edememiş bazı kûteh-nazârânın irtidâdı misilli gavâil, esâs-ı nevîn-i dîni bayağı yıkmaya başlamıştı.

O halde ki Dârü'l-hilâfe'de halîfe-i bil-hakka isyân teşvîkı yapıldığı halde tekmîl Cezîretü'l-Arab'da dînden îmândan sıyırılmak sûretiyle tuğyân ediliyor, bu tâğîlerin kimi da'vâ-yı nübüvvete kalkışan şarlatanlara tâbi' oluyor, kimi bütün bütün gemi azıya alıp hâl-i kadîm-i vahşete dönüyor, kimi de namaz kılarsa da zekât vermemek garâbetini gösteriyordu.

İhtirâs ve intifâ' ilcâsıyla savlet-nümâ olan bu düşman sürülerinden hâl ve mevki' nezâket kesbetmiş ve bilâd-ı İslâmiyye hemen hemen dûçâr-ı tehlike olmuştu. Peyderpey vürûd eden haberler işin ehemmiyet ü vehâmetini anlatıyor, bil-cümle mütefekkirîn-i ashâbı derin derin düşündürüyordu. Zîrâ sebâtkâr-ı îmân olanların aded ve kuvvet cihetiyle dâire-i İslâmdan hurûc eyleyenlere mukābele ve galebesi maddeten gayr-i mümkin görülüyordu.

Bu mütâlaayı te'yîd ediyormuş gibi gürûh-ı a'dânın kesretli bir takımı Medîne civârına kadar gelmeye ve hattâ metâlib-i menfaat-perestânelerini halîfeye anlatmak üzere mükâleme me'mûrları göndermeye cür'et eylemişlerdi.

Bit-tabi' tekâlîf-i bâtıla şânlı bir sûrette red, murahhaslar ise şeytânlar gibi makām-ı hakkāniyyetten tard olundu.

Şu muâmele-i dilîrâne üzerine cenâb-ı Ebûbekir derecesinde azm-i Hudâ-pesendi bulunmayan bazı kimseler, işin tatlıya bağlanması daha muvâfık **[150]** olurdu! Tarzında söylendiklerini işiden halîfe hazretleri zemîn ü zamanı titreten bir mekânetle minbere çıktı ve: "Ey nâs! Her kim Muhammed'e perestiş ediyorsa bilmiş olsun ki o irtihâl eylemiştir. Her kim Allah'ı ma'bûd ittihâz eylemişse anlasın ki o hayy-i lâ-yemûttür. Ey nâs! Kendi azlığınıza mukābil düşmanın çokluğundan mı şeytân böyle dalınıza bindi, nâm-ı İlâhîsine kasem ederim ki müşrikler istemese de Cenâb-ı Hak bu dîni edyân-ı sâireye gālib kılacaktır. Madem ki bunu taahhüd etmiştir, sözü haktır, va'di doğrudur. Belki biz hakkı bâtıl üzerine atarız da hak bâtılı müzmahill ü zâil eyler. Kalîl bir cemâatin kesîr bir fi'eye bi-iznillâh galebe ettiği çok

defalar görüldüğü gibi Allah sabr u sebât edenlerle beraberdir. meâlindeki [1](أيها الناسُ! ان كثر أعداؤكم وقل عددكم ركب الشيطان منكم هذا المركب؟ والله ليظهرن الله هذا الدين على الأَدْيَانِ كُلِّهَا وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ. بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ. كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ) hutbe-i celîlesini okudu.

Rûhlarını takviye ve ma'neviyetlerini tenmiye eylediği erbâb-ı îmân ile de ertesi sabâh, Medîne hâricindeki Ashâb-ı Ridde'ye şiddetli bir hücûm edip cem'iyet-i bâğıyânelerini dağıttı. Ondan sonra da taraf taraf asker i'zâm eyleyerek ehl-i küfrânı tedmîr ve bilâd-ı tuğyânı teshîr etti.

§

Eslâfımızın şânlı vekāyıı bizim için ibret alınacak ne kadar bedâyii hâvîdir. Târîhin cüz'î fark ile tekerrür-i vekāyi'den ibâret olduğunu iddiâ edenler ne doğru söylemişlerdir.

Bugün biz de 1318 sene evvelki felâkete ma'rûz bulunmuyor muyuz? Dâhilden dinlenmez, çekilmez fırka ihtirâsâtıyla; hâricden bitmez, tükenmez düşman tecâvüzâtıyla uğraşıp durmuyor muyuz? Bunların hemen hepsi bir külâh kapmak, bir yağlı kuyruk elde etmek için çalışıp uğraşmıyor mu? Vatanımıza tahattî edildiği; kadınlarımız, çocuklarımız canavar pençelerinde cân verdiği hâde bazılarımız, mukāvemet göstermenin cinâyet olacağını söylemedi mi? Buna rağmen de Halîfe-i İslâm hazretleri, vatandan bir karış toprağın bile terkine râzî olmadığını beyân ile ehl-i İslâma sebât ü metânet tavsiye buyurmadı mı? Merkez-i Hilâfetin kavlen bîçâre Trablus'daki şîrân-ı hamâsetin fi'len sebât ü metâneti ve cânsiperâne ibrâz-ı şecâati sâyesinde nusret-i İlâhiyye de zuhûra başlamadı mı?

Madem ki bunlar oldu, âtîsinin de zuhûra geleceğine ve hâlimizin nusret ü zafer i'tibâriyle devr-i Sıddîkī'ye benzeyeceğine lutf-ı Rabbânî'den ümîdvâr olarak sabr u sebât edelim. Maddeten bir şey yapamıyorsak da hiç olmazsa metânet-i ma'neviyyeyi bozmayalım. Allah'dan ümîdimizi kesmeyelim. Çünkü *Kur'ân-ı hakîm*: [2](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) büşrâ-yı uzmâsıyla sebât ü sabrın netîcesi fevz ü felâh olduğunu haber veriyor.

Tâhirü'l-Mevlevî

* * *

RÛH-I İSLÂM, HAYÂT-I EBEDÎ

Afrika târîhin yetmiş bin inkılâbına, binlerce harb ü esfârına medâr-ı hûnîn oldu; encâm-ı kâr İslâm diyârı, İslâm ilticâgâhı, İslâm yurdu kaldı. Bir refîk-i muhteremin dediği gibi oraya birtakım Katolik veya Protestan papazları gibi bedevî insanlar[ı] kandırmak için İslâm mürşidleri gönderilmedi. Nûr-ı İslâm onlara min tarafillâh mülhem görüldü.

Bugün Avrupa medeniyetinin canavar kisvesine bürünerek ebâtîl-i târîhi ihyâ edercesine vukū'a getirdiği tecâvüzâtı karşılayan, o bâtılı yerden yere çarpan, enzâr-ı medeniyyete kan, cân, hayât-ı millî izhâr eden, hârikalar, harbî mu'cizeler gösteren nûr-ı ulvî, işte o ilhâm-ı Rabbânî'dir, o Allah nûrudur.

Kuvvetini Avrupa medeniyetinden alan üç buçuk Roma piçi Afrika'da İslâm'ın son medâr-ı temevvücü olan bu toprağa mülevves ayaklarını atıp ehl-i İslâmı ebedî bir esâret mezârına gömmeyi kasdederken o rûh-ı ulvî bugün canlanmış, bütün Afrika'nın hayât-ı cihâdını temsîl ediyor. Bugüne kadar ölmüş farz edilen rûhların dirildiğini te'mîn eyliyor. Buna kâinât hayretler içinde!.

Napolyon Bonapart Mısır'ı çiğnerken Firavun tepelerini göstererek "Kırk asırdan beri bu tepelerden vürûdunuza intizâr olunuyor" diye bağırmış, fakat nihâyet yine mücâhidîn-i İslâm tarafından Mısır'da ve Akkâ'da kendi çiğnenmiş, rûh-ı İslâm Napolyon gibi bir dehâ-yı harbi bile titretmiş, bir zaman o koca zekâyı bile ebedî zaferlerin te'mîni için müslüman rûhuyla nûrlanmaya özendirmiş idi. Emîn olalım ki Trablusgarb'da din ve millet aşkına cân veren, hûn-ı ma'sûmunu merdâne bir sûrette îsâr eyleyen mücâhidîn-i İslâmın uluvv-i cenâbı da bugün bütün dünyanın ricâl-i askeriyyesini hayrân ediyor, enzâr-ı takdîr-i âlem muttasıl bu rûhu tedkīka koşuyor. Zîrâ görüyorlar ki Asya'nın göbeğinden kalkıp da Afrika'da cân veren, arslan yürekli bir Türk Mehmed'in rûhuyla hazret-i Fahr-i kâinâtın nesl-i necîbinden mütevellid bir kavm-i Arab'ın rûhu bir kalb olmuş, "Ey ümmet-i Muhammed, ey âlem-i medeniyyet, asırlardan beri bu dakīka-i cihâd-ı mukaddes sizi bekliyordu" nidâ-yı ulvîsini i'lâ ediyor. Görüyorlar ki bu rûhda bir nefha-i hayât, hayât-ı ebedî var. O hayat gün günden büyür…[3] Hâzâ min fazli Rabbî!..

(Balkan)

Avrupa Medeniyetçilerinin Mezâlimi:

İTALYANLARIN VAHŞETİ

Local Anzeiger gazetesinin Trablus'da bulunan muhâbiri İtalyanların Arablara karşı irtikâb eyledikleri vahşet hakkında mensûb olduğu gazeteye âtîdeki ma'lûmâtı i'tâ eyliyor.

İki üç gün zarfında vukūa gelen hâdisâtın en küçük teferruâtına **[151]** kadar mevsûk olduğunu iddiâ ile cümlesini hikâye edeceğim:

Bir Arab, bahçesini sulamak maksadıyla yakındaki vâhadan su almak için bir re's öküzü ile yolda giderken İtalyan asâkiri tarafından süngü ile şehîd edilmiştir, üç a'mâ birbirinin elini tutarak ve duvarlara dayanarak yollarına devam etmekte oldukları esnâda karşılarına birkaç piyâde avcı askeri çıkarak a'mâların üçünü birden katletmişlerdir. A'mâların cesedi akşama kadar câdde üzerinde kalmıştır.

Üç çocuk vâhadan çıkarak hurmalığın cenûb cihetinde

---

[1] Yukarıda meâli verilen bu ibarenin bir kısmı hadis kitaplarında yer almaktadır. Bk. Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cenâiz, 3; İbarenin son kısmında Enbiyâ, 21/18, Bakara, 2/249 ve Saff, 61/9 âyetlerinden alıntılar yapılmıştır.

[2] Âl-i İmrân, 3/200.

[3] Metinde (بليور) şeklinde yazılmıştır.

kâin Seydî el-Mısrî'nin kabrine gelirler. O tarafda nöbet beklemekte olan İtalyan askerleri, en büyüğü sekiz yaşında olan bu üç çocuk üzerine şiddetli bir ateş açarlar. Çocuklar meyve tüccârından Hamd bin Kādeş'in mahdûmları idiler. Bu çocukların pederi dahi İtalyanlar tarafından tevkīf edilerek iki hayvanı itlâf edilmiştir.

İtalyanlar kendi hâlinde iş ile iştigāl etmekte olan Kasap Ali Karayer nâm şahsa taarruz etmişlerdir. Kasap bir koyunun derisini yüzdüğü esnâda İtalyanlar gelerek kendi satırı ile kendisini itlâf etmişlerdir.

Muhammed Mansûrî nâm şahıs akşam çarşıdan avdet etmekte olduğu sırada bit-tevkīf üzeri taharrî olunmuştur. Cebinde bulunan birkaç para gasb edildikten sonra şehîd edilmiştir.

Sûkarâ nâm mahalde yirmi kişiden mürekkeb Ebû Sef et-Tarhûnî âilesi kâmilen itlâf edilmiştir. Mûma-ileyh Şibh nâm mahallin eşrâf u mu'teberânından bir zât idi.

İki İslâm kadını Kırkkarış caddesinde iki deve üzerinde icrâ-yı seyâhat eyledikleri esnâda İtalyanlar tarafından katledilmişlerdir.

Diğer bir kadın ferâcesini çıkarmak istemediğinden Bûmeliyâne Kuyusu cihetinde katledilmiştir.

Bir dilenci bir kabristân kenârında tese'ül ederken İtalyanlar gelerek ve kendisine bir kurşun sadakası vererek ihtiyâr dilenciyi katletmişlerdir.

Şibh mevkiinin hâricinde on iki yaşlarında bir çocuk kuyu ağzında su içmekte iken İtalyanların kurşunu ile maktûl olmuştur.

"Sagazlı" nâmında bir şahıs İtalyanlar tarafından bilâmerhamet kendi hânesi önünde mecrûh olunca hemen hânesi kapısından adamlarını çağırarak İtalyanlara karşı bir ateş açmıştır. Sagazlı'nın yedi adamı tarafından açılan bu ateşte İtalyanlar firâra mecbûr olmuşlar ise de birkaç dakīka sonra maiyetlerine diğer başka asker alarak ve mezkûr hâne önüne gelerek hücûm etmek istemişler ve Sagazlı'nın müdâfaât-ı şedîdesi üzerine firâra mecbûr olarak Arablar âilelerini taht-ı te'mîne almaya muvaffak olmuşlardır.

Sûkü'l-Cum'a nâm mahalde bir kadın şehîd olan zevcinin başı ucunda cadde üzerinde ağlarken bir İtalyan gelerek bir kurşun ile mezbûreyi zevcinin yanında yere sermiştir.

HARB VE HİSSİYÂT-I DÎNİYYE

Zeit gazetesi İtalyanların dûçâr oldukları hezîmetlere dâir yazdığı bir makāle-i mahsûsada diyor ki:

"İtalyanlar, nice senelerden beri irtibât ve münâsebette bulundukları Trablus ahâlîsi ve ahvâli hakkında lüzûmu kadar sahîh ma'lûmât istihsâl edemediklerini vukūât gösteriyor. İtalyanlar, Türklerin idâresinden tahlîs-i girîbân edeceklerinden memnûn olacaklarını farz ettikleri Arablar bugün her türlü ihtilâfâtı unutarak hasm-ı cân addettikleri İtalyanlar aleyhinde olarak pek heyecânlı dakīkalar geçiriyorlar. İtalyanlar dînin zevâl-nâ-pezîr bir râbıta-i dâime olduğunu ve Arabların din uğrunda her şeyi göze aldıracaklarını hesâb etmemişlerdir. İtalyanlar aczlerinden köpürerek ma'sûm ahâlîye karşı envâ'-ı mezâlimi irtikâb etmişlerdir.

Filhakīka İtalyanların irtikâb ettikleri i'tisâfât sebebiyle bütün vicdânlar i'lân-ı isyân ediyor. İtalyanın eşkiyâlık politikası şu asr-ı medeniyyet için bir ayıbdır. Bir tarafdan yüzlerce ahâlînin i'dâmı, diğer tarafdan nefy edilmesi, a'zâ-yı vücûdunun katli, mecrûhîne işkence edilmesi medenî bir millet için alçaklıktır.

Bu mezâlimden dolayı Avrupa bugün bir vazîfe-i medeniyyet karşısında bulunuyor. Devletlerin bi-gayri hakkın i'lân edilen bu harb ile onun netîcesi olarak İtalyan vahşîlerinin irtikâb eyledikleri kanlı cinâyetleri men' etmelidirler. Fakat devletlerce icrâ edilecek teşebbüs, lafz-ı medeniyyeti lekelemiş olan İtalya'nın muvaffakıyeti ile netîcelenmemelidir.

Fakat Osmanîlerin İtalyanlara karşı gösterdikleri şecâat ve mukāvemet Balkan hükûmetlerine bir ders-i ibret olmalıdır. Çünkü donanma cihetinden zaîf görünen Türkiye'nin bahren kuvvetli olan İtalya'ya karşı gelebilecek kadar kuvvet ibrâz edebileceğini kim hâtırına getirir idi?

Zâhirde zaîf görünen Türkiye'nin bugün gösterdiği kuvvet, fikr-i beşerin bir şeyi evvelce keşfetmek husûsunda ne derece aldandığını isbât ettiği gibi birçok muhteris ve aç gözlü Balkan hükûmetlerinin hırs u tama'larını da söndürecektir.

Türkiye ile oyun oynamaya gelmez. Çünkü Türkiye kuvvetli bir orduya mâlik olduktan mâadâ her zaman hissiyât-i dîniyyenin tahrîki ile askerliğe elverişli birçok menâbi' elde edebilir.

Trablusgarb muhârebesinden istihsâl olunacak en birinci ders işte budur."

Lahey Sulh Konferansı'na İştirâk Eden Bütün Düvel-i Ecnebiyye Hâriciye Nâzırlarına Hitâben Hükûmet-i Osmaniyye Tarafından Verilen PROTESTONÂME

1907 senesinde Lahey'de in'ıkād eden konferansda düvel-i âhide **[152]** murahhasları milislerle gönüllü heyetleri hukūken "ordu" tesmiyesine dâhil olacaklarından mâadâ düşmanın takarrubü üzerine kuvve-i muhâcimeye karşı muhârebe için birinci maddeye tevfîkan teşkîlât icrâsına vakit bulmadan kendi ihtiyârlarıyla silâha sarılan ve memleketleri henüz işgāl edilmemiş bulunan ahâlînin dahi alenen silâh taşıdığı ve kavânîn ve âdât-ı harbiyyeye riâyet eylediği takdîrde muhârib gibi tanınacağını sûret-i mahsûsada kararlaştırmışlar idi. (Kavânîn ve âdât-ı harbe müteallik nizâmnâmenin birinci ve ikinci maddeleri)

Diğer tarafdan aynı maddeye müteallık mülâhazât sırasında düvel-i âkıde "kâffe-i ahvâl ve husûsâta şâmil mukarrerât ittihâzı adîmü'l-imkân olmakla beraber" zikr u tasrîh edilmemiş olan ahvâlin takdîrini ordu idâre edenlerin muâmele-i keyfiyyesine terk etmeyi de kabûl etmediklerini beyân etmişler ve binâen-aleyh taraflarından kayd ve istidlâl edilmiş bulunan ahvâlde ahâlî ile muhâriblerin milel-i mütemeddine arasında teessüs eden teâmülâttan münbais hukūk-ı düvel ahkâmıyla kavânîn-i insâniyyet ve vicdân-ı umûmî mukteziyâtının zîr-i himâyesinde kalacaklarının be-

yânını münâsib görmüşlerdir. İmdi İtalya Trablusgarb ve Bingāzî'de yalnız bu hukūk-ı düvel ahkâm-ı hâzırasını ve kavânîn-i insâniyyeti istihkār etmekle kalmamıştır. Bilâ-sebeb ve sâdece ârzû-yı teshîr sevkıyla i'lân-ı harb ettikten sonra vilâyât-ı mezkûre sekenesiyle muhâriblerine karşı muâmelâtında İtalya Sulh Konferansı'nda bütün cihân-ı medeniyyete karşı sûret-i mahsûsada kabûl eylediği esâsları pâymâl eylemiştir.

Bîtaraf şühûd taraflarından neşredilen tafsîlât ve bütün cihânın vicdân-ı umûmîsi cânibinden yek-zebân ref' olunan âvâze-i nefret İtalya me'mûrîn-i askeriyyesinin irtikâb eyledikleri mezâlim ve i'tisâfâtın zât-ı âlîlerine tafsîlen ta'dâdından bizi vâreste kıldığı cihetle İtalya'nın mârru'z-zikr birinci ve ikinci maddeler ahkâmını ihlâl ederek vatanın müdâfaası için mezkûr ikinci maddeye tevfîkan kuvâ-yı askeriyyemiz tarafından eli silâh tutar adamları teslîh edilmiş olan Trablusgarb'a mücâvir kurâ halkını bilâ-tefrîk-ı cins ü sinn muhâsara ettiğini ve bî-rahm ü emân kurşuna dizdirmiş olduğunu ihbâr etmekle iktifâ eylerim. Fazla olarak dâhil-i şehirdeki bazı vatanperverân-ı Osmaniyyenin müstahlısı orduya muâvenet etmek istediği bahânesiyle İtalyan erkân-ı harbiyye hey'eti bütün sekene-i ma'sûmeye karşı icrâ-yı dehşeti, ilkā-yı mevti emreylemiş, genç ihtiyâr bir hayli kesânı yalnız bir şübhe üzerine ve bilâ-sebeb külle yevmin kurşuna dizdirilmiş ve dizdirmekte bulunmuş, kadınlar, çocuklar itlâf veya mahbeslere ilkā edilmiştir. Bir hayli mahallât, eşirrâ-yı askeriyyenin yedine terkolunmuş, ihrâk bi'n-nâr edilmiştir, binlerce bîçâregân âilelerinden, hastegân bâlîn-i ıztırâblarından kaldırılarak gûnâ-gûn mahrûmiyetlere, fenâ-yı muhakkaka ma'rûz oldukları halde diyâr-ı baîdeye sevkedilmek üzere yığın yığın vapurlara irkâb olunmuşlardır.

Afrika'da neşr-i medeniyyet edeceği iddiâsında bulunan bir hükûmetin enzâr-ı cihâna vaz' eylediği manzara-i elîmeye kıyâsen Hükûmet-i Osmaniyyece şiddetle ihtiyâr edilen ve Lahey mukarrerâtı esâsına tamâmıyla tevâfuk eden tavr u hareket-i müstakīmâne ve vakūrâneyi teblîğe hâcet var mıdır? Bu esâsları pâymâl etmiş bir düşmana karşı Hükûmet-i Osmaniyye dahi kendini bunlardan vâreste addedebilir iken zerrece bu yola sülûk etmemiş, hattâ düşman hükûmet tebeasının müctemian tard u teb'îdi gibi Lahey Konferansı'nca sûret-i kat'iyyede men'inden sarf-ı nazar olunan bir tedbîri bile ittihâz etmekten ictinâb eylemiştir. Binlerce ma'sûm Osmanlılar katl veya ta'zîb edilmekte iken her sınıfa mensûb on binlerce İtalyan tebeası Memâlik-i Osmaniyye'de kavânîn ve zâbıta-i Osmaniyyenin zîr-i himâyesinde kendi tebaamızla rekābet ederek yaşıyorlar. Bizzât düşmanı istişhâd ederek şunu da ilâve edeceğim ki düşman donanmaları Trablusgarb ve Bingāzî üzerine ateş açtıkları hengâmda oradaki me'mûrîn-i Osmaniyye bilâd-ı mezkûrda bulunan müteaddid İtalyanların hayatını bi-hakkın galeyân ve heyecâna düşmüş bir halkın tecâvüzâtından masûn bırakacak tedâbîr ittihâz etmiş, hiçbir İtalyan rencîde edilmemiştir. Halbuki ma'rûz-ı istîlâ bulunan vatanın halâsına şitâbân olan ve bi'n-nisbe fâik bir kuvvetin ateşleri altında vatan uğrunda fedâ-yı câna hazırlanan gönüllüler el-yevm Trablusgarb'da te'sîs-i karârgâh etmiş olan İtalya erkân-ı harb hey'etinin hiçbir vakit dermiyân edemeyecei bir ma'zereti serdedebilirler idi. El-hâsıl Hükûmet-i Osmaniyye Afrika'daki ordu-yı Osmanî zâbitlerine İtalyan üserâ-yı harbine karşı hukūk-ı düvel kavâidine tevfîkan muâmeleye devam etmelerini ve hattâ vatanlarını müdâfaa etmek istedikleri için kardeşleri hergün İtalyanlar tarafından kurşuna dizilen ahâlî-i mahalliyye tarafından rencîde edilmelerine mahal bırakılmamasını dahi tavsiye eylemiştir.

Husûsât-ı meşrûhaya binâen Hükûmet-i Osmaniyye İtalya ordusunun Trablusgarb ve Bingāzî'deki taaddiyâtını gerek muhârib ve gerek Lahey'de vücûd-pezîr olan meâsir-i medeniyyetin müşâriki sıfatıyla konferans mukāvelâtına vaz'-ı imzâ etmiş bulunan devletlere arz u ihbâr etmeye hakkı olduğunu ve bunu bir vazîfeye addettiğini beyân eder ve mezkûr konferans mukarrerâtına mugāyir ola[ra]k kendi tebea ve muhâribleri üzerinde irtikâb olunan mezâlim ve kıtâli şiddetle protesto eyler.

Hükûmet-i Osmaniyye bu vechile yalnız bir müdâfaa ve tahaffuz-ı husûsî vazîfesini îfâ etmeyip keyfiyetin bir tehlike-i müştereke muvâcehesinde yekdiğerini zâmin bulunan bütün akvâmın vicdânına tealluk ettiği için daha vâsi' ve daha âlî bir vazîfeyi îfâ ediyor. Bu tehlike-i müştereke ise medeniyet-i hâzıranın bir lafz-ı bî-ma'nâ hükmünde kalmasını te'mîn eden esâsların ma'rûz-ı fenâ olmasıdır.

[153] MISIR HANIMLARININ HAMİYETİ

Kāhire'de çıkan *el-Alem* refîkımız Mısırlı kardeşlerimizin Trablusgarb hâdisesinden dolayı göstermekte oldukları fedâkârlıkları; husûsiyle hanımların kendi aralarında iâne cem'iyetleri teşkîl ederek Trablus felâketzedegânına imdâd için îrâd ettikleri nutukları tafsîlâtıyla yazıyor. Mısırlılar kara gün dostu olduklarını, hamiyet-i İslâmiyye ve Osmaniyyelerini tamâmıyla muhâfaza etmiş bulunduklarını, en vâzıh, en kat'î berâhîn ile isbât ederek bütün âlem-i İslâmın gönlünü aldılar. Var olsunlar.

El-Mansûre hanımları tarafından te'sîs edilen iâne cem'iyeti hakkında *el-Alem*'de gördüğümüz satırları mücmelen nakledelim:

Cem'iyetin reîse-i fâzılası bir kere da'vetine icâbetle gelen hanımlara teşekkür etmiş; sonra maksad-ı ictimâın Devlet-i Aliyye ile İtalya arasında hâdis olan harbe karşı vatanını seven her Mısırlı kadın için Trablus'daki bîçâre hemşirelerine imdâda da'vet etmekten ibâret olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine İbrahim Efendi'nin kerîmesi Vecîhe Hanım şu nutku îrâd etmiştir:

Hanımlarım,

Sizin şahıslarınızda tecellî etmekte olan mürüvvet ve insâniyeti tebcîl ederim. Bu cem'iyeti te'sîs eden iki fazîletperver hanımın, vatan için en mübrem bir iş hakkında müzâkere edileceğine dâir olan da'vetnâmesini aldığım zaman derhal hâtırıma geldi ki bu emr-i mübrem şübhesiz Trablus'daki felâketzede kardeşlerimize imdâd etmek olacaktır.

Hayırlı işler çoktur, bunların her nev'ine çalışmak meşkûrdur. Lâkin bu mesâî arasında en meşkûr, en me'cûr olanı, rızâ-yı İlâhîyi diğerlerinden ziyâde celbedebileni hiç şübhesiz şu zavallıların imdâdına koşmaktır ki onlar insâniyetin nâsiyesini lekedâr eden katılaşmış yürekleri merhamet melekesinden külliyyen bî-haber bulunan zâlim bir milletin tecâvüzüne ma'rûz kalmıştır.

Bu alçak millet ne kadar ana kucağındaki çocukları yetîm bıraktı; ne kadar zavallı kadınları şerîk-i hayâtından ebediyyen ayırdı; ne kadar ihtiyârları bî-günâh olarak sefâletin pençesine teslîm etti. Evet, bu zavallıların hiçbir günâhı yoktu. Lâkin behîmî bir hırs, cehennemî bir tama' bu İtalyan milletini tüyleri ürperten, yürekleri parçalayan böyle bir mel'ûn harekete sevketti. Ona hak, adâlet, haysiyet hislerini külliyyen unutturdu. Şimdi bu hâdise-i azîmeye karşı bizim uhdemize düşen vazîfe-i kavmiyet, lisân, din husûslarında kardeşlerimiz olan Trabluslulara yardım etmektir. Zîrâ bilirsiniz ki hadîs-i şerîf mûcebince mü'minin mü'mine karşı vaz'iyyeti bir bünyân-ı mersûs meydana getiren perçîn edilmiş taşların vaz'iyyeti gibidir. Öyle ise onların işine yarayabilecek nemiz varsa fedâ etmekten geri durmamalıyız. [1](إِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ)

Vecîhe Hanım'ın bu nutkunu müteâkıb Sa'diye Hanım şu nutku îrâd etti:

Hanımlar, sizi bu da'vete icâbet etmeye sâik olan hissiyât-ı âliyeyi tebcîl ederim. Bilmez değilsiniz ki hasenât seyyiâtı giderir.

Burada Tâhir Beyefendi'nin haremi hanımın riyâseti altında olmak üzere bir cem'iyet teşekkül etti. Maksad Trablusgarb'da felâkete uğrayan kadınlara muâvenettir. İndallâh ecr-i azîme mazhar olmak için bu pek büyük bir fırsattır. Hanımlar sizi iâneye teşvîk için fazla söz söylemeye lüzûm görmem. Trablus felâketzedegânına imdâd için dakîka fevt etmeyiniz.

Daha sonra Doktor Ahmed Fehmi Bey'in kerîmesi Naîme Hanım şu sözleri söyledi:

Hanımlar Sadr-ı İslâm'da Arablar milletlerin en satvetlisi, en hâtırlısı idi. Bütün Cezîretü'l-Arab Arabların taht-ı hükmünde idi, bu millet-i necîbe sonraları Acemistan'a, Hindistan'a girdi, Mısır'ı feth etti, Endülüs'e, Cezâyir'e müstevlî oldu. Fransa üzerine yürüdü. Garblılar ulûm u fünûnu bunlardan öğrendi. Ma'rifet ü medeniyetteki tekaddümleri de Arabların sâyesindedir. Arablar bir zamana gelinceye kadar efrâdı en kuvvetli bir ittihâd ile müttehid bir millet-i kaviyye idi. Sonra tedennîye mahkûm oldu ve hattâ tefrikaya uğradı, düşmanlar kendisine tağallüb ederek memleketlerinin kısm-ı a'zamını gasbetti. Nihâyet şu gördüğümüz zaîf millet hâline geldi. A'dâ bugün elimizde kalan memleketleri de gasbetmek istiyorlar; büsbütün ma'sûm olduğumuz halde bizi gûnâ-gûn mahrûmiyetlere uğradıyorlar.

Garblıların bu kadar hücûmuna karşı biz yapacağımızı unutuyoruz da en âdî işlerden necât umuyoruz. Halbuki teâvünden, ittihâddan başka bir sûretle kurtuluş yoktur. Niçin ebnâ-yı milletimizle birleşmiyoruz? Niçin muhâsarlara mâlımızla, kuvvetimizle muâvenette bulunmuyoruz? Hak sübhânehû ve teâlâ bize cihâdı farz, ittihâdı emretti. Mısırlılar! Biz ne zamana kadar uyuyacağız? Gözünüzü açınız, zîrâ uyuyanlar uyanmıştır!

İşte Acemler bizim için bir numûnedir. Erkekleri hürriyet mücâhedesinde bulunduğu için kadınlarını da zînet nâmına neleri var ise satarak iâne verdiler. Nazarlarında menâfi'-i milletin hakîkî bir kıymeti olmayan mücevherâta kat kat fâik olduğunu bize gösterdiler. Evet biz Mısır kadınlarına gösterdiler ki dört tarafından musîbetle, felâketle kuşadılmış olan vatana karşı vazîfemizi edâ etmeyi düşünmüyoruz da gûnâgûn müzeyyenât yükü altında salınıp duruyoruz! Hem bilmem esârete ma'rûz olduktan sonra o müzeyyenâtın ne fâidesi olabilir?

Artık cehâlet zamanları geçti; artık herkesin gözü açıldı. Önümüzde mecd ü şeref için birçok yollar varken neden hiç birini tanımıyoruz da dalmış bulunduğumuz bu atâlet, bu meskenet uykusunda devam edip gidiyoruz? Öte tarafda müslüman kardeşlerimiz düşman muhâsara**[154]**sı altında aç, susuz bir halde inleyip dururken bizim mücevherât içinde hırâm etmeyi içimiz götürmeli midir? Allah müslümanlara ittihâd ile emredip dururken biz böyle lâ-kayd kalırsak kendimize müslümanız diyebilir miyiz?

Trablus'da muhâsara altına alınıp mezâlimin, fecâyiin her türlüsüne ma'rûz tutulan şu bîçârelere karşı dest-i imdâdı uzatacak kadar kalbimizde şefkat yok mudur? İtalya kıt'ası zelzeleden dolayı alt üst olduğu zaman İtalyanlar bizden muâvenet istemişti. O zaman Mısırlıların bir çoğu bu da'vete icâbet etti, şimdi ise kardeşlerimiz bizden imdâd bekliyor.

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Adedce bize fâik bulunan düşmana gālib gelişimiz üzerine Cenâb-ı Hakk'a arz-ı şükrân ederek i'lân-ı meserret eyleyerek tuttuğumuz üserâ miyânında Rastak hânlarından on iki zât vardı. Bunlar, nâire-i harbi îkād ile esâretlerine bâdî olana atıp tutuyor ve:

– Afgān asâkir-i müstahfıza reisinin maiyyetindeki kuvvete kâfî asker verirseniz reisi tutar, size yollarım diye ümerâmıza mektup yazmıştı, diyorlardı. Anlaşılan beyler de bu ümîd ile muâvenete kalkışmışlar. Fakat iş göremeyen askerin bir kısmıyla sergerdelerinden bazıları benim elime giriftâr olmuşlardı.

§

Ordugâha avdetimden sonra bir rapor yazdım. Bilhassa bu fıkrayı derc ettikten sonra amcama verilmek üzere Hânâbâd'a yolladım.

Mecrûh esîrleri tedâvî için cerrâhlar ta'yîn ettim. Yaraları iyi olunca bazılarına hil'at iksâsı, bazılarına da harc i'tâsıyla salıverdim ve:

[1] Tevbe, 9/120.

– Vatandaşlarınıza nasîhat ediniz: Yağmâgerliği bıraksınlar. Ümerânıza da söyleyiniz: Çarpışmak istiyorlarsa merdâne meydana çıksınlar. Bir tarafdan Tahtapul'a sefîr gönderip pederime izhâr-ı meveddet eylemek, bir tarafdan da onun askerine muhâlefet ve mukāvemet göstermek sûretiyle yaptıkları hîlekârlıktan vazgeçsinler. Bilmiş olsunlar ki pederimin arzu ettiği takdîrde Bedahşân'ı taht-ı tasarrufa alır. Oranın beyi bana altı saat karşı duramaz. Dedim.

Kataganlı üserâyı tevkîf ederek Buhârâ'ya hicret eylemiş olan hemşehrilerine "vatanınıza dönmediğiniz halde bütün esîrleri öldüreceğim" diye haber gönderdim. Teşvîkim üzerine üserâda bu haberi te'kîd ve hemşehrilerini te'mîn eyledi. Biraz sonra Katagan ulemâsından birkaç zât mükâleme için nezdime geldi.

– Afgānistân Devleti'ne muhâlefette bulunmaz ve sadâkat ü istikāmetten ayrılmazsanız kendi raiyyem hakkındaki takayyüdâtımdan siz de nasîbedâr olursunuz. diyerek ifâdemi kasem billâh ile te'yîd ettim.

Murahhasların mutmainnen azîmeti üzerine iki bin hâne muhâcir, vatana avdet ederek Tâlîhân'a yerleşti.

§

Üserâ vâsıtasıyla teblîğ ettiğim sözlere karşı Mîr Yûsuf Ali aldırmadı, çapulculuğa devam etti. Birkaç hafta sonra Katagan ve Kalâb beyleri ve birâderi Mîr Şâh ile müşâverede bulunup maiyetlerindeki askerin müttefikan Tâlîhân ve Çâl üzerlerine hücûm ettirilmesini ve galebenin ancak bu sûretle kābil olabileceğini söyledi.

Çâl'da bizim 400 nizâmiye ve 400 hâssa askerimizle 500 süvârîmiz ve 2 dâne topumuz vardı ki Serdâr Muhammed Alem Hân nâmında şecî' ve mücerreb bir zâtın kumandasında idi. Düşman şu sûretle tertîbâtta bulunmuştu ki:

Bir müfrezesi bizim hayvânât üzerine hücûm eyleyecek ve şu sûretle kendilerinin muntazam asker olmayıp yağmâger bir çete bulunduğunu zannettirecekti. Mîr Atalık'ın amcazâdesi Mîr Ali Veli'nin taht-ı[1] idâresinde bulunacak 30000 süvârî de gece gelip Tâlîhân bağlarında gizlenecekti.

Ertesi sabâh düşman süvârîsinden yüz nefer hücûm ederek, otlamaya götürülen bizim develerden yüz dânesini sürmüş, ileri karakolları kumandanı da bunların istirdâdı için çapulcuların arkasından iki yüz süvârî yollamış.

Bu haberi işittiğim gibi askerin harbe hazırlanmasını emrettim. Çünkü karakol civârındaki hayvânâta yüz süvârînin hücûma kalkışamayacağını anlamış, mutlakā orada mühim bir kuvvetin gizlenmiş olduğuna hükmeylemiştim.

Hükmüm doğru imiş. Asker hazırlığı ikmâl ettiği sırada evvelce gönderilen iki yüz süvârînin yüz altmışı düşmanın şiddetli hücûmundan kaçıp geliyor, kırk bin kadar süvârî de onları da ta'kīb ediyordu. Ben ihtiyâta riâyeten evvelce topları iki yüz askerle Artapuz denilen dağa dizdirmiş ve kumandamı almayınca ateş açmamalarını emretmiştim.

Sağ tarafdan bin, sol cihetten beş yüz neferi pusuya yatırdıktan sonra mütebâkī süvârî ve piyâde ile düşmana karşı çıktım. Müsâdeme başladığı esnâda topcularla pusudaki askerlere gülle kurşun yağdırmalarına dâir emir verdim. Kendim de olanca kuvvetimle cepheden hücûm e[t]tim. Düşman fenâ halde şaşırdı, dokuz saat uğraştıktan sonra üç bin maktûl vermek sûretiyle bozuldu. Bizim tarafdan yüz nefer kadar maktûl ve mecrûh vardı. Altı yüz esîrle beş bin **[155]** at alınmıştı. Düşmanın gözünü yıldırmak için kesilen başlardan bir kule yaptırdım ve bu feth-i azîmin tafsîlâtını hâvî bir rapor israsıyla amcamı tebrîk ettim.

Çâl tarafına giden ve on iki bin kişiden ibâret olup Mîr Baba Big ve Mîr Sultân Murâd'ın kumandasında bulunan düşman fırkası cüz'î bir müsâdemeden sonra yüz maktûl verip mecrûh u perişân bir halde savuştular, hattâ sergerdeleri Mîr Baba Big attan düşüp ayağı kırıldı. O halde alıp götürdüler.

Muzafferiyât-ı vâkıa üzerine Afgānistân'ın ta'lîm görmüş muntazam askeriyle başa çıkamayacaklarını Bedahşân beyleri anladıkları için karşı karşıya cenk etmekten çekindiler ve hîlekârâne çapulculuktan başka bir şey beceremediler.

§

Bu sıralarda Buhârâ Hâkimi Emîr Muzaffer de Afgānlıların şevket ü satvetini tecrübe etmek emeliyle Ceyhûn'u geçti ve nehrin beri sâhilinde tevakkuf eyledi. Pederim şu hareketten endîşeye düştü. Çünkü maiyyetinde 10500 kadar asker vardı, bununla Buhârâ emîrine mukābele edemeyeceği zannıyla amcama bir mektup yazıp idâresindeki 20000 askerden 12000'ni nezdinde alıkoymasını, mütebâkī 8000'i benimle beraber imdâdına göndermesini tavsiye etti ki bu kuvvetle muhârebe ve îcâbında vilâyeti muhâfaza eyleyebilecekti. Zîrâ dâhildeki Özbeklerin cinsiyet cihetiyle Buhârâ emîrine münâsebetleri olduğundan birden bire ayaklanmaları hâtıra geliyordu.

Amcam, bu mektubu alınca fenâ halde korktu. Derhal, Tâlîhân'ı bırakıp askerle beraber Hânâbâd'a gitmeme dâir bana bir emirnâme yolladı. Ben, burada kalıp îcâb-ı hâle göre hareket etmek daha muvâfık olduğunu ve birçok zahmetle elde edilmiş bir vilâyeti askersiz, muhâfazasız terk etmenin doğru olamayacağını cevâben yazdımsa da amcam sözümü dinlemedi. Bilâ-teennî hareketim hakkında te'kîden emir verdi.

İtâatten başka çâre kalmadığı için ertesi günü ale's-sabah yola çıktık. Levâzımı tamâmıyla yükleyecek hayvânât olmadığından yerde kalan cebhâne ve mühimmâtı askere tahmîl ettim. Hepsi götürebileceği kadar yüklendi. Hânâbâd'da yiyecek tedârikinin müşkil olacağını bildiğim cihetle yüz nefer süvârîyi Artapuz ahâlîsinin koyunlarını yağmâ etmeye gönderdim.

Bundan sonra askeri üç kısma ayırdım. Birincisine Serdâr Muhammed Emîn Hân'ın oğlu Serdâr Şemseddîn Hân'ı kumandanlığıyla pîşdâra, ikincisini –ki redîf, nizâmiye piyâde ve süvârîsi ile dört toptan ibâret idi.– vasata, topcu piyâde ve süvârî bakiyyesi bulunan üçüncüsünü de dümdâra ta'yîn ettim.

Koyun toplamak için gönderdiğim süvârîler Hâce Çen-

[1] Metinde (تحتنده) şeklinde yazılmıştır.

gel Kal'ası'nda bize yetiştiler, bulabildikleri kadar koyunları sürüp getirmişlerdi.

Tâlîhân ahâlîsi, bizim bağteten hareketimizden cür'et aldılar. Ve beş altı bin süvârî olarak arkamıza düştüler. Bunların cür'etlerini kırmak ve gözlerini yıldırmak için bir tabur sevkettim. Bu tabur yol kenârında vâki' olup bin arşın kadar derinliği bulunan bir mağaraya saklandı. Muakkıbler, oradan geçerken bir yaylım ateşi edildi. Tüfenk sesi işidilince bizim askerde geri dönüp akîbgîrlere hücûm gösterdi. Herifler, fenâ halde sersemlediler ve cân korkusuyla etrâfa dağıldılar. Hattâ bazıları kendisini nehre attı, bazıları da dağa doğru kaçtı. Netîcede içlerinden dört yüzü hâk-i helâke serildi. Artık taarruza uğramaksızın yolumuza devam ettik.

Gece nehri geçerken toplarımızdan biri suya düştü. Topçular birçok uğraştıkları halde çıkaramıyorlardı. derhal attan indim. Birkaç neferle beraber suya girip topu sâhile îsâl ettim. Üstüm başım sırsıklam oldu. Askeri bırakıp bir tarafda çamaşır değiştirmek de mümkin değildi. Askerlerim ormanın yaş ağaçlarını yakmak sûretiyle esvâbımı kuruttular.

Ertesi günü takrîben öğleden iki saat sonra Hânâbâd'a yaklaştık. Fakat yaklaşır yaklaşmaz müdhiş top sadâları işittik. "Serdar Şemseddîn Hân:

– Bu toplar Özbek süvârîlerinin olmalı. İhtimâl ki amcanızın ordusunu yağmâ etmişlerdir. Şu halde biz burada durmayalım, Kâbil tarafına kaçalım dedi.

– 1257'de İngilizlere karşı vukū' bulan muhârebedeki şecâatinizi işitmiştim. Acaba o dilâverlik nereye gitti? Ta'rîzinde bulundum. Mahcûbâne sükût etti.

Teftîş-i ahvâl için amcamın ordusuna altı süvârî sevkettim ve:

– Ordudan top sesleri işidiyorum, îcâb eden tarafa hareket ve düşman üzerine savlet için emrinizi bekliyorum, diye haber yolladım. Bir saat sonra koşarak biri geldi ve: Buhârâ Emîri Busâka'dan kaçıp Ceyhûn'u geçti o münâsebetle şenlik yapılıyor müjdesini getirdi.

Meğerse, pederimin bendegânından Gulâm Ali Hân –ki gāyet bahâdır ve muhârib bir zât olup Ceyhûn sâhilindeki karakolların kumandanı ve Senehir kıt'asının hâkimi idi– Bekriki ve Beşâka serhadlerini teftîş için iki bin süvârî ile çıkmış dolaşırken Buhârâ emîrinin süvârîlerine rast gelmiş. derhal iki tarafdan ateşe başlanmış. Cüz'î bir müsâdemeyi müteâkıb Buhârâ süvârîleri emîrin ordusuna doğru kaçmışlar, emîr ise bu haberi işidir işitmez **[156]** çadırlarıyla içindeki eşyâyı bırakmış, hemen memleketine cân atmış.

Kalan emvâl ü eşyâyı Gulâm Ali Hân iğtinâm ederek eşyâyı askere dağıtmış, çadırları da haber-i zaferle pederime irsâl eylemiş.

Şu müjde üzerine alelacele kalkıp amcamın nezdine gittim ve nâil olduğumuz saâdet-i muvaffakıyetten kendisini tebrîk ettim.

Mütercimi

Tâhirü'l-Mevlevî

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

İbni Sînâ Ebû Ali Hüseyin bin Abdillah – Şarkın bu dâhî-i ekberi bir hârika-i zekâ, bir nâdire-i irfândır. Târîh, İbni Sînâ gibi vaktinden evvel inkişâf ü tekâmül etmiş dimâğları nâdiren kaydeylemiş ve bu gibi zekâları bir hârika olarak tasvîre mecbûr olmuştur.

Ebû Ali, yorulmak bilmez bir dimâğ, metîn ü bî-pâyân bir müfekkire, keskin ve cevvâl bir zekâ, hayret-bahş bir hâfıza-i hârika-nümâ ile mümtâz idi.

Herkes gibi İbni Sînâ da birçok muallimlerden ders görmüştü. Fakat, muallimînin takrîrleriyle şâkirdin öğrendiği şeyler arasındaki nisbet; bir adedle kuvâ-yı mütereffiası beynindeki nisbet gibidir. İbni Sînâ'nın cihânı hayrette bırakan vüs'at-i ilmiyyesi, sırf cevdet-i karîha ve tetebbu'-ı zâtî mahsûlü olduğu vâreste-i iştibâhdır.

İbni Sînâ, bilâ-fâsıla saatlerce mütâlaaya devam eder ve aslâ alâim-i ta'b ü kesel göstermezdi. Bazen olurdu ki bütün gece mütâlaât veya te'lîfâtla uğraşır ve bu sûretle sabâhı bulurdu.

Fıtratın pek müstesnâ yarattığı bu dâhiye, okuduğu öğrendiği şeyleri temsîl etmek husûsunda şâyân-ı takdîr bir iktidâr göstermiştir.

Daha ünfüvân-ı şebâbında âtiyen nasıl bir nâdire-i rûzgâr olacağı sîmâsında mütecellî, nâfiz ve keskin nazarlarında nümâyân idi.

Henüz yirmi yaşında iken mahâfil-i ilmiyyede en yüksek mastaba-i sadrı işgāle, hakīkī bir tahrîr iktidâr ve mezâyâsını izhâra muvaffak olmuştu. Şuabât-ı fenden hiç biri yoktu ki İbni Sînâ'nın nazar-ı tetebbu' u mütâlaasından geçmiş olmasın!... Kendine mahsûs bir dehâ-yı nâzımla mebâhis-i felsefeyi telfîk ve tıbbı yeni baştan te'sîs edercesine tanzîm ü tertîb ederek bir fenn-i müdevven hâline getirebildi.

Müddet-i hayâtı mütemâdî bir seyâhatle geçmiş ve şu'ûnât-ı gûnâ-gûna ma'rûz kalmış olduğundan sergüzeşti ibret-âmiz garâible mâlâ-mâldır.

Ünfüvân-ı sabâveti Asya-yı ulyâda geçirmişti. Bir müddet sonra İbni Sînâ'yı Irâk-ı Acem'de görüyoruz. Koca Hakîm bu zamandan i'tibâren hayât-ı cihân-neverdîye atılmıştır.

Esnâ-yı seyâhatte bazen bir şehir veya bir kasabada vakfe-gîr-i istirâhat olduğu görülür. Fakat bu tevakkuf, hakīkat-i halde istirâhat maksadıyla olmayıp ya bir eser te'lîfine mübâşeret veya derdest-i te'lîf bir kitabı ikmâl etmek içindir.

İbni Sînâ merkez-i hilâfetten fersahlarca uzak bir iklîmde doğmuş Asya-yı ulyânın sert ve müessir muhîtinde devre-i nadca vâsıl olmuş, Çin hudûdlarında bile ihtiyâc-ı dimâgīsini tatmîn edebilecek büyük zekâlara tesâdüf eylemiş, birçok âlimlerle hem-bezm-i ülfet olabilmişti.

O vakitleri cihân-ı medeniyyetin merkez-i irfânı olan makarr-ı hilâfetin, Bağdâd-ı bihişt-âbâdın neşrettiği huzemât-ı irfân tâ Çin hudûdlarına kadar vâsıl olacak ve oralarda İbni Sînâlar gibi dâhîler yetiştirebilecek derecelerde feyyâz ve zî-kuvvet idi. Bu hâl merkez-i hilâfetin derece-i temeddününü takdîr için pek güzel bir mikyâs olabilir.

İbni Sînâ'nın sergüzeşt-i hayâtı bir silsile-i şuûnâttır. Hiçbir şey hiçbir hâl koca hakîmin rûhuna sükûn-bahş olamamış, bütün müddet-i hayâtı bir teheyyüc-i dâimî içinde güzerân eylemiştir.

İbni Sînâ'yı bugün tedrîsâtla meşgûl bir muallim, bir müddet sonra idâre-i umûr-ı hükûmetle muvazzaf bir vezîr, ertesi gün bir mahbûs, bir müttehem mevkiinde görüyoruz.

Fakat o, dershânesinde olduğu gibi idâre masasında da hapishâne köşesinde de muttasıl tetebbuât-ı ilmiyye ve te'lîfât-ı nâfia ile meşgûl oluyor; cihânlara sığamayan zekâsını, cimcimesinden taşmak isteyen dimâğını, teheyyücât ve ıztırâbât-ı acz ile inleyen rûhunu; ancak bu sûretledir ki teskîne çalışıyor.

Safahât-ı hayâtiyyesine âid şuûnât-ı elîme izlerinin –bazen hafîf bazen da göze çarpacak bir sûrette– eserlerinde teressüm etmiş olduğu görülüyor. İbni Sînâ felsefesinin sırf aklî ve mantıkī olması esbâbını geçirmiş olduğu hayât-ı haşîne te'sîrâtında aramalıdır.

Bu dâhiye-i fıtratın tercüme-i hâlinin ünfüvân-ı evveliyyesine âid parçaları bizzât kendi lisânından dinleyelim.

İbni Sînâ bil-münâsebe bir eserinde diyor ki: "Pederim Belh şehrinden imiş. Nûh bin Mansûr zamanında Buhârâ'ya hicret eylemiş, bir müddet sonra Buhârâ köylerinden Afşâna nâmındaki karyeye çekilerek orada teehhül eylemiş. Ben ve birâderim Ebu'l-Hâris bu köyde doğmuşuz.

Biz biraz büyüdükten sonra pederim tekrar Buhârâ'ya avdet eyledi. Ve bizi de birlikte götürdü.

Buhârâ'da hizmet-i ta'lîmiyyeme ta'yîn edilen zâttan *Kur'ân-ı Kerîm* ve mukaddemât-ı ulûm-ı dîniyye ve ahlâkıyye teallüm eyledim. Henüz on yaşımda iken *Kur'ân-ı Kerîm*'i kâmilen hıfzetmeye ve ahkâm-ı dîniyyeden birçok şeyler öğrenmeye muvaffak olmuştum. O vakit herkesin mûcib-i istiğrâbı olmuştu. İlm-i hesâb öğrenmek için pederim beni bir tüccâr nezdine gönderdi. Bu zât hesâbât-ı Hindiyye'ye pek ziyâde vâkıf idi. O esnâda Buhârâ'ya Ebû Abdullah en-Nâtilî nâmında bir âlim gelmişti. Pederim; hizmet-i ta'lîmiyyemde bulunmak üzere; bu zâtı hânemize kabûl eyledi. Kendisinden ilm-i mantık okudum. **[157]** (*Kitâbü'l-Hukemâ*'da okuduğu eserin *İsagoci Risâlesi* olduğu tasrîh ediliyor.)

Mantıkın rûhunu anlamaksızın yalnız kavâidini ve ıstılâhâtını öğreniyordum. Şerhlere mürâcaat ederek kendi kendime tetebbuâta koyuldum.

Aynı sûretle Öklidis'in kitabını da tamâmen mütâlaa eyledim ve öğrendim. Muallimden beş altı bahis okur ve sonra kitabı muallime ihtiyâc kalmaksızın kendi kendime ikmâl ederdim.

Muallime ruhsat verildiği zaman *el-Mecistî*'ye başlamıştım. Bu esnâda tıb tahsîline de ibtidâr ettim. Tetebbuâtımı hastalar üzerindeki müşâhedâtımla ikmâl ediyordum. Tecrübe ve müşâhededen, kütüb-i tıbbiye mütâlaasından ziyâde istifâde ettim. O esnâda on sekiz yaşımda idim. Mütemâdiyen çalışır ve bir bahsi anlayamaz isem câmi'e giderek dergâh-ı ulûhiyetten istimdâd ederdim.

Geceleri ise ya mütâlaa veya bir şey yazmakla geçirirdim. Uyku basarak yorulduğumu hissedince bir bardak şerbet içerdim. Bu sûretle uykum kaçar ve ben tekrar mütâlaât ve meşgaleme koyulur.

Uyku esnâsında bile zihnim yine mütâlaâtımla meşgûl olurdu. Ekser günler, uykudan uyandığım zaman birçok mesâili hâlet-i nevmde halletmiş olduğumu anlardım.

Fenn-i münâzara, hikmet-i tabîiyye ve ulûm-ı riyâziyyeye tamâmıyla vukûf peydâ edinceye kadar bu sûretle çalıştım. Ba'dehû ilm-i kelâm ve hikmet-i nazariyye tedkîkine giriştim. Ne çâre ki bu fenden bâhis olan kitabı hemen kırk defa tekrar ettiğim ve elfâzını kâmilen ezberlediğim halde bir türlü bir ma'nâ çıkaramıyor ve bir şey anlayamıyordum. Bu hâl beni pek me'yûs ediyordu.

Birgün bir kitabcı dükkânına uğramıştım. Bir kitap müzâyede olunuyordu. Baktım kitap o zamana kadar anlayamamış olduğum bir fenne, hikmet-i nazariyyeye âid idi. Bu fen anlaşılmaz ve hiçbir şeye yaramaz diye kitabı iâde ettim. Kitabcı ısrâr ve sâhibinin paraya ihtiyâcı olduğu cihetle pek ucuz hattâ üç dirheme kadar verebileceğini beyân etti. Kitabcının ısrârı üzerine nihâyet iştirâ etmeye mecbûr oldum.

Bu kitap hikmet-i nazariyyeye âid Fârâbî'nin bir eseri idi. Eve avdet eder etmez hırz-ı cân ile kitabı okumaya başladım.

Kitabı ikmâl ettiğim zaman evvelce ezberleyip de anlayamamış olduğum mebâhisi kâmilen öğrenmiştim.

Artık meserretime pâyân yoktu. Sevincimden secde-i şükrâna kapandım ve birçok sadaka verdim.

Şehzâde Nûh bin Mansûr hastalanmıştı. Tedâvîsi için beni çağırdılar. Bu vesîle ile sarayın zengin kütübhânesini tedkîka yol bulabilmiştim.

On sekiz yaşımda iken bütün bu fenleri –hâfızamda şimdikinden ziyâde mesâil bulunmak üzere– tamâmen ikmâl eylemeye muvaffak olmuştum.

Bu fenlere bugün bile daha fazla bir şey ilâve edemedim. (İbni Sînâ bu sözleri şa'şaa-i kemâlinin en ziyâde revnakdâr bulunduğu bir sinde yazmış olduğundan mâlik olduğu kuvve-i zekâ va hâfızanın insanı hayretlere bırakmaması kābil değildir.)

Komşularımızdan Ebü'l-Hasan el-Lârûdî şuabât-ı[1] fünûnu câmi' bir eser kaleme almamı ricâ eyledi. *Mecmûa* isminde bir kitap te'lîf ettim. Ebûbekir nâmında diğer bir zât *Mecmûa*'ya bir de şerh yazılmasını teklîf etti. Yirmi cildden mürekkeb bir kitap yazdım. Bu esnâda yirmi bir yaşımda idim. Pederimin târîh-i irtihâli de bu zamana müsâdifdir. Pederimin vefâtı üzerine ben de bir vazîfe ile Buhârâ'yı terke mecbûr oldum. Cürcân'a çekilerek Emîr Şemsü'l-Meâlî Kābûs'a intisâb eyledim. Fakat bu zât bilâhare tevkîf edilerek mahbesde vefât ettiğinden ben de Dihistân'a gittim. Burada ağırca hastalandım. Sonra yine Cürcân'a avdete mecbûr oldum. Ve Ebû Ubeyd el-Cürcânî tarafından hüsn-i kabûl gördüm."

[1] Metinde (شعبان) şeklinde yazılmıştır.

İbni Sînâ'nın tercüme-i hâline dâir bizzât vermiş olduğu ma'lûmât bundan ibârettir. Hayatının kısm-ı mütebâkîsine aid vukūâtı da Cürcânî ber-vech-i âtî tasvîr ediyor:

"Ebû Muhammed eş-Şîrâzî nâmında muhibb-i maârif zengin bir zât İbni Sînâ'ya bir hâne iştirâ eyledi. Ben (Cürcânî) her gün *el-Mecistî*'yi tedеrrüs etmek üzere bu hâneye gider gelirdim. İbni Sînâ mantık (*el-Evsat)* ve hey'ete dâir bazı âsâr ile *Kānûn*'un mukaddimesini ve *Muhtasarü'l-Mecistî*[1] burada te'lîf eyledi.

Hazret-i üstâd bilâhare Cürcân'dan Rey kasabasına nakl-i mekân eyledi. Re'y'de Mecdüddevle'nin hizmetine girdi. Mecdüddevle "melankoli" hastalığına mübtelâ olmuştu. İbni Sînâ'nın tedâvî ve ihtimâmâtı sâyesinde Mecdüddevle bu "dâü'l-merâk" hastalığından kurtuldu. Cenâb-ı Şeyh Şemsüddevle'nin vürûduna kadar Rey'de ihtiyâr-ı ikāmet eyledi. *Kitâbü'l-Hilkat* ve *Kitâbü'l-Haşr*'ı burada yazmıştır.

Fakat bir müddet sonra Kazvîn'e ve oradan da Hemedân'a çekilmeye mecbûr oldu.

Bu esnâda Şemsüddevle hastalanmış olduğundan İbni Sînâ'yı Rey'e da'vet eyledi. Şeyh icâbet etti ve tedâvîsi sâyesinde şifâyâb olan Şemsüddevle kendisine rütbe-i vezâret tevcîh eyledi.

Fakat az bir müddet sonra isyân ederek İbni Sînâ'nın hânesini muhâsara ve katlini taleb eylediler. Şemsüddevle askeri teskîn için bu dâhî-i irfânın nefy ü iclâsını irâde eyledi.

Hazret-i üstâd, Ebî Saîd nâmında bir muhibbinin hânesinde kırk gün kadar ihtifâya mecbûr oldu.

Fakat Şemsüddevle'nin tekrar hastalanması şeyhin ufk-ı tâliini **[158]** küşâd eylemişti. Emîri tedâvî için yine İbni Sînâ'nın hazâkatine mürâcaat olundu. Emîr şifâyâb oldu ve mükâfâten koca hakîmi defa-i sâniye olarak makām-ı vezârete is'âd eyledi.

Bu esnâda vazîfe-i resmiyyenin kesreti sebebiyle hazret-i üstâd ancak geceleri te'lîfâtla meşgūl olabiliyordu.

Şemsüddevle, Bahâüddevle ile ettiği bir muhârebede vefât eylediğinden yerine geçen mahdûmu İbni Sînâ'yı makām-ı vezârette ibkā etmek istemiş ise de müşârun-ileyh kabûlden istinkâf ve Ebû Râlib nâmında bir cerrâhın hânesine iltică ve orada ihtifâ eyledi.

İşte bu künc-i ihtifâda idi ki *eş-Şifâ*'yı te'lîfe başladı.

İbni Sînâ kûşe-i ihtifâdan Alâüddîn ile muhâberâta girişmişti. Maksadı Alâüddîn nezdine azîmet etmekti. Tâcü'l-mülûk muhâberâta kesb-i vukūf eylediğinden İbni Sînâ'yı bir kal'aya kapadı. Fakat hazret-i Şeyh tebdîl-i kıyâfetle buradan firâr teşebbüsünde bulundu ve benim (Cürcânî)'nin muâvenetimle Isfahân'a kaçabildi. Ve orada Alâüddevle tarafından hüsn-i sûretle istikbâl edildi.

Isfahân'ın eâzım-ı ulemâsı her Cuma İbni Sînâ'nın ziyâretine şitâb ederlerdi. Bu esnâda hazret-i üstâd *Şifâ'yı* ikmâle muvaffak olduğu gibi mantık, hendese, hesâb ve mûsîkiye dâir de müteaddid âsâr-ı ceyyide te'lîf eyledi. Bir müddet sonra Alâüddîn refâkatinde Hemedân'a rıhlet ve orada emîr-i müşârûn-ileyh tarafından rasadât-ı heyeiyye icrâsına me'mûr edildi.

İbni Sînâ'nın bünyesi pek sağlam idi. Fakat ihtirâsât-ı bâhiyyeye fart-ı mağlûbiyyeti bütün menâbi'-i kuvâsını dûçâr-ı za'f eylemişti. Hemedân'da veca'-ı batnî ile müterâfık sar'a nöbetine tutuldu. Tedâvî sâyesinde biraz iktisâb-ı âfiyet eder gibi olmuştu. Fakat idâme-i sıhhatine lâzım geldiği kadar i'tinâ etmediğinden hastalık tekrar nükseyledi. Artık ümîd kalmamıştı. Bu hâli kendisi de anlayarak dûçâr-ı ye's ü nevmîdî olmuş ve etrâfında bulunanlara hitâben: "Hayatımın kuvve-i nâzımesi artık çekilmeye başladığını hissediyorum. Fîmâ-ba'd her türlü tedâvî fâidesizdir." Sözleriyle bu acı hakîkati i'tirâfa mecbûr kalmıştı.

Filhakîka bir iki gün sonra yani 428 senesinde (mîlâdın bin otuz altıncı senesine müsâdif) bu hârika-i irfân cihân-ı fânîye ebediyyen vedâ' eyledi, elli sekiz senelik bir hayât-ı teheyyüc-âlûd değil, bir cihân-ı ilm ü irfân sönmüş, şarkın şu'le-i nevvâresi ebediyyen intıfâ-pezîr olmuştu. Na'ş-ı mağfiret nakşı Hemedân'da defnedildi."

Cürcânî'nin sâde bir ifâde ile hutût-ı esâsiyyesini tersîm ettiği şu hayât-ı heyecân-âmîz, İbni Sînâ'nın rûhunda, dimâğında pek derin izler bırakmıştır. Eserlerinde bu izlere âid pek haşîn muhâkemeler görülüyor.

Hemedân'a kadar ihtiyâr-ı seyâhat etmiş olan Mösyö Şimmer, İbni Sînâ'nın inzivâgâh-ı ebedîsini ziyâret ettiğini beyân ediyor. Şimmer diyor ki: "Şarkın bu büyük hakîminin makberesine yaklaştıkça kalbimde derin bir hiss-i ihtirâm yükselmeye başladı. Kabir –maatteessüf– harâb ve perîşân bir halde idi. İbni Sînâ'nın garbdaki emsâline ilticâgâh-ı ebedî olan "Panteon" gibi muhteşem mebânî-i âliyyeyi tahattur edince bu harâbîyi ilim ü fenne karşı bir tahkīr gibi addediyordum.

Şimmer'in şu mütâlaası bizi pek çok düşündürmelidir. Filhakîka senelerce hâkime-i efkâr-ı beşeriyyet olan bir nâdire-i dehânın matmûre-i ebedîsini harâbe-zâr bir halde bırakmak âlem-i İslâm ve bilhassa mensûb olduğu Türk unsuru için afvedilmez bir kusûr, bir kadir nâ-şinâslıktır.

Son zamanlarda âlem-i İslâm'da meşhûd-ı bâsıra-i ibtihâc olan nehza-i fikriyye şübhe yok ki bir gün bu yıkık mezar üzerinde hazret-i üstâdın şân-ı bülend-irfânıyla mütenâsib muazzam bir türbe yaptırtacak, Belh'de, Rey harâbeleri üstünde, Hemedân'da nâm-ı zî-ihtişâmını tebcîlen âbideler rekz ettirecektir.

Bu yevm-i mes'ûdun geldiği zaman cihân-ı medeniyyetin bir şekl-i nevîn arz edeceğinde şübhe yoktur.

Çünkü Belh'de, Buhârâ'da, Hemedân'da yükselecek olan bu âbideler âlem-i İslâm'ın ba'sü ba'de'l-mevt tecelliyâtına mazhar olduğunu cihân-ı beşeriyyete i'lân edecek ve necm ü hilâlin artık şa'şaa-i celâletini ebediyyen muhâfazaya karâr verildiğinin birer timsâl-i dâimîsi olacaklardır.

Bugün yalnız mâzîleriyle iftihâr eden İslâmlar işte o zaman hâl ve istikbâlin de hâkime-i medeniyyeti olmak şerefini ihrâz edeceklerdir.

[1] Metinde (محنقر المجسطى) şeklinde yazılmıştır.

Ebü'l-Ferec ve İbni Ebî Usaybia, İbni Sînâ'yı ihtirâsât-ı bâhiyyeye fart-ı inhimâkle tağtie ve bi'n-nisbe nâ be-mevsim olan irtihâlini de bunun te'sîrine hamlediyorlar. Fakat; aynı zamanda düşünmelidir ki; bu koca dâhî bir zekâ-yı hârika-nümâ ile mücehhez bulunuyordu. Dimâğı vaktinden evvel inkişâf eylemiş, ârâm-nâ-pezîr bir faâliyetle muttasıl hırpalanmış, vücûdu ise medîd bir hayât-ı sa'y ü tetebbuun, nâgehânî hâdisât-ı heyecân-bahşânın merhametsiz tazyîkâtı altında yıpranmıştı, acaba bu hâlâtın da şu nâ be-mevsim ufûlde bir te'sîrleri yok mudur?

Şübhe yoktur ki İbni Sînâ'nın ıztırâb-âlûd bir hayât-ı velveledâr içinde tekâmülü, bu tekâmülün hayret-bahş muhalledât-ı metrûkesi cidden bir hârikadır. Ebû Ali, şuabât-ı fennin her kısmına dâir tedkīkātta bulunmuş, her şu'be-i fende derin bir vukūf u iktidâr göstermiştir.

İbni Sînâ, mütefekkir bir hakîm, hâzık bir tabîb, münakkıd bir mantık-şinâs, zekî bir riyâzî, mütehassıs bir ulûm-ı tabîiyye âlimi, sâhib-i reviyyet bir siyâsî, metânet ve fezâil-i ahlâkıyye ile mütecellî bir hârika-i beşeriyyet idi.

Avrupa lisânlarında İbni Sînâ'nın nâm-ı bülendi Avisen "Avicenne" sûretinde iştihâr eylemiştir.

Şarkta ise Şeyhü'l-ulemâ ve Reîsü'l-ulemâ ünvân-ı mefharetlerini ihrâz eylemiştir. –mâba'di var–

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

* * *

[159] MURÂD'IN MEŞHEDİNDE

–Ziyâret-i şâhâne münâsebetiyle–

Bir meşhed-i ulvî duruyor sâmit ü nâzân,
Tâ işte uzaklarda, pür ez hâlî ma'âlî..[?][1]
Bir meşhed-i ulvî ve mukaddes ki: Hurûşân
Hisler döküyor kalbime, şükrân ile mâlî…

Fikrimde büyük hâtıralar canlanıyor hep,
Bir hâtıra: Nâlende, müheyyic ve müdâvim
Bir velvele-i hâif ü müdhişle, müsâdim
Bir ma'reke… Bir mahşer-i heycâ-yı müdebdeb…

Bir mahşer-i heycâ ki evet, sıyt ile meşhûn
Bir silsile-i şân ü zafer hep… Ve nihâyet:
Bir fâcia… Her kalbi eden hâsir ü pür-hûn
Bir fâcia-i hâile-engîz-i şehâdet..

Karşımda bugün işte o heycân-ı elîmin
Bir hâtıra-i zârı olan meşhed-i kudsî
Bir hüzn-i müheyyicle durur sâmit ü ulvî…
Bir hüzn-i müheyyicle eder kalbimi gamgîn…

Lâkin sen, ey, Osmanlılığın nâmını her dem
Tâ göklere yükselten o ulvî ve mükerrem
Bir zâtı der-agūş eden ey merkad-i nevvâr!
Artık o hazîn tavr-ı mükedderle bugün sen
Me'yûs u gamgîn durma; bugün bak.. Ebedî şen…
Herkes; ebedî sûr ile her cebhe emeldâr…

Bir yanda büyük neslinin en şanlı hafîdi..
Bir cebhe-i şâhâne, muallâ vü mükerrem
Bir ceddini şâdân u fahûr etmeye gelmiş…

Artık bu büyük sûr ile pür-neş'e vü lerziş
Bir sûr-ı müdebdeble gülerken bütün âlem
Raksân u hurûşân onun âvâz-ı medîdi…

Vermez mi senin hüznüne bir parça sükûnet?
Ey meşhed-i rahşende, ey âgūş-ı mehâbet!
Artık bu umûmî ve büyük sûr ile sen de

Gül bir ebedî hande-i kudsiyle… Melekler:
Bir tâbiş-i rengîn ile açsın üzerinde
Bir şehper-i nâzân ü pür-ezhâr ü münevver!..

–Kosova: Mayıs 1327– **İsmail Zühdü**

* * *

SA'D İLE SEYYİD

Seyyid[*]

Yüzünden akmada bir nûr-ı sermedî-lemeân
Gözünde parlıyor envâr-ı âteşin-i zekâ
Bülend nâsiyesi ma'kes-i şuâ'-ı dehâ
Eder cebînini tetvîc imâme-i hadrâ
Hüzâl ü za'fa bürünmüş sevimli bir çehre
Bugün budur bu diyorlar şeref veren dehre

Sa'd[**]

Başında zıll-i gurûr-ı hayât-ı ilmîsi
Durur, büyük ve beyaz bir imâme hâlinde
Güzeştegân-ı selef zîr-i şâhbâlinde
Tahakküm etmede ahlâfa her makālinde
Gurûru saklayamaz ân-ı infiâlinde
Yüzünde vak' u salâbet, peyinde bir iclâl
Gelir hayâle düşündükce böyle bir timsâl

Seyyid

Yazar kitablara şerh ü havâş ü ta'lîkāt
Nazarlarında menâsıb serâb-ı hülyâdır
Nebûd u bûdu cihânın misâl-i rü'yâdır
Riyâz-ı hâtırı ezhâr-ı ilme me'vâdır
Meâsiriyle dolarken cihân o nâ-peydâ
Sükûn u uzlet içinde bulurdu ömrü fenâ

[1] Metinde (پر از هالی معالی) şeklinde yazılmıştır.

[*] Seyyid Şerîf Cürcânî.
[**] Sa'deddîn Taftazânî.

Sa'd

Herât'a râyet-i ikbâli oldu mevce-fiken
Duyardı tantana-i sıytını bütün âfâk
Dikerdi geçtiği yerlerde bir muazzam tâk
İşâretiyle dururdu bir ordu, bir sancak
Bu sıyt ü şânına Sa'd'ın zavallıcık Timur[?]
Olurdu tav'-ı zevâl nâ-pezîr ile bir sûr!...

Bandırma **Şerefüddin**

DAHA NELER İŞİTECEĞİZ?

İstanbul gazeteleri arasında *Mecmûa-i Ebuzziyâ*'nın 116 numaralı cüz'ünde garîb olduğu kadar da anlaşılmaz ve müfteriyâne bir mülâhazada nazar-ı dikkat ve haysiyetimizi celbe şâyân fikirler dermiyân olunuyor. Gençlerimizin, bâhusûs Avrupa'daki gençlerimizin dinsizliğinden **[160]** açık lisân ile bahsolunarak üç senelik Meşrûtiyet'imizde her ne yapıldı ise gençlerimizi dinsizleştirmek esâsı gözedildiği ve bugün şu felâket-i siyâsiyye ve milliyyemizin esbâb-ı asliyyesi bu nâzik mes'elede aranıyor.

Avrupa'da tahsîlde bulunan bir genç Türk ve müslüman sıfatıyla o müfteriyâne makāleden müteessir olarak âlem-i İslâm'ın, intişârından beri bir müdâfi'-i hakīkī ve mu'tedili olan muhterem risâlenize şu birkaç söz dercini ricâ eylerim.

"Mısır Matbûâtının Âlem-i İslâma Hizmeti" ünvânıyla Fransızca bir gazeteden tercüme edilmiş birkaç sahîfeyi ta'kīb eden o "mülâhaza"yı okurken aklıma 31 Mart'ın *Volkan*'ları gelmemek kābil değil! Hürriyet-i matbûâtın bizdeki bu her zaman ele geçmeyecek "me'zûniyet"-i vesîası arasında binlerce şâyialardan en mühimmi addettiğim ve Meşrûtiyet'imize en mühim darbenin hissiyât-ı dînîyyemizi okşayarak vurulduğu emsâliyle sâbit olan bu tarz mülâhazât başımıza birçok belâlar getiren diğer hüsn-i niyyetler gibi acemilikle yazılıyor, yahud yazı yazmış olmak üzere ortaya atılıyor. Densizliğin eseri olduğu tasavvur edilmiş olsa bile yine bu netîcelere destres olacak zemîn-i mütâlaât güç bulunurdu!

Avrupa'daki Osmanlı talebelerinin dinsizliğine ceffe'l-kalem hükmeden muharririn ahvâl-i i'tikādiyyesini ef'âl-i zâtiyyesiyle kıyâsa hâcet görmeden reddettiğimiz o sakīl mülâhaza ne böyle kendi canımızla uğraştığımız bir sırada asl u esâsı olmadığı halde mu'tenâ bir gazetede yer bulmak isti'dâdını hâizdi ve ne de esâsen âlem-i İslam'a kârı [târî] olan ihtilâf ve münâzaât-ı şahsiyyenin son derecelere geldiği bu kara günlerimizde hiç yoktan mes'ele çıkarmak ehemmiyet ve mâhiyeti ibrâz ediyordu.. Ma'rûz kaldığımız hezîmet-i siyâsiyye ne orada söylenen ve asl u hakīkati olmayan esbâbdan neş'et etmiş ve ne de "efkâr-ı frenge tebeiyyet yeni çıktı" gibi Ziyâ Paşa'nın beyitlerinin fi'l-hâl revâc-ı müntericâtından hâsıl olmuştur. Belki bugüne kadar Avrupa ile kıllet-i ihtilâtımızdan ve orada asırlardan beri müterakkī ve semeredâr âsâr-ı medeniyyeden istifâde etmenin yolunu bilmediğimizden inbiâs etmiştir. Avrupa ile ihtilât etmek, onların bugün gözleri kamaştıran ilm ü ma'rifetlerini tahsîl etmek neden dinsizliği mûcib oluyormuş!!.

En hafîf bir terbiye-i i'tikādiyye almış bir genç bile Avrupa'nın dîne olan riâyetinden utanmayıp da nasıl kendi dînini rahnedâr edebilir?. Bugün en kaviyyü'ş-şekîme devletler, İngilizler bile, bin türlü esâtîri muhtevî olduğu halde dînlerine riâyet ederler. Hürriyet-i vicdâniyyeyi takdîs ederler… "Dinsiz millet, pusulasız gemiye benzer" diyen Büyük Napolyon'un bu sözüne benzeyen daha nice akvâl ü ef'âl vardır. Bundan başka biz dînimizi bir âlet-i siyâset olduğu için değil onun tarîk-ı hakk u hakīkat olduğunu, bize saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyye te'mîn edeceğini bildiğimiz için sever ve i'tikād ederiz." Avrupa'daki talebeden hemen hiç biri ne milliyetini nisyân etmiştir, ne de dinsiz olmuştur. O muharrir beyden biz böyle umûmî iftirâ edeceğine o dinsiz dediği efendilerin esâmîsini taleb ederiz, hiç olmazsa bize onlardan bir tânesini söylesin. Yoksa öyle eline kalem alan böyle rast geldiğini yazacak, milletin pek ziyâde hizmet beklediği, milletin âtî ve istikbâli olan gençleri lekeleyecek, ağzına geleni söyleyecek olur ise öyle kalemi kırmalıdır. Onlar:

Milliyeti nisyân ederek her işimizde
Efkâr-ı frenge tebeiyyet yeni çıktı

Beytlerini:

"İç bâde güzel sev var ise akl ü şuûrun
Dünya var imiş yahud yok imiş ne umûrun"

Kabîlinden addederler.

Ecdâdımızın bize mîrâs olarak bıraktıkları bu felâketlerden musîbetlerden mes'ûl ol[ma]dukları halde içleri kan ağlayarak çalışan o gençler memleketlerinin âtî-i şa'şaadârını ümîd ü hayâl ediyorlar. O ufk-ı mer'îden, o fecr-i mes'ûddan istiâne-i hayâl ü metânet ederek memleketlerinin de bir gün nûr-ı ma'rifetle ziyâdâr olmasını istiyorlar. Asırlardan beri sâkit ve hâbîde kalan âlem-i İslâm'ın artık uyanarak insâniyete, fenn ü ilme, san'ata ihtirâ'lar takdîm edecek büyükler yetiştirmesini, ilk İslâm kâşif ve fuzelâsının ihyâsı nâmına vesîle olacak âsâr-ı medeniyye bekliyorlar. İşte o zamandır ki âlem-i İslâm bu hakāretlerden, esâretten kurtulacak, âsâr-ı ümrân u medeniyyeti düşmanlarının elinden alarak ayn-ı silâhla mukābeleye imkân görebilecektir.

Binâen-aleyh şuradaki bir avuç gençlerimizi nâ-hak yere ve nâ-be-mahal böyle lekeleyerek milletle arasında derin hufreler açacaklara beyân-ı teessüf ederiz. Ve muharrir-i makāle isim beyânıyla buradaki dinsizleri bildirmez ise mütâlaâtıma iştirâk eden birçok arkadaşların yarın sadâ-yı takbîhı böyle münâsebetsiz yazı yazanların vicdânlarını ithâm edecektir.

Bu husûsda daha ziyâde icâle-i kalemi zâid görerek Ebuzziyâ Velid Bey'den bu mes'eleyi iyice îzâh etmesini ricâ ile intizâr ederiz. Herkesin haysiyet-i i'tikādına riâyet ediniz ki size de riâyet edilsin.

Paris Hukūk me'zûnlarından
Alaaddin Cemil

ULVÎ BİR MEV'İZA-İ DÎNİYYE

Kırkkilise alay müftüsü, fuzelâ-yı asırdan Fahreddin Efendi, Eskişehir İttihâd ve Terakkī Kulübü'nün bahçesinde

bütün ahâlîye karşı Cuma gecesi bir mev'iza-i dîniyye ve vataniyye îrâd buyurmuşlardır. Sâmiîn pek büyük bir cemm-i gafîr idi. Söylenen sözlerin belâğati karşısında herkes mebhût idi. Böyle büyük dîndârları, vatanperverleri Cenâb-ı Hak bu mukaddes vatana, bu ma'sûm millete bağışlasın

(Hakîkat)

[161] OSMANLI İTTİHÂD VE TERAKKÎ CEM'İYETİ 1327 KONGRESİ'NDE KATÎB-İ UMÛMÎ TARAFINDAN KIRÂET OLUNAN MERKEZ-İ UMÛMÎ RAPORU HÜLÂSASIDIR.

–mâba'd–

Sûrette bu karârın tatbîkı vesâili düşünüldü. Selanik ve İzmir mekteplerine küşâdlarını müteâkıb ibtidâî ve rüşdî sınıfları açılarak üç seneden beri tedrîsât[a] devam edilegelmiş olmak i'tibâriyle bunların yalnız dârü'l-muallimîn olmak üzere tecrîdi ve bilhassa kısm-ı leylîde yine geçen seneki kongre karârıyla meccânen ve nısf ücretle tedrîs edilmekte olan talebenin iâdesi muvâfık görülememekle beraber ayrıca bir şu'be te'sîsi ile ve yine dârü'l-muâllimîn ünvânı altında mekâtib-i i'dâdiyye tahsîli görmüş talebenin intihâb ve cem'i ile iki sene müddet bunlara ulûm-ı ictimâiyye ve hikemiyyeden ve tevârîh ile desâtîr-i inkılâbdan muntazam dersler göstererek mekteplerimize müdîr-i murahhas olacak unsurlar yetiştirilmesi tensîb ve ihsân-ı pâdişâhîden dört bin liranın buraya sarfolunarak muktezayâtının îfâsına teşebbüs olundu.

Zâten İzmir'deki mektebin i'dâdî derecesinde bir ticâret mektebine kalbi dahi ârzû-yı mahallî cümlesinden bulunmakla yalnız muallim yetiştirmek için te'sîsi hakîkaten pek münâsib olan bir dârü'l-muallimînin de hey'et-i muhteremelerince verilecek tahsîsâta göre ve arzu buyurulan mahalde te'sîs ve küşâdı hey'etimizce münâsib görüldü.

Maamâfîh Merkez-i Umûmî bu sene cem'iyyetin emr-i maârife âid hidemât-ı mebrûresiyle iftihâr edebilir. Çünkü geçen seneye nisbetle pek çok mahallerde mektepler açılmış şebâb-ı mütefekkire selîm cereyânlar vermek için encümenler teşkîl ve matbûât ve neşriyât[ı] himâye Merkez-i Umûmî'de Encümen-i İlmiyye ve oldukca zengin bir kütübhâne teşkîl ve te'sîsiyle tetebbuât-ı müfîdede bulunularak matbûâta ve kulüplere fâideli cereyânlar i'tâsına çalışmak ve lisânı resmînin ağırlığı nazar-ı dikkate alınarak gayr-i resmî bir şekilde maksad ve meslek-i cem'iyyeti ta'mîm ve müdâfaa için on paralık ictimâî ve siyâsî kitaplar tertîb ve neşrolunmuştur.

Ekseri çiftçi olan halkımıza usûl-i zirâati gâyet sâde bir lisân ile ta'rîf ü ta'mîm için geçen sene kaleme aldırılan eser dahi bu sene zarfında tab' ile berâ-yı neşr ü tevzî' ihzâr kılındığı gibi terbiye-i dîniyyenin ne kadar büyük bir âmil olduğunu takdîr eden Merkez-i Umûmî Halim Sâbit Efendi'nin *Amel İlm-i Hâl* ismindeki kitabını tedkîk ederek Fetvâhânece mazhar-ı takdîr olduktan sonra Maârif Nezâreti'nce programa idhâl edilen ve gâyet kolay ibârât ile bir şekl-i muntazamda ma'lûmât-ı kâfiye-i dîniyye te'mîn eden bu kitabın hukûk-ı te'lîfiyye ve tab'iyyesini mübâyaa eylediği gibi ikinci kitabını da tahrîr ettirerek bunu da kendisine mâl etmiş ve birinci kitaba âid ve muallimlere mahsûs kısmından nüsah-ı kâfiyeyi köy muallimlerine meccânen tevzî' edilmek üzere Hey'et-i Merkeziyye'ye göndermiştir.

Kezâ geçen seneki kongreye a'zâ sıfatıyla gelen Sivaslı Mustafa Nakī Efendi birâderimizin *İlmihâl-i Dînî* ismindeki kitabı dahi Merkez-i Umûmî'nin delâletiyle tab' olunarak neşr ü ta'mîmine hizmet edilmiştir.

Bundan başka Avrupa'nın mahâll-i muhtelifesinde müteşekkil talebe cem'iyyetleriyle bil-muhâbere burada efkâr-ı selîme cereyânlarından onları haberdâr etmek ve oradaki cem'iyetlerle talebenin ne şeylere muhtâc bulunduğunu anlayarak Merkez-i Umûmî'ye bildirmek ve Avrupa'ya talebe göndermek için teşebbüsâtta bulunarak teshîlât-ı lâzıme îfâsına vesâtet eylemek ve Avrupa'da muhtâc-ı muâvenet olan talebeye karşılığı dâiresinde muâvenet-i maddiyyenin îfâsı esbâbına delâlet eylemek üzere Merkez-i Umûmî'de bir Talebe-i Hâriciyye Encümeni teşkîl olunmuştur.

Ve bu uğurda sarf olunmak üzere hamiyetmendân-ı ihvânın bezl ettiği iânât ve Merkez-i Umûmî'den tefrîk edilen tahsîsât ile bi-mennihi'l-kerîm "dört" talebenin mazhar-ı muâvenet olması te'mîn olunmuştur. İânât ve tahsîsâtın vüs'ati derecesinde bir hizmet dâiresinin tevsîi kābil ve lâzımdır. Çünkü hâlen Avrupa'da tahsîlde bulunup âtiyen memlekette sa'y ve amel veya ilim [ü] dehâ tevzîiyle me'mûr ve mükellef olacak olan şübbân-ı vatanın cidden nâsih ve mürşidliğini deruhdeye ve muhtâclarını himâye[ye] cem'iyetin mecbûriyet-i ma'neviyyesi vardır. Bu husûsda kongremizin dahi fi'liyyâta müstenid arzular izhâr edeceğine emîniz.

Bunlardan başka büyük bir muhîtin bütün ihtiyâcât-ı ma'rifetini tatmîn ve te'mîn edecek vüs'at ve cesâmette inşâ olunup ikmâli kuvve-i karîbeye gelen Ohri Mekteb-i İ'dâdîsi'ne dokuz yüz lira tahsîsât verildiği Edirne İttihâd ve Terakkī Mektebi'yle Erzurum'da derdest-i inşâ bulunan İttihâd ve Terakkī Mektebi'ne tahsîsât-ı fevkalâdeden üç yüz lira ikrâmiye verilmiş ve ihsân-ı hazret-i mülûkâneden mütebâkī bin lira Van, Trabzon medârisine ve Taşlıca İttihâd ve Terakkī Mektebi'ne, Akkâ, Suriye maârifine ve ihvânımızdan şehîd Emîn Âlî Bey'in rûhunu ta'zîz için onun nâmına izâfeten Köprülü'de inşâ edilmekte olan mektebe tahsîs ve mahallerine derdest-i irsâl bulunmuştur.

Vatandaşların nısf-ı mühimmini teşkîl eden inâsın terbiye ve ta'lîmini de nazar-ı dikkate alan cem'iyet muhtelif mahallerde kız mektepleri küşâdına ihtimâm ettiği gibi Meclis-i Meb'ûsân Reîs-i muhteremi Ahmed Rıza Bey kardeşimizin Dersaâdet'de te'sîsine teşebbüs ettiği İnâs Sultânîsi'ni kemâl-i fahr u şükrânla selâ[mla]maya müsâraat eylemiştir.

İnkılâb-ı ictimâîmizin ikinci sâhası da iktisâdiyâttır. Merkez-i Umûmî'nin hey'et-i iktisâdiyyesine mukābil olarak vilâyet merkezlerinde teşkîli teklîf olunacak olan iktisâdiyât encümenleri bu husûsa hasr-ı ihtimâm eyleyecektir. İttihâd Seyr-i Sefâin Şirketi'ne mümâsil zirâî, sınâî, ticârî büyük şir-

ketler te'sîsine çalışmak ve bu hey'etlerin vazîfesini dâhilinde olduğu gibi İstanbul'da te'sîs ve hüsn-i netîce ıktitâf olunan terbiye-i esnâf şu'belerinin de her tarafda teşkîli bu hey'etlere râci' bir vazîfedir.

[162] Merkez-i Umûmî:

Geçen seneki kongrenin umûr-ı nâfia ve zirâiyyeye âid teşebbüsât-ı milliyyeyi teşvîk ve himâye etmek husûsundaki temenniyâtına mütâbaaten bir İttihâd Seyr-i Sefâin Şirketi te'sîsine masrûf olan teşebbüsâtı bütün kuvvetiyle teşvîk ve himâye eylemiştir. Klüplerimiz nâmına muharrer senedâtının müntesibîn-i Cem'iyet'le efrâd-ı Osmaniyye arasında tevzîine bi-hakkın çalışmaktadırlar. Marmara havzasında küçük seferler yapmak üzere Bursa Hey'et-i Merkeziyyesi'nin delâletiyle Hüdâvendigâr Seyr-i Sefâin Şirketi de şâyân-ı kayd ü zikr meâsir-i milliyyemizdendir.

Kulüblerimiz:

İâne-i bahriyye-i milliyye husûsunda evvelden beri ta'kîb ettikleri meslek-i teşvîk u tergîbde devam ediyorlar.

Kulüblerce mazhar-ı teşvîk ü himâye olan sınâî ve iktisâdî müesseselere gelince hamdolsun bunların mikdârı dahi yevmen fe-yevmen tezâyüd etmektedir.

Hâsılâtı bir dârü'l-muallimîn te'sîsine medâr olmak üzere ihdâsı geçen sene taht-ı karâra alınan "Maârif onluğu" iâne koçanlarının ve buna müteferri' nizâmnamenin tahrîr ve tab'ıyla iştigâl edilmiş ve merâkize numûnesi bit-ta'mîm bunlardan ne mikdârının sarfına muvaffakıyet elvereceği sorulmuş olmakla alınacak cevâba göre hareket olunmak tabiî ve maamâfîh bundan pek büyük fevâid beklememek ve mektep te'sîsi gibi bir mühimme için böyle basîtî ve âcil karşılıklara bel bağlamamak lüzûmu da bedîhîdir.

Doğrudan doğruya Merkez-i Umûmî taht-ı himâye ve nezâretinde bulunan Selanik İttihâd ve Terakkī Mektebi inşââtına geçen sene kongresinin verdiği iki bin beş yüz lira tamâmen sarfedilmiş ve meccânen ve nısf ücretle talebe için tahsîs olunan dokuz yüz lira dahi tesviye olunmuş ise de mektebin şerâit-i matlûbeyi bi-hakkın hâiz olabilmesini te'mîn için inşâât ve te'sîsât i'tibâriyle ve biraz daha fedâkârlık ihtiyârına mecbûriyet görülmekte olduğu gibi kongre kararıyla yerleştirilen meccânî ve nısf ücretli talebe için verilen tahsîsât ile bu talebenin te'mîn-i idâresi kābil olamayacağı kat'iyyen teayyün etmesi ayrıca daha üç yüz kırk lira sarfına zarûret hâsıl olduğunu arz ederiz. Mektebin bilumûm hesâbâtı yapılıp masârıf-ı inşâiyye ve tedrîsiyyeden açık kalan mikdâr ta'yîn edilecek ve önümüzdeki sene için meccânî ve nısf ücretli talebe tahsîsâtına âid bütçenin bir mâhiyet-i hakîkiyye gösterecek sûrette tanzîmiyle mektep açığının Cem'iyete nisbeten daha az muâvenet-i nakdiyye tahammülüne meydan bırakılmaksızın kapadılması çâreleri mektep müdîriyetince Tedkîk-i Hesâbât Komisyonu'na tafsîlen arz u beyân olunacaktır.

Geçen kongrenin vilâyât lâyihalarının tedkīkāt üzerine fırkaya havâlesini Merkez-i Umûmî'ye tefvîz ettiği mevâddın dahi sırasıyla ve nizâmnâme dâiresinde îcâbâtı icrâ olunduğu arz ile beraber bu sene bilhassa mesâil-i ümrâniyye ve iktisâdiyyeye ve maârife müteallık merâkizden vukū' bulan bilumûm mürâcaâtın mühim olanları hakkında teşebbüsât-ı nizâmiyyede bulunulduğunu ilâve eyleriz.

BEYYİNÂT-I AHMEDİYYE

Üstâd-ı muhterem Manastırlı İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin "*Külliyât*" ünvânıyla neşredilmekte olan âsâr-ı fâzılânelerinin birinci kitabını teşkîl eden işbu eser-i mühim bugün intişâr etmiştir. Bu eser-i âlî aslı olan Arabiyyü'l-ibâre *er-Risâletü'l-Hamîdiyye* nâm eser-i fâhıre bir misli kadar tavzîhât-ı lâzıme ve tezyîlât-ı mühimme zamm u ilâvesiyle ulûhiyet-i sübhâniyye ve nübüvvet ü risâlet-i Muhammediyye ve mebânî-i erkân-ı celîle-i İslâmiyyenin hâvî olduğu meâsir ü mezâyâ-yı âliyyeyi berâhîn-i akliyye ve delâil-i felsefiyye ile –her mütefennini ilzâm ve her âkıl-i basîret-kârı iknâ' edecek bir tarz-ı nevîn üzere– isbât ve tenvîr etmekte ve her türlü evhâm u zünûn-ı bâtılenin önünü almaktadır.

Fiyâtı 12 buçuk kuruştur. Merkez-i tevzîi Bâbıâlî Caddesi'nde İttihâd ve Ticâret Kütübhânesi'dir.

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

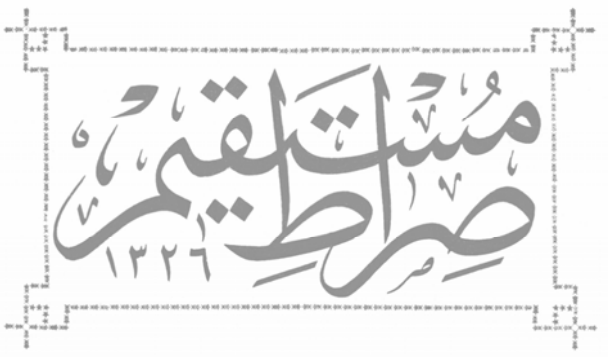

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

16 Kasım 1911 25 Zilka'de 1329 Perşembe 3 Teşrînisânî 1327 **Yedinci Cild - Aded: 167**

HUZÛR-I ÂLÎ-İ MEŞÎHAT-PENÂHÎ'YE

Te'kîd-i İstiftâ

Şerîat-meâb!

Geçen sene cerâid-i İslâmiyye ile nazargâh-ı âlî-i Fetvâ-penâhîlerine i'dâd-ı kuvvet emr-i celîl-i *Kur'ân*îsi nâmına bir istiftâ arz etmiştim. Cevapsız kaldı. İşte o istiftâyı te'kîd ediyorum. Hem de mülk-i Hilâfet-i Muhammediyye'nin, vatan-ı pâk-i İslâmiyyet'in bir cüz'-i mühimmi olan Trablusgarb'a ansızın tecâvüz eden gayr-ı muntazar bir düşmanın binlerce hüdât-ı İslâmı, binlerce ihvân-ı din Arabı evlâdlarıyla, zevce ve mâderleriyle kurşuna dizdiği; vahşiyâne, müfterisâne yaraladığı [paraladığı!] bir hengâme-i felâkette…!

Bu mazlûm dindaşlarımızın çeşmeler gibi akıtılan hûn-i şehâdetlerinin her katresi âlem-i İslâmın nâsıye-i felâket-dîdesine sıçramakta, ferdâ-yı kıyâmette, mahkeme-i kübrâ-yı ma'delette mes'ûliyet ve mücrimiyet lekeleri vücûda getirmekte, Girid'de akıp durmakta olan müslüman kanlarının teşkîl etmekte olduğu güçlükler elvermiyormuş gibi bir de Trablugarb'ın İslâm mezbahası oluşu İslâmiyet nâmına ne büyük, ne hevl-engîz, ne hıred-sûz bir musîbettir! İstiftâ-yı âcizânem: Zekât ve hac, dahiyye ve sadaka-i fıtır gibi ibâdât-ı mâliyyenin şerâit-ı vücûbu olan mesken ve esâsı, elbise ve hademesi miyânında bir de i'dâd-ı kuvvet şart-ı vücûbîsi bulunuşu, bu şart-ı vücûbî sarâhaten gösteriyor ki yalnız vatan-ı İslâmın müdâfaa ve muhâfazasına değil a'dâyı hâl ü istikbâli kahr u tenkîl edecek derecede kuvâ-yı lâzıme-i cebriyye i'dâd ü ihzâr olunmadıkca bu ibâdât-ı mâliyyenin hiçbiri îfâ olunamaz. Lâ-siyyemâ i'dâd-ı kuvvet, şart-ı –ihtiyârî değil belki şart-ı vücûbîdir. i'dâd-ı kuvvet: Farz-ı âcildir. İ'dâd-ı kuvveti fermân buyuran âyet-i celîledeki kayd-ı istitâat inde'z-zarûre bütün muhâtabîn-i İslâma şâmil olur. Şer'an fakīr sayılan bir mü'min o dem-i ıztırârda ganî addolunarak cebindeki on kuruştan beşi alınır. Kadınlara bile silâh verilerek düşmana karşı gönderilir. Mes'ele vatanın hayât ü memâtına müteallıktır. İstîlâ-yı a'dâdan muhâfazasına âiddir. Bu bâbda mümkinü'l-îfâ herşey bilâ istisnâ farzdır. Farz-ı âcildir. Vatan tehlikede iken hacca gitmek, kurban kesmek, nasıl olur? Vatan-ı İslâmın harâbı İslâmiyyet'in nâmûs ve hayât-ı istiklâlinin, livâü'l-hamd-i Muhammedî'nin düşman ayağı altında terki, çiğnenmesine, parçalanmasına, milyonlarca ümmet-i Muhammed'in Salîb'in zencîr-i kahr ü esâretine geçmesine, hâkimiyet-i İslâmiyyenin şu son şu'le-i hayâtının da sönmesine nasıl rızâ gösterilebilir? Sînesinde zerre kadar nûr-ı îmâna mâlik olan hangi mü'min tasavvur olunabilir ki vatanını perîşân bir halde bıraksın. Ahkâm-ı celîle-i *Kur'ân*iyyeden bî-haber olanlardan birçokları geçen sene bu hakīkati, bu farîza-i mühimmeyi görünce teessürlerinden gözyaşları döktüler. Bendeniize mektuplar gönderdiler. "Biz *Kur'ân*ımızın bu kadar ulvî bir kānûn-ı medeniyyet, bu derece kudsî bir düstûr-ı insâniyyet olduğunu bilmiyorduk" diye beyân-ı teessüf ü telehhüf ettiler! Cenâb-ı *Kur'ân-ı hakîm*i –hâşâ sümme hâşâ– mânî'-i terakkī vü tekâmül gibi göstermek, ümmet-i Muhammedin bir kısmını kâbûs-ı **[164]** cehâlet altında bunaltmak, bir kısmını da İslâmiyet'ten tebrîd ü tenfîr etmek ne zulm-i azîmdir!

Geçenlerde Ayasofya Câmi'-i Şerîfi'nde kürsî-i şerîfi vücûduyla tezlîl eden bir cehl-i mürekkeb, bir mevt-i zî-hayât cevâmi'-i şerîfedeki iâne kutularını kiliselerdeki iâne sandıklarına benzetti. Hasbünallâh ve ni'me'l-vekîl!

Fetvâ-meâb! Nedir bu dînin suçu! Nedir bu şerîatin günâhı! Tebûk Muhârebesi için ihzâr buyurulan yetmiş bin ki-

şilik ordu-yı hümâyûn dört beş günde, husûsiyle Cezîretü'l-Arab'ı baştan başa istîlâ etmiş, büsbütün ebnâ-yı beşeri mevt-i cû' ile tehdîd eden, ma'sûmları analarının kadîd sîneleri üzerinde bir damla sütten mahrûm memeleri ağzında olduğu halde ağlayarak, feryâd ederek melekü'l-mevte teslîm-i cân ettiren müthiş bir kaht içinde nasıl techîz buyuruldu? Minber-i hümâyûn üzerinde: [1](مَنْ جَهَّزَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ فَلَهُ الْجَنَّةُ) tebşîr-i celîl-i Risâlet-penâh-ı a'zamî şeref-efzâ-yı sünûh u sudûr olur olmaz hazret-i Sıddîk-i a'zam derhal koşup, bütün mâ-melekleri dört bin dirhem gümüşü huzûr-ı kudsiyyet-neşûr-ı cenâb-ı Rahmeten li'l-âlemîn'e getirmediler mi? O minber-i muallâdan: [2](مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ؟) suâl-i şefkat-perverine o mefhar-ı ashâb: (أَبْقَيْتُ لَهُمُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ) cevâbını verince bâis olduğu mahzûz-ı cihân-kıymetin aks-i envârı çeşm-i basîret önünde hâlâ lemeân etmekte. O gün minber-i hümâyûnun pîşgâh-ı kudsiyyetine sahâbe-i kirâm hazerâtının yekdiğerini müsâbaka ederek yığdığı derâhim-i sîm ü zer değil mi idi ki, o yetmiş bin kişilik ceyş-i Resûlullâhı derhal techîz ü ihzâr etti. Ya şimdi bu vâız-ı cehl ü taassuba iâne kutularını kiliselerdeki iâne sandıklarına teşbîhi hilâfet-i celîle-i Muhammediyyeye, şu bakıyye-i saltanat-ı İslâma sû'-i kasd değil de nedir? Cevâmi'-i şerîfede iâne sandıkları te'sîsi ümmete farz iken, hâricde kırk para veren bir mü'minin câmi'de, Beytullâh'da cûşân u hurûşân olan ihtisâsât-ı ulviyye-i dîniyye sâyesinde beş ve hattâ on kuruş vereceği şübhesiz iken bundan, bu mukaddes bir farîza-i dîniyyeden böyle hâinâne ve münâfikâne teşbîhlerle ümmet-i Muhammedi men' etmeye çalışmanın cezâsı nedir? Cehâlet ervâh-ı habîse gibi hulûl etmiş, ete kemiğe bürünmüş o muhterem, o mukaddes imâme-i dîni kuruyası, parçalanası başına sarıp, doğru kürsî-i dîne çıkmış, serîr-i şerîate oturmuş!.... [3](والى الله الاشتكا) Kimi o kürsî-i irşâd üzerinde: "Düşman gelse de memleketi zabt u istîlâ etse yine hacca gidilecek! Yine kurban kesilecek!" Kimi: "Bizim kitaplarımızda zırhlı yazılı mı?" diyor, kimi de: "Deniz bizden uzak. Biz Anadolu'nun bir kıyısındayız nemize lâzım!" hezeyânlarını savuruyor! Hem de zümre-i celîle-i ulemâ arasına karışmış olan bunlar, bu hiss-i insânî ve hamiyet-i İslâmiyyeden tamâmen mahrûm hissiz zavallılar âlim, fâzıl, vâiz geçiniyor! Akl-ı selîmi tezyîf, *Kur'ân-ı Kerîm*'in ahkâm-ı evâmir ü nevâhîsini tahrîf ediyorlar!

Mülk-i İslâmı –maâzallâh!– düşman istîlâ etsin, ne ırz u nâmûs kalsın, hayât-ı din mahvolsun, sonra hacca gitmek için kemâl-i zilletle düşmanın ayaklarına kapanarak müsâade niyâz eylesin! Bu tarz-ı naîme şeytân bile teessür eder! Düşman bile ağlar!

Fetvâ-meâb! Bayram yaklaştı. Lâ-ekal dört beş milyon kurban kesilecek! Vatan-ı İslâm tehlikede! Trablusgarb ölümle pençeleşiyor. Oluk gibi İslâm kanı akıyor. Bütün Osmanlı sâhilleri düşman donanması önünde bir vaz'-ı fecî'-i teslîmiyyet almış! Yüzlerce mürâîler, hacılık ünvânı ihrâz ve bununla tefâhura niyyet edenler tehlike-i vatan endîşesini nâmûs-ı İslâmiyyet kaydını unuttular. Denizi kapalı bulunca karalara düştüler sürüne, sürüne gûyâ hacca gittiler. Eğer şerâit-ı vücûbunu isticmâ' etmiş olaydılar vallâhi bu kadar isti'câl etmez, te'hîrinde bir be's görmezlerdi. Maksadı ibâdet değil, riyâ. Murâdı saâdet değil musîbet, *Kur'ân*'ın emri, Allah'ın fermânı ta'cîlen i'dâd-ı kuvvet! Hıfz-ı dîn! Hıfz-ı vatan! Hıfz-ı nâmûs! İşte bu kadar mühim, son derece müsta'cel ve mübrem bir emr-i İlâhîye arkalarını çevirdiler! Bu, dîni yapmak değil, temelinden tahrîb etmektir. Salât-ı zuhru bırakıp o vakit içinde ve husûsiyle zuhrun vakt-i evvelinde salât-ı asrı kılmak (?) kadar sahîh bir hac! İşte bu zavallılar, bu bî-haberler selâmet-i tarîkın fıkdânı nâmına olsun irşâd olunmadı, bâri kurban husûsunda irşâd olunsun! Esmânı i'dâd-ı kuvvet fermân-ı İlâhîsi nâmına donanmaya verdirilsin! Def'aten üç ve belki dört milyon altın toplanacak. Bunun yalnız vücûda getireceği altun yığını a'dâ-yı din ü vatanı tedhîş edecek intibâh-ı dînî ve millîmize şânlı bir delîl olacak. Siyâset-i İslâmiyyemize hayat ve kuvvet, lisân-ı hâkimiyyetimize talâkat ü metânet verecek. Ravza-i mutahhara mahzûz, Cenâb-ı Hak memnûn olacak. İrâka-i dem ba'de'l-vücûbdur. Bunun şerâit-ı vücûbu yok, i'dâd-ı kuvvet şerâit-ı vücûbî miyânında vücûben şarttır. Bu şart-ı vücûbînin ta'cîlen îfâ vü ikmâli farz-ı ehemm ü akdemdir. Kurban kesmek bu şart-ı vücûbînin temâmî-i vücûduna mütevakkıfdır. Bize i'dâd-ı kuvvet nâmına tersâneler, havuzlar, sevku'l-ceyşî hutût-ı hadîdiyyesi, esliha fabrikaları, "ve ribât-ı hayl" nâmına da hârâlar vücûda getirmek, süvârî topçu nakliye hayvanları yetiştirmek farz-ı âcildir. A'dâmızı kahr u tenkîl için yine a'dâmızdan esliha almak, zırhlı sipâriş etmek harâmdır. İşte Ansaldo Fabrikası'na sipâriş ettiğimiz zırhlı! Düşman müsâdere etti. Şimdi bize karşı ona hizmet ediyor! Bizim tepemize şarapneller, gülleler yağdırıyor. Harâm da bu demektir. Bâri bu sene olsun Allah ve Resûlullâh aşkına! Selâmet-i dîn, selâmet-i vatan hürmetine, şu kurban esmânının hilâfet-i celîle-i Muhammediyyeye doğrudan doğruya merbût olan kurban kesecek bil-cümle **[165]** ehl-i îmân tarafından –bir defa için olsun– donanmaya verilmesi fetvâyı hak u hakîkati tastîr buyurmalarını umûm din kardeşlerim nâmına müteessirâne niyâz ü istirhâm eylerim!

Birinci Seyyâr Topçu Alayı Müftîsi

Mehmed Fahreddin

Sırâtımüstakīm – Ne olurdu müslümanlar bütün ferâiz ü vâcibâtı edâ etmekle beraber aynı nisbette olsun vatan-ı İslâm için de fedâkârlık vücûbunu hissetselerdi! Bizim fikrimizce hacca da gitsinler, kurban da kessinler, fakat vatan-ı İslâmı Salîb'in istîlâsından muhâfaza için diğer farzlar, vâcibler yanında [4](وَأَعِدُّوا...) fermân-ı Sübhânîsini de kemâl-i tehâlükle îfâ etsinler. İşte bu husûsda müsâmahakâr davranıldığı içindir ki hulûs u samîmiyyetleri fedâkârân-ı vatanca tereddüd ü i'tirâzı mûcib oluyor.

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Vesâyâ, 34.
[2] (هل) yerine (ما) edatı ile: Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Menâkıb, 42.
[3] "Şikâyet Allah'adır."
[4] Enfâl, 8/60.

AÇIK MEKTUP

Şeyhülislâm Efendi Hazretlerine

Fazîlet-meâb efendim,

Makām-ı celîl-i Meşîhat-penâhîleri'nin pek âlî ve kudsî olduğunu, ulviyyet ve kudsiyyeti nisbetinde de vezâif-i mukaddesesi bulunduğunu hakkıyla bilen efrâd-ı ümmet her zamanda ale'l-husûs devr-i dilârâ-yı Meşrûtiyet'te ulemâ-yı zevi'l-ihtirâmın her türlü terakkī ve teâlîmizin pîşvâ ve rehber olmalarını arzu ediyorlar. Şübhesizdir ki bu arzuları da bir hakk-ı meşrû'dur. Çünkü [1](الْعُلَمَاءُ أُمَنَاءُ اللَّهِ على خَلْقِه), [2](العُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاء) gibi pek çok ehâdîs-i Nebeviyye ile şân-ı âlîleri beyân buyurulan ulemânın vezâif-i mühimmesinden bir kısmı i'lâ-yı dîn, saâdet-i ümmet, i'mâr-ı memleket gibi mevâdd-ı umûmiyyede, maddî ve ma'nevî vezâif-i ictimâiyye ve husûsiyyede efrâd-ı İslâmiyyeyi irşâd, aksini iltizâm edenleri ihtâr, hayât-ı İslâmiyyet'in bekā-yı insâniyyetin, devam-ı beşeriyyetin muktezeyâtından ilâ yevmi'l-kıyâme îkāzdır.

Fekāhat-meâb efendim,

Muhabbet-i milliyye ve dîniyyemin sevkıyle ve hüsn-i niyyetle yazılan şu yazılarım ihtimâl ki ashâb-ı ifrât ve erbâb-ı tefrîtten olanların hoşlarına gitmeyebilir. Fakat erbâb-ı fazl ü kemâl ve ashâb-ı i'tidâlden bulunanların memnûn olacaklarından, alelhusûs muhâtab-ı fazîlet-meâbım olan zât-ı âlî-kadrleri gavâmız-ı dîniyyeye vâkıf, hakāyık-ı İslâmiyyeye muttali' ashâb-ı i'tidâlden bulunduğunuz cihetle şurada arz edeceğim ümniye-i hayriyyemin hüsn-i netîceye iktirân edeceğinden de emînim. Ma'lûm-ı fâzılâneleridir ki ahkâm-ı celîle-i İslâmiyye felsefe-i hakīkiyyeyi, terbiye-i ictimâiyye ve husûsiyyeyi bi-hakkın muhtevîdir. Efrâd-ı hâzıra-i İslâmiyye ise ekseriyyet i'tibâriyle bu hakāyıktan gāfildir. Avrupalılar ile ihtilâtımızdan beri küşâd ettiğimiz mekâtibde talebemiz için felsefe-i İslâmiyyeye âid ma'lûmât-ı i'dâdiyye şöyle dursun ibtidâiyye bile istihsâl ettirmeksizin felsefe-i garbiyye mebâhisinden tedrîs hatâsı, medâris-i ilmiyyemizde ise senelerce vesâilden olan ulûm ile talebe-i ulûmu meşgūl etmek yani sarf, nahiv, meânî, beyân, bedî' gibi fünûndan ifrât-perverâne şerh ve hâşiye tedrîs edilmek i'tiyâdı sebebleriyle münevverü'l-fikr olan veya olmak üzere bulunan gençlerimiz akāid-i İslâmiyye ve sâir hakāyık-ı dîniyyeyi hakkıyla muttali' ve tamâmıyla vâkıf olamamalarından bi'z-zarûr senelerce şübheler, tereddüdler içinde imrâr-ı hayât ediyorlar. Şâyân-ı teessür bir noksandır ki felsefe-i garbiyyeden bâhis bir kitap okuyan veyahud mütâlaa eden bir genç felsefe-i İslâmiyyeyi de bilmek mecbûriyyetinde bulunuyor ise de Avrupa felsefesinin hatâlarını red ve tashîh etmek üzere felsefe-i İslâmiyyeye mahsûs bir kitap arıyor, maatteessüf bulamıyor, tanıdığı ulemâya mürâcaat ediyor. Ulemânın da ekserîsi lisân bilmemezlik sebebiyle felsefe-i garbiyyeye dâir yazılmış âsârın mündericâtından vaktiyle haberdâr olup da felsefe-i İslâmiyyeye mugāyir olan cihetlerini cerh ü ibtâl etmek maksad-ı âlîsine ibtinâen tetebbuât-ı lâzımede bulunmadıklarından hakkıyla cevap veremiyorlar. İşte bu sebeble o genç senelerce şübheler içinde yaşıyor.

Reşâdet-meâb efendim,

Ma'lûm-ı veliyyü'n-niamîleridir ki beş yüz sene mukaddem te'lîf edilen kütüb-i kelâmiyye ve felsefiyyenin muhtevî olduğu mebâhis ü mesâil zamanımızda kâfi değildir. Bugün eski sofistâiyyelerin yerinde dehşetleriyle hükümlerini icrâ eden maddiyyûn ve tabîiyyûn vardır. Vâkıâ dehriyyûn dediğimiz kimseler eskiden de mevcûd ise de bugün onların yerinde kāim olanların kabûl ettikleri akāid başkalaşmıştır. Vezâif-i mühimme-i ilmiyyedendir ki vaktiyle eslâf-ı kirâmımız asırlarında mevcûd olan akāid-i bâtıla erbâbına iknâ' u ilzâm edecek edilleyi câmi' kitaplar te'lîf ederek vezâif-i ilmiyyeyi hakkıyla ve tamâmıyla nasıl icrâ ettiler ise ulemâyı hâzıra zamanımızda mevcûd akāid-i bâtılayı delâil-i muknia ile red ve bu sûretle tâbi'lerinin fikirlerini tashîh ederek irşâd vazîfesiyle öylece muvazzaf ve hey'et-i umûmiye-i ilmiyye i'tibâriyle bu mebâhisi hâvî kitaplar neşretmekle mükellefdirler. Kemâl-i fahr u mübâhâtla arz ederim ki felsefe-i garbiyyenin hatâlarını tashîh husûsunda pîrân-ı kirâm ve meşâyih-i izâm hazerâtı taraflarından te'lîf edilen ve zamanımızda kütüb-i sûfiyye ve mutasavvıfa ünvanlarını alan âsâr-ı mergūbe ve kütüb-i mu'teberede zikr ü beyân buyurulan mesâil-i felsefenin de pek büyük hizmeti olacaktır. Ma'lûm-ı reşâdet-meâblarıdır ki bu cihet nazar-ı dikkate alındığı takdîrde tekâyâ-yı şerîfe ile medâris-i ilmiyye ashâbından bazıları aralarında öteden beri devam eden nizâ'-ı lafzî ve sûrî ref' u izâle edilecektir. Buna muvaffakıyyetin kıymet-i kudsiyyesi de müstağnî-i ani'l-beyândır.

Fazîlet-meâb efendim,

Ma'lûm-ı âlîleridir ki kâffe-i ahkâmı adl ü i'tidâl üzere müesses **[166]** olan evâmir-i celîle-i dîniyye terbiye-i ictimâiyye ve husûsiyyeye dâir mebâhis ü mesâilde dahi medeniyet-i hakīkıyyenin medeniyet-i İslâmiyye olduğunu a'dâya tasdîk ettirecek hakāyıkı muhtevîdir. Hakīkat böyle olduğu halde i'tirâf etmeye mecbûruz ki gerek mekâtibde gerek medârisde bu husûsa âid nazarî ve amelî olmak üzere program dâiresinde muntazaman dersler tedrîs edilmek şöyle dursun bu mebâhise dâir kâffe-i mesâili câmi' kitaplar henüz te'lîf edilmemiştir. Âcizleri bu iki mes'ele-i mühimmeyi ümmet-i İslâmiyyenin hayât u memât mes'elesi olmak üzere telakkī ediyorum. Ve bunun için yegâne çâre olmak üzere arz ediyorum ki ümmet-i necîbeyi bu gafletten îkāz için medârisin terakkīsi, ulemânın ittihâdı esbâbını te'mîn ve bu iki mes'ele-i mühimme hakkında mütâlaât-ı fâzılânelerinden istifâde etmek maksadıyla mülhakātta livâ ve vilâyet merkezlerinde senede birer veya ikişer defa mü'temerât-ı ilmîler in'ikādı için mülhakāt ulemâsına teşvîk ve taşra ulemâsının tanzîm edecekleri mukarrerât-ı umûmiyye İstanbul'da fudelâdan mürekkeb bir encümen-i mahsûs müzâkeresinde arîz u amîk tahkīkāt ve tedkīkāt icrâ ettirildikten sonra gerek felsefe-i İslâmiyye husûsunda ve gerek terbiye-i ictimâiyye ve husûsiyye hakkında ahkâm-ı kudsiyye-i dîniyye hakkıyla beyân, i'tidâl ve safvetiyle zikr edilmek üzere birer kitap te'lîf ve o

[1] Kuzâî, *Müsnedü'ş-Şihâb,* 115.

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm 10.

kitaplar kâffe-i medâris ve mekâtib ve medârisde birkaç senelere taksîm edilmek şartıyla tedrîs edilir ise bi-tevfîkıhî teâlâ memât-ı ictimâiyye tehlikesinden halâs olacağız. Ma'lûm-ı fâzılâneleridir ki bu nevâkısın ikmâli ve esbâbının istikmâli mensûbiyetiyle müftehir ü mübâhî bulunduğum makām-ı ulyâ-yı Meşîhat-penâhînin vezâif-i mühimmesindendir.

Fekāhat-meâb efendim,

Nazar-ı basîretlerinden dûr olmayan bir şeyi de ilâveten arz edeceğim: Kisve-i ilmiyye vezâif-i ilmiyye ve şer'iyye ile muvazzaf ve tâlib-i ilm olanlara tahsîs edilmemesi sebebiyle gençlerden bir çoğu kisve-i ilmiyyeyi lâbis eşhâsdan bazılarını yani ulemâ sıfatında cühelâyı hakīkī ulemâ-yı zevi'l-ihtirâmdan tefrîk edememelerinden şübhelerini ekser-i ulemânın izâle edemeyecekleri cür'etlerine kadar gidiyorlar. Malûm-ı fâzılâneleridir ki bu zehâbın da teessürât i'tibâriyle ehemmiyyet-i azîmesi vardır. Binâen-aleyh kisve-i ilmiyyenin ashâbına tahsîsi hakkında dahi bir çâre bulunmakla tahkīk ile taklîdi avâm-ı nâsa tefrîk ettirmek husûsunda tedâbîr-i sâibâne ittihâz buyurulmasını hamiyet-i dînîyyem ve muhabbet-i ilmiyyem sâikasıyla istirhâm ve şu vesîle-i hasene ile de ihtirâmât ve ta'zîmât-ı fâikamı arz ile kesb-i mübâhât eylerim fazîlet-meâb efendim.

İstanbul'dan mücâz
Milas'da Tedrîs-i ulûma Me'mûr
Hâfız Mehmed Sâdık

Sırâtımüstakīm **–**Vaktiyle– 325 senesi Ağustos'unda – Şeyhülislâm Efendi hazretleri de "Kütüb-i Kelâmiyye'nin ihtiyâcât-ı asra göre ıslâh ve te'lîfi– Beyne'l-müslimîn mezâhib-i muhtelifenin tevhîdi– Medreselerde tedrîsâtın ıslâhı" ser-levhasıyla Sırâtımüstakīm'in 52, 53 ve 54 üncü nüshalarında münderic konferans ile bu ihtiyâcâtı talebe ve ulemâyı kirâmın nazar-ı dikkatlerine vaz' etmişti. Mâdem ki ulemâ-yı kirâm tarafından da bugün bu ihtiyâc takdîr olunuyor, şu halde iş tatbîkāta kalmış demektir.

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

–mâba'd–

İbni Sînâ – İbni Sînâ metîn bir tahsîlin bahşedebileceği her türlü fezâil-i âliye ile muttasıf idi. Hamiyet-i milliyye ve muhabbet-i vataniyyenin bi-hakkın bir timsâl-i ma'âlî-nümûnu addolunabilir.

Bütün hayatını memâlik-i İslâmiyyede neşr-i maârife hasr ve gece gündüz müştâkān-ı irfânın ta'lîm ü tedrîsine vakf-ı vücûd etmesi, envâ'-ı mesâib ü belâyâ içinde bile te'lîfât-ı ilmiyye [ile] meşgūl olması mütehallî bulunduğu şu evsâf-ı mübeccelenin kendisinde ne derece esâslı olduğuna en vâzıh bir delîldir.

İbni Sînâ, ilmen, siyâseten beşinci asr-ı hicrînin en büyük bir dâhîsidir. Mezâyâ-yı ahlâkıyyesi ilm ü irfânına gıbtabahş olacak derecede âlî idi.

Redâet-i ahlâkıyyeleri îcâbâtı olarak sıyânet ü adâvetleriyle kendisini envâ'-ı mesâib ü felâkete ma'rûz bırakan bazı sefillerin denâet-i ahlâkıyyeleri tezâhür ettiği ve hazret-i üstâd ahz-ı sâr edebilecek bir nüfûz ü kudrete mâlik bulunduğu halde fırsat-ı iğtinâmla intikām almaya teşebbüs etmek şâibelerinden vâreste kalmış, bu derekelere düşmeye vicdân-ı ma'âlî-meşhûnu tenezzül etmemiş, bu ahlâk düşkünlerini afv ve hattâ taltîf ederek mahcûb bırakmış ve bu sûretle fazîlet-i insâniyyenin en mübeccel nümûnelerini göstermiştir.

Tezvîrât-ı adâvet-kârâneleriyle dört beş ay kadar mahbesde kalmasına sebebiyet veren erbâb-ı ağrâzın tertîb-i mücâzâtı "Tâcü'l-mülûk" tarafından kendisine teklîf edildiği zaman, İbni Sînâ ulüvv-i cenâb ve şiyem-i cemîlenin bahşettiği şâyân-ı tebcîl bir metânetle bu gibi küçüklüklere tenezzül edemeyeceğini emîre işrâb eylemişti!....

İbni Sînâ belâyâ-yı dehre karşı veleh-nümâ bir metânet ü tecellüd göstermiştir. En büyük eserlerini ya hapishâne köşelerinde veya menfâ izbelerinde yazmış olduğunu görüyoruz.

Cevvâl bir zekânın, zinde bir dimâğın en âsûde vakitlerde bile idrâk edemeyeceği mesâil-i gāmızayı böyle buhrânlı zamanlarda tedkīk ve halletmek her insana nasîb olur meziyetlerden değildir.

Hazret-i üstâdın fenn-i tıbdaki ihtisâs ve mahâretine *Kānûn* **[167]** lâ-yemût bir şâhid-i muazzamdır. *Kānûn*, bütün kurûn-ı vüstâda hâkime-i tabâbet-i cihân olmuştu. Filhakīka *Kānûn*, o vakte kadar yazılan âsâr arasında klasik ve muazzam bir kitap olmakla mümtâzdır.

Kānûn, Râzî'nin *el-Hâvî*'sinden ziyâde Ali bin Abbâs'ın *el-Melikî*'sini andırır.

Râzî, Ali bin Abbâs ve İbni Sînâ tabâbet-i İslâmiyyenin en mümtâz, en bâriz sîmâlarını temsîl ederler.

Râzî tıbbın pratik cihetinde mütehassıs olduğu halde İbni Sînâ ve Ali bin Abbâs nazariyyât ve tatbîkāt-ı tıbbiyyenin her iki kısmında da mütebahhir idiler.

İbni Sînâ ve Ali bin Abbâs âsâr-ı tıbbiyyelerini muayyen bir metoda tevfîkan te'lîf eylemişlerdir. *Kānûn* ve *el-Melikî*'de şuabât ve aksâm bir tertîb-i muayyene göre sıralanmıştır. Halbuki Râzî'nin *el-Hâvî*'sinde bu meziyet görülemez. Esâsen İbni Sînâ eserlerinin kâffesinde muayyen bir usûl-i fennî ta'kīb etmekle teferrüd etmiştir.

Kānûn'un sâha-i tedkīkātı, daha evvel yazılmış olan âsârın kâffesinden vüs'atli ve mükemmeldir. İbni Sînâ bu kitabı neşr eder etmez, kıymet-i fevkalâdesine rağmen, *el-Melikî* büsbütün eyâdî-i rağbetten düşmüştü. *Kānûn*, ma'lûmât-ı umûmiyye-i fenniyye, mevâdd-ı tıbbıyye, emrâz-ı husûsiyye, emrâz-ı umûmiyye ve mebhas-i saydalânî ünvanları tahtında beş kısma ayrılmıştır.

Birinci kısım nazariyât ve ma'lûmât-ı umûmiyye-i tıbbiyyeden bâhis olup, *Külliyyâtü'l-Kānûn* ünvânıyla ma'rûfdur.

İkinci kısım İbni Sînâ zamanında ma'lûm olan edviye-i tıbbıyyeye dâir en esâslı ma'lûmâtı câmi' ve takrîben sekiz yüz maddeyi hâvîdir. Bu kısımda edviye-i cedîdeden bazılarına dâir ma'lûmât-ı mühimmeye tesâdüf olunduğu Avrupa erbâb-ı tedkīkı tarafından i'tirâf olunmaktadır. Üçüncü kısımda, her uzva mahsûs emrâz-ı husûsiyye ta'dâd edil-

meden evvel, o uzvun teşrîh ve vezâif-i fizyolojiyyesine dâir uzun uzadıya mütâlaât serdedilmiştir.

Kānûn'un hey'et-i mecmûasına dâir gerek şarkta gerek garbda müteaddid şerhler yazılmış olduğu gibi her kısma âid de ayrı ayrı şurûh u havâşî te'lîf edilmiştir.

Kānûn hacmen pek büyük olduğu için erbâb-ı tahsîle bir sühûlet olmak üzere, muahharan bazı zevâtın himmetleriyle ihtisâr edilmiştir.

Bu muhtasar *Kānûn*lardan en meşhûru İbnü'n-Nefîs'in *Mûcez* nâmındaki eseri olup, 1828 senesinde Kalküta'da tab' u neşrine muvaffak olunmuştur. *Kānûn*'un hey'et-i umûmiyyesi Gerard de Cremon ve Alpagus taraflarından Latince'ye tercüme ve müteaddid defa tab' edilmiştir.

Plempius nâmında bir zât da bazı kısımlarını ayrıca neşreylemiştir.

Bu tercümeler sâyesindedir ki İbni Sînâ Avrupa'da tanınmış ve beş asırdan ziyâde bir müddet zarfında tabâbet-i garbiyyenin hâkimesi makāmını muhâfaza etmiştir.

Kānûn bu sûretle Avrupa lisânlarına tercüme edilmiş olduğu gibi 1593 senesinde metn-i Arabîsi dahi Roma'da neşrolunmuştur.

Roma'da neşrolunan bu kitâb-ı muazzama İbni Sînâ'nın bazı âsâr-ı felsefiyyesi de zeyl edilmişti.

Kānûn İbrânî lisânına da nakl ü tercüme olunmuştur. Bu tercümelerden Paris Kütüphânesi'nde müteaddid nüshalar mevcûd ve mahfûzdur.

Fransızca Büyük Ansiklopedi *Muhîtü'l-Maârif* Didot tarafından yazılan terâcim-i ahvâl kitabında *Kānûn*'un taksîmi garîb görülmekte ise de Doktor Lucien Leclerc bu sûretle vukū' bulan garâbet isnâdını şiddetle reddederek diyor ki: "Eserin taksîmât-ı umûmiyyesinde hiç bir garâbet yoktur. *Kānûn*'daki taksîmât İbni Sînâ'nın maksadına tamâmen muvâfıktır. İkinci derecedeki taksîmâta gelince, bunların garâbet neresinde olduğuna bir türlü akıl erdiremedik. Biz bilakis bu taksîmâtta da bir metod (usûl) bir vuzûh nişâneleri görüyoruz. *Kānûn*'un kıymet-i tıbbıyyesini takdîr edebilmek için Sprengel gibi erbâb-ı ihtisâsın takdîrât ve tenkîdâtı mütâlaa olunmalıdır."

Kānûn'dan sonra İbni Sînâ'nın tıbba dâir en meşhûr eseri *Urcûze*'dir. Kavâid ve nazariyyât-ı tıbbiyye bu kitabda nazmen cem' edilmiştir.

Urcûze, Armangand (Armenganb) ve Alpagus taraflarından "*Cantica*" nâmı altında Latince'ye tercüme olunmuştur.

Urcûze'ye İbni Rüşd tarafından kıymetdâr bir şerh yazılmış olduğu gibi Paris Kütüphânesi Suplemanının 1022'inci numarasında mukayyed diğer bir şerhi daha vardır. İbni Rüşd'ün şerhinden daha ziyâde tafsîlâtı câmi' olan bu eserde tıbba dâir birçok ehâdîs-i Nebeviyye münderic olduğu gibi nihâyetine de kitabda ismi geçen etıbbânın terâcim-i ahvâlinden bâhis bir zeyl ilâve olunmuştur.

Kitâb-ı mezkûrun 788'inci sene-i hicrîsinde Muhammed bin İsmail nâmında bir zât tarafından te'lîf edilmiş olduğu dîbâcesinden anlaşılıyor. İbni Sînâ'nın *Rîsâle fi's-Skencübîn* nâm eseri dahi Latince'ye nakl ü tercüme olunmuştur. Michel Scot isminde bir zât İbni Sînâ'nın hayvânâta dâir bir eserini Avrupalılara tanıtmıştır.

El-Kimyâ'ya dâir olan âsârı da kâmilen Latince'ye nakl ü tercüme olunmuştur.

İbni Sînâ tıbda olduğu kadar felsefede dahi mümtâz ve münferid bir sîmâdır. Meslek-i felsefiyyesi Meşşâiyyûna ve Aristo mesleğine karîbdir. Fakat kabûl ettiği metod biraz daha şiddetlidir.

İbni Sînâ fünûn-ı felsefeyi yekdiğerleriyle râbıtadâr bir şekle ifrâğ etmek için pek çok himmetler sarfeylemiştir. **[168]** *Şifâ*'da fünûnu üç kısma tefrîk ediyor: 1-Fünûn-ı âliyye (Metafizik ve Hikmet-i nazariyye) 2-Fünûn-ı âdiyye (Hikmet-i tabîiyye) 3- Fünûn-ı mütevassıt (Ulûm-i riyâziyye)

İbni Sînâ'nın şu taksîmi Aristo taksîmine pek karîbdir. Fakat, Aristo'nun gışâve-i ibhâm ve tereddüd altında bıraktığı mebâhis İbni Sînâ tarafından vuzûh ve kat'iyyet-i tâmme ile beyân ve teşrîh edilmiştir.

Mösyö Munch İbni Sînâ'nın felsefesinden bahsederken diyor ki: "İbni Sînâ felsefesi esâsen Aristo felsefesine pek yakındır. Fakat İbni Sînâ mesleğinde daha şiddetli ve daha metîn bir usûl tatbîk eylemiştir. İbni Sînâ, ulûm-ı felsefiyyeye âid şuabât-ı muhtelife-i fenniyyeyi yekdiğerleriyle râbıtadâr etmeye çalışmış ve bu râbıtanın mevcûdiyeti lüzûmunu göstermek için hayli uğraşmış ve muvaffak olmuştur.

Şifâ'da bu sa'y ü tetebbu'-ı medîdin mürtesimâtı hakkıyla ve tamâmıyla müşâhede olunabilir. İbni Sînâ birçok husûsda Mütekellimîn ile hem-fikirdir. Ebediyet-i âlem mes'elesindeki mütâlaât-ı felsefiyyesi ise *Tehâfüt*'de Gazzâlî ve İbni Rüşd taraflarından tenkīd ve tavzîh edilmiştir.

İbni Sînâ rûh-ı beşerle akl-ı evvel arasında bir râbıta-i esâsiyye bulunduğuna kāni' olduğundan vahiy ve ilhâmın vukūunu sûret-i kat'iyyede kabûl eylemektedir." İbni Sînâ, cüz'iyât ilm-i İlâhînin alâ vechi'l-küllî müteallık bulunduğu re'yindedir. Tagayyür-i zâtîyi istilzâm edeceği mahzûrunu nazar-ı i'tibâra alarak doğrudan doğruya cüz'iyâta ilm-i İlâhînin tealluk edemeyeceği mütâlaasına zâhib olmuştur.

İbni Sînâ "Rûh" mes'elesiyle de pek çok uğraşmış ve bekā-yı rûhun en kuvvetli mürevvicleri sırasına geçmiştir. Rûh hakkında yazdığı kasîde-i meşhûresini ber-vech-i âtî derc ediyoruz:

هبطت اليك من المحل الارفع و رقاء ذات تعزز و تمنع
محجوبة عن كل مقلة عارف وهى التى سفرت ولم تتبرقع
وصلت على كره اليك وربما كرهت فراقك وهى ذات تفنجع
انفت وما انست فلما واصلت الفت مجاورة الخراب البلقع
واظنها نسبت عهوداً بالحمى ومنازلا بفراقهالم تقنع
حتى اذا اتصلت بهاء هبوطها فى ميم مركز هابذات الاجرع
علفت بها ثاء الثقيل فاصبحت بين المعالم والطلول الحضع
تبكى اذا ذكرت جياراً بالحمى بمدامع تهمى ولما تقطع
و تظل ساجعة من الدمن التى دردست بتكرار الرياح الاربع
اذ عاقها الشرك الكثيف وصدها قفص على الاوج الفسيح الارفع
حتى اذا قرب المسير الى الحمى ودنى الرحيل الى الفضاء الاوسع
سجعت وقد كشف الغطاء فابصرت ما ليس يدرك بالعيون الهجع

وعدت تعز دفوق ذروة شاهق والعلم يرفع كل من لم يرفع
فلاى شيئ اهبطت من شاهق سام الى قعر الحضيض الاوضع
ان كان اهبطها الآله لحكمة طويت عن الفطن اللبيب الاروع
فهبوطها ان كان ضربة لازب لتكون سامعة بما لم تسمع
وهى التى قطع الزمان طريقها حتى لقد غربت بغير المطلع
فكانها برق تألق بالحمى ثم انطوى فكأنه لم يلمع

* * *

İbni Sînâ'nın Avrupa efkâr-ı ilmiyyesine ne derecelerde icrâ-yı te'sîr etmiş olduğunu anlamak için Mösyö Haureau'nun beyânât-ı âtiyyesini dinleyelim:

"On ikinci asr-ı mîlâdînin nihâyetlerine doğru Jerar De Karamun *Kānûn*'u Latince'ye nakl ü tercüme eylemişti.

Mösyö D. Gundisalvi ise İbni Sînâ'nın rûh-ı semâ hakkındaki iki eseriyle hikmet-i nazariyye ve hikmet-i tabîiyyeden bâhis diğer resâilini Latince'ye nakleyledi.

Felâsife-i İsrâiliyye'den "Avendath" dahi birazını tercüme eylemiştir. Hülâsa on üçüncü asırda İbni Sînâ'nın bilcümle âsâr-ı ilmiyye ve felsefiyyesi Latin lisânına nakl ü tercüme olunmuştu. On dördüncü asırda bu eserler Venedik'de tab' edildiler. Bütün kurûn-ı vustâ imtidâdınca Avrupa mekteplerinde İbni Sînâ'nın eserleri tedrîs ediliyor ve pek büyük bir rağbete mazhar oluyorlardı."

İbni Sînâ zekâ-yı cevvâliyle hükemâ-yı şarkıyyenin makām-ı riyâsetini ihrâz eylemiştir. Eslâfı arasında kendisiyle mukāyese olunabilecek yalnız el-Kindî ve er-Râzî vardır. Ahlâfından ise İbni Rüşd'ü görüyoruz.

İbni Sînâ'nın bâdî-i iştihârı yalnız vüs'at-i ilmiyyesi ve müellefât-ı azîmesi değildir. Hazret-i üstâd, fünûn-ı felsefeyi muayyen bir metod, bir nizâm dâhiline alabilmiştir ki en büyük hidemâtından biri de budur.

İbni Sînâ'nın nasıl bir dehâ-yı hârika-nümâya mazhar olduğunu ve ulûm u fünûnun o zamanlar âlem-i İslâm'daki derece-i terakkıyâtını takdîr edebilmek için müellefât-ı azîmesinden bazılarının isimlerini zikredilim:

1- *Hidâye*
2- *Kānûn*
3- *İşârât*
4- *Şifâ*
5- *Kitâbü'l-İnsâf*: Aristo'nun âsârına yazdığı şerhlerden mürekkeb
6- *el-Evsat*: İlm-i Mantıktan
7- *Kitâbü'l-Mebde' ve'l-Me'âd*
8- *el-Hâsıl ve'l-Mahsûl*
9- *el-Mecmûa*
10- *Necât*
11- *Makāle fî Tekāsîmi'l-Hikmeti ve'l-Ulûm*
12- *Münâzarât:* Rûh hakkında Ebû Ali Nîşâbûrî ile aralarındaki münâkaşâttan bâhis. **[169]**
13- *el-Mûcizü'l-Kebîr (İlm-i mantıktan)*
14- *el-Mûcizü's-Sagīr (İlm-i mantıktan)*
15- *el-Hikmetü'l-Maşrika*
16- *Risâle fî İbtâl-i Ahkâmi'n-Nücûm*
17- *Kelâm fi'l-Cevher ve'l-Araz*
18- *Risâle fi'l-Aşk*
19- *Risâle fi'l-Kuve'l-İnsâniyyeti ve İdrâkâtihâ*
20- *Risâle fi'l-Kazâi ve'l-Kader*
21- *Kitâbü'l-İrsâdi'l-Külliyye*
22- *Makāle fi'l-Ahlâk*
23- *Kitâbü'l-Birr ve'l-İsm*
24- *el-Fusûl*
25- *Muhtasar-ı Öklidis*
26- *Makāletü'l-Aritmatikī*
27- *Şerhu Kitâbi'n-Nefsi li-Aristotalisî*
28- *Makāle fî-Haddi'l-Cism*
29- *Makāle fî Kuve't-Tabîiyye*
30- *Fusûl fi'n-Nefs ve't-Tabîiyyât*
31- *el-Medhal ilâ Sanâ'ati'l-Mûsikī*
32- *Muhtasarun fi'z-Zâviyeti'lletî mine'l-Muhît ve'l-Mümâs lâ Kemiyyeten lehâ*
33- *Risâle fi'l-Memâlik ve bikāi'l-Arz*
34- *Makāle fî Ecrâmi's-Semâviyye*
35- *Risâletü'l-Kimyâ*
36- *Makāle fî Keyfiyyeti'r-Rasad*
37- *Uyûnü'l-Hikme*
38- *Makāle fî Ukûs-i Zevâti'l-cihe*
39- *Kitâbün fî Tebyîni Emmâ li-Hüznin ve Esbâbihî*
40- *Makāle fi'n-nabz*
41- *Kitâbü Tedbîri'l-cündi ve'l-Memâliki ve'l-Askeri ve Erzâkihim ve Harâci'l-Memâlik*
42- *Makāle fi'n-Nihâye*
43- *Kitâbü'l-Me'âd*
44- *Kitâbü'l-Kulunc*
45- *Lisânü'l-Arab*
46- *Dâniş-nâme*: Fârisîce
47- *Risâletü Hayy bin Yakzân*
48- *Kitâbü'l-Edviyeti'l-Kalbiyye*
49- *Makāle fî Mehârici'l-Hurûf*
50- *Risâletü't-Tayr*
51- *Kavânîn ve Muâlecetün Tıbbiyye*
52- *Kitâbü'l-Hudûd*
53- *Makāle fî Taarruzi't-Tabîb fi'l-Kuve't-Tabîiyye*
54- *el-Hutabü't-Tevhîdiyye*
55- *el-Kasîdetü'l-Müzdevicetü*
56- *Makāle fî Tahsîli's-Saâde*
57- *Makāle fi'l-İşâreti ilâ İlmi'l-Mantık*
58- *Makāle fî havâss-ı Hattı'l-İstivâ'*
59- *Makāle fi'l-lâ-nihâye*
60- *Teâlîk*[1]
61- *Makāle fî Hey'etinli-Arzın ve Kevnihâ fi'l-Vasat*
62- *Risâle fi'z-Zâviye*
63- *el-Mübâhasât*
64- *Makāle fi'l-Ahlâk*
65- *Makāle fî Garazı Katıgoryas*
66- *Risâle fi'l-Arûz*
67- *Makāle fî Keyfiyyeti'r-Rasad Mutâbakatühu Maa'l-İlmi't-Tabîî*

[1] Orijinal metinde, 59'dan sonra 65 ve 66. sıra numaraları girmiştir.

68- *er-Risâletü'l-Udhûbe fi'l-Me'âd*
69- *el-Hikmetü'l-Arşiyye*
70- *Taâlîku Mesâili Hanîn fi't-Tıb*
71- *Hutab ve Temcîdât ve Escâ'*
72- *Kitâbü'l-Milh*
73- *Fusûlü'l-Hey'et fi'l-İsbâti'l-Evvel*
74- *Mefâtîhu'l-Hazâin*
75- *Risâletü'l-Kimyâ*: Şeyh Ebu'l-Hasen es-Sehlî'ye hitâben yazılmıştır.
76- *Ürcûze*
77- *Makāletü'l-Hindibâ'*
78- *Risâletü't-Tedârük li-Envâi Hata't-Tedbîr*
79- *Risâle fî Ta'kībi'l-Vâzıi'l-Cedeliyye*.

* * *

İbni Sînâ'nın âsâr-ı mezkûreden başka ufak risâle ve mekâtîb şeklinde daha birçok eserleri mevcûd olup, hepsinin zikri istenilirse sahîfeler doldurmak îcâb eder.

[170] Maamâfîh hakîm-i şehîrin derece-i irfânını anlamak için *Kānûn*, *İşârât* ve *Şifâ*'nın tahatturu kâfîdir.

Hazret-i üstâd aynı zamanda edebiyâtla da tevaggul eylemiştir.

Yukarıda derc ettiğimiz *Rûh Kasîdesi* gibi Arabî ve Fârisî birçok eş'âr u kasâidi vardır. Muhâfaza-i sıhhat için şâyân-ı tavsiye gördüğü tedâbîri mübeyyin kıt'a-i âtiyyesi ne kadar hikmet-âmîzdir:

اجعل غدائك كل يوم مرة واحذر طعاماً قبل هضم طعام
واحفظ منيك ما استطعت فانه ماء الحياة براق فى الرحام

Jeoloji (İlmü'l-arz ve'l-Maâdin) fennin henüz ismi bile tanınmadığı bir zamanda İbni Sînâ teşekkül-i cibâl hakkında gāyet esâslı îzâhât vermiştir.

Hazret-i Şeyh'in bu bâbdaki mütâlaâtı tamâmıyla fünûn-ı hâzıraya mutâbıktır. Yirminci asır jeologları bugün de bu husûsda İbni Sînâ'dan fazla îzâhât veremiyorlar.

İbni Sînâ diyor ki: "Dağlar, ya şiddetli bir zelzele te'sîriyle kışr-ı arzın teraffuundan veya te'sîrât-ı mâiyye ve rüsûbiyye netîcesi olarak tekevvün etmişlerdir. Rûzgârlar, sular yumuşak tabakātın dağılmasını mûcib olurlarsa da sert ve kuvvetli tabakalara icrâ-yı te'sîr edemezler. Ekser-i cibâlin sebeb-i teşekkülünü teressübât-ı mâtiyede[mâiyyede] aramalıdır. Maamâfîh cibâl-i rüsûbiyyenin teşekkülü için birçok devirlerin mürûruna ihtiyâc messetmiştir. Edvâr-ı mütevâliyyede suların ve rûzgârların te'sîrât-ı i'tikâliyyesi bazı cibâlin kütlelerini de tenkīz edebilir. Tabakāt-ı cibâliyye ve bazı suhûr-ı arzıyye derûnunda tesâdüf olunan hayvânât-ı mâiyye müstehâseleri, bunların teressübât netîcesinde tekevvün eylediklerine bir nişâne-i dâimîdir."

İbni Sînâ traverten teşekkülâtıyla, "Aerolithe hacer-i semâvî"leri dahi îzâha muvaffak olmuştur.

Avrupa efkâr-ı umûmiyyesi garîb ve asılsız hurâfeler altında ezilirken, şark İbni Sînâ gibi dâhîler sâyesinde nur-ı hakîkate doğru koşuyor, gencîne-i tabîatın tutuk-ı serâirini birer birer açmaya çalışıyordu. Esâsen fünûn-ı İslâmiyyenin huzemât-ı nevvâresidir ki Avrupayı dâiren mâ-dâr istîlâ eden sehâib-i cehâleti dağıtarak fikirlerde bir intibâh-ı hakîkat-cûyâne uyandırmış ve Avrupalılara vâsi' bir ufk-ı fa'âliyyet küşâd eylemiştir.

Garbın bugün gözlerimizi kamaştıran terakkıyât-ı hayretnümûnunun esâsları İbni Sînâlar gibi dühât-ı İslâmiyyenin mesâî-i mübecceleleri sâyesinde teessüs etmiş olduğunda şübhe yoktur. Zâten bu hakîkat munsıf Avrupa hükemâsının da taht-ı i'tirâfındadır.

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Ertesi günü amcamın müsâadesiyle nizâmiyeden bir tabur piyâde, bir alay süvârî ve iki top ile beş yüz nefer redîfi Tâlîhân'a gönderdim. Maksadım, şehri tahliye etmediğimizi Tâlîhânlılar'a anlatmak idi.

Kendim Hânâbâd'da oturup beş aydan beri göremediğim askerin tanzîm-i ahvâliyle uğraşmaya başladım.

§

Birkaç gün evvel çıkan askerin avdetini gören Tâlîhân ahâlîsi, Afgān Devleti'ne isyân etmek ihtimâli kalmadığını görünce Mîr Şâh'ın amcası kızını bizim amcaya tezvîc eylemek teşebbüsünde bulundular. Amcam bu teklîfi müştâkāne kabûl etti. Bu husûsda hayli muhâlefet gösterdim ve birtakım gaddâr herifler ile karâbet ve sıhriyyet te'sîsinin mazarratı görüleceğini söyledim. Evvel-emirde Bedahşân'a gidip tamâmıyla teshîr etmek ve daima râhatsızlık verecek düşmanı bütün bütün tenkîl eylemek için bana müsâade ediniz dedim. Fakat amcam ihtârâtımı dinlemediği gibi izdivâc merâsiminin mukaddemâtını îfâ bile etti.

Bedahşân beyleri, işin bu rengi kesb eylemesinden müsterîh olarak bazı hedâyâ ve taahhüdâtı hâmilen Mîr Yûsuf Ali'yi amcama yolladılar. Sefîrin vürûdu üzerine amcam Bedahşân'ın teshîrini hemen-dem zihninden çıkardı.

Bu sırada ahvâl-i umûmiyyenin sükûnunu ganîmet sayan vâlidem, nezdine gönderilmem için pederimden recâda bulunmuş, şu recâyı kabûl eden pederimden Tahtapul'a gelmemi âmir bir mektup aldım.

Askerle emr-i idâresini serdârlara tefvîz eyleyerek dört yüz nefer hâssa askeriyle yola çıktım. Esnâ-yı râhda Taşkurgan'a uğrayıp Şâh-ı Velâyet'in kabrini ziyâret ve gubâr-ı mukaddesini tûtiyâ-yı çeşm-i basîret ettim.

Tahtapul'a vürûdumda ebeveynimin huzûruna çıkıp ellerini öptüm ve hayır duâlarını aldım. İkisi de şükrâne-i mülâkāt olarak fakīrâna sadakalar dağıttı. Bunlardan başka bana muhabbet ve mensûbiyeti olanlar da aynı sûretle şükrân ve meserret gösterdiler.

Birgün istirâhat ettikten sonra tophâne ile fabrikaları gözden geçirdim. Hepsini muntazam bir halde gördüğüm için müdîr ve reislerinin maâşlarını artırdım. Ziyâde mesâîde bulunanlara da hil'atler giydirdim. Katagan'daki askere lüzûmu olan çadırlar ile sâir levâzımın fabrikalarda i'mâlini emrettim. On beş, yirmi gün zarfında tamâmıyla hazırlanan eşyâyı Katagan'a gönderdim.

Bir sene kadar Tahtapul'da umûr-ı askeriyye ile iştigāl ederek ilkbaharda Katagan'a müteveccihen hareket eyledim. Yolda şu sûretle garîb bir vak'a geçirdim:

İzzüniyâz[?] menzilinde bulunduğumuz sırada etrâfı temâşâ etmek fikriyle dolaşmaya çıkmıştım. Maiyyetimdeki adamlar da nasılsa uzaklaşmışlardı. Kendi kendime gezmekte iken civârdaki dağ eteklerinde **[171]** otlayan develerden bir azgını üzerime saldırdı. Yanımda kimse olmadığı gibi ufak bir hançerden başka kendimi müdâfaa edecek silâh da bulunmadığından büyücek bir taşın etrâfında devirler yapmaya mecbûr buldum. Ben kaçtıkca deve arkamdan kovalıyordu. Nihâyet bî-tâb kalıp düşeceğimi anlayınca durdum ve yakaladığım bir kaya parçasını devenin kulağı tözüne vurdum. Bu darbenin te'sîriyle deve yıkıldı. Sükûtundan bilistifâde hançerimi gırtlağına soktum. Üstüm başım kan içinde kaldı. Gerek yorgunluktan gerek devenin nasıl cân verdiğini görmekten mütehassıl za'f netîcesinde düşmüş, bir saat kadar bî-hûş yatmışım. Aklım başıma gelince devenin bilâhareket yattığını gördüm. Adamlar hâlâ meydanda yoktu. Konak yerine avdetimde bunlardan beherine otuzar değnek vurdurdum. Ba'demâ da maiyyetimde bulunanlara azıcık gaybûbet edince derhal beni aramaya çıkmalarını tenbîh ettim.

Katagan'a vusûlümde, beni gördüğü için gāyet sevinen askere bir nutuk îrâd ederek:

– Pederim sizi evlâdı mesâbesinde tutmakta ve benim hakkımda nasılsa size de o sûretle şefkat ü muhabbetperverde eylemektedir. dedim. Asker, bu nutkun hitâmında:

– Hepimiz, pederiniz "Serdâr Muhammed Efdal Hân"ın yolunda terk-i cân etmeye âmâdeyiz. cevâbında bulundu. Sonra pederim tarafından amcama da ihdâ-yı selâm ve îsâl-i peyâm eyleyerek ikāmetgâhıma gittim.

Ahâlî, o gece bana ihtirâmen donanma ve şenlik yaptı. Ertesi günü tophâne ile cebhâne ve levâzım depolarını teftîş ederek herşeyi muntazam ve mükemmel buldum.

Bir hafta ikāmet ve istirâhati müteâkıb Tâlîhân'a gittim. Oradaki askerin de kemâl-i intizâmını görmekle memnûn oldum.

Geldiğimi haber alan Bedahşân beylerin altı köle ile, mücehhez on at, on tulum bal, iki tazı, beş av kuşu hediye getirdiler. Ben de onlara hil'at giydirdim ve mukābeleten hediyeler verdim.

Biraz sonra "Evvelce Tâlîhân'da bulunduğum esnâda bazı maâdinin uhdeme devrine dâir söz vermiştiniz. Hattâ bir dâne seng-i Süleymanî, bir dâne sarı yâkūt, beş dâne altun, bir dâne de fîrûze ma'deni bu miyânda idi. Amcamdan öğrendiğime göre hâlâ va'dini îfâ etmemişsiniz" diye Bedahşân ümerâsına mektup yazdım.

Beyler, mektûbu alınca maâdin-i matlûbeyi tasarrufuma teslîm ettiler. Onların müstahsalâtından birkaç kıymetdâr taşı pederime yolladım.

§

Zikre şâyân bir vâkıa olmaksızın iki sene geçti. Bu müddetin sonlarına doğru ceddim Emîr Dost Muhammed Hân amcam Muhammed A'zam Hân'ı Kâbil'e celb ile pederinin amcazâdesi "Abdülgıyâs Hân"ı Katagan hükûmetine ta'yîn etti.

Abdülgıyâs Hân'ın oğlu Abdürreşîd Hân'ı ben 215 sâl-i hicrîsinde Celâlâbâd Hükûmeti'ne yollamışken teaddîsinden dolayı azleylemiştim.

Amcam, Kâbil'e giderek biraz ikāmet eyledikten sonra me'mûriyet-i sâbıkası olan Germühost eyâletine gönderildi. Müşârun-ileyhin Katagan'dan hareketi esnâsında ben de Tâlîhân'dan kalkıp Şuri menziline geldim. Orada kendisiyle mülâkāt ettim. Şuri'de pederimin bir mektûbunu aldım ki Heybek'de görüşüp birlikte Belh'e azîmetimizi bildiriyordu.

Bu emre ittibâen Heybek'e gittim, pederimin elini öptükten sonra maiyyetinde olarak Tahtapul'a geldim ve tamâmıyla kışı orada geçirdim.

§

Nevrûz mevsiminde Serdâr Abdulgıyâs Hân tâûndan vefât etti. Herât cihetlerinde de bazı iğtişâşât zuhûr eyledi. O vakit Herât hâkimi pederimin amcazâdesi Serdâr Sultân Ahmed Hân idi. Yanında da İran Şâhı'nın me'mûrîninden biri vardı.

Bu şahsın Kandehar taraflarında çıkardığı iğtişâşı basdırmak için ceddim Emîr Dost Muhammed Hân amcamla beraber Kâbil'den Herât'a azîmetle kal'asını muhâsara etti. Bahar ibtidâsında fetih müjdesi Belh'e geldi. Hepimiz sevindik. Bu meserretin şükrânesi olmak üzere pederim Hânâbâd hükûmetiyle oradaki askerin riyâsetini bana tefvîz eyledi. Mahall-i me'mûriyyetime müteveccihen hareket ettim.

Bu esnâda Katagan vilâyetinin umûr-ı idâresi pek karışıktı. Me'mûrîn, rüsûm-ı mâliyyeyi tahsîl edememişlerdi. Serdâr Abdulgıyâs Hân ise pek de idâre adamı değildi. Belki hükûmetten ziyâde tabâbete isti'dâdı vardı. Zâten ekser-i evkātını iştigālât-ı tıbbiyye ile geçiriyordu. İdâresizliği o derekeye varmıştı ki bi-hakkın hapsedilen bir hırsızı Bedahşân beylerinden birinin tehdîdiyle salıvermişti.

Bu tehdîdi eden Mîr Şâh idi ki bilâhare vefât ile yerine Mîr Cihândâr Şâh ismindeki oğlu geçmiş, Mîr Şâh'ın birâderi yani Mîr Yûsuf Ali'yi ve birâderzâdesi Mîr Sayd Şâh'ı vürûdumdan bir sene evvel öldürmüştü.

Mîr Yûsuf'un dîvâne-meşreb, afyonkeş, müdmin-i hamr bir oğlu vardı ki babasının katli üzerine câ-nişîni olmuştu.

Kaşem Hâkimi Mîr Baba Big'in de Mîr Şâh'ın dul zevcesine alâka ettiği ahâlî arasında şuyû' bulmuştu.

Mîr Cihândâr Şâh'ın bu şâyiadan canı sıkıldığı için Kaşem'e hücûm eyleyerek Mîr Baba Big'i esîr ve hapsettikten sonra ona rağmen ügey anasını nikâhla kendisi almış ve şenâat-i vâkıasıyla iftihâra kalkışmıştı.

Mîr Baba Big ise mahbesden firâr ederek Hânâbâd'a ilticâya mecbûr olmuştu.

Vilâyete gelince anladım ki askerin geçen seneden sekiz, bu seneden de **[172]** dört aylığı verilmemiş. İbtidâ bunların tesviyesini nazar-ı dikkate aldım. Tesâdüfen Tâlîhân askerinden iki tabur piyâde ile dört yüz süvârî zâbitleriyle beraber Hânâbâd'da bulunuyordu. Bunlar, hâsılât-ı vilâyetten

bir mikdârını –Abdulgıyâs Hân'ın gevşekliğinden bil-istifâde– kendi umûr u husûslarına sarfetmişlerdi. Benim gelişim, haklarında hayırlı olmayacağını anladıklarından Kâbil'e firâr eylemek üzere umûm askeri ihtilâle teşvîk ettiler.

Abdulgıyâs Hân'ın Muhammed Azîz Hân nâmında bir oğlu vardı. Henüz on bir yaşında olduğu ve daha muallimleriyle adamlarının taht-ı nüfûzunda bulunduğu halde pederinin maiyyetindeki askerin sergerdeliğini hâiz idi.

Bu herifler yani Muhammed Azîz Hân'ın mensûbîni de, vilâyetin filhakîka efendizâdelerinin mâlı bulunduğu cihetle Abdurrahmân'ın hükûmetini kabûl etmek ve onun müdâhalesine meydan vermek hamâkat olduğunu söyleyerek burada ahmakca durmaktansa savuşup Kâbil'e gitmek evlâdır diyerek askeri tahrîk ediyorlardı.

Bu sırada ceddim Emîr Dost Muhammed Hân'ın haberi vefâtı da vâsıl olunca Tâlîhân askeri bundan bütün bütün cür'et alarak ikāmetgâhımın etrafına toplandılar. Kocaman taşlarla evimin der ü dîvârını tahrîb ettiler. Fakat kendi askerimin müdâhale ve müdâfaası üzerine dikiş tutturamayıp mağlûben savuştular.

İki üç gün sonra bunlar ettiklerine peşîmân olup, bir arîza takdîm ve "bizi zâbitlerimiz teşvîk etmişti" diye isti'fâ-yı kusûr eylediler. Sizi teşvîk eden kimlerse isimlerini söyleyin onlardan mâadâsını afvedeceğim. Yok, haber vermeyecek olursanız yolunuz açıktır. Kâbil'e kadar gidin cevâbını verdim.

Bir pusula getirdiler ki, üzerinde sekiz yüzbaşı ile Muhammed Azîz Hân'ın muallimi ve adamları ve daha sâir kimsenin isimleri yazılı idi. Yüzbaşıları top ağzına bağlamak sûretiyle i'dâm ettirdim. Mütebâkīsini de afv u ıtlâk eyleyerek iğtişâşın önünü aldım.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

ESKİ KAFADAN ESKİ SİYÂSET

Bu kere meydân-ı harbe gitmek üzere 18 Teşrînievvel'de Osmaniye Mısır postasıyla hareket etmiştim. Hüsn-i tesâdüf olarak vapurumuzda Sadr-ı esbak Kâmil Paşa hazretleri dahi bulunuyorlardı. Ma'lûmdur ki Kâmil Paşa hazretleri Türkiye'nin pek meşhûr ve ma'rûf, pek eski diplomatları[nda]ndır. Bütün cihân nazarında gāyet muazzez ve muhterem bir zât-ı âlî-kadr olduğu gibi, ilm ü irfân cihetiyle de bilhassa fenn-i siyâsette nazarî ve amelî kemâlâtı hâvî ve câmi' hakîkaten ism ale'l-müsemmâ denilirse sezâdır.

Biz de fırsattan bil-istifâde vakit buldukca vapurda ara sıra kendilerini tasdîa cesâretle huzûr-ı âlîlerinde bulunarak fikr-i âlîlerini bazı mes'elelerde istimzâc eyledik.

Tabîîdir ki, Kâmil Paşa hazretleri az sözlü bir adam olduğu cihetle ancak sorulan mes'elelere cevap vermekte idi. Beyân-ı efkâr ve mütâlaalarda dahi bulundular ise de, şimdilik hepsini âlem-i matbûâtta neşretmekte ma'zûrum.

Benim istimzâc ettiğim mes'elelerden biri Şark Mes'elesi idi ki, buna, benim fikrimce gāyet müfîd ve gāyet muhtasar bir cevap verdi, dedi ki: "Rekābetler büyüktür, tamâmıyla paylaşamazlar" Hiç şübhe yoktur ki bu böyledir. Şark Mes'elesi'ni âlem nazarında büyütmüşler. Düşündükleri gibi halledemeyecekleri her hatvelerinde görülmüştür.

Diğeri: "Trablusgarb Mes'elesi idi, burada dahi Kâmil Paşa hazretleri muhtasarca düşünmektedir; fakat ben bütün aczimi i'tirâfla beraber Kâmil Paşa hazretlerinin kemâlâtına i'timâdım ber-kemâl olduğu hâlde, bu bâbda fikr-i âlîlerine aslâ ve kat'â iştirâk edemiyorum.

Kâmil Paşa hazretleri daha şimdiden, belki mes'elenin daha bidâyetinden Trablusgarb'ı İtalyanlara vermiş de Bingāzî sancağını kurtarmak istiyor.

Bence [1](المجتهد قد يخطئ) müşârun-ileyh hazretlerinin bu husûsda fikirleri hatâdır. Zâten bu eski siyâsettir, bir kıt'aya taarruz ettikleri gibi onu fedâ edip de kalanını muhâfaza etmek, mirâren tecrübe olunmuş bir siyâsettir. Artık tâzesine bakalım.

Bizim fikrimize göre âlem-i İslâm ne zaman ki tecâvüzî siyâsetler ta'kîb ederdi hep muzaffer ve muvaffak olurdu, ne zaman ki tedâfüî siyâsetler ta'kîb etmeye başladı, hep mağlûb oldu. Artık eski babalarımızın siyâsetlerini biraz hâtırlayalım, biraz da kendi aklımızı isti'mâl edelim.

Filhakîka Kâmil Paşa hazretlerinin fikirleri boş ve ma'nâsız fikir değildir, belki müdellel ve muvâfık ve mu'tedil bir fikirdir. Müşârun-ileyh hazretleri: "Devlet-i Aliyye ittifâk-ı müselles karşısında duramaz. Üç büyük devlet netîcede müttefikan hareket edeceklerdir, zâten müttefiktir. Şu halde bunlara karşı mukāvemet fikrinde bulunmak cinâyettir" demek istiyor. Zannederim bu bâbda muâraza olunamaz.

Fakat ben bir müslüman ve bilhassa ulemâ silkinden dahi olduğum cihetle demek isterim ki: [2](كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ) Bizim akāid-i dîniyyemizdendir.

Şu halde bir kere olsun tecrübe edelim, artık iki kere öleceğimize bir kere ölelim. Bugün diplomatlık diyerek Trablusgarb'ı verecek olursak iki sene sonra İtalya hâininin Bingāzî'yi çekip almayacağına kim kefâlet eder? Kefâlet etseler dahi tecrübesi meydanda, bizim tamâmiyet-i mülkiyyemizi düvel-i muazzama bil-ittifâk kefâlet ettiler, kaç defalar muâhedelerle te'kîd ettiler, ne için muhâfaza etmediler **[173]** ve ne için etmiyorlar? "Girid"de bizim hukūk-ı hükümrânîmizi muhâfaza edeceklerdi, ne için etmediler? Bunları mülâhaza etmeyip de körü körüne sefîrler lâfına i'timâd edeceğimize, bir kere olsun Allah'a i'timâd edelim.

Artık yeter, sefîrlere çok i'timâd ettik. Sefîrler bize pekçok va'dlerde bulundular, fakat zannederim, şu son yüz sene zarfında bir kere olsun bizim menfaatimizi te'mîn etmediler.

Şu halde ben kaviyyen ümîd ederim, millet artık bu eski fikirleri vakt-i âhara terkederek, bu defa yeni bir siyâset tecrübe etmeli. Biz biraz da kendimizi toplayarak kendi fikrimiz ve kendi aklımızı isti'mâl edersek Afrika çöllerinin

[1] "Müctehid yanılabilir."
[2] Bakara, 2/249.

gazanfer evlâdları bize zahîr olduktan mâadâ bütün âlem-i İslâm dahi bizim ile olur.

Hiç şübhe yoktur ki cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'un nusreti ve hazret-i Peygamber'in imdâdı bizim ile beraber oldukca, biz kayıklar ve zenbuklar ile İtalya zırhlılarına hücûm ederiz. Nasıl ki ettiler ve edeceklerdir. Zırhlı nedir, on bin adam hücûm eder de her zırhlıya beşer adam atlayabilirse kâfîdir. Evet ashâb-ı fünûn bu sözlere kahkahalar ile güleceklerdir, lâkin şunu da unutmayalım ki bu sûretle hücûm edecekler ashâb-ı fünûn değildir, top ağzına tüfenk ile yürüyerek İtalyanları firâra kadar mecbûr eden kuvvet fen kuvveti değildir.

Müslümanların en büyük kuvvetleri îmân ve i'tikādlarıdır; diplomatlarımızın pekçok hatâlarını yüklendik, bir kere olsun ashâb-ı amâim sözünü dahi sem'-i i'tibâra alalım.

Hiç şübhe yoktur ki, ben bu sözleri Kâmil Paşa hazretlerine i'tirâz makāmında söylemiyorum. Belki müşârunileyh hazretlerinin fikr-i âlîlerini tasvîb ile beraber, ben de âcizâne bir fikir beyân ediyorum.

Mısır **Abdürreşid İbrahim**

DEVLET-İ OSMANİYYE-İTALYA MUHÂREBESİ VE ÂLEM-İ İSLÂM

Asâkir-i Osmaniyyenin muzafferiyetleri havâdisi Kāhire'ye akseder etmez, gazete müvezzi'leriyle sâir ahâlî tramvaya binerek yollarda "Yaşasın Hâlîfe, yaşasın Osmanlılar, gebersin İtalya" diye bağırışmaya başlamışlar, apartmanlarda ikāmet etmekte olan İtalyanlar bağıranların üzerine silâh atmak cür'etinde bulunmuşlardır.

(el-Mukattam)

§ Mısır Dâhiliye Nezâreti tarafından bir beyannâme neşrolunarak matbûât-ı Mısrıyyenin Osmanlı-İtalya muhârebesine dâir heyecân-âmîz beyânât ve ibârât neşretmeleri men' edilmiştir.

(el-Alem)

§ Alınan haberlere göre Mısır Hükûmeti Lord Kitchner'ın da inzımâm-ı re'yi ile sekiz sahîfelik yüz bin nüsha risâle tab'ına ve câmi'lerde tevzîine karâr vermiştir. Arabca olan bu risâlede Osmanlı-İtalya muhârebesinin Mısır'da husûle getirdiği hâl ü mevki'den bahsedilmekte ve yerlilerin ittihâz eyleyeceği meslek tezkâr olunmaktadır. Beyannâme muhârebenin âdî bir muhârebe olup, cihâd-ı mukaddes tarzında bulunmadığını uzun uzadıya beyân eylemektedir.

§ Bingāzî'den vârid haberlere göre urbân fevc fevc gelerek orduya iltihâk etmektedirler. Neşredilen bir beyannâme ile umûmî cihâd i'lân edilmiştir.

§ *İkdâm*'ın Trablusgarb muhâbir-i mahsûsu Tunus'dan yazıyor: "Tunus kıt'asındaki umûm İslâmlar; Halîfe-i mü'minîne bir râbıta-i kaviyye-i ma'neviyye ile merbût olup, Hükûmet-i Osmaniyye'nin daima terakkī ve teâlîsini kemâl-i hâhişle arzu ve temennî ederler. Şu harbde muvaffak olmaklığımız için birçok muâvenet ve fedâkârlıkta bulunmak sûretiyle hissiyât-ı hayır-hâhânelerini fi'len de isbât etmektedirler.

Burada neşrolunan umûm Arabca gazeteler Hükûmet-i Osmaniyye lehinde ve İtalya aleyhindedirler. Bu gazeteler; Fransa'nın Türkiye'ye muâvenette bulunmasını ve lâzım gelen teshîlâtı îfâ etmesini temennî ediyorlar.

Her gün câmi'lerde Türkiye'nin muvaffakıyâtı için duâlar etmektedirler.

Türkiye'nin muvaffakıyâtı hakkında iyi bir havâdis geldiği vakit ahâlî-i müslime yekdiğerini tebrîk etmek sûretiyle izhâr-ı şâdmânî eylemektedirler. Hele memleketlerinde bir Türk gördükleri zaman gözlerinde lem'a-pâş olan sürûr u iftihârın ta'rîf ü tasvîri ancak edebî bir kalem ile ifâde edilebilir.

Nefs-i Tunus'da esnâ-yı harbde Türkiye'ye muâvenet etmek üzere bir cem'iyet teşkîl edildi. Bu cem'iyete birçok zenginlerle beraber ma'lûmâtlı pekçok genç dâhil bulunuyor. Bu cem'iyetin mürevvic-i efkârı olarak *İttihâd-ı İslâm* nâmında Arabca bir gazete neşrediliyor.

Bu cem'iyet Mısırlılar gibi derc-i iâne ile beraber bazı hidemât-ı fi'liyyede bulunuyor.

§ Londra –Capetown'dan Reuter Telgraf Ajansı'na iş'âr olunuyor: "Transval müslümanları Osmanlı-İtalya muhârebesinde kahramânâne mücâhede eden dindaşları için 600 İngiliz lirası iâne cem' ederek Bâbıâlî'ye irsâl etmişlerdir."

* * *

NATAL MÜSLÜMANLARININ İHTİSÂSÂTI

İngiltere'nin Afrika-yı Cenûbî müstemlekâtından Natal kıt'a-i cesîmesinin merkezi olan Durban Şehri Encümen-i İslâm'ı geçen gün bir ictimâ'-ı fevkalâde akdiyle İtalya haydudlarının Trablusgarb'a vukū' bulan tecâvüz-i şakāvetkârâneleri şiddetle protesto edilmiş ve hutabâ-yı mahalliyyeden bir zât-ı muhterem ber-vech-i âtî ifâdât-ı mühimmede bulunmuştur:

"Muhterem kardeşlerim! Bugün size şu minber-i hitâbetten birkaç **[174]** acı hakîkat söylemek istiyorum, lâkin kalbim şiddet-i teessürümden çarpıyor, ellerim ayaklarım titriyor.

Biz şu dakîkada öyle ciğer-sûz, öyle vahşet-engîz bir manzara karşısında bulunuyoruz ki, târîh onu bütün fecâatiyle sahâifine kaydedecektir. Devlet-i Aliyye'nin âfâk-ı ismetinde tekevvün ve tecemmu' eden felâket bulutları emîn olunuz ki; yalnız o muhîte münhasır olmayıp, bütün âlem-i İslâma şâmildir. İtalya korsanlarının tecâvüz-i vahşet-engîzine hedef olan Osmanlı Devleti'ne Durban'da mevcûd bütün İslâm kardeşlerimiz maddî ve ma'nevî, elimizden geldiği kadar muâvenet etmeliyiz. Ma'nen onlara zahîr olmalı ve nakden para göndermeliyiz. Fakat şunu da unutmamalıyız ki; maddî muâvenet bugün Türkiye'ye her şeyden ziyâde lâzımdır. Şehrimizde birçok İslâm encümenleri mevcûd lâkin onlarda şimdiye kadar bir eser-i hayât müşâhede edilemedi. Ben bunu, bu acı hakîkati maatteessüf ağlayarak söylüyorum.

Şu dakīkada burada ictimâımız pek mühim bir işin tesviye ve müzâkeresi içindir. Bu mühim iş ise Devlet-i Aliyye'ye nakdî muâvenette bulunmak, ona cem' edebildiğimiz kadar para göndermektir.

Muhterem dindaşlarım! Görüyorsunuz, diğer akvâm dînen mensûb bulundukları devletlere ne sûretle muâvenette bulunuyorlar? Gerek harb ve gerek sulh u müsâlemet zamanında olsun onlara maddî ve ma'nevî yardım ediyorlar. Tehvîn-i ihtiyâcları için ellerinden geldiği kadar çalışıyorlar. Biz ise daima ateş saçağı sardıktan sonra işe başlıyoruz.

Bugün bizim dînimizin müdâfii olan, her türlü muzâyaka zamanlarımızda imdâdımıza şitâb eden ser-tâc-ı ibtihâcımız Halîfe-i zî-şânımız değil midir? Bu böyle olduğu halde bizim Osmanlı-İtalyan muhârebesine bîtaraf u bîgâne kalışımız nasıl tecvîz edilebilir? Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti ile Osmanlı donanması bizim muâvenetimize muhtâcdırlar. Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti yetîm ve bî-kes kalan çocukları, hâkimiyet-i Osmaniyye ve Hilâfet-i muazzamanın muhâfaza-i şânı için muhârebede seve seve cân veren cesûr ve fedâkâr askerlerin dul kalan evlâd ü iyâlini sıyânet ve onların ihtiyâcâtını teskîn etmek, mecrûhlara bakmak ve daha birçok muâvenette bulunmak için teşekkül etmiştir. Böyle mukaddes bir cem'iyete iâne vermekte bir dakīka tereddüd edersek bu bizim için pek bir büyük nakīsa teşkîl eder."

Bu zât-ı muhteremin pek harâretli, samîmî olarak îrâd ettiği nutkun nihâyetinde hâzırûnun gözleri yaşarmaya başladı ve herkes Devlet-i Aliyye'ye muâvenet-i nakdiyyede bulunacağına dâir söz verdiler. Bunun üzerine Dâvûd, Muhammed nâm zâtlar kürsî-i hitâbete gelerek ber-vech-i âtî îrâd-ı makāle başladı:

"Daha dün sevgili kızımın vefât-ı nâgehânîsi beni dâğdâr-ı ye's ü elem etti. Fakat emîn olunuz ki; kardeşlerim, İtalya vahşîlerinin Trablusgarb'a tecâvüzleri kızımın vefâtı dolayısıyla hâsıl olan teessürümden ziyâde beni müteellim ve müteessir etti." diyerek Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne verilmek üzere yirmi beş İngiliz lirasını vefât eden kızı nâmına ihdâ etmiştir.

Bu nutuklar üzerine Encümen-i İslâm İngiltere Hâriciye Nezâreti'ne bir telgrafnâme çekerek Osmanlı Devleti'nin hukūk-ı hükümrânîsinin muhâfazasını ve devlet-i mezkûrenin bu muhârebede bîtaraf kalmamasını ricâ etmiştir.

Sadrazam paşa hazretlerine de çekilen diğer bir telgrafda İtalya'nın vukū' bulan tecâvüz-i nâgehânî ve vahşet-engîzini şiddetle protesto ve Devlet-i Aliyye'ye her türlü muâvenette bulunacaklarını da ayrıca arz etmişlerdir.

MÜSLÜMANLIK'LA MEDENİYET

Macarlı müsteşrik-i şehîr Profesör Wambery geçen gün Peşte'de âlem-i İslâma âid gāyet mühim bir konferans vermiştir.

Muallim-i muhterem bu konferansında müslümanlara azv ü isnâd olunan liyâkatsizliği reddederek müslümanların da Avrupa tarzında memleketlerinde ıslâhât icrâsına müstaid olduklarını ve hattâ tâbi' oldukları *Kur'ân-ı Kerîm*'in de "İlmi Çin'de bile olsa arayınız" emrini verdiğini, hülâsa Müslümanlığın kat'iyyen mâni'-i terakkī olmadığını ve olamayacağını ve bu iddiâsının en büyük şâhidi Bağdâd ve Endülüs ve Şâm medeniyet-i İslâmiyyesi enkāzı bulunduğunu uzun uzadıya bast ü temhîd etmiş ve karn-ı hâzırda görülen batâetin karn-ı vustâda müslümanlara her nasılsa ârız olan muhâfazakârlığın sû'-i isti'mâl edilmiş olmasından neş'et ettiğini beyân eylemiştir.

* * *

TRABLUSGARB MES'ELESİ BİR "MÜSLÜMAN MES'ELESİ" OLDU

İkdâm'ın başmakālesinden:

İtalya Hükûmeti artık kāni' olmalıdır ki Trablusgarb mes'elesi el-hâletü hâzihî yalnız bir Osmanlı Hükûmeti mes'elesi değildir. Bu mes'ele bir de bir "Müslüman mes'elesi" olmuştur. İtalya eğer bütün harekâtında mütemeddin bir millete yakışır tarzda hareket etmiş olsa idi bu iş yalnız iki devlet arasında bir iş addedilebilirdi. İtalyalıların oradaki kadın, çocuk ehl-i İslâmı şenâatin son mertebesine vararak katliâm etmesi, fi'l-vâki' ehl-i İslâmı umûmen dâğdâr edecek bir harekettir. İtalya bu hareketiyle yalnız Osmanlı Hükûmeti'nin düşmanı değil, belki Arablığın, İslâmiyyet'in dahi en bî-emân, en zâlim bir hasmı olduğunu isbât etmiştir.

İşte bunun içindir ki İtalya mezâlimi yalnız Tunus'da, Mısır'da değil bütün kıtaât-ı İslâmiyyede in'ikâslar peydâ etmiştir. Bugün farz-ı muhâl olarak Devlet-i Osmaniyye Trablus'dan elini çekecek olsa anâsır-ı İslâmiyye ve betahsîs Trablusgarb ve civârı ahâlî-i İslâmiyyesi acz-i mutlak hâline gelinceye kadar İta[lya]lılar ile uğraşacaklardır. Bu ise İtalya'nın ibtidâ zannettiği gibi öyle çabuk biter şeylerden değildir. Bu işte bir gayret-i İslâmiyye, bir nâmûs-ı İslâm vardır. Eğer İtalya Trablusgarb müslümanları hakkında revâ gördüğü gadrin cezâsını **[175]** âlem-i medeniyyetten hiç görmeyerek bu memlekete kolayca sâhib olursa artık dünyanın hiçbir köşesinde hayât-ı İslâm taht-ı te'mînde bulunmuş olamaz. Binâenaleyh Trablusgarb mes'elesi –doğrusunu söyleyelim– ehl-i İslâm için bir hayât, memât mes'elesidir.

Avrupa devletlerinden dahi hiçbiri iddiâda bulunamaz ki eğer Trablusgarb ahâlîsi ehl-i İslâmdan olmayıp da Hıristiyan bulunmuş olsalardı evvel-emirde İtalya Hükûmeti şimdiki mezâlimi yapamaz, sâniyen yapacak olsa bütün Avrupa devletleri başına çökerlerdi.

BEYÂNNÂME

Trablusgarb ve Bingāzî mücâhidînine iltihâk etmek üzere havâlî-i mezkûreye azîmet eden kahramân-ı hürriyyet Enver ve Basra Vâlî-i esbakı Mardînî-zâde Ârif Beyler tarafından urbân u kabâile hitâben neşredilip, bu kere pâyitaht matbûâtına berây-ı ihdâ nüsah-ı müteaddidesi idârehânemize irsâl edilen ve bir nüshası cerâid-i yevmiyyeye tevzî' olunan Arabi[yyü']l-ibâre beyannâmenin sûretidir:

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

الحمدلله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد سيد المرسلين و على آله وصحبه أجمعين.

أيها الاخوان

ان دولة ايطالياداست على حقوق الامم والدول بأقدامها و هاجمت جزاً مهما ثمينا من وطننا العزيز هو طرابلس الغرب بقصد اخراج العثمانيين من ذلك القطر وخنق مجرى التنفس الوحيد الباقى الى اليوم لافريقيا الاسلامية كما هو معلوم.

و بما ان سيئات الدور الماضى قضت على بحريتنا بالفناء وليس فى الاستطاعة تدمير الاسطول الطليانى فقد أصبح الجيش العثمانى الذى تخفق قلوب افراده خفقانا من أجل طرابلس الغرب عاجزاً عن ان يمد اخوانه فى تلك الولاية.

و مع هذا فقد عزمت دولتنا عزما أكيداً على الدفاع الى النهاية عن هذه الولاية العثمانية حتى ولو حاولت الدول الجاءها الى الصلح الجاء.

نعم اننا سنبذل منته الجهد فى مقومة العدو الغادر. ولو لم يبق من الامة غير فرد واحد لبذل دمه فى هذا السبيل وكسر قدم العدو قبل ان تلوث بدوسها هذه الارض أو تطأ قبور أجدادنا المقدسة الذين تنادينا أجسادهم من أعماق الثرى الى الشرف الى الشرف. الى الحرب الحرب.

ان اخواننا سكان أفريقيا العثمانية قد أثبتوا بأفعالهم الحميدة انهم مشاركون بهذا العزم للامة. ألا فاعلموا أيها الاخوان اننا لانترككم ولا ننفصل عنكم فأما ان نموت بينكم أو نعيش معكم مع العز والشرف فضعوا أيها المجاهدون أيديكم فى أيدينا لكى نجاهد فى سبيل الدين والحق والوطن وندافع عن شرفنا وكرامتنا وعرضنا ولا ندع حرمنا عرضة للاتهاك والمهابة ولنثبت للملأ مرة أخرى اننا سلالة أولئك الابطال من أجدادنا.

وتيقنوا اننا مادمنا نحارب هنا فانا اخواننا البعيدين عنا سيضايقون العدو بكل ما فى وسعهم وبجميع الوسائل القاهرة له ان العالم الاسلامى بأجمعه مضطرب القلب متهيج الاعصاب لهذا الغدر الثائن والتعدى الفظيع الذى ظهر من ايطاليا ضد الخلافة الاسلامية العظمى و هو ينتظر فى كل لحظة أخبارنا الاشارة بدحر عدونا المفاجئ فوجب علينا ان نحقق آمال المسلمين بطوع بوارق النصر التى تسطع من سيوفنا المسلولة لحماية الدين والوطن فتحيى فى قلوب المسلمين الآمال وتملأ أفئدتهم بالسرور وترد صواعقها كيالطليان الى نحورهم.

ولعل حركة الخواطر التى ظهرت فى المسلمين عامة تدعو بعض الدول التى لها علائق بالمسلمين الى صرف المساعى الى مافيه مصلحتنا ولكن هذا لايمنع من اخواننا المسلمين فى كل انحاء الأرض ينتظرون منا نحن الفئة القليلة ان نوقع بأقدامنا و شجاعتنا الفشل فى صفوف الأعداء ونذيق هذا الجيش الكبير طم الباس.

أجل أن العالم ينتظر من صواعق غضبنا للدين والوطن أن نحرق ذلك العدو احراقا وأن لانهاب الموت فى سبيل الذب عن حياض الوطن كما ينتظر ذلك منا أيضاً تايخنا المجيد وما ضينا العظيم.

ولقد أظهر اخواننا فى خمس وبنغازى ودرنه على قلة عددهم القليل من البأس والقوة بوقوفهم امام الاعداء كالليوث الكواسر حتى انهم زعزعوا أركان جيش الطليان و أسطولهم فهلم أيها الاخوان نلحق باخواننا المجاهدين المحاربين ونثأر لانفسنا من عدونا الجبان الحقير لتجرئته على التعدى على الفئة القليلة غدراً وعدوانا.

وها أنا أعيد على مسامعكم اننا لانحجم عن مقاتلة العدو الى آخر نفس من حياتنا والله المئول أن يرضى عن المشاركين لنا فى القيام بهذا الواجب و عن كل من يأخذ بيدنا ويعيننا عليه وهو سبحانه ولى المؤمنين و منه نستمد التوفيق.

TERCÜMESİ

Eyyühe'l-ihvân!

İtalya Devleti hukūk-ı ümem ve düveli ayaklar altında ezerek vatan-ı azîzimizin bir cüz'-i kıymetdârına, Trablusgarb kıt'asına tecâvüz etti. Maksadı, Osmanlıları bu havâlîden çıkararak Afrika âlem-i İslâmını tazyîk ve enfâs-ı hürriyyetini takyîd eylemektir.

Devr-i sâbıkın seyyiâtından olarak kuvve-i bahriyyemize ârız olan za'f yüzünden buradaki kardeşlerine muâvenete koşamayan ordu-yı Osmanî bugün pek muztarib ve muhtenik bir vaz'iyyettedir. Maahâzâ devletimiz son dereceye **[176]** kadar bu sevgili vilâyetimizi müdâfaaya ve düşmanın savletini redde sûret-i kat'iyyede azmetmiştir.

Evet, biz bütün gayret ü ikdâmımız ile düşman-ı denînin buradan izâle-i vücûduna çalışacağız. Bu yolda millet-i Osmaniyyeden bir ferd sağ kalmayıncaya kadar uğraşacağız. Herhalde alçak düşman ayaklarının bu arz-ı pâki telvîs eylemesine, şerefden şerefe, zaferden zafere intikāl ede ede terk-i hayât eden ecdâdımızın makābir-i muazzezesini çiğnemesine meydan vermeyeceğiz.

Afrika-yı Osmanî'de mütemekkin ihvân-ı muhterememiz bütün ef'âl ü hareketleriyle hükûmetimizin azm-i ciddîsine müşârik olduklarını gösteriyorlar. Ey ihvân-ı muhterem! İyi biliniz ki biz sizlerden ebediyen ayrılmayaca[ğı]z. Ölecek isek beraber öleceğiz, yaşayacak isek bil-izzi ve'ş-şeref beraber yaşayacağız. Ey mücâhidîn-i muhtereme! Yekdiğerimizin ellerini o kadar sıkı tutalım ve tarîk-ı hakta o sûretle şerefimizi muhâfazaya çalışalım ki düşmanımız da şânlı ecdâdımızın şerefli oğulları olduğumuzu anlasın da kırılasıca elini bizden çekmeye mecbûr olsun.

Cihânın her tarafında âlem-i İslâmiyyet İtalyanlar tarafından irtikâb olunan bu tecâvüz-i gaddârâne ve hukūk-şikenâneye karşı fevkalâde müteheyyic ve muztaribdir. Düşmanı kahr u tenkîl ettiğimize, Hilâfet-i şân-ı Osmaniyyeyi kanımızla, cânımızla muhâfaza eylediğimize dâir her gün bizden büyük bir sabırsızlıkla havâdis-i muzafferiyyet bekler. Şu halde Hilâfet-i İslâmiyye ve vatan-ı mukaddes-i Osmanî uğrunda dest-i celâdetimizde meslûl olan seyf-i sâtımız ile bize müteveccih âmâl-i İslâmiyye ve Osmaniyyeye kemâl-i fedâkârî ile hizmet ederek âsâr-ı muvaffakıyyet ve muzafferiyyet göstermek, düşmanı kahreylemek üzerimize farz olan en büyük bir vazîfedir.

İtalya'nın tecâvüz-i denâetkârânesine karşı umûm İslâmlar tarafından gösterilen âsâr-ı nâ-hoşnûdî ve nefret İslâmlar ile alâkası olan bazı devletleri menfaatimize hâdim tavassutlarda bulunmaya sevketmesi muhtemeldir. Ancak bu hâl bizim burada düşman-ı mütecâviz ve gaddâra lâyık olduğu ders-i intibâh ü ibreti vermekliğimize mâni' değildir. Herhalde bu düşmanı biz burada kahr u tenkîl etmeliyiz. Vatan uğrunda ölümden aslâ korkmamalıyız. Şânlı târîhimiz de bizden bunu taleb eder.

Humus, Bingāzî, Derne'de bulunan kardeşlerimiz mikdârca çok olmadıkları halde düşmana karşı arslan gibi durarak ümîd ü tasavvurun fevkında düşmanı ezmişler, İtalyan ordusunu, donanmasını perîşân etmişlerdir. Biz ki onların

kardeşleriyiz her an öyle bir savlet-i şîrâne ile düşmanı tepelemeli ve onlardan bu mukaddes toprakta aslâ bir eser bırakmamalıyız. Düşman o kadar alçak, o kadar korkaktır ki savlet-i mücâhidânemize karşı duramaz.

Size tekrar ediyorum. Kanımızın son damlasına kadar bu düşman-ı denî ile harb edeceğiz nusret-i İlâhiyye elbette zahîrimizdir."

BEYÂNNÂME

İtalya Devleti'nin bilâ-sebeb Devlet-i Osmaniyye'ye i'lân-ı harb etmesi üzerine Yemen vilâyetince dağıtılıp beyne'l-kabâil fevkalâde te'sîrâtı mûcib ve a'dâ-yı vatan aleyhinde pek ziyâde nümâyişlere bâdî olan beyânnâme sûretidir:

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

يا قوم اعلموا...

ان الله الذى يحكم فى السموات والارض وما بينهما هو الله المعين للحق القاهر للظالم المتعدى الذى لايكف يده عن امة نبيه الذى اصطفاه من بين الانبيا هوالله الذى يلقى بينا السكينة والمودة لترصين حبل الاتفاق الكافل لبقائنا وبقاء هذا الدين الله الذين يقول انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون.

ايها الناس،

ان الله معنا لاتقنطوا من رحمته فقد وعدنا لنصر و هو خير الواعدين فاعملوا بقوله بوجوب الاتحاد والاتفاق فان يد الله مع الجماعه واتركو الشقاق مشتت الدين ومهلك الاولين والآخرين فما استصغار اعداء الدين لنا وملاعبتهم بنا الامما يروه من الشقاق والنفاق الكائن بيننا.

فيما التقاطع فى الاسلام بينكموا وانتمو ايا عباد الله اخوان وان كل ماحل بناما هو الامجازات الا له لنا لاستيقاظنا من هذا المنام واستنهاظنا الى القيام باوامره المؤسسه على ارتباط القلوب الكافل لدفع الكروب.

يا اهل اليمن الميمون عيونكم نور وقلوبكم نار فكيف لاسباب ضعف الاسلام لاتفقهون انما المنافع الشخصية والاحقاد الدنيوية لا تثمر الاخراب هذه الديار اما كفى ما جرى فى سالف الزمن من اندتار دول الاسلام وضياع كم من الاقوام.

اتى على الكل امر لامرد له حتى قضوا فكأنّ القوم ما كانوا.

كل هذا من معصية الخالق الذى امر بترك التقاطع وهم لم يتركوه فلننتبه فقط آن وقت الانتباه ولنعمل للنهضة قبل صدور الاه ولندفن الاحقاد فى مدافن النسيان ولنمش يقدم واحد فى هذاالميدان فان اما الخطر تنسى الخطيئات وفى النكبة تنهض الهممات وهذه مسألة كل غال فيها رخيص والعرب معدن الاسلام هم اولاد اولئك الاعلام الذين

اذا جاذ اقوام بمال وجدتهم يجودون بالارواح منهم بلا بخل

و فى مثل هذه الوافع يطيب الممات وهبنا الله النصر والثبات

هذا واعلموا ان لسكينة والوقار هما شعار الاسلامية فلتمسك بهما خصوصا فى مثل هذا الزمن حتى اذا عملنا يكون العمل بروية واتحاد هدانا الله بجاه نبيه الى الرشد والسداد آمين.

İTTİHÂD VE TERAKKİ KONGRESİ'NİN MECLİS-İ MEB'ÛSÂN EKSERİYET FIRKASINCA KONGREYE GÖNDERİLEN MEVÂDD-I AŞERE HAKKINDAKİ KARÂRI SÛRETİDİR:

Meclis-i Meb'ûsân'da bulunan İttihâd ve Terakkī Fırkası'nın bazı a'zâsı tarafından teklîf edilip, kabûlü kongre kararına ta'lîk edilen mevâdd-ı aşere mütâlaa, arîz u amîk tedkīk olundu.

[177] Mevâdd-ı mezkûreden birincisi: "Meb'ûsların imtiyâz ve sâir menâfi' ta'kīb etmemeleri keyfiyetidir." Fi'l-vâki' Meclis-i Umûmî'nin her iki hey'eti a'zâlığıyla kābil-i te'lîf olmayan ahvâl hukūk-ı esâsiyyede bir mebhas-i mahsûs olup, bizden mukaddem usûl-i meşrûtiyyeti tatbîk etmiş olan Avrupa hükûmât-ı meşrûtası kavânîn-i esâsiyyesinden bazılarında az ve bazılarında çok olmak üzere birtakım takyîdât kabûl edilmiştir.

Meclis-i Umûmî a'zâsının hâiz oldukları nüfûzu sû'-i isti'mâl ederek menâfi'-i umûmiyye-i devlete mugāyir menâfi'-i husûsiyye te'mîn edebilmeleri taht-ı imkânda bulunduğundan bu gibi ahvâlin men'i hukūk-ı menâfi'-i hükûmet ve ahâlînin kuvve-i teşrîiyye a'zâsından bi-hakkın beklediği hiss-i fedâkârî ve hasbiyet îcâbındandır. Binâenaleyh Kānûn-ı Esâsî'nin bu noksanını ikmâl etmek cümlenin arzu edeceği bir keyfiyet olup, esâs i'tibâriyle şâyân-ı kabûl görülmüş ve ancak teklîf vechile yalnız fırkaya mahsûs olarak programa vaz'ı husûl-i maksadı kâfil olamayacağından bu memnûiyetin fırkaya dâhil olan olmayan meb'ûsân ile Hey'et-i A'yân a'zâsına da şâmil olacak sûrette Kānûn-ı Esâsî'ye madde-i mahsûsa dercinin te'mîni ve bu seneden i'tibâren iktisâb-ı kānûniyyetine bezl-i sa'y edilmesi tensîb olunmuştur.

İkinci Madde: "Meb'ûsların hükûmet me'mûriyeti kabûl etmemesi" husûsu olup meb'ûsların bir me'mûriyet istihsâli emelinde bulunmaları mükellef oldukları vazîfe-i murâkabeyi hakkıyla îfâ etmelerine mâni' ve meb'ûsân arasında hiss-i istirkāb ve ihtirâsı uyandırarak me'mûriyeti meb'ûsiyete tercîh gibi bir şâibeyi dâî olmak bi'n-netîce Meclis-i Meb'ûsân'ın faâliyet ve intizâmına ve hâiz olduğu şeref ü haysiyete halel getirmek ihtimâllerine binâen meb'ûsun me'mûriyet arkasında dolaşmalarını men' için meb'ûsluktan isti'fâlarından sonra bir müddet mürûr etmedikce me'mûriyet deruhde edememeleri hukūk-ı esâsiyyede bir düstûr olarak kabûl edilmiş ve ancak bu müddet mütefâvit olup, bazılarınca bir sene ve diğer bazılarınca altı ay olmak üzere ta'yîn olunmuş olduğundan bu ikinci madde esâs i'tibâriyle münâsib görülerek umûm meb'ûsâna şâmil olmak üzere Kānûn-ı Esâsî'ye bir madde ilâvesi ve müddetin Meclis-i Meb'ûsân'ın takdîrine bırakılması tensîb edilmiştir.

Üçüncü Madde: ki "Meb'ûsların nâzır olabilmesi hakkında fırkaca re'y-i hafî ile ve aded-i mürettebin sülüsân ekseriyetiyle kabûl olunmak usûlü takarrur ettiğinden nizâmnâme-i dâhilînin ol bâbdaki madde-i mahsûsası ta'dîl olunacaktır" metnindedir.

Sadrazamın deruhde ettiği vazîfenin îcâbâtından olan mes'ûliyet, istediği rüfekāyı intihâb edebilmek salâhiyetini

makām-ı Sadâret'e bahşetmiş, Kānûn-ı Esâsîmiz dahi bu esâsı kabûl eylemiştir. Binâenaleyh, sadrazam Kānûn-ı Esâsî'nin verdiği salâhiyete istinâd ederek ekseriyet fırkası hâricinde nâzır intihâbına ale'l-ıtlâk muktedir olduğu halde bu maddenin rûhuna ve sûret-i tatbîkına göre hükûmetin mâbihi'l-istinâdı olan ekseriyet fırkası a'zâsından hiç bir nâzır intihâb edememesi Kānûn-ı Esâsî'ye münâfî olduğu gibi nâzırlık mes'ûliyetini deruhde edecek iktidâr ve nüfûz-ı siyâsîyi hâiz olan bir meb'ûsun kuvve-i icrâiyyeye iltihâk edememesi kabineyi muhtâc olduğu kuvâ-yı istinâdiyyeden ve meb'ûsları dâire-i ihtisâsları olan meslek-i siyâsette terakkī ve teâlîden mahrûm eder. Binâ-berîn fırka nizâmnâmesinin ol bâbdaki madde-i mahsûsasının ta'dîli talebini mutazammın işbu mevâdd-ı aşerenin üçüncü maddesi tayyolunmuştur.

Dördüncü Madde: "Ahkâm-ı kānûniyyeye tamâmî-i riâyet ve mes'ûliyet-i vükelâya dikkat"dir. Bunlar meb'ûsların en esâslı bir vazîfesini ve fırkanın rûh-ı siyâsetini tazammun eder. Bazı meb'ûslar tarafından böyle bir maddenin teklîfi Meclis-i Meb'ûsân a'zâsının murâkabe vazîfesini bi-hakkın îfâ edememelerinden münbais ise fırka programına böyle bir maddenin derci meb'ûsların kānûnen ve hamiyyeten îfâsına borçlu oldukları vezâifin hüsn-i cereyânını te'mîn edemez. Çünkü, Kānûn-ı Esâsî'nin meb'ûslara zâten bahşettiği salâhiyet ve vezâifi ikmâlde gösterilen tesâmuhu men' için programa bir madde vaz'ından ziyâde hüsn-i îfâ-yı vezâifi meb'ûsların metânet ve fezâil-i zâtiyye ve ahlâkıyyelerinden beklemek daha muvâfık olur. Şâyet bu maddenin teklîfinden maksad vükelânın vezâif-i idâriyyelerinden münbais mes'ûliyeti te'mîn ise bu da evvel-emirde bilumûm vükelâ ve me'mûrînin mes'ûliyetini ta'yîn için bir kānûn-ı mahsûs tanzîmi[n]e mütevakkıf bulunduğundan bu bâbda hükûmetten bir kānûn lâyihası taleb edilerek sür'at-i mümkine ile iktisâb-ı kānûniyyet ettirilmesi münâsib görülmüştür.

Beşinci Madde: "Kemâ-kân ittihâd-ı anâsıra çalışmak, ticâret, zirâat sanâyi' ve maârifin terakkīsine derece-i ihtiyâcına göre gayret etmek"dir. İttihâd-ı anâsırı Cem'iyet esâsen hedef-i âmâl ittihâz etmiş ve hayât-ı siyâsiyye[si]nin mebdeinden beri bu yolda sarf-ı mesâîden hâlî kalmamış ve zâten Cem'iyet'in siyâsî programında münderic mevâddından ve memleketin menâfii îcâbâtından bulunmuş olmağla bu bâbda yeniden bir madde kabûlü hâsılı tahsîl demek olacağından bu husûsda tezyîd-i mesâî ve faâliyet edilmesi mütâlaa kılınmıştır.

Altıncı Madde: "Ahlâk ve âdâb-ı umûmiyye-i dîniyye ve milliyyenin muhâfazasıyla beraber Garbın terakkıyât ve tekemmülât-ı medeniyyesinin memlekette inkişâfına hizmet etmek" keyfiyetidir. Ahlâk ve âdâb-ı umûmiyye-i dîniyye ve milliyyenin muhâfazası Cem'iyet'in makāsıd-ı ulviyyesi cümlesindendir. Cem'iyeti teşkîlât-ı siyâsiyye ve ictimâiyyemizin esâsı olan dîn-i mübîn-i İslâm'ın efrâda telkīn ettiği fezâil-i ahlâkıyyenin, kuvâ-yı mukaddese-i milliyyenin en mühimmi olduğunu takdîr etmiş ve âdâb-ı umûmiyye-i milliyye ve İslâmiyyenin tatarruk-ı halelden mahfûziyetini nuhbe-i âmâl ittihâz eylemiştir. Binâenaleyh, bir tarafdan âdâb-ı umûmiyye ve fezâil-i ahlâkıyye-i milliyye ve İslâmiyyenin muhâfazası esbâbını tehyie ve te'mîn etmek **[178]** ve diğer tarafdan memleketimizin Garbın terakkıyât-ı maddiyyesinden istifâde ve iktisâb-ı ma'mûriyyet ve refâhiyyet etmesine çalışmak ehemm-i vezâifden olup, hissiyât-ı dîniyyeye riâyetkâr olmayanlar hakkında geçen sene Cezâ Kānûnu'na vaz' edilen ahkâm-ı şedîde fırkanın ahlâk ve âdâb-ı umûmiyye-i dîniyye ve milliyyenin muazzeziyyetini ne kadar esâslı bir meslek olmak üzere telakkī ettiğine en yeni bir bürhândır. Merkez-i Umûmî'nin kongrede kırâet ve bir kısmı neşrolunan raporunda beyân edildiği vechile bâlâda tafsîlen dermiyân edilen gāyeye vusûl için ittihâz edilmiş olan tedâbîr-i müessire ve siyâsî programa idhâli teklîf olunacak levâyıh-ı kānûniyye te'mîn-i maksada kâfî görülmüştür.

Yedinci Madde: "Kānûn-ı Esâsî dâiresinde an'anât-ı Osmaniyye-i târîhiyyeyi idâme ve muhâfaza"dır. Ahlâkın hürmetle telakkī ettiği meâsir-i eslâf demek olan an'anât-ı makbûle-i târîhiyyenin muhâfazası altıncı maddede zikrolunan ahlâk ve âdâb-ı umûmiyye-i dîniyye ve âdât-ı müstahsene-i milliyyeye riâyet kabîlinden bir emr-i tabîî ve zarûrî olmakla beraber henüz bir devre-i inkılâbiyyede bulunan İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti'nin hayât-ı ictimâiyye-i millete hâkim kavânîn-i sâbiteye bu kavânînin îcâbâtına hürmet ve sadâkatle ictimâiyâtta tekâmül-i tedrîcî esâsını ta'kībini üss-i siyâset ittihâz eylemiştir. Kānûn-ı Esâsî dâiresinde an'anât-ı Osmaniyye-i târîhiyye kaydına gelince, Kānûn-ı Esâsî'nin muhâfazası Cem'iyet'in ve bil-cümle Osmanlıların mâ-bihi'l-hayâtı olduğu cihetle tazammun ettiği bil-cümle ahkâmın o dâiredeki an'anâtın kemâl-i sadâkatle muhâfaza ve idâmesi bir emr-i tabîîdir.

Sekizinci Madde: "Me'mûrînin ta'yîn ve azline intizâm-ı kānûnî vermek"dir. Hidemât-ı umûmiyye-i hükûmetin hüsn-i cereyânını te'mîn için me'mûrînin erbâb-ı reviyyet ü iktidâr miyânından intihâbı nasıl lâzımsa bu sûretle müntahab me'mûrînin muvaffakıyetleri ve me'mûriyetlerini bilâtereddüd ve kemâl-i salâhiyetle îfâ etmeleri için de hukūklarını mahfûz ve istikbâllerini emîn görmeleri öylece lâzım ve zarûrîdir. Herhalde me'mûrînin vezâifi kat'iyyen ta'yîn ve bu vezâif mukābilinde mes'ûliyet esâslarının vaz' edilerek hüsn-i îfâ-yı vezâifin terfî' ve mükâfât ve aksi hâlin azl ve mücâzâta sebebiyet vermesi hikmet-i idâre muktezayât-ı tabîiyyesindendir. Mülâhazât-ı mezkûreye binâen me'mûrînin ta'yîn ve azline bir intizâm-ı kānûnî verilmesini muta-zammın olan işbu maddenin ehemmiyeti derkâr olup, Meclis-i Meb'ûsân İdâre-i Vilâyet Encümeni bu ciheti de takdîr ile me'mûrînin terfî' ve terakkī ve azl ve tebdîllerinin bir usûl-i sâlime rabtını hükûmetten taleb eylemiş olmasına nazaran bu bâbdaki lâyihanın bir an evvel kesb-i kānûniyyet etmesi esbâbının istikmâli düşünülmüştür.

Dokuzuncu Madde: "Hukūk-ı mukaddese-i Hilâfet ve Saltanat'a mütedâir Kānûn-ı Esâsî'nin bazı mevâddının kuvâ-yı selâse esâsındaki muvâzeneti teşyîd edecek sûrette ta'dîli" teklîfidir. Bir millette mevcûd olan kuvvetler kuvve-i teşrîiyye, kuvve-i icrâiyye, kuvve-i adliyye olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. İşbu kuvâ-yı selâse arasında muvâzenetin

lüzûmunu inkâr edecek bir ferd olamayacağı gibi zât-ı hazret-i Pâdişâhî'nin dahi o kuvâ arasında muvâzeneti ihlâl edecek bazı mevâd olması zâten Merkez-i Umûmî'nin nazar-ı dikkatine çarpmış ve Cem'iyet siyâsî programının bu esâsları te'mîn edecek sûrette tanzîmi mukarrer bulunmuştur.

Onuncu Madde: "Makāsıd-ı hafiyye-i mahsûsaya binâen teşekkül eden cem'iyetlerin harekât ü âmâline mümânaat"dır. Makāsıd-ı hafiyye-i mahsûsa ta'kīb eden cem'iyetler iki kısım olabilip bunların birisi siyâsî, diğeri ictimâîdir. Siyâsî olanlar devletin menâfiine muhâlif birtakım makāsıd ta'kīb edecekleri gibi ictimâî olanları dahi âdâb ve ahlâk-ı umûmiyye-i milliyye ve dîniyyeyi hedef-i tecâvüz ittihâz edebilirler. Bu misilli cem'iyyâtın men'i Cem'iyetler Kānûnu'yla Kānûn-ı Cezâ ve nizâmât-ı zâbıta îcâbâtından olup, bunlar hakkında mutabassırâne hareketle ve muktezayât-ı kānûniyyenin tamâmî-i îfâsı hükûmetin vazîfesidir. Hükûmete bu vazîfeyi hüsn-i îfâ ettirmek Meclis-i Meb'ûsân'ın hakk-ı murâkabesi dâire-i şumûlündedir.

Âdâb-ı İslâmiyye ve milliyye ve menâfi'-i umûmiyye ve vataniyyeye münâfî muzır cereyânların bir şekl-i ictimâîde izâlesine gelince: Merkez-i Umûmî raporunda da işâret edildiği vechile Cem'iyet'in siyâsî ve ictimâî programlarını kendisine meslek-i siyâsî ve ictimâî ittihâz edenlerle hafî ve celî başka bir cem'iyete intisâb edememeleri zarûretiyle beraber bu husûsda mevâdd-ı nizâmiyye tedvîn ve maksad-ı Cem'iyet mücâhedât ve irşâdât-ı meşrûa ile neşr ü ta'mîm edilmektedir.

Mukarrerât-ı vâkıa sûret-i mahsûsada teşkîl edilen bir encümenin bil-etrâf icrâ eylediği tedkīkāt üzerine kongre hey'et-i umûmiyyesince madde madde tezekkür ve tedkīk olunduktan sonra ittihâz edilmiş ve fırkaca mûcib-i tefrika hiçbir hâl kalmadığına müttefikan ve müttehiden karâr verilmiştir.

BEYYİNÂT-I AHMEDİYYE

Üstâd-ı muhterem Manastırlı İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin "*Külliyyât*" ünvânıyla neşredilmekte olan âsâr-ı fâzılânelerinin birinci kitabını teşkîl eden işbu eser-i mühim intişâr etmiştir. Bu eser-i âlî aslı olan Arabiyyül-ibâre *er-Risâletü'l-Hamîdiyye* nâm eser-i fâhire bir misli kadar tavzîhât-ı lâzıme ve tezyîlât-ı mühimme zamm u ilâvesiyle ulûhiyet-i Sübhâniyye ve nübüvvet ve risâlet-i Muhammediyye ve mebânî-i erkân-ı celîle-i İslâmiyyenin hâvî olduğu meâsir ve mezâyâ-yı âliyyeyi berâhîn-i akliyye ve delâil-i felsefiyye ile –her mütefennini ilzâm ve her âkıl-i basîret-kârı iknâ' edecek bir tarz-ı nevîn üzere– isbât ve tenvîr etmekte ve her türlü evhâm ve zunûn-ı bâtılanın önünü almaktadır.

Fiyâtı 12 buçuk kuruştur. Merkez-i tevzîi Bâbıâlî Caddesi'nde İttihâd ve Ticâret Kütübhânesi'dir.

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

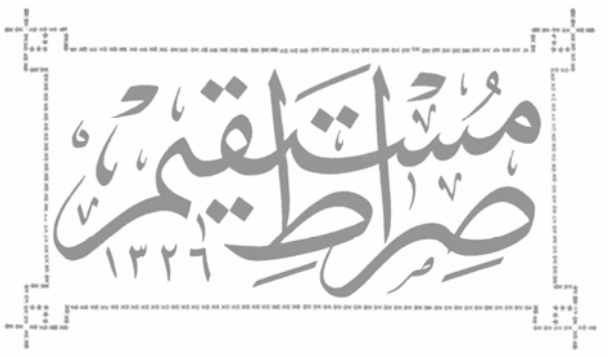

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

23 Kasım 1911 1 Zilhiccetüşşerîfe 1329 Perşembe 10 Teşrînisânî 1327 **Yedinci Cild - Aded: 168**

OSMANLI MÜSLÜMANLARINA AÇIK MEKTUP

Almanya'da Osmanlı Tetebbuât Komisyonu rehberi ve Stutgart şehrinde münteşir *Nekar* gazetesi [silik] muharriri Doktor Ernst Jaeckh tarafından yazılıp idârehânemize gönderilmiştir:

———

Trablusgarb muhârebesi hakkında Almanya'da efkâr-ı umûmiyyenin ne merkezde bulunduğunu lütfen irsâl buyurulan mektuplarınızda benden suâl etmiş idiniz. Buna cevap olarak yalnız bir çift söz ile size diyebilirim ki: Hemen umûmiyetle Osmanlılar lehindedir. İbtidâ-yı muhârebede fikirler bî-karâr iken, yekdiğerimizden "Acaba Osmanlılar böyle mühlik halden tahlîs-i girîbân etmek için ne gibi bir teşebbüsde bulunabileceklerdir. Acaba şu dakīkanın kendileri için ne ma'nâ ihtivâ ettiğini takdîr ile hayat için ölümü göze aldırmak lâzım geldiğini der-hâtır ediyorlar mı?" diye istifsâr ederken; pek geç, lâkin pek de açık bir sûrette nihâyet "Her şey, hattâ hayatını bile nâmûs ve şân ve şöhreti için terketmeyen bir millet hiç bir şeye müstahak değildir." Cevâb-ı kat'îsi geldi. İşte bunun üzerine günden güne ve galebeden galebeye şöhret ve şânınız cümlenin kalbini mütezâyiden istîlâ etmeye başladı.

Eğer bugün Salîb-i Ahmer'in yanında bu kanlı muhârebenin o şecî' kurbanları için burada bir de Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti teşkîl etmek arzu olunsa muâvenete müheyyâ pekçok kişilerin şitâbân olacakları şübheden vârestedir.

Bismark'ın "Türkler Şarkın centilmenidir" sözünü Genç Türklerin inkılâbı tasdîk ve isbât eyledi ise de, târîh ile müsbet ve kendisine mahsûs bir azametle münferiden gözönünde duran böyle bir hakīkate kemâl-i hayretle şehâdet etmek vâ-esafâ henüz içimizde pek az kimselere nâil olmuştur.

Her ne kadar Osmanlı Tetebbuât Komisyonu'nun Almanya'yı seyâhatlerinde Türklerin meziyâtını ve fikirlerini vatandaşlarıma tanıtmaya büyük bir vâsıta oldu ise de kudret, kābiliyet ve tabîatınızın fevkalâdeliğini görüp de bizzât tasdîk ettirmek için teessüf olunur ki şu vesîleden hemen pek az şehirler müstefîd olabilmişlerdir.

Avrupalıların şimdiye kadar haklarınızda ettiği birtakım esâssız mukāyesât ile kâzib hükümlerin cümlesini şimdi esen şu Trablusgarb rûzgârı süpürüp aldı götürdü. Yüzlerce kitapların ve nutukların âleme i'lân edemediği bir hakīkati işte bu muhârebe meydanı üstündeki perdeyi kaldırarak bütün parlaklığıyla âleme izhâr eyledi.

Alman gazetelerinin Türk medeniyeti ve İtalya barbarlığı nâmı tahtında doldurdukları sütûnları bugün herkes görüyor ve okuyor. Hattâ kiliselerimizde bile papazlarımız "Roma hıristiyanları cellâdlık ediyorlar" diye hissiyât-ı müteneffirânelerini ahâlîye ifşâ ve bununla da cellâdlık muhârebe demek olmadığını anlatıyorlar.

Osmanlı İslâm hocaları, "Sakın himâyemiz altında bulunan o bîçâre İtalyanlardan intikām almak sevdâsına düşmeyiniz" diye câmi'lerde va'z ediyorlar. Hele o Osmanlı İslâm Harbiye nâzırı görülen fenâlığa ivaz **[180]** olarak yine fenâlıkla mukābele olunmayıp yaraya merhem vururcasına insanlığa yakışır bir muâmele ile mukābele olunması hakkında ordulara evâmir i'tâ ediyor.

Türklerin metâneti ve müdebbirliği Memâlik-i Osmaniyye'de yaşayan altmış bin İtalyanlara taarruz ettirmiyor. İşte bununla da Osmanlılar tekmîl Avrupa'yı teshîr ettiler.

Alman zâbitlerinin tasdîkıyla musaddak, kalben mütedeyyin, son neferine varıncaya kadar muktedir ve kemâl-i hoşnûdiyyet ve mesrûriyyetle muhârebeye cân atan o Osmanlı askerlerinin dünyada en birinci asker olduklarını ve şânlı şöhretli nâmına nasıl kesb-i istihkāk ettiklerini şimdi

herkes bizzât müşâhede ediyor. Hele her biri birer mücessem-i kābiliyet ve isti'dâd denmeye sezâ olan o rehberleriyle şimdi gerek adeden ve gerek fennen bin-nisbe pek ileride bulunan bir orduyu nasıl icbâr ettiklerini de görüyoruz.

Arnavudluk'dan bana mektup yazan bir süvârî zâbiti diyor ki: "Kahraman süvârîlerim; o kancık makaronyacı düşmanla göğüs göğüse gelip de merdliklerini gösteremediklerinden dolayı hissettikleri derûnî acıdan ağlamaya başlıyorlar."

Ey asker! Merhabâ!.. İşte sen bu hâlinle tekmîl Avrupa'yı zabtetmiş bulunuyorsun!

Şimdi Osmanlıların müştâkāne ve meftûnâne yekdiğerleriyle birleştiklerini hattâ Osmanlı hanımlarının ve kızlarının bile tezyînâtlarına varıncaya kadar vatan için fedâ ettiklerini herkes görüp işidiyor. Bu hâllerin tekmîli bizim tahlîs-i hürriyyet zamanında sâhib-i vatanların da başından geçmiştir ki işte o zamandan mütenebbih olarak 1870 târîhinde o edebsiz zorba tekmîl Almanları Hohenzoller'in hânesinde birleşmeye bâdî olmuş idi. İşte şimdi İtalyanların şu şakîliği aynı bizim gibi Memâlik-i Osmaniyye'de mevcûd milletlerin cümlesini Osmanlı Sancağı altında toplanmalarına mecbûr ediyor. Bu halde umûma âid olan vatan, müteferrik sûrette bulunmaya heves eden birtakım fırkalara tegallüb ediyor. Bu ise politika nokta-i nazarından Avrupa'yı istîlâ demektir.

Osmanlıların en büyük Âlî Paşa'sı bizim 1870-1871 senesi muhârebesinin vukū' bulacağını hemen evvelden hissederek bundan Prusya (Almanya) Avusturya'yı bir müttefik olarak kazanacağını ve bundan ise Bâbıâlî için mezkûr hükûmetler tarafından bir himâye kazanacağını alenen beyân etmiş idi. Vâkıâ siz de böyle olduğunu biliyorsunuz. Her ne kadar bidâyet-i mes'eleden beri bu i'timâd zâil olarak onun yerine bir emniyetsizlik kāim oldu ise de an-karîb hakîkat meydana çıkarak bunun da zâil olacağı ümîd-i kat'îsindeyim.

İtalyanların Trablusgarb'ı gasbetmek niyet ve fikrinde bulunduklarından Berlin'in aslâ haberdâr olmadığı muhakkaktır. Yalnız Londra ve Paris bu keyfiyetten haberdâr bulunduklarından sârika yataklık etmekle tevellüd edecek mes'ûliyet Berlin'e değil, doğrudan doğruya Londra ve Paris'e râci'dir.

Hâlihâzırda Avusturya ve Almanya'nın Balkan'daki âsâyişin muhtel olmaması için Osmanlılara pek büyük yardımları olmuştur.

Avrupa devletleri içerisinde yalnız bir Almanya Devleti'dir ki ne memâlik-i İslâmiyyeden bir memleket zabt ve ne de bir kavm-i İslâmı ezmek fikrine düşmüştür, bu da târîhle müsbettir. Fas mes'elesi dahi bunu musarrahan tasdîk eder. Fransızların Fas'daki muâmelelerini İtalyanlar taklîd yolunu ta'kīb ediyorlar. Hâlihâzırda Ruslar otuz milyon ahâlî-i İslâmiyyeyi ezmekte, İngilizler ise yüz elli milyon ehl-i İslâm iskân eden Hind ve Mısır'dan mâadâ evvelce Osmanlı müstemlekâtından ma'dûd olan Malta ve Kıbrıs adalarını gasb ve bugün Arabistân ile Cezîretül-arab'da menfaat-perestâne planlar tertîb ettiği cümlece ma'lûmdur. Bunun içindir ki tekmîl ehl-i İslâm memâlikini gasbetmiş olan Avrupa hükûmetleri Türklerin kuvvetli olmasını hiçbir vakit arzu etmezler. Çünkü Türkler kuvvetleştiği halde Türkiye'nin hâricinde bulunan İslâmları bir mıknatıs etmiş gibi cümlesini kendisine çekeceğini bildiklerinden Türkiye'nin daima zaîf bulunduğunu arzu ederler. Almanlar ise Türkiye'nin müstakil ve kuvvetli olmalarına ve onların bu mertebeye irtikā edebilmelerine çalışıyor. Geçen sene Almanlar daha bazı zırhlılarını satmak için ettiği teklîfde İngilizlerin hâtırına riâyet etmek için reddederek Londra'ya sipârişâtta bulundunuz. Lâkin bu gemilerin teslîmi için daha bazı seneler beklemeniz lâzım geldiği cümlece ma'lûmdur. Alman gemileri ise hemen teslîm olunarak aynı evvelkiler gibi hemen mâlınız olacak ve şimdi de elinizde her emre müheyyâ ve isti'mâle sâlih gemiler bulunacak idi. Hem de İtalyanlara karşı.

Bağdâd hattının temdîdini ta'cîl, askerî bütçesini kabûl ve bahriyenizi berriyeniz derecesine irtikā ediniz. O vakit Türkiye gayr-i kābil-i taarruz bir hâle girer. Şu Trablusgarb muhârebesi Osmanlıların teâlîsi için bir menfaat te'mîn ediyor ki Japon mes'elesinde olduğu gibi şimdi etrâfda bulunan seyirciler şu mes'elenin meydân-ı tezâhüre çıkardığı şeyleri bizzât kendileri Türklerden tahsîle mecbûr kalacaklardır. İngiliz ve İtalyanlar Hilâl'i gurûb hâlinde tasavvur edip büsbütün gözden gâib olduğunu beklemektedirler. Halbuki Almanlar Hilâl'i tulû' hâlinde görür ve onun an-karîb bedir hâlinde ziyâsını âleme neşredeceğine pek emîndirler.

Ey şânlı Hilâl! Yürü!.. Yüksel!. Ta'kīb ettiğin yolu bir kahraman olarak kat' eyle!..

Onun için sizi sâdık bir dost olarak tebrîk ve selâm-ı âcizânemin kabûl buyurulmasını ricâ ederim. Yaşasın vatan!..

Stutgart **Ernst Jaeckh**

* * *

[181] ***Sırâtımüstakīm*** – İlhâk-ı İslâm muhiblerine karşı âlem-i İslâm nâmına açık mektûbumuz gelecek nüshamızda neşrolunacaktır.

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Mîr Atalık pederimin vefâtını haber alınca oğlu Sultân Murâd Hân'ı epeyce bir süvârî ile Katagan'a gönderip ahâlîsini ayaklandırmaya kalkıştı. Nizâmiyeden üç tabur piyâde ile bin süvârî ve on iki top, redîfden de bin neferlik bir kuvvet teşkîliyle Muhammed Alem Hân ol Serdâr Gulâm Hân maiyyetinde olarak bâğîlerin üzerine yolladım. Kendim de Şûrâb yolundan gidip, Nârîn'de düşmana mülâkī olmayı kararlaştırdım. Bu hareketin bidâyetinde müessif bir vak'a hâdis oldu. Serdâr Muhammed Alem Hân öteden beri iki yüz süvârî ile umûm askerden ayrı ve ileri gitmeyi i'tiyâd etmişti. Kendisine sizin gibi bir kumandanın böyle muhâtaraya atılırcasına hareketi hilâf-ı usûldür diye mükerreren söylenilmişse de dinlemezdi. Bu sefer de ber-mu'tâd iki yüz süvârî ile ileride giderken dağların arkasında gizlenmiş iki bin Katagan süvârîsinin hücûmuna uğramış, maiyyeti, düşmanın kesreti üzerine kumandanlarını bırakıp kaçmış, yiğit

serdâr ise teslîm olmak denâetini irtikâb etmediğinden kendi gibi birkaç dilâverle maktûl düşünceye kadar çarpışmış. Bu acıklı haber orduya vâsıl olunca bir alay süvârîyi yolladım. Bunların vürûdu ve şîrâne hücûmu üzerine Kataganlılar mağlûb olarak Nârîn cihetine kaçtılar. Ve meydân-ı mukāteleye üç yüz nefer yaralı ve maktûl terkettiler.

Bu müsâdemenin ertesi günü Nârîn'de müdhiş bir mukātele vukū' buldu. Zîrâ orada düşman askerinden kırk bin süvârî toplanmıştı. Tulû'-ı şems ile başlayan mukātele ikindi vaktine kadar sürdü. Düşman dilârâne davrandı ve kirâren tecdîd-i hamle eylediyse de nihâyet firâra mecbûr oldu. Bizim tarafdan otuz neferin mecrûh ve Serdâr Gulâm ile beraber maktûl olmasına mukābil onların yaralısı ve maktûlü fazla idi. Bunun sebebi de bizim askerin muallem olması, karşıkilerin ise fenn-i harbden bî-behre bulundukları için biraraya toplanması ve toplarımıza mükemmel hedef teşkîl eylemesi idi.

Ben o gün yetiştirdiğim askerin mahâret ve muvaffakıyetiyle cidden iftihâr ettim.

§

Katagan'dan havâdis almak üzere gönderdiğim bir câsûsu, Sultân Murâd Hân tutup hapsetmişti. Bizim muzafferiyet havâdisi duyulunca bazılarının muâvenetiyle câsûs mahbesinden kurtulmuş ve bir ata binip dört na'le sürmek üzere yanıma gelebilmişti.

Biçâre gelir gelmez düşüp bayıldı. Aklı başına gelince her gün fenâ halde dayak yediğini anlattı. Cerrâhlar, soyup vücûduna bakınca kömür gibi simsiyah olduğunu gördüler. Zavallı, biraz kendini toplar toplamaz Kataganlıların muhâfaza-i nefs fikriyle hep birden hareket edeceklerini söyledi. Ben derhal Nâib Gulâm Hân Derrânî'yi –ki âkıl, fakat tenbel bir adamdı– bir mikdâr süvârî ve topçu ile Bedahşân Geçidi'ni tutmaya me'mûr ettim.

Kataganlılarca ma'rûf ve muhterem olan "Kunduz kādîsı ile Bedahşân ümerâsından iki üç zâtı da teskîn-i ahâlî için gönderdim. Ahâlî râh-ı firârın mesdûd ve askere mukābele imkânının mefkūd olduğunu anlayınca gönderdiğim zevâtın sözünü dinleyerek afv ü âtıfet istid'âsıyla nezdime geldi. Cevap olarak iki şartı hâvî bir i'lân neşrettirdim ki şart-ı evvel: Ahâlînin kendileriyle çocukları daima Afgānistân Devleti'ne sâdık kalacaklarına ve ümerâ ve rüesâsının tahrîkâtına kapılarak devlet aleyhinde bulunmayacaklarına dâir Allah'ın ve Peygamber'in nâmına yemîn etmeleri, şart-ı sânî de: Hareket-i vâkıalarının cerîmesi olmak üzere 1200000 rubiye te'diye eylemeleri idi.

Şerâit-ı mesrûdeyi bil-ittifâk kabûl ederek bana ve evlâdıma vefâdâr olacaklarını ve düşmanlarımla muhârebeye girişip, hayatta kaldıkca hizmetimde bulunacaklarını taahhüd eylediler. Ben de ale't-takrîb yirmi milyon rupiye değerindeki emvâl ü eşyâyı yine uhde-i tasarruflarında ibkā ettim ve yazılan ahidnâmeyi görmek üzere pederime yolladım.

Şu sûretle âsâyiş te'mîn olunup ahâlî memnûniyetle imrâr-ı evkāta başladı. Askerin terâküm eden maâşâtı da bittamâm tesviye olundu.

* * *

Bedahşân tâcirlerinden bazıları vardı ki Katagan ile Bedahşân'da icrâ-yı ticâret ederler ve hafta arasında süvârî olarak gider gelirlerdi. Bunların zehâb ü iyâbı esnâsında mutlakā bir iki cinâyet vukū' bulur ve yolda vurulmuş cesedler bulunurdu. Şu hâlin men'i için birkaç asker ta'yîn ettim. Ve yine askerden birkaçını ahâlî kisvesine sokup yolda gezinmelerini ve bir hücûma ma'rûz kalırlarsa karakol neferâtını imdâd çağırmalarını tenbîh eyledim.

Tebdîl askerler, oralarda dolaşırken ma'hûd tâcirlerin tecâvüzüne uğramaları üzerine istimdâd eylemişler. Karakollar da yetişerek elli kadar tüccârı esîr eylemişler ve ellerini muhkem sûrette bağlamışlar. O halde huzûruma getirilince silâhlarıyla eşyâlarını askerlere verdim. Atlarını tophâneye, yanlarındaki on bin rupiyeyi hazîneye gönderdim. Esnâ-yı isticvâbda Afgānlılardan müteneffir olmaları dolayısıyla reh-zenlik ettiklerini i'tirâf eylediler ve beheri onar bin rupiye fidye-i necât i'tâsına râzî olduklarını söylediler. Lâkin kabûl etmedim ve bî-günâh ahâlîyi öldüren bu haydûdların top ağzına bağlanmalarına emir verdim.

Bu siyâset ordu pazar yerinde icrâ olundu. Lâşelerinin **[182]** etlerini köpekler yediği gibi kemikleri de pazarın sonuna kadar meydanda kaldı.

Defn-i izâma teşebbüs edildiği sırada Mîr Cihândâr Şâh'ın mektubunu hâmilen biri geldi ki bu herif Cihândâr Şâh'ın tehdîdiyle Abdülgıyâs Hân'ın mahbesinden salıverdiği hırsız idi. Mürsil-i mektup Bedahşân tüccârının i'dâmına vâkıf olmadığı için reâyâsını nasıl bir cür'etle hapsettiğimi soruyor ve mektubunu alınca onları hâmil-i varakaya teslîmen göndermemi yazıyor, olmadığı sûrette pederime ve amcama şikâyette bulunacağını bildiriyordu. Ben bu mektubu yüksek sesle okuduktan sonra getirene:

– Mîr Cihândâr bu mektubu yazdığı vakit şuûrunda halel var mıydı? diye sordum.

– Benim pâdişâhım Mîr Sâhib, esîr ettiğiniz eşhâsı alıp bilâ-tevakkuf nezdine getirmemi emreyledi. Ve aksi takdîrde muhâlefetinize kalkışacağını da söyledi, dedi.

– Telâş etmeyiniz, hiddet buyurmayınız! Tarzında idâre-i kelâm ettimse de mütenebbih olmadı.

– Hangi cesâretle tebeamızı esîr aldınız. Onları bana teslim edin, cür'etine kalkınca, sakalıyla bıyıklarının yolunmasını ve kaşlarına kadınlar gibi rastık çekilmesini adamlarıma emrettim. Mûcebince muâmele olundu. Herifin yolunmuş sakalını, sırmalı bir kumaşa sardırdıktan sonra eline verip:

– Git efendine göster, bunu yazdığı mektubun cevâbı saysın! Dedim.

Nizâmiyeden iki tabur piyâde, iki bin süvârî ile bin Özbek süvârîsi ve bin redîf piyâde ile on iki topu Muhammed Zemân, İskender, Nâib Gulâm Ahmed hânların kumandasıyla Tâlîhân'a sevkettim.

Kumandanlar, yanlarındaki Sefîr Kenderîş'i oradan Mîr Cihândâr Şâh'ın nezdine yolladılar. Cihândâr Şâh sefîrini görür görmez, –Niye üserâyı almadan geldin? Diye söğüp saymaya başladı. Sefîr de yoluk yüzünü gösterdikten sonra sakal boğçasını önüne attı ve: Senin ahmakça sözlerini teblîğ etmenin netîcesi budur. İhtiyâtlı davranmazsanız başıma gelen yakında sizin de başınıza gelecektir dedi.

Cihândâr Şâh'ın bu haberden fenâ halde cânı sıkıldı. Şimdi asker Hânâbâd'a müteveccihen yola çıksın emrini verdi. Ne diyorsunuz? Afgān askeri Tâlîhân'a girip ahâlîyi taht-ı itâate aldı dediler. Bunu da işidince dünya Mîr Cihândâr'ın başına dar gelmeye başladı. Kurenâsı:

– Pederiniz yakasını kurtarmak fikriyle kızını bunlara tezvîc etmişti. Siz ise bilâ-teemmül haberler yolladınız! ta'rîzinde bulundular. O da:

– Siz pederimin de sebeb-i felâketi oldunuz. Şimdi ne yapılmak lâzım onu söyleyin? Dedi. Ba'de'l-istişâre mîr yanında ümerâdan yirmi zât olduğu halde kırk câriye ve kırk köle ile birâder-i Cihândâr'ın bana gönderilmesine, kezâ Çin masnûâtından ipekli kumaş ve halılarla kıymetdâr evânînin yollanılmasına, kezâ Mîr'in ma'zeret-âmîz bir mektup yazıp hemşîrelerinden birinin, yahud âilesinden bir kızının bana zevce olmak üzere teklîf edilmesine karâr verdiler.

Emîr nâçâr bu tedâbîri kabûle mecbûr olup ma'zeretnâmeyi tahrîr ettiği gibi hedâyâ ile birâderini de yola çıkardı. Bir tarafdan da bizim askerin kumandanlarına mektup gönderdi ve birâderinin benimle görüşüp kendilerine yeni bir emir gelinceye kadar harekât-ı askeriyyeye başlamamalarını ricâ etti. Kumandanlar bu recâyı kabûl eyleyerek beni mes'eleden haberdâr ve bu husûsda re'yimi istifsâr ettiler.

Mîr Cihândâr'ın birâderi üç bin nefer askerle nezdime vâsıl oldu. Evvelki mektup birâderinin sarhoşluğu zamanında yazıldığını ve kardeşinin sekr-i dâimîye mübtelâ olduğunu söyleyerek özür diledi.

Ben mütebessimâne bir tavır ile:

– Fikrimce Mîr Cihândâr'ın bu özrü sahîhdir, dedim. O sırada Tâlîhân âhâlîsiyle uğraşmak da işime gelmediğinden me'mûrîn-i vârideye şefkat ü re'fet irâesiyle hil'atler giydirdim ve emîrlerinin i'tizârını kabûl eyledim. Yalnız Cihândâr'ın âilesine kız almak teklîfini:

– Amcamın izdivâcıyla husûle gelen musâheret, iki hânedân arasında mukārenet teşkîline kifâyet eder dedim ve bu sûretle Bedahşân iğtişâşının önünü aldım.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

TEVHÎD VE İTTİHÂD

– 5 –

Ey hilkat-i mümtâz alâ ahseni takvîm!
Ey nüsha-i kübrâ, ezelî mazhar-ı tekrîm
Tekrîm ne demek bilsen o teşrîf-i İlâhî
Kim yok o cihân-ı şerefe ufk-ı tenâhî
Tahdîd edilir mi? Sıfat-ı Rabb-i kadîmdir
Güftârıdır hazret-i Kur'ân-ı Hakîmdir
Ebhâr ona nisbet olamaz katre-i nâçîz
Kur'ân'ı bilen ehl-i dil etmez bunu tecvîz
Zâhirde bakıp sanma, ki bir lafza-i âdî
Bî-şek hezeyândır hezeyân kavl-i eâdî
Tâ rûz-ı kıyâm etmede a'dâsını da'vet
(فأتُوا...)[1] diye mislinden onun aksar-ı âyet

[183] *Sensin bu cihânın şerefi, izz ü alâsı*
Zâtınla senin fahr ediyor arz u semâsı
Ârâyişisin belki onun rûhu, vücûdu
Etmiş ne için Âdem'e ta'zîm-i sücûdu
Sen olmasan o bûd ü nebûdu mütesâvî
Bir mavtin-i vahşet ki olur mesken-i âvî
Sen aslını bil aslını kim mazhar-ı "Levlâk..."
Vallâhi onun sâyesidir hilkat-i Eflâk
Kim zâde-i aşk-ı ezelî ol ervâh
Ser tâ-be-kadem ma'nî-i nûr ecmel-i eşbâh
Zâhirdir onun saltanat âlemi zâhir
"Âdet bu ki âhirde gelir bezme ekâbir"
Fıtrattaki sevdâ-yı hüsün dilde fürûzân
Bir nîm-nigâhıyla onun âteş-i sûzân
Yansın ebedî sînede âteş-i sevdâ
Aşkıyla onun tâ olayım rûh-ı musaffâ

– li-Muharririhî –

İnsaniyet: Mâdem ki zâde-i aşk-ı ezeldir; mâdem ki hamîr-i mâyesi ma'nâ-yı aşk ile yoğurulmuştur; elbette her insanın varlığında bu ma'nâdan bir şerâre olmak lâ-büddür.

Tecellî-i muhabbet herkese bir başka yüzdendir
Cihânda mazhar-ı aşk olmamış hiç kimse yoktur yok

– lâ-edrî –

Şu "hüsn" lafzının lisânda husûle getirdiği –o sihrâmîz– te'sîr nedendir? Niçin –bir seyyâle-i âteşîn gibi– derhal kalbi, dimâğı ateşlendiriyor? Rûhu teshîr ediyor? Aşk-ı maddî bu kadar müessir, bu derece sehhâr olunca ya aşk-ı ma'nevî, sevdâ-yı rûhî, garâm-ı hakīkī nasıl olmak lâzım gelir?

Aşkı sor pervâneden âyâ o bî-pervâ neden
Yanmadıkca âteş-i aşkı sükûnet bulmuyor?

– li-Muharririhî –

Sahabe-i güzîn hazerâtının (radıyallâhü an âharihim) o ma'şûk-ı ezele, o mahbûb-ı İlâhîye incizâbları, meftûniyetleri, aşk u sevdâları o derece-i bâlâterînde idi ki huzûr-ı kudsiyyet-neşûr-ı hümâyûnlarında bir insilâh-ı tâm ma'nâsını gösterirlerdi.

Cenâb-ı Ecmel-i âlem (sallallâhü aleyhi ve sellem) efendimiz hazretleri bir mihr-i münîr-i hüsn; onlar da o hûrşîd-i cihân-efrûzun envârı içinde gayb olmuş birer zerre...!

Sevdâ-zedegân-ı cemâl-i Muhammedî'den biri matâf-ı kudsiyyât olan Ravza-i Mutahhara ve Muattara[2] rû-mâl olduğu dem-i vuslatta bakınız nasıl arz-ı temdîhât ve temcîdât eder:

واجمل منك لم ترقط عين
واكمل منك لم تلد النساء
«خلقت مبرأ عن كل عيب»
«كأنك قد خلقت كما تشاء»
خوبترز و درميان خلق عالم كس نه ديد
هيچ مادر مثل اوناورده يك دريتيم
كر بديدى شرم داشتى روى وقد وكفت او

[1] Bakara, 2/23.

[2] Metinde (مصطره) şeklinde yazılmıştır.

وجه يوسف قد ابراهيم و كفتار حكيم
يا فداك الروح يا معشوق رب العالمين
يا حريص المؤمنين ويا رؤف ويا رحيم!
بندهء ناجيز فخرالدين اورا كن شفيع
آن دم واكر بتامن شدة النار الجحيم

Aklın var ise gel onu sev! Ol ona âşık
Ma'şûk-ı yegâne bu ki can vermeye lâyık

Öyle bir ulvî fıtrat, öyle bir kudsî hilkat ki sanki zât-ı hümâyûn-ı risâlet-penâh-ı a'zamîleri (aleyhissalâtü vesselâm) intihâb ü ihtiyâr buyurmuşlardır! Ne âşıkāne temcîd! Ne vâlihâne tahmîd!

هنيألك عشق النبى محمد
علوت على عرش الوصال مخلد

Sultânü'l-âşıkīn Hazret-i Celâl el-hakku ve'd-dînin aşk ateşleri, sevdâ kıvılcımları püsküren şu hitâbe-i kudsîleri ne hired-sûzdur:

اقتلونى اقتلونى يا ثقاة!
ان فى قتلى حياةً فى حياة
يا منير الخد يا روح البقا
اجتذب روحى وجدلى باللقا
لى حبيب حبه يشوى الحشا
لويشا يمشى على عينى مشا

İşte bu: Deryâ-yı bî-pâyân-ı aşkın bir mevce-i tûfân-nümûnu! İşte bu: Âteş-i sevdânın –vücûd-ı mâ-sivâyı yakıp hâkister eden– bir şerâre-i füsûnu!

Allah ... Allâh!

لى حبيب حبه يشوى الحشا
لويشا يمشى على عينى مشا

Bu nasıl söz! Nasıl terkîb! Nasıl ma'nâ!
Ey celâl-i hakk u din ey tâcdâr-ı âşıkīn!
Meşrebimce sensin Allah'ın velîyy-i ekberi

ای، كه تو كنجينهء اسرار حق!
ای، كه تو آبينهء انوار حق
ای، كه تو در نشهء اولى ولى
شاهدم نامت، كه اوشد منجلى
ای، كه تو غواض دريای لدن
زان بياوردى لآلئ سخن
جيست اين سودای حيرت بخش خوش
بحر عشق - الله اكبر! - در خروش
.....
غمزه كردى با مرا خاموش! بلى!
من ترا كردم فدا جانم امين
تو فدای رحمة للعالمين

– li-Muharririhî –

— —

Evs ve Hazrec

Bu iki muhterem isim, Medîne-i Münevvere sükkân-ı aslîsine mahsûsdur ki iki kabîle, iki birâder âilesidir: Evsîler, Hazrecîler.

Bu iki birâder-zâdeler arasında –zamân-ı câhiliyyette birçok vekāyi'-i hûnîn cereyân etmiş, târîhin o vahşet-nümûn sahîfeleri üzerine kanlı mersiyelerle kaydolunmuş olmak cihetiyle– kadîm bir adâvet vardı. Dîn-i Hakk'a şerefyâb-ı ihtidâ olduktan sonra o eski âteş-i adâvet tedrîcen remâd-ı sükûnete girmiş, büsbütün sönmeye yüz tutmuştu. Birgün aralarında cereyân eden bir mükâleme –gittikce şiddetini artırarak– nihâyet münâzaaya münkalib olarak o şerâre-i adâvet parlamış eller kılıçların kabzalarına konmuş, mukāteleye ramak kalmış! Keyfiyet derhal hâk-i pâ-yı cenâb-ı Peygamber-i a'zamîye (aleyhissalâtü vesselâm) arz olunur; teşrîf-i hümâyûnlarıyla âteş-i fitne söner. Lütfen barıştırılır, öpüştürülür, bu hâdise üzerine şu âyet-i celîle şerefbahş-ı nüzûl olur:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا! [1]

"Ey mü'min kullarım! Hablullâhi'l-metîn olan hazret-i Kur'ân-ı mübîne hepiniz birden dört el ile i'tisâm ediniz! Sımsıkı sarılınız! Sakın ondan ayrılıp da her biriniz bir râh-ı nâr-ı fitneye gitmeyiniz! Onlar sizin düşman-ı ezelîniz olan şeytan yollarıdır."

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا [2]

"Allah'ın size ifâza ve ibzâl buyurduğu ni'metini, ni'met-i îmân ve İslâm'ını, sevgili Resûl-i zî-şâna şeref-i bî-behâ-yı sohbet ü saâdeti der-hâtır ediniz! Der-hâtır ediniz ki siz birbirinize düşmandınız! Yekdiğerinizi hayvan gibi boğazlıyor, sibâ-ı müfterise gibi paralıyordunuz! Birbirinize zerre kadar merhamet ve şefkatiniz yok idi. Fakīr ü zelîl idiniz! Allah, sizin kalblerinizi te'lîf etti. Sizi livâül-hamd-i tevhîd altında birleştirip barıştırdı, öpüştürdü. Allah'ın şu ni'met-i uzmâsı sâyesinde kardeş, din kardeşi olduğunuz halde sabâhu'l-hayr-ı fevz ü felâha dâhil oldunuz! Siz müdhiş bir hizlân ü hüsrân uçurumu kenârında dûzah-ı kahr u intikāma yuvarlanıp düşmek üzere iken Allah sizi yed-i yümn-i merhametiyle çekip kurtardı. Siz bu azîm lutf u ihsânın kadrini biliniz! Kavlen, fi'len ve amelen şükrediniz ki Allah da size ni'metini ziyâdeleştirsin!" İnsan, düştüğü şu mazîk unsuru içinde bazen o kadar bunalıyor, kendisinden o kadar geçiyor ki âdetâ mevcûdiyetini hayvâniyetinden ibâret görüyor. Fakat imdâd-ı İlâhî yetişir, onu o derk-i esfelden çekip yine serîr-i insâniyyetine ıs'âd ediyor. İşte bu hâdise de bu kadarla geldi geçti.

Bu âyet-i celîlenin on dördüncü asr-ı hicrî müslümanlarına tarz-ı hitâbını makālenin sonlarına bırakmayı muvâfık gördüm.

Mehmed Fahreddin

---

[1] Âl-i İmrân, 3/103.
[2] Âl-i İmrân, 3/103.

TEMÂSÎL-İ ESLÂFDAN:

Gazzâlî

Bülend bir cebhe lâhûtî zî-meâliyle
Eder ilhâm-ı haşyet dilde rûh-ı kemâliyle
Odur bir muhterem fıtrat ki fikr-i imtisâliyle
Susar hengâmeler bir dem nigâh-ı infiâliyle
Yürür yalnız, fakat: Bir mevkib-i kudsî celâliyle

Açılmış râz-ı hilkat pîş-i irfân ü dehâsında
Bırakmış arş-ı idrâki nişîb-i i'tilâsında
Tulû' etmekte rengârenk hakîkatler semâsında
Gezer bir rûh-ı ulvî zîr ü bâlâ-yı hevâsında
Okur esrâr-ı mevcûdâtı subhunda, mesâsında
Ezelle ittihâd etmiş ebed, mevc urmada envâr

"Nizâmiyye"[*] *odur evreng-i ilmîsi fakat: Nâ-kâm...*
Ona ârâm-bahş olmazdı işte en büyük bir tâm ..
Sükûn-i kalbini târâc ederdi şehper-i ilhâm
Nihâyet oldu hâmûn-ı talebde hüccetü'l-İslâm
Garîb ü bî-nevâ, âvâre bir derviş-i bî-ârâm
Fakat kalkmıştı artık dîdesinden perde-i pindâr

Bu feyz-i akdesin mahsûlü ... "İhyâü Ulûmi'd-dîn"
Onun her safhası gûyâ semâvî levha-i tebyîn
Lisân-ı gayb-ı hâtifdir ki eyler dilleri teskîn
Olur şehbâl-ı Cibrîl'e sutûru nakşe-i tezyîn
Eder ilhâm-ı rûh-ı dîn-i İslâm'ı verir temkîn...
Nikâb-ı istitârı çehresinden kaldırır esrâr..

[185] *Sehâb-ı âlem-i bâlâ: Başında leffe-i beyzâ*
Yaşar fevka'l-beşer bir âlem-i kudsîde bî-hemtâ
Onun pîşânî-i ulvîsi nûr-ı zâta bir meclâ
Hitâb eyler beşer ser-germ iken bir rûh-ı müstesnâ...
Gazâlî nâmını yâd eyledikce hiss-i hürmetle
Geçer timsâl-i ulvîsi hayâlimden bu hâletle

Bandırma **Şerefüddin**

Açık Mektup

SEYYÂH-I ŞEHÎR ABDÜRREŞİD İBRAHİM EFENDİ'YE

Âlem-i İslâm nâm eser münâsebetiyle

Muhterem Üstâd!

Cihân-ı insâniyyet ve İslâmiyyet'e ihdâ buyurduğunuz *Âlem-i İslâm* nâmındaki eser-i âlînizin birinci cildi hitâma ereli çok zaman oldu.

Eğer hâfızam beni aldatmıyorsa seyâhatnâmenizin en son nüshasında iki üç ay kadar zarûrî bir fâsıladan sonra mezkûr eserin ikinci cildinin de neşrine ibtidâr edileceğini i'lân etmiştiniz.

Eseriniz, pek parlak, müntericâtı ulvî, âlem-i İslâm için cidden fâide-bahş idi.

Eserinizin birinci numaralı nüshası Edirne'mize bilhassa *Yeni Edirne Gazetesi* İdârehânesi'ne gönderildiği zaman *Yeni Edirne Gazetesi* Müdîri Şevket Bey Efendi'den gördüğüm müsââde üzerine şu eser hakkında mezkûr gazeteye uzunca bir bend neşrederek eserinizi fevkalâde alkışlamış, bir müslüman ve Osmanlı seyyâhı kaleminden çıkan her bir satırı Osmanlı[lı]k ve Müslümanlık için bir ders-i teyakkuz[1] u intibâh olması dolayısıyla bir harâret-i fevkalâde ile müştâkân-ı ma'rifete işittirmek vazîfesinden geri durmamış idim.

Görünüşe ve mütâlaâtımıza nazaran eserin mevzûu bu kadar zamandan beri iltizâm-ı sükût olunacak kadar fakîr değildi. Dâire-i cevelân pek vâsi', zemîn-i ma'rifet pek zengin, müteammik bir müdakkık için herşey mebzul. Hele zât-ı fâzılânelerini Japonya'nın o feyyâz sâhaları üzerinde dönüp dolaşmaya sevkeden esbâb o kadar bâlâter ve kıymetli idi ki eserin birinci cildinin hitâmına kadar olan mütalaasından da yakinen istidlâl olunduğuna göre eserin böyle bir tevkîf devresinde uzun müddet kalmasına ihtimâl verilemiyordu. Rûh-ı beşerin bir sa'y-i dâimî ile yorulmaz bir ikdâmla ne derecelere kadar nâ-mağlûb bir kuvveti olduğunu biz bu eserde her türlü azametiyle gördük, okuduk. Şuûnât içinde perde-pûş-ı fenâ olan milletlerin tefsir-i ma'rifetle kâmet-nümâ-yı kemâl olmaya başladığını, insanların, hükûmetlerin ma'rifete, kuvvete hürmetle başeğmeye mecbûr olduklarını yine bu eserde mütâlaa eyledik. Şarklıyız, Asyalıyız. Buradan yükselen bu neyyir-i ma'rifetin bizde hâsıl edeceği te'sîr başkadır. Her müşkil karşısında hissiyât-ı milliyyelerinden iktibâs eyledikleri bir kuvvetle bir varlık göstermeye çalışan Japonları, o muhterem insanları biz bu eserde yakından görmüş gibi tanıdık. Az zaman evvellerine kadar Avrupa nazarında bir mevki'-i siyâsîsi olmak şöyle dursun sahâif-i matbûâtta isimlerine tesâdüf edilmeyen Japon kavmini medâric-i i'tilâda hükûmetlerine, milliyetlerine nasıl bir mevki'-i şeref kazandırdığını bir müslüman eseri olan bu eserde tanımış olduk.

Bir kişver, bir memleket halkının teşârük-i ef'âl ü âmâl ile meydana gelen mahsûl-i bedâyiini toplayarak büzûrâtını müstaid bir sâha üzerine saçmak istemekle fikirde, azimde vukū' bulan bir kuvvete karşı olan mâniadaki çürüklüğü nâtık ahvâl-i ümem olan târîh Japonlar'da gösterdiği âsâr-ı tekemmülât ile bize bir daha irâe etmek lutfunda bulundu.

Hayât-ı milliyye ve kavmiyyenin bir nevm-i sübâtîden kurtularak tesrî'-i âsâr-ı istikmâl ve teşyîd-i mebnâ-yı kemâle muvaffakiyetle izhâr-ı tecellîsi esbâbı saâdetle memzûc bir hayat kazanmak arzusunu besleyen milletlere bir seyâhatnâmenin sutûr-ı rengîni üzerinde havârık-nümâ-yı ibret olur. Zavallı beşeriyetin rûh-ı mevcûdiyyeti bazı mesâib-i siyâsiyye ile dermansız kalır ki rûh-ı mevcûdiyyetteki o karârsızlık bir inhitât-ı elîm ile inbisât ü inkişâf cihetlerine doğru alacağı şekl-i kat'iyyeti bir intibaha iktirân etmek sûretiyle hissiyât-ı milliyyeye musavver seyâhatnâme sütûnlarında görür. Artık bundan sonra eğer uzviyet-i ictimâiyyenin hüsn-i idâresi ve

[*] Nizâmülmülk tarafından Bağdad'da binâ olunan Medrese-i Nizâmiyye.

[1] Metinde (تنقيط) şeklinde yazılmıştır.

idâmesi bilinirse muhît-ı refâh u servetleri derecesinde şân ü şerefle lâmiadâr olacak bir hâletin sabâh-ı infilâkı devresi yüzgöstermeye başlar.

Hakk u hakîkatin huzûr-ı izzetinde:

مشکلی نیست که آسان نشود

مرد باید که هر آسان نشود

gibi düstûr ve avâmil-i hikmeti husûl-i makāsıd-ı hakîkıyye için kabûlde henüz bir vâdî-i irtiyâb ü tereddüdde bulunmağla mütehâşî ve muhteriz bulunan hey'et-i ictimâiyyenin imhâ-yı meskenetle sanâyi', ticâret, zirâat gibi rûh-ı saâdeti hâsıl edecek sevâık yine bundan sonra bir sâha-i imkân üze[ri]nde tecellî-yâb-ı kemâl olur gider.

Üstâdım-ı muhterem!

Hiç durmayınız! Siz hemen yazınız. Öyle zannederim ki şimdiye kadar olan muvaffakıyâtınızın iltizâm-ı sükût ile şâibedâr olmasını bit-tabi' istemezsiniz. Zîrâ bir ihtilâc-ı asabiyyetle cûşiş-nümâ-yı hayret olan ebnâ-yı zaman tarafından:

İbzâl-i mesâîde kusûr etme ki olmuş
Vâbeste bu âlemde sükûtun harekâta
Mevtâ yakışır var ise râhat döşeğinde
İkdâm ü tahammül gerek erbâb-ı hayâta
Gibi bir hitâba mazhar olacağınızdan korkarım.

Edirne Maârif Başkâtibi

Osman Nuri

[186]

Sırâtımüstakīm – Abdürreşid Efendi hazretlerinin intibâh-ı İslâm uğrunda gösterdiği ikdâm ü tahammülün, fedâkârlığın onda birini olsun her müslüman ibrâz edebilseydi bugün hayât-ı İslâm başka türlü revnak-nümûn olurdu. Biz hazret ile görüşeli beri gördüğü işleri ta'dâd edecek, yazacak olsak büyücek bir kitap teşkîl eder. Hazretin sâha-i mesâîsi pek vâsi'dir. Kendisini biz hiçbir zaman kûşe-i istirâhatte gördüğümüzü hatırlamıyoruz. *Âlem-i İslâm*'ın ikinci ve üçüncü cildlere âid notlarını cem' u te'lîf etmek husûsunda – kāri'lerin birinci cild hakkında gösterdikleri lâ-kaydîye ve bu sebeble uğradığı zarara rağmen– pek çok çalışmıştır. Zîrâ ikinci cildin Mezâhib-i İslâmiyye faslı pek ehemmiyetlidir; Hindistan'daki bütün İslâm mezhebleri hakkında birçok tetebbuât ve tedkīkātı muhtevîdir ve bu münâsebetle bütün dünyadaki mezâhib-i İslâmiyye-i hâzıra hakkında da ma'lûmât verilmiştir.

Fakat bugün böyle büyük ve ciddî eserlerin neşri ne kadar fedâkârlığa mütevakkıf olduğu tecrübe edenlerce ma'lûmdur. Çünkü ciddî eserler halkımızca pek az rağbete mazhar oluyor. Çok mühim ve nâfi' eserler vardır ki bugün neşrine müellifleri cesâret edemiyorlar. Çok kişilerde ancak hezeliyâta, fâidesiz, esâssız şeylere inhimâk görülüyor. Ciddî eserler masraflarını bile te'mîn edemiyor. Müellifleri ye'se dûçâr eden, şevk ve gayretlerini kesr eyleyen işte bu gibi hâllerdir. Senelerce tetebbuâtta bulunan, birçok masraflara dûçâr olan müellif, üzerine bir de kâğıd ve matbaa masraflarına boğulursa –doğrusu– me'yûs olmamak, şevk ve gayreti kırılmamak mümkün değildir. Bâ-husûs ki müellifler, hemen umûmiyetle, böyle fuzûlî masraflara tahammül edecek kadar paralı olmazlar. Onun için ciddî eserlerin sâha-i intişâra çıkamamasında bir kusûr varsa efrâd-ı millete âiddir.

Dünyada herşey arz ve taleb kāidesine tâbi'dir. Halkın seviyesi temâyülât-ı rûhiyyesi matbûâtı üzerinde de hükümrândır. Bizde, matbûât-ı ciddiyye lâyık olduğu hürmet ve müzâhereti maatteessüf henüz göremedi.

Diğer milletlerde böyle değildir, onlar ciddî ve sâhib-i meslek matbûâtı o kadar fedâkârâne himâye ederler ki bu hamiyet-i milliyyelerine gıbta etmemek mümkün olmuyor; geçen gün bir arkadaşımız söylüyordu: Mahallelerinde okumak bilmeyen bir Ermeni Kafkasya'da münteşir Ermenice bir gazeteye abone olmuş.

"Okumak bilmediğin halde gazeteyi ne yapacaksın?" suâline karşı verdiği cevâba dikkat buyurulsun; demiş ki: "Vâkıâ ben okumak bilmem, fakat bizim komşuya geliyor, ara sıra bana okuyor; milletimiz için çok güzel ve fâideli şeyler yazdığını gördüm. Hayatını te'mîne medâr olmak üzere ben de abone oldum."

İşte böyle milletlerin müellifleri kâğıd ve matbaa masrafını düşünmezler. Bunun için o mektup Abdürreşid Efendi'ye hitâben değil, efrâd-ı millete hitâben yazılsaydı daha muvâfık olurdu.

Abdürreşid Efendi muhârebe-i hâzıra münâsebetiyle şimdi Afrika kabâili arasındadır. İnşâallâh avdetlerinde *Âlem-i İslâm*'ın 2, 3 ve 4 üncü cildleri hep birlikte neşrolunur.

BÜTÜN İSLÂM KARDEŞLERİMİZE

İskoçya'da Edinburg'da Abdüllatîf Saîd Efendi tarafından bir iâne cem'iyeti teşkîl edilmiş ve bu cem'iyet bervech-i âtî bir beyânnâme yazarak bunu muhtelif lisânlarda bütün akvâm-ı İslâmiyye arasında neşreylemiştir:

Size şu satırlar pek büyük bir tehlike zamanında yazılıyor. O yalnız bir tehlikedir. Fakat yarın mahvımızı mûcib olacak bir musîbet şeklini alabilir.

Gāib edilecek hiçbir dakīka yoktur. Bu yazılan satırların ehemmiyetini nazar-ı i'tibâra alarak vaktinizi boş geçirmeyiniz. Dünyanın her tarafında bulunan müslümanlar ellerinden geldiği kadar hâl-i buhranda ve tehlikede bulunan Osmanlı Hükûmeti'ne muâvenet etmeye çalışıyorlar. İşte biz de burada muhtelif memleketlere mensûb İslâmlar; şu âciz tasavvurumuzu size arzediyoruz. Her ne kadar bizim isimlerimizde mevki'-i intişâra vaz' olunacaksa da, bu hakîkatte hiçbir fikre müsteniden değil; bu yalnız her bir İslâmın diğer din kardeşlerinden edeceği mühim bir ricâdır.

Tertîb pek basîttir. Fakat mühim bir netâyic tevlîd edeceği için ehemmiyetlidir. Eğer hakīkī sûrette çalışılırsa âleme bir daha kat'î sûrette gösterilir ki: İslâmiyet bir hülyâ, cansız bir vücûd değil, fakat hakīkat adalâtı hâlâ kavî müdhîş bir bâzûdur. Teklîfimiz ve recâmız, önümüzdeki kurban bayramında "Âlem-i İslâm'ın kurban bayramı Osmanlı Donanma i'ânesi" nâmına dünyada mevcûd her bir cami'de i'âne

toplanmasıdır. Bu teklîfimiz pek tabîdir ki Türkiye'ye münhasır kalmayacaktır. Hindistan'a, Mısır'a, İran'a ve daha birçok yerlere bu mektubun aynı, muhtelif lisânlara tercüme edilip gazetelere gönderildi. Kendilerine göndermediğimiz gazete sâhibleri ise ictinâb edemediğimiz bu kusûrumuzu afveder ve haberdâr olur olmaz, cerîdelerinin ufak bir kısmını teklîfimize tahsîs ederek büyük bir iyilik etmiş olurlar. İâne toplanmasında az çok bir intizâm te'mîn edebilmek için nazar-ı dikkatinizi âtîdeki usûle celb etmek isteriz.

Her bir câmi'in cemâati imamla beraber istişâre ederek iâneyi toplamak için üç dört zât ta'yîn etsin. Şu halde bayram günü hemen namaz ve duâdan sonra intihâb edilen zevât cemâati dolaşarak herkesin iktidârına göre verebileceği iâneyi toplasın. Sonra iânenin mikdârından cemâati haberdâr etsin. Ve üç tabaka kâğıd alarak âtîdeki vechile lüzûmu olan tafsîlâtı tahrîr etsin:

Câmi'in ismi; bulunduğu mahallin ismi; şehrin ismi; memleketin ismi; iâne toplayan zevât; imam, şâhidler… Yazılan bu üç kopyadan birisi mevkiin mühim bir gazetesine, diğerisi İstanbul'da Donanma-yı **[187]** Osmanî Cem'iyyeti'ne, üçüncüsü de mektubumuzun nihâyetinde bulunan cem'iyet adresine irsâl edilsin.

Artık burada bizim yapacağımız bir şey kalıyor ki o da şu tasavvurun kemâl-i muvaffakıyyetle icrâ olunabilmesi için elinizden geldiği kadar muâvenette kusûr etmemenizi ricâdır. Yoldaki dilenciye beş on para atar gibi bu vazifenizde[n] kaçmayınız. Veriniz! Çünkü bu verilen paralar sizin hayatınızı, hayattan daha mukaddes olan nâmûsunuzu ve hepsinden büyük olan İslâmiyet'i kurtaracak, çünkü bu dakîkada hepsi tehlikededir. Esâsen nâmûssuz hayat yaşamaya değmez. İşte biz size bu felâketleri bu tehlikeleri göstererek vazîfenizi der-hâtır ettirmekten mâadâ bir şey yapmıyoruz.

Ecnebi devletlerin elinde bugün birçok İslâm memleketleri vardır. İslâmlara oralarda hürmet ve riâyet edildiğini işitiyoruz. Fakat emîn olunuz ki İslâmların hâiz oldukları i'tibâr onların indinde İslâm oldukları için değil, lâkin diğer din kardeşlerinin dünyaya hâkim devletler arasında elân mevcûd bulunduğu içindir.

Eğer İslâm hükûmetleri mahvolursa bizim de, bir zaman büyük fakat bugün düşen milletler sırasına sukût edeceğimiz pek tabîîdir.

İtalya'nın vahşiyâne tecâvüzlerine Türkiye tarafından mukābele edilememesi Türkiye'nin bir donanmaya adem-i mâlikiyyetinden ileri geldiği herkesce ma'lûmdur. Bir Alman gazetesi: "Osmanlıların elinde altı "Drednot" bulunsa idi harbin safahâtı büsbütün başka türlü olurdu" demesinde ne kadar bir hakîkat gizlidir.

Artık yeter! Bu âcizlik daha devam etmesin. Bugün İtalya tecâvüz ediyor. Bugün muvaffak olmasa bile biz böyle kaldığımız halde yarın bir diğerinin tecâvüz edeceği bîiştibâhdır. *Tanin*'in dediği gibi: "Avrupa devletlerince muâhedât hîn-i hâcetlerinde yırtılabilmek üzere îcâd edilmiş âlât-ı kizb ü hîledir."

Osmanlılar hükûmetlerini kuvvetlendirmeye çalışıyorlar. Bir İngiliz gazetesinin İstanbul muhâbiri şöyle ma'lûmât veriyor: En büyük vatanperverlik Türk kadınları tarafından ibrâz ediliyor. Donanmaya muâvenet için birçoğu mücevherâtını ve zî-kıymet eşyâlarını fedâ ediyorlar. Nüfûz sâhibi Türk muharrirelerinden biri hemşîrelerine hitâben yazdığı açık bir mektupta derin bir hiss-i vatanperverâne ile diyor ki: "Erkeklerimiz vatanı müdâfaa için uzaklara gidiyor, ateşlere atılıyor. Biz neden burada vatanı muhâfazaya gayret etmeyelim? Mukaddes vatanın düşman ayaklarıyla çiğnendiğini görmekten ise düşman kurşunlarıyla ölmek bizim için daha evlâdır." Bu his Türkiye'nin her köşesinde aynı te'sîri icrâ ediyor.

Ey İslâmiyet! Bugünkü tehlike yalnız Osmanlılara, yalnız bir İslâm hükümetine münhasır değildir. Asırlardan beri pâyidâr olan İslâmiyet'e âiddir.

Osmanlıların hayatı, İslâmiyet'in hayatıdır ve onun inkırâzı, İslâmiyet'in inkırâzı ve sükûtu demektir.

İster misiniz ki: Evlâdlarınız öldürülsün, âileleriniz, mukaddes tanıdığınız herşeyler ecnebilerin ayakları altında çiğnensin, memleketiniz harâb olsun ve İslâmiyet ebediyen sönsün ve sonra herşeyin üzerinde, mukaddes tanılan her bir mahallin üstünde bir ecnebi bayrağının kanlı saçakları temevvüc etsin? Hayır! Her zaman hayır! Elbet Osmanlılar ilerileyecek ve elbet o vâsıta ile İslâmiyet de ilerileyecektir. Çünkü rûh-ı İslâm bunlara karşı, hepimizi tehdîd eden bu tehlikelere karşı elbet lâ-kayd kalamaz ve kalmayacaktır. İşte o kanâat-i vicdâniyye bize bu satırları yazdırdı.

Veriniz! Her zaman veriniz! Veriniz ki İslâmiyet ilel-ebed pâyidâr kalsın!

Cem'iyet mürettibi Abdüllatîf Saîd (Haydarâbâd Dekkan - Hindistan), Halil Âlî (Dersaâdet), Hasan İbâdî (Kandiye-Girid), Mustafa Mâhir (el-İskenderiye), Hüseyin Nusret (bil-Kāhire), Mirzâ Zamîr Big (Kâbil-Afgānistân).

University Union
Edinburg, Scotland

HAMİYET-İ DÎNİYYE VE GAYRET-İ İSLÂMİYYEYİ GÖSTERECEK GÜN BUGÜNDÜR

Eğin İttihâd ve Teâvün Kulübü Dersaâdet Merkezi'nin Eğinlilere ve bütün vatandaşlara hitâbesi.

Bismillâhirrahmânirrahîm

Ey din kardeşler!

"Senevî yüz bin kuruşu mütecâviz olan tarîk bedelâtı nısfının beş sene müddetle beher sene donanmamıza hamiyyeten iâne edilmesi hakkında" âteşîn bir hummâ-yı hamiyyetle, hamiyet-i dîniyye ve Kur'âniyye ile yazdığınız fî 7 Teşrînievvel sene 237 târîh ve 1251 numaralı telgrafnâmenizi aldık, derin bir hiss-i meserretle gözyaşları dökerek okuduk. Başta makām-ı akdes-i Hilâfet-i Muhammediyye olmak üzere bütün cihân-ı İslâmın selâmetine, saâdetine duâlar ettik.

Ey din kardeşler!

Biz, sevgili peyâmberimiz sultân-ı kişver-i levlâk aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretlerinin ümmeti evlâdıyız, biz mefhar-i kâinât aleyhi efdalü's-salavât ve ekmelü't-tahiyyât ve ecmelü't-teslîmât efendimiz hazretlerini pederimizden, evlâdımızdan, bütün kâinâttan hattâ kendi canımızdan ziyâde sever ve uğur-ı hümâyûn-ı cenâb-ı risâlet-penâh-ı a'zamîlerine güle güle fedâ-yı cânı cihânlardan **[188]** büyük, arş-ı a'lâdan yüksek bir şeref-i bî-bahâ biliriz ve öyledir de.

Lisân-ı akdes-i cenâb-ı Resûl-i kibriyâdan şeref-efzâ-yı sünûh u sudûr olan "Sizden hiç biriniz imânın zevk-ı kemâlini tadamaz, rütbe-i ulyâ-yı şühûduna vâsıl olamaz; tâ ki ben ona pederinden, evlâdından ve bütün cihân-ı insâniyyetten sevgili olayım." (*Buhârî* – Kitâbü'l-imân) hadîs-i şerîfini pîş-i nazar-ı im'âna alalım. Bu öyle bir nefha-i vahy-i İlâhî, öyle bir düstûr-ı irşâd-ı cenâb-ı Risâlet-penâhîdir ki, hükmüne itâat, dâreynde mûcib-i selâmet ü saâdet olur. Biz: Mü'minler eğer Veliyy-i ni'met-i hidâyet aleyhissalavâtü vesselâm efendimiz hazretlerini pederimizden evlâdımızdan, bütün kâinâttan ziyâde sever ve uğur-ı hümâyûnlarına güle güle fedâ-yı cânın büyük, pek büyük bir şeref olduğunu bihakkın takdîr edersek işte o dakîkada yaşamaya karar vermiş oluruz.

Kelimetullâh'ın azamet-i şânını, risâlet-i kübrâ-yı Muhammediyyenin ulviyet-i ünvânını muhâfaza emrinde bir cân, bir rûh, bir fikir, bir emel, bir vücûd, bir bünyân-ı mersûs-ı ittihâd olan otuz milyon mü'min ve muvahhide hangi düşman yan gözle bakabilir? Hangi hasım meydan okuyabilir?

Ölümü gözüne almış, hayır ölümü istihfâf ve istihkār etmiş bir milletin –ki o da ancak millet-i İslâmiyye olabilir– meydân-ı fedâkârîde karşısına çıkacak kim tasavvur olunabilir?

Görülmez mi: Bir insan ölümü gözüne alıp da meydana çıkınca bütün memleket halkını hayrette bırakıyor.

Yaşamak için ölmeyi gözüne almalı. İşte bu, biz mü'minlerin düstûr-ı dîni ve *Kur'ân*ısidir. Allah bize bu ihtisâsât-ı ulviyye-i dîniyye ile mütehassis, bu nusret-i kudsiyye-i İslâmiyye ile meftûr olmak i'tibâriyle emr ü fermân buyuruyor: Habl-i metîn-i *Kur'ân*'a dört el ile i'tisâm: Ebedî ittihâd. Resûl-i zî-şânın (aleyhissalâtü vesselâm) isrine ahlâken, ef'âlen ittibâ' u iktidâ. Şevket-i İslâmiyyenin kesrini hayât-ı tabîiyye-i dîniyyenin za'fını mûcib hilâflardan, tefrikalardan, şikāk u nifâktan be-gāyet tevakkī ve ictinâb.

Mü'minler cesed gibidir. Cesedin a'zâsından herhangi birine bir elem erişse de ağrımaya, sızlamaya başlasa bütün a'zâ-yı cesed derhal o elemi hisseder. O ağrıyı duyar.

"İşte mü'minler de yekdiğerine meveddet ü muhabbette, merhamet ü âtıfette böyledir. Birinin veya bir kısmının başına bir felâket gelince kısm-ı diğeri eşk-i teessür dökerek derhal felâketzedelerin imdâdına şitâbân olurlar." (*Buhârî,* Kitâbü'l-edeb.)

"Mü'minler o envâr-ı şefkat ü merhamet-i İlâhiyyemden mahlûk hâs kullarımdır ki, bir kısmı dûçâr-ı bağy ü zulm olunca kısm-ı diğeri derhal onların yardımlarına koşarlar." (Sûre-i celîle-i Şûrâ.)

Ey din kardeşler!

Allah'ımızın ezelî bir hitâbı olan hazret-i *Kur'ân* ebedî bir hüden li'l-müttekîndir. Biz bu misbâh-ı münîr-i hidâyeti yed-i yemîn-i takdîs ü ihtirâmımıza alır da sırât-ı müstakīm-i hakka düzülürsek şübhesizdir ki, ka'be-i âmâlimize âmâl-i selâmet ü saâdetimize vâsıl oluruz.

Fakat efsûs ki almıyoruz. Efsûs ki sırât-ı müstakīm-i hakka düzülmüyoruz. Eğer almış olaydık hiç üç yüz milyon din kardeşlerimiz Avrupa medeniyet-i kâzibesinin zencîr-i vahşetine düşer miydi?

Habl-i İlâhî'ye dört el ile sarılmış olaydık bugün değil üç yüz milyon hattâ üç kişi bile o pençe-i esâret altında inlemezdi, Dîn-i İslâm'ın hayât-ı tıbbiyye-i [tabîiyye-i!] hakīkiyyesi hürriyettir esâret değil. Hâkimiyettir mahkûmiyet değil. Saâdettir felâket değil, izzettir zillet değil. Faâliyettir atâlet değil. Hayât-ı tıbbiyye-i [tabîiyye-i!] İslâm bütün şümul-i ma'nâsıyla ulviyettir, şevket ü azamettir. İkbâl ü iclâldir.

İşte bugün de canavardan yırtıcı kaplandan müfteris cellâddan vahşî bir düşmanımız ansızın Trablusgarb'ımıza hücûm etti. Onu kanlı kanlı dişleri arasına aldı yutmak istiyor. İki milyon din kardeşlerimizi zencîr-i esâretine geçirmeye çalışıyor, işte bu, Girid'in kalbimize açtığı derin yaranın üzerine biber oldu. Fakat asıl dikkate alınacak mühim gāyet mühim bir hakīkat var ki o da ittihâd emel-i mukaddes ü muazzezidir, bu emr-i celîl-i *Kur'ân*, bu fermân-ı kudsî-i i'tisâmdır.

İtalya'nın Trablusgarb'ı istîlâya kalkışması, Avrupa hey'et-i düveliyyesinin buna işâret-i muvâfakati mücerred ittihâd ümîdini kalbimizden silmek o emel-i mukaddes-i Kur'ânîyi rûhumuzdan çekip almak, öldürüp Trablusgarb'da gömmektir.

Buna karşı lâ-kayd kalmak ne demektir biliyor musunuz? Fermân-ı celîl-i i'tisâmı Kur'ân-ı hakîmden silip kaldırmaktır.

Kur'ân-ı hakîmin bir harfine taarruz hepsine tecâvüzdür. Çünkü hazret-i Kur'ân "Küll"dür "Küllî" değil.

En basit akıllar da bilir ki hak, kuvvetle kāimdir. Kuvvet de hakla kāimdir. Bize Allah i'dâd-ı kuvvetle, ittihâd-ı uhuvvetle, hıfz-ı dîn, hıfz-ı nâmûs, hıfz-ı vatanla emr ü fermân buyuruyor. İşte bugün Girid'imizin, Trablus'umuzun dûçâr olduğu felâketler mücerred donanmasızlık yüzündendir. Biz donanmasız oldukca vatanımızı muhâfaza edemeyeceğiz. Böyle belâdan belâya felâketten felâkete yuvarlanıp duracağız. Bu emr-i azîm öyle ağır bir yüktür ki öyle birkaç yüz birkaç bin birkaç yüz bin kişi kaldıramaz.

Kuvvet, "yük"ün ağırlığına karşı olur ve illâ "yük" kalkmaz olduğu yerde kalır.

Şimdi hamiyet-i dîniyye bu donanma yükünün ağırlığına göre olmalı, herkes her mü'min kendi varlığına, kudretine, servetine göre dîn-i İlâhîye yardım etmelidir. Bu bâbda gayr-i müslim vatandaşlarımız da aynı bizim mevki'-i hamiyyetimizdedir. Çünkü bu bâbdaki ehâdîs-i şerîfe mantûkunca hukukları hukukumuz, nâmûsları nâmûsumuzdur. Onların kalblerini zerre kadar kırmak, incitmek bize **[189]**

harâmdır. Mâdem ki Cenâb-ı Hak *Kur'ân*-ı hakîminde benî Âdem'*e tekrîm* ü teşrîf buyurduğunu söylüyor. Mâdem ki insanlar cenâb-ı Âdem'in oğullarıdır. O halde hepsi bir u-huvvet-i mutlaka dâiresi içindedir.

Bizim dînimiz dîn-i ahlâk, dîn-i insâniyyet, dîn-i medeniyyettir.

Cenâb-ı mihr-i cihân-efrûz-ı risâlet aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz hazretleri buyuruyorlar ki:

انما بعثت لاتمم مكارم الاخلاق[1]

Yani: Ben mekârim-i ahlâkı itmâm ü ikmâl me'mûriyet-i kudsiyyesiyle ba's olundum. Ve yine buyuruyorlar ki (تخلقوا باخلاق الله)[2] "Ahlâk-ı İlâhiyye ile tehalluk ediniz!" Bu ne büyük söz! Ne ulvî hikmet!

İslâmiyet, bir cevher, bir elmasdır. Zerre kadar leke kabûl etmez. İslâmiyet, güneştir. Güneş nûr saçar, zalâmı kahr ü mahveder. Kötü huy lekedir. Kötü huy zulmettir. Çünkü kötü huy zâde-i cehâlettir. İslâmiyet ise ilm ü irfândır. Ma'rifetle cehâlet; nûr ile zulmet, hayat ile mevt gibi birbirine zıddır. Bir adamda İslâmiyet'le cehâlet bir yere gelmez, gelemez. İnsanın İslâmiyet'i ilm ü irfânı nisbetinde olur. Bu da mekârim-i ahlâk ile anlaşılır. Çünkü ilm ü irfânın gāyesi, gāye-i kemâli terbiye-i nefsdir, edebdir. Görülmez mi: (اَدّبنی ربّی فأحْسَنَ تَأدِیبی)[3] "Rabbim beni mekteb-i hâss-ı edebinde gāyet güzel terbiye etti" buyuruluyor.

Gayr-i müslimlerin da'vetlerine icâbetin, mütekābilen onlara ziyâfetin cevâzına fıkhımızda fetvâlar var. Ulviyet-i İslâmiyye işte böyle gösterilir. Yoksa sövmek, saymak, tahkīr etmek, hiç yoktan düşman kazanmak İslâmiyet'in ulviyyâtını cerîhadâr edecek, onu münkirleri nazarında taassubdan, cehâletten, vahşetten ibâret göstermektir, ki bu, cenâb-ı Kur'ân'a karşı büyük bir cinâyettir.

Biz İslâmiyet'imizin büyüklüğünü mekârim-i ahlâk ile göstermeliyiz tâ ki İslâmiyet'i inkâr edenler o güzel huyları bizde görüp de vicdânları önünde İslâm'ın büyüklüğünü i'tirâfa mecbûr olsunlar!

İşte *Kur'ân*'ımız bize böyle emir buyurmakta.

Ey din kardeşler! Şuraya kadar dinlediğiniz sözleri güzelce düşününüz iyice muhâkeme ediniz! Donanmamızın za'fı yüzünden çektiğimiz ıztırâbı tasavvur ediniz.

Bizim donanmaya verdiğimiz, vereceğimiz paralar dînimize *Kur'ân*'ımıza yardımdan başka ne içindir. Cenâb-ı Hak "Eğer siz Allah'a nusret ederseniz Allah da size nusret eder" (Sûre-i celîle-i Muhammed aleyhisselâm) buyuruyor. Allah celle şânühu yardıma ihtiyâcdan münezzeh ü müteâlîdir. Şu halde yardım bizim dînimize, *Kur'ân*'ımıza, nâmûsumuza, canımıza, malımızadır. Altın gümüşün kıymeti ancak hıfz-ı dîn, hıfz-ı nâmûs, hıfz-ı vatan husûsundaki levâzım ve ihtiyâcâtı te'mîne bir vâsıta, bir âlet olmasındadır. Yoksa hiçbir kıymeti, zerre kadar bir ehemmiyeti yoktur düşünelim! İnsanın dîni, ırzı ve nâmûsu pâyimâl edildiği vakit o kasa dolusu altınların, gümüşlerin insan nazarında ne kıymeti kalır? Onun içindir ki cenâb-ı *Kur'ân* buyuruyor:

وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ

(Sûre-i celîle-i Muhammed aleyhisselâm [38. âyet])

Yani: Kim buhl ü imsâk ederse nefsinden buhl etmiş, canından kıskanmış olur. Düşman gelir, canını da alır, malını da peki o halde altınlar neye yaradı? İşte düşman seni öldürdü onları da aldı. Sen o altınları düşman için mi kazandın?

Hiç para dînden, vatandan, ırz u nâmûsdan ziyâde sevilir mi? Binâen-aleyh şu hakīkatleri sevgili vatan-ı hâssımız ahâlî-i muhteremesi gözönüne alarak din ve vatan nâmına ibrâz-ı farîza-i hamiyyette sâir aksâm-ı vatandan ziyâde bir harâret-i dîniyye, bir müsâbaka-i milliyye göstermelerini ve bu bâbda bütün vilâyâtı gıbtalar içinde bırakıp en ulvî bir nümûne-i imtisâl olmalarını görmek bizim için her türlü tasvîr ü tasavvurun fevkında bir saâdet, bir bahtiyârlıktır. Haydi ey dîndârlar ey vatanperverler! İşte sînende taşıdığın hamiyet-i dîniyye ve gayret-i İslâmiyye ve vataniyyeni gösterecek gün bugündür. Bu; bu en büyük bir farîza-i Kur'âniyyedir.! (وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى)[4]

MEMÂLİK-İ ECNEBİYYE MÜSLÜMANLARI VE DONANMA İÂNESİ

Tâbiiyyet-i düvel-i efrenciyyede bulunan müslümanların Osmanlı donanmasının ihyâsına yardım etmelerini mürevvic geçen haftanın *Niyerist* gazetesinde ve dünkü İstanbul gazetelerinden birinde bir beyânnâme gördüm. Bu beyânnâmeyi ısdâr edenler Britanya-yı Kebîr'in pâyitaht-ı şimâlîsi olan Edinburg şehri dârülfünûnuna mensûb bazı müslümanlardır bu zevâtın gayretleri takdîre sezâdır. Osmanlıların âlem-i İslâma hitâben ısdâr olunan böyle bir beyânnâmeden istihsâl edecekleri hisse-i ümîde gelince: O da tabîî netîce-i teşebbüse göre teayyün eder.

Trablusgarb vekāyi'-i istîlâiyyesinin ibtidâ-yı zuhûrunda Londra'da bulunan memâlik-i muhtelifeye mensûb müslümanlar uğratıldığımız belâ-yı tecâvüzden pek müteessir olarak istiklâl-i İslâm'ın alâmet-i yegânesi gibi mevcûd olan Devlet-i Osmaniyye'ye ne sûretle yardım edilebileceğini hırs-ı câh ile pîş-i mülâhazaya alışmışlardı. Umûmî ve husûsî "miting"ler akdolundu. Husûsî ictimâ'ların birkaçı da o sırada Londra'da sâkin olduğum apartmanda vukūa geldi. "Boykot"un mühim bir silâh-ı müdâfaa bulunduğu nazar-ı dikkate alınarak Trablus'da hukuk-ı Osmaniyye'ye riâyet vukūa gelinceye kadar İtalya'ya âid herşeyin boykot edilmesi âlem-i İslâm'a tavsiye olunmak üzere taht-ı karâra alındı. Boykotun fâide-i siyâsiyyesi ile melhûz olan mazarrat-ı iktisâdiyyesi de tezekkür edildi. Fâide-i ma'neviyyenin bu bâbda zarar-ı maddîye fâikiyeti umûmiyetle teslîm olundu; ve her **[190]** kes cebinden bir mikdâr para vererek hâsıl

[1] Beyhakî, *Sünen,* Bâbü Beyâni Mekârim el-Ahlâk.

[2] Fahreddin Râzi, *Mefâtihü'l-Gayb,* Beyrut, h. 1420, c. 11, s. 230.

[3] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 1262.

[4] Tâhâ, 20/47.

olan âide-i cem'iyyet-i İslâmiyye ile her tarafa telgrafnâmeler çekildi. Bu "boykot" tavsiyesinden bir fikir daha husûle geldi ki o da bundan böyle Saltanat-ı Osmaniyye'nin hukūk-ı istiklâliyyesine her kim tecâvüz etmek isterse onun da tıbkı İtalyanlar gibi âlem-i İslâm'da bir cehd-i dînî ile boykot edileceğidir. Bu fikir dahi neşrolundu. Şu kadar ki istikbâlen bu kabîl müzâheretler vukūu mâzîdeki sû'-i tedâbîrin en adem-i tekerrürüne ve münâsebât-ı hâriciyyeyi tedvîrin evvelki gibi müşevveş eşkâlde cârî bulunmamasına vâbestedir.

Tecâvüz-i istîlâ ile müteessir olan [efkâr-ı] İslâmiyye bir de Devlet-i Osmaniyye'nin merkezi ile istîlâya ma'rûz kalan kıt'a-i memâliki arasında müvâredât-ı bahriyye icrâsındaki adem-i kudretinden dolayı dûçâr-ı hüzn oldu. Osmanlılar donanmalarının ıslâhına medâr olacak iânâtta bulunduklarından Hicâz Demir Yolu inşâsında olduğu gibi kuvve-i bahriyye-i harbiyye tedârikinde dahi âlem-i İslâm'ın iştirâk-i muâvenetine mürâcaat eylemek mes'elesi mevzû'-i bahs edildi. Böyle bir teşebbüse hangi cihetten mübâderet olunabilecek idi? Londra'da cihân-ı şarkın cihât-ı muhtelifesinden gelmiş zevâta tesâdüf olunur. Lâ-cerem bu zevât arasında ümem-i İslâmiyyeye muhtas gibi olan bazı mertebe âheng-i hissiyyât mevcûddur. Lâkin âmâlin vahdeti her halde faâliyâtta ittihâdı vücûda getiremez. Binâenaleyh Devlet-i Osmaniyye'ye bu husûsda muâveneti arzu eden zevâtın bir kısmı "Bütün Hindistan Müslüman Hizbi"nin Londra şu'besine, diğer bir kısmı da "İslamic Societiy" nâm cem'iyet, diğer bir kısmı ise Hindli erbâb-ı hukūktan Abdülmecid nâm zâtın idâre eylediği "Uhuvvet-i İslâmiyye Terakkī Hizbi" nâm cem'iyete, bazıları dahi Londra'daki Mısır Tullâbı Cem'iyeti'ne mensûbdurlar.

Cümlesinin de maksûdu bir ama iltizâm olunan tarîklarda avârız u mevâni' mevcûddur. Bir zât aklı ahvâl-i âlemi idrâk edebilen her müslümanın üç ayda bir kere bir günlük kazancını Halîfe-i Müslimîn'in donanmasına vermek fikrini tervîc etti; diğer bir zât tevhîd-i teşebbüsât edip para toplanabildiği halde yekûnun Halîfe hazretlerinin emrine olarak bir Avrupa bankasında tutulmasını ve çünkü Osmanlı İâne-i Bahriyye Cem'iyyeti'yle bu husûsda münâsebât-ı dâimiyyede bulunmak ecnebî müslümanları için külfet ve usreti tevlîd eyleyebileceği mülâhazasını ileri sürdü. Gençlerden birisi ümem-i müterakkiyyeden tecâvüzde bulunanlara mukābele edebilecek bir kuvve-i bahriyye-i Osmaniyye ihdâsı uzun vakte ve küllî nakde muhtâc olacağından sevâhil müdâfaasına bakmak daha mühim bir mes'ele olduğu ve mehd-i İslâmiyyet olan Arabistân ve ale'l-husûs arz-ı mukaddes-i Hicâz sevâhilinin tahkîmi için açılacak iâneye Osmanlı olmayan müslümanların daha ziyâde hevesle iştirâk edebileceklerini söyledi ve Panama Kanalı'nın medhalini tahkîm için Amerikalıların yirmi mîl mesâfeye kadar gülle atacak toplar i'mâl edebildiklerini misâl tarzında zikreyledi. Diğer bir genç zât dahi tayyârelerin ve süfün-i hevâiyyenin muhârebâtta te'sîrât-ı münhezime hâsıl edebilecekleri bir zaman hulûl etmekte bulunduğundan Devlet-i Osmaniyye'nin donanma kadar âlât-ı muhribe-i hevâiyyeye dahi ihtimâm eylemesini tavsiye ve bu hâlin celb-i iâneyi müşevvik bedâyi'den bulunacağını beyân etti.

Hücre-i âcizîde vukūa gelen ictimâ'lar riyâset-i nâçizîde akd olunmuşidi. Gösterilen hissiyât-ı uhuvvetkârâneye bir Osmanlı sıfatıyla arz-ı şükrân eyledikten sonra donanmamız için hâricden ne kadar iâne gelebilirse gelsin bunun kısm-ı küllîsini Hindistan'daki kitle-i azîme-i müslimenin vereceğini ve halbuki bu husûsda celb-i iânâtın mevâni'-i nizâmiyye ile mukayyed kalabileceğini söyledim. Bu kuyûd-ı nizâmiyyenin izâle-i te'sîrine medâr olacak tedâbîrden bulunmak üzere İngiliz tâbiiyetinde bulunan müslümanların verebileceği akçenin Devlet-i Osmaniyye ile münâsebât-ı dostânesi pek kadîm olan İngiltere'de inşâ edilebilecek süfün-i harbiyye-i Osmaniyye esmânına bilhassa kaydedilmesinin teşrîtını tavsiye eyledim. Tevhîd-i mesâîye ve binâenaleyh tervîc-i maddeye medâr olacak teşebbüsâtta bulunmak arzu ettim ise de umûr-ı zâtiyye îcâbâtından dolayı İngiltere'yi terkeylemiş idim. Ondan sonra cereyân eden müzâkerâttan henüz haberdâr değilim.

Gençlerin hissiyât-ı hamiyyetine halel getirecek her türlü efkâr serdinden kemâl-i nefretle ictinâb edenlerdenim. Maamâfîh şurasını da nazar-ı dikkate arzetmek lâzımdır ki herşey gençlerin arzularına göre cereyân edebilse dünyanın hâli şimdikinden daha şenli bir sûrette bulunurdu. Kezâlik kısm-ı küllîsi genç olan bâlâda mezkûr evlâd-ı İslâm'ın ârzûyı hamiyyetmendâneleri hayyiz-i husûle gelebilmiş olsa idi Hilâfet-i İslâmiyye'yi hâiz olan Saltanat-ı Osmaniyye donanmasına bâd-ı hevâ olarak birkaç harb gemisi ilâve eyleyebilirdi. Âlem-i İslâm'ın muâvenetine mürâcaat o kadar güç bir iş değildir. Fakat o mürâcaattan istihsâl-i netâyic-i fi'liyye olunabilmesi bir alay avârızın zevâline, birçok müşkilâtın ıktihâmına mütevakkıfdır.

Âlem-i İslâm tabîî sûrette makām-ı celîl-i Hilâfet'e müteveccihdir. Âlem-i İslâm hakkında bil-mukābele buraca icrâsı hissolunabilecek vezâif-i ma'neviyye ve maddiyyenin mertebesine göre bu teveccüh artar. Maamâfîh âlem-i İslâm'ın muâveneti maddesi birçok yerlerde serbestî-i icrâdan mahrûmdur. Bil-farz bugün Cezâyir'de, Tunus'da mevcûd olan fakr-ı ehl-i İslâma bedel refâh u sâmân hüküm sürmüş olsa bile oralarda mevzû' olan ahkâm ve nizâmât-ı Fransaviyye muâvenet-i ciddiyye istihsâlini mücîz olamaz. Hindistan dahi fakīrdir eski masallardan öğrendiğimiz gibi el-yevm Hindistan'ın ağaçlarından mücevherât bitmiyor, sîm ü zerden olan dağları da tamâmıyla kal' edilmiş! Maamâfîh yetmiş milyon halkı yine İslâm'a nâfi' gördüğü ef'âlde oldukca mühim muâvenet ibrâzına kādir olabilir. Lâkin ıttırâd u temâdî üzere cezb ü iddihâr-ı iânât için şahısları ma'rûf u mu'teber zevâttan mürekkeb taraf taraf cem'iyyetlerin bir veya iki bankanın tekeffül-i hıfzıyyesi tahtında çalışmaları ve hükûmetin inzımâm-ı muvâfakati şarttır. Türlü türlü vesâil-i iânât ile hukūk-ı nâs zâyi' olmasın diye Hindistan-ı **[191]** İngilizî Hükûmeti iânât-ı umûmiyye maddesini nizâmât ile takyîd eylemiştir.

Alîgār Medresesi'nin dârülfünûna tahvîli ve Londra'da câmi' inşâsı gibi Hindistan-ı İngilizî ahâlîsini pek ziyâde alâkadar eden umûr-ı hayriyyede bile cem'-i iânât için çekilen müşkilât mûcib-i ibret şeylerdir. Bilmem ki Osmanlı do-

nanması için hâricen cem'-i iâne edebilmek ne kadar himmet ve ıttırâd-ı mesâîye tevakkuf eder.

Dersaâdet-Yeniköy **Halil Hâlid**

DONANMAMIZ İÇİN ÇALIŞALIM

Haber alıyoruz ki büyük bir İslâm ve Osmanlı donanması vücûda getirmek için bütün âlem-i İslâm şiddetli bir galeyâna gelerek her müslümanın iâneye iştirâkini te'mîn edecek bazı teşebbüsler, bazı tedbîrler ittihâz olunuyor. Bu azîm teşebbüsün netâyic-i fi'liyyesi görülürse hakîkaten müslümanlar yaşamaya lâyık bir millet olduklarını cihâna isbât etmiş olacaklardır. Biz, müslümanların "şeref"le "zillet"i "hayat" ile "memât"ı takdîr edemeyecek kadar hissiz olduklarına inanamayız. Biz bütün kabâhati, bu perîşân kuvvetleri derleyip toplamayan, aralarına nizâm u intizâm sokmayan rüesâya haml etmek istiyoruz.

Yoksa emîn olmalıdır ki bu büyük kuvvet, bu hârikulâde hamiyet sâyesinde pek büyük işler görülebilir.

Artık hiçbir tarafın vehm ü hayâlâtına kulak asmayarak, bu yolda masrûf olacak himmetleri, mesâîleri tevhîd etmek zamanı geldiğine kanâat etmelidir. Şark ve Garb'ı görmüş, efkârına vâkıf olmuş bazı muktedir ve hamiyetperver muhterem ricâl-i siyâsiyyenin de bu bâbda çalışmakta olduklarını görmek, işitmek fevkalâde memnûniyetimizi mûcib olmuş, şevk u gayretimizi tezyîd etmiştir. İnşâallâh bütün müslümanlar bu husûsda bezl-i fedâkârî edeceklerdir.

* * *

Onlar çalışa dursun, biz Osmanlı müslümanlar ve vatandaşlar da burada başbaşa vererek donanmamız için menâbi'-i vâridât te'mîn etmeye çalışmalıyız.

Bütün düşünebilenler bu bâbda sarf-ı efkâr etmekle mükellefdir. Düşünülür ve çalışılırsa pek çok menâbi'-i vâridât bulunabilir. Bizim hâtırımıza bir şey geldi; zâhiren ehemmiyetsiz gibi görünür, fakat bütün gazeteciler, muharrirler, müellifler ve kitabcılar bunu kabûl ederse âtiyen ehemmiyet kesbeder.

Şimdiye kadar basılmış her kitap ve risâleden lâ-ekal beşer, ba'demâ basılacaklardan da onar aded Donanma Cem'iyyeti'ne ihdâ olunması ve gerek İstanbul'da ve taşrada –yevmî gazeteciler ve gerek haftalık risâle sâhibleri de senede bir gün gazete ve mecmûalarını Donanma Cem'iyyeti nâmına neşretmeleri tâbi' ve muharrirlerce kararlaştırılmalı ve bu karâr bir teâmül hükmüne girmeli. Bu bir intizâm tahtında yapılırsa bir sene zarfında hayli kitap sâha-i matbûâta çıkar, basdırılan üç dört bin kitabdan beş on dânesini cem'iyyete ihdâ etmek muharrir ve tâbi' için hiçbir şeydir. Fakat bu damlaların sene nihâyetinde bir gölcük teşkîl edeceğine şübhe etmemelidir.

Efrâd-ı ümmeti daima fedâkârlık ibrâzına sevkeden muharrir efendiler şu küçük fedâkârlığı dirîğ buyurmazlar ümîdindeyiz.

Sırâtımüstakîm ve bazı muharrirleri şu birkaç kitabı donanmaya ihdâ etmekle bu emr-i hayra mübâşeret etmiş oluyorlar. Bunu ilerletmek Donanma Cem'iyyeti erkân ve a'zâyı muhteremesinin himmet ü dirâyetlerine mütevakkıfdır.

Donanma Cem'iyyeti'ne Teberru' Olunan Risâle ve Kitaplar

Kuruş		Aded
1950	*Sırâtımüstakîm* mücelledâtı 1-6 müessisleri tarafından	60
1000	*Âlem-i İslâm* birinci cild. Abdürreşid Efendi tarafından	50
1000	*Safahât*. Âkif Bey tarafından	100
250	*Müslüman Kadını*. Âkif Bey tarafından	50
250	*Dînî, Felsefî Musâhabeler*. Ferid Bey tarafından	50
4450	Yekûn	

EVKÂF VE CEMÂAT-İ İSLÂMİYYE

Yeni teşekkül eden Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'nın programında münderic şu mühim fıkrayı şimdilik yalnız kayd ve koskoca program içinde Hilâfet-i mukaddese-i İslâmiyye ve mes'ele-i ehemmi hakkında hiçbir söz bulunmaması husûsunda müslümanların nazar-ı dikkatini celb ile iktifâ ederiz:

Madde 64- Fırkaca ittihâz olunan esâsa göre Hükûmet-i Osmaniyye'nin hukûk ve vezâifi Osmanlı sıfatını hâiz olan bilumûm efrâd u anâsır hakkında seyyânen cârî olacağına ve cemâât-i gayr-i müslime öteden beri sırf **[192]** kendilerine âid umûr u husûsâtı an-cemâatin rü'yet ve icrâ etmekte bulunduklarına mebnî Osmanlılar arasında müsâvât-ı kâmile hâsıl olmak ve şahsiyet-i ma'neviyyesi hükûmetin ihâta-i siyâsiyyesi içinde gâib olarak bir vesâyet-i bî-lüzûm altında hiss-i teşebbüsden mahrûm kalmış bulunan cemâât-i İslâmiyye mevcûdiyet-i hakîkıyye ihrâz edebilmek üzere cemâât-i sâire ile aynı hukûk ve vezâifi hâiz bir cem'iyet-i İslâmiyye teşkîlâtına ehemmiyet-i mahsûsa verilerek bunun için lâzım gelen kavânîn âcilen tanzîm u tatbîk edilecektir. Kānûn-ı Esâsî'nin 111 inci maddesi bu esâsa göre ta'dîl olunacaktır.

Madde 65- Evkâf Nezâreti Evkâf Müdîriyet-i Umûmiyyesi şekline vaz' olunacak ve meclis-i idâresi Cemâat-i İslâmiyye tarafından bil-intihâb ta'yîn edilecektir.

Madde 66- Vilâyât ve mülhakātı Evkâf müdîr ve me'mûrîni Müdîriyet-i Umûmiyye tarafından mansûb olacak ve fakat mahalleri Cemâat-i İslâmiyyesi tarafından müntehab birer meclis-i idârenin nezâret ve murâkabesiyle îfâ-yı vazîfe eyleyecektir.

Madde 67- Evkāf ve vâridât-ı vakfiyye-i mevcûdenin Haremeyn-i Muhteremeyn'e ve Kudüs-i Şerîf'e ve İstanbul'a ve sâir bilâd-ı cesîmedeki cevâmi'-i kebîreye velhâsıl bir mahaldeki vâridâtın diğer mahallerde bulunan muhtassun-lehlerine merbûtıyeti kemâ-kân bâkî kalacak ve bu türlü evkāfın yalnız cibâyet-i vâridâtı husûsunun tanzîm ü ıslâhı ve fakat hem vâridât ve hem sarfiyâtı mahallerine muhtas olan vakıfların ez-her-cihet idâresi mahalleri evkāf meclisleri ma'rifetiyle icrâ edilecektir.

Madde 68- Evkāf-ı İslâmiyye'nin şu asla göre idâresini te'mîn etmek üzere kâffe-i tafsîlât u teferruâtı şâmil bir kānun-ı mahsûsun serîan tanzîm ve tatbîki fırkamızca mukarrerdir.

Madde 69- Mekâtib-i husûsiyye-i İslâmiyyenin teşkîl ve tensîk-i idâresi Cemâât-i İslâmiyye'ye tevdî' olunarak cemâât-i sâire gibi Cemâât-i İslâmiyye'nin de terakkıyât-ı dîniyye ve edebiyye ve ilmiyyesini idâre ve te'mîne ıkdâr olunacaktır.

Madde 70- Cemâât-i İslâmiyye ile evkāf idârelerinin münâsebât u revâbıtı derecesi bâlâda beyân olunan iki kānûnda vâzıhan ta'yîn olunacaktır.

Madde 71- Cevâmi' u mesâcid-i şerîfe gibi medreselerin dahi vâridât ve sarfiyâtını tanzîm ve idârelerini tensîk ve talebe-i ulûmun maîşetlerini terfîh ve tedrîs ü tahsîli ihtiyâc-ı zamana göre ıslâh etmek vazîfesi Cemâat-i İslâmiyye'nin nezâret-i kānûniyyesi altında bulunmak üzere Evkāf Müdîriyet-i Umûmiyyesi'ne mevdû' olacaktır.

ŞUÛN NE GÜZEL BİR VESÎLE-İ İNTİBÂHDIR!

Havâdis-i kevniyyenin; hubb-i atâletten, uyuşukluğa meylinden neş'et eden ve erbâb-ı hırs için bütün ebvâb-ı teneffu' u iğtinâmı küşâde bırakan derin bir uykuya karşı ne iyi bir te'sîr-i tenbîhkârı vardır! İnsan; düşmanların bütün gizli dolablarından, etrâfında dönen şeytânî entrikalardan bir kere irşâd-ı hâdisât ile haberdâr oldu mu damarlarına isâle-i kuvvet eden, rûh-ı hayât nefh eyleyen bir ra'şe-i merdâne ile sarsılır ve hemen meydân-ı cihâda atılmak, dilîrân-ı hamiyyete iltihâk etmek ister; bu galeyân-ı azm içinde düşmanlarına hamle ederek hepsini masrû' ve hâib bırakır. Düşman da gurûr-ı haybet-peymâsından âgâh olarak, hasmının sükûnetine aldandığını anlar.

İşte asr-ı sâbıkta bütün şarkın, bâ-husûs ehl-i İslâm'ın hâlini de şu iki kelime hülâsa eder: Râhat ve derin bir uyku!..

Garb; ehl-i Şark'ı bu halde görünce memleketlerini istîlâya başladı. Ellerinde avuçlarında ne varsa aldı, âteş-i esâret ile yaktı kavurdu. Şark; etrâfında çevrilen sûr-ı esâret ve mezelleti görünce bunu nasıl delebileceğini, vatanının zabtını def'-i tama' yolunda mübâh gören, medeniyet perdesi, hürriyet-i milel hud'ası altında mâ-melekini çekip alan düşmandan nasıl kurtulabileceğini düşünmeye başladı, gafletten kurtuldu, o halde ki âdetâ Şark'ın mecd-i kadîmini ihyâ etmek üzere bulunduğu bile hâtırlara gelmeye başladı.

Filhakîka Şarklılar; memleketlerinde bulunmayan mevâdd-ı inşâiyyeyi, Garb'dan nakil tarîkıyla, yıkılmaz, devrilmez bir binâ-yı mecd ü izzet vücûda getirebilmeye müstaid idiler; nasıl ki Avrupa da bugünkü erîke-i hâkimânesini meydana getirebilmek, tahkîm edebilmek için Şark'dan ve Şarklılardan o anâsır-ı esâsiyyeyi vaktiyle celb etmiş, "tebâdül-i menâfi'" kāidesiyle âmil olmuşidi. Şarkın bu kıyâm u intibâhı; Avrupa'yı dehşetler içinde bıraktı, düşündürdü, bin türlü hesâblara daldırdı!.. Husûsiyle Osmanlı arslanlarının feverân-ı ahîr-i inkılâbkârîlerini gördükten sonra bütün bütün kuşkulandı. Çünkü Avrupa bunu hesâba katmamış, düşünmemişti. Bu cereyân-ı intibâhın âkıbetinden korktu, bu hareketi durdurmak istedi. Kuvvet bulmaya meydan bırakmamak için, Osmanlıların elini, ayağını bağlamak, Avrupa devletlerinin gāye-i emelleri oldu.

İşte Bosna Hersek ilhâkı, Bulgaristân istiklâli, Yemen ve Arnavudluk gāileleri, Girid mes'elesi, Havran kıyâmı ve sâire... Hep bu hatt-ı hareketin âsârıdır.

Bununla kalmadı. İtalya'nın, o korsan çetesinin alçak gönlü; **[193]** Trablusgarb'ı istîlâ etmek istedi. Vicdân-ı beşeriyyeti sızlatacak, çocukları ihtiyârlatacak fâcialarla o güzel memlekete[1] mülevves ayağı[n]ı soktu. İtalya Avrupa'nın ittifâk-ı hafîsine güvenerek hayâlperver emellerine, yalancı rü'yâlarına aldanarak, hemen Trablus'a donanmasını gönderdi; o ne maşrıkta, ne mağribde ehl-i İslâmdan hiçbir müdâfaaya ma'rûz kalmayacak, hiçbir rû-yı gazab görmeyecek zannediyordu; Osmanlılarla sâir milel-i İslâmiyye arasında bir ayrılık bulunduğuna, yahud müslümanlar istiklâllerine tecâvüz eden, mal ve mülklerine göz diken, canlarını uğrunda fedâya her zaman hazır oldukları Hilâfet-i uzmâ-yı İslâmiyye'ye izhâr-ı teaddî eden bir düşmana karşı meyl? gösterecek hayâl-i hâmına düşmüşlerdi!

ألا ساء مايزعمون[2]

İtalya böyle zu'm etti, fakat pekçok yanıldı. Şimdi merâret-i âkıbeti tatmaya başladı, daha çok tatacaktır da! Nihâyet askerinin dökülen kanına, âteş-i fakr içinde kavrulurken sarfettiği milyonlara[3] acıyarak, bin defa nedâmet göstererek parmağı ağzında Trablus'dan bir ric'at-i kahkariyye ile def' olup gidecek, sevgili Trablus'umuzun bir karışına bile nâil olamayacaktır.

Ne İtalya, ne de diğer Avrupalılar düşünmüyorlar ki bütün Şarklılar, bilhassa ehl-i İslâm arasında rûh-ı tezâmun ve ittihâd sereyân etmiş, bu âna kadar bahâ-yı cân ile takdîr edilen Hilâfet-i kübrânın havl-i mukaddesinde ehl-i İslâm yek-dil ve yek-âmâl saf-beste bulunmuştur. Avrupa bu hareketi bu cereyânı ehemmiyetiyle mütenâsib bir sûrette takdîr etmeli, bîhûde yere önüne mânialar koymaya uğraşmamalıdır. Çünkü: Bu cereyân, önüne geleni kasıp kavuracak bir fırtına kuvvetindedir.

İtalya hakkında hayırlı olan da azgınlıktan vazgeçmek, sefîl hırs ve tama'lar arkasında koşmamaktır. Çünkü İslâm'ın intibâh-ı hâzırı, o tama'ları eritmeyi, çürütmeyi mütekeffildir!

FAS'IN SON GÜNLERİ!

Fas Hükûmet-i İslâmiyyesi; artık son günlerini yaşıyor demektir.

Fransa bütün düvel-i müsta'mirenin yaptığı veçhile şuarâdan birinin dediği gibi: "İzzet-i cemâd, zillet-i ibâd" için uğraşacak toprağın kıymetini artıracak, fakat kanı ucuzlatacak. Evet; yollar açacak, şirketler te'sîs edecek, servet-i memleketi te'mîn eden bütün vesâil-i umrânı ihzâr eyleyecek, zavallı Faslılar dûçâr oldukları bu felâkete, bu cezâ-yı ifrât ve teseyyübe bir sâniyecik olsun medd-i nigâh-ı i'tibâr

[1] Metinde (مملكتى) şeklinde yazılmıştır.
[2] "Yanlış zan ne kötüdür."
[3] Metinde (ملعونلره) şeklinde yazılmıştır.

edemeden seneler geçecek ve nihâyet komşusu Tunus ve Cezâir'in başına gelenler bütün Fas'ın başına da gelecek.. Acaba İngiltere gibi Fransa'nın da Şimâlî Afrika'da milyonlarca ehl-i İslâmı etrâfına celb ile bir Hilâfet-i İsâmiyye te'sîs etmek hâtırına gelecek mi?

Biz Fransa'nın Emîr Abdülkādir ile muhârebesinde iddiâ-yı İslâm ile türlü türlü desîseler tertîb eden Henri Roşk'un eliyle çevirdiği dînî fırıldakları hatırlıyoruz.

Matin gazetesinin Afrika hatt-ı kebîr-i cedîdîsi hakkındaki neşriyâtını da tahattur ediyoruz. Biz deriz ki: Fransa, bu hattın itmâmı müyesser olursa iktisâden müstefîd olabilir. Ancak o büyük hayâlini, tasavvurunu mevki'-i fi'le çıkarmak husûsunda hiç bir kıymet-i harbiyyesi olamaz. Vakt-i harbde bu hattın muhâfazası, binlerle insana, milyonlarla mesârıfa tevakkuf eder.

Âlem-i hayâtta her ferdin taleb-i rızk hakkıdır, ancak bu hakkı kalb-i insâniyyeti samîm-i hürriyyeti cerîhadâr eden bir silâh gibi kullanılmasını Fransa gibi hür bir millet için lâyık göremeyiz, velev ki sâbıkı olsun... Çünkü: Hâl ve istikbâlin hasenâtı seyyiât-ı mâzîyi afv ettirebilir. Biz Fransa'nın Fas'da ta'kîb edeceği hatt-ı harekete muntazırız.

(el-Livâ)

YA HAŞR-İ UMÛMÎ, YA NECÂT!

Halecânlı dakîkalar tevâlîdedir. Düne kadar İtalya donanmasının Adalar Denizi'ne ve sevâhil-i Osmaniyye'ye taarruzundan tevehhüm eden mehâfil-i siyâsiyye el-hâletü hâzihi karanlık bir âtî önündedir. Zîrâ İtalya'nın canavarlığı ve korsanlığı târîh-i asr için kat'iyyen nâ-be-me'mûl bir hâdise olmağla beraber Osmanlıların ve âlem-i İslâm'ın göstermeye başladığı hayât-ı intibâh ve meyl-i cihâd bütün Avrupa muvâzenesini sarsdı. Vaktiyle yağma Hasan'ın böreği veya el çabukluğu ma'rifet diyerek zaîf u nâ-tüvân müslüman hükûmetlerini[1] birer birer esîr etmeye alışmış olan Avrupalılar, bugün On Temmuz İnkılâb-ı Osmanîsi kadar nâgehânî bir intibâh, bütün Afrika ve âlem-i İslâm'ın ayaklanması tehdîdi sarîhi önünde bulunduğunu tamamıyla fehm ü idrâk eylemişlerdir. Vaktiyle Fransız Tunus'a girerken sükûnet ve hayretle misâfir karşılar gibi istikbâle çıkan Tunus ahâlî-i İslâmiyyesi, bugün komşusu bulunan ve Hilâl-i mübârekin zîr-i zılâlinde yaşayan Trablus ahâlî-i İslâmiyyesi "Ya İstiklâl, ya nâmûs-ı vatan, ya mezâr!" feryâd-ı millîsinden mütehassis olarak cebelleri sahrâları aşıp din kardeşlerinin imdâdına koşuyor, para, can tebâh ediyor, onunla da hırsını yenemiyor, Tunus'da mukīm İtalyanlardan bile ahz-ı sâre, Tunus sokaklarında bile İtalyan kanına tükürmeye kıyâm ediyor. Vaktiyle ecnebî tahrîkâtına kapılarak Hükûmet-i Osmâniyye'ye karşı ihtilâller îkāı **[194]** sûretiyle İngiliz esâretine düşen Mısırlılar ise kıyâmetler koparıyor. Mısır hıttasında yedi yaşından yetmişine kadar umûm ahâlî-i İslâmiyye ateşler püskürüyor, muhadderât-ı İslâm ipekli çarşaflarına, mücevherlerine bornozlarına varıncaya satıp Trablus meydân-ı gazâsındaki din kardeşlerine et ekmek, cebhâne yetiştiriyor.

Bunlar da yetmiyor, hayât-ı ticâriyye ve iktisâdiyyeleri dünyanın her yerinden ve hattâ İtalya'dan ziyâde Tunus'la Mısır hıttasına merbût ve muallak bulunan İtalyanlara dehşetli boykotaj açıyor, İtalya Hükûmeti Türk ve Arab askerlerinin hücûmundan ziyâde bu yüzden kan kusuyor...

Şu tezâhürât karşısında beht ü hayrete düşen zannedilmesin yalnız İtalya'dır. Âlem-i İslâmın bu dakīka-i intibâhı bütün dünyaya ders oldu.

Bugüne kadar Avrupa muvâzene-i siyâseti nâmına takyîd ve takrîr edilen nazariyât-ı hukūkıyye ve siyâsiyye ma'lûl ü meflûc bir halde bulunuyor.

Avrupa'nın serî' ateşli toplarından, tayyarelerinden, terakkıyât-ı maddiyyesi ile balo salonlarındaki melâhat perilerini görmüş kadar müsahhar kalan bazı ince fikirli diplomatlarımız, sakın Avrupa, müslümanların intibâhından korkmasın diye olabilir ki ber-mu'tâd eğlenirler. Eğlenmeye de hakları vardır. Safvet-i vicdânından, îmânından, i'tikād-ı tâmm ü kâmilinden Allah'ından ve seyf-i cihâdından, herhalde büyük bir kalbinden başka silâh-ı müdâfaası olmayan milyonlarla müslüman halkının intibâh ü infiâlinden, mütefennin ve mücehhez Avrupa neden korksun, bilakis birtakım İslâm politikacılarının boş boğazlığı olmayaydı Avrupa müslümanlara ilişmezdi bile diyebilir. Bu fikirde bulunan hukūkşinâsânımız, ve hattâ fırkacı diplomatlarımız da az değildir…

Biz deriz ki bir meyve kemâle meyletmeden taşlanmaz. Târîh âlem-i ensâl-i beşerin bir zamanlar inkırâz ve sefâlet günlerine, medâr-ı hûnîn oluyorsa bir zaman geliyor ki şanlı zaferler, medeniyetler îkā' u ibdâına mecrâ buluyor. Bugün kâinâta tahakküm ve istîlâya çalışan milletler, vaktiyle dünyaları titreden Romalılardan, İrânîlerden, Yunânîlerden de mi muazzam ve kaviyyü'ş-şekîmedirler? [2](كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ) yani bu dünyada herşey tahavvül ü teceddüde inkılâb üzeredir diyen İslâm hikmetinden bugünün toplarına, tüfenklerine güvenen cebbâr Avrupalılar gāfil mi sanılıyor? Elli sene evvel Afrikalı bir bedevî kadar câhil ve gāfil yaşayan Japonlar, beş on sene evvel bütün Avrupa'yı "cins-i asfer" tehlikesi ve tehdîdi önünde az mı titrettiler? İnsanda ne var, nev-i beşer şu hayat âleminde nesine, hangi varlığına, hangi varlığının ebediyetine mağrûr olabilir?

Kim ne derse desin meşiyyet-i târîhde bir[?] takdîr-i ma'nevî de var. Mukadderâtta inkılâbât-ı semâviyyenin, adâlet-i İlâhiyyenin de dahl ü te'sîri mevcûddur. On Temmuz İnkılâb-ı Osmanî'si nasıl bir Allah inâyeti ve mu'cize idiyse ben derim ki bugünün İtalya canavarlıkları, şu Trablus hâdisesi de İslâm'ın medâr-ı intibâhı ve istiklâl-i İslâm'a tealluk eyleyen âyet-i kudsiyye-i İlâhiyyenin sebeb-i tecelliyâtı ol-

[1] Metinde "zaîf u nâ-tüvân müslüman müslüman hükûmeti zaîf u nâ-tüvân müslüman hükûmetlerini" şeklinde yazılmıştır.

[2] Rahmân, 55/26.

mak haysiyetiyle ümmet için kahr yüzünden inşâallâh hayır intâc eyleyecektir.

İşte bu intibâh-ı fikrî ber-hayâttır. Ber-hayât-ı târîhî ve siyâsîdir. Fikir bir kere doğdu mu, onun istikbâli güneş gibi ayândır. İm'ân-ı beşere ilhâm olan fikrin nasıl ber-hayât olduğunu bildikleri içindir ki Avrupa'nın duygulu mahâfili âlem-i İslâmın mazlûmiyet-i vâkıasına karşı Berlin'den, Paris'den, Londra'dan, dünyanın her tarafından insaniyet nâmına nidâlar i'lâ ettiler. Trablus'da İtalya korsanlarının doğradığı eli silâhsız ma'sûm İslâm kadınları ve çocukları nasıl [hâsıl!] oldukca derin aks-i sadâlar peydâ oldu. Filhakîka bu nidâ-yı insâniyyet politika canavarlarını ve Avrupa'nın canavarlık siyâsetini yolundan inhirâf ettirmedi. Fakat şunu da unutmamalı ki bütün Avrupa muvâzenesi sarsılmış, bütün Londra, Berlin, Paris, Petersburg, Viyana kabineleri müteredd id ve gāyet muhteriz bir vaz'iyet-i müterakkıbede bulunuyolar. Baştan başa bütün düvel-i muazzama kılı kırk yarıyor, İtalya canavarlığıyla patlak veren harb-i umûmî tehlikesi önünde tir tir titriyorlar…

(Balkan)

İSLÂM ÇOCUKLARINDA VATAN HİSSİ

Dün idârehânemize Şeyh-i fâzıl Muhammed Merzûk er-Râfiî hazretlerinin henüz dokuz yaşında bulunan necl-i necîbleri Muhammed Efendi Züheyr geldi…. Ba'de't-tahiyye avucundaki doksan kuruşu önümüze bırakarak: Bu paranın gündeliklerden biriktirdiği mâ-meleki aynî olduğunu ve iâne-i milliyyeye teberru' ettiğini söyledi. Bu teberruun sebebini sorduk: "Kendim ve bütün mâ-melekim vatanıma ve devlete fedâdır!" diyerek hiss-i âlî-i vatanperverîsini izhâr etti. Yaşasın hissiyât-ı necîbe!..

(el-Livâ)

Sırâtımüstakīm Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

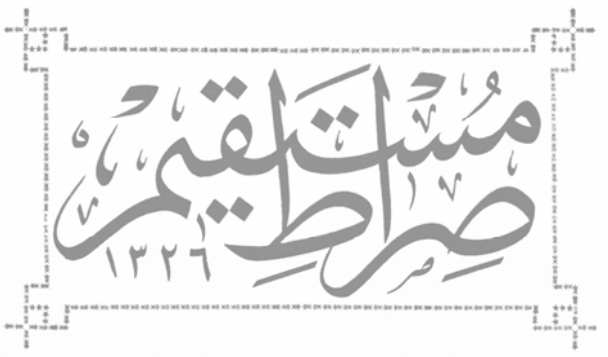

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

30 Kasım 1911 8 Zilhiccetüşşerîfe 1329 Perşembe 17 Teşrînisânî 1327 **Yedinci Cild - Aded: 169**

OSMANLI VE İSLÂM MUHİBBİ ALMANLARA AÇIK MEKTUP

Geçen nüshamızda derc edilen ve Osmanlı muhibbi Almanların Osmanlılar, müslümanlar hakkında perverde etmekte oldukları âmâl, efkâr ve hissiyâta tercümân olan Jaeckh cenâblarının mektubuna cevap vermek bir vazife-i kadir-şinâsîdir.

Osmanlı-Müslüman muhibbi Almanlar emîn olmalıdırlar ki Jaeckh cenâblarının mektubunda Osmanlılar hakkında izhâr edilmiş olan hissiyât-ı âlîcenâbâne bütün Osmanlılarca mazhar-ı takdîr ü teşekkür olmuştur. Osmanlılar da Almanlar kadar iki memleket arasında mevcûd olan alâka ve revâbıtı takdîr ediyorlar. Osmanlılarca da ma'lûmdur ki Osmanlı ve Almanya imparatorlukları yek-dîğerine dost ve âtiyen de müttehid olacak bir vaz'iyette bulunuyorlar. Zîrâ şu dostluk, yalnız hissiyât üzerine değil, iki memleketin menâfi'-i hayâtiyyeleri üzerine müsteniddir. Kavî ve muhteşem Almanya, Osmanlılığa lâzım olduğu gibi, müterakkī ve müteâlî bir Osmanlı-İslâm hükûmeti de Almanya'ya lâzımdır.

Zîrâ biz biliyoruz ki Almanya şu son zamanlarda sâha-i terakkıyyâtta öyle cesîm hatveler atmıştır ki ister istemez kendi dâiresinden çıkmak mecbûriyetindedir. Bismark'ın Şark'ı bir nazar-ı lâ-kaydî ile gördüğü zamanlar çoktan geçmiştir. Bugün Almanya beşeriyet-i medeniyyenin başına geçmiş, Almanya ulûm u fünûnu, sanâyi' ve ticâreti Bismark gibi bir dâhî-i a'zamın bile tahmîn edemeyeceği kadar ilerletmiştir. Bugün Fransa'yı ticâretce, sanâyi'ce kat kat geçmiş, İngiltere'yi de hemen hemen geçmekte olan Almanya elbette kendisi için bir mahrec, yürüyecek vâsi' bir meydan arayacaktır. Halbuki Almanya'nın gideceği yolun kapısını, açacağı meydanların anahtarları bizim elimizdedir. Binâenaleyh Almanya'yı bize doğru sevkeden yalnız hissiyât değil, belki ilcâât-ı hayâttır. Bu ise dostluk için en doğru en metîn bir zemîndir.

Biz biliyoruz ki Almanya bizim kuvvetli müterakkī ve müteâlî olmamızı istiyor. Zîrâ biz böyle olmazsak bit-tabi' Almanya'nın Şark'a doğru iktisâden yürümesi gâyet güç ve hattâ gayr-i kābil-i icrâ olur. Almanya'nın kavî ve muhteşem rakîbleri aynı zamanda bizim etrâfımızı da tutmuşlardır. Hiç şübhe yoktur ki biz mahvolursak Şark'ın anahtarı, Almanya'dan ziyâde, rakîblerinin eline geçecektir.

Bize gelince, Almanya ile aramızda hiçbir mes'ele-i muallaka, hiçbir temâs-ı maddî olmadığı için Almanya'nın ihtirâsât-ı ceng-cûyânesinden tevehhüm edecek halde değiliz. Bilakis bizi aled-devam tehdîd altında bulundurmakta olan kuvvetler aynı zamanda da Almanya'nın en müdhiş rakîbleridir.

İşte dostluk ve âtîde bir ittifâk-ı dâimî için en metîn esâslar!..

Fakat yalnız şu son zamanlarda yek-dîğerini vely eden İran, Marakeş ve Trablus mes'eleleri İslâm efkâr-ı umûmiyyesinde Almanya'nın müslümanlara karşı samîmiyeti hakkında tereddüdler vücûda getirmek mâhiyetinde idi. Âlem-i İslâm, Almanya İmparatoru haşmetli Wilhelm'in mevâîd-i belîğadan ziyâde, icrâata ehemmiyet vermesini arzu ederdi. Biz isterdik ki memleketlerimiz bir düşman tarafından hücûma uğradığı zaman Almanya hiç olmazsa nüfûz-ı ma'nevîden istifâde ederek bize muhabbetini ve samîmiyetini fi'len isbât etsin. Evet mes'ele-i ahîrede Almanya'nın müşkil mevki'de kaldığını da takdîr ederiz. Almanya bugün İtalya'ya bir ahidnâme ile bağlıdır. **[196]** Fakat acaba ahd ü mîsâk tanımayan, her nevi' hakk u hukūku ayaklar altına almaktan aslâ çekinmeyen şu alçak hükûmetin bu ahidnâme üzerine

atmış olduğu imzâdan Almanya Hükûmeti ne hayır umuyor, ne menfaat bekliyor? Şimdiye kadar İtalya dostluğu ve ittihâdı Almanya Hükûmeti için bir bâr-ı girân olmaktan başka neye yaramıştır? Eğer Almanya bugün böyle bir dost için bizi fedâ ederse acaba bizim de tahlîs-i cân için Almanya'nın rakîblerinin âgûşlarına atılmamız gâyet tabîî olmaz mı? Vâkıâ biz biliyoruz ki şu âgûş pek müşfikâne pek samîmâne olmayacaktır ve belki de o âgûşun tazyîkı altında birgün eziliriz. Fakat tehlike-i ânî karşısında bulunan bir adam âtîyi düşünür mü?

İşte bizi ve bizim Alman muhiblerimizi bi-hakkın düşündürmeye lâyık olan nokta budur. Alman muhiblerimiz emîn olsunlar ki Almanya Hükûmeti hâin ve alçak İtalya'nın yerine gayûr, sâdık ve merd Osmanlıları kazanırsa ma'nen ve maddeten gâib etmemiş, bilakis pekçok kazanmış olur. Şark'ı muhâfaza ve temdîn etmek, Şark'a doğru Osmanlılar ile beraber gitmek, Şark'ı Alman ticâret ve sanâyii için bir cevelângâh-ı vâsi' yapmak... İşte kendisini bilen Osmanlı ve Alman hükûmetleri için câzib ve azîm bir program!.

VAHDET-İ VÜCÛD

Bundan evvelki makā[le]lerde söylendiği vechile ulemâ: "Mefhûm-ı vücûd ma'kūlât-ı sâniyyedendir. Hâricde tahakkuku yoktur. Tahakkuk-ı hâricîsi efrâd-ı gayr-i mütenâhiyesinin tahakkuk-ı hâricîsiyledir" diyorlar. Bundan anlaşılıyor ki onlar vücûd ile mevcûda şey'-i vâhid nazarıyla bakıyorlar. Mefhûm-ı vücûdun bi-tarîkı't-tecrîd zihinde hâsıl olan ma'nâ-yı mevhûmdan ibâret olduğuna kāil oluyorlar. Nokta-i nazar bu olursa vücûd hakkında böyle bir fikir vermek tabîîdir.

Vahdet-i vücûda kāil olanların bu mebhasdeki fikirlerine gelince onlar vücûda tamâmıyla başka ma'nâ veriyorlar; ve bu ma'nâ i'tibâriyle vücûd –Allah'dan ibârettir diyorlar. Fakat bu sözden murâdları ma'kūlât ve mahsûsâttan ne varsa hepsi "Allâh"dır demek olmadığını da söylüyorlar. Halbuki çok kimseler onların bu sözlerinden böyle ma'kûs bir ma'nâ çıkarıyorlar. Ehl-i vahdet lafz-ı vücûddan kâffe-i mevcûdât kendisiyle kāim olan hakîkati murâd ederek diyorlar ki: "Vücûd birdir, teaddüd, tecezzî ve inkısâm kabûl etmez. Vücûdun kâffe-i mevcûdâtta hükmü nâfiz, tasarrufu cârîdir, âlemde ne varsa ona tâbi', ondan sâdır, onunla kāimdir, vâkıâ esmâ'-i İlâhiyye tevkîfiyyedir, bu esmâ miyânında vücûd ismi yoktur; fakat biz vücûd lafzını fehme akreb gördük, ukūl ve ezhânı suver-i tahayyülâttan ancak bu vechile âzâde kılabildik. Bizim vücûddan maksadımız iz'ân-ı kāsıraya mütebâdir olan ma'nâ değildir. Biz lafz-ı vücûd ile kâffe-i mevcûdât kendisiyle kāim olan hakîkati murâd ederiz. Onun için bu lafzı ihtiyâr ettik. Murâd ettiğimiz ma'nâyı tefhîm için ondan daha muvâfıkını bulmuş olsa idik onu ihtiyâr eder idik. Elhâsılı bizim lafz-ı vücûddan murâdımız zât-ı ulûhiyyettir. Kelime-i vücûdun Cenâb-ı Hakk'a sıfat vâki' olması hakîkī değildir. Mecâzî ve i'tibârîdir. Hakîkī olduğu kabûl edilecek olursa bu kabûl, zât-ı Ulûhiyyetin vücûd ile mutasıf başka bir hakîkat olmasını, bu da terkîbi istilzâm eder. Ama sıfât-ı sâire-i İlâhiyyede bu mahzûr yoktur. Zîrâ onların kâffesi vücûd üzerine müterettibdir. Halbuki vücûd onların üzerine müterettib değildir.

Vücûd, havâdisede sıfat vâki' olamaz. Zîrâ bu sûret hem devri hem de [1](توقف الشئ على نفسه) denilen emr-i muhâli müstelzimdir. Eğer vücûd havâdise sıfat vâki' olaydı havâdise tâbi' ve kendisinden evvel havâdisin sübûtuna mütevakkıf olur idi. Çünkü sıfatın tahakkuku bit-tabi' mevsûfun tahakkukundan muahhardır.

Halbuki vücûdun tahakkukunda emr ber-akisdir. Yani havâdisin mâ-bihi'l-kıyâmı olan vücûdun sübûtu sübût-ı havâdisden mukaddemdir. Bu sûretle vücûdun gerek Cenâb-ı Hakk'a gerek havâdise sıfat olamamasına nazaran vücûd zât-ı Ulûhiyyetin aynı olmuş olur.

Havâdisden başka kâffe-i esmâ ve sıfât-ı İlâhiyyenin de vücûd ile kāim olması bu müddeânın delîl-i dîgeridir. Zîrâ esmâ ve sıfât-ı İlâhiyye zevât-ı müstakılleden olmadıkları için nefisleriyle kāim olmayıp vücûd ile kāimdirler. Cenâb-ı Hakk'a mevcûd demek hakîkaten değil belki mecâzendir, çünkü kendisi ayn-ı vücûddur.

Hülâsa-i kelâm mahsûsât ve ma'kūlâttan, mevhûmât ve tahayyülâttan ne varsa hiçbiri nefsiyle kāim değildir. Hepsi kıyâmında vücûda muhtâc ve müftekırdır.

Halk, takdîr, tasvîr gibi ahvâlin kâffesi havâdisin şânındandır; havâdisin mâ-bihi'l-kıyâmı olan vücûd bu şevâibi kabûlden münezzeh ve lâ-yetagayyerdir. Eğer kabûl etmiş olsa mahlûk olması lâzım gelir idi. Halbuki vücûd mahlûk değildir ve ona mûcidin îcâdı tealluk etmemiştir. Tealluk etmiş olsa idi evvelâ ma'dûm bilâhare mevcûd olması iktizâ eder idi. Adem ise vücûdun zıddı olup, hilâfı değildir. Bir şey hilâfına mülâbis olur. Fakat zıddına münkalib olamaz. Binâ-berîn adem de vücûd olamaz aksi de böyledir. Vücûdun mahlûk olduğuna dâir Kitap ve Sünnet'te de bir kayıt, bir işâret yoktur. Cenâb-ı Hakk vücûdu halk etmiş olaydı havâdis kendisiyle kāim olan bir ilâh-ı dîger halketmiş olur idi.

Eğer vücûd mahlûk olaydı, havâdis gibi mukadder, mahdûd ve muhtelif olur idi. Halbuki vücûd, olmak haysiyeti[y]le havâdisin müsebbiti mâ-bihi'l-kıyâmıdır. Kendisinin bizzât, ve havâdisin kendisiyle kıyâmında tecellîsi siyyândır. Bir şeyde ziyâde bir şeyde noksan değildir. Havâdisde **[197]** emr ber-akisdir. Hülâsa vücûd takdîr ve tasvîrden, kuyûd ve hudûddan münezzehdir. Merâtib-i zâtiyyesi, hazerât-ı esmâ ve sıfâtı cümlesinden olan ilmi, kudreti, irâdesi iktizâsınca cemî'-i tasâvîr u takādîrin, hudûd u kuyûdun kâffesine tecellî eylemiştir. Kâffesinin hâlıkı ve sâniidir.

Muhakkık-ı kâmil Sarı Abdullah Efendi hazretlerinin *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*'nden naklini mebâhis-i âtiyyeye cihet-i teallukundan dolayı zarûrî addeylediğim aşağıki satırlar yukarıdan beri vücûd hakkında söylenilen sözlerin hem

[1] Muhal olduğu söylenen şey "Bir şeyin varlığının kendisine bağlı olması"dır.

muvazzıhı, hem de mütemmimi olacaktır. Fakat ondan evvel istıdrâdî bir iki söz söylemek isterim:

Bizde âsâr-ı celîle-i eslâfın mütâlaasına rağbet mefkūd olduğundan birçok cevâhir-i girân-kadr-i ma'rifet o hazâin-i[1] irfânda meknûn kalmış, kimse onların ne olduğunu tedkīka lüzûm görmemiş. Daha doğrusu Garb felâsifesinin âsârına müştâkāne bir incizâb, hükemâ-şı İslâmiyyenin tedkīk-ı âsârına meydan bırakmamış.

Okuyabildiğim kitaplara bakıyorum Frenkler içlerinden yetişen feylesofların sözlerini hırz-i cân, eserlerini onlar tarafından vaz' edilen düstûrlarla tevşîh ediyorlar. O sözlerin nakīzını müeyyid bir hakīkat keşfedilmedikce onları nazar-ı kabûlden dûr tutmuyorlar. Bizim hâlet-i rûhiyyemizde ise garîb bir başkalık var. Bir hâkīkat ne kadar kat'î, ne kadar lâ-yetegayyer olursa olsun Şark mahsûlü oldu mu dimâğımızda câ-yı kabûl bulamıyor. Ona karşı cibillî bir nefret, fıtrî bir husûmet besliyoruz. Söz sırası gelince: "Adam sen de o da söz mü!" demekten çekinmiyoruz. Hakāyık-ı müdevvenenin kıymet-i zâtiyyelerini nazar-ı i'tibâra almıyoruz. Daima onlarda "menşe' şehâdetnâmesi" arıyoruz. Birçok hakāyık içinde bir tânesi bizce şâyân-ı kabûl görülmeyecek olursa derhal ötekileri de nazar-ı i'tibârdan iskāt ediyoruz.

Halbuki Garblılar, tedkīkāt ve tetebbuâtlarında aslâ bu gibi kuyûd u şurûta tâbi' olmuyorlar; metâın Şark'tan ya Garb'dan[2] çıktığına değil zâtına bakıyorlar. Hattâ memleketimizin maddî menâbi'-i servetinden nasıl istifâde etmek istiyorlar ise servet-i ma'neviyyesinden de öylece istifâde etmek istiyorlar ve ediyorlar.

Bizim servet-i maddiyyemiz yer altında, servet-i ma'neviyyemiz de kitap sahîfelerinde kalmıştır. Hâlimiz, milyonları hâvî bir defînenin üzerine oturup önüne çanak koyan, elleri havada, gözleri semâda olduğu halde gelene geçene karşı: "Allah rızâsı için beş para!" diye feryâd eden bir dilencinin hâlinden pek de farklı değildir.

Şarkın hazâin-i sâmânında mahfûz olan giran-bahâ elmaslar, yâkūtlar, zümrüdler, inciler nasıl Garba çekilmiş ise hazâin-i irfânda mevcûd olan cevâhir-i giran-kadr-i ma'rifet de öylece Garba çekilmiş ve çekilmekte bulunmuştur.

Ne diyelim Allah bizi îkāz etsin!

Ferid

BEYÂNNÂME

"Hepiniz habl-i metîn-i İlâhîye yapışınız. Tefrikadan kat'iyyen ictinâb ediniz. Nizâ' ve husûmetle kuvvetinizi zâyi' etmeyiniz. Gıybetten, nemîmeden, kizb ü iftirâdan son derece hazer ediniz. Birbirinize daima muâvenet ediniz. Fitne ve fesâddan tevakkī ediniz. Fitne katilden eşeddir. Mü'minler ancak kardeştir. Başka türlü olamaz" meâllerinde olan nice âyât-ı *Kur'âniyyesiyle* ve "Bil-fi'l iltizâm olunmadıkca lüzûm-ı küfr, küfr değildir." Ve "Bir kimsenin küfrüne doksan dokuz ve îmânına da bir delîl bulunsa îmân ciheti tercîh olunarak onun îmânına hükmetmek lâzımdır." Ve "Bir ehl-i kıbleyi tekfîr etmek câiz değildir" gibi pek çok kavâid-i i'tikādiyye ve ahlâkıyyesiyle diyânet-i celîle-i İslâmiyye, bütün müslümanlara medeniyet-i fâzıla-i insâniyyenin esâslarını göstermiş ve onları sûrî ve ma'nevî terakkī ve teâlîlerini te'mîn edecek ahvâl-i seniyye ve ahlâk-ı hamîdeyi iktisâba sevketmiş ve İslâmiyet'in bekāsını tehlikeye ilkā edecek her türlü ahvâl-i sehîfe ve ef'âl-i kerîheden şedîden men' eylemiş iken maatteessüf bizde birçok asırlardan beri bu dîn-i mübînin şu irşâdât-ı âliyyesi hilâfında hareket olunarak birtakım menâfi'-i hasîse-i siyâsiyye te'mîni maksad-ı mel'anetkârânesiyle din nâmına beyne'l-müslimîn tefrika, nifâk, şikāk ilkāsına çalışılmış ve bu yüzden nice hükûmât-ı İslâmiyye mahv u perîşân ve birkaç yüz milyon ahâlî-i müslime eyâdî-i ecânibde dûçâr-ı hizlân olmuş ve nihâyet bugün dünyada mevcûd bütün ehl-i İslâm'ın istinâdgâhı olarak yalnız Hükûmet-i Osmaniyye kalmış ve fakat şu meslek-i sakīm yegâne melce' ü penâhımız bulunan hükûmetimizi de tehdîd eylemekte bulunmuştur.

Meşrûtiyet'in i'lânını müteâkıb umûm tarafından edilen izhâr-ı şâdmânîden artık bütün ehl-i İslâm'da devr-i intibâhın hulûl etmiş olduğuna ve binâenaleyh beyne'l-müslimîn din nâmına ilkā-yı nifâk u şikākın bir daha avdet etmemek üzere zevâle yüz tutmuş bulunduğuna biraz ümîd hâsıl olmuş idiyse de muahharan bu ümîdin pek boş olduğu görülmüş ve asırlardan beri âlem-i İslâmı rahnedâr eden ve diyânet-i celîle-i İslâmiyye nâmına siyâsî entrikalar çevirmek isti'dâdında bulunan bu sûretle âlem-i İslâm'ın dûçâr olduğu felâketleri kâfî görmeyen pek çok eşhâsın hâlâ içimizde mevcûd oldukları sûret-i kat'iyyede anlaşılmıştır. Otuz bir Mart hâdise-i elîmesi buna pek büyük bir şâhid-i âlemdir.

Cenâb-ı Hakk'ın inâyet ve Resûl-i zî-şânımızın imdâd-ı ruhâniyyeti ve şânlı **[198]** ordumuzun himmetiyle hâdise-i mezkûrenin izâle olunması üzerine memlekette biraz sükûn ve i'tidâl hâsıl olduysa da bir müddet sonra o hâl-i esefiştimâlin tekrar zuhûruyla kemâ-fi's-sâbık diyânet-i celîle-i İslâmiyyenin siyâsî entrikalara âlet ittihâz edildiği ve bu nâm-ı celîle memleketin her tarafında nifâk u şikāk tohumları saçıldığı ve mevâki'-i iktidârda bulunan herhangi bir zâtın mukaddesâtına varıncaya kadar taarruz edilerek bu yüzden te'mîn-i menâfi'-i hasîseye çalışıldığı ve bu hâlin emsâli gibi hükûmetimizi de o dehşetli uçurumlara doğru sürüklemekte olduğu nazar-ı i'tibâra alınmadığı ve hattâ bu sıfat-ı mekrûhenin esâs-ı mes'eleye aslâ tealluku olmadığı halde mahkeme salonlarına kadar götürüldüğü ve bu vesîle ile hakk-ı âcizânemde bazı mertebe ta'rîzlere tasaddî edildiği kemâl-i teessürle görülmüştür.

Ahvâl-i husûsiyyemden bahsetmek, meslek ve meşrebime dâir îzâhât vermek dünyada aslâ hoşlanmadığım ahvâlden ise de hâiz olduğum makāmın ulviyeti i'tibâriyle zâtıma vukū' bulan taarruzlara karşı ihtiyâr-ı sükût eylemek muvâfık-ı maslahat olamayacağından bu bâbda hülâsaten bervech-i âtî beyân-ı hâle mecbûriyet hâsıl olmuştur:

Bu âciz tahmînen on iki yaşımda olduğum halde tarî-

[1] Metinde (خزائق) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (غربه) şeklinde yazılmıştır.

kat-i celîle-i ilmiyyeye sâlik oldum. Bi-avni Hudâ o zamandan bu âna kadar kâffe-i ahvâl ü ef'âlimi o meslek-i âlînin muktezayâtına tevfîk etmeye vüs'um yettiği kadar çalıştım. Talebelik zamanımda daima ciddiyet ve istikāmet ve iffetimi muhâfazaya muvaffak olduğum gibi ondan sonra da gerek tedrîse me'mur edildiğim esnâda ve gerekse sâir me'mûriyetlerde bulunduğum hengâmda yine bi-avnihî teâlâ mesleğime şeyn verecek, sûrî ve ma'nevî mûcib-i ithâm olabilecek hâlâttan tevakkīye cehd ü ikdâm eyledim ve hâlâ da etmekteyim.

Herkese karşı borçlu olduğum vazîfe-i insâniyyeyi bütün kudretimle îfâya çalıştığım gibi Âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyât olan Cenâb-ı Hakk'a karşı mükellef olduğum vezâif-i ubûdiyyetimde dahi mümkün olduğu kadar kusûr etmemeye son derece çalıştım ve hâlâ çalışmaktayım.

Mücerred tevfîk-ı Sübhânî eseri olarak sinîn-i vefîreden beri "Vudû' silâh-ı mü'mindir" meâlinde olan hadîs-i şerîfle amel ederek tahâret-i zâhireye i'tinâda ber-devam olduğum gibi yine birçok senelerden beri sâliki bulunduğum "Tarîkat-i Aliyye-i Nakşibendiyye"nin bu abd-i âcize bahşetmiş olduğu füyûzât-ı ma'neviyye sâyesinde hâsıl eylediğim nezâhet-i kalbiyye ve safvet-i rûhiyyemi küdûrât-ı beşeriyyeden muhâfazaya bezl-i makderet eylemekteyim.

Bu ahvâl-i âcizâneme evvelâ Cenâb-ı Hakk'ı, sâniyen bizi yakından bilen ve hiçbir garaz u ivaz ta'kīb etmeyen binlerce zevâtı işhâd eylerim.

Bi-inâyetihî teâlâ ulûm-ı mürettebeyi kemâ-hiye hakkuhâ tahsîl ve bu ulûmu gerek cevâmi'-i şerîfede ve gerek mekâtib-i 'âliyye ve tâliyyede ta'lîm ettiğim gibi İlm-i Tefsîr ve İlm-i Tasavvuf ile de pekçok iştigāl ederek bu sâyede *Kur'ân-ı Kerîm*'in on cüz'üne âid olan ve henüz gayr-i matbû' bulunan takrîben üç bin sahîfeyi hâvî bir tefsîr-i şerîf vücûda getirdim. Hakāyık-ı dîniyyeye müteallık bir hayli âsâr-ı tasavvufiyyenin tedrîs ve tercümesinde muvaffak olarak bu sebeble lehü'l-hamd ve'l-minne nice dekāyık-ı dîniyyeye ve esrâr-ı Kur'âniyyeye kesb-i vukūfla İslâmiyet'in fevkında ve ona müsâvî hiçbir meslek ve hiçbir mezheb bulunmak ihtimâli olmadığına şühûd derecesinde kanâat-i vicdâniyye hâsıl ettim. Bununla da bi-hakkın iftihâr etmekteyim.

Bi-lutfihî teâlâ iktisâb ettiğim şu hakāyık-ı dîniyye ve füyûzât-ı Muhammediyye sâyesindedir ki bir çok senelerden beri İslâmiyet'in ulviyetini bütün cihâna karşı bi-hakkın isbâta çalıştım. Ara sıra îcâb ettikce bu hizmet-i mübecceleyi el-ân dahi îfâdan geri durmadım ve inşâallâhü'r-Rahmân geri durmayacağım. Buna da senelerden beri gerek tahrîren ve gerek takrîren neşreylediğim makālât-ı dîniyyem şehâdet eylemektedir. Binâenaleyh Dîn-i İslâm'a muhâlif olup da bana isnâd olunan herbir mezheb veya mesleği kemâl-i şiddetle reddeder ve selâmet-i memleket ve sıyânet-i diyânet nâmına bu gibi tesvîlâta aslâ ehemmiyet vermemelerini ve o gibi ebâtîlı bütün kalbleriyle, lisânlarıyla reddeylemelerini bil-cümle ahâlî-i İslâmiyyeye tavsiye eyler ve bu beyannâmeyi neşirden maksad muhâfaza-i mevki' olmayıp ancak hem bütün halkı dûçâr oldukları sû'-i zandan halâs etmek, hem de gerek bu âcizin yerine gelecek zâta ve gerek sâir mevâki'-i iktidârda bulunan ve bulunacak ekâbir-i devlete isnâd olunacak bu gibi akvâl-i merdûde ve menfûreye aslâ havâle-i sem'-i i'tibâr olunmamasının sûret-i kat'iyyede lüzûmunu ve çünkü selâmet-i din ü dünyanın ancak bu noktada bulunduğunu hâlisâne ihtâr ederim.

5 Zilhicce 329 ve 14 Teşrînisânî 327

Şeyhülislâm
Mûsâ Kâzım

MÜRTED PARMAKLAR! MEL'Û[N] KALEMLER

Ber-vech-i …sın, bir sîmâ-yı ...rın ma'kes-i istikrâh u istifrâğı olan bir mecmûanın 14 ve 15 numaraları bütün âlem-i İslâmı iğrendirecek bütün ehl-i îmânı istifrâğ ettirecek birer levha-i müzahrafât! Medeniyet-i İslâmiyye nâmına yazıp *Sırâtımüstakīm* ile neşrolunan mufassal makāleme akūrâne hücûm etti. Neden? Çünkü o gayr-i kābil-i ta'rîz makāle birçok ehl-i vicdân ve insâfı düşündürecek, minhâc-ı hakka, ka'be-i hakīkate irşâd edecek delâil ü berâhîn-i sâtıayı muhtevî. Dünya bir yere gelse yine o delîllerin, o bürhânların bir harfini bile tağyîr edemez. Avenesini dest-i iğfâl ü ıdlâlinden kaçırmak tehlikesini gören şeytân-ı racîm gibi bu da telâşa düştü.! Çıldırdı! Kudurdu! Fakat cevâb-ı mâ-yelîkını da aldı. Bu mühlik darbenin te'sîriyle sersemleşti muvâzenesini gaybetti. İşte yine ...ler kusmaya başladı. Sımsıkı yumduğu, çıkacak, çeşm-i basîreti gibi kör olacak.

اللهم احشره اعوانه **[199]** اعما فى الاخرة كما هو يتعامى عن الحق ويصول عليه فيقول: لَمْحَشَرْتَنِى اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا [1]

Gözlerini bir lahza için açsa da hitâb ettiği milyonlarla erbâb-ı tevhîdin yağdırmakta oldukları şihâb-ı la'netlerini görse! Fakat –cevâb-ı mâ-yelîkında– dedim ya: Utanmak yok! Hayâ yok! Cenâb-ı Hak çehresini mesh etmiş! Sanki ca... ete kemiğe burünmüş de insan şekline girmiş! [2](اطْلُبُوا الخَيْرَ عِنْدَ حِسانِ الوُجُوه) düstûr-ı celîl-i irşâdını oku! Sonra bir de sûretine bak! Bak da hayır ve meymenet um!

Nisvân-ı İslâmın hukūkuna, mevki'-i ictimâîsine, terakkī ve tekâmülüne balolarına (?) danslarına (?) valslerine (?) tiyatrolarına (?) ve daha bilmem nelerine dâir .v.velerine muhterem hemşîrelerimiz bile (Oşt!) dediler, utanmayışına hiç de istiğrâb etmem; çünkü hayâsızlıktan yaradılmış! Bununla iftihâr eder!! Şimdi bir de kurban esmânının donanmamıza verilmesi vesîlesiyle makām-ı celîl-i diyânet ve şerîate karşı dişlerini sırıtıyor o makām-ı muallâ ki bütün âlem-i İslâmın kalb-i îmânı! O ka'be-i ulyâ ki mü'min ü muvahhidin matâf-ı vicdânı! Makām-ı Celîl-i Meşîhat'in şahsiyet-i ma'neviyyesi cenâb-ı *Kur'ân-ı Hakîm*'dir. Hiç şübhe yoktur ki o mukaddes makāma karşı sırıtmak *Kur'ân-ı Kerîm*'e havlamaktır.

---

[1] "Allah'ım onu ve avanesini kıyamette kör olarak haşret, nasıl ki o hakkı görmediyse" ibaresinden sonra Tâhâ Sûresi 20/125. âyet gelmektedir.

[2] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 2828.

Mehtâb-ı vekāhat-meâb bu savlet-i akūrânesiyle Hilâfet-i celîle-i İslâmiyye serîr-i arş-pâyesini de tahkīr ediyor. Artık eğer bunun da –zerre kadar– kalbinde cevher-i imânı varsa "mürted" kelimesi bir lafz-ı bî-ma'nâdan başka bir şey değildir!

Evet: Makām-ı Celîl-i Meşîhat'in şahsiyet-i ma'neviyyesi cenâb-ı *Kur'ân-ı Hakîm*'dir. Zîrâ: o zalâm-ı küfr ü irtidâd olan *Mehtâb*'ın istihzâ ve istihfâfına cür'et-yâb olduğu [1](لايجوز وبه يفتى و عليه فتوى) ile müveşşah mesâil-i dîniyyenin edille-i tafsîliyyesi Kitap ve Sünnet, icmâ'-ı ümmettir. Bu istihzâ ve istihfâf lüzûmî değil belki iltizâmî bir küfr-i sarîhdir. Akvâm-ı müslime-i gayr-i Türkiye'yi Osmanlılara sımsıkı bağlayan, Osmanlılıkla iftihâr ettiren işte o (به يفتى و عليه الفتوى) revâbıt-ı *Kur'âni*yyesidir. Allah göstermesin! Onlar çözülmesin! Yoksa...! Ey…ller reisi! ....sizler emîri! Keşki şu sîne-i mecrûhuma bir hançer saplamış, beni gayz-ı akūrânene, savlet-i müfterisânene kurban etmiş olaydın da şu bî-nazîr cinâyet-i frengâneyi irtikâb etmeseydin! Ey merdûd-ı esfel-i sâfilîn! Hazret-i *Kur'ân*ı sâhibsiz mi sanırsın? Sen ona yumruk gösteren, diş sırıtan yezidlerin mel'anetleri cezâsız, intikāmsız mı kalır zannedersin?

Müslüman değilsen! İslâmiyet'le, cenâb-ı *Kur'ân* ile ne alıp ne veremiyorsun?

Cenâb-ı *Kur'ân-ı Kerîm* nâm-ı akdes ü a'lâsına hâr, âteşîn yaşlar dökerek kendisinin birkaç misli a'dâ-yı İslâmiyyet ve bed-niyyeti, medeniyet-i insâniyye düşmanlarını kıyâmete kadar rezîl ü rüsvâ eden Trablusgarb mücâhidîn-i izâmı olsun seni utandırmıyor mu?

Bir mü'minin altmış ve hattâ yüz İtalyanı köpek sürüsü gibi önüne katıp kovalaması hangi millette görülmüş bir kahramanlıktır? Şecâat ü satvetin bu derece-i hıred-fersâsını o mü'minin kalbine tevdî' eden kimdir? Allâhü ekberdir, Allâhü ekber... Ya o celâl ü azamet-i kibriyâsı tenâhî şânından olmayan, yüz kişiyi bir kişiden kaçıran Allâhü ekberin *Kur'ân-ı hakîm*iyle istihzâ ve istihfafa seni hangi akl ü idrâk sevkediyor?

İslâmiyet başka... Müslüman başka; sıfat başka mevsûf başka! Mevsûf sâhte olmakla müddeâ sıfatın da sahte mi olması lâzım gelir.

Tabâbet bir sıfat, bir sıfat-ı celîledir. Sen... tabîb olmakla biz de tabâbete sâhte, asılsız mı diyelim? Kurban kesmek kasaplık oluyor öyle mi? Şu çaylağa, şu ..bîmarhâne ...lisine bakınız!

Yâ Rabbî! Yâ Rabbî! Bu dinsiz unsur, bu ...illeti nereden başımıza musallat oldu?

Zilhicce'nin onuncu günü ağniyânın –şerâit-i vücûbunu tamâmıyla isticmâ' etmek üzere– kesmekle me'mûr ve mükellef olduğu kurban bir vecîbe-i dîniyye, bir farîza-i ictimâiyye ve medeniyyedir.

O mübârek günde –aylarla bir lokma et yüzü görmeyen o ni'met-i hayât-bahşâdan mahrûm kalan– fukarânın yüzü güler. Karnı doyar. Zengin de, her gün sabâh akşam rostolarla, pirzolalarla, etin envâ'-ı et'imesiyle mi'desini şişiren ağniyâya karşı kalbini men' edemediği hayât-ı iğbirâr u inkisârı –velev birkaç gün için– sükûnet bulur. Yetîmler, dul kadınlar, a'mâlar, kötürümler, vatan-cüdâlar sevinir.

Kurban; Cenâb-ı Hakk'ın, mü'min kullarına ne büyük bir ni'meti! Ne azîm ihsânı!

Sen ey hayvân-ı nâtık! Gûyâ doktor da olacaksın! Mevâdd-ı gıdâiyye meydanında et kadar muğaddî neyi gösterebilirsin? Göster bakalım da görelim! Kurban kesmek kasaplık, vahşet, barbarlık ise kasapları men' et! Kimse et yemesin! Çünkü yamyamlıktır!?

Fakat ey ...illeti! sen etsiz sofraya oturur musun? Öyle bir sofrada mi'den neş'edâr olabilir mi?

Bilmediğin şeye ne karışırsın â... mücessem? Kurban kesmenin şartları var. Bu şartlar ve husûsiyle bunlar miyânında a'dâ-yı din ü vatanı –hem de yalnız a'dâ-yı hâli değil husamâ-yı istikbâli– kahr u tenkîl edecek bir derece-i kemâlde kuvvet nâmına kâffe-i levâzım ve mühimmât-ı harbiyye i'dâd ü ihzâr olunmadıkca kurban kesmek değil hacca gitmek; zekât ve sadaka-i fıtra vermek (لايجوز، و عليه الفتوى) anladın mı istihfâfa yeltendiğin (لايجوز، و عليه الفتوى)'nın kıymetini?! İşte müslümanlar **[200]** bu adem-i cevâz ile, bu fetvâ ile amel ederler. Bu da o beğenmediğin Hazret-i *Kur'ân*'dan şeref-sâdır olur.

Bâb-ı Celîl-i Meşîhat'in bu fetvâyı vermek boynunun borcu. Allah celle şânühû[nun] i'dâd-ı kuvvet fermânı tamâmıyla infâz olunmadıkca, a'dâ-yı din şevket-i İslâmiyye karşısında titremedikce mü'minleri sadaka-i fıtradan bile men' ediyor. İşte o beş kuruşun da kuvvet i'dâdına hem de fart-ı isti'câl ile i'dâdına sarfını kemâl-i ehemmiyetle emir buyuruyor.

Çünkü vatana zengini, fukarâsı parasıyla her şeyiyle kurban!!

Bu emr-i ehem icrâ olunmuyor, buna karşı göz yumuluyor, dudak bükülüyorsa kabahat kimde? Ortada bir kānûn var, fakat kimse ehemmiyet vermiyor.

Dur! Acele etme! Dahası var: Şu ma'den, şimendüfer ve sâir bütün levâzım-ı hayâtiyyemizin ecnebîlere verilmesi de, esliha ve sefâin-i harbiyyenin a'dâdan alınması da harâmender-harâm!

Bunların hepsi kuvvettir. Emr-i celîl-i i'dâddaki "kuvvet" nazm-ı münîfinin müsemmeyâtı miyânındadır.

هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ[2]

Allah Allâh! Bunlar Ebûcehil hilkatinde mi yoksa Yezîd fıtratında mı?

İşte ben –senden çok evvel– söylüyorum: Bugün Avrupa dâru's-sınâaları kapılarını üzerimize kaparsalar çırılçıplak kalırız. Askerimize çakmaklı tüfekleri! Kaval! Balyemez topları tevzîine mecbûr olur o dakīkadan i'tibâren teslîm-i silâh…!

Dünkü vahşî Japonya bugün medenî! O kadar medenî ki aksâ-yı Şark'ın İngilizi! Kırk senede adam oldu. Bütün

[1] "Câiz değildir, fetvâ bunun üzerinedir."

[2] Câsiye, 45/29.

ihtiyâcât-ı hayâtiyye ve medeniyyesini kendi dest-i irfân ve mahâretiyle te'mîn ediyor.

Fakat milletine, ahlâk ve âdâb-ı milliyyesine perestiş ediyor. Biz bu kadar parlak bir numûne önünde kimimiz hâbîde-i cehl! Kimimiz masrû'-ı taassub! Kimimiz de… meflûc-ı bî-dînî!

Sorarım: O Fransız mürebbî ve mürebbiyeleriyle seviye-i irfânları yükselmiş (!) vâsıl-ı evc-i a'lâ-yı medeniyyet (!) olmuş addettiğiniz Osmanlı Frenk madameleri bir dakîka zevk ü sefâhet-perestânelerinden ayrılıp da milletin derdiyle vatanın âlâmıyla bir damla gözyaşı döktüler, donanma nâmına ilm ü irfânlarıyla (!!) mütenâsib bir hamiyet-i milliyye, bir gayret-i mufrita-i vataniyye gösterdiler mi?

O Osmanlı (!) misleri, o Türk (!) kontesleri her hafta bir moda şekline girerler ve bu uğurda avuç avuç altınları Beyoğlu'nda İtalyan mağazalarına saçarlar.

Bir lavanta şişesini üç! Bir tarağı dört beş mecidiyeye alırlar. Her gün husûsî balolarda!! Her gün umûmî tiyatrolarda!

Talebe nâmıyla Avrupa'ya gönderilmelerini de istemeye başladılar. Âdâb ve ahlâk-ı milliyye nazarlarında bir vâhimeden, bir taassubdan ibâretmiş!

Oh….ne a'lâ! Sonra Avrupa'ya i'zâmları cevâzına dâir ulemâdan fetvâ da istiyorlar. Onu Vatikan'dan alsınlar! Orası lâ-yuhtîdir (!!) alkışlarla verir!

Ulemâ-yı İslâm'da fetvâ nâmına öyle cinâyet yok! Şerî-at-i İslâmiyye fuhşa, rezâlete müsâade etmek denâetinden münezzeh ve müteâlîdir.

Bugün Trablus'a koşanlar senin o sefîl diye vasfettiğin ve sâyelerinde nân u ni'metleriyle yaşamakta olduğun müslümancıklardır. Sizin zümre-i bî-dîn ü bî-îmân Tokatlıyan Gazinosu'nda dânesi yarım liraya şampanya bira şişeleri patlatırlar, kumarhânelerde ceplerini boşaltırlar. Bunların sâye-i sefâhet ve rezâletinde Beyoğlu'ndan Yunan iâne-i bahriyyesine bir altın oluktur akar! Bu levha-i sefâhet ü fahşâyı gören zavallı, bî-haber müslümanlar "… darılıp oruç yemek!" kabîlinden i'dâd-ı kuvvet emr-i İlâhîsini unuturlar. Unuturlar da koca bir Trablusgarb'ı İtalya medeniyet-i hınzîriyyesine çiğnettirirler!

Ne o doktor yine darıldın mı?

Kadınları, çocukları kıskıvrak bağlayıp koyun gibi boğazlamak anasının kucağındaki şîr-hârı anasıyla süngülemek, sokakta dilenen alîlleri eğlence makāmında zehirlemek hâsılı ezmine-i kable't-târîhiyye vahşîlerinin bile yüzlerini kızartacak vahşetler, iftirâslar îcâd etmek; Hartum'da kadınları saçlarından asıp işkenceler içinde öldürmek Cezâyir'de Arab evlerine cebren girip kızlarını, oğullarını gasbetmek, zavallı kızları pâmâl-i şehvet ederek yıktıktan sonra umûmhanelere çerâğ eylemek! Bedbaht yavrucukları Hıristiyan terbiyesi üzerine büyütüp bir Katolik Arab yapmak! Bunlar medeniyet-i insâniyye oluyor öyle mi?

Sonra bana karşı "lâ-yecûz-nüvîs o kırılası kalemler medeniyet-i hâzırayı zerre kadar hayâ etmeden "Medeniyet-i hayvâniyye" adlandıran, o kırılası eller hazırladıkları …" hakāretini fırlatmak hâ! Bu medeniyet-i hâzıra [medeniyet-i] ahlâkıyye medeniyet-i insâniyye oluyor öyle mi? Siz bunu takdîs ediyorsunuz zâhir? Fakat sizin hayânız kadınlarınızı –ellerinizden gelse!– anadan doğma çıplak sokağa çıkaracak derecede âlî! Köpekleri tanzîren, Paris sokaklarını, Berlin'de hayvânât bahçesini teşbîhen …??? Utanmazsınız –ki utanmazsınız!– diye sizi utandırmaya çalışayım!

Demek bu Avrupa medeniyet-i rûhiyyesini (!) medeniyet-i hayvâniyye dediğim için nazarınızda hayâsız oluyorum! Ya siz, ey Frenk madamelerinizi, kontesler meşreblerinizi kolları omuzlarına kadar çıplak. Bütün gerdenleri açık, rezîl, menfûr müstekreh bir tarz-ı mel'ûn tesettürle gezdirdiğinizden bütün **[201]** halkın enzâr-ı şehvetini üzerlerinde gördüğünüz halde –çünkü …yediğiniz için;– zerre kadar kıskanmak hiss-i merdâne ve nâmûsperverânesini duymadığınızdan dolayı hayâlı oluyorsunuz o hayâ ne güzel alnınıza yakışıyor!

Hani ya mecmûa-i …let-penâhın (6)'ıncı numarasında "Müslümanlar her işlerini bitirdiler de yalnız tesettür-i nisvân mes'elesine mi kaldılar?" diyor ve gûyâ bunun mevzû'-i bahs olmasına tarafdâr görünmek istemiyordun? Ya neden muttasıl hukuk-ı nisvâna dâir .v.ve-nâmeler neşredip duruyor, lâ-yenkatı' muhadderâtımızın tesettürüne karşı dişlerini sırıtıyorsun?

Senin yapacak hiç başka bir işin yok mu? Yok mu ki o kırılası kaleminle her hafta hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye arasına zehirler döküyorsun?

Demek muhadderât-ı İslâmiyye, senin …keyfin için mutlakā tesettürü atsınlar? Sen ve senin emsâlin bî.. ve bî…lar istediğiniz gibi onları sokaklarda, balolarda, tiyatrolarda seyredesiniz değil mi???

Nisvânımızın hukūk ve mevki'-i ictimâîlerinin yüksekliğini o zaman tasdîk edersiniz öyle mi?

Biliyor musunuz bu sizin .v.ve-i lâneniz dâhilî hâricî âlem-i İslâmı ne kadar tasdî' eder? Ne kadar gönül bulantısı veriyor?

Zannediyorlar ki, İstanbul, o muhterem muhît, o pâyitaht-ı cihân-ı İslâm, o ârâm-gâh-ı livâü'l-hamd-i Hilâfet böyle mevcûdiyet-i frengâneden ibâret!

Böyle sanıyorlar da Osmanlılığa, Türklere besledikleri o sevdâ-yı uhuvvetlerinde soğukluk hissediyorlar!

Sizin gibi birkaç …bacının, birkaç … beğinin yüzünden koca Osmanlı milleti mutazarrır oluyor.

Fakat siz bunu nereden bileceksiniz? Nasıl takdîr edeceksiniz? Nasıl takdîr edeceksiniz ki İtalya Katolik misyonerleri mualliminiz! Râhibeleri mürebbiyeniz!

Siz sanki İstanbul'da fesâd ve ihtilâl çıkarmak için İtalya alçaklarına rûhunuzu, vicdânınızı satmış bir düşman müfrezesi! Bir anarşist cem'iyeti!

O sizin istihfâfa yeltendiğiniz [1](وبه يفتى و عليه الفتوى، لايجوز) ahkâm-ı *Kur'ân*iyyesini almak için Avrupa ukalâsı İstanbul'a koşuyor ve daha matâf-ı rûh-ı İslâm olan makām-ı akdes-i şerîat-i Muhammediyye kapısından girerken şapkasını çıkarıp yerlere kadar indiriyor!

[1] "Câiz değildir, fetvâ bunun üzerinedir."

Bunların o makām-ı muallâyı takdîs ü tekrîmlerinden olsun ibret almıyorsunuz! Yüzünüz kızarmıyor!

Siz gerçekten insan sıfatında bir …sürü ervâh… imişsiniz! Elinizden gelse muhadderâtımızın –sokak ortasında– zorla çarşaflarını çıkartacaksınız!

Ey Hilâfet-i mukaddese-i Muhammediyye ile mütetevvic Kānûn-ı Esâsî-i Osmanî! Seni tebcîl ü takdîs eden, senin bekānı kendi hayatlarından muazzez bilen bütün cihân-ı insâniyyete karşı gösterdikleri mu'cize-i inkılâbı senin şerefine yapan milyonlarca ehl-i dîni, bütün alem-i İslâm'ı dilhûn eden şu mürted parmakları kır! Şu mel'ûn kalemleri parçala!

Ne kadar mukaddes, İslâmiyet'e, Ravza-i Mutahhara ve Mu'attara-i Cenâb-ı Resûl-i Kibriyâ'ya aleyhissalâtü vesselâm ne kadar perestişkâr olduğunu, bu dinsizlere nikāb-ı kahr u celâlini kaldırmakla göster!

Mehmed Fahreddin

FECÂATE KARŞİ*

Sayha-i Tel'în

Göster o kanlı dişleri! Neredeyse, gizleme,
Çek pençeni kemîn-i hafâdan. Çıkar, uzat!
Yırt vech-i müsteârını, muğfil nikābı at;
Üryan bırak hüviyyetini çeşm-i âleme!

Üryan bırak hakīkat-i fıtrıyyeni, görün:
Pençende bir kırık kafa: Ağzın çekîde[1]-hûn…
Korkunç iniltilerle akūrâne, fırla, dön;
Olsun behîmeler bile hevlinle ser-nigûn!

§

Behîmeden daha vahşî behîmesin, çünkü:
Zaîfe karşı behâyimde bir terahhum var,
[202] *Ki şîr-hârlara şîrin taarruz etmediği*
Bunun nişâne-i vahşet-güdâzıdır… Gaddâr!

Düşünmedin mi ki bîçâre mümtelî-âgūş,
Düşünmedin mi ki birlikte kalkamaz kollar…
Evet düşünmedin elbet düşünmedin canavar
Evet, düşünmeye kādir değil dimâğ-ı vuhûş!

Damarlarında gezen kan değil de, cûşâ cûş
Sümûm-ı sâyil-i akreb mi; rûh-ı sengînin
Sevâd-ı müncemid-i leyle-i şitâ mı haşîn;
Rüsûb-ı dûdî mi, yahud, harîkların hâmûş,

Ki acze karşı biraz merhametle kaynamadı,
Ki acze karşı biraz müşfikāne titremedi??
Ne oldu, bilmem, o kurşun kafanda patlamadı?
Ne vardı çeşmine dolsaydı zulmet-i ebedî!

Çıkar yüzündeki şekl-i beşer-hüviyyeti at,
Girifte-mûy ü siyeh-rûy bir ridâya bürün;
Çıkar da sûretini âdemiyyete fırlat,
Çıkar, nezzâreye sîmâ-yı fıtratınla görün!

Çıkar; behîmiyyetin, iftirâsın aşkıyçin,
Çıkar da çehre-i mâhiyyetinle üryân kal;
Çıkar ki şekline şeklen müşâbehet bana şeyn!
Çıkarma ister isen… Dur, çıkarma, insan kal,

Bu intıbâ'-ı heyûlâmı ben değiştireyim,
Behîme olma sana benzemekten ulvîdir;
Behîmelik sana nisbet biraz semâvîdir;
Sen olmayım da hep eşkâl-i vahşete gireyim!

Yetiş, elindeki süngünle, kurşununla yetiş,
Gışâ-yı çehremi yırtıp izâm-ı vechimi kır,
Seninle şârik olan vechi benliğimden ayır,
Seninle hem-süver olmak vuhûştan mûhiş!

Kudurmuş azgını cem'iyyet-i beşer çekemez…
Tüfengi, süngüyü at, hem-nevi'lerinle kavış,
Cibâlde, kayalıklarda git, sürü sürünüz,
Harîs, akūr, ser-âzâd bir hayata karış!...

§

Vâki' ki ey zamîre-siriştende-i hayât:
Te'sîr-i kudretinle cemâdât can bulur,
Zerrât içinde dalgalanır şu'le-i şuûr,
Vâki' ki her libâsa girer cism-i kâinât…

Bir müfteris, fakat, beşeriyyet siyâbına
Girmek, bu istihâle-i hayret-vukū' nedir?
Gerçek bu istihâle-i fikret-fürûz, bir
Mu'ciz-nümûn ilâve mi dehr inkılâbına?

§

Ey şefkatin şehîdesi, kānûn-ı hilkatin
Âciz-şümûl zulmüne kurban olan kadın!
Hurm oldu şefkatin sana cürm oldu şefkatin!
Öldün de, çünkü yavrunu sînende sakladın…

Cânîlerin yatağı mıdır batn-ı mâderî,
Cânî-i müttehem mi doğan tıfl-ı şîr-hâr,
Doğmak cürm müdür..? Bu ne eşna' zulüm, ne âr,
Yirminci asrın, ey medeniyet denîleri?!

Sen öldürüldün ölmedin, âh, ey muhaddere!
Semt-i semâdan iste bu zulmün cezâsını;
İnsin ruûd-ı la'net-i lâhût yerlere,
Duymaz yerin kulağı zaîfin sadâsını!

---

* Bir ecnebinin şehâdeti:
"... yerlilerden bu kadar cesâret ve besâlet beklemeyen İtalyanlar pek hâinâne bir sûrette intikām almaya kalkıştılar. Şehirde bulduklarını hapse tıkdılar. Kadın, çocuk, ihtiyâr diye kimse ayırmadılar. Asker korkularından ibtidâ: 'Ellerinizi kaldırın' diye bağırıyorlardı…. Henüz genç olan bir kadın kucağında bir nevzâd bulunduğu halde geçiyordu. Bir zâbit: 'Ellerini havaya kaldır, yoksa ateş edeceğiz' dedi. Kadın bir eliyle çocuğu tutduğundan ancak bir elini kaldırabildi. Zâbit bilâ-tereddüd ateş ederek kadını yere serdi…. Kadının yanına koştum kurşun çocuğun kafasını kırmıştı …." *Sabah*: 7962 -7 Teşrînsânî 1327.

[1] Metinde (چکنده) şeklinde yazılmıştır.

Bir heykel-i tezallüm-i âğuşte-hûn gibi
Yüksel derin semâlara, yırtıp sehâbı;
Geç meş'al-i kevâkibi, kaldır o nâ-tüvân,
Titrek kolunla beyni dağılmış, gunûde-cân

§

Nevzâd-ı hûn-çekânını, göster fezâlara;
Haykır hurûş-i zulmünü arzın semâlara;

Seyyârelerde belki diğer zümre-i beşer
Meskûn olur da sayhana doğru şitâb eder,

Haykır renîn-i şirretini âdemiyyetin..
Görsün bu kanlı fâciayı sermediyyetin

Gavr-ı zalâm içinde yanar köhne gözleri;
Her katre-i çekîde kızartsın bir ahteri:

Kan tutsun âsümânın uyûn-i mücevheri,
Kan tutsun izâr-ı müzehheri;

[203] *Sîmâ-yı lem-yezelden okunsun, beşer nedir?*
Seyyâre-i kühen ne fecâatli sahnedir?!..

9 Teşrînisânî 327 **F. Sâcid**

İSLÂM'IN HİLÂLİNE

Millî Duygulardan:

Yüksel, sen ey bu toprağın pâk, şanlı bekçisi;
Yüksel, bütün uzaklara göster cemâlini;
Yüksel de çık semâlara; Şark'ın Hilâl'ini
Görsün o Garb!

Yüksel, dağıt ufukları tazlîm eden sisi,
Yüksel, kucakla, al, getir: Ümîd, şan, zafer.
Ancak bu ağlayan vatan onlarla fahr eder..

Yüksel fezâ-yı izzete, yüksel ki: Alçalır
Karşında Garb-ı hâifin alçak emelleri…
Yüksel, didikle, kır, çürüt artık bu elleri…

Sen yükselirsen ey Hilâl, düşmanların kalır.
Hüsranlı bir geceyle… Fakat müslümanları
Yüksekliğin sevindirir; kalmaz figanları…

İshak Re'fet

TEMÂSÎL-İ ESLÂFDAN: FAHR-İ RÂZÎ

"Fahr-i Râzî" bu büyük nâm; bu dehâ-yı mümtâz
Cevv-i fikrimde eder yâd-ı bülendi pervâz:
Bir vakûr çehreyi telvîh ediyor kûr u siyâh
Lihye. Çeşmân ü sa'yindeki ma'nâ-yı nigâh
Rûh-ı ulvî ve semâvîsine olmakta güvâh
Bu büyük hilkate bir ses yaraşır kim: Gümrâh…
Bu büyük hilkat olur merkez-i işrâk-ı dehâ
Ki şuâât-ı zerrînile verir Şark'a ziyâ
Yazıyorken o muhalled eseri[*] rûh-i zekâ
Sûr-ı kilkiyle maânîyi ederdi ihyâ
Mevkib-i muhteşem-i fazlı mesâbîh-i ukūl
Nice eşhâs-ı mübeccel, nice sîmâ-yı fuhûl
Bunların hâme-i tevkīrine gûyâ mahmûl
Gibi evreng-i dehâsında o sâhib-mahsûl[**]
Mihr-i irşâdına gûyâ ki furûğ-ı rûşen
O lisanlar ki dehânında idi mevce-fiken[***]
O lisanlardı yine bâtıla berk-ı hırmen
Rûh-ı fazîliyle dirilmişti bu dünya-yı kühen
İnzimâm etmede ünvânına şâbâş-ı dühûr
Yenilendikce zamanlarda asır ettikce mürûr
Kalacak fevk-ı efâzılda o nâm dûr-â-dûr
Bu suver-hâne-i imkânda müşa'şa' bir nûr…

Şerefüddin

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Bu esnâda garîb bir hâl vukū' buldu ki kemâl-i minnet ü meserretle zikredeceğim. Birgün dîvân-ı hükûmette otururken bir postacı geldi. Kâbil'de bulunan nişânlımdan mektup getirdi. Lâkin mektubun bizzât bana teslîm edilmesi ve cevâbının yine kendi tarafımdan yazılıp mühürlendikten sonra gönderilmesi tenbîh olunduğunu söyledi.

Evvelce de söylenildiği üzere okumak yazmağı heveskârı olmadığım için vaktiyle okuduklarımı unutmuş ve âdetâ eşkâl-i hurûfu tanımayacak dereceye gelmiştim.

Böyle tarafımdan okunacak ve cevâbı yine tarafımdan yazılacak bir kâğıdı alınca fevkalâde me'yûs oldum. "Ben atıp tutuyorum adam oldum iddiâsında bulunuyorum. Halbuki okumak yazmak bilmiyorum. Demek ki hakîkaten insan değilim" diye nefsime levm ettim. O gece yatmazdan evvel birçok ağladım. Ervâh-ı enbiyâ ve evliyâyı şefî' ittihâz eyleyerek İlâhî! Kalbimi tenvîr et. Bana okumayı yazmayı öğret. Beni halk arasında utandırma duâsını ettim. Sabâha karşı uyumuşum. Rü'yâmda; orta boylu, güzel yüzlü, uzun ve ince parmaklı, nohûdî sarıklı, şâl kemerli, eli asâlı bir zât gördüm. Kemâl-i mülâyemetle:

– Abdurrahmân! Kalk, yaz, dedi. Mütehayyirâne uyandım. Kimseyi göremeyince tekrar uyudum. İkinci defa aynı şekil ve sûrette zuhûr eden bu zât:

– Ben sana yaz diyorum, sen uyuyorsun. Demesi üzerine **[204]** uyandım. Kimseyi göremeyince yine uyudum. Üçüncü defada o zât hiddetli bir tavır ile:

–Bu sefer de yatıp uyuyacak olursan elimdeki asâ ile göğsünü delerim, tehdîdinde bulununca yataktan fırladım.

–Kâğıd kalem getirin.

Diye seslendim, getirdiler. Kalemi elime alınca mektepte yazdığım kelimât âdetâ hayâlimde tecessüm etmeye, oku-

---

[*] *Mefâtîhu'l-Gayb* nâmındaki *Tefsîr-i Kebîr*.
[**] *el-Mahsûl fi İlmi'l-Usûl*.
[***] Arabî, Fârisî

duklarım yavaş yavaş hâtırıma gelmeye başladı. Güneş doğuncaya kadar meşgûl olarak yedi yüz satır kadar yazdım. Sonra onları gözden geçirdim. Bazı kelimâtın mukattâ, bazılarının yanlış yazılmış olduğunu gördüm. Yazdıklarımı okuyabildiğimi anlayınca son derece sevindim. Yazılı kâğıdları yırtıp yeniden yazdım.

Dîvâna gidip arz olunan kâğıdları açtım. Okuyacağıma aklım kesince sevincim tezâyüd etti. Kırâet-i ma'rûzât vazîfesiyle mükellef olunan münşîye:

– Muharrerâtı bugün ben okuyacağım. Siz yanlışlarımı tashîh ediniz, dedim. Münşî mütebessimâne:

– Efendimiz okuyamazsınız ki, cevâbını verdi. Ben zarflardan birini açtım:

– Dinleyin de okuyabiliyor muyum, okuyamıyor muyum anlayın diyerek kırâete şurû' eyledim. Nihâyetinde:

– Cevâbını şu tarzda yazın dedim. Münşînin hayret ve teaccübü arasında iki yüz kâğıd okudum. Yüz dânesine de cevap verdim. Birkaç gün sonra münşînin iânesine muhtâc olmayacak dereceye geldim. Mektupları kendim okuyup kendim yazmaya ve *Kur'ân-ı Kerîm*'i yeniden tilâvet etmeye muvaffak oldum.

Şu mevhibe-i İlâhiyyeyi pederime yazıp bildirdim. İbtidâ buna inanmayacak oldu, fakat:

–Mahdûmunuz, aslı olmayan bir şeyi size nasıl yazabilir? Vâdîsinde idâre-i kelâm edilmesi üzerine beş bin "tenge"* nakd ile kıymetdâr hil'atler ve bizim için murassa' kılıç, müzeyyen eğer, on top ipekli, on top yünlü kumaş gönderdi. Cenâb-ı Hakk'a takdîm-i şükrân, pederime de terkīm-i teşekkür eyledim.

§

Bedahşân ve Katagan vilâyetlerinin emr-i idâresi yoluna girdiği ve her tarafında âsâyiş ber-kemâl olduğu halde "Kılâb" tarafından bilâ-fâsıla dûçâr-ı işkâl oluyordum. Oranın emîri "Şâh Hân" bu defa da iki bin süvârî göndermiş ve Katagan ahâlîsinin kışın Ceyhûn kenârında otlatmak üzere götürdüğü on üç bin koyunu sürdürmüştü.

Şu münâsebetsizliği duyduğum gibi koyunları istirdâd ve sâhiblerine iâde etmek üzere iki bin süvârî i'zâm eyledim. Bizimkiler gidinceye kadar Kılâb süvârîleri Nehr-i Ceyhûn'u geçmişlerdi. Muakkıbler de nehrin sığ bir tarafından mürûr ederek öbür sâhilde yağmâgerleri yakaladılar, beş yüz neferini öldürdükten epeyce bir mikdârını da esîr aldıktan sonra mütebâkīsini kaçırdılar. Koyunlarla beraber orada durup Kılâb'ı teshîr etmek husûsunda benden emir ve imdâd beklediler. Lâkin bu bâbda pederimden bir hüküm telakkī etmediğim için askere geriye dönmelerine ve koyunları sâhiblerine vermelerine dâir haber yolladım.

Bu vilâyette bir âdet vardı. Yağmâ edilen bir mâl istirdâd olunur da sâhibine teslîm edilirse onun sülüsü hükümrân-ı vilâyete verilirdi. Şu âdete ittibâan süvârîlerim koyunların altı binini benim nâmıma almak istedilerse de kabûl etmedim. Onlara mukābil verilen sekiz bin altundan üç bini süvârîlere dağıttım. Beş binini kendim aldım. Kılâb emîrine de bir mektup irsâliyle "Eğer bu yağmâgerlik tekrar ederse vilâyetini elinden alacağımı" iş'âr ettim. Mîr-i müşârunileyh i'tizâr eyleyerek bir daha böyle bir hâlin vukūuna meydan vermeyeceğine dâir cevap gönderdi. Ve bazı hedâyâ ile üserânın fidyesi olmak üzere yüz bin tenge yolladı. Bu meblağdan benim hisseme on bin altun düştü ki bununla üç bin re's beygir ve bin re's deve satın aldım.

– Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî: Eser-i Şeyh Süleyman Buhârî–

Bu vak'adan sonra vilâyette tamâmıyla emniyet ve âsâyiş hâsıl oldu. Pederimden Katagan'a gelmek fikrinde olduğuna ve yola çıkmazdan bir ay evvel hareketini bildireceğine dâir bir mektup geldi. İnşâallâh bi's-sıhha ve's-selâme teşrîf buyurun, diye cevap yazdım.

İKİNCİ FASIL

Belh'den Buhârâ'ya Firâr

An sene 1280 ilâ sene 1282

Ceddim Emîr Dost Muhammed Hân Herât'a hamle ettiği esnâda alîlü'l-mizâc olup evlâdından Serdâr Şîr Ali Hân pederinin hakkında sarf-ı evkāt ederdi.

Serdâr Muhammed A'zam Hân, Serdâr Muhammed Emîn Hân, Serdâr Muhammed Eslem Hân gibi mehâdîm-i sâiresi ise onu birâderleri Şîr Ali **[205]** Hân ile aralarında buğz u adâvet bulunduğundan ona rağmen Herât hâkimi yani babalarının düşmanı olan Sultân Ahmed Hân ile ittifâk etmişler ve şu hareketleriyle pederlerini hayli incitmişlerdi.

Emîr Dost Muhammed Hân âlem-i âhirete intikāl eyleyince na'şı Hâce Abdullah Ensârî kuddise sırruhû hazretlerinin civâr-ı mezârına defnolundu. Oğulları Afgānistân saltanatına nâil olamayacaklarını anlayınca Serdâr Şîr Ali Hân'ı Afgān Emîri i'lân ederek müşârun-ileyhin ruhsatını almaksızın kendi vilâyetlerine azîmet eylediler.

Emîr-i cedîd, birâderlerinin kendini terkettiklerini görünce oğlu Muhammed Ya'kūb Hân'ı Herât Hâkimliği'ne ta'yîn eyleyerek Kandehâr'a gitti. Orada iken de birâderleri gelip görüşmediler.

Hecde Nehr-i Belh Hâkimi Serdâr Muhammed Eslem Hân ile Kerem ve Huset Hâkimi Serdâr Muhammed A'zam Hân da bir fitne çıkarmak kasdıyla kalkıp Kâbil'e gittiler. Cedd-i merhûm Kâbil'e gittiği sırada Emîr Şîr Ali Hân'ın büyük oğlu Serdâr Muhammed Ali Hân'ı Kâbil Hükûmeti'ne nasbeylemişti. Bu zât "Çabuk Kâbil'e geliniz, yoksa karışıklık çıkacak" diye Kandehâr'da bulunan pederine bir arîza gönderdi.

Bunun üzerine Emîr Şîr Ali Hân, birâderlerine haber vermeksizin Kâbil'e azîmet etti ki maksadı evvelâ üvey birâderi Serdâr Muhammed A'zam Hân ile uğraşıp onu yola getirdikten sonra li-ebeveyn kardeşlerini tenbîh ü teskîn eylemekti.

---

* Tenge: Buhâra ve Asya-yı Vustâ sikkesi meskûkât-ı nukra, gümüş, sîm.

«صوفی الله یار»

«قالیب من تنکه دیب احوال تنکه»

«مشقت لار باشیمعه رنکه رنکه»

Gazneyn'e vusûlünde amcam Serdâr Muhammed A'zam Hân'a bir *Kur'ân* irsâliyle "Siz Emîr Dost Muhammed Hân'ın ekber-i evlâdısınız. Ben daima sizi büyük birâderim tanırım. Binâenaleyh Gazneyn'e teşrîf edin bir defa olsun görüşelim" meâlinde haber yolladı.

Serdâr Muhammed A'zam Hân bu haberi alınca Gazneyn'e gelip birâderiyle görüştü. İki kardeş te'yîd-i uhuvvet ile *Kur'ân-ı Kerîm*'i mühürledikten sonra serdâr, büyük mahdûmu Serdâr Server Hân'ı emîrin yanına bıraktı. Kendisi mahall-i hükûmetine avdet eyledi.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

DİLİMİZ İÇİNDE.. HURDA ŞEYLER

Dilimiz, kadını gitmiş evlere benzemiş. Süpürülmemiş silinmemiş, pılısı pırtısı yerli yerine konulmamış.. Yiyeceklerimiz, giyeceklerimiz, kullanacaklarımız tozlar topraklar içinde kalmış…

Dilimize birçok şeyler yolsuz gelmiş, yersiz girmiş.. Birçok şeyler de yolundan ve yerinden çıkmış, âvâre olmuş, yâve olmuş. Biz bunları güdemiyoruz, kullanamıyoruz. Lügatler var, ta'bîrler var.. Çarpık, sakat, yanlış, doğrult, düzelt! Kābil değil, kābil olsa bile makbûl değil.. Bazen sakatlığı görürüm, fakat düzeltemem.. Çünkü sen müsâade etmezsin. Bazen sakatlığı da görmem, sen göstersen de beğenemem. Sorarsan, cevap veremem, cevap versem beğenmezsin. Acîb bir şeydir ki bunda çok kere sen de ben de ikimiz de haklıyız.. Ya bu nasıl olur? Korkulur ki ya bizim ellerimizde ancak birer mikdâr hak var, ya ikimiz de haksızız.

Şübhesiz hepimiz i'tirâf ederiz ki hakka boyun eğmek, haklaşmak; haksızlığı ortadan kaldırıp uzlaşmak iyi bir şeydir. Fakat evvelen hakkı meydana çıkarmalı, bunun için de şikâyetleri, da'vâları dinlemeli, sormalı, yoklamalı, muhâkeme etmeli, hakkı nâ-hakkı ayırıp kesip atmalı. Bu ise yalnız senin benim yapabileceğimiz iş değildir. O sebeble bekliyoruz. Ne vakte kadar? Kıyâmete kadar mı bekleyeceğiz? Hayır. Kıyâmete kadar beklemeyeceğiz. Ben kuvvetle inanıyorum ki Allah nereden gönderecek ise erler gönderecek, onlar derlenip toplanacaklar, bu hak kırıntılarını derleyip toplayacaklar.. Pürüzler ayıklanacak, bâtıl gidip hak kalacak.. Bu böyle olacak. Ama ki beklemek için artık benim sabrım yok, ihtimâl vaktim de yok. O sebeble telâş ediyorum, dedikodu ediyorum.

Çok kere hayıflanırım.. Şu üzüntülerden bir fâide olsa, bir iz kalsa diye düşünürüm.. Şu emekler, şu imiklemekler, denizlere boşu boşuna akan çaylar gibi heder olup gitmese, derim. İşte böyle düşündüğüm zamanlar kendimde büyük cür'et bulurum.. Da'vaya kalkarım. Hakkımdır, zannıyla birçok şeyler isterim. Hem de benim böyle zamanlarım az değil çoktur. Ben bu noktada o mazlûm kimselere benzerim ki ömürleri kapılan haklarını geri almak için koşmakla, arzuhâl gezdirmekle, yanmakla, yakılmakla geçer.

Ya, yalnız ben mi bu haldeyim? Öyle olsa bir şey değil.. Pekçok kimseler bu halde.. Hemen hemen bütün millet. Dilimizi bağlayan sarmaşıklar içinde kıvranıyoruz. Vatanın bizden hizmetler beklediğini görüp dururken, birşeyler yapamayarak çabalanıp gidiyoruz. Çokluk kıvranıyoruz, ses çıkaramıyoruz. Bazen ise kıvranamıyoruz bile. Bakılsa bunlara kimse râzı olmamalı.. Kimse râzı değildir de.

Yazık ki hakkı hak edecek bir yer yok. Mahkeme ne vakit açılacak? Tahkīkāta ne vakit başlanacak? Hüküm ne vakit verilecek? Daha ne vakte kadar bekleyeceğiz? Bekleyecekler beklesinler.. Dedim ya, benim sabrım, vaktim kalmadı. İşte bu teessürle, yazılmış yazılacak hâtıracıklarımı bir yerde toplamış ve saklamış olmak için şu sahîfelerde hurda sergisine benzer bir şey açıyorum.. Bütün bu mülâhazaya âid hurdalarımı **[206]** burada yayıp sereceğim. Hurda sergisinde teklîf ve tekellüf, sıra ve nizâm aranmaz. Burada bir lügat noktasının yanında bir edebiyât maddesi.. Bir imlâ hurdasının yanında bin kavâid nüktesi bulunabilir. Bunlardan bazıları yirmi yıl evvel yazılmış, köhnemiş.. Bazıları daha bu akşam söyleşilmiş, dumanı üstünde, turfanda.. Belki de bazıları zarîf, bazıları turfa.. Bazıları zarîf, bazıları zırva!..

Bilirim, bizim memlekette, bizim dilde bu türlü hurdalar üzerine çok gösterişler, çok satışlar yapılmıştır. Korkarım bunlar da onların sonlar, kalmışlarındandır. Ne yapalım, haksızlıklar kaldırılıncaya kadar bu böyle gidecektir.. Ne çâre, ağrısı olan inler. Keşke böyle şeyler yazılmasa, böyle yazılar okunmasa, ben bunları okuyanlardan utanacağım.. Belki onlar da benden utanırlar da ödeşmiş oluruz.

* * *

1- "Hurda" mı "Hurde" mi?

"Dilimiz içinde.. Hurda şeyler" diyorum.. Eski gönlüme uysam bunu "Lisânımız içinde.. Hurde şeyler" şeklinde satmak isterdim. Hakîkat bizim görgüye göre "lisânımız" demek varken, "dilimiz" demek, kabalık değilse sersemliktir. Öyle ya, biz hâlâ bile "çocuklar" yerinde "etfâl" deriz, söylerken "et" diye bilsek bile yazarken "lahm" yazarız, bu bize huy olmuş.. Biz böyle alışıkız... Sonra da "hurda" kelimesinin imlâsını bu hâle getirmek, bunu vavsızken vavlı yazmak, câhillik değilse imlâ bilmemektir. Bu câhillik bu sersemlik eski zamanlarda; farazâ bundan on beş yıl evvel yapılsa idi, bunu yazan kalemin o zamanın hurde-şinâslarının, hurde-fürûşlarının hıred-sûz ve hıred-fersâ birtakım ağır ve ezici ta'rîz ve taarruzları altında, tehzîl diye ad koydukları yılan dişi maskaracılıkları ve maskaralıkları arasında hurd u hâş olması şübhesiz idi. Bunların te'sîri hâlâ bile üstümüzde kaldığı için söylerken, yazarken gönülde bir irkilme uyanıyor. Bu irkilmeyi bir silkinme ile itivermek kolay olmuyor.

Bu kadar kaba sabalığa düşerek, ifâdeyi bu kadar bayağılaştırmak, bütün bütün lügat bilmemekten, süslü ifâde yolunda beceriksiz olmaktan olmadığını ileri sürüp, bir nefescik aldıktan sonra, sözü "hurda" ve "hurde" üzerine çevirebiliriz. Evet "hurda" mı, "hurde" mi? Yoksa "hurdavât" veya "hurda" mı? Peşîn şu da bilinsin ki maksad, ne kitaplarda yazılı "hurde" kelimesinin imlâsıyla oynamak, ne de bunun ağızlarda yüz türlü tasarruf bulan nazlı hâliyle gönül

eğlendirmektir. Cesâretim, dilimizi hor görmek demek olan bir hâlete karşı direnmek, bu tecâvüze karşı koymak içindir. O sebebledir ki bu kelime üzerinde biraz çerezleniyorum.

Türk ağzında "hurda" olan bu Fârisî kelime, hep Fârisî hâlinde kalırsa, bunda bir kibarlık, bir yükseklik tevehhüm olunur. Buna inanmak, hemen hemen umûmî bir tabîat olmuştur. Meselâ "kılıf", "kulübe", "para", "parasızlık", "zavallı" diye söylediğimiz şeyleri yazarken, "gılâf", "külbe", "pâre", "pâresizlik", "zevallı" ve hattâ "zevâlî" yapmaya özeniriz. Bu özenme bazen "pırasa"yı "pürhâssa" yapmak derecesine kadar gider. Bugün velev ki bütün dünya "hava", "hasta", "sahta", "softa", "halva" desin, bunları her yiğit mutlakā "hevâ", "haste", "sâhte", "sûhte", "helvâ" yazacaktır. Niçin böyle oluyor? Çünkü bunlar hep kibâr ve asîl şeylerdir, bunların keyfine dokunmak olmaz. Ya Türkçe'nin keyfine dokunmak, Türkçe'yi kırıp ezmek? O ..yalnız câiz değil, belki lâzımdır. Hülâsa biz bu akla kulluk ederek deriz ki: "hurde" kibâr ve asîl bir ta'bîrdir. Çünkü geldiği yerden nasıl gelmiş ise öyle kalmış.. Bozulmamış, bozmuş.. Türkçe'nin yasakına boyun eğmemiş, Türkçe'yi kendi kānûnuna ser-fürû ettirmiş. Demek ki bu ve bu gibi bize başka dillerden gelen lügatlar hep hep pasaportlu birer ecnebîdir. Bizim memlekette ise; ecnebî olunca imtiyâzlı ve asâletli olmak da onun içindedir. Bakarız, bu lügat nereden gelmiş? Geldiği dilde nasıl kullanılır ve nasıl yazılır imiş? Hepsine uyarız, hepsine başımızı ağzımızı uydururuz. Bazen bunların asıl sâhiblerini bile geçeriz. "Salata" kelimesi Rumca'dır, Rumca'da sad harfi olmadığından bunu sinle yazmalıdır diyen müellif bizde görülmemiş midir?

"Hurde"yi böyle kibâr şekliyle kullandığımız vakit, kendimize de bir kibârlık payı çıkarmış oluruz. Sanki helva demesini de bilirim, halva demesini de bilirim, diyen herif gibi bir ağız şapırtısıyla, şîrîn-kâm olmuş, damakımızı tatlandırmış geçiniriz. Artık gelsin kibâr ta'bîrler.. Bundan sonra "dil" diyemeyiz, "lisân" deriz, "zebân" deriz, "lisân-ı azbü'l-beyân" deriz. "Uzûbet-i lisân"dan "şîrînî-i sühan"den söz açıp şapır şapır ederiz; "eşek" demeyiz, "merkeb" deriz.. "Katır" demeyiz, "ester" deriz.. "Köpek" demeyiz; "kelb" deriz. Böylece bütün açlıkları doyurmuş, bütün eksiklikleri doldurmuş oluruz. Hey hey.. Bal bal demekle ağız tatlı olmaz.. Lâkin, kim anlar, kim dinler!

Bence "hûrde" sûreti, kibâr "hurde" ile bayağı "hurda" şekillerinin ortasıdır vavsız "hurde" isteyenleri büsbütün darıltmaktan korktuğum için kelimeye sâde bir vav ilâvesiyle "hûrde" dedim, kaldım.. Şimdilik "hurda" demek, kabalıkta o kadar ileri **[207]** gitmek olmaz ve uymaz. Ya "hûrdevât" nedir? Bu bir zırvadır ki "hurdevât" şeklinde olsa da te'vîle gelmez. Bu Fârisî'den mi gelmiş, yoksa Arabca'dan mı? Bu bir kelime mi, yoksa iki kelime mi? Bir kelime için iki kapı çalmak, sonra da onu iki kapının da tanıyamayacağı hâle koymak, doğrusu hünerdir. Hünerdir ama, bundan dilimiz bir kâr etmeyince neye yarar?

2- Ne "Trk" Ne "Etrâk" Doğrusu "Türk"

Artık bizi "Trk" ve "Etrâk" şeklinde tanımasınlar.. Biz – çomak gibi– vavlı "Türk"üz. Ama Arab ve Acem bizim adımızı böyle tanımışlar, böyle yazmışlar.. Bu onların bileceği şeydir. Biz öyle yazmayız.. Bu da bizim bileceğimiz şeydir. Onlar bize "Etrâk" ve "Türkân" demişler. Elbette bu onların haklarıdır. Elbette bizden edat alıp "Türkler" diyemezlerdi. Onlar bize başka ad takmamışlar; bizi adımızla çağırmışlar. Bu da bir hak gözetiştir. Bu hak gözetiş teşekkürlere lâyıktır.

Biz bunları görmeyip de adımızı kāmûsdan ararsak.. Orada nasıl yazmışlar; diye vehme düşer[se]k.. İz'ânsızlık bizimdir. Arab bu kelimeye kāmûsuna "Trk" sûretinde yazsın.. Farz edilsin ki bunu bir madde olarak kendine mâl etmiş de olsun.. Bu halde bile "Tereke yetrükü" yoluyla öz malımızı özgelere terketmek için özenmek abesdir. Halbuki Arab böyle de yapmamış.. Yapsa da bize bir şey terettüb etmezdi. Böyle iken; bizim münâsebetsiz bir gayretle bu mübârek kelimeyi göz göre eksikli kusûrlu yazmamız yollu değildir.

Kavâidcilerden biri "nâsıl" kelimesinin imlâsını kesip hükmederken "nasıl" yazmalı, diyor; "nâsıl" yazmamalı.. Çünkü bunun aslı "ne" ile "asıl"dır. Hoppalâ!... Bunun imlâsı "nasıl" veya "nâsıl" değil; "nâsîl"dir. Bu da aslı "ne asıl" olduğu için değil kelime "nâ-sîl" sûretinde iki heceli olduğu ve her hecenin bir sâitle hakkı verilmek lâzım geldiği içindir. Böylece "Türk" kelimesinin sahîh ve fennî imlâsı vavla olmak gerektır.. Bu da Arab'ın kāmûsunda böyle yazılmış yazılmamış ve Acem'in kullanışında böyle gelmiş gelmemiş olduğu için değil, fenn-i imlâ böyle îcâb ettiği için böyledir. [Yazıdaki (â) ve (î) imlâdaki (a) ve (i) seslilerini gösteriyor; uzatmaları değil...]

Bilgiçlerimizden biri de demiştir ki "Türk" kelimesi "Lisân-ı Türkî" ve "Kāmûs-ı Türkî" ve "Akvâm-ı Türkiyye" gibi terkîbler içinde vavsız ve serbest ve Türkçe kaldığı zaman vavlı yazılmalıdır... İhtimâl ey kāri'! Sen de böyle düşünüyorsun.. Çünkü "Lisân-ı Türkî" ve "Kāmûs-ı Türkî" ve "Akvâm-ı Türkiyye" gibi şeyler, Fârisî tarzında terkîblerdir, Türkçe terkîbler değildir. Binâenaleyh "Türk" kelimesi Türk'ün töresine göre yazılamaz.. Evet bu anlayışla müftîlik sende kaldıkca vereceğin fetvâ budur. O halde ben de sana sorarım.. Bu gibi terkîbler Türkçe değilse bunları Türkçe içinde ve Türkçe diye nasıl kullanıyorsun? Ben de kalkıp da meselâ "ihtimâl değil" diyecek yerde "lâ-yahtemil" desem "kabûl etmem" yerinde "lâ-akbelü" desem dinler misin! Hâ, gerçek sence o terkîbler başkadır, öteki sözler yine başkadır. Bu sebeble bu noktada ben de susarım. Zâten ben kitap ismi olduğu zaman bile "Kāmûs-ı Türkî" gibi terkîb yapmaya pek özenmem, "Türk Dili" der giderim.

Bize "Etrâk-ı bî-idrâk" diyenlere gelince, onlara sorar.. Siz hangi "bâ-idrâk"lersiniz? Afvediniz; ama başkaları tevkīr edeceğiz, diye bizi tahkīr etmek hakkınız değildir. Artık insâf ediniz, Türk'ün Türkçe'nin hakkını veriniz. Yoksa hak yerde kalmaz.

Her şeyden geçtik.. Türk'e kendi adını doğru yazmaya olsun müsâade etmemek günâhdır. Bizim adımız söylerken de "Türk"dür, yazarken de.

Ispartalı Hakkı

İTTİHÂD, İTTİHÂD, DAİMA İTTİHÂD VE BİRAZ İNTİBÂH

Şu dakîkada harîta-i İslâm piş-i nazra-i im'âna alınıp da şark, garb, şimâl, cenûb nikāt-ı erbaasına atf-ı lihâza-i dikkat olunsa câ-be-câ mülk-i İslâm müdhiş volkanlar, hüzn-engîz fecîalar, ihtilâller içinde olduğu görülür, mülk-i İslâmın herhangi nikātına bakılsa orada elem, sefâlet, zillet, idbâr âsârından başka bir şey nümâyân olmaz. Daima, daima bir âteş-i ihtilâl, cânhırâş bir izmihlâl, ebedî bir felâket alâimi tâbân olduğu dîde-i hüzne çarpar, kulûb-i muvahhidîni dâğdâr eyler.

Sergüzeşt-i insâniyyet olan târîhin o kenz-i hakîkatin şehâdetiyle müsbet hakāyıktandır ki her birerleri bir meşher-i medîne-i medeniyyet, birer bâzâr-ı ilm [ü] ma'rifet olan büldân-ı İslâm, bu milyonlarca şühedânın medfen-i mübârekleri bugün birer harâbe-zârdır. Birer şîven-gâhdır. İşte; bu cihettendir ki dilhûnuz, ye'simiz, derdimiz, feryâdımız hep bu cihettendir.

Hırs-ı câh u menfaat yüzünden hâk-i pâk-i İslâm ağyârın bâzîçe-i tamaı olmakta, menhûs bir tâliin sevk-i şuûmuyla kas kas kavrulup gitmektedir. İşte o menhûs tâli' bizim cehlimizdir. Hep bu cehâlet yüzündendir ki her birerleri şevket [ü] ikbâl ile göklere reşk-endâz-ı meserret olan o timsâl-i medeniyyet İslâm memleketleri bugün serâpâ cehl ile, hırs-ı intikām ile mehvâ-yı izmihlâle, girîve-i inkırâza doğru gitmektedir.

Cehâlet, insanı insanlığından çıkaran, beşerde din ü îmân bırakmayan şu menhûs hâl mukadderât-ı memlekete bir şâibe, bir lekedir. Bu leke cephemizde yer tutmuş âdetâ mukadderâtımıza hâkim kesilmiştir. Evet bugün mülk-i İslâm cehâlet içinde pûyândır. Bu acı, acı olduğu kadar **[208]** dilhırâş bir hakîkattir ki inkâra aslâ gelmez. Yine tekrar ediyoruz ki hep sâika-i cehâlet ve nifâkladır ki bu mülk bir Kerbelâ'ya, bir mâtemgâha dönüyor. Biz ehl-i İslâm gözlerimizi bürüyen dûd-ı cehâleti dağıtmaz ve bir azm-i câhidâne, bir sa'y-i tâkat-ber-endâzâne, hâsılı bir mü'mine lâyık olacak sûrette sabûrâne, fakat şekûrâne bir hâl ile istikbâle doğru, alel-husûs âşıkı bulunduğumuz hayata, hayât-ı İslâma doğru bir metânet ü sebâtla yürümez isek mevcûdiyetimizi varta-i inkırâza sürüklemiş oluruz. Bu husûsda misbâhımız din ü îmân, şâhrâ[hı]mız selâmet-i vatan olmalıdır. Çünkü: (حب الوطن من الايمان)[1] hakîkati her an çeşm-i ibrete vurmaktadır. din olmayan yerde vatan hissi beslenmez. Zîrâ gıdâ-yı vatan dîndir, dîn-i mübîn-i İslâm'dır. Her nerede mürâât edilmemiş ise orada âsâr-ı izmihlâl başgöstermiş, o yer nâbûd olmuştur.

Kâşâne-i dilde perverişyâb olan muhabbetlerin birincisi, hattâ en revnaklısı, en şiddetlisi dîne karşı beslenen muhabbettir. Bu muhabbet pek âlîdir. Kalbin tâ a'mâkında bulunur. Oradan te'sîrâtını arzeyler de dîne olan ufak bir taarruza karşı beşere hayâtını, saâdetini kurban ettirir, efkâr-ı millet üzerinde böyle bir te'sîr icrâ eder. Selâhaddîn Eyyûbî gibi bir şîr-i gazanferin birkaç bin dilâverle milyonlarca ehl-i salîbi hâk-i helâke serişi hep bu muhabbetin, bu hiss-i âlînin semeresiyle olmuştur.

Hicretin ilk senesi harîta-i İslâm bir noktadan, kevkeb-i İslâmın mebde-i tulûu olan Medîne-i Münevvere'den ibâret iken on sene sonra şimâlen Tebûk'e, cenûben Yemen sâhillerine, şarkan Bahr-i Fâris'e, garben Şâb Denizi'ne kadar tevessü' etmişti.

Bu muhîtin ufkunda şa'şa'-pâş-ı şetâret olan râyât-ı İslâm Hulefâ-i Râşidîn devrinde Şâm ve Irak kıt'alarında temevvüc ediyordu, harîta-i İslâm Emevîler zamân-ı saltanatında Bahr-i Hazar sâhillerinden Bâbü'l-mendeb'e Hindistan hudûdundan memâlik-i Mağrib'e Vâdî-i Nil'e kadar yerleri ve bütün Endülüs'ü, Gol Kıt'ası'ndan Puatyasör[?], Borto şehirlerini ihtivâ eyliyordu.

Devr-i Abbâsî'de ise bu harîtanın vüs'ati şimdiki Avrupa'nın iki mislinden ziyâde idi ki harîta-i İslâm'ın en müşa'şa' safhası budur. O zaman bu harîtanın ucu Türkistan'ın kısm-ı ulyâsına, Hindistan'ın Sind ve Pençâp ovalarına; Bahr-i Muhît-i Hindî sâhillerine dayanıyor, diğer ucu Afrika'nın Sahrâ-yı Kebîr'ini, Bahr-i Muhît-i Atlasî'nin mâ'î dalgalarını, Pirene Dağları'nın öte eteklerini aşıyordu. Evet aşıyordu. Fakat bugün İslâm memleketleri belâ-yı cehl ile hırs-ı intikām ile mehvâ-yı izmihlâle doğru sürükleniyor, çâr-nâçâr harîta-i İslâm'dan birer birer koparılarak ecânibin, düşman-ı dînin yed-i bî-amânına giriyor. İşte bir vakitler selâtîn-ı İslâmın şemşîr-i celâdetleriyle teshîr olunan Bosnalar, Hersekler, Karadağlar, Sırbistanlar, Eflâklar, Boğdanlar, Dobrucalar, Bulgaristanlar, Kırımlar, Kafkasyalar… Daha … Daha.. Kıbrıslar, Tunuslar, Cezâyirler, Faslar, Rumeli-i Şarkîler.. Giridler, Mısırlar.. Adenler.. Ahâlî-i İslâmiyyesi, dûçâr-ı felâket oldu. Öyle iken biz ehl-i İslâm intibâh etmiyor, onların, o dindaşlarımızın hâl-i pür-melâllerini görüyor, işidiyoruz da biraz olsun mütenebbih olmuyoruz. Bilmem bu kadar felâketler elvermeyecek mi?

Ehl-i İslâm, çektiği bu kadar felâketler elvermiyormuş gibi bir de on dördüncü asırda Trablusgarb felâketini görmekle dil-hûndur. Livâ-yı Muhammedî'nin mevce-dâr olduğu her yerde her belde-i İslâm'da Allâhu ekber sadâ-yı bülendi ile huşû' u tazarru'da bulunan ehl-i İslâm, on dördüncü asrın Avrupa târîh-i medeniyyetinde bir numûne-i vahşet, siyâh bir nokta-i la'net bırakan İtalya vahşîleri tarafından hûnhârâne, hûnhârâne olduğu kadar vahşiyâne bir sûrette Trablusgarb'daki nisvân-ı İslâma saçları bitmemiş ma'sûmlara, ale'l-husûs daha rahm-i mâderde iken sille-i feleğe uğramış a'mâlara karşı icrâ edilen zulümleri, işkenceleri gözönüne getirdikce derin bir hüzn ü eleme müstağrak olmamak kābil midir?

Âh.. Felâket de teseyyübün, cehâletin bir yâdigârı, bir yâdigâr-ı bed-girdârıdır.

Trablus vak'ası dolayısıyla hissiyât-ı İslâmiyye heyecânlar içindedir. Merkez-i Hilâfet'e yerlerin topları değil, semânın yıldırımları biraraya gelse bir telini yerinden inhirâf edemeyecek derecede rasîn bir şîrâze-i din ile merbût ehl-i kıble bugün Trablusgarb'da yapılan zulümlere karşı lâ-kayd de-

[1] "Vatan sevgisi imandandır."

ğildir. Bunu bir harb-i husûsî değil, umûm İslâmlara karşı açılmış bir harb olduğu i'tikādındadırlar, öyledir.

Kim ne derse desin Trablusgarb bugün hukūk-ı düvelin ta'rîfi üzere iki devlet arasında açılan bir muhârebeye değil, Arz-ı Filistin'i deryâ-yı hûna boğan vukūât-ı salîbiyyûnun yirminci asırdaki bir numûne-i vahşet-âverine sâha olmuştur.

Ehl-i İslâm'ı o sâha-i Filistin'de muzaffer eyleyen tevfîk-ı İlâhî bugün dahi ufk-ı İslâm'da bedîdârdır. Birkaç sene evvel bu diyârda henüz hûrşîd-i hürriyyetin tulûundan mukaddem Makedonya'da gizli ellerle Avrupa paralarıyla yaptırılan cinâyetlere artık yirminci asır-ı medeniyyetin tahammül edemeyeceğini i'lân eden Avrupa Ravel'de[?] zevâl-i Osmânîyi ihzâr etmek üzere mülâkātta bulunurken bugün Trablusgarb'ın hâl-i perîşânını görüyorlar da –Trablusgarb'daki birer timsâl-i insâniyyet olan muhâbirlerini ihbârât-ı hakīkiyyelerine rağmen– i'lân ettikleri hâl-i bî-tarafîlerini muhâfazada ber-devamdırlar. Zihî medeniyet.. Zihî insâniyet!..

Varsın Avrupa bu acîb hâl-i bî-tarafîlerinde devam ededursunlar. Âlem-i İslâm'da kopacak seyl-i hurûşâna karşı hiçbir Avrupa kuvveti **[209]** ıktihâm edemeyecek, netîcede yine en ziyâde mutazarrır olacaklar Avrupa devletleri olacaktır.

Artık âlem-i İslâm medeniyet kisvelerine bürünen barbarlardan usandı, bıktı. Bu Trablusgarb felâketi ehl-i İslâma bir ders-i intibâh olursa bizimçün bu da bir muvaffakıyet olacaktır. Şimdilik muzafferiyeti temennî edelim. El birliğiyle çalışalım. Mevcûdiyetimizi mevcûdiyet-i İslâmiyyemizi gösterelim de düşmen-i bed-nâmımızın mülevves ayaklarını, ufkunda "Allâhu ekber" sadâ-yı rûh-âveri tanîn-endâz olan Trablusgarb'ın bir tûde-i hâkine bile basdırmayalım. Bu şühedâ makberinin ilelebed yed-i İslâm'da kalmasına ahd ü peymân edelim. Zîrâ Avrupa bu vak'a dolayısıyla efkâr-ı umûmiyye-i İslâm'ı şiddetle ta'kīb ediyor, efkâr-ı İslâm'ın sâha-i kâinâtta derece-i kuvvet ü kudretini anlamak istiyor, fırsat bu fırsattır..

İttihâd.. İttihâd.. Daima İttihâd ve biraz da intibâh.

Müntesibîn-i Hukūk'tan: Gürcü-zâde

Mehmed Kâmil

İSTİKBÂLİ NASIL KURTARACAĞIZ?

Bugün bütün mütefekkirîn-i İslâmiyyenin nâzım-ı efkârı; kıble-i mücâhedâtı, endîşe-i istikbâl-i İslâmdır. Buna şübhe yok. Bu kudsî ve necîb endîşe, nüfus-ı mutmainne için, âlem-i İslâm için bir berât-ı rızâdır, bir beşîr-i necâttır; öyle bir beşîr ki aynı zamanda vazîfe-i inzârı da deruhde etmiştir! Yine o muhterem mütefekkirler, damân-ı istikbâli, müterakkī milletlerin pâye-i refî'-i irfânına vusûlde buluyorlar. Şübhesiz ki isâbet de ediyorlar. Evet, bizim için ümîd-i necât, vâsi' mikyâsda, en emîn planlarla, hattâ kavânîn-i tekâmül ile çarpışırcasına "cehle karşı cihâd-ı ekber" i'lânındadır, ticâret, zirâat, sınâat kişverlerini bu cihâd-ı mukaddes ile fethedeceğiz ve nihâyet ehl-i İslâm'ın nâmûs ve hayatını, mecd-i kadîmini bu feth-i mübîn ile iâde edeceğiz. Bunlar hep doğru, hep güzel. Fakat mebde'-i hareketimiz ne olacak, çünkü bu saydıklarımız; hep birer "menzil-i maksûd"dur, gāyedir. İşe asıldan, mebde'-i evvelden başlamazsak lisân-ı şerîatin "Sünnetullâh-takdîrullâh" ta'bîr ettiği kavânîn-i tabîiyye ile mütevâzin bir üsve-i hasene ta'kīb edememiş oluruz. Bu mebde'-i evvel, bu illet-i ûlâ nedir? Terbiye. Fi'l-vâki' [1](ليس فوق العلم مرشد) hakīkati, "ilim"den başka bir mebde'-i hareket tasavvurunu lüzûmsuz gibi gösterir. Fakat ilim, nâ-mahdûd bir fezâdır. Bu gayr-i mütenâhiyet içinde şaşırmamak, dalâlette kalmamak için bir sebîl-i istirşâd lâzımdır ki işte "terbiye"den kasdımız da budur. Çünkü "cehl, dalâlden ehvendir."

Terbiye kelimesi, bu mübârek kelime; senelerden, belki de asırlardan beri bizde ne kadar ihmâle lâyık görünmüş, ne kadar tahkīr olunmuş, ne derekelerde kahr u tedmîr edilmiştir! Bîçâre terbiyemiz; pek felâketzededir. Denebilir ki bugün en mağdûr, tedâvîsine, imdâdına koşulmaya en şâyân bir kelimemiz "terbiye"dir. Çünkü: Terbiye! Kurtulursa bu vatan, bu "hayru'l-ümem"de kurtulmuş olacaktır. Çünkü: Terbiye nâmına bugünün kafalarında gezen fikirler, ma'lûldür, marîzdir, hattâ mahkûm-ı memâttır. Hayât-ı necât emelleriyle terbiye-i hâzıramız arasında pek derin uçurumlar, pek müdhiş adâvetler vardır. Bugünkü terbiye ile yine bugünkü fikr-i terakkī ve saâdet; kābil değil uyuşamaz, müteâzıd olamaz!

* * *

10 Temmuz inkılâb-ı siyâsîsini müteâkıb bu inkılâbın ancak ictimâî bir inkılâb ile yaşayabileceği pek muhıkk olarak ihtâr edildi. İnkılâb-ı ictimâî, inkılâb-ı terbiyevî ile tev'emdir. Nesl-i hâzırın yed-i gaddâre-i teseyyüb ü ihmâl ile kafalarda yerleşen, dal budak salan eski terbiye-i mu'tâdeden kolay kolay yakayı sıyıramayacağını yana yakıla, ister istemez i'tirâf edelim. Fakat yine nesl-i hâzır; kendi seyyiât-ı müktesebe ve mevrûsesini tanımaz ve ensâl-i müstakbeleyi kurtarmak için uhdesine terettüb eden vazîfeyi îfâ husûsunda da yine o zâlim terbiyenin yed-i amyâ-yı i'tisâfına teslîm-i inân-ı ihtiyâr ederse artık bu sefer kendisi için mes'ûliyetin her türlüsünden kurtulmaya hiçbir çâre kalmaz! Üç senelik şuûn içinde bu husûsda ümîd-bahş bir numûne-i gayret bile göremiyoruz. Gördüğümüz şeyler; bu zavallı neslin istikbâli değil, hâli, kendini bile düşünmekten pek uzak olduğunu isbât ediyor. Ne yaptık, terbiye-i umûmiyye nâmına ne gibi bir teşebbüsde bulunduk, terbiyeye dâir kaç cild kitap te'lîf değil, tercüme edebildik, mekteplerimizde terbiye nâmına zikre değer bir inkılâb mı husûle getirebildik? Halkımız, yani hepimiz terbiyeden bilhassa terbiye-i irâdeden o kadar mahrûmuz ki bugün kulûb-i ümmette nâmına bir âbide-i minnet ve ihlâs rekz ettirebilecek adam; ancak şu sevgili vatanın terbiye ve tehzîbine vakf-ı mesâî edecek olandır!

[1] "İlimden üstün mürşid yoktur."

Bizi kurtaracak terbiye, bir terbiye-i İslâmiyyedir. Muktedâ-yı terbiyemiz Sadr-ı İslâm olacaktır. Milel-i garbiyyenin terbiye nâmına meydana koyduğu muhalledât-ı sâliha-i âsârdan istiğnâ edebiliriz demek hâtırlara bile gelmemelidir, çünkü böyle bir hareket, pîşvâmız olan "Sadr-ı İslâm terbiyesi" ile te'lîf edilemez. Biz bugün o kadar açız, o kadar "dâlle" sâhibiyiz ki doymak, gāiblerimizi bulabilmek için her kapıya baş vurmak en birinci vazîfemizdir. Fakat bütün iktibâsât-ı ilmiyyemiz Sadr-ı İslâm esâslarıyla tasfiye olunduktan sonra câ-yı tatbîk bulmalıdır. Sadr-ı İslâm'dan bir nümûne-i terbiye olmak üzere hâtırımıza gelen şu vak'a üzerinde vakfa-gîr-i tenebbüh olalım:

[210] Cenâb-ı Ömer el-Fârûk; bir sürü çocuğun oynadığı bir sokaktan geçerler. Çocukların içinde Abdullah bin Zübeyr de varmış. Cenâb-ı Fârûk'u görünce hep kaçışmışlar. Abdullah bin Zübeyr kaçmamış. Hazret-i Fârûk:

– Arkadaşlarınla küllen beraber sen de niçin kaçmıyorsun? buyurmuşlar. Abdullah bin Zübeyr:

– Bir cürmüm yok ki senden korkayım da kaçayım; yol dar değil ki mürûruna hâil olmamak üzere çekilmeye lüzûm göreyim.

Cevâb-ı müeddebânesini vermiş.

İşte biz bugün bu yolda terbiyelere muhtâcız, kemâl-i esefle i'tirâf etmek lâzımdır ki ehl-i İslâm, Sadr-ı İslâm'dan uzaklaştıkca bu asîl ve hür terbiyeyi de gāib ettiler. Bütün musîbetlerimiz, bu terbiye-i fâzıladan mahrûmiyetle beraber başladı. O halde ey sevgili dindaşlar, ey zümre-i mütefekkirîn; istikbâle doğru ilerlemek için mâzîye, Sadr-ı İslâm'a ric'at lâzım geliyor. Çünkü: O öyle bir mâzîdir ki bütün desâtîri; istikbâli, nâ-mahdûd bir istikbâli, ebediyeti istihdâf ederek vaz' u teşrî' olunmuştur!

A[ayın].N.

ALMANYA VE ÂLEM-İ İSLÂM

Bakü'de münteşir, *Necât* refîkimizden aynen:

Trablus gāilesi Türkler için büyük bir imtihân, kıymetdâr bir tecrübedir. Alman imparatoru nice bundan evvel Baalbek'de Salahaddîn'in kabri üzerinde icrâ-yı nutuk ederken özünü 300 milyon müslümanın muhibb-i sâdıkı, dostu ve hâmîsi diye nazara verdikten sonra fenâlık nâmına acaba o şey kaldı mı ki âlem-i İslâm'ın başına getirmesin? Potsdam i'tilâfıyla İran, el-Cezîre Muâhedesi'ni pâmâl etmekle Fas ve bu defaki İtalya muhârebesinde ta'kīb ettiği iki yüzlü politika ile de Türkiye hakkında hükm-i i'dâmı veren Almanya olmadı mı? Bunu âlem başa düştü bunu deliler, mecnûnlar bile anladı. Fakat çe-sûd ki Türk zimamdârân-ı hükûmeti bunu anlayıp başa düşemediler.

Bilmiyoruz ki müslümanlar ne vakte kadar maymun rolünü îfâ ederek diğer milletleri taklîdde devam edecekler?

Taklîde bâri ya bunlar kadar kābiliyetimiz olsa yine ne ise… Biz Avrupalıların o şeylerini kabûl ve o hareketlerini taklîd ediyoruz ki artık onlar Avrupa'nın üzerinde ez-hercihet muzır, hüküm ve menfaatten sâkıt olmuş addediliyor, eğer biz müslümanlar ya bunlar kadar akıllı bir mukallid olsa idik bugün Osmanlıların da düşmana karşı çıkarmaya on dâne olsun balonları olmuş olurdu.

TESETTÜR-İ NİSVÂN

Haftalık *Mehtâb* cerîdesinde "İctimâiyât" ser-levhası altında ve tesettür-i nisvân aleyhinde yazılan makāle muhteviyâtı Üsküb Meb'ûsu Saîd Efendi tarafından *Alemdâr Gazetesi*'yle neşredilen açık mektupla tenkīd ve reddedilmiş ve fi'l-hakīka birçok fevâid-i dînîyye ve ictimâiyyeyi ihtivâ eden tesettür-i nisvân lâzıme-i İslâmiyyesi nusûs-ı kātıa-i Kur'âniyye ve ehâdîs-i Nebeviyye ile mevzû' u müesses mükemmilât-ı umûrdan olup bu bâbda gāyet sathî muhâkemâta müstenid olarak yazılan mütâlaât-ı sehîfenin hissiyât-ı İslâmiyyeyi ne derecelerde cerîhadâr edeceği îzâhdan müstağnî bulunmuş olmağla cerîde-i mezkûre hakkında lâzım gelen muâmelenin îfâsı hakkında makām-ı Meşîhat'den Harbiye Nezâreti'ne tezkire yazılmıştır.

HİNDLİ İHVÂN-I DÎNİMİZ

Hindistan'da Amritsar şehrinde intişâr eden *Vekîl* gazetesi hey'et-i tahrîriyyesi tarafından *el-Livâ* cerîde-i muhteremesine gönderilen mektuptan anlaşıldığına göre: Hindistan havâlîsinde bulunan birçok tavâif-i İslâmiyyenin iştirâkiyle bir cem'iyet tertîb ve bir meclis-i umûmî küşâd edilmiş. Afrika'da fî sebîlillâh cihâd uğrunda her türlü fedâkârlıktan çekinmeyen ihvân-ı din için cem'-i iânâta başlanılmıştır.

ZEKÂT VE İÂNE-İ HARBİYYE

Mısır'da münteşir *el-Livâ* cerîdesi İdârehânesi'ne:

Câbir Sirâcüddîn Efendi tarafından dört lira ile beraber âtîdeki mektup irsâl edilmiştir: "Posta ile size dört lira gönderiyorum. Bu meblağ, bu sene üzerime farz olan zekâtımdır. Daima te'yîdât-ı Sübhâniyyeye mazhariyete duâ-hân olduğumuz Devlet-i Aliyye'mize iâne-i harbiyye olmak üzere takdîmini zekâtım için en münâsib bir masraf buldum. Sizden bu meblağın kabûlünü ve erkân-ı hamse-i dînîyyesini edâ eden dindaşlarımızın zekâtını cem' ile bugünlerde fî sebîlillâh mücâhede eden ihvân-ı dînimize tahsîsi husûsuna delâlet edecek bir cem'iyet teşkîlini ricâ ederim. Hak muîniniz olsun."

Mesâî Matbaası Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i
İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet
Sandığı Civârında
Şengül Yokuşu'nda
22 Numara

Mesleğimize muvâfık
âsâr-ı ciddiyye
ma'al-memnûniyye
kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr
iâde olunmaz

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî
20 kuruş fazla alınır.

7 Aralık 1911 16 Zilhiccetüşşerîfe 1329 Perşembe 25 Teşrînisânî 1327 **Yedinci Cild - Aded: 170**

VAHDET-İ VÜCÛD

– 10 –

Hazret-i şârih eserinde diyor ki:

İnde'l-hükemâ vücûd vâcibde ayn ve mümkünde zâiddir. Ve Hak sübhânehu ve teâlâya illetü'l-ilel ıtlâk edip vücûd-ı Hakkı akl-ı külle illet-i tâmme kılıp akl-ı evvel Hak'dan müfârakat etmez ve Hak teâlâ dahi akl-ı evvele ifâzadan hâlî olmaz diye vücûd-ı mutlakı mukayyed ve akl-ı evvele illet tutarlar; lâkin Şeyh Muhyiddîn-i Arabî kuddise sırruhu *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin bâb-ı sânîsinde buyururlar ki (اعلم ان الحق تعالى موجود بذاته مطلق الوجود غير مقيد بغيره ولا معلول عنه شى ولاعلة لشئ وهو خالق المعلولات والعلل) Yani Hak sübhânehu ve teâlâ mevcûdün-bi-zâtihi ve mutlaku'l-vücûd olup mukayyedün-bi-gayrihi değildir. Ve bir şey ondan ma'lûl ve ol dahi bir şeye illet olmaz. Belki ol zât-ı ehadiyyet ma'lûlât ve ilelin hâlikıdır demektir.

İnde cumhûri'l-mütekellimîn eğer vâcibde ve eğer mümkünde vücûd zâid ale'l-mâhiyyettir derler. Ve Ebulhasen-i Eş'arî vücûd eğer vâcibde ve eğer mümkünde ayn-ı zâttır, deyip vücûd-ı mutlakta her biri bir vecih beyân eder. Fe-lihâzâ erbâb-ı fikr u nazar derler ki: Îcâd hod fer'-i vücûddur. Vücûd sâbık ayn-ı vücûd lâhik olsa şey kendi nefsi üzerine tekaddüm etmek lâzım gelir. Ve gayri dahi olsa vücûdâtta teselsül veyahud bir vücûda müntehî olmak lâzım gelir ki ayn-ı zât ola. Vâhidin vücûdunda ise teaddüd muhâldir. (كما يشهد به الفطرة السليمة) ve bir vecih dahi beyân edip derler ki bi'n-nazar ile'z-zât ma'raz-ı vücûdda olan herşeyden vücûd meslûbdur. Zîrâ mâhiyet min haysü hiye gayr-i zât olup zâtiyât ondan meslûbdur. (كما هو مشهور بين الجمهور من انه ايس للماهية من حيث هى واحدة وكثيرة اعنى لا واحدًا ولا كثيرًا ولا شئًا من الامور المعارضة لها).

Şu halde Hak sübhânehu ve teâlânın sübût-ı vücûdu zâttan nâşîdir demek olmaz. Zîrâ îcâd fer-i vücûd olduğuna akıl dahi hükmeder. Mâhiyet min haysü hiye bilâ-şarti'l-vücûd mûcid olur demek değildir. Zîrâ (ايشى ما لم يوجد لم يوجد) mukaddemesi beyne'l-ukalâ mukarrer ve müsbettir.

Vücûd-ı vâcib kendi zâtıyla kāim olup hem vücûd ve hem mevcûddur. Yani ma'nâ-yı vücûd (ما قام به الوجود) demek olur ve bil-cümle bu bâbda erbâb-ı fikr u nazar ebhâs-i kesîre etmişlerdir. Kütüb-i kelâmiyye tetebbu' edenlerin ma'lûm-ı şerîfleridir ve erbâb-ı keşf ü ayân ve ashâb-ı zevk-i vicdân katında vücûd-ı Hak ayn-ı zât-ı Hak'dır ve Hak'dan gayri mevcûd-ı hakīkī yoktur ve eşyâ-yı sâire şuûnât-ı zâtiyye olup vücûd-ı mutlak müstağrak-ı cemî'-i mevcûdâttır. (فاذا كان كذلك وجود من حيث هو وجود) vücûd Hak'dan gayri olmayıp Hak tebâreke ve teâlâ cümle cihâttan münezzeh ve vâhid-i hakīkīdir ve vahdâniyet-i Hak'da lâ-zihnen ve lâ-hâricen ve lâ-aklen ve lâ-vehmen ve lâ-hakīkaten ve lâ-mecâzen vechen mine'l-vücûh kesret olmayıp cümle şeyden ganiyy-i mutlaktır ve ta'rîf ve ta'yîn ve ıtlâk ve takyîd ve teşbîh ve ta'tīl ve bil-cümle i'tibârâttan her ne var ise cümlesinden münezzeh ve mukaddes olup vücûd-ı gayrı, mecâzî ve i'tibârîdir. Zîrâ cemî'-i eşyâ izâfetü'l-mutlak ile'l-mukayyed ve'l-mümkinü ile'l-vâcib bi-hasebi'l-i'tibâri ve'l-izâfet mevcûdlar ve lâkin bi-hasabi'l-hakīkat ma'dûmlar olup mevcûd-ı hakīkī-i ezelî ve bâkī-i ebedî-i sermedî Hak tebâreke ve teâlânın vechidir ki ol vech onun zâtı ve hakīkatidir ve cümlenin ibkā ve i'dâmına hüküm Hakk'ındır ve ba'de ifnâi zevâtihim ve iskātı izâfetihim cümle eşyâ Hakk'a râci' olur. Kemâ kīle "et-tevhîdü iskātu'l-izâfât" ve kāle teâlâ [1](كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُون) tesmiye-i vücûd-ı mutlak vücûddan kaydı selb içindir ki ve illâ bi'n-nisbeti

[212]

[1] Kasas, 28/88.

ile'l-vücûd ne ıtlâk ve ne takyîd vardır ve bu mertebeye mertebe-i evvel ve gayb-ı hüviyyet derler ki hiçbir vechile müşârun-ileyh ve hiçbir vasıfla mevsûf ve izâfet ile mensûb ve mensûbün-ileyh olmaz. Nitekim mukaddimede ve bazı mahalde bunun zikri sebk etmiştir. Kıdem ve hudûs ve vahdet ve kesret ve bunun emsâli evsâf ve i'tibârât merâtib-i ahkâm-ı tenezzülâttan olup min haysü'l-ıtlâkı ve't-te'sîri ve'l-vahdet mertebe-i ulûhiyyettedir. Ve illâ öyle değildir ki mevcûdâtın vücûdu hakîkatte vücûd-ı Hak'dan gayri vücûd-ı kâim bi-nefsihi ola. Zîrâ kâim bi-nefsihi olan vücûd-ı hakîkîdir. İmdi Hak'dan gayri vücûd olmaz. Kāle'ş-Şeyhü Muhyiddîn radıyallâhü anh (فهو عين كل شئ فى الظهور ما هو عين الاشيا فى ذواتها سبحانه بل هو هو والاشيا اشيا) Zîrâ ittihâd ve hulûl mevcûdiyetten hâsıl olur. Vücûdda ise vücûd vâhidden gayri olmayıp eşyâ Hakk'ın vücûduyla mevcûde ve kendi nefisleriyle ma'dûmedir. Kendi nefsiyle ma'dûm ve vücûd-ı Hak'la mevcûd olanda hulûl ve ittihâd tasavvur olunmaz.

Mesnevî-i Şerîf şerhinde naklolunan yukarıki satırlar vücûd hakkında Ehl-i vahdetin fikirleri neden ibâret olduğunu vâzıhan göstermektedir. Onlar sâha-i hakîkatte vücûd-ı vâhidden başka bir şeyin sübûtuna kāil olmuyorlar!

Hulûl ve ittihâd vukūunu iki vücûdun taayyünüyle meşrût kıldıklarından vücûd-ı vâhidin sübûtu takdîrinde onun vukūuna imkân görmüyorlar.

Görülüyor ki muhakkikīn-i Sûfiyye:

ماعد مهاييم وهستيهاى ما

تو وجود مطلقى فانى نما

Beytinin mazmûnu vechile eşyâya mahz-ı adem, cenâb-ı Hakk'a ayn-ı vücûd diyorlar. Mütekellimîn ile beynlerinde tehaddüs eden nizâ'-ı müdhişin mebdei de bu oluyor. Halbuki iyice dikkat edilecek olursa aralarındaki azîm ihtilâf ile beraber her iki tarafın fikirleri hemen bir noktada birleşiyor. Belki bazı kimseler bu cihetin imkânına kāil olmazlar. Fakat her halde mes'ele, iki fırkayı yekdiğerinden o kadar cüdâ edecek, nakli şîme-i insâfa pek girân gelen ağır sözleri söyletecek kadar değildir.

Ferid

TEVHÎD VE İTTİHÂD

– 6 –

Evet: Hicâz hâk-i pâki –kable'l-İslâm– tasvîri değil, hattâ tasavvuru insanı tedhîş eden bir beyâbân-ı vahşet, bir muhît-ı sefâlet idi. Kesîf bir zalâm-ı cehâlet altında kalmış olan kabâil-i Arab yekdiğerini paralamakta sibâ-ı müfterise sürülerini tanzîr ediyorlardı.

Gıdâları yılan, çıyan, ümm-i gıylân; hâsılı: İnsan şeklinde küme küme hayvan!

İşte bütün bu vahşetler, bu iftirâslar; bu zavallılar için birer mefâhir-i kahramânî teşkîl ediyor; üdebâ ve şuarâlarının en belîğ kasîdelerine bu kanlı zemînler, bu fecî' makteller birer muhteşem(!) mevzû' oluyordu.

Zavallı kadınlar, birer insandan ziyâde canlı birer ev mobilyası! Analığını kendine nikâh edenler mi yahud mehrini almak sûretiyle diğerine satanlar mı istersiniz?

Meğer zavallı kadın evlâdlığının pençe-i vahşetine düşmeden kendi âilesi halkının âgūşuna can atmak bahtiyârlığına nâil olsun! Hele âh …. kız doğan bedbaht yavrucukların –gûyâ âr u hicâb ve fakr u zarûret nâmına!– diri diri mezâra atılmaları ne fâci', ne hired-sûz bir cinâyet oluyordu. Bu zavallı, bu ma'sûme kuzucukların günâhı ne idi? Ne idi ki rahm-i maderden şefîr-i makbere sukût ediyor, daha bir havâ-yı hayât teneffüs etmeden, daha bir ibtisâm-ı melekâne isti'dâdını göstermeden, daha ana kucağını anlamadan, daha bir katre süt emmeden kara topraklara karışıyorlardı?

Bir vâlide hâmil kaldığı dakîkadan doğuracağı âna kadar geçirdiği halecânlı günler, derd-efrûz haftalar, girye-ver aylar onun için bir devr-i mâtem idi! "Acaba kız mı …? Eyvâh … ciğer-pârem, yüzünü görmeden babasının gayz-ı nefretine, tehevvür-i vahşetine kurban olacak?" diye inlerdi!

Bu ma'sûmâne cinâyet-i takdîrin fâili olan analardan bazısı velâdetin evcâ' u âlâmı içindeki –o nazar-ı şefkat ve merhamete âteşîn yaşlar döktürecek– hâl-i meflûciyyetiyle yerinden sıçrar, kocasının ayaklarına kapanır: (بحياتك يا سيدى لا تئدها) Azîz başın için efendiciğim! Kıyma! Gömme!" diye yalvarır, ayaklarını gözyaşlarıyla ıslatırdı.

Gûyâ o da bağışlardı. Fakat o inâyeti (!) cinâyetini taz'îf etmek ona daha hevl-engîz bir dehşet vermek maksadıyla ederdi.

Zavallı kızın saçmaya başladığı o melekleri gaşy eden ilk ezhâr-ı tebessümü pederine (!) bir cadı bebeğinin gülüşü gibi hiddet ve nefretini, yerlerde yuvarlanması bir yılan yavrusunun sürünmesi kadar istikrâhını mûcib olurdu. Nihâyet kız on üç on dört yaşına kadar yaşayabilirdi.

İşte bu kabîlden bir mazlûmenin pederi bir gün kendi akrabâsı nezdine götürüp takdîm edeceğinden bahisle sevgili (!) kerîmesini giyindirip süslenmesini vâlidesine emreder.

Bedbaht ananın yüreği hoplar; "âh ….! Mutlakā hıyânet! hıyânet!" sayhaları tâ a'mâk-ı rûhundan kopar. Yağmur gibi sirişk-i me'yûsiyyet döken gözlerini evlâdına, rûh-ı sânîsine çevirir, boynuna sarılır. Son el-vedâ'…!

– Peki efendiciğim! Fakat ricâ ederim, emânete hıyânet etme! **[213]**

– Öyle şey mi olur? Akrabâma götürüp takdîm edeceğim. İki üç güne kadar döneriz: Sen müsterîh ol!

Baba kız yola çıkarlar. Bir kuyu başına gelirler. Vahşînin rengi atar, sîmâsı bir şekl-i hûn-hârî alır. Gözleriyle bir kuyuya, bir de şikârına bakmaya bir şeyler mırıldanmaya başlar. Bedbaht kız lerzeler, giryeler içinde "Aman babacığım? Kıyma bana! Vâlideciğimin son sözlerini unutma! Günâhım nedir ki beni kuyuya atmak, evlâdını kendi elinle mahvetmek istiyorsun?" diye feryâda, istirhâma başlar. Kātil peder bir aralık kalbinde bir şu'le-i şefkat fürûzân olur, fakat efsûs… ki derhal söner. Canavarlığın –bütün ma'nâsıyla– bir timsâl-i zî-hayâtı kesilir. Bir savlet-i akūrâne ile atılır, kızı tepesi aşağı kuyuya atar.

Kızlığında kurbanı olan o şehîde-i mazlûme son nefes, son söz, son hayat olmak üzere "Eyvâh... Baba vâlidemin

emânetine âkıbet hıyânet ettin! Kız yaratıldığım için bana kıydın! Yazık sana yazık!" diye medfen-i ebedîsine iner!

İşte Hicâz Arablarının –kable'l-İslâm– hayvanât-ı vahşiyyeyi bile utandıran, ağlatan hayatları!

Mehmed Fahreddin

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

–mâba'd–

El-Bîrûnî –Ebu'r-Reyhân Muhammed bin Ahmed el-Bîrûnî, İbni Sînâ'dan sonra şarkın en mütebahhir bir dâhî-i kemâlât-şiârıdır, hattâ şuabât-ı fenden bazıları hakkındaki vukūf ve tetebbuu İbni Sînâ'nın bile fevkındedir.

Nâm-ı bülend-i irfân-penâhı beyne'l-ulemâ "el-Üstâd" ünvân-ı mübecceli ile iştihâr eylemiştir.

El-Bîrûnî cidden bir hârika-i zekâ idi. Asya-yı ulyâ, İbni Sînâ ve El-Bîrûnî gibi fıtratın pek nâdir yetiştirmiş olduğu dâhilerle bi-hakkın iftihâr edebilir.

İklime hâs cevvâl bir zekânın, ta'b-nâ-pezîr zinde bir dimâğın veleh-bahş tecelliyâtı, Bîrûnî'nin eserlerinde metîn ve asîl bir ifâde ile pek rengîn bir kisve iktisâb eylemiştir.

Ebu'r-Reyhân, Harezm mülhakātından Bîrûn nâm kasabada mehd-ârâ-yı âlem-i şuhûd olmuştu. Mebâdî-i tahsîlini mevlidinde görmüş, bilâhare o vakitler iştihâr eden eâzımın derslerine mülâzemet ederek üstâdlarını bile hayrette bırakacak kadar mütefekkir, bir dâhiye-i kemâl olarak yetişebilmiştir.

Beşinci asr-ı hicrîde maârif-i İslâmiyye'nin terakkī ve teâlîsi uğurunda bezl-i mesâî eden erbâb-ı fenden bir kısmı İbni Sînâ'nın muhît-i feyyâz-ı kemâline toplandıkları gibi bir kısmı da El-Bîrûnî'nin halka-i irfânına müncezib olmuşlardır.

Bir tarafda İbni Sînâ, diğer tarafda ise El-Bîrûnî, iki kutb-ı mıknatısî gibi âlem-i İslâm'ın mütefekkir ve zinde dimâğlarını sâha-i irfânlarına cezb ediyorlardı.

Mesâî-i cihân-pesendânelerini tevhîd etmek ve birbirlerinin efkâr ve nazariyât-ı fenniyye ve felsefiyyelerinden haberdâr olabilmek için bu iki dâhinin daima yekdiğeriyle muhâbere etmiş olduklarını görüyoruz.

Muhâberât-ı mezkûreden, zamanın dest-i bî-insâf-ı tahrîbinden masûn kalarak ahlâfa kadar intikāl edebilen bazı parçalar, bu iki nâdi[r]e-i fıtrat arasında pek samîmî bir hürmet-i mütekābile bulunduğunu gösteriyor.

Yekdiğerinin mütâlaât ve nazariyât-ı ilmiyyelerini tenkīd husûsunda gösterdikleri iktidâr, iltizâm ettikleri nezâhet-i ifâde, erbâb-ı irfâna numûne-i imtisâl olacak kadar ulvî ve asîldir.

El-Bîrûnî âl-i Sebükte[g]in maiyyetinde Hindistan'a vukū' bulan seyâhatinden pek çok istifâdeler etmiştir.

Hindistan'da uzun müddet imtidâd eden ikāmeti esnâsında mehd-i beşeriyyetin kadîm an'anelerini pek derin bir sûrette tedkīk etmiş ve Sanskrit lisân ve edebiyâtını bi-hakkın tahsîle muvaffak olmuştu.

Bu sâyede Hind medeniyet-i kadîmesinin en hurde noktalarına kadar nüfûz etmiş; felsefe-i işrâkıyyenin künhünü, rûhunu anlayabilmiştir. El-Bîrûnî Hindistan'daki tedkīkāt ve tetebbuât-ı ilmiyyesi hakkında ahlâfa kat'î ve vâzıh ma'lûmât vermektedir.

Hind felsefesini âlem-i İslâm'a tanıttıran El-Bîrûnî olmuştur. Bîrûnî bu bâbdaki kat'î vesîkadâr beyânâtıyla Avrupa'da dahi pek ziyâde iştihâr eylemiştir.

Hazret-i üstâd felsefe-i Yunâniyyeyi dahi ciddî bir sûrette tetebbua muvaffak olmuştu, netîce-i tedkīkātına dâir müellefât-ı mühimme neşr eylemiştir. El-Bîrûnî hem mütebahhir bir hakîm, hem de hâzık bir tabîb idi. Hikmet-i tabîiyye, felsefe-i 'âliyye, ulûm-ı riyâziyye, ulûm-ı felekiyye, fünûn-ı coğrâfiyye ve târîhiyyeye dâir pek mühim eserler te'lîfine muvaffak olmuştur.

Ebu'r-Reyhân şarkın ser-âmedân-ı coğrâfiyyûnundandır. Asya-yı ulyâ ve Hindistan'ın ahvâl-i coğrâfiyyesine dâir yazdığı kitaplar Avrupa coğrafya cem'iyetleri nazarında vesâik-ı mühimme gibi kabûl edilmektedir.

El-Bîrûnî şarkın Lamark'ı sayılır. Lamark târîh-i tabiî hakkındaki tetebbuât ve müellefâtı ile bu fennin Avrupa'da kat'î ve hakīkī temellerini atmış olduğu gibi şarkta da bu vazîfe daha evvel Bîrûnî tarafından îfâ edilmiştir.

Bîrûnî'nin târîh-i tabiîye olan hidemâtı el-hâk şâyân-ı sitâyiştir. *Târîh-i Tabîî-i Tıbbî*si ile *el-Acâibu't-Tabîiyye ve'l-Garâibü's-Sınâiyye* ünvanlı eserleri muhalledât-ı ilmiyyeden ma'dûddur.

[214] Ebu'r-Reyhân fenn-i tıbdaki iştihârını *Târîh-i Tabîî-i Tıbbî* ünvanlı eserine medyûndur.

Sultân Mahmûd Gaznevî'nin hafîdi Şihâbüddîn bin Mes'ûd nâmına ithâf eylediği *Kitâbül-Ahcâr* ismindeki eser-i muazzamı suhûr ve maâdin hakkında kıymetdâr tedkīkāt-ı ilmiyye ile mâlîdir. Hazret-i üstâd bu kitabında, fünûn-ı müsbete ile tevaggul etmiş olan e'âzım-ı eslâfın nâm-ı irfân-penâhîlerini minnet ve ihtirâmla yâd ve bilhassa el-Kindî'ye karşı pek samîmî tebcîlât îsâr ediyor. El-Bîrûnî ahcâr ve maâdini, târîh-i tabiî, ticâret ve sınâat nokta-i nazarlarından tedkīk ve mütâlaa eylemektedir.

Maâdin ve ahcârın havâss-ı tıbbiyyelerine dâir bu kitabda hayli tafsîlâta dest-res olunabilir.

Ebhâr-ı Hindiyye'de mercanların sûret-i saydını musavvir olan sahîfelerde bugün erbâbına pek çok istifâdeler te'mîn edebilecek usûller mündericdir.

Bilhassa madreyoridlerin sûret-i teşekkülâtından, resiflerin envâından ve atollerden bâhis olan kısımlar, jeoloji fennince vesâik-ı mühimmeden ma'dûddur.

Denizlerden istihrâc olunan mercanların işlenilmesi hakkındaki îzâhât târîh-i sanâyi' nokta-i nazarından cidden hâiz-i ehemmiyyet görülmektedir.

Hind ve Asya-yı ulyânın öteden beri evânî-i turâbiyye i'mâlâtı husûsunda kesb-i iştihâr eylemiş oldukları ma'lûmdur. Zâten dest-i muhrib-i zamandan kurtularak bize kadar intikāl edebilen parçalarda görülen mahâret-i sınâiyye de bu hakîkati isbât eylemektedir. Bîrûnî *Kitâbü'l-Ahcâr*'da porselen ve evânî-i turâbiyye i'mâlâtı hakkında uzun uzadıya tafsîlât vermiştir.

Tafsîlât-ı mezkûrenin fen ve san'at nokta-i nazarından

hâiz olduğu kıymet ve ehemmiyeti tezkâr etmek zâiddir zannederim.

Bîrûnî'nin ifâdesinden ve bize kadar vâsıl olabilen bazı âsâr-ı atîka parçalarından, o vakit âlem-i İslâm'da porselen i'mâlâtı husûsunun fevkalâde müterakkī olduğu ve gösterilen rağbetin de san'atın büsbütün ilerlemesini te'mîn edecek derecelerde bulunduğu anlaşılıyordu.

Gazne'de on dînâr yani bugünkü para ile takrîben yüz elli frank kıymetinde vazolar i'mâl edilmekte olduğu Bîrûnî'nin cümle-i rivâyetindendir.

Nakdin o zamanlardaki kıymet ve nedreti der-hâtır edilirse, âlem-i İslâm'da san'ata karşı ne derecelerde bir hiss-i rağbet mevcûd olduğu hakkında bir fikir edinilmek kābil olur.

Demirin salâbetini tenkīs etmek ve daha yumuşak bir hâle getirebilmek için arsenikle bir mahlût yapılmasına dâir *Kitâbü'l-Ahcâr*'da şayân-ı tedkīk bir usûl tavsiye edilmektedir.

El-Bîrûnî'nin, yine bu kitabda, i'mâlât-ı hadîdiyye ve bilhassa Hind ve Şam esliha-i kātılarına dâir serd ettiği mütâlaât ve mukâyesât hâiz-i ehemmiyyettir.

Ebu'r-Reyhân mücevherâtın o vakitki kıymetlerini mübeyyin olarak *Kitâbü'l-Ahcâr*'a iki kıt'a da cedvel derc eylemiştir.

Mündericâtına dâir yazılan şu birkaç sözle, *Kitâbü'l-Ahcâr*'ın hâiz olduğu kıymet ve ehemmiyetin ne kadar büyük olduğu takdîr olunabilir. Ebu'r-Reyhân usturlabın tarz-ı i'mâlini ve ne sûretle isti'mâl edileceğini müşerrih olmak üzere *Kitâb fi'l-Usturlâb* ve *Makāle-i fî İsti'mâli Usturlabi'l-Küre[v]î* ünvanları altında iki eser te'lîf eylemiştir.

Sultân Mahmûd Gaznevî'nin mahdûm ve halefi Sultân Mes'ûd nâmına ithâf eylediği *Kānûnü'l-Mes'ûdî ve ez-Zîcü'l-Mes'ûdî* nâmındaki kitaplar hey'et-i felekiyyeye dâir te'lîf olunan âsâr arasında kıymet ve ehemmiyetlerini daima muhâfaza etmişlerdir.

Bîrûnî'nin *el-Âsârü'l-Bâkıye fi'l-Kurûni'l-Hâliye* ismindeki kitabı târîh ve ilm-i nücûma âid ma'lûmât-ı mühimmeyi câmi'dir.

Hazret-i üstâdın tercüme-i hâlini yazan müellifîn târîh-i vefâtında ihtilâf ediyorlar. Bu muhtelif beyânât arasında hicretin dört yüz otuzuncu senesinde irtihâl eylediği hakkındaki rivâyet sıhhate daha karîb görünüyor.

El-Bîrûnî'nin âsâr-ı mühimmesinden bazıları ber-vech-i âtîdir:

1- *Kitâbü'l-Ahcâr*
2- *Kitâbü'l-Cemâhir fi'l-Cevâhir*
3- *İhtisâru'l-Mecistî*
4- *Kitâbü'l-Azlâl*
5- *Kitâbü's-Saydele*
6- *Kānûnü'l-Mes'ûdî*
7- *ez-Zîcü'l-Mes'ûdî*
8- *Kitâbü'ş-Şümûsi'ş-Şâfiyeti li'n-Nüfûs*
9- *el-İrşâdü fî Ahkâmi'n-Nücûm*
10- *el-Âsârü'l-Bâkıye mine'l-Kurûni'l-Hâliye*
11- *Kitâb fi'l-Usturlâb*
12- *Makāletün fî İsti'mâli Usturlabi'l-Küre[v]î*
13- *Makālîdü'l-Hey'e*
14- *el-İstîâb fî Tastîhi'l-Küre*
15- *et-Tenbîh alâ Sınâati'n-Nemeviyye*
16- *Tecrîdü'ş-Şuâât ve'l-Envâr*

Bîrûnî'nin şuabât-ı fünûn-ı muhtelifeden bâhis olarak şu zikredilen eserlerden başka daha pek çok müellefâtı bulunduğu, terceme-i hâlini yazan zevât tarafından beyân ediliyor. el-Bîrûnî'nin, Gaznevîlerin devre-i ikbâlini şa'şaa-pâş eden eâzımdan biri olduğu muhakkaktır. Ufk-ı irfân ve tetebbuu hayret-bahş derecede vâsi' ve nevvâr idi. Fünûn-ı İslâmiyye el-Bîrûnî'ye medyûn olduğu minnetdârlığı ebediyen muhâfaza edecektir.

* * *

İbni Mendeveyh –Ebû Ali Ahmed bin Abdurrahmân bin el-Mendevî el-Isfahânî, lakabından da anlaşılacağı vechile Isfahan'da mehd-ârâ-yı âlem-i şühûd olmuştur. **[215]** Birçok ümerânın hizmet-i tabâbetinde bulunmuş ve zamanındaki etıbbâ miyânında hazâkat ve mahâretiyle iştihâr eylemiştir. Târîh-i vilâdet ve irtihâline dâir ma'lûmât-ı kat'iyyeye dest-res olunamıyor. Kâtib Çelebi merhûm bile mu'tâdı hilâfına olarak irtihâli târîhine dâir hiçbir şey söylemiyor.

Kitâbü'l-Hükemâ'da zikredilen bir rivâyete nazaran Mâristân-ı Adûdî te'sîs olunduğu vakit oraya ta'yîn olunan etıbbâ miyânında İbni Mendeveyh de bulunuyormuş. Herhalde bu zâtın İbni Sînâ ile muhâberâtta bulunduğu maznûndur.

Terâcim-i ahvâle dâir yazılmış olan müellefâtta, İbni Mendeveyh hakkında pek noksan ma'lûmât verilmektedir. Yalnız İbni Ebî Usaybia bu zâtın kırk kadar te'lîfâtı olduğunu iddiâ ediyor. Âsâr-ı mezkûrenin ekserîsi resâil hâlinde olup müellifin zamanında iştihâr etmiş olan ekâbir ve ümerâ nâmına ithâf edildikleri anlaşılıyor.

Meşrûbâtın te'sîrâtına dâir müteaddid risâleler yazmıştır. Emrâz ve tabakāt-ı ayniyye ve bilhassa felc-i kuzahiyye hakkındaki risâlesi meşhûrdur. Resâil-i mezkûreden bazılarında mi'de ve emrâz-ı mi'deviyye, hüzâlet-i külbeviyye, romatizma ve emrâz-ı etfâle dâir kıymetdâr bahisler mevcûddur. İbni Mendeveyh, felâsife-i Yunâniyyenin rûh ve nefis hakkındaki beyânâtı[n]ı ayrıca bir risâlede cem' etmiş ve bu bâbda mütâlaât-ı mühimme serd eylemiştir.

Resâil-i mezkûreden mâadâ âsâr-ı meşhûresi ber-vech-i âtîdir:

1- *el-Mugīs*
2- *Kitâb fi'ş-Şarâb*
3- *el-Kānûnu's-Sağīr*
4- *Kenâş*
5- *el-Medhal ile't-Tıb*
6- *el-Câmi'u'l-Muhtasar min İlmi't-Tıb*
7- *Kitâbü'l-Et'ime ve'l-Eşribe*
8- Nihâyetü'l-İhtisâr

* * *

es-Sincârî –Ebu'l-Hasan bin Tâhir İbrahim bin Muhammed bin Tâhir es-Sincârî. Nazariyât ve tatbîkāt-ı tıbbiyyede hâiz-i iştihâr bir hekîmdir. Hangi asırda ber-hayât

olduğuna dâir terâcim-i ahvâl kitaplarında kat'î bir ma'lûmâta tesâdüf olunamıyor.

El-Îzâh li Bünyeti's-Salâh ünvânı altında te'lîf etmiş olduğu kıymetdâr bir kitabda fenn-i tedâvînin gavâmızına nüfûz edecek bir iktidâr ve meziyet göstermiştir. Sincârî bu eserini Kâdî Ebu'l-Fazl bin Hemevî nâmına ithâf eylemiştir.

Sincârî'nin ilm-i vezâif-i a'zâya dâir tetebbuât-ı amîkada bulunmuş olduğu âsârından istidlâl olunmaktadır. *Fusûl-i Bukratiyye* nâmındaki kitâb-ı meşhûrunun bir nüshası Fransa Kütüphâne-i Millîsi'nde kütüb-i Arabiyyeye mahsûs suplemanın 998'inci numarasında mukayyed ve mahfûzdur.

* * *

el-Îlâkī –Şerefüddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Yûsuf el-Îlâkī beşinci asr-ı hicrîde Asya-yı ulyâda tulû' eden nücûm-ı nevvâre-i irfândandır.

Îlakī İbni Sînâ medrese-i feyyâzında perveriş-yâb-ı kemâl olmuştur.

Târîh-i fünûn bu zâtı mütefekkir bir hakîm, hâzık bir tabîb, müdakkık bir mütefennin olmak üzere kaydediyor.

Îlâkī felsefe-i şarkıyyenin en büyük müşerrihlerinden ma'dûddur. Üstâdının ulvî fikirlerini derin vukūfla teşrîh eylemiştir. Îlâkī İbni Sînâ Kānûnu'nu ihtisâr ederek *Muhtasaru'l-Kānûn* nâmıyla bir eser te'lîfine muvaffak olmuş ve bu kitabıyla üstâd-ı zî-iştihârının bi-hakkın bir hayru'l-halefi olduğunu gösterebilmiştir.

Muhtasaru'l-Kānûn'un bir nüsha-i Arabiyyesi Paris Kütüphâne-i Millîsi'nde mevcûd olup suplemanın 1019'uncu numarasında mukayyeddir.

Es-Simnânî, *Muhtasaru'l-Kānûn*'a kıymetdâr bir şerh yazmıştır. Şerh-i mezkûr dahi Paris Kütüphâne-i Millîsi'nde mevcûd ve mahfûzdur.

Îlâkī'nin teşhîs-i emrâza dâir *Kitâbü'l-Esbâb ve'l-Alâmât* ünvanlı bir eseri daha vardır.

* * *

Ebû Ali Ahmed bin Muhammed el-Miskeveyh – Dördüncü ve beşinci asırda yaşamış Asya-yı ulyânın bülend bir nâsıye-i şa'şaadârıdır. Târîh-i felsefede parlak bir mevkii olduğu gibi târîh-i tıbda dahi ma'rûf bir sîmâ-yı ma'âlî-nisârdır.

Nazariyât ve tatbîkāt-ı tıbbiyyede meleke ve rüsûhuyla kesb-i iştihâr eylemişti. Emîr Adudüddevle'nin mahrem-i esrârı ve hazînedârı olduğu mervîdir. Hükemâ-yı kadîmenin âsâr ve mesleklerini derin bir sûrette tedkīk etmiş, netîce-i tetebbuâtını sâde bir üslûb ile îzâha muvaffak olmuştur. Mîlâdın 1030'uncu senesine kadar yaşamış bütün müddet-i hayatını tetebbuât-ı ilmiyyeye hasreylemiştir.

İlm-i ahlâk ve ilm-i ahvâl-i rûhdan bâhis olan *Kitâbü't-Tahâre* ünvanlı eserinde, mesâil-i ahlâkıyye ve rûhiyye hakkında tetebbuât ve mütâlaât-ı amîkada bulunmuştur. Eser-i mezkûr Nasîrüddîn-i Tûsî gibi eâzım-ı erbâb-ı ulûm taraflarından mazhar-ı takdîr olmuş ve şâyân-ı tedkīk ve mütâlaa âsâr-ı muhallede miyânına idhâl edilmiştir. Âsâr-ı tıbbiyyesi arasında müfredât-ı tıb, meşrûbât ve istihzâr-ı ağdiye hakkındaki kitapları şöhret kazanmışlardır. Müşârunileyh bu eserleri ile büyük bir hıfzu's-sıhha mütehassısı olduğunu göstermiştir.

Felsefe ve târîhe âid müellefât-ı mühimmesinden: *Uhuvvetü'l-Münzevî*, *Tecribetü'l-Akvâm*, *Kitâbü's-Selâme* ve *Âdâbü'l-Fars ve'l-Arab* ünvanlı eserleri nâm-ı fazîletini ebediyen i'lâ edecek muhalledât-ı ilmiyyedendir. *Âdâbü'l-Fars ve'l-Arab* ismindeki kitabtan bir nüsha Oxford ve bir nüsha da Leiden[!] kütüphânelerinde mahfûzdur. *Uhuvvetü'l-Münzevî*'de kısa kısa cümel-i hikemiyye, sanâyi'-i bedîiyye ile müzeyyen emsâl-i 'âliye serdedilmiştir.

[216] **Ebû Nuaym Ahmed bin Abdillah el-Isfahânî** – Beşinci asr-ı hicrî mütefekkirîn-i İslâmiyyesinden olan bu zât, Isfahan'da kadem-zen-i âlem-i şühûd olmuştur. Târîh-i vefâtı mîlâdın 1038'inci senesine tesâdüf eder. Ahlâfa yâdigâr bırakmış olduğu müellefât miyânında *Tıbbü'n-Nebî* ve *Delâilü'n-Nübüvve* nâmındaki kıymetdâr kitaplardan biri, tedâvî-i merzâ hakkında şeref-sânih olan ehâdîs-i kavliyye ve fi'liyyeden bâhis, diğeri de ilm-i kelâm ve hikmet-i âliyyenin dekāyık u gavâmızını câmi'dir. Ebû Nuaym'ın fenn-i târîhe de hidemât-ı mühimmesi sebk etmiştir. *Târîh-i Isfahân* ve *Kitâbü't-Tabakāt* ünvanlı eserleri hidemât-ı mezkûrenin kıymetdâr mahsûlleridir.

* * *

Ebu'l-Kāsım Abdurrahman bin Ahmed bin Ebî Sâdık – Nişabur'da perveriş-yâb-ı kemâl olan İbni Ebî Sâdık, kuvve-i nutkıyyesiyle mümtâz bir hatîb-i belîğ, mütefekkir bir hakîm-i münekkıd, hazâkatıyla ma'rûf bir tabîb-i lebîb idi. İbni Sînâ mektebi müntesibîninden olduğu rivâyet olunuyor. Meşhûr Galiyen (Calinus)'un âsâr-ı tıbbiyyesini şerh ve tenkīd yolunda müteaddid eserler yazmıştır. Galiyen'in vezâif-i a'zâ hakkındaki bir kitabına yazmış olduğu şerh, târîh-i tıbda pek büyük bir kıymeti hâizdir. Müşârun-ileyh şerh-i mezkûru hicretin 459'uncu senesinde ikmâl eylemiştir.

Bari[?] Kütüphâne-i millîsinde *Şerhu Fusûli'l-Bukrâtiyye* ve *Şerhu Mesâili'l-Hanîniyye* nâmında iki eseri mevcûd ve mahfûzdur.

Midilli Mekteb-i İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

EMRÂZ-I İCTİMÂİYYEMİZ

Me'mûrîn-i evkāfdan fâzıl-ı muhterem Ahmed Efendi tarafından Kâhire'de Me'mûrîn-i Hükûmet kulübünde emrâz-ı ictimâiyyemiz hakkında bir muhâzara (konferans) verilmiş ve *el-Alem* cerîde-i muhteremesinde neşrolunmuştur. Ehemmiyetine mebnî ber-vech-i âtî iktibâsı münâsib görülmüştür. Fâzıl-ı müşârun-ileyh îrâd-ı mukaddimeden sonra buyuruyor ki:

"Efendiler;

Gittikce tevessü' ve kesb-i ehemmiyet etmekte bulunan emrâz-ı ictimâiyyemiz, pek çoktur. O kadar ki bizim kadar emrâz-ı ictimâiyye ile musâb ve aynı zamanda menâfî-i hakīkiyyesini taharrîden gāfil bir ümmet tanımıyorum, diyebilirim. Kendi başına bütün mesâib-i ictimâiyyemizi tedâvî

husûsunu deruhde etmeye cesâret edecek bir hakîm-i ictimâî bulunabileceğini de kestiremem.

Evet efendiler, bugün milletimizin hâli böyledir, benim beyânâtım da bir enîn-i müteellimâneden başka birşey değildir. Fakat hâl böyle olmakla beraber, bize lâyık mıdır ki, câiz midir ki bütün bu âlâm-ı müstevliye-i ictimâiyyemize karşı sâmit ve sâkin kalalım, cism-i milletin tehallül ve inkırâzına, hattâ teslîm-i rûh etmesine sâde bir temâşâger sıfatıyla bakalım, biz bu cismin a'zâsından değil miyiz, onda hüküm-fermâ olan avâmil-i kahr ü tedmîre karşı mukābele ve müdâfaa bizden matlûb değil mi?

Hayır, kat'iyyen böyle değil. Kat'iyyen me'yûs olmamalı, daima şu hakîkat-i âliyye ile nağme-serâ olmalıyız:

"Ye's ile yaşamanın ma'nâsı olmadığı gibi hayâtta ye'sin de ma'nâsı yoktur."

Ye's; emrâz-ı ictimâiyyemizden biri, belki de en ileri gelenidir. Aklı başında olan nefsini bu derdden kurtarır, tedâvî eder. Biz maraz-ı ye'si merhem-i sabır ve şecâat ile bir celâdet-i kahramânâne ile tedâvî etmeli, bir an evvel bu müdhiş düşmandan yakayı kurtarmalıyız, çünkü o câhil, hasûd bir düşmanımızdır. Vicdânımızla kendi aramızda korkunç bir ma'reke ihzâr eder. Arkadaşlar, bu korkunç düşmana mukāvemet ediniz, kanını dökünüz, amel ve ictihâdınıza i'timâd ediniz. Sabr-ı cemîl ve emel-i nâfi', ye'sin iki mühim devâsıdır, bunları tadınız, acı bulacaksınız fakat âkıbet, tatlıdır! Medeniyette en ileri giden, en refî' pâye-i izz ü saltanata irtikā eden milletlerin yegâne sebeb-i felâhı, bu iksîr-i a'zamdır. Cehl ü esâretin yırtıcı tırnakları[n]dan milletleri kurtararak bir zindegî-i tâmma, bir târîh-i mecd ü şerefe nâil eden sebeb-i yegâne, bu dârû-yı şifâkârdır!

Maraz-ı ye's, vatana, hey'et-i ictimâiyyemize karşı daha büyük günahların irtikâbına sebeb olan diğer bir beliyye doğurmuştur. Buna da aman vermemeli, hemen öldürmeliyiz. Bu derd nedir bilir misiniz? Bugünlerde bâ-husûs fetret demlerinde intişâra başlayan huzûr-ı umûmîyi ihlâl, gönülleri muztarib eden "intihâr" maraz-ı müdhişidir.

Efendiler; intihâr; bizim yirminci asırdan yahud bazı onun yalancı lezzetiyle sarhoş olanların dediği gibi bu "asr-ı tenevvür ve terakki"den körkörüne teverrüs ettiğimiz, korkaklıktan mütevellid bir hareket-i mezmûmedir. Müntehir; ahlâfa acıklı bir ders-i felâket veren târîh-i hayâtını şer ile intihâ-pezîr eden bir zavallıdan başka bir şey değildir. Bundan başka müntehir yekûn-ı ictimâîden "vâhid"i eksiltecek bir hareket irtikâb etmiş olmakla vatana karşı da cânî demektir.

Efendiler, aramızda uzun müddet muhâlasat-nâme hüküm süren, işlerine, kalemine, zekâsına, isti'dâdına hayrân olduğum bir dostum vardı. Bu evsâf-ı mümeyyize, şuarâ ve sanâat-ı hayâliyye erbâbı arasında dostuma yüksek bir mevki'-i ebedî ve ictimâî te'mînine sebeb olmuştu. Böylelikle ömrünün ânât-ı ikbâlini yaşarken birden bire birgün zavallı dostumun intihâr ve akabinde vefât ettiğini evrâk-ı havâdisde görmeyeyim mi?

[217] Efendiler, dostumun korkaklara yaraşan bu âkıbet-i fecîasına o kadar esef-nâk oldum ki….. Fakat nihâyet arkadaşımın hâtırası, tûfân-ı takbîhâtım arasında gömüldü kaldı. Halbuki müntehir dostumun benden nasîbi, bu olmayacaktı. Lâkin ne çâre ki hissiyâtım vicdânım beni cenâzesini teşyi'den bile beni men' etmişti. Anlaşılıyor ki müntehirlerin hüsrânı yalnız kendilerinde kalmıyor, dostlarının hissiyât-ı meveddetlerini de dûçâr-ı haybet ediyorlar.

Emrâz-ı ictimâiyyemizden biri de efendiler, Frenk mürebbî ve hizmetkârlarıdır. Bunlar, evlerimizde ahlâk-ı İslâmiyyeyi, mebâdî-i dîniyye ve âdât-ı kavmiyyeyi berbâd edecek sûrette doldular. Bu bize zenginlerimizin, büyüklerimizin yüklettiği bir maraz-ı müzmindir ki körü körüne taklîd ve sirâyet tarîkıyla tabakāt-ı mütevassıtaya kadar yayıldı. Bu mürebbiyeler ile aramızda ahlâk, âdât, hürriyet, dîn, lisân, yemek içmek, hattâ ciddî ve mizâhî sözlerde bile derin bir mübâyenet vardır. Çocuklarımızı, ciğerpârelerimizi nasıl olur da bunların uhde-i terbiyelerine tevdî' edebiliriz?... Çocuklarımızı daha beşikte iken bu müdhiş mezâra atmak bize harâmdır!

Asılsız bir şehvet ve şerefe kapılarak bu çıkmaz yola sapanlar, unutmasınlar ki:

Evlâdlarına, vatanlarına, hâl ve istikbâle karşı bile bile yahud kör körüne büyük bir cinâyet irtikâb ediyorlar, erbâb-ı iz'ândan iseler bütün bu mukaddesâtı göz önüne alsınlar, başlarını eğerek derin derin düşünsünler.

Emrâz-ı ictimâiyyemizden biri de efendiler, servet-i umûmiyyeyi rahnedâr eden, fakr u iflâsa yol açan, halkı kendi memleketlerinde garîb bırakan nihâyet elinde avucunda ne varsa hepsinden mahrûm ederek parmağı ağzında perîşânlığa sevk eden fâizciliktir.

Evet; fâizciler dûçâr-ı fakr oldular. Çünkü sahîfe-i istikbâlden bir şey okumadılar, nihâyet zulumât-ı ihtiyâc içinde boğuldular kaldılar. Ey erbâb-ı ribâ! Artık sarhoşluktan vazgeçiniz, uyanınız. Sizi musîbet-i fakr u hasâra[1] dûçâr eden bu "kör taklîd"den artık vazgeçiniz. Lezzet-i hayât ile aranızı açık bırakan bu fenâ i'tiyâddan yakayı sıyırınız. Bir lezzet-i mevhûmeye kapılarak hatar-nâk bir yola sapmayınız, sîret-i sâbıka-i hasenenize ric'at ediniz ki elinizden çıkanlar tekrar gelsin, hayât ve memâtta yüksek bir nâsıye-i mecd ü şerefiniz olsun, [2](يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِى الصَّدَقَاتِ) hakîkat-i Kur'âniyyesini unutmayınız.

Masâib-i ictimâiyyemizden biri de efendiler kumardır. Nâmûs ile beraber herşeyden bizi sıfru'l-yed bırakan bu âteş-nâk oyundan hassâsiyet-i vicdân, kerâmet-i insâniyye nâmına vazgeçmeliyiz. Ey gecelerini gündüzlerini bu uğurda hebâ eden kumarbazlar, gālibi mağlûbundan şerli olan bu nâmûssuz muhârebeden sakınınız.

Levâzımı; şeref-i insâniyyetiniz, kendiniz ve evlâd u a'kābınızın, bütün sizce azîz olanların hâl-i istikbâli ile tedârik edilen bu kāhir muhârebeden uzak, pek uzak bulununuz.

Efendiler bu kumar felâketi, bir felâket daha doğurdu: Erbâb-ı servetimiz, teşebbüsât-ı nâfiadan yüz çeviriyorlar.

---

[1] Metinde (خساره) şeklinde yazılmıştır.

[2] Bakara, 2/276.

Efendiler, mâl, memleket için bütün levâzım-ı hayâtiyye ve zarûriyyeyi doğuracak bir kuvvettir. Mütemevvilîn ise şirket-i memleketin hâfız ve emînidirler.

Memlekette, ilmî, edebî, sınâî, iktisâdî teşebbüsâtı te'yîd etmelidirler ki hem kendileri hem vatandaşları refâh ile yaşasınlar, târîh de zikr-i cemîl ile isimlerini pâydâr etsin. Ecânibde gördüğünüz hamiyet-i vataniyye bize numûne-i imtisâl olmalıdır. Görmüyor muyuz? Varlarını yoklarını kemâl-i hâhişle gönül hoşluğuyla vatanlarının mesâlih-i âliyyesine vakf ediyorlar insan için hizmet-i vataniyyeden şerefli, değerli bir hizmet daha görmüyorum. Ey zenginler, vatanınızdan yüz çevirmeyiniz. Ve hamiyeten milel-i sâire ağniyâsından dûn bir mertebede kalmayınız. Bahîl olmayınız, siz kerem ü sehâ ile ma'rûf olan İslâm evlâdısınız. Vatanın sadâyı istimdâdına lebbeyk-zen-i icâbet olunuz. İlme, ma'neviyâta vatana zahîr olunuz. Fukarâ ve mesâkîn arasında neşr-i maârife gayret ediniz ki memleket, onların yüzünden müteneffi' olsun. Ben, efendiler, fakîrin dostu ve bahîl zenginin düşmanıyım. Her his sâhibi de böyledir.

Ey zenginler, irtikâb-ı buhlden, vatandaş düşmanlığından hazer ediniz. Tâ ki hakkınızda şu beyit, sâdık olmasın:

ذاك الذى ان عاش لا يعتنى به

وان مات لا تحزن عليه اقاربه

Ey zenginler! [1](وفى اموالكم...) kavl-i kerîmini hatırlayınız. Zannetmeyiniz ki sâil nân-pâreye muhtâc olandır, talebkârân-ı ilim de sâiller, mahrûmlar zümresindendir.

Efendiler emrâz-ı ictimâiyyemizden biri de memleketimizde kendini gösteren sû'-i ta'lîmdir. Emr-i maârifde tuttuğumuz yol, milletin ne isti'dâdına ne de umûr-ı terakkîsine, hissiyâtına tevâfuk etmiyor. Millet, bir ma'rifet-i müterakkiye istiyor, fakat nâil olamıyor.

بسم الله الرحمن الرحيم

ومن المعلوم انه يجب على كل مسلم بالنسبة لسائر المسلمين ان يلاحظ شئونهم كلما تستلزمهم الاخوة الحقة مثل المحبة والمعاونة والمساواة السائرة فى جميع الحقوق الطبيعية والسياسية. نعم! يجب على المسلم ان يعتبر سائر اعضاء الجمعية الهيئة الاسلامية اخوانا له بصرف النظر على اختلاف شئونهم وتباين اصولهم والوانهم وعناصرهم وان لا يكون مناط التمايز بينهم الا **[218]** المزايا الشخصية والمكتسبات الذاتية مع جعل هذه المنيرة موكول الحكم فيها الى جانب الخالق جل شانه وعدم غنائها عن صاحبها امام القانون العادل. اما التحابب بين المسلمين اول شرط من شروط من شروط اكمال الايمان لقوله عليه الصلاة والسلام: (لن تدخلوا الجنة حتى تؤمنوا ولن تؤمنوا حتى تحابوا الخ اخرجه ابو داود فى مسنده) وقال عليه السلام (لايؤمن احدكم حتى يحب لاخيه المؤمن مايحب لنفسه. اخرجه البخارى فى الايمان وكذلك المسلم والترمذى فى اماكن مختلفة) والمقصد من الايمان هنا هو الايمان الكامل لان اصل الايمان لايزول بز والك ذلك ولكن يكمل بوجوده والتقدير لا يكمل ايمان

احدكم... الخ والمحبة امر طبيعى غريزى احيانا لا تدخل تحت الاختيار وتارة تدخل. واصلها ميل القلب الى ما يوافق المحب اليه وهذا الميل اما ان يكون بما يستلذه بحواسه بحسن الصورة كمحبة الحسن والجمال وما اشبههما واما ان يكون بما يستلذه بعقله كمطالعة المنة من رؤية احسان محبوبه وبره ونعمه المتقدمة التى ابتدأ بها من غير عمل استحقها به او ستره عن معايبه وهذه المحبة قد تتغير فى بعض المستضعفين من الناس بالنسبة بتغير الاحسان بحيث ان زاد الاحسان زاد الحب وان نقصه نقصه. واما اذا نشأت تلك المحبة من مطالعة الاجتهاد فى حيقيقة الايمان وفوائده و شواهد كماله لاجل الاعظام والاجلال فى جميع شئون اخيه المسلم والمراعاة فى تمام حقوقه ومعاونته فى كافة اموره ودفعه المضارعنه والانتصاف من حقه و مظلمته مع التأمل فى فوائد شئون ذلك والعلم فى الغوامض بمقتضى ما كلف بايفائة فى كل حال من الاحوال خاليًا من الغرض والامل والطلب فلاشك ان هذه المحبة لاتتغير لكونها لله تعال لا لاجل غرض دنيوى. وهذه المحبة الا بالمشاركة فى انقياد شريعة واحدة وقوانين متحدة وهى معنى حيقة اخوة الايمان التى تجتمع المنقادين فى امر واحد وتحت المؤمنين على التحابب فى الله يعنى على المحبة التى تكون خالصة من شوائب الاغراض واحظوظ البشرية فبهذه النعمة يصبحون المؤمنون اخوانًا ويجدون لذة حلاوة معنى الايمان وفوائده وهذا معنى قوله عليه السلام (ثلاث من وجد فيه وجد حلاوة الايمان ان يحب الله ورسوله اكثر من سواهما وان يحب المرء لايحبه الا لله وان يكره ان يعود فى الكفر بعد اذ انقذه الله كما يكره ان يلقى فى النار. اخرجه البخارى والمسلم فى صحيحيها) ونحن نريد ههنا ننبه ان هذه المحبة التى امر بها صاحب الشرع تجب ان تكون بين المسلمين صادقة خالصة كما ذكرناه خالية من شوائب الاغراض والريا حتى تكون نتيجتها الاتفاق والاصارت نفاق فلهذا يجب السعى فى تطهير تلك المحبة وجعلها خالصة لله كما يسعى فى تطهير سائر شروط الايمان من شوائب المكفوات حتى يتم له (الحصول عليها ولن يتم له ذلك الا بالتبصر فى مبلغى علاقاته من بنى ملته وفى نتايج ركونه اليهم فى عواقب الاخلاص لهم ان مداواتهم بشرط ان يكون عالما بحقيقة الحياة وتكاليفها ليرى رأى العين ان حياته مرتبطة بحياتهم وموته بموتهم. اذا تم له الحصول على هذا التبصر كما يجب نفسه مسوقار غم انفه الى اخلاص الحب لبنى ملته كما يكون مسوقا للالتجاء الى خصن شامخ هرنا من سيل جارف. وهذه المحبة التى يدعو اليها الاسلام هى مناط كل سعادة اجتماعية وملاك كل مدنية حقيقية.

فيا ايها القارئ! تدرس احوال الامم المتمدنة وتامل جيدًا فى قدائق الاجرائها ترى ان اكثر الامم تماسكا بن احادها وتلاصقًا بين افرادها هى اسبقهم الى مضمار السعادة الحياتية واولهم كلمة فى الاحوال العمومية وترى مثل هذه الامة لاتعثر حتى تقوم ولاتهمد حتى تنشط فبينما تراها مرتبكة فى امورها الخارجية ومهددة فى منابعها الحياتية الداخلية ممايقرب اليك الجزم بقرب سقوطها ووشك لك انحلالها، لا تلبث ان تراها قامت تنفض عن راسها غباد الارتباك وصاحت بمن يناديها من كل جانب بالنجاح فبددتهم وفوقتهم بغير سلاح. اليس هذا من اسرار التماسك الذى هو نتيجة المحبة والتعاون. فرفعهم الى اوج لم ينلد اليوم غيرهم واوصلهام الى مجد لم يرتق اليه سواهم ثم لهم ذلك بعد التقاطع والتنابذ بفضل الديانة الاسلامية والعمل باوامرها السماوية، ولو اردنا ان ننقل هنا ماورد فى ضرورة التحابب والتعاون والارتباط بين المسلمين لطال بنا

[1] Âl-i İmrân, 3/186.

اعلى رتب الالفة والاتفاق والارتباط الذى به هناء المعيشة وطيب حياة الانسان فى هذا الدار؟ اما فهنا بهذا الامر الجلى ان واضع نظامات الانسانية ومؤسس قوانين المدنية وصاحب الشريعة الحكمية عليه افضل التحية ما وجب التعاون على افراد امته الالهذا السر؟ كما ورد فى الكتب الستة الصحيحة فى باب فضائل الصحابة عن انس رضى الله عنه انه قال قدم علينا عبدالرحمن ابن عوف (ونحن مع النبى فى المدينة) اخى رسول الله صلى الله عليه وسلم بينه وبين سعد بن الربيع للتعاون والتناصر فى جميع شؤن المسلمين فقال سعد لعبد الرحمن قد علمت الانصار انى من اكثرها مالاً ساقسم مالى بينى وبينك شطرين... فقال عبدالرحمن اشهد بالله فقد اتيت حقوق الاخوة ووفيت درجاة التعاون اكملها بارك لله لك فى مالك الخ.. تامل تودد المسلمين فى صدر الاسلام وتعاونهم لبعضهم حتى يسريان تلك المحبة والتعاون فى الامة الاسلامية الاولى تايدت دعائم فتوحات البلاد الاسلامية وتاسست اساس الاخوة والحرية والمساواة والعدالة تاييدًا وتاسيسا لايبلغ شاوه ولايتحصل لاحد بغير الاسلام على جزء منه. فاذا تاملت فيما سودناه هنا من الادلة الشرعية والعقلية والنقلية فهمت ان مقصد الخالق جل وعلا من انزال الكتب وبعث الرسل وسن الاديان ووضع القوانين لم يكن الا حكمة لانتظام الجمعيات البشرية وتهذيها وترقيها الى اوج المدنية بسيادة النواميس المدنية على افرادها ولتفهيم ما يجب لهم من اللوازم الضرورية لبقاء الهيئة الاجتماعية فى سعدتها وارتقائها ونجاحها وفلاحها فاذا علمت هذا فهمت ان من اهم تلك للوازم الضرورية هو التعاون بين افرادها والاتفاق بكل مايصلح للاتفاق فى حالتى السراء والضراء والرخاء والشدة واليسر والعسر وفى سائر الاحوال كلمها (سيما فى حالة الضراء والباسأ) وبالاحسان مماتيسرك على سبيل البر والتقوى والتواصل الذى امرنا به المدير الحقيقى ورسوله صلى الله عليه وسلم فاذا عرفت هذا وسمعت خلاصة الحادث المؤلم الذى احتال به اعمال تلك الامة الوحشية التى تدعى خدمة الانسانية والاقوام البدوية التى تزعم مراعاة حقوق المدنية الاوهم اعدائنا المسلمين واعداء كل انسانية يتانس به كل انسان فى اقطار الارض اجمعين الاوهم الا يطاليون المحتلون لهتك حرمة الاسلام والمسلمين اعداءنا الذين يعملون كل حيلة لتفوقنا و يصممون لضبط بلدة من بلادنا ويسرحون دعائهم لمقهورة فى قطر الطرابلس والاكناف ويفتنون بعض الاغرار ليتملكو تلك البلاد التى عجنت بدم الاسلاف فويل ثم ويل على تلك الاقوام الوحشية التى يدعون المدنية ويزعمون مراعاة حقوق بين الملل والدول والانسانية مع كونهم هم المنافقون الذين يقولون بافواههم ماليس فى قلوبهم وهم الذين هجموا على بلادنا وسفكوا دماء كبيرنا وصغيرنا وخللوا نحور رجالنا ونسائنا لتصرف حقوقنا فلاحول ولاقوة الا بالله العلى العظيم فالى من والى اى حد تبلغ استكانتنا والى اى غاية تصل سباتنا ومتى تبلغ الازمة غايتها فتنفرج وأى يوم يدركنا الله فيه بالظفر على اعدائنا السبج فنراهم بحول الله وقوته فى غاية الهرج والمرج. فاما انت ايها القارئ! اذا تصورت حقائقها وقفت على غوامض احوال المسلمين الذين يجاهدون (فى طرابلس) باموالهم وانفسهم لدفع العدوّ عن اوطانهم والظلم عن انفسهم ولرفع سيف القتال عن نحور نسائهم وصبيانهم فلا شك ان قابك يمتلأ من ذلك احزانا وهموما وغموما وتركت مسالك الشح والاتصاف والتزمت مناهج الجود والانصاف واسرعت بانفاق ماتيسر لك من الاموال بالارغاف والقيت فى قلوب العداء الزفزاف بلا خلاف فهلموا ايها المسلمون على المعاونة لهم بالانفاق من الذهب الكلام ولزمنا صفحات كثيرة جدا فنكتفى الان بايراد قوله عليه السلام: (ان المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا وشبك اصابعه. اخرجه االبخارى وسائر الأئمة فى كتبهم الصحيحة) لا يخفى على الفطن اللبيب والمتدبر الاريب مالهذا الحديث من الفوائد الحكمية والعوائد السياسية فى الامر بالوجوب لكل مسلم ان يكون معينًا لاخيه المسلم فى جميع حاجاته وظهيرًا مشيدًا فى كافة شئنه مثل البنيان والحائط المشيد فى امام الاعداء كسد مرصوص لمحافظة اوطانهم وانفسهم واعراضهم واموالهم عن الخصم الالدو المتجاسرين وهذا معنى قوله عليه الصلاة والسالام (المسلم اخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه ومن كان فى حاجة اخيه كان الله فى حاجة و من فوج عن مسلم كربة فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة ومن ستر مسلما ستره الله يوم القيامة اخرجه الائمة فى كتبهم الستة الصحيحة بالاتفاق) ومعنى الحديث ظاهر واما قوله عليه السلام ومن كان فى حاجة اخيه يدل على تفصيل وجواب المعاونة له بنفسه وماله وكل ماتيسر له كوجوب سائر التكاليف بل اقول ان تلك المعاونة فى يومنا هذا فرض عين على كل فرد من افراد المسلمين كسائر الفروض، كالصلاة والصوم الخ فمن امكن له المعاونة بنفسه فبنفسه ومن لم يمكن فبماله وغنائه او بما تيسر له فيما كان من اعانة اخيه المسلم فى شئ من الدنيا ايما كان وايما كان. فنحن لنورد لك هنا بعض حقائق تاريخية تدل على مبالغ التعاون الاخوة التى كانت موجودة بين افراد الجمعية الاسلامية الاولى ليتعط بها القارئ الفطن من ابناء هذا العصر وليعلم ان السلف بلغوا من مكارم الاخلاق درجة لا تحصل بين اخوين شقيقين من الخلف فى هذا الزمان لانا لانهتم بتلك الغوامض والحقائق التى امرنابها شريعتنا صارفين النظر عن كل مايعود بالنفع على اخواننا المسلمين من التظاهر والتعاون.

قال حذيفة العدوى: انطلقت يوم اليرموك اطلب ابن عم لى بين الجرحى ومعى شيئًا من الماء وانا اقول فى نفسى ان كان به رمق سقية ومسحت به وجهه فاذا اتابه فقلت له اسقيك يا ابن عم؟ فاشارالى (ان نعم) فاذا رجل مصاب نائم فى جنبه يقول (آه من العطش!) فاشار ابن عمى الى ان انطلق بالماء اليه فجئته لاسقيه فاذا هو هشام بن العاص فقلت اسقيك يا هشام؟ فسمع به رجل **[219]** اخر وقال (واه من العطش!) فاشا رالى هشام ان انطلق بالماء اليه فاتيت الى الثالث فاذا هو قدمات فرجعت انى هشام فوجدته كذلك قدمات فرجعت الى ابن عمى فوجدته ميتا قد قضى عليه الاجل فبقى الماء عندى ولم اسق به احدا. فانظر الى هذه الارواح الطاهرة التى تشعر ببعضها كما كانت اشباحها تشد بعضها بعضا حتى فى ساعة لا تستطيع الام المشفقة فيها ان تفتكر فى فلذة كبدها انظر الى هذه النفوس الزكية التى تؤثر غيرها عليها فى ساعة هو لها عظيم والمها جسم (ويؤثرون على انفسهم ولو كان بهم خصاصة) ثم تأمل ايها الفطن المتدبر! فيها تستلزمه هذا التعاون من الاوصاف التى يفتخر بها هذا الانسان ويدعى استنادًا عليها انه ارفع وافضل من سائر المخلوقات. فهل يعد هذا التماسك والتعاون بين افراد ابائنا الاولين نستغرب سرعة امتلاكهم لازمة هذه البلاد مع قلة عددهم و انشدكم بالله ايها الاخوان المسلمون! اما نحن ابناء تلك الاباء؟ اما كانت تلك التعاون الحقة شان كل فرد من افرادنا فى هذه الزمان سواءً كان عربيا او اعجميا، تركيًا؛ او كرديا؟ اميرًا اوفقيرا؟ اما علمنا انه من اعظم الاسباب والزم الوسائل السعادة الامة ونجاحها وطيب صلاحها وحياتها والسلامة والعمران فى كافة بلادها وثعودها؟ اما عرفنا ان المعاونة تعطى صادق الميل والاخلاص والمصافات والوفاء والمحاماة؟ اليس هذا

والفضة والشعير والحنطة وكل ماتيسر لكم رحمكم الله بالارعاف وانا اختم كلامى بدعاء النبى صلى الله عليه وسلم وقوله: (اللهم وايما مسلم غازيا او مرابطًا فى داره او تعهد خالفيه فى غيبيته او اعانه بطائفة من ذهب او فضة او حبة من ماله او امده بعتاد او شحذه على جهاد او اتبعه فى وجهه دعوة اورعى له من ورائه حرمة فاجر له مثل اجره وزنًا بوزن ومثلاً بمثل وعوضه من فعله عوضًا حاضرًا يتعجل به نفع ما قدم وسرور ما اتى الى ان ينتهى به الى الوقت الى ما اجريت له من فضلك واعددت له من كرامتك.)

Hâdimü Ehl-i İlm
el-Hâc Ali Vefâ el-Bağdâdî

MAHZÛN OLMAYALIM FAKAT...

1329 sene evvel, dîn-i fıtrî-i İslâm'ın Şâri'-i Hakîm'i, a'dâ-yı hakkın kör ve câhil nifâkları sebeb olarak, yine Hakk'ın emriyle "Mekke"den, Medîne'ye doğru hicret ederken bulundukları gārda sâhib-i fezâil-mendi Cenâb-ı Sıddîk'a: [1](لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا) buyuruyorlardı.

Bugün o ulü'l-azm Peygamber'in ümmeti, "gār-ı vatan"ın içinde, yine mahsûrdur. Yine bugün Cenâb-ı Ebûbekir'in buyurdukları gibi Hazret-i Muhammed öldüyse "Allah bâkīdir" *Kur'ân*'ı bākīdir, lisânü'l-gayb-ı ulûhiyyet bize aynı hakīkati **[220]**[2] bugün de tekrar ediyor ve ile'l-ebed edecektir, evet bizde isr-i şerîf-i Nebevî'ye ıktifâen birbirimize: "Mahzûn olma, Allah bizimle beraberdir" diyelim, diyelim ama Allah'ın bizimle beraber olup olmadığını, bu maiyyete lâyık olup olmadığımızı derin, derin düşünelim, Âdil-i Mutlak'ın ne gibi evsâfı hâiz insanlarla, ümmetlerle beraber olduğunu yine elimizdeki kānûn-ı bî-misil-i Ulûhiyyet'den araştıralım, yine o Kitâb-ı kerîmin irşâdıyla enfüs ü âfâkı âyât-ı kâinâtı tabassur edelim, ulü'l-elbâb olalım, i'tibâr edelim, her ma'nâsıyla *Kur'ân*'ı her ma'nâsıyla "Ensâr-ı[3] hak" olduktan sonra kemâl-i i'timâd-ı kalb ile doğru söylediğimizden emîn olarak "Allah bizimle beraberdir" hükmünü verelim. Bunun için bugün Allah'ın bizimle beraber olduğunu iddiâ etmekte yalan söylemiş olmak, iftirâ etmiş olmak korkusu vardır. Çünkü: Daimâ "Allah sizinle beraber mi? Öyle ise pek zaîf bir Allah'ınız varmış, çünkü sizi himâyeden âciz!" yollu kuvvetli bir i'tirâz karşısında bulunmak ihtimâli vardır. Bu i'tirâzı, başkalarına bırakmadan kendi kendimize edelim ve biz bu halde kaldıkca bizim azîmü'şşân ve âdil Allah'ımızın bizimle beraber olmaktan mütenezzih, müteâlî olduğunu, tâm bir müslümana yakışır metânet-i îmân, safvet-i îkān ile i'tirâf edelim, nâfile yere kendi kendimizi aldatmayalım. Çünkü: Allah aldanmaz, sünenu'llâh değişmez, *Kur'ân* değişmez; fakat biz kahroluruz, bu kâinâtın sâhibi yerimize yaşamaya lâyık ve kendi kavânîn-i âdilesine sâdık bir nesil halk eder, ahlâfımıza da nasîbe-i hayâtımızı [4](خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ) hülâsa etmek kalır. Ahlâfın bizim hakkımızdaki vereceği hükmü; bizim bugün eslâfımız hakkında nasıl düşündüğümüzden istidlâl edelim…

Ahlâfın, eslâfın vereceği hükümler, insan için en hafîf birer cezâdır, hattâ "hod-endîşî" bir felsefe ile düşünürsek bu hükümlerin, bu muâhazelerin hattâ bu tel'în ü nefrînlerin hiçbir kıymet-i inzâriyyesi olamaz, hadi hayât-ı dünyeviyyede uğradığı, uğrayacağı mesâib-i züll ü esâret de bizim için endîşeye şâyân olmasın… O kadar geniş, o kadar lâkayd olalım, dînimizin bizden kemâl-i ehemmiyyetle istediği, te'mîn için birçok yollar gösterdiği "saâdet"e karşı da yüz çevirelim, mes'ûd olmayıverelim diyelim… Fakat bütün bunların mâverâsında müdhiş bir hakīkat, başka bir âlem, bizi kurtaracağını umduğumuz bir "fikr-i meâd" var ki o da bizim zannımızı tekzîb edecek, cehlimizi yüzümüze vuracak, bütün mevcûdâta karşı bizi teşhîr eyleyecek saâdet-i hakīkiye-i dünyeviyyeye istihfâf, bize âhiret saâdeti kapılarını da kapamakla kalmayacak, Mahkeme-i Ulûhiyyet'in ta'yîn edeceği ağır cezâlara uğrayacağız… Bazı dalâlet-pîşegân-ı zamânenin tâbi' olduğu, felsefenin –ki, şu aşağıki kıt'ada hülâsa olunmuştur– bizi kurtarmaktan pek uzak olduğuna da kanâat edelim:

خذ من الدنيا بخط
قبل ان تنقل عنها
فهى دار ليس تلقى
بعدها اطيب منها

"Dünyadan alâkayı kesmeden her türlü lezzât ve huzûzu alabileceğin kadar al, dünya bir evdir ki oradan çıktıktan sonra ondan iyisini bulamayacaksın" Bu yalancı nazariye, bu memlekete edebileceği zararı etmiştir, hayatımıza hâtime vermekten başka artık elinden gelecek bir şey kalmadı. Eğer buna da müsâade etmeyi göze aldırdıksa bilmem. Hiçbir millet-i fâzılanın ittibâına tenezzül etmeyeceği bu hayvânî felsefeden bilhassa gâfil gençlerimiz, kendilerini sakınsınlar, hem kendilerine, hem bu memleketin saâdetine kıymasınlar, bu düşünceler, yaşamaya değil, ölmeye hazırlanan bir neslin âyât-ı izmihlâlidir! Bugünkü "tabîat" ve "hâdisât" ıstılâhlarını "sutûr-ı kâinât" ile pek güzel anlatan Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin:

تأمل سطورها لكائنات فانها
من الملاء الاعلى اليك رسائل

Düstûr-ı hikmetini, bütün nüfûz-i idârenizle istibâne edecek bir demdeyiz. Eğer muhassala-i tecârîb olan bu hakīkat üzerinde uzun uzun düşünmezsek kim bilir sutûr-ı kâinât, levh-i mahfûz-ı şuûna bizim için ne acı menkabeler tesbît edecektir!

A[ayın].N.

ED-DA'VETÜ VE'L-İRŞÂD

Mısır'da fâzıl-ı şehîr Muhammed Reşid Rıza Efendi hazretlerinin himmetleriyle te'sîsini mukaddemen haber verdi-

[1] Tevbe, 9/40.
[2] Orijinal 220. sahifenin başındaki ilk 2 satır, 221. sahifenin başında olması gerektiği için oraya alınmıştır.
[3] Metinde (انصا) şeklinde yazılmıştır.
[4] Hac, 22/11.

ğimiz Dârü'd-Da'veti ve'l-İrşâd Medresesi'nin nizâmnâmesidir.

بسم الله الرحمن الرحيم

هُوَ الَّذِى بَعَثَ فِى الْاُمِّيّٖنَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهٖ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ.

(Sûretü'l-Cum'a [62/2])

كَمَا اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ.

(Sûretü'l-Bakara [2/151])

Medresenin Sıfatı

Birinci Madde: Dârü'd-Da'veti ve'l-İrşâd; dârülfünûnlarda tedrîsi mu'tâd olan bütün ulûm ve fünûnun tedrîsiyle beraber terbiye-i dîniyye ve ulûm-ı İslâmiyyeye ziyâdesiyle i'tinâ ve ihtimâm eden bir İslâm dârülfünûnudur. Aksâm-ı muhtelifesi ale't-tedrîc tertîb olunacaktır. Dârülfünûn, İslâm'a da'vet ile iştigāl edecek dâîler ile ehl-i İslâm'a icrâ-yı va'z u tedrîs eyleyecek "mürşidler" yetiştirmeye mahsûs bir kısm-ı 'âlî ile ibtidâ edecektir. Maksad-ı esâsı da budur.

İkinci Madde: Bu Dârülfünûn, ed-Da'vetü ve'l-İrşâd Cem'iyeti'ne tâbi'dir. Dârülfünûn'un, te'sîsini Cem'iyet Meclis-i İdâre'sinin deruhde edeceği bir "Dârülfünûn Hey'eti" ile meclis-i mezkûr a'zâsından bir nâzırı bulunacaktır. **[221]**[1]
(Bu madde, Cem'iyet Nizâmnâme-i Esâsîsi'nin yedinci maddesine tevfîkan vaz' olunmuştur.)

Üçüncü Madde: Dârülfünûn müderrisîn-i muvazzafa ve me'mûrînini, hey'etinin talebi üzerine Cem'iyet'in Meclis-i İdâre'si ta'yîn eder.

Dördüncü Madde: Dârülfünûn'da lisân-ı tedrîs Arabca'dır, bundan mâadâ Avrupa elsine-i ilmiyyesinden biri de teallüm olunacaktır. Elsine-i şarkıyye ve garbiyyeden bir takımının ve bâ-husûs "Türkçe, Fârisî, Urdu lisânı, Malayo lisânı gibi ümem-i azîme-i İslâmiyyeye mensûb lisânların tedrîsi dahi câizdir, ancak bunun için Meclis-i İdâre'nin Dârülfünûn Hey'eti'yle ba'de'l-istişâre [karar] vermesi lâzımdır. Meclis; bu nizâmnâme maddelerinde mezkûr olmayan bazı ulûm ve fünûn veya elsinenin tedrîsine ya kendi kendine yahud Dârülfünûn Hey'eti'nin talebi üzerine karâr verebilir.

Beşinci Madde: "Duât" ve "mürşidîn" kısımlarında okunacak ilimler ve usûl-i tedrîsleri bu nizâmnâmeye mülhak bir fasılda beyân olunacaktır.

Altıncı Madde: Ders programlarını[2] "Dârülfünûn Hey'eti" vaz' ve Meclis-i İdâre takrîr eder.

Yedinci Madde: Medresenin te'sîsinde ibtidâ olunacak olan kısm-ı 'âlî, iki sınıfdır:

1 "Sınıf-ı Mürşidîn" müddet-i tahsîliyyesi üç senedir.

2 "Sınıf-ı Duât" ki talebesi "Sınıf-ı Mürşidîn" me'zûnlarından intihâb olunur ve müddet-i tedrîsiyyesi üç senedir. Bu sûretle sinîn-i tahsîl altıya bâliğ olur. İlk temhîd senesi; bu müddetten hâricdir.

Sekizinci Madde: Dârülfünûn'ün talebeyi ilk seneye duhûl için ihzâr edecek bir "temhîd senesi" bulunacaktır. Dârülfünûn'un, sene-i temhîdiyyede lüzûm gördüğü müsâmahakâr bulunması lâzımdır.

Dokuzuncu Madde: Gerek Duât ve gerek Mürşidîn kısımlarında ta'lîm ü tedrîs meccânîdir. Dârülfünûn, talebe-i leyliyyeyi infâk ve her türlü ihtiyâclarını te'mîn ettiği gibi ihtiyâc, ictihâd ve tehzîbe göre bir Mısır riyalinden aşağı olmamak üzere bir iâne-i şehriyye verir. Nehârî talebenin emr-i infâkını, Dârülfünûn müteahhid değildir.

Onuncu Madde: Bir senede müddet-i tedrîs dokuz aydır.

On birinci Madde: Medrese, derslerini üç yaz aylarında ta'tîl eder. Zamân-ı tedrîse tesâdüf ettiği halde îd-i fıtr ve îd-i adhâdan birer hafta da eyyâm-ı ta'tîliyyedendir.

On ikinci Madde: Talebe-i ta'tîliyye, zamân-ı ta'tîlde Dârülfünûn'da kalmakla memleketlerine ve âileleri nezdine gitmek arasında muhayyerdirler. Kalacak olanların Dârülfünûn'un kendilerini mükellef kılacağı riyâzat, müdâvemet-i *Kur'ân*, mütâlaa, yazı yazmak sûretleriyle meşgūl olması lâzımdır.

On üçüncü Madde: Dârülfünûn'a teallüm, ta'lîm veyahud diğer bir sûretle hizmet için duhûliye taleb istid'âmesi; nâzıra takdîm olunur. Nâzır bu işe tealluk eden husûsâtta Hey'et'e mürâcaat eder.

On dördüncü Madde: Dârülfünûn'un bir tabîb bir "murâkıb-ı umûmî", "zâbıt", bir kâtib, Dârülfünûn'un eşyâ-i mevcûdesini muhâfaza, levâzımını iştirâ ve talebeye tevzî' ile muvazzaf bir idâre me'mûru vardır. Bunlardan her birinin ihtiyâca göre birer muâvini de olabilir.

On beşinci Madde: Dârülfünûn'da âtîde gösterilen envâ'-ı defâtir bulunacaktır:

1) Dârülfünûn Hey'eti'nin karâr ve muharrerât defteri.

2) Talebe-i leyliyye esâmîsini ve Dârülfünûn'da talebeye müteallık hüsn-i hâllerini hâvî defter.

3) Talebe-i nehâriyye esâmîsini ve Dârülfünûn'a müteallık hâllerini muhtevî defter.

4) Umûr-ı sıhhıyye defteri.

5) Dârülfünûn'dan ısdâr olunan muharrerâta mahsûs kopya defteri.

6) Evrâk-ı vâride ve sâdıra defteri ki bunda evrâk-ı mezkûrenin târîh, mürsil ve mürselün-ileyhlerinin isimleri, mevzû'ları zikrolunacaktır.

7) Ta'lîme müteallık âlât ve edevât defteri.

8) Levâzım defteri.

9) Medreseye âid teberruât ve hibât defteri.

10) Muallimîn ve muallimînin devam ve adem-i devam defteri.

11) Müstahdemîn ve müstahdemînin devam ve adem-i devam defterleri.

12) Muallimîn ve müstahdemînin maâşât defteri.

13) Dârülfünûn kütübhânesinde gerek hediye ve gerek iştirâ sûretiyle mevcûd bulunan kitapları gösterir kütübhâne defteri.[3]

[1] Orijinal 220. sahifenin başındaki ilk 3 satır, 221. sahifenin başında olması gerektiği için buraya alınmıştır.

[2] Metinde (پروغراملرينك) şeklinde yazılmıştır.

[3] Metinde 14. madde numarası yoktur.

15 Erbâb-ı fazl ü kemâlden mektebi ziyâret edecek zevâtın hatt-ı destleriyle teblîğ-i hissiyât ve beyân-ı mütâlaât etmelerine mahsûs "Şehâdât Defteri"

Dârülfünûn Tâliblerinin Şerâiti, Mürşidîn ve Duât Kısımlarının Âdâb-ı Mahsûsası.

On altıncı Madde: Talebe-i leyliyyenin şerâit-i kabûlü, ber-vech-i âtîdir:

Evvelen: Tâlibin muâyene-i tıbbıyye ile sahîhu'l-cism ve'l-havâs olduğu, emrâzdan sâlim olup tahsîle kādir bulunduğu sâbit olmalıdır.

Sâniyen: Dârülfünûn'ca şâkirdin hüsn-i sîret ve ahlâk-ı pâkîze ashâbından bulunduğu diyânet ve şeref-i insâniyyeti ihlâl edecek ahvâl ile ma'rûf bulunmadığı kesb-i mevsûkıyyet etmelidir.

Sâlisen: Yaşı yirmi ile yirmi beş arasında bulunmalıdır.

Râbian: Şâkirdin, birinci sınıf müddet-i tedrîsiyyesi hitâm bulmadan evvel *Kur'ân-ı Kerîm*'i bi-temâmihâ kolaylıkla hıfzetmesine medâr olacak sûrette Kitâb-ı Azîz'den bir kısmının hâfızı bulunması lâzımdır.

Hâmisen: Nahiv, Sarf ve Fıkhı te'mîn-i maslahat edecek sûrette tahsîl etmiş; hesâbdan lâ-ekall a'mâl-i erbaaya vâkıf, imlâsı doğru, yazısı mümkün mertebe güzel, kütüb-i Arabiyyeyi hüsn-i sûretle mütâlaa edebilir olmalıdır.

[222] Sâdisen: Kadîmü'l-İslâm bir asla, bir sülâleye mensûb bulunmalıdır.

Sâbian: Dârülfünûn nizâmâtına muttali' olduğuna bu nizâmâta riâyet ve Cem'iyet'e arz-ı inkıyâd ederek ikmâl-i tahsîlden sonra emrine âmâde bulunacağına dâir bir vesîka i'tâ etmelidir.

Sâminen: Nâzıra hitâben bir istid'ânâme tahrîr ve bunda kendinin, pederinin, ceddinin, aşîretinin, beldesinin, hükûmet-i metbûasının isimlerini ve yaşını beyân ile vesîkaya merbûtan takdîm etmelidir.

On yedinci Madde: Şurût-ı mezkûreyi hâiz olanlardan fakīr, ganîye; bir Avrupa lisânını bilen, bilmeyene; *Kur'ân-ı Kerîm*'i tamâmıyla hâfız olan, kısmen hâfız bulunana tercîh olunur.

On sekizinci Madde: Dârülfünûn; talebesinin aktâr-ı muhtelifeden bulunmasını arar, binâenaleyh duhûle tâlib olanlardan iki şâkird isti'dâden mütesâvî bulununca: Medresede hiçbir şâkirdin mensûb bulunmadığı tarafdan olan diğerine, mektepte mensûb olduğu tarafdan az şâkird bulunan, Dârülfünûn'da hemşehrileri çok bulunana tercîh olunur.

On dokuzuncu Madde: Şâkirdândan her birinin salavât-ı hams'i cemâatle edâ etmesi, sünnetleri de kılması; her gün *Kur'ân-ı Kerîm*'den tertîl ile bir kısım okuması, boş vakitlerinde huzûr-ı kalb ve neşât-ı dil ile zikrullâha müdâvemet etmesi, me'mûrât ve menhiyyâtta ahkâm ve âdâb-ı dîniyyeyi mültezim bulunması ve bâ-husûs cidd ü hezlde doğruluktan ayrılmaması lâzımdır.

Bundan başka şâkirdân beden, elbisesi, mekân ve firâşı, sâir ellerinde bulunan kitab, kalem gibi levâzımın gāyet temîz bulunmasına i'tinâ, nizâmât ve âdâbı muhâfaza, nâzıra, muallimlere, mubassırlara itâat etmelidir. Nâzırın talebeyi münâsib gördüğü bazı nevâfil ile mükellef kılmak selâhiyeti vardır.

Yirminci Madde: Talebe, toprakta çalışmak, yüzmek, yürümek koşmak gibi riyâzât-ı bedeniyyenin envâıyla iştigāl edecekler ve bu esnâda bazı muallimînin nezâret ve mürâkabesi altında bulunacaklardır.

Yirmi birinci Madde: Talebeye tütün içmek husûsunda aslâ müsâmaha olunamaz.

Yirmi ikinci Madde: Bir şâkird için ancak bir özr-i makbûle binâen nâzırın müsâadesiyle Dârülfünûn'dan çıkmak câizdir. Eğer özür, maraz ise avdetinde hastalıktan kurtulduğunu ve her türlü emrâzdan sâlim bulunduğunu Dârülfünûn'un i'timâd edebileceği bir tabîbin tasdîk etmesi lâzımdır.

Yirmi üçüncü Madde: Talebeye siyâsiyâtla iştigāl, cem'iyyât ve ahzâb-ı siyâsiyyeye duhûl, siyâsî müzâheretlerde bulunmak, siyâsî gazetelere yazı yazmak memnû'dur.

Yirmi dördüncü Madde: Talebeden hiç biri için ihvânından birine karşı cinsen, neseben, mâlen, mezheben iddiâ-yı tefevvukta bulunmak, yahud onlardan birini ta'yîb etmek câiz değildir. Aralarında mezâhib-i ulemâya ve ulemâ arasındaki usûl ve fürû' ihtilâflarına dâir bâ-husûs eimme ve musannifîn hakkında, bir mübâhese açıldığı vakit dâire-i insâf ve edebi tecâvüz etmemelidirler.

Yirmi beşinci Madde: Talebe, gerek Dârülfünûn dâhilinde ve gerek hâricinde kelâm-ı fasîh ile mükellefdir.

Yirmi altıncı Madde: Dârülfünûn'ca talebenin efkâr ve âdâbca istiklâli, hürriyet-i kelâm ve suâli muhteremdir. Nâzıra, muallimînden istedikleri zevâta hâtırlarına gelen dînî, ilmî, edebî, ictimâî mebâhisi, mesâil-i dîniyyeye âid şükûk ü şübühâta dâir bile olsa hüsn-i edeb ve ta'bîre riâyet etmek şartıyla tasrîh edebilirler. Talebenin kalblerinin mutmain olmadığı, akıllarının kavramadığı husûsâtta ızhâr-ı kanâat etmemeleri mültezemdir.

Yirmi yedinci Madde: Nehârî talebenin hüsn-i sîret ve âdâb sâhibi temiz elbiseli, ta'kīb edeceği dersleri anlamaya imkân verecek derecede lisân ve ulûm-ı Arabiyyeye vâkıf, Dârülfünûn'un i'timâd edeceği bir tabîbin şehâdetiyle emrâz ve âfâttan sâlim bulunmaları meşrûttur.

Yirmi sekizinci Madde: Dârülfünûn'un nehârî talebesinden olmak isteyen, Nâzır'a bir istid'ânâme takdîm ve bunda kendinin, pederinin, ceddinin belde ve hükûmetinin isimlerini, sinnini beyân, bulunacağı dersleri ta'yîn, Dârülfünûn'un âdâb ve nizâmâtına tâbi' bulunacağını taahhüd etmelidir.

Yirmi dokuzuncu Madde: Dârülfünûn; tâlibînin kabûl ve redlerinde muhayyerdir.

Otuzuncu Madde: Her şâkirdin mücelled bir defteri olacaktır. Bu defterin evveline şâkirdin ismi diğer sahîfelerine Dârülfünûn senelerinden her biri için programda gösterilen ulûm ve fünûn ile beraber her ilmin yanına şâkirdin dersine müdâvim bulunduğu üstâdın ismi ve müşârun-ileyhin, şâkirdin devam ve tahsîli hakkında vâki'-i hâle göre şehâdeti kaydolunacaktır.

Muallimler

Otuz birinci Madde: Muallimîn-i muvazzafanın şehâdât veya te'lîfât ashâbından, yahud kendilerine tevdî' olunacak ilmin tedrîsine iktidârları bulunduğunu isbât edecek âsâr-ı fi'liyye gösterenlerden, ahlâk ve âdâb-ı dîniyye ve ictimâiyye bâbında sîret-i hasene erbâbından bulunmaları meşrûttur.

Otuz ikinci Madde: Muallimlerden talebenin ta'lîmi, terbiye-i dîniyye, akliyye ve cismiyyesi matlûbdur. Bu husûsda Dârülfünûn nizâmâtına tâbi' olmak şartıyla istiklâl-i tâmma mâliktirler.

Otuz üçüncü Madde: Muallimîn umûr-ı âtiyye ile muvazzafdırlar:

A[elif]: Dersleri için muayyen olan zamandan beş on dakîka evvel Dârülfünûn'da bulunacaklardır.

B: Fasîh, şevâhid ve emsile ile muvazzah bir sûrette ders vereceklerdir.

C: Ders esnâsında mevzûun gayri ile iştigāl etmeyecekler, hâtırlatmak ihtiyâcı olmadığı halde mesâil-i ilmiyye ve fenniyyeyi birbirine karıştırmaktan ihtirâz edecekler, va'az dersi müstesnâ olmak üzere istıtrâdları uzatmayacaklar.

D[dal]: Talebenin dersi anlayıp anlamadıklarını yoklayacaklar **[223]**[1] bazı mesâili anlamayan varsa dersi üç defa tekrar edecekler; yine anlamadığı halde dersden sonra anlatacaklar.

H[he]: Talebeden her birinin her suâlini kabûl edecekler, bu suâl dersin mevzûuna müteallık değilse cevâbını dersden sonraya bırakacaklar.

V: Talebenin istiklâline hürmet edecekler, hatâlarında, şeklerinde ma'zûr görecekler, rıfk ile muâmele edip hiçbirini, iyi anlamamasına yahud şekk ü iştibâhına mebnî tahkīr etmeyeceklerdir.

Şâkirdânı doğruluğa, istiklâle, izzet-i nefse alıştırmak ve bu yolda terbiye etmek için bütün kuvvetlerini sarfederek iknâ'larına çalışacaklar, üsve-i haseneye sevkedecekler.

Z[ze]: 29'uncu maddede mezkûr olan talebe defterlerine her ilim için şâkirdânın dersde bulundukları, derece-i telakkī ve istifâdeleri hakkında şehâdetlerini kaydedecekler.

H[ha]: Şâkirdâna taâm, riyâzet, salât için ictimâ'larında nezâret namazda imâmet edecekler, husûsât-ı mezkûre muallimîn arasında münâvebe tarîkıyla icrâ olunacaktır.

T[tı]: Muallimîn ile talebe arasında kat'iyyen bir muâmele-i mâliyye veya alâka-i husûsiyye olamaz. Her bir muallimin kendi çocuklarını terbiye husûsunda nasıl müsâvâta riâyet ediyorsa şâkirdânına karşı da aynı sûretle lâzıme-i müsâvâtı gözetmesi derece-i vücûbdadır. Evliyâ-yı tullâbdan biri muallimînden birine maâş tahsîs etmek, yahud başka türlü bir muâvenet göstermek teklîfinde bulunursa bu muallim, derhal Nâzır'a mürâcaat etmeli ve onun re'yiyle âmil olmalıdır.

Otuz dördüncü Madde: Bütün muallimler maâş cihetinden farklı olsalar bile mertebeten mütesâvîdirler. Binâenaleyh yekdiğerlerine karşı uhuvvet, müsâvât ve insâf âsârı izhâr etmeleri ve şâkirdlerinin terbiyesinde nazar-ı dikkate [alacakları] ahlâk, âdâb, ibâdât ve muâmelât-ı sâlihayı kendilerinin de iltizâm eylemeleri derece-i vücûbdadır.

Otuz beşinci Madde: Dârülfünûn muvazzafîninin Devlet-i Aliyye'nin veya düvel-i sâirenin siyâset-i dâhiliyye ve hâriciyyeleriyle iştigāl eylemesi, bu husûsda gazetelere yazı yazmaları, cem'iyyât ve ahzâb-ı siyâsiyyeye dâhil olmaları memnû'dur. Matbûâta, memnû' olan umûr-ı siyâsiyyeden mâadâ bir husûsa dâir makāle vermek isteyen, bundan Nâzır'ı haberdâr etmeli, yazdığı şeyden muttali' kılmalı ve re'yiyle âmil olmalıdır. Dârülfünûn'a veya "ed-Da'vetü ve'l-İrşâd" cem'iyetine dâir neşriyâtta bulunmak isteyenlere gelince: Bunların dahi bu bâbda Nâzır ile istişâre etmesi lâzımdır, Nâzır da ancak Meclis-i İdâre'ye mürâcaattan sonra izin verebilir.

Otuz altıncı Madde: Fahrî muallimler; arzularını Meclis-i İdâre'ye izhâr ederler. Meclis de ihtiyâca göre emellerini is'âf eder. Bunlar ancak Dârülfünûn'un nizâmnâme-i umûmîsini muhâfaza ile mükellefdir.

Dârülfünûn Hey'eti

Otuz yedinci Madde: Dârülfünûn Hey'eti, Nâzır ile "ed-Da'vetü ve'l-İrşâd" cem'iyetinin, Meclis-i İdâresi'nin a'zâ-yı Cem'iyyet'ten ta'yîn edeceği dört a'zâdan mürekkebdir.

Otuz sekizinci Madde: Hey'et, lâ-ekall her ay, Dârülfünûn'da ictimâ' eder. Nâzır, a'zâyı îcâbına göre evkāt-ı muayyene-i ictimâiyyeden mâadâ zamanlarda da ictimâa da'vet edebilirler.

Otuz dokuzuncu Madde: A'zâ-yı Hey'et, kendilerine bir Reîs-i Dâimî intihâb, her celse için de bir reis ta'yîn edeceklerdir. Nâzır'ın gayrı bir reis intihâb olunduğu halde Nâzır hey'etin husûsî kitâbet vazîfesini îfâ eder.

Kırkıncı Madde: Celse, Nâzır ve Reis dâhil olmak şartıyla lâ-ekall üç kişinin vücûduyla in'ikād eder; bu halde celsenin karârları ancak ittifâk-ı ârâ ile sahîh ve nâfiz olur. Bu sûretin gayride hüküm, mutlakan ekseriyetindir. Ârâ, tesâvîde kalırsa, Reis'in bulunduğu cihetin re'yi nâfiz olur.

Kırk birinci Madde: Hey'ete umûr-ı âtiyye muhavveldir:

A[elif]: Muallimîn ve sâir Dârülfünûn muvazzafîninin intihâb ve maâşlarının takdîri.

B: Dârülfünûn'un senevî bütçesinin tertîbi.

C: Dârülfünûn için kitab, yazı ve riyâzat-ı bedeniyye edevâtı, bazı fünûnun ta'lîmine muktezî âlât ü echize, esâs, taâm, libâs gibi levâzımına atf-ı nazar ile bu bâbda karâr vermek.

D[dal]: İmtihânda ibrâz-ı ehliyyet edenlere mükâfât takdîri.

H[he]: Dârülfünûn'un muhtâc bulunduğu musannefât-ı cedîdeye, bu gibi âsârın te'lîfini deruhde edecekler ile bu musannifîne i'tâsı takarrur edecek mükâfâta Dârülfünûn'a meslek-i ta'lîmine muvâfık olarak arzolunacak musannefâta atf-ı nazar etmek.

V: Ders vakitleriyle mesâil-i tedrîsiyyenin tertîbi.

Z[ze]: Talebenin imtihânlarına müteallık bütün umûra nezâret, imtihânların evkāt, envâ' ve mesâilinin ta'yîni. (Bu

[1] Sayfa numarası sehven "222" olarak yazılmıştır.

nizâmnâmenin yetmiş ikinci maddesine muvâfık olmak şarttır.)

H[ha]: İmtihânlarda muvaffak olanların bir seneden öbür seneye, bir sınıfdan diğer sınıfa nakline nezâret.

T[tı]: Tedrîs ve mütâlaa için kütüb-i nâfianın intihâbı.

Y: Erbâb-ı fazîletin Dârülfünûn'a ihdâ edeceği şeylere mevzi'lerine vaz'larına nezâret.

K[kef]: Hademeden mâadâ medrese muvazzafîninden uhdesinde mevdû' a'mâlde taksîrâtta bulunanların muhâkemesi.

L: Dârülfünûn'un terakkīsine müteallık cemî'-i umûra atf-ı nazar, Dârülfünûn'da bulunan şeylerin hıfzı. **[224]**

M: Derslerin teftîşi.

N: Maraz ve sâireye binâen talebe ve müstahdimîne verilecek ruhsatlar (Bu nizâmnâmenin altmış beşinci maddesine muvâfık olarak.)

Kırk ikinci Madde: Dârülfünûn Hey'eti, Dârülfünûn'un ihtiyâcâtına müteallık olup da bu nizâmnâmede mahsûs olmayan umûra atf-ı nazar eder. Hey'etin bu husûsdaki karârlarını da Nâzır, tasdîk olunmak üzere "ed-Da'vetü ve'l-İrşâd" cem'iyeti Meclis-i İdâre'sine takdîm eder.

Kırk üçüncü Madde: Dârülfünûn bütçesi ve hey'etin sarfiyât-ı mâliyyeye müteallık vereceği karârlar; ancak Cem'iyet Meclis-i İdâresi'nin tasdîkine iktirân ettikten sonra nâfiz olur.

Dârülfünûn Nâzırı

Kırk dördüncü Madde: Dârülfünûn Nâzırı'nın, ulemâdan, erbâb-ı istikāmetten, ed-Da'vetü ve'l-İrşâd Cem'iyeti'nin maksadına karşı meyl ü rağbet ashâbından bulunması ve Cem'iyet'in bu nizâmnâmede beyân olunan terbiye ve ta'lîmden garazı hakkında iz'ânı bulunanlardan olması şarttır.

Kırk beşinci Madde: ed-Da'vetü ve'l-İrşâd Cem'iyet'i Meclis-i İdâresi'ne karşı Dârülfünûn nizâmnâmesinin tenfîzinden[1] ve müessesenin ta'lîm ve terbiyesinden mes'ûl[2] olan, Nâzır'dır. Dârülfünûn Hey'eti karârlarını infâz edecek, ta'lîmât ve levâih-i dâhiliyyeyi vaz' edecek olan da odur. Bütün Dârülfünûn'da bulunanların Dârülfünûn Hey'eti'nin tasdîkına iktirân ettikten sonra iş bu ta'lîmât ve levâih mûcebince âmil olmaları lâzımdır. Dârülfünûn'un bütün muvazzafîni Nâzır'ın taht-ı idâresindedir.

–mâba'di var–

HÂDİSÂT-I HÂZIRAYA KARŞI EHL-İ İSLÂM ARASINDA ÂSÂR-I TEZÂMÜN

Sünnî ve Şîî ecille-i ulemâsının Necef-i Eşref'de büyük bir ictimâ' akd ile ahvâl-i hâzıra üzerine icrâ-yı müzâkerât eyleyerek dünyanın her tarafında bulunan ümem-i İslâmiyyeyi tecâvüz-i a'dâya karşı ittihâd ü ittifâka da'vet ettiklerine, Necef'de bulunan İran ulemâ-yı muazzamasının Trablusgarb'ın müdâfaası husûsunda bütün müslümanları iânât ve fedâkârîye da'vete karar verdiklerine dâir Necef-i Eşref'den Mısır gazetelerine gönderilen şu iki beyânnâme ehemmiyetine mebnî ber-vech-i zîr derc olunur:

Irâk-ı Arab'da Bulunan Ulemâ-yı Ehl-i Sünnet ve Şîa Arasında Akd-i İttifâk

Bismillâhirrahmânirrahîm

Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn vessalâtu vesselâmu alâ Muhammedin hâtemü'n-nebiyyîn ve âlihî ve ashâbihi'l-müntehibîn.

Usûl-i diyânete tealluk etmeyen bazı husûsâta fırak-ı İslâmiyyenin dûçâr-ı ihtilâf olması ve tabakāt-ı müslimîn arasında şikāk tehaddüsü; düvel-i İslâmiyyenin inhitâtına ve istîlâ-yı ecânib altında kalmasına sebeb-i mûcib olduğunu anladık, buna binâen ümem-i İslâmiyye arasındaki kelime-i câmi'anın muhâfazası şerîat-ı şerîfe-i Muhammediyye'nin müdâfaası için dârü's-selâmda mukīm ulemâ-yı kirâm-ı ehl-i sünnet ile Şîa-i Ca'feriyye'nin rüesâsı bulunan müctehidîn-i izâm arasında [3](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعاً) emr-i Sübhânîsine imtisâlen habl-i metîn-i İslâm[a] i'tisâmın ve şerîat-i beyzâ-i İslâm ile bütün memâlik-i İslâmiyye-i Osmaniyye ve İrâniyye'nin düvel-i ecnebiyyenin teşebbüsât-ı mütecâvizâne ve hecemât-ı mütesallitânesinden muhâfazasının vücûbu hakkında ittifâk-ı efkâr hâsıl olmuştur. Havza-i İslâmiyye'nin muhâfazası husûsunda bütün kuvâ ve nüfûzumuzun bezli ve iki hükûmet-i İslâmiyye arasında her iki tarafın yekdiğerinin istiklâl ve hukūkunu muhâfaza etmek üzere kuvvetli bir ittihâd husûlü yolunda hiçbir fedâkârlıktan çekinmemek lüzûmuna dâir aramızda ittihâd-ı ârâ hâsıl olmuş ve Devlet-i İrâniyye'nin muhâfaza-i istiklâli ve memleketin müdâhale-i ecânibden sıyânet ü himâyesi husûsunda teâvünün vücûbu bütün Millet-i İrâniyye'ye i'lân olunmuştur. Bundan başka bütün ehl-i İslâm'a taraf-ı İlâhîden aralarında akd olunan uhuvvetin levâzımını ihtâr ile şikāk u nifâkı mûcib ahvâlden şiddetle muhteriz bulunmalarına ve ümmet-i İslâmiyye arasında âsâr-ı teâvün ü teâzud, ittifâk-ı efkâr husûlü bâbında bezl-i cehd ü himmet eylemelerini tavsiye ve bunun derece-i vücûbda olduğunu i'lân ederiz. Tâ ki râyet-i şerîfe-i Muhammediyye masûnü't-tecâvüz kalsın, iki devlet-i aliyye-i İslâmiyyenin makām-ı şân u şevketleri hıfz olunabilsin.

Ulemâ-yı Ehl-i Sünnetin Esâmîsi:

Abdülmuhsin, Müderris el-Musarrif. Abdürrezzâk, Müfti el-Cezîre. Müftî-i Vilâyet-i Basra, Abdülmelik. Abdülvehhâb Hasenî, Hâdimü'ş-Şerîati'l-Ahmediyye. Es-Seyyid Mahmûd Şükrî, Müftî. Abdurrahîm, Müderrisü Ebî Yûsuf. Tevekkel Müderrisü'l-İmâm Busrâ. Muhammed Âsım, Nâibü Merkez-i Bağdâd. Es-Seyyid Ali Vehbî, Kādi el-Hanefî bi-Vilâyeti Basra. Es-Seyyid Abdülvehhâb, Müderrisü Sâmir es-Sânî. Es-Seyyid Tâlib, min sâdâti'l-Hüseynî. Es-Seyyid Hasan, Nuhbetü's-Sâdâti'l-Hüseyniyye. Muhammed Tâhâ, Müderris es-Seyyid. Abdülvehhâb, Müftî-i Kerbelâ. Ahmed İzzet

[1] Metinde (تنقيدندن) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (مستول) şeklinde yazılmıştır.

[3] Âl-i İmrân, 3/103.

el-Muhtârî Müftî-zâde, Nâib-i Sâmira, Sâdât-ı Bîruz-i Yahidân[?]. es-Seyyid Abdülmuhsin Mâderî, Nakībü eşrâf-ı Bağdâd.

Ulemâ-yı Ehl-i Şîanın Esâmîsi:

Abdullah el-Mâzenderânî. Muhammed Kâzım el-Horasânî. Muhammed Hüseyin Câbirî. Nurullâh el-Isfahânî. İsmail İbni Sadrüddîn el-Isfahânî. Şeyh-i Şerîat-i Isfahân, Muhammed Hasan Kazvînî. Ali İbni eş-Şeyh Kâşânî.

İslâmiyet ve Müdâfaa

(Ehl-i îmânı; dîn-i Hanîf-i Muhammedî'nin
ve hükümrân olduğu memâlik-i İslâmiyyenin
müdâfaasına da'vet eder beyânnâmedir.)

Câmia-i diyânet altında bulunan Necef-i Eşref ulemâsından bütün müslimîn-i muvahhidîne:

Esselâmu aleyküm, ey himâyet-kârân-ı tevhîd, müdâfiîn-i dîn, hâfizîn-i **[225]** şerîat-i garrâ.. Ma'lûmunuzdur ki müdâfaa-i vatan vâcibdir. [1](قال الله سبحانه وتعالى: اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ) İşte İtalya, memâlik-i İslâmiyyenin en büyük ve en mühimlerinden olan Trablusgarb'a hücûm, ma'mûrelerini harâb etti, erkeklerini, kadınlarını, çoluk çocuklarını kılıncdan geçirdi. Size ne oluyor ki vatanın nidâ-yı istimdâdına karşı sâmit duruyorsunuz, müslümanın feryâdına kulak asmıyor, hemen imdâda koşmuyorsunuz. Düşmanların Beytullahi'l-Harâm'a, Ravza-i Mutahhara-i Peygamberî ve mekâbir-i eimmeye kadar sokularak bütün dünyada diyânet-i İslâmiyye nâmına ne varsa ortadan kaldırmalarını mı bekliyorsunuz.

İşte o zaman, ey ma'şere'l-müslimîn, Sebe' kavminden daha zelîl bir derekede kalacaksınız. Allah Allah, Allah Allah, Yâ Rabbi tevhîdin, risâletin, kavânîn-i dînin, kavâid-i şer'-i mübînin sen hâmîsi ol... Ey müslümanlar, haydi el birliğiyle farz-ı İlâhîyi edâya şitâb ediniz. İttifâk ediniz sakın tefrikaya düşmeyiniz, kelime-i uhuvvetinizi cem', emvâlinizi bezl ediniz.. Esbâb-ı fevz ü zafer ile silahlanınız.

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهِ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ [2]

AKLI BAŞINDA DİN KARDEŞLERİME

Denizlerde cenk gemilerimizin azlığı yüzünden Girid'in o yirmi beş sene yüzbinlerce müslüman gençlerinin kanları bahâsına fetholunan tâli'siz adanın ne hâle geldiği, on dört sene evvel Yunan eşkıyâsının kaç bin müslümanı hâtır ve hayâle gelmedik ne eziyetler ile ne işkencelerle, ne vahşetlerle çoluk çocuklarıyla, memedeki bî-günâh ma'sûmlarıyla nasıl şehîd eylediklerini, câmi'lere toplayıp nasıl cayır cayır yaktıklarını, gelinlik kızları saçlarından sürükleyerek, ırz u nâmûslarını lekeleyerek nasıl cebren Hıristiyan yaptıklarını bilmeyen pek azdır.

İşte yine o cenk gemilerimizin azlığından, pek azlığından, İtalya –cenk gemilerinin, zırhlılarının çokluğuna, donanmasının kuvvet ve şevketine güvenerek– Trablusgarb'a hücûm etti. Girid'e iki [yeni?] kanlı bir nazîre, bir örnek, yaptı. Sâyelerinde müslüman olduğumuz dîn-i hakkı doğru yolu bulduğumuz Arab kardeşlerimizden binlercesini karılarıyla, analarıyla, hemşireleriyle, süt emen ciğerpâreleriyle kurşuna dizdi. Bir kısmını zencîrlere vurarak kendi adalarına sürdü.! Irz u nâmûs-ı İslâm şehîdlerin kanlarına karışarak, imdâd! İmdâd! diyerek boğuldu. Arş-ı a'lâya çıktı, mahkeme-i kübrâya gitti.

İşte bütün bu vicdânları yakan, bu akılları çileden çıkaran bu rûhları hüngür hüngür ağlatan felâket-i İslâmiyye donanmamızın gāyet zaîf düşmesinden –ağlaya ağlaya– kaçıp Marmara'ya sığınmak ıztırârında kalan son derece zaîf bulunmasından ileri geliyor. Karalarımızdaki ordularımız gibi denizlerimizde de kuvvetli donanmamız olaydı Trablus bu hâle gelmez binlerce Arab kardeşlerimizin nâ-hak dökülen kanlarından bir kırmızı denize dönmezdi. İtalya şimdi de diğer kıyılarımızdaki şehirleri ve kasabaları topa tutmak onları da Trablus'a, Derne'ye, Bingāzî'ye benzetmek istiyor. Ve bugün Antalya'ya asker çıkarır. Altı gün sonra Konya ovasında görülür. Antalya'dan Konya'ya kadar sağlı sollu ne kadar şehir, ne kadar kasaba ne kadar köy varsa hepsini mahveder.

Bugün vatan-ı İslâm tehlikenin son kertesindedir. Allah (celle şânühû) bize en evvel düşmanlarımıza karşı, onları korkutacak, onları kovalayıp kaçıracak derecede karada ordular, denizde donanmalar hazırlamaklığımız, bütün paralarımızı bu uğurda sarfederek daima düşmanlarımıza karşı silâh elde vatanımızı ve memleketlerimizi muhâfaza eylemekliğimizi *Kur'ân-ı Kerîm*'inde emir buyuruyor. "Çabuk olunuz! Çabuk olunuz ki fırsatı düşmanlarınıza kaptırmayasınız!" buyuruyor.

Hac ve zekâtın farz, kurban ve sadaka-i fıtrın vâcib olmalarının en birinci şartı evvelâ vatan-ı İslâmı düşmanlarımıza karşı muhâfaza edecek, hücûm ederlerse onlarla cenkleşecek, onları korkutup kaçıracak kadar kuvvetli olmaklığımızdır. Vatanımızı düşmana vermemek, *Kur'ân-ı Kerîm*'i, câmi'lerimizi, mihrâblarımızı, minberlerimizi ve medreselerimizi onların pis murdâr ayakları altında çiğnetmemekliğimizdir. Karılarımızı, kızlarımızı, onların kucaklarında görmemek, ırz u nâmûslarını lekedâr ettirmemekliğimizdir.

Vatan-ı İslâm öldükten, zencîr-i esâret boynumuza geçtikten, *Kur'ân-ı Kerîm* parçalanıp kadem-hânelere atılarak necâsetlere bulandıktan sonra haccın, zekâtın, kurbanın, sadaka-i fıtrın ne fâidesi, ne sevâbı olur? Sancaklarımız yırtılır atılırsa, askerimizin tüfenkleri, topları alınarak mahkemelerimizde **[226]** düşmanlar hâkim olursa din kalır mı?

İşte bugün Trablus'da, Bingāzî'de, Derne'de Osmanlı sancağı yerine İtalyan bandıraları sallanıyor, vâliler, kumandanlar onlardan! Mahkemeler onların! Cami'lere, minârelere, minberlere, mihrâblara, medreselere bin türlü hakāretler oluyor. İnsan, oralarda bulunmalı da dînimizin ve *Kur'ân*ımızın her gün nasıl tahkīr olunduğunu gözleriyle görmeli!

[1] Tevbe, 9/41.
[2] Nur, 24/63.

Trablus'da, Bingāzî'de, Derne'deki câmi'lerin vilâyât-ı sâiredeki câmi'lerden ne farkı var? Yoksa onlar başka, bunlar yine başka mı? Hayır din kardeşi hayır! Câmi'lerimiz Mekke-i Mükerreme'deki mukaddes ve sevgili Ka'betullâh'ın nâibleri, vekîlleridir. Mekke-i Mükerreme'deki din kardeşlerimiz, beş vakitlerini Ka'be'de kılarlar. Biz de bulunduğumuz İslâm memleketlerinde Ka'be'mizi kıble edinerek namazımızı câmi'lerimizde kılarız. Câmi'lerin birbirinden farkı yoktur. Birinin yıkılması hepsinin yıkılması demektir.

Ya Girid'de Trablus'daki müslümanlardan bizim ne fazlamız var? Hepimiz bir Allah'a tapmıyor muyuz? Bir Peygambere, bir *Kur'ân*'a inanmıyor muyuz? Onların nâmûsu bizim nâmûsumuz, onların felâketi bizim felâketimiz değil mi? Düşman Trablus'u zabtederse sıra İzmir'e, Şâm'a daha sonra Konya'ya gelir.

Yoksa düşmanın Konya'ya Eskişehir'e gelmesi, Alâeddîn Tepesi'ni zabtederek bandırasını dikmesini, müslüman evlerine dalıp al kanlara bulamasını, ırz u nâmûsu pâymâl etmesini mi bekleyelim, hırsız kapıyı kurcalıyor, sen uykuda! Kapıyı açtı, işittin, fakat ehemmiyet vermedin iç kapı zâten açık!

Merdivenden çıktı, oda kapısını açtı, boğazına sarıldı! O zaman "Aman can kurtaran yok mu?" demek kaç para eder?

Zavallı, zavallı! Yüz seksen sene evvelsine kadar Osmanlı vatan-ı İslâmının hudûdları dünyanın yarısını kuşatıyordu. Macaristan, Sırbistan, Hırvatistan, Dalmaçya, Yunanistan, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Cezâyiriyle Tunus'u, Mısır'ı Kırım'ı Kafkasıyla hep o hudûd içinde milyonlarca müslüman kardeşlerimizle Osmanlı sancağı altında yaşıyordu. Hepsi elden gitti. Şimdi sıra Edirne'ye, Üsküb'e, Manastır'a, Selanik'e, Şâm'a, Anadolu'ya geldi. Aklımız var. Deli değiliz. İşte Trablusgarb gözümüzün önünde vatanımızın yarısını elimizden alan düşmanlarımız elimizdekini bize bağışlamaz ya! Bu kalan parçayı alıp da Osmanlı hükûmet-i İslâmiyyesini mahvetmedikce sevgili Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretlerinin sancağ-ı şerîfini –maâzallâh– esîr almadıkca râhat edebilir mi?

Avrupalıların Osmanlı Devleti'ni mahvetmek için bütün kuvvetleriyle çalışmalarının asıl sebebini biliyor musunuz? Hicâz hâk-i pâkini zabt ve müslümanları hacdan, Ka'be-i Muazzama'da toplanmalarından büsbütün men' etmektir. Fakat Hilâfet-i mukaddese-i İslâmiyye ile mütetevvic ve sancağ-ı şerîfi hâmil olan Devlet-i Osmaniyye yaşadıkça bunu yapamazlar.

Asıl korkuları "İttihâd-ı İslâm"dır, maâzallâh Devlet-i Osmaniyye munkarız olursa Avrupa hacca "paydos...!" diyecek, Avrupalıların taht-ı tahakkümünde bulunan üç yüz bu kadar milyon müslümanın haccı Osmanlı Hükûmeti sâyesindedir. Biz –maâzallâh– istiklâlimizi gayb etmekle yalnız kendimize değil, bütün âlem-i İslâma kıymış olacağız. Kıyâmete kadar mel'ûn olacağız!

Onun için fırsat elde iken uyanarak her fedâkârlığı yapmalı, ne yapıp yapıp donanmamızı kuvvetlendirmeye çalışmalıyız.

Mehmed Fahreddin

TRABLUS ORDUSUNDA BAYRAM NAMAZI

Trablusgarb ordugâh-ı Osmanîsinde mevcûd muvahhidîn-i guzât yek-dil ü yek-vücûd olarak azîm bir cemâatle îd-i adhâ namazını bil-edâ cümlesi birden bârgâh-ı ehadiyyete ref'-i eyâdî-i tazarru' ile temennî-i fevz ü zafer eylemişler ve hitâm-ı duâyı müteâkıb yekdiğeriyle, yalnız elleriyle değil bütün vücûdlarıyla musâfaha edip kâffesi kanlarının son damlası akıncaya kadar müdâfaa-i vatan uğrunda çalışacaklarını yemînler ile tekrar te'yîd etmişlerdir.

YUHANNESBURG MÜSLÜMANLARI

Cenûbî Afrika'da vâki' "Natal" ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından Dersaâdet'deki Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti nâmına 4000 lira kadar bir iâne toplanılarak meblağ-ı mezkûrdan şimdilik 1150 lirası Dersaâdet'e gönderilmek üzere Yuhannesburg'da bulunan Osmanlı şehbenderine irsâl kılınmıştır.

Matbaa-i Mehmed Hilmi ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

14 Aralık 1911 23 Zilhiccetüşşerîfe 1329 Perşembe 1 Kânûnievvel 1327 **Yedinci Cild - Aded: 171**

MEKTEPLERİMİZDE ULÛM-I DÎNİYYE TEDRÎSÂTI

Çoktan beri bu ünvan altında bir makāle yazıp, pek acı ve müdhiş hakîkatleri meydana koymak ve ashâb-ı[1] insâfın nazar-ı dikkatlerini celb ederek çâreler taharrî olunmasını iltimâs eylemek istiyor ve birtakım esbâb dolayısıyla bu arzuma muvaffak olamıyordum yahud "es-Sabru miftâhu'l-ferec" mesel-i meşhûruyla mütesellî olarak ben sabredeyim, elbet yakında mekteplerimizde ulûm-ı dîniyye tedrîsâtının ıslâh olunduğunu görmekle karîrü'l-ayn olurum, diyordum. Meğer ben yanılıyormuşum. Bu gibi husûsâtta sabır, miftâhu'l-ferec değil, miftâhu'l-mesâib imiş, üç sene beklediğim halde ara sıra –pek nâdir olarak– gazete sütûnlarına bu bâbda yazılan bazı makālelerden başka fi'lî birşey yapıldığını, mekteplerimizdeki nâ-ehil hocaları hiçbir kimsenin hâtırına bakmadan çıkarıp da yerlerine ehli olanlarının ta'yîn olunduğunu maatteessüf görmedim. Ama ıslâh-ı medâris için komisyonlar intihâb olundu. Medresetü'l-Vâizîn açıldı, Dârülfünûn İlâhiyât şu'besinin ıslâh olunacağı da söylendi, hattâ o bâbda hey'et-i muallimîn miyânında müzâkereler de cereyân etti.

Bunlar birtakım etti ve oldular ki meydanda hiçbirinin kanâat-bahş bir eseri olmadığından tatlı bir hayâl güzel bir rüyâ derecesini geçemezler, meydandakiler ise zerre kadar fark olmaksızın yine eski hamam eski tasdan ibâret. Eğer galat-ı hisse mübtelâ değil isem ben böyle görüyorum. Biri çıkıp da bunu aksini iddiâ eder ve da'vâsını da misâller ile isbât ederse memnûn ve müsterîh olurum. Lâkin heyhât! Çünkü ne varsa meydanda, eğer bu bâbda ibrâz-ı faâliyyet eden gizli çalışanlar varsa onu bilmem.

Mekteplerimizde ulûm-ı dîniyye dersleri okunuyor. Fakat çıkanların ekseri dînden bî-haber olarak çıkıyorlar. Bunun sebebi ise pek zâhir, öyle öyle uzun uzadıya fikir yormaya hâcet yok: Mekteplerimizde okunan ulûm-ı dîniyyenin târîh-i enbiyâ ile vezâif-i şahsiyyeden ibâret kısmına münhasır kalması. Halbuki ulûm-ı dîniyyemizin en mühim ve en âdî aksâmı miyânında bir de vezâif-i ictimâiyye, vezâif-i vicdâniyye kısımları vardır. Biz bunları setr ü ihmâl edip İslâmiyet'i yalnız namaz kılıp oruç tutmaktan ibâret diye telakkī ve telkīn etsek;

(لاَ دِينَ لِمنْ لاَ عَقْلَ له)، (الدِّينُ النَّصِيحَةُ لِلَّهِ وَلِرَسُولِه ولِعَامَةِ المُسْلِمين)[2]، (اِنْ صَبَرَ أَحَدُكُمْ سَاعَةً فِي بَعْضِ مَوَاطِنِ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ له مِنْ اَنْ يَعْبُداللّه وحده أَرْبَعِينَ عاما)[3]، (إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ خَيْرٌ من عامة الصلاة والصوم)[4]، (عَدْلُ يَوْمٍ خير من عِبَادَةِ ستين سَنَةً)[5]، (مَنْ قَضىَ حَاجَةً لأَخِيه فَكَأنّا خدم الله عمره)[6]، (مَنْ مَشىَ فِي حَاجَةِ أَخِيه سَاعةً مِنْ ليلٍ أَوْ نَهَارٍ قضاها أو لَمْ يقضها كَانَ خيراً لَهُ مِنْ اِعْتكاف شَهْرين)[7]

gibi hakāyık-ı ulviyyeyi muhtevî olan ehâdîs-i şerîfeyi ihmâl edip ibâdât-ı şahsiyye hakkında birçoğu akvâl-i fukahâdan ibâret olan tafsîlât-ı zâide ile iştigāl etsek ulûm-ı dîniyye diye müsemmâları isimleriyle taban tabana zıd olan *Dürr-i Yek-*

[1] Metinde (اسباب) şeklinde yazılmıştır.

[2] (ولِعَامَةِ المُسْلِمين) olmaksızın, Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Îmân, 40.

[3] Benzer şekilde, Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Riyad, 2003, c. 12, s. 200.

[4] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Edeb, 58.

[5] İbn Kesîr, *Tefsîrü İbn Kesîr,* 1999, c. 2, s. 241.

[6] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn,* Beyrut, c. 2, s. 208.

[7] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn,* Beyrut, c. 2, s. 208.

tâ, *Târîh-i Âlî-i Enbiyâ* gibi fevâidi pek mahdûd olan ibtidâî kitapları mekâtib-i i'dâdiyyede tedrîs etsek emîn olalım bizim mekteplerimiz Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin:

قسمان اهل الارض ذو عقل بلا دين وآخر دين لا عقل له

dediği gibi ikiye münkasem olurlar, belki de olmuşlardır ve böyle olmakta yerden göğe kadar hakları da var. Çünkü mufassal târîh ve coğrafya okuyan ulûm-ı tabîiyye tedrîs eden, fünûn-ı riyâziyye teallüm eden ve bu sûretle aklını tevsîk **[228]** ve ma'lûmâtını tevsî' ederek muhâkemeye alışmış olanlar 45 sahîfelik bir ibâdât-ı şahsiyyeye müteallık mebâhis-i fer'iyyeyi "Ma'lûmât-ı 'âliyye-i dîniyye" diye sellemehü's-selâm kabûl edemezler. Onlar muhâkemeli bir târîh-i enbiyâ, müberhen ve mukni' mebâhis-i dîniyye isterler.

Zîrâ hürriyet-i aklın meziyetini ve o bâbda şeref-sâdır olan;

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْقِلُوا عَنْ رَبِّكُمْ , وَتَوَاضَعُوا بِالْعَقْلِ تَعْرِفُونَ بِمَا أُمِرْتُمْ بِهِ وَمَا نُهِيتُمْ عَنْهُ , وَاعْلَمُوا أَنَّهُ يُجَازِيكُمْ عِنْدُ رَبِّكُمْ)[1]، (إنّ ٱلأحمق يصيب بِجهله أَكْثر من فجور)[2]، (الفاجر وإنما يرتفع العباد غداً في الدرجات الزلفى من ربهم على قدر عقولهم)[3]

gibi ehâdîs-i Nebeviyyeyi ulûm-ı dîniyye hocalarının ağızlarından işitmemişlerse de selâmet-i fikirleriyle o meziyet ve şerefi elbette takdîr ederler, ederler de hiç bir zaman taklîdi tahkîka, zannı ilme tercîh etmezler ve böyle yapmalarıyla Cenâb-ı Hakk'ın [4](وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ) âyet-i kerîmesine tevfîk-ı hareket etmiş olduklarından sezâvâr-ı takdîr ü tahsîn olurlar.

Şimdi bu hâl böyle devam ederse netîcesi pek vahimdir ki Fransa'da olduğu gibi münevver fikirlilerimizden ekserinin dinsiz, binâenaleyh ahlâksız olmalarıdır.

Bununla da kalmaz; eğer bu Dîn-i İslâm hakkıyla ıslâh edilip mekâtib, cevâmi', talebe ve ahâlîye hakîkat-i İslâmiyye bütün hurâfelerinden tecrîd edilerek safvet-i asliyyesiyle telkîn olunmazsa iki yüz seneye kadar yeryüzünde hiçbir müslüman kalmaz. Hülâsâ ya bu din ve tedrîsâtı ıslâh olunur yahud dediğim gibi iki yüz seneye kadar mahvolur. Benim kanâat-i vicdâniyyem bu merkezdedir. Benim bu hükmü vermeye cesâret etmekliğim, netîcesinin uzak bir istikbâle âid olup tahakkuk etmediği halde mahcûbiyetten kurtulacağıma emîn olduğumdan dolayı değildir. Zîrâ benim hakkımda târîhin aleyhime olarak vereceği hüküm yüzlerce mahcûbiyetten daha ağır bir cezâdır. Belki bendeki bu cesâret âlem-i İslâmda gördüğüm yüz binlerce şâhidlerin netîce-i te'sîridir.

Burada İstanbul mekteplerinde okunan ulûm-ı dîniyye derslerinden başka bir şâhid îrâd edeceğim ki o da Tanîn idâre ve matbaasının yanıbaşında İstanbul Sultânîsi'nin karşısında, bilhassa Maârif Nezâret-i Celîlesi'nin altında bir harâbe, bir türbe ve o türbenin üzerinde bir üfürükçünün bulunması alenen ahâlîyi aldatmakta devam etmesi ve bîçâre câhil ahâlîden hattâ mekâtib-i i'dâdiyye talebesinden bazıları merkûm üfürükçüye mürâcaat edip ondan istişfâ' eylemesidir. Bu gibi hâlâtın değil böyle İslâmiyet'in merkezi bulunan İstanbul şehr-i şehîrinin göbeğinde belki Rusya'daki en hücrâ İslâm köylerinden birinin en gizli bir bucağında bile bulunması yalnız şâyân-ı teessüf değil şâyân-ı girye hâllerdendir. Bunlar hep İslâmiyet nâmına icrâ ve o nâm-ı mukaddes lekeleniyor. Bu ve emsâli husûsâtın bilhassa mekâtibdeki ulûm-ı dîniyye tedrîsâtının ıslâhını her an düşündüklerinde şübhe etmediğim üstâd-ı muhterem Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım ve Abdurrahmân Şeref Beyefendi hazretlerinin tasavvurlarının bir an evvel tatbîkını İslâmiyet'in en nâçîz bir uzvu sıfatıyla istirhâm ederek hatm-i kelâm ediyorum.

Âlimcan el-İdrisî

DERDLERİMİZİN İLÂCI

Sırâtımüstakīm'in muhterem kâri'leri, geçen nüshaya derc olunan Mısır efâzılından zât-ı muhteremin muhâdara (konferans)sı üzerinde derin derin düşünmüş olmalıdırlar. Fâzıl-ı muhteremin buyurdukları gibi bizim ictimâî hastalıklarımız; o kadar ilerlemiş, o kadar etrâfa dal budak sarmış, o kadar müdhiş ve kahhâr bir hâl kesbetmiştir ki kimse bunların müdâvâtı cür'etini kendinde bulamaz; bununla beraber ye'se düşmek, artık eceli gelmiş milletler sırasına geçtiğinize kāil olarak zamanın son latma-i ihlâkine intizâr etmek de en büyük bir hastalık demektir. Nasıl ki muhâdarada da derd-i ye's, emrâz-ı ictimâiyyemizin saff-ı evvelîninde zikrolunuyor.

Filhakîka, ye's, efrâdda olduğu gibi cemââtte de hayatın, saâdetin en büyük bir düşmanıdır; muhîtin ye's-âver tecelliyâtına karşı âhenîn bir mukāvemet ile müsellah olan efrâd; cem'iyyetin damân-ı bekāsıdır. Ye'sin uyuşturucu, dondurucu te'sîrâtından sıyrılmalı, kavânîn-i hayâtiyyenin rehberî-i sâdıkına, teslîm-i inân ederek bütün emrâz-ı ictimâiyyemize karşı bir harb-i umûmî i'lân etmeliyiz. Yeisden necât, bu harbde en büyük nişâne-i zafer olacaktır. Şu kadar ki geçenki makālede de arzedildiği vechile "Yeis"den bizi kurtaracak birtakım avâmil-i ibtidâiyye vardır ki evvelemirde bunlarla tecehhüz etmeliyiz. Yeisden kurtulduk, pürşevk u şetâret emrâz-ı ictimâiyyemize hücûm ettik. Fakat silâhsız harb olur mu? Şübhesiz olmaz, şübhesiz beyhûde uğraşmış oluruz. O halde hangi silâh ile tecehhüz edeceğiz? Topumuz kuvvetli, asrın ilcâât-ı gûnâ-gûnunu yıkmaya, devirmeye muktedir bir terbiye-i İslâmiyye olacaksa, tüfengimiz son sistem, son dimâğların seviye-i tekâmülüyle mütenâsib bir "ma'rifet-i muhîta" olmalıdır. İşte biz bütün derdlerimizden bu silâhlarla kurtulacağız ve hamd olsun âlem-i İslâm'daki intibâh fikri ve fi'li, bizi bu silâhlar ile techîz etmeyi mütekeffil değilse bile her halde bu "Ka'be-i felâh"a doğru teveccühümüzü te'mîn edecek bir kuvvettedir.

İşte *Sırâtımüstakīm*'in geçen nüshasında bütün ehl-i İslâmın, sekînet-bahş-ı kulûbu olduğuna şübhe olmayan "ed-

[1] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn,* Beyrut, c. 1, s. 83.
[2] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn,* Beyrut, c. 1, s. 83.
[3] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn,* Beyrut, c. 1, s. 84.
[4] İsrâ, 17/36.

Da'vetü ve'l-İrşâd" Dârülfünûn-ı İslâmîsi Nizâmnâmesi, İslâm'ın selâmet-i istikbâline doğru atılmış kuvvetli bir hatvedir. Bu yolda müessesât; yalnız Mısır'da değil, memâlik-i İslâmiyyenin her tarafında birer şems-i ümîd gibi tulû' etmeli, efkâr-ı İslâmiyyeyi nûrlara gark etmelidir. Bir Dârülfünûn; asrın nâ-kābil-i zabt u tedmîr bir istihkâmıdır. İslâm hudûdları; ne vakit böyle kılâ'-ı ma'rifetle hıfzedilmeye başlanırsa **[229]** hiçbir kuvvet-i hârice, oraya yan bakmaya cür'et edemez. Temennî edelim ki memâlik-i İslâmiyye az bir zaman içinde böyle mukaddes burûc-ı ma'rifet ile zînet-yâb olsun, onun şa'şaa-i kemâlinden yabancı gözler kamaşsın, her sakf-ı ma'rifette râyât-ı emn ü selâm temevvüc etsin.

Fakat şunu da ilâve edelim ki, temennî, bunların nihâyet, nihâyet bir lâzıme-i ibtidâiyyesi olabilir, fakat taşı toprağı; erkân-ı te'sîsiyyesi yerine geçemez. Onun için artık kuru temennîlerin; büyük bir kıymet-i ameliyyesi olmadığını düşünerek her temennîyi; bir amelin ta'kīb etmesine, selâmet-i vatan nâmına çalışalım. Âlem-i İslâm "Muhammed Reşid Rıza" hazretleri gibi a'zâ-yı fa'âle yetiştirmeye mümessik davranmamalıdır, düşünmeliyiz ki vatan-ı İslâm, bir sükûn-ı câmidâne ile değil, bir sekînet-i gayûrâne ile kurtulacaktır.

Pâyitahtın da ümîd-bahş teşebbüsleri var. Medreselerde ahîren görülen eser-i hareket, her halde daima beklenilen bir âyet-i salâhdır. Medreselerin bu memleketin terbiye ve tehzîbi nokta-i nazarından müteahhid bulunduğu hisse-i ehem; düşünülürse bütün mesâî-i ıslâhiyyemizin muhassala-i kuvâsını evvel-emirde o mehâfil-i fuyûza tevcîh etmek lâzım geleceği teslîm olunur. Medreseler; bizim terbiyet-gâh-ı vicdânımız olacak bir pâye-i ulviyyete nâmzeddir. Bu hasîsanın istilzâm ettiği ihtimâmât; esirgenecek şeylerden değildir..

A[ayın].N.

HİSSİYÂT-I DÎNİYYE

Biraz da Dînimize Atf-ı Nazar Edelim

Bu dünyada ahvâl-i beşeriyyeyi nazar-ı tedkīkten geçirirsek her hâlin vücûdu bir ihtiyâcın te'sîriyle olduğunu güzelce anlarız. O ihtiyâc da ya tabîî olur: Yemek içmek husûsundaki ihtiyâcımız gibi ve yahud tabîî olmaz da i'tibârî olur: Yemek içmek giymek gibi şeylerin istîfâsı[1] için yapılan amellerin şekilleri nevi'leri gibi. Bunun için görüyoruz ki insanların ihtiyâcât-ı tabîiyyeleri her ne kadar müsâvî ise de ihtiyâcât-ı i'tibâriyyeleri kavme, zamana, muhîte göre tegayyüre ma'rûz kalıyor.. Acaba din de insanlar için bir ihtiyâc-ı tabîî mi.. Yoksa bir ihtiyâc-ı i'tibârî mi?

Bir feylosof insanı ta'rîf ederek diyor ki: İnsan, gözle gören bir cisimden ve ayn-ı basîretle müşâhede eden bir rûh, bir nefisden ibârettir. Demek oluyor ki feylosofun ta'rîf-i hakīkīsi üzere bir insan yemek içmek ve cesedine fâide verecek birtakım ihtiyâcâtın istîfâsıyla tabîat-ı beşeriyyenin umûm ihtiyâcâtını te'mîn edemiyor. Belki birçok ihtiyâcları da açıkta kalıyor. Onlar da insanın cüz'-i hakīkī veya zannîsi olan rûhun ihtiyâcâtıdır. Serd olunan nazariye mazhar-ı kabûl olur ise efrâd-ı beşerin cümlesinin dîne ser-fürû ve inkıyâd etmeleri tabîî olur. İnkıyâd etmeyenler de merâtib-i beşeriyyeden hâric ve merâtib-i hayvâniyyeden daha münhatt bir derekeye dâhil olurlar. Onun için Cenâb-ı Hak Kitâb-ı Celîl'inde buyuruyor ki [2](أُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ) Din, lügaten inkıyâd ve inhidâ' demek olduğundan Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'un azamet-i İlâhiyyesine hudû' ve evâmir-i Sübhâniyyesine münkād olmak demektir.

Hâlik-ı A'zam'ın, kudret-i samedâniyyesi mükevvenâtın bütün zerrâtında tezâhür ettiğinden nazar-ı ibretle o bedâyi'-i kudrete bakmak insanlar için tevhîde kâfî bir sâikadır.

وفی کل شی له آیة تدل علی انه واحد

Birgün bâdiyede yaşayan, safha-i fikriyyesi her bir ma'lûmâttan hâlî olan bir bedevîye Hak teâlânın isbât-ı vücûdundan suâl ettikleri vakit (اذا دلت البعرة علی العبد ولاثر علی الخبیر. آلا تدل هذه السموات والارض علی الملك الخبیر (الاثیر eğer devenin ba'resi "yani batından çıkan fazla-i gızâ" deveye delâlet eder ise esîrden de oradan geçmiş adam anlaşılır ise bu kadar yerler gökler Cenâb-ı Hakk'ın vücûduna delâlet etmez mi? diye cevap vermiş.

Bir bedevî bu kadar bilebilir. Ama safahât-ı fikriyyeleri birçok ma'lûmât-ı fenniyye ile memlû olan kimselerin ise her birşeyde bin hikmet-i hilkat ve berâhîn-i vahdâniyyet müşâhede etmeleri şübheden vârestedir. Bugün zamanın teceddüdâtı dîn-i mübîn-i İslâm'ın birçok metîn esâslarını te'yîd etmiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in birçok âyât-ı celîlesinin medlûlâtını asr-ı medeniyyet ayânen tecellî ettirmiştir..

Buna dâir olan birçok âyât ve ehâdîsin zamân-ı terakkī ile nümâyân olduğunu Mısır ulemâsından Şeyh Kevâkîbî hazretleri *Tabâyi'u'l-İstibdâd* nâm kitabında güzelce tavzîh u beyân etmiştir. İsteyenler mürâcaat etsinler pek garîb safhalar okurlar. Zâten İmam Bûsîrî:

لها معان کموج الجمر فی عدد

Âyât-ı *Kur'âniyye*'nin ma'nâları o kadar bî-hadd ü hasrdır ki âdetâ emvâc-ı deryânın eczâ-yı ferdiyyelerine benzer, buyurmuştur. Üstâd-ı muhteremim Seyyid Muhammed Hâmid hazretleri bunu okudurken tefsîrinde diyordu ki: "Kitâb-ı İlâhî öyle garîb bir menba'-ı fuyûzât-ı Rabbânîdir ki vakt-i saâdetten şimdiye kadar gelip geçen fuzelâ-i dûr-bîn isti'dâdlarıyla bakıp her birisi kendi isti'dâdıyla mütenâsib ve mir'ât-ı basîretiyle müteellif olarak meâş ve meâda lâyık ve nâfi' fevâid ahz u iktibâs eylemişlerdir. [3](وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ...) âyet-i kerîmesi de bunu te'yîd eder.

Dikkat edilir ise görebilirsiniz ki: Kütüb-i semâviyye-i sâire üslûben *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şân'a benzemez. Tedkīk ediniz Tevrat'ı, dünyaya tealluk edecek birşey bulamazsınız. Bakınız İncîl'e şuûn-ı hayâtiyye ve meâşiyyeye dâir bir madde göremezsiniz. Acaba *Kur'ân*-ı azîm'de neyi arayıp da bula-

[1] Metinde (استعفاسی) şeklinde yazılmıştır.

[2] A'râf, 7/179.

[3] Enam, 6/59.

mıyorsunuz, tanzîm-i hayât-ı beşere dâir hadden efzûn âyetler müşâhede edersiniz. Cerâime dâir cezâlar, iktisâda bâis yollar, ittihâd u ittifâkın semerelerini mübeyyin usûller, müsâvât ve adâleti te'yîd eden îzâhlar, sa'y ü ameli tahsîn eden nasîhatler, ümem-i sâlifenin ahvâlini temsîl eden beyânlar, insanların selâmet **[230]** ü saâdetini te'mîn edecek esbâblar, hülâsa beşeriyeti hâl-i sefâlet ü şekāvetten kurtarıp meâşen ve meâden a'lâ-yı illiyyîn-i terakkîye îsâl edebilecek her türlü vesâiti hâvîdir.

Kur'ân-ı Kerîm dîn-i mübîn-i İslâm'ı ilelebed hıfz u te'yîd edecek bir kitâb-ı semâvîdir... Belâgat ve fesâhat-ı Arabiyyenin en 'âlî bir devresinden şimdiye kadar meydân-ı fesâhatte mübâ[re]zeye her belîğ u fasîhi da'vet ettiği halde işte on dört asır geçiyor hiçbir kimse meydân-ı mübârezeye çıkmadı ve ilelebed bu hâlin devam edeceğini belâgat-ı Arabiyyeye vâkıf olanlar yakînen bilirler. Geçenlerde Avrupa mütefekkirîn ve ulemâsından Mösyö Edmund diyordu ki: Gayr-i müslim bir kimse *Kur'ân*'ın muhteviyâtına inanmaz ise levm olunamaz fakat belâgat ü fesâhati inkâr etmeye kalkar ise pek büyük levme ma'rûz kaldığı gibi kendi cehlini de ibrâz etmiş olur. Mösyö Edmund[un] bu sözü hasma karşı ne güzel bir cevâb-ı ilzâmîdir. Ben de diyebilirim ki bazı gayr-i müslimlerin *Kur'ân-ı Kerîm*'in fesâhat ü belâgatini idrâk etmeyip de hâl-i inkârda bulunmaları ehl-i hakîkati düşündürecek bir mes'ele değildir.

Belki bazı müntesibîn-i dînin takdîr etmemeleri pek ziyâde düşünülecek bir mes'eledir. Birgün bir zât ile beraber otururken dedi ki: "Siz müslümanlar i'câzı *Kur'ân*'ınıza tahsîs ediyorsunuz. Halbuki meşhûr üdebâlarınızdan İmam Harîrî de iki beyit söylemiş ve demiş ki bir kimse benim şu beyitlerimi üçüncü bir beyit ile ta'zîz edemez, asrında bulunan o kadar üdebâ ve büleğânın cümlesi ser-fürû etmişler ve hiç birisi de cevap verememiş. Demek oluyor ki i'câz bazen insanların sözlerinde de olabilir. Binâenaleyh *Kur'ân*'ın i'câzı kelâm-ı İlâhî olduğuna delâlet etmez" cevâbında dedim ki: İmam Harîrî'nin makāmâtında zikrettiği beyitler şunlardır:

سم سمةً تحمد آثارها واشكر لمن اعطى ولو سمسمة

والمكر مهما استطعت لا تأته لتقتنى السودد والمكرمه

Filhakîka bu beyitler her ne kadar derecât-ı belâgat ü fesâhatte en a'lâ derecelerde ise de bunlara nazîre yapan çok ulemâ vardır. Demek ki nazîrelerini işitmemişsiniz? İşte size o tarzda iki beyit daha:

مالامة الشعواء فى فعلها اذل من مجتمعى مائمة

والمهر مهدى الى حسن الولا ليختبلى العزة والمهرمه

Bakınız İmam Hâfidî'nin *Lâmiye Şerhi*'ne, bunun yüzlerce nazîrelerini ve bunlardan daha belîğ beyitler bulursunuz, âh hâtırıma gelmiyor ki burada şimdi birkaçını daha îrâd edeyim. Tabîî bunlar ile de iktifâ edersiniz. Bir de Cenâb-ı Peygamberden hasmı imtinâ' u iltizâm edecek birçok mu'cizeler, âyât-ı beyyinâtlar sudûr etmiş.. diye cevap verdim. Kendisi dinsiz, mutaassıb olmadığı için serdettiğim delîlleri kemâl-i memnûniyyet ile kabûl etti. Makāleme hitâm vermeden evvel yine Mösyö Edmun'un bir sözü var onu söyleyip öyle hitâm vereceğim diyor ki: Diyânet-i İslâmiyyenin rûhunu anlamadan garîb düşenlere sırrına vâkıf olmak pek çetindir. Fakat künhünü anlayanlar ve hakîkati bilenler için pek hoş, câzibeli bir rûhdur. Onun için sırrını idrâk edenlerin kalblerinde ihdâs ettiği te'sîri hiçbir şey izâle edemez ve hiçbir vakitte ondan infisâli mümkün değildir. Evet! Feylosofun mütâlaası pek ziyâde musîbdir. İşte bize terettüb eden bir vazîfe var ise o da diyânet-i İslâmiyyenin ulviyet ve mezâyâsını bilumûm müslümanlara ve husûsan yeni neş'et eden şübbânımıza telkînâtta bulunalım ki rûh-i câzibedârını müşâhede etsinler. Ve her vakit hayât-ı dîniyye ile mütehassis olsunlar ve hiç bir zaman ayrılmasınlar. O da diyânet-i mukaddese-i İslâmiyyeye asılsız esâssız birtakım cühelânın telbîs ettikleri erâcîf ü evhâmı ref' ile hakîkat-i İslâmiyyet'i her bir sû'-i tefehhümden âzâde olarak tecellî ettirmekle olur.

Ebu'l-Fazl Muhammed Me'mûn

ŞEYH SA'DÎ'NİN *BOSTAN* HİKÂYÂTINDAN:

Nûşirevân'ın oğlu Hürmüz hâlet-i nez'de iken halefi Şîreveyh'e şöyle vasiyet etmişti:

Oğlum! Hangi işe azm ü niyet eyleyecek olursan evvelâ o işte tebeanın istifâdesi olup olmadığını düşün. Daima re'y ve adâlet muktezâsınca hareketten geri durma ki icrââtından raiyyen dûçâr-ı ıztırâb olmasın. Millet, zâlim bir hükümdârın tâbiiyyetinden kaçacağı gibi gittiği yerde onun nâm-ı sitem-ittisâmını neşreder. Kimsenin rencîde-dil ve âteş-i kalbinin müştail olmasına meydan verme. Bir koca karının nâr-ı inkisârı bir cengâverin kılıcından ziyâde te'sîr gösterir, nitekim bir dul kadının devrilen kandilinden bir şehrin tamâmıyla yanması kābildir.

Dünyada adl ü insâf ile ittisâf eylemiş bir pâdişâhdan daha bahtiyâr tasavvur olunamaz. O tâcdâr-ı ma'delet-perver, hayâtında tebeasının hürmet ü muhabbetine mazhar olduğu gibi vefâtından sonra da raiyyesinin duâsına nâiliyyetle kâm-perverdir.

Evlâdım! Mâdem ki insanların iyisi de kötüsü de ölecektir. Nâmın iyilikle yâd olunması senin için ebedî bir hayat demektir.

Ser-i kâra geçireceğin kimselerin dindâr ve perhîzkâr olmalarına dikkat et, zîrâ erbâb-ı takvâ, memleketin mi'mârıdır. Halkın mazarratında senin menfaatini arayacaklar, hem senin düşmanın, hem de milletin adûsudurlar.

Zulm ü sitemlerinden eyâdî-i halkı semâya tevcîh edenlerin eline zimâm-ı hükûmeti teslîm eylemek pek büyük bir hatâdır.

Naklederler ki:

Âdil bir pâdişâh vardı. Libâsın içi de dışı da astardan idi. Birisi bu zâta:

– Niçin böyle kisve-i dervîşâne iktisâ ediyorsunuz? Dîbâyı Çin'den **[231]** elbise yaptırsanız dedi. Pâdişâh da şu cevâbı verdi:

– Bu kadarı tesettür ve istirâhat için kâfîdir. Fazlasına kalkışırsam tezeyyün ihtiyâr etmiş olurum. Halbuki ben tahtımı, tâcımı süslemek emeliyle vergi almıyorum. Eğer kadınlar gibi süse temâyül eyleyecek olursam düşmana nasıl merdâne mukāvemet edebilirim? Fi'l-vâki' benim de âmâl ve hevâsâtım vardır. Lâkin hazîne yalnız bana mahsûs değil, i'mâr-ı[1] memleket ve i'dâd-ı kuvvet içindir.

Düşman, bir köylünün eşeğini alır götürürse, pâdişâh vergiyi ve öşürü ne sıfatla alır da yer? Eşkıyâ ahâlînin mâlını, pâdişâh da vergisini alınca o memlekette ve onun fevkindeki tâc u tahtta ne saâdet ü haşmet kalır?

Zebûn-küşlük etmek muhâlif-i insâniyyettir. Kuşlar bile âciz bir karıncanın ağzındaki dâneyi kapmaya tenezzül etmez.

Tebea, meyvedâr bir ağaçtır ki hüsn-i sûretle bakılırsa arzu edildiği tarzda semeresi ıktitâf olunur. Zulm ile merhametsizlikle onu kökünden koparmaya çalışmamalı, efrâd-ı milletin ıztırâbına meydan vermemeli ve onların inkisâr-ı kalbinden çekinmeli.

Tâhirü'l-Mevlevî

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Emîr Şîr Ali Hân Kâbil'e geldi. Emîr-i müşârun-ileyhin Gazneyn'e vürûdunda Bamyan'da bulunan Serdâr Muhammed Eslem Hân iyâl ü emvâlini bırakıp Belh'e kaçtı ve pederime ilticâ etti. Ben "Serdâr Muhammed Eslem Hân, müfsid bir adamdır, ona yüz veremeyiniz" diye pederime yazdımsa da "Bana mürâcaat ve dehâlet eyleyen bir zâtı reddetmek elimden gelmez" tarzında cevap aldım.

§

Emîr Şîr Ali Hân amcamla olan muâhedâtını nakz ederek üzerine Zernek'li Refîkuddîn Hân kumandasında olmak üzere asker gönderdi. Amcam ise bu kadar kuvvete mukābelede bulunamayacağını anladığı için Hindistan'a geçip İngiliz toprağına kaçtı, amcamın firârından sonra Emîr Şîr Ali Hân, pederimin mutasarrıf bulunduğu Kenedaz, Zermet", Luker mevâkiini tasarrufa başladı. Bu mevki'ler pederim tarafından –kendi perverdesi olan– Ahmed Keşmîrî'ye ihâle kılınmıştı. Emîr Şîr Ali'nin harekât-ı vâkıası Ahmed Keşmîrî'ye muhâlif göründüğü için pederimi emîr aleyhinde kışkırtmaya çalıştı. Muhammed Eslem Hân, Abdurraûf Hân, Muhammed Emîn Hân gibi serdârlar da Ahmed Keşmîrî'yi te'yîd ettiler. Bunların hepsi de birtakım müfsid herifler idi. Bu sırada pederim benimle görüşmek üzere Hânâbâd'a geldi. Yanında mezkûru'l-esâmî serdârlar da vardı. Vürûdunu müteâkıb Emîr Şîr Ali Hân'ın mektubunu hâmilen Ahmed Keşmîrî de vârid oldu. Emîr mektupta "Türkistan hükûmetini sizden almak fikrinde değilim size karşı fevkalâde hürmet ve muhabbetim vardır" te'mînâtında bulunuyordu. Lâkin bu Ahmed –kâfir-i ni'met, bir şahıs olduğu için– emîr tarafından pederimin hâl ü hareketini teftîşe me'mûr edilmişti.

Pederim, müşâvirleriyle müzâkereler yapıyor, fakat beni mecâlis-i istişâreden hâric bırakıyordu, çünkü muhâliflerinin fikrine i'tirâz edeceğim biliniyordu.

Birgün pederimi "Kâbil'in serdârları burada iken oranın hükûmetini kabûl buyurun" diye iğfâl ettiklerini haber aldım. Ziyâdesiyle canım sıkıldı. Pederim, "Mîr Atalık'ın vilâyetini iâde etmek sûretiyle dostluğunu kazanmak ve Belh ile Katagan askerini alıp Kâbil'e yürümek" husûsunda kandırılmış, Mîr Atalık da buna dünden râzî olmuştu.

Biraz sonra Emîr Şîr Ali Hân'ın askerle Türkistan'a doğru yürümekte olduğu işidildi. Pederim, beni niyâbeten Tahtapul'a göndermek, kendisi de emîre mukābele etmek fikrinde bulundu. Fikrini çelmek ve muhârebeden çevirmek istedim. "Sizin yerinize ben gideyim. Yorulacak olursam imdâdıma gelirsiniz fakat tâli' size müsâid davranmazsa o zaman ben bir iş göremem" dedim.

Pederim, sözlerimin doğru olduğunu anladı ve kabûl edecek gibi oldu. Fakat başındaki fesede: "Siz Kâbil'in ahvâlini daha iyi bilirsiniz ve eşrâf ü a'yân ile daha iyi müzâkerâtta bulunursunuz" ifsâdâtıyla tereddüde düşürdüler. Nihâyet pederim, onların re'yini kabûl etti. Temenniyâtımı reddile beni Tahtapal'a[?] yolladı.

§

Hânâbâd hükûmetinde bulunduğum esnâda askerin maâş ve masrafını te'diyeden sonra hâsılâttan 1400000 rupiye saklamıştım. Pederim, bu meblağı yaptırdığı sandıklara vaz' ettirdikten sonra Kâbil ile Belh arasında vâki' Bâcgâh'a müteveccihen hareket etti. Maiyyetindeki kumandanlar zevât-ı âtiye idi:

Gulâm Ahmed Hân, Nâib Muhammed Hân, Kernîl Sohrâb, Kernil Velî Muhammed Hân. Pederim bunları bir menzil ileri göndermiş ve etrafdaki tepeleri tutup kendisi gelmezden evvel harbe başlamalarını ekîden tenbîh eylemişti.

Evvelce de söylenildiği vechile Gulâm Muhammed Hân iyi bir kumandan olmakla beraber fevkalâde tenbel idi. Mevki'-i me'mûriyyetine vâsıl olunca vazîfesini hemen icrâ etmeyerek ertesi güne bıraktı. Lâkin Emîr Şîr Ali Hân'ın Serdâr Muhammed Refîk Hân, General Şeyh Mîr gibi kumandanları Gulâm Muhammed Hân'ın batâetinden bilistifâde nikāt-ı hâkimeyi tuttular ve daha onun **[232]** uyanmasından evvel askeri üzerine ateş yağdırmaya başladılar. Bizim asker, derhal mukābele ve cânsiperâne muhârebe ettiyse de mağlûb ve terk-i mevki'e mecbûr oldu.

Şu inhizâmı haber alan pederim, imdâd için hareket eyledi. Lekenferekil[?] mevkiinde ric'at eden askere mülâkī olarak geri çekilmekten başka yapılacak bir şey kalmadığını anladı. Binâenaleyh bir menzil geride bulunan Devâb mevkiine ric'atle toplarını ta'biye askerini takviye ile meşgūl oldu ki buradan Emîr Şîr Ali'ye müdâfaada bulunacaktı.

Mekr u hîle ile pederimi böyle bir vartaya düşüren müfsidler "Abdurrahmân'ın ta'lîm ettiği asker son derece mun-

[1] Metinde (اعمال) şeklinde yazılmıştır.

tazamdır onlarla uğraşamazsınız en iyisi siyâsetle idâre-i maslahat ediniz. Yoksa mağlûb olursunuz" meâlinde bir arîza tahrîr ve gizlice Emîr Şîr Ali Hân'a tesyîr ettiler.

Emîr, arîzadaki nükteyi idrâk ederek Serdâr Köhnedil Hân Kandehârî'nin oğlu Sultân Ali'yi Mushaf-ı Şerîf ile pederime gönderip "Serdâr Muhammed Efdal Hân'ı babam makāmında muhterem tanırım. Pederim Emîr Dost Muhammed Hân'ın nâmını berbâd etmemek için birâderimle çarpışmaktan çekinirim" meâlinde özürler diledi.

Pederim, bu hîleye aldandı ve Mushaf-ı Şerîf'i yüzüne gözüne sürdükten sonra kardeşinin ordusuna gitmeye kalktı. Harbe devam husûsunda ısrâr ve ikdâm eden askerin ricâsını kabûl etmeyerek kalkıp Emîr Şîr Ali'nin ordusuna gitti.

Pederim vürûd eder etmez Emîr Şîr Ali karşı çıkıp büyük birâderinin üzengisini öptü. Çadırına getirdiği sırada muhârebe-i vâkıadan dolayı teessüfler etti. Pederimi müzeyyen bir sandalyeye oturtup kendisi hizmette bulundu.

Safdil pederim, birâderinin şu evzâını ciddî telakkī ederek iki kardeş arasındaki münâferetin kalktığına müteşekkiren ordusuna geldi ve mikdâr-ı kâfî zahîresi bulunmayan birâderine yedi bin koyun ile iki bin çuval arpa gönderdi. Ertesi günü iâde-i ziyâret için Emîr Şîr Ali Hân pederimin ordusuna geldi. Tekrar görüşülüp konuşuldu. Avdetinde Muhammed Refîk Hân'ı yollayıp Şâhmerdân'ın kabrini ziyâret için müsâade istedi. Pederim, müsâade verdiği gibi askerini de Dere-i Yûsuf'dan Belh'e i'zâm ederek maiyyetinde üç bin hâssa süvârîsi olduğu halde Emîr Şîr Ali Hân ile yola çıktılar. Bizim asker, Tahtapul'a geldiği gibi pederime bir mektup yazdım ve "Askeri yanınızdan ayırdığınıza iyi etmediniz" dedim. Yine sözüme kulak asmadı.

Emîr Şîr Ali Hân, Serdâr Muhammed Ali Hân'ı kendinden evvel Mezâr-ı Şerîf'e göndermiş, emîr-zâde de, beni oraya gidip istikbâlinde bulunacak sanmıştı. Lâkin, ben gitmedim. Kudûmünü tebrîk için bir kâğıd yazdım. "Eğer zahmet ihtiyârıyla teşrîf buyurursanız görüşmüş oluruz" dedim.

Serdâr Muhammed Ali Hân "Alelacele pederime mülâkī olacağım. İnşâallâh bilâhare görüşürüz" cevâbını yolladı.

Vaktâki pederim Mezâr-ı Şerîf'e vâsıl oldu. Koşup görüştüm. "Emîr Şîr Ali Hân, size hud'akârâne muâmelede bulunmuştur. Müsâade buyurun da hemen kendisini esîr edeyim" dedim. Pederim, *Kur'ân-ı Kerîm*'i eline alıp "Şu Kelâm-ı İlâhî hakkı için böyle çirkin bir harekete tasaddî etme" deyince "Göreceksiniz ki o çirkin hareketi amcam yapacaktır" cevâbını verdim.

Ertesi günü Emîr Şîr Ali Hân geldi. Bir gece Mezâr-ı Şerîf'de kaldıktan sonra Taşkurgan'a azîmet etti. Pederim, Tahtapul'a avdetle birâderi için bazı hedâyâ hazırladı. Bunları "Allâha ısmarladık" demeye geleceğim haberiyle Emîr'e gönderdi. "Artık Allah'a ısmarladık demeyi, vedâ etmeyi bırakın, amcamın nezdine gitmeyin" diye çok yalvardım. Bermu'tâd sözümü dinlemedi, kalktı Taşkurgan'a gitti.

Daha gelir gelmez zavallıyı amcam tutturup hapsettirdi. Bizim asker bunu işittiği gibi Emîr Şîr Ali Hân ile harb eylemek üzere bana mürâcaat etti. Ben de mürâcaatlarını bil-kabûl muhârebe kasdıyla Mezâr-ı Şerîf'e kadar geldim. Çadırlar kurdurup askeri yerleştirdim.

Orada iken pederimden bir mektup aldım ki kat'iyyen muhârebeden sarf-ı nazar etmemi ve sözünü dinlemeyecek olursam beni evlâdlıktan reddeyleyeceğini yazıyordu. Mektubun meâlini askere anlatınca hepsinin canı sıkıldı. Kemâl-i infiâl ile beni bırakıp Kâbil'e müteveccihen yola çıktılar. Yalnız kendi sâdık beş altı yüz kadarı maiyyetimde kaldı.

O gece pederimden diğer bir mektup geldi bunda da vefâkâr arkadaşlarıma, Buhârâ tarafına gitmemi tavsiye ediyordu. Ale'l-acele hareket ve sabâha kadar hudûdun hemen nısfına muvâsalat eyledik.

Devletâbâd'a vusûlümüzde iki bin kadar süvârî ile birçok halkın dağ tepesinde toplanmış olduğunu gördük. Adamlarımdan birini gönderip kimler olduğunu sordum. Meğer Özbek süvârîleri imiş. Hüviyetlerini öğrenince yanlarına gittim. Bana selâm verdiler ve düğün tedârikiyle meşgûl olduklarını söylediler. Tepedeki süvârîlerin kimler olduğunu suâl ettim. Afgān süvârîleridir, bize münâsebetleri yoktur, dediler. O vakit bunların dün akşam benden ayrılan Nâib Gulâm Ahmed ve Abdurrahîm hânlarla maiyyetlerinden ibâret bulunduğunu anladım. derhal kendilerine haber gönderip yanıma çağırdım. Tahrîren emîr almayınca ve tamâmıyla mutmain olmayınca gelmeyiz, demişler. Bir kâğıd yazıp yollayınca geldiler. Maiyyetime iltihâk ettiler. Hep birlikte kalktık Ceyhûn Nehri'ne doğru hareket ettik.

Özbek süvârîleri de benimle beraber gelmek ve îcâbında bize muâvenet eylemek istediler. Ben muâvenetlerine muhtâc olmadığımızı söyleyerek geri dönmelerini söyledim. Çünkü Özbeklerin Afgānlılardan müteneffir olduklarını ve fırsat buldukları gibi bize hıyânete kalkışacaklarını biliyordum.

[233] Özbek süvârîlerinin çekilmesini müteâkıb Hecde Nehr-i Belh'i geçtik. Artık yolumuz tamâmen çöl olup hiçbir kal'a ve ma'mûre görülmek ihtimâli yoktu. Nehir sâhilindeki bir tarladan ikişer kavun ve karpuz alıp heybelerine koymalarını arkadaşlarıma tavsiye ettim. Çünkü yolda su bulamayacağımız şübhesiz idi.

Bir müddet ilerledikten sonra rüfekādan ekseri karpuzlarını yemek için atlarından indiler. Tevakkuflarına mâni' olmak istedim ve:

– Burası muhâtaralı bir yerdir atlarınıza bininiz, hem karpuzlarınızı yiyiniz, hem de gidiniz, dedimse de Nâib Gulâm Ahmed Hân:

– Siz isterseniz gidiniz. Biz burada istirâhat eder ve güneşin sıcağı zâil olduktan sonra size yine yetişiriz, diyerek ağaçların altına kaliçesini yaydı. Sâirleri de onu taklîd eyleyerek kaliçeleri üzerine uzandılar. Ben otuz süvârî ile nakd-i mevcûdu alıp hareket ettim. Gulâm Ahmed Hân, Nâzır Haydar, Abdurrahmân, Kernil Sohrâb, Kernil Nazîr, Kemândân İskender Çarhî, oğlu Kemandân Haydar gibi ümerâ ve zâbıtân ile 240 süvârîyi orada bıraktım.

İki üç fersah açıldıktan sonra arkamızdan bir süvârînin dörtnala gelmekte olduğunu gördük. Durup bekledik, meğer benim iâde ettiğim Özbekler, avdetle ağaçlar altında uyuyan Nâib Gulâm Ahmed Hân ile maiyyetine hücûm

etmiş, onlar da mukâbeleye davranmakla beraber bana haber yollayıp imdâda çağırmışlar.

– Acaba bizim adamların aklı başında değil mi? Kaçıp kendilerini kurtaracaklarına beni de çağırıp tehlikeye düşürmek istiyorlar. Asker için yalnız harbde şecâat kâfî değil, îcâbı hâlinde nefsini mühlikeden kurtaracak kadar şuûr da lâzımdır. Ben üç yüz süvâriyle muhârebeye girişmediğim halde otuz kişi ile nasıl girişebilirim, dedim ve dönemeyeceğimi söyledim.

Maiyyetimdekilerden Nusayr Hân isminde bir zâbit vardı ki geride kalan Kernil Sohrâb'ın birâderi idi. Kardeşinin tehlikede bulunduğunu haber alınca gelen süvârî ile imdâda gitti. Biz de Ceyhûn tarafına müteveccihen azîmet ettik. Biraz sonra sâhil-i nehre vâsıl olduk. Arkadaşlarıma:

– Siz biraz meks ediniz. Ben etrâfı dolaşıp kirâ ile bir kayık bulayım. Kayıkcıların sizi görüp korkma[ma]ları için hepiniz meydana çıkmayınız dedim ve yanıma bir adam alıp yürüdüm.

Tâhirü'l-Mevlevî

DİLİMİZ İÇİNDE... HURDA ŞEYLER

3- "Murabba' ve müka'ab metre" demeli

İlim işi bir şey üzerine söz söylerken, zora gitmek olmaz.. Kullanılıp duran "Murabba'" ve "Müka'ab" ıstılâhlarını bırakıp "dörtleme", "dörtlenmiş", "topuklama" falan gibi şeyler yanşırmaya çalışmak tavsız ve tatsız olur. Bu sebeble bunları böylece kullanmak daha uygun bir iştir.

Bir adedin murabba'ı nedir, müka'abı nedir, biraz biliriz.. Bir adedin hesâbca murabba'ı, onun kendi nefsine darb edilmesiyle elde edilir. Meselâ ikinin murabba'ı, dörttür dört.. Fakat sâde dört değil.. Murabba' hâline gelmiş dört. Üçün murabba'ı, kezâlik murabba' hâlinde dokuzdur. Şu halde iki metrenin murabba'ı, murabba' hâlinde dört metredir. Üç metrenin murabba'ı, murabba' dokuz metredir. Kezâlik iki kilometrenin murabba'ı, murabba' dört kilometredir. Üç kilometrenin murabba'ı, murabba' dokuz kilometredir. Bir adedin müka'abı ise, onu nefsine iki kere darb etmekle bulunur. Meselâ ikinin müka'abı, müka'ab hâlinde sekizdir. İki metrenin müka'abı da, müka'ab sekiz metredir. Bunlar riyâziyece hemen herkesin bildiği şeylerdir.

Hemen herkesin bildiği bu mes'elede, hemen herkesin yanıldığı bir nokta var. İnanılamayacak şey, fakat hergün görülen şey. Ağızlar, kalemler alışmış... "Murabba' metre", "murabba' kilometre" ve "müka'ab metre", "müka'ab kilometre" diyecek yerde "metre murabba'ı", "kilometre murabba'ı" ve "metre müka'abı", "kilometre müka'abı" deyip gidiyoruz. Hesâb kitaplarında, coğrafya kitaplarında; şurada burada, en yeni eserlerde* en yeni yazılarda bu sekâmet tedâvül edip durmaktadır. Farazâ, Garb Trablus'u kıt'asının mesâhası ne olduğunu öğrenmek istesek.. Sorarız. Bir milyon kilometre murabba'ı kadar, diye cevap alırız. Fil-hakîka bunu yazan kitaplarımızda hep böyle "kilometre murabba'ı" diye yazmıştır. Böyle olsa, yani kıt'anın toprağı dedikleri gibi, bir milyon kilometre murabba'ı olsa, hesâba uygun mesâha, milyon kere milyon (yani bir trilyon) murabba' kilometre olmak lâzım gelir. Halbuki sahîh ve hakîkī mesâha, ancak bir milyon murabba' kilometre kadardır.

Kezâlik Monako Prensliği'nin arâzîsi bizim kitaplarda birbuçuk kilometre murabba'ı .. Bu ise, hesâbca iki bütün ve bir rub' murabba' kilometre **[234]** eder. Halbuki hakîkī mesâha; yalnız bir buçuk murabba' kilometredir, ziyâde değildir.

"Murabba'" ta'bîrindeki sakatlık hiç farksız "müka'ab" ta'bîrinde de cârîdir. Meselâ bu seneki *Servet-i Fünûn* nevsâlinin 72 inci sahîfesine bakalım.. Orada yazıldığına göre, Dicle Irmağı'nın Mart aylarında her sâniye döktüğü su, üç bin metre müka'abıdır. Salnâmede âdet vechile, "metre müka'abı" denmiş, müka'ab metre ma'nâsı murâd olunmuş. Yoksa bu ifâde yanlış olmayıp da doğru olsa ve hesâb bunun doğruluğuna göre yapılsa, üç bin metre müka'abı, yirmi yedi milyar müka'ab eder. Ne kadar azîm bir fark?

Akıllar almayan bu azîm fark nereden meydana geliyor? Müka'ab metre yerinde metre müka'abı demekten mi? Şübhesiz... Sakın [bu] işte bir vehim olmasın! Hayır, işte vehim yoktur. Hakîkat ve hesâb vardır. Demir yollarında, çelik dağ parçaları gibi uçup giden o heybetli katarı çekip götüren nedir? Böyle hiç görünen bir hakîkat değil mi?

İncecik bir kıl ki bütün yazan kalemlere takılmış, bütün yazıcıları büyük bir yanlışa sürüklemiş.. Bu mühim hatâyı şimdiye kadar gören ve gösteren olmamış mı? Olmuş. Ş. Sâmî Bey merhûm bunu tâ *Kāmûs-ı A'lâm*'ının ilk cildinin başındaki ihtârlar** arasında gözlere göstermiş. Sonra *Kâmûs-ı Türkî*'sinde de yerinde yoluyla işâretlemiş. Hiç bir vakit "murabba' metre" yerinde "metre murabba'ı demeyip daima daima "murabba' metre" demeyi iltizâm etmiş lâkin aldıran olmadıktan sonra neye yarar?

İki sözle anlatıvermek kābil olan bir hakîkat üzerine bu kadar lakırdı fazladır. Fakat öyle adamlar var ki anlamazlar, inâd ederler. İhtimâl onlar –içlerinden birinin, ha Hasan Kara, ha Kara Hasan, dediği gibi– ha metre murabba'ı, ha murabba' metre, ne ziyânı var? Diyecekler. Öylelere karşı birkaç söz daha çâresizdir.

Onlara sorarız.. Meselâ "çürük ayva" ile "ayva çürüğü" arasında fark yok mudur? Yoktur, diyemezler. Çünkü kimse inkâr edemez ki "çürük ayva" sözünden anlaşılan şey "ayva"dır, "ayva çürüğü" sözünden anlaşılan şey "çürük"dür sözü biraz daha kısa ve biraz daha mübhem söylemek istese

---

* Hattâ müdekkık kardaşım Muallim Mehmed Ali'nin *Amelî ve Tatbîkī, Yeni Hesâb Dersleri* adıyla daha dün çıkan kıymetli eserinde de, "Metre murabba'ı" ta'bîri eski hâliyle, eski hûyuyla kullanılmıştır.

** Orada murabba' kilometrenin Fransızca karşılığı olarak görünen Mere carre ta'bîrleri klometre carre olmak lâzım gelir. Böyle olması ya mürettibin yanlışı veya müellifin zühûlü eseri olmalıdır.

idik, "çürük ayva" ve "ayva çürüğü" yerinde yalnızca "ayva" ve "çürük" derdik. O zaman iki ta'bîr arasındaki ayrılık ve başkalık apaçık görünürdü.

Dil işlerindeki, inceliklerle uğraşanlarca söz götürmez bir hakîkattir ki, "çürük ayva"da "ayva" ma'nâsı asıldır.. "Ayva çürüğü" sözünde "çürük" ma'nâsı asıldır. Birincide "çürük" ve ikincide "ayva" birer kayıddır, eksik dolduran birer mütemmimdir. Birincide anlaşılan şey, ayvadır.. Nasıl ayva? Şöyle ayva, böyle ayva, çürük ayva. İkincide anlaşılan ise çürüktür. Ne çürüğü elma çürüğü değil, başka şey çürüğü değil, ayva çürüğü. Aralarında bu kadar açıklık olan iki şey nasıl bir olur? Yine sorarız.. Meselâ "açık hesab" ve "hesab açığı" desek ne anlarız? Birinciden hesab anlarız. İkincide açık anlarız. Bunlarda başka başka şeylerdir. Bil-farz ortada yüz liralık bir hesâb var... Bunun doksan beş lirası yolunda, beş lirası yolunda değil, eksik.. Bunu kapamak için konuşuyoruz. "Açık hesâb" denildikce, yüz liralık hesâbı anlarız "hesab açığı" dendiği zaman ise eksik kalan beş lirayı anlarız. Burada da hiçbir vakit hesâb demek açık demek olamaz.

Böylece –biri tavsîfî, biri izâfî– iki nevi' terkîb arasında bir fark kabûl edilince, lisânca bir hakîkat olan bir şey kabûl edilmiş olur ve bu mâhiyetteki terkîblerde de bu farka dikkat etmek îcâb eder.

Tekrar edilmek abes olsa da lâzımdır.. "Murabba' metre"de "metre" sözü asıldır, "murabba'" onu tavsîf ve tetmîm eder bir sıfattır, bir mütemmimdir. Metre.. Nasıl metre? Sâde uzunluk gösteren metre değil, hem uzunluğu ve hem eni gösteren murabba' hâlindeki metre. "Metre murabba'ı" sözünde de "murabba'" ta'bîri asıldır, "metre" onu tamamlayan bir kayıddır, bir mütemmimdir. Murabba'.. Nenin murabba'ı? Şübheli bir şeyin murabba'ı değil, metrenin murabba'ı. Şu halde "murabba' iki metre" dendiği zaman mevsûf ve ma'rûf yani murabba' hâlinde metre anlaşılır. "İki metre murabba"ı dendiği zaman ise, murabba' hâlinde dört metre anlaşılır, iki metre anlaşılmaz, nitekim bu hakîkat –üstâd Sâmî Bey'in işâreti vechile– Fransızca'da da böyledir.. İki murabba' metre (deux metres carres) sûretinde ifâde olunur, bundan iki murabba' metre anlaşılır. İki metre murabba'ı ise (e carre de deux metres) sûretinde gösterilir, bundan dört murabba' metre anlaşılır, iki murabba' metre anlaşılmaz.

Medenî bir dil, medenî dillerin yattığı yollara yatmak ve dil ilminin îcâbına boyun eğmek lâzım gelir. Diyecek yok. Fakat bu derece umûmî hâle gelen bir sakatı düzeltmek kābil olur mu?

Burada hâtıra birşey gelir.. Bazı ta'bîrler doğru yoldan çıkmış, başka bir yola doğrulmuş, öylece gidip gidiyor.. Hattâ bunlara "meşhûr-ı galat" diye, pasaport gibi bir ad da verilmiş... Bu cümleden **[235]** "vukūfiyet", "peşînen", "mümkünsüz" "vâriyet", "sekr-i hâl", "ceneral konsolosu" gibi şeylere çâresiz göz yumuyoruz. Bu da onlar gibi meşhûr-ı galat sırasına geçiştiriliverse olmaz mı? Olmaz.. Çünkü bir şeyin meşhûr-ı galat sayılması, onun bozuk ve fâsid olmakla kalmasıyla, bozucu ve müfsid olmamasıyla kābil olur. Bir de onları sözünü bilmeyen avâm öyle kullanır. Yoksa söze özenen, sözün nâmûsunu, haysiyetini gözeten kimseler bunlardan sakınır. Bâ-husûs ki metre murabba'ı diyenler oldukça kalem ve ilim adamlarıdır. Bunlar için bu sakata düşmemek kābildir ve kolaydır.

"Sekir hâli" veya "hâl-i sekr" yerinde "sekr-i hâl" diyenler serhoş gibi adamlardır. Kim ne derse desin, "başkonsolos" veya süslü lisân ile "şehbender" demek varken bunu "ceneral konsolosu" sûretinde yürütüp durmak yolsuzdur. Bilmem ki ben buradaki "ceneral" kelimesinden mertebeli bir asker anlamaktan güç kurtuluyorum. Yanlış daima yanlıştır. Yanlışı, bulunmaz bir Hind kumaşı gibi neye saklayıp durmalı?

Uzun sözün kısası, kullandığımız "metre murabba'ı" ve arkadaşları yerinde ağzımızı düzeltip "murabba' metre", "murabba' kilometre", "müka'ab metre", "müka'ab kilometre" demek, haysiyet ve hamiyet îcâbıdır. Buna muharrirler, muallimler, mektepliler dikkat etse ne olur?

Ispartalı Hakkı

MEMLEKETİ KURTARMAK İÇİN..

–Üçüncü Musâhabe–

Fazîletin insanlar arasında emniyet-i mütekābile te'sîs eden mukaddes râbıta olduğu, seyyiâtın da hukūk-ı umûmiyyeyi pâymâl ederek tefrikalara, ihtilâflara sebebiyet verdiği –ikinci musâhabede– arz ve isbât edilmişti. Cem'iyet-i beşeriyyeye müfîd olmayan hiçbir fazîlet yoksa da, tatbîkāt-ı siyâsiyyede muvaffak olmak için, mutlakā her ferd hakkında aynı ihtimâm ile iktisâb lâzım gelmeyeceği de bedîhîdir; yani herkesin terbiye-i siyâsiyyesi –muvâzene-i umûmiyyenin husûlü nokta-i nazarından– vazîfesine göre ayrı nisbetlerde bulunmak îcâb eder. Kalblerde inkişâf etmek isteyen fazîlet istinâdsız kalınca, solar, eğrilir, kırılır, gāib olur. Müstesnâ hilkatlarde ise, tabîî, fezâilin ziyâ-ı âtîsinden korkulmaz.

Siyâsetin, kendilerine şeref-i takaddüm vereceği fazîlet üçtür: Adâlet, ihtiyât, şecâat. Bütün insaniyetin arzu ettiği ittihâd ve îtilâfı, sulh ve intizâmı bu üç esâs-ı ahlâkînin tekeffül edeceğinde hiç şübhe olunamaz. Zâten maksad-ı siyâset bu üç fazîletin halk tarafından suhûlet-i icrâsı[n]ı te'mîndir. Bir kere kalbler metânetleşince zulüm ve cebânet altında ezilmek ihtimâli düşünülmez; çünkü içimizde bu fenâlık artık yaşayamaz.

İnsanların itâat etmeleri için yalnız kānûn yapıp bırakan hukūk-şinâsânın mesâîsinden maatteessüf, hiçbir netîce çıkmamıştır. Hattâ her şahsın hukūkunu, hadd-i kānūnîsine kadar ayrı ayrı ta'yîn etmek bile boştur. Biraz sonra, bir yığın cür'etler, o hukūku altüst eder, en âdilâne kānunlara karşı hîlelerle, desîselerle, cezâsız kalmalarla cesâret bulan i'tisâfât-ı hâine ricâl-i milletin fikr-i umûmîleri sırasına geçer. Hevesâtın elinde hoppalaşmış bir millete –civârdaki tehlikeleri göstererek– istediğiniz kadar şecâat kānunları tastîr ediniz, neye yarar? Uyuşmuş kalbler canlanmaz. Bütün Ati-

nalılara telkîn-i hayr eden kānûn, eğer sonraları bî-taraf kalmasaydı: Sukūt u izmihlâle mâni' olurdu! Adâletin, hazm ü tedbîrin, şecâatin hangi esâslar üzerine aşılanacağını bilmeyen, onları insanlara sevdirmeyen, îfâ ettiremeyen bir vâzı'-ı kānûn nihâyet, ahkâm-ı ulviyyesinin ne ferd, ne de cem'iyyet için fâidesizliğini takdîr eder.

Demek ki, arzedilen üç evvelki fazîlete üssü'l-istinâd olanlar da var. Bunlara âdetâ "Ümmü'l-fezâil" diyebiliriz: Kanâat, hubb-i sa'y, haysiyet ve Allah korkusu.

Kanâat: İhtiyâclarımızı sâdeleştiren, tenkīs eden tabîatın muhâfaza-i nefs için bezl eylediği ni'metlerle hoşnûd olmaktır. Azla mes'ûd olmak san'atını öğrenmeyenler kadar bedbaht var mı? Sokrat, Otidem'e verdiği ders-i i'tidâlde: "Şehevâtın icbâr ettiği israf ve sefâhat i'tidâlin bahşettiği lezzete kābil-i kıyâs bile değildir. Müfrid bir adam harekâtından letâfet duymaz: Mihânikî bir şiddetle yer, içer. Halbuki bütün zevk ihtiyâctadır. Ve insanları fikren, bedenen tekemmül ettiren hep bu ihtiyâcdır" diyor. Evet şehvetperest daima mecnûndur. Kendilerindeki hırsı teskîne çalışanlar asıl zevk denilen hissi gāib ederler. Şehvet esbâb-ı hazzı o kadar derin zararlarla öder ki... Sonra bu neş'enin kıymeti nedir? Elbette saâdet, yahud lezzet-i hayât değil; ebedî derd ve sefâlet! Bu derekelere düşmüş bir halkı siyâset, nâfile bahtiyâr etmeye uğraşır!

Telezzüzât-ı ömrü şehvetten beklemek kadar ahmakça intizâr tasavvur edilemez, haydi muhayyilemiz bir an için teheyyüc etsin... Bu heyecân geçer geçmez nefret ve melâl başlar, vicdân azabı bütün şiddetiyle rûhumuza çarpar.. İsrâf içinde tama', tama' içinde israf, adâleti, şefkati, haysiyyeti unutturur. İran'ın bütün serveti Demoste'nin rakîbi Demâdis'in gözünü doyuramamıştı. Ona ne Avrupa, ne Asya, ne de Afrika kâfî gelmiyordu! Vatanını, nâmûs ve şerefini para uğrunda satıyordu. Hattâ birgün mi'desindeki sû'-i hazma devâ bulup, onu tekrar faâliyete getirecek olana hükûmeti teslîmi bile düşünmüştü. Şimdi karâr veriniz: **[236]** Ezvâk-ı nefsâniyyeden bîtâb bir hükümdâr, nasıl olur da milletini ihtiyâcâtını düşünebilir? Bu mümkün mü? Bir zaman gelir ki halk da hükümdâra uyar, tedrîcen infiâlâtı pıhtılanır, artık hakîkatleri hissetmez olur. Ahlâk-ı umûmiyye bu inhıtâta uğrar uğramaz mütevassıt ahâlî de fakrını doyurmak, örtmek için vesâit-i mülevveseye mürâcaatta tereddüd etmez.. Diğer taraftan –ne olur olmaz– fikriyle muttasıl kasalarını dolduran alçaklar, o vakte kadar ellerini alenen uzatamadıkları muharremâta cür'et ederler: Meselâ, kumar oynarlar, resmî yalanlar takınarak gāfiller arasında son muvaffakıyetleriyle iftihâr ederler. Artık her şey, her fazîlet, her hayır mahvolmuş demektir. Şekl-i hükûmet –ne olursa olsun– bir heyûlâ-yı bî-taraf kalır. Tahkīr edilen kānûnların yerini vahşî ihtirâslar doldurur. Bu aralık muhâfaza-i ismet ve mekânete çabalayan birkaç sâf kalbin ızdırâbâtını tasavvur buyurunuz.. Fakat bütün kalbler, bütün âlemin kalbi seyyiât içinde boğulsa, yine şehvet ve ihtirâs fikr-i adâleti, kāide-i tedbîri adem hâline getiremez; bütün vücûdlar fuhş u sefâletle kemirilse yine bir tarafta sabr u sükûnetle, metânet ü ümîdle çalışan, bekleyen bir iki muhterem vicdân necât-ı umûmîye –velev büsbütün başka bir nesle âid olsun– delâlet edebilir. Acaba îş ü nûş içinde bîhûş gençler büyük bir müessirle îkāz edilemez mi? Zannetmem. Memleketi mülevves bir ekseriyetten ziyâde pâk ü sâlim bir ekalliyet halâs edebilir, ümîdlerimizi temdîd edebilir.. Babalarımızın bâzûlarını bileyen oyunlar unutuldu.. Kollarımız artık büyük eserleri taşıyamıyor... Ellerimizde erâzil-i nâsın levsiyyâtını gezdiriyor, onları şurada, burada mağrûrâne okuyor, alkışlıyoruz... Bilmeyenlere, lekelenmemek ihtimâli olanlara tavsiye ediyoruz. En son katre-i iffeti silmek, kurutmak için akūrâne teşebbüsler var..

Lycurgus'un kānûnlarını tetebbu' ediniz.

Acaba hangisi saâdet-i insâniyyeti tekeffül etmiyor? Bâhusûs izdivâc hakkında, zevc ve zevcenin vezâifi hakkındaki düstûrları! Bunlar o kadar vâzıh ve mübeccel hakîkatlerdir ki... Fakat; ancak görenler ve işidenler için! O zamanlar Lasedemon'da bir zâniye, bir zâniyeye tesâdüf olunmadı, zîrâ vezâif-i âileye sadâkatsizlik gösteren bir kadın için yaşamak hakkı verilmemişti. Bir kadını sırf kendi şahsını, kendi hod-bînliğini şımartmak için iğfâle çalışan bir adamdan erkekliğin haysiyyeti men' edilmişti.. Zâten memleketi, milleti, milliyeti harâb ve mahvetmek isteyenlerin ilk matma'-ı nazarı; kadınlardır, kadınların ahlâkıdır: Onun ifsâdıyla tatmîn-i heves edilmiş olur.. Daha ziyâde yorulmanın lüzûmu yoktur.. Kadın mahvolunca, kadın sukūt edince bütün şirâze-i hayât târumâr olur. İşte Lycurgus bu şîrâzenin rûh-ı muvâzenetini bulmuştu: "Bizim fenâ olmamamız için kadınların, vâlidelerimizin iyi olması îcâb eder" dedi. Onlara vazîfe-i ümüvvetin kudsiyetini bütün ulviyetiyle isbât etti. Hattâ Eflâtun hülyâsına göre tanzîm ettiği *Cumhûriyet*'in yedinci kitabında, kadınların askerlik vazîfesi ile mükellef tutulması fikrini bile serd etmiştir; mâdem ki vatan vardı; her ferd –kadın, erkek– vatanı kurtaracak, vatanı yaşatacaktı! Tabîî kadınların askerleği müfrit bir iddiâdır, onlar bu vazîfeden tabîaten muâfdırlar; fakat düşünülebilir ya.. Eflâtun'un o eserinde, hayât-ı cem'iyyetle gayr-i kābil-i tevfîk daha bazı fikirler mevcûddur.

Lycurgus kānûnlarının devr-i tatbîkinde, Ispartalılara fazîlet pek kolay geliyordu. Fazîlet i'tiyâd şeklini almıştı.. Kahramânâne teşebbüslere atılmak için herkes merd yetişiyordu.. Kalb, seyyiâtın esîr-i cebîni değildi. Kanâat –zarûrî olarak– servete ehemmiyet vermeyince, rûh, dâî-i ızdırâb olan hoppa ihtiyâclardan vâreste kalmış, intizâm-ı adâlet her hareketin râhber-i irşâd-kârı olmuştu. Şiddet-i ihtirâsât tehaffüf ederse, fikir daha serbest, daha hakperest düşünür.

Biz bugün, bu hâle ecdâdımızın sâdegî-i kalbîsini unuta unuta geldik, artık, hergün istediğimiz kadar kānûn tasdîk edelim, istediğimiz kadar kabine değiştirelim, herkesi birer birer tecrübe edelim.. Saâdet-i umûmiyyeyi mebzûliyet-i kavânîn tekeffül etmez, belki bir tek kānûn –kendisine hürmetle itâat sâyesinde– bir memleketi kurtarır, bir cereyânı durdurur.. Târîhin gerek edvâr-ı kadîmesine, gerek a'sâr-ı cedîdesine mürâcaat ederseniz buna dâir pek çok misâller bulursunuz. Bir fenâlığın âsârını değil, esbâbını, müessirâtını aramalı, onu ortadan kaldırmalı. Bugün bir muzır kitap neşr

[yasak] edilmekle onun sebeb-i neşri defedilmiş olmaz. Esbâbı tashîh etmekse büyük bir terbiyeye vâbestedir. Eğer o eser, sâdece yasağ edilmekle iktifâ olunursa, biraz sonra bir diğeri çıkar ve kānûna hakāret ettiğini bir kere daha isbât eder. Sukūt etmiş kānûnları ihyâya gayretten ziyâde, onları sukūt ettirmemeye çalışmalıdır. Kavâid-i milliyyesi ifsâd edilmiş bir memleketin mukadderâtı mütâlaasız ellere tevdî' edilirse, kānûnlar büsbütün sû'-i isti'mâle uğrar; fesâd: Dinç hâmîler bulur; ahlâk-ı umûmiyyenin tezelzülünden sonra onu zaîf vicdânlarla takviyeye çalışmak kadar abes tasavvur olunamaz.

Bu husûsda, kat'iyyen müsâmaha götürmeyen üç kāide-i ameliyye vardır:

1. Bir mevki'-i siyâsîyi işgāl eden adamın –sırf vazîfesiyle iştigālini te'mîn için– şemâtet-i âleme kapılmaması.

2. Cem'iyetin tabîaten muhtelif ihtiyâclarına göre ve bu ihtiyâclara kâfî gelecek ehliyette ayrı me'mûrların nasb olunması. Eğer hadd-i zâtında ayrılması îcâb eden husûsât-ı siyâsiyye bir adama tahmîl edilirse o adam, ya o mesâili ihâta edemeyerek hatâlarına göz yummak mecbûriyetinde kalır, yahud, vâsi' selâhiyetin sû'-i isti'mâliyle gayr-i meşrû' istifâdelere kalkışır, kuvvetini korkunç bir şekle kor.

[237] Yegâne ve serbest bir ele muhtâc olan müttehid bir idâre vezâifinin birçok müdîr tarafından görülmesi ise, yekdiğerine mütenâkız hükümlere sebebiyet vereceğinden mütekābil bir imtizâcsızlığın hudûsüne vesîle olur ki: Bu tezebzübden mutazarrır olacak yine millet ve memlekettir. Ahvâl-i fevkalâdede ise menâsıb-ı siyâsiyyenin mutlakā müstesnâ ricâl-i siyâset tarafından iş'âr olunması lâbüddür. Meselâ, Romalılar hîn-i hâcette "diktatör" çıkarırlar, büyük selâhiyette "konsüller" ta'yîn ederlerdi.

Her halde görülüyor ki, bütün bu teşebbüsler mehâliki ba'de'l-vukū' def' etmek için memleketin ilk hâkimi ve ilk kānûnu nâmûs ve kânâat olduktan sonra muhâtara-i mevcûdiyyet anılır mı? Millet kendi kendini idâre eder. Lâkin kānûnun hakk-ı müdâhalesi, hakk-ı îkāzı da hiçbir vakit üzerimizden eksilmemeli, ihtirâsâtın uyanmasına meydan vermemeli. Siyâsiyât, efrâda muttasıl sevdâ-yı sa'yi telkīn etmeli. Şübhe yok ki bu fazîlet bizim en nâçîz, en basît mahzûziyetlerimize muhterem bir kıymet bahşeder, muhayyilemizi teşvîş etmez. Tabîat, bezl ettiği ni'metlere sehâvetkâr davrandığı halde, yine lütfuna "sa'y" ile nâiliyet kaydını terfîk eylemiştir. Ellerimiz toprağı inbât etmezse, toprak ilelebed çorak kalır. Atâletten hayat ummak dikilmeyen ağaçtan meyve beklemeye benzer... Eğer siyâsetin bize arzettiği sa'y, kuvvetlerimizle mütenâsib değilse, bize karşı beslediği ümîd: Beyhûdedir. Mısır'da, Sezostris'in muâkıbları, evvelki hatâları temizlemek için halkı tahammülün fevkında yordular, âdetâ hepsini esârete mahkûm ettiler, nihâyet bütün eller oğuştu durdu, o vakit dünyanın en fa'âl memleketi birden bire yıkıldı, devrildi.. Hükûmet, aynı zamanda hem zarûretin, hem de sefâhatin makarrı idi. Münevver fikirliler bu halden ürktüler. Çünkü, izâle-i fütûr maksadıyla halkın ileri gelenleri bile hayvan muâmelesi görüyordu. Aristo'nun fikrine göre Moris kanalının küşâdına, piramid'lerin inşâsına, hep şu gayr-i mutî' halkın isyânından endîşe: Sebeb olmuştur, halkı avutmak, yoksa taâlî-i vatan hissi değil. Âkıbet, ne oldu? Mes'ûd Mısır sefâletlerle sürüklendi. Nil'in bütün inâyetine rağmen ekinler başaksız kaldı.. Ebediyetler kadar yaşamak için dağlar gibi yıkılmaz yer yapan hükümdârların azametini yükseltmeye mahkûm halk, birgün karşılarında düşman ordularını gördüler... Hudûdlar çoktan geçilmişti. Şimdi bunlara hangi kol, hangi yorgun kol kalkacaktı? Firavunların ihtirâsâtını müdâfaa ede ede kendi sefâletlerini unutmaya çalışan zavallı millet, izmihlâl içinde boğuldu, gitti... Onları kimse kurtarmadı, kurtaramadı. Tir'de Kartaj'da da aynı hâl, aynı netîce!

İnsan niam-ı tabîatten âkılâne müstefîd olmak isterse: Mes'ûd ve müsterîh yaşar. Halbuki Tirliler, Kartacalılar bir nevi' korsanlıkla geçiniyorlar, pırlantalara, zümrüdlere, incilere tapıyorlardı.. Bunları elde etmek için cinâyetler irtikâb olunuyor.. Felâketlerle alın alına geliniyordu.. Halkı tesmîm eden hâinler, hazırladıkları hançer zehrinden kaçıp, kurtuldular mı? Aslâ!

Sevdâ-yı sa'y kanâatle temdîd olunursa büyük fazîlettir, yok bilakis Kartacalılarınki gibi bir eser-i hırs u tama' olursa, yine imhâ-yı mevcûdiyyetle netîcelenir. Zîrâ: Bu iki meş'ûm seyyienin taht-ı te'sîrinde didinen halk ya dolandırıcıdır, ya zâlim! –Solon, memleketin bitip tükenmeyen iğtişâşâtını ancak çalışmayı sevdiren kānûnlar yaparak, teskîn edebilmişti: Oğluna bir san'at öğretmeyen baba, ihtiyâr olunca ondan hiçbir muâvenet beklemeyecek ve görmeyecekti. Ebedî ve gayr-i kābil-i ibtâl vezâif-i âileye karşı, gerçi bu kānûn lüzûmsuz görünüyorsa da, te'sîsi, ebeveyne şükrân-ı ni'met değil, sırf atâlete mümânaat nokta-i nazarından elzem idi... Sonra, her ferd vatanı meşâgil-i meslekiyyesi hakkında Aeropaj meclisi huzûrunda ma'lûmât verir, hesâbını temizlerdi. Herkesin rast geldiği atâleti, kudretince cezâlandırmak vazîfesi idi. Lâkin bu büyük usûl-i siyâset de: Yine herkesin keyfine göre bir meşgale, hem de sefîl bir meşgale bulmasına münkalib oldu. Niçin? –Solon şu kāideyi ancak Lasedemon'luların esîrlerini teşkîl eden Eylot'ların tarz-ı idâreleri maksadıyla vaz' etmişti. Bu kāideyi umûmiyet kabûl edince mes'elenin rengi değişti. Artık Maraton ve Salamin meydanları cihângîr ecdâda makīs kahramanlar göremediler. Gitgide bütün Yunanlılar zafer ve hürriyetten vazgeçerek Militad'ın kumandasında sürünmeye müstahıkk oldular. Atina'nın hukūken Demokratik idâresi, harekât-ı siyâsiyyede tamâmıyla istibdâda tahavvül ediyordu. Pisistrat-zâdelerin zulmünden henüz kurtulmuş olan millet Militad'ın eline geçer geçmez Maraton sahrâsında İrânîleri mağlûb ettiyse de, onu ta'kîb eden bir Aristid, bir Temistokl, bir Simon iktidâr ve irfânlarıyla Atinalıların emniyetini ba'de'l-celb, herkesi kendileri gibi düşünmeye mecbûr tuttular.

Bu bir vahdet-i nüfûz başlangıcı idi. Nihâyet Perikles büsbütün hod-re'y hareket edince, ileri gelenler arasında o mevki'-i muhteşemi elde etmek için hırs-ı mugālebe alevlendi. Halk kâmilen unutuldu. Menfaat-i husûsiyye artık menfaat-i umûmiyyeye tahakküm ediyordu. Sabâhleyin fevka-

lâde cebîn olan ihtirâslar, akşam üstü küstahlaşıyor... Cür'-etkâr vaz'lar alıyor ve karanlıklarda muvaffak oluyorlardı.. Millet ne kuvvetlerini, ne za'flarını, ne de menâfi'-i hayâtiyyesini tedkîk edemiyordu. Tehlikeler el altında her tarafı istîlâ ettiği halde, o daima bî-haber, daima muğfeldi. Adâletin, ihtiyâtın, ulüvv-i cenâbın lüzûm-ı vücûdu için de her zaman mu'cize göstermek îcâb etmez ya?!

İnsanların ihtiyâcât-ı hakīkiyyesini düşünen her san'at nâmûskârdır ve erbâbı muhâfaza-i nâmûs edenlerden ibârettir. San'atkârlar hayâdan silkinir **[238]** silkinmez ellerindeki eşyâya değerinden fazla bir kıymet verir, halkı bu kıymetsizliği çâr-nâ-çâr kabûle teşvîk ederler, Sâfiyet-i ibtidâiyye rûhlardan nihân olunca zengîn, sırf keyfi için yaşar ve âlemi kendi keyfi için yaşatır.. Yani bütün memleket tegallüb ve mahkûmiyet acılarını çeker.. Kendilerini bilemeyenlerin, kendilerinden başkalarını düşünmeyenlerin esîr-i zevki olur.. Gayr-i ahlâkī îcâdlar mutlakā bir ihtiyâc-ı sefîli bir ihtiyâc-ı gayr-i tabîîyi bir ihtiyâc-ı ârızîyi tatmîn ederek para kazanmak fikriyle doğar. Lycurgus Lasedemonlular'a âlet-i san'at olarak yalnız keser ve destere vermişti.. Sonra birgün gayr-i müfîd san'atlar yüzünden bunlar ellerden atıldı.. Eflâtun Mizo ma'bedindeki resimler karşısında işmi'zâz hissini yenemez, bu bî-ma'nâ levhaların halka maksad-ı aslîyi unutturduğunu onu putperest, hayâlperest ettiğini söylerdi.

Yine Lasedemon'da: Mesâî-i umûmiyyede te'sîs-i müsâvâta çalışan kānûnlar bir servet-i irsiyye içinde müreffeh yaşayanları bile boş bırakmaz, onlara istikbâli, istikbâlin vatan müdâfi'lerini ihzâr ettirirdi. Her sinnin her cinsin, her zamanın kendine göre husûsî bir meşgalesi vardı: Saatler Ispartalılar için çabuk geçer, onlara "hayatı esnetmezdi!"

Buraya kadar, beşeriyetin giriftâr olduğu za'flara, sefâletlere ve bunların esbâbı az çok îzâha çalışıldı; usûl-i siyâsetin, daima insanları menâfi'-i şahsiyyesinde alakoyan hırsları yenmeye çabalaması lâzım geleceği anlatıldı. Zikredilen fazîletleri belki pek nâçîz buldunuz; hiç birinde ihtirâsâtın şiddeti yok, fakat tedkīk edilirse, onların da birer hırs müddet kavî muharrik oldukları meydana çıkar. Kalblerde muhâfaza-i sükûnet eden hubb-i şeref ve haysiyet harekete ibtidâr edince biz yükselir, şereflenir, birer muhterem eser-i İlâhî olduğumuzu kâinâta isbât ederiz.

Şübhe yok ki, rûhun en büyük sebeb-i muvaffakıyyeti: Hubb-i zaferdir. Hubb-i zafer bütün mevânii yıkar devirir, meydân-ı mübârezede bir tâk-ı muzafferiyyet rekz eder. İnsâniyetin büyük adamları kimlerdir? Şehvet ve sefâhati reddedenler, zarûreti iltizâm eyleyenler! Bütün iyi kal[bl]iler, fedâkâr ölümler meftûnu olurlar. Bırakalım kahramanları, Sokrat'ı düşünelim: O büyük adam, kalb-i beşeri herkesden iyi biliyor, fazîletin mükâfâtını beraber götüren bir mevti yaşamaya tercîh ediyordu. İhtirâsât bazen belki fazîletten daha belîğ söyler, yalnız bu sözler yalnız bir ân-ı hâzırın telezzüzâtına âid[di]r. O aralık hakīkat düşünülmez, insan da mağlûb olur. Halbûki daima müteyakkız, müdakkık ve mutî' bulunmak için gönlümüzden hubb-ı şerefi gāib etmemeye çalışmalıyız. Emîn olunuz ki, dumanın ilk sebeb-i sükūtu rûhlardaki hiss-i melharatin ziyâ'ı ve o hissin barbarlarda inkişâfıdır. Bu his her zaman, her yerde, açılabilirse de, maatteessüf siyâset ondan, lâzım olduğu kadar istifâdeyi beceremez. Medik muhârebâtı esnâsında Teb'liler az kal-[s]ın âr-ı havf izhâr edeceklerdi. Epaminondos birden bire kalplerde sönmek üzere bulunan heyecânı galeyâna getirdi. Siyâsetin ahlâk ile münâsebetini anlamasaydı, İran'da uçurumlara yuvarlanacaktı. Evet siyâset, cem'iyetin, milletin hakīkaten şâyân-ı hürmet anâsır-ı faâliyetini tanıyıp, tefrîk edince, hem kendi hayâtını kurtarmış, hem de hayât-ı umûmiyyenin âheng-i menâfiini taht-ı emniyyette bulundurmuş olur. Elindeki i'tibârı isrâf etmezse, i'tibârdan düşmez, muzafferiyyâtın, şerefin çoğu da tenezzül-i kıymete bâdî olur. Mükâfât nâdir olmalı ki ona nâiliyeti herkes arzu etsin. Kıymet-i hakīkiyyeye hürmet ancak bu sûretle teessüs edebilir. Yoksa büyük, küçük bütün göğüsler donanırsa, artık onlara ehemmiyetsiz bahânelerle kesb-i liyâkat edileceği tezâhür eder..

Bir milletin fazîleti: Kendisine müfîd ehliyetler aramasıyla anlaşılır. Fazîletle yekvücûd olmayan ehliyetlerin ayrı ayrı mazarratları vardır. Bunlar seyâhatleri aldatıp girdâblara düşüren parlak fosfor dânelerine benzerler. Eğer Epaminondos ile Pelopidas yekdiğerinin hasm-ı cânı olsalardı, memleket her ikisinden bir fâide görmezdi. Temistokl menfaat-i umûmiyyeyi nef'-i husûsîye takdîm için halka: Salamin'e gidecek gemileri kendi evlerinin döşeme tahtalarından yapmalarını tavsiye etmişti!.. Bu büyük adamın emeği sonra ne oldu? Ahlâksız, müfsid iki adam, Aristid'le Simon hem hükûmeti, hem de memleketi mahvettiler. Bütün tasavvurlar, hulyâlar dağıldı.. Zîrâ Temistokl'ü büyük adam eden İrânîlilere galebe ettiren ahlâk-ı umûmiyyenin nâmûsu idi, entrika ve yalan henüz kalbleri telvîs eylememişti. Hubb-i haysiyyet, hamiyyet-i vataniyye: Hırs ve zulme yumruklar sıkıyordu.. Festeres Yunanistan'ı tehdîde başlayınca, yekdiğerinin muârızı olan Aristid'le Temistokl hayr-ı vatan önünde ittihâd ettiler, hattâ Perikles bile Simon'u menfâsından getirterek o gün için onun lüzûmunu teslîm eylemişti.

Fenâlık ahmakça olursa, pek o kadar mühlik görünmez, def'i kolaydır, lâkin ehliyet, şeytanetle elele verince memlekete müdhîş darbeler indirir.

– Bir adam, ne yapabilir ki?– zannında bulunmayınız. Bir adam gördüğü bir ufacık lekeyi mütemâdî taarruzuyla büyültebilir ve netîcede, harâbeler üstünde yuva yapmaya kalkışan vuhûş gibi barınmak isterse de muvaffak olamaz. İşte zâlimlerin hayatı, eşirrânın harekâtı; ellerindeki kuvveti sû'-i isti'mâl edenlerin âkıbeti! Okuyunuz; tahkīk ediniz, biraz doğru müfekkire: Hakīkati tezyîf edenler bütün vuzûhuyla görür! Kānûnları ortadan kaldıranlar kānûnları nihâyet efkâr-ı umûmiyyeyi kendi aleyhlerinde şübhe ve ittifâka düşürürler. –mâba'di gelecek hafta–

Osman Fahrî

* * *

[239] DÂRÜ'D-DA'VETİ VE'L-İRŞÂD MEDRESESİ NİZÂMNÂMESİ'NİN MÂBA'Dİ

Kırk altıncı madde: Dârülfünûn müstahdemînini ta'yîn eden Nâzır'dır, bunların azl ve te'dîbi hakkı da Nâzır'a âiddir.

Kırk yedinci madde: Dârülfünûn'a duhûle izin vermek ve duhûlden men' etmek salâhiyeti, Nâzır'ındır, Dârülfünûn yabancı olanlardan yahud Cem'iyet meclis-i idâresinden hiçbir kimse Nâzır'ın izni olmaksızın dâr-ı mezkûra giremez.

Kırk sekizinci madde: Nâzır, Dârülfünûn muvazzafînînden birine dâr-ı mezkûra âid mebâliğin hıfz u sarfı vazîfesini tevdî' edebilir. Bu halde Nâzır, o zâtın mesâîsini teftîş ve lâekall iş başında nukūd-ı mevcûdenin hesâbını görür. Buna mukābil bir iş deruhde edecek zâta münâsib sûrette mükâfât edebilir.

Kırk dokuzuncu madde: Nâzır, her celsenin in'ıkādından lâ-ekall yirmi dört saat evvel "Dârülfünûn Hey'eti" a'zâsına iştigāl edecekleri mesâile dâir bir beyânnâme irsâl eder.

Ellinci madde: Nâzır; Dârülfünûn'un bütçe lâyihasını tertîbde sene-i tedrîsiyye evâhirinde dâr-ı mezkûr Hey'et'ine takdîm eder. Bundan başka Hey'et-i mezkûreye sene-i âtiyyede talebenin ne mikdârda tezâyüdü mütehammil, kütüb ve edevât-ı tedrîsiyyede icrâsı lâzım gelen tağyîrât ve ilâvât, muvazzafînin maâşlarına icrâ olunacak zamâim hakkında re'y ve mütâlaasını beyân eder.

Elli birinci madde: Nâzır'ın her sene nihâyetinde Dârülfünûn'da mevcûd bulunan kütüb-i tedrîsiyye ve edevât-ı ta'lîmiyye ve sâire hakkında Dârülfünûn Hey'eti'ne ma'lûmât vermesi lâzımdır.

Elli ikinci madde: Dârülfünûn Hey'eti'nin; duhûl imtihânını müteâkıb Dârülfünûn'a gireceklerin kabûlü, senevî imtihânından sonra bir seneden diğerine, birinci sınıfın son imtihânından sonra bir sınıfdan diğerine Dârülfünûn'un muhtâc olduğu muallimleri intihâb etmek üzere bir imtihân icrâsıyla şehâdet-i 'âliyye ve ulyâ ashâbından erbâb-ı liyâkatin ta'yîni hakkında vereceği karârları binâ etmek üzere Nâzır'ın Dârülfünûn'da icrâ olunan her imtihânın netîcesini Hey'et-i müşârun-ileyhâya beyân etmek lâzımdır.

Elli üçüncü madde: Nâzır'ın, mürşidîn için olan şehâdet-i 'âliyye ve duât için olan şehâdet-i ulyâ imtihânlarında muvaffak olanların ve bunlardan Dârülfünûn hey'etince ta'lîm için intihâb olunanların esâmîsini –Meclis'ce muallimlerin, ta'yîni diğerlerinin da'vet ve irşâd ile meşgūl olmak üzere arzu olunan mahallere irsâli için– Cem'iyet Meclis-i İdâresine takdîm etmesi lâzımdır.

Elli dördüncü madde: Dârülfünûn Hey'eti'nin her celsesini müteâkıb verilen karârları görmek ve tenfîzi tasdîkine mütevakkıf olanları tasdîk etmek üzere Cem'iyyet Meclis-i İdâresi'ne takdîm etmesi lâzımdır.

Murâkıb-ı Umûmî

Elli beşinci madde: Murâkıb; ancak Dârülfünûn Nâzır'ından telakkī-i emr eder.

Elli altıncı madde: Dârülfünûn Murâkıb'ının vezâifi bervech-i âtîdir:

A[elif]: Dârülfünûnda muhâfaza-i intizâm, sıyânet-i levâzım,

B: Müstahdemînin hizmetleriyle meşgūl olmalarına, bâhusûs emr-i nezâfete nezâret,

C: Ders, yemek, riyâzat vakitlerini ihbâr,

D[dal]: Talebeyi huzûrda, hâl-i ictimâ' ve iftirâkta, yemek yerken, ta'lîm esnâsında, namazda ve uykuda murâkabe,

H[he]: Tabîbin ziyâretinde hazır bulunmak ve evâmir-i sıhhıyyeyi infâz etmek,

V: İdâre me'mûruna medrese levâzımâtının ihzârında muâvenet,

Z[ze]: Nâzır'ın kendisini mükellef edeceği bütün Dârülfünûn umûruyla iştigāl.

Muhâlefet Te'dîb

Elli yedinci madde: Dârülfünûn'un icrâ-yı mücâzât edeceği kabâhatler; iki nevi'dir: 1) Dârülfünûn'a müteallık kabâhatler ki ona âid bazı levâzım ve edevâtı telef etmek, bir şâkirdin veya müstahdemînden birinin Dârülfünûn nizâmnâme-i umûmîsinin veya rüesâsının –muallimîn ve Murâkıb ile talebe, Nâzır ile bütün Dârülfünûn müstahdemîni- kendi mükellef kıldığı bir husûsu terk etmesi gibi, talebeden hiçbiri üstâzına veya Murâkıb'a, medrese müstahdemîninden biri Nâzır'a isyân edemez.

Elli sekizinci madde: Dârülfünûn'da bütün şikâyât Nâzır'a takdîm olunur. Bunlardan kendi hakkında olanları, Nâzır re'yini ve yaptığını beyân ederek bir haftayı tecâvüz etmeyen bir müddet zarfında Cem'iyyet Meclis-i İdâresi'ne takdîm eder, bu müddeti tecâvüz ettiği halde şikâyet sâhibi, nâzır kendini iknâ' etmediği halde kendi kendine Meclis'e mürâcaat eder.

Elli dokuzuncu madde: Medreseye âid eşyâdan birini kendi eser-i taksîri olarak telef eden onun semenini öder.

Altmışıncı madde: Şâkirdân kabâhatlerine göre sûret-i nezîhede gizlice sonra da dersde veya hâl-i ictimâ'da ta'zîr olunmak, dersde ayak üzeri tutmak, veya daha ziyâde defa riyâzattan mahrûm etmek, esnâ-yı riyâzatta bazı a'mâl-i nâfia ile meşgūl kılmak, bir defa veya daha ziyâde mahrûmiyet yahud arkadaşlarıyla beraber yemek yemekten mahrûm kalmak, bir veya iki defa, muhassasa-i şehrîsini kat' etmek, yaz ta'tîlinden mahrûmiyet, kısm-ı leylîden ihrâc Dârülfünûn'dan tard sûretleriyle tecziye olunurlar. Bu cezâlardan ikisinin veya daha ziyâdesinin bir arada cem'i câizdir. Talebeden hiçbirinin bir ukūbet-i bedeniyye ile veya dersden mahrûm bırakmak –dersde uygunsuzluk ederse muallim ihrâc edebilir– taâmdan mahrûm etmek sûretleriyle tecziyesi kat'iyyen câiz değildir. **[240]**

Altmış ikinci madde: din ve şerefi ihlâl eden bir kabâhat irtikâb eden, Dârülfünûn'dan sûret-i kat'iyyede tard olunur. Kabâhatin en şiddetlilerinden biri yalancılıktır. Yalancılık ettiği ve yalanını inkâr ettiği sâbit olan bir defa olsa bile Dârülfünûn'dan tard olunur. İ'tirâf, i'tizâr ve tevbe ile beraber üç defa yalancılığı sâbit olan üçüncüsünde Dârülfünûn'dan tard olunur. Bundan sonra şiddetli kabâhatlerden

olarak talebeden birinin diğerinin mezhebi hakkında ta'n etmesi, asabiyet-i mezhebiyye ve cinsiyyenin tehyîci gelir ki bunlar kendinden mükerreren sâdır olanlar tard olunurlar.

Altmış üçüncü madde: Nâzır'ın Dârülfünûn'dan tarddan mâadâ suver-i te'dîb ile şâkirdânı te'dîb hakkı vardır. Tard ise Dârülfünûn Hey'et'inden sâdır olacak bir hüküm ile olur. Bu hüküm de ancak Cem'iyyet Meclis-i İdâresi'nin tasdîkine iktirân ettikten sonra infâz ve i'lân olunabilir.

Dârülfünûn Muvazzafîninin Gaybûbet Etmeleri, İstihsâl-i Ruhsat eylemeleri

Altmış dördüncü madde: Nâzır; evkāt-ı mesâîde Dârülfünûn'dan nihâyet üç gün gaybûbet edebilir. Bundan fazla ruhsatla ihtiyâcı olduğu halde Cem'iyet Meclis-i İdâresi'nden istihsâl-i müsâade eder ve ruhsat müddetince Dârülfünûn muallimlerinden veya hey'etinden bir vekîl intihâb ile keyfiyeti Cem'iyet Meclis-i İdâresi'ne ihbâr eder.

Altmış beşinci madde: Bilumûm medrese muvazzafîni; Nâzır'dan taleb-i ruhsat eder. Nâzır üç gün için ruhsat i'tâsında müstakildir. Bundan fazlasını, Dârülfünûn Hey'eti'ne arzeder.

Altmış altıncı madde: Fahrî muallimler müstesnâ olmak üzere muallimlerden hiçbiri bir özr-i sahîha müstenid olmadığı halde ders vaktinde gaybûbet edemez; dersinde bulunmayacak olan muallim, ma'lûmât hâsıl olmak üzere Nâzır'a bu husûsu ihbâr etmelidir.

Altmış yedinci madde: Medrese muvazzafîninden hastalığa binâen gaybûbet edenleri; Nâzır, Dârülfünûn'ca i'timâd edilebilecek olan bir tabîbden tıbbî bir vesîka getirmekle mükellef kılar. Hastalık özrüne binâen müddet-i gaybûbet üç günü tecâvüz ettiği halde hastalığa ve hastalığın îfâ-yı vazîfeye mâni' olduğuna dâir bir vesîka-i tıbbiyye takdîm olunmazsa Nâzır, ya Dârülfünûn tabîbini veya diğer bir tabîbi ücretle bile olsa hastanın ziyâretine gönderir ve bu tabîb, kesb-i şifâ edebileceğini zanneylediği müddeti takdîr eyler. Nâzır da ba'dehû keyfiyeti Dârülfünûn Hey'eti'ne ve Cem'iyet Meclis-i İdâresi'ne ihbâr eder.

Altmış sekizinci madde: Muvazzafînden hastalık özrüne müstenid olmayarak üç günden ziyâde gaybûbet edenleri, nâzır Dârülfünûn Hey'eti'ne arzeder, Hey'et de mûmâileyhi müsta'fî addile yerine bir diğerini intihâb edebilir. Ba'dehû Nâzır Hey'et'in diğer karârı tasdîk olunmak üzere Hey'et [Cem'iyet] Meclis-i İdâresi'ne arzeder.

Altmış dokuzuncu madde: Evkāt-ı mesâîde Dârülfünûn muvazzafîninden veya muallimîn müdevvenîninden hastalık özrüne ibtinâ etmeyerek ale'l-ıtlâk gaybûbet edenlerle hastalığa binâen on beş günden ziyâde devam etmeyenlerin gaybûbet ettiği müddetce veya daha ziyâde yahud daha az bir müddet zarfındaki maâşının kat'ı husûsuna da Dârülfünûn hey'eti karâr verebilir.

İmtihân

Yetmişinci madde: İmtihân; üç nevi'dir: Dârülfünûn'a duhûl medresesi, her sene orta ve nihâyetinde "ihtiyâr imtihânı", "şehâdet-i dirâsiyye imtihânı" "me'zûniyet imtihânı", bunlardan her biri, şifâhî ve tahrîrî olarak icrâ olunur.

Yetmiş birinci madde: Leylî talebe; tederrüs ettikleri ulûmun bütün mevâddından imtihân olunurlar. Talebe-i nehâriyyenin, muvâzabet ettikleri derslerin mevâddıyla, devam etmedikleri derslerden imtihânına tâlib bulundukları dürûsun mevâddından imtihânları icrâ olunur.

Yetmiş ikinci madde: Duhûl imtihânlarıyla, sene-i tedrîsi[yy]e esnâsında ve nihâyetindeki imtihânların icrâsını, Nâzır'ın taht-ı riyâsetinde olarak, muallimler deruhde eder. Şehâdet imtihânlarını ise Cem'iyet Meclis-i İdâresi'nin, reisi de beraber olarak ta'yîn edeceği bir hey'et müteahhiddir. Nâzır; sene nihâyeti imtihânlarında Dârülfünûn'dan hâric bazı zevâtı Dârülfünûn-ı mezkûr esâtizesinin de iştirâkiyle da'vet edebilir.

Yetmiş üçüncü madde: Sene ve şehâdet imtihânlarında ihrâz-ı muvaffakıyyet âtîdeki cedvelde gösterilen nisbet derecesinde iktidâr göstermeye mütevakkıfdır:

Ahlâk ve Adâb-ı umûmiyye	Yüzde 90
Hıfz-ı *Kur'ân*ü'l-Kerîm	Yüzde 80
Tecvîdü'l-*Kur'ân*i'l-Kerîm	Yüzde 50
Tefsîr	Yüzde 70
Hadîs	Yüzde 60
Mustalahu'l-Hadîs	Yüzde 90
Tevhîd	Yüzde 50
Kelâm (Buna İslâm'a karşı olan metâin, şübeh ve egālîtın reddi de dâhildir)	Yüzde 50
El-Bida' ve'l-Hurâfât ve't-Tekālîd ve'l-Âdât	Yüzde 50
Usûlü'l-Fıkh	Yüzde 50
Hikmetü't-Teşrî'	Yüzde 60
İlmü'n-Nefsi ve'l-Ahlâk ve't-Tasavvuf ve't-Terbiyeti'l-İlmiyyeti'l-Ameliyye	Yüzde 60
El-İrşâdü ve'l-Mürşidûn ve'd-Da'vetü ve'd-Duât	Yüzde 60
Târîh-i İslâm, Târîh-i Düvel-i İslâm	Yüzde 60
Takvîmü'l-Büldân (Coğrafya)	Yüzde 60
Târîh-i Umûmî (Kadîm ve Cedîd)	Yüzde 60
Milel ve Nihal (Edyân ve Cem'iyât-ı dîniyye târîhi de buna dâhildir)	Yüzde 50
Usûlü'l-Kavânîn, Hukūku'd-Düvel, Durûbü'n-Nizâm	Yüzde 40
Mantık	Yüzde 40
[241] Münâzara ve Âdâb-ı Bahs	Yüzde 40
Sünenü'l-İctimâ' (Kavânîn-i İctimâ'iyye)	Yüzde 50
Kavânîn-i Kâinât (Sünenü'l-Kâinât)	Yüzde 40
Riyâziyât (Hesâb, Cebir, Hendese, Hey'et)	Yüzde 50
Fünûn-ı Arabiyye	Yüzde 50
Edebiyât-ı Arabiyye Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye	Yüzde 60
Avrupa Lisânı (El-Lügatü'l-Avrûbiyye)	Yüzde 60
Elsine-i sâire	Yüzde 30
Kānûnu's-Sıhha (Hıfzu's-Sıhha)	Yüzde 50
İktisâd	Yüzde 50
Hat ve Resim	Yüzde 30

Yetmiş üçüncü madde: Birinci sınıfın imtihân-ı ahîrinde muvaffak olana "Şehâdet-i İlmiyye-i Âliyye" i'tâ edilir ve bunda "Mürşid" diye telkīb olunur. Bu şehâdet; sâhibini müslümanları va'z u ta'lîm ile irşâda ve ed-Da'vetü ve'l-İrşâd Cem'iyeti'nin "Dârü'd-Da'veti ve'l-İrşâd"da bulunan Duât sınıfından mâadâ sâir medârisinde tedrîse ehil kılar.

Yetmiş dördüncü madde: İkinci sınıfının imtihân-ı ahîrinde muvaffak olana "Şehâdet-i İlmiyye-i Ulyâ" i'tâ edilir ve bunda "Dâî İla'llâh" diye telkīb olunur. Bu şehâdetnâmeye sâhib olan; İslâm'a da'vet ve İslâmiyet'i müdâfaa, ve Dârü'd-Da'veti ve'l-İrşâd'ın sınıf-ı a'lâsında ve Cem'iyet'in diğer medârisinde tedrîs ehliyetini ihrâz eder.

Yetmiş beşinci madde: "Dârü'd-Da've"den şehâdet-i 'âliyye ve ulyânın her ikisini hâiz olanlar, dâr-ı mezkûrda ve Cem'iyet'in medâris-i sâiresinde ta'lîm husûsunda diğerlerine tercîh olunurlar ve Cem'iyet'te a'zâ-yı âmileden olurlar.

Yetmiş altıncı madde: Bu iki şehâdetten birinin imtihânında bazı dürûsdan ehliyet-i matlûbeyi gösteremeyerek muvaffak olamayanlar hakkında Dârülfünûn Hey'eti, ehliyet gösteremediği dersden sene içinde imtihânının iâdesine ve muvaffak olamadığı senenin bütün derslerinde hazır bulunarak sene nihâyetinde o sene talebesiyle tekrar imtihâna dâhil olmakla mükellef olmasına karâr verebilir.

İkinci defada da muvaffak olamazsa muvaffak olamadığı dersden tekrar imtihân olunmak üzere az müddet ta'yîn olunur, üçüncü defada da muvaffak olamayınca şehâdetnâmeden mahrûm olur.

Bu imtihân şehâdet-i ulyâ imtihânı ise şehâdet-i 'âliyye sâhibi o sınıf mürşidinden olmakla kalır. Yok şehâdet-i 'âliyye imtihânı ise kısm-ı leylîden ihrâc olunur. Bu halde nehârî talebe ile beraber ikinci sınıfın bazı yahud bütün derslerine devam edebilir ve o nevi' talebe ile imtihân olunabilir.

Yetmiş yedinci madde: Leylî talebeden biri şehâdetnâme imtihânlarından mâadâ olan sene nihâyeti imtihânlarında bazı derslerinde ibrâz-ı ehliyyet etmemek ve bazılarında etmek sûretleriyle muvaffak olamazsa Dârülfünûn Hey'eti; bütün o sene derslerini iâde etmesine ve muvaffak olamadığı imtihânlar üçü tecâvüz etmediği halde sene-i 'âliyyeye dâhil olmadan evvel ve ders-i mezkûrdan tekrar imtihân vererek muvaffak olduğu halde sene-i tâliyyeye karâr verilir, muvaffak olamadığı halde Dârülfünûn Hey'eti, kısm-ı leylîden ihrâca karâr vermekle bütün sene derslerini tekrar iâde etmesini kabûl etmek arasında muhayyerdir.

Bir şâkird; bir sene derslerini iki defadan ziyâde iâde edemez.

Yetmiş sekizinci madde: Sû'-i ahlâk veya serkeşlik dolayısıyla olmayarak kısm-ı leylîden ihrâc olunanların; kısm-ı nehârîye kabûlleri câizdir.

Yetmiş dokuzuncu madde: Sûret-i mutlakada son sene imtihânlarında şâkirdândan biri hastalanır veya diğer bir mâni'-i ızturârîye ma'rûz kalırsa Dârülfünûn; mezkûr şâkirdi bulunduğu senenin yukarısında senenin derslerine şurû'[1] olunmadan evvel imtihân etmekle, o senenin bütün derslerini iâdeye lüzûm göstermek arasında muhayyerdir.

Sekseninci madde: Bazı ulûmun imtihânlarında, muvaffakıyet ve bazılarında adem-i muvaffakıyyet gösterenlere Dârülfünûn'un muvaffak olduğu derslere hâs olarak bir şehâdetnâme i'tâ etmesi câizdir. Hitâbet de ulûm gibidir, bunda hâiz-i ittifâk olanlara buna dâir şehâdetnâme verilir.

[1] Metinde (مشروع) şeklinde yazılmıştır.

Hâtime

Seksen birinci madde: Dârülfünûn Hey'eti'nin re'yini aldıktan sonra olmak şartıyla Cem'iyet Meclis-i İdâresi; bütün a'zâsının üç rub'unun ittifâkıyla işbu nizâmnâmenin ahkâmını ta'dîl edebilir.

İNSÂFA DA'VET

Trabzon'dan idârehânemize çekilen telgrafdır.

Ey ihtirâsât-ı şahsiyye yüzünden vatanı izmihlâle doğru sürüklemeden lezzet alan zevât-ı ma'lûme! Hazret-i Pâdişâhın âmâline vatanın ihtiyâcâtına milletin efkârına muhâlif olarak ortalığı velveleye vermekten artık vazgeçiniz. Mukaddesât nâmına herşeye taarruz ettiğiniz artık illallâh. Keyfiniz için vatanımızın felâket-i hâzırasına karşı lâkayd kalmayacağımızı şiddetle ihtâr ve bu hâlin devamını vatana ihânet addederiz. Fitne uykudadır, uyandırana la'net olsun.

Müftî Hâmid, Ulemâdan Süleyman, Katolik Murahhasası Kuçuryan, Belediye Reisi Vekîli Mustafa, Tüccârdan Ahmed, Debbâğlar Şeyhi tüccârdan Rif'at, Esnâf Kethüdâsı, Tüccârdan Sabri, Tüccârdan Hurşîd

[242] CENÛBÎ AFRİKA İSLÂMLARININ MİTİNGİ

İngiltere'nin Cenûbî Afrika müstemlekâtından Natal ahâlî-i İslâmiyyesi Teşrîhisânî'nin on birinci akşamı câmi'-i şerîfde toplanarak edâ-yı salâttan sonra halîfe-i zî-şânları Sultân Mehmed Hân-ı hâmis hazretlerinin izdiyâd-ı ömr ü ikbâl-i şâhâneleri, ordu-yı Osmanî'nin tevfîkāt-ı İlâhiyyeye mazhariyyeti ve Hükûmet-i Osmaniyye'nin i'lâ-yı şân ü şevketi hakkında ed'iye-i mefrûza tilâvet etmişlerdir. Ba'dehû Hilâl-i Ahmer Cem'iyyeti Reisi David Muhammed tarafından bir nutk-ı belîğ îrâd olunarak İtalyan asâkiri tarafından müdâfaa-i nefsden âciz olan kadın ve çocuklara karşı revâ görülen harekât-ı vahşiyâneyi takbîh ve teşnî' ve kendine medenî sıfatını veren bir millet tarafından bu gibi barbarlıklara karşı izhâr-ı nefret ve la'net ederek demiştir ki:

"Bu miting İtalya asâkiri tarafından Trablus'da bî-günâh etfâl ü nisvâna karşı mezâlim icrâ kılındığına dâir neşrolunan haberleri la'net ü infiâl ile okumuş olduğundan kendine bi-gayri hakkın sıfat-ı medeniyyet isnâd eden bir millet tarafından icrâ kılınan bu vahşetleri bütün kuvvetiyle tel'în eder."

Abdullah Hacı Âdem mûmâ-ileyhin beyânâtını te'yîd edip kadın, çocuk ve ihtiyârların hayatı mazhar-ı himâye olmak her din ve mezhebce matlûb u mültezem olduğu halde Hıristiyan olacak İtalya asâkirinin bu esâs u kavâid-i insâniyye hilâfına hareket-i cinâyetkârânede bulunduklarını makām-ı tenfîr ü tel'înde beyân eylemiştir.

Mister Âdem Muhammed asâkir-i Osmaniyyenin şecâat ü besâletinden, intizâm u mutâvaatından, meşâkk u mezâhim-i seferiyyeye karşı sabr u tahammülünden uzun uzadıya bahisle muhârebede şehîd olanların dul ve öksüz çocukları nâmına iâne cem'ini teklîf eylemiştir.

Bâlâdaki nutuklar kemâl-i dikkatle istimâ' kılınmış ve Hükûmet-i Osmaniyye'nin muzafferiyet ve muvaffakiyeti hakkında tekrar ed'iye-i lâzıme yâd olunarak ictimâa hitâm verilmiştir. Mekke-i Mükerreme ahâlîsinden Seyyid Muhammed Sıddîk bin Abdillah ve Hindistan'da kâin Surat şehri ahâlîsinden Abdülkādir Edrûsî hâzırûna mensûb oldukları dîn-i celîle ve halîfe-i a'zamlarına karşı mükellef oldukları vezâifi ta'dâd u tezkâr eylemiştir.

Durban Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Kâtibi Osman Ahmed nutkunda demiştir ki: "Biz burada Trablus'daki din kardeşlerimizin İtalya vahşîleri tarafından zebh olunduklarına karşı şiddet-i infiâlimizi izhâr etmek ve meydanda hiçbir sebeb olmadığı halde i'lân-ı harb eden ve hattâ i'lân-ı harb etmezden harekât-ı harbiyyeye de başlayan İtalya'ya protesto eylemek üzere burada toplanmışız. İtalyanlar tarafından 400 Arab'ın müsellah olduğunu gazetelerde okuduğumuz sırada buna inanmak istemedik ve mübâlağaya haml ettik. Fakat bu bâbdaki haberler bugün bî-taraf menâbi'den teeyyüd ettiğini nefretle müşâhede ediyoruz. İtalya'nın bu gibi harekât-ı adâlet-şikenâne ve şenâatkârânede bulunduğundan dolayı kalbimiz hakîkaten parçalanıp İngiltere'de birçok erbâb-ı insâf ve ashâb-ı insâniyyet tarafından bu harekât-ı mezbûhâneye karşı protesto mitingleri tertîb olunduğunu maa'l-memnûniyye haber alıyoruz. Şimdi milyonlarca tebea-i İslâmiyyeye mâlik olan İngiltere kralı ve Hindistan imparatorunun şefâat ve tavassutunu istirhâm etmek bize terettüb eden vezâif cümlesindendir. Türkiye'de bulunan Hilâl-i Ahmer Cem'iyyeti'ne yardım etmek üzere bir iâne komisyonu teşkîl ettiğimiz ma'lûmunuzdur. Bu komisyon teşebbüsünde fevkalâde muvaffakiyete mazhar olmuş 1600 lirayı mütecâviz bir meblağ cem' ederek Yuhannesburg Başşehbenderi Ohannes Bey ma'rifetiyle 1150 lira Dersaâdet'e gönderilmiştir. Umûm İslâm cem'iyyetleri bu vâdîde sarf-ı mesâî ediyorlar ve edeceklerdir."

TÜRK YURDU

Türk Yurdu arkadaşımızın ikinci sayısı çıktı. Birinci sayısının iki defa basıldığı halde nüshasının pek az kalışı kāri'lerimize ayrıca tavsiyeden bizi müstağnî ediyor. İkinci sayısında İzzet Ulvi Bey'in *Türk Masalları* okunup ağlanacak *Türk Yurdu* levhalarındandır. Siyâset kısmında "Büyük Millî Emeller"in mâba'di ile Ahmed Agayef Bey'in mutlak her müslüman Türk tarafından okunulacak "Türk Âlemi" var. İktisâd kısmında şimdiye kadar daha hiçbir mec[m]ua ve cerîdemizin bahsetmediği Türk esnâfın hâline nüfûz edilmek istenili[y]or. Bu teşebbüs bilhassa câlib-i dikkattir. İkinci sayıyı tezyîn eden makālelerden birisi de Türklerin büyük muharriri İsmail Bey Gaspirenski'nin Türk–Rus mukārenetine âid mühim makāleleridir.

Büyük kıt'ada 32 sahîfelik bu mecmuanın fîâtı ancak altmış paradır. Abone bedeli altı aylığı 16 kuruş, seneliği 30 kuruş olup muallim ve müteallimlere yüzde on tenzîlât yapılır.

TASHÎH

[Burada "Tashîh" başlığı altında düzeltmeler yer almaktadır. Tashihler yerine işlendiğinden buraya alınmamıştır.]

(Matbaa-i Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

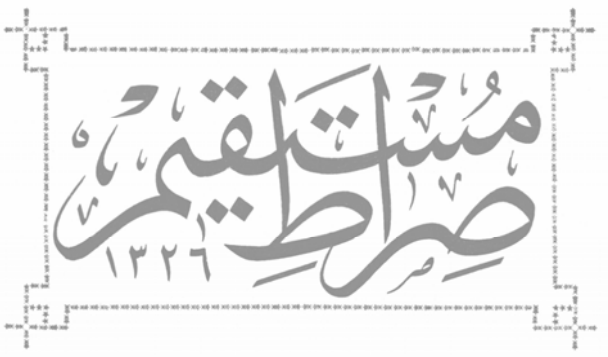

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

21 Aralık 1911 30 Zilhiccetüşşerîfe 1329 Perşembe 8 Kanûnievvel 1327 **Yedinci Cild - Aded: 172**

VAHDET-İ VÜCÛD

– 12 –

Nitekim İmâm-ı Gazzâlî *İhyâü'l-Ulûm*'unda "Vücûd-ı mümkin daima hâliktir" yani ma'dûmdur demiştir. Hazret-i İmam *Mişkâtü'l-Envâr* ünvanlı eserinde de "Hazîz-i mecâzdan mertebe-i hakīkate irtikā eden urefâ âlem-i vücûdda Cenâb-ı Hak'dan gayrı mevcûd olmadığını, ondan başka ne varsa hepsinin hâlik, yani ma'dûm hükmünde bulunduğunu ıyânen görmüşlerdir. Eşyânın in'idâmı bir zamana muallak değildir. Belki eşyâ ezelen ve ebeden ma'dûmdur" diyor. Akıl vehle-i ûlâda hazret-i imâmın: Cenâb-ı Hak'dan gayrı mevcûd yoktur sözünden bizim mevcûd nâmını verdiğimiz eşyâ-yı hâriciyyenin kâffesi Allah'dır gibi ma'kûs bir ma'nâ çıkarabilir. Halbuki Gazzâlî'nin bu sözden maksadı bu ma'nâ olmadığını söylemek bile zâiddir. Onun bu sözünden maksadı bizim mevcûd nâmını verdiğimiz şeylerin kâffesi hakīkatte ma'dûm hükmündedir. Âlemde Cenâb-ı Hak'dan başka mevcûd-ı hakīkī yoktur demektir.

Fıtratın nâdir yetiştirdiği havârık-ı ma'rifetten Gelenbevî İsmail Efendi merhûm, *Celâl Hâşiyesi*'nde (قوله وقال فى المكوة الانوار...الخ) ibâresini tahşiye eylediği sırada İmâm-ı Gazzâlî'nin bu sözü vahdet-i vücûda dâirdir diyerek şu meâlde idâre-i lisân ediyor. Bu mezhebin (yani vahdet-i vücûdun) hülâsası şudur:

"Hakīkatte mevcûd, zihinde vücûd kendisiyle kāim olan şeye ıtlâk olunur. İster o vücûd –hükemânın vâcib, Eş'arî'nin hem vâcib hem mümkün hakkındaki i'tikādları vechile– o şeyin zâtından müntezi' olmakla zâtının aynı, ister cumhûr-ı mütekellimînin zehâbları üzere zâtı üzerine zâid bir vasıfdan müntezi' olmakla zâtının gayrı olsun.

Hazîz-i mecâzdan mertebe-i hakīkate irtikā eden mutasavvıfe bu ma'nâ i'tibâriyle Allahü teâlâdan başka bir mevcûd-ı hakīkī olmadığını şükûk ü şübühâttan gayr-ı hâlî olan nazar tarîkıyla değil, belki bedâhet tarîkıyla müşâhede eylemişlerdir. Mümkinâta mevcûd ıtlâkı alâka-i mazhariyyet i'tibâriyledır. Zîrâ bazısı Vâcib teâlâ ile bazısı mümkinât ile kāim müteaddid vücûdlar yoktur. Yalnız bir vücûd vardır ki o da Cenâb-ı Hak'dır. Mümkinât mevcûddur demek vücûd onlarla kāim demek değildir. Mümkinâtın, hakīkati kendi zâtından ibâret ve kendi zâtıyla kāim olan Vâcib teâlâya bir nevi' teallukla intisâbları demektir. Bu tealluk Cenâb-ı Hakk'ın a'yân-ı sâbiteye tecellîsi ânında hâsıl olur; a'yân-ı sâbite de kâbız, bâsıta, rahîm, kāhir gibi esmâ'-i mütekābile-i ilâhiyye iktizâsınca mütehâlifü'l-isti'dâd olan suver-i ilmiyye-i ilâhiyyedir.

Bu tecellinin nasıl vukū' bulduğunu Allah'dan başka kimse bilmez. Zât-ı vâcib için lâzım ve isti'dâd i'tibâriyle mütehâlif olan a'yân-ı sâbite tecelliyât-ı ilâhiyyenin mezâhiridir. Cenâb-ı Hakk'ın zâtı ve sıfâtı o mezâhirin isti'dâdları vechile onlarda zuhûr ederek isti'dâdların tehâlüfünden dolayı mevcûdât-ı mütehâlife sûretinde nümâyân olur. İmdi tekessür, isti'dâdâttan neş'et eder. Meselâ bir çok âyîneler olur. Onlara bir adamın hayâli akseder. Âyînelerin isti'dâdına göre o adam kiminde eğri, kiminde doğru, kiminde enli, kiminde boylu, kiminde küçük, kiminde büyük görünür. Halbuki hayâli âyîneye akseden adamda bu evsâf ve a'râzın biri **[244]** yoktur. Vücûd-ı hakīkī bir olmakla beraber tecellî esnâsındaki zuhûruyla mümkinât-ı mevcûde üzerine münbasıt olur.

Fakat mümkinât ile ihtilât ve onlara hulûl etmez; bu tealluk bâkī kaldıkca alâka-i mazhariyyet i'tibâriyle o şeye mecâzen mevcûd denir; tealluk münkatı' olduğu anda ne hakīkaten ne de mecâzen mevcûd ıtlâk olunamaz.

Mümkinât-ı mevcûde, tecellîye mazhariyet şartıyla a'yân-ı sâbiteden ibâret olup kendileriyle kāim vücûdları yok-

tur. Binâ-berîn onlara hakîkaten mevcûd ıtlâk olunmaz; onlar ezelen ve ebeden ma'dûmdurlar, işte bundan dolayı a'yân-ı sâbite râyiha-i vücûdu şemm etmemiştir, denilmiştir.

Vahdet-i vücûd ile sofistâî mezhebi beyninde iki vechile fark vardır. Sofistâîler vâcib olsun, mümkün olsun alâ ıtlâk vücûdu münkirdirler. Mutasavvıfe vücûd-ı vâcibi inkâr etmezler; belki vücûdu ona hasr u tahsîs ederler. İkinci farka gelince mutasavvıfe mümkinâtın vücûdunu zevât-ı mümkinâta kıyâs i'tibâriyle inkâr ederler zât-ı vâcibe kıyâsen inkâr etmezler onlar mümkinâttan bir şey mevcûd değildir demezler mevcûd olan bir mümkünün vücûdu kendi vücûdu olmayıp belki başka bir mevcûdun o mümkünde zuhûr eden vücûdudur derler. Sofsataîye her sûretle münkir-i vücûddur. Mutasavvıfe bu mezheb hakkında: Aklın mâ-verâsındadır; hakîkatine ancak keşf ile vusûl mümkündür; keşfin akla nisbeti de aklın vehme nisbeti gibidir, demişlerdir. İmâm-ı Gazzâlî buna işâretle: İlm-i zâhiri Tûr-ı akıldan baîd bir şey görmek mümkün olmayan alçak bir yere benzediyor; hattâ Tûr-ı akıldan baîd olan o şeyin rü'yeti için evâsıt-ı ilm-i bâtını bile kâfî görmüyor. Emr-i rü'yeti ilm-i bâtının müntehâsıyla meşrût kılıyor. Gazzâlî urefâ-yı ümmetin hâlini gâyet uzak bir yerde olan bir şeyi iyice görmek için bin türlü müşkilât ile yüksek bir dağın tepesine çıkan kimsenin hâline teşbîh ve ilm-i zâhiri mecâz ile tavsîf ediyor. Zîrâ alâka-i mazhariyyet i'tibâriyle mümkinâta mecâzen mevcûd ıtlâk olunduğu halde ilm-i zâhir erbâbı ilm-i bâtın ehlinin hilâfına olarak mümkinâta mevcûd ıtlâk eylemektedirler. Bu mezhebe göre hâlik hakîkaten ma'dûm ma'nâsınadır onda aslâ mecâz yoktur. Böyle olması tecellî ile hâsıl olan teallukun inkıtâından dolayı târî olan ademi istilzâm etmez.

Erbâb-ı hakîkatin i'tikâdına göre zâten ma'dûm olan eşyâya nasıl adem târî olabileceği hakkında vârid olan i'tirâz yukarıki kayd ile mündefi' olur. Mebhas-ı vücûda âid diğer bir mezheb daha vardır ki öteki gibi ihâta-i akliyyeden hâric değildir. Sâhib-i makāsıdın muhtârı olan mezheb de budur. Bu mezhebe göre mevcûd gibi vücûd da çoktur; yalnız sâlik bir mertebeye vâsıl olunca nazarında vücûd mümkinât ve belki kendi vücûdu bile muzmahil olur."

Ferid

* * *

İSLÂMİYET'TE CİHÂD

Dersaâdet'de Ermenice münteşir *Azadamard* gazetesinin 25 Teşrînievvel sene 327 târîhli nüshasının "Hem fâidesiz hem muhâtaralı" ünvanlı başmakalesi vatan-ı Osmanîde bir kütle-i müttehide-i müdâfaa hâlinde bulunan akvâm-ı Osmaniyye arasında bir tefrika-i dîniyye tarafdârı bulunduğunu bize bildirmekte ve bu sarîh tarafdârlığın bilhassa resmî bir gazete lisânından işidilmesi efkâr-ı Osmaniyye üzerinde garîb bir teessür ü teessüfü mûcib olmaktadır. Binâenaleyh makāle-i mezkûreyi fıkra fıkra aynen yazarak hissiyât-ı Osmaniyyeden mahrûm olduğunu gösteren bu zavallı vatandaşa Osmanlılığın kendisinin hayâl ettiği fikr-i taassubdan pek âlî olduğunu bildirmek isterim:

Bakınız koca Osmanlı gazetesi ne diyor:

"Matbûâtta ve erkân-ı idâre mehâfilinde cihâd yahud muhârebe-i dîniyye hakkında muhtelif şâyi'alar deverân etmektedir. Senûsîlerin şeyhi İtalyanlara karşı i'lân-ı cihâd etmiştir. Kumlu beyâbânlarda serseri dolaşan bir Arab kabîlesi şeyhinin şu fevkalâde fâidesiz ve tehlikeli hareketinden dolayı Osmanlı hamiyetperverânından bazıları izhâr-ı mesrûriyyet etmektedirler."

Azadamard cihâd; yahud muhârebe-i dîniyye ta'bîrinden acaba ne anlıyor? Bu ta'bîrden tevahhuş ettiğine göre eğer müslüman olanların birleşerek müslüman olmayan her kavim ve her millet üzerine ale'l-ıtlâk icrâ-yı muhâsemât ve muhârebât etmesi gibi bir ma'nâ telakkī ediyorsa bu ma'nâ, böyle bir harb-i dînî İslâmiyet'de mevcûd değildir. İslâmiyet'in henüz tulû' ettiği zamân-ı saâdette ve edvâr-ı evvelîninde bile hükûmet-i İslâmiyye bir çok gayr-ı müslim akvâm ile hâl-i harbde bulunurken yine bir çok gayr-ı müslim hükûmetler ile de hâl-i sulh ve i'tilâfda idüğü târîhen müsbettir.

Misâl olarak arzedeyim ki hattâ zamân-ı sa'd-iktirân-ı Nebevîde hizb-i müslimîn o vahşî müşrikler ile uğraşırlar iken bir tarafdan da Rumlar ile Sâsânîler arasında muhârebât devam etmekte ve Rumların Sâsânîler üzerine galebesi beyne'l-müslimîn mûcib-i sürûr u şâdmânî olarak bu bâbda bir âyet-i celîle-i Furkāniyye bile şeref-nâzil olmakta idi.

Asr-ı ashâbda Sâsânîler ile muhârebe olunurken Rumlardan bir çokları ordu-yı İslâma iltihâk ederek meydân-ı harbe atılmış ve İslâmiyet bu iltihâka mâni' olmamıştır.

Azadamard'ın tahayyül ettiği o taassub Dîn-i İslâm'a evvel ve âhir aslâ girmemiş ve belki İslâmiyet taassubu kırmak için teessüs etmiştir.

O taassubun âlem-i Hıristiyanî arasında şiddetle hükümrân olduğu zamanlarda umûm Avrupa hükûmât-ı Hıristiyâniyyesi Hıristiyanlık nâmına birleşip de İslâmiyeti gûyâ batırmak üzere memâlik-i İslâmiyyeye akın ettikleri milyon milyon Ehl-i Salîb ordularına karşı bile İslâmiyet i'tidâlini gayb etmemiş, o muhâcimlerin ancak ayak basdıkları yerlerin müslümanları o vahşetlere karşı insâniyet dâiresinde müdâfaât-ı meşrûada ve gālib olduğu düşmanlarına bile rahm ü şefkatle muâmelede bulunmuş ve İslâmiyet'in mahvına azm eden bu ittihâd-ı **[245]** Hıristiyanî esnâsında bile müslümanlar kendi içlerinde bulunan tebaa-i Hıristiyâniyyeye zerre kadar haksızlığı revâ görmemiştir.

Ne hâcet! En vâzıh ve en müfrit bir misâldir ki garbda müslümanlar hakkında engizisyonların, vahşî canavarlarca bile tecvîz olunamayacak vahşetlerin icrâ olunduğu, İslâm nâmına bir ferd bırakılmadığı bir sırada şarkta en kuvvet ü şevketiyle hükümrân olan devlet-i İslâmiyye memâlikinde hıristiyanlar kemâl-i refâh ü itmînân ile oturmakta ve hattâ biz o derecesini tecvîz etmezsek de bir çok hıristiyan hükûmetlerine fevka'l-hukūk imtiyâzlar, kapitülasyonlar verilmekte idi.

Azadamard İslâmiyet'te olmayan, kendi hem-dîninin gayrıyı mutlakā mahva mevzû' olan bir cihâd tahayyül ediyorsa böyle bir cihâdın matbûâtta ve mehâfil-i Osmaniyyeden hangisinde mevzû'-ı bahs olmuş olduğunu irâe ve isbât etmesi lâzımdır. Bize kalırsa *Azadamard*'a bu fikr-i taassub,

kendi memleketi olan Osmanlı toprağından değil, bayraklarına papalarının tesbîhini asan cihâd-ı Hıristiyanî i'lân eden İtalyanlardan in'ikâs etmiştir.

Senûsîler ve sâir Trablus ve civarı Arabları –ki bugün bir uzv-ı mühimm-i Osmanînin pençe-i gadr-ı düşmandan tahlîsine hayatlarını her varlıklarını fedâ ediyorlar– bunlara kıyâmete kadar medyûn-ı şükrân olmak; vücûdlarında bir lokma Osmanlılık gıdâsı olan, vicdânlarında zerre kadar bu toprağa meyl ü muhabbetleri bulunan her Osmanlının ve hattâ canavarcasına vâki' olan İtalya muhâcemâtına insanca müdâfaayı elbette tasvîb etmesi lâzım gelen her ecnebînin lâzıme-i zimmeti iken o vatan müdâfi'lerini tezyîf ü tahkîre cür'et eden sâhib-i makāleye, Osmanlı değil, hattâ ecnebî bir insan bile değil, ancak bir İtalyan demelidir.

Siyâsî *Azadamard* görünüz daha neler yazıyor:

"Serseri bir kabîle reisinden siyâsî dûr-endîşlik beklenilemez. Fakat Dersaâdet'deki mehâfil-i siyâsiyyeden erbâb-ı vukūf u tefekkür olan zevât-ı hamiyetperverândan azıcık dûr-endîşlik ve ihtiyât beklemekte behemehâl hakkımız vardır. Fâidesiz ve muhâtaralı evhâm ü hayâlâtı meydana atıp da bu bedbaht memleketin mukadderâtıyla oynamakta onların hiçbir hakk u salâhiyeti yoktur. Cihâd, yahud muhârebe-i dîniyye fikrini meydana atmak değil, ondan bahsetmek bile câiz değildir. Zîrâ fâidesiz olduktan mâadâ, bâ-husûs tehlikeden de[1] hâlî değildir."

Ey sâhib-i makāle! "Cihâd" gibi ıstılâhât-ı şer'iyyeden olan bir kelimeyi yazacak ve onun medlûlünden bahsedecek isek o ıstılâhâtın me'hazı, mevkii olan "ilm-i celîl-i fıkh"-dan azıcık olsun okumak, anlamak veya ma'nâsını bilmediğin kelimeden bahsetmemek lâzımdır.

Cihâd– Müslüman olmayanları mutlaka öldürmek, mahvetmek için değildir.

Cihâd– Dînin, vatanın, milletin i'tilâsı ve tecâvüzâttan muhâfazası için dînin emrettiği bir muhârebedir ki bir çok şerâit-ı insâniyyet ve müsâlemetkârâneye tâbi'dir. Ma'rûz-ı tecâvüz olan bir vatanda elbette din de hissedâr-ı ziyâ' olur. Bunun için bütün avâmil-i medeniyye ve vataniyye miyânında din ile daha ziyâde mütehassis olan bir kısım halk da dînin emrettiği cihâd kelimesiyle urûk-ı hamiyyet-i vataniyyeleri tahrîk olunmak isteniliyor. Ve binâenaleyh matbûât-ı Osmaniyyeden bazılarında "cihâd" ta'bîri de arada sırada isti'mâl olunursa büyük bir hatâ mı edilmiş olur?..

Bir müslüman anâsır-ı sâire ile oturdukları vatana karşı edilen tecâvüzden dolayı müdâfaaya şitâbân olur ve bu müdâfaasını cihâd ta'bîriyle dîni dahi kendisine emretmekte bulunursa bu müslümanın bu azm-ı mücâhidânesi âlem-i insâniyyet ve medeniyyet nâmına tahtıe mi olunur?

Muharririn hayâl ettiği bir taassub Senûsîlerden ve Osmanlılardan ziyâde İtalyanlara atfedilmek lâzım gelir ki tevsî'-i memâlik için kendisine daha yakın, istîlâsı daha sehl olan Yunanistan ve sâire gibi bir Hıristiyan hükûmetine câiz ise tecâvüz etmeyip de kendisine ırken hiç münâsebeti olmayan ve muvaffakiyeti yüzde bir derecede müstahîl olan Trablusgarb'a tecâvüz etmiştir.

Muharrir cenâbları:

"Bu fikir el-yevm vatan-ı umûmî uğrunda fart-ı gayretle çalışmakta olan Rumların, Ermenilerin, Bulgarların ve sâir Hıristiyan ahâlîlerinin tereddüdünü intâc edecektir" diyor.

Müslümanlar cihâd ta'bîrinden gayr-ı müslim ve kendisine gayr-ı mütecâviz devletlere ve kendi vatandaşlarından olan gayr-ı müslimlere karşı tecâvüz ma'nâsı kat'iyyen olmadığı halde yalnız cihâd ta'bîrini isti'mâl edenler mi, yoksa bu ma'nâyı işrâb eder sûrette tevcîhât-ı muzırrada bulunanlar mı anâsır-ı Osmaniyye arasına bürûdet ilkā eder?... Düşünmelidir.

Vatan-ı Osmanîyi tecâvüzât-ı ecnebiyyeden kurtarmak için İslâmiyet müslümanları cihâd ta'bîriyle müdâfaaya da'vet ettiği gibi Osmanlılık dahi hem müslümanları ve hem de anâsır-ı sâire-i Osmaniyyeyi vatan, menfaat nâmına livâ-yı Osmanî altına da'vet eder. Rumların, Ermenilerin, Bulgarların dîn-i mahsûsları dahi bu müdâfaa-i meşrûaya iştirâkten, bu da'vet-i müşterekeye icâbetten kendilerini men' etmez, zannederim. Çünkü onların dahi kavmiyet ve menfaatleri, din ve mezhebleri İtalyanlardan ziyâde Osmanlılar arasında mahfûz olur ve olmuştur. Anâsır-ı gayr-ı müslime-i Osmâniyye dahi bunu takdîr ederler zannederim. Ancak *Azadamard* ve hem-efkârı bazı müstesnâları enzâr-ı Osmaniyâna arzetmek isterim ki bunlar ordu-yı Osmanî arasında Trablus'da bulunsalardı acaba silahı Senûsîlere mi, yoksa İtalyanlara mı atacaklardı?..

Ey muharrir,

"Avrupa "sosyalist" cem'iyetleri tarafından İtalya'nın aleyhinde Türkiye'nin lehinde olarak mitingler akd ve nümâyişler tertîb ve icrâ edilmektedir. Bu ahvâl muhârebe-i hâzıranın diyânet ve kavmiyete müteallık hiçbir mâhiyeti olmadığına delâlet etmiyor mu?" diyorsunuz.

Evet sosyalistler ve sâir insâniyet ve medeniyet hâdimleri elbette iyi takdîr ediyorlar. Onlar ecnebî iken sizin gibi fart-ı taassuba tâbi' olup muzır ma'nâlar aramıyorlar.

"Şu sırada akd-i musâlaha temâyülâtında bulunan düvel-i muazzama cihâd hakkındaki **[246]** sözleri işidip de kendileri de Hıristiyanlık nâmına İtalyanlara muâvenet etmeye kalkışacak olurlarsa…"

Diye endişe etmeyiniz. Biz henüz ortada Müslümanlık Hıristiyanlık kavgası görmüyoruz ve Avrupa da görmemek lâzım gelir. Sizin gibi kej-bînler var ise onlara karşı da [2](الحَقّ يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى عليه) deriz.

Ey *Azadamard*! Cür'et-i taassubkârânenizi o derece kabardarak diyorsunuz ki:

"Yirminci asırda cihâd âdetâ bir hamâkattir. Çünkü sancak-ı şerîf, ed'iye-i dîniyyeye istinâden krup toplarıyla, mitralyözlerin karşısına çıkılamaz."

Evet, sizin kāil olduğunuz ma'nâya göre cihâd, bu asırda değil, her asırda hamâkattir. Cihâd-ı İslâm ise öyle de-

[1] Metinde (تهلكه ده دن) şeklinde yazılmıştır.

[2] (الإِسْلاَمُ يَعْلُو...) şeklinde, Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Cenâiz, 79.

ğildir. Ale'l-husûs İslâmiyet ma'neviyâta mu'tekid ve müstenid olmakla beraber maddeten i'dâd-ı kuvvet ve ihzâr-ı esbâb-ı şevket ile âmirdir.

Bugünkü müslümanların hâl-i za'f ü inhıtâtı ise İslâmiyet'in îcâbından değil, İslâmiyet'e tamamen i'tisâm edilememekten münbaisdir.

İnşâallâh sizin gibi dosttan, düşmandan ma'kūl gayr-ı ma'kūl işittiğimiz serzenişler, ma'rûz bulunduğumuz felâketler ve hakāretler bizlere bir ders-i ibret olur da medeniyet-i hakīkiyye ve insâniyet-i mahzâ demek olan İslâmiyet'e dört el ile sarılırız. Ve mina'llâhi't-tevfîk.

Sivas'da: Selim Efendizâde

Mustafa Takī

MÜSLÜMANLARIN ZA'FI DÜŞMANLARINA CÜR'ET VERDİ AVRUPA'YI DEVR-İ VAHŞETE RÜCÛ' ETTİRDİ

Edvâr-ı sâlifede cihânı serâpâ istîlâ eden zulm ü i'tisâfı, çirkâb-ı şenâati ref' u nez' edip o sâha-i vesîa-i vahşeti bir dâr-ı adâlet ü medeniyete tahvîl eden, mehâbet ü şecâat-i âdilânesiyle bütün küre-i arzı lerze-nâk eyleyen İslâmiyet şimdi o vahşetin o cinâyetin, o şenâatin o zulm ü i'tisâfın kurbanı olup gidiyor. Halbuki İslâmiyet ahkâmına riâyet olunmak şartıyla her vakit zulm ü i'tisâfın savlet-i akūrânesini dâfi' ve bütün düşmanlarının muhâcemât-ı zâlimânesine mukāvemet kuvvetini hâmil ü câmi'dir.

Fakat İslâmiyet'in ahkâm-ı mübeccelesine adem-i riâyet bâdî-i izmihlâl ü nekbettir.

Târîh-i İslâmiyyet tedkīk olunursa şu hakīkat bütün vuzûhuyla tahakkuk eder.

Evvelce müslümanlar, bütün kâinâtta şecâate, necâbete, adâlete numûne olur, zulm ü i'tisâfdan, şahsî ihtirâsdan, nefs ü hevâya mütâbaâttan ictinâbla ma'âliyât ve ciddiyât ile iştigāl eyler, ahkâm-ı dîniyyeyi bütün an'anesiyle muhâfaza, İslâmiyet'i müdâfaa ve şân-ı mukaddes ve muazzezini i'lâ için bezl-i mâle fedâ-yı ser ü cāne şitâb eder ve bu uğurda ölümü pek şânlı ve tatlı görürler idi. Görürler idi de bütün kâinâtı emirlerine, hükümlerine râm etmişlerdi.

Şimdi gönüllerine dünya muhabbeti yerleşmiş, sefâhetin, behîmiyetin lezâiz-i fâniyye ve menhûsesine inhimâk etmiş, mühlike-i şehevâta dalmış, ahkâm-ı mübeccele-i İslâmiyet'ten inhirâf etmiş olduklarından mevti âr ü girye görüyor, her nevi' mezellet ü istihkāra râzî oluyor, nefislerindeki buhl kalblerine za'f, cebânet îrâs ettiği cihetle dîni, vatanı, milliyeti muhâfaza ve müdâfaa için fî sebîli'llâh mücâhededen kaçıyorlar ve bu sûretle evâmir-i ilâhiyyeye, ahkâm-ı İslâmiyet'e mugāyir ahvâl ü ef'âlde devam ettikce Allah'ın himâyesinden mahrûm kalıyorlar; işte bu fırsattan istifâde eden ve düşman-ı İslâm olan Avrupa, bütün ecânib, nâmûs-ı[1] beşeri tağyîrle asıl ma'nâsı saâdet-i beşeriyye olan medeniyeti, fi'len vahşet ve cinâyetle tavsîf ederek şu yirminci asırda Firavunlara, Nemrudlara, Neronlara, bütün azlem-i ibâda müsâbaka edecek derecede vahşetler, cinâyetler icrâsına yekdiğerini mahzâ İslâmiyet'i, âlem-i İslâm'ı mahv için bil-ittifâk edvâr-ı sâlife-i vahşeti olanca şiddetiyle iâde ettiler.

Koca bir İslâm memleketi olan Fas'ı eydî-i istîlâya aldılar, İran'ı taksîm için planlar, muâhedeler hazırlanıyor, Girid'i himâye bahânesiyle bi-gayrı hakkın zabt ettiler, oradaki müslümanların malını, canını, ırzını, nâmûsunu mahv için çalışıyorlar, Bosna ve Hersek'i gasb ettiler, oradaki nesl-i nezîhi tağyîre uğraşıyorlar. Rumeli-i Şarkī'yi aldılar. Bütün cevâmi' u mesâcid-i şerîfeye, bütün maâbid-i İslâm'a salîbler ta'lîk ettiler. Şimdi Makedonya'da Hıristiyâniyet'in terakkīsi için milyonlar fedâ ederek çalışıyorlar. Dağlar başına kiliseler mekteplerin açıyorlar, ikinci, üçüncü pederlerinin isimleri Muhammed, Ali, Hüseyin olanların şimdi esmâ'-i nasrâniyetle müsemmâ oldukları halde kendileriyle tevhîd-i mesâî etmelerine muvaffak olmuşlar. Geçende devletin başına bir gāile çıkaran Malisörlerin ekserisi işte bu kabîlden imiş.

İngiltere, Arabistan'ı, Cezîretü'l-Arab'ı istimlâke hazırlanıyor, Rusya yazik[?] Rus memâliki diye Kızılırmak'a kadar çizdiği harîtayı mektep çocuklarına gösteriyor ve öğretiyor, Avusturya Selanik'i memâliki kıt'asından addederek herkesden kıskanıyor. Afrika âlem-i İslâm'ını mahvetmek, Hilâfet-i İslâmiyyeye olan râbıtasını kat' eylemek için bugün bütün ecânib bil-ittifâk Trablus ve tevâbiini işgāl ettiler. Orada o bîçâre müslümanları cihân cihân olalı bir mislini daha görmediği vahşetler, cinâyetler, canavarlıklarla itlâf ü imhâ ediyorlar ve'l-hâsıl Şark Mes'elesi dedikleri fecîa bütün dehşetiyle kükreyip duruyor. Gözler görüyor, kulaklar duyuyor da hâlâ müslümanlar, Hazret-i *Kur'ân*'ın fermân buyurduğu hukūk-ı uhuvveti tepeleyerek beynlerinde şahsî ihtilâflar, tefrikalar îcâdıyla yekdiğerini ızrâr u imhâ eylemek, servet-i şahsiyyelerini, vatandan, dînden **[247]** ziyâde muhâfaza etmek, ölümden kaçmak, behîmiyeti beslemek, şahsî ihtirâsât ve menâfiini te'mîn etmekle uğraşıyor. Bu da yetişmiyormuş gibi içimizden bir takımı da Avrupa'nın insanı iğfâlde şeytânla müsâbaka eden yaldızlı yalancı medeniyetine aldanarak an'anât-ı dîniyyemizi terk ve Avrupa âdâtını kabûl ettirmek için çalışıp binâ-yı İslâmiyet'in tâ temeline su bağlamak istiyor böylelikle giriftâr olduğumuz şu ahvâl-i hevl-engîz hep kendi günâhımız âsârıdır. İşte delîli: Hazret-i Fahr-i Kâinât aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri buyuruyorlar ki "Ey cemâat-i müslimîn! Yaklaşıyor ki üzerinize düşmanlarınız taâm yiyen kimselerin yemek kabı üzerine ictimâ'ları gibi toplanacak her tarafdan hücûm edecektir. Bu da müslümanların azlığından değil o zaman ahkâm-ı dîniyyede mübâlâtsız, mekârim-i ahlâkıyyeden vâreste, ulûm u fünûndan bî-behre bulunmuş su üstündeki çör çöp gibi ehemmiyetten ârî olacaksınız ve böyle kuvvet ve kudretten, kıymet-i maddiyye ve ma'neviyyeden tecrîdiniz hasebiyle Allâhu azîmü'ş-şân düşmanlarınızın kalblerinden sizin havf ve mehâbetinizi kaldıracak bilakis sizin gönüllerinize bir za'f ilkā edecek ki o da dünyayı sevmek, ölümü sevmemekten neş'et edecektir."

[1] Metinde (قاموس) şeklinde yazılmıştır.

İşte müslümanların hâl ü mevkii şimdi bu merkezdedir. Ahkâm-i dîniyyede bu sûretle mübâlâtsızlık devam ederse kat'iyyen emîn olmalı ki netîce inkırâzdır.

Vatan ve din için mâlen, bedenen mücâhede bize farz-ı kat'î iken ağniyâmız vatan uğrunda mallarını vermekten, ulemâmız dînin muhâfazası için sarf-ı mesâî etmekten ictinâb ediyorlar.

Siyâset-i umûmiyyede müslümanların müttehiden sarf-ı mesâî etmesi ahkâm-ı dîniyyeden olduğu halde bütün ricâlimiz ihtilâf çıkarmakla tevağğul eyliyor.

Yekdiğerimize teâvün ve tenâsur emr-i ilâhî îcâbından olduğu halde müslümanlar hep kalblerinde birbirine husûmet besliyor; bir din kardeşine muâvenet şöyle dursun, muâvenet ve nusretlerini kendi nefislerinden bile saklıyorlar.

Korkarım ki bu hâl ile bir gün gelir kasalardaki paralar düşmanların yed-i zabtına geçer, kınlarında paslanan kılınçlar, hançerler düşman eliyle ciğerlerimize saplanır. Allâhümma'hfaznâ.

İntibâh, intibâh ey müslümanlar intibâh! Düşmanlar hep ittifâk ettiler. Aralarında kat'î muâhedeler yaptılar, dünyadan Hilâl'i kaldırmak için karâr verdiler.

Lâkin hep bu ittifâklar, bu muâhedeler; bu kararlar nakş-ber-âb gibidir. Tâ ki müslümanlar dînde mübâlâtsızlığı, aralarındaki ihtilâfı terk ederek ahkâm-ı şer'iyyeye temessükle bil-ittifâk dîn, vatan, milliyet için çalışmaya azmedeler. İşte o vakit cihânın hâkimi müslümanlardır. Bu kat'iyyen böyledir. Hazret-i *Kur'ân*'la müeyyeddir.

Şimdi bizim vaz'iyetimiz bir sürü kurd arasına düşmüş bir kuzu gibidir; kurdlar hücûma hazırlanıyor, ciğerlerimizi çıkaracak, biz hâlâ def'-i cû' maksadıyla birkaç ot parçası daha koparmak için yekdiğerimizi kıskanarak uğraşıyor; başımızı kaldırıp da etrâfımızı ihâta etmiş olan o canavarları görmüyoruz.

Biz zenginiz; fakat paralarımızı dînimizi, nâmûsumuzu kurtarmak için sarfetmekten imtinâ' ediyoruz.

Biz sâhib-i zekâyız; fakat menâfi'-i şahsiyye te'mîni sevdâsıyla zekâvetimizi sû'-i isti'mâl ediyoruz.

Biz âlî bir dîne mensûbuz; fakat o ulviyeti, o kudsiyeti takdîr edemiyor yahud etmiyoruz.

Bizim nüfûsumuz dünyada her kavimden fazladır; fakat ihtilâfdan kurtulamıyor, ittihâd etmiyor yahud edemiyoruz.

Hep bunların başlıca sebebi dînde mübâlâtsızlığımızdır. Bir defa o habl-i metîne sarılalım, bir defa ahkâm-ı *Kur'-âniyye* ve sünnet-i Resûlullâh'a kemâ hiye hakkuhâ kemâl-i hulûsla ittibâ' edelim, işte o vakit bütün âlem-i İslâm rây et-i beyzâ-yı İslâmiyetin zıll-ı cenâh-ı adâlet ü merhametinde nâil-i emn ü emân olur. İşte o vakit aktâr-ı cihân, bütün milel-i muhtelife mehâbet ü satvet-i İslâmiyyenin karşısında kemâl-i tezellül ile boyun eğerek tekrîm ü ta'zîm eyler, işte o vakit Avrupa, fısk u fücûrdan müteşekkil o ifrît-i bî-insâf titrer, yerlere kapanır.

Zaman müsâmaha ve teennî zamanı değildir. İ'dâd-ı kuvvet için dînimizi, nâmûsumuzu kurtarmak için bütün varımızı verelim, emr-i ilâhîye ve dînimizin hükmüne itâat edelim, kalbgâhımıza havâle edilen o pençe-i ciğer-sûzu kırmak, o zulm ü i'tisâfı cihândan kaldırmak, avdet eden o vahşe[t]i beşeriyetten nez' etmek için hayatımızı istihkârla merdâne şecîâne gülerek ölüme karşı gidelim. Zîrâ müslümanların libâsı şecâat, gıdâsı ölümdür. Haydin kardeşler bütün lâhûtiyân, tabl-ı cihâd vuruyor, korkmayalım, inâyet-i Hak bizimle beraberdir.

Zile Bidâyet Mahkemesi Müstantıkı
A[elif]. Hamdi

FIRKALARA..

Vatan şu hâl-i felâkette sızlıyorken siz,
Unutmak isteyerek her felâketi, gamsız
Bütün mücâdeleye hasredip de sa'yinizi
Acıklı hâle getirmek yazık değil mi bizi!
Bak işte düşmanımız eski derdleri deşiyor;
Görüp bu ayrılığı sizde, hepsi birleşiyor
Bu fikr-i tefrikadan, ihtilâfdan ne çıkar?
Esâs-ı devleti bu tefrika belâsı yıkar.
[248] *Cenâb-ı Hak bize ayrılmamakla emrediyor;*
Kitabımız sarılın habl-i i'tisâma diyor.
Evet, o "Ümmetimin ihtilâfı rahmettir."
Hadîsine deniyor bî-esâs ü sıhhattir.
Bütün hadîs-i şerîf ittifâka da'vet eder
Dururken ümmetini, o Cenâb-ı Peygamber,
Bugün şu gördüğümüz ihtilâfa hiç da'vet
Eder mi; hem denilir mi bu hâle hiç rahmet?
Eğer hadîs ise o, fırka ihtilâfı bugün,
Garaz netîcesi olarak hep, intikām belâsı bütün
Bu fırkalarda hayır, vahdet-i emel yoktur;
– Bu def'a biz geçelim re's-i kâra, sen bak, dur!
– Hayır, o mevkii biz vermeyiz, emîn değiliz!
– Fakat bizim size hiç i'timâdımız yok, siz
Değilsiniz bunun ehli!
–Evet bunun ehli
Biziz.
–Hayır. Tarafeynin murâdı besbelli
Yazık ki işte bu sandalye kavgasıyla vatan
Delik deşik oluyor; âh ağlıyor al kan!
Bu hâle Hak acaba hiç rızâ verir mi, ne der?
Bu ihtilâfa mı rûh-ı Resûl râzîdır?
Bu ayrılıkları Peygamber aşkına bırakın!
Yazık şu boynunu bükmüş vatan, ne halde? Bakın!
Biraz da toplanıp el birliğiyle hizmet edin
Teâlî-i vatan u dîne sa'y ü gayret edin.

Konya: İbni Hazmi
Ni'met

ÇOCUKLARIMIZA AKÂİD-İ İSLÂMİYYENİN USÛL-İ TEDRÎS VE TELKİNİ

– 1 –

Bu bahis için bir mukaddime lâzımsa bu mukaddime; bugün tedrîsât-ı dîniyyemizin; yalnız bu nevi' tedrîsâtın değil

bütün tedrîsâtın, bir üslûb-ı semeredâr ta'kîb edilen tarz-ı tedrîs ve terbiyenin akîm olduğunu isbât ve teşrîh yolunda yazılmış olmayacaktır. Çünkü bu, lüzûmu kadar değilse bile epeyce söylenmiş ve yazılmıştır. Bâ-husûs göz önünde hayli netâyic; bu anda artık tutulan yolun mehâzîrinde, eşkâlinden ve sâireden ziyâde bir an evvel bu sübül-i nâ-hemvârın terkiyle yerine küşâd edilmesi lâzım gelen şeh-râh-ı müstakîmden bir lisân-ı fennî ile bahsetmek lüzûmunu gösteren en büyük sevâıktandır. Daha geçen hafta *Sırâtımüstakîm*'de bu yolda bir enîn-i şekvâ vardı. Bu tezâhürâtın, bu şekvâların nidâ-yı irşâdı; şübhesiz bütün İslâm kalblerinde, bütün muvahhid fikirlerde bir ma'kes-i teessür ü intibâh buluyor ve bulmalıdır. Bu bâbda hemen bu kadar bir işâret ile iktifâ ederek kendi sözümüzü kendimiz nakzetmeden, maksada şürû'da isti'câl edelim: Mevzû'-ı bahsimiz için mukaddime olarak ünvân-ı makāledeki "usûl", "usûl-i tedrîs" kelime ve terkîblerini intihâb ediyoruz, bunlar üzerinde epeyce uzun bir vakfe-i şerh ü îzâh yapmak lâzımdır. Denebilir ki bizim bugün en ziyâde muhtâc olduğumuz şey, en sâdık rehberimiz, şu "usûl" kelimesinin kişver-i vesîinde hükümrân olan ma'nâ-yı amîk-i halâskârdır! Usûl nedir? Bu suâlin cevâbını vermeden, yani usûlü ta'rîfe girişmeden, ufak bir istitrâdla kāriîn-i muhteremenin zevk-i istiksâsını okşayacağız:

Lisânımızda Fransızca "méthode" kelimesinin mukābili olarak "usûl" şâyi' olmuştur. Daha bir kaç frenk ıstılâhları için hep bu kelimenin cenâh-ı ifâdesine sığınıyoruz. Maamâfîh méthode bir fâzıl-ı muhterem tarafından "nahv", cem'inde "enhâ", diğer bir üstâd-ı fâzıl tarafından da "üslûb" cem'inde "esâlîb" ile tercüme olunmuştur. (Biz de burada üslûbu kullanacağız) bu sûretle Mantık'ın, fasl-ı sânîsini teşkîl eden "La logique appliquée" "mantık-ı tatbîkî"nin ünvân-ı diğeri olan:

"Méthodologie" kelimesi de "fenn-i üslûb" yahud "fennü'l-enhâ" ile tercüme edilmiş olur. Sözü buraya kadar getirmekten maksadımız; – "İlim nedir?" "Usûl nedir?" suâllerine cevap vermekle mükellef olan meto[do]loji üzerine bilhassa ta'lîm ve teallüm ile meşgūl olanların enzâr-ı dikkatini celb etmektir. Çünkü bu mühim fen; bizim lisâna dârülfünûnun feyz-i mesâîsiyle daha yeni intikāl ediyor.

"Üslûb"u fenn-i esâlîb, şöyle ta'rîf ediyor:

Üslûb (usûl, nahv); nefs-i nâtıkanın, hakīkate varmak için icrâ ettiği a'mâl-i mütetâbia-i mürettebedir.

Ve sonra her üslûbda, evvelâ onu terkîb eden a'mâl-i zihniyyeyi, sâniyen a'mâl-i zihniyyenin sûret-i tertîb ve teâkubunu tedkīk etmek lâzım geleceğini söyleyerek bunların tedkīkine girişiyor. Biz; "üslûb"u terbiye ve tedrîs nokta-i nazarından mütâlaa edeceğimizden pedagoji kitaplarının "üslûb" hakkındaki bahs-i mücmellerini iktibâs ile iktifâ edeceğiz. Binâenaleyh me'haz-ı esâsîmiz olan pedagoji kitabında* "üslûb"un daha vâzıh daha amelî olan ta'rîf-i âtîsiyle ma'lûmât-ı müteferriayı iktibâs ediyoruz:

Bir hakīkate vâsıl olmak için yahud bir azmi, kuvveden fi'le çıkarmak için efkârda veya harekette ta'kîbi ta'mîm olunan tertîb-i husûsîye "üslûb" denir:

[249] Üslûb, yalnız bütün maârif-i sahîha ve hâdisât-ı mütevâzinenin şart-ı esâsı olmakla kalmaz, vikāye ve idâme eder, tertîb ve tanzîm eder, keşf eder. Üslûb, tarîk-ı ilm üzerinde bulunan menâzil-i zarûriyyeyi göstererek bu menzilleri, sûret-i muntazamada, bilâ-tereddüd ve tehlikeye uğramaksızın ta'kîbde bizi serbest bırakır. Dekart: "Bir iyi fikir sâhibi olmak kâfî değildir, iş onu iyi kullanmaktadır." derdi. Gerek tedrîs ve gerek tederrüsde üslûb; bizzât ma'lûmâttan daha kıymetdârdır.

Lisân-ı terbiyyede pek müsta'mel olan bu üslûb kelimesinden bazen "âlimlerin bir hakīkat-i fenniyyeyi tefahhus ve keşf husûsunda ta'kîb ettikleri kavâid" anlaşılır, bazen da bununla tefahhus (La recherche)'dan takrîr-i üstâzâneye geçilerek "ta'lîm ve tedrîsin eşkâl-i umûmiyyesi" ile yahud ma'lûmâtın tertîbine göre "ta'lîm ve tedrîsin suver-i husûsiyyesi" ile tefsîr olunur.

Esâlîb-i tefahhus (Méthode de recherche*)*: Kavâid-i erbaası silsile-i tasavvurâtta olduğu gibi, her maddenin mütâlaasında da pek kıymetdâr olan "Dekart üslûbu"nu birinci mertebede ta'dâd etmek lâzımdır.

Bu dört kāideden birincinin gösterdiği "iştibâh üslûbu" (üslûbda iştibâh) (Le doute méthodique) bütün ma'lûmât-ı sahîha ve fünûn-ı müstakıllenin damânını deruhde eder. İkinci kāide; "usûl-i tahlîl– (La régle de l' analyse)i, üçüncü de "usûl-i terkîb" (te'lîf) (Lasynthèse)i vaz' eder. Dördüncü kāide de efkârımızın istikāmetini ta'yînde serbest bırakan "muâyene-i tâmme (dénombrement comblet) üzerine ibtinâ ederek bizi iki büyük üslûb-ı tefahhusa îsâl eder ki biri "induction" (istidlâl-i ânî) diğeri "déduction" ta'lîl (istidlâl-i limmî)dir. Fi'l-hakīka bunlar; efkâr-ı cüz'iyyeden, efkâr-ı külliyyeye irtikā etmek, külliyâttan cüz'iyâta inmek tarîkleriyle tertîb ve tanzîm-i fikir onun iki tarz-ı mahsûsudurlar.

Üslûb-ı istikrâî (methode inductive)*;* hakāyık-ı cüz'iyyeden, hakāyık-ı külliyye intizâ' eder. Üslûb-ı ta'lîlî (methode déductive) ise daha küllî olan diğer hakāyıktan hakāyık-ı külliyye istintâc eder.

Birinci yani üslûb-ı istikrâî; îcâd ü ibdâa daha müsâiddir. Bu tefahhusun üslûb-ı ibtidâîsidir: Bunda hâdisât, ancak yegân yegân tanınmış ve bu sûretle bir âlimin kavânîne kadar irtikāsına medâr olan üss-i muhkemi teşkîl eylemiştir; bu kānûnlardan da müteâkıben diğer bir takım hakāyık-ı cüz'iyye istintâc olunur ki bunlar kavânînin sıhhat ve mevsûkiyetinin tahakkuku ile mütenâsibdir.

Üslûb-ı ta'lîlî daha ziyâde burhân ve takrîr-i üstâzâneye hâsdır. Bu halde ta'lîm ve tedrîsin, tertîb-i efkârın esâsına müteallık olmak üzere ancak iki tarîk var demek olur ki bunlar da üslûb-ı ta'lîlî ve üslûb-ı istikrâîdir.

Tatbîkāt: Bu iki üslûb; isti'mâlde ne müttehhid, ne de müfteriktir. Hemen daima âlim ve muallim; her ikisini de münâvebeten istihdâm ve birini diğeri vâsıtasıyla murâkabe eder. Maamâfîh her fennin –mevzû'-ı husûsîsine göre daha

* Due Dârülmuallimîn Müdîri O. Mathieu, Profesör V. Blanguernor eseri olan "Pédagogie."

muvâfık olmak için– tercîh ettiği bir üslûb vardır. Ulûm-ı hikemiyye ve tabîiyye; üslûb-ı istikrâîyi isti'mâl eder: Bu ilimler, hâdisât-ı mütebassırun-fîhâ, hâdisât-ı mücerrebe, hâdisât-ı musannaa üzerine teessüs ederler ve tabassurlarını, tecrübelerini, istibâne-i sahîhalarını ta'mîm ederek kānûna kadar irtikā ederler.

Üslûb-ı ta'lîlî, bilhassa ulûm-ı riyâziyyenin üslûbudur: Hesâb, hendese, cebir gibi ki müsellemât tesmiye olunan hakāyık-ı külliyyeden başlayarak bunlardan infiâl-i fikrî vâsıtasıyla hakāyık-ı cüz'iyyeyi istintâc ederler. Maamâfîh bu ilimler, ulûm-ı tabîiyye, riyâziyye, hikemiyye.. Hâsılı mevzûu ne olursa olsun ve hangi üslûbu tercîh etmiş bulunursa bulunsun yalnız bir üslûb ile iktifâ etmez.

Coğrafya, târîh, ahlâk gibi hâdisât-ı maddiyye ve ma'neviyyenin muhtelit bulunduğu fenlerde münâvebeten üslûb-ı istikrâîye de üslûb-ı ta'lîlîye de mürâcaat lâzımdır.

Muallimler; şâkirdlerine esbâb-ı tefahhus ile te'nîs etmelidirler. Şâkirdânın mektepten çıkınca daha doğrusu tahsîlde ilerledikce daima hakīkati aramak yollarını bilmeleri, öğrenmiş olmaları lâzımdır. Mektep, çocuğa hakāyık-ı tabîiyye ve insâniyyeyi öğretecek bir tecrübenin nasıl kontrol (murâkabe) olunacağını, bir şehâdetin nasıl tenkīdi lâzım geldiğini, ta'mîm ve istintâc usûllerini, hâsılı nefs-i nâtıkanın iki şehrâh-ı azîmini gösterecek ve bu sûretle onu ileride de hatâyâ, efkâr-ı bâtıla ve hurâfât içinde şaşırıp kalmaktan kurtarmış olacaktır.* Buraya kadar "üslûb"dan mutlak olarak bahsettik; bu da bizi hedef-i aslîmize mûsil olan[1] mebhas-i ta'lîm ve tedrîsin bir medhal-i tabîîsi idi, şimdi de işte o bahs-i mühimme nakl-i kelâm ediyoruz:

Esâlîb-i ta'lîm:

(Méthode d, enseignemente) üslûb-ı tefahhus ve istiksâ (investigation) tertîb-i tasavvurât ne yolda olursa olsun muallimin kendi bildiklerini şâkirdlerine bir tarz-ı teblîğ u beyânı vardır ki işte buna "üslûb-ı ta'lîm" denir.

Üslûb-ı ta'lîm; tertîbât-ı muhtelifeye tevâfuk edebileceğinden bu husûsda epeyce uzun bir cedvel-i usûl tertîbi pek kolay ise de bütün bunların üç üslûb-ı esâsîye ircâı mümkündür:

1- Üslûb-ı takrîrî –*La méthode expositive* **[250]**

2- Üslûb-ı istifhâmî –*Lâ méthode interrogative*

3- Muhtelit –*La méthode mixte*

Bu üç üslûbun mâhiyetlerini, fevâid ü mehâzîrini, hangi nevi' fenlerde muvaffakiyetle kābil-i tatbîk olduklarını ve yekdiğerlerine nisbetle olan mevki'lerini ve nihâyet tedrîsât-ı dîniyyede bunlardan ne sûretle istifâde olunmak lâzım geldiğini, inşâallâh peyderpey bast ü temhîd edeceğiz. "Ve mina'llâhi't-tevfîk."[2]

A[ayın]. N.

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Sâhilde ancak bir kayık vardı. Türkmen tâcirlerden birkaçı kayıkçılarla pazarlık ediyordu. Bunlardan biri kuru üzüm ve badem yüklü develerinden on dânesini kayığa sokmuştu.

Piyâde olarak kayığın içine girdim. Kayıkçılar, Türk lisânıyla; kimsiniz? Diye sordu. Ben de Türkçe olarak tüccârdanım dedim ve yanımdaki adamı yollayıp arkadaşlarımı çağırttım. Kayıkçılarla konuşup dururken yoldaşlarım gelince gerek kayıkçılar, gerek tâcirler şaşırdılar, kayığı kurtarmaya, yani beni kayıktan çıkarmaya kalkıştılar. Elimdeki tüfengi doğrulttum.

– Bir adım atarsanız kurşunu yersiniz, dedim. Gerilediler ve adamlarımdan benim kim olduğumu sorup öğrenince i'tizâr-ı ta'zîmkârâneye başladılar. Özür dilemeleri kabûl ederek arkadaşlarımı ikiye ayırdım. Bir kısmı atları da beraber olduğu halde benimle gelecek, öbür kısmı da sâhilde kalıp kayığın avdetini bekleyecekti. Kalanlara:

–Kayıkçılardan kazma, kürek gibi şeyler alıp kendinize siper inşâ ediniz, tenbîhinden sonra hareket ettik. Bir müddet sonra karşıdan bir kayığın gelmekte olduğunu gördüm, içinde kimler olduğunu anlamak için adamlarımdan iyi yüzme bilen birini gönderdim. Giden geldi. Kayıkta Buhârâ emîrinin sefîriyle "Abdurrahîm" nâmında bir hâdim bulunduğunu söyledi. Kayıkları yanaştırıp biraz görüştük.

Hareketimizden altı saat sonra ve öğleye iki saat kala sâhile takarrübla Buhârâ toprağına ayak basdık.

Kayıkçılara on altın verip bizim için yiyecek, atlarımız için yem tedârik etmelerini söyledim. Kezâ iki yüz tenge i'tâsıyla on dâne koyun, üç yüz ekmek hazırlamalarını tenbîh eyledim. Çünkü ertesi günü öbür sâhilde kalan arkadaşlarımız gelecekti. Biz de burada onları bekleyecektik.

Buhârâ Hükûmeti'ne tâbi' olan Şîrâbâd hâkimine vürûdumu yazdım iki yüz süvârî sevkiyle karşıdaki arkadaşlarımın takviyesini ricâ ettim.

Hâkim, metâlibimi kabûl ile sabâhleyin erkenden dört yüz süvâriyle birkaç kayık göndereceğini bildirdi.

Tulû'-ı fecr ile patlayan birkaç tüfenk sesinden uyandım. Yanımdakilere:

– Bu sesler, arkadaşlarınızla kayığa binmelerinden mütevellid şenlik sadâları olmalı dedim. Kayıkçıları çağırıp:

– Benim için yirmi kayık hazırlayınız. Kayık başına ellişer altın vereceğim va'dinde bulundum.

– Karşı tarafda muhârebe oluyor. Oraya gidip kendimizi muhâtaraya sokamayız, dediler. Birkaç dakīka tefekkürden sonra "Hasan" ismindeki hizmetciye yanındaki kîseyi getirerek içindeki bin altını kayıkçılara karşı saydım.

– İstediğim kayıkları hazırladınız, bunların hepsi sizindir, dedim. Biraz daha nazlandıktan sonra râzî oldular. Alelacele hazırlanan otuz dâne kayığa bindik. Sür'atle hareket ederek iki saat üç çeyrek zarfında karşıki sâhile vâsıl olduk. O vakit mâcerâyı anladık ki: Orada bıraktığım arkadaşlar, uykuda iken Özbek süvârîlerinin hücûmuna uğramışlar ve uğraşa uğraşa nehrin kenârına kadar çekilmişler. Özbekler, akşam

---

* Bütün ma'nevî ve maddî inhitâtlarımızın, sersemliklerimizin esbâbını, şu satırlar arasında aramalı, derin derin düşünmeliyiz.

[1] Metinde (اولان موصل) şeklinde yazılmıştır.

[2] Makaledeki latince ibareler, orijinal 263. sayfadaki tashih doğrultusunda, tashih edilmiştir.

olduğunu, sâhilde de binilip kaçılacak kayık olmadığını görünce ferdâsı günü gelip hasımlarını esîr almak fikriyle ateşi kesmişler. Benim erkenden işittiğim sesler, sabahleyin başlayan müsâdemede atılan tüfenklerin tarrâkası imiş. Bizimkiler kumdan yaptıkları siperler arkasından müdâfaaya başlamışlar; kayıkların gelmekte olduğunu müşâhede edince de müdâfaalarını arttırmışlar. Nihâyet Özbekleri kaçırmaya muvaffak olmuşlar. Bu zavallıları kayıklara doldurup sâlimen nehri geçtik. Beri tarafdan ısmarladığım yemeklerle ekmekler müheyyâ idi yeni gelenler, otuz altı saatlik açlığın verdiği bir istekle sofraya saldırdılar. Yemeği müteâkib kayıkçıların evlerinde ikindiye kadar istirâhat ettik. Ondan sonra Buhârâ'ya müteveccihen yola çıkıp "Aliâbâd"ı menzil ittihâz eyledik. Şîrâbâd hâkimiyle rüesâ-yı vilâyet orada istikbâlimize geldi. Hâkimin hazırladığı bir hâneye mihmân olup on gün kadar oturdum.

Bu esnâda Buhârâ'ya gidip kendisiyle görüşmem hakkında emîrin bir da'vetnâmesi geldi.

Bil-icâbe âtîdeki menzilleri tayy ile Buhârâ'ya muvâsalat ettik:

1-Şûrâb 2-Serâb 3-Bulağ 4-Çağbazikle 5-Çeşne 6-Hafîzân 7-Karaşeyh 8-Gazzâr 9- Gedükli 10-Karaşi. Burada beş gün tevakkufdan sonra Hoca Dekkâkân'a oradan da Buhârâ'ya geldik. Kuşbigi (Buhârâ'nın sadr-ı a'zamı) ile Kütüvâl (Zabtiye nâzırı) gibi büyük bir me'mûr ve bazı ümerâ "Gâgân" denilen mevki'de bize karşı geldiler ve beni **[251]** mahsûsan ihzâr edilen bir konağa götürdüler. Mihmândârlığıma ta'yîn olunan zât gelip kendisini takdîm etti. Dokuz günlük mihmânlıktan sonra emîr tarafından bana bir hil'atle on bin tenge, ümerâ-yı maiyyetime de kezâ birer hil'atle biner tenge ve ikinci derecedeki zâbitân ile neferâta beşer ve ikişer yüz tenge yollanıldı. Bunlardan başka bineceğim at için de sırmalı iki takım gönderildi.

Ben de bil-mukābele emîr için altun kabza bir kılıç ile bir at takımı –ki on iki bin eşrefî kıymetinde idi– altun bir hançer, iki yüz aded altun sikke, bin tümen değerinde murassa' bir kemer, yaldızlı İngiliz eğerleriyle iki re's Arab atı ve şal, kumaş zerdûz külâh gibi şeyler takdîm ettim.

Emîrin hediyeleri miyânında kendi çamaşırından üç kat da gömlek ve don vardı ki donların kırmızı, beyaz, menekşe, yeşil renkli dört parçadan dikilmiş olduğunu hayretle müşâhede ettim. Ne ise gerek ben, gerek ümerâ-yı maiyyetim bu libâsları giyindikten sonra bir me'mûr gelip emîrin bizi huzûruna kabûl eyleyeceğini haber verdi. Kalkıp yola çıktım. Saraya vürûdumda Kuşbigi istikbâl ederek odalarından birine götürdü. Buhârâ emîrleri büyük bir odada otururlar. Yanlarında sevdikleri güzel çocuklardan iki üç dânesi bulunur. Ümerâ ve rüesâ da odanın etrâfına dizilir, iki dâne derbân da kapının dibinde durup emîrin işâretine hasr-ı nazar eder. Bir işârette bulunursa ikisi birden koşar, aldıkları emri geri geri yürümek şartıyla çıkıp hodaçı (mâbeyn müdîri gibi bir me'mûr)ya teblîğ eylerler.

Ben otak-ı emîre yaklaşınca derbânlar koştular, sonra dönüp hodaçıya teblîgātta bulundular. Hodaçı yanıma gelip:

– Emîr hazretleri, hedâyânızı kabûl buyurdular. Şimdi, takdîm etti[ği]niz, atların dizgininden tutup altun kîsesini omuzunuza yüklettikten sonra ihtirâm göstermeniz lâzımdır, dedi. Ben de:

– İhtirâma gelince Allah'dan başka kimseye secde edemem, cevâbını verdim. Kimseden işidilmeyen bu sözler hayli teaccübü, hattâ tağayyürü mûcib oldu. Nihâyet Kuşbiginin tavsiyesi üzerine hodaçı huzûra geldi ve:

– Emîr hazretleri, kendi âdetiniz vechile resm-i selâm îfâsına müsâade etti, dedi.

Ben odaya girip ale'l-mu'tâd selâm ve musâfaha için emîre elimi uzattım. Yanıbaşında bir yer gösterdi. Müeddebâne oturup ihtirâmkârâne sohbet ettim. Bir saat kadar görüştükten sonra müsâade istihsâliyle menzilime avdet eyledim.

İki ay sonra emîrin bendegânından biri geldi ve:

– Emîr hazretleri, size karşı pek müteveccihdir. Lâyık olan kendilerine bin altun nakid ile maiyetinizde bulunan kölelerden üç dâne güzel yüzlüsünü takdîm etmelisiniz! Teklîf-i garîbini etti.

– Kölelerim evlâdım mesâbesindedir. Para cihetine gelince i'tâ-yı nukūd pâdişâhlara mahsûs bir hâldir. Ben geldiğim vakit resm-i mu'tâdı îfâ için nâçizâne bir mikdâr takdîm ettim. Artık emîr hazretlerinin benden beklemesi değil, benim kendilerinden ümîdvâr olmam lâzım gelir cevâbıyla herifi savdım. –mâba'di var–

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

İSLÂMDA FEN VE FELSEFE

Beşinci asr-ı hicrîde Irak – İslâmların terakkıyât-ı ilmiyye ve medeniyyelerinden bâhis târîh-i ulûm sahîfeleri karıştırılmak istenildiği zaman Bağdâd'ı der-hâtır etmemek kābil değildir. Bağdâd üçüncü, dördüncü ve beşince asırlarda maârif-i İslâmiyyenin en rengîn safahâtına meşher olmuştur.

Bu menba'-ı irfânın neşrettiği huzemât-ı ma'rifet; beşinci asr-ı hicrîde dahi iki evvelki asırların şa'şaasından az kuvvetli değildi.

Fi'l-hakîka Bağdâd beşinci asırda da satvet ve şöhret-i ilmiyyesini pek parlak bir sûrette muhâfaza edebilmiştir.

Adudü'd-Devle'nin an'anât-ı umrân-perverîsi bu asırda mevki'an ve siyâseten kendisinden küçük fakat ma'nen ve fikren pek büyük olan bir zâtta temessül eylemiştir.

Nizâmülmülk'den bahsetmek istiyoruz. Maârif-i İslâmiyyenin terakıyât-ı hayret-bahşâsından bahsederken Nizâmülmülk'ü unutmak, bu vezîr-i ebediyyü'l-iştihâra ilm ü ma'rifet nâmına îsâr-ı tebcîlât etmemek pek büyük bir kadir-nâ-şinâslık olur.

Nizâm gençliğinde pek ciddî bir tahsîl görmüş, zamanının en mütebahhir ulemâsından tederrüs eylemişti. Fıtratının ibzâlinde pek az semâhat gösterdiği bir zekâ-yı hârikanümâya mâlikti. Bir halde ki her husûsda bütün ma'nâsıyla zamanının bir dâhîsi addolunabilir. Mu'zamât-ı umûra karşı

yılgınlık göstermek, fart-ı meşâğilden bî-tâb kalmak Nizâm için mechûl şeylerdi. Fıtrî bir zekânın, ciddî bir tahsîlin, bahşettiği metîn ve cihân-şümûl bir reviyyet ve siyâsetle; uzun müddet Bağdâd'da Alp Arslan ve Melik Şâh'ın hizmet-i vezâretlerini kemâl-i şa'şaa ile idâre eylemiştir. Bu iki büyük hükümdâr; bütün şân ü şöhretlerini; fedâkâr vezîre medyûndurlar.

Nizâm, en müşkil zamanlarda, en karışık anlarda bile metânet ve rezânet-i fikriyyesini aslâ gāib etmemiştir.

Târîh-i siyâsî de hâiz olduğu mevki'-i bülend-i ihtirâma zamîmeten târîh-i ulûm da kendisini ayrıca büyük bir âlim, zî-nüfûz ve feyyâz bir hâmî-i ilm olmak üzere kayd ü tebcîl eylemektedir.

[252] Nizâmülmülk ders refîkleri olan Ömer Hayyâm ve Hasan bin Sabbâh[1] gibi hârika-i hilkatlerle birlikte İmam Muvaffak-ı Nişâbûrî'nin halka-i irfânında ikmâl-i tahsîl eylemişti.

Bu üç refîk-ı tahsîlden Hasan Sabbâh bilâhare ma'neviyet-i insâniyyeyi zehirlemek, medeniyet-i İslâmiyyeyi tahrîb etmek, cem'iyet-i beşeriyyeyi herc ü merce düşürmek gibi teşebbüsât-ı denâetkârânede ne kadar bir şeytanet ü iktidâr göstermiş ise Nizamülmülk de insaniyetin inkişâfât-ı fikriyyesini te'mîn, saâdet-i âtiyyesini tehyie ve bilhassa bünyâd-ı İslâmiyet'i takviye husûsunda o nisbette ve belki daha ziyâde şümûllü bir dehâ-yı reviyyet, şâyân-ı tebcîl bir dirâyet ü meziyyet göstermiştir.

Bağdâd, Isfahân ve sâir bilâd-ı İslâmiyyede i'lâ ettiği müessesât-ı ilmiyye Nizâm ismini târîh-i medeniyyetin en rengîn sahâyifine zerrîn kalemlerle hakkettirmiş ve bu nâmın ilelebed elsine-i enâmda hürmet ü tekrîm ile yâd edilmesine sebeb olmuştur.

Kanlı bir kātilin, Sabbâhîlerden mel'ûn bir serserinin hançer-i gadrına kurban olan büyük Nizâm'ın Bağdâd'da te'sîsine muvaffak olduğu darülfünûnun –ki Medrese-i Nizâmiyye nâmıyla meşhûrdur– sakf-ı irfânı altında perverişyâbı kemâl olan eâzım miyânında mütebahhirîn-i İslâmiyyeden pek bülend sîmâlar görülmektedir.

Beşinci asr-ı hicrîde bu âbide-i irfânın riyâset-i tedrîsiyyesinde İmâm-ı Gazzâlî gibi dâhiler bulunuyordu!..

Gazzâlî ve emsâli bir tarafda, tefsîr, hadîs, fıkıh, ulûm-ı ictimâiyye hikmet-i ahlâkıyye, ilm-i kelâm ve felsefe-i İslâmiyye tedrîs ederken diğer tarafda Ömer Hayyâm gibi erbâb-ı fen de ulûm-ı tabîiyye ve riyâziyyenin mebâhis-i muğlaka ve desâtîr-i 'âliyeleriyle iştigāl ediyorlardı.

Ulûm-ı tabîiyye ve tıbbiyye mütehassıslarından Ebu'l-Ferec bin Tayyib ve İbni Cezele ise serâir-i tabîatın nevâmîs-i hikmet-nümûnunu keşf ile uğraşıyorlar ve fenn-i tıbbın te'mîn-i terakkıyâtına çalışıyorlardı.

İbni Cezele, fenn-i tıbbın bil-cümle aksâm ve şuabâtını câmi' ve erbâb-ı tahsîl için pek nâfi' klasik eserler, *Takvîmü'l-Ebdân* gibi tıb ve hıfzu's-sıhhaya âid mecmûalar neşrediyordu.

İbni Cezele'nin bu takvîmleri Latinceye nakl ü tercüme edildiği vakit Avrupa'da pek ziyâde iştihâr eylemişlerdir. Çünkü şekl-i te'lîfleri iktizâsı olarak bu eserler tedrîsât husûsunda pek ziyâde suhûlet-bahş oluyorlardı.

Beşinci asr-ı hicrîde Irak etibbâ ve erbâb-ı fenni arasında Ebü'l-Ferec bin Tayyib, Hârûn bin Sa'd ve Ebü'l-Hasan bin Butlân gibi gayr-ı müslimlerin de şöhret kazanmış oldukları görülüyor.

* * *

Ömer Hayyâm – Müdekkık bir riyâzî gibi zekî bir hey'etşinâs, derin düşünücü ve rind-meşreb bir hakîm vasıflarına bir de şâir ve edîb sıfatları ilâve edilirse Ömer Hayyâm'ı nazarımızda temessül ettirebiliriz.. Ömer Hayyâm, Hicret'in 408 târîhlerine doğru Asterâbâd mülhakātından Dehistân'a tâbi' Del'ak nâm karyede mehd-ârâ-yı âlem-i şühûd olmuştur. Medîd bir hayât-ı gam-âlûd geçirdikten, tâm bir asrın bâr-ı mesâibi altında ezildikten, yıprandıktan sonra nihâyet "515" târîhinde Nîşâbûr'da âlem-i fenâya vedâ' eyledi.

Asıl ismi Gıyâsüddîn Ömer bin İbrahim'dir. Pederi hayme i'mâliyle meşgūl olduğundan kendisine Hayyâm lakabı verilmiştir.

Hayyâm'ın pek ibret-âmîz olan ser-güzeşt-i hayâtı – maatteessüf– bir zulmet-i mechûliyet altında ihtifâ ediyor. Bazı müverrihînin beyânâtına nazaran Hayyâm ünfuvân-ı şebâbını Nîşâbûr'da geçirmiş, İmam el-Muvaffak'ın mekteb-i irfânında ikmâl-i tahsîl eylemiş.

Rüfekā-yı tahsîlinden Ebû Ali Hasan-ı Tûsî bilâhare Nizâmülmülk nâmıyla rütbe-i vezâreti ihrâz eylediği gibi diğer refîkı Hasan Sabbâh da İsmâiliyye Mezhebi'ni te'sîs eylemiştir. Gûyâ bu üç refîk hengâm-ı tahsîlde aralarında bir ahd ü mîsâkta bulunmuşlar. Yani rüfekādan her hangisi âtiyen bir mevki' sâhibi olursa diğer arkadaşları hakkında himâyet ü muâvenette bulunmağı taahhüd eylemiş imiş.

Nizâmülmülk ümerâ-yı Selçukiyyeden Melik Şâh'a vezîr olunca ahd-i mâzîsini der-hâtır ederek Hasan Sabbâh'ı emîrin kurenâlığına ta'yîn eylemiş. Fakat Hasan tînetinde meknûz denâet hasebiyle velînî'metini istirkāb etmiş olduğundan bilâhare me'mûriyetinden tard edilmiş. Rind-meşreb Hayyâm ise hayât-ı serbestâneyi ebvâb-ı ümerâda tekâpû ile kazanılacak şân ü şerefe tercîh eden ve resmî âlâyişlerden fıtraten müteneffir bulunan eâzımdan olduğundan Bağdâd Rasadhânesi'nde tetebbuât-ı ilmiyye ve felsefiyyeye müdâvemeti her türlü me'mûriyetlerin fevkında görmüş ve onunla kanâat eylemiş.

Maamâfîh bu rivâyet –ekser-i müverrihînin beyânât-ı müttehidesine rağmen– bazı zevât nazarında şâyân-ı tereddüd görülmektedir.

Ömer Hayyâm Riyâzî – Hayyâm, riyâziyyûn-ı İslâmiyyenin ser-âmedânındandır. *Kitâbü'l-Cebir* ünvanlı eseri daha o vakitler Melik Şâh'ın bile fevkalâde mazhar-ı takdîri olmuştu ve uhdesine Bağdâd Rasadhânesi Müdîriyeti tevcîh edilerek kadri tebcîl edilmişti.

Hayyâm bu me'mûriyeti esnâsında Melik Şâh nâmına nisbet edilen meşhûr zîc ve takvîmi tanzîme muvaffak olmuştur.

[1] Metinde (صالح) şeklinde yazılmıştır.

Hayyâm muâsırı bulunan ulemâ nazarında sâhib-i kemâl ve mümtâz bir feylesof gibi telakkî ediliyordu. Hattâ kendisini İbni Sînâ ile hem-ayâr addedecek kadar ileri gidiliyordu.

Garîbdir ki bir gece Hayyâm İbni Sînâ'nın felsefeden bâhis meşhûr *Şifâ*'sını mütâlaa ederken vefât eylemiştir. Nîşâbûr'da medfûndur. Mezârı; vefâtından hayli müddet sonra; tilmîzânından Nizâmî tarafından bulunarak üzerine bir türbe yaptırılmıştır.

Nizâmî'ye bu husûsda rehber olan şey Hayyâm'ın: Ve kabrim "Bâd-ı sabânın **[253]** hazân-dîde güller altında gizleyebileceği bir yerde olacaktır." Meâlindeki kıt'ası idi.

Ömer Hayyâm şarkın büyük riyâzîlerindendir. Şâyân-ı teessüfdür ki diğer eâzım-ı İslâmiyyenin müellefâtı hakkındaki lâ-kaydîmizi Hayyâm'ın eserlerine de teşmîlden kendimizi kurtaramamışızdır.

Hayyâm'ın riyâziyâta âid kitapları, on sekizinci asra kadar Avrupalılarca da mechûl kalmıştı. 1742 târîhinde Leonard Meerman[?] neşrettiği bir eserinde, ilk defa olarak; Hayyâm'ın Leiden[!] Kütübhânesi'nde mahfûz olan *Kitâbü'l-Cebir*'inden bahseylemiştir.

Bilâhare Montukla (Montucla) ve Garc (Gartz) dahi bu kitaba dâir bazı ma'lûmât verebilmişlerdi.

Nihâyet 1851 târîhinde Mösyö Deebak Hayyâm'ın *Kitâbü'l-Cebir*'ini Fransızca'ya tercüme etmeye muvaffak oldu ve bu sâyede Avrupa mehâfil-i ilmiyyesi bu meşhûr kitabın mündericâtına dâir hakîkî bir fikir edinebildi.

Kitâbü'l-Cebir beş bâbdan mürekkeb olup her bâb mebâhis-i âtiyyeyi muhtevîdir.

1'inci bâb: Dîbâce. Ma'lûmât-ı ibtidâiyye-i cebiriyye, halli matlûb muâdelât cedveli.

2'inci bâb: Birinci ve ikinci derece muâdelâtının sûret-i hâlleri

3'ncü bâb: Üçüncü derece muâdelâtının sûret-i teşkîl ve bil-hendese tersîmi.

4'ncü bâb: Mahreclerinde mechûlün kuvâsını hâvî olan muâdelât-ı kesriyye münâkaşâtı

5'nci bâb: Mebâhis-i cebiriyyeye dâir ihtârât-ı mütemmime.

Ömer Hayyâm kitabında hall-i adedî ve riyâzîleri daima tersîmât-ı hendesiyye ile irâe etmek usûlünü kabûl ve tatbîk eylemiştir.

Kitâbü'l-Cebir'de kemmiyât-ı mantıka ve kemmiyât-ı asamme hakkında dahi esâslı ma'lûmât verilmiştir. Hayyâm'ın ikinci derece muâdelâtının halli husûsunda evvelce Öklid tarafından dermiyân edilmiş olan mütâlaâtı da nazar-ı i'tibâra aldığı zannolunmaktadır.

Hayyâm'dan daha evvel yani 328 târîhinden 376 târîhine kadar ber-hayât olan Ebü'l-Vefâ-i Bûzcânî tarafından Hippark'ın bir eserine yazılan şerhde de ikinci derecede muâdelâtına dâir mütâlaât-ı mühimme serdedilmiş olduğu muhakkaktır.

İhtimâl ki Hayyâm; *Kitâbü'l-Cebir*'i yazmadan evvel; Ebu'l-Vefâ'nın bu eserini de gözden geçirmiştir. Ebü'l-Vefâ, ilm-i hendeseye âid müteaddid te'lîfâtı ve *Kitâbü'l-Hudûd* ve *Zîcü'ş-Şâmil* unvanlı lâ-yemût eserleriyle ulûm-ı riyâziyyedeki iktidârını göstermiş olduğundan Hayyâm'ın bu zâtın eserinden istifâde etmiş olması istib'âd olunamaz.

Fakat üçüncü derece muâdelâtının teşkîlâtı sırf Ömer Hayyâm'ın eser-i dehâsıdır. Hayyâm bu husûsda evvelâ sistematik bir nazariye vaz' u te'sîs eylemiş ve bilâhare bu nazariyeyi tahlîlât-ı tatbîkiyye ile de te'yîde muvaffak olmuştur.

Mübâdelât-ı müka'abiyyeden ilk defa bahseden riyâzînin Hayyâm olduğunda bütün erbâb-ı fen müttefiktir.

İlm-i cebirin târîh-i te'sîsi ve inkişâfâtına âid safahât hatve be-hatve ta'kîb edilirse bu bâbda en büyük muvaffakiyetlerin Hayyâm'a âid olduğunu i'tirâf etmek îcâb eder.

Filhakîka bir muâdelenin kaç tane cezr-i hakîkîsi olacağını ta'yîn için kutû'-ı mahrûtiyyât isti'mâli usûlünü tasavvur eden ve cüzûrun kıymet-i takrîbiyyelerini takdîr ve hesâb etmeye muvaffak olan riyâzî Hayyâm'dır. Bazı Avrupa müellifîni bu usûlün evvelce Arşimed ve Apollonyus (Apollonius) taraflarından tatbîk edilmiş olması ihtimâlini ortaya atmakta iseler de şimdiye kadar ne Arşimed'in ve ne de Apollonius'un bu yolda bir eserine destres olunamamıştır.

Joj Salamon'un dediği gibi bu usûlün vâzı'-ı hakîkîsi Ömer Hayyâm olduğunu kabûle herkes mecbûrdur.

Kitâbü'l-Cebir Avrupa riyâziyyûnu arasında pek ziyâde iştihâr eylemiştir. Hayyâm'ın; *Kitâbü'l-Cebir*'den başka; riyâziyyâta âid ve bilhassa cüzûrât-ı müka'abiyyenin sûret-i istihrâcından bâhis müteaddid risâleleri vardır.

Hayyâm riyâzî olduğu kadar da bir hey'et-şinâs idi. *Zîc-i Melik Şâhî* ünvânı altında tertîb ettiği cedâvil-i rasadiyye hâiz bulunduğu şöhrete bi-hakkın lâyıktır.

Islâh-ı Takvîm de Hayyâm'ın eser-i muvaffakiyetidir. Hayyâm'ın tanzîm ettiği takvîm 1079 sene-i mîlâdîsinde *Islâhu Takvîm-i Celâlî* nâmı tahtında neşredilmişti.

Takvîm-i Celâlî kendisinden beş asır sonra tertîb edilen *Gregovar* takvîminden daha doğrudur.

Ömer Hayyâm şâir – Hayyâm şarkta kütüb-i ganîmesinden ziyâde âsâr-ı şi'riyyesiyle iştihâr eylemiştir. Hayyâm'ın *Rübâiyât*'ı, ufk-ı şarkta *Kitâbü'l-Cebir*'ini husûfa uğratmıştır. *Rübâiyât*'ın bazı parçaları Muallim Feyzi Efendi merhûm tarafından Türkçe'ye nakl ü tercüme edilmiştir. Son senelerde Paris'de Hayyâm hakkında Fransızca gâyet mufassal bir eser neşrolunmuştur.

Hayyâm'ın kıymet-i edebiyyesine dâir tenkîdât ve mütâlaâtta bulunmak planımızdan hâric olduğu cihetle bu husûsu edebiyât müntesiblerine bırakıyoruz. Yalnız Hayyâm'ın meslek-i rindânesine dâir bir fikir edinebilmek için *Rübâiyât*'ın bazı kıt'alarını zikredebiliriz.

Rübâiyât-ı Hayyâm, medâyih-i aşk ü bâde ile mâlîdir. Hayyâm'ın meşreb-i lâübâliyânesi *Rübâiyât*'ın her mısraında okunabilir. Her sahîfede hemen aynı nefehât-ı sermestâneye tesâdüf olunur.

Hayyâm zamanın ca'lî sûfîleri, riyâkâr zâhidleri ile kapalı tehekkümlerden, açık istihzâlardan pek ziyâde zevk-yâb olmaktadır. Hayyâm'ın bazen meşgûl **[254]** olduğu ibtilâlar[a] karşı bî-tâb ü tüvân kalarak; ye's ü nevmîdînin son derecelerine vâsıl olduğu görülür bir halde, hayât-ı âtiyyede bile kat'-ı ümîd ettiği zannolunuyor.

Hayyâm'ın zavâhire karşı gösterdiği lâ-kaydî bazen lâübâlîlik derecesini de geçmiş olduğu halde, şâyân-ı hayrettir ki: Hâfız-ı Şîrâzî'nin tâli'-i bedbahtîsine uğramaktan masûn kalmıştır.

Şîrâz'da Hâfız'ın kabrine karşı hürmetsizlikte bulunanlar, Hayyâm'ı hakīkī[1] bir mutasavvıf, müstağrak-ı vecd bir mest-i aşk gibi telakkī eylemişlerdi. *Rübâiyât* Mösyö Nikolas tarafından Fransızca'ya nakl ü tercüme edilmiştir. İngilizce'ye ise daha evvel tercüme olunmuştu. Bilâhare Almanca'ya nakledildi.

Hayyâm'ın âsârı Avrupa'da intişâr ettiği vakit kendisine şark Volter'i nazarıyla bakılmıştı. Filhakīka Hayyâm da Volter gibi müstehzî ve iğneleyicidir. Dokunaklı ve tehekküm-âmîz ifâdeleri Volter'e pek yakındır. Beşeriyet-i muzafferiyyeye karşı onun kadar muhabbet göstermiş, onun kadar nâle-hân olmuştur.

Fakat bu şark ve garb hakîmleri arasında yapılacak mukāyesede bu dereceyi tecâvüz etmemelidir. Çünkü bu dâire hâricinde nikāt-ı müşâbehe aramaya kalkışmak beyhûde yorgunluktur.

İngilizler Hayyâm'ın eş'ârında Lord Byron'un acı bedbînliğinin nevmîdî-i ye's-âlûdunun derin izlerini görüyorlar.

Fakat hakīkat-i halde Hayyâm, Volter ve Lord Byron'dan ziyâde Almanya feylesoflarından meşhûr Schopenhauer ile hutût-ı esâsiyyeye müşâbehete mâliktir.

Hayyâm'ın *Rübâiyât'ı* bilhassa İngiltere'de pek ziyâde bir hüsn-i telakkī görmüştür. *Rübâiyât* Fiçjerald (Fitzgerald) tarafından İngilizce'ye tercüme ve 1859 senesinde Londra'da tab' edildi.

Kendisi de fitrî bir şâir olan Fiçjerald, *Rübâiyât'ı* hayretbahş bir vukūf, nezîh bir ifâde ile İngilizce'ye nakl ü tercüme etmeye muvaffak olmuştur.

Esâsen Jerald'in İngiltere'de bâis-i iştihârı olan İngilizler 1896 târîhinde Londra'da "Şark Klübü" nâmıyla bir encümen bile teşkîl eylemişlerdi, bu klüb, Hayyâm'ın İngiliz efkâr-ı umûmiyyesinde kazanmış olduğu mevki'-i ihtirâm ü ibcâlin muhteşem bir timsâl-nümâsı addolunabilir. Hayyâm'ın fikr-i felsefîsîni anlamak için hayât-ı beşeriyyeye âid tazallumât-ı âtiyesini okuyalım:

"Bu sefîl arzda bir veya iki kısa gün kadar ancak ikāmet edebiliriz. Iktitâf edebildiğimiz neş'e ise âlâm ü ıztırâbla meşbû'dur. Sonra, halledemediğimiz bil-cümle mesâil-i hayâtiyyeyi bir tarafa atarak bâr-ı âlâm altında ezile ezile bîtâb ü tüvân düşüyor ve ebediyen cihâna vedâ' ediyoruz."

Hayyâm diğer bir kıt'asında ise şu sûretle nâle-hân oluyor:

"Heyhât! Biz bîçâre insanlar vakfe-gîr-i sükûn olunca eşk-nisâr olan ve ebediyyen bir daha avdet edemeyen cihân-neverd rûzgârların sesine ne kadar da benziyoruz. Evet, hayât-ı beşer de, tıbkı bu rûzgârlar gibi bir inilti, bir şehka-i ıztırâb, bir hıçkırık, bir bora, bir cidâlden ibârettir."

Hayyâm hayatı böyle tasvîr ediyor ve ihtimâl ki tasvîr ettiği gibi hissediyordu, Hayyâm'ın ye's ü nevmîdî içinde çırpınan rûhu hiçbir şeyde bir nefha aramış ve sükûn bulamamış, muttasıl didinmiş, çırpınmış, inlemiştir. Nihâyet vâveylâ-yı tazallumunu birkaç mısraın ve bir rübâînin sîne-i hazînine gömerek mütesellî olmak istemiştir.

آوردبا ضطرابم او بوجود جز حیرتم از حیات جیزی نفزود
رفتیم با کراه وندانیم جه بود زین آمدن ورفتن وبودن مقصود

tarzında hayattan hiçbir şey anlamayarak ve elde kalan, bir mechûliyet-i mutlaka içinde yuvarlandığımızı anlatmak istiyor.

Hayyâm fenâ-yı beşeriyyeti i'lân için şu sûretle zemzeme-hân oluyor:

ای بس که بناشیم وجهان خواهد بود نی نام زماونی نشانی خواهد بود
زین پیش نبودیم ونشد هیچ خلل زین پس چو نباشیم وهمان خواهد بود

Âlâyiş ve debdebe-i cihânın bir zıll kadar pâydâr olamadığını erbâb-ı gaflet ve istibdâda şu acı kıt'a ile anlatmak istiyor:

آن قصر که بر چرخ همی زدپهلو بر در که او شهان نهادندی رو
دیدیم بر کنکره اش فاختهٔ بنشته همی کفت که کوکو کو

Hayyâm dâimî bir buhrân-ı bed-bînî içinde çırpınan rûhuna bir reşha-i tesliyet saçabilmek ümîdiyle hayât-ı sermestâneye atılmış, ihtiyâcât-ı rûhiyyesini birkaç cür'anın te'sîriyle tatmîn etmek istemiş. Fakat sermest-i mesâib ü menâhî olmağla beraber yine lutf-i Rabbânîden kat'-ı ümîd edemeyeceğini:

کر کوهر طاعت نسفتم هر کز ور کردکنه زرخ نرفتم هر کز
نومید نیم زبارکاه کرمت زیرا که یکی رادونکفتم هر کز

kıt'asıyla tasvîr ederek bârgâh-ı ehadiyyete ilticâ eylemiştir.

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

DİLİMİZ İÇİNDE... HURDA ŞEYLER

4- "Hey'et-i udûl" ta'bîrinde ayın nasıl okunacak?

Uzak uzak bir zaman.., uzaklardaki karaltıları yığın yığın görmeye, tek tek seçmeye başlamışız. Sanki çocuk hâlindeyiz. Çocukluk çağındayız. Soruyoruz, öğreniyoruz.. Bunun adı ne? Bunun adı şu.. Ötekinin adı? Onun adı da bu.

[255] Bir karaltıdan, bir yığıntıdan sorduğumuz vakit, bunun Türkçe adını bulup söyleyecek yerde "hey'et" demişler.. Anlamışız ki bu bir birikintinin, farazâ insan birikintisinin adıdır. Böylece yeni bir lügat öğrenmişiz. Yine soruyoruz: Ne hey'eti? Ne yapan hey'et? Cevap veriyorlar: İhtiyâr hey'eti, ihtiyârlar hey'eti, erkekler hey'eti, kadınlar hey'eti.. Gezen hey'et, oturan hey'et… Bunları da öğreniyoruz.

Bunları böyle kullanıp dururken sonraları önümüze çıkıyorlar, işi çapraştırıyorlar. Bizim Türkçe, sâde sâde söylediğimiz bu ta'bîrleri "hey'et-i ihtiyâriyye", "hey'et-i ricâl", "hey'et-i nisvân".. "hey'et-i seyyâre", "hey'et-i sâkine"

[1] Metinde (حقیقتی) şeklinde yazılmıştır.

sûretlerine ve sâir sûretlere koyuyorlar. Zar zor, bunlara da aklımızı yatırmaya, ağzımızı alıştırmaya çalışıyoruz.

Günün birinde, adliye işlerimize çeki düzen verirken, frenklerin Juri (gury)sini Türkçe'ye alacak oluyorlar. Bunu –"sindik" ta'bîrini aldıkları vech ile– buldukları gibi almıyorlar. Hamiyet göstererek –bir vakit başka bir ta'bîre karşılık "kaziyye-i muhkeme"* ıstılâhını koydukları vech ile– dilimizde bunun yerini tutacak daha elverişli bir şey arıyorlar. Kim ise, hayr ve hamiyet sâhiblerinden birisi "hey'et-i udûl" ta'bîrini buluyor. Böyle tumturaklı ıstılâhlar dilimize biraz dokunsa da çâresiz kullanılacağı için, frenkcelerinden ehvendir.

Zaman ile "hey'et-i udûl" ta'bîrine alışıyoruz. Bunu kalıpla basar gibi yazıyoruz. Yazarken kolay.. Fakat okurken öyle değil.. "Udûl"deki ayını hangi hareke ile okuyacağız? Ötüre ile mi, üstün ile mi? Yoksa ikisi de mi câiz? Ağızlara bakılsa, öyle diyen de var, öyle diyen de.. İkisi de olur, diyen de eksik değil.. Yazımızın elverişine ve okuyanların varışına nazara bunu "cedvel" gibi –yani kelimedeki ayını da vavı da üstünleyerek– okuyanlar da bulunmak kābil..

Görünüyor ki bunu güzel yazabiliyoruz. Fakat güzel okuyamıyoruz. Bir şeyi sebebsiz iki üç türlü okumak doğru olamaz. Hele bir vechi, bir hikmeti yok iken "Arabca bilir misin? Uydur uydur söyle" tarzında öyle de olur, öyle de olur, demek hiç kabûl olunamaz. Bunun biri doğru, öbürleri yanlış olmak lâzım gelir. Acaba hangisi doğru? Kitaplar yazmamış.. Yazmışsa bile şübhe kalkmamış.. O halde bu düğümü çözmeye biz de çalışabiliriz.

"Hey'et-i udûl"de iki kelime –birinin ucu perçinlenir gibi bir şey yapılarak– birleştirilmiş. Anlıyoruz ki bu bir terkîbdir. Terkîb.. Dillerde yoldur ki bir kelime anlatılacak şeyi tek başına anlatamazsa onun yanına kelimeler koşulur, arkadaş edilir. İşte bu türlü zincirlemelere ve bu türlü zincirlere terkîb derler. Bu işe tabîatları ve kābiliyetleri i'tibâriyle, çokluk isim ve sıfat nev'inden olan kelimeler elverir. Şu halde terkîble birleşen kelimeler ya hep isim nev'indendir, ya bunların bir parçası isim ve bir parçası sıfattır. İsimler birleşmiş, birbirine koşulmuş ise terkîb, izâfîdir. İsmin yanına sıfat konulmuş ise terkîb tavsîfîdir.

Bunu anladıktan sonra ta'bîrdeki iki kelimeyi birbirinden ayırıp ayrı ayrı yoklarız. Öyle yapsak ne buluruz? Evvelâ "hey'et" Bu bir isim.. Bir şey gösteren bir kelime. Filhakîka bu, bir birikinti, insan birikintisi gösteriyor. Nasıl ve ne iş yapan insan birikintisi? İşte bunu göstermek için "udûl" kelimesini buna koşmuşlar ve arkadaş etmişler, Acaba bu da bir isim mi? Yoksa bir sıfat mı? İsim ise arkadaşının eksiğini tamamlayacak, sıfat ise onu tavsîf edecek, giydirip kuşatacak, acaba hangisi? İsim mi, sıfat mı?

"Udûl"e benzeyen bir çok kelimeler tanıyoruz. Bunların hepsini karıştırsak zihinler karışır. Sâde ayının harekesi üstün ve ötüre olmasını nazara alarak düşünelim. Hareke üstün ise kelime "cehûl" gibi, "hamûl" gibi, "ketûm" gibi sıfattır. Hareke ötüre ise kelime ya "tulû'" gibi, "gurûb" gibi, "zuhûr" gibi müfred masdardır, masdar isimdir.. Ya ki "sudûr" gibi, "sutûr" gibi, "sutûh" gibi cem' isimdir.

"Udûl" kelimesi, birinci ihtimâl-i vech ile bir sıfat ise bunun mevsûfuna uyması, mevsûfu gibi müennes olması lâzımdır. Çünkü "hey'et" kelimesi dilimizde bu türlü hâllerde daima müennesdir. Nitekim "hey'et-i cehûle", "hey'et-i câhile" "hey'et-i ilmiyye", "hey'et-i muhtelita", "hey'et-i uzmâ" denir.. "Hey'et-i cehûl", "hey'et-i câhil", "hey'et-i ilmî" ve sâire denmez. Binâenaleyh bu ihtimâl kabûl olunamaz… Kelime sıfat değildir. Kelimedeki ayın üstün olamaz.

Kelime, ikinci ihtimâl-i vech ile müfred bir masdar veya masdar isim ise, yoldan sapmak ve sözden dönmek, sapma ve dönme, sapış ve dönüş, ma'nâsına gelir.. Bu ise terkîbdeki maksada aslâ yakışmaz ve münâsebet almaz. Böyle değil de, üçüncü ihtimâle muvâfık olarak cem' hâlinde isim ise, terkîbdeki maksada ve i'tibâra tamâmıyla uyar. Çünkü bu, bizce *Mecelle*'de** ve "racül-i adl" sûretindeki meşhûr misâlde geldiği üzere, aslında masdar iken, isim ve sıfat hâlinde, yani zât ve sıfatı birlik gösteren ism-i fâil hâlinde kullanılan "adl" kelimesinin cem'i olacağı gibi, frenklerce "Jüri" denen ve mahkemelerde cinâyet işlerinde ve bunlara benzeyen şeylerde vicdâna göre karârlar vermek için intihâb edilmiş yeminli on iki kişiden ibâret olan hey'etin tabîatındaki cem'iyet ma'nâsını da sarar ve kucaklar. Daima kullanılan daima yazılan "hey'et-i vükelâ", "hey'et-i süferâ", "hey'et-i nüzzâr", "hey'et-i düvel", "hey'et-i muallimîn", "hey'et-i ketebe", "hey'et-i müdîrân" gibi terkîbler bu mülâhazalara pek uygun düşer.

[256] Bu mülâhazalarda yanılmadık ise, "hey'et-i udûl"daki "udûl"ün ayını üstün olamaz, ötüre olur.. Bu mebhasde, üstün de olur, ötüre de olur. Sözünün artık kıymeti kalmaz.

Ispartalı Hakkı

MÜBÂHESÂT

İ'dâd-ı Kuvvet

Şu haftalarda âlem-i matbûâtta iâne-i bahriyyenin bir tarafdan vücûbundan, farziyetinden ve hattâ hac, zekât gibi ibâdât-ı mâliyyenin iâne-i mezkûreye lüzûm-ı kalbinden bahsolunu[y]or, bir tarafdan da işbu bahislerin ifrâtına, ilhâdına dâir münâzara kapıları açılır.

Bu âciz bidâa-i ilmiyyenin mahdûdiyetinden, daha doğrusu âlem-i İslâma şümûlü olan bu mes'eledeki fetvâ-yı şer'înin i'tâsı müfti'l-enâm olan zât-ı hazret-i Meşîhat-penâhî'ye âid olmasından dolayı bu bâbda hükm-i kat'î vermekten ihtirâzla tarafeyn-i münâzıreyni yekdiğere takrîb etmek ve millet-i İslâmiyyenin bu yüzden düşmekte oldukları

* Bu ıstılâhı bulup koyan merhûm üstâd Büyük Haydar Efendi'dir, derler.

** Madde 705: "Adl, râhin ve mürtehinin emniyet edip de rehni tevdî' ve teslîm ettikleri kimsedir."

yeni birtakım şübhe ve tereddüdleri izâle eylemek için bir iki söz söylemek isterim:

Her iki taraf da i'tirâf ederler ki istitâat-ı mâliyyesi olanlar için hac, zekât farz ve sadaka-i fıtır, udhiye vâcibdir. Hem de işbu farziyet ve vücûb, kifâî değil, aynîdir.

"İâne-i bahriyye" –Daha umûmî ve şer'î ta'bîri olmak üzere– "i'dâd-ı kuvvet" ise yine farzdır. Fakat farz-ı kifâye midir, farz-ı ayn mıdır? Bunun ta'yîni ihtiyâcât-ı mübreme-i siyâsiyyenin ta'yînine tâbi'dir. Bu cihetin vâzıhan halli ricâl-i siyâsiyyemizin takdîrine ve ona göre şeref-sâdır olacak fetvâ-yı şerîfe mütevakkıfdır.

Yalnız müsteftînin müftîye vermesi zarûrî olan îzâhâta lâhık bir mütâlaa-i kāsırâne olmak üzere arzederim ki: Bugün on milyon nüfûs-ı İslâmiyyeyi müştemil Fas, yine on milyon nüfûs-ı İslâmiyyeyi muhtevî İran, iki buçuk milyon nüfûsu câmi' Trablusgarb gibi ekālîm-i İslâmiyye kanlar, inkırâzlar içinde pûyân oluyor, Girid'de unsur-ı İslâmın tamâmen arkası alınmak gibi teşebbüsât-ı şenîa hüküm-fermâ bulunuyor, oralarda kelime-i tevhîd (el-iyâzü bi'llâh) söndürülmek isteniliyor, Rusya gibi memâlik-i ecnebiyyede milyonlarca müslümanların mevcûdiyet-i kavmiyye ve dîniyyelerine türlü türlü darbeler urulur.. Hâsılı İslâm her tarafda kanlar, ateşler içinde inkırâza doğru sürüklenip dururken şu son hükûmet-i müstakille-i İslâmiyyedeki on, on beş milyon nüfûs-ı İslâmiyye üzerine kendi hayât-ı dînî ve siyâsîlerini eydî-i bî-rahmâne-i ecânibden te'mîn eylemek için i'dâd-ı kuvvet farîzasının "kifâî" ta'bîriyle tahdîdini ednâ mülâhaza-i milliyye ve siyâsiyyesi olanlar kābil-i tecvîz göremez. İşbu farîzanın umûm efrâd-ı müslime üzerine farz-ı ayn olacak derecede ma'rûz-ı mehâlik olduğumuzda aslâ tereddüd edemez.

Şu kadar ki işbu farziyet-i ayniyyeyi efrâd-ı müslimîn ne sûretle icrâ edecektir? Bundan birkaç suâl-i vâzıh terettüb ediyor ki şunlardır:

1- Hükûmetimiz şu hâl-i mahmasada yine bir takım israfât, hâlimize göre kat kat zâid milyonlarca maâşât ve masârıfât ile lâzımü'l-hacr bir sıfatta olup milletin terk-i ferâiz ve vâcibâtı ile kazanılacak bir mikdârın da fırka ve sâire münâzaâtı arasında o zâid milyonlara bir zâid daha ilâvesinden başka bir şeye yaramayacağı melhûz bulunurken bu bîçâre müslümanların sâf yüreklerinden kopan sâf bir farîzayı terk ile iâne-i bahriyyeye vermesine şer'an değil, vicdânen ne denilir? Buna Müftî Mehmed Fahreddin Efendi ne buyurur?...

2- Ağniyâmızın tabaka-i bâlâsında bulunanlar –ki iâne-i bahriyye [husûsunda] mütevassıtîn ve fukarâ kadar davransalar ihtiyâcımız gereği gibi ehvenleşir– bunlar henüz kîse ve kasalarını hiçbir sûrette açmadıkları halde üzerine birkaç kuruş zekât ve sadaka-i fıtır veya kurban veya hac lâzım gelecek kadar bir nisâba mâlik olabilen mütevassıt müslümanlar –ki yüz binlercesi o tabaka-i müstesnâdaki zenginlerden bir kaçının verebileceği meblağı tedârikten acizdir– o bîçâre mütevassıtlar zekâtlarını, fıtralarını, kurbanlarını, haclarını terketsinler mi?... Fahreddin Efendi hazretleri buna ne buyurur?..

3- Hükûmetimizi israfdan, tabaka-i bâlâdaki ağniyâmızı imsâkten teberrî ettirdiğimiz takdîrde dahi iâne, daha doğrusu "i'dâd-ı kuvvet" farîzası –gerek kifâî ve gerek aynî olsun– efrâd-ı milletin mevki' ve iktidârlarına göre ne mikdâr ile îfâ-yı farîza etmiş olacağının bir fetvâ-yı sarîh ile îzâh ve iftâ ve bu sûretle terâküm eden mebâliğin eydî-i mü'temenede bilâ-tağyîr yerli yerlerine sarf olunduğunun kavlen kalemen değil fi'len ve maddeten irâe ve isbât edilmesi lâzımdır. Tâ ki her müslüman bu farîza-i vecîbeyi îfâ etmiş olup olmadığını bilsin.

4- Vücûb-ı sadaka ve udhiyeyi ve farziyet-i zekât ve haccı iskāt bahsine gelince; bir müslüman takdîr edelim ki mâlen ve kuvveten emsâli derecesinde ve daha fevkında i'dâd-ı kuvvet farîzasını îfâ ediyor ve fakat –servet-i mütebâkiyesi yine şer'an kendisine zekât ve haccı ve sadaka-i udhiyeyi îcâb ettiriyor– bir müslüman bu ferâizi terk etsin mi? Yoksa bir kat daha, bir kat daha iâne-i bahriyyelerde mi bulunsun?

İâne-i bahriyyeyi kat kat veren erbâb-ı hamiyyet elbette tahsîn olunur. Fakat böyle kat kat iâne, ki biri farz ve vâcib ise ikincisi ve daha sonrakileri elbette nâfile olacaktır, bu ikinci ve daha sonraki nâfileleri **[257]** elbette diğer ferâiz ve vâcibât-ı ayniyyeye tercîh etmek husûsu Müftî Fahreddin Efendi'den dahi me'mûl değildir.

Hülâsa: Mütâlaa-i kāsırânemce Fahreddin Efendi'nin fetvâ veya istiftâsı şu sûretle câiz olabilir ki umûm ağniyâmız dahi dâhil olduğu halde bilumûm efrâd-ı millet üzerlerine artık zekât, hac farz ve sadaka-i fıtriyye ve udhiye vâcib olmayacak derecede kâffe-i mâ-melekini i'dâd-ı kuvvet emrinde fedâ ettikten ve hükûmetimiz dahi efrâdı arasında zekât vermeye muktedir kimse bulunmayan bir milletin hükûmeti nasıl olursa o derecede maâşât ve masârıfât bütçesini tanzîm ve tensîk eyledikten sonra hâlen ve istikbâlen bütün servet-i millet ve mesâî-i hükûmet ancak i'dâd-ı kuvvete münhasır kalır ve vahâmet-i mülk ve din bu derece fedâkârîyi mûcib görülürse herkesden hac ve zekât ve fıtra ve udhiye farz ve vücûbu tabîatıyla sâkıt olmuş olur; işte ol vakit bu i'dâd-ı kuvvet farîza-i mürettebesini îfâ etmeksizin diğer ferâiz ve vâcibât-ı dîniyye îfâsını tercîh edenler bulunursa onlar îkāz ve hatt-ı hareketleri tenkīd ve taklîb olunur.

Bu derecede ve buna yakın bir mertebede i'dâd-ı kuvvetin umûmî ve ale'l-infirâd bir farz-ı dînî olduğu da dînin, İslâmiyet'in şu sırada ma'rûz olduğu felâket-i vahîmeyi mülâhaza edenlerce teslîm olunur zannederim. Hâşâ, iftâ değil istiftâdır, demek isterim ki işte şu îzâhât istiftâ olunmalı ve makām-ı celîl-i âidinden verilecek fetvâya tatbîk-i hareket edilmelidir.

Her halde nâsın zîneti, kulûb-ı ümmetin rüşd ü hidâyeti olan sınıf-ı ulemâ yekdiğeriyle uğraşmak, yekdiğerini, hele efrâd-ı saffiyye-i milleti ilhâda, tazlîle, tekfîre kadar varıp bu ma'sûm ve her belâya ma'rûz olan bîçâre efrâd-ı İslâmiyyenin cân-sûz yaraları üzerine bir yara daha açmamaları ricâ olunur. Ve's-selâmü alâ meni'ttebe'a'l-hüdâ.

Sivas'da: Selim Efendi-zâde

Mustafa Takī

ÂLEM-İ İSLÂM'DA BEŞÂİR-İ İNTİBÂH

İmam Busirî hazretleri feyz-i İslâmı ne güzel tasvîr buyurmuştur:

بشرى لنا! معشر الاسلام ان لنا،
من الهداية ركنا غير منهدم.

Öyledir, bugün bile bütün mesâib-i dalâlimize, bütün eskâm-ı ma'siyet ve şekāvetimize rağmen yine o "gayr-ı münhedim rüknü hidâyet"e istinâddan ümîdimizi kesmeyiz. Kānıt olmayız, deriz ki: din yine o dîndir, feyz yine o feyzdir, hidâyet, yine o hidâyettir. Ortada değişmeyen bir şey varsa muhtâc-ı ıstafâ bir kābiliyet, bir "ba's-i zindegî-bahş"a müftekır cem'iyet varsa odur.

Bu ihtiyâcın te'mîni de daima mümkündür. Bizi men' değil, daima sevkeden, ileriye doğru iten bir kuvvet var. Bu kuvvetin, bu kānûn-ı mürşidin mutî'-i irâdâtı olduk mu her şey olur biter, her müşkil hallolur, her usr, yüsr olur.

Fakat azm, sonra hemen hareket lâzım. Atâlet, bir müslim için kebâirdendir. Çünkü sebeb-i hakāret ve zillettir; muzâdd-ı saâdet, ümm-i sakāmettir. İslâmiyet ise, erbâbını daima erîke-nişîn-i mes'âdet, nasîr-i insâniyyet görmek ister. Onun hedefi; istikbâldir, ebediyettir, kemâldir, bu gāyelere îsâl eden şeh-râh-ı hakīkatten, sebîl-i reşâddan sapanları, envâr-ı kudsiyyetinden müstenîr etmez. Onlar deyâcîr-i[1] hüsrânda tebâh olurlar. İslâm'ın kavânîni daima sâdıktır, sadâkat ister, hiçbir mevcûdu, kendine mensûb olanları bile istisnâ etmez. Rahîm ve şefîk, kāhir ve bî-emândır! İslâm nâzım-ı harekâtı hakk u cihâd olan bir "kalb-i selîm" ister. Bu sıfat ve kābiliyetteki kalblere vereceği mükâfât: Bir durûbân-ı bî-inkıtâ'dır!

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

–Sûre-i A'râf [34]–

Nihrîr-i fâzıl Muhammed Ferid Vecdî; bu âyet-i kerîmenin meâlini (لامة اجل محدود كما للفرد، فاذا حان حينها فلا تقدم ولاتتأخر عنه) diye îzâhdan sonra diyor ki:

(ان هذا الناموس العمرانى لم يكتشف الا فى القرن التاسع عشر حيث اثبت علم العمران ان كل امة تولد تحمل فى كيانها اصول رفيها وتدرجها وجراثيم مرضها وموتها، فهى تحياه ماتحياه حتى تبلغ اشده ثم تموت فلا يفيدها العلاج ولايؤخرها الطب.)

On dokuzuncu asır insanlarının nihâyet idrâk edebildikleri bu kānûn-ı ictimâîyi, on üç asır evvel Kitâb-ı Azîz'den tebelîğ eden ümmet-i İslâmiyye; şübhesiz bu kānûn-ı münîfin şümûl-i te'sîrinden hâric değildir; kemâl-i şiddetle onun te'sîrine ma'rûzdur. Ancak katl gibi, intihâr gibi münkerâtı "ecel-i ferd"e isnâda müsâade etmeyen dîn-i mübîni, aynı münkerât-ı ictimâiyyeyi irtikâb için "ecel-i ümmet"e istinâddan da şübhesiz kemâl-i şiddetle men' eder. Çünkü ne ferdin, ne ümmetin eceli; bizce maktû' ve mukannen değildir. Bâ-husûs resîde-i herem olan ümmetler; bir pîr-i hakîm gibi hiç olmazsa evlâd ü ahfâdının terbiye ve tehzîbiyle mükellefdir.

Ümmet-i İslâmiyye; bugün resîde-i herem midir? Binâenaleyh eceline muntazır mıdır? Bütün vukūâta, bütün ehvâl-i ictimâiyyemize rağmen hayır, bin kere hayır! Âlem-i İslâm'ın husûf-ı hâzırı, bir kemâlin mukaddimesi olduğuna bütün kuvvet-i îmânımızla kāniiz.

Geçen hafta pek nâ-kâfî birkaç kelime-i takdîm ile *Sırâtımüstakīm* kāriîn-i **[258]** muhteremesinin enzâr-ı intibâhına arzettiğimiz, ed-Da'vetü ve'l-İrşâd, müessese-i İslâmiyyesi gibi burûc-ı müşeyyede-i istikbâl; İslâm'ın beşâir-i intibâhıdır, âyât-ı necâtıdır. Bugün yine kemâl-i ehemmiyetle söylüyoruz, kāriîn-i muhtereme; ed-Da'vetü ve'l-İrşâd Dârulfünûn'[nu]nun nizâmnâmesini tekrar tekrar okusunlar, ittifâk etsinler, o kudsî müessesenin yetiştireceği "dâî ila'llâh"lar ile "mürşid"lerin İslâm'a edebileceği hidemât-ı azîmeyi derin derin düşünsünler, kalblerinde bu yolda teşebbüsâtın himâye ve teksîri için şedîd bir lerziş-i azm ü hamiyyet duysunlar… İyice bilmeliyiz ki, i'tikād etmeliyiz ki istikbâl, asrın seviye-i irfânıyla mütenâsib dâru'l-fünûnların zîr-i sakfında terbiye vü tehzîb olunmuş cevvâl fikirlere, metîn dimâğlara muhtâcdır.

Geçen hafta da arzettiğimiz gibi kalb-i İslâm olan Dâru'l-Hilâfe de bu yolda bî-hareket değildir. İşte "Medresetü'l-Vâızîn" istikbâle doğru atılmış bir hatvedir.

Gönül ister ki Medresetü'l-Vâızîn'i; ed-Da'vetü ve'l-İrşâd'ın bir misli bir refîk-ı mesâîsi olsun, programları aynı seviye-i terakkīde bulunsun. Medresetü'l-Vâızîn'in programını lâyıkıyla bilmiyoruz. Fakat ed-Da'vetü ve'l-İrşâd programı her halde şâyân-ı taklîd bir pâye-i bülenddedir. Medresetü'l-Vâızîn'in programı; eğer bu rütbede değilse, tekrar tekrar temennî ederiz, o yolda tanzîm olunsun.

Medâris-i İslâmiyyeye ilâve olunan dürûs-ı cedîdeye karşı talebede görülen meyelân-ı şedîde ne diyelim. İnsan bu beyyinât-ı salâh u saâdeti gördükce şimdiye kadar hebâ edilen gayretlere, sönen arzulara, heder edilen zekâlara derin derin telehhüfler ederken müsebbiblerine de bir hisse-i takbîh ayırmaktan kendini alamıyor. Bu gayret, bu cihâd böyle devam etsin, bir istikbâl-i karîbde medreselerden nasıl münevver ü mühezzeb dimâğlar yetişeceğini inşâallâh o zaman göreceğiz. Hemen bütün işlerimizde hüsn-i niyyetin ve binâenaleyh tevfîk-ı Hakk'ın bize zahîr ü refîk olmasını temennî edelim.

A[ayın]. N.

MEMLEKETİ KURTARMAK İÇİN..

– Üçüncü Müsâhabe –

–mâba'd–

Ufak bir fırsatla memlekette büyük bir şûriş çıkartılabilir, isyânlar tuğyânlar ettirilebilir! Perikles Atina'yı ve bütün Yunanistan'ı mes'ûd etmeye muktedirken, ahlâk-ı umûmiyyeyi tefessüh ettirinceye kadar uğraşmaktan sarf-ı nazar etmedi. Şu hareketi bir ekseriyet-i mülevveseyi kendine tarafdâr

[1] Metinde (جياجئ) şeklinde yazılmıştır.

etmekle nihâyetlendi ise de meş'ûm Peleponnes Muhârebesi de bütün vahâmetiyle köpürdü. Lizander de vatanın siyâsetini, şekl-i hükûmetini –kendine mesdûd bulunan taht ü tâcı– elde etmek hırsıyla tağyîre çalışmıştı! Lasedemonlulara, ahlâksızlığını, tiksindire tiksindire kabûl ettirdikten sonra onların hamiyetini sû'-i isti'mâle koyuldu. Ve memleket gûyâ te'mîn ettiği şöhretle duruldu. Alispiyad'ın önceleri ma'zûr görülen seyyiâtı da halkı böyle iğfâl etmiştir.

Hâsılı, bütün hükûmetlerin, bütün milletlerin dûçâr olduğu felâketler hep usûl-i siyâsetteki hatâlardan neş'et eder. Ya harb tehdîdi, yahud boş bir korku, ve bunlara munzam olan dâhilî, husûsî endîşeler, mücâdeleler kalbleri tedrîcen soğutur.. Hûnîn "Drakon" kānûnlarının fazîletli bir kavim için vaz' olunduğuna inanır mısınız? Bütün hürriyeti gasb eden bu kānûnları, milletin kendi alçaklığı vücûda getirdi. En küçük bir kabâhatin cezâsı; i'dâmdı. Hubb-ı şerefin ta'mîm ü i'lâsı için: Kabâhatlerin cezâsına: Hicâb kifâyet etmeli, herkes ef'âlinden utanmalı. Yoksa kinle mülemma' bir ahlâk-ı siyâsî –esâs olan– insaniyet hissiyle beraber yaşayamaz. Şecâati tezyîd için kana ihtiyâc gören adamlar: Alçaktır, cânîdir; er geç bunları da teskîn eden kendi kanlarıdır. Hubb-ı şerefin en tabîî mükâfâtı; Hürmet-i umûmiyyedir. Bizim rûhumuzu ancak bu hürmet ıs'âd eder. Büyük adamların hakkı bir çeleng-i müzehheble, bir heykel-i muhteşemle ödenmez. O çelenk o heykel –kıymet-i asliyyeye erişemeyeceği için– bir hakārettir bile!.. Bir zamanın İran hükümdârı nâmûs u şerefi alım satım derekesine tenzîl etmişti.

Filip Asya'nın o hükümdârına özenmeseydi, Yunanistan'ı kendisinden ürkütmezdi! Servetini meşrû' kullansaydı memleketin ihtiyâcâtına göre adam yetişirdi. Servet insanı kahraman etmez, bilakis kahramanlığı sindiri[r], boğar. Arzolunan târîhî misâller, istintâcât-ı fikriyyenin isâbetini te'yîd ediyor, zannederim.

Gāye-i siyâset: Efrâd-ı vatanın yavaş yavaş bir terbiye-i hakīkıyye iktisâb ederek iyiliğe i'tiyâd etmesi, fenâlığa karşı daima isyân eylemesidir. Yoksa cinâyetler birer keyf-i şahsî uğrunda cezâsız bırakılır, kānûnlar hiçe sayılırsa zulme de, denâete de alışılır. Hattâ yaşamak için fenâlık etmenin lüzûmu bile hissolunur; kalb: Azâb-ı nedâmet duymadan tahaccür eder..

Osman Fahri

(Matbaa-i Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve şürekâsı — Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

28 Aralık 1911 7 Muharremüşşerîfe 1330 Perşembe 15 Kânûnievvel 1327 **Yedinci Cild - Aded: 173**

MEKTEPLERİMİZDE ULÛM-I DÎNİYYE TEDRÎSÂTI

– 2 –

Bu ünvan altında 171 numaralı *Sırâtımüstakīm*'de bir makāle yazıp esâtize-i kirâmdan Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi ile Abdurrahmân Şeref Beyefendi hazretlerinin şu mes'ele üzerine nazar-ı dikkatlerini celb etmek istemiştim. Zannetmem ki buna muvaffak olmuş olayım. Zîrâ el-yevm re's-i kârda bulunan bu zevât-ı muhtereme kesret-i iştigāllerinden dolayı böyle küçük adamlar tarafından yazılan ufak şeyleri okumak ve kıymetli zamanlarından bir kısmını bu gibi mesâile sarfeylemekle iştigāl edemezler.

Bunun için ikinci derecede olan mekâtib-i 'âliye müdîrlerine gelelim. Acaba bunların nazar-ı dikkatlerini celb etti mi?

Bu suâle ben kendimden bilâ-tereddüd "hayır" cevâbını veriyorum. Zîrâ o zevât-ı 'âliyye de mekâtib gibi 'âlî olduklarından böyle öteden beriden üç beş cümle belleyerek kalemi ele alıp da makāle yazmak için meydana atılan ufak tefek adamlarla gazete sütûnlarındaki feryâdlarına havâle-i sem' eylemezler, onlar gazetelere makāle yazan adamların kendileri gibi 'âlî ve mükemmel, ulûm-ı riyâziyye, tabîiyye ve ictimâiyyede yed-i tûlâ sâhibi zevâttan olmalarını arzu ederler. (اسعف الله آمالهم وحصل امانيهم).

Şu halde üçüncü derecede mekâtib-i i'dâdiye ve rüşdiye müdîrleri geliyor. Acaba bunlar atf-ı nazar ettiler mi?

İşte burada cidden tereddüd ediyorum ve ümîd ediyorum ki şu kadar mekâtib müdîrleri miyânında hiç olmazsa bir ikisinin dikkatini celb etmiş veyahud edecektir. Bu da benim için büyük bir muvaffakıyet addolunur. Ben de (مالا يدرك كله لايدرك كله) mesel-i meşhûru mûcebince iştikâ ve feryâdımda devam ederim ve derim ki evet mekteplerimizdeki tedrîsât-ı dîniyye ıslâh olunmalıdır. Hem de pek çok te'hîr edilmeyerek bu işe hemen mübâşeret olunmalıdır. Eğer bu ıslâhâtı yapmak için yeni açılmış olan Medresetü'l-Vâızîn'imizden çıkacak vâizlerimizi, yahud ıslâh olunacak medreselerimizden yetişecek müderrislerimizi beklersek o zaman pek geç kalmış oluruz. Şeyh Sâdî'nin: (تا تریاق از عراق آورد دشود مار گزیده مرد باشد) dediği gibi o vakit iş işten geçmiş olur. Binâenaleyh şimdiden esbâb-ı mevcûde ile tevessül olunarak ıslâhâta başlanmalıdır. Ve illâ âkıbet bizi ağlatır, lâkin o zaman ağlamak fâide vermez.

امور تضحك السفهاء عنها ويبكى عن عواقبها اللبيب

Başlamalı, başlamalı…. Ama nereden başlamalı?

Bana kalırsa şimdilik iki tarafdan: Biri muallimler, diğeri kitaplardan, muallimlerden nâ-ehil olanlarını ehil ve muktedir olanlarıyla tebdîl eylemeli. Lehü'l-hamd ehliyetli muallimimiz yok değil, var. Onlar cümlesinden misâl olarak şurada birini zikredeceğim ki o da Şevketî Efendi'dir. Bu ve emsâli zevât-ı muhteremeden ne için istifâde olunmuyor? Bunlar ne için mekâtib-i i'dâdiye ve liselere, hattâ dârülfünûna ulûm-ı dîniyye muallimi olarak ta'yîn olunmuyorlar? Ma'lûmâtı *Dürr-i Yektâ* mündericâtına münhasır, efkârı küçük kafası kadar mahdûd olanlarımız bunların yerlerine geçmişler, yahud bunlar gelecek yeri işgāl ediyorlar. Niçin?

Bunlar o kadar acı hakīkatlerdir ki insan bunları düşündükce cidden **[260]** müteessif ve âlem-i İslâmın bu hâline karşı lâ-kayd kalanlara da mütehayyir oluyor. Bunlar öyle derdlerdir ki söylemeden geçilmesi mümkün de değil.

غير ان العليل ليس بمذموم على شرعح ما به للطبيب

İkincisi kitaplar mes'elesidir ki bu da pek mühim ise de muallime nisbetle bunun ehemmiyeti ikinci derecede kalıyor. Zîrâ muktedir bir muallim olursa kitabsızlığı hissettir-

mez. Mevcûdlardan en müfîd olanını intihâb edip okutur da noksanını kendisi ikmâl eder. Lâkin bu da mükemmel bir kitap tertîb ü te'lîf olununcaya kadar biz-zarûre ihtiyâr olunacak bir tarîktır ki (ماشرع للضرورة يقدر بقدرها) kāide-i usûliyyesine binâen müfîd ve klasik kitaplar yazılıp Meclis-i Maârif tarafından kabûl olunduktan sonra bil-cümle mekteplerde onlar ta'lîm ü tedrîs olunur. Aksi takdîrde pek büyük bir usulsüzlüğe bâdî olur. Zîrâ o zaman her muallim kendine mahsûs bir kitap ve usûl ta'kīb eylemeye başlar ki bunun da zararını zavallı talebe çeker; şimdi ekser mekteplerimizde olduğu gibi. Da'vâmı te'yîd için delîli kendi sınıfımızdan getireceğim. Hem de bir değil iki misâl: Siyer ve Târîh-i İslâm dersleri.

Birinci senede muallimimiz siyerden *Şifâ-i Şerîf* okutuyordu, ikinci sene onun yerine ta'yîn olunan diğer bir muallim onu beğenmeyip yerine başka bir şey, kendisinin topladığı safsata yığınını okutmaya başladı. Üçüncü sene onun halefi ise tekrar baştan başlayarak kendisinin yazdığı *Mukaddimetü's-Siyer*'i tedrîs etti. Biz bu sûretle üç sene mütemâdiyen siyer-i şerîf okuduğumuz halde Sâdî'nin:

مجلس تمام كشت وبآخر رسيد عمر ما همچنان در او تومانده ايم

dediği gibi hâlâ siyerin mukaddimesindeyiz. Bize hakîkaten rehber olacak hayât-ı husûsiyye-i Peygamberiyye ve hâlât-ı ictimâiyye-i Nebeviyyeden bir cümle olsun okumaya muvaffak olamadık. Bu sene için dördüncü bir muallim ta'yîn olunduğunu haber aldık. Bu sene intihâb olunmuş zât-ı muhterem ise talebenin hüsn-i teveccühünü kazanmış bir zât olup ulûm-ı şer'iyyede bilhassa hadîs ve siyer fenlerinde yed-i tûlâ sâhibi olduğundan bil-cümle arkadaşlarımla beraber büyük bir ümîd beslemekteyiz ve kendilerinden bizi bu sene de mukaddime ile işgāl etmeyip doğrudan doğru siyer-i şerîfe-i Muhammediyyeyi tedrîs eylemelerini istirhâm ediyoruz. Zîrâ biz o mukaddimeyi üç senedir okuyoruz. Bilumûm arkadaşlarım da

وفى النفس حاجات وفيك فطانة سكوتى بيان عندها وخطاب

diyerek benim bu temenniyâtıma iştirâk ederler zannederim.

Kezâ Târîh-i İslâm için de dört sene zarfında dört muallim ta'yîn olunarak her biri kendine mahsûs bir usûl ve kitap ta'kīb etti.

Bundan da biz zararlı çıktık. Zîrâsı pek uzun olduğundan geçiyorum.

İkincisi kitabdır[1] demiştim. Evet öyledir. Çünkü bugün mekâtib-i i'dâdiyye ve rüşdiyemizde tedrîs olunan ulûm-ı dîniyye kitaplarımız pek sönük şeylerdir ve pek ibtidâî tarzda yazılmış kitaplardır. Hiç biri hakāik-ı ulviyye-i İslâmiyyeyi tamâmıyla muhtevî değildir. Bazı fudalâmız tarafından yazılan müfîd kitaplar var ise de klasik olmadıklarından mekteplerde ders olarak okutulamazlar.

Şu halde bunun için yegâne çâre Maârif Nezâreti tarafından bir komisyon-ı mahsûs teşkîl olunarak hakāik-ı İslâmiyyeyi hâvî ve klasik kitaplar te'lîf olunmaktır. Ama bunun bir şart-ı a'zamı var, o da bu teşekkül edecek komisyonun hutbeler ve medreseler ıslâhı için teşkîl olunan komisyonlara benzememesi, yani biraz rûh ve eser göstermesi. Bu iki uzv-ı mühim ihzâr olunduktan sonra üçüncü derecede iş üslûba müncer oluyor ki tabîî o zaman muhterem A[ayın]. N. Beyefendi'nin fevâid ü mehâzîrini bast ü temhîd eylemeyi va'd buyurdukları esâlîb-i muhtelifeden biri tercîh u tatbîk olunur da fâide-i matlûbe de istihsâl edilir. (ومن الله التوفيق بشرط ان نسعى).

Ama bu iki esâs hazırlanmadan her hangi bir üslûb ihtiyâr olunursa olunsun nâfiledir ve bî-fâidedir. Zîrâ üslûb ne kadar mükemmel olsa da onu tatbîk edecek muallim olmazsa boştur. Bizim için fâidesizdir. "Mâ nahnu fih"e pek o kadar münâsebeti, yok ise de buna nazîre olmak üzere Tünel mes'elesini arzetmek istiyorum. İşittiğime göre tünelin kontrato müddeti geçen sene tamâm olduğu halde bizde işletecek adam olmadığından tekrar o kumpanyaya îcâr olunmuş. Doğru ise ne kadar acıklı bir hâl. Kumpanyanın ahâlîye karşı yaptığı muâmeleye, yani kırk kişilik vagonlarına seksen kişi doldurmasına bakılırsa şâyia doğru gibi gözüküyor. Ya hu! Nedir bu bize karşı revâ görülen ihânet! Nedir bizdeki bu sabr u tahammül? Yoksa ölü müyüz?

Âlimcan el-İdrisî

ÇOCUKLARIMIZA AKĀİD-İ İSLÂMİYYENİN USÛL-İ TEDRÎS VE TELKİNİ

– 2 –

Geçen haftaki müsâhabemizde esâlîb-i ta'lîmin; üslûb-ı takrîrî, üslûb-ı istifhâmî, üslûb-ı muhtelit nâmlarıyla üç üslûb-ı esâsîye ircâı mümkün olduğunu beyân ile bu üç üslûb hakkında verilecek îzâhâtı, ikinci bir müsâhabeye ta'lîk etmiştik.

İşte şimdi esâlîb-i mezkûre hakkında bast-ı makāl ediyoruz:

Üslûb-ı Takrîrî: Buna üslûb-ı bürhânî (démonstrative) de denir. Bu üslûb-ı tedrîsi ta'kīb eden muallim; yalnız söyler, beyânâtını, siyah tahta üzerinde yahud tecrübeler ile ya tenvîr ve îzâh eder, ya etmez. Şâkirdân ebkemiyet içinde onu dinlerler ve beyânâtını "kudret helvâsı" gibi toplarlar. Bu, vâkıâ, muallim için suhûletli ve serî' bir üslûb-ı **[261]** ta'lîmdir. Fakat aslâ muvâfık değildir. Maamâfîh sû'-i isti'mâl olunmamak üzere mekâtib-i rüşdiyede, liselerin yüksek sınıflarında, dârülfünûnlarda tatbîk olunabilir. Mekâtib-i ibtidâiyye ve bilhassa sıbyân sınıfları ise; bu üslûba aslâ mahall-i tatbîk olamaz. Fil-hakîka bu üslûb; küçük çocukları; lâkayd ve âtıl bir hâle getirir. Çocuk; hocasının takrîrlerine karşı riyâkârâne ızhâr-ı hayret ve teslîmiyet eder, sözlerini anlar gibi görünür; fakat serîan zihni yorulur, perîşân olur. Muallim; sözlerinin ehemmiyetini muhâfazaya dikkat etmekle beraber ne kadar uğraşsa yine bunların müstemi'lerinin uyuklamalarına, yahud eğlenmelerine şâyân olmasını men'a muvaffak olamaz.

[1] Metinde (كتابده) şeklinde yazılmıştır.

Çocuğa, bütün melekâtını şevk u rağbete getirecek, hiss-i merâk ve tecessüsünü uyandıracak, celb ü cezb edecek pür-hareket dersler lâzımdır. Böyle yapacak yerde bir sa'y-i mütekābil, zindegî-nümâ bir intikāl ve tenevvü' yerine çocuğa bir monolog tertîb ve arzolunuyor; halbuki tiyatrolarda bile uzun monologlar insanı esnetir.

Bu üslûbun mahzûru; yalnız tedrîs nokta-i nazarından mütâlaa edilmez, çocukların kuvâ-yı zihniyye, melekât-ı ahlâkıyyesi üzerine icrâ edeceği te'sîrât; pek ziyâde şâyân-ı dikkattir. Bu üslûb dâiresinde tedrîs edilen çocuklar; ağır bir tavr-ı müeddebâne ile fakat câhilâne ma'lûmât-fürûşluk eden muallimlerin taht-ı hükümrânîsinde bulunan kapalı, durgun, karanlık sınıflardan hayata, hürriyet-i irâdesini[1] gāib etmiş, tenbel, yorgun, zebûn bir fikr ile dâhil olacaklardır; diğer tarafdan haberleri olmaksızın riyâ gibi, tasannu' gibi nakāis-i ahlâkıyye ile de şâibedâr bulunacaklardır; tedrîs ve terbiyenin gâyesi ise bu olmadığı şübhesizdir. Mektebin vazîfesi; çocukların dimâğını gayr-ı kābil-i isti'mâl bir mahfaza-i ma'lûmât hâline getirmek değil, bütün tedrîsâtı terbiye-i bedeniyye, fikriyye ve ahlâkıyyeye zahîr olacak bir üslûb-ı sâlimde ta'kīb ile mukāvim bünyeler, hür ve cevvâl fikirler, metîn ve nezîh huylar yetiştirmektir. Mekteb; yorgun değil, yorulmamak çâreleriyle mücehhez dimâğlara menba' olmalıdır.

Bu kadar mahzûrlarıyla beraber üslûb-ı takrîrînin sûret-i mutlakada lağva şâyân olduğu iddiâ olunamaz. Çünkü bu mehâzîr; ancak bir üslûb-ı yegâne olarak isti'mâl olunduğu zaman kendini gösterir. Yoksa şâkirdler, şübhesiz, hocalarının takrîrlerinden bütün bütün müstağnî olamazlar. Şu kadar ki mümkün olduğu kadar az isti'mâl etmek, daha iyisi aşağıda îzâh edilecek olan üslûb-ı istifhâmî ile mezc ü te'lîf eylemek lâzımdır.

Bizim mekteplerimizde bâ-husûs bu üslûbun en ziyâde muzır olduğu mekâtib-i ibtidâiyyede bile şimdiye kadar üslûb-ı takrîrî ta'kīb olunduğu gibi hâlâ da olunuyor.

Bilhassa akāid-i dîniyye tedrîsâtında bu üslûbun tevlîd edeceği mehâzîr ne kadar mühimdir. Bu üslûb, akāidde gāye-i kusvâ olan "yakīn"ı te'mîn edecek bir mâhiyette değildir. Hâsılı üslûb-ı takrîrî; fıtrat-ı insâniyye ile hemâhenk bir üslûb olamaz; onda hürriyete bedel, bir istibdâd-ı ilmî ve fikrî mündemicdir.

Üslûb-ı İstifhâmî:

Muallim; yalnız takrîr edecek, ağırlık gösterecek yerde bir "keşfettirmek yolu" tutabilir. Bunun için bu üslûba "üslûb-ı tekşîfî" de deniyor. Bu üslûbda; muallim, şâkirdâne suâller îrâd eder, suâllerinde tedrîce tâbi' olur ve bir silsile-i mantıkiyye ta'kīb eder, bu sûretle şâkirdlerini ma'lûmdan mechûle intikāl ettirir; onları kendi hatâlarını bizzât tahsîle ve hatve be-hatve ilerlemekte oldukları mezraa-i tahsîli muzır otlardan kurtarmaya çapalamaya, nihâyet zabt u teshîre da'vet eder. Bu üslûbda monolog yerine diyalog (dialoque) (muhâvere, musâhabe) kāim olur. Bu üslûba "Sokrat üslûbu" da derler.

Üslûb-ı istifhâmî de yek-nazarda görüldüğü gibi pek ziyâde muvâfık, elverişli bir tarz-ı tedrîs değildir. Yeni yetişen yavrulara yalnız sormak; aslâ kâfî değildir. Suâller; birer şâhıs menzilesindedir ki bunların evvelce çakılacakları mevki', kemâl-i dikkatle nişânlanmalı, müntehâ iyice tesbît edilmelidir.

Üslûb-ı Sokratî; muallimden gāyet dakīk bir istihzâr, vuzûh ve suâllerin rabtında mantık ister. Muallim, verilecek cevapları evvelce keşfetmiş olmalıdır. Bundan başka muhâverâtın isâbetini ve hâric ez-saded şeylerin söze karışmamasını te'mîn için ale'd-devam meşgūlü'z-zihn bulunmalıdır. Hâsılı çocukların tertîb ü intizâmını ihlâl etmemek, fikr-i itâati muhâfaza ve te'mîn etmek, hayat ve hareket, sınıfın tertîb ve nizâmını çığırından çıkarmaya müncer olmamak üzere muallimde metânet-i kâmile de matlûbdur.

Fakat hüsn-i sûretle tatbîk olunduğu halde üslûb-ı istifhâmî; hakîkaten terbiyevî bir üslûbdur. Bu üslûbda dersler; yalnız zinde, fücâât ile mâlî, çocuğa mahzûziyet-bahş olmakla kalmaz, çocuğu fa'âl ve müteharrik kılar, ona istiklâl ve hürriyet-i irâde verir, dikkate alıştırır, bir şevk-ı dâimî içinde melekât-ı akliyyesini, havâssini, kuvve-i muhâkeme ve temyîziyyesini îkāz u tahrîk eder, hazz-ı keşf ü îcâd, zevk-i mütâlaa, gayret-i şahsiyye verir. Çocuk, mualliminin refîk-ı mesâîsi olur. Mâamâfîh bu üslûbun epeyce mühim olan mehâzîrini de göstermek lâzımdır: Bu üslûbda seyr-i terakkī; batîdir çünkü: Ma'lûm ile mechûl arasında uzun bir silsile-i mutavassıtayı tazammun eder. Çocuğun zekâsı ise bu silsileyi henüz pek yavaş kat' edebilir; çocuk suâlleri her vakit iyice zabtedemez, anlayamaz. Bir tefahhus-ı müteselsilde çocuğu şaşırtacak ânî dalgınlıklar, tekrarları, cevelânât-ı fikriyeyi ağırlaştırır. Mekteb-i ibtidâînin tedrîsât-ı mahdûdesi ise üslûb-ı istifhâmînin bu yolda gayr-ı mümtezic tatbîkātına müsâid değildir. Bundan başka programların ta'yîn ettiği **[262]** mevâdda tevâfuk da etmeyebilir. Sokrat; bu üslûbu ancak nefs-i nâtıkanın bir tabassur-ı ibtidâî-i gayr-ı münfasıl ile keşfedebileceği ma'lûmât-ı cüz'iyyede tatbîk ederdi. İşte bundan dolayı ilm-i servete müteallık mebâhis-i ibtidâiyyede fenn-i zirâatte üslûb-ı istifhâmî bir tarz-ı ta'lîm ü tedrîs olabilirse de ne mûsîkī, ne de resim, ne de ticâret-i nakdiyye için aslâ şâyân-ı i'timâd olamaz. Üslûb-ı istifhâmînin isti'mâl edilemeyeceği mevâdd-ı tedrîsiyye miyânında coğrafya ve târîhi de ta'dâd etmek kâfidir. Bazı hakāik-ı şüûn vardır ki kuvve-i idrâkiyye, büyüklere bile keşfettiremez. İşte bunların etfâle bast u takrîri lâzımdır.

Üslûb-ı Muhtelit:

Üslûb-ı muhtelit veya münfasılda muallim; vakit vakit hem üslûb-ı takrîrîye hem üslûb-ı istifhâmî-i Sokratîye mürâcaat eder. Dershânelerde en ziyâde müsta'mel olan üslûb, budur. Muallim; bir teselsül-i mantıkī ta'kīb eden suâlleriyle çocuklara keşfedebilecekleri şeyleri, keşfettirir. Şu kadar ki tefahhus ile bulmaya muvaffak olmayacakları şeyleri sorarak onları yok yere it'âb etmez, gayretlerini kesr etmez, ders;

[1] Metinde (اداره سنی) şeklinde yazılmıştır.

kısa takrîrlerle mefsûl bir "muhâvere"den ibârettir. Çocuğun düşünüp bulamadığı şeylerde imdâdına koşmak, müşkillerini ref' etmek lâzımdır.

Üslûb-ı muhtelit, üslûb-ı istifhâmînin muhtevî olduğu "tenevvü'-ı hayât"ı muhâfaza eder. "Üslûb-ı takrîrî"den daha ziyâde terbiyevî, "Üslûb-ı Sokratî"den daha az batî, ondan daha umûmiyyü'l-isti'mâldir, üslûb-i istiksâî ve bürhânîyi def'aten câmi'dir. Hülâsa üslûb-ı muhtelit çocuklarda melekât-ı akliyyenin neşv ü nemâ bulmasına, inbisâtına hizmet eder. Suâllerin havâss-ı müşahhasasına tevâfuk eder, dersde muktezâ-yı hâle göre üslûb-ı takrîrî veya istifhâmînin gālib bulunmasına müsâiddir. Hâsılı bu üslûb, mekâtib-i ibtidâiyye için yegâne, en kābil-i tatbîk bir üslûb-ı amelîdir. Eşyânın kuvvet ve muâvenetiyle pek suhûletle isti'mâl olunur.

Esâlîb-i Mezkûrenin Başlıca Tatbîkātı:

Pedagoji kitaplarında programlara dâir tafsîlât verildiği sırada havâs ve mevzû' nokta-i nazarından her bir nev'-i tedrîsâta hangi üslûb-ı tedrîsin tevâfuk edebileceği de gösterilir. Biz burada bu bâbda bir icmâl yapmakla iktifâ edeceğiz:

Üslûb-i Takrîrî: Üslûb-ı istifhâmîden tamâmıyla istisnâ gösterememekle beraber târîh derslerinde daha kendini gösterir. Muallim; dersinde vekāyii ancak etrâfıyla bast[1] u temhîd ettikten sonra tabâyi' u netâyice göre üslûb-ı istifhâmîden istiâne ederek muhâkemeye başlayabilir.

Ahlâk dersinde tabîî ve muvâfık olan üslûb; üslûb-ı istifhâmîdir. Çünkü: Çocuk, sınıfda hayr u şerre dâir ma'lûmât-ı cüz'iyye dermiyân edebilir. Bu halde şübhesiz, çocuğu ahkâm-ı ahlâkıyyeyi tertîb ü tanzîmde serbest bırakan taallülât ve i'tirâzâtı murâkabe (kontrol) etmek, bazen de tashîh ü ta'dîl eylemek ahlâk muallimînin başlıca vazîfesidir.. Bu vazîfe ise üslûb-ı istifhâmînin gālib bulunduğu bir üslûb-ı tedrîs ile te'mîn olunabilir. Ulûm-ı hikemiyye ve tabiîiyyede de üslûb-ı istifhâmî; müşevvik u sâiktir. "Kavâid-i lisân" tedrîsâtında üslûb-ı istifhâmî, gālibü'l-isti'mâldir. Bu dersde misâller; ta'rîfât ve kavâide takaddüm etmeli, muallim şâkirdlerine misâllerden kavâid ve ta'rîfât istinbât ettirmelidir.

Evvelce de söylenildiği vechile bütün tedrîsâtta üslûb-ı takrîrî ve istifhâmî; münâvebeten câ-yı tatbîk bulurlar. Bu mevkii ta'yîn edecek şey; mevzûun ve bilhassa çocuktaki seviye-i idrâk ve kābiliyet-i rûhiyyenin arzedeceği ihtiyâcdır. Bu nokta-i nazardan muallimlerin "İlmü'r-rûh" ile –ki fenn-i terbiyenin medâhil-i tabîîsindendir– iştigāl etmeleri lâ-büddür.

Muallimler; ders kitaplarından evvel, şâkirdlerinin kitâb-ı rûh ve mizâcını mütâlaa etmek mecbûriyetindedirler. Bu kitâb-ı kerîmin esrâr-ı ledünniyyâtıyla peydâ-yı ünsiyet etmeyerek esâlîb-i indiyyeye ittibâan melekât-ı etfâl ile oynamak pek büyük bir günâhdır. Muallimliğin hedef-i harekâtı bütün şümûl-i ma'nâsıyla bir "insan" yetiştirmektir. İnsan yetiştirecekler, evvelâ kendileri "insan" olmakla beraber insaniyetin de âlimi bulunmalıdırlar. Bir milletin târîh-i istikbâli; bir muallimin teârîc-i dimâğiyyesi arasında meknûzdur. Muallimlerin adese-i kābiliyyetinden mukadderât-ı ümemi, temâşâ etmek muhâl değildir. Bir Arab şâiri, şu iki beyt ile "muallim" ile "tabîb"in hey'et-i ictimâiyye arasındaki pâye-i bülendine işâret ederek ne güzel bir levhâ-i pend-âmîz tersîm eylemiştir.

ان المعلم والطبيب كليهما
لا ينصحان اذاهما لم يكرما
فاصبر لدائك ان اهنت طبيبه
واصبر لجلك ان اهنت معلما

Fil-hakîka tabîb ile muallim, insaniyetin en şâyân-ı ikrâm ü hürmet hâdimleridir. Bu iki şahsiyet-i muhtereme; yekdiğerinden aslâ müstağnî olamayan iki mühim vazîfe deruhde etmişlerdir: Biri kuvâ-yı rûhâniyyenin inbisât u tenemmüvüne, "rûh"un jengdâr-ı dalâl olmamasına çalışır, diğeri onun muhâfaza-i kıymetdârı olan cism-i insâniyyetin idâme-i sıhhat ü selâmetiyle uğraşır; bu iki refîk-i gayret hem-dest-i vifâk olur, "insan"lar yetişir. Şâir-i hakîm pedagoji nazariyât-ı hâzıranın rûh-ı meâline ne kadar nüfûz etmiştir.

Buraya kadar tayy ettiğimiz sâhât-ı istikşâfda âheste-rev olduksa da nihâyet menzil-i maksûda eriştik; mebâhis-i mütekaddime bizim için menâzil-i zarûriyye idi, şimdi maksûda şürû' edebiliriz. Ancak seyâhat-i fikriyyemiz **[263]** için –kāriîn-i muhteremenin lutf-ı müsâadesinden ümîdvâr olarak– bir fâsıla-i ârâm yapmaya lüzûm gördük. İnşâallâh üçüncü makālemizle bu fâsıla hakk-ı gayretini edâya çalışacağız.

A[ayın]. N.

* * *

[Burada "Birinci makālede Fransızca bazı ıstılâhât-ı mühimme-i ilmiyyede görülen mürettib sehivlerinin ber-vech-i âtî tashî[hi]ne lüzûm görülmüştür." başlığı altında düzeltmeler yer almaktadır. Tashihler yerine işlendiğinden buraya alınmamıştır.]

KADINLAR

Müellifi Schopenhauer

Mütercimi Şerefüddin

Kable'l-İbtidâ

Yedi, sekiz sene evvel tercüme edip defter-i hayâtımın en nazar-girîz bir köşesine tevdî' eylediğim şu eserciğime neşriyât-ı ahîre münâsebetiyle ircâ'-ı nazara mecbûr oldum. Bu eserciğimi ben unutmuş idim. Bir sayha-i nefrîn onu bana ihtâr eyledi. Ben de cüz'î ta'dîlât ile onu kāriîn-i kirâmın pîşgâh-ı kabûllerine ref' u takdîm eyliyorum. Mükâfâtını Cenâb-ı Hak'dan temennî ederim.

[1] Metinde (بسيط) şeklinde yazılmıştır.

Birkaç Söz

Avrupa'da dahi safahât-ı târîhiyyesini el-ân ikmâl etmemiş olan mebâhis-i ictimâiyyeden birisi mes'ele-i nisviyyet olup bu bâbdaki salâhiyetdârân "nisviyyûn" ve "gayr-ı nisviyyûn" nâmlarıyla ikiye ayrılmışlardır.

Dîn-i celîl-i İslâmın bu cins-i latîf hakkında bahşetmiş olduğu salâhiyet ne kendilerini nüfûz-ı nazar ashâbı felâsife-i ictimâiyyenin hedef-i tezyîfi bulunduracak kadar ileride ve ne de geridedir.

Esâsen kütüb-i semâviyye riyâset-i ictimâiyyeyi erkeğe vermektedir ki *Kur'ân-ı Kerîm* de bunu müeyyid ü müekkiddir. Eshâm-ı mîrâsı ta'yîn husûsundaki âyet-i kerîmede ise bu tefevvuk-ı tabîî kesb-i vuzûh ve sarâhat eylemektedir.

Biz kâri'lerimiz ile beraber bu tefevvuk-ı tabîîyi daha doğrusu bu adem-i müsâvâtı Schopenhauer*, He[r]bert Spencer ve hattâ Nietzsche gibi muhâlifîn-i dînden ve asr-ı ahîrin en hür-endîş feylosoflarından işideceğimiz için daha uzun söz söylemeye lüzûm hissetmiyoruz. Eserin aslı Schopenhauer'ındır, kadınlığın evsâf-ı mümeyyezesini küçük mebhaslerine ünvan ittihâz ederek nisviyetin ahvâl-i rûhiyyesini teşrîh eylemiştir. Îcâbında tenvîr-i mebhas yollu birkaç söz dahi tarafımızdan ilâve olunacaktır.

Bandırma Şerefüddin

Kadın Ne İçin Halk Olunmuştur: Erkeklere tahmîl olunmuş olan metâib-i hayâtiyyeden kadınların berî olduklarına en büyük delîl ve aralarındaki tefâvüt-i tabîiyyeye en büyük şâhid teşekkülât-ı tabîiyyedir.

Bir de eğer kadınlar meşâkil-i hayâtiyyeyi ıktihâmda erkekler ile müşterek olsalar idi hilkaten nâzik olan o vücûda haml rahatsızlıkları ve vaz'-ı hamldeki ıztırâbât-ı müdhişe ve nev-bâve-i hayâtını irzâ' için terk-i hâb u huzûr ederek gece yarıları kalkmak gibi vezâif-i husûsiyye terettüb etmez idi.

Yine bu nezâket ü rikkat-i hılkiyye netîcesi olarak kadınlar şüûn-ı hayâta karşı i'tidâllerini muhâfazaya çok az kudret-yâb olabildiklerinden kendi saâdetlerini ancak sükûn ü uzlet ile muhât bir âşiyâne-i istirâhatte te'mîn edebilirler.**

[264] El-hâsıl selâmet-i fikriyye ile düşünülürse fıtrat kadınlara umûr-ı beytiyyelerini tanzîm ve evlâdlarını hüsn-i terbiye ve refîk-ı hayâtını is'âd gibi bir takım vezâif tevdî' eylemiştir ki müz'ic bir çocuğu avutmak için bir kadının sarfettiği emekleri ve aslâ usanmaksızın onun âmâl-i tıflânesine tebaiyetini görmek müddeâmızı isbât için en amelî bir delîldir ki bu sabr u tahammül hemen hiçbir erkekte görülmez.***

Kadının Güzelliği – Dest-i i'câz-kâr-ı hilkat bu nüsha-i nefîsenin vechine bir letâfet, a'zâsına bir tenâsüb ve eczâ-yı bedeniyyesine bir hüsn-i ilticâm bahşetmiştir ki bu bahşâyiş-kârâneye karşı erkekler meshûr u müncezib olup vesâit-ı şer'iyye ve medeniyyeye mürâcaatla kadının hayatını taht-ı tekeffüle almakta muztar olurlar.

Kadınlar âtîlerini te'mîn için mâzîde bir tedbîre tevessülü düşünemediklerinden vikâye-i hayât ve damân-ı istikbâlleri için fıtrat, bir hikmet-i iktisâdiyyeye binâen bunlara ve husûsiyle henüz izdivâc etmemiş olan kızlara hüsn denilen bir vâsıta-i ta'alluku bahş ü îsâr eylemiştir ki ale'l-ekser bir iki defa vaz'-ı hamlden sonra esâsen vazîfesini ikmâl eylemiş olan bu vedîa istiâde olunup gül-deste-i hüsnleri eski tarâvetini zâyi' eyler.

Nitekim karınca zînet-i cinsiyyesi olan kanâdlarını erkeğine ittisâlden sonra gâib eder. Şu halde tedbîr-i menzil ve terbiye-i evlâd ve sâire gibi vezâif-i asliyyeyi nazar-ı ehem-

---

* 1788 sene-i mîlâdîsinin Şubat'ında tevellüd eylemiştir. Aslı Hollandalı idi. Çocukluğunda pederi ile Avrupa'nın her tarafını dolaşmıştır ki bu seyâhat-i medîde esnâsında henüz on altı yaşını ikmâl eylediği halde felsefe-i hayâtın bütün inceliklerini öğrenmiş idi. Pederinden tevârüs ettiği külliyetli bir servet ile Almanya dârülfünûnlarında riyâziyât, tab[î]iyyât, hukûk ve sâireyi tahsîl eyledi. Kendisi bütün Avrupalılar gibi mûsikîye pek düşkün olup güzel flüt çalar idi. Alman, Fransız, İngiliz, Rus, Latin, Rum lisânlarını bilir idi. (Meslek-i bedbînî)nin müessisidir. Avrupalılarca fevkalâde iştihâr eden eserlerinden hiç birisi henüz lisânımıza tercüme olunmamıştır. Vefâtından sonra âsârına daha ziyâde ehemmiyet verilmiş ve *Bizim İstediğimiz ve Kendi Olduğu Gibi Dünya* ve *Hâkim-i Mutlak* ve *Bu Âlemde Hikmet* gibi eserlerine bir çok şerh ve havâşî yazılmıştır. Servet-i külliyesine rağmen gâyet basit bir sûretle hayât-güzâr idi. 1860'da füc'eten vefât eylemiştir. Vefâtında 72 yaşında idi. Bu risâlesini neşrettiği vakit enzâr-ı umûmiyyede mevki'-i hüsn-i kabûle geçmemekle beraber Schopenhauer kadınlara dehşetli bir hücûm gösterdi. Acaba validesinin onlardan olduğunu unuttu mu?? Cümlesinden başka bir i'tirâz-ı tahrîrî ile mukâbelesine çıkan olmadı.
Kendisi teaddüd-i zevcâtı dahi kabûl ediyor idi ki buna da "dört kadına mâlik olmak istiyor" sözünden başka bir şey bulamıyorlar idi.

** *Kur'ân-ı Kerîm*'de ümmehât-ı mü'minîne hitâben bütün müslüman kadınlara (فِى بُيُوتِكُنَّ) [Ahzab, 33/33] buyurulmuştur ki – evlerinizde oturunuz, câhiliye-i ûlâda olduğu gibi elbisenizin zarâfet ve kıymetiyle ızhâr-ı gurûr u azamet ve ibrâz-ı kibr ü nahvet eylemeyiniz demekdir.

*** İngilizlerin en nâmdâr feylesoflarından Herbert Spencer "Sosyoloji" (ilmü'l-ictimâî)ye dâir eserinde diyor ki: – Cambridge'deki Newnham Graton dârülfünûnlarındaki kızlara dâir olan ders programı doğru değildir. Kadınların yüksek derecedeki iştigâlât-ı zihniyyeleri sıhhatleri için muzırdır– dinler doğru söylüyorlar. Şu kadar var ki sıhhati ta'yînde isâbet etmiyorlar. Zâhiren sıhhat-i tâmmeye mâlik bir kadın tenâsül nokta-i nazarından tam olmadığı olur. Çünkü kadınların cenîne sarfedecekleri için kerriyyât-ı hayâtiyyeleri erkeklere nisbeten çokdur. Eğer bu ziyâdeyi tahsîl-i 'âlîye ve sâir a'mâl-i beşeriyyeye sarfedecek olurlar ise tevlîde muktedir olamazlar, olsalar bile emziremezler. Bu hâl dahi beşer için gayr-ı kābil-i tedâvî bir maraz, bir sefâlet ihzâr eyler. "Heylane" nâmındaki bir İngiliz kızı da ihtisâsâtını şu yolda beyân ediyor: Şâyân-ı teessüf olan ahvâldendir ki kadınlarımız hey'et-i ictimâiyyeye karşı vazîfe-i tabîiyyelerini mühim addetmeyip siyâset ve mesâlik-i hürre ile iştigāl etmek istiyorlar. Fakat şübhe etmem ki bunlar hayât-ı ictimâiyyeyi iyi ihâta edemiyorlar. Hayât-ı etfâli himâye etmemiz her şeyden mukaddes bir vazîfe-i tabîiyyemizdir.
Vâlidesi tarafından terkolunan bir çocuğa velev bir saat olsun vâlidelik etmek muhabbet-i vataniyyenin en 'âlî tezâhürâtından değil midir??...
Çocuklar arasında kesret-i vefeyâtı intâc eden emrâz-ı müstevliyyeyi def'a çalışmak asrımızı tehdîd eden devâhî-i ictimâiyyeye karşı en müessir çâre ve binâenaleyh en [eksik bırakılmıştır].

miyetten dûr tutup kadını yalnız şûh ve sehhâr mahlûklar addeylemek doğrudan doğruya hissiyâta mağlûb olmaktır!.*

Kadının Mâzîde Âtîyi Görememesi – Bilumûm teşekkülâtı mükemmel olan zevi'l-hayâtın taazzüv ve tenemmüvü derece-i tekemmülü nisbetinde batî olur. Bilakis bir mevcûdiyet-i basîta ile sâha-i vücûda gelen zevi'l-hayât dahi az zaman zarfında tekemmül-i nev'îsini ikmâl ile fenâ-yâb olur ki ale'l-umûm haşerâtın bir iki dakîka zarfında vazîfelerini icrâ ile ömr-i tabîîlerini itmâm ettikleri müşâhedât-ı fenniyyedendir.

Erkek ancak 28-30 yaşlarında kuvâ-yı akliyyesini istikmâl edebildiği halde kadının zekâsı bu sinde tevakkuf ediyor ki bu hâl bize kadın ile erkek arasındaki teşekkülât nokta-i nazarından mevcûd olan farkı pek vâzıh sûrette irâe eylemektedir.

Bütün edvâr-ı hayâtiyyelerinde kadınlar daima nâ-tamâm bir zekâ âsârı ibrâz edip havâss-i zâhirelerinin taht-ı te'sîrinde olmayan şeyleri idrâk için huyût-ı zekâları imtidâd edemez. Binâenaleyh şu'le-i zekâlarının ancak mahdûd bir sâhada cevelân edebildiğine hükmetmek zarûrîdir. Meşhûdâtlarını velev ehemmiyetsiz olsun yalnız –manâtık-ı tefekkürde kaldığı için– hakāyık-ı mühimmeyi tercîh ederler.

Erkek ise zâten ağır bir sûrette neşv ü nemâ bulan ve bit-tabi' daha mükemmel olan kuvve-i akliyyesi için mâzî ve âtînin ketâib-i zulmetini açarak vâsi' bir sâha-i cevelân bulur. Ve vereceği hüküm için yalnız mahsûsâtı değil mâzî ve istikbâli yani ma'kūlâtı dahi pîş-i tefekkür ü im'ânına alır.

Bu kuvvet ve vüs'at ise kadınlarda tab'an mevcûd değildir. Onların muhîti dar ve vüs'atsizdir…

Bunun içindir ki mâzî ve istikbâlin avârız-ı hâriciyye ve müessirât-ı kevniyyesi dahi o nisbette kadınlar üzerinde daha az îkā'-ı te'sîr eder. Zevcleri metâib-i adîdeyi ıktihâm ve gavgâ-yı hayâtta cehd ü ikdâm ile kazanıp zevcelerinin dest-i emânetlerine tevdî' eylemiş oldukları emvâli ale'l-ekser kadınların müsrifâne bir sûretle istihlâk eylemekte oldukları daima görülmektedir ki bu dahi kadınların daha az âkıbetendîş olduklarına ve şuûn-ı kevniyyeden daha az müteessir bulunduklarına delîldir. Bunun için onların re'yinden istiâne edilmemelidir. Cermenlerin kadınlardan istiâne **[265]** netîcesi olarak hazîz-ı helâke sukūt etmiş oldukları bizim için büyük bir ibret-i târîhiyyedir.**

Kadının Lütufkârlığı – Kadındaki lutufkârlık sıfât-ı asliyyesindendir. Çünkü hilkaten rahîm, lutufkârdırlar. Bu hâl kendilerinde bir fazîlet-i müktesebe olmadığından bazen bu lutufkârlıklarıyla mürüvvet-i hakīkiyye arasında tehaddüs eden boşluk bir zâviye-i münferice kadar geniş ve derin olur.

Kendilerinden biraz hissiyâtı tahrîk edecek sûrette vukū' bulan isti'tâfâttan derhal müteessir olurlar. Ve ellerinden geldiği kadar iânâtta bulunup hiçbir lutfu dirîğ etmezler ki bu bir fazîlet-i kesbiyye olmayıp sür'at-i infiâl ve ta'bîr-i diğerle teessür-i zâhirîleri netîcesidir.

Bil-farz bu iânelerinden âtiyen bir mazarrat dahi gelecek olsa onu halde takdîr ile infiâlâtını men' ve binâenaleyh ibrâz-ı lutfdan geri duramazlar. Netâyic-i mühimme-i ahlâkıyye tevlîd edecek bu gibi bir çok mebâdî'-i fâzıla kendilerinde mevcûd olsa da sıfât-ı hakīkıyyesinin inhıtâtına binâen iktisâb-ı fezâilden daima uzaktırlar. Kadının rûhu sehlü'l-in'ikâs bir âyîneye benzer ki sathında mün'akis olan eşyâ-yı muvâziyyeden sûret-i hakīkıyyede müteessir olmaz. Ve mahdûdiyet-i fikriyyesine binâen hükm-i hâzırında o kadar musırdır ki hiçbir re'y-i sâib onu dediğinden alakoyamaz.***

---

* Yalnız hüsnünden dolayı bir kadını taht-ı zevciyyete almak şer'an memnû' olup teehhülün sebeb-i teşrii ancak tenâsüldür. Enzâr-ı mü'minîni bu nokta-i nazara ircâ' eden ehâdîs-i şerîfe ve evâmir-i Nebeviyyenin hikmetü'l-hayâtın ne kadar 'âlî nikātına müstenid olduğunu tasavvur ihâtamızın fevkındedir. Fransa şuarâsından Dode bir eserinde "Zamane zevcelerini taht-ı tehdîdde bulunduran vâlidelik endişesinden" bahsetmiş ve Dode'nin bu beyânâtından müteessir olan Amerika Reîs-i Cumhûr-ı sâbıkı Roosevelt dahi şu yolda izhâr-ı teessüf eylemiştir: "Ne zaman ki bir milletin erkekleri işten ve kadınları ana olmaktan kaçınır, o millet yüreklerine kadar çürümüş addedilmelidir."

** Bir hutbede Peygamberimiz (sa) Efendimiz hazretleri kadınların re'yinden istifâde ve onlara i'timâddan bizi men' kılmış ve sû'-i misâl olarak "Benî İsrail"i îrâd buyurmuşlardır. Her yerde kadınların işe karışmalarıyla pek çok netâyic-i vahîme zuhûr etmiştir ki bunun emsâl-i târîhiyyesi pek çokdur. Bizim târîhimizde bu hâlin en meş'ûm netâyici Üçüncü Sultân Murâd devrinde görülmüştür. *Koçi Bey* risâlesini mütâlaa edenler Nûrbânû Sultân'ın umûr-ı devlete müdâhalesiyle devletin inkırâz-ı mâlî ve ma'nevîsinin ibtidâ' etmiş olduğunu görürler.

Bizce "ictimâiyyûn"dan olan fukahâ-yı kirâm ve husûsiyle fukahâ-yı Hanefiyye kadınların adem-i sıhhat-i velâyetlerine delîl olmak üzere şu sûretle beyân-ı mütâlaa eylemekdedirler. Akl-ı beşerin dört mertebesi vardır:

A- Akl-ı heyûlânîdir ki efrâd-ı insâniyyenin mebde'-i fıtratta hâiz oldukları akıldır. B- Cüz'iyyât-ı umûrda turuk-ı havâs vâsıtasıyla bedîhiyyâtın ve müfekkire ile fikriyyâtın husûlüdür ki buna "akl bi'l-meleke" dahi derler. C- Akl bi'l-fi'ildir. D- Akl-ı müstefâddır ki (هن ناقصات العقل) hadîs-i şerîfiyle irâde buyurulan akıl mertebe-i sâlisede olan akl bil-fi'l olmakla bunun noksanından dolayı şer'an kendilerine velâyet ve emâret tevdî' olunmaz.

Hayât-ı ictimâiyyede erkeklerin umûruna müdâhale eden kadınlara, bâ-husûs muharrirelere ve me'mûr kadınlara Alman felâsifesinden Nietzsche'nin dahi büyük bir kin ü buğzu var idi. Hattâ bazı kere "kadının yanına gidiyorsan kırbacı da beraber götür" gibi nasîhatlerde bulunuyor idi.

Ve diyor ki: Müsâvât fikri Avrupa'da pek ziyâde tevessü' ederek nisviyyetin inkişâfına sebeb oldu. Ben kadınlar ile erkekler arasındaki adem-i müsâvâta binâen ve bu adem-i müsâvâtı aşkın kadınların vâsıta-i te'sîriyle erkekler üzerinde husûle getirdiği buhrânlar ile ta'yîn eylerim. İşte kadındaki noksân-ı fıtrî bununla telâfî edilir. Ve bunun için kadının daima sevilebilmesi lâzımdır. Zerdüşt: "İnsanın saâdeti 'arzu ederim' kelimesinde kadınlarınki ise 'o istiyor'dadır." diyor.

*** Resûlullâh (sa) Efendimiz hazretleri Hazret-i Hafsa'nın hânesinde iken vücûd-ı behbûd-ı Peygamberîlerine ârız olan râhatsızlıktan dolayı ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Ayişe (r.anhâ) sâir ümmehât-ı mü'minîni istirzâ edip Resûl-i muhterem (sa) Efendimiz hazretleri beyt-i semâ-peyvest-i Ayişe'yi teşrîf buyurdular.

Buhârî-i Şerîf'de mastûr olup müşârun-ileyhâdan muan'anen mervî bulunduğu üzere Resûlullâh (sa) Efendimiz hazretlerine üç defa iğmâ ârız olup her defasında ifâkat buldukları zaman "vakt-i salât hulûl etti mi?!" sûretiyle vukū' bulan suâl-i Nebevîlerine cevâben mâh-ı tâbân-ı Muhammedî (sa) etrâfında hâle-âsâ mevcûd bulunanlar evet yâ Resûlallâh (sa) cevâbıyla mukābelede

Kadınlara Silâh-ı Tabiî – Fıtraten zaîf olan kadınların mesâid-i tedâfü'lerindeki noksanı cebr için tabîat bunlara bir haslet, bir haslet-i mezmûme ilâve etmiştir ki o da "riyâ"dır.

Hayvânât-ı müfterisenin pençe ve yırtıcı dişleri ve mürekkeb balığının muhîti içinde kendini saklamak için neşrettiği madde-i sevâdı nasıl kendilerini daima taarruzdan masûn bulundurursa kadın dahi hukûkunu müdâfaa ve menâfi'-i mahsûsasını celb husûsunda bu silâh-ı tabîîsini isti'mâl eder. Ve bu haslet-i gayr-ı makbûlesiyle yalnız hukûkunu muhâfaza değil erkeğin zekâ ve re'yini bile çok zamanlar şaşırttığı görülmektedir.

Bu haslet kadınlar arasında mütesâviyen mevcûddur. Zekî ve gayr-ı zekîleri arasında hemen hiçbir fark mahsûs değildir.

[266] Hukûk-ı zâtiyyelerinin müdâfaası bunu isti'mâle vâbeste olduğunu bildiklerinden ednâ bir fırsattan istifâde ederek bu silâh-ı tabî[î]lerini derhal takınırlar. Bunun içindir ki Avrupa mehâkiminde kadınların zevren şehâdetleri her gün çoğalıyor ve şehâdetten men'leri bir farîza-i ictimâiyye hâlini alıyor.*

Avrupa'nın Kibâr Âilelerine Mensûb Zengin Kadınlar – Avrupa'daki zengin kadınlar umûm tarafından istiksâr olunacak derecelerde mazhar-ı ihtirâm olmaktadırlar.

Halbuki kavâid-i esâsiyye-i ictimâiyyeye nazaran kadınlara karşı ibrâz olunan hürmette bu derece izhâr-ı muğālât etmek doğru olmadığı gibi kendileri mazhar-ı tebcîl ü ihtirâm olmak husûsunda erkeği geçmek değil hattâ ona müsâvî olmak üzere bile mahlûk değildirler.

Bu ihtirâmât-ı nâ-lâyıkanın sû'-i netâyicini göstermek için îrâd-ı emsâle lüzûm yoktur. Daima derece-i sâniyede bulunması tabîî olan kadının bugün Avrupa'da merkez-i lâyıkına ircâı en arzu olunur şeylerdendir.

Eğer eski Yunanlılar medeniyet-i hâzıramızı görmüş olsalar idi bizi tezyîf edecekleri gibi kavâid-i medeniyyemizi tanzîm husûsunda en evvel tavsiye edecekleri şey kadınların mevki'-i hakīkiyyelerine ircâı olacağı şübhesizdir!... Filhakīka kadınların mevki'lerini derece-i sâniyede bırakmak hey'ât-ı medeniyyenin en doğru olan esâslarından birisidir ki aslâ tenkīd kabûl etmez!: !..

Bu zengin kadınların hod-perestliklerini bırakıp az çok tevâzu' ile ittisâf etmeleri tedbîr-i menzil ve sâire gibi ulûm-ı nisviyyeyi öğrenmeleri kendileri için ve bilumûm hey'et-i ictimâiyye nâmına daha nâfi'dir!...

Husûsuyla aşağı tabakada kalan kadınlar bu zengin kadınlar karşısında o kadar hakīr, o kadar nâçîzdir ki şarktaki tasavvur ettiğimiz kadın zavâllılığının bu zengin kadınlar her gün en şâyân-ı merhamet olan ve kalb-i beşeri en ziyâde müteessir eden levhalarını her yerde îcâd etmektedirler.

Lord Byron** *Resâil ve Cerâid* nâm kitabının ikinci cüz'ünün 399'uncu sahîfesinde şöyle söyler:

Eski Yunanîler zamanında kadınlar ne mevki'de bulunurlar idi? Ey kāri'! Düşün!.. Düşün ki elbette akıl ve muhâkemenin kabûl edebileceği bir mevki'de idiler.

Hâlet-i hâzıra-i medeniyyemiz kurûn-ı vüstânın muhâlif-i akl-ı selîm olan bakıyye-i merdûdesidir. Hissiyâta mağlûb olmaksızın bir muhâkeme edecek olursan sen de benim ile beraber onların tedbîr-i menzil ve terbiye-i evlâd ve sâire gibi vezâif-i nisviyyeyi öğrenip tarz-ı telebbüsde sâdeliği iltizâm ve ihzâr-ı ağdiye usûlünü öğrenmelerini ve yabancılar

---

bulunmaları üzerine "Ebûbekir'e söyleyin nâmazı kıldırsın" emr-i saâdeti sudûr eyledi.

Hazret-i Ayişe (r. anhâ) Resûlullâh (sa) maraz-ı mevtinde pederi Ebûbekr (ra)'nın makām-ı Peygamberîde görünmesi ashâb-ı kirâmın sû'-i nazarlarını mûcib olacağı mütâlaa-i zâhir-bînânesi ihtirâzıyla "Yâ Resûlallâh pederim Ebûbekr'in rikkat-i kalbi vardır. Sizin makāmınıza geçerse kırâet-i *Kur'ân*'a muktedir olamaz." cevâbıyla vâki' olan üç defa iğmâyı müteâkıb tekerrür eden ayn-ı suâl-i Peygamberîyi karşıladı. Üçüncü defada Peygamberimiz (sa) Efendimiz hazretleri "Yâ Ayişe! Sus; Yûsuf'a akıl hocalığı yapanlar da siz idiniz!" buyurmuşlardır.

Ma'lûm-ı erbâb-ı mütâlaadır ki kıssa-i Yûsuf'u hâkî olan Sûre-i celîle-i Yûsuf'da beyân buyurulduğu vech üzere Züleyhâ hüsn-i tahammül-sûz-ı Yûsuf'a karşı mağlûb olarak perde-i ismeti tecâvüz eyleyip kibâr âileleri arasında sermâye-i makāl olmuş idi.

Züleyhâ bu bâr-ı ta'yîb altından kurtulmak için cümlesini da'vet ile Yûsuf'u kendilerine göstermiş ve bundan sonra Züleyhâ'yı ma'zûr görmüşler ve hepsini Yûsuf'un kâlâ-yı vuslatına sarf-ı nakdîne-i mâ-hasal eylemekde bulunmuşlar idi ki bu fikirlerini Yûsuf'a açık söylemeyecekleri için bilâhare kendileri hesâbına olarak evvelâ Yûsuf'a Züleyhâ'ya mukābelede bulunmaması kendisi için netâyic-i meş'ûme tevlîd edeceğini öne sürmeye başladılar. Ve bu bâbda nesâyıh-ı hayr-hâhânede bulunmak için hepsi ayrı ayrı Yûsuf'u da'vet ediyorlar idi ki bunlar mâ fi'z-zamîrlerini doğrudan doğruya söylemiyorlar ve bir vaz'iyyet-i ca'liyye alıyorlar idi.

Hazret-i Ayişe (r.anhâ)'nın dahi böyle bir mülâhaza-i mahsûsa ve mahdûdede bulunması ve mâ fi'z-zamîrini setr etmekdeki vaz'iyyetini Peygamberimiz (sa) Efendimiz hazretleri Yûsuf'a ders vermek isteyen kadınlar ile ta'bîr ve ifâde buyurmuştur ki derece-i zarâfet ü ulviyyetini tasrîh bî-lüzûmdur.

* Sebeb-i teşrîi muhâfaza-i hukūk-ı beşer olan şehâdet için deâvînin hemân ekserîsinde iki recul-i âdil lâzım olup hîn-i zarûrette bir erkek ile diğer mahallinde iki kadın îcâb eder.

Hazret-i Ömer ve Hazret-i Ali (radıyallâhu anhümâ)'dan rivâyet olunduğu üzere ehliyet-i şehâdet olan müşâhedenin vücûduna mebnî inde'l-Hanefiyye ricâl ile şehâdet-i nisâ' câizdir. Kıllet-i zabt ve galebe-i nisyâna binâen bir kadın şâhide diğer bir şâhideyi terfîk etmek îcâb eyler.

İmâm-ı Şâfiî (r.h.) hazretlerine göre ricâl ile şehâdet-i nisâ' câiz değildir. Ancak ecil ve şart-ı hıyâr gibi emvâl ve tevâbiinde câiz olur.

İnde'ş-Şâfiiyye asıl olan noksân-ı akla binâen şehâdât-ı nisânın adem-i kabûlüdür. Zarûret ve adem-i ehemmiyetine binâen emvâlde tecvîz olunur. İmâm Mâlik ve İmâm Ahmed (rahimehümâ) dahi buna kāildirler.

Şâfi'lerin adem-i kabûl-i şehâdet husûsunda îrâd etmekde oldukları "noksân-ı akl" delîllerine cevâben Hanefiyye "Menât-ı teklîf olan akıl husûsunda kadınlar ile erkekler arasında fark yoktur. Eğer böyle olmaya idi kadınların aslâ mükellef olmamaları îcâb ederdi" demekdedirler.

Menât-ı teklîf olan bu akıl yukarıda arzolunan "akl bi'l-meleke" olmakla bunda iki sınıf arasında aslâ bir fark yoktur.

** İngiltere meşâhîr-i şuarâsından olup eşyâyı hüsn-i tavsîf ve teessürâtı lâyıkıyla ta'rîf husûsunda kesb-i imtiyâz eylemiştir. (1788-1824)

ile ihtilâttan tecânüb ile yalnız dîne ve usûl-ı tabha âid kitapları okumalarını bir lâzıme-i medeniyye addedersin, musîkī ve sâire gibi fenler ile az, çok iştigāl etmelerinde be's göremem.

Avrupa'da Tezevvüc Esârete Giriftâr Olmaktır – Kadının erkek ile hukūkca müsâvî olmasına binâen Avrupa'da izdivâc kānûnları fâsidü'l-mebnâdır.

Bu müsâvât bizim yalnız bir kadın ile hayât-güzâr olmamızı îcâb ettiriyor ki bu halde erkeklerin nısf-ı hukūku ziyâa uğruyor demektir.

Müsâvâtı kabûl için kadınların dahi erkekler gibi kâmil bir akla mâlik olmaları îcâb ederdi.

Bir kadın ile yaşamaya dâir olan madde-i kānûniyye elbette nüfûz-ı nazar ashâbı olan zevâtı memnûn bırakmamaktadır!..

Taaddüd-i zevcâtı tecvîz eden memleketlerde nisvânın dereke-i sefâlete düşmemesi nazar-ı i'tibâra alınmış olmakla haklarında daha çok hürmetle muâmele edilmiş demektir.

Çünkü husûsât-ı zâtiyyelerini tesviye edecek bir erkek bulmakta dûçâr-ı müşkilât olmazlar.

Bizde zâtü'z-zevc olan kadınlara nisbeten zâtü'z-zevc olmayan kadınların adedi yüzün milyona nisbeti gibidir.

Ne kadar kimsesiz kadınlar vardır ki metâib-i hayât altında ezilmekte ve umûr-ı şâkkayı iktıhâma mecbûr olmaktadırlar.

Bir kısmı ise ilcâ-yı fakr u zarûretle zevcât-ı umûmiyye sırasına düşüp girdâb-ı sefâlette ser-gerdân bulunmaktadırlar! Yalnız "Londra''da seksen bin umûmî kız vardır ki bunların şeref-i nisviyyetleri madde-i mezkûre nâmına pâmâl edilmiştir!.. Buna Avrupa kadınlarının hod-kâmlıkları dahi ilâve edilmek lâzımdır!...

[267] Taaaddüd-i zevcâtı bir farîza-i ictimâiyye olarak telakkī ve kabûl eylemeliyiz?...

Kavâid-i esâsiyye-i hayâtı nazar-ı mütâlaaya alacak olursak izdivâc-ı mükerreri men' edecek hiçbir sebeb-i ma'kūl göremeyiz.

Husûsiyle kadın her hangi bir ârızaya binâen vazîfe-i tenâsüliyyesini îfâya muktedir olamaz ise ne yapmalıdır!...

İşte Mormonlar* adem-i taaddüd-i zevcâta i'tirâz eden en bâriz simâlardır!...

KISSA, HİSSE: ÇİN ETİBBÂSI

Var imiş Çin'de tuhaf bir âdet;
Tuhaf ammâ ki karîn-i hikmet,
Okuyun, dikkat ile siz de sevin:
Bir hekîmi bulunurmuş her evin.
Bu hekîm âilenin râhatına,
Çalışırmış bakarak sıhhatine.
Vizite yokmuş, alırmış aylık,
Bizce tatbîka değil mi lâyık?
Hastalansa birisi âilenin
Hekiminmiş büyüğü gāilenin,
Kesilirmiş maâşı çünkü onun,
Denilip: Hastanıza çâre bulun.
Hastalık sürdüğü müddetce tabîb,
Sarf-ı ikdâm ile bî-hazz u nasîb,
Eğer eylerse işfâ-yı maraz,
Yeniden başlar imiş ecr u ivaz,
Yok, eğer hasta giderse öteye,
Uğrayıp doktor efendi köteğe,
O, eve artık ayak basmaz imiş;
Sözüne kimse kulak asmaz imiş

§

Faraza biz de bu tarzı tedkīk
Ederek eylemiş olsak tatbîk;
Nâfile masrafa hiç girmez idik;
Öyle bol bol vizite vermez idik.
Şöyle temsîl edelim derdimizi;
Hâlet-i germimizi; serdimizi:
Millet efrâdı ki bir âiledir,
Şimdi bak cümlesi pür-gāiledir!
Bazı dillerde hamiyyet marazı,
Bazısındaysa tefevvuk marazı
Kiminin dîdesi a'mâ-yı cehil,
Kiminin sînesi müştâk-ı ehil
Kimisi sû'-i hazımla ma'lûl,
Kimine hastalığı da mechûl.
Hakk u nâ-hak kimi durmaz, tepişir,

---

* Mormonlar 1830'da Müttehide-i Amerika'nın garb vilâyâtından ve husûsuyla Utah'da te'sîs edilmiş olan bir mezheb erbâbıdır ki müessisi Şaron'da bir çiftçi sulbünden dünyaya gelen Joseph Smith nâmında birisidir.
İbtidâ altı kişiden ibâret olan Mormonlar bugün üç yüz bini mütecâvizdirler. İngiltere'de dahi izdivâc-ı mükerrer kānûnen memnû' olup kadın ve erkek ayn-ı cezâya dûçâr olurlar ki cezâ yedi sene kürekdir.
Avrupalılar tarafından ta'n edilmekde olan teaddüd-i zevcât hiç şübhe yoktur ki sû'-i tefâhüm netîcesi olarak almış olduğu garîb şekiller üzerine vukū' bulmaktadır. Gayr-ı meşrû' bir sûrette izdivâcı men' eden bir dinde ve Schopenhauer'ın dediği gibi erkekle kadının müsâvâten kabûl olunmadığı takdîrde taaddüd-i zevcâtın bulunması bir netîce-i zarûriyyedir.
Fakat bu teaddüd-i hukūk-ı nisvânı pâymâl edip hattâ onlara bir kıymet-i insâniyye atf etmeyip şark denilince bir Avrupalının tasavvuru gibi zevk-perest bir erkeğin ikmâl-i huzûzâtı için kuş kafesleri arkasında her şeyden mahrûm bırakarak binlerce kız ve kadınları harem dâiresine doldurmak demek olmayıp esâsen reculiyeti hasebiyle her zaman telkîha muktedir ve hattâ bir kadın ile iktifâ edemeyecek kadar muazzeb ve muztarib bir erkeğin diğer kadını taht-ı nikâha almasıdır ki böyle bir zarûret olmadığı takdîrde diğer bir kadınla izdivâc aslâ câiz değildir. Âyet-i kerîmedeki (فواحدة) [Nisâ, 4/3] emr-i şerîfindeki kuvvet-i teblīğ bu sûret-i beyânı pek vâzıh bir sûretle iş'âr eylemekdedir.
Biz kavâid-i İslâmiyyeye sâdık kaldıkca ebediyyen kadınlarımız mihver-i tabîîden hârice çıkmayacaklardır. Bugün Hıristiyan olan Avrupalılar yalnız böyle büyük feylesoflar tarafından tahtie edilmekle kalmazlar. Dînleri dahi bu hâle mâni'dir. Onların dahi dîne sâdık olanları vicdânen muazzebdirler. Fakat bilmem ki onlarda dînine sâdık kalmış olanlar var mıdır. Fakat bunu bilirim ki bizim hepimiz dînimize sâdık kalmışızdır. Ve ebediyyen de kalacağız!..

نصلى للذى صلت قريش
ونسجده و ان جحد العموم

İsteyip peynire densin tebeşir!
Kimisi vurmaya âmâde dili,
Kiminin zulm ile bağrı bereli.
Sözün en doğrusu artık hepimiz!
Hastayız, inliyoruz, muztaribiz!
Nerede kaldı etibbâ-yı umûr,
Oldu mu hepsi de dûçâr-ı fütûr?
Yine lâ-kayd-ı devâ davranıyor?
Hasta, bî-tâb-ı elem kıvranıyor!
Ne tedâvî, ne de i'tâ-yı ilâc,
Ne de teslî, ne de ıslâh-ı mizâc,
[268] *Olmuyor hiç birisinden gayret,*
Her biri sanki garîk-ı hayret!
Bu kadarcık mı bütün pîşeleri?
Vizite alma mı endîşeleri?
Tehlike kesb ediyorken yarası,
Alınır mı yine halkın parası?
Ey hakîmân-ı umûr-ı devlet,
Hastadır hasta zavallı millet!
Çin etibbâsına hem-pîşe olun,
Çalışıp hastanıza çâre bulun.
O vakit fahr ederek aylık alın;
Çekilin yoksa ser-âzâde kalın.
Bu bahis çok sürecek eşmeyelim,
Keselim bâri, çıban deşmeyelim!

Tâhirü'l-Mevlevî

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

On gün sonra o adam yine geldi ve:

– Emîr hazretleri, zât-ı âlînize selâm söylediler. Sizi kendi tebeasından görmek ve her gün sarayda müşâhede eylemek arzu ediyorlar, dedi.

– Ben şimdiye kadar kimseye bendelik etmediğim gibi bendegânlık rüsûmunu da bilmem. Binâenaleyh ma'zûr görsünler, cevâbını verdim. Emîrin adamı tekrar söze başladı. Teklîf-i vâkıı kabûl edersem efendisinin mazhar-ı atâyâsı, aksi takdîrde mûcib-i infiâli olacağımı söyledi.

– Emîr hazretlerinin atiyye vü ihsânına muhtâc değilim. Ondan mâadâ ceddim Emîr Dost Muhammed Hân için bile bana hizmet teklîf etmediler. Farz-ı muhâl olarak emîrin hizmetinde bulunsam alacağım aylığı hak edeyim diye çalışır; akşama kadar sarayda bomboş oturanların gözden düşmesine sebeb olurum. En iyisi beni serbest bırakın ki:

نه بر اشترى سوارم نه چوخ بزير يارم
نه خداوند رعيت نه غلام شهر يارم

Dedim. Herifceğiz itmâ' ve tahvîfinin bî-sûd kaldığını görünce muhâverâtımızı bir kâğıda yazdıktan sonra yanımdan çıkıp gitti.

Buhârâ'ya geldiğim esnâda birini bulmuş ve emîrin meclisinde cereyân edecek müzâkerâtı bana haber vermesi için şehrî yirmi altun aylık tahsîs etmiştim. Çünkü Buhârâ'da gizli, âşikâre kâffe-i umûr, emîrin meclisinde müzâkere olunur. Bu münâsebetle sarayda bulunanların hepsi de netîce-i mukarrerâta vâkıf bulunur.

Ramazan'ın vürûdu hasebiyle, herkes oruçla meşgûl olduğundan bütün işler ta'tîl edilmişti. Ben zâbıta me'mûrlarından pek de müsterîh değildim. Çünkü teklîf olunan saray hizmetini reddedeliden beri âdetâ sıkı bir tarassud tahtına alınmıştım. Bunu pek a'lâ anladığım halde anlamamış gibi davranmış, hattâ kendi adamlarıma bile anlatmamıştım.

Bayram gecesi, emîrin adamlarından biri hil'at nâmıyla iki kat esvâb, bir sarık, bir de destmâl getirdi ve yarın sabâh erkenden tebrîk-i îd için emîrin huzûrunda bulunmamı söyledi.

Ertesi günü gittim. Girdiğim büyük bir odada kırk kadar kimse oturuyordu ki içlerinden birisi de Muhammed Hân idi. Bu Muhammed Hân; sâbıkan Serpül hâkimi olup Afgânistân Devleti'ne karşı isyân etmiş ve Gulâm Ali ile Kernil Velî Muhammed Hân kumandasında gönderilen askere karşı mağlûb olarak Buhârâ'ya kaçmıştı. Şimdi bu meclisde diğer on kişi ile baş sedire geçmiş oturuyordu. Bana da aşağı taraflarda bir yer hazırlamışlardı.

Benim vürûdumu müteâkıb emîr de geldi. Huzûr kalkıp elini öptüler ve bayram tebrîğinde bulundular. Ben de onlar gibi yaptım. Takbîl ve tebrîkten sonra üzerinde envâ'-ı hulviyyât bulunan bir tepsi getirildi, orta yere de bir sofra yayıldı. Tatlılar o sofranın üstüne dizildi. Meclisin ileri gelenleri sofraya oturup yemeye, bizim gibi aşağılarda kalanlar da mendillerine aldıkları tatlıları kendi mevki'lerinde göçürmeye başladılar.

Ben şu hâllere mütehayyirâne bakıyordum. Biri geldi:

–Emîr hazretlerinin teberrük tatlılarından niçin yemiyorsunuz? Diye sordu. Ufak bir parça aldım ve:

–Bu kadarı kâfîdir dedikten sonra meclisden çıktım ve namazgâha gittim. Emîrin benim için ta'yîn [ettiği] yeri gösterdiler. Oturdum. Etrâfa göz gezdirince adamlarımdan kırk kişi ile Nâib Gulâm Muhammed Hân ve Kemândân İskender Hân'ı gördüm. Bunlar, takrîben bir ay evvel emîrin hizmetine girmiş oldukları cihetle bana lâ-kaydâne bir selâm verdiler. Bu sırada emîr de göründü ki beyaz bir ata binmiş, sarığına, atının başıyla sırtına birer sorguç takmış; beline bir top Keşmîr şalı, külâhına da yirmi, otuz arşın sırmalı destâr sarmış, şâlının arasına murassa' bir hançer sokmuş olduğu halde kemâl-i tefer'unla salına salına geliyordu. Herkes ayağa kalktı ve emîrin her iki üç adımında bir secdeye karîb vaz'-ı ta'zîm aldı. Ben bu harekât-ı mütezellilâneye ittibâ' etmeyerek sâkit ü sâkin durdum. Emîr önüme gelince durdu. Tekbîr getirdi. Kendisine iktidâ eyledik. namaz esnâsında başındaki sarıktan üç dolamı çözüldüğü cihetle emîr başını secdeden kaldıramıyor, bütün bütün çözülüp düşeceğinden korkuyordu.

Şu azametiyle tebaasına karşı rezîl olmasına tahammül edemediğim için namazı bozdum. İleri geçip emîrin sarığını sardım. Vâkıâ namazımı tamâm **[269]** kılamadım, ama bir hükümdârı rezâletten kurtardığımdan Cenâb-ı Hakk'ın afvını ümîd ederim.

Namaz bitince emîr, atına bindi, ahâlî-i hâzıra yine yerlere kapanıp arz-ı ta'zîmâtta bulundu. Ben de oradan savuşup ikāmetgâhıma geldim.

Birkaç gün sonra zabtiye nâzırı, beni zinâ ile ithâm etmek üzere emîrden emîr aldı. Fakat töhmet-i vâkıa sâbit olamadı. Çünkü hiçbir vakit yalnız kalmadığım ve daima altmış, yetmiş kişi ile bulunduğum anlaşıldı. Emîr, bundan bir şey çıkmadığını görünce maiyyetime nifâk ilkāsıyla benden ayırmak istedi. Lâkin bu esnâda Rusların Taşkend'i istîlâ ederek Buhârâ'ya yürümek fikrinde oldukları işidilince emîr-i Buhârâ benimle ve arkadaşlarımla uğraşmayı bırakıp âcilen Semerkand'a gitti.

Bundan bil-istifâde Hindistan'da bulunan amcam Serdâr Muhammed A'zam Hân'a bir arîza yolladım. Ve inşâallâh kendimi kurtarıp Belh'e gideceğim. Mümkün olduğu sûrette siz de Sevat tarîkından Cetral ve Bedahşân'a geliniz. Belh'de buluşalım dedim. Bir mektup da Belh'deki askerimize gönderip yakında geleceğimi bildirdim. Bir istid'ânâme de Semerkand'[d]aki Buhârâ emîrine irsâl ile müsâadesini ricâ ettim.

Bu istid'ânâmeyi Nâzır Haydar Hân ve Kemândân Nazîr vesâtatıyla irsâl eylemiş olduğundan gerek Kuşbigi'nin gerek Kütval'in haberi yoktu. Bilâhare ma'lûmât alınca:

– Niçin bizden izin almadan emîrin nezdine adam ve arîza yolladın? diye tevbîhe kalkıştılar.

– Emîr hazretlerinin hayli adamı varsa da bunlardan birinin benim fevkimde olmasını kabûl edemem cevâbını verdim.

– Asker yollar ve adamınızı yoldan çevirириz, tehdîdine kalktılar.

– O vakit ben de emîrin müsâadesini almadan yola çıkarım. Mes'ûliyeti size âid olur, dedim.

Emîr istid'ânâmeye cevap vermediği gibi gönderdiğim adamı da yanında alıkoydu. Birkaç gün sonra Ceneral Ali Asker Hân'ı emîrin nezdine i'zâm ve müsâade-i mahsûsasını istirhâm eyledim. Bunun üzerine akdedilen meclis-i müşâverede emîrin nakden yahud zahîreten bana bir muâveneti olmadığından Buhârâ'da alıkonulmaklığım pek de muvâfık olamayacağı söylenilerek memlekete azîmetim husûsuna ruhsat verildi.

Emîr, Kuşbegi'ne de bir emîrnâme isbâl ve adamlarımdan kendi hizmetine girmek isteyenler olursa kabûlünü tavsiye etti.

Kuşbigi:

– Adamlarınızı nezdime gönderin, diye bana haber yolladı. Maksadı evvelâ onları, sonra da beni esîr etmek olduğunu anladım.

– Bir şey söylemek fikrinde iseniz teşrîf buyurun. Benim yanımda söyleyiniz cevâbını verdim. Adamlarım da:

– Biz sağken Kuşbigi'nin nezdine gitmeyiz. Ancak ba'de'l-mukātele cenâzelerimizi götürebilirler, deyip silâhlandılar. Me'mûrunu bu cevap ile iâde ettim. Biraz sonra Kuşbigi'nin münşîsi gelip emîrin arzusunu teblîğ etti. Adamlarım:

–Biz emîre kul olmak için değil, şehzâdemize hizmet etmek için Buhârâ'ya geldik, dediler. Münşî, bir iş göremeyerek döndü, gitti. İki gün sonra yol hazırlığında bulunurken İskender Hân ile Nâib Gulâm ve bütün arkadaşları eşyâlarını omuzlamış oldukları halde geldiler ve:

– Emîr-i Buhârâ, her birimize i'tirâf-ı ubûdiyyet etmemizi teklîf eyledi. Hiç birimiz kabûl etmediğimiz için bize yol verdi. Bu sebebden tekrar hizmetinize ilticâ eyliyoruz dediler.

Bu sohbet esnâsında birtakım alacaklılar vürûd ederek bunlardan iki bin altun kadar mütâlebede bulundular ben Nâib Gulâm'a:

– Eğer bana vefâkâr olaydın bu kadar parayı sâdece sen harcederdin, dedim. Mahcûbâne başını eğdi.

Sonra Kemândân İskender Hân'a:

– Sen ne fikirdesin? Diye sordum.

– Buhârâlı iki kadına tealluk peydâ ettim. Onlar gelmeyecek olursa Buhârâ'da kalmaya mecbûrum, cevâbını verdi. Kadınlara haber gönderdim birlikte gelirlerse beherine biner altun veririm dedim. Kabûl etmediler. Bu sebeble İskender Hân da Buhârâ'dan çıkamadı.

Nâib Gulâm'ın borçlarını vermekle beraber kendilerine at ve silâh da satın aldım. Çünkü masraf etmek için gerek atlarını, gerek silâhlarını elden çıkarmışlardı.

Beş altı gün içinde hazırlanıp Belh'e müteveccihen yola çıktık.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

MESÂİL-İ HAYÂTİYYE

Asırlardan beri yuvarlanıp gelen Şark Mes'elesi'nin hâlâ halledilmediği ve âlem-i siyâsiyyâtta arada sırada tekevvün eden şuûnâtta her halde Şark-ı Karîb'i dâire-i ihtivâsından hâric bırakamadığı gibi mehâfil-i siyâsiyyede mevzû' mesâil-i düveliyye arasında Şark-ı Karîb'de mütehaddis vekāyı'ın –siyâsiyât-ı umûmiyye i'tibâriyle– her şeyden ziyâde nazar-ı dikkati celb ve Avrupa âfâk-ı siyâsetinde yine garib garib cereyânların tevellüdüne sebebiyet verdiğinden anlaşılmıştır ki Şark Mes'elesi hayli zamandan beri başlı başına beyne'd-düvel mühim bir mes'ele-i siyâsiyye şeklini almıştır.

[270] Avrupa'nın bitip tükenmeyen muhâcemât-ı dâimesi arasında kāide-i dîniyye ribkalarından kurtulmuş olduğunu iddiâ eden garb diplomatlarının bütün icrâât-ı siyâsiyyeleri hiss-i dînîden âzâde olamadığı gibi *Times* gibi dünyanın en mühim cerâid-i siyâsiyyesi bile kalemini sâika-i taassubdan muhâfaza edemiyor.

İnfiâlât-ı dîniyyenin Avrupa siyâset-i düveliyyesinde hüküm-fermâ olduğunu iddiâ etmek gibi bir tağlît-ı efkâra sapmak tasavvur edilemez. Siyâsiyyâtta dînin derece-i te'sîrâtına gelince şu kadar seneden beri İngiliz mehâfil-i siyâsiyyesinde başvekil bulunan Gladstone'nun –ki bu adam dünyanın en mutaassıb ve sofu bir hıristiyanıdır–bıraktığı düstûr-ı dînî üzerine müesses meslek-i siyâsî, kendisi için milleti arasında en mümtâz ve bülend bir mevki' ihzâr etmiş ve İngilizler içinde en büyük bir sîmâ ve şâyân-ı perestiş bir vücûd-ı mukaddes olmak üzere tanılmıştır.

Fakat düşünülsün ki garb sahne-i siyâsetinin âmilleri i'tibâr edilen ricâl-i siyâsiyyenin umûr-ı mehâmm-ı devleti yed-i iktidârlarına geçirmeleriyle menâfi'-i milliyyelerinin te'mînini en ziyâde şark ufuklarında aramışlar, daha doğrusu darabât-ı mühlikelerini âlem-i İslâm üzerine indirmişlerdir. Binâenaleyh kurûn-ı vüstânın vücûda getirdiği din muhârebelerinin tekemmülât-ı medeniyyenin en birinci rehberleri olan bir hey'et-i ictimâiyye-i insâniyye efrâdının fikirlerinde merkûz olduğunu gördükçe! Kandan ürkmek ihtilâl ve mücâdelelerden mütevellid muhârebâtın vekâyi'-i târîhiyyesini nakletmekten bile tevahhuş gösteren insâniyet-perverlerin(!) zevâhir-i ahvâllerini tekzîb eden ef'âl-i mekrûhelerini müşâhede ettikce artık insaniyete acımak husûsunda medeniyetin bir te'sîr ve nüfûza mâlik olmadığı gereği gibi zâhir oluyor.

Dört asırdan beri tevâlî eden mesâil-i şarkıyye üzerine muhârebât-ı mütemâdiyye gāye-i maksûdu halledemedi. Avrupa devletleri şarka tevcîh-i nazar ettikleri zamanın ilk devirlerinde Osmanlı İmparatorluğu satvet-i kāhiresiyle düvel-i mevcûdenin tekmîline tefevvuk etmiş, rasîn bir hâkimiyete mâlik ve hiçbir sille-i gālibiyetin altında ser-fürû etmeyecek bir kuvvet ve hâkimiyeti hâiz bulunuyordu.

Devr-i Sultân Süleyman-ı Kānûnî'de Avrupa hükûmetlerine ihsân edilen imtiyâzât-ı ecnebiyyenin beliyye-i mühlikesi olmak üzere sîne-i memâlik-i İslâmiyyenin taksîmi hakkında mün'akıd planlar rakābet-i düveliyyenin meydana koyduğu mânia sâyesinde bu zamana kadar sürüncemede kaldı. Fransa'nın Katoliklik üzerine hakk-ı himâyesini te'mîn eden Kaynarca Muâhedesi târîh-i Osmanîde en muzlim sahîfeleri işgāl etmiştir. Düvel-i muazzama imparatorlarının mülâkāt-ı müteaddideleri netîcesinde ittifâk-ı ârânın vücûd bulamaması şarkın o kadar hazmı sehîl lokmalardan olmadığını anlattı.

Tilsit Erfurt'da[1] Napolyon ile Çar Aleksandr memâlik-i Osmaniyyenin sûret-i taksîminde İstanbul'un her biri kendi hissesine adem-i isâbetinden mütevellid ihtilâfdır ki mes'elenin halline mâni' oldu. Reval mülâkātındaki müttehaz plan Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin idâre-i meşrûtayı i'lân etmesiyledir ki bir zamân-ı muvakkate kadar te'hîr olundu.

Halbuki son Potsdam mülâkātında ihzâr edilen tedâbîr-i kat'iyyenin mevki'-ı tatbîkı acaba hangi sahneler olacağı daha o zamanlar ricâl-i siyâsiyyûnca keşfedilerek anlaşılmıştır. Hâkimiyet-i İslâmiyyenin iki mühim kısmının imhâsı için son bir karâr ile öteden beri zuhûr eden hâdisâta tamâmıyla bir hâtime-i kat'iyye çekmek emeliyle en ciddî teşebbüsâta başlanmıştı.

Hattâ geçen hafta Fransa parlamentosunda Fransız ve Alman i'tilâfı hakkındaki müzâkerede Mösyö Jores'in muâhedât-ı hafiyye hakkındaki şiddetli beyânâtı bu hakîkatı gereği gibi tavzîh etmiştir. Mösyö Jores: "1900 muâhede-i hafiyyesinin netâyici olmak üzere Fransa bu muâhededе ben Fas'ı, siz de Türkiye'nin elinden Trablus'u alırsınız ve yine biz Türkiye ile hüsn-i münâsebâtımızı muhâfaza eder gibi görünürüz. İşte şevket ve kuvvet-i maddiyyesini muhâfaza etmiş, fakat tarîk-ı râstîden ayrılmış olan Fransa'nın ahlâk-ı düvelîsi!" diye bağırmıştır. Bu sözler meclis arasında gürültülere bâis olmuş ise de Mösyö Jores sözüne devam etmiştir.

Tabîî bu u'cûbe-i ittifâkın iki büyük düşman devletle te'sîsi ve Fransızların urûkundaki hiss-i intikāmla memlû gurûr-ı millî hiçbir vakit teskîn edilemediği halde Fas Mes'elesi'nde Almanya ile Fransa arasında birden bire bir mukārenet ve zemîn-i i'tilâf bulunuvermesi, artık hâkimiyet-i İslâmiyyenin üzerine inmek için hazırlanan darbede o infiâl ve intikām hislerinin ta'tîl-i te'sîrât ettiği ve hâkimiyet-i siyâsiyyenin ortadan kalkmasında âlem-i Nasrâniyyetin her tarafı yek-dil ü hem-fikr olduğu tamâmıyla görüldü.

İhtimâl hakîkat-i hâlin izhârı husûsundaki fikrimizi taassuba haml edenler bulunabilir. Taassub kelimesinin tazammun ettiği; şu zamanlarda Avrupa mütefekkirîni lisânlarında o kadar garîb ma'nâlarda tedâvül ediyor ki artık insan bulunduğu muhît-i ictimâîyi unutarak Roma'nın en büyük mecâlis-i rûhâniyyesi tarafından ısdâr edilen fermânlarla idâre olunuyor ve insanları bâzîçe-i âmâl ederek hayvan sürüsü gibi kullanmak için birtakım hurâfâtla memlû ve mahûf cehennem gayyâlarını irâe edecek ilâhelerin merkez-i rûhâniyyeye adem-i itâatte şehrin surları etrâfında dolaşacaklarını i'lân eden kilise âyîn-i rûhânîsindeki terennüm olunan efsâneleri işidiyor gibi geliyor.

Artık düşünülmeli ki âlem-i İslâmiyyet'in yegâne istinâdgâhı olan Hükûmet-i Osmaniyye'nin istiklâl-i idâresine müdhiş bir darbenin sukūtuyla kuvve-i hayâliyyede mutasavver bir fikrin ancak bu sûretle vücûd bulabileceği hakkıyla anlaşılmıştır. Avrupa düvel-i muazzamasının bütün âmâl ü efkâr-ı diplomatikıyyesi devletler arasından Hükûmet-i Osmaniyye'nin çıkarılmasıyla efkâr-ı musavverenin husûl, devletler icrâsı hâsıl olacağı merkezinde bulunduğundan üç dört asırdan beri muttasıl bu gāyenin te'mînine çalışılmış ve hâkimiyet-i siyâsiyye-i İslâmiyyenin birer cüz'ü olan ufak **[271]** tefek hükûmetlerin ortadan[2] kalkmasına çalışarak "kalîlden eksere" düstûr-ı ictimâîsine tevfîk-ı hareketle bir mevcûdiyet-i siyâsiyyeye mâlik olan Fas ve İran hükûmât-ı İslâmiyyesinin imhâ-yı hâkimiyyeti için uğraşmıştır.

Zâten bu bîçâre hükûmetler, öteden beri ardı arkası eksilmeyen Avrupalıların müdâhelât ve tekâlîf-i sekīlelerine ma'rûz kalarak oldukca hâkimiyetleri mütezelzil bir hâle gelmiş idi.

Vesîle-i müdâhale teşkîl eden esbâbın ne gibi şeyler olduğunu anlamak ister isek kısaca deriz ki: Avrupalılar müslüman bir hükûmet-i müstakıllenin idâre-i dâhiliyyesinde zuhûr eden her bir hâdise Avrupalılar için bir vesîle-i müdâhale teşkîl eder.

Binâenaleyh o zamandan beri bütün silsile-i hâdisât gösteriyor ki mahzâ bu maksadla Devlet-i Aliyye'nin başına Avrupa devletleri tarafından binlerce gāileler açıldı, ta'kīb edilen maksadın hayyiz-i ârâ-yı husûl bulmasında görülen suûbet fikirlerinin ta'tîline bir mânia teşkîl edemedi.

[1] Metinde (رفورده) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (اورته رق) şeklinde yazılmıştır.

Türkiye bir devre-i teceddüde girdi, idâre-i meşrûtayı i'lân etti. Fakat hakkıyla mevcûdiyetini gösteremedi, münâsebât-ı hâriciyyemizde görülen gergin[li]kleri ta'mîr ve izâle edecek sâlim bir politika ta'kîb olunamadı. Malisör Mes'elesi'nde Karadağ'ın hareket-i tecâvüzkârânesi bir hükûmet-i muazzamanın nefsini rencîde edecek bir mâhiyeti hâiz bulunuyordu. Niçin bî-taraflığı i'lân edip de usâta âğūş-ı himâyesini açtı? Malisörleri teslîh eden kimdi? Tabîî bunlar işin bir ecnebi parmağıyla karıştırıldığını göstermez mi? Hakîkatin bu kadar âşikâr olmasına nazaran Türkiye'nin Avrupa devletlerine mürâcaatı, protestosu sem'-i i'tibâra alınmadı.

Asıl ağlanacak Rusya'nın alenen işin âmil ve müşevvikı benim tarzında ültimatomudur ki, işin kimler tarafından meydana getirildiğini pek güzel gösterdi.

Büyük Petro'nun Rusya sarây-ı kralîsinin âbide-i mahfazasında bıraktığı vasiyetnâme ahfadının a'mâk-ı kalbiyyesinde mühim bir sûrette yerleşmiştir. Hattâ 1812 târîh-i mîlâdîsinde Bükreş Muâhedenâmesi'nin imzâlanmasını müteâkıb Rusya Mora ahâlî-i Hıristiyaniyyesini ihtilâl ve istiklâle teşvîk ve onlara müzâheretini va'd etmiş idi. Çar'ın ifsâdât-ı hafiyyesine binâen merkezi Petersburg'da olmak üzere grandüklerden birinin taht-ı riyâsetinde bir cem'iyet-i ihtilâliyye teşekkül etmiş, az müddet sonra Mora şibh-i cezîresi âteş-i ihtilâl içinde kalmış, her tarafdan istiklâl sadâları yükselmeye başlayarak Hükûmet-i Osmaniyye'yi bir mevki'-i muhâtaraya ilkā etmiştir.

Bunun üzerine Avrupa devletleri hemen Bâbıâli'ye Moralıların mütâlebâtını is'âf etmek husûsunda notalar tebliğ ederek istiklâllerini tasdîk ettirmek için Rusya, Fransa ve İngiltere donanmaları Mora şibh-i cezîresi sevâhilini dolaş-[ma]ya ve Navarin'de bulunan Osmanlı ve Mısır sefâin-i harbiyyesini ihrâk etmekle beraber Yunanlıların tervîc-i âmâli için Bâbıâli'yi tazyîk etmeye başladılar. Halbuki Hükûmet-i Osmaniyye bu haksızlığı reddettiğinden Rusya Hükûmeti i'lân-ı harb etti.

İşte Türkiye'nin mevcûdiyet-i siyâsiyyesini imhâ ve bütün bütün ortadan kaldırılmasına niyyet etmiş olan Rusya için bundan büyük fırsat olamazdı. Çünkü hükûmet henüz evvelki harbin eser-i tahrîbâtını ta'mîr edememiş olduğu halde şimdi de harb etmek devletin kendisini bir daha toplayamayacak ve belki hayatına hâtime verecek bir mâhiyeti hâiz bulunuyordu.

O zaman Rusların İstanbul'a kadar girmesi Avrupa hükûmetlerinin âmâline muvâfık gelmediğinden birden bire işi sulha bağlayarak "1829" târîh-i mîlâdîsinde Edirne Muâhedenâmesi imzâlandı. Halbuki Sultân Abdülhamîd'in cülûsunu müteâkıb Rusya'nın eser-i teşvîki olmak üzere Balkanlarda zuhûr eden ihtilâl emmâreleri Türkiye'nin bir kısmının daha kat' u infikâkine sebebiyet verdiği gibi bu sefer Rusların Ayastefanos'a kadar gelip İstanbul kaldırımları üzerinde Rus kılınçları şakırdamaya başladı. Binâenaleyh Devlet-i Aliyye'nin en büyük felâketini müş'ir olan 1877'deki Ayastefanos Muâhedesi imzâlandı, bilâhare mezkûr muâhedenin tedkîk-i mevâddı için devletler tarafından müntehab murahhaslar Berlin'de bir kongre akdiyle muâhedenâmede dermiyân edilen şerâitin bir dereceye kadar tahfîfine muvaffak olabilmişlerdir.

Binâenaleyh yekdiğerini ta'kîb eden bu vekāyi'-i elîmede binlerce bîçâregânın, yetîmân ve ma'sûmların hâk-i mezellette akan kanlar içinde yüzdükleri görülmüş ve nice nice ma'mûreler hedm ü tahrîb edilerek beşeriyetin mesken ü me'vâsı olan o şehirler yangın yerine dönmüş ve bütün sahrâlar müslüman kanlarıyla boyanarak o fecî' melhame-i kübrâlar meydana getirilmiştir.

Bugün ise zavallı âlem-i İslâm dehrin en büyük âlâm ü küdûrâtı içinde gözlerini kızartan kanlı sahneler karşısında bulunuyor: Bir tarafdan bîçâre Trablusgarb düşmanların yed-i i'tisâbına geçmek üzere sekenesi canavarlarla boğuşuyor, hâkimiyet-i İslâmiyyeyi temsîl eden, İslâmiyet'in yegâne istinâdgâhı olan Osmanlı Devleti'nin bir vilâyetini zabtetmek için şakī bir hükûmet, diğer tarafdan Rusya Asya'nın en muhteşem binlerle senelik medeniyet ve an'anât-ı târîhiyyeye mâlik bir devlet-i İslâmiyyenin izmihlâl-i hayâtı için uğraşıyor.

İran Mâliye Müşâviri Amerikalı Mösyö Morgan Shuster'in *Newyork Herald* gazetesinde neşrettiği makâlede şu sözleri enzâr-ı İslâmiyyeye vaz' ediyorum bu hakāyık-ı ulviyyenin bizim için ne kadar ehemmiyetle telakkīsi lâzım geleceğine şübhe edilmez:

"Rusya ve İngiltere devletleri İran'ın mahvolmasına karar vermişlerdir, bu sebeble biz kadîm bir milletin boğazlanmakta olduğunu görmeye tahammül etmemeliyiz. Vatandaşlarım, Avrupa medeniyeti ile hükûmetleri hakkında medâyih icrâ olunduğunu işidirlerse İran fâciasını tahattur etmelidirler. Avrupa İslâmiyeti her gün daha ziyâde iz'âc etmektedir. Bunları görüp hissetmemek için **[272]** Avrupa hükûmetlerinin ve bilhassa İngiltere Hâriciye nâzırının kalbi vücûdunun sağ tarafında bulunmuş olduğuna inanmak lâzım gelir.."

Artık hakîkatin bu kadar tercümânı olan Mösyö Morgan Shuster şu ifâdesiyle siyâset-i düveliyyenin bâ-husûs Avrupa muhîtindeki en büyük bir rüknünü beyân etmiş oluyor.

Binâberîn âlem-i medeniyeti tedhîş eden menâfi'-i hasîse netîcesinde müslümanlara revâ görülen bu izmihlâl planlarını medeniyetin garb muhît-i ictimâîsinde ihtirâ' edilmiş bir siyâset-i zâlimâne diye telkīb etmekten başka çâre yoktur.

Artık taassubun Avrupa'da derece-i ifrâtını anlamak için Papa'nın mukaddes tesbîhleri İtalya zırhlılarının direklerine ta'lîkı, Avusturya'nın da Malisörlerle münâsebât-ı mezhebiyyesini vesîle-i müdâhale ittihâz ederek Katoliklik nokta-i nazarından himâyeye kalkışması bizim için ibret-bahş bir ders teşkîl etse gerektir.

Zannede[r]sem bu kadar berâhîn-i vâzıhaya nazaran Şark Mes'elesi'nin bir din ve menfaat gavgāsından ibâret olduğu ve Ayasofya kubbesini nâkūs sadâlarıyla doldurmak arzu edildiği anlaşılır.

Es-Seyyid Muhammed et-Tâhir

PANİSLAMİZM

Arab üdebâsından Hayrullâh nâm zât Panislamizm hakkında *Tan* gazetesinde yazdığı bir makâlede ber-vech-i âtî bazı ma'lûmât veriyor:

"Panislamizm fikri bilhassa 1839 senesinde Afgānistân'da tevellüd etmiş olan Cemâleddîn-i Afgānî nâm zât tarafından neşr ü ta'mîm edilmiştir. Mûmâ-ileyh Avrupa'nın bir çok memleketi[n]i dolaştıktan sonra İstanbul'a gelerek 1897[1] senesinde burada vefât eylemiştir. Hattâ Paris'de bu maksad ile bir gazete neşreylemiş ise de bilâhare İngiltere'nin müdâhalesi netîcesi olarak kapadılmıştır.

Hakîkat şundan ibârettir ki el-yevm hiçbir müdîre mâlik olmayan Panislamizm, umûmî bir sâha ve yalnız muharrirler ile matbûâtın dâire-i tedkīkātında kalmıştır. İslâm matbûâtının kısm-ı a'zamını teşkîl eden Arab gazeteleri bütün küre-i arzda hissolunacak derecede teammüm eylemiştir. Asya, Afrika, Amerika ve Avrupa'da ve hattâ Okyanusya'da yekdiğerine gayr-ı müsâvî mikdârda Arab cerâidi mevcûddur. El-yevm hâl-i ibtidâîde bulunan bu gazetelerin hem fevâidi ve hem de mehâzîri vardır. Cerâid-i mezkûrede yeni havâdis bulunmuyor ise de bunlar hem nefislerine hâkim bulunmakta ve hem alelekser efkâr-ı umûmiyyeyi vücûda getirmektedirler. Şeyh Abduh'un hîn-i vefâtında tilmîzlerine tavsiye eylemiş olduğu Panislamizm üç vâsıta-i icrâiyyeye mâlik olup bunlar da kongre, matbûât ve ta'lîm ü tedrîsden ibârettir. Bil-cümle müslüman anâsırı câmi' olmak üzere bir kongre teessüsü, her zaman Panislamizm'in ehass-ı makāsıdından birini teşkîl eylemiştir. İlk tasavvur edilen Panislamizm kongresinin akdedilemediği yukarıda zikredilmişti. Birkaç sene sonra Kırım'da Bahçesaray'da münteşir Tercümân gazetesi müdürü İsmail Gaspranski kongrenin Mısır'da in'ikādını teklîf etti. Mısırlılar teklîf-i vâkıı kemâl-i hâhişle kabûl ederek bütün âlem-i İslâm'a da'vetnâmeler göndermişlerse de yevm-i muayyende kimse kongrede hazır bulunmadı.

Mısır'da münteşir *Menâr* gazetesinin son nüshalarından birinde dahi yeni bir kongre akdinin mezkûr gazete muhâbirlerinden biri tarafından teklîf edildiğini gördüm. Bu tasavvur da hüsn-i niyyetin adem-i mevcûdiyyetinden değil, teşebbüs-i vâkıın müşkilât-ı maddiyyesinden dolayı mevki'-i icrâya vaz' edilemeyecektir.

İkinci vâsıta olan matbûât da Panislamizm fikrinin fevkalâde terakkīsine bâdî olmaktadır. Bütün küre-i arz üzerinde intişâr eden İslâm gazetelerinde bu temâyül mevcûd olup cerâid-i mezkûre her tarafa neşredilmektedir. Bir gazete veyahud bir mecmûanın muhteviyâtı tedkīk edildiği zaman Avrupa mevcûdiyetinden bile şübhe edilen Arab cerâidinin ehemmiyeti bâis-i hayret olur. Bunlar târîh-i İslâma, ilme, an'anât-ı kadîmeye âid bir çok ma'lûmâtı câmi' bulunmakta ve Arabistan, Okyanusya, Hindistan ve Amerika'da okunmaktadır. Bütün küre-i arz üzerinde bulunan müslümanlar arasında matbûât sâyesinde teessüs eden bu müzâhereti müsbit daha bir çok misâl zikredilebilir.

Üçüncü vâsıta-i icrâiyye de ta'lîm ü tedrîsdir. Bil-cümle âlem-i İslâmda bir hummâ-yı tederrüs, bir atş-ı ilm ü irfân âsârı görülmektedir. Her yerde yeniden mektepler teessüs eylediği görülüyor. Yakın vakte kadar Suriye'nin bütün şehirlerinde duvarlarda şu sözler görülüyordu:

"Öğren delikanlı, cehâlet hacâlettir." Fakat Panislamizm yalnız ibtidâî mekteplerin değil, belki dârülfünûnların da teessüsünü arzu ediyor. Câmi'u'l-Ezher Dârülfünûnu tecdîd ve îcâbât-ı hâzıra-i medeniyye derecesine ıs'âd edildiği sırada biri Mısır'da ve diğeri de Hindistan'da daha iki dârülfünûn te'sîs olunuyor. Geçenlerde Suriye'de dahi bir müslüman dârülfünûnu vücûda getirilmesi mevzû'-ı bahs olmuş ise de bu bâbda şimdiye kadar kat'î olarak hiçbir şey yapılmadı.

Hindistan müslümanları miyânındaki terakkıyât bilhassa Ahmed Hân'ın eser-i himmetidir.

Kalküta ve Bombay şehirlerinde terbiye-i İslâmiyyeye müteallik konferanslar verilmektedir. Aligar'da bir müslüman dârülfünûnu vücûda getirmek için epeyce zamandan beri çalışan Raca Mahmûd Âbâd dahi hükûmetin muvâfakatini istihsâl eylemiştir.

Okyanusya müslümanları Sumatra'da bir müslüman mektebi te'sîs etmişlerdir. Cava'da dahi Arabca gazeteler neşrolunuyor. Fakat Panislamizm hayatına en **[273]** ziyâde muvâfık ve en ziyâde şâyân-ı hayret olan tasavvur Şeyh Abduh'un talebesi bulunan Şeyh Reşid Rıza tarafından te'sîsi tasavvur olunan dârülfünûndur. Mûmâ-ileyh "ed-Da'vetü ve'l-İrşâd" denilen cem'iyetin muâvenetiyle Mısır'da bir medrese ve bir de İslâm dârülfünûnu meydana getirilmesi için lâzım gelen esâsları vaz' etmiştir. Panislamizm yalnız ittihâd ü ittifâk sûretiyle kendini muhâfaza için değil belki daha ziyâde tevessü' için dahi kuvvet bulmaktadır.

Hakîkat şundan ibârettir ki İslâmiyet Afrika-yı merkezîde gittikce tevessü' etmekte ve daha ziyâde inkişâf edebilecek bir halde bulunmaktadır. El-yevm gāyet kuvvetli bazı tezâhürât-ı dînîyye meşhûd oluyor. Berây-ı hacc-ı şerîf Mekke-i Mükerreme'ye gelenlerin mikdârı 7500 kişiden 17400 kişiye bâliğ olduğu görülüyor. Mısır'dan geçen hüccâcın mikdârı 16000 derecesine gelmiştir. Yalnız dînî olan Panislamizm'den başka diyânete tealluk etmeyen diğer bir Panislamizm dahi mevcûd olup, bu medeniyet-i şarkiyye-i İslâmiyyeyi bütün letâfet ve debdebesiyle yeniden meydana getirmeye sâî bulunmaktadır. Bir çok Hıristiyan muharrirler dahi fikr-i mezkûrun meydana gelmesi için çalışmakta iseler de bunu asıl dînî olan Panislamizm ile karıştırmamak lâzımdır."

ÂLEM-İ İSLÂM KANLAR, ATEŞLER İÇİNDE DÂRU'L-HİLÂFE'DE MEB'ÛSLAR POST KAVGASI EDİYOR

Nasîhat-ı Şâhâne

Umûm vükelâ nâmına Sadr-ı a'zam Saîd Paşa hazretleri ve Meclis nâmına A'yân ve Meb'ûsân rüesâsı taraflarından

[1] Metinde "1697" şeklinde yazılmıştır.

zât-ı hazret-i pâdişâhîye sene-i cedîde-i hicriyye münâsebetiyle arzolunan tebrîkâta karşı Şevket-meâb Efendimiz hazretleri zîrde muharrer nutk-ı hümâyûn ile mukābele ve nesâyihde bulunmuşlardır:

"Tebrîkâtınızdan memnûn oldum. Sene-i cedîdeyi ben de cümlenize tebrîk ederim. İnşâallâh bu sâl-i ferhunde-fâl memleket ü millet için bâdî-i saâdet olur. Maksadım selâmet ü saâdet-i hâl-i vatandır. Bunun için cümlenin müttefikan sarf-ı mesâî eylemesini arzu ederim. Şu aralık mevcûd olan ihtilâfâtın da daha ziyâde temâdî etmemesini görmekle mesrûr olmak emelindeyim. Cümleniz ashâb-ı fazl ü kemâlâttansınız. Devam-ı muvaffakiyyetiniz ehass-ı âmâlimdir. Böyle münâsebât-ı müteyemmine ile pek çok defalar görüşmeye muvaffakiyetimizi Cenâb-ı Hak'dan temennî ederim."

Umûm a'zâ-yı Meclis-i Meb'ûsân nâmına Reis Ahmed Rıza Bey tarafından arz olunan tebrîkâta cevâben de:

"Pek mahzûz oldum. Bütün rüfekānızın vifâk ve hüsn-i âmîziş ile îfâ-yı vazîfe eylemelerini istiyorum. Buna siz de bezl-i himmet ediniz" buyurmuşlar ve bu sırada A'yân Reisi Gāzî Muhtâr Paşa hazretlerine tevcîh-i hitâbla: "Bit-tabi' Hey'et-i A'yân'ca da bu yolda sarf-ı mesâî edilir" cümlesini de ilâve eylemişlerdir.

MECLİS-İ MEB'ÛSÂN RİYÂSETİ'NE

Hindistan'da kâin Kalküta'dan vârid olan telgrafdır:

Âlem-i İslâmiyyet, ihtilâfât-ı dâhiliyyeyi terk ile Dârü'l-İslâm'ın muhâfazasını Makām-ı Hilâfet-i uzmâdan bekliyorlar. Miting hâlinde bulunan bura müslümanları sizin haberlerinizi hacâlet-i amîka ile alarak pek müteessir ve mükedder oluyorlar ve heyecândadırlar.

Hudâ ve Resûlü aşkına, vatanperverlik nâmına ihtilâfâttan ferâgat ederek Hilâfet-i İslâmiyye'yi felâketten vikāye etmenizi ve Dârü'l-İslâm'ı düşmana çiğnetmemenizi ricâ ediyorlar.

22 Kânûnievvel 1911
Ârif Zehrâverdi

İRAN DEVLET-İ İSLÂMİYYESİ DE MUNKARIZ OLUYOR

Tebriz'deki "Encümen-i Eyâlet" tarafından Dersaâdet'de "Encümen-i Saâdet" hey'etine keşîde olunan telgrafnâmedir:

Zilhicce'nin yirmi dokuzuncu günü Tebriz'deki Rusya asâkiri kasaba dâhiline hücûm ile emâkin-i emîriyyeyi zabtettikten mâadâ mektep çocuklarıyla gücü kuvveti olmayan amel-mânde adamların katline tasaddî ve şehirdeki dükkânları yağmâ etmeye mübâderet eylemişlerdir. Ahâlî bâdî-i emirde ihtiyâr-ı sükût ederek i'tidâl-i demlerini muhâfaza etmek istemişlerse de ahîren Rusların tevâlî eden zulm ü vahşetleri üzerine müdâfaa ederek bunları emâkin-i emîriyyeden tarda muvaffak olmuşlardır.

Muharrem'in ibtidâsında Ruslar ikāmet etmekte oldukları "Bağ"dan kasabayı bombardıman etmeye başlayarak an be-an ahâlînin heyecânını tahrîk ve tezyîde sebebiyet vermişlerdir. Yevm-i mezkûrda Tahran'dan alınan emr-i telgrafî mûcebince ahâlî mütârekeye teşebbüsle müdâfaadan sarf-ı nazar eyledikleri halde maatteessüf Ruslar tecâvüz ve taaddîlerinden vazgeçmeyip bombardımana devam eylemişlerdir. Bundan başka Rus asâkiri kendi konsülatoları civârında tecemmu' ederek gelen geçen çoluk çocuk, ihtiyâr erkek ve kadınlara kurşun atmışlar ve pek çok bî-günâhın cânına kıymışlardır.

[274] Ayn-ı zamanda da yaralanmış olan kadınları esîr edip götürdükten mâadâ bil-iltizâm bir çok mescid-i şerîf ile ahâlînin konaklarını tahrîb ü ihrâk etmişlerdir.

Muharrem'in ikisinde ahâlî sükûn ü i'tidâle mütemâyil oldukları halde yine Ruslar vahşetlerinden bir türlü vazgeçmeyerek pek çok ma'sûm kadın ve çocukların kanına girmişler ve küllî mikdârda ebniye vü emâkini kasden yakmışlardır.

Eğer Ruslar yarın da harekât-ı gayr-ı meşrûa ve hûnrîzânelerine devam edecek olurlarsa, her halde biz; Tebriz ahâlîsi umûmen müdâfaaya mecbûr oluruz. Kendi mazlûmiyetimizle hukūk-ı meşrûamızın müdâfaasına Ruslar tarafından mecbûr edildiğimizi umûm matbûât ile cihân-ı medeniyete i'lân eder ve ayn-ı zamanda Rusların usûl ve kavânîn-i hukūkiyye ve muâmelât-ı câriye-i insâniyye hilâfında îkā' eyledikleri mezâlimi protesto ile bütün âlemin enzâr-ı dikkat-i bî-tarafânelerini mazlûmiyet ve mağdûriyetimize celb ü da'vet eyleriz.

MISIR TEZÂHÜRÂT-I DÎNİYYE VE VATANPERVERÂNESİ

Bingāzî'ye gitmek üzere Selanik'den hareket edip Mısır'a uğrayan Hilâl-i Ahmer Hey'eti'nin bu vatan toprağındaki ihvân-ı din ü vatandan hüsn-i kabûlü tasvîr eden ve *Rumeli* refîkimizde münderic bulunan husûsî bir mektuptan Mısır'daki tezâhürât-ı dîndârâne ve vatanperverâneye âid şu birkaç fıkrayı bütün müslümanları yek-dest-i vifâk ü ittihâd görmek isteyen ihvân-ı dînin nazargâh-ı iftihârlarına arzediyoruz:

"İskenderiye'ye muvâsalatımızda masrûf olan mesâî ve himemât-ı vatanperverâne sâyesinde hemen her şeyimizi hazır bulduk. Her tarafdan teshîlât-ı fevkalâdeye mazhar ediliyoruz. Havâyicin tedâriki husûsunda şimdiye kadar en ufak bir müşkilât bile görmedik. Savb-ı maksûdumuza müteveccihen hareket etmek niyetindeyiz. Lehü'l-hamd her şeyimiz tam ve mükemmeldir. Evvelce verilen yüz elli İngiliz lirasına ilâveten telgrafla iş'âr edilmiş olduğu vechile Prenses Emine Hanımefendi hazretleri tarafından beş yüz İngiliz lirası daha teberru' olunmuştur.

Mısır Hilâl-i Ahmer Hey'eti de Teşrînisânî'nin yirmi sekizinci günü Kâhire'den şimendüferle İskenderiye'ye gelecek ve kara tarîkıyla Bingāzî'ye hareket edeceklerdir. Gerek

Selanik'den getirdiğimiz ve gerek buradan tedârik ettiğimiz eşyâ 500 develik bir hamûle teşkîl edeceği cihetle şimdiden mikdâr-ı kâfî deve tedârik edilmiştir. Hey'et mensûbîni için de birer at mübâyaa edilmiştir.

Mısırlı tüccâr kardeşlerimize mürâcaat ettiğimiz zaman bize o kadar fevkalâde, o kadar nâ-kābil-i tasvîr hüsn-i kabûller gösteriyorlardı ki.. Biz kendilerine teşekkür etmek, bu hüsn-i kabûllerin kalbimizde hâsıl ettiği minnetdârlıkları mümkün mertebe izhâr eylemek isterken onlar: "Hayır diyorlardı, teşekküre hâcet yok. Biz, teşekküre şâyân bir şey yapmıyor, ancak vazîfe-i vataniyyemizi îfâ ediyoruz. Emîn olunuz ki her ne yapabiliyorsak onların hepsi bizim vâcibât-ı dîniyyemizden, vezâif-i uhuvvetimizdendir. Eğer size, düşmanla çarpışan vatandaşlarımızın imdâdına koşan kardeşlerimize bir muâvenette bulunuyorsak bu uğurda her sûretle muâvenette bulunmanın bütün İslâmların borcu olduğunu takdîr ettiğimizdendir"

* * *

BÜTÜN HİNDİSTAN GALEYÂNDA

Mısır'da münteşir *el-Livâ*' refîk-i muhteremimize İbrahim Câsir imzâsıyla yazılıyor:

Müslümanlar ile Hindûlar bil-ittifâk bir ictimâ'-ı umûmî akd etmişlerdir. Bu ictimâ'larda her iki tarafdan müessir nutuklar îrâd edilerek harâretli alkışlarla, tezâhürât-ı şedîde ile mukābele olunmuştur. Hatîbler, bâ-husûs Hatîb Hindûsî hâzırûnu bilhassa etibbâyı Trablus'un müdâfaasına, bu husûsda teberruâtta bulunmaya teşvîk etmişlerdir. Nâtıka-perdâz, beş bin urubiye ile bâb-ı teberruu küşâd etmiş cemâatin bir çoğu bu eser-i hamiyyete ittibâ' ederek pek büyük meblağ toplanmış ve bir tarafdan da iâne yazılmaya devam edilmekte bulunmuştur.

İngiliz Hükûmeti, bu ictimâı müteâkıb mümânaat etmek istemiş ise de şiddetli bir rû-yı mümâyaât görmüş ve müctemiîn bu tezârürâtı Hind âilelerinin memâlik-i Osmaniyyede esnâ-yı seyâhatlerinde gördükleri ikrâm ve misâfirperverliğe ve Osmanlılardan müşâhade ettikleri mekârim-i ahlâk ve âsâr-ı sekînet ve vakāra karşı bir vecîbe gibi telakkī ettiklerini beyân ile ihticâc etmişler ve Avrupa'da bulundukları müddetce bunun aksine olarak Avrupalıların cefâ ve tahkîrine kaba muâmelelerine tesâdüf ettiklerini ilâve etmişlerdir.

"Buna binâen biz Hindûlar, Devlet-i Osmaniyye'ye temâlüyü bir emr-i vâcib görüyoruz, İtalya'nın Devlet-i Osmaniyye'ye karşı i'lân ettiği harbi, bir harb-i dînî gibi değil şark ve garb nokta-i nazarından telakkī ediyoruz, biz şarklı kardeşlerimize karşı vecâib-i uhuvveti edâ etmekle muâhaze edilemeyiz. Çünkü şarkın şerefi, selâmeti Devlet-i Osmaniyye'nin şeref ve selâmetine merbûttur. Maâzallâh bu devlet, bir kere sukūt ederse veyl ehl-i şarka! Bu işte yalnız müslümanlar değil bütün şark alâkadârdır.

Şübhesiz ki İtalya'nın bu tecâvüz-i vahşetkârânesi haybet ve hüsrân ile netîcelenecek, umûr-ı mâliyyesi muhtell olacak, âteş-i ihtiyâc içinde kavrulacak, azgınlığın cezâsını pek acı bir sûrette çekecektir.

Kalküta'da bütün amele, bir haftalık maâşlarını Devlet-i Osmaniyye'ye harbde dûçâr-ı müzâyaka olanlara teberru' etmişlerdir. Müteberriînin adedi, müslüman ve Hindûlardan binlercedir. Bunlardan kiminin maâşı yüz, kiminin bindir.

Müslümanlar, "Encümen-i İslâm en-Nâdî"de ictimâ' ile mecrûhîn için cem'-i iânâta medâr olacak bir teşebbüsde bulunmuşlar; bu sûretle de mühim bir meblağın te'mînine muvaffak olmuşlardır.

Her Cum'a namazından evvel cemâate eczâ-yı şerîfe-i *Kur'ân*iyye tevzî' olunuyor.

Bu âlî himmetler; şübhesiz ehl-i İslâm'ın muhassala-i şehâmet ü hamiyeti ise de Hindûların da bu husûsda Devlet-i Osmaniyye'ye karşı ibrâz ettikleri hissiyât-ı meveddet-kârânenin ve bütün şarklı kardeşlerine karşı hissettikleri râbıta-i uhuvvetin zikr-i cemîli ile kendilerine bütün ihvân-ı şark nâmına edâ-yı şükr etmek lâzımdır.

(Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi
Mehmed Hilmi ve şürekâsı
Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

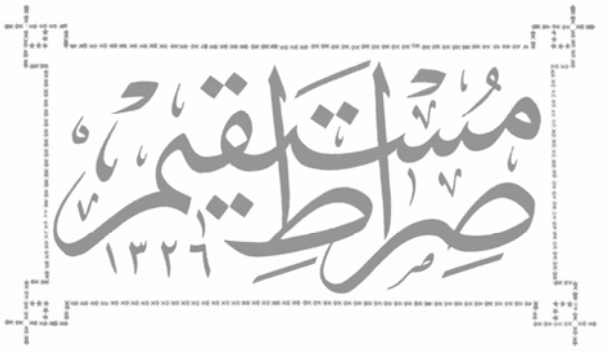

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

4 Ocak 1912 14 Muharremüşşerîfe 1330[1] Perşembe 22 Kânûnievvel 1327 **Yedinci Cild - Aded: 174**

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDE

Şâir-i muhterem Mehmed Âkif Beyefendi'nin Müslümanlık-Osmanlılık âlemini tasvîr eden bu ünvanlı mühim ve uzun bir şi'iri gelecek nüshamıza derc edilecektir.

İ'DÂD-I KUVVET VE İBÂDÂT-I MÂLİYYE

Sırâtımüstakīm'in evvelki hafta intişâr eden 172 numaralı nüshasında "İ'dâd-ı Kuvvet" ser-nâmesi altında Sivas'da Selim Efendizâde Mustafa Takī Efendi imzâsıyla bir makāle gördüm. İki seneden ziyâdedir bu mühim bahse –âdetâ– hasr-ı vicdân ü idrâk etmiş olduğum cihetle bit-tabi' fazlaca nazar-ı dikkatimi celb etti.

"Acaba bu makāle beni mevki'-i suâle çekiyor mu?" diye bir hiss-i tecessüskârâne ile okudum. Evet: Hiss-i kable'l-vukūum beni aldatmadığını isbât etti. Yolculuk hâline ve husûsiyle bütün mevcûdiyetimi ezmekte olan muğlak, müşkilü'l-iktıhâm bir vazîfe-i resmiyyenin ağırlığına rağmen Mustafa Takī Efendi kardeşime cevap vermek için gam-âlûd bir gecenin birkaç saatlik hayât-ı sükûnunu fedâ ettim.

Evvelâ makālede sezâvâr-ı şükrân bir hakīkat var ki o da mu'terizler miyânında Takī Efendi'nin mümtâz ve müstesnâ bir mevki'-i bî-tarafîde bulunmasıdır.

Takī Efendi sâf bir vicdâna, selîm bir kalbe, ma'sûm bir rûha mâlik olduğunu gösteriyor. Binâenaleyh münâzara işte bu gibi hakk u hakīkati kabûle müheyyâ zevât ile her vakit mümkün olabilir.

Bugün âlem-i İslâm; şühedâ kanlarından biçilmiş mâtem libâsı ile cihân-ı medeniyete (?) yeni bir endâm-ı felâket arzediyor. On iki milyonluk Fas Saltanat-ı Arabiyyesi Fransa'nın şikâr-ı hırsı oluyor; on milyonluk İran Hükûmet-i İslâmiyyesi Rusya ve İngiltere'nin kahhâr pençeleriyle iki parça edilerek kanlar, ateşler içinde cân veriyor.

Ortada istiklâl-i Hilâfet-i İslâmiyye'nin son istinâdgâhı olmak üzere yalnız Türk Devlet-i İslâmiyyesi kalıyor. Bu da muhâtı bulunduğu irili ufaklı düşmanları tarafından her dakīka istîlâ ve inkırâza ma'rûz bir hâl-i felâket-meâlde!

Tehlike günden gûne ziyâdeleşiyor! Adım adım yaklaşıyor!

A'dâ-yı dîn-i İslâm'ın aksâ-yı âmâli Hilâfet-i Mukaddese-i İslâmiyyenin son şu'le-i hâkimiyyet ü saltanatı olan Osmanlı Devleti'ni mahvetmektir. Fas, İran buna birer mukaddimedir, netîce, İstanbul'da livâü'l-hamd-i Muhammedî'de Ayasofya kubbesi üstünde!

İşte bu hakīkatleri bütün fecâyiiyle Takī Efendi biliyor ve söylüyor.

Şimdi sadede gelelim: İ'dâd-ı kuvvet emr-i celîl-i Kur'ânîsi vücûbî ve ta'cîlîdir. Terki veya te'cîli harâmdır. Ta'cîl ile mevsûf olan bu emr-i mühimm-i vücûbî bir de a'da-yı hâl ü istikbâli terhîb ü tenkîl ile mukayyeddir. Ehl-i îmânın istitâat-i mâliyye ve fi'liyyesi âcilen bu kuvvetin i'dâd ü ihzârına sarfolunacak. Hafî değildir, ki a'dâ-yı hâl ve istikbâli kahr u tenkîl edecek kuvvet her halde onların kuvvetlerine fâik olmak lâzım gelir.

[276] *Kur'ân-ı Hakîm* mü'minleri –fenn-i harb ıstılâhınca– hâl-i taarruzîye geçmek esbâbının istikmâli mümkün oldukca vaz'iyyet-i tedâfüiyyede kalmalarını

تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ[2]

cümle-i celîle-i hâliyyesiyle şiddetle men' ediyor. Çünkü tedâfüî vaz'iyyet; eser-i za'fdır. Za'f ise acz ü meskenettir. Al-

[1] Metinde yıl sehven "1329" olarak yazılmıştır.

[2] Enfâl, 8/60.

lah; mü'minlerin za'fına, a'dâ-yı dîne karşı acz ü meskenetine râzî değildir.

Allah bizi:

وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ[1]

cümle-i âtıfesiyle de lütfen irşâd buyuruyor.

Diyor ki: İ'dâd-ı kuvveti yalnız hâl-i harbde bulunduğunuz düşmanı terhîb ü tenkîle kasr etmeyiniz! Yarın size i'lân-ı harbi, vatanınıza tecâvüz ve istîlâsını mümkün her düşman-ı istikbâli de nazar-ı dikkate alarak kuvâ-yı satvet ü şevketinizi ona göre ihzâra âcilen çalışınız!

Şimdi bir de zekât ve haccın farz, udhiye ve sadaka-i fıtrın vâcib olması şerâitını tedkîk edelim:

زكات: والشرط: ان يكون فاضلاً عن حاجته الاصلية وهى: مسكنه واثاث مسكنه وثيابه وخادمه ومركبه وسلاحه.

Fetâvâ-yı Hindiyye
birinci cild 189'ncu sahîfe.

حج: ومن الشرائط الاستطاعة وهى ان يملك مالاً فاضلاً عن مسكنه وفرسه وثياب بدنه وفرسه وسلاحه. و

Kādîhân –Fetâvâ-yı Hindiyye
etrâfında birinci cild, 282'nci sahîfe.

–mâba'di var–

Alay Müftîsi
Mehmed Fahreddin

ÇOCUKLARIMIZA AKĀİD-İ İSLÂMİYYENİN USÛL-İ TEDRÎS VE TELKİNİ

– 3 –

Geçen hafta esâlîb-i tedrîs hakkında bast-ı makāl etmiş, kāriîn-i muhteremenin lutf-ı müsâadesine istinâd ile bahsimizin ikmâlini üçüncü bir makāleye ta'lîk etmiştik. Şimdi ilk iki makāleye sıkıştırdığımız mukaddemât-ı zarûriyyeden istiâne ederek şu mühim ve dakîk zemîn üzerinde ilerlemeye çalışacağız:

Esâlîb-i tedrîsi, üç nev'a ircâ' ettik: Uslûb-ı takrîrî, uslûb-ı istifhâmî (Sokratî, tekşîfî), uslûb-ı muhtelit. Şimdi düşünelim, bizim mekteplerimizde, bilhassa mekâtib-i ibtidâiyyemizde (kısm-ı âlîsi demek olan sunûf-ı rüşdiye de dâhil) bu üç uslûb-ı tedrîsden hangisi tatbîk olunuyor? Uslûb-ı takrîrî mi? Hayır. Uslûb-ı istifhâmî mi? Kat'iyyen. Uslûb-ı muhtelit mi? Aslâ. Yoksa hepsi birden mi tatbîk olunuyor? Aslâ ve kat'â. O halde; evet, o halde… Maalesef i'tirâf etmek lâzımdır ki bizim mekteplerimizde ta'kīb edilen uslûb için ayrı bir ünvan, bir nâm-ı husûsî bulmak lâzım. Daha doğrusu mekteplerimizdeki tedrîsât sırasında "uslûb"dan bahsetmek bile lüzûmsuzdur. Çünkü uslûb nâmına bir şey yok. Hattâ tedrîs ve ta'lîm kelimeleri bile hakları olan ma'nâyı bulamaz. Her halde kırık dökük ma'nâsıyla tedrîsâtımız için bir uslûb tasavvur edilir, bunu tevsîm etmek lâzım gelirse "uslûb-ı keyfî, uslûb-ı sâmit, uslûb-ı câmid" yolunda bir ta'bîr, hâli sadâkatle ifâde edebilir. Bunun böyle olduğunu herkes iddiâ edebilir. Çünkü herkes isbât edebilir. Bu isbât yalnız çocuklar muhîti içinde yaşayanlara değil, biraz mutabassır, biraz habîr-i ahvâl olanlara da müyesserdir. Çünkü bütün netîceler, meydanda: Bugün memleket, halûk, mütefekkir metîn, bütün ma'nâsıyla hür adamları ihtiyâcı kadar bulamıyorsa bunun mes'ûlü, mekteplerdir, tarz-ı tedrîs ve terbiyedir. Bugün vatan; atâletten, yanlış düşünmeden, hamiyetsizlikten müştekî ise bunun mes'ûlü yine mekteplerdir. Yine tarz-ı tedrîs ve terbiyedir. Bugün müslümanlar akāid-i İslâmiyyenin iyi telkīn edilmediğinden şekvâ ediyor, dinsizliğin şüyûundan korkuyorsa bunun bâr-ı mes'ûliyyeti, yine mekteplere (bilhassa medreselere) yine tarz-ı tedrîs ve terbiyeye râci'dir. Maârifsizlik bu husûsda derece-i tâliyyede kalır. Çünkü bizim erbâb-ı maârifimizin ekseriyeti de hasâil-i matlûbeyi câmi' olamıyorlar. Onlar da türlü türlü şikâyetlere ma'rûz oluyorlar, tâm bir "insan" olamıyorlar. Olabilenler de "muhît"in zebûnu kalarak nâsa nef'leri dokunamıyor; o halde "hayru'n-nâs" lakabına da izhâr-ı kifâyet edemiyorlar.

* * *

Mekteplerimizdeki üslûb-ı tedrîsin ancak "sâmit, câmid" gibi evsâf-ı meyyite ile tavsîf edilebileceğini söyledik. Akāid derslerini olsun bundan istisnâ edemez miyiz? Hayır, maalesef bu mühim dersde bu sıfatların kuvvet-i ma'nâsını; taz'îf bile etmek lâzım. Denilebilir ki akāid tedrîsâtı bütün tedrîsâtın en düşkünüdür. Çünkü en üslûbsuzudur.

Çocuklara "ulûhiyet", "nübüvvet", "me'âd" fikirlerini ki –bunlar zarûrât-ı dîniyedendir diyoruz– acaba nasıl telkīn ediyoruz? Hayır nasıl telkīn ediyoruz diyemeyiz; çünkü ettiğimiz yok fakat çocuklarımızda bu fikirler nasıl hâsıl oluyor, bu yoldaki intibâât-ı fikriyyenin derece-i kuvveti nedir? Diyelim bu efkâr-ı mukaddeseyi biz çocuklara bir "akīde" gibi telkīn ve onların ihtiyâc-ı istidlâllerini tatmîn değil, fakat birer "an'ane" gibi nakl ü hikâye ediyoruz. Çocuklarımıza ulûm-ı dîniyye okutan hocalarımızın onların hâne-i ebeveynden getirdikleri efkâr-ı i'tikādiyye-i taklîdiyye üzerine mesmûât üzerine hiçbir şey zammettiklerini iddiâ edebilir miyiz? Akāid hocalarımız, acaba çocukların "Allah nasıldır? Niçin Allah var? **[277]** Gözle görülemeyen mevcûd olur mu?" yahud "Peygamber ne demek, biz niçin peygamber olmuyoruz? Peygamber olmasa insan aklıyla onun söylediği şeyleri bula[ma]z mı?" gibi suâller sormalarına meydan bırakıyorlar mı? Yoksa zavallı çocuklar hocalarının söylediklerine –hayır söylediklerine değil, çünkü bazen belki de ekseriyâ hocalar da sâmittir– kitablarında ezber ettikleri elfâzın saltanat-ı câmidânesine, korkunun ilkā ettiği riyâ ile mutî' u münkâd mı kalıyorlar? Netîce; ikinci şıkkın vukū' bulmakta olduğunu tasdîk ediyor. Halbuki çocukların o yolda, hattâ daha serbest, daha çocukca suâller sormaları en tabiî ve hocayı en memnûn edecek bir hâldir. İşte çocukların bu yolda suâller sormalarına meydan bırakarak hattâ derse çocuklara bir zemîn-i suâl ihzâr ederekten başlamakladır ki biz çocuklarımızın dimâğına, kalbine akāid-i mukaddese-i İslâmiyyenin intıbâ' etmesine muvafffak olabileceğiz. Elverir ki çocukların –ne kadar serbest ne kadar hissiyâta renc-bahş

[1] Enfâl, 8/60.

olursa olsun– suâllerini gâyet tabiî bulacak ve bunu lâzımü't-tatmîn bir ihtiyâc gibi telakkî edecek kâbiliyette hocalarımız olsun.. "Üslûb-ı istifhâmî"yi veya uslûb-ı muhteliti kemâl-i muvaffakiyetle tatbîk edebilsin.

Çocuklarda kuvve-i tecrîdiyye (*Abstraction)* henüz hâl-i ibtidâîdedir. Onun için onlara "Vâcibü'l-vücûd" gibi kuvvetli bir tecrîd ile idrâk edilecek olan meânîyi telkîn etmek pek kolay değildir. Onlara efkâr-ı mücerredeyi telkîn için efkâr-ı maddiyyeden istiâne edilir. Filhakîka çocuklar efkâr-ı maddiyyeyi daha kolay hazm edebilirler. Meselâ onlarda "aded" fikrini hâsıl etmek için ellerine sayılacak maddî şeyler verirler. Çocuk "Allah" kelime-i mukaddesesini öğrenince o, sâir kelimeler gibi bunun da medlûlünü hâricde arar; bu araştırma çocuğa o kadar suâller ihzâr eder ki.. Muallim; işte bütün bu suâllerin cevâbını –kendi kâbiliyetini çocuğun menzile-i kâbiliyyetine indirerek– verirse vazîfesini îfâ etmiş olur. Yoksa böyle fıtrî, o halde şübhesiz nâfi' olan suâlleri bir latme-i istihzâ veya istihfâf ile kesmeye, yahud "onlara aklın ermez, öyle şeyleri sakın bir daha sorma" diye kendi hiss-i atâletini memnûn, fakat çocuğun zevk-i istifhâmını mahzûn edecek sözlerle değil. Çocuğun; maddiyâtı, havâssin verdiği ilmi kolaylıkla idrâk edebildiğini anlamak için kendi devr-i sabâvetimize ircâ'-ı nazar etmek kâfî geleceği gibi –ben çocukluğumda 6-7 yaşlarımda gökte Allah aradığımı hatırlıyorum– insaniyetin devr-i sabâveti demek olan kurûn-ı kadîme insanlarının mu'tekadât-ı evsân-perestânesi de bize bu yolda bir delîl olabilir. Zamanımızda bile bulunan tabîatperestler, maddeperestler, birer tıfl-ı beşeriyyet demek değil midir?

Çocuklara Cenâb-ı Hakk'ın sıfât-ı zâtiyye ve sübûtiyyesi bazen ta'rîfleri de beraber olmak üzere ezber ettirilir. Fakat biraz zaman geçsin, ezber ettikleri elfâz ile beraber ifâde ettikleri ma'nâlar –eğer anlatıldıysa– hâfızalarından silinsin; şimdi çocuğa bunları sorunuz. Bir şeyler yok. Fakat meselâ: "Cenâb-ı Hak diri midir, bizim gibi sever sevilir mi, o da böyle bir yerde oturur mu, görür mü?" yolunda suâller tertîb ediniz; çocuk gayr-ı muntazar bir sadme-i fikriyyeye uğradığını hutût-ı vechiyyesiyle size ifâdeden sonra elfâzdan istiâne ederek fakat şübhe ve tereddüdünü de ketm edemeyerek size cevaplar vermeye başlar. Bazen isâbet eder, bazen da cevap vermemiş olmaktan korkarak bir kaçamak yolu arar. İsâbet ettiği cevapları, mahfûzât-ı mükellefesine, kavâlib-i elfâza değil, fakat daha ziyâde âile muhîtinden, muhâverâttan zihnine intıbâ' ediveren bilgiye medyûndur.

Çocuklar; hesâb derslerinden olduğu kadar niçin akâid derslerinden de ürkmezler? Çünkü çocuk, birincide müfekkireye arz-ı iftikār eder. İkincide ise müfekkirenin vazîfesi; birinciden hiç de aşağı kalmamakla beraber maatteessüf bu dersde müfekkirenin kemâl-i iştiyâkla îfâsına hazırlandığı vazîfesi ta'tîl edilmiş, o vazîfe, hem de gayr-ı tabiî bir sûrette hâfızaya tahmîl edilmiştir. Çocuk, bir çok peygamber isimlerinin hâfızıdır. Fakat "Çocuğum, peygamber ne demek?" deyiniz. Zekîleri, hâfızaları kuvvetli olanları size "Cenâb-ı Hakk'ın insanları ıslâh etmek için irsâl ettiği büyük kimselerdir" yolunda bir cevap verebilir. Suâlinizde biraz daha ilerleyiniz. "Meselâ Cenâb-ı Hak, bize nasıl gönderiyor, melek ne demek, şimdi neden peygamber yok?.." deyiniz. Çocuğu büsbütün şaşırtırsınız. Çünkü onun zihninde böyle suâller doğarken öldürülmüş, bu yolda suâllerine ne fırsat, ne de cevâz verilmiştir. Çocuk da hocasına fart-ı hürmetinden, i'timâdından bunun böyle olacağına, suâllerinin daima cevapsız kalacağına îmân ederek bir daha böyle şeyleri hâtırına ne getirir, ne de bir gün böyle bir suâle ma'rûz kalacağına ihtimâl verir. Vâkıâ böyle olur. Bir müddet böyle gider. Kimse öyle bir şey sormaz. Kendisi öyle bir cesârette bulunacak olursa hemen tehdîd-i ma'lûm ile susdurulur. Fakat vaktâ ki kuvâ-yı akliyye; kesb-i inbisât eder, ihtiyâc-i teyakkun ve itmi'nân başgösterir, "şahsiyet" neşv ü nemâ bulur, serbestî-i tefekkür, taklîde i'lân-ı harb eder. İşte o zaman bütün tehlikeler başgösterir, şekk ile yakîn arasında fünûnun şîve-i fitnekârı da şekkin tarafını tutarak, bir muhârebedir başlar. Üslûb-ı tedrîs ve terbiyenin kıymeti de bu zaman kendini gösterir. Kuvvetli bir terbiye-i dîniyye, bir idmân-ı fikrî ile yetişen gençlerde bu mübâreze-i ma'neviyyenin gâlibi muhakkak "dîn ve hidâyet"dir. Aksi takdîrde ise muzaffer olacak "dalâl"dir.

Daha bir mâzî-i karîbde çocuğunun Allah, din hakkında olur olmaz, cevap verilemeyecek suâllerle kendini iz'âc ettiğinden, nihâyet haşlamaya mecbûr olduğundan bahseden bir pederle görüştüm. Anadolu köylerinden birinde, bulunduğum arabanın etrâfına toplanan köylü çocuklarından 12-13 yaşlarında biri hocalarından *Maksûd* okuduğunu naklederken **[278]** "Peygamberimizin ismi nedir?" suâlime cevap veremiyordu. Halbuki o nâm-ı mübârek daha *Maksûd*'un ilk satırlarında bâsıra-i ibtihâcı tenvîr eder. Düşündüm, acaba çocuk ma'nâ-yı maksûdu peygamber lügatinden başka bir lügatle mi anlıyordu? Halbuki "peygamber" bizde en şâyiu'l-isti'mâl bir kelimedir. Bu böyle değildi. Bütün bunlar, bütün netâyic-i hâzıra, tuttuğumuz tarîk-ı tedrîsin sekâmetini gösteren delâil-i hissiyyedir.

(تَفَكَّرُوْا في آلاء الله ولا تفكروا في ذاته)[1] gibi mütekâmil dimâğların bile huzûr-ı azametinde ser-fürû-bürde-i acz olacağını ihbâr eden ahbâr-ı sâdıkaya karşı, çocuklara bu gibi mesâil-i hıred-fersâdan bahsedilmesini kasd ettiğimiz, sakın hâtırlara bile gelmesin. Bu maksadamızın bütün bütün muhâlifidir. Arzetmek istediğimiz, çocukların suâllerinden kâbil-i hâl olanları, seviye-i idrâklerine göre halletmek, olmayanları da yine cevapsız bırakmayarak sorduğu şeyin büyüklerce bile kâbil-i idrâk olmadığına üslûb-ı tekşîfî ile çocukta kanâat hâsıl etmektir.

Hâsılı akâid tedrîsâtında hiç elverişli ve semeredâr olmayan "üslûb-ı takrîrî"yi yahud daha fenâsı olan "anlamadan ezber ettirme" üslûbunu terk ile üslûb-ı istifhâmî ve muhtelite mürâcaat etmelidir. Vâkıâ bu üslûblar; bazı muallimler için belki de "yorucu" olacaktır. Öyle ya.. Artık muallim, çocuklara kitablarından bir iki sahîfe ders göstererek onlara ezber ettirmekle, kolaycacık ders saatini geçirmiş ola-

[1] Benzer şekilde, Beyhâkî, *Şu'abu'l-İman,* Riyad, 2003, c. 1, s. 262.

mayacak.. Üslûb-ı istifhâmî ve muhteliti ta'kîb için lâzım gelen bütün evsâf ile muttasıf olmakla beraber evvelki atâlet-i câmidâne yerine artık dershânede kendini gösteren hayat ve hareketi idâre lâzım gelecek, bunları göze almayanlar; muallim[li]ğin de semtine uğramayarak kendilerini günâhdan, çocukların kābiliyât-ı ma'neviyyesini akāmetten korumak lüzûmunu olsun idrâk etmelidirler. Düşünelim ki üslûb-ı istifhâmî dediğimiz şey, üslûb-ı *Kur'ânî*'dir. Biz eski yolda devam etmekle kānûn-ı münîf-i ilâhîden inhirâf etmiş, çıkmaz yola sapmış oluyoruz. Akāidin rûhu olan "yakīn"a nâil olmak için mutlakā bâbü'ş-şekten geçmek lâzım geliyor. Şekk; damân-ı yakīndir. Dîn-i fıtrî-i İslâm'ın medhali olan kelime-i şehâdet bile "nefy" ile başlamıyor mu?.. Biz; "şekk"den değil, beytü'l-ankebût gibi daima urza-i zevâl olan taklîd-i âmiyâneden ürkmeliyiz. Şu:

خُذِ الْعِلْمَ اَفْوَاهِ الرِّجالِ بِقلبٍ لاَ يَعْقل ذي جِدَال

hikmetinden tegāfül ederek bu mes'elede kalbin, hissiyâtın mevki'-i mühimmini istihfâf ettiğimiz anlaşılmasın. Hissiyâtın da en savâb esâlîb-i terbiyye dâiresinde tehzîb olunması "akl-ı zî-cidâl" ile "kalb-i selîm" arasında tevâzün hâsıl olması; pek ziyâde şâyân-ı nazar u i'tinâdır.

A[ayın]. N.

Hâmiş– "Tedrîsât-ı dîniyye" ünvanıyla geçen hafta *Sırâtımüstakīm*'de neşredilen bendin muharrir-i muhteremi, üslûb bahsinin bu mes'elede derece-i kıymet ü ehemmiyetine cerr-i kelâm buyurmuşlar. Tünel'in işletilmesine âid bir mâcerâ ile temsîlen üslûbu bu husûsda derece-i tâliyede görmek istemişler. Biz ise üslûb-ı tedrîsi her nevi' tedrîsât gibi tedrîsât-ı dîniyye için de bir medhal-i tabîî addederiz. Tünel teşbîhine gelince: Tünel arabalarının üslûb-ı cerr u tahrîkini bizde bilenler olmadığı için bu işten biz câhiller mahrûm kalarak tekrar âlimler müstefîd olmuş. Hadi tünelde böyle olsun, pek mümkün, pek kābil iken tünelin üslûb-ı idâresini öğrenmeye kalkamayalım da cehâlet belâsı olarak yine başkalarına kaptıralım. Fakat mekteplerimizde mi böyle olsun? Üslûb-ı tedrîs bilmiyoruz. Mâdemki bilmiyoruz, öğrenmeyelim... Ya ne yapalım; tünelde yaptığımız gibi bu işi de bilenlere tevdî' edelim yani akāid-i dîniyyemizi de başkalarından, ecânibden öğrenelim mi diyelim?

Maksadımız muharrir-i muhteremi; tahtıe değil. Maksadları; üslûb-şinâsî adamlarımız olmadığını anlatmak olduğunu biliyoruz. Fakat böyle adamlar yoksa bu adamları yetiştirmek, eldeki muallimlere ta'lîm etmek imkânsız bir şey. Onun için üslûbun bu mes'elede mukaddime-i tabîiyye olduğunu tekrar ederiz. Ve illâ tünel; bizi pek karanlık yollardan sürükler gider.

A[ayın]. N.

DİLİMİZ İÇİNDE.. HURDA ŞEYLER

5- "Mesel"mi, "Darb-ı mesel" mi?

Atalardan kalma, eskilerden gelme birtakım ince ve süzülmüş sözler.. Döğüle döğüle döğme "dövme" olmuş.. Çekiç gibi ezici, örs gibi dayangan..

Bazısı ana südü gibi tatlı, bazısı baba öğüdü gibi acı.. Fakat hepsi şifâlı, hepsi vefâlı… Bazısı kalıbdan çıkmış örnek, bazısı örnek çıkaran kalıb.. Bazısı kāideden doğmuş misâl, bazısı misâl doğuran kāide. Fakat hepsi kâr, hepsi fâide…

Ağırınca altına tartılmak yakışan bu değerli sözlere ne derler? Bazılar "atalar sözü" der. Fakat bu sonradan bir şeydir.. İhtimâl "atalar sözü tutmayanı yabana atarlar" sözüne bakılarak yakıştırılmış.. Yoksa herkes bilir ki bunların herkesce bilinen ve beğenilen adı "darb-ı mesel"dir. "Durûb-ı emsâl"dir.

"Darb-ı mesel".. "Durûb-ı emsâl".. Ma'lûm, Arabca'dan alınmış şeyler.. Acaba Arablar böyle mi demiş? *Kur'ân*'da "Allah mesel darb etti" ve "emsâl darb eder" sûretinde geldiğine bakılırsa, Arabca'da bu takım sözlerin adına terkîb hâlinde "darb-ı mesel" ve "durûb-ı emsâl" denmemiş, sâdece "mesel" denmiş.

Arabca'da sâdece "mesel" denmiş iken, bizim böyle terkîble "darb-ı mesel" ve "durûb-ı emsâl" dememiz neden? Acaba bunun sebebi, hikmeti ne? Bunu aramalıyız. **[279]**

Bir şey için, tek ve basît bir ta'bîr bulunamayıp da… Çâresiz, çatallı ve mürekkeb bir ta'bîre hâcet görüldüğü vakit, eldeki tek ve basît kelimenin yanına katılmak için yakışık alacak kelimeler aranır, tutacak noktalar ve münâsebetler bulunmaya gayret edilir. Nitekim bütün mürekkeb ta'bîrler böyle böyle aranarak bulunmuştur. Meselâ "at sineği"nin, "sivri sinek"in tek bir kelimeden ibâret adları yok.. Bunlar için ad aranırken, düşünülmüş, bakılmış, görülmüş ki bunlar da birer sinek, sinekten birer nevi'.. Birinde bir incelik, bir sivrilik var.. Öbürü at ile yaşıyor. Bu münâsebetleri gözeterek birine "at sineği", öbürüne "sivri sinek" demişler. Bunlar gibi böyle ekleme ile meydana gelen mürekkeb ta'bîrler bazen kaynaşır da tek kelime imiş gibi yeni bir şekil alır, o zaman evvelce düşünülmüş münâsebetler unutulur gider. Meselâ "onbaşı" ve "südlac" kelimeleri. Asıllarında "onbaşı" ve "südlü-aş" iken sonradan bu hâle girmişler.* Bu Türkçe'de böyle olduğu gibi, Türkçe'nin istifâde ettiği Arabî'de ve Fârisî'de ve başka dillerde de böyledir. Meselâ "arz" ve "bahr" kelimeleri istenilen ma'nâları edâ edebilmek için "arzuhâl" ve "Bahr-i Sefîd" şekline konulur. Bu esâs hâtırda tutulacak bir esâsdır.

Bu esâsı anladıktan sonra yine düşünelim.. Fakat en evvel görüyoruz ki Arabca'da bunun adı tek kelime ile sâdece "mesel"dir, terkîb hâlinde "darb-ı mesel" değildir. O halde bu kısa ve basît ta'bîr yerine niçin çatallı ve mürekkeb bir ta'bîr koymuşlar? Burada yine eski suâle dönmüş oluyoruz. Gördük ki bunun bir sebebi, bir hikmeti yoktur. Bunu geçelim de haydi, "mesel" ta'bîri eksik gelmiş, maksadı tam anlatamamış diyelim, o halde yapılacak terkîbde temel yerini tutacak kelime yine bu kelime olabilirdi ve bunun eksiğini tamamlayacak mütemmim kelime de Arabî ve Fârisî terkîbler kāidesince, o ana kelimeden sonra gelmek îcâb

* *Sırâtımüstakīm*, numara 60, "Lisân-ı Osmanî Tedrîsâtı Üzerine Konferans", sahife 123.

ederdi. Yani terkîb "mesel-i darb" şeklinde veyahud "mesel-i madrûb" hâlinde olurdu. Öyle olmamış da mütemmim kelime, ana kelimenin üstüne çıkmış. Bunun sebebi, hikmeti ne? Eski suâl yine önümüze çıktı.

Bu noktada eski kavâidciler ağzıyla söz söylersek deriz ki.. "Darb-ı mesel" bir terkîbdir.. Terkîbi teşkîl eden cüz'lerin ikisi de isim kıymetinde olduğu için terkîb "terkîb-i izâfî"dir.. "Darb" muzâf, "mesel" muzâfun-ileyh. Bu halde "darb" kelimesi ya masdar ma'nâsındadır, ya bundan yapma isim ma'nâsındadır. Bunun sıfat ma'nâsında yani "masdar bi-ma'nâ mef'ûl" veya "masdar bi-ma'nâ fâil" olması mümkün değildir. Çünkü öyle olsa yani, "darb" masdarı "madrûb" veya "dârib" yerinde gelmiş farz edilebilse terkîb, "terkîb-i tavsîfî" olup dediğimiz gibi "mesel-i darb" sûretinde bulunmak ve "mesel-i madrûb" veya "mesel-i dârib" ma'nâsında olmak lâzım gelir. Nitekim, bu te'vîle uyan –"ecel-i makzî" ma'nâsına– "ecel-i kazâ" ve –"recül-i âdil" ma'nâsına "recül-i adl" ta'bîrlerinde hâl böyledir.

"Darb" kelimesi bu vech ile masdar ve isim ma'nâsına olunca "masdarın mef'ûlüne izâfeti" dediklerine uygun bir halde, kendi mef'ûlüne muzâf olmuş olur ve "meseli darb" ma'nâsına gelir. Bu da daha açık ifâde ile meseli darb etmek, darb etme, darb ediş ve atalar sözünü yerinde söylemek, söyleme, söyleyiş, demek yerini tutar.

Böylece, masdar ma'nâsında kalmış veya kalmamış, masdar kelimelerle isim hâlinde kelimelerin bu türlü terkîbde birleştirilmesi, dilimizde pek ileri götürülmüş bir iştir. Bunun "tûl-i emel, hüsn-i amel, istirâhat-i kalb, ferâğ-ı bâl, huzûr-ı hâtır, ıslâh-ı nefs, tebdîl-i hevâ, tezkiye-i nefs, terfî'-i rütbe, istînâf-ı da'vâ, iâde-i i'tibâr, icmâ'-ı ümmet, rü'yet-i hilâl, idâre-i maslahat, ilmü'l-arz, tarzında iki tarafı müfred olanları bulunduğu gibi, "tahrîr-i nüfûs, teşkîl-i mehâkim, tezkiye-i şuhûd, tercîh-i beyyinât, tedâvül-i eydî, tesviye-i umûr, ihtilâf-ı eşkâl, teşettüt-i ârâ" sûretinde birinci cüz'ü müfred ve diğer cüz'ü cemi' olanları da var. Birinci cüz'ün masdar ma'nâsı tamâmen kalkıp isim ma'nâsı kaldığı, yani birinci cüz'de cemi' ma'nâsına isti'dâd hâsıl olduğu vakit "terâcim-i ahvâl, hukūk-ı düvel, tebeddülât-ı efkâr, teâkubât-ı dühûr u a'sâr, ihtilâfât-ı eşkâl ü süver" şeklinde iki tarafı cemi' misâller de eksik değil. Bunlardan biraz farklı olarak "hasbihâl, arzuhâl" terkîblerinden ibâret iki ta'bîr ise oldukca kaynaşmış, sarışmış, bir parçalık hâline yaklaşmış.

Geçen mülâhazaları hâtırda tutarak, sıra sıra dizilen misâllere dikkatle bakalım.. Bunlarda cüz'ler ayrı ayrı duruyor… Her cüz'ün ma'nâdaki payı açık açık görünüyor. Bunların îcâbında bir tarafı veya iki tarafı cemi' hâline de konabilirse de hepsinde de terkîb sûretinde birleştirilmenin muvakkat bir iş olduğu, bu iş bitince her kelimenin başı boş kalıp beğendiği yere gittiği pek belli. Bunların hiç birinde bir şeye damga gibi ad olmak hâli yok. "Darb-ı mesel" terkîbi "hasbihâl" ile "arzuhâl" ta'bîrlerine yazılışta da benzeyememiş. Benzese bile "atalar sözü"nü ifâde etmekte "darb"ın ma'nâda hakkı ve alâkası yok iken, bu cüz'ün de cem' edilmesi yoluna gidilmesi fazladır. "Tercüme-i hâl" terkîbinde ise "tercüme" kelimesinin ma'nâda hissesi olduğundan, "durûb-ı emsâl" buna kat'iyyen benzemez.

Şu "kırık" mütâlaaları daha da uzatmak mümkündür ne kadar uzatılırsa "darb-ı mesel" ta'bîrinin, böyle sapı da yanında olarak "atalar sözü" ma'nâsına gelmesi, o kadar sarsılıp gevşer. **[280]**

Gâh kendi aklımıza göre, gâh kavâidciler hesâbına yaptığımız şu didikleyişler üzerine anlıyoruz ki mesellerimizin ismini Arabca'dan alırken yalnız "mesel" diyecek yerde gaflet etmişler de, bunun kullanışına yarayan ve meseli yerinde îrâd ma'nâsına gelen "darb" kelimesini de beraber alıvermişler. Gûyâ ki ağacı dalıyla budağıyla yapıya yerleştirmişler. İşte yanlış bu noktadan başlayıp sürüklenmiş, gelmiş.

Bu, neye benzer? Yeni aya "hilâl" ve görmek yerinde "rü'yet" dendiğine bakarak.. İhtimâl, daha süslü olsun diyerek.. Yeni ayın adına "hilâl" yerine "rü'yet-i hilâl" demeye benzer. Bu böyle olduktan sonra "darb-ı mesel" ta'bîrinde olduğu gibi, "rü'yet-i hilâl"in "rü'yât-ı hilâlât" veya "rü'yât-ı ehille" sûretinde iki tarafının cemi'lenmesi ve kezâlik "darb-ı mesel îrâdı" dendiği gibi, "rü'yet-i hilâl görmek" sûretinde saçmalara düşülmesi çâresiz olur. Şükür Allah'a ki "rü'yet-i hilâl-i nûrâniyyet-iştimâl-i şehr-i Şevvâl" dendiği görülmüş ise de "rü'yât-ı ehille" dendiği görülmemiştir.

Bir kere bu yanlış yapılıp "darb-ı mesel" terkîbi bir yanlış ta'bîr hâlinde dilimize girdikten ve yerleştikten sonra "durûb-ı emsâl" ta'bîri kendini göstermiş. Bizim şâirler:

"Sözde darb-ı mesel îrâdına söz yok, ammâ
Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel"

Gibi söylenmeye başlamışlar. "Darb-ı mesel îrâdı" darb-ı mesel darbı, demekten farksız, gülünç bir söz iken buna kimseler ilişmemiş, takılmamış.. Bu sakat ta'bîrler yerleşmiş, kökleşmiş gitmiş. Hattâ koca Şinâsî güzel mesellerimizi derleyip toplayıp bir mecelle içinde millete armağan ettiği vakit bu çürük ta'bîri ihtiyâr ile "Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye" demiş… Hattâ Ebü'z-Zıyâ bunu ilâvelerle sonradan basdığı vakit kitabın ismine ilişmemiş, ilişik etmemiş. Mesel üzerine yürüttüğü mütâlaalarda da "mesel" ve "emsâl" deyip geçmiş, "durûb-ı emsâl" dememekle beraber "durûb-ı emsâl" demeyelim de dememiş.

Bir ta'bîrin asırlardan beri edîblerce, şâirlerce kullanılması, umûmca kabûl edilip yerleşmesi, eskimesi, kıdem hâsıl etmesi, bundan sonra da hâliyle bırakılıp bozulmaması için bir nevi' berât, bir nevi' fetvâ değil midir? Değildir. Kadîm, kıdemi üzere terk olunmaz mı? Hayır, zarar kadîm olmaz ve zarar olan kadîm, kıdemi üzere terk olunmaz. Çünkü bu ta'bîr kullanılmış ise de yanlış kullanılmıştır, eskimiş ise de zarar yaparak eskimiştir. İşte biz de bu haklarla deriz ki yanlış hesâb Bağdâd'dan döner, zarar kadîm olmaz. Husûsâ ki bunu "darb-ı mesel" sûretinde kullanmış edîbler, şâirler var ise,

"Böyledir Râgıb mükâfât-ı amel, kim fi'l-mesel
Sorsalar mağdûrunu gaddâr kendin gösterir"

Beytinde olduğu gibi.

"Îrâd-ı meselde misli yoktur"

Mısrâında olduğu gibi, "mesel" sûretinde kullanmış edîbler ve şâirler de vardır. Husûsâ ki "meseldir", "emsâl-

dendir" diyenler, "darb-ı meseldir", "durûb-ı emsâldendir" diyenlerden daha çoktur.

Burada söylenebilecek bir söz daha var.. "Mesel" ta'bîrinin birkaç ma'nâsı var.. O cümleden "örnek" ma'nâsı, "masal" ma'nâsı, "atalar sözü" ma'nâsı.. "Darb-ı mesel" ise yalnız ve yalnız "atalar sözü" ma'nâsına kalıb olmuş. Bunun başka ihtimâllere kapıları kapalı. Bu mülâhaza ile olsun, "darb-ı mesel"i alıkoymak, hâli üzere bırakmak münâsib olmaz mı? Vâkıâ bundaki maksad takdîr edilecek bir maksaddır. Fakat bu takdîr edilecek maksadı, takdîr edilecek bir tedbîr ile te'mîn etmeli idi. Yoksa meselâ "câmi'" kelimesinde başka ma'nâlar da var. Bunu bırakılım da başka bir şey alalım, yahud bunu "câmi'-i ibâdet" sûretinde kullanalım, demek nasıl çiğ bir mütâlaa ise, mücerred "mesel"de başka ma'nâlar bulunduğu düşüncesiyle "darb-ı mesel"e düşkünlük göstermek öyle çiğ bir mütâlaadır.

İbretle görülecek şeylerdendir ki dilimizin yabancı kahrı görmedik öz malı mesellerimiz içinde, "darb-ı mesel" gibi, "durûb-ı emsâl" gibi çapraz ve çaparız şeyler yoktur.. Mesellerimiz Arabîden, Fârisîden lügat ve ta'bîr aldığı zaman "Sabr eden dervîş, murâda ermiş" sûretinde alıp, sâdelikten ayrılmaz. Zorladıkları zaman bile, ulu orta gevşemeyerek "köres, topales, kabûles" deyip dilin tabîatından dışarılara çıkarak "kör-est, topal-est, kabûl-est" demez.

Şu hâllere ve mülâhazalara mebnî bütün dünya bu hatâda ayak direse bile.. Ben yalnız başıma dilimin izzetine ve doğrunun haysiyyetine riâyet edip "mesel" derim, "meseller" derim. Pek sıkışırsam "emsâl" de derim. Fakat bir vakit "darb-ı mesel" ve "durûb-ı emsâl" demem. Böyle diyenlere.. Ne kadar da çok olsalar, hatâ ediyorsunuz, demeden çekinmem. –gerisi gelecek–

Ispartalı Hakkı

OSMANLILARDA SANÂYİ'-İ NEFÎSE EZ-CÜMLE HUTÛT-I BEDÎA

İdrâkiyle ma'mûr olduğumuz şu devre-i ahîr-i teceddüdümüzde Osmanlıların seyyiâtından, ulûm u fünûn ve gerek sanâyi'-i nefîsedeki tedennîlerinden bir hiss-i teessür ü teessüfün sevkiyle matbûâtta ve hitâbelerde pek çok tesâdüf edildi. Hiç şübhe yok ki şâh-râh-ı terakkîde hatve-endâz olabilmek şimdiye kadar **[281]** ona hâil olan esbâb ve müessirâtı bile bilmekle daha doğrusu iktisâb-ı temeddün ve terakkî etmek mefâhir-i milliyyeden ziyade nekâyisi bilmek ve bildirmekle mümkündür. Bu doğru bir nazariyedir. Fakat âsâr-ı müftehire-i milliyyenin bâ-husûs onun en ehemmiyetlilerinin kûşe-i nisyânda kalmasına ne târîh ne de insaniyet râzî değildir. İşte bunun içindir ki ben de Osmanlılığın âsâr-ı müftehiresinden hemen unutulmuş gibi olan san'at-ı hat ile ona tealluk eden sanâyi'den bahsedeceğim. Ve zannederim ki bununla bir vazîfe-i milliyye-i kadir-şinâsâneyi îfâ etmiş olacağım.

Esâs bahse şürû' etmezden evvel şurasını söyleyebilirim ki Osmanlılar sanâyi'-i nefîsede, ulûm u fünûndan ziyâde behre-mend-i füyûz olmuşlardır. Sanâyi'-i nefîse ki bugün şiir ve heykeltıraşlık, resim, mi'mârlık, mûsîkî sûretinde tecellî ediyor. Bu nokta-i nazardan tedkîk edecek olursak Osmanlılar "resim ve heykeltraşî"de –bazı ahvâl ü esbâbdan dolayı– nasîbedâr değildirler. Mûsîkîde vukūf u iktidârları hayli derecede ise de o da eslâfımızın ağızlarından çıkmasıyla yalnız sâmiînin[1] mahfaza-i sem'-i neşvesinde iz bırakan ve binâenaleyh ortadan gāib olan esvât-ı âhengdârı gibi mechûl ve karanlık kalmıştır. Eslâfımızın mûsîkîdeki iktidârları târîhin, kudemâ-yı zamanın ahbâr ve rivâyâtı ve nesl-i hâzıra mevrûs olan nağamât-ı mûsîkīyye ile biraz taayyün eder.

Şiir ve mi'mârîye gelince: Bunlarda Osmanlıların muvaffakıyet ve nasîbeleri âsârıyla müncelîdir.

Vâkıâ; şiirin bugünkü ma'nâsına göre –ki insanda hiss-i bedî' tevlîd eden şeydir– âsâr-ı eslâfda nâdir denecek derecede parçalara tesâdüf olunuyor. Bir çok âsâr-ı edebiyyemiz, eş'ârımız nazm u nesir mertebesinden yükselemiyor. Vâkıâ biz İran edebiyâtını meşk-i taklîd ittihâz etmişiz, İran edebiyâtının bazı aksâmı ilcâsıyla da âsâr-ı edebiyyenin ekserinde gayr-ı samîmiyyet, ca'liyyet vâdîlerine düşmüşüz. Fakat İran edebiyâtı nasıl hâssa-i şiiri hâiz ise bizim edebiyâtımız da aslâ ondan bî-gâne değildir. Mi'mârî, işte Osmanlılara bir mevki'-i şeref te'mîn eder. Çünkü âsârı hepimizin gözü önünde. İşte Süleymaniye, Sultânahmed, Yeni Câmi', Yeşil Türbe. "Sinân ve Kemâl" gibi mi'mârlarımız her zaman yâd-ı mâzî ettikce hâtıramızı okşar dururlar. Eski çinilerimizi hep seyrettikce rûhumuzda bir inşirâh duyar dururuz. Her ne kadar bizim mi'mârlarımız Yunan ve Arab mi'mârîsi gibi bir husûsiyet-i mümtâze ile taayyün etmiyorsa da sanâyi'-i mezkûreye nisbetle derece-i muvaffakıyyetimiz daha yüksek olduğu tezâhür ediyor. İşte bu nokta-i nazardan bizdeki mi'mârlık şâyân-ı takdîr olduğu gibi hutût-ı İslâmiyyenin "celî" kısmını muhtevî ve onunla mümtezic olması haysiyetiyle de ikinci derecede şâyân-ı dikkat ü ehemmiyettir. Husûsan bizim burada esâs mebhasimiz hutût-ı İslâmiyye ve Osmaniyye san'at-ı nefîsesi olduğundan şu bahsimiz kısmen san'at-ı nefîse-i mi'mârîye âid ve müteallık demektir. Artık rûh-ı bahse şürû' edelim:

Evvelâ; hutût-ı İslâmiyye ve Osmaniyyenin sahâif-i târîhiyyesinden bir nebze bahsetmek lâzım geliyor. Hutût-ı İslâmiyyeyi şekl-i hâzırına tebdîl eden hulefâ-yı Abbâsiye'den el-Muktedir Billâh'ın vezîri "İbni Mukle"dir. İbni Mukle hutût-ı İslâmiyyenin zübde-i aslîsi olan "sülüs, nesh, ta'lîk"ı şeş kalem olarak esâs-ı kûfîden alarak ibdâ' u îcâd eyledi. Kendisinden evvel İslâmlar kûfî yazıyı isti'mâl ediyorlardı. Bu yazı da Süryânî yazısından istinsâh u istinbât olunmuş idi. Hutût-ı İslâmiyyenin aslını târîh, Mısır'ın "hiyeroglif" yazılarına kadar ircâ' ediyor. Bu cümleden olarak, hiyeroglif yazısını halle muvaffak olan Fransız müdekkıklarından "Champollion" hutût-ı sâmiyyenin hiyeroglifden iktibâs olunduğunu serd ü ityân etmektedir.

[1] Metinde (سامعييندن) şeklinde yazılmıştır.

İşte müşârun-ileyh İbni Mukle hutût-ı benî beşerin en büyük mûcidlerinden addolunur. Kudret-i dehâetini takdîr etmek için birbirinden bir şahsiyet-i mütebârize ile mütemeyyiz olarak ibdâ' ettiği yazıları görmek, tedkîk etmek kâfîdir.

Hutût-ı İslâmiyyenin hâl-i hâzırdaki bir kısım eşkâlinin ihtirâı şerefi bir Arab zât-ı ulüv-simâtına âid ise bu eşkâlin nokta-i tekâmüle ıs'âdıyla beraber diğer bir kısım eşkâl-i hutûtun da îcâdı şerefleri Osmanlılara teveccüh eder. Arabın tebdîl ve ihtirâ' eylediği bu eşkâl-i hutût bir tarafdan ahlâfı olan İran'a diğer tarafdan Selçûk'a dâhil olmuş ise de yalnız Acemlerde ta'lîk yazısı tekâmüle mazhar olabilmiştir. Arabın medeniyetine yetişmeyen Osmanlılar işbu hutût-ı muaddele-i İslâmiyyeyi tabîî Acem ve Selçûk'dan aldılar. Fakat aldıkları gibi bırakmayarak bugüne kadar hikmet-i bedâyi' nokta-i nazarından hutût-ı İslâmiyyeye bedâat ü zarâfet vererek yazıyı bir san'at-ı nefîse hâline îsâl ve mertebe-i tekâmüle i'lâya mazhar olmuşlardır. Şimdi Osmanlıların derece-i muvaffakıyyetlerini izhâr ü ifhâm edebilmeklik için hutût-ı İslâmiyye ve Osmaniyyeyi aksâma ayıralım.

Hutût-ı İslâmiyye ve Osmaniyye bugün iki mühim kısma ayrılır: 1- Sülüs, nesih, icâzet, ta'lîk, dîvânî, siyâkat, rik'a* yazılarının hâl-i aslîler. 2- Sülüs, ta'lîk, dîvânî yazılarının celîsidir.

[282] İkinci kısım, hikmet-i bedâyi' nokta-i nazarından daha mühimdir. Çünkü bu yazılar câmi', çeşme, türbe, ebvâb-ı 'âliyye gibi mebânî-i cesîme ve umûmiyyeyi tezyîn[1] ettikleri gibi celb-i enzâra da başlıca sebeb olmuştur. Sonra da yukarda söylenildiği gibi hatt-ı celî mi'mârlıkla âdetâ terekküb ü imtizâc etmiş idi. Diğer cihetten celî hutûtun kısm-ı a'zamı taş üzerine mahkûk olduğundan taş hakkâklığı gibi bir san'atın terakkîsini te'mîn eyledi. Öyle taş hakkâkleri yetişmiştir ki hatt-ı celîyi, tezyînâtı hiç kusûrsuz taşa nakl ü hak etmeye muvaffak olmuşlardır. Binâenaleyh Osmanlılarda heykeltıraşlık yoksa ona müşâbih ve hemen da muâdil bir san'at mevcûd demektir.

Hatt-ı celînin devre-i kemâli Sultân Mahmûd Hân-ı Adlî devridir. Bu devrin pâdişâhı hatt-ı celî san'atına intisâb eder. Eslâf-ı ecdâdının ekserinin rûhsuz ve hüsünsüz nişân-ı hümâyûnlarına mukābil şâhâne nişân-ı hümâyûnunu çeker, bedî' "mûcebince"ler işâret eder. Memleketin mukadderâtını pek iyi düşünen ıslâhât-ı lâzımeyi icrâya bezl-i himmet eyleyen müşârun-ileyh bir tarafdan da hatt-ı celî ile iştigāl eyler. Yazıların pâdişâhı denecek derecede şâhâne ve san'atkârâne levhalar vücûda getirir, san'atkârân-ı hutûtu himâye eyler. Bu devir bu cihetten Fransa'da On Dördüncü Lui devrine benzetilebilir. Nasıl ki o devrin muharrirleri sarayı, âsâr-ı umrâniyyesi gibi idâre-i hükûmetinde de ber-intizâm olan Lui'ye imtisâl etmişlerdir, Sultân Mahmûd devrinde de erbâb-ı san'at pâdişâha imtisâl eylerler. Bu devirde Râkım dehâ ve hünerverîsiyle sülüs hatt-ı celîsine asâlet ü kemâl bahşeylerken Celâleddîn huzûr ve sükûn ve daha başka türlü nikāt-ı hikemiyyeden birtakım ibdâât vücûda getirir. Diğer tarafdan Yesârî ile oğlu zuhûr ederek ta'lîk celîsini bir sûret-i mübdiânede meydân-ı san'ata rekz ederler. Evet, bu devirde hep (الناس على دين ملوكهم) hakîkati müncelî olur. San'atkârân-ı hutût pâdişâhı, pâdişâh da onları temsîl eyler, takdîr eyler, Râkım gibi zühre-i sanâyi'-i nefîseye bir nakş-ı rengîn ihdâ eden zâtı kendisine muallim nasb etmekle kalmaz, müderrislikten kādîaskerliğe kadar i'lâ eyler. Hülâsa bu bir yazı san'atkârlığı muhîtidir.

Hatt-ı celî burc-ı ulvîsinin en yüksek tabakasına vâsıl olan müşârun-ileyh Râkım Efendi merhûmu epeyce teşhîs etmek lâzımdır. Çünkü Râkım Efendi bir hattât derecesinde kalmaz. Bir san'atkâr-ı dâhî, aynı zamanda bir mühendis-i 'âlîdir. Müşârun-ileyhin âsârı tedkîk olunursa sülüs hatt-ı celîsine tıknazlık, hareket-i mütehavvilâne, tenâsüb, tebâyün gibi dört esâs vaz' eylediği anlaşılır. Bu esâsât-ı erbaa felsefe-i sınâat nokta-i nazarından fevka'l-had hâiz-i ehemmiyettir. Evvelâ birinci esâsı nazar-ı dikkate alalım:

Hatt-ı celî yüksek yerlere hakk u ta'lîk olunacağından yazının uzağa gidince şekl-i aslîsini muhâfaza ve iyice[2] görülebilmesi lâzımdır. Bunun için Râkım Efendi hurûfa "tıknazlık" vermiştir.

Sâniyen: Hutût ve eşkâl-i münhaniyye gözleri okşadığından hurûfda büsbütün inhinâya meyletmek yazının asâlet ve zindegîsine îrâs-ı halel eder. Bunun içindir ki Râkım Efendi hurûfât ve şekillere bir "hareket-i mütehavvilâne" vermiştir. Bu sebebden yazıları hep zinde, hurûfât ve kelimâtı levhadan fırlayacak derecede heybetlidir.

Sâlisen: Tenâsüb kāidesi ki sanâyi'-i nefîsede ne derece hâiz-i ehemmiyet olduğu erbâb-ı tedkîkce müsellemdir. Hatt-ı celîde tenâsüb kāidesini tatbîk etmek Râkım için yukarıdaki iki esâs kadar hâiz-i ehemmiyettir. Zâten eslâfının elvâh-ı celiyyesinde yegâne bir kusûr tenâsübsüzlüktür.

Râbian: Hurûf ve eşkâl-i hutût bir hesâb-ı hendesî ile mahdûd olduğu halde hatt-ı celîde yerine ve lüzûmuna göre bir harfi küçültmek veya büyültebilmek esâsı ki hatt-ı celîde serbestî-i san'at nazariyesini tatbîk etmek demektir. Bu da Râkım'ın felsefe-i sanâyi' nazariyâtına ne derece vukūfu olduğunu gösterir.

---

* Esbâb-ı tesmiye düşünülecek olursa: "Nesih" kitablar bunun vâsıtasıyla istinsâh olunduğundan, "sülüs" tarz-ı tesmiye yanlış olmakla beraber mi'yârı nesih yazısının üç kalınlığı olmasından, "icâzet" icâzetnâmelerin bu yazı ile yazılmasından; "dîvânî" Dîvân-ı Hümâyûn Dâiresi'ne âidiyetinden, "siyâkat" nun, lam, kaf... gibi harflerinin sevkolunmasından, uzatılmasından, "ta'lîk" hurûfât ve kelimâtının birbiriyle adem-i iltisâkından dolayı levhada her biri muallak bir halde kaldığından dolayı bu sûretle tesmiye olundukları vârid-ı hâtır oluyor.
"Ruk'a" lügat ma'nâsı "zamm-ı râ ile" üzerine yazı yazılan kâğıd ve deri parçasıdır. Dikkat olunursa parça kâğıdlara yazılan şeyler evrâk-ı resmiyye, mektuplar, makāleler olup bunlar hep rik'a yazısı ile yazılagelmiştir. Demek ki âlât-ı hattan biri bu şekl-i hatta mecâz tarîkiyle alem olmuştur. Nitekim cifir de böyle değil midir? Cifir lügaten ceylan derisi ma'nâsına geldiği halde rümûzâtı o deri üzerine yazıldığından işbu ilm-i cifr ismiyle tesmiye kılınmıştır.

[1] Metinde (ترييد) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (اپيجه) şeklinde yazılmıştır.

İşte Râkım, zikrolunan ibdâât ve te'sîsâtıyla âlem-i san'-atta büyük bir muvaffakiyet göstermiştir. Nâmı eâzım-ı san'-atkârân miyânında bâkī kalacaktır. Frenkler için Mikelanj ne ise bizim için de Râkım odur. Her ne kadar o sîmâ-yı 'âlînin unutulmasına beyân-ı teessüf etmek lâzım gelirse de inşâallâh müstakbel-i kadrdân her şeyin takdîr-i kıymetinde taallül göstermeyecektir.

Ta'lîk hatt-ı celîsinin tekâmülünü vücûda getirdikleri yukarıda bil-münâsebe zikrolunan Yesârî* ile oğlu Acemlerin dar ve sık yazmalarına mukābil yazılarında şu iki noktaya hasr-ı ehemmiyet etmişler: "Hurûfâtta inbisât, kelimât ü eşkâlin tertîb ü insicâmında ferâhî"

Bu iki esâs hakīkaten ma'kūl ve vâkıfânedir. Çünkü birinci esâsa göre eğer dar yazılmış bir celî levha küçültülürse hâl-i tabîîden külliyen inhirâf ettiği görülür. Sonra da hüsn nokta-i nazarından dar celî ile geniş celî arasında çok fark var. İkinci esâsa göre ta'lîk harfleri sülüs harfleri gibi hacmen birbiriyle mütevâzin olmadığından kelimelerin, harflerin pek sıkışık olması tenâfürü mûcib olur. Bunun için insicâmda ferâhîyi vaz' u te'sîs etmek pek münâsib ve muvâfıktır. İşte Yesârîler ta'lîk hatt-ı celîsine bu sûretle bedâât ü kemâl vererek Acemlerden daha ziyâde muvaffak olmuşlardır.

Dîvânî yazısının celîsi ise Refîâ Efendi tarafından ibdâ' u ikmâl olunmuş ve menşûr gibi evrâk-ı resmiyyede kullanılmakta bulunmuştur. Okunması güç olmakla beraber Osmanlıların en süslü yazısı budur.

Şimdi bu kadar tedkīkāt ile meydân-ı vuzûha çıkar ki Osmanlılar, mi'mârlıkla mümtezic olmakla beraber müstakil bir san'at-ı nefîse addine sezâ olan hatt-ı celînin hakīkī bir muhterii olduğu gibi hikmet-i bedâyi' nokta-i nazarından bunu nokta-i tekâmüle ve bir şekl-i ebda' u ahsene îsâl etmek şerefi de onlarda istikrâr **[283]** ediyor. Ve yine bununla anlaşılır ki Osmanlılar âsâr-ı mi'mâriyyelerini hutût-ı celiyye vâsıtasıyla bir kat daha tezyîn ile beraber uyûn u ezvâk-ı temâşâgerânı telzîz etmeye muvaffak olmuşlar ve bu sûretle âlem-i san'ata bir hizmet-i müftehirede bulunmuşlardır.

Artık birinci kısma nakl-i kelâm edelim: Yukarıda kendisinden bahsettiğimiz İbni Mukle'nin te'sîs ü îcâd eylediği nesih ve sülüs yazıları İbnü'l-Bevvâb ve Yâkūt Musta'sımî taraflarından bir kat daha ıslâh u tanzîm olunmuş ve Osmanlılardan Şeyhü'l-hutût Hamdullâh Efendi ve Hâfız Osman taraflarından zînet-sâz-ı âlem-i san'at olmuş ve zirve-i tekâmüle yükseltilmiştir. Şeyh Hamdullâh Efendi'nin âsârı o kadar çok ve o kadar mütecânisdir ki eğer yazısındaki o vuzûh, o şahsiyet-i mütebârize olmasa insan bu kadar çok ve mütecânis elvâhı müşârun-ileyhe nisbetinde dûçâr-ı tereddüd ü hayret olur. Hâfız Osman bu elvâh-ı kesîre ve mütecânisenin en güzellerini seçip taklîd etmek ve maamâfîh kendiliğinden de bir takım ibdâât vücûda getirmek sûretiyle o şöhrete o hünerverîye nâil olmuştur. Müşârun-ileyhimâdan zamanımıza gelinceye kadar sülüs ve nesih yazıları kānûn-ı tabîî îcâbınca birtakım edvâr-ı teâlî vü tedennî geçirmiş ve bir çok eâzım yetişmiş ise de kendileri daima mevki'-i bülend ü müstesnâlarında muhkem ü sâbit kalarak eserleri hep meşk-ı taklîd ittihâz edilmekte bulunmuş ve nazar-ı veleh ü takdîr-i ahlâfdan bir an geri kalmamıştır. Bu eâzım içinden Zühdîler, Şekerzâdeler, Celâleddînler, Mustafa İzzetler'i zikredebiliriz.

Evet o kalemini eslâf-ı hattâtânın hareket-i ufkıyye ile tedvîr eylemelerine rağmen amûdî kullanarak bir başkalıkla muvaffak olan Zühdî, o döktüğü demir hurûfât ve eşkâli mürekkeb mâyiiyle yapan Şekerzâde, mezkûr iki üstâdın âsârından istihsâl-i feyz-ı muvaffakıyyet etmişler, kaleminden direngî-i kasvet-engîz akan Celâleddîn, âsâr-ı hattı bi nâdire-i hüsn ü letâfet olan; san'at-ı hatta zevk-i selîm sâhibi bulunan Mustafa İzzet de yine o iki üstâdın ıktitâf-ı niam-ı âsârıyla nâil-i muvaffakıyyet olmuşlardır. Maa-hâzâ bunlar öyle sîmâlardır ki her birinin teşhîs u tedkīki bir makāleye sıkıştırılamaz.

Asıl ta'lîk (hurde ta'lîk) yazısı yukarıda söylenildiği vechile Acemlerde de Türkler kadar tekâmüle mazhar olmuştur. Acemlerde Mîr Aliler, İmâdlar nâmı tebcîl ile anılacak san'-atkârlardır. Osmanlılarda da Yesârîler, Yesârîzâdeler bu mevki'dedirler. Fakat Mîr Ali, İmâd zamanen evvel oldukları cihetle tabîî Yesârîlere icrâ-yı te'sîr etmişlerdir –ki âsârı da bunu gösteriyor– Bu husûsda onlara izhâr-ı fâikıyyet edebilirler ise de celîdeki mahâret ü ibdâ'ları cihetiyle san'atkâr dâhîliği[1] yine Yesârîlerde kalır.

Osmanlıların bizzât ihtirâ' ettikleri yazılara gelince: Bunlar dîvânî (celîsi ve kırması da), rik'a, siyâkat'tır. Dîvânî, Dîvân-ı Hümâyûn Dâiresi'ne münhasır olmak üzere îcâd ü ihtirâ' ve dâire-i mezkûre nâmına nisbetle tesmiye olunmuştur. Bunun muhterii Matrakcı Nasûh* isminde biridir. Bu yazının îcâdı bir lüzûm, bir ihtiyâca mübtenî olacaktır. Pâdişâhın şevket ü kudretini efrâd-ı ümmette tecellî ettirmek maksadıyla evâmir-i âliyye, berâtlar hep bununla yazıla gelmiştir. Sînlerin uzaması, kâf kolları, ya, mim atışları, hep bir ihtişâm, bir tantana teşkîl ederek evâmir ve saltanat-ı pâdişâhînin temsîline vesîle olmuştur. Yukarıda zikrolunan "dîvânî celîs[i]" de hep yine aynı maksadla ihtirâ' u isti'mâl edildiği gibi kuyûdât-ı dîvâniyye için "dîvâniye kırması" ta'bîr olunan bir yazı daha vücûda getirilmiştir.

Bu yazı dîvânî yazısındaki betâeti nazar-ı i'tibâra alarak sür'at-i tahrîri istihsâl maksadıyla îcâd olunmuşsa da bir husûsiyet-i bârizeyi muhtevî olamamıştır. Bu husûs işte rik'a yazısında görülür. Rik'anın îcâdı âlem-i ilm ü fünûn için bir hâdise-i mühimmedir. Çünkü teshîl ü tesrî'-i kitâbet nokta-i nazarından düşünülecek olursa hiçbir şekl-i hat, rik'anın bahşettiği fevâid ü muhassenâtı câmi' değildir. O rik'a ki bugün hepimizin yegâne vâsıta-i teblîğ u ifâdesidir. Eğer bu yazı olmasaydı bugün biz dîvânî kırması ve nesta'lik gibi

* Garibdir ki müşârun-ileyh sol eliyle yazı yazarmış. Bundan dolayı böyle telkīb olunmuş.

[1] Metinde (داهليلك) şeklinde yazılmıştır.

* "Matrakcı" diye Dîvân-ı Hümâyûn'un bir kısım müstahdemînine ıtlâk olunurmuş.

tahrîri müşkilce yazıların pîş-i vesâtatında uğraşıp bir çok vakitlerimizi ızâa etmiş olacaktık.

Rik'a yazısına kuyûdât-ı resmiyyede sene 1085 târîhlerine doğru tesâdüf olunuyor. Bu yazı ibtidâları nesih yazısını sâdeleştirmek sûretiyle istihsâl olunduğu halde bilâhare tekemmül ede ede büsbütün husûsî bir hâl kesb etmiş ve dîvânî yazısından da bir parça müteessir olmuştur. Rik'a yazısı daima âlet-i tahrîr olmak üzere telakkī olunmuştur ki bu husûsda şâyân-ı takdîr muvaffakıyet gösterenler Mümtâz ve Beylikci-i Dîvân-ı Hümâyûn Râif Efendi merhûmlarıdır. Son zamanlarda rik'a yazısını Matbaa-i Osmaniyye Hattâtı Osman Efendi merhûm büyük emekler, iktidârlar sarfederek bir mertebe-i fevkalâdede ıslâh u tanzîm etmiş ve hattâ bu yazıyı san'at yazıları miyânına idhâl bile etmiştir.

Rik'a yazısına müşâbih olup yukarıda ismini zikrettiğimiz bir de "siyâkat yazısı" meydana getirilmiştir ki kuyûdât-ı mâliyye ve hakāniyyenin herkes tarafından okunamamasını te'mîn için uydurulmuştur. Muhterii Fatih'in Evkāf Kâtibi Hüsâm-ı Rûmî'dir.

Bir de burada zikrinden vazçemeyeceğim bir Osmanlı ihtirâı var ki o da tuğrâdır. Târîh-i Osmanî tuğrânın îcâdını Murâd Hudâvendigâr zamanına kadar vardırır. Tabîîdir ki tuğrânın ibtidâki zamanlarda şimdiki şeklini arayamayız. Zâten tuğrânın me'hazını düşünecek olursak o zamanlar tuğrânın ne şekl ü mâhiyette bulunduğunu anlarız. Sultân Murâd Hudâvendigâr rivâyât-ı târîhiyyeye göre serçe ve baş parmakları germek sûretiyle ellerini makām-ı tahtîmde bir muâhedenâme üzerine basmışlar –ki düşünülecek olursa insanın en tabîî ve fennî imzâsı budur– işte tuğrânın şekli buradan alınarak tanzîm olunmuş, el ayası yerine pâdişâhın **[284]** imzâsı yazıldığı gibi parmakların çizgileri de münâsib şekillerde tersîm ve bir de "el-muzaffer daima" cümle-i senâiyyesi ilâve olunmuştur.

Tuğrânın tanzîm ü îcâdı şübhesiz bir ihtiyâc üzerinedir. Pâdişâhın imzâsı tabîîdir ki o zamanlar efrâd-ı nâs gibi olamaz. Bundan dolayı tuğrâ îcâd olunmuş olacaktır ki bunu dîvânî yazısı gibi an'anât-ı saltanattan addetmek lâzımdır. Lâkin mehâmm-ı umûr dururken pâdişâhın tuğrâsını bizzât keşîde edemeyeceği bedîhîdir. İşte "imzâ-yı pâdişâhî–tuğrâ" tuğrâkeşler tarafından bil-vekâle keşîde olunmaya başlamış ve taraf-ı şâhâneden yalnız "mûcebince amel oluna" nişân-ı hümâyûnunun ilâvesiyle iktifâ olunmuştur.

Tuğrânın kendisine mahsûs bir yazısı vardır. Hatt-ı tevkī' denilen yazı bu olması hâtıra gelirse de tevkīin başka bir yazı olduğu da rivâyet olunuyor. Tuğrâ, Sultân Mahmûd-ı Adlî zamanına kadar oldukca tekâmülâta mazhar olmuştur. Selîm-i Sâlis cennet-mekân tuğrâları hemen şimdiki şekline yakındır. Fakat tuğrâyı şimdiki şekl-i ahsene i'lâ ile ihyâ eyleyen yukarıda kendisinden bahsettiğimiz Râkım Efendi'dir. Râkım tuğrâsıyla ondan evvelki tuğrâlar yan yana getirilirse biri ahenk ve ihtişâmla mâlî, öbürküler sükûn u direngî içinde hâlî olduğu görülür.

Ma'rûzât-ı sâlifemle yazı hakkında îzâhât-ı lâzımeyi verebildim zannederim. Şimdi bu îzâhâta istinâden san'at-ı hatta Osmanlıların yukarıda mesrûd hidemât ü himemâtı takdîr ve ona müteallık hükümler îrâd olunabilir.

Acaba eslâfın san'at-ı hutûtta bu derece mesâî vü ikdâmâtı, i'tinâları bazı ashâb zannına göre fazla ve lüzûmsuz görülebilir mi? Aslâ. Çünkü eslâfın bu kadar mesâîsi yalnız zevk-ı san'atkârâne sevkiyle değil birtakım esbâb u müessirât ve ihtiyâc ilcâsıyladır.

Şu sûretle ki: Evvelâ tıbâatın îcâdından evvel âsâr ve kütüb el yazısıyla muharrer olduğundan bunların iyice okunabilmesi için her muharririn hüsn-i hatta mâlik olması bir lüzûm-ı mübrem tahtında idi.* Binâberîn hutût-ı İslâmiyye ve Osmaniyyenin bu ihtiyâcın sevkiyle terakkī etmesi pek tabîî ve bedîhî idi. Sâniyen: Edebiyâtsız hiçbir millet yaşayamayacağı gibi her milletin sanâyi'-i nefîseye aynı derecede ihtiyâcı vardır. Osmanlılarda ise sanâyi'-i nefîse: Hutût-ı bedîa, tezhîb ü teclîd, mi'mârlık ve çinicilik, mûsîkī ve bir dereceye kadar şiir gibi şeylerdi. Sanâyi'-i nefîse ki bir milletin ezvâkının inbisât ü telezzüzâtına hâdimdir. Osmanlılarda da sanâyi'-i nefîsenin ileri derecesinde bulunan hutût-ı bedîa ayn-ı keyfiyyeti hâizdir. Hem de resim, Osmanlılarda mu'teber olmadığından hutût-ı bedîada onun te'sîrâtı da mündemic idi.

Güzel yazılmış levhalar, bir kamışın siyâh boyasıyla çizdiği latîf murakka'lar, yahud bir câmiin kapısından cemâate arz-ı ibtisâm eden hatt-ı celîler veya bir câmi', bir çeşmenin muhîtini nakş-ı zer-nigârıyla bağlayan nezîh kuşaklar hep temâşâgerân-ı Osmaniyânı sıhhat ü sükûnet içinde velehendâz eylerdi. Onlar, âdetâ mütecessim bir resim levhası seyrediyor gibi inbisât ve teessürât-ı amîka içinde âferîn-ber-endâzâne dalıp giderlerdi. Hattâ bunu telmîhan: (الخط الحسن يذهب عن القلب الحزن) denilmiştir. Bugün birtakım zevât tanırım ki onlarda da aynı hâl vâki'dir.

Bahsimize hitâm vermezden evvel Osmanlı tezhîb ve teclîd san'at-ı nefîsesinden de biraz bahsetmek lâzım ve münâsibdir. Tezhîb ü teclîd bize İranîlerden intikāl eylemiştir ki onların bu san'attaki kudret-i mahâret ve derece-i bülendîsi Osmanlıları da o san'atta bi-hakkın nâil-i muvaffakıyyet ü teâlî eylemiştir. İran sefer-i kebîrinden sonra Yavuz Sultân Selîm cennet-mekânın İran'dan getirdiği mühre-i esâtize bu san'atı Osmanlı san'atkârânına pek iyi telkīh etmiştir. Osmanlı pâdişâhlarının sanâyi'-i nefîseye himmet-i büzürgvârîleri işte bununla da bir kat daha bâhirdir. Tezhîb ne resim ne de nakşa dâhildir, belki ikisi arasında bir san'attır. San'at-ı tezhîb ve teclîdin sebeb ü hikmeti araştırılacak olursa gerek elvâh ve gerek kütübün muhteviyâtına celb-i enzâr esâsına müstenid olsa gerektır. Yahud İranîlerin tabîatlarında merkûz olan meyl-i tezyînât elvâh u âsâra da mâ bihi't-tatbîk olmuş nazarıyla bakılabilir. Maamâfîh kurûn-ı vüstâda boya ve yaldız nakışları Avrupa'da isti'mâl olunduğu âsârından müstebân oluyor. Her halde şurası nazar-ı dikkati celb eder ki bu san'at gitgide tedennî etmiş ve zamanımızda

* Hattâ kable'l-tıbâa yazıya okumaktan daha ziyâde ehemmiyet verilir, i'tinâ edilirdi. Bunun içindir ki yazı yazılan ve okunan yerlere tağlîb kāidesine binâen "mekteb–yazı yazacak yer" denilmiştir. Bugün o mektepler medrese olduğu halde o lafız yine aynen ibkā olunmuştur.

mahva mahkûm olmuştur. Tedennîye başlıca sebeb; evvelce taksîm-i a'mâl kāidesine riâyet şartıyla âsâr vücûda getirilirken –ki bu usûl âsâr-ı mükemmele ve nefîsenin yegâne vâsıta-i husûlüdür– bilâhare san'atkârânın azalmasıyla bu kāideye hakkıyla riâyet olunmaması, mahvına sebeb de tıbâatın îcâdıyla bu san'atın revâcının mütezelzil olduğu gösterilebilir.

Osmanlı san'atkârânı İranlılardan ahz ü kabûl olunan bu şekl-i tezhîble iktifâ etmemişler, "pesend" nâmıyla bir şekl-i tezhîb ihtirâ' eylemişlerdir. Bunda altundan, gümüşten ziyâde boya isti'mâl ve tezyînât hep mehâsin-i fıtrat ve ezhâr-ı tabîattan alınmıştır. Bu tarz, âhengi, sâdeliği ile tam bir Osmanlı nakşı ise de İran tezhîbi kadar müsta'mel ve nâil-i şöhret olamamış ve ihtimâl ki bugün müzemizde mahfûz-ı mevzi'-i teşhîr olmak şerefinden de mahrûm olmuştur.

Osmanlı san'atkârları san'at-ı teclîdde de pek ziyâde kesb-i mahâret ederek öyle nefîs ve musanna' cildler, kablar vücûda getirmişlerdir ki "şemse" nâmıyla ma'rûf olan kablar bugün gayr-ı kābil-i i'mâl olduğu gibi el-yevm müzehânemizi de tezyîn etmekte bulunmuştur.

Tedkīkāt-ı ilmiyyeye vakt ü zaman müsâid olsaydı daha ziyâde tafsîlâta **[285]** ictisâr edebilirdim. Zâten tafsîlâtın tatvîlâta tahavvülünden ihtirâz münâsib olacağından bu kadarla iktifâ olundu.

Dârülfünûn Edebiyât Şu'besi me'zûnlarından
ve Hutût-ı İslâmiyye müntesiblerinden
Ahmed Süreyyâ

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Üçüncü Fasıl
Emîr Seyyid Ali Hân ile Mücâdelât

An 1282 ilâ 1284

Benim Belh Vilâyeti'ni bırakıp Buhârâ'ya firârımı müteâkıb Emîr Şîr Ali Hân Taşkurgan'dan Belh'e gelmiş ve evvelâ ıyâl ü etfâlimi esîr ederek Kâbil'e yollamıştı. Pederimi de tekmîl seferlerde yanında bulunduruyordu. Birâderi Vezîr Muhammed Ekber Hân'ın oğlu Serdâr Feth Muhammed Hân'ı Belh Hükûmeti'ne ta'yîn eyledikten sonra Kâbil'e azîmet ve kardeşleri Muhammed Emîn, Muhammed Şerîf hânlara izhâr-ı muhâlefete kalkıştı. Onlarla harb etmek için tedârikâta başladı. Ba'dehû Kâbil Hükûmeti'ni oğlu Serdâr Muhammed İbrahim Hân ile Serdâr Nazar Muhammed Hân'a tevdî' ederek Kandahar'a gitti. Pederimi de esîr olarak beraber götürdü. Bizim çocukları parasız ve adamsız Kâbil'de bıraktı. Pederim bir mektup yazıp "üvey birâderlerine zâlimâne muâmelede bulunmuştun şimdi de ana baba bir kardeşlerine aynı muâmeleyi etmek istiyorsun. Kan dökmekten vazgeç. Bilâhare mutazarrır, pişmân olursun" dediyse de Emîr Şîr Ali Hân bu nesâyiha ehemmiyet vermedi. Kandahar'da iki gün harb ederek Serdâr Muhammed Hân ile kendi velîahdi ve oğlu Serdâr Muhammed Ali Hân'ın katline sebeb oldu.

Pederim, mahbesde işittiği bu vâkıa üzerine emîre "Şirret-i mezâliminiz âkıbet size mazarrat îrâs edecektir. Vay sizin hâlinize!" meâlinde bir mektup daha gönderdi.

Serdâr Muhammed Emîn Hân'ın na'şını huzûruna getirdikleri esnâda emîr:

– Bu köpeğin leşini uzak bir yere atınız. Bu fetihden dolayı gelip beni tebrîk etmesini de oğluma söyleyiniz, dedi. Maiyyeti cevap veremeyerek oğlunun na'şını da getirdiler. Daha yaklaşmadan emîr:

– Bu da hangi köpektır? diye sordu. Tâbûtu indirip önüne koydular. Oğlunun cesed-i bî-rûhunu görünce yakasını yırtmaya, başına toprak saçmaya başladı. Bir müddet döğünüp debelendikten sonra bayıldı. Bir saat kadar baygın yattı. Aklı başına gelince na'şa hitâben bir takım sözler söyledi. Tekrar kendinden geçti. İki gün bu halde kaldı. Sonra oğlunun cesedini Kâbil'e gönderdi. Serdâr Muhammed Emîn Hân'ın na'şını da adamları defnettiler.

Emîr Şîr Ali Hân birâderi ile oğlunun sebeb-i mevti olduktan sonra Kâbil'e döndü. Yolda gâh bayılıyor, gâh hezeyân ediyordu. Kâbil'e vürûdunda deliler gibi bağırıp çağırmaya başladı.

Ben bu fırsatı ganîmet bilerek Buhârâ'dan hareket eylemiş ve Şîrâbâd'a kadar gelmiştim. Oradan Belh ile muzâfâtındaki askere mektuplar, da'vetnâmeler aldım.

Burada Veli Muhammed Hân ile Feyz Muhammed Hân'ın ahvâlinden muhtasaran bahsedeceğim. Bu iki birâder Emîr Dost Muhammed Hân'ın evlâdı olup vâlideleri câriye idi. Pederim de onları Ağça Hükûmeti'ne ta'yîn eylemişti.

Bunlar ceddimin hâl-i hayâtında Kâbil'de bulunurlar ve her sene iki bin rupiye tahsîsât alırlardı. Emîr Dost Muhammed Hân vefât edince üvey vâlidem Bibi Mervârid pederime kâğıd yazmış, ziyâretinize gelmek istedikleri halde harçlıkları olmadığı için gelemiyorlar demişti.

Pederim, Veli Muhammed Hân'a beş bin rupiye gönderip Belh'e getirttikten sonra bir tabur piyâde nizâmiye, bin nefer piyâde, bin nefer süvârî redîf ve altı top ile Ağça Vilâyeti Hükûmeti'ne yolladı.

Feyz Muhammed Hân'a da Ehl ü ıyâlimi alıp birlikte geliniz diye yazmıştı.

Bilâhare Veli Muhammed Hân'ın gaddâr bir adam olduğu anlaşıldı. Çünkü pederimin esârâtı husûsunda Emîr Şîr Ali Hân ile ittifâk etmiş, bu ittifâkın mükâfâtı olarak da emîr tarafından Kâbil'e götürülmüş ve umûr-ı hükûmeti birâderi Feyz Muhammed Hân'a tefvîz eylemişti. Bu esnâda Veli Muhammed Hân, birâderinden vilâyetin muhâsebesini sormakta, onun da hesâb vermekten âciz kalmakta olduğunu, bu sebeble de Veli Muhammed Hân'ın rencîde-hâtır bulunduğunu haber aldım.

Nâzır Haydar ve Cenaral Ali Asker Hân vesâtatıyla bir kâğıd gönderdim, bunun üzerine Veli Muhammed Hân'ın taht-ı hükûmetindeki Hecde Nehr-i Belh süvârîlerinden iki bini Şîrâbâd'da bana iltihâk etti. Onları mükâfâtlar va'dinden sonra vilâyetin eşkıyâ rüesâsını çağırdım. Kendilerine ikrâmlar ettim, hil'atler giydirdim ve üç bin süvârî de onlardan aldım.

Buhârâ emîri, Belh'e avdetim için bana izin verdiği sırada üç günden ziyâde Şîrâbâd'da kalmama müsâade edilmemesini memleket hâkimine yazmıştı. Hâkimin maiyyetinde ancak yüz nefer süvârî olduğu halde ben iki bin beş yüz asker toplamıştım. Bundan dolayı müddet-i ikâmetimi ta'yîn etmek benim elimde idi.

Zavallı hâkim emîrin emriyle benim hareketim arasında müteha[yyi]r kaldığı cihetle nezdime geldi ve:

– Sizi cebren çıkartmaya kalkışsam ihtimâl ki beni öldürürsünüz, **[286]** emîrin hükmüne itâat eylemeyecek olsam şübhesiz o da beni katleder. İki ölüm arasında kalan hâkime bâri siz bir çâre bulun, dedi.

–Bu işin çâresini söyleyim. Emîre bir arîza yazınız ve Abdurrahmân'ın maiyyetinde hayli cem'iyyet var ki mukâbelesinden âcizim. Binâenaleyh kendisinin memleketten ihrâcı kâbil olamayacak, ikinci bir emrinize muntazırım deyiniz.

Arîzayı göndereceğiniz adama da gâyet yavaş gitmesini ve emîrin huzûruna çıkınca yolda hastalandığı geç kaldığını söylemesini tenbîh ediniz, cevâbını verdim.

Hâkim, bu tedbîri muvâfık bulup mûcebince hareket etti. Ben de müsterîhâne tedârikât ile meşgūl oldum.

Birkaç gün sonra Serpül'deki askerin isyân ve yeni hâkimlerini katleyleyerek Ağça'ya doğru gittiklerini işittim. Derhal yola çıkıp Vezîrâbâd'da birkaç saat dinlenerek Ceyhan sâhiline geldim. Bulabildiğim iki kayığa ümerâ ve asâkirden otuz kadar dilâverle mütevekkilâne binip karşı yakaya geçtim.

Yanımda Kernil Nusayr Hân, Kernil Veli Hân o vakit sakalsız bir genç olduğu halde kırk süvârîye muâdil sayılan ve hâlâ ordumun sipehsâlârı bulunan Gulâm Muharrem ile şecâat ü besâletiyle iştihâr eyleyen Ferhâd nâmındaki gulâmım vardı.

Biz geçtikten sonra kayıklar gidip gelmek sûretiyle mütebâkī rüfekâyı da getirdi. Gece sür'atle yürüyüp güneş doğarken Çilek-i Şîrâbâd ismindeki kal'aya –ki Ağça muzâfâtından idi– vâsıl olduk.

Orada tevakkuf ederek Serpül'e gelen iki nizâmiye taburuyla pederimin Veli Muhammed Hân'ın maiyyetine verdiği toplara mutasarrıf olan redîflere birer kâğıd yazdım.

Üç geceden beri uyumadığım için mektupların irsâlinden sonra biraz da yatıp istirâhat ettim.

Mektuplarımın vusûlünde asker o kadar sevinmiş ki bin kadarı piyâde olarak nezdime koştu ve:

– Azîmetinizden beri muztarib ve avdetinize müterakkıb idik. Gaddâr ve bed-ahd olan Emîr Şîr Ali Hân'a karşı maiyyetinizde cânsiperâne harb edeceğiz diyerek yemînler etti.

Birlikte Ağça'ya müteveccihen hareket eyledik.

Feyz Muhammed Hân istikbâlimize geldi. Fakat dîvânemeşreb bir adam olduğu için:

– Sizin gelmenizi ben istemiyordum. Fakat askerim da'vet etti, dedi. Ben de:

– Zarar yok, siz âkıl bir zâtsınız. Ben askeri tatmîn ettim. Yakında Serdâr Fetih Muhammed Hân'a da gālib geleceğimize yakīn hâsıl eyledim, cevâbını verdim.

Fetih Muhammed Hân, bizi püskürtmek için iki bin redîf süvârîsi ile beş bin Özbek süvârîsi göndermişti. Bunlar bî-vefâlıklarından dolayı tarafımdan te'dîb edileceklerinden korkuyorlar ve kendilerini hizmetimizden ayıran zâbitlerine alenen söğüyorlardı. Çünkü biz onları evlâd ve kardeş gibi tutmuş, hepsini de at, deve, koyun sâhibi etmiştik.

Fetih Muhammed Hân, piyâde askerini Nimlik ismindeki kal'ada bırakıp süvârîsini kal'a hâricine ta'biye eyledi. Sergerdesi Şihâbüddîn nâmında biri idi ki sâbıkan pederimim hâdimi ve lütuf-dîdesi olan "Vezîr Ahmed"in oğlu idi.

Vezîr Ahmed, Belh bilâdından birine pederim tarafından hâkim nasb edilmişken iki yüz bin rupiye sirkat eylediği halde afv olunmuş ve gerek kendisi, gerek birâderleri asker sergerdeliğine ta'yîn kılınmıştı.

Şihâbüddîn ve Fetih Muhammed Hân birer ayyâş-ı bedmaâş olduklarından daima serhoş bulunurlardı. Bu münâsebetle "Ey bî-vefâ! Birkaç damla şarâb için benden gördüğün insaniyeti unuttun, düşmanlarıma hizmet ediyorsun" meâlinde bir mektup yazıp Şihâbüddîn'e gönderdim.

Kezâ "Siz benim askerim olduğunuz halde sizinle harb etmeyeceğim. Yarın kendi kendime kal'aya geleceğim. İsterseniz eski kumandanınızı öldürüp düşmanından ihsân alınız" mazmûnunda diğer bir mektubu da kal'adaki askere yolladım.

Bu mektup, askerin fikrini değiştirdi. Kal'ada yüz nefer kalıp mütebâkīsi bizim orduya gelmek üzere çıktı. Şihâbüddîn bundan haberdâr olarak Kandahar ve Özbek süvârîlerinden bir mikdârını sevk ile azîmetlerine mâni' olmak istedi. Askerler, mümânaata ehemmiyet vermeyince müsâdemeye başlanıldı. Ben de beri tarafdan müheyyâ bulundurduğum askeri muâvenete yollayınca düşman mağlûb olup dört yüz at iğtinâm edildi.

Şihâbüddîn Tahtapül tarafına firâr ettiği için süvârîleri tamâmıyla gelip maiyyetime iltihâk eyledi. Piyâdeleri de öteye, beriye dağıldı.

Fetih Muhammed Hân ise bütün emvâl ü eşyâsını bırakıp üç dört yüz süvârî ile Taşkurgan'a kaçtı.

Garîb tesâdüfdür ki müşârun-ileyhin firârı da benim geçen sene Buhârâ'ya azîmet eylediğim mevsime tesâdüf ediyordu.

İşte dünyanın hâli budur. İnsanlar daima izzet ü zilletten hâlî kalmazlar.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

[287] TEYAKKUZ VE İNTİBÂH LÜZÛMU

Dünyanın genişlikleri İslâm'a dar gelmeye başlıyor!...

Tefrikayı terk ile ittihâda da'vet husûsunda Bayburd'dan çekilen telgraf münâsebetiyle *Rumeli* refikımız bervech-i âtî beyân-ı mütâlaâtta bulunuyor:

Bayburd'un telgrafnâmesi, âdî ve geçici bir teessürü teblîğ ediyor gibi telakkī edilmemeli, bu telgrafnâmenin nâtık olduğu elîm ve fecî' ma'nâ iyice ihâta edilebilmek için içinde yuvarlandığımız zorluklar üzerinde biraz fazlaca düşünmeli. Meselâ bugün ma'rûzu kaldığımız İtalyan şekāveti,

bizim ilk ve son defa uğradığımız bir felâket değildir. Osmanlı Devleti üç kıt'anın telâkî noktalarına hâkim olacak sûrette şevket ü şân ile esâs-gîr olduğu târîhden beri ve hattâ ondan daha evvelce bugün Avrupa nâmı ile karşımızda bulunan Hıristiyanlık heyûlâsının buğz u adâveti ile çarpışmaya nâmzed oldu, o zamandan beri hemen lâ-yenkatı' çarpışa gelip çarpışa gidiyor. Osmanlı Devleti'nin Avrupalılar ile icrâ edegeldiği muhârebelerin zâhirî sebebleri neden ibâret bulunursa bulunsun, her halde bu müsâdemelerin iç yüzünde Avrupa'nın şarkında Osmanlı Devleti'ni çekemeyen bir Hıristiyanlık rûhu mündemic bulunduğu isbâta muhtâc bir madde midir?

Alenen i'tirâf olunmasa da âdetâ alenî gibi bir hüviyetle manzûr olan bu sâiklerin birkaç asırlık târîhcesi şöyle bir göz önünden geçirilecek olursa insanın tüyleri ürpermemek kābil midir?

Kırım İslâmları, bugün ibtidâî mekteplerinde bile Rus Hükûmeti'nin gittikce ağırlaşan şartlarını icrâ etmekle beraber kolaylıkla iş göremiyorlar. İbtidâî derecesinden yukarı olan İslâm mektepleri ise tamâmıyla ilgā edilmiştir.

Kafkasya'dan, Romanya'dan, Bulgaristan'dan, Şarkî Rumeli'den, Mora'dan, Teselya'dan vukū' bulan İslâm hicretlerinin hâlâ arkası alınmamış, Cezâir ve Tunus gibi İslâm memleketlerindeki ahâlî bile ecnebî tahattîsi altında ezilerek İslâm diyârı diye evleri ile barkları ile Osmanlı iklîmine hicret eylemekte bulunmuştur.

Daha dün elimizden çıkan Bosna ve Hersek'in yetîm ve sefâletzede muhâcirlerine –kalblerimiz kan ağlayarak– koşuyoruz. Bu gün akūr bir din ü vatan düşmanının mülevves ve murdâr ayakları altında çiğnenen, kahraman kardeşlerimiz tarafından hakīkaten kahramânâne bir sûrette müdâfaa olunan Garb Trablusu'nda ise o hâin ü müfteris düşmanlar bîçâre ve âvâre İslâmların binlercesini, kadın demeyerek, çocuk demeyerek, ihtiyâr demeyerek, en fecî' sûrette katl ü itlâf etmiş bulunduktan başka binlercesini de âşiyânlarından cüdâ etmiş bulunuyor.

Bu mihnet-zede muhâcirler, ayak tekmelerinin kahhâr hakāretleri içinde Napoli sokaklarında, vapurların hayvan anbarlarında bin nâle vü efgān ile süründürüldükten sonra Triyesteleri, Fiyumları dolaşarak sağ kalanları ana vatana kadar gelebiliyorlar, hasta, mecrûh, bizim şefkat ve elemlerle dolu sînemize düşüyorlar.

Bu manzara karşısında kalbleri sızlamayan gözleri ağlamayan insan, husûsiyle Osmanlı bir insan olur mu?..

Halbuki vatanın ulviyet ü kudsiyeti, vatanın –esâsen bizim olan– nâmûs u şânı her endîşe fevkında müdâfaa edilmek lâzım idi. Bu fecî' manzaralar ise bizim intibâh ü ibret gözlerimizi dört açmalı idi. Ortada mahv u heder olan Osmanlı vatanı, fakat hatve, hatve gerileyen, zelîl kılınan, düşmanlarca mahv u harâbî uçurumlarına sürüklenen İslâm Dîni ve İslâmiyet'in tâ kendisidir.

Bir kısım meb'ûslarımıza, bir kısım muhteris ve garazkâr vatandaşlarımız, yalnız kendi şahıslarını düşünerek vatanı unutmuş ve ortaya çıkardıkları gürültülerle efkâr-ı umûmiyyeyi de bulundırmak ve şaşırtmak cinâyetlerini irtikâb ettiler.

Meselâ geçende gazeteler, Trablus muhâcirleri içinde 285 dâne de Girid muhâcirlerinin felâket ü sefâletler içinde İstanbul'a gelmiş olduğunu yazıyorlardı. Bu fıkrayı kim gördü ve bunun üzerine kim düşündü?

Bu görülmeyecek, üzerinde uzun boylu düşünülmeyecek bir fıkra mıdır?

İslâm adâveti ile kaynaşan Girid Adası'nda barınamayacak derecelerde zulm ü hakārete uğrayan bir kısım kardeşlerimiz, vaktiyle Osmanlı iklîminin diğer selâmet noktalarına hicret ettikleri gibi Trablusgarb'a da geçmişlerdi. Dikkatlere ve ibretlere şâyândır ki Girid'e geçen ilk İslâmlar da Afrika'nın bu şimâlî kısmından hareket etmişlerdi. Şimdi diğer bir zâlim hükûmetin İslâm'ı Trablusgarb'da dahi zulm ü hakārete pâ-mâl etmesi üzerine oradan da perîşân ve muzmahil bir hey'et ile ve düşman ayakları altında çiğnenerek makhûr ve gurbet-zede, vatanın başka bir tarafına intikāl etmekte bulunuyorlar.

Eğer şimdiye kadar görüp geçirdiğimiz ve hâlâ görüp geçirmekte olduğumuz felâketler de ibret gözlerimizi açamadı ise şu Giridli kardeşlerimizin hicret üstüne hicret fecîaları olsun aklımızı başımıza getirmeli değil mi? Morştag[!] ve Reval mülâkātlarını akīm bırakan 324 İttihâd Hareketi'nin ma'nâsı esâsen bu felâketlerin önünü almak gibi âlî bir maksada müstenid değil mi idi?

[288] SALÎB HİLÂL'İ BOĞMAK İSTİYOR

el-Livâ' refîk-i muhteremimize Şarkıyye muhâbir-i mahsûsu yazıyor:

Şu satırları kemâl-i hüzn ile yazıyorum: Garb devletleri, memâlik-i İslâmiyyenin mukāsemesine, Hilâl'in Salîb'e terk-i mevki' etmesine karâr verdiler, gizli gizli ittifâklar akd ettiler. Tasavvurlarını meydana koymak için bahâne aramaya, fırsat beklemeye başladılar. Bekledikleri zaman gelince efkâr-ı umûmiyye-i beşeriyyeti türlü türlü yaldızlı sözlerle, yalancı da'vâlarla aldatmaya kalkıştılar: Kimi himâye-i Nasrâniyyet, kimi neşr-i medeniyyet bahâneleriyle ortaya atıldı, bu vesîlelerle şarkın bir çok memâlik ü emsârını yuttular, pâdişâhlar, halkı icrâ-yı hükûmete teşrîk etmekte muztar kaldılar, ahâlînin hakk-ı re'yini teslîm ettiler. Fakat bu garbın pek gücüne gitti. Biran evvel işi bitirmek, zavallı şarkın kesb-i hayât etmesine meydan vermemek için maksada vusûlde sür'atle davranmaya karâr verdiler.

Daha dün, bir memleket-i Arabiyye-i İslâmiyye Fransa'nın eliyle sukūt etti. Kulûb-ı müslimîni cerîhedâr eden bu müdhiş fâcianın perdesi kapanmadan İtalya; Trablusgarb'a atıldı. Osmanlılar da büyük bir yürekle, ölümden korkmaz bir azm-i Hudâ-pesendâne ile bu kıt'a-i İslâmiyyeyi müdâfaa ettiler. İtalya'ya acı bir ders vererek Trablusgarb için besledikleri aç gözlü emellerin ancak bir hûlyâ olabileceğini anlattılar.. Garb; büsbütün tedehhüş etti. Balkan hükûmetleri harekete başladı, Rusya; İran üzerine yürüdü. Öteki devletler de meydanı boş bulunca diğer yerlere göz diktiler. Zannediyorlar ki artık müslümanlar, ölüme mahkûm kaldı-

lar, fakat aldanıyorlar. Müslümanlar, yaşıyorlar. Roma'nın hayatına hâtime çeken, Afrika ve Asya'ya istîlâ eden, İspanya'da bir devlet-i azîme te'sîs eden, Nemse'yi tepeleyen, Balkan hükûmetlerini teshîr eden yine bu müslümanlar idi.

Ey müslümanlar; devlete malınızla canınızla zahîr olunuz, muhâfaza-i şân ü şerefe ikdâm ediniz. Maâzallâh hükûmetimiz bir kere dûçâr-ı inhilâl olursa emîn olunuz, hüsrân ü helâk bizim için muhakkaktır. [1](وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ) Garb bize bir tama'kâr düşman nazarıyla bakıyor. Sufûf-ı cihâdınızı, cihâz-ı ilm ile takviye ediniz, başbaşa vererek derdinizin çâresini arayınız. [2](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعاً وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ)[3] artık uykudan uyanınız, kitap ve sünnete ric'at ü ilticâ ediniz. [4](فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ)

"Şarkiyye"de bir hayât-ı hakîkiyyeye delâlet eden âsâr-ı vedâd u i'tilâfa bizzât ıttılâım beni mesrûr ediyor. Ümmetin hayr u salâhına müteallık teşebbüsâttan birini işte arzediyorum: Mustafa Paşa Halil hazretleri; halkı Devlet-i Aliyye'ye müzâheret-i mâliyyede bulunmaya tergîb u teşvîk ediyorlar. Azm ü himmetlerindeki hulûs u ciddiyeti; ehl-i memleketi etrâfına toplayarak Kitap ve Sünnet'ten îrâd-ı delâil ile bu emr-i hayrdaki zarûret ü elzemiyeti telkīn etmekle isbât buyurdular. Bu da'vete pek büyük bir şevk ile icâbet olundu. Gönül hoşluğuyla herkes bir çok teberruâtta bulundu.

Meşâhîr-i tüccârdan el-Hâc Halil Efendi izhâr-ı hamiyyetle geniş bir ictimâ'gâh ihzâr eyleyerek halkı oraya da'vet etti ve (ارحموا من فى الارض ويرحمكم من في السماء) ünvanlı bir beyânnâme neşretti. Cum'a günü öğleden sonra buraya bir cemm-i gafîr toplandı; halk a'yân u vücûhuyla etrâfdan akın akın geliyordu. Hutabâdan Muhammed el-Mehdî halkı Hilâl-i Ahmer Cem'iyyeti'ne teberrua teşvîk eden bir nutk-ı belîğ îrâd etti; bu nutuk bütün kalblerde bir te'sîr-i şedîd bıraktı, herkes ağlıyordu. Bundan sonra Üstâz-ı muhterem Muhammed Ebû Halâve el-Mursafî îrâd-ı hutbe ettiler. Hücec-i münevvire-i şer'iyye ile halkı Hilâl-i Ahmer'in müzâheretine da'vet ediyorlardı. Bundan sonra kürsî-i hitâbeti, vâız-ı şehîr, mürşid-i kebîr eş-Şeyh Ebu'n-Nûr el-Cerbî hazretleri işgāl ile müslimîni, hattâ Mesîhîleri Trablus hâilesi için ağlattılar. Hatîb kürsîyi terk ederken Mesîhîlerden, Yahudilerden, Müslümanlardan iâne yağıyordu.

Bu sûretle üç yüz lira toplandı. Bundan evvel de müdîriyet efâzıl-ı muhteremesi iki yüz lira teberru' etmişlerdi ki bu sûretle yekûn beş yüze bâliğ oluyor. Bu meblağ Şarkiyye Müdîriyeti'nden Mısır'da Hilâl-i Ahmer Cem'iyyeti'ne gönderildi. Bâb-ı iâne daima küşâdedir. Allah bu himem-i âliyyeyi dâim etsin, bu semâ ve arz bâkī kaldıkca dîn-i tevhîdin bekā bulacağını isbât eden bu muhterem zevât-ı fâzılanın adedlerini de teksîr buyursun.

---

[1] Mâide, 5/2.
[2] Âl-i İmrân, 3/103.
[3] Enfâl, 8/46.
[4] Nisâ, 4/59.

MEKÂTÎB

Müntesibîn-i Matbûâta Açık Mektup

Vâkıâ münâkaşât-ı kalemiyye inkişâf-ı hakīkate tenvîr-i efkâra hâdim olduğundan bütün memâlik-i mütemeddinece istihsân edilmiş dâimü'l-cereyân bir usûldür. Lâkin dikkat buyurulmalıdır ki bu münâkaşalar sâf bir vicdânla samîmî ictihâdları nezîh bir kalemle tasvîr etmek dâiresini kat'iyyen tecâvüz eylemez. Pek ender edilen şahsiyât hasmı ancak muhtîlikle ithâm eder. Şeref ü haysiyet değil, şöhret-i kalemiyye bile rahnedâr edilmekten masûn[5] kalır. Fakat bu hâl bizde böyle mi cereyân ediyor?... Münâkaşalarımız hemen ekseriyetle müşâteme, mübâhaselerimiz umûmen münâzaa hâlini alıyor. Diyebilirim ki birkaç zamandan beri şöhreti mahvedilmemiş değerli bir muharririmiz, haysiyetiyle oynanmamış ecille-i ricâlimiz kalmamıştır. Biraz insâf edelim. *Alemdâr*'ın açık mektubu, *Mehtâb*'ın makāle-i garb-perestânesi, *Sırâtülmüstakīm*'deki cevâbın isâbetine rağmen tarz-ı tahrîri, *Tanin*'in jurnal makālâtı, *Te'sîsât*'ın her tarafı, efkâr-ı umûmiyyenin matbûâtı istihfâfına en muhik bir sebeb değil midir? *Yeni Gazete*'nin takvîmden bir yaprağı "A'yân yaylı, iş **[289]** yaylı" terânesiyle en mümtâz ricâlin mecmaı olan bir hey'et-i teşrîiyyeyi istihzâ ediyor. Âlem-i matbûâtın giriftâr olduğu teheyyüc-i sakīme tüy dikiyor. *Yeni Gazete* sütûnlarında her gördüğünü sırf hakīkat addeden ve adedi mühim bir yekûn teşkîl eyleyen ahâlîmiz mekāmât-ı 'âliyyeyi ne nazarla telakkī edeceği teemmül buyurulsun. İ'lân-ı Meşrûtiyet'den beri re's-i kâra gelen ricâlimizden hiç mi erbâb-ı fazîlet yok idi? Hangisine hangi sürülmedik leke kaldı? Ba'demâ mevki'-i iktidâra gelecek zevât mücerred endîşe-i âtîden müberrâ olmalıdır ki bir mevki' işgāline müsâid bulunsun. Kıblegâh-ı İslâmiyyet şerefini hâiz olan mülkümüze nasb-ı nigâh-ı ümîd eden hey'et-i muazzama-i İslâmiyyenin lisân-ı matbûâtımızla ahvâl-i umûmiyyemizi istiknâh eylemeleri tabîî bulunduğuna nazaran dûçâr olacakları ye's-i mütehayyirâne şâyân-ı dikkattir. Bir hasm-ı hâricî velev bir dâne olsun sizde mükemmel adam yoktur kavline gazetelerimizi işhâd eylese ona verilecek mukni' ne cevâbımız olabilir? Artık yeter, o garazkâr kalemleri kıralım, o müstekreh hissiyât-ı menâfi'-cûyâneden sarf-ı nazar[6] edelim. Serbestî-i tahrîr umûmu terzîlden münezzehdir. İstihzâ, temeshur, harf-endâzlık bizce dînen memnû', ahlâkan ma'yûbdur. Niçin terk etmiyoruz? Kitab, Sünnet, İcmâ' bizlere emrediyor. Neden ona tevfîk-ı hareket etmeyelim. Emîn olmalıyız ki bize karşı târîh nefret sahîfelerini açmıştır. Ahlâf la'net kelime-i merdûdesini bile isti'mâlden çekinmeyecektir. [7](الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ) hikmet-i celîlesini unutmayalım.

Urfa **Edîb**

---

[5] Metinde (مصور) şeklinde yazılmıştır.
[6] Metinde (نظرله) şeklinde yazılmıştır.
[7] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-İmân, 3.

İSLÂM'DA ŞEREFLİ VE BÜYÜK BİR GÜN

Cumartesi günü saat ikide selâmhâne-i âmma gelmek üzere herkese haber verilmişti. Vakt-i mezkûrda erbâb-ı mansıbdan başka şehrin Müslüman ve Hindû tüccâr tâifesi de mevcûd bulunuyordu. Hâzırûn saf saf ahz-ı mevki' etmiş yalnız der-bâr-ı hânenin ortasında bir yer bırakılmıştı. İkiyi on geçerek emîr hazretleri teşrîf buyurdular ve bugünkü ictimâ'dan maksad (ellerinde bulunan defteri göstererek) bu defterin muhteviyâtını anlatmak ve burada mevcûd olmayan bazı şeyleri ilâve eylemektir[1], şimdi okuyunca cümleniz ne olduğunu anlayacaksınız diyerek kāimen kemâl-i belâğatla mezkûr defterin baş tarafını tezyîn eden nutk-ı hümâyûnlarını cehren kırâete başladılar.

Nutkun bazı yerlerini tefsîr ediyordu. Husûsuyla benî beşerin bir peder bir vâlideden olduğunu ve bütün akvâm ü milel esâsen kardeş bulunduklarından birinin dûçâr olduğu felâketten diğerlerinin müteessir olması lâzım geldiğini ve şâyed arada cinsiyet ü mezheb gibi bir râbıta-i kaviyye de mevcûd bulunursa işbu teessürün elbette pek ziyâde olacağını ve bu cins ü mezheb kardeşlerinin birbirlerine muâvenet ve yardım etmeleri şerâit-i dîniyye ve kavâid-i insâniyyeden bulunduğunu teşrîh u beyân buyurarak nutka devam ettiler.

Trablusgarb mecrûhîn ü eytâmına gelince: Bugün cümlenizin ma'lûmu olduğu üzere Türk kardeşlerimiz İtalya'nın taarruz-ı nâgehânîsine dûçâr oldu. Biz, dînen onlara yardım etmekle mükellef ü mecbûr bulunuyoruz. Fakat maatteessüf yolun uzak ve hem de mefkūd bulunması bu vazîfe-i dîniyye ve hamiyyet-i milliyye-i Afgāniyyemizi fi'len ibrâzdan bizi men' ediyorsa da mâlen muâvenet ve yardım her vechile mümkün bulunuyor. Sizler ilk defadır ki bu gibi fi'liyyât-ı hasenede bulunacaksınız. Fakat bütün bu şerâit-i İslâmiyye ve insâniyyeyi terkedemez iseniz farz ediniz ki, hürmet ü muhabbet ettiğiniz pâdişâhınız mecrûh müslüman kardeşler, yetîm evlâdlar, dul kalan hemşîreler için sizden tasadduk ediyorlar. (Bu müessir ifâde-i hamiyyetperverâne-i şâhâne bütün hâzırûna kederli, sürûrlu gözyaşları döktürdü.) Âlem-i Hıristiyan bilmelidir ki müslümanlar dînen birbirine revâbıt-ı kaviyye ile merbûttur. Bu râbıta-i mezhebiyye bu gibi muâvenet ve imdâd-ı maddî ve ma'nevîyi her müslümana mecbûr kılmıştır.

Herkes bu ferâiz-i dîniyyeyi tasdîk ediyor "Ve belî sâhib!" sadâları der-bâr-ı hâneyi çınlatıyordu. Nutk-ı hümâyûnun kırâetini müteâkıb arîza-i şükrâniyyemiz *Sirâcü'l-ahbâr* Müdîri Tercümân-ı Türkî Mahmûd Bey vâsıtasıyla takdîm olundu. Osmanlılar, hepimiz de bulunuyorduk. Emîr hazretleri cümlemizi nezd-i şâhânelerine celb ederek, umûma hitâben: Buradaki Türkler arîza-i şükrâniyye yazmışlar diye arîzamızı yüksek sesle kırâet buyurdular:

Arîza-i Şükrâniyye Sûreti

Himâye-i merâhim-vâye-i şâhânelerinde hizmet etmekle müftehir bulunan biz Osmanlılar, bugün en hakīkī ve en samîmî teşekkürât-ı bendegânemizi takdîm ü beyân etmekle mesrûr bulunuyoruz.. Afrika'da yegâne istiklâl ve hürriyet-i İslâmiyyesini muhâfaza etmiş olan Trablusgarb Vilâyeti, bütün kavânîn-i mevcûde-i beyne'l-milel ve kavâid-i beşeriyye ve âdâb-ı insâniyye hilâfında bilâ-sebeb haydûdcasına İtalyan taarruzuna dûçâr oldu. Sulh mahkemeleri, beyne'l-milel te'mîn-i âsâyiş cem'iyyetleri, her yerde medeniyet neşretmekle mükellef bulunduklarını her fırsatta beyândan geri durmayan düvel-i muazzama, bu İtalyan canavarlığına karşı bir şey demek istemedi!..... Lâkin harbin ibtidâsından beri envâ'-ı şenâat ve harekât-ı cinâyetkârâne ve gaddârâne ile rencîde olan efkâr-ı İslâmiyye-i cihân yirminci asırda dindaşlarının edilen zulme karşı bî-gâne kalamayacağını i'lân etti. Her yerde cem'iyetler, mecrûhlara, yetîmlere muâvenete müheyyâ hey'etler teşekkül etti. İtalyan parasına vicdânını satmış bazı gazetelerden mâadâ bütün matbûât-ı âlem bu vahşete, bu cinâyete la'net okuyor… Fakat kemâl-i samîmiyet ve kemâl-i sevinçle arzederiz ki harekât-ı insâniyyetkârâne ve teşebbüs-i **[290]** civân-merdâne-i şâhânenizle, öteden beri Afgānlı kardeşlerine karşı bir hiss-i ihtirâm u meveddet besleyen bütün Osmanlıları dindaşlarına edilen taarruzdan me'yûs u mükedder bulunan bütün sekene-i müslimîn-i arzı mesrûr u şâdân eylediniz. Emîn olunuz ki; her kelimesi mûcib-i iftihâr-ı İslâmiyân olan nutk-ı şâhâneniz ezhân-ı umûmiyye-i İslâmiyyede ilelebed menkūş kalacak ve mûcib-i iftihâr-ı İslâmiyân-ı cihân olacaktır!...

Bâkī tekrar arz-ı şükrân eylemeyi kendine vecîbe addeyleyen:

Bütün Osmanlılar nâmına
hizmet-i aliyye-i Afgāniyye'de
bulunmağla müftehir: **Osmanlılar**

Bu vechile arîza-i şükrâniyyenin kırâetini müteâkıb teşekkür-i şâhâneyi müş'ir iltifât-ı hümâyûna nâil olarak bir kat daha mesrûr olduk. Ba'dehû Nâibü's-Saltana Serdâr Nasrullâh Hân hazretleri umûm millet tarafından nutka başladılar. Umûm, sûreti ber-vech-i âtî nutku kāimen dinliyordu:

Bugün de emîr-i muazzamımızın bu şerefli teşvîkâtına cümlemiz kemâl-i iftihâr ile iştirâk ettiğimizi arzeyleriz. Çünkü bu hayırlı teşvîk-i şâhâne hamiyyet-i milliyyemizi bütün cihâna i'lân edecek ve bizim de hayât-ı beyne'l-mileldeki mevkiimizi ta'yîn eyleyecektir. Bundan başka, dînen, cinsiyeten bu muâvenet-i birâderâneye şitâba mecbûr ve mükellef bulunuyoruz. O gāzîler ki hukūk u şeref-i İslâmiyyeyi düşmana karşı müdâfaada mecrûh düşmüşler o evlâd-ı şühedâ-yı İslâmiyye ki bize kendi evlâdlarımız gibi azîz, o dul kalan hemşîreler ki hemşîrelerimizden farksız bunlara muâvenet ve yardım etmekten daha şerefli bir vazîfe olamaz!.

Nâibü's-saltana hazretleri o derece müteessir bulunuyorlardı ki bu elfâz-ı dîndârâne hem kendilerine ve hem de hâzırûna göz yaşları döktü, artık nutka devam edemedi. Bunun üzerine binlerce kardeş sesiyle yükselen, nusret-i İslâmiyye için edilen duâ bârgâh-ı Ehadî-i İlâhî'ye îsâl edildi. Hindû tâifesi reisi ve kertel-i mülkî (kertel binbaşı rütbesidir)

[1] Metinde (ایلمکده در) şeklinde yazılmıştır.

Nerihandas tâife-i Hindû nâmına şu yolda beyânâtta bulundu: Biz Hindûlar ki zîr-i himâye-i Afgāniyyede bugüne kadar âsâyiş ü ârâm ile yaşadık ve bu gördüğümüz müsâvât ve lutf-ı tebea-perverîye karşı ibrâz-ı sadâkatten hiçbir vakit geri kalmadık. Afgānistan'da mutavattın bütün Hindûlarla bil-cümle mezhebdâşlarımız nâmına beyân ederiz ki hükûmetimizin dostunu dost, düşmanını düşman tanıyan bilumûm Hindû tâifesi Hükûmet-i Afgāniyye'nin her harekâtına her vechile iştirâk etmeyi kendine vazîfe ve şeref addeyler… İşbu söylenen nutuklardan sonra emîr hazretleri: "Ben kâğıd kalem hazırladım herkes bu insaniyet yolunda ne kadar kudreti varsa onu, verilecek kâğıda yazıp altını imzâ etsin veyahud mühürlesin! Bayramda tıbkı burada olduğu gibi Celâlâbâd'da nutku okuyacağım ve orada iâne toplanacak. İşbu cem' olunacak paralar, bir nâme-i mahsûs ile Bombay Osmanlı Başkonsolosluğu vâsıtasıyla Harbiye Nezâreti'ne irsâl olunacaktır." Buyurduktan sonra şehzâdegân-ı kirâm ve serdârlar kâğıd ve kalem tevzîine başlamış, hamiyet-i milliyye-i İslâmiyyesi galeyâna gelmiş olan hâzırûn-ı kirâm verecekleri iâneye kayd ü imzâ etmekle meşgül bulunmuşlar ve tahmînen yarım saat sonra Mâliye nâzırı mirzâlar kâğıdları kırâet ve mecmû'-ı iânenin neye bâliğ olduğunu hesâb etmişlerdi. Yarım saat yalnız selâmhânede bulunan erbâb-ı hamiyyetin iânesi 80 bin rupiyeyi (bir rupiye tahmînen dört kuruş) bulduğu ma'lûm oldu. Ba'dehû cemâat ikindi namazını edâdan sonra emîr hazretleri yarın erkenden Celâlâbâd'ı teşrîf buyuracaklarından hey'et-i hâzıraya vedâ' etmişler, bu parlak ve mutantan vatanperverâne ictimâa hitâm verilmişti.

Yaşasın Afgānistan ve Afgānlı kardeşler!...

M. Fazlı

JAPONYA'DA İHTİDÂ

Tokyo'da Abdürreşid Efendi'nin mahdûmu Ahmed Münîr Efendi'nin Tokyo'dan idârehânemize gönderdiği bir mektupta îd-i adhânın birinci günü Muhammed Bereketullâh Efendi hânesinde Baron Heyki ve dâmâdı Hatanu Efendi ve zevcesi İslâmiyet'i kabûl ederek baron cenâblarına Ali, dâmâdlarına Mürşid ve hanımefendiye Fâtıma ismi verildiği beyân olunmaktadır. Cenâb-ı Hak emsâlini artırsın.

MECLİS-İ MEB'ÛSÂN-I OSMANÎ VE HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARI

Lokno (Hindistan) 31 Kânûnievvel – Hindistan müslümanları Devlet-i Osmaniyye'nin ahvâl-i dâhiliyyesine dâir vürûd eden haberlerden ve ihtilâfât-ı dâhiliyyeden pek ziyâde müteessir olarak, devlete pek muzır olabilecek olan ve bütün âlem-i İslâm'ı garîk-ı hüzn eyleyen bu ahvâle nihâyet vermeleri zımnında Osmanlıların vicdânına mürâcaat eyler.

Pov (Hindistan) 31 – Terakkī ve istikbâli ihtilâfâtın terkinde olan Devlet-i Osmaniyye'ye îrâs-ı zarar edecek olan fırka münâzaalarına nihâyet verilmesi için bütün Hindistan cem'iyyât-ı İslâmiyyeleri kâtib-i umûmîsi Osmanlıların hissiyât-ı i'tilâf-perverânesine mürâcaat eyler. Bu gibi ihtilâfât-ı dâhiliyye ile Türkiye'nin terakkıyâtına mâni' olanlar yalnız kendi memleketlerine karşı değil belki bütün dünyadaki dindaşlarına karşı müdhiş mes'ûliyetler altına girmektedirler.

(Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

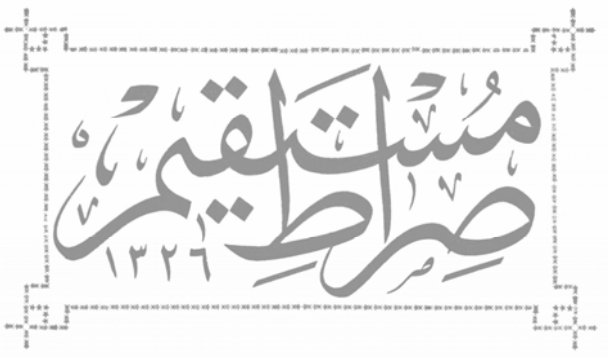

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

11 Ocak 1912 21 Muharremüşşerîfe 1330[1] Perşembe 29 Kânûnievvel 1327 **Yedinci Cild - Aded: 175**

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDE

Kardeşim Fatîn Hoca'ya

Köprü'den çok geçerim; hem ne kadar geçtimse,
Beni sevk etmedi bir kerrecik olsun ye'se,
Ne Halîc'in o yosun çehreli miskin suları;
Ne onun hilkate küsmüş gibi durgun kenarı!
Herkesin hissi bir olmaz. Meselâ karşıdaki
Sâhilin, başbaşa vermiş, düşünen, pis, eski,
Ağlamış yüzlü, hırbıt evleri durdukça, sizin
İçinizden acı şeyler geçecek hep... Lâkin
Bak benim öyle değil... Siz de biraz şâir olun:
Meselâ, geçtiğiniz yalpa yapan tahta yolun
Cedd-i merhûmu aceb sal mı demekten ne çıkar?[*]
Geliniz farz edelim biz bunu: Sâbih bulvar!
Köprüler asma imiş Avrupa âfâkında...
Varsın olsun, o da bir şey mi? Bizim Şark'ın da
Böyle daldırma olur... Hem açınız âsârı,
Köprünün nerde görülmüş hani tahte'l-bahrı?
Anladım: Ben ne kadar şi're özensem de, demek,
Seni ey sevgili kāri', bu telâkkī pek pek
Azıcık güldürecek... Yoksa öbür yanda hazin
Bin hakīkat sırıtırken kıyısından denizin,
Diyeceksin ki: "Hayâlin yeri yoktur... Boşuna!"
Ya şu timsâl-i İlâhî de mi gitmez hoşuna?
Öyle ta'zîb-i nigâh eyleme bedbîn olarak,
Bırak etrâfı da karşında duran ma'bede bak:[**]
Başka bir sâhile gehvâre-i emvâcından
Böyle şeh-dâne çıkarmış mı yakınlarda zaman?
Ne seher-pâre-i san'at ki ezelden mahmûr.
Leb-i deryâdan uçan bir ebedî hande-i nûr!
Sanki ummân-ı bekānın ezelî bir mevci
Yükselirken göğe donmuş da kesilmiş inci!
Bu güher-pârenin eb'âd-ı semâvîsinde
Yorulan dîdelerin hâke neden insin de
Levse dalsın yeniden? Etme, yazıktır, olmaz;
Garba tevcîh ediver gel onu sen şimdi biraz:
Dûş-i sengînine ilmin basarak yükselmiş,[***]
Ufku bir dağ gibi seddeyleyivermiş, müdhiş,
[292] *Ebediyyetlere hâkim şu mehîb âbidenin,*
Yalınız şehri değil, dehri tutan şânı, senin
Sanırım zevk-i bedî'îni yeter tatmîne...
Durma öyleyse urûc et o ziyâ âlemine.
O ziyâ âlemi bilmez ki karanlık ne demek;
O Hudâ lânesi kirlenmedi, kirlenmeyecek.
Levsin emvâcı muhîtâtı bütün istîlâ
Ederek kalmasa âzâde şevâhik hattâ,
Bu semâlarda yüzen şâhikanın dâmânı
Yine görmez o kudurmuş denizin dalgasını.
Yerin altında yatan zelzeleler fışkırsın;
Yerin üstünde duran velveleler haykırsın;
Hakkı son sadme-i kahrıyle devirsin butlan;
Yakasından tutarak ismeti çeksin hüsran;
"Fecr-i Âtî" denilip, millet-i merhûme için
Şeb-i rıhlet gibi muzlim görünen bir neslin
Zevk-i süflîsine münkād olarak hissiyyât,
Ne yüreklerde şehâmet, ne şehâmette hayât
Kalmasın; hâsılı isterse belâ tûfânı
Kaplasın cûşa gelip her tarafından vatanı...

---

[1] Metinde yıl sehven "1329" olarak yazılmıştır.

[*] *Dînî, Felsefî Musâhabeler* - sayfa: 121.

[**] Yeni Câmi.

[***] Süleymâniye Câmi'inin temellerinden bir kısmını da medreseler teşkîl eder

Yine kürsî-i mehîbinde Süleymâniyye
Kalacak, inmeyecektir o mülevves dereye.
Yıkılır bir gün olur medreseler, ma'bedler;
En temiz yerleri en kirli ayaklar çiğner;
Beşeriyyet yeni bir din tanıyıp ilhâdı,
Beşerin hâfızasından silinir Hakk'ın adı;
Gömülür hufre-i târîhe me'âlî... Lâkin
Yine tek bir taşı düşmez şu Hudâ lânesinin.
Yine insanlığa nâ-mahrem olan bîgâne
Bu harîmin ebediyyen giremez sînesine
Yine yâdındaki Mevlâ'yı şu dört tane minâr
Kalbe merbût birer dil gibi eyler ikrâr;
Yine mâzîye gömülmez bu muazzam çehre,
Leş değildir ki atılsın o umûmî kabre!

* * *

Şimdi ey sevgili kāri', azıcık vaktin eğer
Varsa –memnûn olacaksın– beni ta'kîb ediver.
Gireriz koynuna düşsek bile şâyed yorgun,
Karşıdan gördüğümüz heykel-i nûrânûrun.
Göreceksin: O harîmin ebedî zıllinde,
Rûh-i san'at uçuyor ebr-i seher şeklinde!
"Gördüğüm var..." deme! Gel bir de berâber, görelim.

Nereden? Haydi şadırvan kapısından girelim:
Bir musanna' kemer, üstünde kurulmuş Tevhîd;
Onun altında bir âyet ki: Hudâ'dan te'yîd,
Emr-i mevkūt-i salâtın bize kat'iyyetine.
Şöyle bir baktı mı insan kapının hey'etine,
Evvelâ her iki yandan oluyor çehre-nümûn:
Mütenâzır iki mihrâb, iki âzâde sütûn.
Sonra göz yükseliyor doğru yarım kubbelere,
Ki dayanmış biri sağdan, biri soldan kemere.
İstalâktitle donanmış o hazin sîneleri
Okşayıp nûr-i nazar, geçti mi artık ileri,
Geliyor kısmen açılmış iki heybetli kanat,
Ki te'ârîci, telâfîfi ne müdhiş san'at!
Sanki Mevlâ mütefekkir, kocaman bir beyni!
Açıvermiş bize göstermek için her yerini.
Görüyor şimdi nazar girdi mi derhal içeri:
Aynı eb'âd ile tesbît edilen kubbeleri.
Avlunun sâha-i üryânına bin sâye-i nûr
Döşeyen bunca kemerlerle sütunlarda, vakūr
Bir tenâzur yoracak hadde varırken bakanı;
Yalınız; iç kapının üstüne mevzû' olanı;
– Kapı hakkıyle görünsün diyerek olmalı ki –
Bir siyâk üzre atılmış, sıralanmış öteki
Kubbelerden daha yüksek, daha vâsi' duruyor.
Aynı heybetli kanatlar göze tekrar vuruyor.
Aşar aşmaz eşiğinden bu musanna' bâbın,
Şu yarım kubbe –ki pîrâyesidir mihrâbın–
Çarpıyor çeşm-i temâşâya, asıl kubbe değil.
Şimdi bir çift arıyorsun ona: Zîrâ kābil
[293]*Olamaz fikr-i tenâzur geri kalsın burada.*
O yarım kubbenin eb'âdı kadar eb'âda
Semt-i re'sinde duran aynını mazhar bularak,
"Bu yarım kubbeler elbette açık durmayacak,
Mutlaka birleşecektir" diye beş hatve kadar
Atar atmaz görüyor kubbeyi hayretle nazar.
Şu büyük kubbe dayanmış o yarım kubbelere
Sanılır önce... Değil! İşte şu dört yekpâre
Gıranittir taşıyan başları üstünde onu.
Kahramanlar ki asırlar bükemez bir kolunu!

Ma'bedin –şimdiki ta'rîfe olursak kāil–
Müstatîl olması îcâb edecek! Öyle değil:
Şu, sütunlar ana dîvârına bağlanmak için,
Ara yerlerden atılmış müteaddid kemerin
Dûş-i münkādına şâhâne oturmakta olan
Kubbeler yok mu ya? Onlar buna vermez meydan.
Nerden îcâb ediyor sonra bu âvâre zehab?
O kadar ince tutulmuş ki tenâzurda hesab:
Hâricen kubbenin üstünden inen hatt-ı mümâs
Ediyor her iki cânibde tamâmiyle temâs
Tarafeynindeki san'atli yarım kubbelere.

Artık ey sevgili kāri', oturup orta yere,
Cebhe dîvârına bak, camlara bak, minbere bak;
Sonra mihrâb ile mahfillere, kürsîlere bak.
İşte her kûşede, her yerde demâdem görünüp,
Lâkin esrâra bürünmüş gibi mübhem görünüp,
Fikri bîtâb-ı telakkī bırakan âyâtın
Kalarak mülhem-i âvâresi hissiyyâtın,
Dalgalansın da denizler gibi kalbinde Hudâ;
Görmesin dîdelerin reng-i heves, reng-i sivâ.
Vecde gel; vahdete dal, âlem-i kesretten uzak...
Yalınız Sâni'i gör; san'ati, masnû'u bırak!
Ben de bir yer bularak şöylece tenhâ kalayım;
Varlığımdan geçeyim, mahv-ı temâşâ olayım.

Ma'bedin cebhe cidârındaki loş pencereler,
Güneşin huzme-i üryânına örtüp esmer
Bir bulut, yağdırıyor dâhile bin zıll-i vakūr.
O inen perde-i seyyâl arasından manzûr,
Koca bir mahşer-i îman ki ezelden medhûş...
Sîneler vecd ile pür-cûş, dudaklar hâmûş!
Diz çöküp mermerin üstünde yalın kat hasıra,
Bekliyor hepsi münâcâtı namazdan sonra.
Esiyor cevv-i mehîbinde bu vahdet-zârın
Ebedî nefha-i rahmet ki o binlerce yığın
Gölge şeklindeki eşbâha teayyün veriyor:
Tepeden tırnağa zerrât-ı vücûd ürperiyor.
İnliyor nâle-i gayret der ü dîvârından,
Dâr duydukça gelen sayhayı deyyârından.
Rûhlar yanmada bî-tâb-ı tecellî kalarak,
Dîdeler nâ-mütenâhî, ebedî müstağrak.
Ansızın bir iri ses dalgalanıp mahfilden,
Kalb-i ma'bedde uyandırdı ne muhrik şîven!
Bir de baktım ki o her saftan uzanmış kollar
Varacak sanki yarıp boşluğu Mevlâ'ya kadar!
Şimdi üç bin kişinin sîne-i ma'sûmundan
Kopan "âmîn" sadâsıyle icâbet-lerzan!
Âkıbet okşanıp eydî-i tazarru'la cibâh,

Döndü kürsîye o âvâre cemâ'at nâgâh.
Kimdi kürsîdeki? Bir pîr-i ilâhî-sîmâ,
Ki cebîninde demâdem vuruyor kalb-i dehâ.
Bembeyaz lihye-i pâkiyle beyaz destârı,
O geniş alnı, o hem-reng-i seher dîdârı
Her taraftan kuşatıp bedri saran hâle gibi,
Ne sabâhat, ne mehâbet veriyor yâ Rabbi!
Hele gözler iki mihrâk-ı semâvîdir ki:
Bir şuâıyla alevlendiriyor idrâki.
Âh o gözlerden inen huzme-i nûrânûrun,
Bağlı her târ-ı füsunkârına bin rûh-i zebun!

– Beni kürsîde görüp, va'zedecek sanmayınız,
Çünkü âlim değilim, şeklime aldanmayınız!
[294] *Dînin ahkâmını zâten fukahânız söyler,*
Anlatırlar size bir müşkiliniz varsa eğer.
Bana siz âlem-i İslâm'ı sorun, söyleyeyim;
Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim görmediğim.
Şarktan başlayarak Mağrib-i Aksâ'ya kadar,
Asya'nın, Avrupa'nın, Afrika'nın nerde ki var
Müslüman sâkin olan bir yeri, mutlak gittim,
Hepsinin hâlini, mâzîsini tedkīk ettim.
Beni yormuştu bu yıllarca süren yolculuğun
Daha başlangıcı... Lâkin gebereydim yorgun,
O zaman belki devâm eyleyemezdim yoluma;
Yoksa ârâm edemezdim. Bana zîrâ "Durma,
Yürü, azminde devâm et..." diye vermezdi aman,
Bir sadâ benliğimin fışkırıp a'mâkından.
O sadâ işte benim gayret-i dîniyyemdir,
Ki yanardağ gibi bir coştu mu, âteş kesilir
Sînem artık, duramam, dinlenemem bir yerde.
Can, vatan, âile hissiyle tekayyüd nerde!
Hiç benim azmime hâil mi olurmuş bunlar?
Başka yok istediğim, bir emelim var, o kadar.
Bir zamanlar yine İstanbul'a gelmiştim ben.
Hâle baktıkça fakat, milletin âtîsinden
Pek derin ye'se düşüp Rusya'ya geçtim tekrar.
Geçmeseydim edeceklerdi ya zâten icbar!
Sığmıyor en büyük endâzeye işler artık;
Saltanat nâmına, din nâmına bin maskaralık;
Ne felâket, ne rezâletti o devrin hâli!
Başta bir kukla, bütün milletin istikbâli
İki üç kuklacının keyfine mahkûm olmuş:
Bir siyâset ki didiklerdi, emînim, Karakuş!
Nerde meyhaneci, aç gözlü, dokuz yüzlü, şerîr
Varsa; Mâbeyn-i Hümâyun'da ya bâlâ, ya vezîr!
Ümmetin hâline baktım ki: Yürekler yarası!
Ne bir ekmek yedirir iş; ne de ekmek parası.
Kışla yok, dâire yok, medrese yok, mektep yok;
Ne kılıç var, ne kalem... Her ne sorarsan, hep yok!
Kalmamış terbiye askerde. Nasıl kalsın ki?
Birinin ömrü mülâzımlıkta geçerken, öteki
Daha mektepte iken tayy-ı merâtible ferîk!
Bir müşirlik mi var? Allâhu veliyyü't-tevfîk!
Hele ilmiyye bayâğıdan sekiz on kat aşağı;
Bâb-ı Fetvâ denilen dâire ümmî ocağı!
Anne karnından icâzetli, beşikten molla;
Dolayın bir de sarık: Haydi reîsü'l-ulema!
Vükelâ neydi ya? Câsus, müzevvir, kallâş;
Tanımaz fikr-i diyânet, taşımaz akl-i me'âş;
Güç okur, hiç yazamaz bir sürü hırsız çetesi...
Hani, can sağlığıdır doğrusu bundan ötesi!
Belki üç beş kişi olsun bulur irşâd ederim,
Diye etrâfa bakındımsa da, endîşelerim
İnkılâb eyledi bir nâmütenâhî ye'se,
Görünüp sûret-i haktan kimi söylettimse.
Ekseriyyet kafasız, varsa biraz beyni olan:
"Bu hükûmet şu ahâlîye biçilmiş kaftan!
Kime dert anlatacaksın? Hadi anlat şimdi...
Ben mi kaldım, neme lâzım!" diyerek yan çizdi.
Hüsn-i zanneylediğim bir iki fâzıl hocanın
İstedim fikrini açmak, dedim: "Artık uyanın!
Memleket mahvoluyor, din de berâber gidiyor;
Size Kur'an, bakınız sâde uzaktan mı diyor?"
— Memleket mahvolacak, olmayacak... Baştakiler
Düşünürler, ona mevcûd ise bir çâre eğer.
Gelelim dîne: Ne mümkün çalışıp kurtarmak?
Bede'e'd-dînu garîben... sözü elbet çıkacak."
Dediler. Yoklayayım şimdi avâmın da biraz,
Nedir efkârı, dedim. Hey gidi vurdum duymaz!
Öyle dalgın ki meğer sûrunu İsrâfîl'in,
İşitip yattığı yerden azıcık silkinsin!
Yürüyor, altı çürük toprağa gelmiş, seyyar
Bir mezarlık gibi: Her nâsiye bir seng-i mezar!
Duymamış kaygı denen duyguyu vicdânında.
Muntabı' cümlesinin cebhe-i hüsrânında,
"Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim;
Serserî kevne gelelden beri sersem gezerim!"
[295] *Şi'ri. Gûyâ ki bu söz baştaki cansız beyinin,*
Doğmadan rahmet-i Mevlâ'ya göçüp gittiğinin,
Dest-i kudretle yazılmış ezelî hâtırası!
"Geliyor rûhun için Fâtiha çekmek sırası,
Yazık ey millet-i merhûme!" dedikten sonra,
Atladım Rusya'ya gitmekte olan bir vapura.
O zaman Rusya'da gâyet sıkı bir istibdâd
Vardı. Her kimde sezerlerse biraz isti'dâd
Halkı irşâda, bakarsın yok ederlerdi onu.
Medenî Avrupa bilmem niye görmezdi bunu!
Süngü, kurşun gibi kestirme ölümlerle ölen;
Yâhud işkencelerin türlüsü tatbîk edilen;
Ne soluk var, ne ışık var, ne otur var, ne durak,
İki üç yüz kulaç altında yerin, hem çıplak,
Hem de aç işletilip öldürülen mazlûmîn,
Buldu milyonları derlerse, yalandır, demeyin!
Bilmiyorlar ki bu şiddetlerin olmaz hükmü:
Göz yılar önce, fakat sonra kanıksar ölümü.
Sanıyorlar kafa kesmekle, beyin ezmekle,
Fikr-i hürriyyet ölür. Hey gidi şaşkın hazele!
Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak:
Ekilen gövdelerin hepsi yarın fışkıracak!
Hangi ma'sûmun olur hûnu bu dünyâda heder?
Yoksa kānûn-i İlâhî'yi de yırtar mı beşer!

Evvelâ gizlice bir matba'a te'sîs ettim,
Beş on öksüz bularak basmacılık öğrettim.
Kalemim çokça pürüzlüydü, fakat çâresi ne?
Şimdilik maksadı az çok yetişir te'mîne,
Diyerek, her ne bilirsem, gece gündüz yazdım;
Okuyanlar o kadar çoktu ki hiç ummazdım.
Usta âsârını verdikçe çocuklar bastı;
Altı ay sonra, bizim matba'anın çıktı adı.
Göğsü îmanlı beş on tâne fedâî gelerek,
Dediler: "Sen ne basarsan onu tevzî' edecek
Vâsıtan işte biziz; korkulacak şey yoktur...
Para lâzımsa da bildir ki verenler bulunur."
Bir cerîdeyle hemen başlayıverdim va'za.
Çünkü en başlıca yol halkı budur îkāza.
Medeniyyetteki insanlar için matbûât
Gibi kürsî-i reşâdet olamazken, heyhât,
Görülen sizde, ne hikmetse, tamâmen aksi!
En fenâ bir cereyan gösteriyor en iyisi.
Müslüman unsuru zâten uyanıktır orada;
Biz de bir vâsıta teşkîl ediverdik arada.
Parasızlıktı bidâyette işin korkulusu...
Ağniyâ altını bezletti etekler dolusu.
Açtık oldukça güzel medreseler, mektepler;
Okuyup yazmayı ta'mîme çalıştık yer yer.
Tatarın yüzde bugün altmışı hakkıyle okur;
Rusların halbuki nisbetleri gâyet dûndur.
Ağniyâ, zannederim, sizde de az çok olacak...
Şu kadar var ki, çürük tahtaya basmazlar ayak!
Fukarânız kılıyor, aklına geldikçe salât;
Ağniyânız da edâ eylese olmaz mı zekât?
Şöyle dursun bu temennîye kulak vermeleri,
Sadr-ı a'zam paşanız fitre alır, verse biri!
–mâba'di var– **Mehmed Âkif**

VAHDET-İ VÜCÛD

– 13 –

Gelenbevî'nin şu hülâsasından biz en ziyâde "Mümkinât-ı mevcûde tecellîye mazhariyet şartıyla a'yân-ı sâbiteden ibâret olup kendileriyle kâim vücûdları yoktur. Onlar ezelen, ebeden ma'dûmdurlar. İşte bundan dolayı a'yân-ı sâbite râyiha-i vücûdu şemm etmemiştir." fıkrası hakkında aklımız erdiği kadar tafsîlâta girişeceğiz. Çünkü bahsimizin rûhu bu noktadır bu nokta halledildikten sonra vahdet-i vücûd hakkında az çok bir fikir hâsıl edilebilir, ondan ötesi fürû'dan ibârettir.

Şu sûretle hülâsa edilen vahdet-i vücûda mezheb-i tecellî, mezheb-i mazâhir, mezheb-i hazarât da tesmiye olunur ki hepsinin ma'nâsı birdir.

Sırası gelmişken frenklerin bu mezheb hakkındaki fikirlerine dâir de bir iki söz söyleyelim. Frenkler mezheb-i tecellîye "system de la manasyon" diyorlar. Onlar kendi nokta-i nazarlarından şu sûretle muhâkeme ediyorlar:

Kâinâtı teşkîl eden ervâh ve eşbâhdan kâffesinin, cevher-i ilâhînin bir inbisâtı, bir cereyânı netîcesi, binâberîn o cevherin bir cüz'ü olduğunu **[296]** kabûl eden mezheblere felsefe ıstılâhınca mezheb-i tecellî denir. Bu mezhebe göre ziyâ-yı şemsin menbaı şems olduğu gibi mükevvenâtın menşe'-i zuhûru da Cenâb-ı Hak'dır. Ziyâ ve harâret neşriyle nasıl güneşin cevherinden bir şey eksilmez ise zuhûr-ı eşyâ ile cevher-i zâttan da birşey eksilmez. Fakat eşyâ menşe'lerinden tebâudleri nisbetinde kemâllerini, safvetlerini gâib ederler. Bu mezheb "Panteizm"in en sâde fakat en kaba bir şeklidir. Ecrâm-ı semâviyyeye perestişten ibâret olan "Sâibiyye" mezhebinden sonra zuhûr etmesine nazaran onun maddiyyâttan daha mütecerrid bir fer'i demektir.

Yahudilerin "Kabbal" denilen meslek-i tasarruflarıyla Gnostizm mezhebinin şuabât-ı muhtelifesinde, İskenderiye Medresesi'nde bu mezhebin bazı mertebe ta'dîlâta uğradılarak daha dakîk bir sûrete ifrâğ edilmiş eşkâline tesâdüf olunur. Meselâ onlar akl-ı mahzdan ibâret, zâtıyla kāim olan Cenâb-ı Hak'dan birtakım silsile-i ukūlün zuhûruna kāil oluyorlar. Bu silsilenin en son halkası da mevcûdât-ı maddiyyedir diyorlar.

"Eon" denilen bu ukūl-ı fikir, idrâk-ı hakīkat, kelime, hayat gibi hakāyıkı temsîl eder. Eon'ların adedi mahdûd değildir; bazıları üç yüz altmış dört kadar eon kabûl ediyorlar.

Mezheb-i tecellînin birçok mehâzîri vardır. Meselâ kâffe-i mevcûdâtın bir iktizâ-yı dâimî netîcesi olarak Cenâb-ı Hak'dan sudûrunu kabûl eylediği cihetle bu mezheb irâde-i mutlaka-i İlâhiyye nazariyyesiyle kābil-i te'lîf değildir. Mezheb-i tecellî bize eşyâyı bir mevcûdun eseri değil belki inbisâtı sûretinde tasavvur ettiriyor. Bu cihet fikr-i illiyyetin nefyini istilzâm eder. Fikr-i illiyyet nefy edilince eşyânın taayyünât-ı zâtiyyeleriyle yekdiğerinden temeyyüz-i hakīkīlerini tasavvura imkân kalmaz. Bu mezhebin netâyic-i zarûriyyesinden biri de irâde-i cüz'iyye ile onun vücûduna vâbeste olan ahlâkın redd ü inkârıdır. Hattâ mezheb-i tecellî erbâbından bazıları münkerâtta mantıklarına gāyet serbest bir cevelân vererek yüz kızartacak birçok ahvâle cür'et etmişlerdir.

Bu mezheb esâsen yeryüzünde vücûdu meşhûd olan "şerr"in menşeini ta'yîn, vücûd-ı şerri, hayr-ı mahz olan vücûd-i İlâhî ile te'lîf maksadına binâen ihdâs edilmiştir.

Halbuki ukūl ve nüfûsun Cenâb-ı Hak'dan bil-iktizâ sudûru takdîr edildikten sonra dünyada mevcûd olan şerri ukūl-ı sâdıradaki noksana haml etmek ne vechile kabûl edilebilir? Bir mezhebe Cenâb-ı Hakk'ın gayri olmayıp onunla müttahid olması lâzım gelen mahlûkātın mükemmel olmaması asla[?] kabûl edilemez.

İşte frenklerin mezheb-i tecellî hakkında serdettikleri i'tirâzların hülâsatü'l-hülâsası vehle-i ûlâda herkesin aklına gelebilecek olan bu ve bu gibi birtakım i'tirâzlardır.

Mezheb-i tecellînin doğruluğunu yanlışlığını bir tarafa bırakalım da yalnız ona karşı serdedilen i'tirâzları şöylece nazar-ı tedkīkten geçirelim. Filhakīka bahsi bu vâdîye sevketmek hudûd hâricindedir. Fakat sırası gelince zabt-ı kalem mümkün olamıyor. Onun için biz de bu mebhasde bir iki söz söyleyeceğiz.

İ'tirâzların birincisi mezheb-i tecellî, kâffe-i mevcûdâtın iktizâ-yı dâimî netîcesi olarak Cenâb-ı Hak'dan sudûrunu

kabûl eylediği cihetle irâde-i mutlaka-i İlâhiyye nazariyyesiyle gayr-i kābil-i te'lîf imiş. Bu i'tirâz niçin mezheb-i tecellîye hasrediliyor da irâde-i mutlaka-i İlâhiyyeye kāil olan mezâhib-i sâireye teşmîl olunmuyor? Meselâ Cenâb-ı Hak bu âlemi gördüğümüz hâl üzere yaratmış acaba böyle yaratması irâdesi iktizâsından mı idi yoksa zarûrî mi idi? Herhangi bir mezheb için şıkkayndan birini kabûl zarûrîdir. Binâberîn bu i'tirâzın mezheb-i tecellîye tahsîsi doğru değildir. Çünkü her mezheb hakkında vârid olabilir. Kütüb-i felsefiyyede bu i'tirâz delâil-i kātıa ile reddedilmiştir.

Şu halde emr-i hilkatte tahakkuk etmeyen bir mahzûr neden Cenâb-ı Hakk'ın tecellîsinde tahakkuk etsin! Halk olsun, tecellî olsun, ikisi de ef'âl-i İlâhiyyeden değil midir? Avâlimi bu sûretle halk eden hâlık başka türlü de halkedebilir idi. Tecellîsi de böyledir. Bu sûretle tecellî eden bir ma'bûd başka sûretle de tecellî edebilir idi. Halkında bu sûreti ihtiyâr eden Hâlik'ın tecellîsinde de bu sûreti ihtiyâr etmesine mâni' ne idi? Çünkü halkı ne ise tecellîsi de odur. Halkında ıztırâr varsa tecellîsinde de vardır, yoksa yoktur.

Binâenaleyh tecellî-i İlâhî ile mutlaka-i İlâhiyye gayr-i kābil-i te'lîfdir, sözünde mantık yoktur.

İlliyyetin intifâsıyla mevcûdâtın adem-i temyizleri bahsine gelince bence bu i'tirâz da öteki gibi zaîfdir, bunun mezheb-i tecellîye tahsîsine sebeb yok, başka mesâlike de teşmîl olunabilir. Çünkü suver-i tecelliyâtın nehc-i illiyyet üzerine vâki' olmuş, tecelliyât-ı mütevâliyenin bu sûretle vukūu bizde fikr-i illiyyeti tevlîd etmiş ise o zaman ne denebilir? Şu halde mevcûdât ilel ü ma'lûlât sûretinde tezâhür edebileceğinden temeyyüzlerine bir mâni' kalmaz. Ukūlün Cenâb-ı Hakk'a müntehî olduğu faraziyyesine göre onlara şerr isnâdı nasıl mümkün olacağı hakkındaki i'tirâz da münhasıran bu mezhebe karşı serdedilecek bir i'tirâz değildir.

Çünkü âlem-i tekvîn de Cenâb-ı Hakk'a müntehîdir, yani onun eseridir. Onda da bir nekāyısın vücûduna hükmeden mesâlik-i felsefiyye var. Maamâfîh hilkatin noksanında hikmet mülâhaza etmeyen feylosoflar da hilkatin o noksanıyla beraber hâlikının kemâline karşı tav'an ve kerhen serfürû-bürde-i teslîm olmaya mecbûrdurlar. Nitekim oluyorlar da. Şu halde yani eserde mülâhaza olunan noksandan dolayı müessirinin noksanı ne zaman kabûl edilirse ukūlde meşhûd olan noksanın, ukūlün müntehî oldukları akl-ı küll ile onun hâlikında mevcûdiyyeti de o zaman kabûl edilebilir.

Şu mütâlaâtı serdeylemekten maksadımız mezheb-i tecellîyi müdâfaa değildir. **[297]** Sırası gelirse ona dâir de bir iki söz söylenir. Ancak bu mezhebe karşı serdedilen i'tirâzların yalnız ona hasrı muvâfık-ı insâf olmadığını göstermekten ibârettir. Dînî olsun, felsefî olsun bugün bir mezheb, bir meslek yoktur ki ona karşı birtakım i'tirâzât serdi mümkün olmasın. Âlemde herşeye i'tirâz, her i'tirâz da bir sûretle def' edilebilir. Ne hâl ise sevk-ı kelâm bizi biraz saded hâricine çıkardı. Öyle ise sadede rücû' edelim.

Ferid

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed bin Ahmed et-Tûsî el-Gazzâlî. – Gazzâlî mütefekkirîn-i İslâmiyye arasında hârika-i dehâ, bir bârika-i irfân, bir nâdire-i devrândır. 450 târîhinde Horasan'da vâki' Tûs şehri civârında "Gazzâle" nâm karyede tulû' eden bu necm-i ma'rifet, hayli müddet ufk-ı âlem-i İslâm'da şa'şaa-nisâr-ı kemâl olmuştur.

Gazzâlî ulûm-ı şettâda tebahhur ve tarz-ı ifâdede teferrüd etmişti. Keskin zekâsı, mütecessis rûhu, müteammik müfekkiresiyle bir muammâ-yı hilkattir.

En derin muhâkemeler, en müşkil mes'eleler, en muğlak mebhasler Gazzâlî'nin nûr-ı zekâsı önünde veleh-nümâ bir inkişâfa mazhar olarak pek basît bir hâle gelmiş, nezîh ve sâde bir üslûb-ı metîn ile tasvîr edilmişlerdir. Gazzâlî'nin pederi orta halli bir tâcirdi. Tûs'da sof bey' u i'mâliyle iştigāl ediyordu. Çocuklarında* parıldayan nûr-ı zekâ ve fart-ı isti'dâdı bi-hakkın takdîr ederek ta'lîm ü terbiyelerine ikdâm-ı tâm göstermişti.

Gazzâlî mukaddemât-ı ulûmu Tûs'da Ahmed bin Muhammed er-Râzkânî'den teallüm eyledi. Az zamanda göstermiş olduğu eser-i zekâ herkesi hayrette bırakmıştı.

Bir müddet sonra bu büyük rûha Tûs ufukları dar gelmeye başladığından Gazzâlî Cürcân'a kadar koşmaya mecbûr oldu.

Atş-ı dimâğîsini teskîn edecek bir menba'-ı irfân, bir zülâl-i ma'rifet arıyordu. Cürcân'da İmam Ebî Nasr el-İsmaîlî'nin derslerine mülâzemete başladı. Dimâğını yakıp kavuran ihtiyâc-ı fikrîyi orada da teskîn edememiş olmalı ki bir müddet sonra Gazzâlî'nin yine Tûs'a avdet etmiş olduğunu görüyoruz.

Fakat meyyâl-i i'tilâ olan hârika-i fıtrat bulunan dimâğlara hâs olan ihtiyâc-ı teâlî, ârzû-yı inkişâf yine bu nâdire-i dehâyı iz'âc etmeye başlamıştı.

O vakitler İmâmü'l-Haremeyn'in şöhret-i ilmiyyesi tanîn-endâz-ı âfâk olmakta idi. Gazzâlî bu defa da Tûs'dan Nîşâbûr'a, İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Ma'âlî el-Cüve[y]nî'nin südde-i irfânına koştu. Burada Fıkıh, Kelâm, Cedel, Mantık, Hikmet-i Tabîiyye ve Fesefe tahsîl ü tetebbuuna koyuldu.

Gazzâlî atş-ı dimâğîsine sükûn-bahş olacak zülâl-i ma'rifeti artık bulmuştu. Üstâz-ı şehîrinin târîh-i irtihâline kadar Nîşâbûr'u terke lüzûm görmedi.

Gazzâlî henüz tahsîl sıralarında iken iştihâra başlamıştı. Fart-ı zekâsı, selâmet-i beyânı, tarz-ı ifâdesi, cevdet-i karîhası, rasânet-i muhâkemesi üstâzının fevkalâde mazhar-ı takdîri oluyordu. İmâmü'l-Haremeyn'in teşvîkıyle neşr-i âsâr ve icrâ-yı tedrîsâta başladı. Şa'şaa-i şöhreti; daha talebelik zamanında; üstâdını bile husûfa uğratacak derecelerde nevvâr u rengîn hâlelerle tetevvüc etmekte idi.

Bu esnâda İmâmü'l-Haremeyn irtihâl eyledi. Ka'be-i me'âlî addettiği Nîşâbûr, artık Gazzâlî nazarında karanlık bir

* Gazzâlî'nin Ebu'l-Fütûh Mecdüddîn ismindeki birâderi de meşâhîr-i ulemâdan ve kuvve-i nutkıyyesiyle mümtâz hutebâdan idi.

zindân hâline gelmişti. Tahammül edemedi. Nîşâbûr'u terk etmeye mecbûr kaldı.

Nizâmülmülk ötedenberi Gazzâlî'nin şöhret-i ilmiyyesini işitiyor ve kendisine gıyâbî bir meveddet ü hürmet-perverde ediyordu.

Nîşâbûr'u terkeden Gazzâlî'yi da'vet ve kendisiyle Surre-men-reâ'da [Samarra'da] mülâkāt eyledi. Meclisde asrın en büyük âlimleri de hazır idiler.

Huzur-ı Nizâm'da mesâil-i şettâya âid pek mühim mübâheseler cereyân etti. Gazzâlî'nin vukūf u ihâta-i ilmiyyesi Nizâmülmülk'le beraber bütün huzzârın hayret ü takdîrini mûcib olmuştu.

Kadir-şinâs Nizâm, İmam'ın fazl ü kemâlini bi-hakkın tebcîl ve kendisini Bağdâd'daki Medrese-i Nizâmiyye riyâset-i tedrîsiyyesine ta'yîn etti.

484 târîhinden 488 târîhine kadar tam dört sene Gazzâlî Medrese-i Nizâmiye'de tedrîs ile meşgūl olmuştur. Kendisine hâs bir nâtıka bir selâset-i beyânla işgāl ettiği kürsî-i muazzamın şânını bu müddet zarfında büsbütün i'lâ eylemiştir.

Meclis-i irfânına müdâvemet edenler, fazl u kemâli, fesâhat-ı beyânı, esnâ-yı tedrîsde îrâd ettiği nikât-i dakīkanın ulviyyeti karşısında mest ü mebhût kalırlardı. Gazzâlî bu sûretle Medrese-i Nizâmiyye'nin tanîn-endâz-ı âfâk olan şöhret-i ilmiyyesini i'lâ ettikce ediyordu.

Esnâ-yı tedrîsde meclis-i irfânına binlerce sâmiîn toplanırdı. Gazzâlî burada tam dört sene sûret-i mütemâdiyyede gündüzleri tedrîs ve geceleri tetebbuâtla vakit geçirmiştir.

Tetebbuâtı ilerledikce muhâkemât ve beyânâtında bir nevi' husûsiyet görülüyordu. Gazzâlî hayatının ilk devrelerinde büyük bir iştiyâkla[1] âgūş-ı felsefeye atılmıştı. Mesâlik-i felsefiyyenin kâffesini yegân yegân tedkīk ederek bu yolda neşriyâtına devam ediyordu.

488 târîhinde Gazzâlî birden bire her türlü meşâğıl-i dünyeviyyeye vedâ' ederek kûşe-i inzivâya çekildi. Bu hâl Gazzâlî'nin hayatında pek büyük bir vak'a sayılır.

[298] O vakte kadar sırf aklî ve mantıkī bir meslek ta'kīb eden Gazzâlî, mantıkın yâbis muhâkemâtından bıkmış, rûh-ı cezbedârına sükûn-bahş olacak ma'âlî-i lâhûtiyye ihtiyâclarını duymaya başlamıştı. Aşk-ı lâhûtî, rûh-ı Gazzâlî'yi taht-ı teshîre almış ve temâyülât-ı nâsûtiyyeden tamâmıyla tecrîd eylemişti.

Evvelce hazret-i üstâz, ihtiyâcât-ı dimâğîsini tatmîn ederek rûh-ı nâledârını bir nefha-i sükûn-bahşâ ile oyalamak ümîdine düşmüştü.

Fakat tetebbuât-ı ilmiyyede ilerledikce ıztırâbât-ı rûhiyyesinin de o nisbette artmakta olduğunu pek acı bir sûrette hissetmeye başladı. Bütün bu mütâlaât ve tetebbuâtın şübhe ve tereddüdâtı artırmaktan başka bir işe yaramadığını anladı. Felsefe-i reybiyyenin çıkmaz girîvelerine düştü. Orada hayli müddet çırpındı, çabaladı. Didine didine bî-tâb ü tüvân kalmış olduğu halde aradığı şu'le-i hakīkati bu meslekte de bulamadı. Amîk bir ye's ile titredi. Rûhu yükselmek, lâhûtiyâna urûc etmek için çırpındıkca fikir ve dimâğı da zalâm-ı şübûhât arasında nur-ı hakīkati arayıp duruyordu.

Gazzâlî bu hâlini bizzât şu vechile tasvîr ediyor: "Kendi kendime dedim ki: Mâdem ki maksadım hakāyık-ı eşyâya – oldukları vechile– vukūfdan ibârettir; o halde evvelâ "ilim" ve "vukūf" denilen şeyin ne olduğunu, ne sûretle iktisâb edildiğini tedkīk etmekliğim îcâbeder.

Ben pek güzel anlıyorum ki ilm-i yakīnî demek, hiçbir vechile şübhe ve tereddüde mahal kalmayacak sûrette bir şeye lâhık olan vukūf demektir. Şu şartla ki o şeye tealluk eden ilimde dûçâr-ı hatâ olunup olunmadığına dâir bilâhare de zihinde aslâ tereddüd ve şübhe uyanamamalıdır. Yani bir şey hakkında ilm-i yakīnî hâsıl ettikten sonra, bu ilmin vüsûk-ı kat'iyyeti hakkında kuvve-i müdrikenin bir defa daha sarf-ı mesâî etmesine lüzûm görülmemelidir.

Çünkü ilm-i yakīnînin kat'iyyete dâir olan kanâatimiz lâyetezelzel olmak îcâbeder. Hattâ bu bâbdaki kanâati aldanmadığımıza karşı zâhirî bir delîl sûretinde bile telakkī edebiliriz.

İlm-i yakīnînin kat'iyeti hakkında zihne vürûd edebilecek her dürlü şübhe ve tereddütler kanâat-i fikriyyemizi aslâ haleldâr edemezler. Meselâ on adedinin üç adedinden büyük olduğunu öğrendikten sonra bir kimse gelip bana:

– Hayır, siz yanlış öğrenmişsiniz, bilakis üç ondan daha büyüktür. Ben bu iddiâmı nazarınızda isbât ve sizi iknâ' edebilmek için elimdeki şu bastonu yılana tahvîl edeceğim.

Demiş olsa ve iddiâ ettiği hârikayı gösterebilse yine benim bu bâbdaki kanâatimi aslâ sarsamaz.

Bu zât gösterdiği hârika ile bende ancak derin bir hayret uyandırabilir. Fakat on adedinin üçten büyük olduğu hakkındaki ilmimin vüsûk u sıhhatine dâir zihnimde –bir an için olsun– hiçbir şübhe ve tereddüt tevlîd edemez. Çünkü bu husûsdaki ilmim "yakīn" derecesindedir. İşte bu gibi muhâkemât sevkiyle ma'lûmâtımdan, haklarında ber-vech-i tasvîr vüsûk-ı kat'îye mâlik olamadıklarımın sıhhatlerinde, iştibâh etmeye başladım. Çünkü şerâit-ı mesrûdeyi hâiz olamayan vukūfa, ilim nâmı vermekte bi-hakkın tereddüt ediyordum.

Bu tered[dü]düm üzerine o vakte kadar suver-i muhtelife ile iktisâb ettiğim ma'lûmâtın tabîatını tedkīka koyuldum.

Ma'lûmât-ı zâtiyyemden havâss vâsıtasıyla istihsâl olunanlarla nâ-kābil-i i'tirâz bedîhiyyât-ı zarûriyyeden ibâret bulunanlardan mâadâsının şu evsâfdan mahrûm olduklarını anladım.

Bir kere bu uçuruma düşünce kendi kendime dedim ki: Kanâat-i kat'iyye bahşedebilecek ma'lûmât-ı mevsûkayı ancak havâss vâsıtasıyla istihsâl olunacak ilim ile bedîhiyyât-ı aklıyyede aramalıyım. Çünkü fikrim bunların sıhhatinde tereddüt etmiyor. Bu zamandan sonra yalnız bu iki sûretle kazandığım ilmin kat'iyyetine i'timâd etmeye başladım ve bütün gayretimle ulûm-ı tabîiyye ve riyâziyye tahsîline koyuldum. Fakat bu fenlerdeki tetebbuât ilerledikce yeniden yeniye bir sürü şübühâtın hücûmlarına ma'rûz kaldım.

[1] Metinde (اشتيفاقله) şeklinde yazılmıştır.

Havâs vâsıtasıyla istihsâl ettiğim ma'lûmâtın sıhhati hakkındaki kanâatimin nereden neş'et ettiğini araştırdım.

Havâs arasında en ziyâde şâyân-ı i'timâd olan kuvve-i bâsıra değil miydi? İlk evvel bunu tedkîk etmek istedim. Netîce-i tedkîkât me'yûsiyetimi mûcib oldu.

Filhakîka biz bir [bu] cismin gölgesine bakacak olursak yek-nazarda gölgeyi sâbit ve gayr-i müteharrik olarak görür ve şu rü'yete istinâden gölgenin hareket edemeyeceğine hükmederiz.

Halbuki tecrübe bir hükümde dûçâr-ı hatâ olduğumuzu gösteriyor. Çünkü bir saat sonra aynı mahalle gelirsek gölgenin tebdîl-i mevki' etmiş olduğunu hayretle müşâhede ederiz. Gölgenin tebdîl-i mahal etmesi keyfiyeti yani hareketi birdenbire ve âtiyen [ayniyyen] vukūa gelmemiştir. İlk baktığımız zamanda da gölge tebdîl-i mahal ediyordu. Fakat hareketi gāyet batî olduğundan kuvve-i bâsıramız yek-nazarda sükûnetine hükmetmişti. Demek ki hiss-i basarımız aldanmış ve bizi aldatmıştı.

Kezâlik kevâkibe nazar edersek onları ancak birer nokta cesâmetinde rü'yet ederiz. Halbuki fezâda birer nokta gibi gördüğümüz nücûmun arzımızdan pek büyük birer cirm-i semâvî olduklarını ulûm-ı riyâziyye berâhîn-i kat'iyye ile isbât etmektedir.

Demek oluyor ki havâs ile istihsâl ettiğimiz ma'lûmâtın bazıları hakîkate mutâbık olmaktan pek uzak bulunuyorlar!...

Muhâkemâtım bu râddeye vâsıl olunca ma'lûmât-ı hissiyyenin kat'iyyeti hakkındaki kanâatimde dûçâr-ı tezelzül olmaya başladı. Artık havâss-i hams vâsıtasıyla öğrendiğim şeylerin de sıhhatinde şübhe ediyordum.

[299] Havâssin de bizi iğfâl edebileceği tahakkuk edince vüsûk u kat'iyyetine i'timâd edilecek bedîhiyyât-ı akliyyeden başka bir şey kalmıyordu.

Filhakîka: On, üçten büyüktür. Bir şey hem ezelî ve hem mahlûk olamaz. Bir şeyin aynı zamanda hem vücûd ve hem ademi muhâldir..... Gibi bedîhiyyât-ı akliyyenin kat'iyyet ü sıhhatinde tereddüt edilemeyeceğine hükmediyordum.

Fakat zihnimde yine bir şübhe uyanıyordu. Düşünüyordum ki: Aklen istihsâl olunan ilmin de havâss vâsıtasıyla kazanılan ilim mâhiyetinde olmadığına ne sûretle kanâat edebileceğiz?!

Ma'lûmât-ı hissiyyeninin sıhhatine i'timâd etmiş iken akıl ve tecrübe aldandığımızı ihtâr ederek bizi irşâd etmedi mi?

Tecrübe ve muhâkemât-ı akliyyeye mürâcaat edilmeseydi havâss ile iktisâb olunan ilmin sıhhatinde tereddüt gösterecek miydik!? Şübhesiz ki hayır.

Bilakis ma'lûmât-ı hissiyyenin hakāyık-ı kat'iyye olduklarına kemâl-i i'timâdla kāni' olup gidecektik.

Bu halde, akıl; havâssin dûçâr-ı hatâ olabileceğini nasıl isbât ettiyse ma'lûmât-ı akliyyenin de aynı sûretle şâyân-ı i'timâd olamayacağını ihtâr ü isbât edebilecek aklın fevkinde bir hâkim-i ulvî bulunması acaba imkân dâhilinde değil midir? Bunun taht-ı imkânda olmadığına dâir ne gibi bir delîlimiz vardır?!... Bu suâle cevap tedâriki için hayli uğraştım. Nevm ve hâlât-ı nevmi derpîş-i mütâlaa ettiğim zaman bu bâbdaki şübhe ve endîşem büsbütün arttı. Düşündüm ki:

Biz uyku esnâsında birtakım hayâletlere bir hakîkat, bir mevcûdiyet veriyoruz. Bu hâlin bir rü'yâ olduğunu, görülen şeylerin hayâlâttan ibâret bulunduklarını ancak uyandığımız zaman anlayabiliyoruz.

Acaba uyanık iken gördüğümüz, hissettiğimiz[1] şeylerin hakîkaten mevcûd olduklarına ne sûretle kāni' oluyoruz? Bu kanâati bize kim ve ne te'mîn etti??..... Evet, bugün bulunduğumuz ahvâl ve şerâite nazaran gördüğümüz şeyler hakîkaten mevcûddur. Bunu kabûl edebiliriz.

Fakat birtakım ahvâl ve şerâit zuhûru mümkündür ki ahvâl ve şerâit-i mezkûre ile uyanıklık arasındaki nisbetin aynı olabilsin!

Bir sûretle ki bu yeni ahvâl ve şerâit tahtında; hâl-i hâzırımız başka tarzda âdetâ bir rü'yâdan ibâret olsun!?...."

Gazzâlî'nin bâlâya naklettiğimiz şu muhâkemâtı felsefe-i reybiyyenin esâsını teşkîl eder.

Reybiyyûn "Scepticisme" mesleğine dâir Avrupa kütüb-i felsefiyyelerinde dahi bundan açık bir îzâh bulabilmek imkân hâricindedir. Hattâ Hazret-i İmâm'ın mütâlaât ve berâhîn-i ânifesini –daha ziyâde bir kuvveti hâiz olacak sûrette– tevsî' etmek de kābil değildir.

Bu büyük İslâm hakîminin kat'iyyet-i beyânı karşısında Avrupa metafizikçilerinin mübhem ve kapalı ifâdeleri pek sönük kalmaktadır.

* * *

Cüst-ü-cûy-ı hakîkat uğrunda çırpınan bir zekâ-yı âteşîn felsefe-i reybiyyenin bu herc ü merci arasında uzun müddet yuvarlanmaya tahammül edemezdi. Filhakîka böyle oldu. Nûr-ı hakîkat Gazzâlî'nin bâsıra-i basîretinde tecellî-nümâ olmaya başladı. Hazret-i imâm felsefe-i reybiyyenin çıkmaz girîvelerini bıraktı. Felsefe ile beraber âlâyiş-i zâhiriyyeye de vedâ' ederek bir hayât-ı cihân-neverdîye atılmak lüzûmunu hissetti ve atıldı.

Gazzâlî'nin Medrese-i Nizâmiye'deki tedrîsâtına nihâyet vererek o parlak mevkiini birden bire terketmesi esbâbını bu gibi te'sîrât-ı rûhiyyede aramalıdır. Hazret-i üstâd Bağdâd'daki tedrîsâtına hitâm verir vermez, Hicâz'a koştu.

Rûh-ı nâlânına o mukaddes makāmlarda bir nefha-i sükûn-bahş aradı. Ka'be-i Muazzama'yı, kabr-i pür-nûr-ı Nebeviyyeyi ziyâret ettikten sonra Şâm'a döndü. Müştâkān-ı maârifin ısrarlarına tâb-âver-i mukāvemet olamayarak Câmi'-i Emevî'de yine tedrîsâta başladı.

Şâm'da ikāmeti esnâsında idi ki *İhyâu'l-Ulûm* nâmındaki eser-i meşhûrunu te'lîfe muvaffak olarak "Hüccetü'l-İslâm" ünvân-ı mefharetini ihrâz eyledi. Hazret-i imâm, ıztırâbât-ı rûhiyyesini hayatında birden bire vukūa gelen tebeddül esbâbını bizzât şu sûretle anlatıyor:

"Kendi mevki' ve hâlimi pîş-i tefekküre alınca dünyaya binlerce râbıtalarla bağlı olduğumu, her tarafdan nefs-i emmâre ve hevesât-ı şahsiyyenin mütevâlî hücûmlarına ma'rûz kalmış bulunduğumu pek acı bir sûrette anladım.

---

[1] Metinde (حس ايتديكمزك) şeklinde yazılmıştır.

Ef'âl ü harekât-ı zâtiyyemi nazar-ı tedkîkten geçirdim: Hayatımın en rengîn, en tatlı zamanları olarak tedrîs ü tederrüse hasrettiğim sâât-ı mesâîyi bulabildim. Maamâfîh hayât-ı ebediyye ile alâkadâr olamayan birtakım fâidesiz ve lüzûmsuz şeylerle de pek çok kıymetdâr vakitler zâyi' etmiş olduğumu anladım. Bu kadar zaman bir azm-i kat'î ile icrâ eylediğim tedrîsâttan maksadım ne olduğunu düşününce bu bâbda sarfettiğim mesâînin ind-i İlâhîde garaz u ivazdan âzâde görülemeyeceğini bütün gayretimi şân u şeref-i şahsî kazanmak uğrunda sarfetmiş olduğumu anladım.

Servetimi fukârâya tevzî' ederek Bağdâd'ı terk ve Suriye'ye çekildim. Suriye'de iki sene bir hayât-ı münzeviyâne geçirdim. Rûhumla inledim. İhtirâsât-ı nefsâniyyemle harb ettim, nefs-i emmâremle didiştim. Kalbimin tasfiyesine çalıştım. Âhiret hazırlığına başladım……"

Hazret-i imâm i'tirâfât-ı ânifesiyle, nefs-i emmârenin taht-ı hükmünde icrâ edilen ef'âlden; hakîkat-perest bir mü'minin duyduğu nedâmet ü ıztırâbât-ı kalbiyyenin pek parlak bir tablosunu tersîm ediyor.

Hırs-ı şöhret ü şânın, hakîkī bir mü'minin a'mâk-ı rûhunda bilâhare tevlîd edebileceği azâb-ı vicdânî ne kadar elîm oluyormuş!,. Bunun derecesini anlamak için Gazzâlî gibi metîn bir hakîmin âlâyiş-i hayâttan ilelebed nefret etmesi keyfiyyetini derin düşünmelidir!..... –mâ-ba'di var–

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

[300] ARTIK YETİŞİR!

Ahvâl-i Hâzıra Münâsebetiyle

–1–
Bu keşâkeş ne içindir ne bu fart-ı galeyân?
Buna râzî mı olur Hazret-i Rabb-i Mennân?
Vatanın sînesi mecrûh, mekîni hayrân
Kalb-i millet kanıyor, ağlıyor ehl-i vicdân
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–2–
Çeşm-i ibretle bugün bakmalıyız İran'a
Hûn-rîzân-ı yetîmân ile hem nisvâna
Gerçi pazarda yatan zümre-i mazlûmâna
Bakmalı zulümle galtîde olan sıbyâna[1]
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–3–
Ben emînim ki olur rûh-ı Resûl-i zî-şân
İşbu hâlât ile me'yûs ü mükedder, nâlân
Çünkü feryâd ediyor hüznile ehl-i îmân
Girye-bâr-ı esef olmakta demâdem insan
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–4–
Bu mudur meşveretin de'b ü şurûtu ayâ?
Hakk-ı milliyyet ü devlet ola mahv ü ifnâ
Meclisin nâmı ise dilde azîm ü bâlâ
Milletin başına püsküllü belâdır hâlâ
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–5–
Dâhilî gâilemiz mühlike-i uzmâdır
Sanki nâmûs-ı vatan, cümle-i bî-ma'nâdır
Fitne-i nâime râyetkeş-i istîlâdır
Kâfil-i hall-i umûr, tâbi'-i istiğnâdır
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–6–
Gâye-i hizmetiniz tefrika-i millet mi?
Böyle ta'vîk-ı himem, şîme-i ulviyyet mi?
Yoksa bu tarz-ı siyâset, sebeb-i hikmet mi?
Milletin şimdi nasîbi acaba zillet mi?
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–7–
Hüccet-i kātıadır resm-i vifâk u tevhîd
İhtilâf etme de buhrân ü nifâkı tevlîd
Yok mudur bünye-i milliyyeti ıslâha ümîd
Rûh-ı mahmûmî-i devlet, buluyor şekl-i cedîd
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–8–
Gerçi zâhir görünür cümlede bir hüsn-i emel
Milletin fâtiha-i şöhreti mahkûm-ı halel
Hâricî mesleğimiz câlib-i endûh ü zelel
Geçen eyyâmın ise bir günü bir ömre bedel
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–9–
Memleket, fetret ile olmada zulmet-âbâd
Gâhi dillerde gezer dâhiye-i istibdâd
Ne revâ olsa vatan böylece lebrîz-i fesâd
Sû-be-sû yükseliyor bank-i hazîn-i imdâd
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–10–
Cism-i zâr-ı vatanı çiğnemede a'dâmız
Kime arz eyleyelim söyleyiniz da'vâmız?
Yok mudur gûş-ı kabûle alacak şekvâmız?
Allah Allah bu ne hâlet? Ne bu istiğnâmız?
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–11–
Kalmadı zerre umûmun size hüsn-i nazarı
Münselib oldu tefekkürle huzûr u hazarı
Ba'dezâ kalmadı millette refâhet eseri
Gelin! Ağlatmayalım rûh-ı Şefîu'l-beşer'i
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

–12–
Bakıyor hâlimize âlem-i İslâmiyyet
Onların matlabıdır şevket-i Osmâniyyet
Sardı etrâfı fakat hâle-i me'yûsiyyet
Düşman-ı din ise müstağrak-ı mesrûriyyet
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

[1] Metinde (صيانه) şeklinde yazılmıştır.

–13–

Olmada şimdi vatan matmah-ı enzâr-ı adû
Âkıbet-bîn olana levha-i ibrettir bu
İstiyor mahvımızı düşman-ı din ü bedhû
Bu tecâhül, bu teallül, ne bu gaflet yâhû!
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

[301] –14–

Hıfz-ı nâmûs-ı vatan, nerde bu hiss-i ahsen
Bu tehassüsle mükellef, beşeriyyet zâten
Bu[1] vekâlet sıfat-ı fâhiresi sizde iken
El-emân-hân oluyor ye'sile ebnâ-yı vatan
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir??

Edirne Maârif Kâtibi Eskizağralı **Osman Nûri**

MEV'İZA

Bursa'da Câmi'-i Kebîr'de

Azîz ve muhterem kardeşlerim! Başlangıcı âyet ve hadîs ola[n] bir sözün gerek söyleyene, gerek dinleyene fâide-bahş olacağını geçende arzetmiş idim. Bunun için bir âyetle sözüme başlıyorum:

استعيذ بالله «اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ»[2]

Maksadım "Müslümanlık, Hıristiyanlık" nâmıyla mev'iza kılıklı dînî ahlâkî bir hakîkat arzetmektir. Dîn-i mübîn-i Muhammedî'nin 'âlî olan sânını, meziyetini, kudsiyetini ihvânımıza şerh etmek, geniş cadde gibi dînden ayrılıp, şimdiki dûçâr olduğumuz meskenetin, ahvâl-i müessifenin, hastalığın sebeblerini göstermek; müslümanların ma'rûz kaldıkları bu felâketten kurtulmak için ticâret, saâdet yollarını beyân etmek istiyorum.

Müslümanların terakkī etmeleri dînlerinin ahkâmına inkıyâd etmekle olduğu gibi; tedennîleri de ahkâm-ı dîne mürâât etmediklerinden ileri gelir. İslâmlar dinlerine ne kadar kavî sarılırlarsa o nisbette terakkī ederler. Bu husûsda ne kadar za'fiyet ve kayıdsızlık gösterirlerse o nisbette tedennî ederler. Müslümanlık dünya ve âhiret bahtiyârlığını te'mîn eder.

Her şeyin hakîkati zıddı ile ma'lûm olduğundan Hıristiyanlık'dan dahi bahsedeceğim. Fakat Hıristiyanlık'da terakkıyât-ı fenniyye derece-i kemâle vâsıl olmuştur. Dînimizi anlatmak için yapacağım tenkîdât onların din nâmına kabûl ettikleri şeylere râci'dir, yoksa fenlerine değil.

Biz diyoruz ki: Müslümanların terakkī etmeleri dînlerine ahkâmına inkıyâd etmekle olur. Hıristiyanlar yani Avrupalılar ise diyorar ki: Bu söz saçmadır. Zîrâ: Müslümanların bu da'vâlarından kâzib olduklarını fen tecrübe ile isbât ediyor. Fennin kabûl ettiği şeye sarılmadıkca, dînin emrettiği şeyi bırakmadıkca terakkī mümkün olamaz. Terakkī edemeyen bir millet ise dağılmaya, mahvolup gitmeye mahkûmdur. Avrupa'da dîn, dînin kavâid-i ahlâkıyye[si] demektir. Kavâid-i ahlâkıyye medeniyyet hâlinde yaşamak isteyen bir memleketi idâre edemez. Zîrâ: Ahlâk dahi insana te[n]hâ yerlerde tek bir hânede oturmayı emreder. Hiç dünya işlerine karışmamasını tavsiye eder. Halbuki fence, insanlar maîşetlerini birbirinin yardımıyla te'mîn edeceğinden birarada ictimâ' etmeye, toplanıp oturmaya muhtâcdırlar. Avrupa dîne ahlâk demek istiyor. Medeniyet dîni bozar, diyor. Ama ef'âli, da'vâ ettikleri medeniyete muhâlif. Hattâ insaniyyete mugâyir derecelere kadar medeniyeti vardırsalar yine[!][3] iyi dinlemelidir. Onlar diyorlar ki: Ahvâl-i ictimâiyyenin gâyetle sâdeliği bir zamanda insan kanâatkâr olup sâde bir halde yaşamaya katlanırdı. Yani medeniyet terakkī etmediği zamanda âdî ve cüz'î şeye insan kanâat ederek yaşardı. Medeniyet yükseldikce ahvâl-i maîşet dahi o nisbetle çoğalmaya başladı. Yani fantazya çoğaldıkca masraf ve ihtiyâc da o kadar çoğalmaya başladı. Rahat ve serbest, kolay kolay geçinmek için türlü türlü san'atlar, ticâretler, şirketler, hünerler, zirâatler gibi geçinme yollar[ı] çoğaldılmak lâzımdır. Bu ise insanlardan her türlü kabîleler, anâsırlar bir beldede mecbûrî ikâmet etmekle olur. din ise, "Avrupa i'tikādınca" menfaati celb mazarratı def' ve âsâyiş ve hukūk-ı umûmiyyeyi te'mîn edemez.

Çünkü din taşıyanların kānûnları da dînî olduğundan o gibi kānûnlar hükûmeti milleti idâre edemez. Git git o hükûmet, o ahâlî za'îf olur. İnkırâza uğrarsa mahvolur gider. İşte Avrupa medeniyet-i hâzırasının ekseriyetle efkâr-ı fâsidesi bu merkezdedir. Hıristiyanlık'da din ile dünyanın ayrılması arzettiğim gibidir.

Şimdi de ma'rûz kaldığımız tedennînin sebeblerini ve çâresini ve onlara karşı dînimizin cevâbını arzedeyim: Dîn-i mübînimiz yüzlerce seneler şân u şevketini cihâna göstermiş iken, bir zamanlar müslümanlar ilim ve irfânlarıyla terakkıyât-ı maddiyye ve ma'neviyyeleriyle bütün Avrupa'ya parmak ısırtmış iken şimdi bulunduğumuz hâl-i esef-iştimâl acaba nedendir? Bu inkırâzımızın esbâb[ı] ikiye müncer olur. Gerçi başka sebebler varsa da onlar bu iki sebebin teferruâtındandır.

Birincisi, dînî hakkıyla, tamâmıya bütün efrâd-ı müslimîne anlatmak ve dînini kemâliyle bilen müslümanın bu dünyada mes'ûd yaşayacağını kendisine öğretmek ulemânın borcu iken birçok sebebe binâen evvelâ mensûbîn-i ilmiyyenin azalması, sâniyen meydanda kalanları da bu ümmeti irşâd etmemesidir. Mâdemki ulemâda teyakkuz u intibâh yoktur, bunları vazîfelerine da'vet husûsunda ihtârâtta bulunmak ümmete düşen bir vazîfedir. Vehle-i ûlâda bu söz tuhaf görünür fakat böyledir. Zîrâ şer'-i şerîf böyle emrediyor. Gerçi ulemâ tarîk-ı irşâdda tekâsül gösterdikleri için mes'ûl olacaklar lâkin onlardan bu tekâsülü kaldırıp, irşâda tergīb etmeyenler de mes'ûldürler.

[1] Metinde (بر) şeklinde yazılmıştır.
[2] Âl-i İmrân, 3/19.
[3] Metinde (وار ديرسالرينى) şeklinde yazılmıştır.

Çünkü hükûmetten, ulemâdan haklarını istemeye şer'-i şerîf efrâd-ı ümmete bir salâhiyet vermiştir. Haklarını taleb etmeyenler de mes'ûldürler. Zîrâ: Millete ulemâ, ulemâya millet lâzımdır. Bu derdin dermânı irşâd yahud taleb-i irşâddır.

[302] İnkırâzımızın ikinci sebebi: Terakkī ve teâlî etmek emeliyle ve intişâr-ı maârif fikriyle her şeyleri ve hep işleri Avrupa kitablarında arayan birtakım kimseler dînini de Avrupa kitablarında arıyorlar. Avrupa kitablarında ise dîn, medeniyete muhâlifdir ve terakkīye mâni'dir gibi bâtıl sözleri de görüyorlar. Yazık kör körüne bu sözü hakîkat bildiklerinden, dinsiz oluyorlar. Henüz i'tikādını tashîh etmeyen gençlerimiz de –çünkü mekâtib-i ibtidâiyyemizde mufassal ilm-i hâl ta'lîm olunmuyor– zu'mlarınca o hezeyânları; o herzeleri doğru söz belliyorlar. Namaz, oruç ve sâir evâmir-i dîne inkıyâd eden bazı zevâta nazar-ı hakāretle bakıyorlar. Avrupa'nın her şeylerine ayn-ı hakîkat diyorlar. Hattâ her kemâlât-ı ilmiyye Avrupa'dan doğmuş ve doğmaktadır, i'tikādında bulunurlar.

Sözümü bir misâl ile isbât edeyim. Görüştüğüm ve hüsn-i zan ettiğim bir efendi ile hasbihâl esnâsında bil-münâsebe bana dedi ki:.. Demek isterim ki Avrupa kitablarının umûm mündericâtını doğrudur, i'tikādı ile tercüme eden bazı dinsizler, maârifin neşrine, milletin uyanmasına, memleketin terakkīsine hizmet edeyim derken Müslümanlığa büyük bir hıyânet etmiş olurlar. Kaş yaparken göz çıkarıyorlar. Hem helâk oluyorlar hem başkalarını da helâk ediyorlar. Hem dâll hem de mudil oluyorlar.

Bu gibi neşriyât-ı fâside ve semmiyât-ı kātilenin tab' u neşrini hükûmet men' etmekle bu derd kābil-i tedâvî olabilir. Biz Avrupa'nın sanâyiine muhtâcız yoksa Avrupa'yı her sözde tasdîka, her şeyde taklîde mecbûr değiliz. Onların bazı sözlerini kabûl ediyoruz. Meselâ: İnsan ormanda, dağda tek bir hânede yaşayamaz. Biraraya gelmek, ictimâ' etmek, şirketler yapmak, maksad bir olmak şartıyla hakîkati bulmak için müsâdeme-i efkâr etmek maîşet için behemehâl lâzımdır diyorlar. Onlarca buna din mâni'dir. Yani onların dînince, mezhebince, bu yasaktır. Çünkü din insanı uzlete, inzivâya, sükûta da'vet eder. Bu halde dinsizlik onlarca bir moda hükmüne giriyor. Zîrâ: din onlarca hukūk-ı umûmiyyeyi te'mîn edemez.

Biz diyoruz ki evet insanlar müctemi' bir halde hattâ ittifâk, ittihâd üzere yaşamalarını zâten bizim dînimiz emrediyor. [1](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا) Yani habl-i metîn-i İlâhîye sarılınız, dînen tefrika etmeyiniz gāye-i emeliniz bir olmak üzere ittihâd ediniz. İttihâd Cenâb-ı Hakk'ın bizden istediği şeylerin en mühimleridir. Zîrâ tecrübe ile sâbit ve güneş gibi ayândır ki kuvvet, haksız olsa bile haklı ve doğru olanlara galebe eder, çok muâhedeleri aksine bozar, zevâle yakīn olanları vikāye ve idâme edebilir. Kuvvet daima yükselir, hândân, mes'ûd yaşar.

Kuvvet bahtiyârdır, hakkını kimseye kaptırmaz. Kuvvet sâyesindedir ki Avrupalılar on paralık bir ziyân için bin lira sarfederek ziyânkârlarına bir ders-i ibret verirler. Kuvvet ekseriyetle tahsîl edilir. Ekseriyeti kazanmak ise ikisi maddî birisi ma'nevî olmak üzere ancak üç sebeble mümkündür. Nerede olursa olsun ekseriyeti kazanmak ve idâme etmek için maddî olan birinci sebebi şöyle tasvîr edebilirim:

Milletin terakkīsi için kendisine rehber olacak zevâtın diyânetiyle beraber âdil olmaları elzemdir. Adâletli bir hükümdâr, bir cem'iyyet pâydârdır, kal'a gibidir, zevâli yoktur. Zulmü adâletine gālib olanlar muvakkattir. Târîhlerde çirkin sahîfeleri işgāl eder. Mâtem günleri andırmakla halkın la'netine boğulur.

Sonra rüesânın yekdiğerine karşı sâdık, emîn, samîmî, ciddiyetli kardeş olmaları lâzımdır.

Zîrâ Cenâb-ı Hak [2](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) buyuruyor. Mü'minler dünyada kardeş oldukları gibi bir maksad-ı 'âlî üzere dahi ittihâd eden hey'et bir cesed gibidir. Nasıl ki insan vücûdunun her bir a'zâsını korur, hey'et dahi ihvânını kavlen, fi'len, mümkün olduğu derece mâlen, vicdânen muhâfaza etmek lâzımdır.

Kezâlik rüesânın müdebbir ve fa'âl ve ehil olmaları da pek mühim derecede elzemdir. Çünkü deruhde edilen maksad bir vazîfedir.

Cenâb-ı Hak [3](إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ...) buyurur. Emânet olan hizmet-i vazîfeyi o vazîfeye nâ-ehil olduğu halde taahhüd edenlerin vay hâline!

Rüesânın şecâatle beraber hüsn-i niyyeti dahi pek lâzımdır. Çünkü kayıdsız ve cebîn ve hulûsu olmayan me'yûslar tıbkı münferid ve müteferrik yaşamayı isteyene câhil millet gibi muhakkak ölmeye mahkûmdur.

İşte evsâf-ı mezkûreyi hangi hey'et ihrâz ederse ekseriyyet ve kuvvetini muhâfaza ederek be-kâm olur. Güzel güzel esâslara muvaffak olur. Nâmını tebcîl eder.

Kuvveti gāib etmemek için maddî olan ikinci sebeb: Bir fikir, bir maksad etrâfında toplananların, sebâtı, azm-i kavîsi lâzımdır.

Her ne kadar dört sene bir icrâât bir fa'âliyyet görülmedi denilir ve bir cihetten haklı ise de kuvve-i teşrîiyye ve icrâiyye ve hey'et-i ictimâiyyeler dahi ma'zûrdur. Çünkü bunlar hâricî ve dâhilî kaç defalar nice türlü ihtilâflara, irtica'lara, ihtilâllere ma'rûz kaldıklarını müşâhede ettik ve etmekteyiz. Hücûm eden kaygulardan vakit bulunmuyor. Bu gibi ahvâl her inkılâbın evvelinde olmuş şeylerdir. Daha biz inkılâbdan kurtulamadık. Bir binâyı kemâliyle yapmak uzun zamana muhtâcdır. Yıkmak kolaydır. Bu bedîhîdir. Tecrübe ile müsbettir. İstibdâd-ı menhûsun yıktığı binâları yeniden yapmak istiyoruz. Bu kolay bir şey değildir. Bu gibi sâde düşünceler bizi azmimizden me'yûs etmesin. Bir fidan yerinde bırakılsa kök salar, yemiş verir. Birkaç defa yeri değişilse kurur. Kurumasa bile büyümez, kendisinden kimse istifâde edemez.

Cenâb-ı Hak [4](وَأَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ) buyuruyor.

[1] Âl-i İmrân, 3/103.

[2] Hucurât, 49/10.

[3] Nisâ, 4/58.

[4] Enfâl, 8/46.

[303] Yani Cenâb-ı Hakk'a ve Resûlüne itâat ediniz. Münâzaa etmeyiniz ki perîşân olup her biriniz bir köşede kalırsanız sonra yalnız hak edemem diye hayra teşebbüs edemezsiniz. Korkak olursunuz. İttifâk, ittihâd ediniz. Zîrâ: İttihâd bir kuvvettir ki rûzgâra benzer rûzgâr pek ufak deliklerden girer. Dilediği gibi hareket eder. İstediği şeye muvaffak olur. İttihâddaki kuvvet de rûzgâr gibidir. Her maksada nâil olabilir. Tefrikanın mahviyyetten başka hiçbir eseri olmadığı herkesçe müsellemdir. Îsâ (as) İncîl'i Kudüs-i Şerîf'de neşr-ettiği için Hıristiyanlar Kudüs-i Şerîf'e asıl Hıristiyan vatanı demek istiyorlar ve bunu İslâmlardan almak istiyorlar.

Târîhlerde görülür ki bu maksad-ı fâsidlerine nâil olmak için papaların teşvîkāt ve tesvîlâtı üzere İslâmlara kaç defalar bil-ittihâd hücûm ettiler. Muvaffak olamadıkları için ye's getirmediler. Sekiz yüz seneden beri uğraşıyorlar.

Ekseriyet ve kuvveti muhâfaza için sebeb-i ma'nevî: Dîni bilmek ve ahkâmını icrâ etmek elzemdir. Çünkü her insanın şahsına âid vazîfesini ve insanların vezâif-i ictimâiyyesine âid kānûnları gösterir. Umûm hakāıkı câmi' olan *Kur'ân* bize ta'lîm ettiği dînin şevketini ve herşeyde sühûlet gösterdiğini anlatalım. Herkesi müsâvât üzere servet sâhibi etmek ve herkesi mes'ûdâne müsâvât üzere yaşatmak emeliyle Avrupalılar çâre-i tarîk ararken ne kadar suûbete uğradıklarını ve dînimizin bu husûsda gösterdiği sühûleti anlayalım ona göre bazı şeylerde onları taklîd edelim ve bazı şeylerde taklîdi terkedelim.

Avrupa'da halli müşkil olan bir "amele mes'elesi" vardır ki her bir müsâvât üzere ma'mûr olmanın ve herkes ale's-seviyye zengin olmanın esbâbını arıyorlar. Eğer herkesde istirâhat müsâvî olmazsa büyük küçüğe musallat olması ve kavînin zaîfi ezmesi gibi hâller zuhûr eder. Bu ise hem adâleti hem de medeniyeti pâymâl eder. Herkesin servetini müsâvî kılmak için birbirine muhâlif pekçok siyâsî fırkalar zuhûr etmiştir. Bunlardan birisi İştirâkiyyûn (Sosyalist) mezhebidir. Bunların re'yine göre fukarânın zarûreti zenginler ellerindeki sermâyeye müstakil mutasarrıf olmalarındandır. Halbuki bu sermâye amelenin sa'yinden toplanmıştır. Binâenaleyh sermâyenin bir kişiye tahsîsi câiz olamayıp umûma taksîmi lâzımdır. Onlar bu da'vâyı muvâfık-ı hak görerek kendilerine mezheb edinmişler. Bu mezhebi bütün ameleye kabûl ettirmeye çalışıyolar. Arzuları bu sûretle ekseriyet-i ahâlîyi kazanıp a'zâsı kâffeten bu mezhebe mensûb efrâddan mürekkeb yeniden bir hükûmet te'sîs etmektir. Sonra umûm efrâd-ı beşeri bahtiyâr etmek ağniyânın servetini alıp efrâd-ı halk beyninde müsâvât üzere taksîm ettikten sonra hükûmet vâsıtasıyla hem işleri hem de işlerden hâsıl olan kazancı ale's-seviyye umûma taksîm eylemektir. Sosyalist fırkası ekseriyeti teşkîl etmek için efrâddan îcâb edenlere para verirler. Şâyed birisi hasta olursa bir hey'etle istifsâr-ı hâtır ederler. Âilesini idâre edebilecek kadar tahsîsât verirler. Vefât ederse bilumûm efrâd-ı cem'iyyet cenâzesini teşyî' ederler. Gelmeyenlerden cezâ-yı nakdî alırlar. Fırkaya dâhil olmayan kimseler de cenâzeye olan i'tibârı görünce bu ne büyük şerefdir diyerek mecbûrî fırkaya dehâlet ederler. Sosyalistlere göre herkesin mes'ûd olması için çâre-i hasene budur.

Fırak-ı muhtelifeden birisi de Anarşist fırkasıdır. Bu fırka da Sosyalist fırkası gibi ağniyânın kazancını herkese seyyânen taksîm etmektir. Fakat maksadlarına Sosyalistler gibi mezheblerini neşr u ta'mîm ile değil belki fesâd u ihtilâl ile yakarak, yıkarak vâsıl olmak istiyorlar. Şimdiki hükûmetleri bombalarla zîr ü zeber etmek istiyorlar.

Bu iki fırkayı misâl olmak üzere söyledim. Avrupa'da en büyük fırka Sosyalist fırkasıdır ki arzettiğim gibi maksadı hükûmât-ı hâzırayı yıkıp yerine kendi mezhebleri dâiresinde bir hükûmet te'sîs etmektir.

Hülâsa: Avrupa fırkalarından herbiri diğeriyle müsâdeme ediyor, tarîk-ı saâdeti kolaylaştıralım derken daha zorlatıyorlar.

Dîn-i İslâm, fırak-ı muhtelifenin düşündüklerini daha evvel düşünüp her bir akl-ı selîmin kabûl edebileceği bir sûreti meydana koymuştur. Hükemâ-yı asrın maksadları arasındaki tenâkuzu kaldırmıştır. Beşerin her matlabına güzel bir netîce beyân etmekle meziyyetini, kudsiyyetini kazanmıştır. İzâh edeceğim ki hükemâ-yı asır ile Müslümanlık'dan hangisinin te'sîs ettiği yol, saâdet-i beşeriyyeye daha kolay ve kestirme olduğu anlaşılsın ona göre uyanalım.

Sosyalist fırkası halkın umûmu zengin ve zenginlerin umûmunu amele yapmak istiyor. Halbuki bu bir nâr-ı fitnedir. Çünkü âlim ile câhilin, çalışkan ile tenbelin müsâvî olması lâzım gelir. Bu da ahâlîye gevşeklik uyuşukluk getirir. İntizâm-ı âlemin muattal olması lâzım gelir. Cenâb-ı Hak buna râzî değildir. Bunlara karşı Dîn-i İslâm'ın gösterdiği yol insanların muhtâcîn kısmından dahi fakr u zarûreti kaldırıyor. [1](وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى) Çalışkan ile tenbel müsâvî olamaz. (هر بهشتی که در جهان خداست – دوزخی کرده اند بر کزرش) Mühürcüler mengenede törpüleyip çelik kalemle oymadıkça o mühür nâm veremez. [2](هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ) İlim ü irfânı olanlar muhterem ve ashâb-ı hüner muazzez ü mükerremdir. Ma'rifetsiz, hünersizler bedbahttır, hordur. Birbirine muhâlif iki gürûh saâdette müsâvî olamaz.

Gerek ticâretten gerek zirâatten gerek îrâddan ağniyânın kazandığı servet ağniyânın hakkıdır. Başka kimse ortak olamaz. Fakat dînimiz düşkün, aceze gürûhunu dahi iâşe etmek yolunu düşünmüştür. [3](خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا) Ağniyâ-i müslimînin senéden seneye ticâret mallarının kırkta birini alıp zuafâ-yı müslimîne ver ki, **[304]** bununla hem servet-i ağniyâ bereketlenir, hem de ağniyâ sehâvetini ibrâz etmekle azâbdan necât bulup saâdete vâsıl olur. Çünkü şefkatini ibrâz etti kulûb-ı zuafâyı mesrûr etti. Hakîkī bir insan en mesrûr bir dakîkasında bile başkalarına elemlerine de iştirâk eder. Huzûr-ı Resûl'e (as) bir Arab gelip Hakkullâh'dan istedi. Resûlullâh (as) [4](اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ) âyetini okudu. Bu sınıflara dâhil olan aceze ağniyânın servetindeki Hakkullâh ile iâşe edilir.

---

[1] Necm, 53/39.
[2] Zümer, 39/9.
[3] Tevbe, 9/103.
[4] Tevbe, 9/60.

(فِى سَبِيلِ اللّٰهِ)[1] Cihâda dahi zekât sarfolunur. Cihâddan maksad i'lâ-i kelimetullâhdır. Yani nûr-ı İslâmiyyet'in intişârı maksûd-ı İlâhîdir. Bu ise dalâlet-i adüvvi hidâyet-i İslâmiyyete sevk etmekle olur. Hidâyeti kabûlde taannüdle ısrâr eden a'dânın zulmeti imhâ edilir. Mümkün değilse şevket-i İslâmiyyet'i şerr-i adûdan muhâfaza etmek eşedd-i iltizâmla farzdır ki efrâd-ı İslâm azalmasın neşv ü nemâ bulsun. Bunun için (وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ)[2] buyurulmuştur. Yani a'dâ ile muhârebe için kuvvet verecek silâh ve harb âleti hazırlayınız zamana göre muhârebe levâzımâtını tedârik ediniz. Ahırlarda besli atlar hazırlayınız ki bunlarla düşmanı korkutup şerlerinden emîn olasınız. (يَا اَيُّهَا النَّبِىُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ)[3] Yâ Resûlüm cihâdın fezâilini mü'minîne beyân et. Onları cihâda tergîb et. Cihâdın fezâili hakkında birçok ehâdîs ve âyât vardır. Allah rızâsı için düşman karşısında durmak Ka'be-i Mükerreme'de Hacer-i Esved huzûrunda bin aydan hayırlı olan Leyle-i Kadr'i ihyâ etmeden hayırlıdır, hadîsi kâffîdir. (وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ)[4] Mâlen ve bedenen muhârebe ediniz. (اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ)[5] Sakının, şeytân-ı laînin tesvîlâtına aldanmayınız. Türlü türlü evhâm ilkā eder. Mâlınızı gözünüze az gösterir. Tebük Muhârebesi ortalık kesâd bir zamanda idi. Beytülmâl zarûret hâlinde idi. Resûlullâh Efendimiz ashâbı iâneye da'vet buyurdular. Hazret-i Osman (radiye) dokuz yüz elli deve ve elli beygir iâne verdiler. Abdurrahmân bin Avf hazretleri huzûr-ı Peygambere geldi. Yirmi bin mevcûd nakdim var yarısını âileme bıraktım, yarısını iâne ettim dedi. Ebû Ukayl hazretleri bu gece sabâha kadar su çektim dört okka hurma ücret aldım. Yarısını âileme bırakıp yarısını iâne ettim dedi. Her tarafdan iâne verildi. Kimisi mâlının kâffesini verdi kimisi de malından kūt-ı lâ-yemût mikdârı alıp üst tarafını verdi. Mâdem ki ağniyâmızın kese-i hamiyyeti kāsırdır, bâri cihâda sarfolunmak niyetiyle zekâtlarını donanma iânesine verseler hem farzı îfâ hem de vatana büyük bir hizmet etmiş olacaklar. Sözümü hülâsa edeyim. Müslümanlık üç şeyden ibârettir: İ'tikād, amel, ahlâk. Bu üç şeyle hem ittihâd hem de teâlî hâsıl olabilir.

Bursa Câmi'-i Kebîr dersiâmlarından

Mehmed Hayâlî

* * *

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Belh'e vürûdumda oradaki asker bana itâat etti. Ahâlîsini te'mîn ve tatmîn için Nâib Gulâm Ahmed'i Tahtapul'a gönderdim, iki gün sonra da kendim gidip, oradaki askere iltifâtlar eyledim ve:

– Hepinizden hoşnûd ve râzîyım, dedim.

Bazı tanzîmât-ı askeriyyeyi müteâkıb Ali Asker Hân'ı Tophâne Cenerallığı'ne, Nusayr Hân'ı da Piyâde Kumandanlığı'na ta'yîn ettim. Esnâ-yı seferde refâkatimde bulunan sâir zevâta de rütbeler, mansıblar vermek sûretiyle kadirşinaslık gösterdim.

Ondan sonra kalkıp Taşkurgan'a kadar gittim. Serdâr Muhammed Fetih Hân altı tabur nizâmiye piyâdesiyle orada idi. Bense vilâyeti tamâmıyla bunların dest-i tasarrufundan kurtarmak istiyordum. Kimsenin muhâlefetine uğramaksızın Taşkurgan'a geldim, iki gün tevakkuf ederek Heybek'e[!] gittim. Kal'a-i Guri'de[!] bulunan Fetih Muhammed Hân ile Şihâbüddin benim gelişim üzerine Kûh-ı Hindikuş tarîkıyla Kâbil'e kaçtı. Fakat yolda Hızâre tâifesinden Şeyh Ali'ye soyuldu.

Bu esnâda Mîr Atalık vefât ederek oğlu Sultân Murâd Katagan hâkimi ve emîri olmuştu. Müşârun-ileyh, benim itâatimi kabûl eyleyerek 500 at 200 deve 2000 koyun 4000 çuval zahîre 40000 rupiye ve eşyâ-yı sâire ile hediyeler yolladı. Ben de pederinin vefâtından dolayı ızhâr-ı teessür ederek "Pederim, Katagan vilâyetini verdiği sırada Tâcik, Arab, Afâgine-i kadîme, Hızâre tâifelerini bit-tefrîk yalnız Katagan ahâlîsini size tevdî' eylemişti. Elân o tarzın muhâfazasını arzu eylerim" diye cevap yazdım. Sultân Murâd buna karşı "Emîr Şîr Ali Hân" da evvelâ böyle olmasını arzu etmiş, muahharan 100000 rupiyeden ibâret olan sâlyâneyi 300000 rupiyeye çıkarmış, fakat buna da kanâat eylemeyerek daha fazla mutâlebâta kalkışmıştı, meâlinde bir mektup gönderdi.

§

Bugünlerde amcam Muhammed A'zam Hân'ın Bedahşân'dan yolladığı bir mektubu aldım. "Feyzâbâd'dayım. Mîr Atalığın kızını almak ve ba'dez-zifâf tarafınıza gelmek istiyordum" diyordu.

Kış mevsimi yaklaşıyor, benim de Bamyan'a gitmem lâzım geliyordu. Yol levâzımı mükemmel olduğu gibi Emîr Şîr Ali Hân da Kâbil'de bulunmadığı için hemen Karaketel ve Badkek'den geçip Bâcgâh'a vâsıl, oradan da bilâ-mezâhim Bamyan'a dâhil oldum.

Hızâre umerâsına hil'atler giydirip asker için 2000 yük buğday ve arpa ile 100 yük yağ ve 3000 koyun hazırlamalarını tenbîh ettim. Bu erzâkın vürûduna kadar Bâcgâh'a gidip amcamı bekledim. **[305]** Bir ay sonra amcam geldi. Tekmîl askerle istikbâline çıktım. Yolda çektiği zahmetleri ve İngilizlerden gördüğü kayıdsızlıkları anlattı.

Emîr Dost Muhammed Hân ile İngilizler arasındaki muhâdenetin husûlüne kendi sebeb olduğu halde bu defa müşâhede ettiği kayıtsızlık fenâ halde cânını sıkmıştı. Hakîkaten Hind ihtilâlinin sonlarına doğru bütün Hindistan ahâlîsi İngilizlerle müttefik olmaması için ceddime ricâ eylemişlerdi. Eğer o vakit ahâlînin dediği tutulsa idi, Pençab'ın tekrar Afgânistan eline geçmesi muhtemeldi. Lâkin pederime nakz-ı ahd olunmaması hakkında ricâ etmiş ve: Hulf-i va'de bizi bed-nâm-ı enâm eyler demiştim.

İşte amcam, hizmet-i sâbıkası dolayısıyla İngilizlerden hürmet ve riâyet göreceğini umarak Hind'e gitmiş, fakat

---

[1] Bakara, 2/195.
[2] Enfâl, 8/60.
[3] Enfâl, 8/65.
[4] Zümer, 39/9.
[5] Bakara, 2/268.

me'mûlü gibi çıkmayınca kalkıp Bâcgâh'a gelmişti. Ben kendisinin sâlimen vürûduna ızhâr-ı meserretle

– Mazâ mâ mazâ şimdiki halde buradasınız ve pederim makāmındasınız diyerek teskîn ve tesliyesine çalıştım.

Ba'dehû Kâbil'deki rüesâ ile müzâkere ederek on gün sonra Gurbend tarîkıyla Kûhistan'a vâsıl olduk.

Evvelce de yazılmıştı ki Serdâr Muhammed Emîn Hân'ı Kandehâr'da katl ve birâderi Serdâr Muhammed Şerîf Hân'ı esîr etmişlerdi. Şimdi de yine Serdâr Muhammed Şerîf Hân'ı benimle harb eylemek üzere Tûtemdere mevkiine göndermişlerdi. Amcam, bir mektup yazıp göndermesi üzerine Serdâr Muhammed Şerîf Hân gelip, birâderiyle görüştü ve maiyyetindeki askeri terhîs ile Kâbil'e i'zâm eyledi. Bundan bil-istifâde Tûtemdere'ye girip Çâryekâr yolundan Saydâbâd'a gittim.

Bu sıralarda kış da fenâ halde bastırmış ve bir de bir arşın kadar kar yığılmıştı. Süvârîlerin muâvenetiyle kar üzerinden bir yol açtırıp develeri geçirttim ve karları çiğnettim. Bu sûretle piyâdenin geçmesi için yol peydâ oldu. Bu yoldan topları son derece zahmetle imrâr ettik ve nihâyet Turhal'a vâsıl olabildik. Yürüyüşümüz o kadar zahmetli oluyordu ki günde iki fersahdan ziyâde yol alamıyorduk.

Emîr Şîr Ali Hân, Hâce'de ikāmet ediyordu. Ben Turhal dağlarını muvâfık bulup askerimi tepelerine ta'biye eyledim. Bir müddet oralarda muntazır kaldılar. Lâkin düşman tarafından bir hareket görülmüyordu.

Birgün dûrbînle etrâfı gözden geçi[ri]yordum. Kâbil tarafından vukû' bulacak bir hücûma karşı tahaffuzda bulunulduğuna dâir bir emmâre göremeyince o geceyi müsterîhâne geçirdim. Ertesi günü Emîr Şîr Ali Hân'ın Kâbil'de bulunan mahdûmundan bir mektup geldi. Emîrzâde "Kırk gün kadar Kâbil'e taarruz etmediğiniz sûrette pederinizi mahbesden kurtaracağıma ve Türkistan vilâyetini uhdenize iâde ettireceğime dâir söz veririm" diyordu.

Ben bunu iki fikre binâen kabûl ettim. Evvelâ: Bu kadar fazla kar üzerinde harb eylemek fevkalâde müşkil olacaktı. Sâniyen: Emîrzâde va'dine vefâ ederse bahârda Belh'e mürâcaat eylerdik.

Bu esnâda Serdâr İbrahim Hân'ın maiyyeti erkânından Serdâr Muhammed Refîk Hân ile Ceneral Şeyh Mîr arasında ihtilâf u nizâ' zuhûr etti. Serdâr Refîk Hân, âkıl bir zât olup, Emîr Şîr Ali Hân'ın vüzerâsından bulunuyordu. Ceneral Şeyh Mîr'in ise kafadârları ise pek çok idi. Bu münâsebetle Refîk Hân mağlûb olarak havf-ı cân ile gece vakti Kâbil'e kaçmış orada da Tekâver'e gitmiş idi. Ben Çâryekâr'a vâsıl olunca gelip maiyyetime iltihâk eyledi ve Emîr Şîr Ali Hân'ın hükûmetindeki adem-i intizâmı söyledi.

Kırk günlük mütârekeye karâr verilmesi üzerine Kûhistan taraflarına çekildik. Amcam Kâbil'e yedi fersah mesâfede bulunan Çâryekâr'da kaldı.

§

Nevrûz gelip Emîr Şîr Ali Hânzâdenin mîâdı munkazî oldu. Îfâ-yı va'de müteallık bir hareket göremeyince Kâbil'e müteveccihen hareket ettik. Ve "Dûdest" Kal'ası'nın önüne geldik. Azîmüddîn Hân nâmında bir serdâr bin nefer redîf ile bize mümânaat için gönderilmişti. Fakat birkaç yaylım ateşinden sonra mevki'-i müdâfaayı bırakıp Kâbil'e kaçtı. Ben 1282 senesi bahârında Kâbil'e girip Serdâr Şîrîn Hân'ın hânesine misâfir oldum. Vüzerâ ve rüesâ amcamın itâatini kabûl etti. Serdâr İbrahim Hân Kâbil'in iç kal'asında mahsûr kalmıştı. Dokuz gün sonra Ceneral Şeyh Mîr vesâir ümerâ kal'anın kapısını açıp harem sarayında muhtefî bulunan Serdâr İbrahim Hân'ı çıkardılar. Emîr Şîr Ali Hân'ın oğlu da Kandehar cihetine doğru firâr eyledi.

Şu sûretle Kâbil'i kabza-i teshîre aldık. Altı hafta sonra Emîr Şîr Ali Hân'ın Kâbil'e gelmekte olduğunu işittik. Mukābele için askerin hazır bulunmasını emir verdim ve orduyu üçe ayırıp sülüsünü Kâbil'de bırakтım. Sülüsânı ile "Kûh-ı Sürh"e müteveccihen hareket ettim. –mâba'di var–

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

ARTIK AYIPTIR!

Meclis-i Meb'ûsân'ın şayân-ı teessüf nifâk u şikākını, meb'ûsların post kavgalarını, yurdsuz sokak çocukları gibi boğuşmalarını ta'yîb etmeyen –dost, düşman– artık hiç kimse kalmadı. Bu didişmenin cezâsı yalnız kendi nefislerine münhasır kalsa vasınlar boğaz boğaza gelsinler, birbirini yemekle hırslarını teskîn etsinler, demekle iktifâ ederiz. **[306]** Fakat bu fitnenin acısını bîçâre ma'sûm millet çekiyor. Beş on kişinin hırsı uğrunda koca bir millet-i İslâmiyye hattâ İslâmiyet dûçâr-ı itâb oluyor.

Yazık değil mi? "Deli arlanmaz, soyu arlanır" derler. Artık bu kadar nifâk u şikāk elverir. Bütün müslümanlar âleme rezîl olduk. Sarıklı meb'ûslar kınalar vursunlar, bir hıristiyan meb'ûsuna Dâru'l-hilâfe'de millet kürsüsünde müslümanları tahkîr ettirdiler. İslâmiyet'i, Halîfe'yi alaya aldırttılar, sonra da bunu alkışladılar… Yazıklar olsun ulemâlık şânına! Biz, fırkadan, ihtirâsât-ı siyâsiyyeden anlamayız, fakat İslâmiyet'le, Halîfe ile alay eden hıristiyanı alkışlayan müslüman kıyâfetli bir meb'ûsu bâ-husûs sarıklı ulemâdan bir zâtı fevkalâde şâyân-ı ta'yîb, müstahakk-ı takbîh görürüz. Eğer o dilleriyle İslâmiyet'i müdâfaa etmek isteyen sarıklı meb'ûslarda zerre kadar İslâm vicdânı varsa, emîn olmalıyız ki o onları ilelebed yakar, haybet ü hüsrân içinde mahv u kemnâm eder.

Azıcık gurûr u nahveti bırakarak "Neue Freie Presse"nin şu acı ihtârlarını okumalı ve biraz utanmalı:

"Bir memleketin ordusu düşmana karşı durduğu, hayatını devletin muhâfaza ve bekāsı uğruna acı mahrûmiyetler ve mütemâdî kahırlar içinde fedâ ettiği sırada siyâsî fırkalarının kör körüne hırs u gayzla yekdiğerine saldırması ve bir sadrazamı: Polonya'nın mukadderâtını hatırlayınız! diye bağırmaya mecbûr edecek kadar karışıklıklar husûle getirmesi gibi hâdisâta ihtimâl ki bir misâl daha bulmak gayr-i kābildir. Acaba bütün İslâm devletlerinin münâzaât ü ihtilâfât-ı dâhiliyye ile dûçâr-ı izmihlâl olması için zamanımızda

bir kānûn-ı bî-emân icrâ-yı hüküm mü ediyor? Burasını bilâhare gelecek müverrihler bileceklerdir. İran'da neler oldu? Evvelâ bir ihtilâl çıktı. Netîcede tâc ve taht mücâdeleleri ve nihâyet şimâlden cenûbdan düşmanın hücûmu ve bu kadîm devlet-i İslâmiyye istiklâlinin mahvı. Fas'de nasıl geçti? Atîk devlet-i şerîfiyyenin mahv u indirâsı mukaddemâtı, dâhilî kıyâmlar, ihtilâller, taht-ı saltanat için iki birâder arasında mücâdelât. Acaba bunlar Osmanlı ricâl-i hükûmeti için ihtârât-ı kâfiyye değil mi? Acaba o ricâl aynı esbâbdan aynı mukadderâtın tevellüd edeceğinden havf etmiyorlar mı? Biz [silik] Trablusgarb'da bütün Avrupalılar için parlak bir numûne-i imtisâl olarak bir muhabbet-i vataniyye görüyoruz. Orada Osmanlı askerlerinin gece gündüz düşmanlarını huzûrdan mahrûm ettiklerini vatan uğruna kanlarını akıttıklarını müşâhede eyliyoruz. Sonra İstanbul'da devlet ve hükûmet hissiyâtı damarlarının daha kuvvetle atması lâzım gelen bir yerde hıyel ve desâis-i dâimeden, mansıb, makām ve nüfûz mücâdelât-ı bî-nihâyesineden başka bir şey yok. Bu pek garîb bir tezâddır."

Trablus'da mücâhidîn-i İslâmiyyeden bir mülâzim tarafından İzmir'de bir zâta vürûd eden ve *Âhenk* refîkımızda münderic bulunan acıklı bir mektubun şu parçalarına da bir göz gezdirmeli de "Biz ne yapıyoruz?" diye ihtirâsât-ı siyâsiyye ile sersemleşen aklımızı başımıza biraz toplamalıyız!

"Biz, burada din ve vatanın aşk-ı sâfıyla mahrûr u mahmûl çarpışırken, ne kadar tatlı bir i'tikād-ı dîndârânenin zevk-i tesliyet-bahşıyla taltîf edilirken Meclis-i Meb'ûsân'ımızın hâl ü harekâtındaki âdîlik bizi pek me'yûs ve muazzeb ediyor. Her türlü ağrâz-ı sefîleden muarrâ bir kanâat-ı selîme ile koşup gelen İslâm kardeşlerimizin baş başa hakîkaten fedâ-yı cân ederek, düşmanın harekâtına savlet ve hücûm göstererek muhabbet-i dîniyye ve vataniyyeyi hakkıyla îfâya azmettik. Bu milletin güzel ve mübârek ülkesinde düşman askerleri gezerken bir kısım kesânın hâlâ münâfesât ve münâzaât-ı bîhûde ile sükûnet-i memleketi ihlâl etmesi insanı dîvâne ediyor. Onun nâm u şân-ı mübâreki için –bilâmenfaat– ibzâl-i nakdîne-i cân ettiğimiz halde o milletin ekâbir ü a'yânının hiç müteessir olmayarak icrâ-yı şahsiyyât etmeleri bize de ye's veriyor. Biz bu kum çöllerinde düşmanla yine bu millet nâmına Trablus'u müdâfaa ve muhâfazaya gayret ederken bu zevât-ı kirâm! Acaba vatanın diğer aksâmını düşmanlara mı vermek istiyorlar?"

Âsâ[r-ı] Münteşire:

YENİ FİKİR

Yeni Fikir fazl [u] meziyeti kāri'lerimizce ma'lûm olan Edhem Nejad Bey'in himmetiyle Manastır'da intişâra başladı. Memleketimizin terakkīsi.. Tabîî iyi bir terbiye ile iktisâdiyâtımızın bâ-husûs zirâatimizin yeni bir tarzda ilerlemesine mütevakkıfdır. *Yeni Fikir* hayatta bütün yeniliklere nâil olmak isteyenlere mükemmel, hür, şen, şâtır "Kendi kendine sâhib" bir terbiye-i umûmiyye vermek ve onları dünyada esâret olmayan mesleklere sevketmek istiyor.

Yeni Fikir ibtidâî, rüşdî, bütün muallimlerin de bir mecmuasıdır. Muallimlerin çocuklarına verecekleri hakīkī terbiye ve ders için de kendilerine bir rehberdir. Âile terbiyesi, mektep terbiyesi, bunlardan; ve bizim sevmemiz lâzım gelen fünûndan, bâ-husûs hürriyet-i hakīkıyye mesleği olan zirâat ve ticâretten bahsedecektir. Gazete her nüshasına mükâfâtlı müsâbakalar da koyuyor.

Otuz altı sahîfe, resimli, temiz matbû', 50 para. Senelik abonesi 13 kuruş. Bâbıâlî'de meziyet-i iktisâdiyye tevzî' ediyor. İdâresi Manastır.

(Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i
İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet
Sandığı Civârında
Şengül Yokuşu'nda
22 Numara

Mesleğimize muvâfık
âsâr-ı ciddiyye
ma'al-memnûniyye
kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr
iâde olunmaz

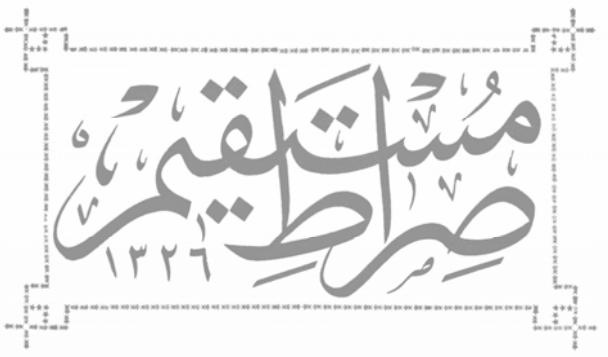

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî
20 kuruş fazla alınır.

18 Ocak 1912 28 Muharremüşşerîfe 1330 Perşembe 5 Kânûnisânî 1327 **Yedinci Cild - Aded: 176**

İ'DÂD-I KUVVET VE İBÂDÂT-I MÂLİYYE

–mâba'd–

Sadaka-i fıtr:

صدقهء فطر: والغنى الذى هو شرط لوجوب صدقة الفطر ان يملك نصابًا اومالاً قيمته نصاب فاضلاً عن مسكنه واثاثه وثياب بدنه وفرسه وسلاحه.

Kādîhân –Hindiye, cild 1, s. 227

Udhiye yani kurban:

فاغنى فى الاضحية ما هو الغنى فى صدقة الفطر وقد ذكرنا.

Tercümesi: Kurbanın şerâit-i vücûbu aynıyla sadaka-i fıtrın vücûbudur. Biz bunu zikrettik. Tekrarına hâcet yok.

Kādîhân–Hindiye, cild 3. s. 344

İşte görülüyor ki mala tealluk eden evâmir-i celîle-i Kur'âniyye mü'minin –âilesi efrâdıyla beraber– saâdet-i hayâtı nâmına birtakım kuyûd ve şerâite tâbi'. Bu şartları tamâmıyla isticmâ' etmemiş olan hiçbir mü'min evâmir-i müşârun-ileyhânın îfâsıyla me'mûr ve mükellef olmaz. İnsanın hayâtı –kendine– her şeyden azîz ve kıymetdârdır. Kendi ihtiyâcât-ı hayâtiyyesi sırtına yüklenmiş, belini bükmüş, iki katlı kanbura çevirmiş dururken kudret-i müyessere ve ta'bîr-i diğerle istitâatle mukayyed ve meşrût olan evâmir-i dîniyye ona nasıl teveccüh edebilir? Nasıl tevcîh olunabilir?

İşte zekât ve haccın, sadaka-i fıtr ve kurbanın şerâit-i vücûbu bâlâda harfiyyen mezkûr.

Bu şerâit –biri vücûbî diğeri ihtiyârî olmak üzere– iki kısımdır. Esliha-i harbiyye ve ribât-ı haylden mâadâsı şerâit-i ihtiyârîyyedir. Meselâ: Bir mü'min için ev almak; bu, havâyic-i asliyyesinden olmak i'tibâriyle ibâdât-ı mâliyyenin vücûbu için bir şarttır. Bunun mefrûşât ve levâzımı da ikinci bir şart. Sevbin cem'-i kesret sîgası üzerine cem'i olan "siyâb-ı" beden üçüncüsü, hizmetci dördüncüsü.

Bunların hepsi bir âile hayâtına âid ihtiyâcât-ı asliyyedendir. Fakat esliha-i harbiyye ma'nâ-yı şümûlüyle bir âilenin değil o âilenin, içinde âğūş-ı himâyesinde yaşamakta olduğu hey'et-i ictimâiyyenin hayât-ı milliyye ve siyâsiyyesine, istiklâl ve hâkimiyetine –ki hayât-ı hakīkıyyesidir– tealluk ettiği, vatan denilen hâne-i millînin, kâşâne-i şevket ü iclâlin siper-i sâikası: Sâika-i istîlâ ve tahrîbi olduğu cihetle bu, ibâdât-ı mâliyyenin bütün şerâit-i vücûbu fevkında, emr-i vücûbu ve fevri olan nass-ı celîl-i i'dâddan, i'dâd-ı kuvvetten alınmış olmakla mümtâz bir şarttır. Şart-ı vücûbîdir.

Bu şart, mü'mini yalnız mâlını alarak i'dâd-ı kuvvete sarfetmekle iktifâ etmez. Kendisini hattâ –lede'z-zarûre– zevcesini bile teslîh ederek vatan üzerine seyl-i münhadir gibi akıp gelen a'dâya karşı gönderir. Münsifâne teemmül olunsun! Teemmül olunsun ki evâmir-i celîle-i Kur'âniyye'den bahsediyoruz. Sokrat'ın mantıkından, Eflâtun'un felsefesinden değil. İ'dâd-ı kuvvet, ibâdât-ı mâliyyenin umûmu miyânında değil mi? Cenâb-ı Hak (celle şânuhû)

وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ[1]

buyuruyor. Görü[lü]yor ki emr-i i'dâd istitâatla mukayyed. Zekât ve hac, sadaka-i fıtr ve kurban da istitâatla mukayyed. İnsanın ihtiyâcât-ı asliyyesinden **[308]** fazla, nakdinden veya nakid makāmında olan mâlından ibâret olan istitâat tecezzî edebilir mi?

Bir mü'min istitâat-ı mâliyyesi olan meselâ: Yüz lirasını tamâmen i'dâd-ı kuvvet emr-i celîline inkıyâden verirse artık

[1] Enfâl, 8/60.

onda –zekât ve hac, sadaka-i fıtr ve kurban için– vasf-ı istitâat kalır mı?

Denilebilir mi ki: Yüz liranın ellisini versin de bakıyyesiyle hacca gitsin! Tutalım ki ma'nâ-yı istitâat mütecezzî olsun fakat emr-i i'dâdın vasf-ı fevrî ve ta'cîlîsini ne yapalım? Ta'cîl; emr-i i'dâdı vasfeden bir kayddır. Mukayyedin tamâmı kaydın tamâmıyladır. Yüz lira tamâmen verilirse me'mûrun-bih derhal i'dâd ü ihzâr olunacak yarısı verildiği takdîrde teehhur edilecek. Düşman ise kemâl-i tehâlükle hazırlanmakta, ortada bulunmakta olan seyf-i fırsatı kapmaya ta'cîlin bütün ma'nâ-yı şümûlüyle çalışmakta.

قال اطعمنى فانى جائع
واعتجل فالوقت سيف قاطع

Zâten emr-i celîl-i i'dâdın fevrî ve ta'cîlî olması bu hikmete mebnî değil mi? Neden İmam Muhammed emr-i hacda (ويجوز تأخيره) diyor. Çünkü kābiliyeti var. Halbuki emr-i i'dâdın te'hîre kābiliyeti yok. Düşman; vatanı istîlâ ettiğinden, millet zencîr-i mahkûmiyyete gerden-dâde-i zillet-i teslîmiyyet olduktan sonra kazâ imkânı kalır mı?

Şimdi i'dâd-ı kuvvet emr-i celîlinin îfâsıyla meşgûl iken itmâm etmeden onu bırakıp da diğer bir emrin îfâsına kalkışmak câiz midir?

Bu; aynıyla salât-ı zuhra başlamış bir musallînin meselâ: İkinci rik'atte onu bırakıp vaktine henüz üç dört saat bir zaman isteyen ikindi namazına durmasına benzemez mi?

Tekrar ediyorum: İ'dâd-ı kuvvet nass-ı celîl-i Kur'ânîsi bir emr-i vücûbî ve fevrî ise bunun itmâmı matlûb-ı İlâhîdir. Yok.. Bu; vücûbî ve ta'cîlî değil belki bir emr-i nedbî veya ibâhî ise isbât olunsun! Fakat bunu indiyyûn bile isbât edemez! İnâdiyyûn ise benim onlarla sözüm yok!

Emr-i celîl-i i'dâd vücûbî ve fevrîdir. Îfâ ve itmâmı ta'cîlîdir. Zekât ve hac, sadaka-i fıtr ve udhiyenin şerâit-i vücûbu miyânında vücûb ile mümtâz bir şarttır.

Yani: Bir şart ki meşrûttan mukaddem ityânı farz-ı âcil, terki harâm olduğu gibi te'hîri de noksan bırakılması da câiz değil. Emr, a'dâ-yı hâl ü istikbâli terhîb ile mukayyed olduğundan adem-i terhîb de harâm. Namazın vücûbunu kemâl-i ehemmiyetle söyler ve târike:

فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا[1]

Tehdîd-i Kur'ânîsini okuruz. Ne garîbdir ki emr-i celîl-i i'dâda –doğrusunu söyleyelim!– hiç ehemmiyet vermiyor, terk ü te'hîrinin dünyevî, uhrevî bâis olacağı hızlân u hüsrândan aslâ bahsetmiyoruz!?

Hürriyet –yani hürriyet-i dîniyye ve milliye– Allah'ın bize en büyük bir ihsânıdır. Diyânet ve milliyetin, hâkimiyet ve saltanatın rûhu odur!

Hürriyet-i dîniyye ve milliyyemizi muhâfaza etmek elimizde iken göz göre düşmanlarımıza kaptırır, vatanımızı kendi öz ellerimizle a'dâmıza verir, hür iken esîr, hâkim iken mahkûm olursak, emîru'l-mü'minîne, halîfe-i Resûlullâh'a bedel bir salîb-perest hükümdâr-ı nasrânîye "metbû'-ı müfahhamımız!" diye hitâb edersek yarın Mahkeme-i Kübrâ'da Cenâb-ı Hak'dan iltifat mı görürüz?

Dünyada zelîl olan, tahta biti gibi a'dâ-yı din ve *Kur'ân*'ın ayakları altında çiğnen bir kavim âhirette azîz mi olur?

Medeniyet-i salîbiyyenin zîr-i pâ-yı kahrına düşen milyonlarca müslümanların hâl-i felâket-meâllerinden ibret almak bizim için değil mi?

Vatan-ı İslâm'a kanlı gözlerini diken, cellâd pençelerini uzatan düşmanlarımızın aksâ-yı âmâli *Kur'ân-ı Hakîm*'i parçalayıp çiğnemekten, serîr-i hâkimiyyet ü istiklâlini temelinden yıkıp mahvetmekten başka nedir?

"*Kur'ân* yeryüzünden kaldırılmayınca fesâd-ı âlem izâle edilemez" diyen Avrupa lisân-ı medeniyeti (???) İngiltere'nin Gladstone'u değil mi?

(إِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ) – O a'dâ-yı din size galebe çalarlar; sizi der-zencîr-i esâret ü mahkûmiyet ederlerse aleyhinizde besledikleri gayz-ı muzmerleri derhal izhâr ederler. Size dest-i adâvet ü ihâneti uzatırlar. Sizi öldürürler. Size sebb ü düşnâm ederler. Ve bütün kalb-i salîb-perestâneleriyle küfr ü irtidâdınızı temennî ederler. Sûre-i celîle-i Mümtahine. Âyet m. [2]"

Muhît-i vatanımızın herhangi cihetinden bir adım öteye geçelim de zavallı dindaşlarımızın hâl-i pür-melâl-i esâretlerini görelim! İnsaniyetin, İslâmiyet'in ezelî düşmanı olan şeytânı bile ağlatır!!

Biz burada ne biliyoruz? O bedbahtların İslâmiyet nâm-ı mazlûmuna ebediyen mahkûm oldukları ukūbetlerden, işkencelerden; her dakîka ırz u nâmûslarının heder edilmesinden ne haberimiz var?

Biz: Osmanlı müslümanları biraz kuvvetli; şevket ü satvetli olsak medeniyet-i teslîsiyye o yürekler acısı ihvân-ı dînimize bu hâtıra gelmez hakāretleri; bu havsalaya, hayâle sığmaz azâbları, ukūbetleri yapamazlar. Bizden bizim kuvvetimizden çekinirler! Kızlarını hânelerinden alenen sûret-i cebriyyede kapıp tanassur ettiremezler. Bizim satvet ü şevketimizden korkarlar!

Biz bu bol kilise ve mektep imtiyâzlarıyla başımızda taşımakta olduğumuz (???) gayr-ı müslim vatandaşlarımızdan Ortodokslar Rusların, Katolikler Fransa'nın, Avusturya'nın himâyelerinde. Birine kazârâ yan gözle bakılsa Petersburg'dan, Paris'den, Viyana'dan Bâbıâlî'ye notalar yağdırılır! Kıyâmetler koparılır! Bizim o bîçâre, o mazlûm, o makhûr dindaşlarımız [ca]navar pençesinde hâmîsiz! Biz ise zevk u safâmıza müstağrak!

Onların bu dağlar dayanmaz felâketlerine karşı lâ-kayd! Yalnız onlara **[309]** karşı değil vatanımıza dört tarafa hücûma hazırlanmakta olan mehâlik-i istîlâya karşı da ebkem ü asam!

Cenâb-ı Hak; "Bütün ibâdât-ı nakdiyyeye tercîhen, âcilen i'dâd-ı kuvvet ediniz! Kâffe-i istitâat-ı mâliyye ve fi'liyyenizi kuvvet i'dâdına hasrederek a'dâ-yı hâl ü istikbâli terhîb ü tenkîl edecek bir derece-i kemâle îsâl etmeye çalışınız!" buyuruyor da yine biz müteâmî! Mütesâmî!

[1] Meryem, 19/59.

Müctehidîn-i izâm (rahimehumullâhü teâlâ) i'dâd-ı kuvvet farîza-i âcilesini ibâdât-ı mâliyyeden her birinin şerâit-i vücûbu miyânına idhâl etmişler. Biz yine lâ-nebsur ve lânesma'! Hazret-i *Kur'ân-ı Hakîm* ülü'l-elbâba hitâb eder; yoksa mezâr taşlarına değil..

Biz; kendimizi insan iken ve husûsuyla –insâniyetin, medeniyetin rûh-ı ma'nâsı olan– müslüman iken cemâd derekesine tenzîl edersek o hitâb-ı ezelî de bizden yüz çevirmez mi?

Ben, tenvîr-i delîl maksadıyla fıkıhdan bir hayli mesâil de irâd ettim. Muârızların nazarında müctehid(?) oldum! Fesübhânallâh! *Kur'ân-ı Hakîm*'den bir emr-i mansûsun ityânı, fıkıhdan mesâil dermiyânı bilmem nasıl ictihâd oluyor? Düşman, bütün memleketi istîlâ etsin; şu, illâ şu hükm-i *Kur'ân* îfâ olunmasın!

Sanki Dîn-i İslâm yalnız üç dört emir ve nehiyden ibâret! *Kur'ân-ı Hakîm*'de bunlardan başka ne emir var, ne de nehiy!

Kimi kurbana "Bin üç yüz senelik âdet-i müstahsene-i İslâmiyye…" der. Amelen vâcib olan bir emr-i dînî (نحن آبائنا على التضحية فنحن نضحى كما ضحوا عادةً لاعبادةً) tefsîr eder!!

Kimi "Erkân-ı dînimizdendir" diye bağırır durur, bir tufan-ı i'tirâz ki hakk u hakîkat; emvâcı arasında boğulur kalır.

Kurban ne âdettir; ne de dînimizin erkânındandır. İmâm-ı A'zam'ın bir kavline göre farz, kavl-i diğerine –ki müftâ-bih olan da budur– vâcibdir. İmam Muhammed "sünnet"dir diyor. İmam Şâfiî bir kavlinde "sünnet" diğerinde "müstehab" olduğuna hükmediyor.

Biz: Hanefîlerce vâcibdir. Şerâit-i vücûbunu isticmâ' eden her mü'min keser. Ya o şerâiti isticmâ' etmemiş yani ihtiyâcât-ı asliyyesinden gayr-ı müstağnî lisân-ı şerîatte fakr ile mevsûf bir mü'minin kesdiği kurban makbûl-i hak mı? Eğer makbûl olsa aldığı kurbanı kesmeden evvel ölen bir diğerini almakla niçin mahkûm oluyor? Ganî ise bilakis neden mahkûm oluyor? Fakīrin tekrar kurban almaya mahkûmiyeti –vâcib olmamış bir şeyi kendine fuzûlen îcâb ettiği için– bir cezâ değil mi? Değilse ganî bu hükümden niçin istisnâ olunuyor?

Kurbanın hikmet-i teşrîi nedir? Biz de böyle suâllerin irâdı âdetâ dinsizlikle müsâvî addolunur. *Kur'ân*; hakîmdir. Her emir ve nehiy ayn-ı hikmettir.

Müslümanlar: Ahkâm-ı evâmir ve nevâhîdeki hikmetleri bilseler Hazret-i *Kur'ân*'a dört el ile sarılırlar. Ulemâ kıyâfetli bazı cehl-i mürekkebler ümmî bir köylüyü tarlasını sattırıp hacca gönderir. Ve büyük bir dînperverlik yapmış gibi ma'rifetini kemâl-i fahr u gurûrla, bin tahdîs-i ni'met, bin tahmîd-i diyânetle söyler de. Şerâit-i vücûb şöyle dursun zavallı amcanın rûh-ı maîşeti olan çiftini de bozar berbâd eder. Hele biri tahtie etsin kara belâlar mübâreki! "Be herif! Sen (بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ...)[1] hadîsini inkâr mı ediyorsun? Ben neden hatâ etmiş olayım? Ben me'cûrum." diye kıyâmetler koparır? Dîn; bunların esîri! Şerîat; bunların keyfî! Bâzîçesi!

Lâzımü'l-hacr isrâfât bahsine gelince bundan hükûmet hiç de mes'ul değil. Zîrâ hükûmet hâkim değil hâdimdir. Kavânîn tanzîm eden Meclis-i Meb'ûsân'dır. Hükûmet o kavânînin vasıta-i icrâiyyesi olmaktan başka bir şey değildir.

Milletin Mahkeme-i Kübrâ hâkimiyeti olan Meclis-i Şûrâ işte mes'ûliyet-i maddiyye ve ma'neviyye kısm-ı a'zamı onun dûşundadır. Maamâfîh millet de bundan hisse-menddir. Meselâ bütçe tevzîn ü tanzîm olunuyor, maâşlara zamâim icrâ kılınır. Fakat ashâbına zorla verilmiyor ya!

Ashâb-ı maâş bu zamâyimi "İstemiyoruz. Siz son derece tasarrufa, iktisâda riâyet ediniz. Evvelâ kuvâ-yı berriyye ve bahriyye tahsîsâtlarını bi-hakkın tefrîk ve i'tâ ediniz! Vatanın esbâb-ı selâmetini âcilen ihzâra çalışınız! Abdülhamîd'in bize –kan kusdurarak, cânımızdan usandırarak, dilendirerek– dört ayda bir verdiği maâşımızı şimdi her ay nihâyetinde muntazaman almak ni'meti bize kâfî! Bize istikrâz ile verilecek zam lâzım değil!" diye reddetmiş olaydı Avrupa'ya karşı tâm İslâmiyet'le mütenâsib bir ulüvv-i istiğnâ gösterilir ve hâne-i vatanın ta'mîr u ihyâsına ne kadar harâretli bir azm ile karâr verilmiş olduğu isbât olunurdu. Heyhât…..! Maâşlar. Şân-ı Meşrûtiyet'le mütenâsib olmalı imiş!? Sanki Meşrûtiyet, hazîne-i İlâhiyyeyi eline almış altın gümüş saçıyor!!?

Gûyâ ashâb-ı maâş bu milletin efrâdından, bu vatanın evlâdından değilmiş de kontratla Avrupa'dan celb olunmuş!

İhtimâl (?) ki bu sözlerimden dolayı tenkīd olunurum. Fakat efsûs ki en doğru sözlerden biri!

Ben de o maâş ashâbından biriyim. Lâkin aldığım paradan vicdânen, îmânen insâfen hiçte memnûn değilim. Biz, bu zamâyimi bütçemiz hiç olmazsa istikrâzla kapanmak musîbetinden kurtulduktan otuz beş, kırk milyon liralık bir feyz-i tezâyüd gösterdikten sonra almak meyli gösterse idik! Husûsiyle İslâmiyet nokta-i nazarından düşünürsek o bin üç yüz sene evvel beytülmâlden maâş istemek şöyle dursun din ve vatan uğrunda mâllarıyla beraber cânlarını güle güle fedâ eden hakīkī müslümanlara karşı yüzümüz kızarmak lâzım gelir! İslâmiyet yalnız ağızda! Sözde!

[310] Bu vatan, yalnız İslâmiyet'in zararına parçalanmakta, her parça kişver cesâmetinde olarak hâkimiyet-i *Kur'ân*'dan çekilip alınmakta. Düne kadar Osmanlı sancağı altında yaşamış olan koca Tuna vilâyeti bugün Bulgaristan Krallığı nâmıyla salîbin taht-ı hâkimiyyetinde!

İşte Trablusgarb ateş tûfânları içinde yanıyor, kan deryâlarında boğuluyor!

Yarın Balkan hükûmât-ı sağîresi, belki Ruslar iki taraflı hücûm ederler.

Bizim vazîfelerimiz de mi? Hele düşman kılıcı tepemizde parıldasın! Bir gün beğlik beğlik!

Ebedî felâketi üç günlük saâdete tercîh eden bilmem ne kadar âkıldır?!

Zâhirde bakıp bizleri sanma ukalâyız!
Biz bir sürü âkıl sıfatında budalâyız
Âkıl denilir mi bize kim hâli bilirken
Dil-dâde-i âlâyiş-i nîreng-i hevâyız.

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İmân, 1.

Gayr-ı müslim vatandaşlarımız millî, ictimâî, iktisâdî, siyâsî bir saâdet-i hayât içinde çalışıyorlar. Biz ise kimimiz kurûn-ı ûlâya arkasını dayamış istikbâle bir hatve atmak istemeyiz. Kimimiz dînî mânî'-i terakkī addederek şarkın Fransızı olmak ister! Dîn, şerîat mâziye aid –hâşâ!– hurâfât ve esâtîrden ibâret i'tikād-ı frengânesinde. Nihâyet sâye-i İslâmiyet'de cihângîr olmuş o şânlı ve şevketli, o azametli Osmanlı[lı]k teverrüm etmiş, firâş-ı mevte uzanmış; biz de kadîd sînesi üzerinde tepiniyor, boğaz boğaza, gırtlak gırtlağa gelmiş bir an evvel mevtini ta'cîle çalışıyoruz!

Nifâk u şikāka âşık! Ma'rûfdan nehye, münkeri emre meftûn! Ellerimiz makbûz! Vicdânlarımız mahmûm, rûhlarımız sekrân!

نَسُوا اللّٰه فَنَسِيَهُمْ[1]

Berât-ı hüsrânımız;

وَإِذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ[2]

Fermân-ı hızlânımız!

Cenâb-ı Hak; bize hablullâhi'l-metîne dört el ile sarılarak ittihâdı a'dâ-yı din ü vatana karşı onları terhîb ü tenkîl edecek kuvvet ü satvetin âcilen i'dâd ü ihzârı[n]ı emreder, mevt-i izmihlâlimiz kanlı pençeleri uzatmış tırnaklarını vatanımızın ciğerlerine takmış parçalamakta. Biz hâlikımıza –hâşâ– ta'lîm-i hikmet ve şerîate cür'et ederek ma'nâsız tedbîrler îcâd ediyoruz:

"Sefâhet ve israfı men' edelim; tütünümüzü bırakalım donanmaya verelim!" diyoruz!

İsrâfâtı; sefâhetleri kim men' edecek? Hangi kuvvet hangi kānûn! Herkes hür; mutlakü'l-inân hayvâniyetinin âzâd kabûl etmez kölesi, esîri fermân-beri değil mi?

Hür odur ki nefsine –mahkûm değil– hâkim olur
Ma'nî-i ulvî-i insâniyyeti âlim olur.
Hür müdür o nefsi ma'bûd etmiş tapmada
Kendi vicdânı bile ef'âline lâim olur
Ey seni a'dâna teslîm eyleyen hayvânlığın
Nerede kaldı cevher-i aklın senin insanlığın

–li-muharririhî–

Biz de donanmamızın ihyâ, satvet ü şevketimizin i'lâsı için tütün ve emsâli mükeyyifât-ı hayvâniyyemizi terk ve esmânını fedâ edecek kadar hubb-ı dîn, hubb-ı vatan, hubb-ı istiklâl, hubb-ı saâdet olsa Allah'ın emir buyurduğu vechile ağniyâmız istitâat-i mâliyyelerini def'aten meydân-ı hamiyyete yığar, Allah'ın tek bir gününde güneşin ziyâsı koca bir altun dağını yaldızla[ya]rak tebcîl ederdi. Hülâsa: Her mü'min kendi maîşetinde hâline göre bir ma'nâ-yı istitâat bulmaya, dîne nusret, vatanın selâmetine arz-ı hamiyyet ve muâvenet eder, a'dâ-yı din u vatanı lerzelere, hirâslara düşürürdü! Girid, o sîne-i vatanın teneffüsgâhı kurtulur; Trablusgarb da şu hâil-i felâket-i istîlâya dûçâr olmazdı! Yüz yirmi milyon liralık müzmin, gayr-ı kābil-i tesviye bir deyne müstağrak olan hazîneye dört senede otuz milyon liralık istikrâz yükleterek borcu 150 milyon altuna iblâğ ettik. Hazîne bu dağlar eriten sıklet-i duyûn altında nefes alamazken biz ondan –zamm-ı maâştan, tevsî'-i sefâhetten başka!!?– ne bekleyebiliriz? Allah *celle şânühû* serîan ve âcilen i'dâd-ı kuvveti fermân buyuruyor. Bu mukaddes emri îfâ edecek bir mü'minler değilsek melekler midir?

Ta'ziyet sana ey mazlûm İslâmiyet!
Tesliyet sana ey ezelî diyânet!

Tehlikede bulunan vatanın, hayât-ı dînin, istiklâl-i Hilâfet ve İslâmiyet'in selâmetine çağıran emr-i celîl-i i'dâd âcilen ve tamâmen îfâ olunmadıkça ne hac ve zekât ne de sadaka-i fıtr ve kurbanın kat'iyyen câiz olmadığını ben değil, *Kur'ân-ı Hakîm* söylüyor!

Alay Müftüsü
Mehmed Fahreddin

[1] Tevbe, 9/67.
[2] Rad, 13/11.

KIŞ

Bâd-seyre[3] cûy-i muannid koşup koşup,
Gelmekte bir hücûm-i tehammül-şikâf ile.
Lerzende camları döğüyor an be-ân coşup,
Âteşli tâziyâne-i hışm-ittisâf ile.

§

[311] *Bâzîçe-i tegallüb olan berf-pâreler,*
Mağlûb u muztarib dönüyorlar fırıl fırıl..
Manzûr-ı çeşm olup duruyor kargalar, birer
Tâir siyeh paçavra gibi gökte muttasıl.

§

Tâ kûşeye çekildim oturdum da seyr için
Yâ Rab ne meyveler döküyor âsümân dedim?
Kim hepsi bâğzâr-ı şitânın simârıdır.

§

Lâkin soğuk çoğaldı, büzüldükçe büsbütün
Baktım fenâ bu! Mangala koştum hemen, dedim
"Âteş kenârı kış gününün lâlezârıdır"

Tepedelenli-zâde Kâmil

DİLİMİZ İÇİNDE ... HURDA ŞEYLER

5- Cemi'leme İşi

Güzel Türkçe, doğarken de sâde, yaşarken de sâde.. Bu hakîkati anlasak, bunun üstüne topraklar atmasak, her şey kolay… Kavâid hocalarının başımıza yığdıkları, bizi içinde boğdukları o yılan dişi incelikler, o yılan yürüyüşü çapraşıklıklar hiç de yok. Delîl mi istersiniz? Pek çok... İşte onlardan biri, cemi'leme işi…

Ma'lûmdur ki kelime, bir şey gösterir. Bazen de bir ek alarak birden ziyâde şey gösterir. Bir şey gösteren eksiz kelimeye "müfred" derler. Bir ekle birden ziyâde şey gösteren

[3] Metinde (شیزه) şeklinde yazılmıştır.

kelimeye –"mecmû'" ma'nâsına– "cem'" derler. Türkçe'de bir şeyin birden ziyâdesini mi söyleyeceksin? Kelimeye bir "ler" eklersin, olur biter.. "El-eller", "ayak-ayaklar" gibi.

Burada sorulacak bir şey var… Kelimeye "ler" şeklinde eklenen bu kırıntı kelime, niçin böyle "ler" şeklinde yazılır da söylendiği vech ile "ler" ve "lar" şeklinde yazılmaz? Bunun cevâbı gâyet basîttir.. Çünkü bu bir edâttır, yani kırıntı ve uyuntu bir kelimedir, başlı başına kullanılır bir kelime değildir. Böyle edâtların olabildiği kadar ve olabilen yerlerde yalnız bir şekilde yazılıp, uyuntu olduğu kelimenin âhengine ve akıntısına uyarak, okunuvermesi daha uygun ve daha kestirme bir yoldur.

Bu pürüzsüz işi ne olmuş da o kadar çapraştırmışlar? Dallara çatallara, alacalara allara boğdurmuşlar? Hikmeti bilinmez, bilinse de söylenmez. Bilinmez ki şâir:

"Bir kucak silsile-i şiftegândır giysû"

Derken bunu mu düşünmüş? Bana kalsa Arabî'den ve Fârisî'den aldığımız kelimeleri, "Evceğizim evceğizim sen bilirsin hâlceğizim" deyip kendi dilimin töresiyle işe koşacağım, meselâ söyleyip durduğum vech ile "kitaplar, mektepler, üstâdlar, hocalar" diyeceğim.. "Kütüb, mekâtib, üstâdân, hâcegân" demeyeceğim. Meselâ "cem', cemâat, cem'iyet, ictimâ', câmi', mecmû', mecmûa" desem de bunların birden ziyâdesini anlatacağım vakit, bir "ler" ilâvesiyle işimi görüp "cümû', cemâât, cem'iyyât, ictimâât, cevâmi', mecâmi', mecmûât" gibi sıkıntılara girmeyeceğim.

Âh bizi bize bıraksalar böyle.. Lâkin bırakmazlar. Bâri öğreniniz, dedikleri şeyleri, kendimizi gâib etmeden öğrenebilsek.. Çâreler yok.. Öğrenmek için çalışacağız, zorlanacağız.

Peki, söylesinler. Arabî usûlüyle Türkçe'de yürütülen cem' "cem'-i sâlim" olur, "cem'-i mükesser" olur. Cem'-i sâlim "cem'-i müzekker-i sâlim" olur, "cem'-i müennes-i sâlim" olur. Cem'-i müzekker-i sâlimde müfredin sonuna elif ve nun veyahud ya ve nun gelir. "Hâzır-hâzırûn, muallim-muallimîn" gibi. Cem'-i müennes-i sâlimde müfredin sonuna elif ve tâ gelir. "Tâlibe-tâlibât, mu'cize-mu'cizât" gibi. Cem'-i mükesserde –müzekker olsun, müennes olsun– müfredin şekli değişir, kelime bazen tanılmaz hâle gelir. Bunun "tâlib-tullâb, talebe, kâmil-kümmel, âlim-ulemâ, zekî-ezkiyâ, tabib-etıbbâ, merîz-merzâ, kādî-kudât, raiyye- reâyâ, racülricâl, gulâm-gılmân, kitab-kütüb, rütbe-rüteb, ni'met-niam, seyf-esyâf, süyûf, zaman-ezmine, azîz-eizze, necm-encüm, ısbı'-esâbi', üslûb-esâlîb, isim-esmâ, esâmî, yed-eydî, eyâdî, masraf-masârıfât, lâzıme-levâzımât"gibi kalıbları i'tibâriyle bile sayılamaz ve yola yatmaz yüzlerce misâlleri bulunur.

Açık açık haber vermeli ki iş bundan ibâret değildir. Meselâ cem'-i müzekker-i sâlim, sâhibi âkıl olan sıfatlardadır. Fakat bunun "sene-sinîn" ve "âlem-âlemîn" gibi kāideden kaçanları var. Kezâlik bu nevi' cem'ler hem "hâzırûn" gibi elif ve nûnla, hem "muallimîn" gibi ya ve nûnla kullanılıp, bu kullanışın Arabca'da yeri belli ise de Türkçe'de ıttırâdı ve intizâmı yoktur. Cem'-i müennes-i sâlimde de "salât-salavât, vefât-vefeyât, ümm-ümmehât, bint-benât, uht-ahavât" gibi az buz kāide kaçkınları eksik değil. Cem'-i mükesserde ise çapraşıklık daha çok.. Mesela "âlim"in cem'i "ulemâ", "tâlib"in cem'i "tullâb" ve "talebe".. "esâbi', resâil, cevânib, defâtir, medâris, esâlîb, kavânîn, mecânîn, tasâvîr" gibi kelimeler görünüşte bir çırpıda, halbuki bunların tartıları "efâ'îl, fe'â'il, fevâ'il, fe'âlil, mefâ'il, efâ'îl, fevâ'îl, fe'âlîl, tefâ'îl" vezinlerine göre.

[312] Bunların yanında "cem'-i kıllet" "cem'-i kesret", "cem'u'l-cem'", "cem'-i aksâ"; "cem'-i müntehe'l-cümû'" gibi Arabca'ya bakan i'tibârları geçsek bile daha daha geçilemeyecek şeyler vardır. Bu incelikleri bu farkları, bu ayrılıkları nereden öğreneceğiz? Bazen kitablardan; bazen kullananların kullanışından.. Bazen de bir yerden öğrenmeyerek irkileceğiz, yanılacağız, yanlışlar yapacağız.

Bu kadar değil.. Dahası da var. Arabca'da bir de "tesniye" denilen ikileme, yani birden ziyâde ve üçten eksik şey gösterme sûretiyle –ancak Arabca'da bulunan– husûsî cem' var.. Bu da gâh "sülüs-sülüsân" gibi sonda elif ve nûnla, gâh "eb-ebeveyn" gibi sonda elif ve ya ile oluyorsa da Türkçe'de bunların yeri belli değil. Müzekker ve müennes olmak hâli yine başka.. "İmam-imâmeyn, harem-haremeyn, şık-şıkkayn, kutb-kutbeyn, medâr-medâreyn, merkūm-merkūmân, uht-uhteyn, sene-seneteyn, devlet-devleteyn, mezbûre-mezbûretân, zâviye-i mütecâvire-zâviyetân-ı mütecâviretân" gibi.

Bitti mi? Hayır, bitmedi.. Arabî usûlüyle cemi'leme yanında bir de Fârisî usûlüyle cemi'leme var. Bu Arabî usûlüne bakınca sâdece.. Cem'lenecek kelimenin sonuna "ân" ilâvesiyle olur. "Merd-merdân, zen-zenân, müşîr-müşîrân, meb'ûs-meb'ûsân" gibi. Bununla beraber burada biraz daha söz var.. Cemi'lenecek şey canlı ise böyle… Canlı değil de, büyüyüp yenilenen veya çift şeylerden ise bazen böyle.. Cansız ise Türkçe usûlüyle, "esb-esbân, dıraht-dırahtân, rûz-rûzân, çeşm-çeşmân, hâne-hâneler" gibi. Bundan sonra da "ân"ın takılacağı kelimenin sonu kolaylaştırılacak.. Edât kolayca yapışamazsa "bende-bendegân, âşinâ-âşinâyân, mehrû-mehrûyân" kelimelerinde olduğu vech ile yakıştığına göre bir şeyler yapılıp, meselâ hâ-i resmiye kâf-i Fârisîye çevrilecek, veyahud araya bir ya sokuşturulacak. Fârisî'de çokluk cansız şey gösteren kelimeleri cem'lemeye yarayan "hâ" edâtı için Türkçe'de yer yok ise de, "kazâ" kelimesinin sâlim ve mükesser bir türlü cem'ine çâre bulamayan tumturakcı kâtiblerden birisi "kazâhâ-i mülhaka" deyip bundan da hevesini almıştır.

Cemi[']leme işi için öğrenilecek şeylerin hepsini gördük, anladık mı? Hayır, daha haylice döküntü, söküntü var. Ya, bu kadar emek, bu kadar yorgunluk neye yaradı? Biz bu himmetle Arabî'nin, Fârisî'nin belki de yarıya yakın bir parçasını öğrenirdik.

Bu noktada yaramaz çocuklarına koca sesle bağıran hırçın babalar gibi, bize haksız haksız çıkışan keskin bilgiçler var ki onlara göre hâssaten bu cemi[']leme işiyle.. Yine onların ta'bîrlerince "letâifü'l-hıyel"den olan bu "acâib tasarrufât" ile.. Türkçe'de, dünyanın bir dilinde görülmedik, büyük bir bolluk hâsıl olmuştur.. Bu sûretle bir lügat yerinde hazır

iki üç lügat bulan bizlerin her lügatin bir iki türlü cem'ine de gücümüz yetiyor. Artık sağımızda defâin, solumuzda hâzâin… Anbarımız erzâkla dolu.. Pirinç istesek önümüze dürer ü leâlî dökülüyor. Bu hâl ile neler yapamayız! Suyunu gümüşten, yağını altından koyarak inci çorbası pişirebiliriz.. Âh, hazım da edebilsek…

Cemi[']leme kāideleri diye öne sürülen bu, içinden çıkılamaz, dolaşık yollarda pek çok kimseler kendilerini gāib etmişler.. Ma'rifet gösteriyoruz, zu'muyla "kolcuyân, tüfenkciyân, tüccârân, Ahmed ve Hasan nâmân kimseler, Ahmed ve Hasan ve Hüseyin nâmûn kimseler, mûmâ-ileyhimûn, müşârûn-ileyhimûn, mütecâvezün-aleyhimûn[*], tabekân-ı muallimhâne-i nüvvâb" gibi apık sapık saçmalıyorlar. Aramızda "sebzevât, ağavât, bâğât, hurdevât, revişât, nümâyişât, peşniyât, gidişât, gelişât" gibi te'vîl götürmez zırvalar meydan almış. Bugün "evlâd, eşrâf, erbâb, kibâr, a'yân, ahâlî, esnâf, elbise, amele, hademe, havâdis, a'zâ, eczâ, tahrîrât, yârân" gibi cem' hâlinde lügatler var ki müfredleri kullanılamaz veya başka ma'nâlarda kullanılır.. Ne sıkıntıdır ki "Terziye libâs ısmarladık" diyemeyiz. Oğullarımıza "veledimiz" diyemeyiz. Desek gülünç oluruz.

İnkâr edilemez ki dilimiz Arabî'nin Fârisî'nin tabîî ve bize elverişli iyiliklerinden fâidelendirilecek yerde, bunların ne bize ve ne onlara hayrı olan ağırlıkları altına düşürülmüş. Bu bir kere olmuş diye çabalanıp gitmek uygun bir iş değildir. Vâkıâ bunlar bize sarmaşık gibi sarılmış.. Bunlardan kurtulmak çok güç. Fakat himmete dağlar dayanmaz. Ne olur? Arabî'den, Fârisî'den alınan lügatleri, zorluk ve zarûret olmadığı yerlerde olsun Türkçe cemi'lesek.. "Tüccâr" yerinde "tâcirler" dediğimiz gibi, "zürrâ'"ı, "mezâri'"i bırakıp, hiç olmazsa "zâri'"ler, "mezraalar" desek.. Ne olur? Ne olacak, dilimiz kendi toprağını kendi koluyla işlemiş olur da biz de bir [e]kip bin kaldıran çiftçiler kadar kazanırız, hayırlar görürüz. –gerisi gelecek–

Ispartalı Hakkı

EMÎR ABDURRAHMÂN HAN

–mâba'd–

Şeyh Mîr Hân'ı amcamla beraber Kâbil'e bırakmış ve kendim 9000 piyâde ve süvârî ile otuz top alarak yola çıkmıştım. Muhammed Refîk Hân da yanımda olduğu halde Gazneyn'e geldik. Nazar Hân kal'a kapısını kapamış ve metîn istihkâmlar yapmıştı. Vâkıâ kal'ayı muhâsara ettim. Lâkin küçük katır topları kal'adaki istihkâmlara karşı iş göremiyordu.

[313] Ben de fâidesiz yere barut ve gülle sarfıyla beyhûde masraf ihtiyârını muvâfık görmedim. Zîrâ cebehânem pek çok değildi. Binâenaleyh ateşi kestirdim.

Bundan mâadâ kal'adaki mahsûrîn, her gün Emîr Şîr Ali Han'ın "Yakında kırk bin askerle imdâdınıza geliyorum" diye vâki' olan ihbârâtından kuvvet-i kalb iktisâb ediyordu. Şu hâl ile on bir gün geçti. Emîr Ali Hân'ın Gazneyn'e bir menzil kadar yaklaştığı da haber alındı. Bu asker; muallem ve muntazam olup kırk bin mikdârında idi.

Bu haberi alınca Muhammed Refîk Hân ile bil-müzâkere askerimizin bu kadar mühim bir kuvvetle başa çıkamayacağına karâr verdik. Ben:

– Dar boğazda pusuya girip oradan mukābele edelim, dedim. Refîk Hân evvelâ buna:

– Askeri geriye çekecek olursak belki firâr edenler bulunur diye itirâz etti. Fakat ben itirâzı müdellelen reddettim ve:

– Benim askerim, o sûretle terbiye edilmiştir ki ben nerde bulunursam onlar da orada durur dedim.

Bunun üzerine Seyyidâbâd Deresi'ne gittik ve gece vakti vâsıl olduk. Burası dar bir boğaz olup etrâfında küçük küçük tepeler vardı.

Bizim hareketimizi müteâkıb Emîr Şîr Ali Hân, Herat ve Kandehar süvârîlerinden on bini üzerimize saldırdı. Bu süvârîler, bizim askerin ileri karakolunu teşkîl eyleyen altı yüz nefere bil-hücûm müsâdemeye başladılar. Bizimkiler dilîrâne cenk etmekle beraber yavaş yavaş geri çekildiler. İçlerinden biri gelip vak'ayı bana haber verdi. Derhal nizâmiyeden iki tabur piyâde sevkeyledim. Bunlar bağteten vârid olup toplu bir halde bulunan düşman süvârîlerine ateş açınca berikiler dayanamayıp kaçtılar. Bizim piyâdeler de muzaffer ve muğtenim olarak avdet ettiler. Hep birlikte Seyyidâbâd'a vâsıl olduk.

Emîr Şîr Ali Hân, askerinin hezîmetini işitince evvelki kadar bir kuvvet daha yolladı. İkinci fırka gelip de meydanda kimseyi bulamayınca döndüler ve benim, askerin kesretinden çekinip muhârebeden sarf-ı nazar eylemiş olduğumu emîre söylediler.

Emîr, bu müjde üzerine tüfenkler atılması ve şenlik yapılması için emir verdi. Beni tutup esîr almaları zımnında süvârî askerini ta'kîbe çıkardı.

Öğleye üç saat Tekâver civârında idik ki bu süvârîler, bize yürüyüş ettiler. Ben dört tabur piyâde, on iki katır topu ile emvâl ü eşyâ arkasından gidiyordum. Serdâr Muhammed Refîk Hân bir tabur askerle sağ tarafdan ilerliyor. Ceneral Nusayr ile Abdurrahîm de ordunun ilerisinde bulunuyordu. Düşman süvârîleri yaklaşınca ben bir tabur piyâde askerini yolun kenârında vâki' büyük bir mağaraya gizledim ve:

– Top sesini işitince tüfenk ateşine başlayın, kumandasını verdim. Süvârîlere de; yavaş yürüyün dedim.

Vaktâ ki düşman mağaranın ağzına takarrub etti. Topları karşılarına ta'biye eyleyerek ateş ettirdim. Mağaradaki piyâdeler de tüfenk endâhtına başladılar. Netîcede düşmandan bin danesi yere serildi. Bakiyesi de hâifâne savuştu. Lâkin biraz sonra iâde-i cesâretle bizi ta'kîbe başladılar ve bir müddet arkamızdan geldiler. Ben süvârîlerimden bin kişiye emir verip bunların üzerine hamle ettirdim. 150 düşmanı esîr almakla te'mîn-i galebe eylediler. Üserâyı nezdime çağırıp:

[*] *Tanin*, 16 Teşrînisânî 327, numara 1165.

– Hadi gidin, benim muntazam askerimle başa çıkamayacağını emîrinize ihbâr edin, diyerek salıverdim. Müteşekkiren gittiler. Fakat yolda birtakım acezeyi öldürüp başlarını Afgān askerinin! diye Emîr Şîr Ali Hân'ın huzûruna götürdüler. Emîrin ızhâr-ı menn ü mesâr eylediği sırada maktûlînin velîleri gelip süvârîlerin mezâliminden şikâyet ettiler. Emîr askeri kumandanını celb ile hakîkat-i hâli sordu. Kumandan da:

– Ne yapalım? Abdurrahmân'ın askeriyle harb etmek müşkil. Eğer meydan muhârebesi yapmış olsaydık etrâflarını alır ve sahne-i mukātelede muzaffer kalırdık dedi.

Emîr Şîr Ali Hân, bunun üzerine Gazneyn'e gidip dört gün oturduktan ve pederimi kal'a dâhilinde esîr olarak bıraktıktan sonra Seyyidâbâd'a geldi. Ben ise Seyyidâbâd'da muhkem bir mahalde ordu kurmuş ve toplarımı hâkim tepelere vaz' ve bakıyye ile bana zahîre fürûhtundan istinkâf eyleyen "Ançi Kal'ası"nı yağma ve yirmi günlük erzâk tedârik ettirmiştim.

Emîr Şîr Ali Hân, yirmi beş bin asker ve elli topla bizim siperler karşısında mevki' tutmuştu. Maiyetimdeki kuvvet ise yedi bin neferi geçmiyordu. Biraz sonra muhârebe başladı. Topların dumanı âdetâ ortalığı kararttı. Sabâhdan öğleye dört saat geçesiye kadar süren bu harb, bizim tarafın galebesiyle netîcelendi. Vâkıâ askerimden iki bin kişi maktûl ve mecrûh olmuştu. Lâkin karşı tarafın zâyiâtı bunun üç misli idi.

Muzafferiyetimizin tahakkuku üzerine bir süvârî müfrezesi tertîb ile Kâbil'e göndermek ve orada mahbûs bulunan pederimi tahlîs eylemek istedim. Fakat Kâbil'deki asker, bizim galebemizi haber alınca süvârîlerimden evvel davranmış ve pederimi kemâl-i i'zâz ile mahbesden çıkarmıştı, hattâ onunla beraber Serdâr Muhammed Server Hân bin Serdâr Muhammed A'zam Hân, Serdâr Şân Navaz Hân, Serdâr İskender Hân ve amcası gibi mahbûsîn de rehâ bulmuştu.

Emîr Şîr Ali Hân Gazneyn Kal'ası'nın bizim elimize geçtiğini görünce Kandehar'a doğru kaçtı, süvârî askeri de –ki evvelce pederimin maiyetinde idi– emîrin inhizâmı üzerine bize mürâcaat eyledi.

Bu harbe ibtidâ etmezden evvel muâvenetimize gelmesi için Kâbil'deki amcama **[314]** yazmıştım. Mektubumu alınca geldi, lâkin muhârebeye karışmadı. Uzakta durup temâşâ ile iktifâ eyledi. Oğlu Muhammed Azîz Hân ise on yedi yaşında bir genç olduğu halde yanıbaşımda cenk ediyordu. Akîb-i fethde pederimden tehniyet-i zaferi hâvî bir mektup aldım. derhal cevap tahrîriyle ziyâretine gelmek için izin istedim. Pederim tekrar bir mektup gönderip "Siz askerin başından ayrılmayın, ben oraya geleceğim" dedi. Bizim asker, dört gün kadar Emîr Şîr Ali Hân'ın hazîne ve emvâlini yağma ile meşgūl oldu. Beşinci günü pederim vürûd etmekle tekmîl askerle beraber istikbâline çıktım ve attan inip hâk-i pâyine yüz sürdüm. Cenâb-ı Vâhibü'l-âmâle tekrar tekrar arz-ı şükrân eyledim.

Ertesi günü Emîr Şîr Ali Hân'ı ta'kīb etmek için Herat tarafına azîmetim karârlaştı. Pederim de benim gaybûbetimde umûr-ı idâreye bakmasını kabûl eyledi. Lâkin amcam buna mu'teriz bulundu. Benim canım sıkıldığından kendisine:

– Muhâtarât-ı harbiyyeden çekiniyorsanız Emîr Şîr Ali Hân'ın esâretinden sonra bana iltihâk buyurun, dedim. Fakat amcamın sözleri pederimi de kandırdığı için hep birlikte Kâbil'e girdik.

Ahâlî, istikbâlimize çıkıp arz-ı ihtirâm eyledi. Dâire-i hükûmete girip pederim nâmına hutbe okuttuk. Rüesâ-yı belde gelip ber-vech-i âtî pederime tebrîk ü tehniye etti:

– Emîr Dost Muhammed Hân'ın bil-istihkāk vârisi bulunan sizin gibi bir zâtı kemâl-i iştiyâk ile hükümdârlığımıza kabûl eyledik. Zâten Emîr Şîr Ali Hân'ın saltanatına mâil değildik. Çünkü bir kardeşini öldürmüş, diğer birini yani zât-ı şehâmetinizi de –kendisinden büyük olduğunuz halde– habs etmişti.

§

Yaz günleri intizâm ve âsâyişle geçti. Pederim, umûr-ı hükûmetle uğraşıyordu. Amcamla ben de askerin ta'lîm ü tanzîmine çalışıyorduk.

Sonbahar ibtidâsında pederim:

– Şîr Ali Hân hazırlanmış, Kâbil'e doğru yürüyecekmiş dedi.

– Geçenki muzafferiyetten sonra onu ta'kībime müsâade buyurmuş olsaydınız şimdi böyle bir harekete kudret bulamazdı, cevâbını verdim. Pederim:

– Kaç güne kadar harekete müheyyâ bulunabilirsin? diye sordu.

– Bu işi öteden beri düşündüğüm ve askeri ona göre hazır bulundurduğum için emrederseniz bugün yola çıkabilirim dedim. Pederim teaccüb ederek:

– Afgān askerinin şu sûretle hazır bulunması ilk defa vâki' olacaktır, takdîrinde bulundu.

Daha huzûrdan çıkmazdan evvel askerin hazırlanması hakkında emir verdim. Dört saat zarfında on bin neferden ibâret maiyetim hazırlandı ve benim hareketimden evvel Dihbûrî'ye müteveccihen yola çıktı.

Pederim, bizim ordunun intizâm-ı istihzârını görünce amcama tevcîh-i hitâb ile:

– Oğlumla beraber gitmek için sizin asker de hazır mıdır? diye sordu.

– Çadırdan başka hazır bir şeyimiz yok. Askerin bu sefere çıkması için bir ay lâzımdır, cevâbını verdi. Ben buna da râzî oldum ve:

– Sizi Gazneyn'de bekleyim dedim. Ba'dehû pederimin elini öperek Gazneyn'e müteveccihen hareket ettim. Orada yirmi gün bekledikten sonra Emîr Şîr Ali Hân'ın Kelat Galicayi'ye geldiğini haber aldım. Pederime bir arîza takdîmiyle "Amcamın maiyetinde üç bin nefer süvârî vardır. Bu kadar az bir kuvvet benim askerimi muattal bıraktıktan mâadâ kifâyet de etmeyecektir. Çünkü benim de refâkatimde dört bin süvârî bulunuyor. Amcam daha ziyâde ağır davranacaksa başka bir süvârî kuvveti tertîb ederek yollayınız" dedim ve Makar'a azîmet için yola çıktım.

Emîr Şîr Ali Hân, hareketimden haberdâr olarak Kelat'ı tahkîm ve orada tevakkuf etti. Ben, on iki günde Makar'da bekledikten ve amcamın vürûdundan ümîd kesdikten sonra Kelat'a doğru hareket eyledim. Muvâsalatımızın ertesi günü Emîr Şîr Ali Hân, Şâh Pesend Hân ve Feth Muhammed Hân'ın kumandasında olmak ve bizim ordunun etrâfına hücûm ve yağmâgerlik etmek üzere on bin süvârî sevkeyledi. Bu süvârîlerin ordudan bir buçuk fersah uzakta pusuya girmiş olduklarını haber aldım. Pûnkek Çeşmesi'ne gelmezden evvel de bunların eski bir kal'a dâhilinde geceyi geçireceklerini öğrendim. Aldığım haberler üzerine bin nefer nizâmiye piyâdesi, bin nefer derânî süvârîsi, iki tabur piyâde ve altı top ile Ceneral Nusayr ve Abdurrahîm hânları "şebhûn" yapmak üzere gönderdim. Şebhûn yapıldı: Üç yüzü maktûl, bini esîr olduktan sonra düşman bozuldu. Bizim tarafdan yalnız bir maktûl vardı. Çünkü düşman birdenbire basdırıldığı için muhârebeye vakit bulamamıştı. Esîrleri Gazneyn'e yolladım. Emîr Şîr Ali Hân bu hezîmetten fenâ halde sıkılıp on bir gün kadar harbe başlayamadı. Bu müddet zarfında da piyâde ve süvârîleriyle amcam vürûd etti.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

KUVVET

Âlem-i İslâm İçin Bir Ders-i İntibâh

Müslüman kardeşler!

Bu makāleye daha doğrusu bu mev'izaya her bir kelimesi dünya ve âhirette **[315]** saâdet ve selâmetimizi mûcib olan bir hadîs-i şerîf ile başlıyorum. İhvân-ı dînimden bu mev'izayı can kulağı ile dinleyip vâki' olan hatâmı hüsn-i niyyetime bağışlamalarını hâlisâne ricâ ederim.

Ey ihvân-ı dîn!

Bakınız hazret-i Peygamber ne diyor: [1](حُبّ الوَطَنِ مِن الإيمان) "Vatanı sevmek, vatana muhabbet etmek îmândandır, îmândan cüz'dür." Fakat vatana muhabbet etmek hemen dilden vatanımı seviyorum demekle olmaz. Kuru kuruya vatanıma muhabbetim var demekle hubb-i vatan olduğu tasdîk olunmaz. Çünkü ma'lûm olduğu üzere îmân "ikrâr bil-lisân tasdîk bil-kalb"den ibârettir. Binâenaleyh kalbinde îmân olmayan kimsenin lisânen kelime-i şehâdet getirmesine ehemmiyet yoktur. Mâdem ki Resûl-i Ekrem efendimiz vatana muhabbeti de îmândan cüz' kılıyor. Şu halde vatanı sevmek yalnız lisânen vatanıma, memleketime muhabbetim var demekle olmaz. Belki kalben vatana karşı muhabbet beslemek, vatan hissini kalbinin en derin köşesinde muhâfaza etmek ve bu sûretle vatanı her türlü taarruzdan vikāye etmek her ne sûretle olursa olsun düşmanın tecâvüzüne meydan vermemek ve bunun için her türlü esbâb-ı müdâfaayı hazırlamak ile olur.

Dîn kardeşleri! Cenâb-ı Peygamber, vatanı o kadar takdîs etmişler ki ona muhabbet îmândan cüz'dür demişler. Sevgili Peygamberimizin vatana muhabbet îmândandır buyurmalarında ne kadar büyük hikmetler vardır. Zîrâ bizim için îmândan daha azîz, îmândan daha büyük bir şey yoktur. İndimizde îmân her şeyden mukaddes, her şeyden makbûldür. Biz her şeyden vazgeçeriz. Fakat îmândan vazgeçmeyiz. Çünkü hakîkaten mü'min olan bir kimse dünyada ancak dîni, ırzı, nâmûsu için yaşar. Onun uğrunda her türlü fedâkârlığı hattâ ölümü gözüne alır. Dînine, ırzına, nâmûsuna kıl kadar leke gelmemek için canını, malını, kıymetli evlâdlarını fedâ eder de yine kalbi mesrûr olur. Çünkü onun indinde "dîn"den başka her şey değersizdir. "Dîn" yolunda fedâ edilen şeyler hiçtir. İşte vatana muhabbet de dînin en a'zam rüknü olan îmândan cüz' olduğunu sevgili Peygamberimiz bize haber verirse artık hakîkaten mü'min, müslüman olan kalbinde îmân kuvveti bulunan bir kimse vatanı uğrunda neler fedâ etmez?

Zîrâ pek kıymetli olan dînini, ırzını, nâmûsunu muhâfaza edecek olan ancak vatandır. Vatan selâmette olursa; vatana düşman tecâvüz edemezse; vatanı kara yüzlü düşmanlar pis, mülevves ayaklarıyla kirletmezlerse sevgili, her şeyden kıymetli olan "dîn"imiz de selâmet bulur, dînimizin bütün ahkâmını da istediğimiz gibi icrâ ederiz.

Sevgili kardeşlerim!

Hiss-i vatan hakkında başka bir şey mülâhaza etmeye hâcet yoktur. Yalnız şu hadîs-i şerîfin ma'nâ-yı münîfini tamâmıyla anlamaya çalışmak kâfîdir. Çünkü en azîz; dünya ve âhirette bizi saâdete erdirecek yegâne i'timâd ve i'tikād ettiğimiz bir şey var ise o da îmândır. Hubb-i vatan da şu azîz îmânımızdan bir cüz'dür. Şu halde vatanı himâye ve muhâfaza uğrunda çalışacak olursak îmânımızdan bir cüz'ünü himâyeye îmânımızı kuvvetleştirmeye çalışıyoruz demektir. Bu ise saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyemizi himâye demek olacağında aslâ ve kat'â şübhe yoktur. Binâenaleyh dînini, îmânını, ırzını, nâmûsunu seven her kimse vatanını da sever. Vatanı muhâfaza etmek için değil mâl ü emlâkini, hattâ canını bile fedâ eder. Zâten vatan olmazsa, maâzallâh vatan bir kere elden giderse "dîn" ne ile muhâfaza olunur. Vatan parça parça olup düşmanların kucağına düşerse işte o zaman ne "dîn" kalır ne "îmân" ne ırz kalır ne nâmûs. Belki hepsi düşmanın çizmesi altında mahvolur, gider. Çünkü düşmanın vatanımıza hücûm etmekten başlıca maksadı azîz, sevgili dînimizi mahvetmek, ortadan kaldırmaktır. Bu bir hakîkattir ki inkârı kābil değildir; bunu ecnebî boyunduruğu altında âh ü enîn eden din kardeşlerimizin hâli bize gösteriyor. O bîçâre mağdûr müslüman kardeşlerimize o zâlimler neler yapmıyorlar? Medeniyet kavgası eden vahşîler müslümanların her şeyden azîz olan "dîn"lerine, ırz ve nâmûslarına varıncaya kadar tecâvüz etmiyorlar mı? O zavallı müslüman kardeşlerimiz serbest olarak ibâdet edemiyorlar; hattâ senede iki defa gelen bayram namazlarını bile korka korka kılıyorlar. İşte Avrupalıların fikri hep İslâm memleketlerini ellerine alıp dîn-i İslâm'ı ortadan kaldırmaktır. Bu hakîkati tenvîr için Avrupa müsteşriklerinden birinin İslâmiyet

[1] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 1102.

aleyhinde söylemiş olduğu hezeyânları –ki *Novoye Vremya* gazetesinin 16 Eylül sene 327 târîhli nüshasından naklen muhterem *Sırâtımüstakīm* mecellesi nazar-ı ibretimize koymuştur– okumak kâfîdir, zannederim. Evet! Petersburg'da çıkan nîm resmî gazetelerden *Novoye Vremya* gazetesinin 16 Eylül sene 327 târîhli nüshasında Budapeşte'den çekilen bir telgrafda: "Bundan sonra İslâmiyet'i müdâfaa etmek pek fazladır. O "İslâmiyet" ortalıktan kalkmalı. Medeniyet nokta-i nazarından İslâmiyet'in bekâsı değersizdir. Zîrâ İslâmiyet medeniyetin düşmanıdır. Müslüman pâdişâhlığı artık sukût etmeli (mahvolmalı) zîrâ bunlardan hiç birinde dâhilen pâdişâhlık denilecek bir şeyler yoktur….!" deniyordu.

Müslüman kardeşler!

Müsteşrik-i ma'hûdun şu birkaç satır hezeyânı, bize karşı Avrupalılarda nasıl bir fikir olduğunu âşikâr bir sûrette gösterdiği için buna dâir fazla söze lüzûm görmüyorum. İşte, bu hakīkatler kendisince ma'lûm olan sevgili Peygamberimiz vatanın kadr u kıymetini takdîr etsinler de onu muhâfaza edecek vesâiti istihzâra çalışsınlar, vatanı düşmana kaptırmasınlar diye hiss-i vatan hubb-i vatan hakkında pek çok tebşîrât ile bizi muhâfaza-i vatana teşvîk ettiği gibi Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd hazretleri de *Kur'ân-ı Kerîm*'inde [1](وَاَعِدُّوا لَهُمْ…) emr-i celîl-i Sübhânîsiyle bizleri îkāz ve vatanı muhâfaza etmek ne sûretle olacağını bizlere îzâh ediyor. Bakınız bu âyet-i **[316]** kerîmede Cenâb-ı [Hak] ne gibi hakīkatler gösteriyor: "Müslümanlar! Sizler canlarınızı, mallarınızı, ırzınızı, dininizi, vatanınızı düşmanlarınızdan muhâfaza ve onları müdâfaa için kudret ve kuvvetinizin yetiştiği kadar kuvvet (top, tüfenk, mavzer, zırhlı …..!) ve harb için beslenip terbiye edilmiş atlar, hülâsa harbi kazanmak ne gibi esbâba mütevakkıf ise behemehâl onları elde edip hazırlamaya çalışınız ki böyle harbe hâzır u âmâde olup kuvvet hazırlamanız ile Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve sizin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğer –İtalya gibi zâhiren sulh u müsâlemet gösterip kalbinde husûmet, düşmanlık besleyen– hafî düşmanlarınızı terhîb eder, korkutursunuz; siz bu uğurda her ne infâk ederseniz dünya ve âhirette onun mükâfâtı sizlere tamâmen îfâ olunur, bu husûsda ameliniz zâyi' ve sevâbınız noksan olarak asla zulüm görmezsiniz" bundan (hemen harb edecek gibi hazır bulunmaktan) sizin için pek çok menâfi' u fevâid husûle gelir: Bilâdınıza sâhib olursunuz, bilâdınız ma'mûr u âbâdân olur. Eğer düşmanı korkutacak sûrette bir hazırlıkta bulunmazsanız düşman vatanınıza tama' eder, sizi içinden sürüp çıkarır. Canınız, malınız, dîniniz, ırzınız, nâmûsunuz ayaklar altında kalır.

Âh kardeşler!

Dikkat ediyor musunuz! Bizim dînimiz, bizim kitabımız biz müslümanlara neler teblîğ ediyor? Görüyor musunuz! *Kur'ân-ı Kerîm*'in bu âyet-i celîlesi bize neler söylüyor?

Evet! Bu nazm-ı celîl, her asırda kuvâ-yı harbiyyenin o asrın terakkıyât-ı harbiyyesine göre tensîk u tanzîm edilmesi lüzûmuna bizleri irşâd eder, ta'lîm-i İlâhîdir. Artık fenn-i harb nokta-i nazarından şu âyet-i kerîmenin hâiz olduğu ehemmiyet düşünülmelidir.

Bu âyet-i kerîmedeki i'câz, erbâb-ı ukūlü, akl-ı selîm ashâbını vâlih ü hayrân bırakıyor. Evet! Bu nass-ı celîlde mündemic olan hüküm ve esrâr akıllara dehşet ilkā ediyor: Cenâb-ı Hak bir tarafdan kullarına kuvvet hazırlayın diye emir ediyor. Diğer tarafdan o hazırlanacak kuvvetin derecesini, mikdârını, nelerden yapılması lâzım geleceğini tâkatin müsâadesine, zamanın iktizâsına, hücûmundan korkulan düşmanların hâline bırakıyor. Bu nass-ı celîl-i İlâhîdeki îzâh ve ibhâmın hükm ü esrârını tedkīk bize gösteriyor ki düşman ne gibi kuvvete, âlât-ı harbiyyeye mâlik olursa biz de ondan fazla, yahud hiç olmazsa ona müsâvî bir kuvvete mâlik olmak için kudretimizin yettiği kadar çalışmak lâzımdır. Zîrâ terakkıyât-ı asriyyeye muvâfık olmayan techîzât-ı harbiyye ile düşmanın korkutulama[ya]cağı âşikârdır. Çünkü düşmanı, daima karşısında bulunan devletin kuvvetini, hemen harbe hâzır u müheyyâ gibi tedârikâtını görür ve kendisinden fazla bir kuvveti hâiz olduğunu hissederse o devlete karşı daima dost olmaya çalışır. Eğer karşısında bulunan devletin zaîf olduğunu anlarsa daima onun hukūkunu ayaklar altına almaya kıyâm eder. İşte bunun içindir ki, İtalya gibi vahşî, hûnhâr, zâlim, terbiye-i medeniyyeden mahrûm bir hükûmet Osmanlıların şu sıradaki za'fiyetinden istifâde ederek milyonlarca müslümana sâhib olan bir kıt'ayı –Trablusgarb'ı– zabtetmek, yed-i kahhârânesine geçirmek ve bu sûretle Hilâfet-i İslâmiyye'ye bir darbe vurmak istiyor!!!

Eğer biz bugün Barbaroslar, Turgudlar gibi on beş, yirmi zırhlıya mâlik olsa idik; hukūk-ı düveli ayaklar altına alan vahşî, vicdânsız İtalya kancıklıkla kahbecesine İslâm memleketlerine hücûm ederek vahşîlere, barbarlara, hûnhârlara yakışan bir tavır, hareketle sevâhilimizi, kıymetli memleketimizi bombardıman edemez; yüzlerce ma'sûm çocukları yetîm, binlerce İslâm kadınlarını dul, meskensiz bırakamaz; nice ibâdethânelerimizi her vechile merhamete şâyân hastahânelerimizi tahrîb edemezdi. Belki köpekler gibi yaltaklanmaya mecbûr olurdu. Fakat vahşî İtalya kuvve-i bahriyyemiz olmadığını bildiği için sûret-i vahşiyânede kasabalarımızı topa tutarak nice ma'sûmları yetîm bıraktı.

Müslüman kardeşler!

Biz hâlâ pûyân olduğumuz gafletten uyanmaz ve bizim için icrâ edilen bu kadar haksızlıklardan ibret almaz, donanmamız için bütün varımızı sarfederek kuvvetli bir donanma sâhibi olmaya çalışmazsak millet-i İslâmiyyenin âtîsinden korkulur! Bugün Trablusgarb'a edilen bu haksız tecâvüzün yarın başka vilâyetlere olmayacağını bize kim te'mîn eder? Bugünlerde Girid barbarlarının kudurmuş köpekler gibi "Yunanistan'a ilhâk" diye bağırdıkları, orada bulunan İslâmlardan günde birkaç dânesini kurbanlık koyun gibi boğazladıkları herkesin ma'lûmudur.

Bugün üç yüz altmış milyon nüfûs-ı İslâmiyye ancak bizden imdâd bekliyorlar. Bu mağdûr kardeşlerimizin bütün ümîdleri, düşmanlarının girdâb-ı esâretinden kurtulmaları Osmanlı donanmasının, Osmanlı bayrağının kuvvet ü bekāsıyla olacaktır. İşte bunun içindir ki bu donanmayı, bu şânlı

[1] Enfâl, 8/60.

bayrağı kuvvetleştirmeye çalışan kahramanların nâmları kıyâmete kadar târîhin en parlak sahîfelerinde bâkī kalacaktır.

Artık biz Osmanlılar nazar-ı intibâhımızı açmalıyız! Hiç olmazsa mâzîmizden, târîhimizden ibret alarak rûh-ı pâk-ı eslâfdan mahcûb olmalı ve eski muzafferiyetimizi göz önüne getirmeliyiz! Biliriz ki bu vatan-ı Osmanînin her avuç toprağı binlerce şühedâ kanıyla yoğrulmuştur. Hep fethettiğimiz yerler cân bahâsınadır. Şimdi hâifâne, miskînâne eydî-i a'dâya teslîm mi edeceğiz?.. Ölümden ölüme fark yok mudur? Vatanı müdâfaa uğrunda şânlı bir ölüm ile ölmek pek çok hayâta gıbta-fermâ olduğunu bilmiyor muyuz? Binâenaleyh bu kadar mukaddes, bu derece muazzez olan memleketimizi muhâfaza uğrunda bütün mâlımızı cânımızı fedâ etmek bizim için servet sâhibi olup da miskînâne yaşamaktan daha hayırlıdır. Zaten i'lâ-yı kelîmetullâh **[317]** için Müslümanlığı muhâfaza için mâlımızı, cânımızı fedâ edeceğimize dair Cenâb-ı Hak bizden ezelde va'd almadı mı?

[1](اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) âyet-i kerîmesi bu yolda vermiş olduğumuz va'di göstermiyor mu? Elimizde, evimizde bulunan kitâb-ı mukaddesde bu gibi âyet-i kerîmeyi her gün görüp işitirken; o kitâb-ı mukaddes bizlere hitâben: Müslümanlığı muhâfazaya çalışmadıkca onu düşmanları nazarında i'lâ etmedikce sizin için dâreynde râhat yoktur diye nidâ edip çağırırken nasıl olur da biz hâlâ pûyân olduğumuz gafletten uyanmıyoruz?...

Kardeşler!

Gözümüzü dört açacak zaman gelmiştir. Belki de geçmek üzere bulunuyor. Eğer biz gözümüzü açıp i'lâ-yı kelimetullâh için, vatanı, Müslümanlığı muhâfaza için malımızı on para kalıncaya kadar sarfedip kanımızın son damlasına kadar çalışacağımızı, küre-i arzda bulunun bütün müslümanların [2](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ...) nass-ı celîli mûcebince bir kardeş; ve belki [3](مَثَلُ المُؤْمنين...) hadîs-i şerîfi muktezâsınca bir cesed gibi olduğunu ve binâenaleyh birbirimizin yolunda cümlemizin fedâ-yı câna hâzır u âmâde olduğumuzu Avrupalılara karşı bil-fi'l gösterecek olursak belki o zaman onlar da biraz insâfa gelir de hakkımızı teslîm ederler. Eğer onlara karşı bir azm ü celâdet göstermezsek hukūk-ı meşrûamızı ayaklar altına alacakları şübhesizdir.

İhvân-ı dîn!

Görüyor musunuz! [4](وَاَعِدُّوا لَهُمْ...) Emr-i celîl-i Sübhânîsine karşı boyun eğmediğimiz, bu emr-i ilâhîden gāfil bulunduğumuz, bilakis bu emr-i İlâhî ile düşmanlarımız âmil oldukları için âlem-i İslâm'ın başına ne hâller geldi? Üç yüz altmış belki dört yüz milyona karîb olan müslümanın başındaki felâketi düşünelim! Ve bu emr-i celîl-i İlâhînin muktezeyâtı olan kuvveti bir gün evel gayret edip elde etmeye çalışalım.! Elimize bir dûrbîn-i hakîkat alarak bütün âlem-i İslâmın çektiği sefâleti, başlarındaki felâketi görmeye çalışalım. O kadar uzağa gitmek istemezsek yanıbaşımızda feryâd ü figān eden Girid mazlûmlarına, Trablusgarb ma'sûmlarının hâline olsun atf-ı nazar edelim!. Girid'deki hukūk-ı meşrûamızı teslîm edin diye Avrupalılara senelerden beri bağırıp çağırdığımız halde bizde bir kuvvet ve bir azm ü celâdet görmedikleri için "leyte ve le'alle" ile vakit geçirmelerinden dolayı şu son zamanlarda Girid'in almış olduğu vaziyeti, evet! Bütün mütefekkirîni bile düşündüren vaziyet-i sakīmenin intâc edeceği vahâmeti düşünürken başımıza –bu mes'ele-i mühimmeyi hiçe indirecek– bir de Trablusgarb mes'elesi çıktı.!!!

Aman kardeşler!

Gözlerimiz görüp dururken memâlik-i İslâmiyyeyi târumâr ettirirsek huzûr-ı İlâhîye hangi yüz ile varacağız? Hâkim-i mutlak olan Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd hazretlerinin [5](وَاَعِدُّوا لَهُمْ...) emr-i Samedânîm ile bütün bilâd-ı İslâmiyyeyi muhâfaza etmenizi emretmedim mi?" Suâl-i ceberûtuna karşı ne cevap vereceğiz?... Gözlerimizi kapadığımız yeter, biraz da açıp aleyhimizde çevirilen –dolabları görmeye çalışalım!. Bugün İtalya gibi bir vahşî, Trablusgarb vilâyeti gibi bir vilâyetimize canavarcasına hücûm ederek binlerce hânümânları mahv u harâb ediyor, binlerce ma'sûm çocukları öksüz bırakıyor da Avrupalılar hiç ses çıkarmıyorlar! Artık bu hâller; Avrupalıların hakkımıza imhâ-yı tedrîcî usûlünü tatbîka karâr verdiklerine şehâdet etmez mi? Hani Trablusgarb ve Girid'deki hukūk-ı hükümrânîyi himâye? Nerede kaldı Avrupa medeniyeti? (!) Nerede kaldı adâlet? (!) Güneş gibi meydanda olan hukūk-ı meşrûamızı zâyi' etmeye çalışıyorlar! İslâmların aleyhine olarak icrâ edilen haksızlıklar, zulümler, vahşetler… Ayn-ı hakîkat, ayn-ı adâlet, sırf medeniyet olarak gösteriliyor!!!... Fakat bir kere de Osmanlılar, İslâmlar hukūk-ı meşrûalarını müdâfaaya kıyâm ederlerse o zaman da İslâmlara barbar nâmını veriyorlar. İşte Avrupalıların ta'kīb etmekte olduğu tarîk-ı sakīm Osmanlılar için belki bütün âlem-i İslâm için bir ders-i ibret teşkîl ediyor."

Eğer biz bunların bu hâllerinden hâlâ ibret almayacak olursak; şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da gözümüzü açmazsak "maâzallâh" elimizdeki İslâm memleketleri de yakın zamanda birer birer gidecektir. Ve buna da hiç şübhe etmemeliyiz.

Kardeşler!

Bugün Girid cezîresinde bu kadar nüfûs-ı İslâmiyye lâyüadd ü lâ-yuhsâ işkenceler içinde çırpınırken, Trablusgarb'da binlerce dul kadınlar, yetîm çocuklar aç bî-ilaç çarşılarda feryâd ü figān ederken, gözlerine Makām-ı Hilâfet'e doğru dikerek hâlet-i nez'de bulunan insanlar gibi kardeşlerimize imdâd edin diye çağrışırlarken hakīkī bir müslümanım iddiâsında bulunan kimseler nasıl olur da râhat uykuda yatabilir? Nasıl olur da elinde bulunan paraları iâneye sarfetmez? Nasıl olur da bu kadar mazlûmun imdâdına yetişmek için toplanan iânelere iştirâk etmez? Acaba zenginlerimiz düşünmüyorlar mı ki, vatan elden giderse kazanmış oldukları paralar ne iş görür?!! Bugün Trablusgarb'da bu-

[1] Tevbe, 9/111.
[2] Hucurât, 49/10.
[3] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Birr, 17.
[4] Enfâl, 8/60.
[5] Enfâl, 8/60.

lunan kardeşlerimizin başındaki felâket-i uzmâyı def' etmekte, hiç olmazsa onlara yiyecek erzâk giyecek elbise göndermek üzerimize farzdır. Dînimiz o yolda emrediyor. Bunu bildiğimiz halde şimdiye kadar kaç kuruş iâne topladık? Zenginlerimizden me'mûl ettiğimiz nisbette kaç kişi iâne verdi. Yazıklar olsun o kimselere ki ebnâ-yı cinsinin çekmiş olduğu mihen ü meşakkat, görmüş olduğu felâket ona hiç de te'sîr etmez!!!

Acaba! [1](مَثَلُ المُؤْمنين فى تَوَادّهم...) hadîs-i şerîfi Nebî-i zîşân **[318]** sallallâhu teâlâ aleyhi vesellem efendimizin fem-i saâdetlerinden sudûr etmemiş mi?

Müslümanların ta'kîb edeceği hatt-ı hareketi gösteren bu hadîs-i şerîfde hiç de şübhemiz olmadığı halde niçin medeniyet iddiâsında bulunan taslakların zulmü altında feryâd u figān eden binlerce kardeşlerimizin âh ü enînine iştirâk edip de bir cesed gibi olduğumuzu fi'len isbât etmiyoruz? Ebnâyı cinsinden cüz'î bir müzâyakayı def' etmek için dest-i muâvenetini uzatanlar hakkındaki tebşîrât-ı İlâhiyye ve teşvîkât-ı Nebeviyyeyi mutazammın olan [2](مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ...) nass-ı celîl-i İlâhîsini; ve [3](مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا، نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ) hadîs-i şerîf-i Nebevîsini acaba hiç duymadık mı? Yoksa –hâşâ– bu kadar va'd-i İlâhîye i'timâdımız mı yok?

Veyahud birkaç günlük lezâiz-i dünyeviyyeyi hadd-i bîpâyân olan niam-ı uhreviyyeye tercîh mi ediyoruz? Gerek burada bil-münâsebe zikrettiğim ve gerek bunların emsâli pek çok âyât-ı Kur'âniyye ve ehâdîs-i Nebeviyyeden müstebân olduğu vechile nazar-ı şerîatte insanların hayırlısı ebnâyı cinsinin elem-i cismânî ve rûhânîsi ile müteellim; ve daima ebnâ-yı cinsine elinden gelen muâvenetini dirîğ etmeyenlerdir. [4](خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاس) Halbuki bizler şer'-i şerîfin ta'rîfi vech üzere hakîkī bir müslüman olduğumuzu müftehirâne bir lisân ile söylediğimiz halde *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânın emirlerine yanaşmıyoruz!!!

Çünkü: *Kur'ân* i'lâ-yı kelimetullâh için, memleketi, müslümanlığı muhâfaza için elinizden gelen kuvveti sarfedin diye bizlere şiddetli emirlerde bulunuyor. Bizler ise maa't-teessüf dînimizi, memleketimizi muhâfaza için kırk parayı vermekten çekiniyoruz!!! Halbuki öbür tarafdan bir Yunanlı çıkıyor, –kendi dîni ver diye emretmediği halde– değil kırk para, yedi yüz bin lirayı birden veriyor da beri tarafdan bizim aslâ yüzümüz kızarmıyor!! Yazıklar olsun böyle hamiyyete!! Nerede kaldı da'vâ-yı İslâmiyyet?

Cem'iyet-i İslâmiyye içinde mevcûd olan bu gibi hamiyetsiz zenginlerimize karşı: [5](قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَاؤُكُمْ...) âyet-i kerîmesini de zikretmeden geçemeyeceğim. Me'mûl ki, insâfa gelirler! Hülâsa: Eğer biz müslümanlar dînimizi, vatanımızı muhâfaza etmek, şân-ı celîl-i İslâmiyet'i i'lâ ederek ecânibin tahakkümü altında âh ü enîn ile mahvolup giden bunca nüfûs-ı İslâmiyyeyi kurtarmak –ki dînen üzerimize borcdur– istersek [6](وَاَعِدُّوا لَهُمْ...) emr-i celîl-i İlâhîsiyle me'mûr olduğumuz kuvveti hazırlamak için varımızı bu uğurda sarfederek kanımızın son damlasına kadar çalışmak lâzımdır.

Hattâ diyebilirim ki Fransa kadınlarının yaptığı gibi kadınlarımız bütün ziynetlerini, hattâ kulaklarındaki küpeleri bile donanma iânesine terkederek Osmanlı kadınlarının âlemce müsellem olan hamiyetini bir kat daha göstermelilerdir.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا...

"Yâ Rab! Müslümanları dalmış oldukları gaflet uykusundan uyandır, etrâflarını ihâta eden bu felâketlerden haberdâr et!" duâsıyla hatm-i kelâm edelim. Ve mina'llahi't-tevfîku ve'l-hidâyetü ve'n-nusretü ve'l-iânetü

Aksekili Ahmed Hamdi

* * *

DERSAÂDET MEDÂRİSİNİN SÛRET-İ İDÂRESİ İLE TALEBE-İ ULÛMA VERİLECEK MUHASSASÂT

Hakkında kānûn lâyihasıdır:

Madde 1- Dersaâdet'de bulunan imârâttan bir kısmının lağvından dolayı talebe-i ulûma tahsîs olunan bir milyon iki yüz bin kuruş ile Dersaâdet'deki talebe-i ulûm için Evkâf bütçesine mevzû' mebâliğ işbu kānûn ahkâmına tevfîkan sarfolunacaktır.

Madde 2- Medârisde müddet-i tahsîl on iki senedir. Dört evvelki sene tahsîl-i ibtidâî ve bunu vely eden dört sene tahsîl-i tâlî ve son dört sene tahsîl-i 'âliye mahsûsdur. Her sene bil-imtihân terfî'-i sınıfa muvaffak olarak birinci dört seneyi ikmâl edenlere medrese-i tâliyye ve üçüncü dört seneyi ikmâl edenlere medrese-i 'âliyye icâzetnâmesi i'tâ edilecektir.

Madde 3- Medâris-i ibtidâiyye talebesine şehrî altmış ve medâris-i tâliyye talebesine şehrî seksen ve medâris-i 'âliyye talebesine şehrî yüz kuruş maâş verilecektir.

Madde 4- Dersaâdet'de makām-ı Meşîhatce tensîb olunacak mahallerde sekiz medrese-i ibtidâiyye, yedi medrese-i tâliye, beş medrese-i 'âliyye teşkîl olunacak ve her medrese dört sınıfa taksîm olunacak ve her sınıfın mevcûdu elli talebeden ibâret bulunacaktır.

Madde 5- Medârisde mevcûd ve mukayyed olan talebe-i ulûmdan dördüncü maddedeki medâris talebesi idâdına dâhil ve üçüncü maddedeki maâşa nâil olacaklar müsâbaka imtihânı icrâsıyla tefrîk edileceklerdir.

Madde 6- Her sene medârise ale'l-usûl yeniden talebe kaydolunacak ise de bunlardan maâş i'tâ olunacaklar müsâbaka imtihânına tâbi' tutulacak ve mikdârı tahsîl-i 'âlî ve tâlî ve ibtidâî talebesinden terfî'-i sınıf ve terkīn-i kayd ve vefât gibi vukūât sebebiyle tenâkus edenlerin mikdârını tecâvüz etmeyecektir.

Madde 7- Tahsîlin üç derecesinde dahi her sene-i tedrî-

---

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Birr, 17.
[2] Enam, 6/160.
[3] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'z-Zikr, 11.
[4](خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ) şekliyle, Suyûtî, *Câmi'u's-Sağîr,* 5600.
[5] Tevbe, 9/24.
[6] Enfâl, 8/60.

siyye nihâyetinde imtihân-ı umûmî icrâ kılınacak ve terfî'-i sınıfa muvaffak olmayan talebe sınıfda ibkā edilecek ve aynı sınıfda iki sene terfîa muvaffak olamayanların kayıdları terkîn olunacaktır.

Madde 8- Tahsîl-i 'âlîde bulunacak bin talebeyi her sene o mikdâra iblâğ için tahsîl-i tâlîyi ikmâl etmiş olanlar ve tahsîl-i tâlîde bulunacak bin dört yüz talebeyi itmâm için tahsîl-i ibtidâîyi ikmâl etmiş bulunanlar beyninde müsâbaka imtihânı icrâ kılınacaktır.

İşbu müsâbaka imtihânlarına taşra medârisinde tahsîl-i ulûm u fünûn edip medârise kaydolunmak üzere mürâcaat edenler dahi kabûl ve bil-imtihân kazanacakları sınıfa kaydedilir.

Madde 9- Medârisdeki talebenin Mekteb-i Kuzât'a ve diğer mekâtib-i 'âliyyeye **[319]** dâhil olmaları câiz ise de ba'de'd-duhûl maâşları kat' edileceği gibi medârisde ikmâl-i tahsîl ile şehâdetnâme ahzına muvaffak olanların da kayıdları terkîn olunup maâşları kesilecektir.

Madde 10- Tahsîl-i ibtidâîyi ikmâl ettikleri halde tahsîl-i tâlî için müsâbaka imtihânında muvaffak olamayanlar ile tahsîl-i tâlîyi ikmâl ettikleri halde tahsîl-i 'âlî müsâbakasında kazanamayanlar sinîn-i âtiyyede icrâ kılınacak müsâbaka imtihânına ihrâz-ı muvaffakıyyet ederek mâ-fevk medreseye kabûl edilmedikce maâş ahz edemeyeceklerdir.

Madde 11- Medâris-i ibtidâiyye me'zûnlarının cevâmi'-i şerîfe ve müessesât-ı sâire-i hayriyyede inhilâl edecek cihât-ı dîniyye ve tevcîhâtında hakk-ı rüchânı olacaktır.

Madde 12- Medâris-i tâliyye me'zûnları tabur imâmetlerine ve cevâmi'-i şerîfe ve müessesât-ı sâirede inhilâl edecek cihât-ı ilmiyyeden medâris-i 'âliyye me'zûnlarının tâlib oldukları cihetlere ta'yîn edilmek hakkını hâiz olacaklardır.

Madde 13- Medâris-i 'âliyye me'zûnları alay müftîliklerine ve cevâmi'-i şerîfe ve müessesât-ı sâirede cihât-ı ilmiyye ve medâris muallimliklerine ve mekâtib-i ulûm-ı Arabiyye ve dîniyye muallimliklerine ta'yîn olunmak imtiyâzına mâliktir.

Madde 14- İkişer yüz mevcûdlu dört sınıfı hâvî her medresenin bir müdîr ve iki müfettişi ve lüzûmu kadar müderris ve muallimi ve dört bevvâbı olacaktır.

Madde 15- Müdîr ve müfettiş ve müderrisler el-yevm mevcûd olan ders-i âm miyânında kıdem ve ehliyetleri nazar-ı dikkate alınarak ve lede'l-iktizâ imtihânları icrâ olunarak intihâb ve ta'yîn olunurlar.

Madde 16- El-yevm mevcûd olan ders-i âm efendilerin maâşları hiçbir sûretle tenkîs edilmeyip ancak maâşât-ı mezkûre mahlûlâtından medâris-i 'âliyye müdîrlerinin maâşları ikişer bin ve müfettişlerinin maâşları bin ikişer yüz kuruşa ve müderrislerinin maâşları her saat-i tedrîs için otuz kuruş hesâbıyla hadd-i lâyıka ve medâris-i tâliyye müdîrlerinin maâşları bin beşer yüz ve müfettişlerinin maâşları biner kuruşa ve müderrislerinin maâşları her saat-i tedrîs için yirmi beş kuruş hesâbıyla hadd-i lâyıka ve medâris-i ibtidâiyye müdîrlerinin maâşları biner ve müfettişlerinin maâşları sekizer yüz kuruşa ve müderrislerin maâşları her saat için yirmişer kuruş hesâbıyla hadd-i münâsibine iblâğ ve bevvâb efendilere ikişer yüz kuruş maâş tahsîs edilecektir.

Madde 17- Mücîz ve gayr-ı mücîz bilumûm ders-i âm efendiler iki bin kuruş veya daha ziyâde maâşlı me'mûrînden bulunanların maâşları kat' olunarak mahlûlât miyânına idhâl edilecek ve me'mûriyette bulunmayıp tâmmü's-sıhha olanlar dahi medârisde müdîrlik, müfettişlik ve müderrislik ve fünûn-ı cedîde muallimliği gibi hidemâtı kabûl ve hüsn-i îfâya mecbûr olacaktır.

Madde 18- Müderrisîn miyânında muallimleri tedârik olunamayan fünûn-ı cedîde için muvakkaten hâricden muallim tedârik edilecek ve ileride işbu fenlerin cümlesinin tedrîsi medrese-i 'âliyye me'zûnlarına hasr olunacaktır.

Madde 19- Ders Vekâlet-i Aliyyesi'nce kendisine irâe edilecek vezâifi îfâdan imtinâ' veya vazîfesinde tekâsül eden müderrisîne birinci defa bâ-varaka-i mahsûsa ihtârda ikinci defa meclis-i mesâlih-i talebeye celb ile tevbîhde bulunulacak ve yine imtinâ' ve tekâsülleri görülürse maâşları kat' olunarak silk-i müderrisînden ihrâc edilecektir.

Madde 20- Talebe-i ulûm muhassasâtı evkāf bütçesinden ve müderrisîn maâşıyla medreseler müdîr, müfettiş ve bevvâbları maâşât-ı ilmiyye bütçesinin tertîb-i mahsûsundan tesviye kılınacaktır.

Madde 21- Âtiyen yapılacak medâris lâ-ekall bir sınıfının mevcûdunu istîâba kâfî olacak sûrette hıfzu's-sıhha kavâidine muvâfık bir tarzda inşâ edilecek ve bu yolda medâris vücûda getirildikce buralarda ikāmet edecek talebenin maâşâtı kat' ile tahsîsâtları it'âm ve iksâlarına karşılık tutulabilecektir.

Madde 22- İşbu kānûnun cihet-i idâriyyesinin icrâsı Makām-ı Meşîhat-i İslâmiyye'ye ve Evkāf'a tealluk eden cihetlerinin icrâsı Evkāf Nezâreti'ne âiddir.

MATBÛÂT

Müslümanları Hayâta Da'vet

"Dünya beş gündür, beşi de kara" beş günlük ömür için bu fânî dünyada sa'y ü telâş etmek, mal ve devlet şevkine kapılmak, kesb ve hayat kaydına düşmek, ömrü beyhûde çürütmek lüzûmu var mı? Her ne etsek âhirimiz fenâdır! Kişi gerek âhireti için çalışsın, onun için sermâye kazansın, ölümünü hâtırından çıkarmasın, gözünü âhiret kûşesine diksin. Ey azîzân! Bir bakın dünyaya ibrethânedir, âhirin fikretmeyen âkıl değil dîvânedir…"

Muhterem ulemâ ve vâizlerimizin mescidlerde, meclislerde cemâate hitâben söyledikleri sözler, irâd ettikleri nutuklar ale'l-ekser bu kabîl va'z u nasîhatlerden ibâret olduğu cümleye ma'lûmdur. Bu mazmûndaki va'zlar ile rûhânî babalarımız, "sâlikân-ı râh-ı hakîkat" halkın i'tikādına bir durgunluk getirip hayât-ı dünyadan müslümanları soğuturlar. Umûr-ı maîşette lâzım olan sa'y ü cihâddan berî ederler. Bu kabîl va'z u nasîhatlerden müslüman kardeşlerin var kuvvetleri zaîfleşir, fikirce hünerleri durgunlaşır, cesâret ve teşebbüsleri kırılır; zillete, esârete her şeye râzî olup bütün cefâ ve meşakkatleri kabûl ederler; her nevi' zahmet ve eziyete katlanırlar, maîşetin acıklı ve cefâlı hâline **[320]** tâkat

getirirler ve her işte "mî-guzered"[1] deyip zillet ü atâlet içinde hayâtlarını sürüklerler.

"Dünya beş günlüktür, onun da ahiri ölümdür. Beş günlük ömür için çalışmak değer mi ve çalışmaktan ne hâsıl olur? *Sultân-ı cihân olsa gider câna inanma – Çün bâkī değil mülk-i Süleyman'a inanma*. Pes şu halde ölüme hazırlanmak lâzım. Hayâtta vefâ yoktur, bâkī değil…!"

Tama'kâr vâizler için cemâatin böyle gaflet ve cehâlette yaşaması elbette çok hayırlıdır. Az çok her ne kazansalar getirip öz ağalarına teslîm edecekler. Kendileri ise aza kanâat edip ancak beş günlük ömür için elde pek cüz'î sermâye saklayacaklar. Çünkü rûhânî babaları onlara vâzıh deliller ile isbât ettiler ki dünya mâlı cehennem odudur, ne lâzım onu cem' etmek?...

Ne gerektır sana bu devlet ü mâl
Yükünü yüngül eyle ey hammâl

İşte bazı câhil vâizler her vakit bîçâre hamalların zahmetinin semeresini ellerinden alıp yüklerini yüngül etmeye çalışmışlardır.

Bu sebebdendir ki müslüman âlemine atf-ı nazar edildikte onun hâl-i pür-melâliyle Avrupalıların saâdet-i hâli karşısında akl-ı insan hayrette kalıyor! Devlet, servet, ma'rifet, kemâl, hüner, bilgi, beceriklik, râhat yaşayış Avrupalılarda; fakr, zillet, yoksulluk, cehâlet, avâmlık, hünersizlik, adem-i râhat, acz, esâret ü kesâlet ise âlem-i İslâmda.. Bunlar gözlerini kabristana dikmişler, beş günlük ömrü çabuk geçirip oraya vâsıl olmaya çalışırlar; onlar ise dünyada hayatlarını râhat geçirmeye, refâh u saâdet iktisâbına, kendileri için devlet ve hürmet ihrâzına çalışırlar… Bunlar felâket ü gaflette; onlar refâh u saâdette.. Bunlar ölü, onlar diri!

Avrupalıların bu faâliyet, bu ciddiyet ve saâdeti onların müslümanlardan daha ziyâde kābiliyetli ve müstaid olmalarından değil mahzâ ondan nâşîdir ki onlar hayatın kadrini bilip ondan müstefîd olurlar; müslümanlar ise hayâta meyl etmeyip memâtı fikr ederler.

Bir Rus edîbi milletini şu yolda yaşamaya da'vet ediyor: "Hayatınızı ganîmet bilip yaşayınız ve yaşamanın yollarını öğrenip rahat yaşayınız. Vaktinizi gaflette geçirmeyiniz. Yan yatıp bir nokta üzerinde kalmayınız. Yaşayınız ve başkalarının hayatına sebeb olunuz. Ulûm u fünûna, sanâyi' u ticârete, felsefeye, alış-verişe, zirâate, mektep ve medreselere hareket veriniz, hayat bahş ediniz, maîşet için yeni usûl ve kāideler tertîb ediniz, siyâsî ve iktisâdî işlerinize tağyîr u tebdîl verip başkalarıyla münâsebât ve alâkanızı düzeltiniz, hürriyet ve ulviyet kesb ediniz.

"Cümleye kardeş gözüyle bakınız, başkalarının hukūk ve ihtiyârlarına, memleketin ma'mûriyet ve âsâyişine riâyet ediniz.

"Hayatı unutmayınız, ona rahmınız gelsin, hem kendinizin, hem başkalarının hayatını muhâfaza ediniz, yaşamayı seviniz ve azîz tutunuz. Kuvvetli bir milletin bir hücûm ve zulmü altında zaîf bir milletin hukūk ve hürriyetinin mahvına mâni' olunuz…"

El-hak hayatı sevmek ve onun kadrini bilmek lâzımdır. Bizler ise bundan gāfil ve uzak düşmüşüz, hayatın kadrini bilmiyoruz ve içimizden her kim biraz hayatın kadr u kıymetini derk edip ahvâl-i maîşetini ıslâh etmeye çalışsa, derhal cenâb-ı vâiz ile Ağa Dervîş onun kapısını kesip yüce sesiyle men' eder: "Ki ey gāfil, dünya ibrethânedir, dünyaya uyma, âhireti elden koyma, kervân her yola düşüptür herkes yükünü tez yüklese merdânedir. Bu dünya-yı dûna rağbet etme, âhiret için tedârik gör, kûşe-i kabirden gözünü çekme. Naz ile başını bâliş-i nâza koyma, çünkü nice bin nezâket ehli hâk ile yeksân olmuştur…"

Vâizin ve Ağa Dervîş'in böyle nasîhatleri müslüman kardeşleri hareketten alıkoyup bütün mevcûdiyetlerine bir durgunluk ve perîşânlık ârız olur, hayattan, çalışmaktan, her bir şeyden şevk ve hevesi kesilip memâttan başka fikr ü hayallerine bir şey gelmez.

Bir cesâret ve hüner sâhibi çıkmıyor ki vâiz efendiden suâl etsin:

Ey muhterem hoca! Bizi ölüler âlemine da'vet etmekten maksadın nedir? *Kur'ân-ı Kerîm* bize böyle mi diyor? Yoksa bizi çalışmaya, şân ü şevket-i İslâmiyyeyi muhâfaza için i'dâd-ı kuvvete mi da'vet ediyor?

Ey bizim rûhânî babalarımız, bize merhametiniz olsun, insâf ve mürüvvet ediniz, etrâfımızdaki milel ü akvâmın cümlesi terakkī yoluna düşmüş, gece gündüz çalışıyorlar. Esbâb-ı maîşetlerini tehiyye kılıyorlar. Bütün âlemin aklı, fikri, zihni işliyor, ahvâl-i maîşetleri iyiliğe ve saâdete münkalib oluyor. Bütün milletlerin efrâdı arıların sepetlere bal taşımaları gibi muttasıl işlemektedirler. Ama biz yatıp kalmışız. Ne aklımız işliyor, ne fikrimiz. Gözümüzü ancak ölüler âlemine dikip her ne vakit bir hareket göstersek Ağa Dervîş'in sesi gûşumuza yetişir: "Âhirin fikr etmeyen âkıl değil dîvânedir…"

Milletlerini hayata da'vet eden zevât gibi biz de müslüman kardeşlere hitâben deriz ki: "Ey kardeşler, hayatın kadrini biliniz, hayat Allah teâlânın atiyyesidir, ayılınız, hareket ediniz. Kapı, bacalarınızı açınız, ö[nü]nüze ışık gelsin. Gözünüzün tozunu silip dikkat ile etrâfa bakınız, herkes işliyor, çalışıyor, hayattan müteneffi' oluyor. Cenâb-ı Hak (لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى)[2] buyuruyor. Âhiret için yarın ölecek gibi çalışmak lâzım geldiği gibi, dünya için de ebediyyen yaşayacak gibi çalışmak lâzımdır."

Bakü – *Hakyolu*

* * *

[321] RUS BAYRAĞI

Evet Rus bayrağı!,

Şânlı mâzîmizin mezâr-ı nisyânına gömülen menâkıb-ı zaferden bugün için ancak sönük, ölgün bir hâtıra olarak yaşar. Baltacı ordusunun Prut bataklıkları içine batırıp yine dünya yüzüne çıkardığı Rus bayrağı!.

[1] "Geçip gidiyor" anlamında.

[2] Necm, 53/39.

Kırım hânlarının saray harâbeleri üzerinde baykuşlar gibi tüneyen, Kafkas'ın kanlı zirvelerinde bazen geçit yollarının dolambaçlı derinliklerinde yükselen Rus bayrağı!.

Tuna vâdîlerini, Balkan boğazlarını, Çatalca istihkâmlarını çiğneyerek otuz dört sene evvel Ayastefanos önlerine kadar sürdüğü ordusunun rehber-i meşy ü hücûmu olan o Rus bayrağı işte bugün zavallı "İran"ın ser-i mukadderâtında dikilmiş duruyor:

"Petersburg 30 Kânûnievvel – Tebriz'e Rus bayrağı çekilmiştir"

Şu telgrafnâme; "Bugün İran'a, yarın bize" demek olan bir acı hakîkati bütün çıplaklığı, bütün vahşetiyle i'lân ediyor.

Vatandaşlar bu ne acı bir hakîkattir! Bizden, Osmanlı Hükûmeti'nden gayrı dünya yüzünde ber-hayât kalabilen zavallı İran'ın musîbetzede sînesi Kazak atlarının ayakları altında çiğneniyor. Ale'l-ekser Türklerle meskûn olan Azerbaycan, Tebriz, Enzeli gibi havâlîsi de Rus toplarının tarrakası altında inliyor.

Bu bedbaht memleket baştan başa düşman pâ-yi istîlâsına ferş edilmiş kimsesiz, yetîm bir nâsiye-i mağdûre şeklini gösteriyor, bir bâkire-i ma'sûme hissini veriyor. Bu pâk nâsiyeyi kirleten: "Gûl-i ihtirâs", o bikr-i ismeti çâk eden de: "Cehl ü nifâk"dır.

Bir zamanlar aktâr-ı cihânı şa'şaa-i satvet ü irfânıyla meclûb-ı mehâsini eyleyen koca bir medeniyet-i İslâmiyye şu dakîkada bütün mevcûdiyet-i maddiyye ve ma'neviyyesiyle serîr-i ikbâlinden hufre-i zevâle doğru yuvarlanıyor.

Bu mebnâ-yı azîm-i hayâtın velvele-i indirâs ve inkırâzı kulaklarımızda olsun bir eser-i teyakkuz u intibâh hâsıl etmelidir.

Bîçâre İran.. Bu hâile-i mevt ü sükûtun sekrân-ı ıztırâbını pek elîm ve tâkat-şiken bir ribka-i zamân ile çekecektir.

Bu zavallı hastayı bir ânda öldüremeyecekler. Fakat hergün hayatından bir uzviyet-i mahsûseyi kat' u nez' ederek ona, bu târîhî millete hicranlar, hacâletler, intikāmlar, azâb u ıztırâblar içinde bir kâbus-ı cebr u tahkîr yaşatacaklardır. Yâ Rab! Bu ne mukâvemet-sûz, vicdân-hırâş bir hayât-ı mevt-engîzdir.

İran'ın bu bedbaht İslâm diyârının müttekâ-yı bekā ve istikrârı olan esbâb-ı mâniayı "cehl ü şikāk" ile "aşk-ı ihtirâs" denilen iki ifrît-i bî-emânın zâlim pençeleri bilâ-müşkil kırdı, mahveyledi…

Bu iki âmil-i gaddârın te'sîrât-ı meş'ûmesi –daha geçen gün Fransa ile Almanya arasında berât-ı inkırâzî imzâ edilmiş iken bile– bîçâre Fas Sultânlığı'nın yıpranmış olan a'sâbı üzerinden bile henüz zâil olamadığı görülüyor. Bu iki fâcire-i ictimâiyyeden el-hazer, vatandaşlarım, el-hazer!!..

Fransız defter-i istimlâkine kaydedilen ve bütün Fransa kadar cesîm olan bu koca İslâm diyârında hâlâ intibâh husûle gelmemiştir.

Daha düne kadar Fas hâkimiyet-i münkarizesinin Berlin Kruvazörü'nün sırıtkan top ağızlarıyla tezyîf edildiği pâkize sâhillerine nigerân olan veh-resânları üzerinde şu saatte bile "kardeş kanı içmek" hırs ve nifâk sâikasıyla vatana müstevlî olan düşmanları görememek üzere "birbirinin gözünü oymak, hem-dînlerini boğazlamak, öldürmek" felâketi hükümrândır.

Fas'da Fransız, Trablus'da İtalyan, İran'da da Rus bayrağı dalgalanıyor.

Latin ve Islav milletlerinin alâmet-i hücûm ve istîlâsı olan bu bayraklardan, İslâmiyet âleminin âtî-i mukadderini tesmîm edecek bir hevâ-yı zehrîn intişâr ediyor.

Gözümüzün önünde olan bu mehâlik-i sâbiteden gayrı yarının meşîme-i vekāyiinden doğacak şeylerden bî-haberiz. Ey nifâk u şikāk içinde boğulan müslümanlar! İntibâh; intibâh, ittihâd, ittihâd!...

Selanik - *Rumeli*

İTALYA MUHÂREBESİ'Nİ UNUTTUK!

Pek tabîî bir şeydi; memleketin, milletin mukadderâtı ellerine tevdî' edilen Meclis-i Meb'ûsân a'zâları muhârebe edip dururken vatanın bir kûşesindeki İtalya Harbi'ne kim kulak asar! Harbin en dehşetlisi İstanbul'da, Millet Meclisi'nde başladı ve devam ediyor.

Tehlikenin bu kadar büyüğü karşısında İtalya Harbi gibi ufak tefeklerine kim ehemmiyet verir! Lâkin İtalyanlarla beraber bizim izmihlâlimizi umanlar; şu hâllerden ne kadar memnûnlar!

Meclisdeki beş on mansıb harîsî bütün İtalya'nın zırhlılarından ordusundan hem de kat kat fazla millet-i Osmaniyyeyi dûçâr-ı ye's etmektedir.

Acaba bu vatan düşmanlarının İtalyanlardan daha eşna', onlardan bin kere daha tehlikeli olduklarını anlamıyor muyuz? Böyle beş on garazkârın keyfi, ihtirâsı uğrunda bu memleketin batıp gitmesine göz mü yumacağız?

Niçin bunların kulaklarından tutup da atıvermekte hâlâ tereddüd gösteriliyor. Memlekette mukaddesât nâmına ne kadar esâslar varsa hepsine hücûm ettiler; daha ne yapmak istiyorlar?

Eskişehir – *Hakîkat*

* * *

[322] ŞUÛN

İzmir Mu'temer-i İlmîsi

İzmir gazeteleri yazıyor: Geçen Cum'a günü salât-ı Cum'adan sonra Sahlebcioğlu Medresesi'nde in'ikād eden Mu'temer-i İlmî İzmir ve mülhakāttan bir çok ulemâ ve sâmiîînden bir cemm-i gafîr hazır oldukları halde fazîletli Hâkim Efendi'nin riyâseti ve Kumandan İsmail Fâzıl Paşa hazretlerinin nezâreti tahtında müzâkerâta başlamıştır. Sahlebcizâde Câmi'-i Şerîfi Hatîbi Hâfız Tevfîk Efendi teberrüken Sûre-i Feth tilâvet etmesini müteâkıb Cezâyir ulemâsından Geylânî Efendi tarafından bir duâ-yı belîğ kırâet edilmiş ve Milas Müftîsi Hâfız Mehmed Sâdık Efendi bir nutk-ı iftitâhî îrâd ederek medâris-i ilmiyye ve tekâyânın zamân-ı evâilde hakāyık-ı İslâmiyyenin inkişâfı için birer mehd-i kemâl ol-

duklarını fezâil-i ahlâkıyye ile ittisâf ve rezâil-i ahlâkıyyeden ictinâbı emreden şerîat-i garrâ-yı Muhammediyyenin medâris-i 'âliyyeden neş'et eden binlerce ulemâ'-i fâzılanın cehd ü himmetleriyle az zaman zarfında aksâ-yı şark u garba kadar intişâr ettiğini ve bu maksad-ı fevkalâdeye mazhar olan ulemâ sırf [a]hkâm-ı celîle-i İslâmiyyeyi hakkıyla icrâ ve evâmir-i dîniyyeye ittibâ' sâyesinde medeniyet-i İslâmiyye pek ziyâde terakkī ve teâlî ettiğini ve şu kadar ki zamanımızda görülen âsâr-ı tedennî medâris ve tekâyâmızın ıslâhâta ve bugünkü asr-ı medeniyyete muvâfık bir tarzda tensîka muhtâc bulunduğunu ve ashâb-ı i'tidâlden mürşidler, vâizler yetiştirmek için medârisde tedrîs olunacak ulûm u fünûnun kavâid ü mesâilini câmi' birer kitabın te'lîfi lâzım olduğunu ve bu husûsda medârisin ıslâhı için taksîm-i a'mâl kāidesine tatbîkan muntazam bir program dâiresinde çalışmakla beraber işbu mu'temerin maksadı sırf ilmî olduğunu, kendisine mahsûs bir uslûb-ı nezîh ile beyân ü ifâde eylemiş ve ba'dehû hey'et-i idâre re'y-i hafî ile intihâb olunmuştur.

Ekseriyetle intihâb olunanlar Hâfız Ali, Milas Müftîsi Hâfız Mehmed Sâdık, Sahlebcizâde Müderrisi Şeyh Nûrî, Mısır Dergâhı Şeyhi Bedri, Cezâyir ulemâsından Geylânî, Maraşlı Kâmil, Kırkağaç ulemâsından İsmail Hakkı, Bozdoğan Müftîsi Hâfız Emin, ulemâdan Yusuf Rıza, Çorakkapı Medresesi Müderrisi Hacı Edhem, Soma Müftîsi Osman Zeki efendilerdir. Vazîfe-i kitâbeti Sezai Bey deruhde etmiştir.

Mu'temer-i İlmî'de Vali Nâzım Paşa nâzır-ı evvel, Kumandan İsmail Fâzıl Paşa nâzır-ı sânî, Reîs-i Evvel Hâkim Efendi, Reîs-i Sânî müftî intihâb olunmuşlardır.

Müteâkiben İsmail Fâzıl Paşa hazretleri tarafından vâkıfâne, âlimâne bir nutk-ı belîğ îrâd olunmuştur. Muahharan Balıkesir ulemâsından Mehmed Âsım Efendi tarafından gönderilen mütâlaanâme kırâet edilmiş ise de müzâkeresi vakt-i âhara terkedilmiştir. Peyderpey Mu'temer-i İlmî'ye vârid olacak mütâlaanâmeler hey'et-i umûmiyyede kırâet edilecek ve not tutulacaktır.

* * *

ŞEYH SENÛSÎ HAZRETLERİ
CİHÂD-I MUKADDES İ'LÂNI

Osmanlı Ajansı'na Trablusgarb muhâbiri tarafından âtîdeki telgraf keşîde edilmiştir:

İskenderiye, 14 Kânûnisânî– Şeyh Senûsî Ahmed eş-Şerîf hazretleri bütün Afrika müslümanlarına hitâben neşreyledikleri bir beyânnâmede âlem-i İslâm arasındaki revâbıt-ı uhuvvet ü ittihâdı nazar-ı dikkate alarak bütün müslümanların Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiyyenin düşmanlarına karşı cihâd-ı mukaddese hazır bulunmalarını emir buyurmuşlardır. Şeyh hazretleri bütün tavâif ve şüyûhunu cihâda iştirâke da'vet etmektedir.

Bu beyânnâme Afrika müslümanları arasında büyük bir te'sîr icrâ etmiş ve herkes kemâl-i şiddetle harbe hazırlanmaya başlamıştır.

ABDÜRREŞİD İBRAHİM EFENDİ

Senûsî Şeyhi Ahmed eş-Şerîf hazretleriyle mülâkāt etmek ve muhârebe-i hâzıra hakkında tertîbât-ı lâzımede bulunmak üzere Afrika'ya azîmet eden Seyyâh-ı şehîr Abdürreşid İbrahim Efendi hazretlerinden Kâmil Paşa ile mülâkātını muhtevî Mısır'dan gönderilen mektuptan sonra hiçbir haber ve ma'lûmât alınamaması hasebiyle bir çok kāri'lerimiz sabırsızlanıyorlar.

Fi'l-hakīka biz de merâk etmiştik. Fakat bir hafta mukaddem Cağbub'dan aldığımız husûsî bir mektupta sıhhatte olduğundan ve işlerin pek yolunda gittiğinden bahisle yolların meşakkati ve fevkalâde mühim mes'elelerle iştigāli hasebiyle mektup gönderemediği cihetle beyân-ı ma'zeret ediyor ve yakında uzun mektuplar göndereceğini va'd ediyor.

Osmanlı Ajansı'nın bâlâda münderic telgraf ile bildirdiği cihâd-ı mukaddes i'lânında Abdürreşid Efendi hazretlerinin de bir hisse-i gayret ü tergîbi olsa gerektir. Çünkü hazretin gāye-i emeli Senûsî Şeyhi hazretleriyle mülâkāt ederek büyük teşebbüslerde bulunmak idi. Vedâ' ederken "Menzil-i maksûda muvâsalatımdan bir hafta, on gün sonra Afrika'dan mühim haberler alırsınız" demişti. Rusya müslümanlarının intibâhında pek büyük roller icrâsına muvaffak olan, bir nutuk ile Buhârâ halkını bir gecede harekete getiren, Japonya'da İslâmiyeti te'sîs eden, Çin, Hindistan ve bütün şarkta pek büyük hürmet ve şöhrete mazhar olan hazretin Şeyh Senûsî hazretleriyle mülâkātından pek mühim muvaffakiyetlere intizâr edebiliriz. Cenâb-ı Hak bütün mücâhidîn-i İslâmiyyenin muîni olsun. Tafsîlâtı hâvî mektup aldığımız gibi derc edeceğimiz tabîîdir.

İ'tizâr – "Süleymaniye Kürsüsünde" ünvanlı şiirin mâba'di gelecek nüshaya derc edilecektir.

(Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve şürekâsı
Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

25 Ocak 1912 5 Safer 1330 Perşembe 12 Kânûnisânî 1327 **Yedinci Cild - Aded: 177**

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDE

–175'den mâba'd–

Sonra zenginlerimiz: "Haydi gidin, fen getirin."
Diye her isteyenin şahsına bilmem kaç bin
Ruble tahsîs ile sevkeylediler Avrupa'ya;
Pek fedâkâr idi hemşehrilerim doğrusu ya.
Bu giden kāfileden birçoğu cidden tahsîl
Ederek döndü. Fakat geldi ki üç beş de sefil,
Hepsinin nâmını telvîse bihakkın yetti...
Gönderenler ne peşîmân oluyorlar şimdi!
Hiç unutmam, güvenip girdiğim yanına,
En cömert zengin iken şöyle cevap verdi bana:

"Günde on kerre gelip istediniz, hep verdim.
Yine vermezsem eğer millet için nâ-merdim.
Yalınız, ehline gitsin bu emekler... Olur a
İş bizim Avrupa yârânına benzer sonra!
Hâli ıslâh edecekler, diyerek kaç senedir,
Bekleyip durduğumuz zübbelerin hâli nedir?
Geldi bir tânesi akşam, hezeyanlar kustu!
Dövüyordum, bereket versin, edebsiz sustu.
Bir selâmet yolu varmış... O da neymiş: Mutlak
Dîni, milliyyeti kökten kazıyıp Ruslaşmak.
O zaman iş bitecekmiş... O zaman kızlarımız,
Şu, tutundukları gâyet kaba, pek ma'nâsız
Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden
Analık ilmini tahsîl edecekmiş... Zâten
Müslümanlar o sebepten bu sefâlette imiş:
Ki kadın "sosyete" bilmezmiş, esârette imiş!
Din için, millet için iş görecek alçağa bak:
Dîni pâmâl edecek, milleti Ruslaştıracak!
Bunu Moskof da yapar, şimdi rızâ gösterelim;
Başka bir ma'rifetin varsa haber ver görelim!
Al okut, Avrupa tahsîli desinler, gönder;
Servetinden bölerek nâ-mütenâhî para ver;
Sonra bir bak ki: Meğer karga imiş beslediğin!
Hem nasıl karga? Değil öyle senin bellediğin!
Sâde bir fuhşumuz eksikti, evet, Ruslardan...
Onu ikmâl ediverdik mi, bizimdir meydan!
Kızımın iffeti batmakta rezîlin gözüne...
Acırım tükrüğe billâhi tükürsem yüzüne!
Demiş olsaydı eğer: "Kızlara mektep lâzım...
Şu kadar vermelisin." Kahrolayım kaçmazdım.
Elverir sardığımız bunları halkın başına...
[324] *Ben mezârımda, huzûr istiyorum, baksanıza!*
Siz de insâf ediniz: Öyle ya artık ne demek,
Zengin olduk diye lâ'net satın almak mı gerek?"

İşte biz böyle didinmekte, çalışmakta iken,
Bir seher vakti gelip üç kişi bildiklerden,
Dediler: "Şimdi hükûmet basacak matba'anı...
Durmanın vakti değildir. Hadi kaldır tabanı!"
Bir işâretle çocuklar dağılıp dört köşeye,
Girdiler hepsi de gâyetle emin bir deliğe.
Onların nevbeti geçmiş, sıra gelmişti bana:
Yolu tuttum yalınız doğruca Türkistan'a.
Gece gündüz yürüdüm bulmak için Taşkend'i;
Geçtiğim yerleri ta'dâda mahal yok şimdi.
Uzanıp sonra Buhârâ'ya, Semerkand'e kadar,
Eski dünyâda bakındım ki ne âlemler var?
Sormayın gördüğüm âlemleri, hiç söylemeyim:
Yâdı temkînimi sarsar da kan ağlar yüreğim.
O Buhârâ, o mübârek, o muazzam toprak;
Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!
İbni Sînâ'ları yüzlerce doğurmuş iklîm
Bir çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akîm!
O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:
Ay tutulsun, "Kovalım şeytanı kalkın!" diyerek,

Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız erkek!
Bu havâlîde cehâlet ne kadar çoksa, nifâk
Daha salgın, daha dehşetli... Umûmen ahlâk
–"Pek bozuk" az gelecek– nâmütenâhî düşkün!
Öyle murdârını görmekte ki insan fuhşün,
Bırakın söylenemez: Mevki'imiz câmi'dir;
Başka yer olsa da tafsîle hayâ mâni'dir.
Ya ta'assub! Ya ta'assub! O kadar maskaraca
Bir yol almış ki, bakarsın, başı misvaklı hoca,
Mütehassısken edepsizliğin eşkâlinde,
En ufak şeyden olur dîni hemen rencîde!
Milletin hayrı için her ne düşünsen: Bid'at,
Şer'i tağyîr ile, terzîl ise -hâşâ- sünnet!
Artık Allah'tan utanmaz, hele Peygamber'den
Hiç sıkılmaz görünen böyle beyinsizlerden
Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşünün!
Sayısız medrese var gerçi Buhârâ'da bugün...
Okunandan ne haber? On para etmez fenler
Ki ne dünyâda soran var, ne de ukbâda geçer!
Üdebâ doğrusu pek çok, kimi görsen: Şâir!
Yalınız, şi'rine mevzû' iki şeyden biridir.
Koca millet! Edebiyyâtı livâtayla zinâ;
Râyic üslûbu da mestâne, zelîlâne edâ!
Sonra tenkîde giriş: Hepsi tasavvufla dolu!
Var mı sôfiyyede bilmem ki ibâhiyye kolu?
İçilir, türlü şenâ'at yapılır bî-pervâ;
Hâfız'ın ortada dîvânı kitâbü'l-fetvâ!
"Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!"
Urefâ mesleği; a'lâ, hem ucuz, hem de şeker!(*)
Şu kadar var ki şebâbında hamâset, gayret
Başlamış... Bir gün olup parlayacaktır elbet.
O zaman işte şu toprak yeniden işlenerek,
Bu filizler gibi binlerle fidan besleyecek.

Çin'de, Mançurya'da din bir görenek, başka değil.
Müslüman unsuru gâyet geri, gâyet câhil.
Acabâ meyl-i teâlî ne demek onlarca?
"Böyle gördük dedemizden" sesi milyonlarca
Kafadan aynı tehevvürle bakarsın, çıkıyor!
Arş-ı âmâli bu ses tâ temelinden yıkıyor.
Görenek hem yalınız Çin'de mi salgın? Nerde!
Hep musâb âlem-i İslâm o devâsız derde:
Getirin Mağrib-i Aksâ'daki bir müslümanı;
Bir de Çin sûrunun altında uzanmış yatanı;
Dinleyin her birinin rûhunu: Mutlak gelecek,
"Böyle gördük dedemizden!" sesi titrek, titrek!
"Böyle gördük dedemizden!" sözü dînen merdûd,
Acabâ sâha-i tatbîki neden nâ-mahdûd?
Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet, bilseydik,
Çâre yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.
[325] *"Böyle gördük dedemizden!" diye izmihlâli*
Boylayan bir sürü milletlerin olsun hâli
İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu âyetlerde?

Lâfzı muhkem yalınız, anlaşılan, Kur'ân'ın:
Çünkü kaydında değil hiçbirimiz ma'nânın!
Ya açar Nazm-ı Celîl'in, bakarız yaprağına;
Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyle bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!
Bu havâlîdekiler pek yaya kalmış dince;
Öyle Kur'ân okuyorlar ki: Sanırsın Çince!
Bütün âdetleri âyîn-i mecûsîye karîb;
Bir şehâdet getirirler... O da oldukça garîb!
Yalınız hepsi de hürmetle anar nâmınızı.
Hiç unutmam, sarılıp hırkama bir Çinli kızı,
Ne diyor anlamadım, söyledi birçok şeyler;
Sonra me'yûs olarak ağladı... Bîçâre meğer
Bana Sultân'ı sorarmış da, nasıldır? dermiş.
Yol yakın olsa imiş gelmeyi isterlermiş.
–mâba'di var– **Mehmed Âkif**

VAHDET-İ VÜCÛD
– 14 –

Sûfiye-i kirâm hazerâtı a'yân-ı sâbiteyi: Mümkünâtın ilm-i İlâhîde sâbit olan hakāyıkıdır, diye ta'rîf ediyorlar ve bu hakāyık râyiha-i vücûdu şemmetmemiştir diyorlar. İlm-i İlâhîde sâbit olan hakāyık nasıl olurda râyiha-i vücûdu şemmetmemiş olur? diye serd edilen i'tirâza da: Vücûd sübûttan eammdır, her sâbit olan şeyin mevcûd olması lâzım gelmez diye cevap veriyorlar.

Meselâ nefy-i vücûd ma'nâsını tazammun eden ademden bahsedildiği sırada adem mevcûddur denilebilir. Fakat bu sözden maksad zâten nefy-i vücûd ma'nâsını tazammun eden ademin vücûd ile ittisâfını kabûl etmek olmayıp belki ademiyet üzere sübûtunu anlatmaktır.

Sûfiye: A'yân-ı sâbitenin ilm-i İlâhîde sübûtu "feyz-i akdes", a'yânın suveri olan mümkünâtın hâricde zuhûru da feyz-i mukaddes netîcesidir diyorlar.

Bazı kimseler a'yân-ı sâbite ile eşyâ-yı hâriciyyeye şey'-i vâhid nazarıyla bakıyorlar; halbuki öyle değildir. Gelenbevî merhûm *Celâl Hâşiyesi*'nde (فالممكنات الموجودة عبارة عن الاعيان الثابتة بشرط المظهرية) ibâresiyle bu dakīkadan zâhil olmadığını göstermiş ve a'yân-ı sâbite ile eşyâ-yı hâriciyye beynindeki farkı "bi-şarti'l-mazhariyye" kaydıyla ta'yîn eylemiştir. Şu kayda göre bizim mevcûdât-ı hâriciyye nâmını verdiğimiz suver-i mümkinât, a'yânın yine merâyâ-yı a'yânda "feyz-i mukaddes" ile zâhir olan sûretleri demek olur.

"Feyz-i akdes" ve "feyz-i mukaddes" ta'bîrlerine gelince bu ta'bîrler ıstılâhât-ı sûfiyyedendir. Feyz-i akdes demek eşyâ ile eşyâdaki isti'dâdâtın evvelâ ilm-i İlâhîde sâniyen sâha-i taayyünde vücûdunu, daha doğrusu sübûtunu mûcib olan tecellî-i hissî-i zâtî demektir. Feyz-i mukaddes de a'yândaki isti'dâdât, hâricde ne gibi şeylerin zuhûrunu istilzâm ederse onların zuhûrunu mûcib olan tecelliyât-ı esmâ' demektir.

Şu halde feyz-i akdes a'yân-ı sâbite ile onlardaki isti'dâdât-ı asliyyenin ilm-i İlâhîde sübûtunu, feyz-i mukaddes de

* مباش دربی آزار وهرجه خواهی کن
که در شریعت ماغیر ازین کناهی لیست
[Kimseyi incitme de ne istersen yap, çünkü bizim kanunumuzda bundan başka bir suç yoktur. Hâfız]

a'yân-ı sâbitenin levâzım ü tevâbiiyle hâricde zuhûrunu istilzâm etmiş demek olur.

Diğer bir i'tibâra göre a'yân-ı sâbite esmâ' ve sıfât-ı İlâhiyyenin suveri olmak haysiyyetiyle hakāyık-ı İlâhiyyedir.

A'yân-ı sâbite münâsebetiyle "hazarât-ı hams" hakkında da bir iki söz söylemek lâzım geliyor.

Erbâb-ı tasavvuf hazarât-ı İlâhiyyeyi hadd ü hasrdan tenzîh eyledikten sonra avâlime nazaran beş hazret, ta'bîr-i diğerle beş sûret kabûl ediyorlar.

Bunlardan birincisine hazret-i gayb-ı mutlak, âlem-i lâtuayyen, âlem-i lâhût, âlem-i ıtlâk, amâ-yı mutlak, vücûd-ı mahz, ümmü'l-kitâb-ı gaybü'l-guyûb ve sâire gibi isimler veriyorlar ve bu makām, Cenâb-ı Hak henüz esmâ ve sıfât mertebesine tenezzül etmediği cihetle kâffe-i esmâ ve sıfâtın zât-ı ulûhiyyette mahv u müstehlek olduğu makāmdır diyorlar.

Bunun mukābili olan hazrete da âlem-i hiss ü şehâdet tesmiye ediyorlar ki bildiğimiz âlem-i kevn ü fesâd demektir.

Gayb-ı mutlakla âlem-i hiss ü şehâdet arasında âlem-i misâl-ı mutlak, misâl-i mutlakla gayb-ı mutlak arasında da âlem-i ervâh-ı ceberûtiyye yani ukūl ve nüfûs-ı mücerrede, yine âlem-i misâl-i mutlakla âlem-i hiss ü şehâdet arasında âlem-i misâl-i mukayyed "âlem-i menâm" tasavvur ediyorlar ve bunların hepsi i'tibârât-ı muhtelifeye nazaran mertebe-i vâhideye verilmiş olan muhtelif isimlerdir diyorlar. Tafsîlini anlamak isteyenler kütüb-i sûfiyyeye mürâcaat buyurabilirler. Maksadımız tasavvufun esâsı hakkında ma'lûmât-ı mufassala vermek olaydı müdevvenât-ı mevcûdeden bir çok sözler nakledebilir idik.

Bu merâtibin tafsîlinden sarf-ı nazar sûfiye-i kirâm hazerâtının kâffesi eşyâdan nefy-i vücûd ile vücûd-ı hakīkīyi Cenâb-ı Hakk'a hasr u tahsîs ederek Cenâb-ı Hak'dan başka mevcûd yoktur diyorlar.

[326] Fi'l-hakīka hazerât-ı sûfiyye: Lâ mevcûde illallâh yani Cenâb-ı Hak'dan başka mevcûd yoktur demişler. Fakat bununla mevcûd olan her şey Cenâb-ı Hak'dır ma'nâsını murâd etmemişler. Onların vücûd, Hak'dan ibârettir demeleri tamâmıyla başka bir ma'nâyı mutazammındır. Halbuki kitâb-ı kâinâtta münderic her kelimeden ayrı ayrı ma'nâ çıkarıp kelimâtın hey'et-i mecmûasından meâl-i vâhid istinbât edemeyen perâkende bünyân, a'yânda kevn ile müfesser olan ma'nâ-yı vücûdu ehl-i vahdetin ma'nâ-yı diğer murâd ettikleri vücûd ile karıştırarak onların mezheb-i irfânına "vücûdiye" nâmını vermişler ve ehl-i vahdet hakkındaki tecâvüzât-ı ma'lûmeleriyle insâf vâdîsinden hayli uzak düşmüşlerdir. Ehl-i vahdet Cenâb-ı Hakk'ı görmüş, gördüğünü vücûddan başka bir lafz ile ifâde edememiş. Ehl-i kesret onların vücûd ta'bîrinden a'yânda kevn ile müfesser olan ma'nâyı murâd ettiklerine zâhib olarak onu bir türlü Cenâb-ı Hakk'ın şânına lâyık görmemiş, fakat o müşâhede nerede onu red için iltizâm edilen bu mücâhede nerede?

Mükevkeb bir gecede milyarlarla nücûm-ı zâhirenin nûr-ı lerzânı hassâs yürekleri ihtizâza getirdiği bir sırada güneş setre-i erguvânîsini üstünden atarak hâbgâhından çıkınca ketâib-i nücûm nasıl vâdî-i izmihlâle doğru koşarsa bir zaman evvel var gibi görünen kavâfil-i eşyâda şems-i hakīkatin ufk-ı dilden tulûuyla feyfâ-yı ademe doğru öylece rûbe-râh-ı firâr olur!

Fi'l-hakīka biz, dimâğımıza aks-i kaziyyenin imkânını müeyyid bir tohum-ı tereddüd atılmadıkca silsile-i hâdisâtın vücûd-ı hakīkiyle ittisâfından şübhe etmeği aslâ hâtırımızdan geçirmeyiz.

Hattâ birisi bize böyle bir şeyden bahsedecek olsa bünyân-ı tefekkürâtının şâkūlünden inhirâf ettiğine kāil olarak dimâğına bir payanda vurmak, bu sûretle aklının muvâzenesini yerine getirmek için belki bîçârenin sûretine bir de Hudâyî sille aşk ederiz ve tokadı attıktan sonra:

Âlem-i hâricînin vücûdundan şübhen varsa yediğin tokadı da o silsileye idhâl ederek hiç acısından şikâyet etme! diye bîçâreye bir de ders-i intibâh vermeye kalkışırız.

Acaba bu hareketimiz doğru mudur? Aslâ değildir. Çünkü akıl, bazı kere insanı değil âlem-i hâricînin hattâ kendi nefsinin bile mevcûdiyetinden şübheye düşecek hâlâta sevkedebilir.

Aklın o sâiki değil midir ki vâdî-i tereddüdden ale'l-ıtlâk vücûd ile beraber benliğini de gāib etmiş olan Decart'a "Düşünüyorum binâenaleyh varım" düstûrunu ve o düstûr ile dâlle-i kıymetdârı olan nefsini buldurmuş! Yine aklın o sâiki değil midir ki meşhûr Fihte'ye (منم دیکرنیست) cümlesinin tazammun ettiği ma'nâyı bütün mükevvenâta teşmîl edecek kadar tevsî' ettirerek âlemde kendisinden başka bir mevcûd göstermemiş! Ehl-i tasavvuf: Taayyünât-ı kevniyye zavâhir u bevâtın i'tibâriyle esmâ'-i imkâniyye ve vücûbiyyeyi câmi' olduğundan onların bir ciheti ademe, bir ciheti de vücûda nâzırdır. Ademe nâzır olan cihet tecellîye mazhariyetlerinden kat'-ı nazar kendi nefisleri i'tibâriyle olan cihettir. Şu halde taayyünât-ı sâlife i'tibâr-ı evvele göre ma'dûm; i'tibâr-ı sânîye göre mevcûddur diyorlar.

İmâm-ı Gazzâlî bu ma'nâyı "Her şey için iki vecih vardır. Bunlardan biri o şeyin zâtına, diğeri de hâlikına nazaran olan vecihlerdir. Her şey vech-i zâtîsi i'tibâriyle ma'dûm; vechullâh i'tibâriyle mevcûddur." Bu takdîre göre vechullâhdan başka mevcûd yoktur. Ondan başka ne varsa ezelen ve ebeden ma'dûmdur.

(لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ)[1] nidâ-yı azametinin aksendâz-ı sâha-i celâl olması için kıyâmete intizâr lâzım değildir. Zîrâ o nidâ her dakīka kubbe-i nâsûtu çınlatmaktadır" ibâresiyle ifâde ediyor.

Ferid

Bir İstîzâh:

"TENKĪD-İ MUHIKK" SÂHİBİNE AÇIK MEKTUP

Efendim!

Meşhûr Alman feylesoflarından Mösyö Ernest Hegel *Vahdet-i Mevcûd* nâmıyla meydana koyduğu kitabın bazı parçalarının geçen sene fâzıl-ı muhterem Ubeydullâh Efendi hazretlerinin neşretmekte olduğu *Hak Yolu* gazetesinde iki muhterem zât tarafından tercümesini ve müşârun-ileyh

[1] Mü'min, 40/16.

Ubeydullâh Efendi tarafından verilen cevâbı görmüş ve bunun nihâyetine kadar tercüme olunup lâzım gelen noktalara cevap verilmesini temennî eylemiş isem de bilâhare *Hak Yolu*'nun ta'tîl-i neşriyyât etmesiyle hakîkaten müteessif olmuştum. Lehü'l-hamd bugün yani 1911'de yine ayn-ı muhterem sîmâlar tarafından eser-i mezkûrun bi-tamâmihâ tercüme olunduğunu görmekle müftehir olduğum cihetle bir sene evvelki temennî-i hâlisânemin husûle geldiğinden kendimi bahtiyâr addediyorum. Tabîîdir ki eserin tercümesi maksûdün bizzât değildir. Belki maksûdün bizzât İslâmiyet'e, hakîkate sürülmek istenilen lekelere muhterem mütercimlerin himmetleriyle vâkıf olup onlara hakk u hakîkat dâiresinde cevap vermektir. Eserin gerek bidâyetinde ve gerek nihâyetinde "Bizim Sözlerimiz" ve "Bir Muahhara" ünvânı altında yazılan satırlar bu iki sîmânın pek temiz bir vicdâna, gâyet ulvî bir akîdeye mâlik olduklarını gösteriyor. Çünkü bu mütercimler bazılarının yaptıkları gibi ulemâ-yı garbın her söylediklerini bir hakîkat olarak kabûl ve ebnâ-yı cinsine de o yolda tavsiye etmiyorlar, belki Müslümanlığın esâsına muhâlif olan noktalarının reddini erbâbından şiddetle intizâr ediyorlar. Hattâ muhterem bir zâtın bu yolda bir risâle bile yazacağını va'd ettikten sonra tercümeye, başladıklarını söylüyorlar ki bundan ziyâde insâf ve hamiyyet olamaz.

Bu eseri mütâlaa ederek reddiyesinin de hazırlandığını bu sûretle haber aldığım günden beri ez-dil ü cân reddiyenin neşrine intizâr ediyor ve bir şevk-i **[327]** vicdânî ile gazete sütûnlarının i'lânât kısmına bakıyordum. Yine bu iştiyâk ile birkaç gün mukaddem gazete sütûnlarına i'lânât kısmına atf-ı nazar ederken –âsâr-ı münteşire sırasında– "Tenkîd-i Muhıkk" nâmındaki reddiyyeniz manzûrum oldu. Mösyö Ernest Hegel'in eserini tercüme edenlere karşı ne kadar medyûn-ı şükrân olmuş isem zât-ı fâzılânelerine karşı da o derece müteşekkir ve minnetdârım. Çünkü eseriniz hey'et-i umûmiyyesi i'tibârıyle şâyân-ı takdîrdir; pek çok mesâil-i mühimmeye remz ü işâret olunduğu cihetle cirmi sagîr, fevâidi kesîrdir. Fakat şurasını da söylemek mecbûriyetindeyim ki eserin bazı noktaları ezhân-ı mütefekkirînde cidden şâyân-ı ehemmiyet ukdeler bırakıyor, ez-cümle en ziyâde nazar-ı dikkatimi celb eden ve kendimce hakîkaten ehemmiyeti olan bir nokta –ki bu mektubu yazmaya sebeb olmuştur– hakkında müsâadenizle birkaç söz söylemek istiyorum.

Reddiyyenizde 19'ncu sahîfesinde 3'ncü satırından bed' ile diyorsunuz ki:

"Şurasını da İslâmiyet nâmına iftihârâne arzederiz ki: Nev'-i beşer bidâyet-i zuhûrunda maymunlara yakın bir isti'dâdda olduğunu ve şâyân-ı zikr bir şey olmadığını ve gitgide tenâsülden tenâsüle, ıstıfâdan ıstıfâya "semî' ve basîr" kābil-i ilm ü ma'rifet olduğunu, bu hakîkatte kānûn-ı tabîatın şu sûretle vâzıı olan Vücûd-ı Mutlak *Kur'ân-ı Kerîm*'inde de biz müslümanlara ta'lîm buyurmuştur. [1](هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا. اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا) İnsanın üzerinden birtakım dehr geçti ki insan o devirlerde şâyân-ı zikr bir şey değildi. Biz insanı mâ'-i mâderden memzûc nutfeden ibtilâen halk ettik, ettik de semî' ve basîr kıldık."

Tenkīd-i Muhıkk'dan buraya nakletmiş olduğum şu satırlar İngiliz tabîiyyûnundan ve psikoloji âlimlerinden meşhûr Darwin'in te'sîs etmiş olduğu mesleği –ki esâs i'tibârıyle totemizmdir– kabûl ve bunu İslâmiyet'e muhâlif görmediğinizi iş'âr ediyor. Çünkü evvelâ diğer bir sûretle cevap verdikten sonra bilâhare bu satırları ilâve etmenize başka türlü ma'nâ veremedim.

Halbuki "Darwin"in te'sîs etmiş olduğu bu meslek-i sakīmi, değil İslâmiyet nokta-i nazarından, belki fennen bile kabûl etmemekte ma'zûr olduğumuz zât-ı fâzılânelerince de hafî değildir. Çünkü "Darwin"in te'sîs etmiş olduğu nazariyyeyi kabûl etmek kavâid-i fenniyyeyi tağyîr etmek demektir. Bu cihetle bu nazariyyeyi kabûl edecek hakīkī bir mütefennin tasavvur olunamaz.

Zîrâ Darwin maymunlara nazar ediyor, netîcede görüyor ki goriller ayaklarının şekil i'tibârıyle orangutanlar dimâğ i'tibârıyle, şempanzeler vücûdun umûmî teşekkülâtı i'tibârıyle insana benziyorlar. İşte bunların yekdiğeri arasındaki şu müşâbeheti gören Darwin derhal bu müşâbehete aldanarak, insanların aslı bu maymunların birisi olduğuna hükmediyor! Fakat acaba bu nazariye doğru mu? Şübhe yok ki doğru değil! Bu mesleğin sakāmeti yine desâtîr-i fenniyye ile meydana çıkıyor. Çünkü beyne'l-envâ' tenâsül mes'elesi bize gösteriyor ki insan ile maymun bir nevi' olmak şöyle dursun, aralarında karâbet-i nev'iyye bile yoktur. Binâenaleyh bu nazariye fennen merdûddur.

İslâmiyet nokta-i nazarından muhâkeme olunduğu takdîrde ise bu mesleğin butlânı bil-bedâhe sâbittir. Zîrâ bu nazariyeyi kabûl etmek bir kere insanların nev'-i müstakil olarak yaradılmayıp kışr-ı arzın tekemmülâtıyla zamanın husûle getirdiği isti'dâd netîcesi olarak ednâdan a'lâya tahavvül ile terakkī ede ede bu hâle geldiğini kabûl etmek demektir ki fennen makbûl olmadığı gibi, dînimizce de merdûddur. Nasıl ki [2](وَمِنْ اٰيَاتِهٖ اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَا اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ) âyet-i kerîmesi bunun butlânını vâzıhan gösteriyor.

Eâzım-ı müfessirînden Fahruddîn-i Râzî bu nazm-ı celîlin tefsîrinde "İza'-i müfâcee" karînesiyle insanın doğrudan doğruya insan olarak halk olunduğunu söyledikten sonra tekâmül tarîkıyla husûle geldiği nazariyesini reddediyor.

Bu beyânâtınızdan Darwin nazariyesini kabûl etmek gibi bir hatâ lâzım gelmese bile tetebbuât-ı ric'iyye erbâbının serd edegeldikleri vahşet-i ibtidâiyye faraziyesini –nev'-i beşerden her türlü levâzım-ı medeniyyeyi selb ederek beşeriyetin mebâdîsini cehl-i mutlak ve vahşet-i mutlakadan ibâret göstermelerini– kabûl etmek lâzım gelir ki Müslümanlık nokta-i nazarından bunu da kabûl edemeyiz! Zîrâ *Kur'ân-ı Kerîm*, nev'-i beşerin mebâdîsinin bir vahşet-i mutlaka olmayıp bilakis ber-kemâl olduğunu beşeriyetin ilk babası olan Hazret-i Âdem ile işhâd ediyor. Biz müslümanlar, Haz-

[1] İnsan, 76/1-2.

[2] Rûm,30/20.

ret-i Âdem'in Ebu'l-beşer olmasına i'tikād ederiz. Hazret-i Âdem ise ulü'l-azm peygamberân-ı izâmdan olup maârif-i İlâhiyye ve haslet-i dîniyye husûsunda feyz-i İlâhîye, ta'lîm-i Rabbânîye mazhar olmuştur. Mücerred bu feyz-i İlâhî sâyesinde melâike-i kirâmın isimlerini haber vermekten âciz oldukları eşyâyı bile birer birer haber vermiştir. Fakat sonraları evlâd-ı âdem tarîk-ı haktan udûl ettikce bu feyzi gāib ederek vahşete doğru yürümüşlerdir. Binâenaleyh bu nazariyeyi de kabûl etmekten İslâmiyet bizi men' ediyor.

Şu halde reddiyenizdeki "nev'-i beşerin bidâyet-i zuhûrunda maymunlara yakın bir isti'dâdda olduğunu ve şâyân-ı zikr bir şey olmadığını..!" gibi akīde-i İslâmiyyeye muh[â]lif sözlerinizden murad ne olduğu anlaşılmıyor! Çünkü Hazret-i Âdem'i Ebu'l-beşer olarak kabûl edersek beşeriyetin bidâyet-i zuhûru Hazret-i Âdem ile başlayıp Âdem ve Havvâ' aleyhime's-selâmdan teşe'ub, ricâl ve nisâ'-i evvel vâsıtasıyla tekessür eylemiştir.

Maymunlara yakın bir isti'dâd ise Âdem ve Havvâ' ile bed' eden bidâyet-i beşerde mutasavver değildir.

Bu makāmda delîl olarak îrâd ettiğiniz âyet-i kerîmeye gelince: Bundan bu ma'nâ müstefâd değildir. Nasıl ki [1](وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ. ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ. ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا...الخ) âyet-i kerîmesinde **[328]** ve [2](إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ...) hadîs-i şerîfinde bu cihetler mufassalan îzâh olunmuştur. Yani [3](هَلْ أَتَى عَلَى ...) âyet-i kerîmesi nev'-i beşerin bidâyet-i zuhûrunda maymunlara yakın bir isti'dâdda olup da gitgide tenâsülden tenâsüle, ıstıfâdan ıstıfâya semî' ve basîr olduğunu delâlet etmez. Belki gerek Hazret-i Âdem ve gerek bütün insanların madde-i ûlâ olan "tîn"den bed' ile tamâm semî' ve basîr olan insan hâline gelinceye kadar geçirmiş olduğu edvâr-ı muhtelifeyi gösteriyor. Binâenaleyh zât-ı âlî-i fâzılânelerinden reddiyenin bu noktası hakkında yine *Sırâtımüstakīm* ile lütfen îzâhât-ı lâzıme vermenizi kemâl-i ehemmiyetle ricâ ve bu vesîle ile de ihtirâmât-ı fâikamı takdîm eylerim efendim.

Aksekili Ahmed Hamdi

TERBİYE-İ UMÛMİYYEDE NOKSANLIK VAR

Maârifin Terbiye-i Umûmiyye Programı'nda noksanlık var. Bu noksanı düşünmek ve ince noktalarını meydana çıkarmak her Osmanlının her vatandaşın vazîfesidir. Ben de bir vatandaşım, düşündüğümü söylemekten çekinmiyorum.

Halk ya atâlet, ya cehâlet veya görenek te'sîriyledir ki müdhiş, asabî bir hücûmla me'mûrluğa koşuyor. Köyler, köylüler bile öyle bir his ile yaşıyorlar ki bu his heyecânlar tevlîd ediyor, me'mûriyet lutfuna nâil olmak için nice âileleri müzâyakalar altında ezilmeye sevkediyor...

Babalar çocuklarını i'dâdî mekteplerine ileride bir me'mûr olmak için veriyor. Müstesnâlardan sarf-ı nazar ekser i'dâdî mekteplerimizdeki nizâmnâme-i esâsî sanki çocuklara, gençlere me'mûr olmak terbiyesi vermek imiş gibi talebelerin kalblerinde me'mûr olmak emelleri yaşatılıyor.

Muallimlerden çocukları ticârete, sanâyia zirâate sevk için bağıran, çığıran, iknâ' edenlerin yekûnu pek az olduğu takdîr ediliyor. Sanki zannedilir ki i'dâdî mektebine girenler tâcir veyahud esnâf, san'atkâr ve zürrâ' olmaya tenezzül etmez imiş! Buna tenezzül etmek için akıl noksanlığı bulunmalı imiş!

Ben değil, bütün erbâb-ı insâf bu fikirlere isyân eder. Bizde tuhaf bir hâlet-i rûhiyye ve mantık var: Esnâflar, tâcirler, san'atkârlar, çiftçiler hep okuma yazma bilmeyenlerden veya okuyamayan ve yazamayanlardan intihâb edilsin! Bu ne felâketli mantık... Tâcir, esnâf kendini bilmez ise okumaz ise, söyleyiniz, biz okuyan bilen tefekkür eden milletlerin esîr-i iktisâdîsi olmaz mıyız?

Bugünlerde me'mûriyet hevesinin çoğaldığını, hür meslekleri âdî kimselere bırakmak lâzım geldiği fikrinin daha ziyâde taammüm ettiğini görmekle daha müteessir ve me'yûsuz.

Bana kalır ise bir cereyân-ı şedîd hâlini alan bu düşüncesizliğin önünü almak mümkün değildir. Buna imkân hâsıl edecek yalnız hükûmetin bazı tedbîrleri olacaktır. Öyle tedbîrler ki inceden inceye düşünülmüş, tedkīk edilmiş, ince düşünmek demek uzatmak, geç bırakmak demek değildir; böyle anlaşılmasın.

Şu memleket koca bir zirâat ülkesidir. Bunu hepimiz takdîr ediyoruz. Acaba bu memleket aynı zamanda bir ticâret memleketi değil midir? Şunu bilelim ki zirâatsiz ticâret olmadığı gibi ticâretsiz zirâat de dûçâr-ı akāmet olur. O zirâatte ilerleme için müsâid zemînler bulunamaz.

Anadolu'nun bir çok yerlerinde vesâit-i nakliyyesizlik yüzünden mahsûlâtın[4] çürüdüğünü, gezenler, görenler hikâye gibi anlatıyorlar. Buna acıyoruz. Ve diyoruz ki vâh vâh vesâit-i nakliyye olsa ne istifâdeler te'mîn idilirdi, neler neler olurdu. Bunu aynen kabûl ve tasdîk etmekle beraber denilir ki acaba vesâit-i nakliyye olsa da erbâb-ı ticâret noksan olsa mahsûlâtının hepsi fî-i hakīkīsi ile satılabilir mi?!

Hayır satılmasının imkânı yoktur. Ticâretin yeniliklerine vâkıf gözü açık, tahsîl görmüş, tetebbu' eylemiş yerli tâcirler noksan ve hiç bulunmaz ise düşünelim bu işler kimlerin elinde dönecektir? Çürüyen bu mahsûlleri o vakit kimler satacaktır, kimler alacaktır?

İzmir gibi Anadolu'nun en ticâretgâh mahallinde müşâhede ediyoruz ki büyük ticâret işleri hep ecnebîlerin elinde! Anadolu'nun limanlarımızın her yerine bir çok ecnebî Yunanlı, Alman, İngiliz, Avusturyalı tâcirler, hicret etmiyor mu? Muâmelât-ı ticâriyyeyi ellerimizden almıyorlar mı?

Biz câhil ve ticâretin terakkıyât-ı hâzırasına vâkıf olmayan bîçâreler işlerimizi onlara ekseriyetle kaptırmaya mec-

[1] Mü'minûn, 23/12-14.
[2] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü Bed'u'l-Halk, 6.
[3] İnsan, 76/1.

[4] Metinde (معاملاتك) şeklinde yazılmıştır.

bûr oluyoruz. Buna mümânaat edecek bir kuvvet bizde bulunmuyor.

Ticâret elimizden gidince mahsûlâtımıza istedikleri gibi fiât biçmek ve çiftçilere, zavallılara oyunlar oynamak onların elinde kalıyor. Bu gibi şeyler münevver olan İzmir'de bile olmuyor değil.

Zürrâımız çalışsın, çalışsın, alnının terini döksün, hayatını fedâ etsin; sonra kazancın çoğunu Osmanlı memleketinde, Osmanlının elinden bir ecnebî alsın. Öteki boğazı tokluğuna çalışan bir serseri gibi sefâlete mahkûm olsun. Bu acınmayacak, teessüf edilmeyecek bir şey mi? Bazı ecnebî tâcirlerin menâbi'-i iktisâdiyyemizi ve mahreçlerimizi kuruttukları, bizi büyük bir felâkete doğru sürükledikleri de ender değil!.

Muhâkeme, mülâhaza, şunu anlarız ki demek Osmanlı çiftçileri behemehâl tahsîl etmiş, vâkıf olmuş Osmanlı tâcirlerine muhtâcdır. Çiftçilik ne derece terakkī eder ise etsin, mazhar-ı mükâfât olmak için karşısında o mertebe terakkī eylemiş bir Osmanlı ticâreti görmelidir.

Eski adamlara kalkıp da yeniden ticâret okutamayız. Ticâretin yeni **[329]** usûllerine vâkıf etmek için onları mekteplere, ecnebî memleket ve müesseselerine yollayamayız. Bizim yapacağımız şey o tâcirlerin çocuklarını veya diğer gençleri ticârete sevketmek ve onlara bir tâcir ve hür bir insan terbiyesi vermektir.

Ticâret terbiyesi vermek için ticâret mektebi lâzım değil mi? Hani bizim memlekette ticâret mektebi… İstanbul'da bir ticâret mektebimiz var. Öyle ehemmiyetsiz bir yerde ki vücûd ve adem-i vücûdundan çok kimse haberdâr değil. Bir de şükrânlara sezâ ki İttihâd ve Terakkī Cem'iyyeti İzmir'de bir husûsî ticâret mektebi açtı! Ricâ ederim bu koca sâhile, bu koca sâhaya mâlik olan ticâret memleketinde başka ticâret mektebi var mı?

İstanbul Ticâret Mekteb-i Âlîsi'nin talebe-i mevcûdesi yüz elliyi geçmez. Halbuki İstanbul'da bir Mekteb-i Hukūk var, onun bir sınıfında bin talebe var. Sonra yine Selanik'de, Konya'da, Bağdâd'da birer hukūk mektebi daha var. Bu mekteplere talebe hücûm ediyor. Çünkü bu mektepler me'mûr yetiştiriyor. Çünkü bu mekteplere girenler maaşlı mansıblara nâmzed oluyorlar.

Ticâret Mektebi'nden çıkan ise başlı başına çalışacak. Kendi başının çâresine kendisi bakacak. Ne müşkil iş? Evet müşkil; çünkü bize verilen terbiye hür işlere müşkil dedirtir; istiklâle râhatsızlık ünvânını verdirtir.

Maârif de; sanki memleket ancak me'mûr olacak, me'mûr yetiştirecek mekteplere arz-ı iftikār ettiğine kat'iyyen kānî' olmuş gibi ticâret mektepleri te'sîs ve ıslâhına hiç ehemmiyet vermiyor. Bu memlekette dört hukūk mektebine mukābil yirmi ticâret mektebi olmalıdır. Bizde bütün ma'nâsıyla mükemmel bir ticâret mektebi yok. Olan ve çalışmak isteyen ticâret mektebine de ehemmiyet verilmemiş, bir köşeciğe terkedilmiş.

Mekteplere halk tarafından edilecek rağbet, makāmât-ı resmiyyenin o mektebe vereceği rağbetle mebsûtan mütenâsibdir. Bir ticâret mektebi büyük bir binâya mâlik olmaz ise, onun muallim ve me'mûrları kâfî maâşlarla memleketin en mütehassısları olmazsa, dâhili ve vesâit ve edevât-ı tedrîsiyye ve sınıf ve salonları mükemmel olmazsa, mekâtib-i i'dâdiyyede ticâret fikri fazla mikyâsda verilmez ise, ticâret mekâtibinin kabûl programları her yere dağıtılmaz ise, ricâ ederim, o mektebe kendi kendine rağbet olur mu?

Maârif Nezâreti vilâyâtta ticâret mektepleri açmak mecbûriyeti hissetmelidir. Şimdi her yerde açamasa bile mekâtib-i i'dâdiyyeye şu'be olmak üzere iki senelik ticâret mektepleri te'sîs eylemelidir. Ve bu ticâret şu'beleri için mükemmel ve kâfî programlar çizmelidir.

* * *

Mekâtib-i ibtidâiyyede çocuklara bir san'at terbiyesi verilemiyor. Halbuki Avrupa çocukları mekâtib-i ibtidâiyyede fikr-i san'at kazanıyor. Fikr-i san'at vermek için ibtidâî muallimlerinin ihtimâmı lâzım dürûs-ı eşyâ mükemmel okutmalı, her dersde her bahisde hoca san'at, ticâret hakkında söylemelidir.

Ahîren Avrupa ve memleketimizin bazı iyi mekteplerinde kabûl edilen el işleri dersleri çocuklarda fikir ve isti'dâd-ı san'at yaratmaya pek müsâiddir. Meselâ bir ibtidâî çocuğu ufak mikyâsda mukavvâ ve kâğıd işleri, demir ve tel işleri, doğrama işleri, alçı ve kil üzerine hak işleri yapıyor. Bununla küçükken kendisinde san'ata karşı bir isti'dâd ve arzu hâsıl ediyor. Küçükken kazanılan bir isti'dâd büyüyünce güç zâil olur. Yeni mekteplerde çocuklar bahçede el işleri ve ta'lîm-i beden için çalışıyorlar. Bu da zirâate karşı muhabbet hâsıl ediyor.

Umûm mekteplerimiz böyle olacak ve rüşdî ve i'dâdî mekteplerinde de zirâate, sanâate, ticârete heves verici bir propağanda yapılır ise emîn olalım istediğimiz iyi fikirler hâsıl olmaya başlar ve terbiye-i umûmiyye programı tanzîm edilmiş olur. Çünkü program, esâs-ı teâlî olan zirâat, ticâret, sanâyi' üzerine ve ona müstenid kurulmalıdır.

Hükûmet böyle bir program tanzîm edince bütün ihtimâmâtını buraya sarfedir. İhtimâm edilen yerlerde tabîatıyla parlaklık hâsıl olur. Parlak ve şa'şaadâr olan yerlere rağbet daha artar. Rağbet ise bir mesleğin kıymet bulmasına birinci derecede hizmet eder.

Manastır **Edhem Nejad**

ARTIK YETİŞİR!

– 2 –

Ahvâl-i Hâzıra Münâsebetiyle

Milletin şevket ü iclâlini mâzîde düşün!
Bir de bak hâle azîzim! Bu tenâkuz ne içün
Bir fenâ âlemine girmede nekbetle bugün
Münhasif olmadadır encüm-i ikbâli bütün
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

Şetm ü tahkīr, mezbel-i edeb ü rif'attir
Söz budur, şek yeri yok, mâhî-i haysiyyettir.
Elde Furkān-ı Mübîn sözlerime hüccettir
Yoksa söyle bu da mı şîme-i hürriyyettir
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

Dediniz etti yemîn önce Hamîd-i Sânî
Azm-i milliyyete rehber ederek irfânı
Bırakın maglatayı, safsatayı, bühtânı!
[330] *Bir Hamîd hiç olamaz! Zât-ı Mehemmed Hânî*
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

Böyle uğlûtayı hiç fikrine kim rehber eder?
Var mı bir vech-i şebeh? Fikr-i teşâbüh? Ne gezer!
Öyle bir şâh-ı muazzam ki ma'âlî-perver
Bunu teslîm ediyor gökte melek, yerde beşer
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

Müslümanlık, müteneffir, müteessif, bî-tâb
Çünkü ol câ-yı muallâya saçılmaz çirkâb
Buna kāil olamaz Hazret-i Rabbü'l-erbâb
Böyle olmaz sanırım şekl-i rüsûm-ı âdâb
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

Buldu dillerde bilâ-şâibe bir câ-yı karâr
Milletin rûhu bugün hakk-ı Hilâfet'le yaşar
Bunu takdîs ediyor aşkla ahrâr, ebrâr
Bir tenâkuz göremez şân-ı hükûmet artar
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

Hakk-ı te'sîs-i hükûmet şerefin Osman'a
Vermiş ol Hazret-i Hallâk o celîlü'ş-şâna
Hem Hilâfet gibi mağbût-ı cihân, ünvâna
Arz-ı hürmet edelim zât-ı Mehemmed Hân'a
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

Lâ-yezâl hürmetimiz vardır o uluvî nesebe
Var mıdır vâsıl olan şimdi o 'âlî ka'be?
Yok Hilâfet gibi bir pâye bi-rabbi'l-ka'be
İ'tinâ etmeliyiz resm-i celîl-i edebe
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

Hem olunmaz denilir hakk-ı Hilâfet taksîr
Bunun ibkāsına nusrette ecell-i tedbîr
Olacak aksi ise mazhar-ı sû'-i takdîr
Belki âciz bunu tefsîre zebân-ı takrîr
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

Meclis'e "etti tefessüh" sözü pek çesbandır
Siyyemâ şekl-i idârîsi vazî'; uryandır
Dâr-ı Şûrâ diyemem mel'abe-i sıbyandır.
Hâl-i mer'îsi bütün sözlerime bürhandır
Yok mu insâfınız Allah için artık yetişir?!

Edirne Eskizağralı
Osman Nûri

"ED-DA'VETÜ VE'L-İRŞÂD" USÛL-İ TEDRÎSİ

Sırâtımüstakīm'in 170 ve 171 numaralı nüshalarında nizâmnâmesi neşrolunan "Ed-Da'vetü ve'l-İrşâd" Dârülfünûn-ı İslâmîsi'nde tedrîs olunan ulûm ve fünûn ile bunlardan her birinin "duât" ve "mürşidîn" sınıflarındaki usûl-i tedrîsleri*

"Tenbîh" "Ed-Da'vetü ve'l-İrşâd"ın "Dârülfünûn"da maksad-ı evvelini; terbiye-i dîniyye ile beraber usûl-i ta'lîm-i İslâmînin ıslâhıdır. Ta'lîmin menfaatdâr olması, ancak şu üç melekenin terbiyesiyle te'mîn olunur:

1- Ulûmun mesâil ve hikmeti tahsîl husûsunda istiklâl-i fehm melekesi

2- Mesâil-i mezkûrenin inde'l-hâce istihzârı melekesi

3- Mesâil-i mezkûreden amelî olanlar ile amel melekesi

Ta'lîmin mazhar-ı suhûlet olması husûsu; burada icmâlen beyân olunan veche göre ta'lîm mütâlaaya yarayan kitabları tasnîf ile iştigāl edecek bir encümen-i ilmî teşkîliyle resîde-i tamâm olur. İşin başlangıcında Dârülfünûn; bazı kütüb-i ma'rûfeyi intihâb ve ihtiyâr ile muallimîni bu fasl ile irşâd eder. Dârülfünûn Hey'eti'nin karârlarıyla bazı ulûma âid dersleri iktibâs edebilecekleri kitabları teblîğ eder, Dârülfünûn'un kütüb-i cedîde-i tedrîsiyye tedvîni husûsundaki emeli, hayyiz-ârâ-yı husûl oluncaya kadar maslahat bu sûretle tedvîr edilecektir. Muallimîn-i muhteremenin bu gāye-i ma'rûzayı nazar-ı dikkate almaları ve mezkûr üç melekenin terbiyesine bezl-i ihtimâm eylemeleri lâzımdır.

Tecvîdü'l-*Kur'âni'l-Kerîm*

Sınıf-ı mürşidînde ilm-i tecvîde dâir bir risâle okunur. Tecvîd, sûret-i ameliyyede ta'lîm olunur; şöyle ki her tâlib, programda ta'yîn olunan evkātta tecvîd ile âyât-ı kerîmeyi okur, hâfız da tecvîd ile okumak lisânda bir meleke hâline gelinceye kadar lâzım gelen cihetleri tashîh eder.

Tefsîr

Dârülfünûn'un bütün seneleri talebesine alâ tarîkı'l-va'z ve'l-hitâbe, lügat-i fasîha ile dâimî ve umûmî tefsîr dersi okutulur; tâ ki şâkirdân bu dersden kalblere te'sîri me'mûl olan keyfiyet-i va'z u irşâdı öğrensinler, hitâbet-i dîniyyenin uslûbu kalblerine, lisânlarına intıbâ' **[331]** etsin, îmânları için gıdâ olsun; ahlâklarını tehzîb etsin, dînin ıslâh-ı mü'minîn husûsundaki makāsıd-ı 'âliyyesine kendilerine tezkîr etsin.

Sınıf-ı mürşidîn:

Sınıf-ı mürşidîne ihtisâr ve suhûletle *Kur'ân-ı Kerîm*'in tefsîri tamâmıyla okutulur. Ulûm ve fünûn-ı Arabiyye ve şer'iyyenin ıstılâhâtından ictinâb olunur, âyât-ı kerîmenin külfetsizce, uslûb-ı lisânın verdiği bir suhûlet dâiresinde tefsîri nazar-ı dikkate alınır, tefsîr-i ba'z bi-ba'zıhî riâyet olunur, me'sûra mürâcaat ve onun sahîhlerine i'timâd olunur. Esnâ-yı tefsîrde erbâb-ı butlânın i'tirâz ettiği veya cühelânın dûçâr-ı iştibâh olduğu bazı âyâta âid şübühâtın –işbu şübhe şerh edilmeyerek– cevapları hakkında talebe îkāz olunur. Öyle ki tâlib kendine böyle bir suâl îrâd edildiği halde cevâbını tefattun edebilsin, aksi takdîrde ondan gāfil bulunsun.

Sınıf-ı duât:

Sınıf-ı duâtta üzerlerine şübühât vârid olan, küffârın veya ashâb-ı makālâtın mücâdele ettiği âyâtın tefsîrleri okutulur. Bununla beraber ulûm-ı kevniyyeye, felsefe, târîh, kavâ-

* Bu fasla Dârülfünûn nizâmnâmesinin beşince maddesinde işâret olunmuştur.

nîn ve mücâdele-i edyâna müteallık şübühât, tarîk-ı münâzara dâiresinde cevaplarıyla birlikte şerh olunur. Bundan başka İslâmiyet'in cemî'-i edyâna medâr-ı imtiyâzı olan hakāyıka delâlet eden âyât-ı kerîme îzâh olunur. Zamân-ı tenzîlde beşeriyetce, bâ-husûs Arablarca ma'rûf olmayan –gerek ulum-ı kevniyye ve ictimâiyye ve gerek şerâi' ve âdâba müteallık olsun– ulûmun hakāikı beyân edilir.

Hadîs

Sınıf-ı mürşidîn:

Sınıf-ı mürşidînde *Muhtasaru'l-Buhârî*, *Muhtasaru'z-Zevâcî*, Münzirî'nin *Tergīb ve Terhîb*'i, *Şifâ* gibi kütüb-i ehâdîs okunur. Tedrîsde bir uslûb-ı sehl ta'kīb olunur. Hadîsin ma'nâsı muhtasaran, müteallık bulunduğu ulûm ve fünûn ve i'râbdan –ahyânen fehmin beyânına mütevakkıf bulunduğu mebâhis-i nâdire müstesnâ– bahsolunmayarak beyân olunur. Erbâb-ı teşkîk ü butlânın dillerine dolayıp kitablarında medâr-ı kīl ü kāl ittihâz ettikleri ve alelâde âmmenin dûçâr-ı işkâl oldukları müstesnâ olmak üzere, şübühât şerh olunmaz.

Sınıf-ı duât:

Sınıf-ı duâtta *Müntekā* (Şeyh Mecdüddîn İbni Teymiye'nin) ve gayrı gibi muhtasarât-ı devâvîn-i hadîs okunur. Fıkh-ı hadîs, hükm-i hadîs, taâruz, tercîh beyne'l-ehâdîs mebâhisi tevsî' ve şübühât-ı vâride şerh olunur. Müşkilât, esânîd, ilel de bu sûretle bast u temhîd olunur. Çünkü duâtın rivâyeten ve dirâyeten ulemâ-i hadîsden bulunmaları matlûbdur. Tâ ki sahîh, müttefekun-aleyh, ümmetce makbûl olup müdâfaa ve ihticâc olunması vâcib olan ehâdîsi zabt u tahrîr edebilsinler. Böyle olmayan ehâdîse gelince: Mu'terizîn tarafından vârid olacak i'tirâzât; bu hadîslerin kabûlüne eimme-i müslimînce ittifâk bulunmadığı beyân edilerek müdâfaa olunur.

Usûl-i hadîs, yahud mustalah

Bu ilim, bi'n-nefs hadîs okunmadan evvel okunur. Usul-i kırâet: Her bir ıstılâh vâzıh sûrette ta'rîf ve müteaddid misâllerle îzâh olunur. Bazı muhaddisînin ıstılâhları arasındaki ihtilâf beyân olunur: Hadîs-i hasen ve garîbde Tirmizî'nin ıstılâhı gibi.

Tevhîd

"İlm-i Tevhîd"den murâd Kur'an-ı Hakîm'de beyân olunup dînin da'vet etmekte bulunduğu "İlm-i akāid-i İslâmiyye"dir. Bu ilmin mebâhisi üç bâba idhâl olunur: 1- İlâhiyyât 2- Nübüvvât 3- Gaybiyyât ki bil-gayb îmân etmek vâcib olan akāid; bunlara "sem'iyyât" da ta'bîr olunur.

Sınıf-ı mürşidîn:

Bu ilim, sınıf-ı mürşidîne hâsdır. Sınıf-ı duâta intikāl etmeden evvel bu ilimde kesb-i mümârese etmelidirler. İlâhiyyât; istidlâl bi'n-nazariyâttan ziyâde *Kur'ân-ı* münîfin istidlâl bil-kâinâtta olan minhâc ve sünneti üzere okunup kalblere muhabbetullâh, ta'zîm ve murâkabe-i Hudâ, tâate rağbet veren recâ ile ma'siyetten tenfîr eden havf, tevhîdde istiğrâk, sıfât ile ma'rifet kemâl ibdâ' eden vech üzere tedrîs olunur. Bu miyânda halkın tefehhümünde dûçâr-ı hatâ oldukları kazâ, kader, cebr, tevekkül, kisb, gurûr ve recâ, ye's ü emel, duâ, tevessül, velâyet ve berâet gibi mesâil şerh u îzâh olunur.

Sınıfu'l-mürşidîn:

Mesâil-i nübüvvâtın usûl-i tedrîsi: Beşeriyetin irsâl-i rusüle olan ihtiyâcı, Cenâb-ı Hakk'ın fıtrat-ı insâniyyeyi karîn-i tekemmül edecek olan bu vesîle-i hidâyeti, insaniyetin ekmeliyeti efrâdına tarîk-ı vahy ile lutf u tefaddul buyurarak rusül-i izâmın, insanların muktedâları, üstâzları, menâbi'-i tefakkuh ve tefeyyüzleri olup bunların irşâd ve delâletleriyle aklen ve rûhen mazhar-ı terakkī oldukları salâh-ı hâle nâil oldukları bast u temhîd olunacaktır. Bu mesâilin şerh u îzâhı, mebâhis-i âtiyyenin de beyân edilmesine tevakkuf eder: Rüsül-i kirâm (aleyhimü's-selâm)'ın ahlâk ve sıfât-ı kerîmeleri, kavimleri içinde sîret-i münîfeleri, ümmetlerini hazîz-i putperestî (veseniyet)den evc-i tevhîde terfî' eyledikleri, kavimlerinin evvelce sâlik bulundukları veseniyetin mefâsid ve seyyiâtı beyân olunmalı. Dînin, insanların din ile kesb-i ihtidâ edebilmek isti'dâdları ile mütenâsiben terakkī edegeldiği ve nihâyet İslâmiyet kesb-i kemâl ü etemmiyyet ederek nübüvvet ve risâletin Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) ile hitâm bulduğu temhîd edilmelidir. Dîn-i İlâhî ve dînin kānûn-ı irtikā ve tekemmülünün her zamanda bir olmasının ma'nâsı da anlatılacaktır. *Kur'ân*'ın ve Dîn-i İslâm'ın kütüb ve edyân-ı sâirenin üzerine **[332]** mâ-bihi'l-imtiyâzı beyân olunacaktır. Bu bâbda nâsın fehminde dûçâr-ı iştibâh oldukları mesâil-i âtiyyede mevzû'-ı bahs edilecektir: *Kur'ân-ı Kerîm*'deki şefâat-i müsbete ve menfiyye, enbiyâya nefy ü isbât olunan hidâyet, ismet-i enbiyâ, enbiyânın bazıları diğer bazıları üzerine Cenâb-ı Hak tarafından tafdîl buyurulduğu halde yine enbiyâ arasında "adem-i tefrîk"ın ma'nâsı.

Âlem-i gaybden haber veren sem'iyyât-ı sâbiteye gelince bunların vech-i tedrîsi şöyledir: Öyle bir üslûb ta'kīb olunacaktır ki bu sâyede insan; gayba ve hayât-ı ebediyye-i uhreviyyeye îmânın fevâidini anlayacaktır. Bu fevâid aklın her zî-hissin iştirâk ettiği mahsûsâtın dâire-i dîkından kurtulup kesb-i tevessü' ve inbisât ile fezâ-i medârik-i rûhiyye ve akliyyede serbest bir sûrette cevelânı, nefsin hayât-ı ilmiyye-i uhreviyyeye i'dâd edilmek sûretiyle makāmen kesb-i teâlî eyleyerek artık mesâib-i dünyeviyyeye karşı lâ-kayd bir hâle gelebilmesi, bâr-ı hayâtı yüklenebilecek, Allah yolunda bütün şehevâtı terkedebilecek bir seviye-i fazîlete irtikā edebilmesi gibi şeylerdir.

Bu akāidin takrîrinde mezâhib ve fırak arasındaki ihtilâfın zikrinden ictinâb ve selefden sadr-ı evvelin bulunduğu mesleğe i'timâd olunur. Bu üslûbda tedvîni lâ-büd olan resâil; üç mertebeyi câmi' bulunmalıdır: 1- Ta'lîm-i ibtidâî, avâm için "2- Ta'lîm-i mutavassıt için 3- Ta'lîm-i âlî için. Talebe; bu sûretle insanlardan her bir sınıfın ta'lîminde derece-i fehm ü idrâklerine, hâllerine lâyık olacak nisbete göre ta'kīb edecekleri tarîkate irşâd olunmalıdırlar.

Kelâm

İlm-i Kelâm'dan murâd; "Akāid-i İslâmiyyenin himâye ve müdâfaası, melâhide ve mütebeddianın akāid-i şerîfe-i mezkûreye îrâd ettikleri şübühât ve onda icrâ ettikleri tahrîfâtın delâil-i hakīkıyye ve ilzâmiyye ile reddi" ilmidir.

Bu asırda mütekellimîn-i sâbıkīn asrında ma'rûf olmayan şübühât; meydan almış ve o asırda revâc bulan ve ulûm-ı Yunaniyye ve sâireden müstenbat olan bir çok şübühât da karîn-i butlân olmuştur. Binâenaleyh bu ilim için zamanın ihtiyâcına göre fâidesi me'mûl olan bir tarîkat-ı mübîne üzere sarf-ı inâyet ü gayret eylemek derece-i vücûbdadır.

Sınıf-ı mürşidîn:

Sınıf-ı mürşidînde *Senûsiyye* ve *Nesefiyye* gibi kütüb-i mütekellimînden, ibârelerini anlayacakları ve ıstılâhları tanıyacakları bir tarzda bir risâle-i muhtasara okutulur. Bundan başka bir risâle daha okutulur ki bunda da duât-ı nasrâniyye (misyonerler) mukallide-i melâhide, nihal-i bâtıniyye taraflarından vârid olup şu asırda beyne'l-âmme râyic olan şübühât vech-i butlânlarıyla beraber zikrolunur.

Sınıf-ı duât:

Bu sınıfda felsefe, hey'et, târîh, kavânîn ve sâire gibi bu asırda revâc bulan ulûmdan mütevellid şübühâtın reddi husûsu "tefsîr" bahsinde beyân olunan üslûb "nahv" vechile şerh ve tevsî' olunur.

–mâba'di var–

İZMİR MU'TEMER-İ İLMÎSİ MUKARRERÂTI

1330 sene-i hicriyyesinin 15 Muharremü'l-hâram'ı târîhinde İzmir'de in'ikād eden mu'temer-i ilmî mukarrerâtıdır:

1- Her sene-i şemsiyyenin Teşrînievvel ve Nisan ibtidâlarında in'ikād ve lâ-ekall on beş gün devam etmek üzere senede ikişer defa vilâyât-ı şâhâne ve elviye-i müstakıllede mu'temer-i ilmîler ve onların mukarrerâtını tedkîk etmek üzere İstanbul'da fudalâ-yı ulemâdan mürekkeb bir hey'et-i ilmiyye teşkîlini Meşîhat'ten istirhâm eder.

2- Mu'temer-i ilmî ulûm-ı dîniyye ve felsefe-i İslâmiyyenin ta'mîm ü neşrine ve ıslâh-ı medâris ü tekâyâ maksad-ı mühimminin hayyiz-i husûle îsâline telâhuk-ı efkâr u mülâhazât netîcesinde hâsıl olacak kanâat-i vicdâniyye dâiresinde sarf-ı makderet edecek ve ve şu emel-i muazzeze tahrîren veya şifâhen veya nakden hizmet arzusunda bulunan her muvahhid a'zâ miyânına dâhil olacaktır.

3- Mu'temer-i ilmîlere vilâyât-ı şâhâne ve elviye-i müstakılle kazâlarından bil-intihâb ikişer, livâlarından kezâ dörder zât da'vet edilecektir.

4- Felsefe-i İslâmiyye hakkında arîz u amîk müzâkereler icrâ edilerek bugünkü Avrupa felsefesinin hikmet-i İslâmiyye ile teâruz eden nikātı hakkında edille-i kat'iyyeye ve istidlâlât-ı akliyye ve nakliyyeye müsteniden îzâhâtı tazammun edecek mükemmel bir kitap te'lîfine lüzûm hisseder.

5- Mu'temer-i ilmî a'zâsı a'zâ-yı fa'âle ve a'zâ-yı hâmiye olmak üzere iki kısım olacaktır. A'zâ-yı fa'âle dahi iki kısma ayrılarak bir kısmı hikmet-i İslâmiyyeye diğer kısmı da felsefe-i garbiyyeye âid mütâlaâtta bulunacaklardır. A'zâ-yı hâmiyye dahi nakden muâvenette bulunacak efrâd-ı İslâmiyye olacaktır.

6- Medâris-i ilmiyyenin sâlikîn-i minhâc-ı dîni ulûm-ı âliyye ile beraber ilm-i hadîs, tefsîr, tasavvuf, fıkıh, kelâm de'â'im-i münîfe-i şerîat olan ulûm-ı 'âliyyeden de bi-hakkın müstefîd olabilecek bir şekle ifrâğı lüzûmu öteden beri her yerde mahsûs ü müsellem bulunduğundan bu maksadın te'mîn-i husûlü emeliyle programlarda pek ciddî ıslâhât vücûda getirilmesi ve medârisin yalnız saâdet-i uhreviyye değil onunla beraber saâdet-i dünyeviyyeyi de te'mîn edebilecek bir mekteb-i feyz hâlinde bulundurulması husûsunun İzmir Mü'temer-i İlmîsi'nce bugün zamanın en mübrem ihtiyâcâtı sırasında olduğuna kanâat hâsıl olduğundan programlara ulûm-ı ictimâiyye ile fünûn-ı şettânın da lüzûm-ı mahsûsu derecesinde idhâline sarf-ı makderet edilmesi Makām-ı Meşîhat'den istirhâm olunacaktır.

7- Saâdet-i dâreyne hâdim olacak mevâddın tekâyâ-yı şerîfe progra**[333]**mlarına da idhâliyle sâlikîn-i turuk-ı 'âliyyenin te'mîn-i istifâdelerine sûret-i mahsûsada i'tinâ edilmesi Makām-ı Meşîhat'den istirhâm olunacaktır.

8- Kisve-i ilmiyye ve kisve-i turuk-ı 'aliyyenin haysiyyetleri daima mahfûz kalabilmek için bu kisve erbâbına münhasır kalması zımnında tedâbîr-i sâlime ittihâzı Makām-ı Âlî-i Meşîhat-i Celîle'den istirhâm olunacaktır.

9- Mu'temer-i ilmîlerin en nâfi' şekilde teşebbüsâtta bulunmaları ve a'zâ-yı hâmiyye taraflarından vâki' olacak muâvenât-ı nakdiyyenin hüsn-i isti'mâlleri ve zübde-i mesâîyi gösterecek, Türkçe, Arabca mev'izalar ve ilmihâller ve zamana muvâfık beyânnâmeler tab'ıyla her tarafda bulunan a'zâ-yı muhteremeye istifâde ettirilmesi ve her bir mu'temer-i ilmînin birer sandukası bulunarak sermâyesinin tanzîm olunacak ta'lîmât dâiresinde sarfedilmesi tekarrür etmiştir. Bu husûsda emr-i Meşîhat-penâhî istihsâlinden sonra mübâşeret olunacaktır.

10- Lisân-ı Arab'ın ta'mîm ü intişârı hakkında kâffe-i vesâitin istikmâli husûsu Makām-ı Meşîhat'den istirhâm olunacaktır.

11- Hatîb efendilerin vazîfe-i hitâbeti bi-hakkın îfâ edecek kudret-i ilmiyyeye mâlik bulunmaları ve hâl ü zamana mutâbık Türkçe ve Arabca bir hutbe mecmûası tanzîm olunması istirhâm olunacaktır.

12- Medâris-i ilmiyye: Medâris-i ibtidâiyye, medâris-i tâliyye, medâris-i 'âliyye olmak üzere üç kısma münkasem olabilmesi; medâris-i ibtidâiyye nâhiye ve kazâ ve livâlarda, medâris-i tâliyye ehemmiyet ü cesâmet-i mevkiiyyesi müsâid olan livâlarda ve vilâyet merkezlerinde, medâris-i 'âliyye pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de bulunması ve her birinin dâhilî ta'lîmât ve muntazam programlar dâiresinde devam etmesi hakkında kezâ Makām-ı Celîl-i Fetvâ-penâhî'den istirham olunacaktır.

13- Terbiye-i ictimâiyye-i dîniyyeye âid Türkçe bir mecmûa ve üç kısım üzerine ilmihâl ve mevâız nâmında Türkçe büyük bir mecmûaya milletin eşedd-i ihtiyâcı bulunduğu

mu'temerimizce kanâat hâsıl olduğundan bunların vücûda getirilmesi için Makām-ı Meşîhat'den ricâ olunacaktır.

14- Medâris-i ilmiyye ve tekâyâ-yı şerîfenin te'sîslerindeki makāsıd-ı kudsiyyenin bi-hakkın ta'kīb edilebilmesi gerek müderris ve gerek mürşid olacak zevâtın evvel-emirde bil-imtihân isbât-ı ehliyyet etmeleri ve el-ân devam eylemekte olan usûl-i sakīmenin lağvı husûsu Makām-ı Meşîhat'e arzolunacaktır.

15- Medâris-i ilmiyyeye kayd u kabûl olunacak talebe her halde tahsîl-i ibtidâîsini ikmâl etmiş bulunacak ve talebe-i ulûmun birinci, ikinci, üçüncü senelerde lisân-ı Arab üzere tekellüm ü tahrîr edebilmesi vesâiti istikmâl edilecektir.

16- Bâlâda on ikinci maddede zikrolunan medâris-i ilmiyyenin sunûf-ı selâsesinde tedrîsât –Arabî, Fârisî, Osmanlı lisânlarıyla– üç kısma ayrılacaktır. Arabînin mükemmelen kitâbet ü tekellümü, âsâr-ı edebiyye-i Arabiyye anlaşılacak derecede meleke istihsâli husûsuna ehemmiyetle gayret olunarak fıkıh, tefsîr, hadîs, ebediyât-ı Arabiyye tedrîs olunacaktır. Fârisî'nin derece-i mutavassatıda ta'lîm ü teallümü mecbûrî ve daha ziyâdesi ihtisâsa âid ve ihtiyârî olacaktır. (Fârisî'nin mükemmelen ve Mesnevî-i Şerîf'in tedrîsi medâris-i 'âliyyeye mahsûsdur) Lisân-ı Osmanî mükemmel tahsîl edilecek ve ilm-i kelâm, ilm-i ahvâl-i rûh, ilm-i tekvîn ve mâfevka't-tabîa, târîh-i felsefe, târîh-i edyân ve akvâm, siyer-i nebî ve târîh-i İslâm, ulûm-ı tabîiyyenin mukaddemâtıyla fevâid ve ulûm-ı riyâziyye ve târîh ve coğrafya ve sâir fünûn-ı mevcûde Türkçe olarak okutulacaktır.

17- Medâris-i ilmiyye talebesininin lisân-ı Arab'ın selîka ve lahnını tamâmıyla tahsîl edebilmeleri için kitâbet ve edebiyât-ı Arabiyye muallimlerinin bit-tercîh Arab ulemâsından ta'yîni iltizâm olunacaktır.

18- Medâris-i ilmiyyenin her üç kısmında talebe-i ulûm usûl-i va'z ü hitâbete amelî olarak alıştırılacaktır.

19- Bilumûm müderrisîn ve talebe-i ulûm ve dervîşân ve meşâyih-i izâm usûl-i maîşet ve muâşeretlerinde âdâb-ı İslâmiyye dâiresinde hareket etmeye mecbûr olacaklardır. Zîrâ hidemât-ı dîniyyede bulunacak zevâtın her hareketi ya istihsânen taklîd veyahud da rekābeten tenkīd sûretiyle umûm tarafından nazar-ı dikkate alınır. Binâberîn her müntesib-i ilm ü tarîkat bil-cümle etvâr u mişvârında telebbüs ve sâire gibi muâmelâtta hedef-i tenkīd olmayacak ve mensûb bulunduğu meslek-i sebîlin şân ü şerefine yakışacak sûrette yaşamanın yolunu bilecektir. İlm-i şerîfin şânıyla gayr-ı mütenâsib karışık ve pejmürde kıyâfetler ve hürmet-i âmmeyi sâlib etvâr u mişvâr hâdimîn-i dînin kadr u kıymetini hiçe indireceğinden ale'l-husûs nâs ile lâûbâlîlik, âmiyâne muâmelât-ı reviş-i bî-vakār, sokaklarda, kahvelerde oyun ve sâire gibi gayr-ı meşrû' ve gayr-ı ma'kūl ahvâlden sûret-i kat'iyyede ictinâb olunacaktır. Aksini iltizâm edenler hakkında mücâzât ta'yîn olunmak üzere Makām-ı Ulyâ-yı Meşîhat'in nazar-ı dikkati celb olunacaktır.

20- Tekâyâ-yı şerîfede dervîşâna ahkâm-ı ictimâiyye ve ahvâl-i siyâsiyye-i İslâmiyye ve muâmelât-ı umûmiyye ve husûsiyyeyi, ibâdât ve i'tikādâtı câmi' mükemmel bir ilmihâl tedrîs edilmekle beraber âyîn-i tarîkat-i aliyye telkīn ve edebiyât ve ahlâk, felsefe ve tasavvuf ta'lîm ve tefhîm edildikten sonra yedlerine şehâdetnâme verilecek ve inhilâl edecek tekâyâ post-nişînliklerine şehâdetnâme eden zevât bey[ni]nde müsâbaka-i ilmiyye icrâsıyla ihrâz-ı liyâkat edenler ta'yîn olunacaktır.

21- Üç kısım üzerine neşri lâzım olan ilmihâl mecmûası ibâdât ve i'tikādât, muâmelât, ahlâkıyât, hikemiyât, ictimâiyât ve sâir mesâil-i dîniyyeyi câmi' olacağından kâffe-i mekâtib, medâris ve tekâyânın da her birinde tedrîsi mecbûrî olacaktır.

22- Türkçe neşri lâzım olan mevâız mecmûası da ahkâm-ı siyâsiyye ve ahvâl-i ictimâiyye-i İslâmiyye, ahlâk, ibâdât, i'tikādât ve sâir mesâil-i dîniyye, dünyeviyyeyi câmi' olacaktır. Bilumûm vâizlerin şu mevâiz mecmûası **[334]** mündericâtı ahâlîye şerh ü îzâh u tefhîm etmeye mecbûr tutulması Makām-ı Meşîhat'ten taleb olunacaktır.

23- Talebe-i ulûm medâris-i ibtidâiyye ve tâliyyede her sene sınıf imtihânına mecbûr tutularak birbirini müteâkıb iki sene imtihân veremeyenler medârisden ihrâc olunacağından sınıf imtihânlarında matlûb derecede terfi' edenler hakkında kur'a imtihânlarının ref'i husûsuna delâlet buyurulması Makām-ı Meşîhat'ten istirhâm olunacaktır.

24- Medâris-i ibtidâiyyede, mekâtib-i ibtidâiyye ve rüşdiyye, medâris-i tâliyede dahi, mekâtib-i i'dâdiyye dersleri tedrîs edileceğinden onlardan şehâdetnâme ahzine muvaffak olan talebe-i ulûm için mekâtib-i 'âliyyeye girmek arzusunda bulunanlar bilâ-imtihân dâhil olabilmeleri imtiyâzı ve talebeden arzu edenler mütehassıs oldukları fenlerden muallimliğe ve sâir me'mûriyete ta'yîn olunmaları esbâbının Maârif Nezâreti'nce kabûl olunmasına tavassut buyurulması Makām-ı Meşîhat'ten ricâ olunacaktır.

25- Medâris-i 'âliyyede Arabî, Fârisî, Osmanî lisânlarından mâadâ elsine-i garbiyyeden Fransızca ve İngiliz lisânlarını da tekellüm ve kitâbete kādir olacak derecede öğrenmeleri mecbûrî olacağından esbâbının istikmâli husûsu Makām-ı Meşîhat'ten istirhâm olunacaktır.

26- Medâris-i ibtidâiyye ve tâliyyeden şehâdetnâme ahz eden talebe-i ulûm, ulûm-ı dîniyyeden mâadâ hey'et-i ictimâiyyenin muhtâc bulunduğu efkâr ve ma'lûmât-ı medeniyyeyi tahsîl etmiş olacaklarından efkâr-ı umûmiyye üzerinde icrâ-yı vazîfe ve nüfûz-ı ma'nevîlerini bi-hakkın te'sîr ettirebilmelerine en ziyâde medâr olan ahlâk-ı Muhammediyye ile mütehallik bulunacaklardır.

27- Küçük kasaba ve kurâda bulunan müderrisîn, vâizîn, eimme, hutabâ ve muallimîn efrâd-ı İslâmiyyenin mürâca-atgâh-ı medenîsi olmakla beraber aynı zamanda rehber-i ictimâiyyâtı da olacaklardır. Binâberîn bu zevât mebâdî-i ilm ü hukūka ve fenn-i zirâate ve ilm-i ma'deniyyâta ve ilm-i hıfzu's-sıhhaya âşinâ ve emrâz-ı âdiyyeyi teşhîse muktedir ve bunlara verilecek ilaçlara dâir hâiz-i ma'lûmât olmaları hülâsa efrâd-ı İslâmiyyenin meâden ve meâşen birer mercii bulunmaları lâzımdır.

28- Medâris-i tâliyye veya ilmiyye bulunan büyük şehirlerde hidemât-ı dîniyye ile muvazzaf olanlar dîn-i celîl-i

İslâmın esâsât-ı felsefiyyesine hücûm eden âsârı mukābeleten neşr-i âsâr ile redd ü cerh edecekleri gibi mütefennin ve vâkıf-ı esrâr-ı din bulunan mütefekkirîn-i İslâmiyyenin dahi neşr-i âsâr ile, i'lâ-yı dîne hizmetleri husûsunu te'mîn Medâris Cem'iyeti'nin vezâif-i mühimme ve esâsiyyesinden bulunacaktır.

29- Mu'temer-i ilmînin makāsıd-ı asliyye ve esâsiyyesinden en mühimmini teşkîl eden ciheti bil-cümle medârisin ale'd-derecât ıslâh u tensîkı olduğundan her vilâyetin intihâb olunacak münâsib bir mahallinde mekâtib-i sâire-i mevcûde misillü bir ta'lîmât ve program tahtında sınıflara münkasem bir nümûne medresesi te'sîs ü teşkîl edilinceye kadar mevcûd medârisin mümkün mertebe ıslâh ve o program seviyesine ihzâr ü i'lâ edilmesi için müteaddid medârisi bulunan kurâ, nevâhî ve kasabâtta müderrisîn –tevhîd-i dürûs ve taksîm-i a'mâl üzere hareketle– talebe-i ulûmu derece-i iktidârlarına göre sınıflara taksîm edeceklerdir.

30- Her fenden ve her ilimden o fennin, o ilmin kâffe-i mesâilini câmi' birer kitap te'lîf edilinceye kadar fünûndan tedrîs, şerh u hâşiyelerden lâzım olan mesâil takrîr edilmek sûretiyle ulûm-ı Arabiyye ve fünûn-ı hâzıradan da intihâb olunacak kitablar kırâet ettirilecektir.

31- Medâris-i ibtidâiyyeden şehâdetnâme ahz eden talebe-i ulûm; mekâtib-i ibtidâiyye muallimlikleri kurâ ve kasabâtta imâmet ve hitâbet ve üçüncü sınıf vâiz ve müderrislik vezâifi edebilecek iktidârı hâiz olacaklarından talebe-i mezbûreden o vezâifde bulunmak arzu edenlerin oralara ta'yîniyle beraber maîşetlerini te'mîn için Evkāf Nezâreti'ne mürâcaatla eslâf-ı kirâmın evkāf vâridâtını hüsn-i cibâyet ve şerâit-i vakfiyye dâiresinde sarf u isti'mâl ettirilmesi esbâbının istikmâli Makām-ı Meşîhat'ten istirhâm olunacaktır.

32- Medâris-i ilmiyyenin her hangi sınıfından olur ise olsun muntazam program ve ta'lîmât dâiresinde icrâ-yı vazîfe eden müderrisîn ve talebe-i ulûmun, te'mîn-i maîşetleri esbâbına tevessül olunmakla beraber esnâ-yı tedrîs ü tederrüsde "cer" usûlünden tahlîs edilmeleri husûsu Makām-ı Meşîhat ile Evkāf Nezâreti, Meclis-i Meb'ûsân ve A'yân riyâsetlerinden istirhâm olunacaktır.

33- Medâris-i 'âliyye ve tâliyyeden şehâdetnâme ahz eden talebe-i ulûm için derece-i iktidârlarına göre muallimlik ve sâir me'mûriyetlerde istihdâm olunabilmesi esbâbının te'mîni husûsu da Makām-ı Meşîhat'ten istirhâm olunacaktır.

34- Medâris-i ilmiyye daima bir hey'et-i teftîşiyyenin taht-ı nezâretinde, umûr-ı idâre-i dâhiliyyesi –dâhilî ta'lîmâtnâme dâiresinde– müderrisînin yed-i fazîletlerinde bulunmak ve müddet-i tahsîl senede dokuz ay olmak ve zamân-ı ta'tîl, ihtiyâcât-ı mahalliyyeye [göre] ta'yîn edilmek üzere üç aydan ibâret olması Makām-ı Meşîhat'e arzolunacaktır.

35- Evlâd ü ahfâdımızı terakkıyât-ı hâzıraya göre okutmak vâcibeden olduğundan İmam Ali (kv) efendimizin (علموا اولادكم لزمان غير زمانكم) kelâm-ı hikmet-iştimâlleri muktezâsı üzere tedrîsâta âid programlarımız daima ıslâh ve noksanı ikmâl edilmek üzere hareket ve bu ümniye-i mühimme-i dîniyyenin izdiyâdî-i teâlîsine gayret olunarak tarîk-ı terakkīde devam-ı mesâî ve ictihâdımızın te'mîn-i imkânı âmâl ü makāsıd-ı hâssadan addolunacaktır. Ve minallâhi't-tevfîk.

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

İkāmet ettiğimiz mahalden Kandahar'a iki yol vardı. Biri Kelat–Galicâî tarîkı, diğeri Hevetki tâifesi arâzîsinden geçip Ragistan **[335]** ve Mendihisâr yolu idi. Bu iki yol arasında yüksek bir dağ bulunuyordu. Emîr Şîr Ali Hân'ın zahmet çekerek Kelat Kal'ası'nı tahkīm etmesine mukābil Ragistan yolundan giderek emîrin zahmetini boşa çıkarmak istedim. Amcam da bu tedbîri tasvîb edince hemen o yoldan hareket ettik.

Ağırlıkları ileri yolladım ve ben gelmeyince, yüklerin indirilmemesi hakkında muhâfızlara emr-i kat'î verdim. Ceneral Nusayr ve Abdurrahîm hânları diğer bazı ümerâ ile dümdâra ta'yîn ettim. Kendim de askerin gâh sağına gâh soluna dahi nezâret eylemek şartıyla ilerledim.

Dîvârek mevkiin[d]e ilerideki askerin tevakkufunu emr-ettim. Çünkü bir fersâh kadar geride idim. Yanımda da iki topla iki yüz süvârî var idi.

Bu sırada birkaç süvârî: Uzaktan bir sürü koyun geliyor diye haber getirdi. Dûrbînle bakınca koyun dediklerinin düşman askeri olduğunu anladım. Hemen iki yüz süvârîyi beşer beşer dağın tepesine çıkıp düşmanın mikdârını keşfe ta'yîn eyledim. Bir tarafdan da bir an [evvel] vâsıl olması için Abdurrahîm Hân'a haber gönderdim. Biraz sonra Emîr Şîr Ali Hân'ın askeri tertîb-i âtî mûcebince göründü.

10000 Peştrud süvârîsi
3000 Herat süvârîsi
10000 Kandahar süvârîsi
4000 Kâbil süvârîsi

Bu askerin hepsi bize doğru geliyordu. Maiyyetimdeki ümerâ, ileri gidip öndeki kuvvete iltihâk etmemizi tavsiye eyledi. Lâkin ben bu teklîfe i'tirâz ettim ve:

– Düşman bizi ta'dâda başlayacak, ihtimâl ki süvârîleri bizimle ordumuz arasına girecektir. Eğer hareket edecek ve toz toprak kaldıracak olursak düşman mikdârımızı anlayamaz, dedim.

Ümerâ re'yimi tasvîb etti, fakat hiç [birisi] ne müşkil mevki'de kaldığımı bilmiyordu. Çünkü asıl ordu uzakta olduğu gibi göndermek de mümkün değildi.

Şu esnâda Abdurrahîm Hân'ı uzaktan gördüm lâkin o gelmezden evvel düş[ma]n askeri toplarımıza hücûm etti. Topçulardan ikisi maktûl, birini mecrûh etti düşürdü. Diğerleri ric'ate mecbûr olması üzerine iki topu götürmeye başladılar. O sırada vürûd eden Abdurrahîm Hân fırkasından dört taburu bunların üzerine saldırdım. Düşmandan beş yüz neferiyle bir çok at maktûl oldu ve alınan toplar istirdâd edildi.

Bozgun askeri Kelat'ın cenûb taraflarına doğru ta'kīb eyledim. İkindi üstü Tabakser Dağı'nın zirvesindeki Telle Kal'ası'na sığındılar. Biz de kal'anın yakınlarında ordu kurduk.

Bulunduğumuz yerden Emîr Ali Şîr Hân'ın Kelat Kal'-ası'ndaki askerini dürbünsüz görebili[y]or ve süvârîlerinin hezîmetinden müteessir olarak siperler arkalarında me'-yûsâne gezindiklerini müşâhede ediyordum.

Tahkîmi lâzım gelen tepelere îcâb eden topları ta'biye eyledikten sonra akşama kadar orada durduk. Maiyyetimde beheri altı yüz neferden ibâret on iki nizâmiye taburu ve iki bin nizâmiye süvârîsi ile bin Derrânî süvârîsi vardı. Bakiyye-i asker de geride kalan orduda bulunu[y]ordu.

Ortalık kararınca düşmanın haberi olmadan hareket ettik ki veche-i azîmetimiz arkadaki ordu idi, birleştiğimizin ertesi günü ziyâdece yağmur yağdı, çadırlar ıslandı. Yoldan geçilmez derecede çamur oldu. İki günlük tevakkuf-ı mecbûrîyi müteâkıb Kandahar'a teveccüh ettik.

Ali Şîr Hân da o tarafa azîmet etmişti. Bir tarafdan onun askeri, bir tarafdan bizim asker gidiyor, arada silsile-i cibâl hâil bulunuyordu. Biz ondan evvel Kandahar'a varacağımızı ümîd eyliyorduk. O da önümüze çıkarak yolumuzu keseceğini me'mûl ediyordu.

Dördüncü Fasıl

Emîr Şîr Ali Hân ile Yeniden Bir Takım Muhârebât

An 1284 ilâ 1287

Evvelce de yazılmıştı ki Belh'in fethi üzerine Serdâr Feyz Muhammed Hân, Nâzır Haydar ve Ceneral Ali Asker hânlar ile Türkistan Hükûmeti'ne ta'yîn eylemiş Bâmyân'a vâsıl olduğumuzda Feyz Muhammed Hân'ın nâzır ve ceneral ile araları açıldığını haber alarak "Düşmanla uğraştığımız ve Kâbil'e hücûma çalıştığımız bir sırada muhâlefet ve mugâyeretten sakınınız" meâlinde bir mektup yazmıştık.

Kış içerisinde lüzûmuna mebnî Serdâr Feyz Muhammed Hân'dan bin re's mekârî istedim. Bu kâfir-i ni'met, benim harb ile meşgûl olduğumu bildiği için mekârîleri gönder[me]di. Seyyidâbâd fethini müteâkıb pederimin yazdığı da'vetnâmeye de icâbet etmedi.

Bu sıralarda amcazâdem Serdâr Muhammed Server Hân'ı Gulâm Ali Hân ve 8000 süvârî ile Hezâre Hükûmeti'ne bit-ta'yîn Bâmyân'a gönderdiler. Server Hân, Bâmyân'a gittiği esnâda Şîr Ali Hân Kandahar'dan Gazneyn'e geliyor. Ben de Kelat Alicâî'de onunla karşılaşıyordum

Şu hâllerden bil-istifâde Serdâr Feyz Muhammed Hân ızhâr-ı muhâsamaya başladı, pederim, onun te'dîbi için Serdâr Muhammed Server Hân'ı me'mûr etti.

Serve[r] Hân Belh'e müteveccihen yola çıktı ve Hibek'e beş konak uzak bulunan Âb-ı Kālî Kal'a[sı] önünde Server Hân bozulup ric'at ve cem'-i kuvvetle tekrar savlet eylediyse de yeniden bozuldu. Kendisi kaçtığı gibi ümerâ ve zâbitânından bir çoğu esîr oldu. Feyz Muhammed Hân, ümerâdan Nâib Gulâm ve Gulâm Ali Hân'ı diğer bir iki zâbitle i'dâm ettirdi. Ondan sonra Katagan ve Bedahşân taraflarında gidip oralarını Mîr[1] Cihândâr **[336]** Şah'ın elinden aldı. Mîr Cihândâr Kâbil'e pederimin nezdine gelerek şikâyet etti. Pederimin yanında asker yoktu. Bir tarafdan da Serdâr Feyz Muhammed Hân'ın Kâbil'e gelmekte olduğu işitildi. Bunun üzerine hemen Kâbil'e azîmetim hakkında bana bir emirnâme gönderdi. Vâkıâ hasta ve zaîf idim. Lâkin at yerine tahtırevâna binerek ve her gün ancak iki menzil kat' ederek beş günde Gazneyn'e vâsıl oldum. Orada pederimden diğer bir mektup aldım. Feyz Muhammed, Belh ve Katagan cihetlerine gitmiş, taaccül-i harekete lüzûm yoktur diyordu.

Bu haberi alınca sevindim. Çünkü ben mümkün mertebe iyileşmiş isem de askerim uzun uzadıya yol yürümekten zaîf düşmüştü. Beş gün Gazneyn'de oturup dinlendikten sonra Kâbil'e teveccüh ettik. Bir çok karşıcıların tebrîk ü tehiyyesiyle şehre girip peder ü mâderimin ellerini öpmekle müşerref oldum. Mülâkātı müteâkıb avdetle Kâbil Nehri kenârında ordu kurdum. Gündüzleri pederimin, vâlidemin nezdine geceleri de ordugâha azîmet ü avdetle yaza kadar vakit geçirdim.

Yazın[2] vürûduyla beraber memlekette vebâ illeti zuhûr etti. Pederim, Kâbil'in "Bâlâhisâr" semtinden oturmamı tavsiye eyledi. Çünkü çadırların ne kadar olsa temiz tutulamadığı için –havâsı müteaffindi. Askeri, evlerine gitmek için terhîs ettim– kendim de Bâlâhisâr'da bir konağa çekildim.

Şu sûretle beş gün tayy-i mesâfe ettik. İki asker arasında ancak 5000 kadem bulunduğu halde birbiriyle çarpışmak için meydan bulamıyordu. Beşinci günü harbe elverişli bir mevkie vâsıl olunca durup dağın cebhesinde birkaç topla bir mikdâr asker ikâme eyledim. Topların bakiyyesiyle mühimce bir kuvveti dağın arka tarafına gizlettim. Ağırlıkları ileri yollayıp üç tabur nizâmiye ve bin redîf piyâdesiyle Emîr Şîr Hân'ın geçeceği yoldaki mağaralarda saklanmalarını Ceneral Nusayr ve Abdurrahîm hânlara tenbîh ettim.

Ali Şîr Hân[3] ilerisinin bizim tarafımızdan tutulduğunu anlayınca tevakkuf eyleyerek harbe girişmeye mecbûr oldu. Göz önünde kalan az mikdârdaki askeri görünce: Hazır düşman azken hücûm ederek temizleyiverelim diyerek birden yürüdüler.

Dağın arkasında saklanan askerimiz de meydana çıkıp harbe iştirâk edince işin rengi değişti. Muhârebenin tam kızgın zamanında Abdurrahîm ve Ceneral Nusayr hânlara, düşmanın arkadan sarılmasını emreyledim. Bunun icrâsını müteâkıb Ali Şîr Hân bozuldu. Bakiyye-i askeriyle Kandahar'a doğru kaçmaya başladı. Bizim süvârîlere yağma için izin verdim. Asker bir çok ganâim elde ettiği gibi ben de otuz beş top zabteyledim. Ondan sonra takrîben üç buçuk fersâh uzakta bulunan ordugâha gidip uykuya yattım. Çünkü on beş günden beri yirmi dört saat zarfında ancak bir iki saat istirâhat edebiliyordum. Ertesi günü akşam üstü uyandım. Bir parça yemek yedikten sonra yine yattım. Böyle kırk sekiz saatlik deliksiz bir uyku ile za'f ü kesâletim zâil oldu.

[1] Metinde (پر) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (یازده) şeklinde yazılmıştır.

[3] Metinde (خانك) şeklinde yazılmıştır.

Feth-i vâki' üzerine Cenâb-ı Hakk'a şükrederek ertesi günü amcamla birlikte Kandahar'a müteveccihen yola çıktık ve beşinci günü vâsıl ve dâhil olduk ki Ali Şîr Hân oradan da Herat'a kaçmıştı.

Kandahar'a gelince amcam beni bırakıp Kâbil'e gitmek istedi. Fakat:

– Kâbil'e ben gideyim. Siz Kandahar Hükûmeti'nde kalıp tanzîm-i umûra çalışın dedim.

Gerek emvâl ü eşyâ gerek mekârî ve top hayvânâtı karda, kışta yolda bulunduğundan istifâde edilmez bir hâle gelmişti. Binâenaleyh yenilerini tedârike mecbûr oldum.

Şurada bir nebzecik Sultân Hân-ı Kandaharî'nın oğlu olan Feth Muhammed Hân'ın ahvâlinden bahsedeceğim. Bu şahıs, Herat cenginde Şîr Ali Hân tarafından esîr edilmişken pederim kendisini kurtarmış ve Hezarecat Hükûmeti'ne ta'yîn eyleyerek göndermişti. Oradan firâr ve Şîr Ali Hân'a dehâlet eyleyerek onun süvârî kumandanlığı yakalamış, bu defa da bana karşı harb etmeye kalkışmıştı. Kendini mahbesden kurtaran bir zâtın me'mûriyetinden kaçıp evvelce esîri olduğu kimsenin nezdine koşan ve ona hoş görünmek için hayat ve hürriyeti iâde eyleyen [kişiye] silâh çekmeden sıkılmayan böyle bir şahsın meziyyet-i ahlâkıyyesini düşünmeli.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

MEKÂTÎB

Stuttgart'dan:

"İslâm Aleyhine Olacak Cihâdda Hissemiz!"

Nâmıyla İsviçre'de Biel şehrinde bulunan Protestan misyonerleri müfettişlerinden Mösyö Dipper nâmında bir zât Stuttgart'da yüzlerce bir cem'iyet karşısında bir nutuk îrâd eyledi. Bu zât nutkunda böyle bir cihâdın elzemiyetini birtakım esbâb tahtında olduğunu beyân ile târîh-i İslâm'ı ve İslâmiyet'in neden ibâret olduğunu muhtasarca naklettikten sonra beyânât-ı âtiyyede bulundu:

"İslâmlar, İslâmiyet'in, Dîn-i Muhammedî'nin dünyada yalnızca bir din olmasını arzu ediyorlar ki bunu meydana getirmek üzere dünyayı fethetmeye kıyâm **[337]** ediyorlar. Böyle iki büyük mezhebin büyük büyük arzularıyla yan yana reftâr olması kābil-i tasavvur bile değildir.

"Bugünkü günde Dîn-i İslâm hıristiyanların en tehlikeli ve en müdhiş rakîbi. Flemenk Hükûmeti'nin Hindiye müstemlekâtında olan Misyoner Simon da bunu isbât etmek üzere mezkûr müstemlekâtta misyonerlerle hatt-ı hareketini İslâmların ta'yîn etmekte olduklarını söylüyor. Zîrâ Hıristiyan misyonerlerin oraya gitmeleri yirmi otuz sene geç kaldığı için teşebbüsleri netîcesiz kalıyor. Afrika'da dahi Biel misyonerleri aynı tecrübelerde bulunduklarını, hattâ Togo'da yerli hıristiyan vâizlerinden biri kendi muâvinleri ile dâire-i nüfûzunda bulunan mahallerin yüzlerce nüfûslarıyla birlikte Dîn-i İslâmı kabûl ettikleri, bu ise bir tarafdan Dîn-i İslâm'ın kuvve-i ma'neviyyesini anlattığı gibi, diğer cihetten de sâhib-i dînin dîninde olan metânetini gösterir. İslâmlar kendi mezhebleriyle iftihâr ediyorlar. Hattâ satıcılık etmekte olan İslâmlar yollarda kendi mezhebleri için adam kazanmaya sa'y ü gayret ediyorlar. İslâmiyet'in terakkīsi, husûsuyla ittihâd-ı İslâm fikri bizi cihâda, hareket-i müşterekeye da'vet ediyor. Lâkin bu cihâd nasıl olacaktır ve olmalıdır? En evvel İslâmiyet'in daha ziyâde tevsî'-i dâire etmemesine bir çâre olmak üzere bugün henüz İslâmlar tarafından işgāl olunmamış mahalleri mümkün olduğu mertebe bir sür'atle taht-ı nezârete almalı, bununla beraber şimdiye kadar gāib edilen mahalleri tekrar elde etmek üzere olanca kuvvetimizle çalışmalıdır; bu bâbda muvaffakiyyet de ancak bütün dünyadaki misyonerler ittihâd ve ittifâk ederek Mecûsîler ile İslâmlar arasında amelî olarak yek-dil ü yek-dest çalışması ve misyonerlerin vatandaki dostları tarafından şiddetle himâye olunması ile olur!"

Bu sûretle misyonerler buralarda fevkalâde çalışıyorlar, artık müslüman kardeşlerimiz de hâb-ı gafletten uyansınlar. Başbaşa vererek İslâmiyet'in müdâfaasına şitâbân olsunlar. Butlânı ezerek hakkı yükseltsinler.

Almanya-Stuttgart **Mehmed Hayreddin**

MATBÛÂT

Konya'da Cerâim ve Fâhişe Karılar

Konya'da vukūa gelen cerâimin yüzde doksanı işret, darb ve cerh ile âdiyen hırsızlıklardır ki sâikı sefâhet ve ırza tasalluttur. Hattâ öteden beri Konya muhîtinde hâdis olan cerâim ve bugün mahkûm ve maznûn olarak mevkūf bulunan mücrimîn kısmen fâhişe karı yüzünden mahbûs bulunuyorlar. Bunlar yüzde doksan beş nisbetinde ni'met-i mârifden mahrûmdurlar. Kendileri senenin cüz'î bir müddetini icrâ-yı san'at ve hirfete hasr ve eyyâm-ı sâireyi kadın peşinde dolaşmakla geçiriyorlar. İçlerinde elli, elli beş yaşlarında ihtiyârlar görüldüğü gibi on beş yaşındaki çocuklar ve delikanlılar da vardır. Bu halk kazandıkları mebâliğin cüz'î bir kısmını âilesinin kūt-ı lâ-yemût derecede infâk u iâşesine terk ve mütebâkīsini beheri elli altmış lira kıymetinde fâhişe kadınlar ahz u i'tâsına ve bunların muhâfazası için martin ve gra tüfenkleri mübâyaasına fedâ ediyorlar. Bugün Konya kurâsında böyle esliha-i memnûaya mâlik olmadık delikanlı görülmediği gibi içinde üç beş fâhişe bulunmayan köy de yoktur. Mülhakāt ile beraber kasaba ve şehir halkı bu yüzden frengi, verem gibi pek çok emrâz-ı mühlike ve sâriyyeye mübtelâdırlar. Bunun sâikı görenek ve müstevlî cehâlettir. Bu bâbda ilk vazîfe zâbıta ve me'mûrîn-i idâreye teveccüh[1] eder ki vaktin kısm-ı mühimmini bunun izâlesine hasr eylemesi umûm milletce matlûb u mültezemdir. Zâbıta buna karşı lâ-kayd kalmıyor. Vazîfesini mümkün olabildiği mertebe icrâ ediyor. Bunların kısmen derdest ve pençe-i adâlete teslîmine muvaffak oluyor. Fakat müsmir olmuyor. Vukūât

[1] Metinde (جیه) şeklinde yazılmıştır.

ve cinâyât tevâlî ediyor. Burada âdet olduğu vechile bir fâhişe karı bir veya birkaç şahıs tarafından elli altmış hattâ yüz liraya kadar satın alınır. Bu karılar, birisinin nezâret ve idâresine tevdî' edilir. Bunlar dahi ekseriyâ müteehhildir. Akşamları karının sâhibleriyle rüfekā ve ehibbâsı kapalı bir oda derûnunda toplanırlar, saz ve cura gibi edevât-ı ibtidâiyye-i mûsîkī ile tâ-be-sabâh karıyı raks ettirirler ve en âdî bir müskirâtı isti[']mâl ederler. Sonra bunlar dağılır nâzır olarak bırakılan şahıs da bununla ictimâ' eder. Mühlik bir maraza tutulur. Âilesine sirâyet eder, bir hâne, bazen de bir köy halkı mübtelâ-yı illet olarak sefîl ü perîşân olurlar. Tahatturu insanı tedhîş eden şu hâlât bütün sekene-i memleketce musaddaktır. Zâbıtaca derdest olunarak adliyeye verilen karılar men'-i muhâkeme ve berâet karârları üzerine lütfen yine zabıtaya iâde olunuyor. Zâbıta şaşırıyor. Serseridir, diyor, hüküm veriliyor. Bir mahalle teb'îd olunuyor. Mütecâvir vilâyet ve livâ kendilerinde de bu emrâz mevcûd olduğundan kabûl etmiyor, yine iâde olunuyor. İ'zâm ve iâde arasında mahkûmiyeti ikmâl ederek yine mahrecine geliyor. Bu defa ebeveyni aranıyor, Halbuki bu fâhişeler kısmen bî-keslik kısmen denâet-i tab' ve bazen de zevcleriyle adem-i imtizâc yüzünden tarîk-ı fuhşu irtikâb etmiş takımdan olduğundan mensûb olduğu âile bunu kabûl etmiyor. Etse bile vürûdu gecesi müsellah bir takım eşirrâ vürûd ve hücûm ile cebren karıyı alıyorlar. Ebeveynine teslîm edilmezse birtakım deniyyü't-tab' hovardaların vâsıta-i mel'aneti olan vicdân ve nâmûsunu ve hattâ dînini birkaç kuruşa satmış bir rezîl çıkıyor "Şer'an nikâhla alacağım, ıslâh edeceğim" terânesiyle hükûmete mürâcaat ediyor. Tahkīk ve tedkīk olunuyor. Bazen red ve bazen akd-i nikâha râzî olunuyor. Daha hükûmet kapısından çıkmaksızın tatlîk ederek hovardalara teslîm ediyor. Eğer nâmûssuz zevc, mutallakasını diğer bir fırkada görürse derhal bir istid'â ile "Zevcemi **[338]** kaçırdılar" feryâdıyla yine zâbıtaya mürâcaat ediyor. Sonra bir ta'kībdir bir tarassuddur gidiyor. Zâbıta yine burada birtakım kurşunlara, sebb ü tahkīrlere, muhâtarât-ı gûnâ-gûna giriftâr oluyor ve nihâyet derdest ediyor. Karı alçak zevcine fâiller de hapishâneye atılıyor.

Bugün Konya'da Kadınlar Hapishânesi'nde bir hayli fâhişe kadınlar vardır. Hükûmet bunlara ta'yîn vermiyor. Mensûb oldukları âileler bakmıyor. Fâhişeler; hovardalar veya efeleri tarafından zâbıtanın gözü önünde besleniyor! Bütün milleti ahlâksızlığa sevkeden, sıhhat-ı umûmiyyeyi tehdîd eyleyen bu hâle hükûmet bir çâre bulmalıdır.

Konya – *Babalık*

ŞUÛN

Meclis-i Meb'ûsân'ın Feshi

Menâfi'-i milleti unutacak derecede ihtirâsât-ı nefsâniyyeye mağlûb olan, ma'nâsız gürültüleriyle Osmanlıları ve bütün âlem-i İslâmı ye's ü nevmîdîye düşüren meb'ûs efendilerimiz hakkında şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî sûretidir:

"Kānûn-ı Esâsî'nin yedinci maddesi ve Meclis-i A'yân'ın re'y-i muvâfakati mûcebince hey'et-i hâzıra-i meb'ûsânın feshini ve târih-i feshinden i'tibâren üç ay zarfında hey'et-i cedîde-i meb'ûsânın bil-intihâb ictimâını irâde ettim.

İşbu irâde-i seniyyemizin icrâsına Sadâret me'mûrdur."

Fî 28 Muharrem sene 1330 ve fî 5 Kânûnısânî sene 327.

Mehmed Reşad

Sadrazam Said, Şeyhülislâm Abdurrahmân Nesib, Hâriciye Nâzırı Âsım, Adliye Nâzırı [ve] Dâhiliye Nâzırı Vekîli Memduh, Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket, Bahriye Nâzırı Hurşid, Mâliye Nâzırı Nâil, Nâfia Nâzırı Kirkor Sinabyan, Maârif Nâzırı Emrullah, Ticâret ve Zirâat Nâzırı Aristidi, Posta ve Telgraf Nâzırı İbrahim Susa.

* * *

ŞEYH SENÛSÎ VE İ'LÂN-I CİHÂD

Mısır'da münteşir *el-Livâ* cerîde-i muhteremesine Şeyh Senûsî hazretlerinin merkez-i siyâdeti olan Kufra Vâhası'ndan yazıldığına göre müşârun-ileyhin bâlâsı [1](الجَنَّةُ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ) ibâre-i kudsiyyesiyle müvaşşah beyânnâme-i cihâdiyyesini alan kabâil-i İslâmiyyenin fevc fevc İtalyanlara karşı nâmûs-ı Osmanîyi müdâfaa azmiyle koşmaya başladıkları, hattâ mücâhidîn-i muhteremenin ihrâz edecekleri ecr u mesûbâta iştirâk dâiyesiyle bir çok nisvân-ı iffet-simâtın da mücâhidlerin arkasından gitmekte bulundukları maa'l-iftihâr anlaşılmıştır.

Şeyh Senûsî hazretlerinin kabâil ü aşâire tevzî' u neşr ettikleri i'lânnâme-i cihâd bin otuz sekiz kıt'a âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe ile müzeyyendir.

* * *

MÜSLÜMAN ULÜVV-İ CENÂBI

Harbiye Nezâreti'nin teblîgātı:

3-14 Kânûnievvel 327'de vukū' bulan Derne muhârebelerinde İtalyan maktûllerinin evrâkı miyânında zuhûr eden yetmiş beş ve altı yüz on beş franklık evrâk-ı nakdiyyenin âilelerine verilmek üzere bâ-rapor İtalya Harbiye Nezâreti'ne posta ile gönderildiği Enver Bey'den alınan telgrafnâmede izbâr edilmektedir. İtalyanlar Hilâl-i Ahmer Hey'eti'mizi tevkīf ve hastegân ve mecrûhîne şifâ ve tesliyet yetiştirecek vesâite sarfedilmek üzere mezkûr hey'ete âid bulunan mebâliği müsâdere ile tefâhur etmelerine mukābil Bingāzî'deki kuvve-i müdâfianın gāyet medeniyetkârâne ve insâniyet-perverâne hareket etmeleri pek ziyâde mûcib-i sitâyiş görülmüş olmakla İtalya Hükûmeti'yle Osmanlı askerinin mukāyese-i ahlâkıyyesine hâdim olmak üzere efkâr-ı umûmiyye-i cihâna karşı keyfiyyetin i'lânına lüzûm görülmüştür.

* * *

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 22.

HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARININ HAMİYETİ

Hindistan'da kâin Lahor ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti hesâbına nâm-ı şevket-ittisâm-ı hazret-i Hilâfet-penâhî'ye üç yüz liralık bir çek irsâl ve mezkûr çekin zahrı taraf-ı eşref-i hazret-i pâdişâhîden lütfen imzâ buyurularak bedeli bit-tahsîl Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne gönderilmek üzere Mâliye Nezâreti'ne îsâl olunmuştur.

Yine Hindistan'ın Rangon şehrinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti hesâbına "3500" İngiliz lirası iâne cem' edilerek İngiltere Sefâreti'ne gönderilmiş ve sefâret-i müşârun-ileyhâ cânibinden keyfiyet Bâbıâlî'ye iş'âr kılınmış olmağla Bâbıâlîce de Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti haberdâr edilmiştir.

* * *

BOSNA'DA İSLÂM BANKASI

Bosna-Hersek'de mütemekkin ahâlî-i İslâmiyyenin mahallî bankalarına devr u terhîn etmekte oldukları arâzînin elden çıkarılmamasını te'mîn için birkaç banka te'sîs edilmiş ise de arâzî-i mezkûreyi suver-i muhtelife ile elde edebilmek maksadıyla Avusturyalılar tarafından te'sîs edilmiş olan müteaddid ve bâ-husûs vâsi' mikyâsda muâmele yapmakta olan Ağrar Bankası'yla rekâbet edememekte olduğundan ahâlî-i İslâmiyyece buna bir çâre taharrî olunmakta idi.

Muahharan alınan ma'lûmâta göre Bosna ve Hersek müslümanları bu bâbda son derece ibrâz-ı fedâkârî ile sermâyesi altı milyon kron olmak üzere "Müslüman Central Bank" nâmıyla bir banka te'sîsine muvaffak olmuşlardır.

Yakın zamanda işe başlayacak olan bu banka müslümanların arâzîsini elden çıkarmamalarına ve kendilerini zirâat, sınâat ve ticârete teşvîk ile beraber fâhiş fâiz ile diğer bankalara terhîn edilmiş olan arâzînin istirdâdına âid esbâb ve vesâiti istihzâr ile iştigâl edecektir.

(Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve şürekâsı
Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

1 Şubat 1912 12 Safer 1330 Perşembe 19 Kânûnisânî 1327 **Yedinci Cild - Aded: 178**

EDEBİYÂT

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDE

–177'den mâba'd–

Sorunuz, şimdi Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvîre zafer-yâb olamam, hayrettir!

Şu kadar söyleyeyim: Dîn-i mübînin orada
Rûh-i feyyâzı yayılmış, yalnız şekli Buda.
Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efrâdı bugün,
Müslümanlık'taki erkânı siyânette ferîd;
Müslüman denmek için eksiği ancak tevhîd.
Doğruluk, ahde vefâ, va'de sadâkat, şefkat;
Âcizin hakkını i'lâya samîmî gayret;
En ufak şeyle kanâ'at, çoğa kudret varken;
Yine ifrât ile vermek, veren eller darken;
Kimsenin ırzına, nâmûsuna yan bakmayarak,
Yedi kat ellerin evlâdını kardeş tanımak;
"Öleceksin!" denilen noktada merdâne sebat;
Yeri gelsin, gülerek, oynayarak terk-i hayat;
İhtirâsât-ı husûsiyyeye nefret; hattâ
Nef'-i şahsîyi umûmunkine her yerde fedâ
Edivermek gibi çok nâdire gördüm orada:
Âdemin en temiz ahfâdına mâlik bir ada.
Medeniyyet girebilmiş yalnız fenniyle...
O da sâhiplerinin lâhik olan izniyle.
Dikilip sâhile binlerce basîret, im'ân;
Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
Bakılan emtia bir kıymeti hâizse yürür;
Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!
Gece gündüz açık evler, kapılar mandalsız;
Herkesin sandığı meydanda, bilinmez hırsız.
Ya o mahviyyeti insan göremez bir yerde...
Togo'nun umduğunuz tavrı mı vardır? Nerde!
"Gidelim!" der, götürür; sonra gelip tâ yanıma;
Çay boşaltırdı ben içtikçe hemen fincanıma.
Müslümanlık, sanırım, parlayacaktır orada;
Sâde Osmanlıların gayreti lâzım arada.
Misyonerler gece gündüz çalışırken, acaba,
Oturup vahy-i İlâhî'yi mi bekler ulemâ?

Hind'i baştan başa gezmekti murâdım, lâkin,
Nerde olsam, beni ta'kībi yüzünden polisin,
Tâkatim bitti de vazgeçmede muztar kaldım;
Kaldım amma yine her mahfile az çok daldım!
[340] *Besliyormuş, bereket versin, o iklîm-i kadîm,*
Rahmetullâh'a muâdil daha yüzlerce hakîm.
Rûh-i edyânı görür, hikmet-i Kur'ân'ı bilir
Ulemâ var ki: Huzûrunda bugün Garp eğilir.
Hele hayran kalır insan yetişen gençlere de:
Bunların birçoğu tahsîlini İngiltere'de
Bitirir; sonra gelip milletinin rûhu olur;
Çünkü azminden, ölüm çıksa da, dönmez, sokulur.
Öyle maymun gibi taklîd-i zevâhir tanımaz;
Dîni, irfânı yeter, başka mefâhir tanımaz.
Garb'ın almışsa herif, ilmini almış yalnız,
Beyni var, şapkası yok; san'ati var, tırnağı yok;
Fuhşu yok, içkisi yok, himmeti yüksek, gözü tok;
Şer'-i ma'sûma olan hürmeti benden bile çok!
Böyle evlâd okutan milletin istikbâli,
Haklıdır almaya âgûşuna istiklâli.
Yarın olmazsa, öbür gün alacaktır mutlak...
Uzak olmuş ne çıkar? Var ya bir âtî ona bak!

Haydarâbâd'a giderken, beni teşyîe gelen
Mîzebânın ne hazin çıktı şu ses kalbinden:
"Âh biz hayra yarar unsur-i îman değiliz...
Hind'in İslâm'ını Türklerle kıyâs etmeyiniz!
Onların rûh-i şehâmetle coşan kanları var,

Bizde yok öyle samîmî asabiyyet, o damar!
Bu ağır zillete ukbâya kadar mahkûmuz...
Duymuyor çektiği hüsranları zîrâ çoğumuz!
Varsa ümmîdimiz Osmanlıların şevketidir.
Onu bir kerre işitsek... Bu sa'âdet yetişir."
Beni ağlattı herif. Lâkin onun genç oğlu
Dedi: "Yok, öyle değil! Sîne-i millette dolu,
Galeyân emrine âmâde hamiyyetli yürek;
Şu kadar var ki henüz kendini göstermeyecek.
Geçiyor şimdi esâretle deyip eyyâmı,
Müslümanlar gibi mâzîsi büyük bir kavmi
Ebedî zillete mahkûm edemem doğrusu ben.
Daha bîçâre miyiz yoksa Mecûsîlerden?
Diyeceksin ki: Asırlarca sefîlâne hayat
Söndürür meyl-i me'âlîyi nihâyet... Heyhat!
Göz yumulmakla kör olmaz; külün altında ateş
Ne kadar kalsa bunalmaz: Hele bir aç, hele eş!
Şunu öğretti ki İngiltere tahsîli bana:
Milletin, memleketin böyle sefîl olmasına
Bir sebep varsa havâssın geriden bakmasıdır...
Yoksa, Şark'ın bu zekî unsuru her feyzi alır.
Müslümanlık gibi, vicdanlara gâyet yüksek,
Fikri en sâde bir üslûb ile telkîn edecek,
Dîn-i fıtrîsi olan milleti irşâda ne var?
Daha yüksek mi aceb Şark'ı ezen fıtratlar
Kâbiliyyetçe? Hayır, ben buna aslâ kanmam.
Adam ister yalınız etmeye bir kavmi adam!
Doğru yol işte budur, gel, diye sen, bir yürü de,
O zaman bak ne koşanlar göreceksin sürüde!
Evvelâ beynine bir fikr-i nezîh aşlayarak,
Hangi bir müslümanın göğsüne tuttumsa kulak;
Şunu duydum ki: Onun, hiç sesi çıkmaz, kalbi
En temiz hissile vurmakta çocuk kalbi gibi.
Sîneler gayzını fâş etmeye dursun varsın;
Sıra gelsin, o zaman var mı yürek, anlarsın!"

Haydarâbâd'a yetiştim ki, bütün Hindistan,
"Verdi Kânûn-i Esâsî'yi nihâyet Sultan!"
Diye birdenbire çalkandı. İnan, kābil mi?
Hiç o binlerle havâtır kemirirken içimi,
Bir cılız "belki!" nasıl hepsini tenkîl etsin?
Ansızın başladı beynimde ümîdin, ye'sin,
Doğduğumdan beri hiç görmediğim bir harbi...
O ne müdhiş helecanlardı aman yâ Rabbi!
Verdi Kânûn-i Esâsî... Bu çıkar rü'yâ mı?
Yok canım öyle değil: Milletin istirhâmı,
Şekl-i tehdîd alıvermiş, o da muztar kalmış...
Hangi millet acabâ? Her ne işitsen yanlış.
Cûşa geldikçe fakat aynı terâneyle cihan,
Gördüm artık dönen işlerde yedu'llâhı nihan.
Bu ne şâhın işi, yâ Rab, ne sipâhın kârı...
Bu senin kudretinin havsala-çâk esrârı!
Milletin tâli'-i giryânını artık güldür...
Ağladım sonra çocuklar gibi hüngür hüngür.
Azıcık kendime, a'sâbıma geldikte sükûn,
Döndü vaz'iyyeti birdenbire, baktım, yolumun:
Bir gün evvel yetişip dalmak için sînenize,
Boyladım sâhili, sâhilden açıldım denize.

–mâba'di var–

Mehmed Âkif

[341]

CELÂL

Sen de gittin mi Celâl, ey âlî
Sâf vicdânlı muazzez şâir!
Sen de gittin mi bu zillet-gehden!

Sen de her hiss-i vefâdan hâlî
Şu yüreksiz, mütelevvin, fâcir,
Nerde bir fikr-i velûd u rûşen

Nerde, bir şu'le-i cevvâl-i kemâl,
Görse bel' etmeye her lahza harîs,
Şu yılan huylu mülevves, şu denî

Koca fertûtu bıraktın mı Celâl?
Düşman-ı nûr u fazîlet, o habîs
Tuttu mahv etti mi en sonra seni?!

Bir büyük genc-i giran-kıymet-i his
Bir derin menba'-ı cûşân-ı zekâ
İken oldun mu şu toprakta nihân?

Şimdi senden de kalan, pek mûnis
Pek gülenç yüzlü, fakat girye-fezâ
Bir hayâl öyle mi ey dâder-i cân!

Duruyor şimdi değil mi? Daha dün
Aşk-ı tahrîr ile –pür-zevk ü melâl–
Çırpınan kalb-i rakīkın sâkin?!

Çeşm giryân-ı tehassürde bugün
Ne kadar olsa muvânis o hayâl.
Âh çirkin bu hakīkat lâkin!

Yok, hayır… Sönmedin ey nûr-ı nazar
Cism-i a'sârda kalbin vuracak.
Senin elbette bekādır şânın

Senin elbette dem-i haşre kadar
Sahn-ı târîhe dikilmiş duracak
Muhteşem âbide-i irfânın.

Tepedelenli-zâde Kâmil

Acıklı levhalardan:

BİR ŞEHÎDİN SON SÖZÜ

Tevakkuf etmeyiniz başucumda kardeşler…
Gidin, gidin ki vatan cümlenizden iş bekler,
Gidin o düşman-ı bî-dîne karşı nâm alınız,
Gidin o hâin-i milletten intikām alınız.
Bu yolda terk-i hayât eylemiş pederlerimiz!
Biz işte onların evlâdıyız ki her birimiz
Kefen-be-dûş olarak ref' için şu gāileyi,
Beşikte yavrumuzu, hânelerde âileyi
Emânet eyledik Allâh-ı zü'l-celâlimize.
Hudâ bilir ki cihan titremişti hâlimize,
Bütün cerîhalardan akan şu al kanlar
Fedâ, fedâ, size ey anlı şânlı arslanlar!

* * *

Muvaffak olmadı ikmâle gayrı sözlerini
Döküldü eşk-i tahassür, kapattı gözlerini
Dudaklarında belirdi tebessüm, eyledi: Âh…
Şu son kelâmı idi: Lâ ilâhe illallâh.

Hâkî el-Mevlevî

DİN VE FELSEFE

İslâm'da Fen ve Felsefe

–mâba'd–

Gazzâlî – Gazzâlî yaşadığı asrın muhît-i irfânına nisbeten vâsi' bir ma'lûmâta, müfrit ve taşkın bir zekâya mazhar idi.

O zamanın dar olan hudûd-ı fennîsi nazar-ı i'tibâra alınırsa Hazret-i İmâm'ın düşündüğü mevzû'ların, uğraştığı mebhaslerin ancak bir zekâ-yı hârika-nümâ mahsûlü olacaklarını i'tirâf etmek îcâb eder.

Gazzâlî'nin ne gibi te'sîrât-ı menviyye tahtında inzivâ lüzûmunu hissettiğini iyice anlamak için kendisinden hayât-ı uhreviyyede bâdî-i selâmet olacak esâsları istifsâr eden bir şâkirde yazdığı mektubun bazı fıkralarını okuyalım. Hazret-i üstâd bu mektubunda diyor ki:

"Muhibb-i azîzim, pend ü nesâyihi müştemil bir eser yazmamı iltimâs ediyorsun. Menşûr-ı nasîhat ma'den-i Risâletin ehâdîs-i âliyyesinden istihrâc olunur. Kütüb-i ehâdîs bâsıra-pîrâ-yı mütâlaan olmuş ise benim nasîhatime **[342]** hâcetin olmamalıdır. Yok, henüz bu gibi âsârı tedkīke vakit bulamamış isen şu geçen bu kadar sene içinde ne öğrendin?

Nûr-ı aynım, Fahr-ı Rusül efendimizin ümmetine nesâyih-i âliyesi cümlesinden biri de: [1](علامة اعراض الله عن العبد اشتغاله بما لا يعنيه وان امرأ دهبت ساعة من عمره في غير ما خلق له لجدير ان تطول عليه حسرته ومن جاوز الأربعين ولم يغلب خيره شره فليتجهز الى النار) kavl-i şerîfidir.

Oğlum, nasîhat kolaydır, müşkil olan nasîhatle âmil olabilmektir. Hevâ ve heves mübtelâlarına nasîhat kadar acı bir şey var mıdır?

Menhiyât onlara hoş görünüyor. Bâ-husûs ulûm-ı âliyye ile iştigāl edenlere!.. Bunlar zannederler ki mücerred tahsîl-i ilm vesîle-i necâttır. İlim, amelden müstağnîdir. Nûr-ı aynım, bir çok geceler hâb u râhatı terk ederek mütâlaa ile meşgūl oldun. Öyle değil mi?! Lâkin bu husûsda niyetin ne olduğunu bilemiyorum. İhyâ-i dîn, tehzîb-i ahlâk fikriyle çalıştın ise şâyeste-i takdîrsin. Seni tebrîk ederim. Şu beyti unutma: (سهر العيون لغير وجهك ضايع – وبكائهن لغير فقرك باطل). Oğlum, dünyada ne sûretle edersen et, âkıbet mevt mukarrerdir. Muhabbet ettiğin şeylerin kâffesinden ayrılırsın. Sana refîk yalnız a'mâlin olacaktır. Ona göre tedârikâtta bulun! Eyyâm-ı mâziyyeyi, ehvâl-i âtiyyeyi der-pîş-i nazar et de a'mâl-i sâlihaya müdâvemet eyle! Rûz-ı cezâda edilecek telehhüf ü teessüf bî-fâidedir.

Kuvâ-yı rûhâniyyeni takviye, ef'âl-i nefsâniyyeni tezkiye et. Mevtin vürûdundan akdem ol! Çünkü ric'atgâh-ı ebediyyen mezârdır. Mes'ûd o kimselerdir ki "irciî" emri tanîn-endâz-ı sâmiaları olunca, mürg-i rûhları, burûc-ı cinânda, nüzhetgâh-ı ebedîleri olan lânelere çekilirler, şu kıt'ayı düşünerek okumanı tavsiye ederim:

لقد هتفت فى جنح الليل حمامة — على فنن وهناً وانى لنائم
كذبت وبيت الله لو كنت عاشقا — كما سبقتنى بالبكاء الحمايم
واز عم انى هايم ذوصبابة — لربي ولا ابكى وتبكى البهايم

Bilmelisin ki tâât ü ibâdât, Şâri'-i A'zam'ın evâmir ü nevâhîsine kavlen ve fi'len metânet etmektir. Yani söylediğin, işlediğin, terk ettiğin şeylerin kâffesinde bedraka-i harekâtın şer'-i şerîf olmalıdır. Hiçbir husûsda minhâc-ı şerîatten ser-i mû inhirâf etmemelisin!

Şathiyyât-ı ilmiyye, tâmât ü bideât-ı sûfiyye ile mağrûr olma! Tarîkate sülûk, mücâhede ve şehevât-ı nefsâniyyeyi terk, hevâ ve hevesi seyf-i riyâzatle kat' etmek sâyesinde müyesser olur. Yoksa bideât ü turrehât ile değil!..

Bilmelisin ki lisân mutlak, kalb ise şehvet ü gafletle mutbıktır. Bu ise alâmet-i şakāvettir.

Bu halde nefsini sıdk-ı mücâhede ile öldürmeli, kalbini envâr-ı ma'rifetle ihyâ etmelisin!

Benden birtakım mesâilin îzâhını taleb ediyorsun. Bunların bazılarına kālen ve kalemen cevap vermekten âcizim. Çünkü bunlar öyle mes'eledir ki anlaşılmaları o hâlete vusûle tevakkuf eder. Yani sorduğun şeyler mesâil-i zevkıyyedendir. O mertebeye vâsıl olmadıkca anlaşılamazlar. Balın tatlılığı, acı bir şeyin merâreti, müddet-i hayâtında hulviyyât ve mürriyâttan bir şey tatmamış olan bir kimseye ta'rîf edilebilir mi? Innîn lezzet-i cimâ'dan ne anlar.

Bu husûsda sana ma'lûmât vermeye kalkışsam yazacaklarım muhayyelâttan başka bir şey olmaz. Sen yine bir şeyi anlayamazsın, ben de beyhûde yorulmuş olurum. Binâenaleyh bu suâllere cevap i'tâsından sarf-ı nazar ediyorum."

Kısmen naklettiğimiz şu satırlar Gazzâlî'nin Medrese-i Nizâmiyye kürsî-i tedrîsini ne için ve ne gibi te'sîrât-ı rûhiyye sevkıyle terke mecbûr kalmış olduğunu ifhâm edebilir:

Gazzâlî mertebe-i ma'rifetten pâye-i bülend-i hakīkate irtikā ediyor, rûhu sânihât-ı lâhûtiyye ile lebrîz oluyor. Netîcede Hazret-i İmâm hevesât ü ihtirâsât-ı nâsûtiyyeye ebediyyen vedâ' ederek ezvâk-ı ma'neviyye içine dalıyor. Bir zamanlar felsefiyyâtın cedelkâr bir mübârizi olan bu dimâğın harekât-ı vâpesîni, ma'neviyâtın nûşîn-i sânihaları arasında ve bir zevk-i câvidânî içinde sükûnet-pezîr olup gidiyor.

Bu zekâ-yı âteşîn kuvvetli bir projektör ziyâsı gibi her tarafı tenvîr ettikten sonra birden bire sönüyor, gayr-ı mer'î şu'â'ât hâline inkılâb ediyor!

* * *

Şâm'ın hüzn-engîz menâzırı, Cebel-i Lübnan'ın ihtişâmnümûn şevâhikı Gazzâlî'nin rûh-ı nâledârına sükûnet-bahş

[1] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* Beyrut, c. 1, 363.

olacak yerde, bilakis teheyyüc ediyordu. Burada da duramadı. Mısır'a koştu. Mağrib Hükümdârı Yûsuf Tâşfîn[1] bu dâhî-i irfânın Mısır'a vürûdunu istihbâr eder etmez bir me'mûr-ı mahsûs i'zâmıyla Mağrib'e da'vet eyledi. Gazzâlî icâbet etti. Fakat esnâ-yı azîmette; daha vapurda iken, emîrin haber-i irtihâl-i ye's-âverini duydu. Mağrib'e gitmekten sarf-ı nazarla vatanına Tûs'a avdete karar verdi.

Gazzâlî'nin avdetini istibşâr eden müştâkān-ı maârif atebe-i fazîletine şitâb eylediler. Hazret-i üstâd –vukū' bulan ısrârlara binâen– yine sâha-i tedrîsâta atıldı.

Bir müddet sonra kendisini Nîşâbur'a da'vet ettiler. Nizâmülmülk'ün orada te'sîs etmiş olduğu bir medresede tedrîsât-ı ilmiyyede bulunması ricâ olunuyordu. Israra mukāvemet edemedi. Nîşâbur'a gitti. Atşân-ı zülâl-i irfânı olan binlerce tâlibîn-i ma'rifet hazret-i üstâdı; şân-ı kemâlât-pîrâsına lâyık olacak sûrette müdebdeb bir istikbâl ile kürsî-i muallâ-yı tedrîse ıs'âd eylediler.

Fakat Gazzâlî'de hırs-ı iştihâr kâmilen sönmüştü. Evvelki çarpışmalar, münâkaşalar, mübâhaseler, mücâdeleler şimdi Gazzâlî'ye pek yabancı, pek bî-lüzûm **[343]** geliyordu. Rûh-ı üstâd tamâmıyla değişmişti.

O, şimdi yalnız inzivâdan, nevehât-ı kalbiyyesini dinlemeden zevk-yâb oluyor, şân u şöhret, debdebe ve ihtişâma karşı derin bir nefret duyuyordu. Hakkında ibzâl olunan âlâyiş ü ihtirâmât kendisini bî-zâr ediyordu. O rûh artık fuhûl-i ulemâdan meşhûr Gazzâlî tarzında değil, mechûl ve münzevî bir adam gibi yaşamak istiyordu.

Tedrîs zamanlarından ihtilâs ettiği vakitleri mücâhedât-ı nefsiyyeye hasr etmişti.

Gazzâlî, evvelce ümerâ mecâlisinde mübâhasât-ı ilmiyyede bulunmaktan, fazl ü irfânı karşısında herkesi zânû bezemîn-i ihtirâm etmekten pek ziyâde lezzet ve gurûr hissediyordu. Halbuki şimdi Bağdâd'dan Endülüs'e kadar mümtedd bir kıt'a-i vesîaya yayılmış olan şöhret-i ilmiyyesini söndürmek, unutturmak istiyormuş gibi her şeye karşı lâkayd bulunmaya çalışıyor, muhtefî bir sakf-ı zalâm-engîz altında ve bir nisyânî-i mutlak içinde saklanmak çârelerini arıyor.

Gizli yerlere çekilmek istiyor. Her şeye karşı istiğnâ gösteriyor. Nuhbe-i âmâli bir gāyede toplanıyor: O da herkesin kendisini büsbütün unutması!

Büyük şehirlerden kaçıyor, ıssız mahallere saklanıyor. İnzivâgâhında istiğrâkāt-ı ma'neviyye içinde geçen vecd-âver sâât-i şegaf-âmîzînin hiçbir kimse tarafından ihlâl edilmemesini arzu ediyor.

Bütün mesâî-i ilmiyye ve şöhret-i kemâliyyesine karşı insanlardan ancak bu mükâfâtı, kendisinin yalnız bırakılmasını taleb ediyor.

Bir vakitler âlem-i felsefenin bî-hudûd ufuklarında uçan bu rûh; pîşgâh-ı celâlet-nümûn-ı hakîkatte tabakāt-ı nesîmiyyenin mütehalhil kıtaâtına kadar çıkarak orada fıkdânî-i hevâdan ihtinâka uğramış bir kuş gibi; bî-tâb ü tüvân zemîn-i acze sukūt ediyor.

Şehekāt-ı vâpesînini, birer zemzeme-i tazallüm olan nağamât-ı kalbiyyesini, gizli köşelerde, izbe hücrelerde yalnız kendi rûhuna dinletmek emelinde bulunuyor. Çünkü rûhu, beşeriyetin bu acz ü tazallümünden ma'nevî zevkler, câvidânî neş'eler hissediyor.

Hırs-ı iştihârın tazyîkāt-ı tâkat-şikenânesine rağmen Gazzâlî nihâyet temâyülât-ı rûhiyyesine mağlûb oluyor:

Şöhret ü şânı, servet ü sâmânı, her şeyi ayakları altına alıyor, bir künc-i ihtifâya çekilerek tezkiye-i nefs ile uğraşmaya karâr veriyor. Netîcede her türlü ısrârları reddederek Tûs'a, her köşesinde, unfuvân-ı hayâtına âid birer hâtıra-i nezîhe gizlenmiş olan mehd-i sabâvetine rihlet ediyor.

Midilli İ'dâdîsi Müdîri
M. Şemseddin

* * *

MAKĀLÂT

TEVHÎD VE İTTİHÂD

– 7 –

Halîfe-i sânî cenâb-ı Fârûk-ı a'zam (radıyallâhu teâlâ anh) hazretleri "İran"ın feth ü teshîri için gönderdikleri ordu-yı hümâyûnun hudûdu tahattî ederek gelmekte olduğunu Şâh-ı İran "Üçüncü Yezdcürd" haber alınca derhal bir hey'et i'zâm etti, hey'et, bu lâ-yenhezim ceyş-i tevhîde kavuştu. Ordu-yı hümâyûn kumandanıyla hey'et reisi arasında şu muhâvere cereyân etti:

– Buraya niçin geldiniz?

– Görüyorsun ki harb için…

– Harbe sebeb ne?

– Sultân-ı serîr-i insâniyet, velîyy-i ni'met-i a'zam ve efhamımız, Peygamberimiz hazretlerinin vahy-i Hak olan – i'lâ-yı hikmetullâh ve neşr-i medeniyet-i hakīkıyyeden ibâret olan– emr-i mutâ'larıyla biz; bu pek mukaddes emrin îfâ ve zalâm-ı şirk içinde kalmış olan ihvân-ı beşeriyyetimizi ihdâ etmek için hayâtımızı nezr ettik. İşte ancak şu maksadla buraya geldik. Sizi dîn-i hakka da'vet ediyoruz. Geliniz; din nâmına taşımakta olduğunuz o bâtıl o şeytânî i'tikādlardan vazgeçiniz! Allah'ın birliğini, Resûlullâhın hâtemü'l-enbiyâ olduğunu tasdîk ediniz! Uhuvvet-i insâniyyemizi vicdânen tashîh edelim. Cismen olduğumuz gibi rûhen de kardeş olalım.

Şâyed bu teklîfimizi kabûlden sûret-i kat'iyyede imtinâ' ettiğiniz takdîrde size bir ikinci teklîfimiz var: Bize itâat edeceksiniz ve delîl-i sıhhati olarak münâsib mikdâr "vergi" vereceksiniz! Eğer bunu redde kalkışacak olursanız da'vâmızı kılıç fasl edecek!

İranlı kemâl-i büht ü hayretle: – Siz düne kadar Cezîretü'l-Arab'ın âteşîn kum sahrâlarında haşerât gibi yerlerde sürünür, sefîl, aç, çıplak iken bugün ne cür'etle İran gibi muazzam muhteşem bir mülkün şâhenşâh-ı efhamına karşı böyle bir teklîfde, böyle had-nâ-şinâsâne bir küstahlıkta bulunuyorsunuz?

– Evet, düne kadar bu sözünüz doğru idi. Biz sefîl, biz vahşî, başsız, yularsız, kānûnsuz birer anarşist idik. Cehâ-

[1] Metinde (طاشقين) şeklinde yazılmıştır.

letin en kesîf karanlıkları içinde boğuluyor idik. Evet, biz o kadar sefîl, o kadar fakīr idik ki aramızda açlıktan yılan, çıyanla tagaddî ve hıfz-ı hayâtına çalışan görülürdü. Hattâ bazımız yoksulluğun o cân-güdâz[1] şiddetinden kız evlâdını diri diri defnederdi. Evet, evet! Biz; insanlığımızı büsbütün gayb etmiş; hayvandan, cemâddan bile daha aşağıya düşmüştük. Çünkü o zalâm ü cehâlet içinde taşları, ağaçları insanlardan daha âlî, daha mukaddes i'tikād **[344]** ile o cansız, idrâksiz şeylere –hâşâ!– hâlik süsü veriyor, onlara tapınıyorduk! Önlerinde secde ediyor, yerlere yuvarlanıyor, onlardan meded, himâyet, merhamet umuyorduk!

Daima birbirimize düşman, yekdiğerimizi sibâ'-ı müfterise gibi yaralamak, öldürmek, kanını içmek, saç yolan, yaka yırtan, sîne döğen dullara; maktûllerin üzerine kapanan, kanlarına bulanan, yerlerde yuvarlanan vâlidelere; yağmur gibi kanlı gözyaşları akıtan, ciğerler paralar enînler, feryâdlar eden yetîmlere karşı yamyam gibi sırıtmak… İşte bizim düne kadar hâlimiz! Mâhiyetimiz!

Fakat bugün öyle değil. Biz, bugün o barbarlar, o vahşîler değiliz biz; bugün başka bir millet, yeni bir ümmet, hakīkī bir cihân-ı medeniyyet, ulvî bir âlem-i insâniyyetiz.

Cenâb-ı Hak bize içimizden bir hâdî-i a'zam, bir mürşid-i efham, bir mürebbî-i muhterem ihsân buyurdu. Arablığın mâ-bihi'l-iftihârı! Ma'den-i insâniyyet, müessis-i bünyân-ı medeniyyet! Hazîne-i şefkat ü merhamet! Gencîne-i ihsân ü adâlet! Pîş-i kudsiyyetinde akl-ı beşer serbe-zemîn-i secde-i ta'zîm. Lisân-ı ezel, şân-ı nübüvvetinde senâ-hân: [2](وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ) İşte biz bu sultân-ı kişver-i Levlâk'in (aleyhissalâtü vesselâm) sâye-i rahmet-penâhında dünkü kisve-i vahşeti attık. Bugünkü –görmekte olduğun– libâs-ı zerrîn-i medeniyyeti iktisâ ettik.

Haydi şâhına gördüğün, işittiğin gibi söyle: Ya ihtidâ, ya iktidâ, ya gazâ!"

İşte tevhîdin feyz-i bî-pâyânı! İşte ittihâdın cihân-ı şirk ü dalâli lerze-nâk-ı dehşet eden şemşîr-i bevârık-efşânı!

Şurada bir dakīka tevakkuf edelim de medeniyet lafzının mâhiyet ü hakīkati nâmına i'tirâfât-ı hâk-gûyânede bulunan bir Garb fâzılının sözlerine dinleyelim: Veliyyü'n-ni'met-i cihân-ı insâniyyet ü medeniyyet (aleyhi efdalü's-salât ve ekmelü't-tahiyye) efendimiz hazretleri bu fenâ âlemine vedâ' buyurmazdan birkaç gün evvel Suriye cihetine bir ordu-yı hümâyûn i'zâmını ve bunun kumandasının şübbân-ı ashâbdan Hazret-i Üsâme bin Zeyd (radıyallâhu anh) hazretlerine tevdîini irâde ve fermân buyurmuşlardı. İrtihâlleri felâket-i uzmâsı Medîne-i Münevvere'yi ve bütün muhît-i İslâmiyeti –kıyâmet günü dehşetiyle– sarsdı. Tedfin merâsim-i mukaddesesi seyller gibi dökülen gözyaşlarıyla îfâ kılındı. Güneş-i cemâlinden mahrûm kalan yârân-ı kirâmın o hevl-engîz dakīkaları nasıl geçirdiklerini, o dağlar eriten sadme-i felâkete nasıl tahammül edebildiklerini târîh-i İslâm ifâde ve tasvîrden izhâr-ı acz ediyor.

Zât-ı kudsî-sıfât-ı cenâb-ı Risâlet-penâh-ı a'zamînin ammizâde-i muhteremeleri Hazret-i Mugîre bin el-Hâris[3] bin Abdülmuttalib (radıyallâhu anh) hazretlerinin o hengâme-i musîbette söyledikleri mersiyenin şu birkaç beytini buraya nakletmeden geçemedim:

ارقت فبات ليلى لايزول	وليل اخى المصيبة فيه طول
واسعدنى البكاء وذاك فيما	اصيب المسلمون به قليل
فقد عظمت مصيبته وجلت	عشية قيل قد قبض الرسول
وتصبح ارضنا مما عراها	تكاد بنا جوانبها تميل
فقدنا الوحى والتنزيل فينا	بروح به وبغد وجبرئيل
وذاك احق ماسالت عليه	نفوس الناس اوكادت تسيل
نبى كان يجلوالشك عنا	بما يوحى اليه وما يقول
ويهدينا فلا نحشى ضلالاً	علينا والرسول لنا دليل
فلم نر مثله فى الناس حيا	وليس له من الموتى عديل
أفاطم ان جزعت فذاك عذر	وان لم تجزعى فهو السبيل
فعودى بالعزاء فان فيه	ثواب الله والفصل الجزيل
وقولى فى ابيك ولا تملى	وهل يحزى بفعل ابيك قيل
فقير ابيك سيد كل قبر	وفيه سيد الناس الرسول

Sevgili yâr-ı gārı cenâb-ı Sıddîk-ı a'zam (radıyallâhu teâlâ anh) efendimiz hazretleri câlis-i serîr-i Hilâfet-i Muhammedî olduktan ve bey'at-i âmme takarrur eyledikten sonra ordu-yı hümâyûnun veche-i me'mûriyyetine tahrîk ü i'zâmı sırası geldi. O ceyş-i zafer-rehber Medîne-i Münevvere hâricinde nasb-ı hıyâm-ı satvet ü mehâbet etmiş; hareket âmâde bulunuyor ve emr-i 'âlî-i Hilâfet-penâhîyi bekliyordu. Hazret-i Ömer el-Fârûk (radıyallâhu teâlâ anh) efendimiz hazretleri de ordu-yı hümâyûna refâkat ve îfâ-yı hizmet etmek üzere zât-ı hazret-i Risâlet-penâh-ı a'zamîden –kable'l-irtihâl– bizzât emr ü fermân-ı hümâyûn ahz ü telakkī etmişlerdi.

Şevketli birinci halîfe-i Resûlullâh hazretleri ordugâhı teşrîf ve kendilerince gördükleri lüzûm ve ihtiyâc üzerine Hazret-i Fârûk'un kalmasına müsâade olunmasını genç kumandan hazretlerinden iltimâs buyurdular. Şâyân-ı dikkat değil midir ki emretmek hakk-ı hilâfetini hâtırlarına bile getirmediler. Çünkü ona; kendilerinin değil, cenâb-ı Resûlullâhın kumandanı nazarıyla bakıyorlardı. Hazret-i Üsâme'den "Neam ve isâbeten!" cevâb-ı muvâfakatını aldıktan sonra mücâhidîn-i ashâbı bir dâire şeklinde topladılar ve içlerine girip şu mantık-ı meşhûru îrâd buyurdular: "Ey mücâhidîn-i İslâm! Bir lahza tevakkuf ediniz! Cihâd emr-i mühimmine dâir size söylemek lüzûmunu hissettiğim sözlerimi güzelce dinleyiniz! A'dâ-yı din ile merdâne kahramânâne harb ediniz! Hîle vü hıyânete sakın tenezzül etmeyiniz! Mağlûbunuza –burunlarını, kulaklarını, dudaklarını kesmek veya kollarını, bacaklarını kırmak koparmak gibi– işkenceden sakınınız! Sakınınız ki vahşettir, barbarlıktır. Bunu İslâmiyet kat'iyyen kabûl etmez. İhtiyârları, çocukları, kadınları zinhâr

[1] Metinde (جانكذار) şeklinde yazılmıştır.

[2] Kalem, 68/4.

[3] Metinde (الحرث) şeklinde yazılmıştır.

öldürmeyiniz! Eşcâr-ı müsmireyi kat' u tahrîb, mahsûlât-ı arzıyyeyi ihrâk u imhâ etmeyiniz. Hayvânâtı ihtiyâcınızdan fazla beyhûde ve bi-gayrı hak boğazlamayınız! Yolunuz üzerinde birtakım erbâb-ı uzlet ü vahdete, **[345]** âbidîn ve mütefekkirîne tesâdüf edeceksiniz; sakın bunlara fenâlık, zulüm ve hakāret etmeyiniz!"

Fâzıl-ı müşârun-ileyh diyor ki: Büyük Peyâmberin birinci halîfesi mahfûziyet-i hayâttan, masûniyet-i hukūktan aceze-i eşhâsı; rûhâniyyûn nâmına hiçbir ferdi istisnâ etmedi. Yalnız halkı vahdâniyet-i İlâhiyye aleyhine tehy[î]c ü ifsâda çalışan mutaassıbları…

Şimdi munsifâne, bî-tarafâne düşünelim: Bin üç yüz sene evvel Cezîretü'l-Arab'ın bir köşesinde barbarlıkla mevsûf kabâil-i Arabdan birinin reisi addolunan şu zâtın; askerine verdiği emre bakınız! Bakınız ki asr-ı medeniyyetin yetiştirdiği en terbiyeli, en insâniyet-perver geçinen kumandanların emirleriyle, ef'âl ü hareketleriyle nasıl taban tabana zıd! O büdelâ, vahşîler şeyhi dediğimiz zât harbe gönderdiği askerine ne tenbîhâtta, ne vesâyâda bulunuyor. Bu medeniyetle, insâniyet-perverlikle iftihâr [eden] kumandanlar neler söylüyor, neler yaptırıyor? (La Martin; *Osmanlı Târîhi,* cild 1, s. 286) "Trablusgarb'daki İtalya kumandanlarının kulakları patlasın!?? Koca medenî kumandanlar!" Artık La Martin'in ne demek istediğini îzâha hâcet var mı? On dört asır evvel Hicâz üzerinde tulû' eden mihr-i münîr-i İslâmiyet'in neşrettiği envâr-ı füyûzât-nisâr-ı medeniyyetten nazar-ı idrâk ü irfânı kamaşan bu feylesof: Avrupa medeniyetinin sâhte yaldızlı bir nikābdan başka bir şey olmadığını rûhundan kopan bir enîn-i teessürle anlatıyor. Hakîkat, değil on dört; milyonlar, milyarlarca asırlar geçse yine hakîkattir, tebeddül ü tegayyür şânından münezzeh ve müteâlîdir. İşte bu ezelî hakîkat, bu hakîkatü'l-hakâyık-ı ebediyyet cenâb-ı *Kur'ân-ı Hakîm*'dir.

Tevhîd: Nâm-ı celâl-i kibriyâsına ahd-i âlî-cenâb-ı Zi'nnûreyn'de (radıyallâhu anh) Şübeytıla civârında târîh-i İslâmın "Harbü'l-abâdile" ünvân-ı celîlini verdiği o melhame-i kübrâ ne idi? Şübeytıla'yı bilirsiniz değil mi? Evet: Şübeytıla Medinetü's-selâm'dan, merkez-i âlî-i İslâmiyyeden iki aylık uzak bir mahal. Trablusgarbla Tunus arasında bir mevki'. Meşâhîr-i cengâverân-ı Arabdan Abdullah bin Sa'd hazretleri bir fırka mücâhidîn-i İslâm ile buraya kadar ilerlemiş ve Berberîlerle kanlı bir harbe tutuşmuştu.

Berberîler; üç yüz binden ziyâde; insan deryâsı ıtlâkına şâyân oldukları gibi zâyiâtını –ne kadar çok olsa– yine derhal telâfîye muktedir idiler.

Bu müdhiş kesret, telâfîdeki bu suhûlet Berberîleri lâyenhezim zannettiriyor. Binâenaleyh ceyş-i tevhîdi muhakkak bir felâket-i mağlûbiyyet belki bir istîsâl karşısında gösteriyordu. Çünkü bunlar bir avuç şîr-i nerler; ümîd-i istimdâda bedel Allah'ın nusretine istinâd ediyorlardı.

Cenâb-ı halîfe[ye] ilhâm olundu. Abdullah bin Zübeyr hazretlerini bir fırka-i imdâdiyye ile yola çıkardı. Harbin tam en şiddetli bir safha-i hûnîni[n]de ihtiyâcın en mübrem bir ânında yardıma yetişti. Allah'ın [1](مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ) inâyeti, ittihâd-ı dînin dağlar eriten kuvvetiyle o üç yüz bin Berberî seyf-i İslâm önünde ser-be-zemîn-i makhûriyet oldu.

Kumandanları Çerçiz, Abdullah bin Zübeyr hazretlerinin samsâm-ı[2] hûn-âşâmına cân verdi. Düşmana nisbet kabûl etmez bir ekalliyette olan bu mücâhidîn-i ashâbın merkez-i istinâd[da]n pek uzak bir mesâfede yüz binlerce kılıçlar, oklar, mızraklar, kargılar arasında bu derece şânlı bir muzafferiyeti der-âğûş etmesi tevhîd-i İlâhînin, rûhlarını ne derece teshîr eylediğine en parlak bir delîldir.

Ondan sonra Ukbe bin Nâfi' değil miydi ki Kartajya Hükûmeti'ni bir darbe-i kahhârânesiyle zîr ü zeber ediyor; akıllara durgunluk verecek bir cesâretle âteş deryâları, kan tûfânları içinde yüzerek galebeden galebeye, zaferden zafere atlayarak Bahr-i Muhît hâil olmadıkca bir lahza tevakkuf etmiyordu.

Vaktâ ki o bahr-i bî-kerân pîşgâh-ı azm-i şîrânesine çıktı; bir ona bir âsmâna bakarak "Yâ Rab! Şâhidim ol! Eğer şu ummân-ı bî-pâyân azm-i lâ-yetezelzele sedd-i râh-ı mümânaat olmasaydı nâm-ı akdes ü a'lânı daha ileriye götürürdüm!" diye beyân-ı teessür ü teessüf etti.

Bu ne ulvî tevhîd..! Bu ne kudsî temcîd…!

Asrımızın eâzım-ı üdebâsından bir hâme-i sehhâr, bir kilk-i füsûnkâr; cenâb-ı Ukbe'nin bu azametli hitâbını "Aşağıdan yukarıya edilen bu hitâb yukarıdan aşağı edilen hitâblar kadar ulvî idi!" medîha-i rûhiyyesiyle tebcîl ediyor ve daldığı deryâ-yı vecd ü istiğrâk içinde "Bu sözü gökte melekler lâyık olduğu vechile telakkī edebilmek için gerdûne-i arzın birkaç sâniye tevakkuf etmiş olduğuna kāilim!" gibi gerçekten sehl-i mümteni' bir şi'r-i garrânın mülhemi oluyor. Ne ulvî bir hayâl değil mi? Buna bin hakîkat kurban olsun!

Hicret-i seniyyenin 92'inci senesinde Emîr Mûsâ bin Nusayr ile Târık bin Ziyâd İspanya şibh-i cezîresine geçmek üzere Tanca'da hazırlıklar görüyorlardı. Târık, asrının bu Arab kahramanı, İslâmiyet'in bu seyf-i me[s]lûl-i celâdeti ordunun pîştâr kısmıyla karşı yakaya geçer geçmez gemileri askerinin gözü önünde yakıyor ve onlara "İşte ümîd-i avdet kalmadı. Düşmandan firâr beyhûde. Çünkü karşıya geçmek muhâl! Allah yolunda, tevhîd şerefine bünyân-ı mersûs-ı ittihâd olarak düşman karşısında fedâ-yı cân etmek demidir. Haydi ileri Arab arslanları!" diyordu.

Bu vâsi' kişverin fethini –iki ma'nâsıyla– meydân-ı şehâdet olan Vâdi'l-Hicâre'ye sorunuz! Sorunuz ki o asrın fenn-i harbini hayretler içinde bırakan bir azm-i şîrâne, bir celâdet-i kahhârâne ile Kral Rodrik'e nasıl saldırdı. Ve hemen bütün ordusuyla nasıl Mâlik-i Cahîm'e teslîm ederek Got Hükûmeti'ne hitâm verdi?

Târık'ın hatf-i ebsâr edecek bir sür'at-i berkıyye ile bîpervâ **[346]** nasıl cevelân ettiğini, nasıl Tuleytula'nın arz-ı teslîmiyyet eylediğini mâide-i Süleymanî'den sorunuz!

Mâzînin İslâmiyet nâm-ı celîline bu emsâlsiz mefâhir-i fütûhâtı hûrşîdlere gark olmuş birer levha-i cihângîrî gibi

[1] Talak, 65/3.

[2] Metinde (صمصان) şeklinde yazılmıştır.

pîş-i hayâlimden geçerken kendimi bir târîh-i İslâm yazmakla meşgûlüm sanıyorum. Daha doğrusu: Müteverrim rûhum câzibe-i tahayyül ile kendisini o şânlı gazavât, o şevketli fütûhât-ı İslâmiyye arasında görmeye, o –sanki mâ fevka't-tabîa yaradılmış– mücâhidînin o hakîkī muvahhidînin hâk-i pâyına yüz sürmeye çalışıyor!

Perestiş ettiği dîninin târîhini bilen hassâs bir vicdân için milletinin idbâr ü inhitâtından mütevellid öldürücü âlâmını ta'dîl edebilecek bir lisân-ı tesliyet varsa işte o da ancak târîhidir! Onun sirişk-i teellümünü ancak târîh-i dîni silebilir. Onun enîs-i rûhu târîhidir!

İ'tikādımca insan için şu dört günlük hayât-ı muvakkatın bir zevki, bir kıymeti varsa o da milletinin saâdeti, şevket ü iclâli, bütün milletlerin fevkında mümtâz ü müstesnâ bir azamet-i cihângîrâneye mâlikiyetidir.

Kötürüm bir İngilize, a'mâ bir Almana sorunuz "Tabîatın mahkûmu olduğun bu ebedî felâkete karşı ne ile mütesellî olur, hayatın zevkini ne vâsıta ile duymaya çalışırsın?" meğer onlar da bizim kötürümlerimiz, bizim a'mâlarımız gibi hattâ bizim kadar hissiz, rûhsuz iseler!

Hayır, hayır! İnsan öyle müebbed bir felâketin zebûn-ı kahrı olur da hiç o cânistân-ı kâbûs-ı ma'lûliyyete karşı bir tesliyet aramaz olur mu?

Bak ey dîndâr kāri'! On üç asırlık bir mâzî-i baîdin a'mâk-ı ademine gömülmüş ve şimdi muhâl ender-muhâl olan bir ümîdin kuvve-i muhayyilesiyle neler düşünüyorum?

Âh….! Ne olurdu: Pirene Dağları'nın o semâ-pâye şâhikalarına tırmanarak Gal memleketine, Fransa'ya dalan Abdurrahmân, Puvatya sahrâsında Şarl Martel ile karşılaşarak harbe tutuştuğu zaman hedef-i sehm-i şehâdet olmasaydı! Olmasaydı da Avrupa kıt'ası yekpâre bir kişver-i tevhîd olaydı!

Puvatya topraklarına serilerek Allah'ına güle güle kavuşan "Abdurrahmân"ın o Fransa ve belki bütün Avrupa târîhlerinin hâlâ titreye titreye meşhed-i mübârekini selâmlamakta oldukları o şehîd-i muazzamın sîne-i hamâsetinden taşan, dimâğını sarsan emel-i muazzez bundan başka ne olabilirdi?

Eğer şehâdet: Onu tevkîf etmemiş olaydı Gal iklîminin fethiyle kanâat mi edecekti? Târîhlerin Şarl Martel'e Avrupa'nın "müncîsi!" nâmını vermeleri, Abdurrahmân'ın yevm-i şehâdetini –kendi selâmetleri nâmına– takdîs eylemeleri tevhîdi kabûl etmek mahkûmiyetinden (!) kurtulduklarından dolayı bahtiyârlıklarını (?) i'lân etmek değil mi? İşte tevhîd-i İlâhînin rütbe-i bâlâ-terîn-i kemâline i'tilâ eden o ervâh-ı mukaddesenin ziyâ-yı hûrşîd gibi tecezzî kabûl etmez ittihâdı!

Bir kere düşünelim! Medîne-i Münevvere nerede, Puvatya nerede?...

Bir kılıçla, bir kucak okla, birkaç mızrak ve kargı ile Afrika'nın bütün şimâlini, koca İspanya şibh cezîresini, Fransa'nın kısm-ı cenûbîsini fethetmek, bir tarafdan tâ Çin sûrlarına kadar dayanmak, âdetâ küre-i arzı şark ve garbdan kucaklayarak sultân-ı tevhîde takdîm etmeye çalışmak bir kudret-i mâ-fevka't-tabîanın vücûduna mütevakkıfdır demekte akıl muztar kalıyor!

Bunlar da bayağı bildiğimiz –bizim gibi?– insan idiler. Fakat yalnız cismen değil; rûhen de insan; hakîkatü'l-hakāyık-ı tevhîdi bütün insaniyetleriyle, bütün idrâk ü vicdânlarıyla kabûl ederek der-âğûş etmişler, insaniyeti bi-hakkın tamâmen anlamışlar; sırr-ı hilkati Allâhu Ekber'e karşı mükellef ve medyûn oldukları vazîfe-i abdiyyeti rûhen takdîr etmişler. Artık bunların nazarlarında vazîfeden, ubûdiyetten, Allah yolunda ölmekten başka ne şeref ne saâdet kalır?

–mâba'di var– **Mehmed Fahreddin**

ŞEREF VE HAYSİYETİMİZİ MUHÂFAZA VE İKTİSÂB-I FEZÂİL

Kudret-i fâtıra, insanları öyle bir sûrette yaratmıştır ki bütün mahlûkāt insanın her emrine râm oluyor. Çünkü her şeyi gāye-i hilkat olan insanların menâfiine olarak halk ettiğini Zât-ı Ecell ü A'lâ *Kur'an*'da haber veriyor. Binâenaleyh ez-her-cihet mahlûkāt-ı sâire üzerine şeref ü rüchânı olan insan için elbette bir gāye-i kemâl vardır; ve bunu ihrâza çalışmak da üzerine farzdır. Aynı zamanda insan noksana da ma'rûz olduğu cihetle sa'y ü gayretle o noksana galebe etmek lâzımdır. Acaba gāye-i kemâl-i insan nedir? Noksan hangi şeylerdir?

İnsanın kemâli, mümkün olduğu, gücü yettiği kadar iktisâb-ı fezâil eylemektir. Noksanı ise rezâil-i ef'âlden birini irtikâb eylemektir. Evet; gerek efrâd-ı insâniyye ve gerek hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyenin maddî ve ma'nevî terakkī etmesi, mutlakā fezâil-i ahlâkıyyeyi kendisine rehber ittihâz ederek rezâilden ictinâb etmesi ile olur.

Fezâil-i ahlâk, bir milleti nasıl evc-i bâlâ-yı terakkīye îsâl ederse rezâil de bir milleti dereke-i inhitâta doğru sürükleyip götürür. Bir milleti teşkîl eden efrâd u sunûf her ne zaman iktisâb-ı fezâile çalışmış ise gözler kamaştıracak terakkīler, hârikalar göstermişler; hangi vakit irtikâb-ı rezâile münhemik olmuşlar ise bütün mütefekkirîni hayretlere ilkā eden bir tedennî ile hufre-i inhitâta doğru gitmişlerdir. İşte bu, târîhin bizlere gösterdiği bir hakîkattir ki inkârı kābil değildir.

[347] Fezâil: Öyle bir sıfat-ı âliyyedir ki, kendisiyle muttasıf olan iki vücûd arasında bir âheng-i vifâk husûle getirir. Hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyye arasında medâr-ı vahdet, efrâd arasında metîn bir devre-i ittihâd teşkîl edecek yegâne esâs-ı fezâildir. Binâenaleyh fezâil bir câzibe-i umûmiyyedir. Câzibe-i umûmiyye kevâkib ü seyyârâtın arasında meşhûd olan nizâm u intizâmı nasıl muhâfaza ediyorsa, ta'bîr-i âharla bu nizâm ü intizâm nasıl câzibe-i umûmiyye sâyesinde pâyidâr olur ve bütün kevâkib tevâzün-i kuvâ sebebiyle kendi merkezlerinde sâbit kalıyorlarsa; gerek hey'et-i ictimâiyyeyi teşkîl eden efrâd-ı insâniyyeden her ferdin mevcûdiyet-i şahsiyyesinin yaşadığı bir zamân-ı mahdûdda muhâfazası ve gerek hey'et-i ictimâiyye-i insâniyyenin muhât-ı ilm-i İlâhî olan bir âtîye kadar kemâl-i intizâm ile güzerân etmesi

ancak fezâil iledir. Şu mesrûdât ile anlaşıldığı üzere fazîlet bir millet hey'et-i ictimâiyyesinin rûhu mesâbesindedir ki bit-tabi' rûhsuz insan yaşayamaz.

Rezâile gelince: Bunlar nüfûs-ı beşeriyyeye ârız bir takım keyfiyyât-ı habîsedir ki bunlar ile muttasıf eşhâs arasında daima tefrika, nizâ' u cidâl, buğz ü adâvet eksik olmaz.

Bu rezâil her hangi millette zâhir olursa o millet, mutlakā inkırâza mahkûm demektir. Misâl îrâdına lüzûm görmemekle beraber koca bir devlet-i muazzama-i İslâmiyye olan İran devletinin ahvâl-i hâzıra-i müessifesini nazar-ı dikkate almalarını kāriîn-i kirâmdan temennî ederim.

Şimdi bir kere de kendi hâlimizi tedkīk edecek olursak görürüz ki hey'et-i ictimâiyyemizi tehdîd eden pek çok emrâz-ı ictimâiyye her sınıfın efrâdı arasına yerleşmiştir. Öyle bir sûrette ki bunları teşrîh u tedâvî etmek pek çok fedakârlığa vâbestedir.

Bugün millet-i İslâmiyyeyi teşkîl eden efrâd arasına öyle muzır mikroplar serpilmiş ki bunlar ile millet-i muazzama-i İslâmiyyenin ahlâkı günden güne fesâda gidiyor.! Maraz keşf olunarak tedâvîsi çârelerine gidilmiyor! Bu maraz-ı müzmîni keşf edip muzır mikropları izâle ederek milletin ahlâkını tasfiyeye çalışmak ise ulemânın dûş-ı hamiyyetine düşen bir vazîfe-i dîniyyedir.

Eğer sınıf-ı ulemâ-yı İslâmiyye, sâhib-i şerîata vâris olmaları i'tibâriyle mütehattim-i zimmetleri olan vezâifi edâ husûsunda bezl-i mechûd ederlerse, evet [1](وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ...) nass-ı celîli muktezâsınca halka va'z u nasîhat ederek Nebiyy-i zî-şân efendimizin evsâf-ı celîleleriyle hulefâ-yı güzînin sıfât-ı aliyyelerini ta'lîm ederek halkı ef'âl-i rezîleden ictinâb, iktisâb-ı fezâile da'vet ederler ve bu bâbda lâimin levminden aslâ korkmazlar ise millet-i İslâmiyye için bulunduğu mezellet ü meskenetten sıyrılıp çıkmak hiçtir. Fakat vâ esefâ ki maraz birimize değil, hepimize sirâyet etmiştir, tabîbe de sirâyet etmese idi belki hastanın derdine pek çabuk bir sûrette devâ bulmak mümkün olurdu! Lâkin hastalık –etıbbâ da dâhil olduğu halde– umûma sirâyet ederse bu marazın tedâvîsi güçleşir. Hattâ –mes'elede alâkadâr bulunmaları dolayısıyla– diğer memâlik-i baîdede bulunan etıbbânın tedâvîye şitâb edecekleri bir emr-i tabîî hükmünü alır!

Bir milleti irşâd edecek, milleti râh-ı selâmete çıkaracak olan ancak o milletin ulemâsı, üdebâsıdır. Çünkü onlar milletin etıbbâsı olduklarından bu maraz-ı ahlâkīyi güzel bir sûrette teşrîh u tedâvî ederek onları bir hayât-ı ebediyyeye saâdet-i sermediyyeye îsâl edecek olan ancak ulemâdır. Halbuki mevcûdiyet-i milliyyemizi tehdîd eden marazlar yavaş yavaş o sınıfa da sirâyet etmekte olduğu görülür ve bunun önü alınmaya çalışılmazsa sonra ne olacak?.... Mevt-i ebedî!

Biz bu makāle ile emrâz-ı ictimâiyyemizi birer birer ta'dâd edecek değiliz. Belki bir dânesini söylemekle iktifâ edeceğiz ki o da her fenâlığı millete sebeb-i yegâne olan müskirât ile kumar. Evet emrâz-ı ictimâiyyemizden birisi ve belki en fenâsı *Kur'ân-ı Kerîm*'de hurmeti haber verilen kumar değil mi? Şübhesiz! Bunun fenâlığını millete bir lisân-ı azbü'l-beyân ile ifhâm ederek millet-i İslâmiyyeyi bu maraz-ı müzminden kurtaracak olan kimdir? Şübhesiz ki ulemâ-yı kirâm hazerâtıdır. Fakat ulemâ-yı kirâm hazerâtı bu illet-i müdhişeye mübtelâ olan halka sözünü ismâ' ettirebilmek ve onları bu sûretle tedâvî etmek için halkın hüsn-i zannını, büyük bir emniyetini almış olmalıdır ki bu da şeref-i ilmiyyeyi muhâfaza ederek bu müdhiş ve sârî illete kendisini kaptırmamak ile olur. Halbuki gece gündüz bir çok kahvelerde mutlakā –talebelikle münâsebeti olmayan– üç beş başı sarıklının[2] birtakım menhiyyât ü lu'biyyât ile meşgūl olduklarını maatteessüf herkes görüyor ve bütün ilmiyeye karşı kendisinde bir hiss-i nefret uyanıyor. Acaba talebelikle münâsebeti olmayan birtakım kesânın kisve-i mukaddese-i ilmiyyeyi lâbis oldukları halde bu gibi harekât-ı gayr-ı meşrûada bulunmaları bütün ilmiyeye bir leke değil midir? Evet bir lekedir, hem de öyle bir leke ki herkesde ilmiyeye karşı – bir hürmet[3] beslemek lâzım iken– bir hiss-i nefret uyandırmaya sebeb oluyor. Fenâların yanında iyiler de gidiyor.

Sırası gelmiş iken merci'-i âidinin nazar-ı dikkatini celb etmek için ber-vech-i âtî bir vak'ayı zikretmek istiyorum: Birkaç gündür civârımızda bulunan bir kahveye çıkıp arkadaşlarımdan birisiyle mesâil-i ilmiyyeden bir mes'ele-i mühimme hakkında mübâhase ediyorduk. Bu kahveye devam ettiğimiz müddetce gece gündüz on beş, yirmi başı sarıklının –kahvecinin rivâyetine nazaran– tâ gecenin saat dokuzuna, bazı on, on birine kadar pek kıymetli olan vakitlerini lu'biyyât ile geçirdiklerine teessüf etmemek mümkün olmuyor. Çünkü yalnız ta'tîl geceleri değil, tahsîl geceleri bile bu hâl devam ediyor.

Birkaç gün mukaddem yine arkadaşım ile mübâhase ediyorduk, bir de baktık ki hemen birden bire iskemle, masa gürültüsü patladı. Bir de **[348]** ne bakarsın iki sarıklı! Birisinin kafası yarılmış, kan fışkırıyor, diğeri ise fes, sarık, kundura gibi şeyleri bırakmış, dışarı fırlıyor. Evet dârib [ü] cârih kaçtı, madrûb u mecrûh orada sızdı. Bunun üzerine hâzırûndan her birisinin ağzından ilmiyenin hey'et-i mecmûasına karşı bin türlü söz fırlatıldı ki tahammül etmek için mutlakā insanlıktan tecerrüd etmek lâzımdır. Artık o zaman beni bir ye's kapladı, Kendi kendime dedim ki: "Aman yâ Rab! Bu hâl-i esef-iştimâl nedir.? Biz ki milletin mürşidleri olacak iken, dîn, vatan, millet bizden büyük büyük hizmetler beklerken, millet bütün müşkilâtını bize mürâcaat ile halletmek lâzım gelirken böyle bir sınıf[ın] tahkīr olunmasına sebeb nedir? Bu suâlin cevâbını vicdânım veriyor ve diyordu ki: "Siz verese-i enbiyâ ve hâdim-i din olduğunuz halde yâr u ağyâra karşı muhterem kisve-i ilmiyyeyi lâbis olarak kumar üzerinde yekdiğerinizin kafasını yarar, gözünü çıkarırsanız her zaman ahâlînin hedef-i tahkīri olursunuz. Gerçi ilmiye içinde bu gibi talebeden geçinen üç beş kimsenin

[1] Âl-i İmrân, 3/104.

[2] Metinde (صاريقلرينك) şeklinde yazılmıştır.

[3] Metinde (خدمت) şeklinde yazılmıştır.

bulunmasından cümlesinin bunlar gibi olması lâzım gelmez bunu herkes bilir, fakat vâ esefâ ki söylenen sözler hepsine birden söyleniyor. Talebeler böyledir deniyor. Bir fenânın yanında bin ehl-i nâmûs lekelenir!"

Şimdi münsifâne düşünelim bu sûretle milletin nuhbe-i âmâli ve matmah-ı enzârı olan hakīkī talebe-i ulûm halk nazarında düşecek olursa bit-tabi' bunların cevâmi'-i şerîfe ve mahâll-i sâirede edecekleri telkīnât-ı dînîyye sem'-i i'tibâra alınır mı?

Artık yetişir bu gaflet! Elverir bu intizâmsızlık! Talebe-i ulûma bakılacaksa bunların hâli ıslâh olunacaksa olunmalı; olunmayacaksa biz de başımızın çâresine bakmalıyız. Yoksa bu gidişle Hâkî el-Mevlevî'nin:

Sâhib-i imâme olmuş da elif-bâ bilmeyen
Ben ne e…kler de gördüm meslek-i ilmiyyeden
Kutb-ı aktâb-ı cihân olsa kişi terbiyesiz
Mekteb-i irfânı bilmez çıksa da Mülkiyye'den

Kıt'ası gibi mahalline masrûf levhalar her zaman enzâr-ı millette tecellî eder. Hakīkī talebe-i ulûmu rencîde eden birtakım kesânın rezâletini görüp izâlesine tevessül etmedikleri için bütün medâris müfettişleri vicdânen mes'ûldür.

Şeref ü haysiyyetini muhâfaza etmeyen birtakım kimseler yâr u ağyâra karşı ilmiyenin umûmuna birden büyük lekeler îrâs ve gayr-ı kābil-i tedâvî yaralar tevlîd edecek ef'âl-i nâ-lâyıkada bulunuyorlar da müfettişlerin hiç haberi yok! Yazıklar olsun!

Bizim bu sözlerden maksadımız talebeyi kahveye çıkmaktan men' etmeli demek değildir. Sakın Ders Vekâleti böyle telakkī etmesin! Zîrâ bu rutûbetli medreseler talebe-i ulûm kardeşlerimize mesken ü me'vâ oldukca talebe kahveye çıkmaktan kat'iyyen men' olunamaz! Şu kadar var ki yâr u ağyâra karşı haysiyet-i ilmiyye muhâfaza olunmalıdır. Çünkü yukarıda da söylediğim vechile millete mürşidlik vazîfesini îfâ, nâsa karşı meâlim-i dînîyye telkīn edecek olanlar bizleriz. Binâenaleyh vakār u haysiyyetimizi muhâfaza etmeli, nâsın hüsn-i zannını ve emniyet-i tâmmesini kazanmalı ve nâsa telkīn edeceğimiz meâlim-i dînîyye ile evvelâ kendimiz âmil olmalıdır ve illâ:

وعامل بالفجور يأمر بالبر كهاد يخوض فى الظلم
او كطبيب قدشفه سقم وهو يداوى من ذلك السقم
يا واعظ الناس غير متعظ ثوبك طهر اولاً فلا تلم

* * *

اياك ان تعظ الرجال وقد اصبحت محتاجاً الى الوعظ

Mefhûmuna mâ-sadak oluruz.

Hem zâten şeref ü haysiyetlerini tanımayarak bu gibi mevâki'-i töhmette bulunmalarıyla nâsın sû'-i zannını kazanan gāfillerin –üzerinden aybı kaldırmadıkça– nâsa edeb, din ta'lîmine kalkışmaları nâs üzerinde hüsn-i te'sîr bırakabilir mi?

ما من روى ادبا فلم يعمل به ويكف عن زيغ الهوى باديب
حتى يكون بما تعلم عاملا من صالح فيكن غير مصيب
ولقلما تغنى اصابة قائل افعاله افعال غير مصيب

Bu hâlimiz ile çıkıp da halka karşı va'z u nasîhat eder, ötekine dinsiz, berikine kâfir, diğerine ahlâksız diyecek olursak korkarım ki bizim hakkımızda şâirin şu ebyâtını okumakta güçlük çekmezler:

يا ايها الرجل المعلم غيره هلا لنفسك كان ذا التعليم
تصف الدواء لذي السقام و ذي الضنى كيما يصح به وانت سقيم
ابدأ بنفسك فانهها عن غيها فاذا انتهت عنه فانت حكيم
فهناك تعذران وعظت ويقتدى بالقول منك ويقبل التعليم
لاتنه عن خلق وتأتى مثله عار عليك اذا فعلت عظيم

Ey âşiyân-ı pederi terk ile tahsîl-i ilme şitâb eden, müştâkān-ı ilm ü edeb olan talebe kardeşlerim! İyi düşünelim! Dîn, vatan, millet bizden pek büyük, gāyet ciddî hizmetler bekliyor. Bizim üzerimize terettüb eden vazîfe silk-i celîl-i ilmiyyenin şeref ü haysiyyetini muhâfaza, millet-i muazzama-i İslâmiyyenin maddî, ma'nevî ihtiyâcâtını mülâhaza ederek dîn-i celîl-i Muhammedî'yi a'dânın hücûmundan muhâfaza edecek olan ulûm u fünûn-ı hâzırayı tahsîl etmek için sa'y ü gayret etmektir. Me'mûl ki Ders Vekâleti de bizim terakkī ve teâlîmizin daha ileri gitmesi için çâreler düşünür.

el-Hâdî Hüvallâh
Mecdüddin Konevî

[349] LİSÂN

DİLİMİZ İÇİNDE.. HURDA ŞEYLER

7- Lügat Alma İşi

Dilimizde, bizim gibi, göçebe yaşayışından çıkmış, şehir hayatına girmiş.. Bunun için, bedevî iken medenî olana olan ona da olmuştur. Bir vakitler konardık, göçerdik.. Oturduğumuz oba idi, giydiğimiz kepe idi. Sebük-bâr idik. Durağımız konak değil idi ki dîvârı damı, çerçevesi camı olsun.

Gün geldi; oturduk.. Medeniyet evine yerleşmeye başladık. Keçe yanına çul, kilim, halı, hasır döşedik.. Bunlar üstüne minder, şilte yaydık. Yasdık, yatak, yorgan yapındık.. Çanak çömlek derken tepsi, sini, kâse, tabak, sahan, desti, şişe, sürahi, kupa, bardak gibi kap kaçak edinip debdebeyi düzdük. Giyindik, kuşandık. Böylece elimize ve evimize giren şeylerin adları da dilimize girdi.

Gün geldi; Tanrı'nın hidâyetiyle, din yoluna yöneldik. Göğsümüz îmân ile, gönlümüz nûr ile doldu. Âbdest aldık, namaz kıldık, oruç tuttuk. Zekât verdik, hacca gittik. Câmi'ler yaptık minâreler yükselttik. Böylece "şehâdet kelîmesi, iftitâh tekbîri, kıyâm, kırâet, rükû', sücûd, ilk ka'de, son ka'de, selâm, imsâk, iftâr, Ka'be, *Kur'ân*, şerîat" gibi mübârek ta'bîrler de dilimize girdi.

Gün geldi; iller görüp ellerle görüştük. Aşlar, işler yaptık. Yedik, içtik, aldık, sattık, zâdımızı zahîremizi çoğaltıp taâmımızı, şarâbımızı, libâsımızı yoluna koyduk. Muâşeret ve ihtilât arttıkca, görüştüklerimizin görgüleri bize de görenek oldukca maîşet derken îşe, nûşa döküldük. Şarâblar, şürûblar, şerbetler, meyler, bâdeler, sahbâlar, sabûhlar, gabuklar, ka-

dehler, sagarlar, piyâleler, meyhâneler, ayağlar, tefağlar, şişeler, sebûlar, humlar, rıtıllar, birbirine karıştı. Böylece yine bir takım sözler dilimize girdi.

Kim bilir, daha neler oldu…

Medeniyet yoluyla, diyânet yoluyla, ihtilât ve muâşeret yoluyla gelen bu sayısız şeylerle ellerimiz, illerimiz doldu. Bunların bazılarına Türkçe ad verdik. Ad veremediklerimizi kendi adlarıyla kabûl ettik. Bunda Türkçe için ayıb sayılacak, bir şey de yok idi. Darlık oldukca başka dillerden lügat almak bütün dillerin yaptığı bir iştir. Elde âdet olan şey, bizde bid'at olacak değil ya!..

Aldığımız lügatleri, ta'bîrleri edinmek, kendimize mâl etmek hakkımız idi. Bilinmez ki niçin sâde "istimlâk" sözünü bilmekle kaldık da bunları istimlâk edemedik? Her gün dilimize vird olan, aramızda dönüp duran bu sözleri boyuna eğreti tanıyıp geldik? Bilinmez ki niçin bunları kablarımız almayacak kadar kablarımızı yırtacak kadar çok aldık? Bilinmez ki niçin?

Vaktiyle bilinmemiş. Fakat bugün bilinmiş ve bilinecek bir şeydir ki aldığımız lügatler bizimdir. Bunları ağzımıza uyduğu gibi telaffuz etmek, istediğimiz gibi yontmak, onarmak, işe koşmak, yazmak, bozmak hakkımızdır. Buna kimseler karışamaz. Kimselerin karıştığı da yoktur.

Fakat çok gevşeklik etmişiz.. Çok da gecikmişiz.. Köle kendi efendisini esîr etmiş. Zaman geçerek arada hak gibi bir şey hâsıl olmuş. Âdetâ iş için çağırılan ırgad, ele alınan âlet bize âsî olmuş. Biz onlara emredemiyoruz.. Onlar bize emrediyor. Hem de emirlerine itâat etmemek elimizden gelemez. Bunları itâat altına almak hâtırımızdan geçemez. Meselâ bunlardan "âbdest" kelimesini çokluk "abdes" ve "abdas" sûretinde kullanırız. Fakat bunu bu hâle koymak kimsenin haddi değildir. Bir çok kimseler hâlâ "zekât" (زكات)'ı "zekât" (زكاة), ve hattâ "zekât" (زكوة) yapacak kadar bu noktada gayret-keşlik ederler. Bugün işin bu derecesine gidilmese bile, yazıda temelden bir şey yapılmadıkça, bunda dört başı ma'mûr bir tedbîr yapmak güç değil, muhâldir.

Ne yapacağız? Yapılacak şey bellidir. Fakat bizde yapacak hâl yok. Ne olacak? Bizim bütün bilip de çâresine bakamadığımız şeyleri, zaman ile dil zora koşup başlarına vura ura yola yatıracak. Nasıl ki "ebdâl, estâr, esâmî, attâr, âriyetî, isfîdâc, işkâl, bâdincân, belgam, bostân, bekkāl, papuş, pîşîn, destgâh, teneşûy, tâk, töhm, turşu, câdû, cânver, ceyb, cüvân-merd, cevz, câmeşûy, çârçûbe, cûlâh, çerâğ, çüft, hardel, haşârî, hammûr, hâviye, horos, devât, arak, rehvâr, zenâne, sürna, sakkā, sevâd, zukāk, istiskâ, istiftâh, sabun, sanduk, sûhte, süm-tırâş, tabl, fincan, hâtûn, haftân, halîfe, kālıb, kavvâs, kaht, gılâf, kelbetin, kârgef, kethüdâ, lâfzen, nerdübân, nöhud, muşamma', mukavvâ, nîm-ten, na'l, na'lçe, na'lîn, horon, yâd-dâşt" gibi birkaç yüz lügati zoru ile kırıp "abdal, astar, esâme, aktar, eğreti, üstübeç, işkil, badlıcan, balgam, bostan, bakkal, papuc, peşin, tezgâh, teneşir, tek, tohum, turşu, cadı, canavar, ceb, cömerd, ceviz, çamaşır, çerçeve, çulha, çırak, çift, hardal, haşarı, hamır, havya, horoz, divit, rakı, rahvan, zenne, zurna, saka, savat, sokak, sıska, siftah, sabın, sandık, softa, sunturac, davul, filcan, kadın, kaftan, kalfa, kalıp, kavas, kıt, kılıf, kerpeten **[350]**, gergef, kehyâ, lafazan, merdiven, nohud, muşamba, mukavva, mintan, nal, nalça, nalın, harin, yâdes" şekline koymuş, derece derece Türkçeleştirmiş, Türk töresine yatıştırmış. Elbette bu, böyle olacak.. Elbette tabîat zora gelmez, zorlayanları zora koşar.

Lügat alma işinde en büyük hatâ buradadır. Bu olmasa idi, belki başka hatâlar ya olmazdı, ya daha hafîf olurdu. Bu, böyle diye işi kendi akıntısına bırakalım mı? Bırakırsak himmetle beş yılda olacak şey, belki de elli yıl sonralara kalıp, körü körüne birtakım yeni biçimsizlikler de meydana gelecek. Yazık ki o zaman, Türkün "Beş yüz kuruşum olmadığı için bin kuruş ziyânım oldu" dediği tahakkuk edip hakîkaten zararımız sermâyemizi boğacak.

Tekrar ederiz.. Yazımızda temelden ve gereği gibi ta'dîller, ikmâller yapılmadıkça biz bu yanlışı doğrultamayacağız. Bir şey yapamayacağız; bâri kendi işini kendi yapıp Türkçe'ye doğru bir adım gelen, bir adım değilse bir ayak gelen, bir parmak gelen "çamaşır" gibi, "merdiven" gibi "papuç" gibi, "nal" gibi lügatleri istikbâl edelim. "Ceviz"i "cevz"e çevirmeye çalışmayalım. Dilimizin kendi mâlı olan "araba"yı, "alav"ı, "entâri"yi "imbat"ı, "bacanak"ı, "damak"ı, "yara"yı, "tebeşir"i, "peynir"i, "ineğim sağma"yı, "balyemez"i, anaları göğsünden çatır çatır koparıp "uruba", "alev", "anteri", "nîmbâd", "bâcenâh", "dimağ", "yâre", "tebâşîr", "penâir", "alâim-i semâ", "asel nemî-hored" şekline koyarak maskara etmeyelim. –gerisi gelecek–

Ispartalı Hakkı

MÜBÂHESÂT

"Tenkīd-i Muhıkk"ın Ahmed Hamdi Efendi'ye Cevâbı

Mektûbunuzun ifâdâtından eser-i zühûl vâki' olduğu anlaşılıyor demekle iktifâ edeceğim.

Takdîrinizden eserimiz mazhar-ı kabûl-i âmme olduğunu istibşâr ederek size beyân-ı şükrân ederim.

"Tenkīd-i Muhıkk"in ifâde-i merâmında "esnâ-yı tenkīdde bazı yeniliklere…"den aşağısını tekrar okuyunuz!

Bir de "son sözlerim" diye muahharasını bir gözden geçiriniz! Dedikten sonra; mektubunuzun iki noktası vardır. Biri, "reddiyyenizde 19'uncu" satırdan "eâzım-ı müfessirînden Fahrüddîn-i Râzî" fıkrasının nihâyetine kadar olan isnâdınızı şiddetle ve tamâmıyla reddederim. Çünkü Darwin'in mesleğini kabûl değil, "Tenkīd-i Muhıkk"in 16'ncı sahîfesinin evâsıtından 19'uncu sahîfesinin ikinci satırına kadarki satırlarıyla bu mesleğin reddedildiği ma'lûm-ı ehl-i irfân ve kāriîn-i kirâmdır.

Darwin "tezerrür" yani "tenâsül ve tekâmül bi-gayrı nefsihî" mesleğini kabûl etmiş, biz ise teşebbuh yani "tenâsül ve tekâmül bi-nefsihî" usûlünü kabûl ederek hattâ (ارواحكم اشباحكم) hadîs-i şerîfiyle istişhâd ettiğimiz meydandadır. Mektubunuzun diğer noktası ki: "Bu beyânâtınızdan Darwin nazariyyesini" satırlarından aşağısı husûsunda hakîkate doğru tenvîr u ta'mîk-i fikr etmek îcâb ediyor.

Bakınız efendim! Kānûn-ı tekâmül ü ıstıfâ mümkinâtın kâffe-i safahâtında şart olarak bir düstûr-ı lâ-yeteğayyer olduğu gayr-i münker bir hakîkattir.

Enbiyâ-yı[1] izâmın sûret-i zuhûru ve kütüb-i semâviyyenin ibtidâ suhufdan başlayarak *Tevrât*'a ve *İncîl*'e ve *Kur'ân-ı Kerîm*'e dahi gelince bir birini vely ederek tekâmülden tekâmüle ve ıstıfâdan ıstıfâya kānûn-ı tekâmülün netîcesi olduğu en birinci şâhiddir. Enbiyâ-yı izâma mahsûs olan kemâl, kemâl-i izâfî ve nisbîdir. Nasıl ki: Suhufa nisbetle kütüb-i şerîfe ve *Tevrât*-ı şerîfe nisbetle *İncîl*-i şerîf, *İncîl*-i şerîfe nisbetle *Kur'ân-ı Kerîm* daha ziyâde kemâl göstermiştir.

Binâenaleyh terbiyeye kesb-i isti'dâd eden nev'-i beşer artık hâl-i ibtidâîsine nisbetle daima az çok tekâmül göstererek tekrar hâl-i ibtidâîsine ric'at etmeyeceği pek tabîîdir. Bunu inkâr etmek enbiyâ'-i izâm ve kütüb-i semâviyyenin ba's ü nüzûlünde tereddüde düşmek demektir.

Vahşet ile cehâlet arasındaki farkı bu bâbda nazar-ı basîrete almak derece-i vücûbdadır. Bugün yalnız Afrika kıt'asını ele almak kâfîdir.

Afrika'nın bazı mahallerindeki kabâil-i bedeviyyeden birincisinde henüz üçü beşi fark edemeyecek derecede maymunlar kadar gāyet mahdûd bir bilgiye nisbetle usûl-i temeddüne karşı lâ-kayd kalan anâsır-ı beşeriyye bir midir? Vahşîler henüz terbiye-i beşeriyye ile gayr-i mükellef oldukları halde bedevîlerin mükellef oldukları meydanda. İşte birincileri hâl-i vahşette, ikincileri ise cehâlettedir.

Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın hakk-ı sümüvvîlerine gelince biz o furkān-ı hakîkat-beyâna Hazret-i Muhammed Mustafâ (sav)'nın kemâl-i hâtemiyyetle bir mu'cize-i bâhire-i Nebeviyyesi olduğuna kat'iyyen îmân ü i'tikādımız ber-kemâl olduğu ve tekâmül ü ıstıfâdan olarak ezmânın tagayyürüyle ahkâmın tağayyürüne vicdânen kāil olduğumuz içindir ki: Seviye-i isti'dâd-ı beşer yükseldikçe âyât-ı kerîmeyi tefsîre olan ihtiyâcdan aslâ hâlî kalamayız.

Sûret-i tefsîre gelince her zamanın müfessiri o asrın ulûm u fünûnuna kesb-i ıttılâ' etmedikçe tefsîre el uzatamayacağı da hakîkattir.

Bugün ulûm u fünûn ve tetebbuât-ı fenniyye gözümüzün önünde. O Furkān-ı kerîmin de şu zamanımıza göre bazı âyât-ı kerîmesi enzâr-ı basîret ü dikkatimizde. Falan müfessir şöyle tefsîr etmiştir, bunun üzerine söz olmaz mı diyeceğiz? Zannedersem birbirini vely eden bunca müfessirîn-i kirâm bu akīdeyi kat'iyyen kabûl etmez ve edemezler. Etmedikleri içindir ki: Bir çok tefâsîr-i şerîfenin cem' u telfîkine sa'y-i belîğ göstermişlerdir. Âşık-ı hakîkat ve nübüvvet ve *Kur'ân* **[351]** olanlar mezâyâ-yı şerîfe-i Kur'âniyyeyi kendilerine uydurmazlar belki kemâl-i ihlâs ü îmânla o deryâ-yı bî-pâyândan bazı ahkâm-ı şerîfesine kemâl-i itkānla tebeiyyete sa'y-i belîğ gösterirler. [2](... هَلْ اَتٰى)'ya dâir kütüb-i tefâsîri tetebbu' ediniz! Birtakım akvâle tesâdüf edeceğiniz şübhesizdir. Bunlardan bir kaçını şuracıkta söyleyelim. İbni Abbâs *Tefsîr-i Kebîr*'de kırk sene tîn, kırk sene salsal, kırk sene hame'-i mesnûn hâlinde Âdem'in [3](لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا) olduğunu ityân ediyor.

Necmüddîn-i Kübrâ da (قال جعفر: هل اى عليك يا انسان وقت لم يكن الله ذاكراً لك) diye tefsîr ediyor.

Te'vîlât-ı Necmiyye de netîce i'tibâriyle (ما اتى على الانسان حين من الاحيان وهو كان منسياً فيه بالنيسية الى الحق وكيف وهو مخلوق على صورته وصورته حاضرة له مشهودة عنده) diye tefsîr ediyor.

İşte görüyorsunuz ki a; müfessirînin her biri ma'lûmât-ı müktesebe-i hâzıralarına göre tefsîre çalışmışlardır. Hiç birisi diğerine benzemiyor. Halbuki: Cümlesinde bulundukları asrın seviye-i irfânına göre kendilerince bir kanâat de vardır. Binâenaleyh bilmiş olalım ki: Hazret-i *Kur'ân* öyle bir kişinin, beş kişinin, hattâ bir asrın, beş asrın, tefsîriyle kudret-i mu'cize-i bâhiresini tecellî ettirmekten hâlî kalmayacaktır.

Şimdi "Tenkīd-i Muhıkk"ın 19'uncu sahîfesindeki tefsîrinin îzâhı işte şöyledir:

(هل), (قد) ma'nâsınadır. (اتى), fi'l-i lâzım olarak (يجئ) ma'nâsınadır. (على), (استعلا) ve (من) ma'nâsını mutazammındır.

Birinci âyetteki insan (لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا) hükm-i celîline nazaran yalnız bir sûretten ibâret ve sâhib-i hayât ma'nâsınadır. "Hîn" vakt-i mübhem ma'nâsınadır. "Dehr" zaman ile gayr-ı münkatı' ma'nâsınadır.

İkinci âyetteki insan Hazret-i Âdem ve evlâd-ı Âdem'i şâmil olarak ihrâz-ı kemâl ü tekâmül eden insan ma'nâsınadır. "İbtilâ'", "belv"den müştak olarak ihtiyâr tarîkiyle eskitmek ma'nâsınadır. Semîiyyet, basîriyyet hakk u hakīkati görmek ma'nâsınadır.

Şu tafsîlâta göre ma'nâ-yı şerîfi şudur:

"Yalnız sûretten ibâret fakat sâhib-i hayât olan insanın üzerinden bir çok devirler geçti ki: O hâlinde şâyân-ı zikr yani kābil-i teklîf ü terbiye değildi. Biz mükellef olan insanı sûretten ibâret olan nesl-i insandan ibtilâen halk ederek semî' ve basîr kıldık" demektir ki: Gerek fünûn-ı hâzıraya gerek mevcûd olan ensâl-i beşeriyyeye tamâmı tamâmına mutâbıktır. Hattâ [4](فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى...) âyet-i kerîmesindeki "tesviye" kelimesini de müfessirînin te'vîlâtına uğramayarak doğrudan doğru kendi ma'nâsıyla tenvîr-i hakīkat ederim. Nefh-i rûh, rûh-ı insânîdir. Yani rûh kemâl-i isti'dâd-ı hakīkīsini seviye-i bedene göre tecellî ettiriyor demektir.

İstişhâden ityân etmiş olduğunuz iki âyet-i kerîme ile bir hadîs-i şerîfin ma'nâlarına da kat'iyyen mugāyir ve münâfî değildir. Çünkü "izâ" müfâcee ma'nâsına da olsa "hîn ve dehr" ma'nâlarına nisbetle insanın üzerinden geçen edvârın ekall-i kalîl kalacağından şübhe yoktur. İnsanların türâbdan ve sülâle-i tîniyyeden halk olunmak ma'nâsına da münâfî değildir. Çünkü fennen ve tahlîlen henüz cümlemiz türâb ve sülâle-i tîniyyeden başka bir şey değiliz.

---

[1] Metinde (ابناى) şeklinde yazılmıştır.

[2] İnsan, 76/1.

[3] İnsan, 76/1.

[4] Hicr, 15/29.

Muhterem! İşte Kur'an-ı azîmü'ş-şân bugünkü fünûn-ı hâzıraya göre i'câzını gösteriyor. Yüz sene, bin sene sonra da yine bu sûretle mu'cize-i bâhiresini göstereceğinde şübhe etmemeliyiz. Bâkī feyz ü ihtirâm!

"Tenkīd-i Muhıkk" Muharriri Rusçuklu
Ömer Fârûkī

TÂRÎH-İ HÜKÛMÂT-I İSLÂMİYYE

AFGĀNİSTAN
EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

شمشیر نیك ز آهن بد جون كند كس
نا كس بتربیت نشود ای حكیم كس
یاران كه در لطافت طبعش خلاف نیست
درباغ لاله روید ودرشوره بوم خس

Çok geçmedi ki pederim vebâya tutuldu. Memleketin câhil attârları bildikleri ilâçların hepsini isti'mâl ettikleri halde hastalık günden gûne arttı. Şîr Ali Hân'ın Belh'a gelip Feyz Muhammed Hân'dan imdâd aldıktan sonra Kâbil'e doğru yürümekte olduğu da işitildi.

Hemen amcama bir mektup yazıp pederimin hastalığını ve Şîr Ali ile Feyz Muhammed hânların müttefikan hareketini bildirdim. Bunlara karşı çıkmaya istiyorsam da pederimi yalnız bırakıyorum. Bâri siz Kâbil'i teşrîf ediniz de hastanın yanında bulununuz dedim. Mektubumun cevâbı gecikti. Bir tarafdan da câsûslarım Şîr Ali Hân'ın Kâbil'e iki menzil kalasıya kadar yaklaştığını haber veriyordu. Karşı çıkmak için hazırlandığım sırada düşmanın Pençşîr'e vâsıl olduğunu, oradan da kûhistan-ı Kâbil'i tutmak niyetinde bulunduğunu duyunca pederimden müsâade ve duâ alarak Çârîkâr'a azîmet ettim. Amcam da Gazneyn'e gelmiş, lâkin benim harbi bitirmemi beklemekte bulunmuştu.

Çârîkâr'a vusûlümde Feyz Muhammed Hân'ın Pençşîr Deresi'nden geleceğini istihbâr ettim. Hemen hareket eyleyerek bütün gün yürümek sûretiyle ale's-seher Gülbahâr ve Allâhdâd Kal'ası pîşgâhına geldim ki bunlar Pençşîr Deresi'nin medhalinde idi.

Feyz Muhammed Hân geldi. Fakat dağın üzerinden bakıp da bizim askeri **[352]** görünce şaşırdı. Çünkü kûhistân hânları kendisini da'vet etmişler ve mürûruna müsâade eyleyeceklerine dâir söz vermişlerdi. Şu va'deye binâen kimse karşısına çıkacağını ümîd etmiyordu.

O esnâda Şîr Ali Hân'dan aldığı bir mektupta da iki güne kadar geleceğini ve kendisi gelmeyince yerinden kımıldanmaması tavsiye olunmuştu.

Feyz Muhammed Hân'ın bu mektup dolayısıyla cânı sıkıldı. Serzeniş-âmîz bir cevap yazdı ve: Abdurrahmân bizden evvel gelmiş, yolu kesmiş, burada duracak olursak hepimizi öldürecektir dedi. Sabaha kadar da dağın üzerinde siperler, metrisler inşâsına çalıştı. Ertesi günü sabahleyin hücûm ettik. Şiddetli bir muhârebe oldu. Feyz Muhammed Hân takımı yüksekte bulunduğu için biz ibtidâ sıkıntı çektik. Fakat birkaç saat sonra siperlerini, metrislerini işgāl eyledik.

Feyz Muhammed Hân siperlerinin işgāl edildiğini işitince dağın arkasından göründü. Ben hemen o tarafa doğru bir top attım. Dânelerden biri müşârun-ileyhin karnına isâbet ederek yediği nân u ni'metimizi burnundan getirdi ve gaddârlığına münâsib bir sûrette hayatına hâtime çekildi.

Askerini tamâmıyla esîr ettim. Na'şını da Kâbil'de bulunan vâlidesi ve büyük birâderi Velî Muhammed Hân'ın nezdine gönderdim. Dört gün sonra da Kâbil'e avdet eyledim.

Kâbil'e gelir gelmez pederimin yanına girdim, son derece bî-tâb bir halde idi. Kadınlar, Abdurrahmân geldi, sizinle görüşmek istiyor diye seslendiler. Fakat bîçâre tekellüme muktedir olamadı. Yalnız elini kımıldatabildi. Bir parça yanında oturduktan sonra kalktım. Ordugâha gidip tanzîm-i umûr ile iştigāl ettim. İki gün bu sûretle geçti. Üçüncü Cum'a günü pederim irtihâl eyleyerek firâkıyla yüreğimi yaktı. Lâkin kazâ-i İlâhîye rızâ gösterip techîz ü tekfîninden sonra kendi mülkü olan Haşmet Hân Kal'ası'nda kendi ta'yîn eylemiş olduğu mahalle defnettik. Melûl, mahzûn dönüp Kâbil'e geldik. Fukarâ ve zuafâya sadakalar dağıttık.

Üç gün sonra amcam Muhammed A'zam Hân Gazneyn'den Kâbil'e geldi.

– Pederim hayatta bulundukça siz onun küçük birâderi idiniz. Ben de makāmen sizin küçüğünüzdüm. Şimdi babam vefât etti. Mahdûmunuz da benim yerime geçmek üzere bir silsile yürütürüz dedim.

– Siz, emîr-i merhûmun bil-istihkāk vârisisiniz. Binâenaleyh pederinizin câ-nişîni olursunuz. Ben de kemâ fi's-sâbık hizmetinizde bulunurum, cevâbını verdi. Tekrar:

– Amcacığım! Sizin bu sinn-i şeyhûhetinizde başkalarının maiyyetinde bulunması lâyık değildir. Ben henüz gencim, pederime nasıl hizmet ettimse size öyle hizmet ederim dedim.

Bu mes'ele dört gün kadar müzâkere edildi. En-nihâye Cum'a gecesi hânedân-ı saltanatı ve ümerâ-yı vilâyâtı topladım. Hepsinin huzûrunda hutbenin amcam nâmına okunmasını tenbîh ettim. İlk defa gidip amcama ben bey'at eyledim. Ümerâ-yı sâire de bana iktidâen bey'at ettikten sonra emîrin huzûrundan çıkıp ordugâha gittim.

Kırk gün geceli gündüzlü *Kur'ân* okudup pederimin rûhuna hediye ettirdim ve bir çok hayrât ü hasenât ile tezkâr-ı nâmına çalıştım.

Pederimin vefâtından birkaç ay sonra Serfirâz Hân-ı Galîcâî, Sâhibzâde Gulâm Hân-ı Kûhistânî, Nüvvâb Hân-ı Kûhistân, Sûfî Hân-ı Babayânî, Muhammed Ekber Hân-ı Galîcâî, Mîr Ekber Hân-ı Kûhistânî, Ahmed Keşmîrîzâde Mîr Cân Abdülhâlık, Melik Cebbâr Hân gibi bazı müfsidler:

– Abdurrahmân burada bulundukça sizin nüfûzunuz pek mahdûd kalıyor. Onu Belh'a gönderseniz, mahdûmunuzu da yerine ta'yîn buyursanız, diyerek ilkāâta kalkıştılar ve amcamın hakkımdaki teveccühünü izâle eylediler. Bir gün der-bâr-ı emârete gittim. Amcamın huzûruna gireceğim sırada kapıcı:

– Emîr hazretleri uyuyor, diye yolumu kesdi. Öğleyi bir saat geçinceye kadar kapı dışarısında oturdum. Sâir me'mûrîn ve bendegân huzûra girip çıkıyordu. Biraz sonra am-

cama yemek getirdiler, bana da içeri girmek için müsâade ettiler.

Odaya girince baktım ki tekmîl ümerâ amcamın yanına oturmuş ben de bir tarafa oturdum. "Yemeğe buyurun" dediler. İ'tizâr ettim. Yemekten sonra huzzâr-ı meclis birbiriyle mükâlemeye başladı. Daha ziyâde oturmaya lüzûm görmedim. Kalktım çıktım.

Üç gün sonra amcam beni çağırdı ve Belh'a gitmemi teklîf eyledi.

– Mahdûmunuz Abdullah Hân'ın Abdurrahîm ve Ceneral Nusayr hânları alarak 24 top ile Belh'a gitmesi daha muvâfıktır, beni bırakınız Kâbil'de sizin yanınızda kalayım ki Şîr Ali Hân'ın Herat'dan hareketinde sedd-i râhı olayım dedim.

– Yok yok, siz gitmeyince Belh'in ahvâli intizâm-pezîr olmayacak, cevâbını verdi. Baktım ki beni Kâbil'den uzaklaştırmak istiyor. Fikrinde sebât ediyor. Binâenaleyh on gün içinde hazırlandım ve ehl ü ıyâlimi Kâbil'de bırakıp Belh'a müteveccihen yola çıktım.

Mevsim kış ve kar ziyâde olduğu için esnâ-yı tarîkte bir çok sıkıntı çektik. Hattâ askerimden üç yüz kadarının eli ayağı dondu.

§

Merhûm Muhammed Emîn Hân'ın oğlu "Muhammed İsmail Hân"ın bir tabur nizâmiye piyâdesi ve beş bin süvârî ile altı topu hâmilen Hezare arâzîsine ve Kernil Sohrab'ın da dört yüz nizâmiye süvâ[r]îsi ve dört top ile Bâcgâh Deresi'nin ağzına gelerek benimle görüşmesi amcam tarafından emrolunmuştu.

[353] Bunlar mülâkâtıma gelince Belh'deki iğtişâşı teskîn için birlikte gelmelerini söyledim ve kendilerini ilkbahârda terhîs edeceğimi va'd eyledim. Bunlar teklîfimi kabûl ile beraber gelecekleri anda, behemehâl Kâbil'e avdeti için Kernil Sohrab'a amcamdan bir emirnâme geldi.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

İSLÂM'DA HAREKÂT-I İLMİYYE

"ED-DA'VETÜ VE'L-İRŞÂD"DA USÛL-İ TEDRÎS

–mâba'd–

Bida' ve Hurâfât, Tekālîd ve Âdât

Bu ilim, sınıf-ı mürşidîne hâsdır. Bu ünvan altında müslimîn arasında nümâyân olan bid'atler, şüyû' bulan hurâfât hakkında dersler tertîb olunacak ve bu derslerde işbu bida' ve hurâfâtın mesârât, esbâb ve târîhi, din ve dünyada te'sîr-i muzırrı, dâire-i İslâm'a dâhil olan ümem ü şuûbdan, yahud müslimînin mücâvir bulunduğu akvâmdan ehl-i İslâm'a sirâyet eden tekālîd ve âdât ile bunlardan zârr u nâfi' olanlarının ve din ile hiçbir münâsebeti olmadığı halde levn-i din ile boyananların temyîz ü tefrîkı bast u takrîr olunacaktır.

Müderris; derslerin mukaddimesinde bu derse olan ihtiyâcın vech ü sebebini îzâh ederek işbu umûrdan ümmetin mülâzım bulunacaklarının kendi için gayrdan mâ-bihi'l-imtiyâzı olan "mukavvemât" ve "müşahhasât"dan ma'dûd olacağını, halbuki mâ-bihi'l-imtiyâzü ve't-teşhîs olan husûsâtın hasen ü nâfi' olması lâyık u münâsib bulunacağını, çünkü etıbbâ-yı rûhiyyîn ve ictimâiyyînin, ümmetlerin musâb bulundukları emrâzın müdâvâtına veya onların hıfz-ı sıhhatine ancak, ümem-i mezkûrenin bütün müşahhasât-ı marziyye ve sıhhiyesi hakkında vukūf-ı tâm hâsıl ettikleri halde muvaffak olabileceklerini güzelce tebyîn etmelidirler.

Ulemâmız bu umûru; kelâm, mevâız, rakāık, ahlâk, âdâb ve târîh kitablarında beyân ederlerdi. Binâenaleyh müderris, derslerinde bu kitablardan istimdâd eder. Kütüb-i mezkûreden bazıları şunlardır: *Kitâbü'l-İ'tisâm* (Şâtibî'nin), *Kitâbü'l-Medhal* (İbnü'l-Hâcc'ın), *Kitâbü Telbîsi İblis* (İbni Cevzî'nin), *Kitâbü Îsâru'l-Hakkı ale'l-Halk* (İbnü'l-Murtazâ el-Yemânî'nin) ve *Kitâbü't-Tarîkati'l-Muhammediyye* (Birgivî'nin). Bundan başka müderris, bize kitabları vâsıl olan müellifînin asrından sonra hudûs eden bida' ve tekālîdden bahsederek bunlardan bütün bildiklerini zikreyler.

–mâba'di var–

MEKÂTÎB

İslâm mücâhidlerinden Bingāzî Dâru'l-harekâtı'nda Selûm havâlîsi kumandanlığını deruhde etmiş olan Kolağası İsmet Gıyâseddin Bey tarafından gönderilen husûsî bir mektuptan:

Kudret-i Îmân

Pek çok çalışmaya, fedâkârlığa lüzûm var. Manzûme-i siyâsetimize îcâb eden âheng ve kuvveti verebilinceye kadar bu gibi acılara, elemlere katlanmaya mahkûmuz. Bu i'lâm-ı mahkûmiyyeti yırtabilmek için sırf ihlâs ile çabalamalı, âlem-i siyâseti şaşıracak hârikalar göstermeliyiz. Alelâde gayretler, ca'lî fedâkârlıklar bizi içinde bulunduğumuz tehlikeden kurtaracak kadar mazhariyetler doğuramaz, yirminci asırda mu'cizeler, kerâmetler gösterircesine canlılık göstermeliyiz. Bütün bu zarûretler, bugünkü bu hâller karşısında oldukca harekete başlayan âlem-i İslâm'ın intibâhına, hâssaten Mısırlıların hamiyyet ü gayretine, Trablus Arablarının – Afrika'nın bu pek ibtidâî insanlarının– mehâbet-i fedâkârîsine bakıp da müteessir olmayan, lâ-kayd kalan İstanbul muhîtine acımamak elden gelmez. Bugün hayât-ı âtiyyemizle tamâmen alâkadâr öyle saatler geçiriyoruz ki bütün millet, bil-cümle İslâmiyet bir re's-i mütefekkir hâlinde bu ehemmiyetli dakîkaları selâmet ve muhâfaza-i mevcûdiyyetimizi te'mîne sarfetmekle mükellefiz. Zîrâ bugün Arab İslâm mücâhidleriyle medeniyet-i salîbiyyenin muazzam, mücehhez bir ordusu çarpışıyor. Bugün sâde kuvve-i îmânla mücehhez olan muvahhidîn sâhib-i şerîatın Uhud, Bedir gazâlarına nazîreler gösteriyor. Düşmanın sufûf-ı selâse ve muâvineden müteşekkil, en son vesâit-i tahrîbiyye-i medeniyye ile mücehhez kuvvetli kolları, müfrezeleri, ellerinde sopa nev'inden birer tüfengi ve adeden de on misli dûn olan İslâm mu-

hâribleri önünde hâk-i helâke seriliyor. İtalya fabrikalarının yetiştirdiği bütün vesâit-i harb ü cidâl Afrika-yı Şimâlî'de ekilmiş gibi toplanıyor ve kudret-i îmânın azamet-i kahhârânesi önünde toplar, tüfenkler, mitralyözler, istihkâmlar hep fâidesiz kalıyor. Fünûn-ı askeriyyenin bî-nihâye olan nazariyyât ve kavâidi hep ma'nâsız sözler gibi sırıtıyor.

Mezâlim-i Nasrâniyye

Yenice-i Vardarlı Ca'fer Tayyar Bey'e arkadaşından vârid olan mektuptur:

"Birâder İtalyanların Trablusgarb'a ilk tecâvüzlerinde hastahânede bulunduğumdan ilk günü esîr oldum. Biz hastegânı esîr-i harb telakkī ederek envâ'-ı mezâlim ile hapsettiler. Hastalardan bir çok arkadaşlarımız vefât etti. Birkaç gün sonra bizi yüz kırk kişi olarak ve bir vapura bindirerek Napoli şehrine yolladılar. Napoli'de kırk gün kaldık. Yediğimiz yemek sabâh akşam domuz etidir. Bir gün domuz eti yememek üzere ittifâk ettik karavana borusu çaldı, yemek almaya çıkmadık. Bunun üzerine İtalyan zâbitleri ellerinde kırbaç ile gelerek dayak ile çıkarıp yemek aldırdılar. Yemekten istinkâf edenleri fenâ halde döğdüler. Kırk gün sonra Napoli'den Kazerte şehrine yolladılar. Burada domuz eti yedirmez iseler de çok zahmet çektirdiler. Ekmek günde üç yüz gram, açlıktan öleceğiz. Çamaşır vermezler, bitler gözlerimizi yemeye başladı hemen Cenâb-ı Hak bizi bu zâlimler elinden kurtarsın, başka yazamam zîrâ gözlerim yaşla doldu kardeşim."

* * *

[354] **MATBÛÂT**

Şarkın Nazariyesi

Yavaş yavaş… Bu, asırlardan beri damarlarımızda biriken rehâvetin, kuruyan fikr-i teşebbüsün bize verdiği bir düstûr-ı atâlettir ki her şeyimize düşüncemize, icrâât ımıza, her şeyimize hâkimdir. Yavaş yavaş… Ötede, Garb'da hummâ-âlûd bir faâliyet içinde koca bir medeniyet âlemi koşar, çırpınır ve çalışırken biz burada bütün kavânîn-i tabîiyye ve medeniyyeyi, cezâsını çekmeden istihfâf kābil imiş gibi bir vaz'-ı ten-perverâne ve âcizâne ile yavaş yavaş! Diye çekiniyoruz ve zannediyoruz ki bir yıldırım sür'atiyle akan cereyân-ı şuûn tevakkuf eder ve çalışmak, kımıldamak ve bir karâr ittihâz etmek için bizim gönlümüzün olmasını bekler. Dakîkanın, saatin kıymeti değil; günlerin haftaların, hattâ ay ve senelerin kıymeti bizim zihnimize hâlâ girmemiştir, yavaş yavaş!

Tanin

Şîaların Mâtemi

Sevgili imamımız Hazret-i Hüseyin uğrunda Şîalar çoktan beri mâtem tutmayı i'tiyâd etmişlerdir. Sünnîler de İmam Hüseyin'e revâ görülen ihânetten müteessir olarak edeb ü insâniyet dâiresinde bu mâteme bütün kalbleriyle iştirâk ediyorlar. Fakat biz Şîalar günden güne bu husûsda tarz-ı hareketlerimizi teşdîd ederek, nihâyet işi öyle bir şekle ifrâğ etmişiz ki bu hâli Hazret-i Hasan[Hüseyin] görseydi; hâlini unutur, bizim hâlimize ağlamaya başlardı. Çünkü bu sûretle icrâ edilen mâteme mâtem denilmez. Bu mâtem hadd-i zâtında büyük ma'nâ-yı ahlâkī, ictimâî hattâ siyâsîyi hâvîdir. Onun hakīkatini anlayıp vâkıfâne hareket etse idik, ne kadar müfîd bir i'tiyâd olabilirdi. Lâkin maatteessüf biz işin değerli cihetlerinden sarf-ı nazar ederek Hazret-i İmâm'a, mukaddes dînimize söz getirmekte olduğumuz gibi, bütün cihânı da kendimize güldürtmeye azmetmişiz: Küçelerde vagonlar gezdirip onlara Kāsım Odası ünvânını vermek, Hüseyin'in azîz balalarını meydana çıkarıp bunlara gülünç kıyâfetler vererek müsâmereler kurmak, daha fenâsı hançerlerle baş çanaklarımızı dağıtmak gibi tuhaf hareketler!!. din ve millet yolunda Hazret-i Hüseyin'i memnûn edecek teâlî-i İslâm uğrunda, terakkī ve temeddün yolunda bir paradan bir katre kandan geçmeyen müslümanlar bakınız ne şevk ile mersiye-hânların daha bilmem nelerin ceblerini altunla dolduruyorlar, güzel ve cesûr civânlarımız din ve vatan için şehâdet yolunda dökecekleri kıymetli kanlarını, nasıl günâh kazanarak akıtıyorlar! Hangi dîn, hangi şerîat bunu emretmiştir, acaba? Gelip insan gibi geceleri mescidde oturmak, vâiz efendinin mukaddes dînimize, âlî şerîatimize, ahlâk-ı celîle-i İslâmiyyeye dâir söylemesi lâzım gelen sözlere kulak vermek vâcibât-ı dîniyyemizi öğrenmek, Hazret-i Hasan'ın[Hüseyin'in] ne için şehîd olduğunu anlayıp kalben müteessir olmak lâzım iken yan tarafında kervânkelik bir tapça asıp kimi öldüreceğini veyahud daha fenâ şeyler düşünüyor bizim rüesâmız da böyle hâllere müsâmaha gösterdikleri şöyle dursun, teşvîkātta bulunuyorlar. İşte ecânib nazarında Müslümanlığı küçülten bu gibi bid'atleri terk için çâreler bulmak lâzımdır, ey ağalar, ey reisler!

Bakü - *Hak Yolu*

Din ile Hükûmet Ayrılırsa…

Dîn ile hükûmet birbirinden ayrılırsa neler olur? Evvelen makām-ı hilâfet İtalya'daki Papalık mevkiine iner, sonra da Türkiye'de ayrıca bir saltanat teessüs eder. Yani bir memlekette iki hükümdâr, iki hükûmet peydâ olur. Bunlar ise aralarında nüfûz ve salâhiyeti kardeş payı üleşip de hoşça geçinemezler, çünkü mümkün olmaz. Her ikisinin de memlekette bir çok tarafdârları bulunur; artık dînle hükûmet kavgaya başlar!

Hem bu kavga o kadar kanlı olur ki maâzallâh, tahayyülü bile tüyleri ürpertiyor! Bir müddet böyle bir birimizle boğuşuruz; tamâmen tefrikaya düştük ve kuvvetten kaldık, parçalandık mı, hâricdeki seyircilere her birimiz birer lokma oluruz! Hâricî bir kuvvetin başka bir hükûmetin gelip de bizi zabtetmesini, âdetâ canımıza minnet bilecek derecede canımızdan bıkarız.

Eskişehir - *Hakīkat*

ŞUÛN

Müslümanı Kim Arar, Kim Sorar

Çepne kazâsında Rakito karyesi Balkan Rakitovalı İstoniminken Dimitre veled-i Angel, Ortaköy toprağında ve arâzîsinde bulunurken balkandan boş araba ile avdet eden Ortaköy ahâlîsinden Ahmed Ağa isminde bir fakîr müslümanı bilâ-sebeb, bilâ-kabâhat tüfenkle kafasına vurarak ağır sûrette cerh eylemiştir. Mecrûh müslümancık Tatarpazarcık hastahânesine getirilmiş, orada iki gün kadar evcâ' u âlâm içinde inledikten sonra vefât etmiştir. *Rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsiah*.

Kolcu Angel fi'l-hakîka tevkîf edilmiş, fakat beş gün sonra yine tahliye edilmiştir.

Şimdi şu müslümancık bir Bulgar olaydı, veya bunun yerine bir Bulgar Makedonya'da aynı felâkete dûçâr olaydı, acaba Sofya gazeteleri ne kadar mâtem gürültüleri kaldırmayacaklardı.

Günde üç kuruş dağda balkanda keseceği odunla evlâd ü iyâline ekmek getiren o müslümanın evine, ağlayan muhaddere-i İslâmıyla evlâdlarına şimdi kim bir lokma ekmek götürecek? Müslümanı kim arar kim sorar?

Filibe-*Balkan*

(Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

	Seneliği için	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	65	35	kuruş
Rusya "	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye "	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

8 Şubat 1912 19 Safer 1330 Perşembe 26 Kânûnisânî 1327 **Yedinci Cild - Aded: 179**

MAKĀLÂT

TEVHÎD VE İTTİHÂD

– 8 –

İşte bu derece hıred-fersâ mefâhir-i celîle-i fütûhâtlarıyla, havârık-ı bî-nazîr-i muzafferiyâtlarıyla cihân-gîrlik ünvân-ı mümtâz ve müstesnâsına bi-hakkın liyâkat gösteren bu ulüvv-i fıtratlar, bu sümüvv-i hilkatler süyûf-ı hamiyyet ü celâdetlerinin iltimââtıyla İspanya şibh-i cezîresinde azamet ü iclâli çeşm-i cihânı kamaştıran bütün âlem-i insâniyyeti hayretlere, dehşetlere düşüren bir devlet-i Arabiyye, bir saltanat-ı İslâmiyyenin müessisîn-i ebediyyü'l-iştihârı oldular.

Nâm-ı nâmî-i hak-perestânelerini o ef'âl-i azîmeleriyle târîh-i celîl-i İslâmın evvelîn-i sâhâyifine altın kalemler ile yazdırdılar.

(وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ) "Sakın, Allah yolunda, tevhîd-i ezelîsi uğrunda güle güle fedâ-yı cân eden ibâd-ı muhlisînimi ölü zannetme! Onlar hayât-ı ebediyyeye mazhariyetle bahtiyârdırlar. Onlar nezd-i ulûhiyyetimde merzûkdurlar." (Sûre-i Celîle-i Âl-i İmrân [169]) Sitâyiş-i ezeliyesine nâil olan zümre-i süadâya, kāfile-i şühedâya katıldılar. Bu fenâ âlemine gelmekteki hikmet: Hakk'a ibâdet, insaniyete hürmet, medeniyete hizmet, ihrâz-ı berât-ı saâdet ise işte bu büyük insanlar, bu insan kıyâfetli arslanlar o farîza-i hilkati tamâmıyla îfâya, medeniyeti ihyâya, insaniyeti i'lâya, cehâleti, zulmü, vahşeti imhâya çalıştılar ve bu uğurda fedâ-yı cân ettiler!

Verdiler; fakat o muvakkat metâ', o metâ'-ı kalîle bedel kalb-i İslâmiyet'te ebedî bir mevki'-i tekrîm kazandılar. Târîh-i İslâm okundukca sâbıkīn-i evvelîn başta oldukları halde i'lâ-yı tevhîd şeref-i âlem-bahâsına Cezîretü'l-Arab çöllerinden, Arabistan sahrâlarından tâ Puvatya sırtlarına (Paris) ufuklarının civârına kadar gelen bu şîr-dil kahramanların, bu cihângîr müslümanların ervâh-ı kudsiyyelerine gözlerden âteşîn yaşlar dökülerek Fâtihalar, rahmetler, ta'zîmler, tekrîmler takdîm ü ihdâ olunur.

"Bâkī kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş!" mısra'-ı bercestesinin ifâde etmek istediği nükte de ancak budur. Firâş-ı mevtte çene atılıp son nefes verildikten, gözler ebediyyen yumulduktan sonra rahmetle yâddır.

İ'tikādımca insanların bedbahtı kendisinden evvel nâmı ölendir. Dünyaya gelmek, senelerle yaşamak, sonra da bir eser-i mevcûdiyyet göstermeksizin, bir yâd-ı nâm bırakmaksızın çekilip gitmek...!

Bir meclis farz ediniz! Biri geliyor, oturuyor, kalkıp gidiyor; meclisin haberi yok! Gelen insan mıdır? Hayâl midir? Daha doğrusu öyle bir insan geldi mi?...

Vücûd ve ademine ehemmi[ye]t verilmeyen, meclisden hiçbir ferdin zerre kadar iltifâtına, nîm bir lutf-ı ibtisâmına olsun nâil olmadan geldiği gibi giden o bedbaht sen olsan – ey kāri'!– ne derin bir hüzn-i kalbî, ne ciğer-şikâf bir teellüm-i vicdânî içinde kalırsın değil mi?

Kendini bilen akıllı, hisli bir insan için bundan büyük bir hakāret mi olur?

[356] İşte o meclis senin âgūş-ı lutfunda büyüdüğün, sîne-i şefkatinde yaşamakta olduğun milletindir. Sen milletinin vücûdunda tırnak kiri kadar fâidesiz nasır kadar muzır olarak yaşar, bulunduğun mevki'-i ictimâînde bir uzv-ı meflûc gibi yapışık kalırsan artık milletinden ne hürmet, ne iltifât, ne senâ umabilirsin?

Nasır kesilip atılır; tırnak kiri de öyle değil mi?

Sen milletinden hürmet istersen o da senden hizmet

bekler. Bir serçe parmak kadar vücûd-ı millette bir yerin, bir vazîfe-i mevcûdiyyetin, bir hizmetin olsun! Olsun ki milletin de seni sevsin; gaybûbet-i ebediyyenden sonra seni mekârim-i ahlâk ve mehâsin-i ef'âlinle senâ etsin sana Fâtihalar, rahmetler göndersin!

İşte bu senin elinde!

Meşâhîr-i eimme-i muhaddisînden Celâlüddîn-i Süyûtî merhûm *Câmiu's-Sağîr*'inde Hazret-i Ebû Hureyre'nin rivâyetiyle naklettiği şu hadîs-i şerîfe bakınız: (اتْتِ الْمَعْرُوفَ، وَاجْتَنَبِ الْمُنْكَرَ، وَانْظُرْ مَا يُعْجِبُ أُذُنَكَ أَنْ يَقُولَ لَكَ الْقَوْمُ إِذَا قُمْتَ مِنْ عِنْدِهِمْ فَأْتِهِ، وَانْظُرِ الَّذِي تَكْرَهُ أَنْ يَقُولَ لَكَ الْقَوْمُ إِذَا قُمْتَ مِنْ عِنْدِهِمْ فَاجْتَنِبْهُ) "Akvâlen ve ef'âlen şer'-i İlâhînin mazhar-ı kabûlü olan şeyleri işle!

Redd ü zecr ettiği akvâl ü ef'âl-i kabîhadan ictinâb et! Bak; bulunduğun meclisden kalkıp gittikten sonra ardından sâmianı okşayacak ne gibi sözler işitmesini istersen onları işitmeye çalış! Mekârim-i ahlâk ve mehâsin-i ef'âlinle onların memdûh ve makbûlü olmaya sa'y et! Dikkat et, ehl-i meclisin ne gaybûbetinde –Ne kadar zâlim! Ne de pinti! Gerçekten fenâ huylu! Âlemin gıyâbından söz söylüyor! Lakırdı taşıyor! Dînine, milletine, vatanına karşı lâ-kayd!... gibi– hoşuna gitmeyecek, sâmianı tırmalayacak sözleri işitmeyi mûcib seyyiât-ı akvâl ve maddî ef'âlden sakın!" Üçüncü asr-ı hicrîden sonra tevhîdin ittihâd ile revâbıt-ı rûhiyyesi artık çözülmeye başlıyor, Arabların o cihân titreten bünyân-ı mersûs ittihâdları tedrîcen gevşiyor, kesb-i za'f ediyordu.

Hissolunur derecede bir maraz-ı ahlâkī baş gösteriyor, şikāk u nifâk kalbleri bulandırıyor, başları döndürüyordu!

İnsanın kendi nefsine yaptığı fenâlığı en tehlikeli, en bî-amân düşmanı bile yapamaz.

Görülmez mi intihâr eden bir adamın düşmanı sürûrundan nasıl sıçrar! Bunun da ona yapabileceği en büyük fenâlık öldürmekten başka ne olabilirdi? Öldürmek için bir de ölmek ihtimâli vardı. Hele i'dâm olunmak korkusu idi ki hasmını yaşatıyordu. İşte bu hasım bu iki tehlikeden hiç birine ma'rûz kalmaksızın pek muazzez bildiği maksadı kendiliğinden hâsıl oldu.

Bu müntehir-i bedbaht Endülüs Devlet-i İslâmiyyesi'dir.

Üçüncü Abdurrahmân-ı Emevî'nin oğlu El-Hakem-i Sânî'den sonra Kurtuba Dâru'l-hilâfe-i Arabiyyesi'nin şa'şa'a-i şevket ü iclâli sönüyor; vâlîler oradan fekk-i râbıta-i tâbiiyyet ederek her biri birer emîru'l-mü'minîn oluyor; Şark da yavaş yavaş bir hâb-ı atâlete dalıyordu.

Seyf-i İslâm'ın dehşetinden şeytânın koynunda saklanacak[1] yer arayan Garb bu halden cesâretlendi; hâl-i tedâfûîden mukābil taarruzî vaz'iyetine girmeye başladı.

Roma'da Vatikan Sarayı'nda âlem-i İslâmiyet aleyhine büyük bir faâliyet görülüyor, Papa İkinci Urban'ın riyâseti altında harâretli meclisler akdolunuyor, alevli nutuklar, kıvılcımlar saçar re'yler veriliyordu.

İslâmiyet yalnız garbdan değil, hatta şarktan bile vücûdu kaldırıyor, bütün mesâcid-i tevhîd, –Ka'be-i ulyâsıyla, Mescid-i Aksâ'sıyla– ma'âbid-i teslîse kalb ü tahvîl olunuyordu.

Üç asır evvel de düşman, bu düşman idi. Niçin böyle hâil bir teşebbüsde bulunamıyordu?

Hattâ bulunmak hatırına bile gelmiyordu! O zaman Roma Arab ordularının şimâl-i garbî sath-ı mâillerinden birer seyl-i hurûşân gibi akıp geleceği tasavvuruyla ödü kopuyor; Sen Piyer Kilisesi'nin câmie tahavvülü ihtimâlini düşündükçe çeneleri kilitleniyor, çıldırıyordu. Çünkü Arablar livâü'l-hamd-i tevhîd altında bünyân-ı mersûs gibi müttehid! Yekvücûd!

Kaştale Kralı Alfons günün birinde ansızın "Tuleytula" Kal'ası önünde göründü ve derhal muhâsara etti.

O sırada yanar dağlar gibi yerlerinden oynayıp Suriye sâhilleri üzerine yığılan Ehl-i Salîb orduları önlerine gelen ma'mûreleri zîr u zeber ediyor; binlerce müslümanların kanlarından denizde nazîreler yaparak Kudüs-i Şerîf'i sarıyordu. Ehl-i Salîb'in Başkumandanı "Godafroy" mîlâdın 1099 senesi Temmuz'unun on beşinci günü Kudüs'ü istîlâ ve kralığını i'lân etti.

Bu 15 Temmuz İslâm için emsâlsiz bir felâket oldu. Bir felâket ki Avrupa müverrihlerinin bile tüylerini ürpertiyor, dehşetler içinde bırakıyor! Hattâ bazı necîb vicdânlıları bilâihtiyâr Kral Godafroy ve ordusuna nefretler, la'netler yağdırıyor!

Min vechin târîh okumamak da bir saâdettir!

İnsan vücûduna imkân vermediği, veremediği bu derece sibââne, bu mertebe müfterisâne vahşetlerin hayâli karşısında âdetâ insanlığından istikrâh ediyor.

La Martin diyor ki: "Müslümanlar bunca fütûhât-ı azîmeleri içinde kılıçlarını hiçbir vakit ma'sûm kanıyla lekedâr etmediler. Nerede Halîfe-i Sânî Hazret-i Ömer'in Kudüs'ü fethi nerede Godafroy'un istîlâsı!

[357] Hazret-i Ömer bir hıristiyanının burnunu kanatmadı. Ma'bedlerine dokunmadı. Patrikleri Sofrunyus[u][2] mevkiinde ibkā ile büyüklüğünü gösterdi.

Godafroy ise Kudüs müslümanlarını bütün etfâl ü nisvânıyla, bütün ulemâ ve fudalâsıyla katl-i âm etmek sûretiyle Hıristiyanlığa silinmez bir kanlı leke sürdü." O satırlar mümkün değil okunmaz Salîbiyyûn ordusu dört tarafdan yırtıcı hayvan sürüleri gibi Kudüs-i Şerîf'e girerken aceze-i ahâlî bî-günâh kadınlar ciğerpârelerini kaparak muhterem ve taarruzdan masûn bildikleri Harem-i Şerîf'e cân atıyorlardı. Sokaklar birer insan nehri kesilmiş, o nehirler kan rengine tahavvül ediyor. Kılıçlar kafaları kesiyor, kargılar, mızraklar sîneler deliyordu. Bin bir ayak bir ayak üzerine ta'bîrinin mâ-sadakı denilebilecek olan Harem-i Şerîf sâhası da Salîb'in seyf-i medeniyyetinden kurtulamadı. Direklere sarılmış "Allah Allah!" feryâdlarıyla insaniyeti girye-nâk-ı teessür eden binlerce ulemânın, fudalânın, erkeklerin, kadınların başları uçuyor, gövdeleri yığınlar teşkîl ediyor, kanları içinde yüzüyor, o şîr-hâr çocuklar başsız analarının memelerine

[1] Metinde (صاللاناجق) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (سوقرونيوس) şeklinde yazılmıştır.

yapışmış süd yerine kan emiyorken birer kılıçla ikiye bölünüyor!

Bunlar, bu bedbahtlar meşhedlerinden başlarını kaldırmalı da o günün zulmünü, o saatlerin kanlı tufânını, o dakîkaların ateş deryâlarını kendi lisânlarıyla anlatmalı!

Ne garîbdir! Bunlar mağlûb düşünce "Siz müslümansınız! Sizde şefkat ve merhamet vardır. Bize acıyınız! Kıymayınız!" diye zemîn-i tezellüle kapanırlar, yalvarırlar.

Galebe edince her biri bir canavar kesilir! Ne ricâ dinler! Ne kadın bakar! Ne çocuk bilir! Bu hıred-sûz hâile-i istîlâdan 88 sene sonra seyf-i meslûl-i tevhîd: Cenâb-ı Selâhüddîn-i Eyyûbî (aleyhi sehâibü'r-rahmeti ve'l-gufrân) hazretleri Kudüs-i Şerîf'i istirdâd ettiği gün istîmân için gelen sefîrleri "Siz; Kudüs'ü istîlâ ettiğiniz zaman ehl-i İslâm'a ne yaptınızsa ben de size o muâmeleyi yapacağım" cevâbıyla iâde etti. Fakat Salîbiyyûn şefkat ve merhamet-i İslâmiyye nâmına yüzlerini yerlere sürerek yalvardılar ve umduklarından ziyâde nâil-i afv ü safh oldular.

Biz; onlar gibi yapamayız ve bununla da iftihâr ederiz. Teslîsin yaptığını Cenâb-ı Tevhîd yapmaktan münezzeh ve müteâlîdir.

Kudüs'ün felâket-i istîlâ ve katl-i âmmından bî-haber olan Endülüs Arabları günden güne şikāk u nifâklarına germî veriyorlar; o tâk-ı muallâ-yı saltanatın temellerini kazarak üzerlerine yıkmaya, altında ezilip mahvolmaya çalışıyorlardı. Ecille-i ulemâdan ulüvv-i vicdânı fazl u irfânıyla rekābet eden Beca Kadısı Ebü'l-Velîd Süleyman bin Halef el-Mâlikî hazretleri meydân-ı hamiyyete atıldı. Şehirden şehire, memleketten memlekete dolaşarak cevâmi'-i şerîfede, menâbir-i mukaddesede âteşîn va'z u nasîhatler verdi. Habl-i metîn-i ittihâda dört el ile sarılmaya da'vet etti. Bu gidişle bu sevdâyı şikāk u nifâk ile, bu mülkün istiklâllerle parçalanmasıyla netîcenin inkırâz u izmihlâl olduğunu, İslâmiyet'in Endülüs kıt'asından hicrete, yüz binlerce cevâmi' u mesâcidin kiliseye tebeddülüne sebeb olacaklarını anlatmaya çalıştı.

Ne hayrettir, ne hikmettir ki o pîr-i muhteremin her harfi bir cihân-ı hayât olan o güzelim sözleri kimsenin kulağına girmiyor, hırs-ı câh ile akl ü idrâklerini gayb etmiş olan tavâif-i mülûk yine bildiklerinden vazgeçmiyorlardı.

Endülüs müverrihlerinden Fransalı (Floriyan Târîhçesi'nde) İşbiliye Emîri İbni İbad'ın Kastilya[1] Kralı Alfons'a vesîka-i ittifâk u ittihâdı olmak üzere (?) kerîmesi Meryem'i – nâmını Maria'ya– tahvîl ve tezvîc ettiğini yani hırs-ı câh uğruna sahîfe-i îmânını lekelediğini yazıyor. Ziyâ Paşa merhûm ise târîhinde bunun bir isnâd-ı mâ-lem-yekün olduğunu söylüyorsa da kim bilir?... Âh..! O Endülüs târîhinin devr-i inkırâzını okuyup şiddet-i teellümünden parçalanmayacak bir mü'min kalbi, kan ağlamayacak bir müslüman yüzü tasavvur olunamaz!

Cenâb-ı Mesîh (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretlerinin nâm-ı ma'sûmânelerine irtikâb olunan o engizisyon mel'anetleri o bedbaht müslümanların şişlere sokup orman kebabı gibi ateşler, alevler içinde pişirilmeleri!

O bî-günâh Arab çocuklarının kuzu sürüleri gibi hayvânât-ı müfterisenin önlerine atılarak paralattırılmaları!

O çâk çâk edilen nikāb-ı ismetler!

O ulemânın, eimme-i hutabânın başları kesilerek Arabların sürü sürü Pirene eteklerine nefy ve iclâları! O binlerce ehl-i tevhîdin başları üzerinde kılıçlar sallanarak cebren ve kahren salîbe secde ettirilmeleri!

O şeytânları bile kahr u hicâbından ağlatacak, yerlere geçirecek hâtır u hayâle gelmedik işkenceler! Ukūbetler! Barbarlıklar! Yamyamlıklar! Vahşetler! İftirâslar *Kur'ân-ı Kerîm*'e ve kütüb-i dîniyye-i İslâmiyyeye edilen o vicdân-sûz hakāretler! Parçalamak! Ayaklar altında çiğnemek! Kademhânelere atmak! Neler..! Ne denâetler! Ne mel'anetler!

Hani ya Endülüs'deki üç yüz bin (300.000) câmi'! O her hafta üzerinde *fermân-ı adl u ihsân* âyet-i celîlesi okunan o minberler!

Nerede kaldı o yüz binlerce sufûf-ı muvahhidîn! İşte onlar mücerred hablü'l-metîn-i ittihâdı terketmeleri yüzünden tevhîdden ayrıldılar. Katl ü ifnâ edilenleri milyonlara bâliğ oldu! Bir mikdârı Afrika'ya çırıl çıplak cân atabildi!

Bakiyyesi de tanassura icbâr ve ikrâh olundu. Bir gün evvel namaz kıldıkları câmie bir gün sonra hıristiyan sıfatıyla götürüldü. Kilise şekli verilen o mazlûm ma'bedde Salîb'e secde etmeye başladılar! Bunlar masal değil! Bunlar hayâl değil! Bunlar rü'yâ değil! Bunlar birer hâil-i **[358]** vahşet! Bunlar birer fâci'-i hakîkat! Bunlar dağlar dayanmaz birer musîbet! Bunlar canlar eriten birer felâket! Bakınız, tevhîd nasıl tevhîd [ittihâd] ile kāim imiş! Bakınız; ittihâd nasıl tevhîd ile dâim imiş evet! Tevhîd ittihâd ile kāim olunca ittihâdın da tevhîd ile dâim olması lâzım gelir. İttihâdın za'fı tevhîdin za'fından başka nedir. İttihâdın büsbütün fıkdânı da tevhîdin fıkdânıdır. İşte Endülüs gözümüzün önünde! Tevhîdleri kuvvetli olaydı ittihâdlarını, istiklâllerini, hükûmetlerini, saltanatlarını muhâfaza ederlerdi.

Şikāk u nifâkın, tavâif-i mülûke inkısâmın bu fecî' âkıbetini düşünürler, tevhîdin rûh-ı bekā ve devamı olan ittihâddan ayrılmazlardı.

Tevhîdi canından ziyâde sevdiğini, onun uğruna fedâ-yı hayâtı kendine dâreynin fevkında bir şeref, bir saâdet bildiğini iddiâ eden bir zâta sorulsun: "Niçin?..." vereceği cevap şüphesizdir ki "Tevhîdin İslâmiyet'in kemâl-i şân ü şevketle yaşaması için…!"den ibârettir değil mi?

Senin tevhîdini, senin İslâmiyet'ini arzu ettiğin şân u şevketiyle yaşatacak ancak ve ancak ittihâdındır. Evet: Onun rûh-ı bekāsı ancak ittihâd olduğuna en vâzıh ve en fâci' delîl işte Endülüs'dür.

Arablar; İspanya'ya ittihâd kuvvetiyle gittiler. İttihâd kuvvetiyle fethettiler, ittihâd üzerine sâbit-kadem oldukca yaşadılar ve tevhîdi de yaşattılar. Bak şimdi Endülüs'de tevhîd var mı? Niçin? Çünkü muvahhid nâmına bir ferd bile yok! Sebebi ittihâdsızlık! Sebebi şikāk u nifak! Sebebi mesâvî-i ahlâk! Şimdi düşün! O İspanya'nın medenî (?) hıristiyanlarına kemâl-i zillet ve fart-ı meskenetle memleketini, hürriyetini, hâkimiyetini, istiklâlini, ırz u nâmûsunu, câmi'lerini, minberlerini, mihrâblarını teslîm eden İbni Nusayr'ın,

[1] Metinde (قاشتا) şeklinde yazılmıştır.

Târık'ın, İbni Mûsâ'nın, Abdurrahmân'ın nesl-i ahîri kaç paralık muvahhid idiler.

Ni'me'l-ecdâd! Bi'se'l-ahfâd!

Bunlar tevhîdi İspanya'nın şânlı fâtihleri kadar sevmiş, uğrunda fedâ-yı cân bir şeref-i ebedî, bir saâdet-i sermedî bilmiş olaydılar tevhîdin Endülüs'den hicretine sebeb olurlar mıydı?

Netîcesinin muhakkak bir izmihlâl olduğunu bile bile şikāk u nifâka düşmeleri tevhîde ehemmiyet verme[me]lerinden başka ne sûretle tefsîr olunabilir?

Bu satırlar o kadar ehemmiyetlidir ki üzerinde saatlerce günlerce düşünülse yine azdır.

Sevdâ-yı ittihâd, aynıyla aşk-ı tevhîddir.

Binâenaleyh ittihâdsızlık da tevhîdsizlik demektir. Denilebilir ki: Teslîsde de ittihâd var. Bu da aşk-ı tevhîd mi?

Onlar da teslîsin rûh-ı hakīkati tevhîd olduğuna kāil! Fakat…….?

"Allâhu Ekber"in birliğini kimse inkâr edemez.

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ ... لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَأَنّٰى يُؤْفَكُونَ [1]

Eğer onlara gökleri, yerleri kim yarattı? diye sormuş olsan şüphesizdir ki bilâ-tereddüd: Allah yarattı, cevâbını verirler. Ya bu hakk u hakīkati ikrâr u i'tirâfdan sonra o insırâf ne oluyor?

Tevhîde bedel olur mu teslîs?
Hiç nûr edilir mi söyle (….)?
Üçtür ne demek hakīkati yek?
Âkıl bunu söylemez bilâ-şek
Birdir ezelen vücûd-ı Bârî
Yoktur veledi onun nigârı

–mâba'dı var– **Mehmed Fahreddin**

EDEBİYÂT

EDEBİYÂT BAHİSLERİ

İnşâd

İnşâd bir şiiri tavr-ı mahsûsuyla okumak demektir; ister o neşîde okuyanın kendi malı olsun, ister başkasının. Bazıları inşâd-ı şiir terkîbinden şiir yazmak yahud söylemek ma'nâsını çıkarıyorlar ki bu tür tefsîre lügatin müsâadesi yoktur. Hattâ Kemâl Bey merhûmun:

Ben tuttuğunuz yola gideydim,
Bir müntehabât cem' edeydim;
Şehnâmeler etmiş olsam inşâd,
Bir beytimi eylemezdim îrâd.

tarzındaki i'tirâzı inşâd kelimesinin yanlış kullanılmış olmasından dolayı haklı bir muâhezeye hedef olabilir.

İnşâd gāyet mühim bir mes'ele olduğu halde biz nedense buna hiç ehemmiyet vermemişiz, hattâ vermiyoruz! Bir cemâat-i kübrâ huzûrunda yüksek sesle îrâd-ı nutk eden bir hatîb tasavvur ediniz ki sözleri serâpâ ma'nâ serâpâ rûh. Lâkin, bu adam esnâ-yı teblîğde edâ ile müeddâ arasındaki münâsebete, âhenge dikkat etmiyor; hutbesini hâfızaya istif edilmiş tekerlemeler gibi dümdüz okuyor. Şimdi böyle bir nutkun cumhur-ı sâmiîn üzerinde ne te'sîri olur? Tabîî hiç! İşte yalnız veznin, kâfiyenin akıntısına tâbi' olarak okunan şiirler de dinleyenler üzerinde aynı te'sîri husûle getirir.

İnşâdın fenâlığı birçok sebeplerden ileri geliyor ki burada başlıcalarını sayacağız:

1- Lisânımızda kullanılan vezinleri bilmeyerek tef'ileleri birbirine karıştırmak.

2- Yine vezin bilmemek belâsı olarak, bazı heceleri çekilmek îcâb eden kelimâtı kısa geçmek; kısaltılacak heceleri de uzun okumak. **[359]** Hele pek tabîî yani söylendiği gibi okunmak lâzım gelen kelimâta imâle vermek yani uzatmak bir hastalıktır ki nazm ile muârefesi olmayan yahud bu âşinâlık pek yeni başlayan ağızlara müstevlîdir! Böyleleri mısrâın hiç olmazsa iki üç kelimesinin kuyruğu, kulağı çekilmedikçe manzûm olmaz vehminde bulunurlar. Bu illetin çâresi çokça şiir okumaktır.

3- Nazmı nesir gibi dümdüz okuyuvermek yani tefrît.

4- Nazmı taktî' edercesine okumak yani ifrât.

5- Ma'nâ i'tibâriyle birbirine bağlı olan mısrâ'lardan yahud beyitlerden herbirinin sonunda sözün bittiğini zannettirecek sûrette vakfederek sâmiin zihnini karıştırmak.

6- İstifhâm, teessür, teaccüb, tehekküm hülâsa bir başkalık, bir fevkalâdelik ifâde eden cümleleri de diğerleri gibi îrâd eylemek.

7- Nesr-i manzûm tarzında yazıldığı için bazen sözün arkasını almak beş on mısrâı bitirmeye mütevakkıf olan yeni şiirleri de eski şiirler gibi müstakil ma'nâlı mısrâ'lardan müteşekkil farz ederek öylece inşâda kalkışmak.

8- Kâfiyeleri dinleyenlerin kulağına zorla sokar gibi lüzûmundan ziyâde hissettirmek.

9- İmâleleri, husûsiyle Türkçe kelimelerdeki imâleleri pek belli etmek.

10- Vezinde, kâfiyede, tavırda bir sakatlık yapmamakla beraber şiirin müeddâsına göre edâ ihtiyârı cihetini düşünmeyerek rakīk, şedîd, yüksek, derin ne kadar hisler, hayâller, fikirler varsa hepsini birden aynı âhenge münkād eylemek.

Tabîî, bunlardan başka sebepler de vardır; ancak inşâdı berbâd eden en başlı nakīsalar herhalde saydıklarımız olacaktır. Hele arûz mutaassıblığından ileri gelen taktî'cilik en selîs nazımları bile en müstekreh kılığa sokar. Ma'lûmdur ki sâkin harfden evvel gelen hurûf-ı med biraz fazlaca çekilir. Bu çekiliş nazma bir âheng de te'mîn eder. Bazıları vezni şaşırmamak için o sâkin harfi harekeli okurlar ki bu sûretle hâsıl olan sekālete değme kulak tahammül edemez.

Evet. "Bahârdır bahârdır bahârdır bahârdır" mısrâındaki "bahârdır" kelimelerinin birinci "ra"larına birer kesre vererek "bahârıdır" tarzında okuyanları çok gördük.

Vâkıâ bu mısra' taktî' edilmek lâzım gelse her "bahârdır" kelimesi mefâilin cüz'üne terfîk için "ra"yı harekeli farz etmek îcâb ederse de inşâd ederken bunu düşünmek pek garîb olur.

İmâleler ne kadar mümkün ise o kadar az belli edil-

[1] Ankebut, 29/61.

melidir. Hele mısrâ' sonundaki kelimelerin âhir hecelerine rast gelen imâleler hiç hissedilmemelidir. Söylediklerimizi bir misâl üzerinde tatbîk için Kemâl'in şu matlaını alalım:

Ermemişken kimsenin nûr-ı nigâhı koynuna,
Gizli girmiş dün gece zülf-i siyâhı koynuna!

Görüyoruz ki bu beyitde nûr, nigâhı, koynuna, gece, zülf, siyâhı kelimeleri hep imâlelidir. İki satırda altı imâle dinleyeni sıkar. Lâkin biz oldukça güzel bir inşâd sâyesinde sıkıntıyı yarı yarıya indirebiliriz. Evet, nûrun "ra"sını, ince uzun okuyacağımıza biraz tefhîm yani kabaca telâffuz ederiz. O vakit imâlenin sıkleti gereği gibi azalır. Nigâhı kelimesindeki "hı" hecâsına da ince uzun bir kesre vereceğimize kaba lâkin kısa bir kesre veririz. Bundaki imâle de hafifler. Koynuna redîfindeki son hecâyı ise imâlesizce okuruz.

İkinci mısrâ'daki zülf, siyâhı, koynuna kelimelerinde de aynı sûretle hareket ederiz.

Demek istiyoruz ki: İnşâdda asıl olan eczâ-yı beytin bütün hecelerini mukābilindeki tef'ilelere uyduracağım diye imâleleri sâmiin kulağına çarpmak değildir; belki imâlenin gayr-ı tabîî bir şey olduğunu bilerek onu mümkün mertebe az hissettirmekdir.

Bununla beraber uzatılması îcâbeden öyle kelimeler de vardır ki kısa geçilmesi arûzcuların zihâf dedikleri kusûru vücûda getirdikten başka esâsen o gibi hecelerin mahdûd okunması ma'nâ üzerinde pek güzel te'sîr hâsıl eder. Onun için böyle kelimeleri hafif geçmek tarafına aslâ yanaşmamalıdır.

Döner vâdîde dûr-â-dûr bir ses, rûdlar çağlar.

Hey ne sengîn dilsin ey zâlim ki te'sîr etmiyor,
Âhlar, feryâdlar, çâk-i girîbânlar sana!

Feryâd bu gülşendeki âheng-i siyehden!

Eyvâh bu bâzîçede bizler yine yandık!

Ey vefâsız dostum senden vefâlıymış gamın!

Neşîdelerinde dûr-a-dûr, rûd, âhlar, feryâdlar, feryâd, eyvâh, dostum kelimeleri mutlakā memdûd okunmalıdır. Hele âh, eyvâh, heyhât, oh gibi teessüre, tehassüre tercümân olan kelimeler kısa geçilmemeli, dörder elif mikdârı çekilmelidir!

Letâifdendir ki: Nâcî merhûm *Tercümân-ı Hakīkat*'de gazeller yazarak heveslileri tanzîre da'vet eder, sonra da o nazîreleri birer birer didiklerken talebe-i ulûmdan biri

Dün gice âteş-i sevdâ düşüp âh medreseme
Battı mantıkla maânî vü beyân-ı maksûd!

[360] tarzında veyahud bundan daha hallice bir yâve göndermiş. Nâcî bu zavallı mollanın gazeline âid sözlerini şu mütâlaa ile bitirmiş: "Biz âhların memdûd olmasına tarafdârız. Husûsiyle âteş-i sevdâ ile bütün mâ-meleki yanıp kül olan senin gibi bir molla böyle kısacık âh demez... Yürekden olmak şartıyla gāyet uzun bir âh çeker!"

Kemal'in Cezmî'sinden:

Benzetse beni hatâ değildi,
Bir kimse görüp de ârifâne:
Zencîrde inleyen esîrin
Koynundaki tıfl-ı nâ-tüvâne.

kıt'asını ele alalım da nasıl okuyacağımızı söyleyelim. Görüyoruz ki şu dört mısrâın dördü de birbirine merhûn yani bağlı. Şimdi bu şiiri nasıl inşâd edeceğiz? Eğer her mısrâın sonunda sözün bittiğini anlatır bir tavır ile vakfedecek olursak ma'nâ askıda kalır. O halde tâ son mısrâın nihâyetine gelinceye kadar geçecek evvelki karâr asma karâr olmalı; yani sözün tamâm olmayıp aşağıda tamâm olacağını anlatacak tarzda verilmelidir.

İmâlelere gelince birinci mısrâ'daki beni kelimesinin "ni"si hissolunmayacak gibi çekilecek; zencîr alabildiğine uzadılacak; zîrâ kāide bunu îcâb ettiği gibi âheng de öyle olmasını ister. Nâ-tüvâne ârifâne gibi imâlesiz okunulacak. Bir farkı varsa bundaki karâr tâmdır; ârifâne gibi gāyet hafif vakıfdan ibâret değildir.

İnşâdın daha birçok incelikleri vardır ki onlar ta'rîf edilemez; şiiri okuyan adamın zevkine kalmış şeylerdir. Meselâ şiddetli fikirlere, ateşli hislere tercümân olan şiirler yüksek sesle, müheyyic tavır ile okunmalı; rakīk, nâzik meânî de kendisine münâsib bir lahn ile teblîğ edilmelidir. Sesi kaldırmak îcâb eden yerde indirmek; alçaltmak lâzım gelen yerde yükseltmek pek münâsebetsiz olur. Bununla beraber birtakım züppelerin yaptığı gibi şiire rûh vereceğim diye acemi oyuncu tavrı takınarak soğuk soğuk ca'liyetler göstermenin yine lüzûmu yoktur. Bu bir tasannu'dur, tasannu' ise her zaman merdûddur.

Eslâfımızın inşâda verdikleri ehemmiyetin derecesini bilemiyoruz. Bakiyyetü's-selef olmak üzere yetişebildiğimiz şâirler arasında Hersekli Ârif Hikmet merhûmu azametli bir inşâd sâhibi gördük. Başkalarında öyle vakūr, öyle ma'nîdâr bir inşâd göremedik.

İhtimâl ki inşâd bahsini bu kadar uzatmaya mütehammil bulmayacaksınız. Lâkin en rakīk, en hissî bir neşîdeyi alınız; bir mahfil-i edebde evvelâ ehline okutunuz; sâniyen nâ-ehline inşâd ettiriniz, sonra da bu iki okuyuşun dinleyenler üzerindeki te'sîrini birbiriyle mukāyese ediniz. O zaman işin ehemmiyetini iyice anlarsınız.

Ne hâcet! Şiiri berbâd bir sûrette inşâd etmek tıpkı bir beste-i mûsîkīyi usûle bîgâne, çirkin sesli bir herifin gevelemesine benzer.

Şi'r-i kadîmimiz[1] hakkında mühim olan inşâd, şi'r-i hâzırımıza gelince büsbütün müdhiş bir ehemmiyet alır. Zîrâ şi'r-i kadîmde her mısrâ', her beyit müstakil bir ma'nâyı ihtivâ ediyordu. Onun için iyi de okunsa fenâ da okunsa beyitin sonunda vakfedilince maksadın ne olduğu anlaşılırdı. Halbuki şimdiki şiirler eski nesirler gibi zencirleme gidiyor; hattâ bazen birinci mısrâ' ile başlayan cümlenin arkası tam sekiz on mısrâ' sonra alınabiliyor. Onun için inşâdın

[1] Metinde (قدسيمز) şeklinde yazılmıştır.

hakkı verilmezse âhengden vazgeçtik, ma'nâ anlaşılmaz. Bereket versin ki son zamanlarda teammüm eden tenkīt işi hayliden hayliye kolaylaştırmıştır. Yoksa yeni şiirleri inşâd pek müşkil olurdu.

Mehmed Âkif

VATAN..

Beşerin, bî-ümîd ü pejmürde
Bu mukassî hazîz-i mihnette
Daima neş'esiz ve dermansız
Geçen ömr-i mükedderi, yalnız,
Bir büyük hisle lerzedâr olur,
Bir büyük hisle tâb-ı neş'e bulur.
Bu büyük his, vatan muhabbeti, bir
Muhterem tuhfe-i mukaddesdir.
Bir ilâhî cenâhdır, titrer,
Vatanı dâimâ sıyânet eder.
Ve onun sâf sâyesinde vatan
Bir müebbed penâh-ı nûr-efşan.
Sâf ve âlî-mes'adet hâki
Bir büyük melce'-i mukaddes ki
Yaşatır, besler iştiyâkla bizi;
Bî-mecâl ü şikeste kalbimizi
Nazlı bir anne şefkatiyle sever,
Giryeyi, hüznü tesliyet eyler.
Mahv eder ıztırâbı.. Oh, zâten
Bir samîmî ve ıztırâb-şiken
Anne âğūşudur, o, hâr, nermîn..
Çırpınır kalbi pür-emel ve hazîn.

Bu büyük şefkatiyle biz de onu
Severiz.. Kalb-i zâr u mahzûnu
[361] *Böyle bir sâf sevgiye muhtâc..*
Ve sen ey, bunca yıl kudurmuş, aç
Zâlim ellerle ra'şedâr olarak
Üzülen, inleyen azîz toprak!
Şimdi artık çocukların zinde,
Onların handekâr kalbinde
Sana âid büyük, nezîh, nevvâr
Sevgiler, duygular, emeller var.
Onlar artık senin hayâtınla
Müşterek bir hayât-ı şevk-efzâ
Yaşıyorlar.. Ve şimdi canlan sen,
Ebedî müsterîh ve bî-şîven
Bir hayât eyle –pür-safâ– imrâr.
Nâm-ı pâkinle sâf ve şa'şa'adâr
Şanlı bir ufka, daima pür-emel,
İ'tilâ et, müebbeden yüksel..

Bu büyük i'tilâ-yı nâmınla
Şimdi herkes fahûr u şâd olacak.
Şimdi herkes bu ihtişâmınla
Bir saâdet, bir i'tilâ bulacak
Bu saâdet için fakat, pür-fer
Bir muhabbet, bir iştiyâk ister..
Bu fahûr iştiyâkı da ta'zîz
Edecek sensin ey vatan, ve bizim
Kalbimiz.. Sevgimiz.. Muhabbetimiz…
Haydi öyle ise gül, bırak bu elîm
Samtı artık.. Çocuklarınla konuş..
Durma öyle mükedder hâmûş..
Ver bir azm-i kavî emellerine..
"Ey vatan, ey büyük, vakūr anne!"

– 326 – **A. Zühdü**

DİN VE FELSEFE

İslâm'da Fen ve Felsefe

–mâba'd–

Hazret-i İmâm Tûs'a çekildikten sonra peder-mânde hânesi civârında bir medrese bir de hânkāh yaptırarak orada, dağdağa-i ihtirâsâttan âzâde sükûn-âmîz bir hayat içinde; hitâm-ı ömrüne kadar terbiye-i ma'neviyye ve tedrîsât-ı ilmiyyeye hasr-ı nefs eylemiştir.

Nihâyet, 505 târîhinde; elli beş yaşında olduğu halde; rûh-ı pür-fütûhu alâka-i nâsûtiyyeden büsbütün tecerrüd ederek perestişgâhı olan avâlim-i lâhûtiyyeye urûc eyledi.

Gazzâlî Şâfiiyyü'l-mezheb idi. Müellefâtından en meşhûrları ber-vech-i âtîdir:

1) *İhyâü'l-Ulûm*
2) *el-Basît ve'l-Vasît*
3) *el-Vecîz*
4) *el-Hülâsa*
5) *el-Müstasfâ*
6) *el-Münhal*
7) *el-Müntahil*
8) *Tehâfütü'l-Felâsife*
9) *Mihekkü'n-Nazar*
10) *Mi'yâru'l-İlm*
11) *el-Makāsıd*
12) *el-Maznûn bih alâ Gayrı Ehlihî*
13) *Kimyâ-yı Saâdet*
14) *Şifâü'l-Galîl*
15) *el-Maksadü'l-Esnâ fî Şerhi Esmâi'l-Hüsnâ*
16) *Mişkâtü'l-Envâr*
17) *el-Münkızü ani'd-Dalâl*
18) *Hakīkatü'l-Kavleyn*
19) *Tahsînü'l-Edille*

Tehâfütü'l-Felâsife'de iktidâr-ı felsefîsini göstermiş olan Gazzâlî, tetebbuât-ı ilmiyyede netîce-i âtiyyeye vâsıl oluyor. Bunu kendisinden dinleyelim. Hazret-i İmâm hayât-ı beşeri devr-i sabâvet, devr-i rüşd, devr-i taakkul olmak üzere üçe ayırarak diyor ki:

"Devr-i tufûliyyet, ihtisâsât-ı ma'sûmâne âvânıdır. Bu devirde havâss-i zâhire uyanır.

İkinci devre ki yedinci yaştan i'tibâren başlar, devre-i rüşd nâmını alır. Zekâ-yı beşer bu devirde inkişâf eder.

Üçüncü devir ise devre-i taakkuldür. Bu zamandadır ki akl-ı beşer, ikinci devirde idrâk edemediği mümkün, vâcib ve mutlak gibi yüksek mefhûmları idrâk edebilir."

Gazzâlî şu taksîmi serd ettikten sonra mütâlaâtına devamla diyor ki:

"Bu üç devirden sonra dördüncü bir devir daha vardır ki buna da devr-i tefekkür diyebiliriz. Bu zamanda basar-ı

basîret inkişâf eder. Edvâr-ı evveliyyede insana mechûl ve gayr-ı mekşûf kalmış olan birtakım hakāyık ancak bu devirde idrâk olunabilir.

Bu mertebe-i bülende vâsıl olan insanın kalbi, mehbit-ı ilhâm-ı Rabbânî olur.

İkinci devrin müdrekâtı birinci ve üçüncü devrin taakkulâtı ikinci devirde gayr-ı mekşûf kaldığı gibi mertebe-i tefekkürde idrâk olunacak şeyler de mertebe-i taakkulün sâha-i müdrekâtına giremezler."

Görülüyor ki Hazret-i İmâm hayât-ı beşeri tanzîm için pek güzel bir esâs vaz' ederek hakāyık-ı dîniyye ile felsefiyyeyi mezce muvaffak oluyor. **[362]** Gazzâlî Bağdâ[d]daki tedrîsâtına hâtime vererek arz-ı Hicâz'a koştuğu zaman hayatının –tasavvur ettiği– şu dördüncü devresine girmeye başlamış olduğu anlaşılıyor.

Tûs'daki inzivâsı zamanları ise ''mertebe-i tefekkür''ün vücûd-ı istiğrâk anlarını teşkîl eder.

İmâm-ı Gazzâlî dîn-i mübîn-i İslâmın gavâmız-ı âliyyesine bi-hakkın kesb-i vukūf etmiş eâzımdan ve mütefekkirîn-i hükemâdandır. Hazret-i İmâm diyor ki:

"Rûh-ı beşer envâr-ı İlâhiyyeden muktebesdir. Sonra yine aslına rücû' edecek. Rûhun cesedle beraber fenâ-pezîr olacağı hakkındaki faraziyât büsbütün ma'nâsızdır.

Eşkâl-i zâhiriyyemiz her an tebeddüle ma'rûz değil midir? Doğduğumuz zamandaki şeklimizle şimdiki şeklimiz birbirinin aynı mıdır?

Biz bu âleme bir yabancı gibi geliriz. Buradaki ikāmetimiz bir müsâferetten başka bir şey değildir. Iztırâbât ve âlâm-ı hayâtiyyeye karşı en son penâhımız bârgâh-ı rubûbiyyettir.

Râhat-ı ebediyyeyi, sürûr-ı sermedîyi, şübühât ü tereddü[d]den ârî ilm-i kat'îyi ve'l-hâsıl hayatın zevkini, nûrunu ancak tezkiye-i nefsde, fenâ fillâh sırrına mazhar olmakta bulabiliriz."

İmâm-ı Gazzâlî'nin yazmış olduğu kitablar, beyne'l-ulemâ' iştihâr eder âsârın birincileri sırasında ta'dâd olunabilir.

İhyâü'l-ulûm cidden bir gencîne-i irfândır. İhyâ'-i rub' nâmı altında dört cildden mürekkeb olup her rub' on kitabı muhtevîdir.

İbâdâta âid olan birinci cildde, âdâb ve hafâyâ-yı ibâdetten, dekāik ve sünen-i tâatten bahsedilmiş olup muhtevî olduğu kitablar ber-vech-i âtîdir:

1) *Kitâbü'l-İlm*
2) *Kitâbü Kavâidi'l-Akāid*
3) *Kitâbü Esrârı't-Tahâre*
4) *Kitâbü Esrârı's-Salât*
5) *Kitâbü Esrârı'z-Zekât*
6) *Kitâbü Esrârı's-Siyâm*
7) *Kitâbü Esrârı'l-Hac*
8) *Kitâbü Âdâbi Tilâveti'l-Kur'ân*
9) *Kitâbü'l-Ezkâri ve'd-Daavât*
10) *Kitâbü Tertîbi'l-Evrâdi fi'l-Evkāt*

İkinci rub' âdâta dâir olup burada da cem'iyyet-i beşeriyye içinde yaşayan medenî bir insanın bilmesi îcâb eden muâmele ve muâşeret-i medeniyyenin dekāyıkından, suver-i icrâiyyesinden bahsedilmiştir. Hâvî olduğu kitablar ber-vech-i âtîdir:

1) *Kitâbü Âdâbi'l-Ekl*
2) *Kitâbü Âdâbi'n-Nikâh*
3) *Kitâbü Ahkâmi'l-Kesb*
4) *Kitâbü'l-Helâli ve'l-Harâm*
5) *Kitâbü Âdâbi'l-Suhbeti ve'l-Muâşereti maa Esnâfi'l-Halk*
6) *Kitâbü'l-Uzlet*
7) *Kitâbü Âdâbi's-Sefer*
8) *Kitâbü's-Semâ' ve'l-Vecd*
9) *Kitâbü'l-Emri bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyi ani'l-Münker*
10) *Kitâbü Âdâbi'l-Maîşeti ve Ahlâkı'n-Nübüvvet*

Üçüncü rub' mühlikâttan bâhisdir. Gazzâlî bu cildi teşkîl eden kitablarda ahlâk-ı mezmûme, tezkiye-i nefs, tathîr-i kalb hakkında tafsîlâtta bulunduğu gibi ahlâk-ı zemîmeden istihlâs çârelerine dâir de mütâlaât-ı mühimme serd eylemiştir. Bu kitablar ber-vech-i âtî ünvanları hâizdir:

1) *Kitâbü Şerhi Acâibi'l-Kalb*
2) *Kitâbü Riyâzeti'n-Nefs*
3) *Kitâbü Âfâti'ş-Şehveteyn, Şehveti'l-Batn ve Şehveti'l-Ferc*
4) *Kitâbü Âfâti'l-Lisân*
5) *Kitâbü Âfâti'l-gadab ve'l-Hıkd ve'l-Hased*
6) *Kitâbü Zemmi'd-Dünya*
7) *Kitâbü Zemmi'l-Mâli ve'l-Buhl*
8) *Kitâbü Zemmi'l-Câhi ve'r-Riyâ'*
9) *Kitâbü Zemmi'l-Kibr ve'l-Ucb*
10) *Kitâbü Zemmi'l-Gurûr*

Münciyâttan bâhis olan dördüncü rub'da, ahlâk-ı mahmûde, hasâil-i mergūbe hakkında amîk mütâlaât serd edilmiş ve hikmet-i ahlâkıyyeye dâir tenkīdât-ı mühimmede bulunulmuştur. İnsânı dereke-i behîmiyyetten mertebe-i melekiyyete i'lâ edecek hasâil-i ber-güzîde bir ifâde-i nezîhâne ile tasvîr edilmiştir. Dördüncü rub' da kütüb-i âtiyyeden mürekkebdir:

1) *Kitâbü't-Tevbe*
2) *Kitâbü's-Sabr*
3) *Kitâbü'l-Havfi ve'r-Recâ'*
4) *Kitâbü'l-Fakri ve'z-Zühd*
5) *Kitâbü't-Tevhîdi ve't-Tevekkül*
6) *Kitâbü'l-Muhabbeti ve'ş-Şevki ve'l-Ünsi ve'r-Rızâ*
7) *Kitâbü'n-Niyyeti ve's-Sıdki ve'l-İhlâs*
8) *Kitâbü'l-Murâkabeti ve'l-Muhâsebe*
9) *Kitâbü't-Tefekkür*
10) *Kitâbü Zikri'l-Mevt*

Hazret-i İmâm *Kitâbü't-Tefekkür*'de keyfiyet-i tefekkürü beyân ü îzâh ederken pek mühim tedkīkāt-ı fenniyyeye girişmiştir:

[363] Evvelâ insandan, insanın rahm-i mâderden i'tibâren geçirdiği safahât-ı hayâtiyyeden, a'zâ-i bedeniyyenin teşrîhinden, her uzvun vazîfe-i fizyolojiyyesinden muhtasa-

ran bahseylemiş ve iskelet-i beden hakkında dahi hayli ma'lûmât vermiştir.

Ba'dehû arza, küre-i arzı teşkîl eden suhûr u maâdine dâir serd-i mütâlaât eyledikten sonra hayvânât hakkında dahi bir mütâlaa-i umûmiyye yürütmüştür. Bilâhare, miyâha, hevâ-yı nesîmîye, hâdisât-ı cevviyyeye ve ecrâm-ı semâviyyeye dâir de mücmelen beyânât-ı mühimmede bulunmuştur.

İmâm-ı Gazzâlî'nin müellefâtı pek ziyâde ma'rûf olduklarından bu bâbda fazla tafsîlât i'tâsını zâid ü bî-lüzûm görüyorum.

Hülâsa Hazret-i İmâm eâzım-ı ulemâ arasında necîb bir sîmâ-yı irfân-bülend bir nâsiye-i dehâ, müdekkık bir hakîm-i mütefekkir, dîndâr bir feylesof, nezîh bir ahlâk-şinâs, cezbedâr bir mutasavvıfdır.

Gazzâlî kadar muhabbet-i umûmiyyeyi celbe muvaffak olmuş bir âlim daha görülmemiştir. *Tehâfüt*'de felâsife-i kadîme hakkında hayli tenkīdâtta bulunmuş ise de İbn Rüşd bilâhare Gazzâlî'nin bu tenkīdlerini hırpalamış ve bir çok nikātını nakz eylemiştir. İbn Rüşd'den bahsederken bu cihetlere dâir tafsîlâta girişebiliriz.

M. Şemseddin

TEVHÎD'E DÂİR

Tevhîd: Cenâb-ı Hakk'ın vücûdundan ve ona sübûtu vâcib, câiz, mümteni' olan sıfatlardan; kezâ –risâletlerini isbât etmek için– peygamberlerden ve onlara sübûtu lâzım, câiz ve mümteni' olan sıfatlardan bahseden ilimdir. Bu ilme "İlm-i Tevhîd" denildiği gibi "İlm-i Kelâm" da denir.

Bu ilim ümem-i sâlife nezdinde de ma'rûf idi. Her kavim ve milletin rüesâsı din ü i'tikādı muhâfaza ve te'yîd eylemek için çalışıyorlardı. Lâkin mesâil-i dîniyyenin isbātında edille-i akliyyeye ve kavânîn-i tabîiyyeye mürâcaat etmezler, kendilerinin kelâm-ı İlâhî diyerek nakl ettikleri menkūlâta istinâden her şeyi söylerler, hattâ mütenâkız olan şeyleri bile tasdîk eylemeye icbâr ederler. Ve bu bâbda kat'iyyen çûn ü çerâ kabûl etmezler idi. Daha ileri giderek akıl ile dînin yekdiğerine düşman olduğunu yine din nâmına olarak söylemişlerdi. Binâenaleyh ulûm-ı kelâmiyyedeki netâyic ve mukaddemâtın çoğu birtakım asılsız te'vîl ve tefsîrler, mu'cizelerle korkutmak, hayâlâtla aldatmak gibi pek vâhî şeylerden ibâret idi.

Kur'ân-ı azîmü'ş-şân din için yeni bir yol küşâd etti. O da burhân ve istidlâl yolu idi. Meselâ Nübüvvet-i Muhammediyye isbât olunurken tekmîl bülegā ve fusahâ muârazaya da'vet olunarak iskât edildi. *Kur'ân*'da hikâye olunan sıfât-ı İlâhiyyeye yalnız *Kur'ân*'da mezkûr oldukları cihetle onları herkesin tasdîk eylemesini taleb etmedi. Belki her birine ayrı ayrı burhân ikāme ederek isbât etti. Muhâliflerin mezheblerini nakledip onları hüccet ve burhân ile ibtâl etti. *Kur'ân*, fikri uyandırdı ve akla hitâb etti. Erbâb-ı ukūlün enzâr-ı dikkatlerine şu gördüğümüz âlemdeki nizâm ü intizâmı ve onun her bir cüz'ündeki ihkâm u itkānı arzetti. Bunlara bakıp istidlâl ederek kendi vücûd ve vahdâniyyetini tasdîk eylemeye da'vet etti.

Mâzîye âid olan birtakım ahvâl-i sâbıka ve vekāyi'-i sâlifeyi hikâye ederken bunların her biri hakkında mevzû' kavâid-i sâbite bulunduğunu,

(سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِی قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِیلًا)[1]، (إِنَّ اللّٰهَ لَا یُغَیِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰی یُغَیِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ)[2]، (فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِی فَطَرَ النَّاسَ عَلَیْهَا لَا تَبْدِیلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ)[3]

ve emsâli kavl-i şerîfleriyle beyân buyurdu. Asırlardan beri yekdiğerine hasım olan akıl ile dîni barıştırdı. Belki de ikisini kardeş ve lâzım-ı gayr-ı müfârık yaptı. Bu muâhât hiçbir türlü te'vîl kabûl etmeyecek bir sûret-i sarîhada vukūa geldi:

(لاَ دِینَ لِمَنْ لاَ عَقْلَ له) Mesâil-i dîniyyeden vücûd, vâcib, nübüvvet gibi bazı mes'elelerin ancak akıl ile isbât olunabileceği aksi takdîrde devr-i bâtıl lâzım geleceği bil-cümle müslümanlarca –tabîî cühelâ' ve humekā müstesnâ– takarrur etti.

Kur'ân, Cenâb-ı Hakk'ı a'sâr-ı sâlifede tavsîf olunmayan bir çok evsâf ile tavsîf etti. Bu sıfatlar miyânında ihtiyâr, sem', basar gibi ismen evsâf-ı beşeriyyeye müşârik; vech, yed gibi yine ismen a'zâ'-i insâniyyeye müşâbih olanları da var. Kazâ-i İlâhî ile ihtiyâr-ı beşerî hakkında serd-i makāl etti, bu bâbda gulüvv eden iki fırka ile mücâdele etti. Hasenâta mukābil mükâfât ile va'd, seyyiâta mukābil de mücâzât ile vaîdde bulundu. Sevâb ve ikāb işini meşiyyet-i İlâhiyyeye tefvîz etti. Hülâsa *Kur'ân* beşeriyeti tefekküre da'vet etti ve bu tefekkürü de hiçbir had ile mahdûd ve hiçbir şart ile meşrût etmedi. Çünkü her bir nazar-ı sahîhin bilâhare Cenâb-ı Hakk'ı i'tikāda mecbûr kalacağı sâhibince zâhir idi.

Asr-ı saâdet böyle bir safvet-i i'tikādiyye ile geçti. Zîrâ peygamber izâle-i şübhe için bir sirâc ve merci' idi. Ebûbekir ve Ömer zamanları da i'tirâzât-ı i'tikādiyyeden vâreste idi. Himmetler müctemian ancak i'lâ'-i kelimetullâha masrûf idi. Fürû'-ı ahkâmda vâki' olan ihtilâflarda ise halîfeye mürâcaat olunur, o da kibâr-ı ashâb ile istişâreden sonra ihtilâfı fasl u hasm ederdi. Bu safvet-i ahlâkıyye ve i'tikādiyye –maatteessüf– pek az bir müddet devam edebildi. Hazret-i Osman'ın cülûsuyla başlayan fitne gittikce tezâyüd ediyordu. Hazret-i Osman ziyâdesiyle halîm olduğundan Emeviyye ahâlî-i İslâmiyyenin başına belâ kesilmiş, musallat olmuşlar idi. Binâenaleyh âteş-i ihtilâl –pek haklı olarak– her cânibe sirâyet edip etrâfı sarmakta idi. Tabîî bu esnâda şâyân-ı teessüf bazı vukūât da meydana geldi. Zîrâ bu aralık kendine bir külâh kapmak maksadıyla çalışanlar da yok değil idi. Yahudîden müslüman olup Hazret-i Ali'yi sevmekte pek ileri giden ve –hâşâ– **[364]** Hazret-i Ali'ye "Allah" diyen Abdullah bin Sebe' de onların miyânında idi. Osman mevki'-i hilâfete geçtikten sonra ahâlîyi onun aleyhinde teşvîk u tergīb eylemeye başladığından Medîne'den evvelâ Basra'ya, oradan Kûfe'ye, oradan da Şâm'a bilâhare Mısır'a nefy olunmuş idi. Tabîî her uğradığı yerde ahâlî mi-

[1] Fetih, 48/23.
[2] Rad, 13/11.
[3] Rum, 30/30.

yânına nifâk u şikāk tohumlarını ekerek geçmişti. Mısır'da ise meydanı hâlî bularak istediği kadar teşvîkātta bulundu. Hazret-i Osman'ın katlinde de en büyük rolü îfâ eden bu herif idi. Hazret-i Ali halîfe olduktan sonra kendisini oradan Medâyin'e nefy ettirdi ise de o zamana kadar birtakım efkâr-ı bâtıla ile pek çok zevâtın ezhânını zehirlemişti.

Bu fitneler Hazret-i Osman'ın katl olunup Hazret-i Ali'nin mevki'-i hilâfete geçmesiyle netîcelenmedi. Belki gittikçe kesb-i iştidâd ediyordu. Beyne'l-müslimîn pek çok hûnîn vekāyi' tehaddüs etti. Nihâyetü'l-emr hilâfetin Benî Ümeyye'de tekarrur etmesiyle vekāyi' bir dereceye kadar tehafüf etti. Lâkin o zamana kadar ahâlî-i İslâmiyye –maatteessüf– üç büyük fırkaya ayrılmış ve aralarındaki asâ-yı vahdet kırılmış idi.

Üç fırka: Şîa, Havâric ve Mu'tedilîn fırkalarıdır.

Şîa: Hazret-i Ali tarafdârları olup onu sevmekte ifrâta varmışlardı ve o ifrât netîcesinde Hazret-i Ali'yi mertebe-i ulûhiyyete kadar is'âd edip diğerleri hakkında büyük bir adâvet besliyorlardı. **Havâric**: Hazret-i Ali ile tarafdârânını tekfîr edercesine –hakem mes'elesinden dolayı– Hazret-i Ali'ye izhâr-ı adâvet etmişlerdi. **Mu'tedilîn** ise: Hiçbir tarafa izhâr-ı adâvet etmedikleri gibi hadd-i ma'rûfundan fazla muhabbet de göstermeyen ashâb-ı akl ü erbâb-ı i'tidâl idiler.

Bir tarafdan ahâlî-i İslâmiyye böyle çirkin manzara irâe etmekte iken diğer tarafdan hak olan Dîn-i İslâm kemâl-i sür'atle etrâfa intişâr etmekte, Suriye, Mısır ve Acemistan kıt'alarını şa'şa'a-i ziyâsıyla tenvîr eylemekte idi.

Bu aralık fırka-i mu'tedileden bazıları usûl-i akāid ile iştigāle başladılar. Müddeâlarını nakle binâ ettikleri gibi aklı da ihmâl etmezlerdi, yani her iki tarîk ile müddeâlarını isbât ederlerdi. Ve bunlar miyânında Hasan-ı Basrî gibi ashâb-ı hamiyyet câmi'lerde ahâlîye hakāyık-ı İslâmiyyeyi ta'lîm ü tedrîs ile iştigāl ederler ve her bir şübhelinin şübhesini hallederlerdi. Dersleri gāyet serbest olduğundan herkes her mes'ele hakkında fikrini beyân eder ve onların miyânından ma'kūl olanları intihâb olunurdu. Bazı mesâil hakkında bir türlü ittihâd-ı efkâr hâsıl olmadığından burada da müteaddid mezhebler görülmeye başladı. En evvel bâdî-i ihtilâf olan mesâil şunlardır:

1- Abd kendi ef'âlinin hâlikı mıdır, değil midir?

2- Büyük günâh işleyip tevbe etmeden vefât eden cennetli mi cehennemli mi?

3- Sıfât-ı İlâhiyye zâtının aynı mı, değil mi?

4- Hüsn ve kubh aklî mi, şer'î mi?

5- *Kur'ân* mahlûk mu, değil mi?

İşte bir tarafdan böyle ihtilâfların zuhûruyla mu'tedil addolunanlar birtakım mezheblere ayrılmakta iken diğer tarafdan birtakım ulemâ daha doğrusu "duhalâ"* âsâr-ı Yunaniyye'yi Arabî'ye tercüme edip selîmini sakīminden tefrîk etmeksizin felsefe-i Yunaniyye'yi maârif-i dîniyye ile mezc etmekte idiler. Halbuki bunlardan bir kısmı –ki mevhûmâttır– usûl-i İslâmiyye ile kat'iyyen tevâfuk etmiyordu. Maa hâzâ a'vân u ensârı, vüzerâ' ve vükelâsı tamâmıyla Şîiyyü'l-mezheb olan hulefâ-i Abbâsiyye sevk-ı cehâletle bu sınıfa muâvenet etmekte idiler.

Pâdişâhların himâyesi altında bunların işleri ilerilemekte ve gittikce mülhid ve zındık çoğalmakta idi. Selef mezhebine temessük edenler ise yalnız ilim ve îmân kuvvetiyle onları reddetmekte idiler. Lâkin bunlar redd ü ibtâllerinde akıldan ziyâde nakle ehemmiyet verdiklerinden ehl-i İslâm mütekābil olarak iki tarîka inkısâm etti: 1) Tarîk-ı nakl, 2) Vehm ile memzûc olan tarîk-ı akl. Ta'bîr-i diğerle zâhiriyyûn ve Müevvilûn (Müevvilûndan bir fırka İsmailiyye'dir ki onlar te'vîlde pek ziyâde ifrâta giderek *Kur'ân*'da olan salât ve savm gibi her bir amel-i zâhirîyi bir sırr-ı bâtınîye haml etmişlerdir.)

İhtilâfın bir tarafını hükûmet himâye edip tercîh ettiğinden din siyâsete âlet ittihâz edilmiş oldu. Bunun için bu ihtilâf-ı efkârdan dolayı, pek çok İslâm kanı döküldü, hem de fudalâsından. Dördüncü asr-ı hicrî bidâyetlerinde idi ki müceddid-i şehîr Ebü'l-Hasan el-Eş'arî hazretleri İslâm'ın emr-ettiği tarzda akl ile nakl beynini cem' ederek ashâb-ı zavâhir ile ashâb-ı te'vîl miyânında bir meslek-i mutavassıt teşkîl etti. Ukalâ-yı ümmet cümleten o zâta peyrev olup fikrini takviye ve tervîc ettiler. Ve onun re'yini ehlü's-sünnet ve'l-cemâat mezhebi diye tevsîm ettiler. Bu mezheb hattâ böylece ehl-i İslâm beyninde kemâl-i sür'atle intişâra başlayınca evvelki ikisi tabîatıyla gevşemeye yüz tuttu, iki asır kadar bir müddet zarfında o iki mezhebin sâliklerinden pek az kimse kaldı. Lâkin Eş'arî'nin halefleri kendisinden sonra garîb bir nazariye ortaya sürerek müslümanları tekrar ihtilâfa sevketmeye başladılar.

Nazariye de şundan ibâret idi: Bir mes'elenin sıhhatine i'tikād eden bir adam için onun delîlinin sıhhatine de i'tikād etmesi lâzımdır. Bereket versin ki: Bu aralık Gazzâlî ve Râzî gibi ekâbir yetişerek bu ihtilâfın önünü aldılar. Bunlar da pek doğru olan "bir delîl veyahud bir çok edillenin butlânı müddeânın butlânını müstelzim olmayıp aynı müddeâyı daha başka bir delîl ile isbât etmek câiz olması" nazariyesini ortaya koyarak pek kuvvetli delîllerle bu nazariyelerini isbât ettiler. Delîller o derece kuvvetli idi ki muhâlifler de teslîm-i inândan başka çâre bulamadılar. Şu sûretle **[365]** bu ihtilâf da halledilmiş oldu.

Bu iki asırlık bir zaman zarfında felsefe işi de gāyet yolunda gitti. Hakîkī feylesoflar yetişerek felsefeyi akāid-i dîniyye ile karıştırmadan –lâzım olduğu gibi– ayrı bir fen olmak üzere ta'kīb ettiler. Müslümanların ancak terakkıyât-ı maddiyye ve fikriyyelerine hizmet etmeye sa'y ettiler. Sonraları –bidâyetinde olduğu gibi– maârif-i dîniyye ile mezc ederek ahâlîyi iğvâ ve ıdlâle kalkıştılar. Yukarıda isimleri geçen Gazzâlî ve Fahr-i Râzî gibi hükemâ-i İslâmiyye bu esnâda yetişerek ilm-i kelâmda mesâlik ve mesâil-i felsefiyyeyi tahkīk u tedkīk ederek muvâfık-ı akl olanlarını kabûl, netâyic-i vehm ü hayâl olanlarını reddettiler. İşte felsefenin ilm-i kelâma karışmasının sebebi bu oldu.

* "Duhalâ" milel-i sâireden olup sûret-i zâhirede İslâmiyet'e dâhil olanlara denir.

Binâenaleyh Beyzâvî, Adudü'l-Mille gibi müteahhırînin yazdıkları kütüb-i kelâmiyyeyi mesâil-i felsefiyye ile memzûc u mahlût görüyoruz.

Bunlardan sonra –bundan dört asır mukaddem– iş cühelânın eline geçti, bunlar ulemâ' kıyâfetine girerek onların mahallerini işgāl ettiler.

سئلوا وافتوا بغير علم فضلوا واضلوا

İşte o zamandan beri –İslâmlar miyânında câhî, belki onlara mahsûs olan– tahkīk u tenkīd yolu terk olunarak tağlît u taklîd mesleğine gidildi. Lübler bırakılarak kuşûrla iştigāle başlandı. Eskiden efkâr ve mesâlik tenkīd olunurken bu defa elfâz ve kavâlib tenkīd olunmaya başladı. Belki tedrîs ve tederrüs denilen şey yalnız bir münâkaşât-ı lafziyyeden ve hiçbir semeresi olmayan ihtilâfâttan ibâret kaldı.

Bu cühelâ takımı –ki dört asırdan beri maatteessüf onları rüesâ-yı din ittihâz etmiş– her ne söylerlerse din nâmına idâre-i lisân ederler ve bu bâbda da ahâlînin cehâlet ve safvetinden istifâde ederlerdi. Ahâlî-i İslâmiyye de hâcesine itâat eden köle gibi kör körüne bunlara tebeiyyet ediyorlardı.

Bu cühelâ' o kadar ileri gittiler ki ortadan sâhib-i hamiyyet bir mütefekkir çıkıp da hakāik-ı İslâmiyyeyi ahâlîye anlatmaya kıyâm ederse bunlar hemen onu tekfîr eder ve bu sûretle onu ahâlî gözünden düşürüp sözünü te'sîrsiz bırakırlardı.

Ümem-i sâlifeye taklîden ilim ile din beyninde –hâşâ– adâvet bulunduğunu iddiâ ve i'lân etmeye kadar ictisâr ettiler. Bu sûretle ahâlîyi tamâmen câhil ve her şeyden bî-haber bırakarak kendi mevki'lerini tarsîn ve menâfi'-i hasîselerini te'mîn eylediler. (وقالوا لما تصف السنتهم الكذب هذا حلال وهذا حرام، وهذا كفر وهذا اسلام) Halbuki Dîn-i İslâm onların tevehhüm ettiklerinden bambaşka ve Cenâb-ı Hak da onların zann u tavsîf ettiklerinin fevkında idi.

İşte bu sûretle müslüman çoğalıp İslâm azaldığından dolayıdır ki biz bu hâl-i sefâlete, bu zillet ü esârete ve acz u meskenete, bu fakr u cehâlete bu zulm ü hakārete, bu gadr u hıyânete, hepsine bil-istihkāk dûçâr olduk ve hâlâ da böylece devam edip gidiyoruz.

Âlimcan el-İdrisî

HUTBE

– 23 –

الحمد لله العليم بما فى القلوب. الحمد لله المرجو لتفريج الكروب. الحمد لله المدعو عند اشتداد الخطوب.الحمد لله المعروف بالمعروف والاحسان. استغفره واشهد ان لا اله الا الله كل شئ له عبد. واشهد ان سيدنا محمدا بلغ الرسالة ووفى بالعهد. اللهم صل وسلم عليه وعلى آله واصحابه الذين قاموا بنصرة الدين وسلم تسليما كثيرا. «اما بعد فيا ابن ادم» تنقضى الايام وتزول. وانت عن حالك السيئ لاتحول. يجهد الخطيب فى الوعظ والنصح ويقول. وانت لاعبرة ولا انتباه. واذا حدثك الخطيب بضعف الاسلام حزنت وتكدرت. واذا شدد عليك الوعظ بيكت وتأثرت. لكن اذا دعاك لاحياء الدين ابيت وتأخرت. ولو اجبت لعاد الاسلام كما كان. تنظر فى الاسلام فتبكى على ضعفه وضعف اهله. تجث فى اعمال المسلمين فتلوم على المسلم وفعله. وما انت الا احق بالملام منه ومن مثله. لكنك عن عيبك نائم ولعيب غيرك يقظان.تلوم على فشل القلوب وقلبك فى انقلاب. تعادى من يغتا بك وانت فى كل مجلس تغتاب. تعيب اعمال الناس وانت اول من يعاب. تشكو من فساد الزمان ومنك يشكو الزمان. فان كنت ذا عقل سليم وطبع مستقيم فاترك هذا كله عنك وقم لنصرة دينك واوطانك بكل نشاط واجتهاد. واعلم انه لم يجبر عظم احد من الامم الا بعد ازل وبلاء.

وما كل ذى قلب بلبيب. ولا كل ذي سمع بسميع. ولا كل ناظر ببصير. فيا عجبى وما لى لا اعجب من خطأ هذه الفرق على اختلاف حججها فى حياتها. كأن كل امرء منهم امام نفسه. قد اخذ من الآراء فيما يرى بعرى ثقات واسباب محكمات. تغلبه نفسه على ماتظن. ولا يغلبها على مايستيقن. يقصر اذا عمل ويبالغ اذا سئل. يصف العبرة ولا يعتبر. وان عرته محنة انفرج عن شرائط المله[1] فوالله ما هذا فعل الرجال الذين لهم غيرة على الدين والاوطان. وها هى اكبر موعظة امامنا نراها اليوم. وهو احاطة العد والظالم اهلكه الله باخواننا فى الغرب نفس الله عنهم الكرب. اذا يجب علينا الآن ايها الاخوان الاسراع الى التعاون والتناصر قولا وفعلا. وبذل المال فى هذا الشان بل الابدان. وترك التنافس والتشاحن الذى عاقبة والعياذ بالله علينا وبال. والله يتولى امورنا جميعاً بالتوفيق ويهدينا الى صراطه المستقيم. «عن ابى موسى رضى الله عنه» قال جاء رجل الى النبى «ص» فقال: يا رسول الله ما القتال فى سبيل الله فان احدنا يقاتل غضباً ويقاتل حمية فقال: من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا فهو فى سبيل الله «صدق رسول الله.»

Ali Şeyhü'l-Arab

* * *

[366] TÂRÎH-İ HÜKÛMÂT-I İSLÂMİYYE

AFGĀNİSTAN
EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Birkaç gün sonra Bamyân hâkiminden –ki oraya ben ta'yîn etmiştim– bir mektup aldım. Kâbil'e giderek hesâb vermesine dâir emir aldığını yazıyordu. "Hükm-i emîre itâat ediniz" demekten başka cevap bulamadım

Bir çok zahmet ve meşakkat içinde Heybek'e vâsıl olunca Katagan beyi mülâkātıma geldi. Hediye olarak dört yüz deve ile bin re's at getirdi. Oradan Taşkurgan'a geldim. Şîr Ali Hân'ın münâsebetsizliğinden memleketi pek fenâ bir halde buldum. Şîr Ali Hân Buhârâ ve Kalab'a kaçan beylerini da'vet ederek Belh'i mevcûd toplarla beraber kendilerine satmış, paraları aldıktan sonra oradan çekilip gitmişti.

O budalalar da paraları verince Şîr Ali Hân, sizi bize sattı diyerek Belh'deki Afgānlıların mâl ü metâını yağma etme-

[1] شرائط المله الصدق فى خدمتها والصبر عند تجاوز العدو

ye kalkışmışlar, Afgānlılar, bizim pâdişâhımız Abdurrahmân'dır, Şîr Ali Hân'ın emâretini tanımayız demişlerse de dinletememişler, nihâyet müdâfaa-i nefs ü mâl için kan dökmeye mecbûr olmuşlar.

Benim vürûdum üzerine beyler etrâfa savuştular ve Nîmlik Kal'ası'nı tahkîm ederek benimle harb eylemek azmine düştüler.

Birkaç gün sonra Taşkurgan'dan Mezâr-ı Şerîf'e oradan da Tahtapul'a gittim. Tophâne ve nizâmiye zâbitânından bazıları gelip kumandanları Muhammed İsmail Hân'ın bana pek de sâdık olmadığını ve arzu ettiğim takdîrde benim askerim miyânına gireceklerini haber verdiler. Amcamdan izin almayınca bir şey diyemem. Maamâfîh yazayım dedim. Ve ber-mûceb-i va'd yazdım. Gelen cevapta "Nûr-ı çeşm Muhammed İsmail Hân'a muhâlefete kalkışanlar müfsid ve kezzâbdır" denilmişti. Bu mektubu zâbitâna gösterdim, kumandanlarının maiyyetinde kalmalarını tavsiye ettim.

Nimlik'de bana muhâlefet için toplanmışlardı, oraya gittim, evvelâ müzâkerât-ı dostânede bulundum ve *Kur'ân-ı Kerîm*'e kasem ederek kan dökülmemesine çalıştım. Dinlemediler ve kal'alarının metânet ü istihkâmına mağrûr olarak cenge kalkıştılar. Çünkü kal'anın 300 arşın tûlunde ve 50 arşın arzında bir hendeği vardı ki geçmek muhâl görünüyordu.

Ertesi günü güneş doğarken topları ta'biye ederek hücûm emrini verdim. Öğleye üç saat kala kal'anın iki burcu ile büyük kapısı yıkıldı. Bizim asker, on bin demet kuru otu hendeğe atıp bir köprü vücûda getirdikten sonra duvarlara tırmandı. İçerdekiler bağlı kamışları tutuşturup askerin başına ve yüzüne atıyor, onlar da mızrak uçlarıyla mukābele ediyordu. Yedi yüz telefâtı müteâkıb kal'anın içine girildi. Fakat mahsûrînden iki bin beş yüzü de kılıçtan geçirildi. Yalnız sergerdelerden biri kuru bir kuyu içine saklandığı cihetle ölümden kurtulmuştu. Bunu çağırtıp kendisinden vukū' bulan suâlâtıma cevâben:

– Belh beyleri, sizin gelmekte olduğunuzu işidince 2500 dilâver ayırıp hayatta bulundukça Nimlik Kal'ası'nı muhâfaza eyleyeceklerine dâir yemîn ettirdiler. Sonra bu dilâverâne hil'atler giydirip tüfenkler, kılıçlar verdiler. Netîcesi de bildiğiniz gibi oldu, dedi. İsmi "Karahan" olan bu zât tekrar:

– Size *Kur'ân-ı Kerîm* gönderdiğim vakit niçin kabûl etmediniz? Diye sordum.

– Siz de bilirsiniz ki bu kal'a kimsenin zabtına geçmeyecek sûrette müstahkemdi, cevâbını verdi.

Fil-vâki' Karahan'ın sözü doğru idi. Hattâ amcam bu kal'ayı on sekiz ay muhâsara etmiş ve erzâkının bitmesi üzerine avdete mecbûr olarak mahsûrîn ile musâlaha yapmıştı. Cenâb-ı Hakk'ın fazl u keremi böyle metîn ü müstahkem kal'anın altı saatte zabt u teshîrine beni muvaffak etti ve ahâlîsinin zavallı Afgānlılara eylediği ezâ ve cefânın intikāmını almaya muvaffak kıldı. Ertesi günü Karahan'ı salıverdim ve kal'anın sûret-i zabtını Belh beylerine anlatması için gönderdim. Bundan sonra Ağça tarafına yürüdüm. Oranın ahâlîsi istikbâle çıkıp beylerinin harekât-ı vâkıasından özür dilediler. Özürlerini kabûl ettim. Çünkü asıl müsebbib Şîr Ali Hân idi ki vilâyeti nakid mukābilinde satmıştı.

Bana mutî' olan Mîr Hakîm Hân'dan mâadâ beyler Meymene taraflarına kaçtılar. Serpul Hâkimi Muhammed Hân birtakım hediyeler gönderdi. Fakat Buhârâ'da ikāmet faslında ahvâlini yazdığım bu şahsın hedâyâsını red ile yerine başka bir hâkim yolladım. Muhammed Hân da Meymene tarafına firâr etti.

Şîrgan'a gelince Hâkim-i sâbık Hakîm Hân'ı yine oranın hükûmetine ta'yîn eyledim. Müşârun-ileyh, hakkındaki muâmelemden memnûn olarak kızını bana vermek teklîfinde bulundu. Evvelâ reddettimse de muahharan kabûl ve nikâh eyledim.

Bu esnâda Muhammed İsmail Hân'ın adamlarından müşârun-ileyhin hâin-i devlet olduğuna ve benim kendisinden çekinmem lâzım geldiğine dâir ma'lûmât aldım. Zâbitânın bir mahzar yapıp müttefikan mühürledikten sonra amcama göndermelerini tavsiye ettim. Kendim de bu husûsda bir arîza yazıp gönderdim. Fakat amcam hiç birine ehemmiyet vermedi. Hattâ hepimize, söğdü saydı derhal Meymene'ye gitmem hakkında bana da emir verdi.

* * *

[367] İSLÂM'DA HAREKÂT-I İLMİYYE

"ED-DA'VETÜ VE'L-İRŞÂD"DA USÛL-İ TEDRÎS

–mâba'd–

Fıkıh – Ferâiz

Her tâlibinin mensûb bulunduğu mezhebin fıkhını, fıkhın üslûbunu tanıyacak, muhtâc bulunduğu husûsâtta kitablarına mürâcaat kendine kolay gelecek derece ve mikdârda tahsîl etmiş olması meşrûttur.

Sınıf-ı mürşidîn:

Sınıf-ı mürşidînde bütün mezâhibin fıkhından sûret-i mûcezede birer parça okutulur, ancak ibâdât ile ahkâm-ı şahsiyye –ki îmân, nüzûr, zebâih, eşribe, udhiye ondandır– bazı mertebe tafsîl olunur. Tâ ki mürşidîn, bu mezâhibin ıstılâhâtını tanısınlar da her birine; bunlardan birinin ittibâı gālib bulunduğu bir cihette vazîfe-i irşâdı deruhde ettikleri ve o mezhebde tevsî'-i müktesebât etmek ihtiyâcını hissettikleri zaman –dûçâr-ı işkâl olmamak üzere– mezâhib-i mezkûreden her hangi birinde bast u tevsî'-i ma'lûmât kolay gelsin. Bu tarz-ı teallümün fevâidinden biri de her tâlibin; bu mezheblerin mütekârib olduğunu görüp bir mezhebde diğerine karşı mutaassıb bulunmaması, mezâhibin hiçbir müslimin câhil kalamayacağı mesâil-i kat'iyyede müttefik olup bunlardan mâadâ vukū' bulan ictihâd ve ihtilâflarının ehl-i İslâm arasında tefrika-i dîniyyeye sebeb olması lâyık olmadığını ve belki –selef-i sâlihîn radıyallâhu anhümün bulunduğu tarîk üzere– bu gibi bazı mesâil-i fer'iyyede aralarında ihtilâf olsa bile müslimînin yekdiğerlerini ma'zûr görmeleri lâzım geleceğini anlamasıdır.

Fıkıhda şevâz ve faraziyâttan sarf-ı nazarla amelde ihtiyâc hissolunan mesâilin beyânıyla iktifâ olunur. Bunun için *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'nin üslûbu üzere mesâilin mufassalan ve ma'dûden (madde be-madde) mezkûr bulunduğu resâil vaz' u tedrîs olunur. Bu risâlenin ibâresi gâyet suhûletli ve insicâm üzere bulunmalıdır. Çünkü ta'lîm-i avâmda sülûk olunacak tarîk budur.

Ferâizden de bir risâle okutulur ve talebeye amel-i münâsahâtta temerrün (mümârese) kesb ettirilir.

Hikmet-i Teşrî'

Müslim, bu ilim sâyesinde dininde basîret üzere bulunur, onunla âmil olmaya nefsinde meyl ve inbiâs-ı şedîd hisseder, dînin hakī[ka]tine istidlâlde temessük ettiği hüccetleri, kesb bil-gayb eder. Mu'terizînin müntesib bulunduğu şerîata karşı îrâd ettiği şübühâtın def'ine âid hüccetleri de kesb-i takviyyet eder. Yine bu ilmin feyziyledir ki şerîat-i İslâmiyyenin, beşeriyetin te'mîn-i saâdet ü felâhına her zaman ve mekânda sâlih bir şerîat-i münîfe-i hanîfiyye olduğunu, ehl-i sezâcet (sâdegî-i maîşet ehli) ve bedâvete muvâfık gelen ve onları medeniyetin en yüksek tabakāt ve envâına ıs'âd eden bir dîn-i mübîn bulunduğunu ve onun dâire-i hidâyet ü irşâdından hâric kalan her türlü medeniyetin, maddî rezîletlerden ve insaniyet için şübhe-âver âfetlerden sâlim kalmayacağını anlar. İşte bu fâidelerin beyânı içindir ki bu ilim, tedvîn olunur ve yine bunun içindir ki okunur.

Sınıf-ı mürşidîn:

Hükem ve esrâr-ı şerîat hakkında fürû'-ı fıkıh kitablarının tarîkati üzere bir kitap vaz' olunur. Bunun her bâbında kitap ve sünnetteki sâbit olan ahkâmın hikmetleri tafsîlen zikrolunur, ulemânın işbu ahkâmdan istinbât veya kıyâs ettiklerinin hikmetleri de öğretilir. Bu kitap sınıf-ı mürşidînde okunur.

Sınıf-ı duât:

Diğer bir kitap daha vaz' olunur, bunda da makāsıd ve hikem-i şer'; "kavâid" hâline konulur, fürû' da alâ sebîli't-temsîl zikrolunur. Bu kitap da "sınıf-ı duât"da okunur. Birkaç misâl:

Dînde yüsr ve ref'-i harec kāidesi, "muharrem li-zâtihî" ve "muharrem li-seddi'z-zerîa" kāidesi, ez-zarûrâtü tübîhu'l-mahzûrât kāidesi. Fer'leri kesîr ve ma'rûfdur.

Bu iki kitabın te'lîfinde *İhyâü'l-Ulûm* (Gazzâlî'nin), *İ'lâmü'l-Muvakkıîn ve Zâdü'l-Me'âd* (İbnü'l-Kayyım'ın), *Muvâfakāt* (Şâtibî'nin), *Furûk* (Karâfî'nin), *Hüccetullahi'l-Bâliğa* (Dihlevî'nin) ve *Mecelletü'l-Menâr* gibi bu hikmetlerin mezkûr olduğu musannefâttan istiâne olunur.

Usûl-i Fıkh

Sınıf-ı mürşidîn:

Sınıf-ı mürşidînde usûle dâir bazı muhtasar risâleler, tarîkat-i cumhûr üzere –ve Şâtibî'nin *Kitâbü'l-Muvâfakât*'ından mesâil-i mühimmeye dâir dersler okutulur, misâller teksîr ü tenvî' olunur.

Sınıf-ı duât:

Sınıf-ı duâtta *Muhtasar-ı Muvâfakāt* ile tarîkat-ı cumhûr üzere diğer bir kitap okunur ki bunun dersleri, *Menhûl* (Gazzâlî'nin), *Müsvedde* (Âl-i Teymiye'nin), *İrşâdü'l-Fühûl* (Şevkânî'nin), gibi mebsût ve vâzıhu'l-ibâre kitablar okunur, bunda da misâller teksîr olunur.

İlm-i Ahlâk ve Tasavvuf,
Terbiye-i İlmiyye ve Ameliyye

"Sınıf-ı mürşidîn"de tedrîse lâyık muhtasarâttan bazıları: *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer* (İbni Hazm'ın), *Zerîa* (Râgıb-ı Isfahânî'nin), *Muhtasaru'l-İhyâ*. Muvâfık bir ihtisârı bulunduğu halde bulunamazsa arza göre ihtisâr olunur.* Zemm-i dünya, fakr u zühd bahislerinde zamanımızla **[368]** kurûn-ı ûlâyı müslimîn arasında sia-i servet olan ihtiyâc nokta-i nazarından olan fark, bugün hayât-ı ümmet buna, yani sia-i servete mütevakkıf olduğu halde ezmine-i sâbıkada hâl böyle olmadığı ve zühd-i sahîh ile kanâat-i hakīkiyyenin tahsîl-i servet ve ma'mûriyet-i dünyeviyyeye münâfî bulunmadığı, çünkü bunların sıfât-ı kalbiyyeden olup fâideleri ise insanın, mâlının fazlasını milletinin nef' u şerefine, mecd ü izzetine tahsîs etmesi olduğu ve tahsîl-i servetten ancak millet için daha nâfi' bir amel melhûz olduğu halde ferâgat eylemek lâyık olabileceğini de ilâve eylemek lâzımdır.

Bu sınıf için ahlâk-ı terbiye-i ilmiyye ve ameliyye, bu asrın ihtiyâcına göre usûl-i ta'lîm ve tedrîs hakkında birer kitap vaz' olunur. Bunda hükemâ-yı asrın usûl-i ictimâiyyenin muktezeyâtına göre kavâid-i mütekaddimîne ilâvesi lâzım gelen fevâid ü hakāiku iktibâs etmek lâzımdır. Terbiye ve ta'lîme dâir olan kitabda Gazzâlî'nin *Kitâb-ı İhyâ*'sında, İbni Haldûn'un *Mukaddime*'sinde üslûb-ı ta'lîm hakkındaki beyânât ve mütâlaâtı ile Ebî Bekr bin el-Arabî ve Şeyh Zekeriyyâ el-Ensârî gibi diğer efâzıldan intihâb olunacak mebâhis telhîs olunur; bundan başka ulemâ-yı garbın bu bâbda nazar ve ihtiyâr tarîkiyle elde ettiği usûl ve kavâidden istifâde olunur. İşte bu yoldadır ki bu ilmin silsile-i ittisâli zâhir olur ve ehl-i İslâm için bu asırda ta'kīb olunması lâyık olan "tarîkat meseli" anlaşılır. –mâba'di var–

MEKÂTÎB

DURACAK ZAMAN DEĞİLDİR

Sırâtımüstakīm'in evvelki haftaki nüshasında Mehmed Fahreddin Bey'in feverân-ı hamiyyetle yazdığı makāleyi bir hayli rüfekā başbaşa verip ağlayarak okuduk.

Evet pek doğru. Bundan dört sene mukaddem, senede ancak birkaç maâş, o da kopartmak! Kabîlinden ancak kurtarabilirdik. Bugün ise hattâ yeni ay girmezden evvel maâşımız elimizde. Mâzî ile hâl arasındaki şu koskoca fark meydanda değil mi? Bu ni'met değil de nedir? Bu ni'metin tevâlîsini elbet hepimiz temennî ederiz. Bu ni'metin devamı, tevâlîsi ise şübhesiz ki vatanı selâmette, emniyette görmekle,

* *Muhtasar*'ın ehâdîs-i mevzû'a ve vâhiyyeden hâlî olması, hevâmişinde ehâdîsin tahrîci ve asıl üzerine istidrâk olunana dâir tenbîh bulunması, te'sîrde zamanımızla bizden evvelkilerin zamanı arasındaki farkın beyân olunması şarttır.

düşman tecâvüzünden masûn bulundurmakla olur. Bu emniyeti, selâmeti te'mîn edecek ise ordudur, donanmadır. Vatanın selâmet-i tayerânını te'mîn edecek bu iki kanad ne vakit ki aynı kuvveti hâiz ise ancak o vakit selâmetteyiz. Ve illâ sükûta mahkûmuz.

Ben zannetmem ki mülkümüzde bunu bilmeyen kalmış olsun. Tekmîl vatandaşlarıma suâl ediyorum. Allah rızâsı için bana cevap versinler. Bugüne kadar yediğimiz iki lokma ekmek lezzetini alıyor muyuz? Yürüdüğümüz yerlerde adımlarımızı müsterih atabiliyor muyuz. Bugün başımızı soktuğumuz kulübemizde acaba yarın ırz u nâmûsumuzun, çoluk çocuğumuzun hâin bir düşmanın ayaklarıyla çiğnenmeyeceğinden emîn miyiz? Kābil-i inkâr mıdır ki sürdüğümüz hayat dâimî bir halecân-ı tâm dâhilinde güzerân etmektedir. Acaba kalbimizin yarası sızlamadık bir ânımız var mı? İzzet-i nefsimizin rencîde edilmediği bir günümüz geçiyor mu? Bir de İstanbul'umuzun muhîtinden çıkınız. Anadolu, Rumeli, her nereye giderseniz gidiniz. Mehmed Dayı kuru ekmek tedâriki peşinde hem çifti sürer hem kulağı kiriştedir. Acaba hangi düşman için çağırılacağız?! Bunlar hep böyle değil midir? Acaba inkâra mecâl var mıdır? Nedir bu hâl? Nedir bu mezellete tahammül? Artık biz de insanlar gibi yaşamayalım mı? Attığımız adımları miskînâne değil, fakat pür-vakār atmayalım mı? Müdhiş bir donanmaya mâlikiyetle göğsümüz kabarmış olduğu halde akşam kulübemize geldiğimiz zaman çoluk çocuğumuzu soframıza toplayıp iki lokma ekmeği kemâl-i lezzetle yemeyelim mi? Fakat hayır, artık mezelletle yaşamayacağız, artık pek iyi anladık ki Avrupa, İslâmiyet'i söndürmeye uğraşıyor. Binlerce kardeşlerimizi bi-gayrı hakkın kurşuna diziyor, demek bugün fırsat ellerine geçse biz de aynı âkibete uğrayacağız. Muhterem Fahreddin Bey me'yûs olmayınız, ben bilumûm vatandaşlarım nâmına bil-vekâle tebşîr ederim ki bu son tecrübeler bize ders-i kâfî oldu. Vereceğiz, donanmamızı ihyâ edeceğiz. Artık mezelletle yaşamayacağız. Ölmeyeceğiz de. Acz içinde ölüm İslâmlık şânından değildir. Artık gözümüzü dört açmak için şu İtalya harbinden de büyük, ma'nidâr, acı tecrübe bekliyorsak… İşte mezâr. Fakat artık o mezâr-ı mezellet bize lâyık değildir.

Fevt edecek vaktimiz yoktur. Tereddüd edecek halde de değiliz. Adam yavaş yavaş hepsi olur dersek aldanırız. Hem çok aldanırız. Bahr-i Sefîd'de sulh olduk farz edelim. Acaba beş altı sene sonra başımıza Moskof'un çullanmayacağını bize kim te'mîn edecek? Bunu bilmeli ve îmân getirmeli ki Ruslar intibâhımızdan gereği gibi kuşkulanmışlardır. Onlar bundan sonra durmaz, kuvvetlenmeye bakar. Nitekim başladı. Karadeniz'de Rus drednotları vaz'-ı destgâh edildi. Gözümüzü dört değil, on dört defa açmalıdır. Donanmamızın ihyâsı için kat'î bir azim lâzımdır. Bundan evvel Anadolu ve Rumeli'den gelen telgraflar âh… İstanbul'umuzun o ma'hûd gürültüleri arasında söner gibi oldu. Gûyâ bu telgraflar birkaç kişinin tertîb-kerdesi imiş. Hâşâ, inanmayınız. Bugün bütün millet donanma diye çırpınmaktadır. Üç beş kişinin gürültüsü tekmîl milletin muhassala-i vicdânı olamaz. Nitekim kurban mes'elesinde de böyle olmuştu. O vakit bir kazâda idim. Bu mes'ele meydana çıkınca Allah şâhid olsun ki herkes muvâfık buldu. Hepimiz kurban bedelini teslîm edecek bir mahal irâesi için dört gözle emir bekliyorduk. Sadhezâr teessüf ki yine bir iki kişinin gürültüsüyle akīm kaldı. Şuna kat'iyyen emîn olmalı ki böyle boş gürültüye pabuc bırakacak kadar sebâtsızlık edersek hiç **[369]** bir iş yapmak kābil olmaz. O muârız bulunan vatandaşlarımız kim ise suâl ederim. Endülüs'de bugün bir tek olsun kurban kesiliyor mu? Cevap vermeli cevap. Ben hükûmetten ricâ ediyorum. Siz de sükût etmeyiniz. Mütefekkirînimiz, şuarâmız, üdebâmız her an bıkmayıp söylemelidirler. O Anadolu'dan Rumeli'den gelen telgrafların medlûlü hakkında bir karâr verilmelidir. Muhterem askerlerimiz zâten şimdiye kadar hangi fedâkârlıktan çekindiler. Bunu inkâr etmek alçaklıktır. Me'mûrînimiz de böyledir. Bugün hepimiz maâşımızdan yüzde beşini muntazaman terk etmeli, bu belâ istisnâ olursa sevine sevine kabûl edilir. İşte biz de ancak o zaman haysiyet-i milliyyemizle mütenâsib bir donanmaya nâil oluruz. Gerçi ilk teşebbüs güzel. Fakat o bir kuruşun muntazaman derci gayr-ı mümkin. Artık bu sâbit oldu. Onun için o usûlü artık terk etmeli. Benim altı yüz kuruş kadar bir maâşım var. Efrâd-ı âilem beştir. Ben kendi bütçemde bazı ta'dîlât icrâsıyla yüzde beşten mâhiyye yirmi beş kuruş verirsem aç kalmam. Bu mes'eleyi bir an evvel bir netîceye rabt etmelidir. Yeni meb'ûslarımız gelince birinci vazîfeleri bu işi fi'le rabt etmek olmalıdır. Su uyur düşman uyumaz. Fevt edecek bir sâniyemiz bile yoktur. Bir donanma tedâriki (akşam pazarı bir okka elma almaya benzemez) bugün elimizde on milyon liramız olsa yine beş seneye mütevakkıfdır. Bunları bilmek için bahriye mütehassısı olmak lâzım gelmez. Allah rızâsı için sükût etmeyelim. Bu iş kuvveden fi'le çıkıncaya kadar, *Sırâtımüstakīm*'de olsun, bilumûm gazetelerde olsun, makāleler eksik olmamalıdır.

Kadıköy **H[ha].N.**

MATBÛÂT

HEP SALÎB – HİLÂL MÜNÂZAASI

Şark Mes'elesi'nin en mühim sâha ve safhasını, Osmanlıların Avrupa kıt'asındaki alâka ve irtibâtları teşkîl eylemiş olduğuna bir asırdan beri değil de hemen asırlardan beri cereyân edegelen hâdiseler, en belîğ lisân ve en kat'î beyân ile şehâdet edip duruyorlar. Her avuç toprağı bir şehîd kanı ile yoğrulmuş denilecek kadar Osmanlı hamâset ve mücâhedesine cevelângâh olan bu yerlerin Osmanlılar elinde, İslâm hâkimiyeti altında kalmasını çekemeyen bir Hıristiyanlık, bir Avrupalılık rûhu var ki onun asır-dîde ve sükûn nâ-pezîr tezâhürleri Şark Mes'elesi'nin ya âmil ve sâikı, ya vesîle ve âleti olmuştur. Tâ Kosova, Niğbolu, Varna muhârebeleri zamanında başgösteren bu taassubkâr rûh, zamanın mürûru ile mâhiyetini değil, sâdece şekil ve kıyâfetini değiştirmiş, türlü türlü kalıblara girmiş, muhtelif mecrâlardan akmıştır. Fakat dikkat edilince fark olunmuştur ki o, daima aynı hüviyetle yine taassub ve adâvetten ibâret kalmış,

Türkçesi Salîb'in Hilâl'e karşı ceng ü cidâli renk ve şekli etrafında dönüp dolaşıp durmuştur.

İzmir – *Anadolu*

"ALEYKÜM Bİ-SEVÂDİ'L-A'ZAM"

Cenâb-ı şâri' aleyhi's-selâm bu mübârezegâh-ı fenâda tesâdüf edilecek kâffe-i müşkilât ve mu'dalâtı bize karşı mağlûb bırakacak bî-hesâb hikmetler, çâreler, tedbîrler ihsân buyurmuştur. İşte efkâra fütûr u teşevvüş, ârâya şâibe-i inhirâf u teşettüt ârız olmak, bu sûretle a'zâ-yı İslâm'ın inşikākı dâhiyesine ma'rûz kalmak gibi bir tehlike baş gösterirse Fahr-i Risâlet bizi böyle müdhiş bir musîbetten "aleyküm bi-sevâdi'l-a'zam" hikmet-i kudsiyyesiyle tahlîs buyurdular; Resûlün teblîğini kabûl, emrini infâz etmek esâs-ı İslâmiyyet olduğu için her mü'min bu emr-i azîm ve mübârekin medlûl-i mufahhamıyla amel etmeye mecbûrdur. Yani ey mü'minler! Harîm-i İslâmiyet'e şeytân-ı iftirâk dâhil olarak sizi habl-i metînden uzaklaştırmaya çalıştığını gördünüz mü, ekseriyeti iltizâm ediniz, ben kendi re'yimle amel ederim, kimseye tâbi' olmaya mecbûr değilim diyerek tahkîmine mecbûr olduğu kütle-i Muhammediyyeyi vücûdunu, re'yini oradan ayırmak sûretiyle ızrâr etmek vebâl-i azîmdir. Allah'ın (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا)[1] emr-i şerîfine muhâlifdir. Esâs-ı dîne mugāyirdir, bu hikmet-i celîle ile âmil olmayan milletler, hükûmetler mahvolmuştur. İşte Fas'da ki on milyonluk bir kütle-i İslâmiyye parçalandığı yekdiğeriyle barışarak musîbet-i hâriciyyeye müttehiden olsun ağlamayı beceremiyorlar, Avrupalılar onları taksîm ederken onlar bir takım muhâlif ve muhtelif ictihâdlarla birbirlerini boğuyorlar.

Bir muhârebede herkes kendi kendine hareket ederek, yekdiğeriyle bünyân-ı mersûs hâlinde bulunmazsa orada muvaffakiyet ve gālibiyet mutasavver midir?

Hüsn-i niyyet, istihkār-ı menfaat, kemâl-i îmân olan bir vücûdda asâ-yı beyzâ-yı İslâm'ın inşikākına bâdî olacak bir fikr-i anûd ve müstekreh bulunamaz.

On milyon Fas müslümanını tasavvur edelim ki adem-i ittihâd yüzünden neye ma'rûz kaldılar, Trablusgarb'daki bir avuç mü'mini düşünelim ki ittihâd yüzünden ne derece nusret-i İlâhiyyeye mazhar oluyorlar.

Edirne-*Vatan*

BEYÂNNÂME-İ CİHÂD

Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî hazretleri tarafından İtalyanların Afrika'dan tard u def'i husûsunda kabâil-i İslâmiyyeye hitâben neşrolunduğu 176'ıncı nüshada haber verdiğimiz cihâd beyânnâmesi sûretidir:

بسم الله الرحمن الرحيم

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم تسليما

انه من عبد ربه سبحانه أحمد بن السيد محمد الشريف بن السيد على **[370]** السنوسى خطابى الحسنى الادريسى الى كل واقف عليه من عموم المسلمين خصوصا البلاد التى استولى عليها أعداء الدين.

الحمد لله العزيز الجبار. والصلاة والسلام على من طال عز الدين بالبتار. وعلى اله الانصار. القائمين بواجب «قاتلو الذين يلونكم من الكفار» الصادقين ما عاهدوا الله عليه. الذئقين من حلاوة الشهادة ما أحبوا مفارقة النعيم المقيم للرجوع اليه.

أما بعد اهدائى أطيب السلام، والدعاء لثباث الاقدام بثبات الاقدام. اعلموا «أن الله اشترى من المؤمنين أنفسهم وأموالهم بأن لهم الجنة» فاستبشر وابيعكم وجاهدوا متخذين نصره سيفا وولايته بعنة. واسمعوا مانبهكم به على الوفاء بتسليم المبيع من الوعد بالربح الجسيم فى قوله «هل أدلكم على تجارة تنجيكم من عذاب أليم تؤمنون بالله ورسوله وتجاهدون فى سبيل الله بأموالكم وأنفسكم ذلكم ان كنتم تعلمون يغفرلكم ذنوبكم ويد خلكم جنات تجرى من تحتها الانهار خالدين فيها ومساكن طبية فى جنات عدن ذلك الفوز العظيم وأخرى تحبونها نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين» واحذروا ماتوعد به المماطل من العذاب والتدمير فى قوله «مالكم اذا قيل لكم انفروا فى سبيل الله اثاقلتم الى الارض أرضيتم بالحياة الدنيا فى الخرة فما متاع الحياة الدنيا فى الاخرة الاقليل الاتنفروا يعذبكم عذابا أليما ويستبدل قوما غيركم ولاتضروه شيئا والله على كل شئ قدير.»

واعلموا ان الاجل محتوم. فما خائض المعركة عيت الابه. ولا القصور الشيدة مانعة ملائكة الموت عن ساكنها لما أصاب لم يكن ليخطى وما أخطأ لم يكن ليصيب. على ان الموت فى الجهاد هو منتهى أرب اللبيب. اذهو الحياة الحقيقة. وكمال المنزلة بالرزق فى مقام الحضرة الربانية فلهذا أثره من ينفرد فى الدنيا يعز الخلافة على ماهو فيه، فكيف بمن يكون خلاصه من أسر الاعداء وسبيهم نساءه وأولاده وما يحميه.

واعلموا ان الجنة تحت ظلال السيوف ان الشهيد لا يجد الموت الا كالقرس لما هويه مشغوف. ويجد ريح الجنة وتتراءى اله الحور اذا أثخن. وقد قال (أنس بن النضر) فى وقعة أحد «واهالريح الجنة، انى لا جدريحها دون أحد» ثم الغمس فى المشركين حتى قتل.

ولاتصدنكم عن جهادكم كثرة عدد ولا عدد. فان قوة الايمان يتلاشى فى جنبها كل عدد. فجموعهم المكثرة مكسرة وعزماتهم المؤنثة مصغرة. وان كانت ذواتهم مذكرة مكبرة وقد وعد الله ناصره بالنصر والتثبيت. والعد وبالتعس والتشتيت ولاترتدوا على أدباركم لضعف من بعض أمرائكم. فان المرء لوجاهد الله وحده. لصدق وعده. وأعزجنده. بل جاهدوا ولوفرة. واثبتوا ولو مرة. فقد كان فى الغزوات يتداول الرايات الجماعات كلما حيى أمير أخذها الاخر لينال المرام. وفى الحديث الحث على الجهاد مع كل امام. فلاتنكسرن قلوبكم لقلة عدد. ولاتجبنوا لضعف مدد. بل ليقاتل أحدكم ولو وحده منتظرا بالنصر وعده. فقد قال الله تعالى (كم من فئة قليلةً غلبت فئة كثيرة باذن الله) والاحاديث فى الترهيب من ترك الجهاد والترغيب فيه لايحاط بها كثرة فمن الاول «اذا تبايعتم العينة وأخذتم أذناب البقر ورضيتم بالزرع وتركتم الجهاد سلط الله عليكم ظلالا ينزع

[1] Âl-i İmrân, 3/103.

حاسرا» وفيه أن درجات المجاهدين الى مائة درجة فى الجنة مابين الدرجتين كما بين السماء ولارض.»

فالله الله عباد الله. خلصوا أنفسكم وأعراضكم من أيدى الكفار. واغلوا واذى الهمم ملابس مروءتكم من العار وجاهدوا بالانفس والاموال. فدرهم الجهاد بسبعة ألاف وكونوا كرجل كرجل واحد فى التعادن وائتلاالف. وأبشروا ونصر من الله وفتح قريب. فما أمر بالجهاد الا ليهدى انسبيل ولا حرك الالسن بالدعاء الا ليجيب. ولا تقر نفس منكم قرارها حتى نضر الحرب أوزارها. وليكن هم كل منكم وهواه قتالهم حتى لاتكون فتنة ويكون الدين كله لله. فالمثالبرة فماهى الا قليل وان قيل انهم «قد جمعوا لكم فاخشو هم فزادهم ايمانا وقالوا حسبنا الله ونعم الوكيل.» فهم عما قليل مدحورون وهذا أبان أعطاء جميعهم الجزية عن يدوهم صاغرون.

فلا يوجبن لكم –ما المسلمون فيه الان– جبنا ولا تقصيرا «فالله ولى الذين امنوا بالله وليا وكفى بالله نصيرا» واصبروا فان الفرج قريب. وانى ان شاء الله قادم اليكم عن قريب. وعليكم منا أتم السلام.

(Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve şürekâsı
Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

عنكم حتى ترجعوا الى دينكم» أى الواجب عليكم من جهاد الاعداء والاغلاط عليهم واقامة الاسلام ونصرة الدين واله واعلاء كلمة الله واذلال الكفر وأهله وفيه «ان ترك الجهاد خروج عن الدين» اذلا يرجع الى الشئ الامن خرج عنه. هذا فى الجهاد الكفائى فكيف بالجهاد الذى تعيين بمفاجأة العدو. واذا كان القاعد عنه خارجا عن الدين فكيف بمن يبايع الكفار بحطام على قتال المسلمين وكتابه نفسه فى جندهم. وعن أنس رضى الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم «من غزا غزوة فى سبيل الله فقد أدى الى الله جميع طاعته فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر. انا اعتدنا للظالمين نارا» قال: قيل يا رسول الله بعد هذا الحديث الذى سمعناه منك من يدع الجهاد! قال «من لعنه الله وغضب عليه وأعدله عذابا عظيما قوم يكونون فى اخر الزمان لايرون الجهاد وقد اتخذ ربى عنده عهد الايخلفه: أيما عبدلقيه وهو يرى ذلك أن يعذبه عذابا لا يعذبه أحدا من العالمين.» وفى مسلم «من مات ولم يغزو لم يحدث نفسه مات على شعبة من النفاق» و من الثانى قوله صلى الله عليه وسلم لمن سأله أى الناس أفضل «مؤمن يجاهد بنفسه وماله فى سبيل الله» وفيه أنهم قالوا يا رسول الله ما يضحك الرب من عيده قال «غمسه يده فى العدو

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

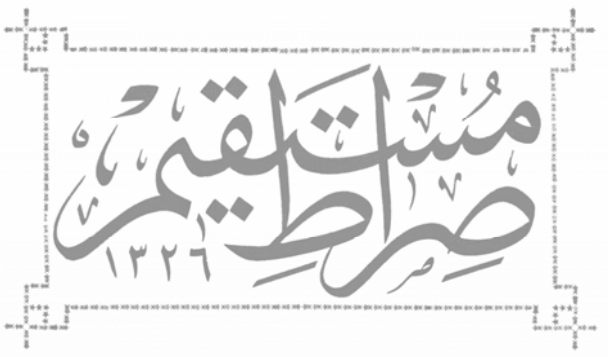

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

15 Şubat 1912 26 Safer 1330 Perşembe 2 Şubat 1327 **Yedinci Cild - Aded: 180**

EDEBİYÂT

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDE

–178'den mâba'd–

Gemi enginde iken bende de engindi hayâl;
Kevser içmiş sofunun hâline benzer bir hâl!
Ömrü haybetle cehennemde geçen hâne-harâb,
Verseler cenneti, şaşkın gibi çekmez ya azâb;
Ben de rûhumdaki zulmetleri artık koğdum;
En büyük hasmım olan ye'si nihâyet boğdum.
Bahr-i Umman'da henüz çalkanıyormuş tekne...
Attı hülyâ beni tâ Marmara sâhillerine!
Görüyordum, iki üç bin mil açıktan bakarak,
Şu sizin kapkara İstanbul'u kardan daha ak.
Parlıyor alnı uzaktan ayın on dördü gibi;
Gülüyor: İşvesinin câzibeler müncezibi.
Ne gezer şehre "mezarlık" dediren eski subât!
Derelerden, tepelerden akıyor nûr-i hayât.
Sayısız mektep açılmış: Kadın, erkek okuyor;
İşliyor fabrikalar, yerli kumaşlar dokuyor.
Gece gündüz basıyor millete nâfi' âsâr;
Âdetâ matba'alar bir uyumaz hizmetkâr.
Mülkü baştan başa i'mâr edecek şirketler;
Halkın irşâdına hâdim yeni cem'iyyetler
Durmayıp iş buluyor, gösteriyor, uğraşıyor;
Gemiler sâhile boydan boya servet taşıyor...

Hasır üstünde bu rü'yâları görmekte iken,
İki mel'un gözün altında ayıldım birden!
Müslüman düşmanı bir Rus tanırım çoktandır...
Nerde görsem, kaçarım; çiftelidir çünkü katır!
Hele Osmanlıların nâmı anıldıkça biter;
Ne eyer kābil olur sırtına vurmak, ne semer!
Rusya'dayken beni gördükçe gelir, derdi: "İmam,
Oku sen yoksa işin... Öldü sizin hasta adam!
Çıkmıyor vâris-i meşrû'u da bizden başka..."
Beni kaç kerreler ağlattı bu hınzırca şaka!
Yine lâhavle deyip geçmede kaldım muztar;
Çünkü altüst olacak bunca tasavvurlar var...
İşte hülyâlarımın canlı yerindeyken, of,
Nüksedip karşıma çıkmaz mı o illet Moskof!
Gözlerim çoktan açık olmasa, derdim: Kâbûs...
İyi amma nereden bitti bu kurnaz câsûs?
Ayak üstünde dikilmiş, gözümün tâ içine
Bakıyor, hem de o şimşek gibi gözlerle yine!
[372] *– Çelebim, gel bakalım, gel... Dikilip durma, çay iç...*
Hasta canlandı, ne dersin? Bunu ummazdın a hiç...
Kahraman milleti gördün ya: Biraz silkindi,
Leş yiyen kargaların sesleri birden dindi!
Eski sevdâları, kābilse, unutsun Ruslar...
– Ne dedin? Anlamadım! Hey gidi hülyâcı Tatar!
Kahraman milleti gördün... dediğin Türkler mi?
Sana söylersem eğer şimdi düşündüklerimi,
Ebediyyen bu hayâlâta vedâ eylersin.
– Ya senin votkacılardan mı hayır beklersin?
– Hasta canlandı, o iş bitti, diyorsun; heyhat!
Olamaz böyle sefil ümmet için hakk-ı hayat.
Duyulan nağme-i hürriyyet onun son nefesi!
Yaşamaz yoksa emîn ol ki bu barbar çetesi,
Medenî Avrupa'nın dâmen-i irfânında;
Asya'nın belki o kumluk Arabistân'ında,
Lâşe hâlindeki bir devlete vardır medfen...

Anlıyordum ki: Herif çatlayacak ye'sinden.
İntikāmın olamaz böyle müsâid sırası,
Diye, nerdeyse bulup hasmımın artık yarası,
Başladım deşmeye. Lâkin bu cedel başlayalı,
Dinliyormuş bizi şâhin gibi bir Afganlı.
Vâkıâ Rusça tekellüm ediyorduk amma,

Görüyormuş: Herifin çehresi gâyetle fenâ...
Çay semâverlerinin hepsini birden yıkarak,
Rusu gırtlaklayıvermez mi? Aman, etme, bırak!
Demeden şaşkını yağmur gibi ıslattı hacı!
Ne tuhaftır ki: Zuhûr etmedi bir da'vâcı.
Etse zâten ne çıkar? Hak zıpırındır yalınız;
Dövülen mahkemelerden kovulur, çünkü cılız!

–mâba'di var– **Mehmed Âkif**

* * *

DİN VE FELSEFE

Vahdet-i Vücûd

– 15 –

Hazret-i Ali kerremallâhu vecheh Nebiyy-i Ekrem efendimiz hazretlerinden [1](كَانَ اللَّهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَه شئ) "Cenâb-ı Hak var idi onunla beraber bir şey yok idi" hadîs-i şerîfini istimâ' eylediklerinde (الآن على ماكان) "hâlâ da öyledir" buyurmuşlar. Sûfiye-i kirâm Cenâb-ı Haydar'ın istimâ'-ı hadîsi müteâkıb îrâd buyurdukları bu kavl-i güzîn için: Hadîs-i şerîfin mütemmimi gibi olmuştur, diyorlar ve zevât-ı mümkinâttan nefy-i vücûdu mutazammın olan fikirlerini Cenâb-ı İmâm'ın bu sözüyle te'yîd ediyorlar.

Zevât-ı mümkinâttan ne sûretle vücûd müntekī olur? diye îrâd edilen suâle sûfiyyûn: Onların bizce vücûd nâmı verilen vücûd-ı izâfîleri kendilerine nisbeten ma'dûm Cenâb-ı Hakk'a nisbeten mevcûddur, cevâbını veriyorlar. Acaba bu cevap sâili iskât edebilir mi?

Burası sâilin derece-i idrâkine, tarz-ı telakkīsine kalmış bir şeydir. Sûfiye-i kirâm bu hakīkate bi-tarîkı'l-mükâşefe vâkıf olduklarını söylüyorlar. Mes'eleyi onların anladığı gibi anlayabilmek için onlar gibi olmak lâzım gelir ki kolay bir şey değildir.

Hâl böyle olmakla beraber onların bu sözden maksadları ne olduğunu bir dereceye kadar fikr ü nazar tarîkıyla da anlamak mümkün olabilir. Fil-hakīka insan mümkinâtın tahakkuk-ı zâtîlerini düşünecek olursa onlardan hiç birinin kıyâm u taayyünü kendi zâtına nazaran olmayıp behemehâl bir idrâke karşı olduğunu teslîmde muztar kalıyor. Meselâ şu lamba, şu iskemle, şu soba, şu hokka, şu kalem eğer kıyâmı zâtîleriyle mütehakkık a'yân-ı müstakılleden iseler onların bu tahakkukları zâtlarına nazaran değil belki tahakkuklarını müdrik olan bir kuvvete yani nefs-i nâtıkaya karşı olmak iktizâ ediyor. Eğer onların tahakkuk-ı hâricîlerini idrâk edecek nüfûs-ı müdrike olmasa tahakkuk ve kıyâm-ı zâtîleri mümkün olamaz.

Demek ki onlara şekl-i taayyün veren, tahakkuk-ı zâtîleri i'tibâriyle onları a'yân-ı müstakılle sûretinde gösteren kuvvet onların mâhiyetinden hâric bir hakīkat yani idrâktır.

Fi'l-hakīka burada şöyle bir i'tirâz vârid olabilir: Mâdem ki eşyâ-yı hâ[ri]ciyyenin tahakkuk-ı hâricîleri onları idrâk eden bir kuvvete karşıdır diyorsun şu halde onların kıyâm-ı zâtîleri, varlık denebilecek bir hakīkatleri olmamış olsa nefs-i nâtıka onları ne sûretle idrâk eder ve onlara bir şekl-i ta'yîn verebilir idi? Mutlakā nefs-i nâtıkadan hâric olan havâs üzerine icrâ-yı te'sîr eden bir madde olmalı ki nefs-i nâtıka ondan müteessir **[373]** olsun da eşyâ-yı hâricîyi idrâk etsin, o eşyâya bir şekl-i taayyün versin.

Bahsin bu noktadan tedkīkine girişilecek olursa fikriyyûn mezhebine âid mebâhis-i muhtelifeyi buraya nakletmek lâzım gelir. Çünkü eşyânın evsâf ve a'râzından hangilerinin zevât-ı eşyâ ile hangilerinin nüfûs-ı müdrike ile kāim olduklarını birtakım delâile istinâden isbât, bundan sonra da eşyâ-yı hâriciyyeden büsbütün nefy-i vücûd eden o meslektir. Hattâ frenk münekkıdler[2] "panteizm"i daima iki müntehâ-yı muhtelifden birinde yani ya maddiyyûn yahud fikriyyûn mesleklerinde karar vermekle ithâm ediyorlar.

Fakat sûfiyyenin eşyâ kendi zâtına nazaran ma'dûm, zâtullâha nazaran mevcûddur demeleri onları aslâ böyle bir i'tirâza hedef edemez. Çünkü söyledikleri pek bâriz bir hakīkattir. Fakat iş onu kolayca anlamakta! Hattâ şu sözlerinden anlaşılıyor ki onlar eşyâ-yı hâriciyyeden büsbütün nefy-i vücûd da etmiyorlar çünkü enfüsü tasdîk edip âfâkı inkâr etmek hiçbir zaman onların i'tikādıyla kābil-i te'lîf değildir. Onların eşyâdan nefy etmek istedikleri vücûd, tahakkuk-ı zâtîlerini Hak'dan müstağnî kılacak vücûddur. Biz bu vücûdu eşyânın a'yânında görürüz ve onun eşyâdan infikâki gayr-ı mümkin olduğuna hükmederiz. Halbuki mutasavvıfa bizim eşyâya nazaran hâsıl edebildiğimiz fikr-i vücûdun esâsını zevât-ı eşyâdan nez' ile asıl sâhibine atfediyorlar. Mes'ele gāyet dakīk olduğundan çokca düşünmek ister. Mes'elenin bizim nokta-i nazarımızdan muhâkemesine gelince biz müntehâ-yı matlaba ancak yukarıda söylediğimiz yoldan yani eşyâ-yı hâriciyyenin tahakkuk-ı zâtîleri için onları müdrik olan bir kuvvetin sübûtu tarîkından gidebiliriz fakat bu idrâkten maksad bizim dimâğımıza mevdû' kuvvet olmayıp o kuvvetin muktebesün-minhi olan ve [3](اوّلُ مَا خَلَقَ اللّهُ الْعَقْل) hadîs-i şerîfiyle beyân buyurulan hakīkattir.

اين جهان يك فكر تست از عقل كل
عقل چوق شاهست صور تهار سسل

Mesnevî-i Şerîf

Belki bu söz için de fikriyyûn mesleği nazariyyâtından bir nazariyedir diyenler olur. Bir mes'elenin her hangi bir nokta-i nazara göre îzâhı ona âid mukaddemât ve netâyicinden bazılarını, bazı mesâlike mahsûs nazariyelere temâs ettirebilir. Ancak bizim maksadımız zevât-ı eşyâdan intifâ-yı vücûdun bi-tarîkı'n-nazar anlaşılması bir dereceye kadar mümkün olduğunu tefhîmden ibâret bulunduğundan tenvîr-i mebhas için fikriyyûn mesleğine âid nazariyelerin serdinde bir mahzûr görmeyiz. Zîrâ madem ki zevât-ı mümkinâtın kendilerine nazaran vücûdları muhtâc-ı bahs ü nazar oluyor; mâdem ki eşyânın a'râz ve evsâfından bazılarının

[1] (كَانَ اللَّهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ غَيْرُهُ) şeklinde, Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü Bed'ü'l-Halk, 1.

[2] Metinde (منتقدلر) şeklinde yazılmıştır.

[3] Fahreddin Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb,* Beyrut, 1420, 29/328.

zevât-ı eşyâ ile kāim olmayıp teayyünlerine mir'ât olan hakîkatle yani müdrik-i hissî ve akliyle kāim oldukları lede't-tahlîl sübût buluyor şu halde bu nazariyâtın bahse tealluku var demektir.

Binâenaleyh biz de fikrimizi şu "idrâk" nazariyesiyle anlatabileceğimizden bahsi o noktadan yürüterek avâlim-i gayr-ı mütenâhiyyenin sübûtu için gayr-ı mütenâhî bir idrâkin sübûtu zarûrîdir deriz ve onun da [1](لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ) âyet-i kerîmesiyle kendi zâtını tavsîf buyuran Vâcib teâlâ ve tekaddes hazretlerinin hakîkat-i İlâhiyyesi olduğunu teslîmde tereddüd etmeyiz. Zîrâ mâdem ki kâinâtın bir vücûd-ı müdrike karşı tahakkuku aklen zarûrî oluyor kâinâtı bizim bildiğimiz, bilmediğimiz cevâhir ve a'râzıyla muhît ve müdrik olan ancak onun zât-ı ulûhiyyetidir. Şu halde kâinâtın cevher-i ferdinde, cüz'-i lâyetecezzâsında maddesinde, kuvvetinde, enerjisindeki tahakkuk ve teayyün onun ihâta ve idrâkine karşı olmak lâzım gelir.

Bunların biri zâtıyla kāim ve Hak'dan müstağnî değildir. Ma'kūl olsun mahsûs olsun tahakkuk eden bir mevcûda fikr-i vücûdu izâfe eden Allah'dır. Fakat maddiyyûn mesleğine sülûk edilecek olursa bu mülâhazâtın birine lüzûm kalmaz. O zaman mes'ele gāyet kolaylaşır. Zîrâ bir çok kimseler görülüyor ki vücûd maddeden ibârettir, diyerek kendilerinin maddiyyûndan olduklarını söylüyorlar. Bu adamlara "madde" dediğiniz şey nedir? Tahakkuk-ı hâricîsi ne sûretledir? Diye suâl edilecek olursa hiç biri sadra şifâ verecek bir cevab ile sâili iskât edemiyor. Maddenin mâhiyeti hakkında onlar tarafından serdedilen mülâhazât ya bir şeyi kendi nefsiyle ta'rîfinden ibâret kalıyor, yahud birtakım safsata-perdâzâne yâvelere yol açıyor ki lede'l-muhâkeme bu yâvelerin kâffesinin butlânı tahakkuk ediyor.

Anlaşılan ekseriyet bu mesleğin ünvânındaki besâtate aldanıyor. Meselâ vehle-i ûlâda gāyet basît gibi görünen birtakım hakāyık vardır ki tedkîk edilecek olursa onların zâtında tahayyül olunan besâtatin gāyet aldatıcı bir şey olduğu görülür. Bu besâtate karşı insanın hâl ve mevkii, aynadaki aks-i mevhûma aldanıp elini uzatınca hemen onları elde edeceği fikrine zâhib olan sabiyy-i gayr-ı mümeyyizin hâl ve mevkii gibidir.

Çocuk âyinedeki aks-i mevhûmu elde etmek için elini uzadır. Fakat eline bir şey geçiremez, teşebbüsünü tekrar ede ede usanır yorulur, nihâyet sıfru'l-yed olarak aynanın karşısından çekilmeye mecbûr olur. Evet! Maddiyyûn mesleği, bu mesleğin esâsı kabza-i tasarrufumuza alıp istediğimiz şekle koyabildiğimiz madde demek olacak. Bundan daha vâzıh, daha sahîh bir meslek olabilir mi? Mâverâ-yı tabîattaki birtakım hakāyık-ı mevhûme ile uğraşmaya, onları anlayacağım diye it'âb-ı zihn etmeye ne hâcet? Madde gibi ihâta-i hissiyyemiz dâhiline giren bir şey mebde'-i tefekkürâtımız, delîl-i râhımız oldukca belde-i hakîkatin kapısı her zaman bizim için açıktır.

Şu halde aslâ tereddüde mahal yoktur. Hemen onun delâletine ıktidâ ile yolumuza devam etmeliyiz. İşte maddiyyûn mesleğine sâlik olanların zihinlerini ziyâret eden muğfil fikirler bu ve bu gibi şeylerdir.

Halbuki onların mebde'-i tefekkürâtı olan "madde" taharrî-i hakîkat **[374]** vâdîsine doğru attıkları ilk hatvede önlerine çıkan, ayaklarına dolaşan engellerin en kuvvetlisi, en dehşetlisidir.

Gûyâ madde bizi mâ-fevka't-tabîiyyât sahasından uzaklaştıracak, savb-ı hakîkate daha kesdirme, daha kolay bir yoldan götürecek öyle değil mi? Çok aldanıyoruz. Çünkü delîlimiz o sâhanın mahsûlü olan hakāyık-ı muğlakanın en muğlaklarından biridir. Hattâ vâdî-i hakîkate gitmek üzere yola çıkıldığı sırada tevakkuf edilecek, yol tedâriki görülecek ilk merhale odur.

Maddiyyûn, maddenin yani bir asl-ı kadîmin vücûduna kāildirler. Onların fikrince bu asl-ı kadîm bizdeki havâssin mecmûu yahud bazısı ile mahsûs olan evsâf ve a'râz-ı muhtelifeyi kabûl eden bir cevherdir. Cevher bu, vâhid ise ondan tabîatleri muhtelif diğer birtakım cevâhirin sudûru gayr-ı mümkin, cevher vâhid değil de cevâhir-i adîde ise o cevâhirin, ecsâm-ı basîtanın kendileri olması zarûrîdir. Binâberîn maddiyyûn yalnız bir madde değil müteaddid maddeler kabûl ediyorlar demektir. Bu müteaddid maddeleri yani anâsırı kabûl ettikten sonra hiçbir gāyet ta'kîb etmeksizin sevk-i tesâdüfle beynlerinde vukūa gelen imtizâcâttan sunûf-ı mevâlîdin tekevvününe kāil oluyorlar. Yani üzerlerinden adem ve hilkat geçmeyen bu cevâhir-i basîta tabîat tarafından daha doğrusu kendiliklerinden nâ-mütenâhî bir zarfın, bu'd-ı mücerredin içine lâ-ale't-ta'yîn dökülmüşler ve kendilerinin lâzım-ı gayr-ı müfârıkı olan hareketleriyle muttasıl hareket etmişler, hareket ettikleri sırada beynlerinde tabîî, kimyevî birtakım imtizâcât vukūa gelmiş bu imtizâcât netîcesinde ecsâm-ı muhtelife hâsıl olmuş. Bunun küremize âid kısmını ele alalım. Meselâ arzın teberrüdünden sonra cemâddan başka bir şey olmaması lâzım gelen cisimlerin imtizâcından nebâtâtın en aşağı tabakası hâsıl olmuş; o da nev'ine mahsûs olan merâhil-i tekâmülü kat' ile min ciheti't-tekâmül en bâlâ mertebede karâr vermiş; bu mertebe-i bâlâ onun fevkındeki diğer bir mevlidin yani mevlid-i hayvânînin en aşağı derekesini vücûda getirmiş. Mevlid-i hayvânî de tekâmülünde devam ede ede kendisine hâs olan tekemmülün gāyetinde yani insanda karâr vermiş.

Sunûf-ı mevâlîdin akıllara hayret veren terkîblerindeki dekāyık-ı san'atın hiç biri bir kuvve-i müdrike-i müdebbirenin eser-i tertîbi olmayıp sırf maddenin tesâdüfü netâyici, silsile-i mevcûdât beynindeki telâzümden ilel-i gāiyyenin vücûduna kāil olmak da sırf insanın kendi kuruntusu imiş! Yoksa madde hareket, anâsır birbiriyle imtizâc ettiği esnâda ilel-i gāiyyeyi aslâ hâtırına getirmemiş, bunların tesâdüfî olarak bu sûretle zuhûru bizde ilel-i gāiyye fikrini, bu fikir de âlemde bir intizâm ile o intizâmın hâlikı olan bir kuvve-i müdrike-i müdebbire i'tikādını tevlîd etmiş. Mevcûdât beynindeki telâzüm sırf sevk-i tesâdüfle olmuş. Bu tekâmül böylece devam edecek, manzûme-i kâinâtta mechûl bir gāyete doğru çekilip gidecek imiş!

[1] En'am, 6/103.

İşte Demokrit ve Epikür devirlerinin yâdigâr[ı] olan Bokras'ın eş'ârının mevzûunu teşkîl eden Buhner'in *Kuvvet ve Madde* ünvanlı eseriyle müstaid olduğu şekl-i tekemmülü alan meslek-i maddiyyûnun heyûlâsı, rûhu bundan ibârettir.

Ferid

"TENKİD-İ MUHIKK"IN CEVÂBI VE ANLAŞILMAYAN NOKTALAR

Cevâbınızı dikkatle okudum.

Evvelâ reviş-i ifâdenizden anlaşılan teveccühâta karşı azîm teşekkürler ederim. Maksadımız izhâr-ı hakîkattir, binâenaleyh sözlerimiz o sûretle telakkî olunmak lâzımdır.

Tenkîd-i Muhıkk dolayısıyla yazmış olduğum açık mektubun ifâdesinden eser-i zuhûl vâki' olduğunu hissediyor ve binâenaleyh *Tenkîd-i Muhıkk*'ın ifâde-i merâm ve son sözlerim diye olan muahharasını tekrar gözden geçirmekliğimi tavsiye ediyorsunuz.

Bendeniz o mektubu; âlimâne olarak yazmış olduğunuz risâleyi dikkatle okuduktan sonra yazdığım cihetle eser-i zuhûl vâki' olarak yazmadım. Risâlenizde ihkāk-ı hak husûsunda cevaplar ile iktifâ ederek ibtâl-i bâtıla gidilmediğini, dînî haksızlıklar tenkîd ve red; fennî hatâlar müsâmahaten terk, ve verilen cevapların lisân-ı felsefî ile olduğunu da görmüş idim. Fakat hangi cihetten düşünülse –aşağıda îzâh edeceğimiz vechile– reddiyenizin o fıkrasında bizim iddiâ ettiğimiz mahzûr vardır. Gerek ifâde-i merâmını, gerek son sözlerini okuduğumuz halde, yine o mahzûrun orada bâkī olduğunu gördüğümüz için o mektubu yazmaya mecbûriyet hissetmiş idik.

Sonra mektubumuzu ikiye ayırıp birini red, diğerini tedkîk u ta'mîk ediyorsunuz. Maa hâzâ, asıl suâl ettiğimiz rûh-ı mes'ele hakkında sadra şifâ verecek bir cevap verilmediğinden hakîkati îzâh maksadıyla birkaç söz daha söylemeyi münâsib gördüm. Cevâbınızı üç noktada hülâsa ediyorum:

Birinci: "…. ma'lûm-ı ehl-i irfân ve kāriîn-i kirâmdır" ibâresine kadar olan, yani reddettiğiniz nokta. Bu kelâmlarınızdan öyle anlıyorum ki mektubumuzu dikkatle okumak zahmetine katlanmamışsınız. Çünkü size karşı doğrudan doğruya Darwin nazariyesini kabûl ediyorsunuz diye isnâdâtta bulunmadım ki bunu reddedesiniz! Bu bâbda delîl olarak mektubumdaki "çünkü evvelâ diğer bir sûretle –teşebbuh usûlünü kabûl etmek tarîkıyla– cevap verdikten sonra bilâhare bu satırları ilâve etmenize başka ma'nâ **[375]** veremedim" sözlerim kâfîdir.

Biz diyoruz ki sizin bu sözleriniz Darwin nazariyesini kabûl ve İslâmiyet'e mugāyir görmediğinizi iş'âr ediyor. Çünkü *Tenkîd-i Muhıkk*'ın 16'ıncı sahîfesinde başka bir sûretle cevap vererek Darwin'i reddettikten sonra bilâhare bu satırları ilâve etmek, âdetâ şöyle demektir: "Darwin nazariyesi merdûddur. Merdûd olmasa bile İslâmiyet'e mugāyir değildir." İşte reviş-i ifâdenizden anlaşılan ma'nâ budur, bundan başka bir şey anlaşılmaz. Çünkü Darwin bir nevi' maymunlar, tekâmül ede ede insan olmuştur diyor. Binâenaleyh Darwin'e göre insanlar bidâyet-i zuhûrunda asılları olan maymunlara yakın bir isti'dâdda olmak zarûrîdir. Nasıl ki *Vahdet-i Mevcûd*'un 11'nci sahîfesindeki "Târihin yetişemediği ilk ve kaya devirlerde sâir hayvanlara nisbetle mühim bir fark ibrâz edemeyen ve âdetâ hayvan nâmına istihkāk kesb eden insanlar üçüncü devre nihâyetinde biraz tekemmül ederek cedleri olan "pitekoid" –bir nevi' maymun– nâmındaki mahlûkları geçtiler." Sözleri bunu vâzıhan gösterir. İşte *Tenkîd-i Muhıkk*'ın 19'uncu sahîfesindeki "Nev'-i beşer bidâyet-i zuhûrundaki maymunlara yakın bir isti'dâdda…!" sözlerinizden ânifen zikrolunan nazariyeden başka bir şey anlaşılmıyor. Biz bu cihetin îzâhını taleb ettiğimiz halde buradan bahsetmeyerek, "Darwin tezerrür, yani tenâsül ve tekâmül bi-gayrı nefsihî mesleğini kabûl etmiş. Biz ise teşebbuh yani tenâsül ve tekâmül bi-nefsihî usûlünü kabûl ederek bu sûretle Darwin nazariyesini reddettik.." kelâmlarınızla iktifâ ediyorsunuz. Halbuki bu, bizim suâlimize karşı cevap olmakdıktan başka nefsü'l-emre de mutâbık değildir.

Çünkü biz, bidâyet-i beşerde geziyoruz. Darwin'e göre; bidâyet-i tenâsül-i hayvân, tezerrür usûlüyle başlasa bile insan hakkında tenâsül-i tezerrürîyi değil, tenâsül-i tevellüdîyi kabûl edeceği vâreste-i îzâhdır. Sonra Darwin'e mukābil kabûl ettiğiniz teşebbuhdan murâd, tenâsül ve tekâmül bi-nefsihî olduğunu söylüyorsunuz. Tenâsül bi-nefsihî ise ıstılâhât-ı fenniyyeden olduğu cihetle bunun ihtiyâr olunması doğru olup olmadığı anlaşılmak ve bu sûretle esâs-ı mes'ele bir kat daha tavazzuh etmek için ehl-i fennin kabûl ettiği aksâm-ı tenâsülü bir kere gözden geçirmek lâzım geliyor şöyle ki:

Silsile-i hayvânâtta teselsül ve tenâsül mecbûriyet-i tabîiyyyesi yedi tarzda cârî olmaktadır.

1- Tenâsül-i tecezzüî: Hayvânât-ı ibtidâiyyede vâki' olan bir tarz-ı tenâsüldür. Meselâ hayvânât-ı ibtidâiyyeden bir "Moner" vasatına doğru bir ihtinâk arzeder, bu boğum terakkī ederek hayvan bir iken iki olur.

2- Tenâsül-i tezerrürî: Yani tomurcuklanma ile tenâsül – hayvanın bir tarafında bir tomurcuk peydâ olup bu tomurcuk büyüdükten sonra aslından münfekk olup aslı gibi bir hayvan olur.

3- Tenâsül-i tebeyyuzî
4- Tenâsül-i tevellüdî
5- Tenâsül-i tebeyyuz-ı tevellüdî
6- Tenâsül-i bikriyye
7- Tenâsül-i mütevâliyye.

Ber-vech-i bâlâ ta'dâd ettiğimiz suver-i seb'a-i tenâsülden mâadâ eslâf-ı tabîiyyûnun kāil oldukları bir tarz-ı tenâsül daha vardır ki ona da –sizin kabûl ettiğiniz– "Tenâsül bi-nefsihî" ta'bîr olunur. Mîlâd-ı Hazret-i İsa'dan 384 sene evvel ilm-i hayvânâtı pek basît ve sathî bir sûrette mütâlaa etmiş olan meşhûr Aristo birtakım meyveleri ve taaffün eden bir su veya etin içerisinde zuhûr eden kurtları görerek tenâsül bi-nefsihî fikr-i sakīmine zâhib olmuş ve hattâ ah-

lâfından Poşet ve Epikür ve sâir zevât dahi aynı fikr u meslek-i sakīmi kabûl etmişler idi.

Maa-hâzâ Redi ve Pastör tarafından icrâ olunan tecârib ve taharriyât-ı fenniyye ile bugün tenâsül bi-nefsihî mesleği külliyen i'tibârdan sâkıt olmuştur. Binâenaleyh Darwin'in kabûl ettiği mesleğe mukābil olarak "Tenâsül bi-nefsihî" usûlünü kabûl etmeniz câ-yı teemmüldür.

Cevâbınızın ikinci şıkkına gelince: "Bakınız efendim…" dan *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şân ibâresine kadar olan satırlar ile de mektubumuzdaki ikinci şıkkı teslîm ve fakat bizim serdettiğimiz şeylerde bir mahzûr görmüyorsunuz. Yani beşeriyetin bidâyetini Hazret-i Âdem olarak kabûl ve maymunlara yakın bir isti'dâdda olduklarında bir mahzûr görmüyor ve hattâ bunu inkâr etmeği kānûn-ı tekâmüle mugāyir görüyor ve peygamberlerdeki kemâle, izâfîdir diyorsunuz, evet, kānûn-ı tekâmül mümkinâtın kâffe-i safahâtında cârîdir. Hiçbir şey yoktur ki kānûn-ı tekâmüle tâbi' olmasın. Hattâ kütüb-i semâviyyenin ibtidâ suhufdan başlayarak tekâmül ede ede *Kur'ân-ı Kerîm*'e kadar gelmesi bir tekâmüldür. Çünkü nev'-i beşer gittikce tekâmül ediyor. Tekâmül ettikce o nisbette ihtiyâcâtı fazlalaşıyor, ihtilâfât çoğalıyor. Binâenaleyh ihtiyâcları aralarında zuhûr eden ihtilâfâtı def' u ref' etmek için bir peygamber ba's olunarak zamanında ihtiyâcâtına göre ona bir kitap gönderiliyor; bu sûretle pek çok peygamberler gelerek en son Hazret-i Muhammed (sav)'de hitâm buluyor. Ve bu cihetle de *Kur'ân-ı Kerîm*; muhât-ı ilm-i İlâhî olan bir âtîye kadar bekāsı muhakkak olan cem'iyyât-ı beşeriyyenin kâffe-i ihtiyâcâtını te'mîne kâfî bir kitâb-ı mukaddes olduğu anlaşılıyor. Bu hakīkati inkâr etmek kābil değildir. Ancak bizim maksadımız beşeriyetin bidâyetini Hazret-i Âdem'dir diye i'tikād edersek ulü'l-azm peygamberân-ı izâmdan olduğu *Kur'ân*'da musarrah olan Âdem ile bed' eden bidâyet-i beşeriyete maymunlara yakın bir isti'dâd atf etmek nasıl tecvîz olunur? Enbiyâ-yı izâma mahsûs olan kemâli, izâfî ve nisbîye hamletmek kat'iyyen doğru olamaz! Çünkü Cenâb-ı Hak Hazret-i Âdem'i cemî'-i eşyâyı bilmeye müstaid bir sûrette yarattı. Tahdîd ü ta'yîn etmeyerek cemî'-i eşyânın ilmini onun derûnuna ilkā eyledi. Ma'kūlât ve mahsûsâta, mütehayyelât ve mevhûmâta dâir envâ'-ı müdrekâtı idrâke müstaid olarak onu halk edip eşyânın zevât ve havâssını, esâmîsini, usûl-i ulûmu, kavânîn-i sınâati, **[376]** bunların âlât ve keyfiyât-ı isti'mâlâtını bilmeyi kendisine ilhâm etti, bunlar *Kur'ân-ı Kerîm*'de haber verildiği halde bunlardaki kemâli izâfî ve nisbîye haml etmek elbette doğru değildir.

Binâenaleyh bu gibi mesâil-i mühimmeyi tedkīk ederken bir tarafa riâyet edelim derken diğer bir tarafını ve ale'l-husûs hakkında nas vârid olan tarafı zaîfletmeye değil kuvvetleştirmeye çalışmalıyız. İşte bunun için bendeniz kānûn-ı tekâmüle riâyet edelim derken peygamberân-ı izâma verilen kemâlin nisbî olmasına râzî olamadığımdan hakīkati şu sûretle îzâh etmek istiyorum.

Beşeriyetin bidâyetini ya Hazret-i Âdem olarak kabûl ederiz veyahud Hazret-i Âdem'den evvel de bir nevi' insanlar olup Cenâb-ı Hak onları münkarız kılarak Hazret-i Âdem'i onların yerine halîfe olmak üzere göndermiştir diye kabûl ederiz –nasıl ki size yazmış olduğum açık mektupta "çünkü Hazret-i Âdem'i ebü'l-beşer olarak kabûl edersek…..!" diyerek bu cihete işâret etmiştik– beşeriyetin bidâyetini Hazret-i Âdem ile başlıyor dediğimiz takdîrde medeniyet-i beşeriyyenin mebâdîsini, –tetebbuât-ı ric'iyye erbâbı gibi– vahşet hâlinde maymunlara yakın bir isti'dâdda olduğunu i'tikād edemeyiz ve etmek de doğru olamaz. Belki yukarıda ber-tafsîl söylediğimiz vechile insanlar bidâyeten bir tekrîm-i Rabbânîye mazhar olarak her şeye o sâyede kesb-i isti'dâd eylemişler ve bu tekrîm-i Rabbânîye mazhariyetlerinden sonra eb'âd-ı âleme doğru intişâr ve tebâüdleri üzerine o ilk ders-i medeniyyeti, unuta unuta o ilk tekrîmin feyzini gāib ede ede nihâyet vahşete kadar inmişlerdir.

İnsanların ahvâl-i ibtidâiyyesini vahşetten ibâret bulanların iddiâsı bunların "otohton" yani görüldükleri yerlerde peydâ olmuş bulundukları akīdesinden neş'et etmiş bir şey olup işbu otohton ve aborjin iddiâları bit-tabi' merdûddur.

Cezâyir-i Bahr-i Okyanus ve Afrika-yı Vüstâ halkı gibi el-yevm bize vahşî görülen milletlerin asılları Malezyalı yani Hindli oldukları tedkīkāt-ı fenniyye ile mertebe-i sübûta varmıştır. Şu halde bunlar Hindistan'dan ne zaman geldi?

Vahşet hüküm-fermâ olduğu zamanlarda Hindistan'dan tebâüd etmiş olmalarını akıl tecvîz etmez zannederim, çünkü ahvâl-i ibtidâiyyelerindeki adamlar Bahr-i Muhît aşırı yerlere gidemeyeceği tabîîdir. Binâenaleyh diyebiliriz ki ilk medeniyetlerinin kendilerinden tamâmıyla zâil olamamış bulunan hâtıraları ile bu intişârları îkā' eylemişlerdir. Maahâzâ o hâl-i vahşete dûçâr olduktan sonra yavaş yavaş tekâmül başlamış olmaları da münker değildir. Nasıl ki Keldan gibi hâl-i medeniyetlerini âsârından gördüğümüz milletler bilâhare bu medeniyeti gāib ederek yeniden bir vahşete dûçâr olmuşlardır.

İşte terbiyeye kesb-i isti'dâd eden bir milletin hâl-i ibtidâîsine rücû' ettiğine târîhî bir misâl! Ama tetebbuât-ı ric'iyye erbâbı, beşeriyetin ibtidâ-yı zuhûrunda böyle ilm ü irfân ile mücehhez olmasını muhâlâttan addederek bu kadar medeniyete vâsıl olmak için yüz binlerce seneler geçmek lâzım geleceğini söylüyorlar. Fakat biz bidâyet-i beşeriyyeti bir peygamber olarak kabûl ettikten sonra mahzâ lutf-i İlâhî ve mu'cize olmak üzere bu kadar terakkıyâtı da birden ihsân edeceğine i'tikādımız ber-kemâldir. Zâten mu'cize demek ne demektir?

Bugün hiç mektep, medrese görmeyen bir câhil çıksa da ben ulûm-ı evvelîn ü âhirîni câmi' bir adamım dese buna karşı kahkahalar ile gülmekten kendimizi alamayız! Çünkü muhâldir. Fakat bin üç yüz sene mukaddem ümmî olduğu bütün âlemce müsellem olan Hazret-i Muhammed (sav)'in meydana koyduğu maddî, ma'nevî terakkıyâta ne diyelim? Binâenaleyh beşeriyetin mebdei olan Hazret-i Âdem'e atf edilen kemâl, medeniyet ne için muhâl olsun?

–mâba'di gelecek hafta– **Aksekili Ahmed Hamdi**

MAKĀLÂT

TEVHÎD VE İTTİHÂD

– 9 –

Âh …! İnsan denilen şu mecmûa-i garâib-i hilkat! İnsan denilen şu mecma'-ı ezdâd-ı ulviyyet ü süfliyyet! İnsaniyeti bütün ârâyiş-i kemâlâtıyla, bütün ihtişâm-ı irfânıyla göklere, arş-ı İlâhînin fevkıne çıkaran insan değil mi?

Yine insan değil mi ki "Ükfür! Hakkı inkâr et!" diye kendisini iğvâ ve idlâl eden şeytâna denâette, mel'anette taş çıkartır, o derecede ki o sermedî düşman-ı insâniyet kemâl-i hayretle (اِنِّی بَرِیءٌ مِنْكَ اِنِّی اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِینَ) "Ben senden berîyim, senin mel'anetinden bî-zârım. Çünkü ben avâlimin mürebbî-i ezelîsi olan Allâhu ekberden onun satvet-i kahr u celâlinden korkarım." (Sûre-i Celîle-i Haşr [16]) dedirtir! Şımarık insanlar!

(وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِی الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّا اِیَّاهُ)[1] Bir deniz seferinde fırtınaya tutulunca boğulmak korkusuyla tiril tiril titrersiniz! Çehreleriniz ölü rengini bağlar! O dem-i hevl-engîzde ulûhiyeti inkâr, teslis, tabîat, madde ve kuvvet nâmına ne kadar akāid-i bâtıla ve mecnûne varsa hepsi hâtırınızdan silinir gider. Dağlar gibi üzerinize hücûm eden o dalgalar karşısında zerre kadar bile eseri kalmaz. Dört el ile Allah'a sarılır, Allah'ın bâb-ı merhametine ilticâ edersiniz! Amân yâ Rabbî! Bizi bu tûfân-ı helâkten kurtar! Niyâz ü istirhâm-ı mütezellilânesinin bini bir paraya! Değil mi?

(فَلَمَّا نَجّٰیكُمْ اِلَی الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ)[2] Vaktâ ki Allah'ın merhameti imdâdınıza yetişir; sizi o müdhiş mevt-i muhakkaktan kurtarır; ayağınız karaya basar; **[377]** boğulmak korkusu gider; derhal tevhîdden, meded-res-i yegâneniz olan Allah'ınızdan yüz çevirir, yine şımarıklığı, azgınlığı, çılgınlığı ele alırsınız! Yine birkaç saat evvel samîm-i kalbinizden (?) teberrî etmiş gibi göründüğünüz i'tikādât ve müddeayât-ı bâtılanıza rücû' edersiniz! (وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا)[3] Evet! Çünkü insan belîğ bir vasf-ı küfrân ile muttasıfdır. (اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ یَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ)[4] Sanki siz o emvâc-ı tûfân-hîzden yakayı kurtarmakla ölümden emîn mi oldunuz sanırsınız? Ya o kudret ve azameti tenâhî şânından münezzeh ve müteâlî olan Allâh-ı zü'l-celâl üzerinde bulunduğunuz toprakları yerin dibine çöktürür[5] (اَوْ یُرْسِلَ عَلَیْكُمْ حَاصِبًا) yahud fevkınizden bir sarsar-ı dehhâş gönderip de kaldıracağı taşları, toprakları üzerinize yığmak, içine gömmek sûretiyle sizi –Kavm-i Lût ve Ashâb-ı Fil gibi– kahr u helâk eder de[6] (ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِیلًا) sonra siz, canınızı kurtaracak bir müncî bulamazsınız![7] (اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ یُعِیدَكُمْ فِیهِ تَارَةً اُخْرٰی فَیُرْسِلَ عَلَیْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّیحِ فَیُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ) Yoksa Allah sizi tekrar bir deniz seferine sevk ederek ezici, kırıcı, parçalayıcı bir kasırga ile o irtikâb ettiğiniz küfr-i muzâafın cezâ-yı mâ-yelîkı olarak sizi batırır da[8] (ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَیْنَا بِهِ تَبِیعًا) sonra siz kahr u gazabullâha karşı size yardım edecek bir kuvvet, bir kudret bulamazsınız! Siz bundan da emîn misiniz? Yoksa sizi denizde zemîn-i istîmân ü îmâna kapatan Allah'ın satvet ü celâli sizi karada da bulamaz mı? Sûre-i Celîle-i İsrâ."

Bir bârika, bir sâika, bir zelzele ânı
Bak çehresine sapsarı "eyvâh…" diyor işte
Yok… Tevbeler olsun yaradan var bu cihânı
Dinsizliği attı bakın "Allah..!" diyor işte.

–li-muharririhi–

Cenâb-ı tevhîdin feyz-i bî-pâyân-ittihâdıyla zâde-i teslîs olan ittihâd beynindeki fark-ı azîm biraz aşağıda daha ziyâde tenvîr ve îzâh olunacak.

بین تفاوت ره کز کجاست تابکجا

* * *

Bir insanı bizzât öldürmekle bil-vâsıta esbâb-ı cinâyeti istihzâr etmek sûretiyle mahvetmek arasında ne fark var? Kātil-i müteammid i'dâm olunur da asıl müsebbibi, müşevvikı afv mı edilir?

Bu; bir fitnedir. Bir fitne-i cinâiyye, ki her harfinde mazlûm kanı fışkırır. Fitne ise katilden eşedd ü akta'dır.[9] (وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ) *Kur'ân-ı Hakîm*. Hem de *Kur'ân-ı Hakîm*'de –mel'anet-i şânına tenbîhen– mükerreren şeref-vârid olmuştur.

(الْفِتْنَةُ نَائِمَةٌ لَعَنَ الله مَنْ أَیْقَظَهَا) Fitne uykudadır. Onu uyandırana Allah la'net etsin! *Câmi'-i Sagīr* [8455]"

Hakîkat! Cinâyetlerin öyle nevi'leri görülür ki kātilinden ziyâde müsebbibine la'net okunur!

Cinâyât-ı şahsiyyede hâl böyle olunca ya efrâdı milyonlar teşkîl eden koca bir milleti menfûr bir tama'-ı menfaat, mel'ûn bir hırs-ı ikbâl uğruna –netîce-i felâketi bile bile– istiklâliyle, şân u şevketiyle temelinden mahva sebeb olan; dîniyle, *Kur'ân*'ıyla, ırz u nâmûsuyla, evlâd u ıyâliyle, vatanıyla a'dâya peşkeş çeken bir kātil-i millete, bir hâdim-i bünyân-ı saltanata, bir cânî-i İslâmiyyet'e, bir düşman-ı vatana vicdân-ı hakîmin hükm-i âdilânesi ne olmak lâzım gelir? Düşman, kuvvetiyle yıktığı bir kulübe, bir tek hâne değil, koca bir kâşâne-i vatan! A'dâ muâvenetiyle boğup öldürdüğü, mezâra gömdüğü bir şahıs değil, bir millet!

Kumandası altındaki kal'a veya mevki'-i müstahkemi veyahud bir şehri vesâit-ı müdâfaa ve muhâfazası henüz bitmemiş mevcûd iken düşmana teslîm eden bir âmirin kānûnen cezâsı nedir? Bilâ-şek kurşuna dizilmek! İ'dâm olunmak! Böyle bir müttehemin dîvân-ı harbini teşkîl eden hey'et ve hîn-i muhâkemesinde –sâmiîn sıfatıyla– mevcûd bulunan cemâat arasında kendisine zerre kadar bile meyl-i rikkat ü merhamet hissedecek bir kalb, bir vicdân tasavvur olunabilir mi? Meğer o kalb; zaîf, o vicdân sahîf olsun!

O ki insan ve ne kadar ilm ü hikmetle tekemmül etmiş

[1] İsrâ, 17/67.
[2] İsrâ, 17/67.
[3] İsrâ, 17/67.
[4] İsrâ, 17/68.
[5] İsrâ, 17/68.
[6] İsrâ, 17/68.
[7] İsrâ, 17/69.
[8] İsrâ, 17/67.
[9] Bakara, 2/191.

olsa yine mahkûm-ı acz ü noksan iken birkaç bin ihvân-ı milliyetini vatanının bir cüz'iyle a'dâya teslîm eden bir cânî hakkında bütün asabiyet-i milliyyesiyle, bütün hamiyyet-i vataniyyesiyle

"İ'dâm…! İ'dâm…!"

Diye feryâd ederse ya o mazlûmların hâlıkı olan "Allâhu ekber"in adâlet-i İlâhiyyesi….! Düşün!

"Allah bir karıncasından vazgeçmez!"

Meseli ne hikmet-âmîzdir! Bir tek karıncasından vazgeçmek şânından olmayan Allah; libâs-ı ahsen-i takvîm ile mazhar-ı tekrîm buyurduğu o ârâyiş-i kâinât, o sultân-ı mevcûdât insanın nezd-i ulûhiyyetteki kıymeti rütbe-i şân ü şerefi ne kadar âlî; hayatı, hukûku ne kadar muhterem, ne kadar mukaddesdir!

Karıncasız dünya yaşayabilir; fakat insansız neye yarar! Hiç…!

Evet! "Bir millet; kendi mezâr-ı inkırâzını kendi öz elleriyle kazar!" Hikmet-i hâilesi pek doğrudur. Fakat o ellerin hangi eller olduğunu düşünelim!

Âh…! O eller; o bedbaht milletin hayatını avuçları içine alarak top oyuncağına çeviren ve eze eze hırpalaya hırpalaya nihâyet patlatan ve o na'ş-ı bî-rûhun nâsiye-i felâketine fırlatıp atan cânî, kātil ellerdir!

Hangi millet gösterilebilir ki bir zâlimi, bir cebbâr-ı anîdi, bir Neron'u **[378]** "Gel! Bizim beynimizi kemir! Kalbimizi zehirle! Ciğerlerimizi dala! Vücûdumuzu parçala da her parçasını bir düşmanın ağzına sok! Mi'desine indirmek, hazmetmek için yardım da et!" diye şîr-pençe gibi tepesine bindirsin? Yılan gibi vücûduna sarsın! Cellâd gibi –kendi arzusuyla, kendi ihtiyârıyla– önüne diz çöküp şemşîr-i kahrına boynunu uzatsın? Bedbaht milletler! Zavallı insan sürüleri! Hürriyet ve hâkimlerine mâlik (?) olurlar da yine felâketten, istibdâdın kanlı parmaklarından, cadı tırnaklarından bir türlü kurtulamazlar! İçlerinden şeytan kadar dessâs, tilki kadar hîlekâr, kaplan kadar yırtıcı birkaç kişi çıkar! Mebnâ-yı celîl-i ittihâdı yıkar! Hükûmeti parçalar! Tuleytula'yı bir merkez-i emâret, Belensiye'yi [Valancia!] bir pâyitaht-ı saltanat! İşbiliye'yi bir dâr-ı hilâfet yapmak hırs u tamaıyla aklını gayb eder! Gözleri kan çanağına döner! din kardeşi aleyhine, a'dâ-yı dîne dest-i vifâk u i'tilâfı uzatır! Hattâ –belki de?– Alfons'a tezvîc eder!

Tevhîd ve ittihâdı cebren birbirinden ayıran, koca bir mülkü, o cânım Arab saltanatını teslîse takdîm ü ihdâ eden, târîh-i İslâmiyyet ve insâniyyette kıyâmete kadar kemâl-i nefret ve la'netle yâda kendilerini bi-hakkın mahkûm eden bunlar da muvahhid ve mü'min öyle mi?

Vay o zavallı millete, ki böyle insan kıyâfetli cellâdlara aldanır da bilmeyerek kendi kanını heder eder! Mahvolur gider!

Milletlerin kabâhati işte bu: Şeytanete, desîseye aldanmak! Hayatlarını mezar kazıcılara cadılara tevdî' etmek!

Muhiblerimden pek yakın bir mâzîde Fas'a, İspanya'ya seyâhat eden hakîkī bir fâzıl-ı muhterem o engizisyon hey'et-i rûhâniyye (???)sinin işkencelerle, ukūbetlerle cebren ve kahren tanassur ettirmiş oldukları rû-siyâh Arabların şimdiki bedbaht evlâdlarına dâir ma'lûmât verirken gözlerine hücûm eden seyl-i eşkini zabtedemiyor, şiddet-i teessüründen titriyordu! Zavallılar! Diyorlarmış ki "Âh…! Mümkün olsa da İslâm askeri gelse! Gelse de burasını yeni baştan feth eylese! derhal zünnârları kesip atar, yedi yüz sene (?) evvel gayb ettiğimiz dînimizi, tevhîdimizi i'lân ederdik!

Acaba dünya yüzünde bizim kadar bedbaht, bizim kadar acınmaya lâyık insanlar var mı? Bakınız şu Birinci Abdurrahmân-ı Emevî'nin bin üç yüz doksan üç direkli Câmi'-i Kebîr'ine! Endülüs'ün Ka'be-i azamet-penâhına!

Endülüs'ün fâtihleri o şânlı ecdâdımızın senelerce çalışıp da vücûda getirdikleri; asırlarca içinde namaz kıldıkları bu muhteşem binâ şimdi kilise! Hem de yalnız merkez kısmı….! Biz bu şevketli mâzîmizi nasıl unuturuz da kendimizi hakîkī İspanyol addederiz? Bu! Mümkün mü?"

Kadınları ise yedi asırlık bir nesl-i irtidâd ta'kîb etmekte oldukları halde yine cârlı? Yine mütesettir! O kadar mütesettir ki miyânlarında salîb olmasa insan İslâm kadınları demekte hiç de tereddüd etmez! İşte –ey din kardeşim– Endülüs'de ittihâd öldürülmemiş, millet parçalanmamış, hükûmet-i İslâmiyye vâlî diye birer menşûr ile nasb u ta'yîn eylediği vicdânsızlar tarafından tavâif-i mülûke inkı[s]âm etmemiş olaydı bu bedbahtlar mürteddîn ve mürteddât olarak İslâmiyete, gayb ettikleri tevhîde hasret yaşları döküp durmayacaklardı, bu kanlı yaşlar yedi yüz seneden beri dökülmekte!

Bunların nesl-i âtîsi de kıyâmete kadar böyle ağlayarak gelip gidecekler! Bu bîçârelerin tevhîd-i ilâhîden bu kadar fâci' bir sûrette neslen ba'de neslin mahrûmiyetleri vebâl-i azîmi; müsebbiblerine râci' değil de kime…?

Rızâ-yı küfrün hükm-i *Kur'ân*îsi: Küfür! Ya müsebbibinin hükmü nedir? Bâ-husûs bir değil, a'dâdın ihâtasından izhâr-ı acz ettiği mikdârın kıyâmete kadar bütün nesl-i müstakbeliyle fecî' bir silsile-i irtidâd teşkîline bilerek sebeb olmak! Zehî cinâyet-i uzmâ!

Bu vatan kātilleri, bu İslâmiyet cânîleri o kadar sefîl, o dereke sefîh mahlûklar ki kendilerini; bütün avâlim-i vücûdu muhît olan rahmet-i İlâhiyye hâricine çıkmaya çalışmışlar!?

Ba'sü ba'de'l-mevte inananlarca muhakkaktır ki ehl-i şekāvet mahkeme-i kübrâ-yı Hak'ta cezâ-yı amelîlerini çekecekler. Mahbes-i İlâhî olan dûzah-ı intikāma atıldıkları andaki hâl-i hevl-engîzleri; [1](يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِى النَّارِ) Onlar; cehennemde alevler içinde çevrildikleri gün [2](يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُولَا) inleyerek, feryâd ederek derler ki âh… Keşke dünyada Allah'a ve Resûlullâh'a itâat etmiş olaydık! [3](وَقَالُوا رَبَّنَا اِنَّا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا) o can-hırâş feryâd u vâveylâlarında devam ederek yine derler ki yâ Rabbî! Biz tuttuk da kendimize –eyvâh…!– efendi ve reis bildiğimiz o mütekebbirlere, o cebbâr-ı anîdlere itâat ettik! Keşke itâat etmemiş olaydık! Onlar da bizi iğvâ ve ıdlâl et-

[1] Ahzâb, 33/66.
[2] Ahzâb, 33/66.
[3] Ahzâb, 33/67.

tiler; minhâc-ı selâmetten çıkardılar, çıkmaz yollara felâket uçurumlarına götürdüler. [1](رَبَّنَا اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا) Allahımız hem kendilerini, hem de biz bedbahtları nasıl boyunlarına aldılar, böyle müebbed ü muhalled habs-i cahîm cezâsına mahkûmiyetimize sebeb oldularsa sen de onları muzâaf bir azâb-ı hâil ile ta'zîb ve üzerlerine la'n-i gadabını mütemâdiyen teşdîd buyur! Sûre-i Celîle-i Ahzâb" Şimdi yürekler acısı silsile-i irtidâdın dahi bu mevkıf-ı hızlân u hüsrânda aynı feryâd ü vâveylâları var! Bunlar bu muzâaf azâbları, bu müşedded ü mütemâdî la'n ü gazabları kimlerin nâmına isteyecekler?

Mehmed Fahreddin

[379] AÇIK MEKTUP

Alay Müftüsü Fahreddin Efendi'ye,

Efendim! Seninle münâzara etmek değil diğer hemderdlerimizle beraber her ikimiz başbaşa verip de ağlaşalım.

Dümûu'l-aynımız ihtimâl ki mâü'l-hayât olur da ondan bir çâre-i necât halk olunur.

Kardeşim! Şerîatımızı ondan tenzîh ederim ki hânesine sârık, gâsıb giren bir musallînin namazını bozup da silâha sarılmasını tecvîz etmesin.

Hâne-i İslâm umûmen mahkûm-ı indirâs olmuş, gâsıblar esâs ü enkâzını yağma için her tarafdan saldırmış şimâlden, cenûbdan, şarktan, garbdan hücûmlar, gâretler! Herifler her tarafını kanlara, ateşlere boyamış iken sükkân-ı hâne umûmen ve müttehiden silahlanmak, def'-i a'dâya, itfâ-yı harîka koşmak gibi faâliyet-i âcileye mübâderet etmeyip de her biri bir hevâ vü sefâhetlerine mağlûb oldukları gibi bir kısm-ı kalîli de hâli yekdiğerine –velev ki zekât ve fıtra ve udhiye gibi meşrû' birer nâm ile olsun– hediyeler veya borçlar takdîmiyle uğraşmaları, hâne-i vatanın bir tarafından diğer tarafına –velev ki hac nâmıyla– ziyâretler yapmaları elbette garîb bir temâşâdır.

Bu hâli o hâne-i beyzânın kānûn ve kāidesine isnâd eylemek elbette bir hatâ-yı azîm, mebnâ-yı İslâm'a bir şeyn-i elîmdir. Bunda zannedersem hiçbir âkıl hiçbir müteşerri'-i hakîm tereddüd etmez.

Ne çâre ki ey musîbetzede! Sükkân-ı hâne ale'l-ekser uyanmaz bir uykuda, ayılmaz bir gaflette ise silâhı kim alacak kim kuşanacak, kim koşacak?

Ehl-i hâne bu halde iken bunların ellerinde bulunan veya ellerine verilmesi matlûb olan kuvvet dahi bir işe yaramamak ve belki de –el-iyâzü billâh– düşmana bir âlet-i tecâvüz daha olmak melhûz değil midir.

Bunların içinde birkaç bîçâre de kendilerini âciz, diğer sükkân-ı hâneyi bî-hûş görür. Tedârik veya isti'mâl-i kuvvetine imkân göremez de birbirlerine olsun sâlifü'l-arz hedâyâ ve havâyic arz, hasbihâl için ziyâretler îfâ ediyorlarsa bu hizb-i kalîlin bu muâmeleleri garîb olmakla beraber karîn-i ma'zeret değil midir.

Halbuki bunlar vâcibü'l-icrâ birer emr-i dînî dahi olsun.

Halbuki bu milletin İslâm olduklarına bunların şu ef'âl-i nâdirelerinden başka bir alâmet kalmadığı bir zamanda olsun.

Halbuki bu bîçârelerin şu fiilleri bir çok fevâid-i ictimâiyyeyi dahi mutazammın bulunsun.

Ey hem-derd-i âlî-şiârım! Garbda: Fas, şarkta: İran sûret-i temeddüne bürünmüş vahşet-i bî-emân önünde teslîm-i cân etmekte, deryâ ortasındaki bir uzv-ı muazzezimiz bize elvedâ'lar çağırmakta daha öteki bir uzvumuz: Trablusgarb ki onun küsûfu yüz elli milyonluk Afrika âlem-i İslâm'ından tamâmen inkıtâ'dır.

Oradaki milyonlarla dindaşlarımız, canavarlar ellerinde dört aydır etleri lîme lîme koparılmakta iken daha dünkü gün Bosna-Hersek eyâlât-ı İslâmiyyemizin Avusturya, koca Tuna eyâletimizin Bulgar olduğunu kendi elleriyle ağlaya ağlaya imzâ eden meb'ûsânımız sahnesinde bu derdler hiç mevzû'bahs olmayıp da fırkalar, ihtirâslar, i'tilâflar, kavgalarına muzır olduğunu şimdi ise vilâyâtımızda her ebcedhân olan, her tekellüm-i tıflânesine[2] mağrûr bulunan her birimizin yeni meb'ûsluk meydanına atılıp hırıl hırıl uğraştığımızı görmüyor muyuz.

Düşmanımız ne Rusya, ne İngiltere, ne İtalya! Büyük düşmanımız biz kendimiz! [3](عدوك نفسك التى بين جنبيك) Sırr-ı kudsîsi her ferd hakkında sâdık olduğu gibi cism-i vâhid hükmünde olan hey'et-i ictimâiyyemiz hakkında da esdaktır. Yâhu biz bizi ıslâh etmenin çâresi nedir.

Ricâ ederim darılmayınız, maksadım size ta'rîz değildir. İrşâdât-ı hakîmâneniz ayn-ı dâr u ayn-ı devâdır. Tafsîlâtı *Sırâtımüstakīm*'in nüsah-ı sâbıkasında münteşir olan gerek zât-ı fâzılânelerinin ve gerek bu âcizin makālâtında mebsût ve müdellel olduğu üzere i'dâd-ı kuvvet farîzasının ferâiz ve vâcibât-ı dîniyyenin cümlesine râci' bir farz-ı ayn-ı âcil olduğu müsellemdir. Tehâlüf yalnız nazariyelerimizdedir.

Azîzim ne çâre ki derd bir türlü değil.

حسبنا الله ونعم الوكيم، نعم المولى ونعم النصير.

لا حول ولا قوة الا بالله العظيم.

Sivas'da Selim Efendi-zâde

Mustafa Takī

BİR ÂN-I FIRSAT, BİR HAYÂT-I EBEDÎDİR

Sinn-i idrâkinden beri derd-i vatanla inleye inleye sararmış solmuş, teverrüm etmiş bir rûha, henüz tanımak şerefinden mahrûm bulunduğu –aynı derd ile müteellim– bir sîmâyı ulvînin hitâb u iltifâtı ne kadar kıymetdârdır!

O solgun çehre-i mâtem-nümûnun o dem-i nevâzişteki meyl-i ibtisâmı melekleri bile giryâ-nâk-ı teessür eder! Ge-

[1] Ahzâb, 33/68.

[2] Metinde (تكلم نه طفلاسنه) şeklinde yazılmıştır.

[3] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn,* Beyrut, c. 3, s. 4.

çen haftaki *Sırâtımüstakīm*'de "H. N" imzâlı ve "*Duracak zaman değildir!*" ünvanlı makāle-i cevher-dârı okudum. Gerçekten kilk-i diyânetle, midâd-ı hamiyyetle yazılmış bir şâhid-i îmân! Bir nâtıka-i vicdân!

Âh… Yâ Rabbî! Ne olurdu bu âteş-i sevdâ: Sevdâ-yı vatanla yanmakta, çırpınmakta, feryâd etmekte bütün Osmanlı müslümanları yekdiğerine rekābet edeydi! Vatan! Sevgili mâder! Sen o zaman bütün derdlerini unutur da evlâdlarının sana gösterecekleri o levha-i garrâ-yı aşk u garâmın temâşâsına dalar giderdin değil mi?

[380] *Düşmeseydi hâb-ı lâ-kaydîye evlâdın senin*
Rûhuna te'sîr edeydi âh u feryâdın senin
Hevl-i canla cümlesi kalkar, koşardı girye-nâk
İşte ordular senin bak, işte imdâdın senin!
Her tarafdan sîm ü zer mânend-i seyl-i münhadir
Kahr olurdu kahr olur görmekle hussâdın senin
Cân ü mâlin var mıdır bir kıymeti, bir lezzeti?
Üstüne hançer çekerken hasm-ı bî-dâdın senin
Söyle ey kardeş neden aldırmıyorsun böyle sen!?
Böyle hissiz, böyle kansız mıydı ecdâdın senin?
Bir zaman dünyayı titretmiş iken Osmanlılar
Titremek âyâ ne hikmet şimdi mu'tâdın senin
Söyle fıtrat mı değişti ya değil mi kan o kan?
Sen düşün! –Allah için!– Osmanlısın ey Müslüman!

-li-muharririhî-

Ortada bir kılıç duruyor; iki hasm-ı cân karşılıklı –gayr-ı mütesâvî (?) birer mesâfeden koşuyorlar. Hangisi daha evvel kılıcı kaparsa diğeri bir an sonra bî-rûh olarak yerlere serilecek! İşte bu kılıç "fırsat!"dır. Bu bir hayât-ı ebedîdir. Kim daha çabuk davranırsa hayat onun! Vay bu fırsatı fevt edene!

Hangi âkıldır o demde fevt-i fırsat eylesin?
Can verirken sonra hasma sebb ü la'net eylesin?
Kendine âid o düşnâm ü o la'net cümlesi
Fırsatı kapmak için vardı onun da hamlesi

-li-muharririhî-

Gencîne-i hikmet ıtlâkına gerçekten şâyeste olan *Mesnevî-i Şerîf*'de tâcdâr-ı âşıkīn Hazret-i Mevlânâ Celâleddin:

قال اطعمنى فانى جايع
واعتجل فالوقت سيف قاطع!

Buyuruyorlar. Bizim bundan –mevzûumuz i'tibâriyle– alacağımız rûh-ı ma'nâ: Mâder-i vatan açtır. "Açlıktan ölüyorum! İmdâdıma yetişin! Çabuk olun! Koşun. Fırsatı kaçırmayınız! Vakit; seyf-i kātı'dır. Bir an; bir hayât-ı ebedîdir. O ân; geçti mi iş bitti. Ben öldüm gittim! O an bir daha ebediyen avdet etmez! Sonra diz döğmek, saç yolmak, yaka yırtmak fâide vermez; haydi evlâdlarım çabuk olunuz! Bütün kuvvetinizle imdâdıma koşunuz? Ölüyorum? Âh …? Son nefesime geldim de yine aldıran yok!" diye feryâd ediyor! Hâne tutuşmuş, alevler içinde yanıp kül oluyor da yine sâkinleri suları abdestlerine sarfediyorlar, evsiz, sokaklar ortasında kalmayı, sürüm sürüm sürünmeyi tercîh ediyorlar!

A zavallı, öyle bir hengâm-ı felâkette bütün sular hânenindir. İnsan; o sudan bir yudum içmeye bile kıyamaz. Evvelâ hânesini ateşten kurtarır, sonra içecek, abdest alacak suyu yine bulur. İşte bizim hâlimiz! Evini ateşlere terkedip de mevcûd su ile abdest alan şaşkının ma'rifetine (?) benziyor.

Bunu ne akıl kabûl eder; ne mantık! Ne dîn, ne şerîat! Suyu ancak içmesine kâfî olan bir adamın onunla abdest alması kat'iyyen câiz değil, teyemmüm edecek, hattâ hayvanı varsa onun da suyunu abdeste sarfetmesi gayr-ı câiz! "Teyemmüm"ün hikmet-i teşrîi hıfz-ı hayâttır. Hayât mahvolur; müteşerrî', mütedeyyin kalmazsa o dîn, o şerîat nerede kalır? Trablusgarb'a edilen hücûm gibi ânî gayr-ı muntazar bir darbe-i felâket bizi sarsmalı! Cânımızı yakmalı, hepimizi hevl-i cân ile uyandırmalı değil miydi?

Bütün istitâat-i nakdiyyemizi hattâ ağzımızdan lokmamızı çıkartıp verdirmeli değil miydi?

Vatan kurban olup giderken bizim kurban kesişimize melekler bile mütehayyir ü müteessir oluyorlar!

Ne olurdu! İki senelik kurban bedelleri –belki de– altı yedi milyon lira hıfz-ı dîn, hıfz-ı vatan, hıfz-ı nâmûs nâmına donanmamıza terkolunaydı. Trablus da –emîn olunuz ki– bu yürekler acısı hâle gelmezdi.

Kaldı ki maaşlardan yüzde –hiç olmazsa– beşinin donanmaya tahsîsi. Bakınız: Trablus'dan dağlar dayanmaz hakāretlerle, felâketlerle, kovulan me'mûrîne! Zavallı âileleri! Bedbaht ciğerpâreleri! Bunlardan ibret almak bizim için değil mi? Bir aylık maâş-ı umûmî dokuz yüz bin lira tutar. Bunun yüzde beşi kırk beş bin lira tutar. Hele yüzde on olsa doksan bin….!

Her ay doksan bin lira! Şaka değil!

Halbuki yüzde yirmi de verilse yine azdır.

Bunun ne kadar doğru bir söz olduğunu Trablusgarb me'mûrîn-i felâketzedesi söylesin!

Düşünelim! Girid'de bu kadar kuzât, nüvvâb, me'mûrîn var idi. Şimdi onlar artık Girid emvâlinden maaş alamıyorlar. O paraları Yunanlılar der-ceyb ediyorlar.

Otuz beş sene evvel Tuna vilâyetinde; Niş, Kars, Batum, Tırhala sancaklarında binlerce me'mûrîn var iken şimdi bir teki yok; sanki meflûcuz, sanki vücûdumuza "kloroform" sürülerek hissimiz ibtâl olunmuş; ayaklarımız kesiliyor haberimiz yok; bıçak göbeğimize dayandı, biz; yine duymuyoruz; ne hayrettir, ne hikmettir yâ Rabbî!

Bütün ashâb-ı maâş el birliğiyle kendiliğimizden ittifâk u ittihâd ederek yüzde onumuzu doksanının selâmeti için olsun muntazaman terkedersek kıyâmet mi **[381]** kopar? Aç mı kalırız? Biz istesek yaparız, Yıldız'ın köpeklere atmak nev'inden dört ayda bir maâşıyla geçinen bir adam şimdi nasıl oluyor da her ay gün sektirmeksizin aldığı maâşının yüzde onunu dînine, *Kur'ân*ına, vatanına, ırz u nâmûsuna ihdâ etmiyor? Buna idrâk hayret etmesin de ne yapsın?

Ya o tedâhülde kalan sekiz dokuz maâşı sarrâflara yüzde –lâ-ekall– elli kuruş terkederek kırdırdığı günleri nasıl unuttu?

Sarrâfa yüzde elli terketmek! Vatana yüzde beşi çok görmek! Bu mu bizdeki şükrân-ı ni'met? Daha dün Almanlığı terk ve âğûş-ı İslâmiyyete atılarak huzûr-ı *Kur'ân-ı Hakîm*'de secde ber-îmân olan bir yeni Osmanlı müslümanı donanmaya ölünceye kadar ayda bir lira taahhüd eylediği gibi ber-muktezâ-yı nizâm şehrî iki buçuk lira vermesi lâzım gelip ihtidâsı hasebiyle beş sene için afv olunduğu temettu' vergisini de donanmaya takdîm ediyor! Âh …! Dünkü mühtedîdeki ulviyet-i rûha. Hamiyet-i dîne, muhabbet-i vataniyyeye bakınız! Bir de soyu sopu müslüman oğlu müslümanın tavr-ı lâ-kaydîsine bakınız! Bu şânlı mühtedînin şu müfrit hamiyeti bizi utandırmalı değil mi?

Biz niye duruyoruz? O; dün Alman idi, İslâmiyet ona yabancı idi. Bugün müslüman oldu, İslâmiyet'e, İslâm vatanına evlâdlığı birkaç günlük, ne diyeyim! Allah bizi kahr u celâliyle değil, lutf u cemâliyle uyandırsın! Ey *Kur'ân-ı Hakîm*! Sana gözyaşlarıyla bin ta'ziyet! Bin tesliyet!

Mehmed Fahreddin

TÂRİH-İ HÜKÛMÂT-I İSLÂMİYYE

AFGĀNİSTAN
EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Şu emr, makrûn-ı salâh olmadığından i'tirâz ederek "Benim askerim bütün bir kış seferde bulundu. Ve hayliden hayliye zahmet çekip düşmana galebe çaldı. Binâenaleyh biraz müddet oturup dinlenmek hakkı kazandı. Bundan başka buradaki iğtişâş mühimdir. Bir müddet ikāmetle ahâlîyi hükûmete ısındırmak lâzımdır" meâlinde cevap yazdım. Amcam "Kaviyyen biliyorum ki Ali Şîr Hân, Kandahâr'da oğullarım Muhammed Server ve Muhammed Azîz hânlara karşı asker sevkedecek. Eğer böyle bir şey olursa oğullarım bozulursa mes'ûliyeti size âiddir" meâlinde bir mektup gönderdi. "Meymene'ye mutlakā asker sevki lâzım geliyorsa başka tarafdan gönderiniz. Şîr Ali Hân Kandahâr'da hücûm eyleyecek olursa ben burada sizin yakınınızda bulunmuş olurum. Bundan mâadâ Meymene muhâsarası ihtimâl ki birkaç ay sürer. Ben oraya gittiğim sûrette Şir Ali Hân fırsatı ganîmet bilerek Kâbil'e savlet eyler" cevâbını verdim. Lâkin amcam hiç birini dinlemeyerek "Bana dost iseniz Meymene'ye gidiniz, değilseniz nasıl isterseniz öyle yapınız" diye bir mektup yolladı. Şu cevâba son derecede cânım sıkıldı. "Şîr Ali Hân'ın düşmanlığından korkmadığım gibi sizin adâvetinizden de çekinmem" demek hâtırıma[1] geldi. Fakat bilâhare bu cevâbı yazmaktan sarf-ı nazar ettim. Taht-ı saltanata kendi elimle geçirdiğim bir zâtın fermânına karşı gelmeyi muvâfık-ı mürüvvet bulamadım. Binâenaleyh her tarafa hâkimler ta'yîn ettikten sonra Andehoy yolundan Meymene'ye hareket eyledim.

Amcama bir mektup yazıp hareketimi bildirdim ve "Karîben sizi bu işe pişmân edecek bir gün gelecektir" dedim. Meymene'ye bir menzil kala amcamdan bir kâğıd aldım ki Şîr Ali Hânzâdelerin Kandahâr'a asker çekmiş ve yolları kapatmış olduklarını bildiriyor ve askerimi ikiye ayırıp bir kısmıyla Meymene'yi muhâsara etmemi, kısm-ı diğerini de nûr-ı çeşm yani Muhammed İsmail Hân ile Kâbil'e göndermemi yazıyordu. Bu mektuba "Mukaddemâ size ihtâr ettiğim halde dinlemediğiniz münâsebetsizlikler vukūa geldi. Artık ne askeri bölmek kābildir, ne de imdâdınıza göndermek" meâlinde cevap verip Meymene'ye gittim. Orada siperler inşâ ederek kal'anın karşısında ve 1500 kadem uzaklığında vâki' Tell-i Âşıkān tepesine çadırımı kurdurdum.

Bu sırada amcamdan diğer bir mektup geldi. Oğlu Muhammed Azîz Hân Kandahâr'da Muhammed Ya'kūb Hân'a karşı bozulmuş ve esîr olmuş. Muhammed Ya'kūb Hân Peştrud taraflarını taht-ı tasarrufuna almış. Askerin nısfını hemen göndermem lâzım geliyormuş. Yine olamaz, düşman karşısında iken askerin bir kısmı gönderilemez diye cevap verdim.

Bir an evvel muhâsara işini bitirmek için de askeri kal'aya hücûm ettirdim. Vâkıâ son derece şiddetli bir hücûm oldu. Lâkin "Muhammed İsmail Hân" hücûm edileceğini düşmana haber vermiş olduğundan kal'anın zabtı kābil olamadı. Maa-mâfîh, ikinci bir hücûma uğrarsa perîşân olacağını anlayan Meymene emîri, oğlu ve bazı ümerâ ve ulemâsı ile *Kur'ân-ı Kerîm* irsâl ve bazı kıymetdâr hedâyâ isbâl eyleyerek senevî kırk bin altın vergi vermek şartıyla musâlaha teklîf etti. Kâbil'deki karışıklık sâikasıyla kabûl eyledim. "Emîr Hüseyin" de bizzât gelip ihtirâmâtta ve ümerâ-yı sâire hakkında şefâatte bulundu. Onları da afv ettim ve kal'ada bulunan altı tane topu aldım.

Biz burada iken amcamdan Muhammed İsmail Hân'a bir kâğıd geldi ki beş tane mektup yazdığım halde gelmediniz ve cevap vermediniz diyordu, bunu kendisine verip:

[382] – Vaktiyle askeriniz bana lâzım olduğu için mektupları size ver[me]miştim. Şimdi ise lüzûmunuz kalmadığı cihetle çağırıldığınız yere gidebilirsiniz, dedim. Ertesi günü Belh'a müteveccihen hareket etti. Ve benden evvel Belh'a varıp orasını yağma eylemek için sür'atli davrandı.

Ben de onun niyetini anladığım için azmine mâni' olmak istiyordum. Bu sırada Kernil Sohrab'dan bir mektup aldım. Amcamın emri mûcebince Tahtapul'a getirilen Muhammed Şerîf Hân'ın tevkîf edildiğini yazıyordu. Düşündüm ki Muhammed Şerîf Hân, Muhammed İsmail Hân'ın amcası olduğu için gidip onu kurtarması mümkün. Binâenaleyh o gece iki piyâde nizâmiye taburuyla bir batarya topu yola çıkardım ve sür'at-i mümkine ile giderek[2] Tahtapul'u muhâfaza eylemelerini tenbîh ettim. Bunlar Kum yolundan Ağça ile Belh üzerinden geçerek Tahtapul'a vâsıl oldular. Muhammed İsmail Hân, bir gün sonra geldi ve tasavvur ettiği üzere şehre hücûm ile amcasını kurtarmak istediyse de gönderdiğim askeri görünce fikrini tebdîl eyleyerek "Mezâr-ı

[1] Metinde (خاطرينه) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (كيره رك) şeklinde yazılmıştır.

Şerîf"e ve ora hâkimini tehdîd ile üç bin tenge mikdârında bir meblağı alıp hazînesini yağmalamak için Taşkurgan'a azîmet etti.

Taşkurganlılar, hânın maksadını anlamış olduklarından kal'aya çekilip müdâfaaya karâr verdiler. İsmail Hân bunu işidince Bamyân'a revân oldu ve nereye gittiyse orasını soyup soğana çevirdi.

Bu harekât esnâsında amcam kendisine "Sür'at-i mümkine ile Kâbil'e gel. Ben Şîr Ali Hân ile harb etmek için Gazneyn'e gideceğim. Zîrâ Kandahâr'ı zabt etti. Kelat'a geliyor" diye gāfilâne mektup yazıyordu. Muhammed İsmail Hân da "Maiyyetimdeki askerin bir senelik maâşı terâküm etmiş olduğu cihetle aylıklarını almadan beni salıvermiyorlar" meâlinde cevap veriyordu.

Yine bu sıralarda amcam nûr-ı çeşmi İsmail Hân'ın Tahtapul'dan hareketini haber almış ve bana "Dediğin doğru çıktı. Muhammed İsmail Hân hakîkaten hîlebâz bir adammış" diye mektup yazmıştı. Bu mektuba cevâben "Nûr-ı çeşminiz daha size epeyce hizmet edecektir. Maa-mâfîh bir ay kadar habs eyleyin. Kâbil'den hareket etmeyin. Bu müddet zarfında imdâdınıza gelmeyi umarım" diye bir arîza yazdım. Ve "Gulâm Ali Poplezâî" kumandasında olarak güzîde süvârîlerimden iki bin neferi yolladım.

Ertesi günü sıtmaya tutuldum ve yirmi bir gün mütemâdî muztarib oldum. Kesb-i âfiyet ettiğim ânda Kâbil'e müteveccihen yola çıktım.

Taşkurgan tarîkıyla Heybek'e azîmet ettim. Orada iken Kâbil'deki sarayıma mahsûs kölelerden ikisi dervîş kıyâfetinde huzûruma gelip:

– Emîr A'zam Hân Gazneyn'e gitti, Serdâr Muhammed İsmail Hân Kûhistân hânlarından bir kaçıyla gelip Kâbil'i muhâsara etti. İç kal'ada bulunan iki yüz asker, altı gün kadar müdâfaada bulunduysa da ahâlî Muhammed İsmail Hân'a kapıları açtı. Hân içeri girince hânedân-ı saltanatı Dâru'l-emâre'den çıkardı ve Şîr Ali Hân'ı Afgānistan emîri i'lân eyledi, dediler. Yine bu esnâda "Gazneyn'e mağlûb olup Emîr A'zam Hân'dan ayrı düştüğüne ve emîrin ne tarafa gidip ne olduğunu bilmediğine" dâir Serdâr Server Hân'ın bir mektubu geldi.

Bu haberlerden son derece müteessir oldum. derhal amcamın taharrîsine me'mûrlar ta'yîn etmesi hakkında Belh Hâkimi Nâzır Haydar'a bir kâğıd yazdım. Müteharrîler, amcamı Belhâb'da buldular ki Hezârecât yolundan oraya gelmişti. Bunu işidince "Yüz bin tenge nakid ile at ve levâzım-ı sâirenin amcama gönderilmesini Belh hâkimine ve "Bâcgâha asker çekmekten sarf-ı nazar etmesini" de Ceneral Nusayr Hân'a iş'âr eyledim. Kendim de Kâbil'i muhâsaradan vazgeçerek Gavri'ye geldim. Yanımda bulunan Mîr[1] Cihândâr Şâh birâderi Mîr Şâh'ın kızını bana nikâh etmek istedi. Bu talebi red ile:

– Amcamın hânedânınıza olan sıhriyeti benim için kâfîdir dedimse de müşârun-ileyhin ısrârı üzerine kabûle mecbûr oldum.

Feyz Muhammed Hân tarafından Mîr Cihândâr Şâh'ın vilâyeti kendisine verilmiş olan Mîr Muhammed Şâh bazı hedâyâ gönderdi. Hediyeleri iâde ile

– Ya vilâyeti terkediniz, yahud çıkıp istediğiniz yere gidiniz diye haber gönderdim. Şihâbüddin Hân'ın kumandasına tevdîan iki yüz süvârîlik bir müfrezeyi de Mîr Cihândâr Şâh'a terfîk ederek:

– Gidiniz, vilâyetinizi zabtediniz dedim.

Kendim Gavri'de oturup Katagan ıslâhâtıyla meşgūl oldum. Belh'a bir mektup yollayıp amcamı da'vet ettim. Amcam ise yazdığı cevapta beni[2] çağırıyordu. Gavri'de tevakkufumun sebeb-i yegânesi Hindukuş ve Kâbil yollarını tutmak olduğu için mevkiimden ayrılmadığımı ve kendisinin behemehâl nezdime gelmesini tekrar amcama bildirdim. Bu defa sözüme i'timâd ederek kalkıp geldi. İstikbâle çıkıp ikrâm ve ihtirâm eyledim.

Amcam, Kâbil'in yeniden teshîri ve Şîr Ali Hân üzerine asker sevki husûsuna merâk edip duruyordu.

– Bu mes'ele gāyet mühimdir. Kışın harekât-ı askeriyye kābil olamayacağından bahâra kadar beklememiz lâzımdır dedimse de kemâ fi's-sâbık fikrinde ısrâr etti ve:

– Eğer derhal hareket etmeyecek olursan kalkar, Buhârâ'ya giderim, dedi.

– Altı aya kadar mutlakā harbe müheyyâ bulunuruz diye azminden çevirmek istedimse de dinlemedi. Nâ-çâr yola çıkıp Bedfak ve Şelokto tarîkıyla Bamyan'a, oradan da Deval'e vâsıl olduk.

Burada Şîr Ali Hân'ın 3000 Herat süvârîsi vardı. Bunlar **[383]** benim geldiğimi haber aldıkları gibi Serçeşme tarafına doğru kaçtılar. Maiyyetimdeki ümerâ, firârîlerin ta'kîbini teklîf etti. Doğrusu da bu olacağı için ben de muvâfakat gösterdim. Fakat amcam Nûr ve Dere-i Sûhte yollarından Gazneyn'e gitmemizi teklîf ile fikrimize muhâlefet etti.

Hava gāyet soğuktu. Bir çok zahmet, meşakkat çektikten sonra Gazneyn'e geldik. "Hudâ-yı nazar" kal'ayı tahkîm eylemiş olduğundan karşısında ve açıkta ordu kurduk.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

Terâcim-i Ahvâl:

MÜTERCİM-İ KĀMÛS AHMED ÂSIM EFENDİ

Fudalâ ve üdebâ-yı Osmaniyyeden bir âlim-i mütebahhir ve bir fâzıl-ı kesîrü'l-meâsir olup Ayntab'ca dûdmân-ı ilm ü edebden ma'dûd olan Şâir Husûlî Efendi ferzendi Mahkeme-i Şer'iyye Başkâtibi Mehmed Cenânî Efendi'nin mahdûm-ı fazîlet-mendidir. Ulûm-ı âliyyeyi vatanı ulemâsından Ömerzâde Hâfız ve Hacı Hasanzâde efendilerden ve ulûm-ı 'âliyyeyi meşâhîr-i fudalâdan sâhib-i te'lîfât Hâce Necib Efendi'den tahsîl ve fünûn-ı şi'r ve edebi pederinden tekmîl ederek "Kalmadan hâk-i mezellette hemen ey Âsım – Âzim-i sû-yı semâ-sâ-yi Stanbul olalım" zemzemesiyle 1204 târîhin-

[1] Metinde (بر) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (سنی) şeklinde yazılmıştır.

de Dâru'l-Hilâfeti'l-İslâmiyye'ye gelip bir müddet sonra tercümesine muvaffak olduğu *Burhân-ı Kātı'*a mükâfâten tarîk-ı ilmiyyede hareket-i hâric rütbesine nâil ve 1230 senesinde terfîan Selanik Mevleviyyeti'ne vâsıl oldu. Ve bu mevleviyetten ma'zûlen 1235 târîhinde Üsküdar'da Nûh Kuyusu'ndaki hânesinde irtihâl eyleyip Harmanlık'dan Miskinler'e giden yolun sağ tarafındaki sed üzerine defnedildi. 1258 târîhinde vefât eden mahdûmu Hâce Hâmid Efendi de yanında medfûndur. Kitâbe-i seng-i mezârı ber-vech-i âtîdir:

ولنعم هذا قبر فاضل الزمان وحيد الدوران مترجم القاموس المحيط والبرهان القاطع ومترجم سير المنظومة الحلبى وشارح منظومة الامالى وصاحب التصانيف فى الفنون المتنوعة اعني والدنا واستادنا ابى الكمال الحاج السيد احمد عاصم العينتابى المأمور فى تحرير وقايع الدولة الحمودية العثمانية سابقاً رحمة الله عليه الى يوم البقا: لروحه الفاتحة ١٢٣٥.

Lisân-ı mâder-zâdıyla beraber Arabî ve Fârisî gibi iki esâslı lisâna vukūf-ı tâmmı ve bu lisânlar edebiyâtındaki iktidâr u kemâli Şâir Nâbî'nin (ان اثارنا تدل علينا فنظروا بعدنا الى الاثار) beyti mısdâkınca gün gibi âşikârdır. Sadr-ı hâzır Saîd Paşa hazretlerinin *Gazeteci Lisânı* ismindeki risâle-i matbûalarında Fransızca'ya da vâkıf olduğu muharrerdir. Fakat müsellem-i enâm olan bu kadar fazîletiyle beraber min cihet'i-dünya nail-i refâh u saâdet-i uzmâ olamadığı "Rakīb-i bâridden şekvâsı yoktur Âsım-ı zârın; Anın feryâdı ancak baht-ı nâ-hemvârdandır hep", "Nice bir hizmet-i mahlûk ile mahzûl olalım; Sâil-i Hak olalım nâil-i mes'ûl olalım." Terânelerinden de anlaşılmaktadır ki bil-vücûh şâyân-ı nazar bulunan bu nokta tâlii ser-nigûn olan bazı erbâb-ı fazîleti hasbe'l-beşeriyye dûçâr-ı teemmül etmektedir. Ayıntab a'yânından Nûrî Paşa Vak'ası'nda kitabları eşyâsıyla beraber tebâh olduğu ve İstanbul'daki hânesi de yanarak bu vechile feleğin sillesine uğradığı da yazılan beyitlerindeki telehhüfâtına sebeb olan vekāyi'dendir. Vak'anüvîslik me'mûriyetine ta'yîni 1222 senesi isti'fâ eden Âmir Bey'den sonradır. Âsâr-ı matbûa-i fâzılânelerine dâir îzâhât-ı müfîde:

1- *Terceme-i Kāmûs*: Metn-i eser fâzıl-ı bî-medânî Mecdüddîn-i Fîruzâbâdî'nin âsâr-ı muhalledesinden olup altmış bin maddeyi câmi'dir. Müellifin hatt-ı destiyle muharrer nüsha-i asliyyenin hıtta-i Yemâniyye'nin Zebîd Kasabası kütübhânesinde mahfûz olduğu mervîdir. Bu eser 963'de vefât eden Merkez Efendizâde Şeyh Ahmed Efendi tarafından *Bâbûs* ismiyle ve bir cild-i kebîr üzerine tercüme edilmiştir ki Dâire-i Enderûn'da Sultân Ahmed-i Sâlis ve Edirne'de Selîm-i Sânî kütübhânelerindeki nüshaları manzûr-ı âcizî oldu. Ulemâ'-i Osmaniyyeden 1010'da vefât eden Dâvû[d]zâde Mehmed Efendi tarafından da *ed-Dürrü'l-Lakīt fî Ağlâti'l-Kāmûsi'l-Muhît* ismiyle tenkīh edilmiştir ki bunun da nüshaları İstanbul kütübhânelerinin bazılarında vardır. Asr-ı ahîr fudalâsından Lübnânî Fâris Efendi'nin *el-Câmûs ale'l-Kāmûs* ismindeki eser-i matbû'ları zühûlât-ı kāmûs[u] mübeyyin olmak dolayısıyla dekāyık-ı ilm-i lügatle müteveğğil zevât için bâis-i istifâde âsârdandır.

Âsım Efendi'nin tercümeleri bir kere Mısır'da, iki defa İstanbul'da tab' olunmuştur. *Burhân-ı Kātı'* tercümesinden sonra beş senede ikmâline muvaffak olduğu bu eser-i kıymetdârını Sultân Mahmûd-ı Adlî'ye takdîm ederek mazhar-ı takdîr u mükâfât-ı şehriyârî olmuştu. 1074'de vefât eden Mehmed Sâlih Çelebi'nin *Kāmusü'l-Ervâm fî Nizâmi'l-Kelâm* ismindeki eser-i lügavîsi de şâyân-ı istifâde âsârdan olup bir nüshası Âşir Efendi Kütübhânesi'nde mevcûddur.

2- *Tercüme-i Burhân-ı Kātı'*: Metn-i eser dânişverân-ı İran'dan Hüseyin bin Halef-i Tebrîzî'nin olup Hindistan'ın Kalküta şehrinde tab' olunmuştur. Âsım Efendi bir tercümesini şehîd-i saîd Sultân Selîm-i Sâlis'e takdîm ederek nail-i takdîr-i tâcdârî olmuş ve bu takdîr cümlesinden olmak üzere Matbaa-i Âmire'de tab' olunarak nüsah-ı matbûasının kendisine i'tâ ve ihsânı fermân buyurulmuştur.

3- *Tercüme-i Siyer-i Halebî*[1]: Siyer ve gazavât-ı Peygamberîden bâis olan metn-i eser Râgıb Paşa hâcesi şöhretiyle be-nâm Halebiyyü'l-asl İbrahim Efendi tarafından te'lîf ve Âsım Efendi tarafından tercüme olunmuştur.

4- *Merahu'l-Ma'âlî fî Şerhi Kasîdeti'l-Emâli*: Metn-i kasîde meşâhîr-i ulemâdan Sirâcüddîn Ali bin Osman-ı Ûşî'nin mesâil-i i'tikādiyyeyi mübeyyin *Kasîde-i Emâlî* şöhretiyle be-nâm olan manzûmesi olup sâhib-i tercüme Âsım Efendi tarafından Türkçe ve mufassal bir sûrette şerh olunmuştur ki mütedâvil şerhlerin cümlesine fâiktir.

5- *Tuhfe-i Lügat-i Arabiyye*: Mübtedî ve mütevassıtların **[384]** lügāt-ı Arabiyye teallümünü teshîl maksadıyla yazılmış bir eserdir.

6- *Târîh-i Osmanî*: Zamanı vekāyiini hâvî iki cild bir eserdir ki tarz-ı tahrîrine dâir *Cevdet Târihi*'nde biraz ma'lûmât vardır.

7- *Terceme-i Mazharu't-Takdîs bi-Hurûci Tâifeti'l-Fransis*: Fransızların Mısır'a duhûllerinden hurûclarına kadar yevmiyye zuhûra gelen vekāyi'-i Mısriyye hakkında ulemâ'-i müverrihînden Şeyh Abdurrahmân-ı Cebertî'nin kaleme aldığı eser-i târîhîsidir ki 1248 târîhinde vefât ederek Üsküdar'da Hazret-i Nasûhî Dergâhı'na defnedilen Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi tarafından da tercüme edilmiştir. Netîce: Hazret-i mütercim Osmanlıların evliyâ-yı irfânından ma'dûd bâ-husûs *Kāmûs* ve *Burhân* tercümeleriyle ettiği hizmet-i ilmiyyesi unutulmaz bir himmettir. Rahimehullâhü aleyhi rahmeten vâsiaten.

Çengelköyü **Bursalı Mehmed bin Rif'at**

İSLÂM'DA HAREKÂT-I İLMİYYE

"ED-DA'VETÜ VE'L-İRŞÂD"DA USÛL-İ TEDRÎS

–mâba'd–

Turuk-ı sûfiyye, ihtilâf-ı sûfiyye, ümmet-i İslâmiyyede tasavvufun te'sîri ve bir kuturda turuk-ı muhtelife-i sûfiyyeden birinin diğerlerine mukābil mazhar-ı intişâr olmasının esbâbı, bunlardan sünnete muvâfık ve muhâlif olanlar, turuk-ı

[1] Metinde (چلبى) şeklinde yazılmıştır.

sûfiyyeden dûçâr-ı fesâd olanların vesâil-i ıslâhı mebâhisi bâb-ı tasavvufda dâhildir.

İlmü'l-İrşâd ve'd-Da'vet, Duât ve Mürşidûn

İrşâd; envâ'-ı terbiye ve ta'lîmden biridir ki va'z ve terbiye-i mükellefîn gibi dîne tealluk eden nev'i teşkîl eder; bazı mütekaddimînin anladığına göre tasavvuf ma'nâsınadır. Burada "irşâd"dan murâdımız, ilmin vâsıl olduğu derece-i terakkīye göre kavânîn-i sıhhiyyeye riâyet, asrın hâl u mizâcına lâyık olacak vechile maîşetinde iltizâm-ı iktisâd, turuk-ı cedîde dâiresinde ihtiyâcât-ı zamâne ile mütenâsib kazanç işlerine, ticârete i'tinâ gibi ehl-i İslâm'ı mesâlih-i dünyeviyyeye irşâd ma'nâsını şâmildir ki bütün bunlar; va'z, terbiye-i ahlâk u âdâba zammolunur. Mürşidler, irşâd ile kāim olan ve bununla ibâdullâha nef'i dokunan ulemâ-yı âmilîndir. "Dîne da'vet" ile bunu deruhde edecek olan "duât"a gelince: Bununla murâd ne olduğu zâhirdir.

Sınıf-ı mürşidîn:

Müteaddid ilimlerden müstemidd ü müstaîn olan "ilm-i irşâd", sınıf-ı mürşidîne hâsdır. Çünkü mürşidlere, ulûm-ı mezkûre onun için ta'lîm olunur. Kendilerine irşâdın turuk-ı ilmiyye ve ameliyyesi, esâlîbi, mesâili ve bunların ahvâl-i bilâdın siyâset, ahkâm, zirâî yahud sınâî olması gibi tabâi' gibi nikāt-ı nazardan ihtilâf ile mütenâsiben değişmeleri ve yine memleketler halkının mezheb, ahlâk, âdât husûslarında olan tehâlüfleriyle muhâtabînin sin ve derece-i fehmlerindeki fırkalara göre ihtilâf etmeleri tedrîs olunur. Bundan başka ümmetler arasındaki en meşhûr mürşidlerin terâcim-i ahvâli, esâlîb-i irşâdları, derece-i te'sîrleri ve onlardan alınacak hisse-i i'tibâr zikrolunur.

Sınıf-ı duât:

Asl-ı dîne da'vet; ahkâm-ı din ile amele, âdâb-ı dîne riâyete irşâddır, daha güçtür. Da'vet, irşâddan ehasdır, çünkü da'vet; irşâdı istilzâm eder. Ulûm, hikmet ve kiyâsetten daha ziyâde şeylere arz-ı ihtiyâc eder ve irşâd gibi bilâdın ahvâl ve ahâlîsine, edyân ve târîhine göre ihtilâf eder.

Da'vet dersleri; sınıf-ı duâta hâsdır. Duâta "ilm-i irşâd" kırâetinde işâret olunan tarîkat üzerine okutulur. Diğer ümmetlerdeki tarz-ı da'vetten i'tibâr, duât-ı meşhûrenin terâcim-i ahvâli de bu derslerde dâhildir. Bundan başka da'vet-i İslâm'ın asr-ı evvelde ve asr-ı evvelden sonra sür'at-i intişârının esbâbı ve İslâm'ın ümem ü aktârda keyfiyet-i da'vet ü te'sîri, usûl ve teâlîm-i ıslâhiyye-i İslâmiyyeden diğer ehl-i milele sirâyet ü intikāl eden şeyler vâsi' mikyâsda bast u temhîd olunur.

Târih-i İslâm, Târîh-i Düvel-i İslâm

Târîh-i İslâm'dan murâd; Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) hazretlerine Hulefâ-yı Râşidîn'in siyer-i şerîfeleri ve bunlarda bulunan ahkâm, hikmetler ve ibretler, selef-i sâlihînden eimme-i ilm ü dînin sîretleri. Buna hâs olarak üslûb-ı ilmî üzere bir kitap vaz' olunur ve bunun mukaddemât ve makāsıdında bil-cümle ümem-i dîniyye ve ictimâiyyenin ve hâssaten kable'l-İslâm ümmet-i Arabiyyenin ahvâli bütün milletlerin kendilerini ihlâl-i veseniyyet (putperestî)den ilâh tesmiye ettikleri mahlûkāta ve hükümdâr nasb ettikleri mahlûkîne taabbüdden kurtararak hürriyet-i akliyyelerine ve kudret-i bedeniyyelerine tasarruf husûsunda artık rüesâ-yı heyâkil ü ma'âbidin, arş-nişîn-i iclâl ve tecebbür olan mülkdârânın müteşebbislerine ittibâ' u inkıyâddan sarf-ı nazar ettiren bir ıslâh-ı rûhî ve ictimâîye olan ihtiyâcları beyân olunacaktır. Bundan sonra sîret-i mübâreke-i Muhammediyye'nin akāid ve ibâdât, âdât ve muâmelât, hurûb ve siyâsât, umûr-ı beşeriyye-i ictimâiyye, medeniyye ve ma'neviyye ve bilhassa râbıta-i rûhiyye ve muâmele-i nisâ husûslarında mutazammın bulunduğu ıslâhât-ı umûmiyye bast u temhîd edilecektir.

Bunu müteâkıb de işbu ıslâhâtın müslimîne olan te'sîrâttan eslâfın vaz'-ı ulûm ve medeniyet-i İslâmiyyenin esâsı olan fünûn ile iştigālinden bahsolunacaktır. Bu makāsıddan her birine kitabın birer bâbı tahsîs olunacaktır.

–mâba'di var–

* * *

[385] TÜRK TALEBESİ DERNEĞİ

Lozan Türk Yurdu; Türk talebe kardeşlerini 1912 efrencî senesi Nisan'ının birinci Pazar günü Lozan'da toplanacak olan Türk Talebesi Derneği'ne da'vet eder.

Derneğin gāyesi; siyasiyyâttan başka her şeydir. İctimâî Türklüktür. Türklüğün; hayatı, hastalığı, yarasıdır.

Türklüğün; henüz ihmâlden ve tekâsülden kurtulamayan gençliğinde fikrî bir râbıta ve ıttırâd tevlîd etmek, müşterek bir gāyeye doğru el birliğiyle çalışabilmesi imkânını hazırlamaktır.

O gençlik ki; milliyetinin mâzîsine bî-haber, hâline gāfil, istikbâline lâ-kayd bir halde müdhiş bir gāyesizliğe doğru ilerliyor; evet o gençlik ki bugün gelecekte ne yapacağını kendisine sormaya lüzûm bile görmüyor; gidiyor, koşuyor… Yine o gençlik ki; yarım asra yakın bir zamandan beri garbın terakkī ve irfân denizinde bocalandığı halde henüz memleketine bir damla feyz ü ma'rifet götüremedi.

Biraz düşünebilen dimâğlara yabancı olmayan bu gibi fecîaları burada saymak istemiyoruz. Yalnız bütün bunlar hakkında konuşmak, derdlerimize ilâc aramak için Türk Talebesi Derneği'ni tertîb ve bütün kardeşlerimizin iştirâklerini ricâ ediyoruz. Emîn olalım ki bu ricâ hâin bir uçuruma doğru yuvarlanan Türklüğün, koca bir milliyetin imdâd isteyen feryâdından başka bir şey değildir.

Bizler şimdilik; Türklüğün yirminci asır karşısındaki âciz mevkiini düşünmeye vakit bulabilen kardeşlerimizin, bu nâcîler kāfilesinin da'vetimize samîmiyetle icâbet edeceklerini ümîdleniyor ve bununla mütesellî oluyoruz.

Derneğe her Türk genci iştirâk edebilir.

Dernek; Türk lisânı üzerine cereyân edecektir.

Derneğe; iştirâk etmek isteyen kardeşler 1912 senesi Mart'ının otuz birine müsâdif Cumartesi günü akşamı saat

on birine kadar Lozan Türk Yurdu'na şifahen yahud tahrîren mürâcaatla ismini deftere kaydettirmelidir. Bir hey'et veya cem'iyet murahhası olarak gelenler vekîli oldukları cem'iyet efrâdının esâmî ve tevellüd mahalleriyle adreslerini kezâ mahsûs mahalline yazdırmalıdırlar.

Derneğe; şahsen veya bir murahhas vâsıtasıyla iştirâk edemeyen kardeşler, gâyeye müteallık fikirlerini lâyiha sûretinde dernek riyâsetine bildirirler.

Derneğin; devamı müddeti dernek umûmî hey'etinin kararına bağlıdır. Müz[â]kerâtın rûznâmesi de umûmî hey'et tarafından tertîb olunur.

Lozan Türk Yurdu'nun dernek karşısındaki mevkii müteşebbis bir kuvvet ve derneğe sâir kardeşleri gibi iştirâk eden bir hey'et olmaktan başka bir şey değildir.

Lozan-Türk Yurdu

* * *

SELANİK, EDİRNE, İSTANBUL, İZMİR CEM'İYYÂT-I İLMİYYE-İ İSLÂMİYYELERİNE

5 Şubat 1912, İsviçre: Lozan

Muhterem efendiler;

Bir aded beyânnâme göndermek sûretiyle iştirâkinizi te'mîn etmek istediğimiz Türk Talebesi Derneği üzerine nazar-ı dikkatinizi celbe lüzûm gördük. Bir cem'iyet-i ilmiyye-i İslâmiyyenin Avrupa'nın bir köşesinde in'ikād edecek talebe kongresiyle ne dereceye kadar alâkadâr olduğu ilk nazarda anlaşılamaz. Halbuki mes'ele gâyet basît ve basît olduğu kadar da şâyân-ı dikkattir. İki ay sonra İsviçre'nin Lozan şehrinde bir kongre akd edecek olan Türk gençleri ictimâî hayatlarını teşrîh ederlerken bir çok şeylerden bahsedecekler, münâkaşalar olacak.. Ma'lûm-ı âlînizdir ki; hayât-ı akvâmda en büyük bir vazîfe îfâ eden âmillerden birisi de –ale'l-ıtlâk söylüyoruz– dîndir. Dînler; her zaman için ictimâî hayat üzerine pek büyük te'sîrler icrâ edegelmişler. Bu bedîhî bir hakîkattir. Bugün ictimâî hayat üzerine söz söylemek isteyen bir adam –her nerede olur ise olsun– evvelâ; âileyi, kabîleyi, sonra dîni, bundan sonra ise te'sîsât-ı adliyye, menâfi'-i maddiyye, san'at[1] ve edebiyât, fünûn-ı maârif ve en sonra da tekemmülât-ı siyâsiyyeyi göz önüne getirmek mecbûriyetindedir. Kongreye iştirâk eden Türk gençleri ise bu şerâit altında –gayr-i ihtiyârî olarak– kendi dinlerinden; İslâmiyet'den bahsedeceklerdir. Hakîkati anlayabilmiş bütün cihân mütefekkirlerinin teslîm ettikleri vechile dîn-i mübîn-i İslâmiyyet; asr-ı hâzırda hükümrân olan dînlerin en ma'kūl ve en terakkīperveridir. Fakat memâlik-i İslâmiyyenin hâl-i hâzırı henüz İslâmiyet'in lâyık olduğu derecede anlaşılamadığını gösteriyor. Fas'dan Çin'e kadar hüküm-fermâ olan dîn-i mübîn-i İslâmiyet pek elîm buhrân dakîkaları geçiriyor. Bu acı hakîkati sizler de teslîm ederek bir cem'iyet-i ilmiyye-i İslâmiyye te'sîsine mecbûriyet-i vicdâniyye hissediyorsunuz. Mevcûdiyetlerini büyük himmetlere, âlî vicdânlara medyûn olduğumuz bu cem'iyetlerin teşekküllerine karşı göğüslerimiz pek büyük bir hiss-i şükrânla kabarıyor. Fakat gönül arzu eder ki; bu gibi müessesât esâsdan ziyâde teferruât üzerinde dolaşıp kalmasın, bütün mesâîsini küçük bir dâire dâhiline sıkıştırmasın… Bu; izâa-i vakt demektir. Halbuki zamanımız; buna kısmen tahammül edemeyecek kadar nâziktir. İnkârı gayr-ı kābildir ki; bugün medreseli gençlik ile mektepli gençlik arasında vahim bir uçurum vardır. Bu uçurum; İslâmiyet-i celîle için bir hufre-i inkırâz demektir. Esâsen bunun misâlini pek çok yerlerde görmüyor muyuz?.. Bu uçurumun hudûsü târîhini burada yapmaya çalışmak bizi maksadımızdan uzaklaştırır. Biz burada; **[386]** Türk Talebesi Derneği'ne tarafınızdan gönderilecek bir meb'ûsla iştirâkinizi ricâ etmek istiyoruz. Bunun için de fikrimize hak verecek bir çok nokta-i nazarlarımız var, mûcib-i sudâ' olmaz ise aşağıdaki satırlarda muhtasaran sayabiliriz:

Birinci; medreseli gençlik ile mektepli gençlik arasında bir hatt-ı vasl çizmek

İkinci; medreseli gençliği mektepli gençlik hayât-ı irfânına sokmak

Üçüncü; medreseli gençliği mektepli gençlik ile yapacağı münâkaşât-ı ilmiyyede daha az mutaassıb, daha çok mantıkî bir hâle getirmek; (şâyân-ı hayrettir ki, bugün mektepli müslim bir genç; küfür ile! ithâm olunmadan medreseli bir genç ile münâkaşa-i ilmiyyeye kābil değil girişemez.)

Dördüncü; uzun senelerden beri efvâh-ı nâsda bütün inhitâtlarımızın, inkırâzlarımızın düstûr-ı meş'ûmu olmak üzere bir çok hurâfeler dolaşıyor. Bunların biri, belki birincisi "Dünya onların âhiret bizim" sözüdür. Bunlar; İslâmiyet'le ne dereceye kadar alâkadârdır? Dîn-i celîl-i İslâmiyet'e derece-i mugāyereti âşikâr olan bu hurâfelerin ortadan kaldırılması için muhterem hocalarımız mektepli gençlik ile ne dereceye kadar teşrîk-i mesâî edebilirler?

Beşinci; "Dîn ve millet ikisi birdir" deniliyor. Bu ne demektir? İlh.. Bu husûsda ne söylesek emîniz ki ma'lûmu i'lâmdan başka bir şey yapmayacağız.

İşte muhterem hocalarımız… Size; pek samîmî temenniyâtımıza ma'kes olan şu istirhâmnâmemizi göndererek nazar-ı dikkatinizi –bu vakte kadar ülfet etmediği– pek yeni bir zemîn-i fa'âliyyet üzerine celb ediyoruz. Bu arzularımıza karşı alacağınız tavr u meslek bize âtî-i mukadderâtımız hakkında pek sarîh bir fikir verebilecek mâhiyettedir. Fikirlerimizin tarafınızca kabûle mazhar olması; İslâmiyet-i celîle için pek yeni bir devre-i sa'd ü bahtiyârînin fâtiha-i küşâdı olacaktır. Aksi takdîrde bu vakte kadar devam edegelen inkırâz-ı İslâmiyetin te'kîd ü teşdîdinden başka bir şey yapmış olmayacaksınız. Bu halde Avrupalıların hergün muvaffakiyetle oynadıkları "Hilâl yerine Salîb" fâciasının nezd-i İlâhîdeki bütün mes'ûliyeti –bilmeliyiz– kimlere âid olacaktır. Bâkī; mütâlaâtımızın kemâl-i ehemmiyetle tedkīkı ricasına terdîfen samîmî ihtirâmlarımızı takdîm ederiz.

Lozan-Türk Yurdu

* * *

[1] Metinde (صفت) şeklinde yazılmıştır.

SIRÂTIMÜSTAKĪM MECMÛASI HEY'ET-İ TAHRÎRİYYESİ'NE

Âlî-himmet efendiler; Selanik, Edirne, İstanbul, İzmir, cem'iyyât-ı ilmiyye-i İslâmiyyelerine gönderdiğimiz mektupların bir sûretini de size takdîme karâr verdik. Türklü[ğü]n hayatında ictimâî inkılâb esâsları hazırlamak için çalışan Yurd'umuz; gāyesine vusûl için hayât-ı ictimâiyyemizde mühim bir vazîfe îfâ eden hocalarımızın fikirlerine mürâcaata karâr vermiş ve bu karârını şu mektubuyla mevki'-i imkâna çıkarmıştır. Mes'elenin –üç seneden beri pek büyük bir himmetle îfâ-yı hizmetten çekinmeyen– muhterem *Sırâtımüstakīm* tarafından lâ-kaydî ile telakkī olunamayacağı fikri bizi sizlere mürâcaata mecbûr etti. Ümîd ederiz ki; pek yeni ve yeni olduğu kadar mühim ve âdetâ hayât u memât mes'elesi hükmünde olan fikirlerimiz nezdinizde tasvîbe mazhar olur. Mürâcaat ettiğimiz yerlerden alacağımız cevaplar henüz ma'lûm değilse de; garîb ve elîm bir hiss-i kable'l-vukū' bizlere pek meş'ûm tefsîrâtta bulunduruyor. İhtimâl; bu vakte kadar klasik bir hâle gelen menhûs küfürler bizim hakkımızda da –maatteessüf– ibzâl olunacaktır. Fakat acaba; böyle bir zamanda en samîmî ve sâf temennîlerimizi ricâlarımızı; pek büyük ve ebediyyen unutulmayacak bir himmetle müdâfaa edebilecek bir *Sırâtımüstakīm*'i genç müslümanlığa rehber olarak görebilecek miyiz?. Aman yâ Rabbî ümmet-i merhûmene sen acı… Bâkī hürmetlerimiz siz muhterem vücûdlara….

Lozan-Türk Yurdu

* * *

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Talebe-i Osmaniyyenin bu teşebbüsleri cidden ve hakīkaten şâyân-ı takdîrdir. Muhterem talebe efendilerin asırlardan beri kütle-i İslâmiyyeyi zebûn etmekte olan marazın teşhîsiyle izâlesine teşmîr-i sâk-i gayret etmek istedikleri ifâdelerinden anlaşılı[y]or. Ne mübeccel arzu, ne 'âlî teşebbüs! Şimdiye kadar burada –kendilerinin Avrupa'da kurmak istedikleri derneğe mümâsil– bir çok dernekler kurulmak lâzım gelir, bu vazîfe de muktezâ-yı zamanı takdîr buyurmuş olan ulemâmızın, fudalâmızın uhde-i hamiyyetlerine terettüb eyler idi. Vâ esefâ ki Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye'de böyle bir şey görülmedi. Talebe-i muhterememizin risâlemiz hakkındaki teveccühlerine teşekkür eder ve bu bâbda bizce yapılacak şeyin neden ibâret olabileceğini vakt-i münâsibinde kendilerine bildireceğimizi beyân eyleriz.

Maksad âlî, teşebbüs mühimdir. Da'vet-i vâkıaya ulemâ ve fudalâdan pek çok zevât-ı kirâmın icâbete müsâraat buyuracaklarında ümîdimiz ber-kemâldir. Hemen Cenâb-ı Hak bu gibi teşebbüsât-ı âliyyede bulunan ahyâr-ı ümmeti tevfîkāt-ı Samedâniyyesine mazhar buyursun.

(Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı Civârında Şengül Yokuşu'nda 22 Numara

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı ciddiyye ma'al-memnûniyye kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr iâde olunmaz

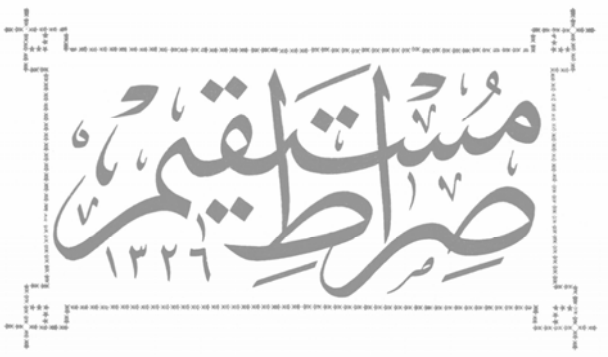

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî 20 kuruş fazla alınır.

22 Şubat 1912 4 Rebîülevvel 1330 Perşembe 9 Şubat 1327 **Yedinci Cild - Aded: 181**

DİN VE FELSEFE

Vahdet-i Vücûd

– 16 –

Bu meslek erbâbı sâha-i tekvînde meşhûd olan şuûn-ı gayr-ı mütenâhiyeyi hiçbir illet-i gāiyye ta'kīb etmeksizin hareket eden maddenin tasarrufatı cümlesinden olmak üzere kabûl ediyorlar ve akl-ı selîm ashâbını hayretten hayrete dûçâr eden bedâyi'-i kudrete eser-i tesâdüfdür diyorlar. Onların i'tikādına göre âlemin tedbîr ve tasarrufu nefsine şuûru olmayan bir kör kuvvetin dest-i irâdetine mevdû' imiş. İnsan asgar-i nâ-mütenâhîden ekber-i nâ-mütenâhîye kadar eczâ-yı avâlim beyninde meşhûd olan bunca havârık-ı san'atı nefsine şuûru olmayan bir kör kuvvetin –hiçbir gāyet ta'kīb etmeksizin– sırf eser-i tesâdüf olarak vücûda getirdiğini kabûl edecek kadar mahrûm-ı basîret olursa tâliine ağlamalı.

Meşhûr Montesquieu, *Rûhu'l-Kavânîn* ünvanlı eserinde: Bir kör kuvvet, akıl ve idrâk sâhibi mahlûkât vücûda getiremez, demiştir ki ne doğru bir sözdür. Hele maddiyyûnun ikide birde ileri sürdükleri şu "tesâdüf" kelimesi, lisân-ı hikmette aslâ ma'nâsı olmayan elfâz-ı mühmeledendir.

Avâlimi bir tarafa bırakalım. Meşhûr Volter, *Kāmûs-ı Felsefî*'sinde havada uçan bir zerrenin uçması bile tesâdüf eseri değildir diyor. Tavla zarının şeş beş veya penc ve dü gelmesinin de tesâdüfe isnâdı mümkün değil iken nâ-mütenâhî bir kudret ve azametin sâha-i tecellîsi olan kâinât nasıl olur da ihtivâ eylediği bunca dekāyık-ı hikmetle ef'âlinde bir gāyet ta'kīb etmeyen bir kör kuvvetin sırf eser-i tesâdüf olarak vücûda getirdiği bir mecmûa-i mühmelât olabilir.

Anâsır beynindeki imtizâcâtın tâ bidâyet-i emirde nasıl vukū' bulması lâzım gelmiş ise mutlakā o sûretle vukū' bulduğunu teslîm zarûrîdir. Çünkü maddenin isti'dâdına nazaran başka türlü olmasına imkân müsâid olaydı o imtizâcât hiç şübhe yok ki öyle olurdu.

Mâdem ki öyle olmamış da böyle olmuş demek böyle olmasına kudretullâha nazaran değil, fakat "maddeye nazaran" bir zarûret var imiş. Eğer o zarûretin kendisi tesâdüfdür denecek olursa bu söz, kāilinin tesâdüf veya zarûret ne demek olduğunu bilmediğine delâlet eder. Çünkü zarûretin girdiği yerden tesâdüf, tesâdüfün girdiği yerden de zarûret çıkar. Bunun biri diğerinin zıdd-ı kâmilidir.

Hâl böyle olunca anâsırın sevk-i tesâdüfle âlemi tekvîn ettiği hakkındaki iddiâ tabîatıyla hükümden sâkıt olur. Bu iddiânın butlânı tahakkuk edince her şeyde bir gāyet, her gāyette akılları dûçâr-ı hayret edecek azîm bir hikmet olduğu da sübût bulur ki bu da bir müdebbir-i hakîmin vücûdunu isbât için en kuvvetli bir delîl demektir.

Maddiyyûn mesleğinin temel taşı mesâbesinde olan maddeye gelince denilebilir ki bizim en ziyâde bildiğimiz halde hiç bilmediğimiz bir şey varsa o da maddedir. İnsanların bu yâr-ı kadîm ile henüz el ele vermeleri nasîb olmamıştır.

[388] Asırlardan beri dîdârına müştâk olduğumuz bu yâr-ı vefâkâr bizimle her zaman ülfet eder; fakat asla yüzünden hicâbını ref' etmez, daima hicâb-ı istitâr altında görüşüyor. Nikābını ref' etmemek şartıyla her emrimize imtisâl, her arzumuza mümâşât eder. İnsan "yüzünü göreyim" diye nikābına doğru dest-i tecâvüzü uzadınca görmek istediği çehrenin berk-ı hâtif gibi gözden nihân olduğunu, nikābına doğru tetâvül eden dest-i tecessüsün derin bir boşluk içinde kaldığını görür. Şimdiye kadar bize libâs-ı müsteârından başka bir yerini göstermeyen o şâhid-i vahşet-güzîn gālibâ ilelebed yüzünü göstermeyecek ve bizimle hicâb-ı istitâr

altından görüşecek. Mütekaddimîn maddeyi evsâf ve a'râz-ı mahsûseyi kabûl eden bir asl-ı kadîm olmak üzere ta'rîf ederler, bazı kere de madde ile heyûlâya şey'-i vâhid nazarıyla bakarlar idi.

Hattâ İbni Sînâ, *Hudûd* ünvanlı risâlesinde maddeyi: (المادة قد يقال مرادفاً للهيولى ويقال مادةً لكل موضوع يقبل لكمال...) ilh. diye ta'rîf ediyor.

Yine o risâlede heyûlâ hakkında da şu ibâreye tesâdüf olunuyor: (الهيولى المطلقة فهى جوهر، و وجوده بالفعل انما يحصل لقبول الصور الجسمية لقوة فيه قابلة للصور. وليس فى ذاته صورة تخصه الا معنى القوة. و معنى قولى لها هى جوهر هو ان وجودها حاصل لها بالفعل لذاتها...) ilh. ibârenin tevsî'-i meâlinden şu ma'nâ çıkar:

Bizim heyûlâ dediğimiz şey bir cevherdir. O cevherin zâtında bir çok sûretleri kabûle müstaid bir kuvvet vardır. Onun bil-fi'l vücûdu yani bizim ona mevcûd diyebileceğimiz bir derekeye tenezzülü de ancak kendisinde bil-kuvve mevcûd olan o isti'dâdın, ecsâma mahsûs sûretleri kabûl etmesiyle tahakkuk eder. O cevherin kendisine mahsûs bir sûreti yoktur.

Ancak o sûretleri kabûl edecek bir kuvvet, bir isti'dâd vardır. Bizim ona cevher demekliğimiz zâtına nazaran bil-fi'l vücûdu olması ve bizim vücûd diyebileceğimiz sûreti ahz için bir isti'dâd-ı mahsûsu hâiz bulunması i'tibâriyledir. Onun kendisine nazaran bil-fi'l mütehakkık olan vücûdunda bize göre tahakkuk-ı vücûd için şart-ı lâ-büd hükmünde bulunan evsâf ve a'râzdan biri bulunmadığından o cevher kendisine nazaran bil-fi'l bize nazaran bil-kuvve mevcûd demek olur.

Müteahhirînden olan maddiyyûnun i'tikādlarına[1] göre kuvvet fikri gibi madde fikri de bir tecrîd-i mahzdan ibârettir; hakîkatte evsâf ve a'râzıyla muhât ve mücehhez ecsâmdan başka bir şey yoktur; ecsâmdan mücerred a'râz, a'râzdan ârî ecsâm tasavvuru bir tasavvur-ı bâtıldır; kuvvetle madde yekdiğerinin lâzım-ı gayr-ı müfârıkıdır.

Kuvvetsiz madde, maddesiz kuvvet olmaz. Kuvvet ve madde ünvânıyla başka başka iki mâhiyet tasavvuru mâ fevka't-tabîiyyâta âid iki nazariyenin kabûlü demektir. Kuvvet ve madde denilen şeyler birşeyin iki muhtelif şekilleridir. Madde, beyne'z-zerrât mevcûd olan kuvvetin şekl-i sâbiti, harâret, ziyâ, elektrik ve sâire gibi şeyler de aynı kuvvetin bir şekl-i gayr-ı sâbitidir. Zerrâtı tahlîl yani maddeyi maddiyetinden tecrîd demek kuvvetin madde denilen şekl-i sâbitini, harâret, ziyâ, elektrik ve sâire isimleriyle ma'rûf olan eşkâl-i gayr-ı sâbitesine kalb ve tahvîl demektir.

İşte madde hakkında mütekaddimîn ve müteahhirînin serd ettikleri mülâhazâtın hülâsatü'l-hülâsası yukarıki mülâhazalardan ibârettir. Bunların hiç birine diyecek yok. Yalnız kuvvet ve madde denilen şeyler ayn-ı şeyin iki muhtelif şekilleridir demekle madde hakkında bir şey söylenmiş, maddenin esâsı tebyîn edilmiş oluyor mu bilemem. Çünkü asıl aranılan o "ayn-ı şey" olup onun istihâlât-ı muhtelifesinden mütehassıl netâyic değildir. Demek ki bizim madde hakkındaki ma'lûmâtımız "şey" dâiresinden ileri geçemiyor.

Böyle esâsı şeyden ibâret olan bir emr-i mechûlün istihâlât-ı mahsûsesine birer isim vermekle maddenin hakîkati bilinmiş, mes'ele halledilmiş olmaz. Maksadımız maddiyyûn mesleğini ta'mîk, ona dâir serd-i mülâhazât etmek değildir. Bizce matlûb olan cihet, madde olsun kuvvet olsun ne olursa olsun bir mevcûdun tahakkukudur.

İşte sûfiyyûn Cenâb-ı Hakk'ın ilm ü kudreti lâhık olmaksızın bu mevcûdun tahakkuk-ı zâtîsine imkân görmüyor. Çünkü bir mevcûdda hükm-i vücûdu kendisine izâfe edecek bir kuvvet olmadıkca o mevcûd tahakkuk edemez. Şu halde mahlûkāt miyânında bu kuvveti hâiz olan yalnız nüfûs-ı nâtıka olduğundan yalnız onların mevcûd olması, onlardan başka bir şeyin mevcûd olmaması lâzım geliyor. Acaba öyle midir. Fikriyyûn hall-i mes'eleye bu kapıdan girerek âlem-i hâricîye nefs-i nâtıkanın hâlât-ı muhtelifesinden münbais tevehhümât nazarıyla bakmışlardır. Hattâ bunlardan meşhûr Fichte âlemde kendisinden başka mevcûd görmeyip kendisi gibi insanların bile vücûdunu inkâr etmiştir. Fil-hakîka ecsâm hakkında icrâ edilen tedkīkāt-ı nazariyye insanı böyle bir fikre saptırabilir. Meselâ ecsâmın bir çok a'râzı nefs-i nâtıka ile kāim olup ecsâmın kendilerinde mevcûd değildir, Descartes a'râz-ı sâireyi ecsâmdan nefy ile yalnız imtidâdı kabûl ediyor. Berkeley ve sâire gibi bazı felâsife imtidâdın da nefs-i nâtıka ile kıyâmına kāil oluyor. Bu feylesofların i'tikādına göre rû-yı arzda şu'le-i idrâk muntafî olsa dünyadan eser kalmayacak yani nev'a-mâ kıyâmet kopacak meselen bâsıra olmadığı için nûr ve ziyâ farkı bir cem'-i acîbe münkalib olacak, hâfıza olmadığı için zaman denilen imtidâd-ı vehmî bilmediğimiz bir mâhiyete inkılâb edecek, belki mekân denilen imtidâd-ı hasîsden de eser kalmayacak; hele levn, râyiha, melâset ve huşûnet gibi a'râz ve evsâf derceng-i evvel kem-nâm olacak; hiss-i sem'in fıkdânı mülâbesesiyle âlem-i esvâtın kıyâmeti kopacak; hülâsa âlem, hakîkatini idrâk müstahîl olan bir heyûlâ hâlini alacak!

Binâenaleyh bu hâl-i kıyâmet değil de nedir? Fikriyyûnu âlem-i hâricînin vücûdu hakkında şübheye sevkeden şey yukarıda söylenildiği vechile **[389]** eşyâ-yı hâriciyye denilen hakāyık-ı sâbiteye mahsûs evsâf ve a'râzın zevât-ı eşyâ ile kāim olmayıp nüfûs-ı nâtıka ile kıyâmlarıdır. Halbuki ma'lûmât-ı hissiyyemizin musahhihi olan akıl onların bu fikirlerindeki ifrâtı tashîh eder. Çünkü eğer biz hissî olarak cem' ettiğimiz ma'lûmâtı aklen tashîh etmemiş olsa idik bugün güneşe bir semâvî "gözleme" yıldızlara da birer gözlük camı der idik, güneşi hacm-i hâzırıyla hisseden gözümüz ise, onun küre-i arzdan 1.400.000 kere büyük olduğunu bize bildiren aklımızdır. Ma'lûmâtımızın en sahîhi aklımızla tahsîl ettiğimiz ma'lûmâttır. İşimiz hisse kalırsa hiçbir zaman nefsimizi hatâdan âzâde bulunduramayız.

Ferid

[1] Metinde "i'tikādîlerine" şeklinde yazılmıştır.

"TENKİD-İ MUHIKK"IN CEVÂBI VE ANLAŞILMAYAN NOKTALAR

–geçen haftadan mâba'd–

İkinci nazariye: Nev'-i beşerin evveli Hazret-i Âdem olmayıp ondan mukaddem de nev'-i beşer bulunduğu. Bu nazariyeyi kabûl ettiğimiz halde deriz ki:

İnsanlar bidâyet-i hilkatte gâyet basît bir sûrette pek mahdûd bir bilgi ile sâha-ârâ-yı zuhûr olmuştur. Cenâb-ı Hak efrâd-ı insâniyyeden her ferdi [1](وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) âyet-i kerîmesinde haber verdiği üzere nasıl zaîfü'l-kuvvet, mefkūdü'l-ilm, her şeyden âciz, hiçbir şeye mukāvemet edemeyecek bir sûrette halk edip sonra ebeveyninin veyahud diğer kimselerin mesâîsiyle bünyesi hadd-i ma'rûfa vâsıl olarak ilm ü irfân sâhibi oluyorsa, cem'iyyât-ı beşeriyye de bidâyet-i zuhûrunda gâyet sâde bir bilgiye mâlik olarak neş'et eylemiş, gerek i'tikādiyât ve gerek amel husûsunda sırf şerâyi'-i akliyyeye temessük ve o yolda hareket eylemiştir. Bu sâdelikle bir çok zamanlar devam ederek havâdis-i kevniyyenin vukūu kendisine mürebbîlik vazîfesini îfâ eylemiştir. İnsan için tahmîn olunan bu devirde insanlar yalnız bünye-i cismiyye ve ihtiyâcât-ı bedeniyyesinin muhâfazasına ehemmiyet vermiştir. Hattâ beşerin bu devirdeki kâffe-i sanâyi'inin taştan olması efrâdın hâl-i sabâvetine pek müşâbihdir. Bundan sonra tenâsül ve tekâmül ederek daha yüksek bir tabakaya çıkıyor. Beşer bu devrinde sanâyi'ini daha ziyâde ileri götürüyor, âlât ü edevâtını kalay ve demirden yapıyor. Bu devirde ervâha ehemmiyet veriyor, hattâ ervâha perestiş ediyor, ra'd ve berka atf-ı nazar ediyor. Hülâsa bu devirden de geçerek tecrübe ve kendisinden evvelkilerin bakiyye-i âsârı kendisine pek çok şeyleri keşfe sebeb oluyor. Bu defa cem'iyyet evvelki düşüncelerinin bir çok hatâlarını buluyor; havâdis-i kevniyye bilmediği bir çok şeyleri ta'lîm ediyor, usûl-i ictimâiyyâta müteallik pek çok şeyler öğreniyor. Bünye-i ma'neviyyesinin anâsırından bazı şeyler keşf ederek teakkul eylediği şeylerin bâtını, bilmediği şeylerin esrârını fehme; bulunduğu âlem-i cismânîden başka bir âlem-i rûhânî olduğuna zâhib olmaya isti'dâd göstermek derecesine vâsıl oluyor.

Demek oluyor ki bu devirde cem'iyet-i beşeriyye sabâvet devrinden sinn-i rüşdün evveline intikāle hazırlık gösteriyor ve binâenaleyh istikbâl ettikleri tavr-ı cedîde hidâyet etmek üzere kendilerine nebî ba's olunuyor!

Efrâd-ı beşerden her ferd sinn-i rüşde vâsıl olmadan menfaat ve mazarratını o kadar fark edemediği gibi, gayra îkā'-ı mazarrat husûsunda da sinn-i rüşde vâsıl olduktan sonra şehevât-ı nefsâniyyesine tâbi' olarak icrâ eder. Binâenaleyh cem'iyyât-ı beşeriyye de zuhûr-ı nübüvvet devresine kadar gerek i'tikādiyât ve gerek ameliyât husûsunda muktezâ-yı fıtratları olarak sırf akılları ile hareket etmişler ve bit-tabi' gitgide terakkī ettikce sinn-i rüşde vâsıl olarak aralarında ihtilâflar zuhûruyla âciz kaldıkları maddelerde kitap ve şerîat-i İlâhiyye ile hükm edecek bir peygamber gönderiliyor. Şu halde nübüvvetin zuhûru ve onu kabûle isti'dâd etvâr-ı beşeriyyeden bir tavırdır ki nev'-i insan ona; gāyeti kemâl-i insâniyyetin şu nev'ine intihâ eden uzun bir tarîkte tedrîcî bir sûrette yürüyerek vâsıl oluyor ve o tavr-ı nûrânî-i cedîdin zuhûruna kesb-i isti'dâd ediyor. Bu sûretle peygamber olarak ba's olunan Hazret-i Âdem insanların değil, peygamberlerin bidâyeti olmuş oluyor. Cem'iyet-i beşeriyye kemâle doğru yürüyerek birtakım merhaleler kat' edip nübüvvetin zuhûruna intihâ ettikten sonra daha bir çok mesâfeler tayy ile diğer bir menzile vâsıl oluyor. Fakat maatteessüf ahd-i nübüvvet uzadıkça, insanlar nûr-ı nübüvvetten tebâüd ettikce kalbleri kararıp nefislerini zulm ü taaddî ihâta ederek şehevât-ı nefsâniyyeleri galebe ediyor, sırr-ı da'vet, hikmet-i dîniyye unutuluyor; binâenaleyh bu cihetle ihtilâflar baş göstererek evvelki saâdet şekāvete inkılâb ediyor. Bu devir de temâdî ettikce beşer işlemiş olduğu a'mâl ve harekâtın fenâlığını idrâk ve ihtilâfâtın vehâmet-i avâkıbini, ülfet-i muhabbetin fevâidi ile mukāyese ederek kalbini akāid-i fâsideden, nefsini birtakım melekât-ı redîeden tathîr edince bundan sonra cem'iyet üzerine yine şems-i evvelin tulû'uyla, hukūkta reis ile mer'ûs müsâvî, insanlar tenzîl üzerine ictimâ', te'vîl-i sahîh üzerinde ittihâd ederler ki işte kendisi için ümîd ettiği gāye-i kemâle vâsıl oluncaya kadar şu ta'dâd olunan etvârın her birisini sırasıyla geçerek en sonra o gāyeye varacağı şübhesizdir. Bu nazariye de zaîf bir nazariye değildir. Çünkü tabakātü'l-arz ve ensâl-i beşer ulemâsının serd edegeldikleri nazariyât-ı fenniyyeye tamâmı tamâmına muvâfık olduğu gibi dînen dahi hiçbir mahzûru yoktur. Zîrâ

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ اِلَّا الَّذِينَ اُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهِ **[390]** وَاللّٰهُ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.[2]

nass-ı celîlinden bu ma'nâ kısmen müstefâd olmaktadır.

İbnü'l-Âdil, Kurtubî, Ebâ Müslim el-Isfahânî, Kādî Ebî Bekir, İmâmü'l-eimmeti ve'd-dîn Mısır Müftîsi Şeyh Muhammed Abduh gibi fuhûl-i ulemâ bu nazariyeye işâret etmişler. Ve Hazret-i Âdem mes'elesini de şu sûretle beyân etmişlerdir: "Cenâb-ı Hak insanları şerâyi'-i İlâhiyyeden hâlî olarak sırf akıllarıyla hareket eden bir ümmet-i vâhide olarak halk eyledi. Fakat gitgide tekessür ettikce ihtilâflar da çoğalıp ıslâh-ı a'mâl ve hıfz-ı selâmet-i kulûbda yalnız hidâyet-i akliyye kifâyet etmediğinden Cenâb-ı Hak luft-ı ilâhî olarak kendi tarafından emir ve nehyi kullarına teblîğ etmek için peygamberler gönderdi. Hazret-i Âdem'in risâleti ise nerede ve kimler ile ve kimlere olduğu ma'lûm değildir. Binâenaleyh câiz ve belki muhakkaktır ki Âdem'in nübüvveti ilk kavmin bazılarıyla beraber evlâd-ı Âdem'in bir veyahud birkaçlarına kadar devam etti.

[1] Nahl, 16/78.

[2] Bakara, 2/213.

Sonraları nesl-i Âdem üzerine fesâd ârız olup şerîat-i İlâhiyyeyi nisyân ettiler ve bu sûretle –evvelkilerde olduğu gibi– bunlar da yalnız akıllarıyla hareket etmeye başladılar. Zâten [1](وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ ...) âyet-i kerîmesindeki halîfe lafzında müfessirler iki mesleğe sülûk ediyorlar: Bunlardan bir kısmı bu lafzın arzda evvelce bir veya daha ziyâde nevi' hayvân-ı nâtık var iken münkariz olduğunu ve Cenâb-ı Hakk'ın arzda halîfe kılacağına dâir melâikeye haber verdiği bu sınıf onun mahalline hulûl ederek ona halef olacağını müş'ir bulunduğuna câhib oldular. Nitekim Cenâb-ı Hak da kurûn-ı ûlânın ihlâkini zikrettikten sonra [2](ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِى الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ) buyurmuştur. Bu takdîrce Âdem bu arz üzerindeki hayvanın ilk sınıf-ı âkıli olmayıp belki hayvân-ı nâtıkın helâk olmuş tâife veya tavâifine zât ve maddede mümâsil ve bazı ahlâk ve şecâyâda muhâlif ilk tâife-i cedîdesi olmuş olur.

Diyânet-i Brahmaniyye'den alınan ma'lûmât dahi bildiğimiz Hazret-i Âdem'in ilk âdem olmaması hakkındaki fikirleri te'yîd eyliyor. "Manu" nâmını verdikleri Hazret-i Âdem'in Yedinci Manu olduğunu söylüyorlar. Gerçi bu nazariyelerin her birisine karşı i'tirâz vârid olmak ihtimâli var ise de küre-i arzda vücûd-ı insânînin bidâyetine dâir bir târîh-i sahîh olmadığı cihetle nass-ı kitaba, nakli reyb ü ıztırâbdan hâlî olan sünnete muhâlif olmadıkca bu gibi nazariyelere karşı vârid olan i'tirâzın ehemmiyeti olmayacağı derkârdır. Maa-hâzâ biz tevcîh-i evveli takdîm eyledik.

Burası şu sûretle îzâh olunduktan sonra gelelim istişhâden îrâd eylediğiniz âyet-i kerîmeye:

Biz demiştik ki [3](هَلْ اَتٰى ...) âyet-i kerîmesi nev'-i beşerin bidâyet-i zuhûrunda maymunlara yakın bir isti'dâdda olup da gitgide tenâsülden tenâsüle ıstafâdan ıstafâya semî' u basîr olduğuna delâlet etmez...!

Buna cevâben diyorsunuz ki: "Birinci âyetteki insan [4](لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا) hükm-i celîline nazaran yalnız bir sûretten ibâret ve sâhib-i hayât ma'nâsınadır..." "İkinci âyetteki insan Hazret-i Âdem ve evlâd-ı Âdem'i şâmil olarak ihrâz-ı kemâl ve tekâmül eden insan ma'nâsınadır...!" ve ma'nâ-yı şerîfi şudur: "Yalnız sûretten ibâret....!" Haydi teslîm edelim ki âyet-i kerîme bu sûretle tevcîh olunsun. Fakat bu cevap olabilir mi?

Zîrâ sûretten ibâret olan insanda insanlık yok ki, maymunlara yakın bir isti'dâd tasavvur olunsun. Ona insan ıtlâkı bilâhare kendisine insaniyet ile hükm olunacağı içindir. O halde maymunlara yakın bir isti'dâddalar idi dediğiniz ikinci âyetteki insan olacaktır ki *Tenkîd-i Muhıkk*'da söylediğinizin aynıdır. Maa-hâzâ diğer âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i Nebeviyyenin delâletinden anlaşıldığına göre âyet-i kerîmeden bu ma'nâ o kadar zâhir değildir. Binâenaleyh bu âyet-i kerîmenin ma'nâsını şu sûretle îzâh etmek lâzımdır:

1- Birinci insandan murâd Hazret-i Âdem, ikinci ise benî Âdem'dir.

2- [5](اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ) karînesiyle her iki mevki'deki insan ile murâd evlâd-ı Âdem'dir.

3- Birinci insan ile murâd cins-i insândır. İkinci defa zikrolunması ziyâde takrîr içindir...

4- İnsan ile murâd ebdânın vücûdundan mukaddem mevcûd olan nefs-i natıkadır. "Hîn" mikdârı gayr-ı ma'lûm uzun bir zaman, veyahud erbaîn ile mukadderdir. "İbtilâ'" belvden müştak olsa da burada sizin dediğiniz ma'nâya değil belki imtihân ma'nâsınadır ve bu ma'nâya olduğuna da [6](فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا) kavl-i şerîfi delâlet eder. Birinci tevcîhe göre ma'nâ-yı âyet: "Âdem üzerinden birtakım devirler –türâb, tîn, tîn-i lâzib, salsâl, hame'-i mesnûn devirleri– geçtiği o zamanlarda şâyân-ı zikr bir şey olmayıp mensî idi."

İkinci tevcîhe göre ma'nâ-yı âyet:

"Benî Âdem üzerinden birtakım devirler[7], zamanlar, türâb, tîn, tîn-i lâzib, salsâl, hame'-i mesnûn, sülâle-i tîniyye, nutfe, alaka, mudga, izâm... geçti ki o zamanlarda insâniyet ile mezkûr olmayıp mensî idi."

Bundan sonra hilkat-i benî Âdem'i ve sebeb-i hilkatlerini beyân ederek buyuruyor ki: "Biz insanı tekâlîf ve evâmir ü nevâhî ile imtihân etmek için nutfe-i emşâcdan halk ve kendisiyle imtihân sahîh olan fehm ü temyîz ve bunların mevkūfün-aleyhi olan sâir şeyleri ihsân eyledik"

Râgıb-ı Isfahânî'nin beyânına göre insanların mebde'-i hilkatleri türâbdan başlayarak tîn, yani su ile türâb, bundan sonra tîn-i lâzib yani mu'tedil bir hâl üzere bulunup kabûl-i sûrete kesb-i isti'dâd eden çamur hâline geliyor. Bu devirden sonra yâbis ve kendisinden sadâ işidilecek bir devreye, bundan da geçerek daha yüksek bir devre-i tekâmüle geliyor ve en sonra kendisine nefh-i rûh edilerek şu ta'dâd olunan edvâr-ı seb'ayı sırasıyla **[391]** geçtikten sonra ilm ü edeb ile tekemmül ediyor.

Mebde'-i beşer bu sûretle bir çok devirler geçirdiği gibi ebnâ'-i beşer de sülâle-i tîniyyeden bed' ederek edvâr-ı seb'ayı geçirdikten sonra kābil-i ilm ü ma'rifet oluyor.

Bu hakîkate Cenâb-ı Hak *Kur'ân-ı Kerîm*'de muhtelif mev'izalarında işâret buyurmuştur.

(خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ)[8]، (مِنْ طِينٍ)[9]، (مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ)[10]، (مِنْ طِينٍ لَازِبٍ)[11]، (مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ)[12]، (مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ)[13]، (اِنِّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ. فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ)[14]، (وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ)[15]

---

[1] Bakara, 2/30.
[2] Yûnus, 10/14.
[3] İnsan, 76/1.
[4] İnsan, 76/1.
[5] İnsan, 76/2.
[6] İnsan, 76/2.
[7] Metinde (طورلر) şeklinde yazılmıştır.
[8] Âl-i İmrân, 3/59.
[9] Hicr, 15/26.
[10] En'am, 6/2.
[11] Saffat, 37/11.
[12] Hicr, 15/28.
[13] Rahmân, 55/14.
[14] Saffât, 38/71-72.
[15] Müminûn, 23/12.

Binâenaleyh dehrden nasıl ma'nâ murâd olunursa olsun yine ma'nâ sahîh olur. Yukarıda serd ettiğimiz ikinci nazariyeye göre de ma'nâ pek âşikârdır.

İşte hazret! Şu sûretle tevcîh ve îzâh olunmadıkça ifâde-i âlîlerinizden yukarıdaki mahzûrlu gördüğümüz şeyler el-ân bâkîdir. Maa-hâzâ evvelce söylediğim vechile Mösyö Ernest Hegel'in *Vahdet-i Vücûd* risâlesine ka[r]şı en evvel reddiyeyi siz yazdığınız cihetle (الفضل للمتقدم) fehvâsınca şâyân-ı tebrîksiniz. Âh! Ne olaydı da bütün ulemâmız en azîz olan ömürlerini kahve köşelerinde laklakiyyât ile geçireceklerine böyle milletlerine nâfi' eserler vücûda getirseler de bütün ebnâ-yı vatan onlardan az ve çok istifâde etse idi! Fakat heyhât ki bu gibi şeyler ile meşgûl olmak şöyle dursun iştigâl edenler de nazarlarında dinsiz oluyorlar her ne ise bâkî ihtirâmât-ı fâikamı takdîm ile hatm-i kelâm eylerim efendim.

Aksekili Ahmed Hamdi

EDEBİYÂT

EDEBİYÂT BAHİSLERİ

Tasvîr

Gözümüzle görebildiğimiz mahsûsatı bize gösterebilecek, yahud hâricde vücûdu olmayan ihtisâsâtı duyurabilecek melekeye edebiyâtta tasvîr derler. Bununla beraber mutlak olarak zikredildiği zaman tasvîr yalnız mahsûsâta münhasır kalır.

Tasvîr üç türlü olur. Birincisinde edîb bir müstensih ressam tavrı takınarak tersîm edeceği levhayı aynen alır; kendisinden hiçbir çizgi ilâve etmez. İkincisinde o levhayı olduğu gibi çizmeyerek gerek ilâve, gerek tayy sûretiyle yer yer ta'dîlât icrâ eder. Üçüncüsünde ise tasvîr edeceği şeyi olduğu gibi göstermek tarafına hiç yanaşmayarak, onu evvelce kendisi bambaşka bir nazarla bambaşka bir şekilde gördükten sonra öylece gösterir; yani başkalarının gördüğü gibi değil, kendisinin görmek istediği gibi göstermeye çalışır.

Şu taksîme göre birinci tasvîr sırf hakîkî, üçüncüsü büsbütün hayâlî, ikincisi ise hakîkatle hayâlin mümtezic bir şekli oluyor.

Birçok levhalar vardır ki şiiri içinde olduğundan şâirin bütün san'atı, bütün vazîfesi onları aynen nakletmekten ibâret kalır. Lâkin bu o kadar kolay bir iş değildir.

Zîrâ bir kere o levhaları gâyet muhît, gâyet nâfiz bir nazarla görmek; sonra da o sûretle gösterebilmek lâzım.

Yine birtakım levhalar vardır ki aynen nakledilirse bir nazar-ı temâşâ ondan çokluk mahzûz olamaz. Çünkü hakîkati üryân görmek her zaman o kadar hoşa gitmez. İşte böyle yerlerde edîb hayâle mürâcaat eyler: Tasvîr edeceği o levha-i hakîkatin birçok yerlerini fedâ ederek yerine hayâl getirir; bu noksanı hayâl ile telâfî eder.

Yine birtakım levhalar vardır ki bizde uyandıracakları hissiyât-ı ulviyyeye nisbetle hey'et-i hakîkıyye ve maddiyyeleri pek nâçîz kalacağı için o gibi elvâhı tasvîr ederken nazar-ı temâşâmızın önündeki sûreti bırakır; muhayyilemizde çizdiğimiz nukûşu kâğıd üzerine nakletmeye çalışırız.

Tasvîrde fazla tafsilâttan ihtirâz etmelidir, diyorlar. Doğrudur. Ancak ne gibi yerlerde ne gibi tafsîlât zâiddir? Mes'ele burasını kestirip atmaktır. Hele hakîkî tasvîrlerde bazen öyle nevâkıs olur ki zevâidden ziyâde nazar-ı muâhezeyi celbeder. Bize öyle geliyor ki: Tasvîr için tutulacak mikyâs eldeki mevzû' ile o mevzû'dan çıkarılacak netîceye göre değişmek lâzımdır. Evet, mevzûun ne derecelerde tafsîle tahammülü vardır, kezâlik istenilen netîceye varmak için karşınızdaki levhanın yahud vak'anın hangi noktaları, hangi çizgileri gösterilmek îcâb edecektir? Bunu kat'î bir düstûr ile bildirmek kābil olamaz.

Eski şâirlerimizin hiç ehemmiyet vermedikleri, âdetâ şâirliğe münâfî gördükleri bir meslek varsa o da mahsûsâta âid hakîkî tasvîrlerdir. Eğer ilk devirlerde gelen şâirlerimiz İran edebiyâtı ile uğraştıkları kadar Arabın şi'r-i kadîmiyle tevaggul etselerdi; yahud devr-i mutavassıtta yetişen edîblerimiz garbın âsâr-ı edebiyyesine bîgâne kalmasalardı bugün bizim de elimizde tasvîre dâir güzel güzel eserler bulunurdu. Vâ-esefâ ki dîvânlarımızdaki tasvîrler baştan başa hayâlîdir. Bahâr, hazân, gurûb, tulû' gibi elvâh-ı kudret bile etrâflı bir sûrette tasvîr olunmamıştır. Bir Acem şâiri bahârı nasıl görmek istemiş ise biz de öyle görmek istemişiz. Garîbdir ki "bahâriyye" ünvân-ı acîbi altında gördüğümüz şiirlerde ismi geçen çiçeklerin çoğu İran toprağında yetişir. Burada bulunmaz! Memleketimizde mezarlık hâricinde servi ağacı pek nâdir görülürken bahâr tasvîr eden şiirlerimiz her çemenden bir ırmak geçirir; her ırmağın iki tarafını da servi ağaçlarıyla doldurur!

[392] Hele birçok şitâiyyelerimiz var ki insan onların Temmuz ayında yazıldığına hükmeder! Şâirlerimiz bahar oldu mu, bütün kâinâta bir hulle-i hadrâ giydirirler; kış geldi mi dûş-ı zemîne bir sütre-i beyzâ geçirirler, olur biter. Varsın şu iki renkli libâs örttüğü vücûdlara göre nâ-mütenâhî tenevvü'ler göstersin, onları ne görürler, ne gösterirler.

Edebiyâtımızın tasvîr husûsunda bu kadar geri kalmasına bizde resmin fıkdânı da sebeb gösterilebilir. Evet, eğer vaktiyle bizde de ressâmlık olsaydı, belki şâirlerimiz musavvirliğin kıymetini anlayarak biraz da bu türlü, yani gördükleri gibi yazmaya çalışırlardı.

Şimdi, yukarıda söylediğimiz şu üç muhtelif tarz-ı tasvîrin hangisi intihâb edilmek lâzımdır, sûret-i kat'iyyede ta'yîn olunamaz. Orası mevzûun îcâbına, husûsiyle şâirin zevkine, daha doğrusu kābiliyetine kalmış bir şeydir. Ancak şiirdeki tasvîrler nesirdekiler kadar tafsîlâta müsâid değildir, sözünü bir kāide-i külliyye olarak ileri sürebiliriz.

Zamanımızdaki hikâye yazanlar zemîn ittihâz ettikleri vak'anın güzergâhında ne varsa, sağlı sollu tasvîr etmeden geçmezler; geçmeyi yolsuz bulurlar. Lâkin bu usûl şiire tatbîk olunamaz, olunsa da hoşa gitmez. Meselâ şâir karşısındaki binânın tûlünü, arzını santimetresine kadar göstermeye kalkışacak olursa şiirin tadını kaçırır. Evet, bu öyle bir ifrâtdır ki nihâyet otuz, kırk arşın yüksekliğindeki bir yapıyı göklere kadar çıkarmaktan ibâret olan tefrît ile birleşir. Ne âsümâna kadar çıkarmalı; ne de eb'âdını şerit çekip ölçmelidir.

Şiirdeki hakîkî tasvîrler pek dağınık, pek etrâflı olmama-

lıdır, demiştik. Çünkü bu gibi tasvîrlerden maksad birçok hakāyıkı eşyâya söyletmektir. Meselâ bir fakîrin sefâletini ta'rîf ederek hâline acındırmak için şöyle perîşândır, böyle sefîldir... demektense o zavallının yuvasında nazar-ı merhamete olanca üryânlığıyla çarpacak ne gibi şeyler varsa onları gösterivermek çok daha belîğ olur. Zîrâ birinde söylüyorsunuz, birinde ise gösteriyorsunuz. Elbette görmek dinlemekten müessirdir.

Maksad-ı tasvîr hakîkatleri eşyâya söyletmektir, hükmünü kabûl edersek mevzûa göre mikyâs ta'yîn eyleyebiliriz.

Hakîkî tasvîrlerde tabîîliğin hâricine çıkmak hiç olamaz; zâten bunu ihtâra hâcet yoktur. Şâyet karşımızdaki levhayı aynen çizmeyeceksek ta'dîlâtı öyle bir sûrette icrâ etmeliyiz ki kimse farkına varmasın.

Şu beş on sene içinde çıkan romanların birinde bir yat tasvîri vardı ki müfredâtına varıncaya kadar gösteriliyordu. Muharririn ne derecede muvaffak olduğunu tabîî ben anlayamazdım. Bahriyeli arkadaşlarımdan birine gösterdim. O da bize yat olmak üzere tavsiye edilen yâdigârın bir enine, bir boyuna, bir de derinliğine baktıktan sonra kahkahayı salıverdi: "Ayol, bunun neresi yat? Bu senin bildiğin salapurya!" dedi.

Bazen eşyâ kâfî gelmez yahud îcâb eder de eşhâs da tasvîr olunur. Hattâ o eşhâsa söz de söyledilir. İşte tasvîrin pek mühim bir kısmı olan bu söyletmek mes'elesi gāyet ince bir iştir. Her seviyedeki, her san'attaki, her memleketteki halkın tarz-ı ihtisâsı, tarz-ı rü'yeti, tarz-ı muhâkemesi, tarz-ı tekellümü birbirine benzemeyeceği, azıcık benzese bile arada gāyet büyük farklar olacağı için hayâle kapılarak bir adama düşünemeyeceği, söyleyemeyeceği yahud büsbütün başka bir vâdîde söyleyeceği sözleri söyletmemelidir. Bu şerîtaya lüzûmu derecesinde riâyet edilmezse ortaya çıkan eser pek maskara birşey olur.

Mehmed Âkif

VATANIN KALBİ

Fahreddin Efendi'ye

Nasıl ki kütle-i İslâm'ı, müslümanları bir
Vücûda benzetiyorsak, vatan da öylecedir.
Eğer o unsûr-ı İslâm'ı bağrına basarak
Kucaklayan şu vatan, bir vücûd ise, mutlak
Onun medâris-i ilmiyye, kalbidir; işte
Bugün medâris, o kalb-i vatan, yazık haste,
Sönük ümîd-i halâsı, hayâtı tehlikede!
O hasta kalbe eğer gelmiş olsa bir sekte
Yaşar mı hiç o vücûd-ı vatan, bulur mu felâh?
Hayır ölür, hareketten kalır maâzallâh.
O za'f-ı kalb ile işte bugün zavallı vatan
Firâş-ı mevte uzanmış alîl ü bî-derman.
Eğer o hastayı kurtarmak istiyorsak biz
Hemen medârisi ıslâha gayret etmeliyiz.
Bizim penâ-geh-i âmâlimiz, medârisdir;
Yegâne bâis-i ikbâlimiz, medârisdir.
Evet o medresedir dîni durduran, yaşatan;
Yaşar onunla şerîat, yaşar onunla vatan.
Onunladır vatanın, milletin teâlîsi;
Bugün düşen bize önce, onun tedâvîsi..
Fakat o hasta iyi olmaz bu kaygısızlıktan;
Bu duygusuzluk onu bu acıklı hâle koyan.
Nedir bu bizdeki gaflet, bu hâl-i lâ-kaydî?
Neden o eski eâzım yetişemiyor şimdi?
Harâbe hâlini almış olan o medreseler
Birer güneş gibi vaktiyle neşr-i nûr eyler
İken, nedir bu kasâvet veren zalâm-ı fütûr?!.
[393] *Bugün o nûr-ı fazîlet neden parıldamıyor?!.*
Neden ulûm u fünûn yegâne merci' iken
Bugün o medreselerde okunmuyor her fen?..
Revâ mıdır talebe sarf u nahve altı sene
Azîz vaktini sarf eylesin de sonra yine
Arabca anlamasın, kalsın öyle bî-gâne
Ve sonra mantık için lâ-ekall beş altı sene
Dalıp şürûh u havâşîye sarf-ı ömr etsin,
Yazık neden boşa vakti tebâh olup gitsin?!
"Musannifin sözüne seyyid i'tirâz ediyor
Isâm şöyle diyor, Müftîzâde şöyle diyor"
Gibi münâkaşaya vaktimiz müsâid mi?
Neden bırakmıyoruz bu usûl-i ta'lîmi?
Neden bu asr-ı teceddüde biz yine hâlâ
O eski, eksik usûlün terennümâtıyla
–Yetişmiyor gibi– öyle mırıldanıp duralım?
Kulakları o bayat nağmelerle dolduralım.
Bugün o köhne usûlü eğer bırakmazsak
Terakkıyât-ı nevîn-i zamâna bakmazsak;
Bugünkü hâl-i felâkette kalmayız yalnız,
Hazîz-ı meskenet ü zillete yuvarlanırız.
Biraz o sâhte taassubları –darılmayarak–
Atıp da bir tarafa munsifâne bir baksak
Nemiz var ortada?.. Varsa, muvaffakıyyetimiz
Şu bilgisizliğimiz, şübhesiz şu gafletimiz,
Fünûn-ı hâzıradan yok bıdâ'ımız zerre,
Ulûm-ı 'âliyyeden bî-nasîb ü bî-behre…
Yazık ki bilmiyoruz biz vücûd-ı insânın
Teşekkülâtını hâlâ, kurûn-ı vüstânın
O eskimiş nazariyyâtı, o asır-dîde
Kitâb-ı hikmeti gezmektedir eyâdîde
Usûl ü fıkh u kelâm u hadîs ü tefsîre
Gelince: Yok yine bir şey, öyle bî-behre…
Eğer o Hazret-i Kur'ân'a âşinâlığımız
Olaydı, olmaz idi böyle bî-nevâlığımız
Odur bizi (وَكَأَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ...) *la itâb*
Eden, fünûna bizi sevk eden evet, o kitab.
Eğer onun sözüne, hükmüne riâyetle
Çalışmış olsa idik böyle kahr u zilletle
Yaşar ve böyle hatar-nâk hâle, pek mühlik
Hazîz-ı acze, felâketlere düşer miydik?
Yeter uyanmalı artık, yeter bu gafletler
Uyanmalı vatanı sarmadan felâketler!..

Konya: **İbni Hâzım Naim**

MÜBÂHESÂT

AÇIK CEVAP

Sivas'da Selim Efendizâde Mustafa Takī Efendi'ye

Efendim! Mektubunuzu okudum. Âcizâne keşf ü izhârına çalışmakta olduğum bir hakîkat-i *Kur'ân*iyyenin pek tuhaf i'tirâzlara dûçâr olması, hele –zâten son derece zaîf olan– hayât-ı dîniyyemize mühlik hançerler sokması teessüflerle, teessürlerle telakkīye şâyândır. İşte bu gibi hâllerimizdir ki a'dâmıza ümîd ve cesâret kapılarını ardına kadar açıyor!

Azîzim! Emr-i celîl-i i'dâdın bir ekseriyet-i azîme tarafından terki ekalliyet-i mutîanın da onlara iktidâsını istilzâm edemez. *Kur'ân-ı Hakîm* umûma emreder, itâat ü inkıyâd edenler farîza-i mükellefe-i dîniyyelerini îfâ etmiş ve mes'ûliyetten kurtulmuş olurlar. Âsîler için ise cezâ tabîîdir.

Namazı da terk edenler -maatteessüf yüzde seksen nisbetinde bir– ekseriyet-i azîme teşkîl ediyorlar. Bunlar namaz kılmıyorlar diye ekalliyet-i mutîa da namazlarını terk etsinler, paydos….! Diye –zâten garîb kalan– câmi'lerin kapılarını çekip büsbütün kapasınlar mı? Emir noktasından namazla i'dâd-ı kuvvetin ne farkı var? İkisinin de âmiri Hazret-i *Kur'ân-ı Hakîm*.

Ma'lûmdur ki "kelâm-ı nefsî" birdir. Taaddüd ve tenevvü' şânından münezzeh ve müteâlîdir. Emre, nehye, habere, istifhâma, nidâya inkısâmı "kelâm-ı lafzî"ye medlûl olması ve hârice tealluku i'tibâriyledir. Binâenaleyh bir emrin –kasden– adem-i îfâsı bütün emirlerin terki demektir. Âmirin emrine karşı me'mûrda hakk-ı ihtiyâr yoktur.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَمْرًا اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ[1] (Mü'minlerden –erkek, kadın– hiç birinin haddine düşmemiştir ki Resûlullâh (aleyhissalâtü vesselâm) bir emri hükm ettiği vakit o hükme karşı kendisinde istediği herhangi bir şeyi ihtiyâr etmek, kendi arzusunu emr-i celîl-i Muhammedî'ye tercîh eylemek hakkı tasavvur etsin. Allah bu terbiyesizliği, bu serkeşliği kat'iyyen men' u tahrîm eder.

(وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا) Her kim Allah ve Resûl-i zî-şânının emrine –kendi ârzû-yı keyfîsini ihtiyâr ve tercîh etmek sûretiyle– isyân ederse muhakkak sırât-ı müstakīmden çıkmış, Allah'ın kahr u celâline avuç açmış olur. Sûre-i Celîle-i Ahzâb [36].

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهِ
اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ **[394]**

Allah'ın –yahud Resûl-i ulüvv-i şânının– emrine muhâlefet ve îfâsından i'râz edenler dünyada düşman kılıcı altına düşmek, zencîr-i esâretine giriftâr olmak, zillet ü meskenetle ayakları altında sürünmek ve emsâli fitne ve musîbetlerden yahud âhirette elem-efrûz, hevl-engîz azâb-ı kahr u gadabından hazer etsinler! Sûre-i Celîle-i Nûr [63]."

Görülüyor ya: Allah ve Resûlullâh'ın emrine muhâlefetin cezâsı ne kadar ağır! Şimdi siz i'dâd-ı kuvvet emr-i *Kur'ân*îsinin bütün emirlere rüchân ve tefevvukunu takdîr ü teslîm ile beraber ekseriyet-i azîmemizin bunu îfâ etmemesi ekalliyet-i mutîa için bir ma'zeret gibi telakkī etmek istiyorsunuz!

Hayır! Ekalliyet-i mutîa için bu bir ma'zeret olamaz. Ekseriyet; târik-i salât… diye ben de namazımı terk edemem. Ben; vazîfeme, maksadın tahsîline koşarım. Gücüm yettiği kadar dindaşlarımı îkāz ve teşvîke çalışırım. Âvâzım çıktığı kadar feryâd ederim! Aldırmayanlar ve koşmayanlar âkibetlerini düşünsün. İşte a'dâ-yı din geliyor, kuvvetimiz yok! İ'dâd-ı kuvveti Allah emir buyuruyor. Bu emir i'tikāden ve amelen vâcib ve âcil. Bu emir; yalnız a'dâ-yı hâli değil husamâ-yı istikbâli de terhîb ü tenkîl edecek bir derece-i kemâlde "kuvvet" nazm-ı celîlinin bütün medlûlâtını –istitâatın son nokta-i imkânına kadar– i'dâd ve ihzârı nâtıktır.

"Kuvvet"; bu nazm-ı İlâhînin umûm ve şümûl ma'nâsı düşünülsün! Maddî, ma'nevî "kuvvet" nâmını hâiz her şeyin ihzârı âcilen farz.

Sonra bu "kuvvet"in vücûdu sâir ibâdât-ı mâliyyenin şerâit-i vücûbu miyânında ihtiyârî değil, vücûben şart, çünkü esâsen kendisi bir emr-i ta'cîlî ile me'mûrun-bihâdır. Mesken de ibâdât-ı mâliyyenin şerâit-i vücûbundandır. Fakat kuvvet gibi değil. Kezâ hademe de şerâit-i mezkûre miyânındadır. Lâkin hizmetçi bulundurulması farz değil. Bu; saâdet-i hayâtın te'mîni nâmına Cenâb-ı Hakk'ın bir inâyeti mahsûsası olarak havâyic-i asliyye miyânında bulunuyor. Yoksa insan hizmetçisiz de yaşayabilir. Bu emir ki şerâite tâbi'dir; şart olmazsa meşrût olur mu? Vakit; namazın şerâit-i îfâsından biridir. Vakt-i mahsûsa girmeden namaz kılınabilir mi? Elbette kılınamaz.

İ'dâd-ı kuvvet âyet-i celîlesi mü'minlere istitâat-i mâliyye ve fi'liyyelerinin âcilen sarfını emrediyor. İbâdât-ı mâliyyenin –tâ sadaka-i fıtrına kadar– hepsi istitâatla mukayyed. Bu istitâat tecezzî ve inkısâm kabûl eder mi? Havâyic-i asliyyesinden fazla –meselâ– iki yüz lirası olan bir mü'minin istitâat-i şer'iyyesi bunun mecmûundan ibâret değil mi? Âmir işte bu istitâatın derhal i'dâd-ı kuvvete sarfını emrediyor, yoksa bir kısmını zekâta, hacca, kurbana, sadaka-i fıtra ayırmasını değil. İ'dâd-ı kuvvetin bu ibâdât-ı mâliyyenin şerâit-i vücûbundan ma'dûd olması da delîl-i diğerdir. İ'dâd-ı kuvvet zekâtın, haccın farz, kurbanın, sadaka-i fıtrın vâcib olması için şarttır, şart-ı vücûbîdir. Yani: îfâsı vâcib bir şarttır. Şart olmayınca meşrût da olamaz. Demek a'dâ-yı dîni –hâlen ve istikbâlen terhîb ve tenkîl edecek derecede–kuvvetimiz olmazsa, bu şart mevcûd bulunmazsa zekât da, hac da, kurban da, sadaka-i fıtır da olamaz. Emrin teveccühü şartının vücûduna vâbeste. İşte ibâdât-ı mâliyyenin farz veya vâcib olması vakti "kuvvet" nazm-ı celîlinin medlûlâtı tamâmıyla i'dâd ve ihzâr olunmuş bulunduğu zamandır.

Bu zaman; o ibâdât-ı mâliyyenin ağniyâya teveccüh ettiği dakīkadır. Bu dakīkanın hulûlünden evvel zekât vermek, hacca gitmek, kurban kesmek aynıyla meselâ namazı vaktinden evvel kılmak gibidir.

Âmir, i'dâd-ı kuvveti emrediyor; sen bununla meşgūl iken tamâmen îfâ ve ikmâl etmeden bunun meşrûtlarından

[1] Ahzâb, 33/36.

birini nasıl îfâya hakkın olabilir? Meselâ öğle namazını kılarken onu ikinci veya üçüncü rik'atte bırakıp vakit daha birkaç saat olan ikindi namazına nasıl durabilirsin? Âmirin matlûb-ı âcili emrin tamâmı mı? Noksanı mı? Cenâb-ı Hak (وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ)[1] cümle-i emriyyesiyle iktifâ buyurmuyor da (وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ)[2] süvârîliği, hayvan terbiye ve ta'lîmini, binâenaleyh hara te'sîs ederek süvârî, topçu, nakliye sınıfları için hayvan yetiştirmeyi de unutmayınız! Onu da emrediyorum. (تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ)[3] Bununla benim ve sizin düşmanlarımızı terhîb edeceksizin; yani: Hâl-i taarruzîye geçecek kadar kuvvet i'dâdına müstati' ve muktedir iken bunu hâl-i tedâfüîye kasr etmeyeceksiniz! Zîrâ hâl-i tedâfüî a'dâya karşı za'f ü aczdir. Şevket-i İslâmiyyenin düşmana inhinâsıdır, ben sizin böyle acz u za'f içinde kalmanıza kat'iyyen râzî değilim. A'dâyı kahr u tenkîl edecek derecede kuvvetli bulunmanızı ve bu uğurda bütün istitâat-i mâliyye ve fi'liyyenizi âcilen sarf etmenizi kemâl-i ehemmiyetle emrediyorum.

Hem de bu kuvvet-i kāhirenin yalnız hâl-i harbde bulunduğunuz a'dâya da münhasır kalmasını istemem. (وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ)[4] Bunlardan –yani: Hâl-i harbde bulunduğunuz a'dânızdan– başka husamâ-yı istikbâlinizi de kahr u tenkîl edecek derecede olacak. Siz onları –nikāb-ı sulh u müsâlemetle (?) mestûr oldukları için– bilmezsiniz! Onların o sâhte nikāb-ı vidâdı atıp üzerinize hücûm edecekleri zamanı Allah bilir. Allah, onların bütün esrâr-ı kalbiyyelerine muttali'dir. Aleyhinizde beslemekte oldukları bütün âmâl-i şeytanet-kârânelerine vâkıfdır. Haydi siz –ey mü'min kullarım!– çabuk olunuz! Fırsatı fevt etmeyiniz! Emrime muhâlefet etmeyiniz ki dûçâr-ı fiten ü mesâib olmayasınız! Siz düşmanlarınızdan değil, onlar sizden korksunlar! Sûre-i Celîle-i Enfâl." buyuruyor. Bu kadar kuyûd ile mukayyed olan emr-i celîl bir de zekât ve haccın, kurban ve sadaka-i fıtrın şerâit-i vücûbu miyânında bir mevki'-i müstesnâ-yı vücûbda bulunurken bu îfâ ve ikmâl olunmadan ötekilerin vâcib-i icrâ addolunmalarına bir türlü akıl erdiremiyorum.

[395] Yukarıda da söyledim: Vaktinden evvel namaz kılınmaz. Çünkü vakit, namazın şerâit-i vücûbundan, vücûb-ı edâsındandır. Henüz hitâb-ı İlâhî teveccüh etmemiş. Zarfsız mazrûf olur mu?

Vücûb-ı edâsı diğer bir emr-i vücûbî ve fevrînin bütün kuyûduyla tamâmî-i îfâsına muallak olan bir emr-i müstakbeli abdin kendiliğinden îcâbı nasıl câiz olabilir? Bu bir nev'-i ihtiyâr demek değil mi?

Usûl-i fıkıh diyor ki: (الامر بالشئ يستلزم تحريم ضده؛ ان فوت المقصود به) Bir şeyle emir, zıddının –eğer maksûdün-bihin fevâtını mûcib oluyorsa– tahrîmini istilzâm eder. Bu zıd her ne olursa olsun; mâdem ki me'mûrun-bihin ızâasını mûcib oluyor, harâmdır. namaz farz-ı ayn iken namazda bulunan bir mü'min hayatı tehlikeye düşen bir adamın imdâdına koşmak için namazı o ânda bozması farz oluyor. İcâbet, farz-ı âcil olunca –o an için– namazda kalması kat'iyyen harâm oluyor. Âmir diyor ki: "Derhâl namazı boz! Müstağîsin imdâdına koş! Kurtar! Sonra namazını istînâfen kıl!" çünkü müstağîs beklemez. Ölür gider. Maksûd ise onun hıfz-ı hayâtıdır. Namaz bu maksûdun fevâtını mûcib olduğu için farz iken üzerindeki o kadar mukaddes bir vasf-ı vücûbî –muvakkaten– hürmete münkalib oluyor.

İ'dâd-ı kuvvet emr-i vücûbîsi de ta'cîlî. Mü'min, istitâatini âcilen buna sarf ile mükellef ve meşgûl. Bunun fevâtını mûcib her hangi bir şey, zıddıdır. O halde istilzâmen harâmdır. İ'dâd-ı kuvvetle meşgûl iken sâir ibâdât-ı mâliyye ile de iştigāle kalkışsak maksûdu fevt etmiş olacağız: A'dâ gelecek vatanımızı istîlâ edecek. İşte bu hikmete mebnîdir ki i'dâd-ı kuvvet, zekât ve haccın, kurban ve sadaka-i fıtrın şerâit-i vücûbu miyânına giriyor. Ve bunlar ile hitâbın mükellefe teveccühünü kendisinin tamâmî-i husûlüne ta'lîk ediyor.

Bizim merci'-i istiftâmız fıkıh değil mi? Fıkıh, mes'eleyi bir lisân-ı vuzûhla fasl ediyor. Şart varsa meşrût da var. Yoksa yok. Fıkıh bunu daha nasıl anlatsın?

Bir tarafdan ilm-i celîl-i usûl âyet-i kerîme-i i'dâdı tahlîl ve irâe eder. Bir tarafdan fıkıh fetvâsını verir. Bir tarafdan düşman kanlı tırnaklarını ciğerlerimize sokmuş parçalarken bizim emr-i İlâhîye muhâlefetimiz fitneye, musîbete, felâkete avuç açmak değil de nedir?

Bilmem anlatabiliyor muyum? İ'dâd-ı kuvvetle ibâdât-ı mâliyye aynı zamanda ictimâ' edemez. Çünkü i'dâd-ı kuvvet, ibâdât-ı mâliyyenin şart-ı vücûbudur. Meşrûtun vücûdu şartın vücûduna muallaktır. Henüz vakti girmemiş hitâb teveccüh etmemiş bir emr-i müstakbelin îcâbına abdin hakk-ı ihtiyârı yoktur. Hitâbın teveccühünü beklemeye mecbûr. İşte sizin nazariyenizin cevâbı!

Burada asıl münâkaşa edilecek, emr-i i'dâdın tatbîk cihetidir. Muhâliflerim bu noktadan i'tirâz edebilirler ve cevâbını alırlardı. Kardeşim!

Ben, iddiâ-yı fazîlet ü fakāhet etmiyorum. Ben bir hakīkat-i *Kur'ân*iyye söylüyorum. Allah'ımı, Peygamber'imi, dinimi, *Kur'ân*ımı sevdiğim için vatan-ı İslâm'ın âlâmıyla müteellim oluyorum. Ben, ibâdât-ı mâliyyeyi kaldırınız, bunların – hâşâ!– aslı faslı yok demiyorum. Söz anlayan yok ki…!

Ahkâm-ı celîle-i dîniyyeyi savm ü salât, hacc u zekâttan ibâret zanneden sakallı mekteb-i ibtidâiyye bebekleri "Ey sen hac ve zekâtı kaldırıyorsun!" diye çılgıncasına hücûm ediyorlar. Bunların bir kısmını İtalya'nın Trablus'a hücum-ı nâgehânîsi bir dereceye kadar uyandırdığı halde bir kısmı el-ân inâdlarında musırr!? Maâzallâh a'dâ-yı din İstanbul'u zabt etse ve Ayasofya kubbesi üzerine salîb-i a'zamı dikse yine inâdlarından vazgeçmeyecekler. Bu hakīkati anlamak için on yaşındaki bir mektep çocuğu bile bu derece îzâhâtı zâid görürken bunların bir türlü anlayamamalarına anlamak istemedikleri sûretinden başka ne ma'nâ verilebilir?

Emr-i celîl-i i'dâdın tatbîki cihetine gelince bu pek tabîîdir ki *Kur'ân-ı Hakîm*'in bir emr-i siyâsîsidir. Bedîhîdir ki

[1] Enfâl, 8/60.
[2] Enfâl, 8/60.
[3] Enfâl, 8/60.
[4] Enfâl, 8/60.

bu emrin icrâsı emîrü'l-mü'minîne ve hükûmet-i meşrûtasına âiddir. Fakat bak geçenki makāle-i cevâbiyyemde de dediğim gibi hazîne yüz elli milyon liralık tahammül-sûz bir sıklet-i düyûn altında ezilmekte, dört tarafdan vatan-ı İslâma, hayât-ı dînîye, rûh-ı mukaddese-i hilâfete hücûmlar edilmekte ve gittikce şiddetleri ziyâdeleştirilmekte, vatan-ı İslâm muhakkak bir tehlike-i istîlâ karşısında titremekte! Mülk-i *Kur'ân* ateşler içinde yanmakta. Hâne yanarken esbâb-ı ihtirâk münâkaşa edilmez. Evvelâ yangın söndürülür. Ne yapılacaksa sonra yapılır. Doksan üçten bin kat fâci' bir hicret daha istiyor muyuz? Allah göstermesin! Öyle ise fırsat iken bu hâil-i musîbetin önüne geçmenin çâresine bakmalı! Felâket hiçbir vakit geleceğini insanlara haber vermemiş yıldırım gibi ansızın patlar. Hüner: Semâda bulutlar toplanıp kesâfet peydâ etmeden şimşekler çakmaya başlamadan siper-i sâikayı tedârik etmektir.

Halbuki bütün âfâk-ı vatanı dâiren mâ-dâr siyah korkunç bulutlar kaplamış! Trablus ufku kan ve ateş renkleri gösteriyor. Ra'd ve berkler kulaklarımızı çınlatıyor. Gözlerimizi kamaştırıyor. Biz ise sağırları, bakar körleri, ayakta gezer canlı mevtâları tanzîr ediyoruz.

Hükûmet boğazına kadar düyûna müstağrak bir hazîne ile ne yapabilir. Yine erbâb-ı istitâate mürâcaat değil mi? Burada bazı enîn ü feryâdlar var ki ben onları rûhumun içinde saklamaya mecbûrum. Onlar bazen kanlı yaşa münkalib olarak ateş damlaları gibi kalb üzerine düşer. Gözlere hücûm eder, çıkar! Bu mübârek vatanın hücûma, istîlâya ma'rûz kalması İslâm olduğu için değil mi?

Bakınız eski Tuna vilâyetimiz kimlerin zararına Bulgaristan oldu? Orada millet-i hâkime İslâm idi, ya şimdi de İslâm mı? Bir zaman bizim vatandaş dediğimiz Tuna Bulgarları şimdi müstakil bir millet! Bir millet-i hâkime! Bir hükûmet-i Hıristiyaniyye! Orada terk ettiğimiz zavallı müslümancıklar ise **[396]** ümmet-i mahkûme! Bulgar teb'ası! Dün hâkim iken bugün mahkûm! Dün azîz iken bugün zelîl! Dün hür iken bugün esîr!

Girid'de o yürekler acısı Osmanlı (?) Adası'ndaki dindaşlarımız vahşet pençeleri altında, iftirâs tırnakları arasında paralanmakta!

Eh… Bir insanın –velev gayr-i müslim de olsa– hayatını kurtarmak için derhal namazın terkini tahrîr eden Allah; ağıllara kapatılmış, ikişer üçer, dörder beşer kesilen koyunları tanzîr eden binlerce ehl-i tevhîdin imdâdlarına koşmak için –âyet-i i'dâd olmasa bile– bize ibâdât-ı mâliyyenin te'hîrini emr, onları muvakkaten tahrîm etmez mi? İnsâf…! İnsâf…! Hac ve zekât hiçbir vakit salâtın fevkında değildir. Ba'de'l-îmân efdal-i ibâdât namazdır. Bir adamın hayatı için namaz tahrîm buyurulunca hac ve zekât evlâ bit-tarîk olmak lâzım gelmez mi? Hele vücûbu amel dâiresinden hârice çıkamayan kurban ve sadaka-i fıtır nerde kalır?

İbâdât-ı mâliyyenin hikmet-i teşri'lerini, ne kadar ulvî birer farîza-i ictimâiyye olduklarını takdîr etmek lâzım. Hazret-i Allah hakîmdir. Her emri, her nehyi aynı hikmettir. Bunların hikmet-i teşri'lerini anlatmak için cildlerle kitablar yazılsa yine kifâyet etmez.

Cevâbım, âhlarım, enînlerim gibi uzadı. Derd, maraz, o kadar müzmin ki tedâvîsi ancak Allah'ın şifâ-yı âciline kalmış, a'dâ-yı istikbâlimiz miyânında üç yüz senelik bir hasm-ı gālibimiz (?) olmakla hepsinin fevkında münferid bir mevki'-i adâveti olan Rus yarın hudûdumuzu tecâvüz ederse ne yaparız? Rus'un "Kars?"a kadar mükemmel sevkü'l-ceyş hatt-ı hadîdîsi var. Yirmi dört saat zarfında ordularını hudûdumuza gönderir. Bizim şime[n]düferimiz yok. Düşmandan evvel silâhlanmazsak yine nâfile! Cebrî yürüyüşle ancak saatte yedi kilometre gidilebilir. Şimendüfer ise saatte altmış kilometre kat eder. Askeri oturduğu yerde bir hatve atmaksızın, yorulmaksızın götürür. Asker şimendüferden iner, derhal hasmın istikbâline koşar. Bizim askerimiz ise günlerce – çanta sırtında, tüfenk omuzunda, iki yüz fişenk de belinde, boynunda olduğu halde– günlerce yürümeye mahkûm. Düşman –maâzallâh!– Erzurum'u çiğner, Erzincan'a belki de Bayburd'a gelir, hattâ belki de Sivas'a yaklaşır. Şehirler, kasabalar, binlerce köyler ateşle kan arasında yüzer, farz edilim ki sonra biz kahr etmişiz de Tiflis'e kadar sürmüşüz. Vatanın bir kısmı hâkistere döndükten, binlerce ihvân-ı din âileleriyle, ciğerpâreleriyle, Kazakların mızraklarına kurban olduktan sonra kaç para eder. Mâdem ki düşmanı Tiflis'e kadar sürecek kuvvetimiz var, bu kuvveti vaktinde dakîkasında hudûdumuzda bulunmak üzere vesâit-i serîa-i sevkü'l-ceyşiyyeye mâlik olsak da hiçbir din kardeşimizin burnu bile kanamasa….!

Şimendüfer "kuvvet" nazm-ı celîlinin müsemmeyât ve medlûlâtı miyânında âcilen inşâ ve ihzârı farz değil mi? Bunun âcilen inşâsını emreden Cenâb-ı *Kur'ân* "ecnebî kumpanyalarına:?" mı yaptırınız diyor? Şimendüferler vatanın can damarlarıdır. İnsan cân damarını düşmana teslîm eder mi? Şimendüferlerini ecnebî kumpanyalarına yaptıran –bizden başka!?– hangi millet gösterilebilir?

Daha dünkü Bulgaristan; bütün şimendüferleri hükûmetinin! Şimdi Ankara, Sivas, Erzurum, Trabzon hattâ Kastamonu vilâyetlerinin zenginleri bir şirket teşkîl etseler de Ankara'dan Sivas, Bayburd, Erzincan tarîkiyle Erzurum'a kadar hattı götürseler, en mühim nikāt-ı sevkü'l-ceyşiyyeye birer kol uzatsalar, askerimiz –hîn-i hâcette– bir damla ter dökmeksizin hudûda kadar şimendüferle gitse…. Sonra o hayât-ı iktisâdımız ki saâdet-i milliyye ve vataniyyemizin rûhudur, canlansa bize hazâin-i fıtratın milyonlarca altınlarını saçsa…! Düşmanlarımız da kin ve hasedlerinden çatlasalar! Âh ….!

Bakınız! Bakınız! İ'dâd-ı kuvvet emr-i celîl-i *Kur'ân*'sindeki o bî-payân füyûz-ı saâdete bakınız! Karadeniz'de, Akdeniz'de, Bahr-i Ahmer'de mükemmel filolarımız cevelân etse biz de nâsiye-i şevket ü iclâlimizi yükselterek kendi sefâin-i ticâriyyemizle hacca gitsek, ak yüzle Ravza-i Mutahhara'ya, Ka'be-i Muazzama'ya arz-ı takdîsât u ta'zîmât etsek!

Bugün bütün Akdeniz, Bahr-i Ahmer İtalya'nın! Bütün sâhillerimiz onun şevket-i bahriyyesi karşısında titremekte! Bahr-i Ahmer yalılarını cayır cayır topa tutuyor. Yakıyor, yıkıyor, mahv u harâb ediyor. Günün birinde Cidde'yi, Yen-

bû'u da hedef-i tahrîbât etmeyeceğini, hattâ asker çıkarmayacağını kim te'mîn edebilir? Trablusgarb'ı tâ can evinden vuruyor. Çeşmeler dereler gibi kan öldürüyor.

Kur'ân-ı Hakîm de bize "Âcilen kuvvet tedârik ediniz! Vatanınızın velev bir zerre-i hâkini a'dânıza tahrîb ettirmeyiniz!" diye feryâd ediyor. Bizde hayât-ı tayyibe-i dîniyye kalmamış. Hiç umûrumuzda bile değil. Bir yığın insan!

تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى [1]

Tezyîf-i İlâhîsi sanki –hâşâ!– bizim şikāk u nifâkımızı vasf ediyor!

En ziyâde ulemânın yek-âvâz bağırması, ümmet-i Muhammedi îkāz u irşâd etmesi lâzım gelirken onlar boğaz boğaza, gırtlak gırtlağa! Bir kısmı uykuda, bir kısmı da nefretle memzûc hayretler içinde!

Yâ Rab! Görüyorsun: Karınca kadar değeri olmayan şu kemter kulun hakk u hakîkat olarak bildiği emr-i celîlini tebliğe çalışıyor! Yarın haktan sükût eden dilsiz şeytânlar miyânında haşr etme Allahım!

Alay Müftüsü
Mehmed Fahreddin

* * *

[**397**] **LİSAN**

DİLİMİZ İÇİNDE .. HURDA ŞEYLER

8- Gerek Değil İken Lügat Almışız.

Yaşayan dil, yaşayan insan gibidir. Nasıl ki insan kendine gerek şeyleri, istediği yerden işine geldiği gibi bulur alırsa, dil de muhtâc olup da kendinde bulmadığı lügatleri dilediği dilden, beğendiği gibi alır kullanır. Çünkü bu yaşamanın îcâbıdır, bir hâcettir, bir zarûrettir. Hâcet ve zarûret olduğu için bir haktır, bir âdettir.

Biz de başlangıçta, bu esâsa tutunarak başka dillerden ve bâ-husûs Arabî'den ve Fârisî'den çok lügat alıp dilimizin eksiğini doldurmuşuz, açığını kapamışız. Fakat bu hakkımız hâcete ve zarûrete tâbi' olmak ve hâcetler ve zarûretler kendi mikdârlarına göre takdîr olunmak îcâb ederken; bu hakkı çiğneyip, lügat almaya hâcet ve zarûret var mı yok mu bakmamışız.. Gerek değil iken almışız, gereğinden artık almışız.. Aldıklarımızı mâl etmeyip kendi hâllerine ve yollarına bırakmışız.

İşte lügat alma işindeki en başlı hatâlarımız!

Bunların her biri, bize nasıl te'sîr edip ne fâideler ve ne zararlar yaptığını anlamak için birer birer gözden geçirilmelidir.

Ne diyorduk? Gerek değil iken lügat almışız.. İşte bu bir hatâdır. Bir yanlış iştir. Yoksa, bunu böyle gereksiz yapmayıp da, bir hâceti kapatmak, bir zarûreti karşılamak için yapsa idik, diyecek yok idi. Şübhesiz ki bize başka yerlerden ve sonralardan gelen şeylere Türkçe'de ad bulamadığımız ve yakıştıramadığımız vakit; onların adlarını da olduğu gibi alabilirdik. Nitekim öyle yapmışız da.

Fi'l-hakîka Türk illerinde "câmi'" ve "minâre" yok iken bunların adları da yok idi.. Olduğunda adları da olduğu gibi alındı. Kezâlik "harâm" ve "helâl" bilinmezken adları da yok idi. "Zeytin" ve "şeker" yok iken, "helva" ve "pilav" yok iken adları da yok idi. Olduğunda adları da oldu. Ne denir? Hepsi hâcet ve zarûret îcâbıyladır, hepsinde de hayır ve bereket var.. Hepsi de helâl olsun! Hepsine de âferin!

Böylece eskiden bilinmeyen, görülmeyen şeyler, bilinip görüldükçe, gözler yükselmiş, gönüller açılmış. Böyle böyle öğrenilen şeylerle lügat dağarcığımız dolmuş, taşmış. Bugün "din, şerîat, îmân, İslâm, ezân, âbdest, namaz, imam, müezzin, cemâat, iktidâ, arş, kürsî, levh, kalem, kitab, kâğıd, sahîfe, satır, mektep, medrese, muallim, müderris, hoca, ders, vazîfe, kâtib, mektup, tâlib, şâkird, asıl, fer', tekke, dervîş, zikir, tevhîd, çile, hân, hamâm, çarşı, pazar, çeşme, derd, devâ, belâ, sabır, şükür, ecir, mükâfât" gibi servetlerin hangisine gereksiz denebilir?

Bunları, hattâ yanına "cin"ler, "peri"ler, "şeytân"lar katarak almak çâresiz idi.. Almamaya çâre yok idi. Bu sebeble hepsi alındı.

Dilimizi hâcet ve zarûret boyuna zorlamış, durmuş. Bir tarafdan da kendi köklerimiz, kütüklerimiz, tohumlarımız çatlayıp çiçekler yapraklar, dallar budaklar yapmış. Kendi mâdenlerimiz işletilerek meselâ "baş" kökünden "başak, başlık, başlangıç, başbuğ" gibi yeni filizler, yeni lügatlar çıkarılmış. "At, bat, yat, tut, yum" gibi ana kelimelerden "atak, atkı, atlambaç, atlangıç, atmaca, atım, adım; batak, batkın, batık, batı; yatak, yatsı, yatkın, yatı, yatık, yatım; tutak, tutarık, tutam, tutamak, tutsak, tutkal, tutkun, tutmaç, tutu, tutuk, tutum; yumak, yumru, yumruk, yumurcak, yumurta, yumuk" gibi sözler doğmuş.

Hâcet ve zarûret îcâbı olan haklı şeylere ne denir? Gerek olunca, Arabî'den, Fârisî'den alındığı gibi bize daha yabancı olan Avrupa dillerinden de lügatler alınmış.. Biraz bozularak veya bozulmayarak dilimize mâl edilmiş. Bu yol ile gelen "Avrupa, Asya, İngiliz, Fransız, poliçe, banka, bilanço, telgraf, program, adres, vapur, liman" gibi gerekli lügatlere de kapılarımız açık bulunmuş.

Âh, alınan lügatler hâcet gözetilmek ve bizim olmak şartıyla alınsa idi.. Ne kadar kazanacak idik! Ne kadar kârlı olacak idik! Öyle olsa idi; Arabî'den, Fârisî'den gelen en nazlı ve en imtiyâzlı lügatler bile yavaş yavaş Türkçe'ye daha daha sokulup ısınarak erir, kaynar, kaynaşır, Türkçeleşir, gider idi. Nitekim "kılıf, çamaşır, çarşı, beygir" gibi birkaç yüz kelime böyle olmuş. Fakat ne diyelim burasını düşünen olmamış.

Vâkıâ dilimize bu yollarla gelen ve giren lügatler büyük bir servet ve ni'met olmuştur. Bunları idâre etmek, tasarruf etmek gāyet ehemmiyetli bir iş idi. Bunlar, bize hâcet ve zarûret îcâbıyla ve dilimize kan ve can vermek için geliyordu. Bunlar, her tarafı düzgün ve emniyetli olan Arabî'den, Fârisî'den geliyordu. Bu muhterem konuklara, bu azîz yardımcılara, yardaklara "dur, yasak!" denebilir miydi? Denemezdi. Denememiş.

[1] Haşir, 59/14.

Çok geçmeden, hâcet ve zarûret unutulmuş. Gerek olsun olmasın, lügat almışlar. Bunda bir zevk, bir kibârlık vehm etmişler. Artık Türkçe lügatler kaba.. Türkçe lügatlerle söz söylemek kabalık, artık, "dil" yok; "lisân" var, "zebân" var. "Yer" yok "gök" yok; "arz" ve "semâ" var, "zemîn" ve "âsmân" var. Artık Türkçe sözler hor ve müttehem. Türkçe'de "bülbül, gül, sünbül, fülfül" gibi adı olmayan şeylere bir şey demeyelim. Fakat "deniz"in, **[398]** "dağ"ın, "güneş"in, "ay"ın adları yerli yerinde durup dururken, "bahr ve deryâ", "cebel ve kûh", "şems ve âftâb", "kamer ve mâh" demeye hâcet nedir?

Kim dinler ki bir kere her şeyin Türkçesi yerlere atılmış, Arabîsi, Fârisîsi üste çıkarılmış. Bugün gözümüz önünde, elimiz altında aklımızda hayâlimizde duran belli başlı şeylerin böylece birer ikişer de Arabî, Fârisî süslü ve gözde isimleri var. Biz "baş, yüz, göz, kaş, ağız, dudak, dil, diş, el, ayak; ev, kapı, yol, baba, ana, oğul, kız; at, eşek, katır, deve, kedi, köpek; ekmek, su, et, yağ, bal, pekmez; az, çok, ak, kara, aşağı, yukarı, sağ, sol" gibi şeylerin Türkçeleri yanında belki Türkçelerinden fazla Arabî ve Fârisîlerini öğrenip "re's-ser, vech-rûy, ayn-çeşm-dîde, hâcib-ebrû, femdehân, şefeh-leb, lisân-zebân, sin-dendân, yed-dest, kadem-pây; beyt-dâr-hâne, bâb-der, tarîk-sebîl-râh-hencâr; eb-peder, ümm-mâder, ibn-ferzend, bint-duht-duhter; feresesb, himâr-har, bağl-ester, cemel-üştür, hirre-gürbe, kelbseg; hubz-nân, mâ'-âb, lahm-güşt, zeyt-şahm-revgan, aselşehd, dibs-dûşâb; kalîl-endek, kesîr-bisyâr, beyaz-ebyâz-sefîd, sevâd-esved-siyâh, taht-zîr, fevk-bâlâ, yemîn-râst, yesârçep" diye bilmedikçe Türkçe bilir, sayılmıyoruz. Bir hâl ki

"Zîr u bâlâya aşağıyla yukarı koymuş ad"

zevzekliğine pek uygun.

Gerek yok iken alınan bu türlü lügatler üç yüz dâne, üç bin dâne olsa, ne ise ne. Bunun hesâbı, kitabı yok. Şöyle yüze gelenleri sayılsa dökülse çabucak böyle birkaç yüz sahîfe dolar. Şurada sayılıp dökülen şeyler, ancak deveden kulak bile denemeyecek, bir avuç örnektir. Yoksa, Hoca Nasreddîn'in dediği gibi, çömlek hesâbına gidilecek olsa, ayın kırk beşi yüz kırk beş olur.

Biz bu tarafda eskilerin bilerek bilmeyerek başımıza sardıkları, sarmaşıklardan kurtulmaya çabalanıp dururken, öte tarafda Alafrangalık düşkünü yenilerden bazıları bunun yeni ve moda… Belki "arnovu" bir şekli içine sokulmaya ve bizi sokmaya çalışıyorlar. Haydi "çete, düello, afaroz, pandispanya" gibi esâsen bizde olmayan şeylerin adı yok, adlarını olduğu gibi alıyoruz. Diyecek yok. "Avans, paso, istatiko, eksplavata" gibi şeyleri yakışacak karşılıklar buluncaya kadar oldukları gibi kullanacağız. Yine diyecek yok. "Termometre, paratoner, profesör, direktör, şimendüfer, tren, alafranga (saat)" gibi bazı lügatleri de yerine göre böyle kendi kıyâfetleriyle, yerine göre "mîzânü'l-harâre, siper-i sâika, muallim (müderris), müdîr (nâzır), demiryolu (demiryol), katar (katar), vasatî ve zevâlî" gibi karşılıklar yakıştırarak Türkçe kılığında kullanıp uysallık ediyoruz. Buna da şimdilik diyecek yok, diyelim. Fakat "nokta, ünvan, makbûz, para çantası, topa tutma, gidip gelme (azîmet ü avdet)" (çünkü "destûr!" her yerde "Pardon!" yerini tutmuyor) yerinde "puan, titr, reso, portmone, bombardaman, alleretor) demek, bu yolda satışlar yapmak zannımca hem ayıbdır, hem günâhdır.

İşte gerek değil iken bol bol lügat alma yolundaki hünerlerimizin kısaca hikâyesi. Bunun darasını çıkarıp şöyle bir düşünelim… Kârı ne? Zararı ne?

Kârı, var ise şunlar: Bir dâne şeyin, birbirinden farksız üç beş adını bilip bunlarla çene kavaflığı etmek… "bal" yanında "asel" ve "şehd" deyip kuru kuru ağzı tatlandırmak.. "Zeheb" ve "fızza"nın sözüyle, "sîm" ve "zer"in lafıyla zengin olmak.. "almak" ve "vermek" gibi kaba Türkçe sözleri itip ve atıp, "ahz etmek", "vaz'iyyet ahz etmek", "pozisyon ahz etmek", "selâm i'tâ etmek", "kumanda i'tâ etmek", "konferans i'tâ etmek", "ibâreye ma'nâ i'tâ etmek" tarzında sakızlar çiğnemek ve sâire…

Zararına gelince, bunun hesâbı o kadar sâde değildir, yalnız şu kadar denilebilir ki Türkçeyi altından kalkılamaz ağırlıklara ve içinden çıkılamaz engellere kaptırıp, bunun altında Türkü ve Türklüğü ezip bitirmişler.. İnkâr edilebilir mi ki meselâ ben "su"yun "at"ın bir çok isimlerini bilirim de bunların ne olduğu, neye yarayıp neye yaramadığı hakkında hemen de bir şeyler bilmem.

Görülüyor ki kârlı bir iş yapıyoruz kuruntusuyla çok ileri gitmişiz. İleri gitmişiz, diyoruz. Unutmamalı ki bu söz yaptığımız işi anlatamaz. Unutmamalı, unutmamalı, yaptığımız iş bir yakı da değildir, bir yanık da değildir, belki bir yangındır.. Hem de "harîk-ı hânmâ[n]-sûz" dedikleri dehşette bir yangındır.

Birinci hatânın hesâbı bu.. Ötekilerin hesâbını da birer birer görürüz. Gerisi gelecek.

Ispartalı Hakkı

TÂRÎH-İ HÜKÛMÂT-I İSLÂMİYYE

AFGĀNİSTAN
EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Amcam, oğlu Serdâr Muhammed Server Hân'ı –bulunduğumuz yerden bir menzil **[399]** mesâfede vâki'– Tâzân tarafına ve Serfirâz Hân-ı Gîlcâî nezdine göndermişti. Çünkü onun vefâdâr olabileceğini me'mûl ediyordu. Fi'l-vâki' Tâzân ümerâsı da'vet-i vâkıa üzerine kalkıp geldilerse de giydireceğimiz hil'atleri kabûl eylemediler ve bize imdâd edemeyeceklerini söylediler.

Bizim Gazneyn'de bulunduğumuzu haber alan Şîr Ali Hân üzerimize asker sevkine kalkıştı. Şu hareketi bizim için gāyet müsâid idi. Çünkü: Biz Kâbil'e doğru yürüyorduk. Şîr Ali Hân arkamızdan geliyordu. Şeşgâv mevkiine gelince yerde bir arşın kadar kar olduğunu gördü. Bununla beraber kâfî derecede erzâkı yoktu. Biz ise şemsâbâd bir cihette bulunduğumuz için oranın karları erimişti. Lüzûmundan fazla erzâkımız da vardı.

Bir gün develeri altı topu hâmil iki nizâmiye taburunun muhâfazası tahtında olarak erzâk getirmek üzere yollamıştım. Bu taburlar Şîr Ali Hân'ın on bin kadar süvârîsiyle karşılaştılar. Ve onların hücûmuna ma'rûz kaldılar. Tesâdüfen ben de bu sırada dûrbînle etrâfı gözden geçiriyordum. Düşman süvârîsinin savlet ü kesretini müşâhede edince hemen bin nefer süvârîyi bizimkilere imdâda gönderdim. Süvârîlerim yalın kılıç oldukları halde düşmanın arka tarafından saldırdılar. Evvelki taburlar, imdâd almaları üzerine tecdîd-i kuvvet ederek topları isti'mâle başladılar. Düşman önden ve arkadan kuşadılınca bir çok telefât verip kaçmaya mecbûr oldu. Fakat ta'lîm görmemiş olduklarından ric'at ederken birbirinin üzerine düştü. Bu sebeble dört top, bin attan başka epeyce esîr alındı.

O gece Şîr Ali Hân on bin süvârî tertîb ederek Nânî ve Şândîb'de Feth Muhammed Hân'ın taht-ı riyâset ü harâsetinde bulunan eşyâ ve emvâlimizi yağmaya sevk eyledi. Ben bunu istihbâr ederek düşman süvârîlerinin geceleyecekleri mevkii öğrendim. Abdurrahîm ve Ceneral Nusayr hanların kumandasında olarak iki bin süvârî, iki tabur nizâmiye piyâdesiyle beş yüz nefer redîf askerini oraya i'zâm ettim.

Bunlar, gece yürüyüp güneşin tulûundan evvel düşman karârgâhına vâsıl oldular üç bin maktûl ve mecrûh verdirmek sûretiyle kaçırdılar.

Düşman, o kadar intizâmsız bir sûrette kaçtı ki Herat süvârîleri Herat'a, Kandahâr süvârîleri Kandahâr'a firâr etti.

Bu muzafferiyet üzerine Şîr Ali Hân'ın maiyetindeki ümerâ ve zâbitâna bir mektup yazdım ve "Benim hepinize vidd ü muhabbetim olduğu halde siz niçin bana muhâlefette bulunuyorsunuz?" dedim. "Amcanızın harekât-ı zâlimânesinden bî-zâr olarak Şîr Ali Hân'a intisâb ettik. Size hürmet ve itâatimiz ber-kemâldir. Fakat amcanız yanınızda bulundukça maiyetinize gelmekte ma'zûruz" diye cevap verdiler. Bu kâğıdı amcama gösterip:

– Ben Kâbil'de bulunduğum esnâda bu adamların hoşnûd idi. Bilâhare sû'-i hareketiniz kendilerini dil-gîr etmiş ve aleyhimizde kıyâma mecbûr eylemiş dedim. Amcam verecek cevap bulamadı.

§

Şîr Ali Hân Şeşgâv mevkiinde erzâk husûsunda zahmet çektiği için oradan kalkıp civârındaki Zenahan mevziine geldi ki orada beş, altı kal'a vardı. Bunun üzerine amcam Şîr Ali Hân'ı erzâksız bırakmak fikriyle Zenahan'ı zabt etmek istedi. Bense bundaki müşkilâtı kendisine anlatmaya çabaladım. Çünkü: Böyle soğuk bir havada bir arşın karı çiğneyerek yürümek ve gittiğimiz yerde siperler inşâ eylemek hemen da imkânsızdı. Bundan mâadâ süvârîlerimizin şiddet-i burûdete karşı açıkta gecelemeleri gayr-ı kâbildi. Fakat amcam mu'tâdı vechile sözlerimi dinlemedi ve fikrinde ısrâr ve taannüd gösterdi. Nâ-çâr, güneş batarken hareket ettim. Kal'aların karşısına varınca, beş tabur nizâmiye, iki bin redîf piyâdesi ve dört bin nizâmiye süvârîsi ile yirmi dört topu Ceneral Nusayr Hân'a tevdî' ederek yarınki muhârebe için topları dağların tepesine ta'biye ve lâzım gelen yerlere metrisler inşâ eylemesini tenbîh ettim.

Hava karardı. Soğuk da son derekeye vardı. Bu geceyi kar üzerinde fevkalâde meşakkatle geçirdik. Ortalık ağarmaya başladığı esnâda "Bin nizâmiye, beş yüz Katagan süvârîsiyle üç tabur nizâmiye piyâdesi ve top atlarını Sultân Murâd'ın maiyetinde gönderiniz" diye amcama haber yolladım. Gönderdiğim adam, amcama "Buradan Zenahan'a kadar üç saat sürer. Güneş doğarken de muhârebe başlayacaktır. Binâenaleyh isti'câl lâzımdır" dediyse de amcam "Şimdi çok soğuk var. Güneş doğsun, hava biraz ısınsın da hareket ederiz." Cevâbını verdi.

Güneşin tulûu zamanında bu adam gelip Şîr Ali Hân'ın tekmîl askeriyle vürûd etmekte olduğunu bildirdi. Hemen yanımdaki kırk süvârî ile dağa çıktım. Baktım ki geceki soğuğa mukâvemet için Ceneral Nusayr Hân içmiş içmiş, nihâyet sızmış. Ne toplar, tepeye çıkarılmış! Ne de siperler, metrisler yapılmış! Toplar, vâdînin ortasında duruyor, topçular, top beygirleri, cephâne meydanda yok. Halbuki Şîr Ali Hân gelmiş, hattâ harbe hazırlanmış, koştum, henüz hâb-ı mestîde bulunan Ceneral Nusayr Hân'ı uyandırdım.

– Bu nasıl iş? Topcular, zâbitler, atlar nerede? Şu halden mes'ûl olacaksın, dedim.

Hava çok soğuk olduğu için geceyi orduda geçirmelerine izin verdim, şimdi gelirler cevâbını verdi.

– Sen şimdi olanı görürsün, Şîr Ali Hân geldi, demem **[400]** üzerine hâlâ ser-hoşluğu zâil olmadığı cihetle:

– Şîr Ali Hân kim oluyor? Onun ağzını yırtarım, deyince o hiddet ve me'yûsiyet esnâsında bile gülmekten men'-i nefs edemedim.

Mukâvemet edecek askerim olmadığı yanımda bulunanlar da savaşmaya, bir tarafdan düşman toplarımızı alıp götürmeye başladığı cihetle kaçmaktan başka çâre kalmadığını anladım. Lâkin etrâf çevrilmiş olduğundan kaçacak yer bulamıyordum. Bir de baktım ki düşman süvârîlerinden bir bölüğü, bizim süvârîlerden ufak bir müfrezeyi tutun, diye haykırıp ta'kîbe çıkıyor. Ben de onlara katıldım, Yarım fersah dört nala at sürdükten sonra münâsib bir mevki' bulunca aralarından savuştum. O esnâda beni aramakta olan süvârîlerimden bir kaçına tesâdüf ederek sağ tarafa atf-ı inân eyledim. Biraz sonra amcama rast gelerek mâcerâyı anlattım:

– Eğer sözümü dinlemiş olsaydınız şimdi bu belâya uğramayacaktık diyerek:

– Size teslîm ettiğim yirmi yük altunluk hazîne nerede? Diye sordum.

– Haberim yok. Ben uyurken hazînedâr almış götürmüş! Cevâbını verdi.

– Ben onları hazînedâra değil, size teslîm etmiştim. Şimdi hem bozulmuş, hem parasız kalmış olduğumuz halde ne yapacağız? Ta'rîzinde bulundum. Sükût etti.

Belh yolu kardan kapalı olduğu için oraya gidemedik. Nâ-çâr Vezîrî dağlarına azîmet edeceğimiz sırada iki üç yüz nefer düşman süvârîsi göründü. Derhal dört süvârî ile sağ tarafdaki nehrin sath-ı müncemidinden karşı yakaya geçtim.

Düşman askeri gelip bizimkilerinden kaçamayanları esîr etti. Ben bunları uzaktan görüyor, fakat bir şey yapamadığım için müteessir oluyordum. İkindiye doğru amcam, Abdurrahîm Hân ve üç yüz süvârî ile bana yetişti. Akşam üstü, perîşân bir halde Zermet Kal'ası'na geldik. Orada iki saat istirâhati müteakıb yola çıktık. Güneşin tulûundan bir saat evvel Serravza'ya vâsıl olduk. Ahâlî bizi, Şîr Ali Hân'ın askerinden zannıyla topa tuttu. Bilâhare iş anlaşıldı. Eşrâf ve ulemâ istikbâlimize çıkıp bize yemek ve atlarımıza yiyecek getirdiler. Zarûretimizi anlayan âhundlardan biri bana bakır bir tas, diğeri de bir ibrik hediye etti. Kendim de bir nargile ile biraz tönbeki aldım. Çünkü iki günden beri nargile içmemiştim.

Hem nargileyi çekiyor, hem de düşünüyordum ki bugün cemî' mâ-melekim şunlardan ibâ[re]tti.

Bir bakır tas, bir ibrik, bir nargile, hem altıma, hem üstüme serilip örtülmek üzere küçük bir kilim, üzerimde bulunan bir kat elbise ile bir kemer, bir kılıç, bir revolver, bir de at.

Halbuki birkaç gün evvel hazînemde altı yüz bin Buhârâ altunu yirmi bin eşrefî sikkesi, yirmi bin miskāl gümüş, bir milyon yüz bin Kâbil ve beş yüz bin Kunduz rupiyesi, on bin kat hil'at mevcûd olduğu gibi iki bin kişinin it'âmına kifâyet edecek matbah takımı ve bin re's devem vardı. Yani o vakit Afgānistan'ın en zengini iken şimdi hemen en fakīri olmuştum. Maa-mâfîh bundan müteessir değildim. Yalnız silâh arkadaşlarımın ne olduğunu ve başlarına neler geldiğini düşünüp muztarib oluyordum. O gün ikindi vakti Serravza'dan hareket ettik.

Hüsrevti[!] tâifesinden Emîr Muhammed nâmında biri kılavuzumuz olarak Peryal Kal'ası'na gitmek üzere önümüze düştü. Gece saat üç râddelerinde bir yere geldik ki üzerindeki kar süpürülmüştü. Oraya inip ateş yaktık. İstirâhat edeceğimiz esnâda Peryal ahâlîsi bizimle görüşmek üzere geldi ve konuşurken bir münâzaa çıktı. Kavga çıkınca amcamla süvârîler beni yalnız bırakıp kaçtılar. Etrâfa bakındım. Peryallılardan birinin ata binmek üzere olduğunu gördüm. Hemen dizgini elinden alıp atın üzerine sıçradım. Herif beni men' etmek istedi. Kılıcımla tehdîd eyleyerek elinden kurtuldum ve atı sürüp amcama yetiştim. Beni gördüğü gibi şaşırdı.

– Niçin beni bıraktınız da kaçtınız? dedim. Hiçbiri cevap veremedi.

Hepimiz de gideceğimiz yolu bilmiyorduk. Ba'de'l-müzâkere sabâha kadar oturup ortalık aydınlanınca ta'yîn-i tarîk etmesini karârlaştırdık. Ondan sonra dağın üzerine çıkıp ateş yaktık. Amcam:

– Alevi görenler, bizi râhatsız ederler. Ateşi söndürelim de soğuğa katlanalım dedi.

– Bu kadar cesâretsiz değilim. Zâten ateşi söndürecek olursak arkadaşlarımızın eli, ayağını donduracağız cevâbını verdim.

Çok geçmedi ki Hüsrevti'lerden kırk kişi geldi ve:

– Sizi arıyorduk. Ateşin delâletiyle gelip bulduk deyip bizi ikāmetgâhlarına götürdüler. Yemek yedirdiler. Atlarımıza yem verdiler, hülâsa kendilerine minnetdâr bıraktılar. Sabâhleyin onlardan bir kılavuz aldıktan sonra vedâ' ederek yola çıktık.

Pîrkûtî Kal'ası'na yaklaştığımızda ahâlî, kapıyı kapayıp bizi içeri koymamak istedi. Fakat ben, ne olursa olsun diyerek atımı sürdüm. Adamlarım da arkamdan geldikleri cihetle kal'a dâhiline girdik. Bunun üzerine ahâlî bizi kabûle mecbûr oldu. Bilâhare de orada misâfir kalmamızı teklîf etti. Lâkin biz çay içip biraz istirâhat eyledikten sonra yola devam ettik. Bu defa da kılavuzumuz olmadığı için gideceğimiz yolu bilemiyor, câ-be-câ önümüze çıkan yalçın kayalar ve mahûf derelerden doğru yolu kesdiremiyorduk. Nihâyet arkamdan geliniz, diyerek atımı ileri sürdüm.

[401] Bir fersah kadar mesâfe kat etmiştik ki karşımıza bir süvârî çıktı. Ba'de's-suâl benim Abdurrahmân olduğumu öğrenince gelip ayaklarımı öptü ve :

– Ben pederinizle ceddinizin kadîm bendegânındanım, diyerek çocukluğumdaki bazı vekāyii hatırlattı. Kendisinin kılavuzluk etmekte olduğunu, istersek bize de reh-nümâlık eyleyeceğini söyledi. Sadâkatine i'timâd ederek:

– Peki dedim. Kılavuz:

– Buradan Vezîrî vilâyeti iki günlüktür. Fakat sizi dağlar üzerinden ve patika yollardan bugün ikindi üzeri oraya îsâl edebilirim deyince amcam; bunun bir tuzak olması ihtimâlini düşünerek:

– Ziyânı yok. Yol câdde olsun da iki gün sürsün dedi. Lâkin ben kılavuza emîn olduğum cihetle gösterdiği dağa tırmanmaya başladım. Tepeye vâsıl olup da arkama bakınca şaşırdım kaldım. Çünkü beraber gelen askerin kırk kişiden mâadâsı dağılmıştı. O kırk kişi de şu zevât-i şecîa idi:

Abdurrahîm Hân

Pervâne Hân (şimdi nâib-i sipehsâlârdır),

Abdullah Hân (şimdi Bedehşân ve Katagan hâkimidir)

Cân Muhammed Hân (şimdi Hazînedârdır)

Ferâmurz Hân (şimdi Herat sipehsâlârıdır)

Saîd Muhammed Hân (şimdi hâssa taburu binbaşısıdır)

Ahmed Hân (Semerkand'da vefât etti)

Muhammedullâh Hân

Resaldâr Haydar Hân (bunu Kandahâr sipehsâlârı ta'yîn etmiştim. Lâkin mezâlim ve taaddiyâtından Kager vilâyetine kaçmaya mecbûr oldu.)

Kemandâr Nâibullâh Hân, Binbaşı Mansûr Ali, Ceneral Nusayr Hân'ın birâderi,

Mîr Alem Hân (şimdi Belh'de Tophâne cenaralidir.)

İSLÂM'DA HAREKÂT-I İLMİYYE

"ED-DA'VETÜ VE'L-İRŞÂD"DA USÛL-İ TEDRÎS

–mâba'd–

Düvel-i İslâmiyye târîhine dâir de diğer bir kitap tedvîn olunacaktır. Bu kitabda düvel-i İslâmiyyeden her birinin esbâb-ı tekevvünü, fütûhât, sınâât ve sâir şuûn-ı umrân-güsterâne ve terakkīperverâne gibi a'mâlinden, kazâ (umûr-ı ad-

liyye) ve medeniyyet husûslarındaki sîretlerinden, sonra da esbâb-ı za'flarıyla bunlardan zevâl bulanların sebeb-i zevâllerinden, bugüne kadar bekā bulanların bugünkü hâletlerinden bahsolunacaktır.

Târîh-i Umûmî (Kadîm ve Cedîd), Târîh-i Edyân:

Sınıf-ı mürşidîn:

Sınıf-ı mürşidînde târîh-i umûmî muhtasaran okunur, mukaddime olarak târîh-i umûmînin hikmeti, fevâidi, tenkīdi, ma'rûz olduğu evhâm ve indiyyât gösterilir ve yine bu mukaddimede İbni Haldun'un *Mukaddime*'si evvelinde bu husûsdaki re'yi zikr ve buna hükemâ-yı garbın âsârından ihtiyâr olunacak mütâlaât ilâve olunur.

Sınıf-ı duât:

Sınıf-ı duât da hâlleriyle mütenâsib sûrette tevsî' olunur. Sûret-i umûmiyyede târîh-i edyân ve kilise târîhi hâssaten ilâve olunur ve bunun Avrupa'da ve diğer yerlerde olan inkılâb-ı ictimâî, siyâsî ve medenîye olan te'sîri beyân edilir. İrşâd veya da'vet için aktâr-ı muhtelifeden birine gönderilecek olan talebe, bulundukları kıt'a ve sâkinlerinin târîhlerini mütekaddimîn ve müteahhirînin tesânîf-i mufassala ve mutavvelesinden mütâlaa etmeye irşâd olunurlar. Tâ ki işlerinde basîret üzere bulunsunlar. Şâkirdânın her dersde târîhin ihtivâ ettiği ibret ve mev'izalara nazar-ı tenbîhleri celb olunur. Üstâz talebesini kütüb-i Ahd-i Atîk ve Cedîd'de (Doktor Bust'un *Kāmûsü'l-Kitâbi'l-Mukaddesi* gibi) ve *Kitâbü Mürşidi't-Tâlibîn*, *Kitâbü Muğni't-Tullâb*, *Kitâbü Zahîreti'l-Elbâb* gibi kolayca mürâcaat edebilecekleri kitablara delâlet eder.

Milel ve Nihal ve Cem'iyyât-ı Dîniyye

İlm-i milel ve nihal, sınıf-ı duâta hâsdır; dersleri, İbni Hazm ve Şehristânî gibi ulemâmızın eserlerinden ve kütüb-i garbiyyeden ahz olunur. Milel ve nihal-i münderise hakkında muhtasaran ma'lûmât verilir, milel-i sâire hakkında ise tevsî' ve temhîd-i makāl edilir, buna tebean cem'iyyât-ı dîniyyenin ahvâli beyân olunur. Bu zamanlarda ehl-i İslâm arasında revâc-yâb olan Bektâşîler, Bâbiye-i Bahâiyye gibi ve gayr-ı Bahâiyye ehl-i nihalin ahvâli hakkında vâsi' sûrette tedrîsâtta bulunulacaktır.

Takvîmü'l-Büldân (Coğrafya) ve Hartu'l-arz

Sınıf-ı mürşidînde aktâr-ı İslâmiyyenin hartı ve coğrafyası sûret-i mufassalada okunur, aktâr-ı sâire icmâlen okutulur. Lâkin sınıf-ı duâtta dînî, siyâsî, ticârî kısımları da mufassalan tedrîs olunarak talebe, ders esnâlarında Cenâb-ı Hakk'ın devletleri vâris-i arz kılması husûsundaki kavânînînden ibret almaya tenbîh olunurlar.

Hıfzu's-Sıhha

Sınıfu'l-mürşidîn:

Sınıfu'l-mürşidînde hıfzu's-sıhha ve buna tâbi' olan "is'âfât-ı fenniyye" ilminden, tabîbin, bulunmadığı vakit maraz, cerh, hark hâdiselerinde isti'mâli mümkün olabilecek kadarı okutulur. Bu ilmin mukaddimesinde tıbbın ve tedâvînin meşrûiyyeti ve mes'ele-i advânın tahrîri hakkında kitap ve sünnette vârid olan delâil zikrolunur. Bu ilmin mâ bihi'l-kıvâmı şer'-i şerîfin tahâret, iffet ve bütün umûrda i'tidâl gibi evâmir-i münîfesine ittibâ' olduğu beyân olunur.

[402] İktisâd, Yahud Tedbîr-i Servet

Bu ilimden verilecek dersler iktisâd, isrâf ve tebzîrin zemmi hakkında şeref-vârid olan âyât ve ehâdîsden ve buna binâen şerîatce malın, muzır veya fâidesiz şeyler için gusül ve vudû'da bile suyun isrâfı menhî olduğu gibi sarf olunmasının memnû' olduğundan bâhis bir mukaddime tertîb olunur ve yine bu mukaddimede bu husûsda İslâmiyet ve Nasrâniyet ve bu iki dînin tâbi'leri arasındaki te'sîrlerinin ihtilâfı –çünkü müslimîn ve nasârânın cumhûrları, son asırlarda bu husûsda dînlerinin kendilerine gösterdiği yolun zıddına sâlik olmuşlardır– beyân edilir. Bundan başka bu zamanda servetin hayât-ı ümem ü düvelde hâiz olduğu mekânet ve te'sîr-i azîmden de bahsolunur.

Usûl-i Kavânîn, Hukūk-ı Düvel, Envâ'-ı Nizâm

Sınıf-ı mürşidîn:

Sınıf-ı mürşidînde: Şirekât, nikābât, cem'iyyât, mehâkim-i şer'iyye, mecâlis-i hasbiyye ve belediyye, nizâm-ı idâre ve kazâ ehli ve muhtelit mebâhisi, şâkirdânın, bulundukları asırda hükûmât-ı kānûniyyenin temessük eylediği kavânînde basîret üzere bulunmalarına medâr olacak mertebede tedrîs olunur.

Sınıf-ı duât:

Sınıf-ı duâtta münâsib derecede hukūk-ı düvel, usûl-i kavânîn, felsefe-i kavânîn okunur ve bunların her bâbında görülecek mesâilin şer'-i şerîf ile nisbetleri beyân olunur. Bu bâbda Bentan ve Montesquieu gibi hükemâ-i garbiyye âsârından istiâne olunur.

–mâbâ'di var–

TA'DÎL-İ HURÛF VE TA'MÎM-İ MAÂRİF HAKKINDAKİ İCTİMÂ'

Şehr-i hâl-i rûmînin üçüne mütesâdif olan geçen Cum'a günü ba'de'z-zuhr "Ta'dîl-i Hurûf ve Ta'mîm-i Maârif" nâmına, üstâd-ı ekrem Recâîzâde Ekrem Beyefendi hazretleri imzâsıyla vukū' bulan da'vetle Dârülfünûn Konferans Salonu'nda mühim ve muhteşem bir ictimâ' akd olundu.

Üstâd-ı Ekrem Beyefendi hazretleri rahatsızlıklarından dolayı gelemediklerinden ictimâa Gāzî Ahmed Muhtâr Paşa hazretleri riyâset buyurup Islâhât-ı Mâliyye Komisyonu a'zâyı muhteremesinden ve fudalâ-yı Osmaniyyeden Atâ Beyefendi hazretleri muâvenet eylediler.

İbtidâ Meclis-i A'yân Reîs-i âlîsi Müşîr-i efham Gāzî Ahmed Muhtâr Paşa hazretleri bir hitâbe-i iftitâhiyye ile söze başlayıp bir saat kadar söylediler. Lisânımızda okuyup yazmanın müşkilâtını, ve bu müşkilâtın mazarrâtını derece derece irâe ve isbâtla beraber teshîl-i kırâet için vaktiyle taraf-ı sâmîlerinden müretteb tahta üzerinde muharrer numûneleri bizzât teşhîr eylediler. Ba'dehû Atâ Beyefendi hazretleri kürsîye gelip yine bu mevzû' üzerine birtakım hakāyık u de-

kāyık bast ile müşkilât-ı mevcûdeyi ve bunun esbâb u ilelini arîz u amîk şerh buyurdu.

Sonra üstâz-ı muhterem Defter-i Hakānî Nâzırı Mahmûd Esad Efendi hazretleri mes'elenin enhâ ve gāyâtını efkâr ve müşâhedât-ı mahsûsa-i mütebahhirâneleriyle îzâh buyurup müşârun-ileyhden sonra da asıl ictimâın bâisi olan "*Yeni Yazı*" sâhibi müdekkık-ı hamiyyet-perver Doktor Milaslı İsmail Hakkı Beyefendi kürsüde görünerek kendisini bu fikre sâik olan ahvâli îzâhât-ı amîka ve mufassala ile bast ü beyân eyledi.

Bunlardan sonra dahi Doktor Muallim Necmeddîn Ârif, arkadaşımız Ispartalı Hakkı, mekteb-i meşhûr müessisi Bedros Zeki, Fransızca *Jöntürk Gazetesi* Sâhibi Celâl Nûrî, Doktor Sâib, Celâleddîn beyefendiler ve fudalâ-yı muharrirîn ve muallimînden bazı zevât mufassal veya muhtasar hitâbeler serd ü ityân edip harâretli münâkaşalar ve samîmî alkışlar arasında ictimâ' akşama kadar devam etti. Netîcede yazının ta'dîli esâsı kabûl edilip bir encümen ve hey'et-i idâre teşkîl kılınmak üzere tarafdârânın isimleri defter-i mahsûsuna kaydolundu ve kitâbeti İstanbul Vilâyeti maiyyet me'mûrlarından Ali Nusret Beyefendi îfâ eyledi.

İctimâ'da, muhterem arkadaşımız Ispartalı Hakkı Bey'in oradaki hitâbesinde tasvîr ettiği vechile "Bir tarafda bugünkü ma'rifet batnını yetiştiren üstâdlar, bir tarafda hâlin ve istikbâlin değerli sâhibi gençler"den müteşekkil "heybetli bir hey'et" ictimâ' etmişti. Konferans salonu âb-ı zülâl-i maârife teşne ve terakkıyât ü teceddüdât-ı Osmaniyye ve İslâmiyyeye âşık güzîde müstemiîn ve mekâtib-i 'âliyye ve tâliyye talebesiyle hıncahınç dolu idi. Teceddüdâta karşı vâki' olan bu tezâhürât gösterir ki bi-havlihî teâlâ terakkīye doğru gidiyoruz.

Arkadaşımız Ispartalı Hakkı Bey sâdeliğe de numûne olan samîmî ve şirin hitâbesinin –bu haftaki nüshası dolmuş bulunduğu cihetle– on beş gün sonraki *Türk Yurdu*'nda neşr edileceğini meserretle haber aldık. Bu münâsebetle şunu da tashîh etmek isteriz ki arkadaşımızın ismini gazetelerden birinin "Bereketzâde İsmail Hakkı Beyefendi" diye yazması eser-i sehvdir.

"Yeni Yazı" hakkındaki mütâlaamızı ileriye ta'lîk eyleyerek memleketi tahlîs edecek tezâhürât-ı mümâsileye iştirâkle bu kabîl ictimâ'ların tekessür ve tevâlî etmesini Cenâb-ı Hak'dan niyâz ederiz.

(Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi
Mehmed Hilmi ve şürekâsı
Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

Matbaa ve Mahall-i
İdâre:
Cağaloğlu'nda Emniyet
Sandığı Civârında
Şengül Yokuşu'nda
22 Numara

Mesleğimize muvâfık
âsâr-ı ciddiyye
ma'al-memnûniyye
kabûl olunur.
.....
Derc edilmeyen âsâr
iâde olunmaz

SIRÂTIMÜSTAKĪM

Din, Felsefe, Ulûm, Hukūk, Edebiyât, Târih ve Siyâsiyâttan ve Bilhassa Ahvâl ve Şuûn-ı İslâmiyye'den Bahseder ve Haftada Bir Neşrolunur.

Abone Bedeli

		Seneliği	Altı aylığı	
Memâlik-i Osmaniyye	için	65	35	kuruş
Rusya	"	6,5	3,5	ruble
Sâir Memâlik-i Ecnebiyye	"	17	9	frank

Sahib ve Müessisleri:
Ebu'l-Ulâ Zeynelâbidîn – H. Eşref Edîb

TÂRÎH-İ TE'SÎSİ
10 Temmuz 324

Dersaâdet'te Nüshası 50 Paradır
.....
Kırılmadan mukavva boru ile gönderilirse senevî
20 kuruş fazla alınır.

29 Şubat 1912 11 Rebîülevvel 1330 Perşembe 16 Şubat 1327 **Yedinci Cild - Aded: 182**

İdrâkiyle bahtiyâr olduğumuz Leyle-i Vilâdet-i Risâlet-penâhîden dolayı bil-cümle ihvân-ı dînimizi tebrîk ederiz.

MÜSLÜMANLARI İTTİHÂD VE İTTİFÂKA DA'VET

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعاً [1]

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin İslâmiyet esâsı üzerine teessüs etmiş ve bu devlet-i muazzamanın bi-inâyetillâhi teâlâ ilâ yevmi'l-kıyâm devam u bekâsı ve şevket ü satvetinin günden güne terakkī ve i'tilâsı dahi bu esâsın ve ondan iktibâs edilmiş olan meşrûtiyet-i idârenin hüsn-i muhâfazasına vâbeste bulunmuştur.

Cümleye ma'lûm olduğu üzere umûr-ı dünyeviyyeden dolayı şerefen insanlar beyninde bir fark u tefâvüt olmayıp her ferdin müsâvât ve adâlet-i tâmmeye mazhar olması ve hürriyet-i şahsiyyenin tecâvüzâttan masûn bulundurulması müteaddid âyât-ı celîle-i *Kur'ân*iyye ve ehâdîs-i şerîfe-i Nebeviyye iktizâ-yı âlîsinden olmasına ve bi-lütfihi'l-kerîm nâil olduğumuz meşrûtiyet-i idârenin illet-i gāiyesi dahi adâlet esâsını takviye ve tahkîmden ibâret bulunmasına mebnî Cenâb-ı Hakk'ın inâyetiyle ve cümlenin himmet ü gayretiyle istihsâl olunan idâre-i meşrûta şer'-i şerîf ahkâmına tamâmıyla mutâbık ve umûm millet-i Osmaniyye'nin menâfi' ve mesâlihine muvâfık olduğunda iştibâh edilemez.

Kaldı ki usûl-i meşrûtiyyetin memleketimizde lâyıkı vech üzere teessüs ü terakkīsi ve mahsûl-i istibdâd olan birtakım fenâlıkların mahv u izâlesiyle saâdet ü selâmet-i memlekete müteallık âmâl ü mesâînin bir an evvel semere-bahş-ı muvaffakiyet olabilmesi için ahkâm-ı celîle-i şerîat ve îcâbât-ı meşrûtiyyet dâiresinde cümlemizin hem-dest-i vifâk u ittihâd olarak umrân-ı memlekete hâdim teşebbüsât ile cebr-i mâ-fâta çalışması ve münâferet ü tefrikayı mûcib ahvâl ü harekâttan sakınarak hüsn-i ahlâka en büyük vâsıta olan evâmir-i İlâhiyyeye imtisâl ve nevâhîden ictinâb eylemesi ve makām-ı akdes-i Hilâfet-i kübrâya kemâl-i sadâkat ü ihlâs ile rabt-ı kalb eyleyerek kavânîn ü nizâmât-ı mevzûa ahkâmına ve evâmir-i devlete riâyet eylemesi lâzımdır. Binâenaleyh şer'-i şerîf ve meşrûtiyete mugāyir olan münâferet ve nifâkın devamı maâzallâhu teâlâ cümle ümmet-i Muhammed için mûcib-i hüsrân ve izmihlâl ve düşmanlarımızca öteden beri şiddetle arzu ve intizâr edilen nâ-münasib bir hâl olmakla dînen ve siyâseten tecvîz edilemez.

Muhabbet-i kalbiyye ve uhuvvet-i vataniyye ile yekdiğerine merbût olması lâzım gelen evlâd-ı memleket beynine tohm-ı fitne vü fesâd ekilmesi ve mübârek vatanımızın müstaid ve lâyık olduğu saâdet ü umrânına bu sûretle bir sedd-i sedîd çekilmesi diyânet-i İslâmiyye ve hamiyet-i vataniyyeden nasîbedâr olan her ferdi ağlatacak, inletecek şeylerdendir.

Bu cihetle bâlâda mastûr olan mütâlaât-ı hayr-hâhânenin lisân-ı münâsible bütün kasabât ve kurâ ahâlîsine teblîğ u tefhîmine i'tinâ ve imâdüddîn olan salavâta devam ve mekteplere müdâvim talebe-i müslimîne dahi namaz kıldırmaya muallimîn-i kirâmın sarf-ı himmetle âdâb-ı İslâmiyye dâiresinde tahsîl-i ilm ü ma'rifete gayret ederek nâil-i ecr u mesûbât olunmaları esbâbının istikmâline bezl-i makderet olunması zımnında Makām-ı Meşîhat'den îcâb edenlere teblîgātta bulunulmuştur.

[1] Âl-i İmrân, 3/103.

[404] **BİR İBRET-İ MEHÎBE**

– 1 –

Ulemâ-yı muhtereme-i İslâma

Ortada bir suâl vardır ki: Îrâdı her İslâmın hakkı, hattâ vazîfesi, hattâ en mukaddes ve 'âlî bir vazîfesidir: İslâmiyet için, İslâmiyet'i dûd-i cehl içinde büründüğü birtakım hurâfât ve isnâdât-ı bâtıla ve âtıladan kurtarmak için ne yapıyoruz ve nasıl çalışıyoruz? Bu suâle bu mehîb istîzâh-ı mukaddere hem huzûr-ı İlâhîde, hem huzûr-ı İslâmiyyet'te cevap verebilmeye muktedir olmalıyız!

Bu suâl önünde sâmit ü âciz tevakkuf etmek kadar büyük bir zillet-i dünyeviyye, bir ma'siyet-i uhreviyye tasavvur edilebilir mi? Bir hükûmeti idâre etmeyi deruhde eyleyen ricâl-i siyâsiyyenin hakkıyla îfâ-yı vazîfe edebilmek, eydî-i himmet ü liyâkatlarına tevdî' olunan millet ü hükûmeti sademât u tertîbât-ı siyâsiyye-i hâriciyyeye karşı hakkıyla müdâfaa eyleyebilmek için siyâsiyât-i âlemin nasıl hisse-mend-i ilm ü tecrübe olması lâzım ise millet-i merhûme-i İslâmiyyenin hârisîn-i îmân u i'tikādı, rehber-i hidâyeti olmak lâzım gelen ulemâ-yı muhtereme-i İslâmın da cihândaki harekât ü inkişâfât-ı dîniyyeyi, edyân-ı sâire ricâl ve rüesâsının maksad u hedeflerini, sûret-i sa'ylerini bilmesi, husûsuyla bu sa'yin derece-i azamet ü ehemmiyetinden haberdâr olması ihtiyacât-ı kat'iyyeden değil midir? Evet, bilhassa "edyân-ı sâire rüesâ ve ricâlinin himmetlerinin derece-i azameti" kaydını tekrar edelim. Çünkü bu azamet ma'lûm olmadıkça bizim tarafda mevcûd atâletin, bî-haberliğin derecesi hakkında bir fikr-i mahsûs hâsıl edilemez. Çünkü: İki veya daha ziyâde şeylerin mevâki'-i hakīkıyyeleri ancak yekdiğeri arasında yapılacak bir mukāyese ile taayyün eyleyebilir. Fil-hakīka, hürriyetin tulû'-ı müşa'şa'ını müteâkıb bizde, husûsiyle bazı mehâfil-i âliyye-i dîniyyemizde büyük bir hareket-i irşâd-kârâne meşhûd oldu. *Sırâtımüstakīm* gibi birtakım cerâid-i ilmiyye bu hareket-i mübeccelenin tercümân-ı kıymetdârı sıfatıyla pîşgâh-ı şükrânımızda yükseldiler. Lâkin acaba bu derece-i himmette açık duran, bütün fecâyiiyle kanayan cerîhalarımıza, noksanlarımıza karşı bir şekl-i kifâyet var mıdır? İşte biz buna kanâat edemiyoruz. Yani diyoruz ki: Bu ümmet-i merhûme-i İslâm'ın selâmet ü hidâyetinden mes'ûl olmak lâzım gelenler himmetlerine daha vesî', daha şümûllü, âdetâ âlem-i İslâm'ı, onun arasındaki boşlukları bir âğūş-ı irşâd u tenvîr ile sarabilecek kadar şümûllü bir şekil verebilmeli idiler.

Fi'l-hakīka: Bunun için başlıca vesâit-i ma'neviyyenin, meşâil-i ma'neviyyenin değil, vesâit-i maddiyyenin fıkdân-ı küllîsini hâl-i hâzırda bir ma'zeret olarak ileri sürebiliriz. Ancak bu fakr u bî-çâregîsiyle donanması için milyonlarca lira veren bu hamiyyetli Osmanlılık, husûsiyle İslâmlık –ciddî çalışılmaya başlanırsa– şu arz-ı sâfilin birer kûşe-i cehl ü sefâletinde kimsesiz, nûrsuz kalmış yüzlerce milyon dindaşlarını tenvîr edebilecek muâvenet-i maddiyye ve ma'neviyyenin ibzâlinden istinkâf edecek midir? Hâşâ! Biz Avrupa'nın korktuğu "ittihâd-ı İslâm" ki bazı mutaassıb hıristiyan muharrirlerince bütün ehl-i İslâm'ın baltasını, mızrağını yakalayıp cihânın her noktasında ayaklanması gibi gülünç bir faraziye addolunuyor, bit-tabi' tarafdârı değiliz. Lâkin ulûm ve i'tikādât-ı dîniyyemizi tevhîd etmeye hakkımız olduğunu, Sibirya'nın çöllerinde, Arabistan'ın kumlarında, Afrika'nın timsahlı gölleri etrâfında, Malezya'nın esrârengîn köşelerinde cehl ü zulmetten inleyen dindaşlarımızı İslâmiyet-i hakīkıyyenin şeh-râh-ı şa'şaadârı üzerinden nûr-ı hidâyete, sâfiyet ve terakkīye doğru götürmek uhdemize farz bulunduğunu kim inkâr eder?

Şimdi istiyoruz ki: Şu mukaddimeciğimizi daha ziyâde uzatmaktan ise başkalarının meselâ Hıristiyaniyet rüesâ-yı rûhâniyyesinin bütün âlemi Hıristiyan etmek için nasıl çalıştıklarını söyleyelim. O zaman nasıl ma'nevî ve maddî bir ehl-i salîb karşısında bulunduğumuzu görecek, şübhesiz endîşeler ve elemlerle uykusuz birçok geceler geçireceğiz! Hem de burada biz âlem-i İslâm aleyhine, daha doğrusu gûyâ "İslâmiyet boyunduruğu altında beşeriyet-i müfîdeye gāib demek olan" İslâmları "Muhammedîlik"den kurtarmak için icrâ edilen ehl-i salîb hareketinin bütün memâlik-i İslâmiyyedeki safahât-ı müterakkıye ve müdhişesinden değil, sâdece asıl mehd-i İslâmiyet olan Arabistan hakkındaki harekât ve makāsıdından bahsedeceğiz; îcâbında diğer safahât dahi birer birer bu sahîfelerde gösterilecektir.

Şurada beyânâtımıza bir hâdise-i mühimmeyi idhâl edelim: Afrika-yı Garbî'de "Liberya" Cumhûriyeti'ne –ki: Amerika'da âzâd edilen üserâ-yı zenciyyeden teşkîl olunmuştu– misyonerlik vazîfesiyle Amerika'dan birinci olarak hareket eden Protestan râhibi yine kendisi gibi râhib olan arkadaşına esnâ-yı hareketinde demiş idi ki:

– Gittiğim vazîfenin nasıl müşkil ve mühlik olduğunu biliyorum; yakında Afrika toprağında öldüğüm zaman gel, kitâbe-i seng-i mezârımı sen yaz!

Refîki sordu:

– Pekâlâ, lâkin ne sûretle yazayım?

– Mezâr taşıma yaz ki: Bizden bin misyoner bu topraklarda, bu uğurda fedâ-yı hayât etmedikten sonra kardeşlerimiz Afrika'yı baştan başa Hıristiyanlaştırmak ümîd ü teşebbüsünden ferâgat etmesinler!

Nasıl; bu azm-i mehîb insana dehşet vermez mi? Veya ellere, cehl ü zulmete terk edilen İslâm kardeşlerimizi bize acı acı düşündürmez mi?

Edvâr-ı ahîrede İslâmları Hıristiyaniyet'e sokmak için ilk teşebbüsde bulunan Misyoner "Hanry-Martin"dir. Amerika kilisesine mensûb meşhûr bir zât diyor ki:

"On sekizinci asırda Protestan kilisesine Bahr-i Sefîd'in şark sâhili **[405]** ile Arabistan kıt'asının o kadar câzib görünmediği anlaşılıyor. Türklerin –âlem-i İslâm'ın bir unsur-ı mühimmi olmak i'tibâriyle– tâ 1549 senesinde der-hâtır edildiği ve bir de Türkçe duâ kitabı yazıldığı doğru ise de, cihânın çok uzak nikātına vâsıl oluncaya kadar, İncil Türkiye İmparatorluğu'nun hiç bir mevkiine idhâl olunmamıştı. Hattâ Cary bile büyük programına âlem-i İslâm'ı idhâl etmemiş idi. Ancak Klavedyos-Bakanin Hindistan avdetinde 1809'da Bristol'da va'z ederken İslâmların Hıristiyan edilebileceğinden bahseylemiş ve Bahr-i Sefîd sevâhil-i şarkiyyesi nâmına

mükemmel bir plan tertîb etmişti. 1819'da Church Missionary Cem'iyeti tarafından Suriye'ye birkaç misyoner gönderilmiştir ki: Buna Amerika Misyoner Cem'iyeti dahi iştirâk ediyordu. Asya-yı Suğrâ'ya giren işte bu ilk misyoner hey'eti müstakbelde Arabistan'da İncil'in mevki'-i ta'zîze irtikāsı saâdetinin esâsını teşkîl etmiştir.

"Elie Simiz ile Whiete'ın seyâhatları Amerika Protestan kilisesini bu mıntıkalar ile karşı karşıya getirmişti. Suriye Misyoner Hey'eti Malta'daki matbûâtı vâsıtasıyla (1822) ulûm ve akāid-i İslâmiyye hisârına hücûma başladı. 1833'de neşriyât hey'eti Beyrut şehrine nakledilmiş. O târîhden i'tibâren Arab lisânıyla mütekellim bütün memâliki neşriyât-ı hidâyetkârıyla tenvîr etmekte bulunmuştur. 1865 târîhinde Doktor Van-Dik İncil'in tercüme-i Arabiyyesinin son sahîfesini de itmâm ederek matbaaya tevdî' eylediği zaman âlem-i İslâmiyet'e karşı misyonerlik târîhinde muazzam bir devre küşâd olunmuş idi. Ancak bu sâyededir ki: Yalnız Asya-yı Suğrâ ve Suriye değil, bütün kıt'a-i vesîa-i Arabiyyede Hıristiyaniyet için sûret-i müfîdede çalışmak mümkün oldu. Bu İncil tercüme-i Arabiyyesi tam on yedi senelik sa'y-i mütemâdînin netîcesi idi. Husûsiyle bu tercüme o vechile mürettebdir ki: Beyrut'un Arabca İncili, Ummân ve Necd kıt'alarında Yemen ve Hadramût hıttalarında dahi okunup kemâl-i sühûletle anlaşılabilir.

"Arabistan kıt'asına nüfûz etmek üzere ilk teşebbüs-i fedâkârânede bulunan adam Hanry Martin'dir. Bu adamın birinci defa Arablarla temâsı onların lisânlarını öğrenmesi kendi meşiyyesi ve şerîk-i mesâîsi olan Sebbât nâmındaki adamın yüzünden vukūa gelmiştir. Sebbât ile onun refîkı olan Abdullah iki asîl Arab olup Mekke-i Mükerreme'yi ziyâretten sonra âlemi anlamak üzere seyâhate çıkmışlardı. Bunlar evvelen Kâbil şehrine gidip burada Abdullah meşhûr Zamanşâh'ın hizmetine girdi ki: Muahharan Hıristiyaniyeti kabûl ettiğinden Murâd Şâh tarafından Buhârâ'da katl olunmuştur. Ancak mûmâ-ileyhin katlinde refîkı Sebbât'ın gammâzlığı medhaldâr idi. Sebbât muahharan Hindistan'a gitmiş, orada "Terakkī-i Ulûm-ı Hıristiyaniyye" Cem'iyeti tarafından gönderilen Arabca İncil'i okuyarak kabûl-i Hıristiyaniyet etmiştir..."

Burada Protestan dostumuzun tafsîlât-ı târîhiyyesini uzun uzadıya ve aynen tercümeye hâcet yok. Yalnız, muahharan bu Sebbât denilen adamın Hindistan'da neşr-i Hıristiyaniyet'e bir müddet uğraştıktan sonra Arabistan'a geçtiğini görüyoruz; yine bu esnâda Hanry-Martin Maskat Sultânlığı'na geçiyor. Aynı maksadla burada tedkīkāt ve mesâîde bulunduktan sonra Ebûşihr Bûşîr'e gidiyor. Fi'l-hakīka Hanry-Martin bütün ömrünü kütüb-i dîniyye-i Hıristiyaniyyenin Arabcaya tercemesine hasr eylemiş, bütün fedâkârlığıyla misyonerlik vazîfesini îfâ etmiş ise de muvaffakiyeti Arabları İslâm etmekten ziyâde Avrupalılar arasında Arabistan'a bir misyonerlik ehl-i salîbi hissi uyundırmak, rüfekāsına bir rûh-ı teşvîk ve kuvvet telkīh etmek cihetine münhasır kalmış gibi görünüyor. Çünkü 1829 senesinde Antoni-Grow nâmında biri cihânda nesi varsa satarak Bağdâd'da bir misyoner vazîfesi deruhde eylemiştir ki: Bunun sâik-ı aslîsi Hanry-Martin'in gösterdiği fedâkârâne misâl idi. Bugünden i'tibâren gerek şimâlî ve gerek Şarkī Arabistan'a karşı misyonerlik teşebbüsâtına uzun seneler tesâdüf edemiyoruz.* Yalnız 1843'de Bombay'da sâkin John Wilson evvelce de Aden ve Basra Körfezi vâsıtasıyla Arabistan'a birçok kütüb-i mukaddese-i Hıristiyâniyye idhâl ettiğine ilâveten İskoçya kilisesini Arabistan, Basra ve Bombay Mûsevîleri için misyonerler göndermeye da'vet eylemişti.

Bu aralık hamûle almak için her sene Maskat Limanı'na uğramakta olan bir Amerika sefînesi kapudânı da burada birçok Arabca yazılmış İncil nüshaları dağıtmakta idi. 1878'de "Memâlik-i Ecnebiyye İncil Cem'iyeti" Anton Cebrail nâmında birini Bombay'dan Bağdâd'a tedkīkātta bulunmak üzere gönderdiği gibi yine aynı zamanda Cenûbî Rusya'daki cem'iyet müfettiş ve acentesi olan Meymes-Vat İran hıttasını ve Bağdâd ile civârını dolaşıp bu havâlînin ihtiyâcât-ı rûhâniyyesine ve Hıristiyanlaştırılması esbâbına âid merciine mufassal bir rapor arzeylemiştir. İşte bu mesâî sâyesinde ve raporlar netîcesi olarak 1880 senesinde Bağdâd'a bir misyonerlik merkezi ve bir kütüb-i mukaddese-i Hıristiyâniyye deposu te'sîs ve küşâd olunmuştur. Bir Amerikalı misyoner diyor ki:

"Hamd olsun böylece Allah'ın emri yerini bulmuş, esbâb-ı tenvîriyye ve tahlîsiyye hazırlanmış 1880 târîhinden beri misyonerlik teşkîlâtı Cezîretü'l-Arab'ın bütün sevâhil-i şarkiyyesine ta'mîm olunarak ale'd-devam ve büyük himmetler, ümîd-i muvaffakiyetlerle çalışılmakta bulunmuştur."

[406] Birinci makālemizi şu yukarıki ibret-âmîz sözlerle bitereceğiz. Gelecek makāleler bize birtakım mühim hakīkatler öğretecektir.

Cenâb-ı Hak enzâr-ı ibretimizi açsın ve dest-i himmetimizi takviye eylesin, âmîn!

14 Şubat 327, Göztepe
Ali Rıza Seyfi

TEVHÎD VE İTTİHÂD

– 10 –

Kollarından tutup cehenneme at! Öyle mi? Haydi, evlâdını, hafîdini kendi öz ellerinle yüreğin titremeden, rûhun sarsılmadan, vicdânın kanamadan tut da şu dünya ateşine at! Bakayım...! O zavallı alevler içinde dil-hırâş feryâdlarla cayır cayır yanarken sen tütün dumanlarını savurtarak lâkaydâne cânsız bir heykel gibi karşısında dur! Seyrine bak!

* "1876'da Wilson'un vefâtından sonra Misters Stuzern isminde bir kadın ile kocası Bağdâd'a kadar Basra Körfezi'ne mahsûs bir misyoner hey'eti teşkîl etmişlerdi. Bütün Arabistan-ı Şarkî'nin ihtiyâcât-ı rûhâniyyesine karşı pek ziyâde müteessir olmuşlar ve azîmetlerinde her tarafa Kitâb-ı Mukaddes ve nesâyih tevzî' edip İngiltere'ye avdetlerinde Bağdâd'ın ihtiyâcât-ı dîniyyesine umûm Protestan kiliselerinin nazar-ı dikkatini celbe çalışmışlardır. Tam yirmi beş sene müddet haftada bir kere bu iki misyoner tarafından Arabistan-ı Şarkî'nin Hıristiyaniyeti kabûl etmesi için husûsî merâsim-i dîniyye icrâ olunmuştur..."

–Amerika Protestan Misyonerlerinden Rive Mer–

Sen evlâdının saâdetine mâder-i şefkat-perveriyle birlikte hayatının bütün ezvâkını, bütün ârâmını fedâ etmek hissiyle mütehassis bulunuyorsun değil mi? O hiss-i ulvîye belki daha senin sağlı[ğı]nda nûr-ı dîden vâris olacak! Senin âğūşuna bir hafîd takdîm ederken bütün vücûdu bir ra'şe-i sürûr içinde gaşy olup gidecek!

İslâmiyet işte o senin silsile-i ahfâdınla kāim; yoksa yalnız senin vücûdunla değil! Sen; evlâdını fıtrat-ı aslîsi olan Dîn-i İslâm üzerine terbiyeye me'mûrsun! Sinn-i temyîze girince ona yavaş yavaş hayât-ı ictimâiyyenin len-yetegayyer olan kavâid-i esâsiyyesini öğretmeye, onu cem'iyetin ictimâgâhı olan câmi'e götürmeye başlayacaksın!

Evlâdın; milletini orada görecek; milliyetini orada hissedecek. O da evlâdına… O da evlâdına.... İşte İslâmiyet de bu sûretle yaşayacak. Sen de bu müteselsil neslinden rahmetler, fâtihalar alacaksın! Defter-i a'mâlin küşâde bulunmuş olacak. Ne bahtiyârlık! Ne saâdet!

İmam Süyûtî merhûmun *Câmi'-i Sagîr*'inde yine cenâb-ı Ebî Hüreyre hazretlerinin rivâyetle naklettiği şu hadîs-i celîle bak! (إذا مات الإنسان انقطع عمله إلا من ثلاث صدقة جارية أو علم ينتفع به أو ولد صالح يدعو له) –"İnsan öldüğü vakit ameli de münkatı' olur. Yani: işlediği a'mâl-i birr u takvânın sevâbı tevakkuf eder. Olduğu gibi kalır. Yalnız üç şey bundan müstesnâ. Bunların mükâfâtı lâ-yenkatı'dır. Ardı arası kesilmez, ya medâris ve mekâtib-i İslâmiyyeyi ihyâ; çeşme, köprü, yol, cadde gibi nef'i umûm insaniyete şâmil olan mebânî ve âsâr-ı medeniyye; ya kendisiyle intifâ' ve istifâde olunan ilim, hayât-ı tayyibe-i dîniyyenin bekāsına hâdim herhangi bir ilim ve fenni okutmak, husûsiyle bunlara dâir kitablar te'lîf ve neşretmek; veyahud nâmını hayır duâ ile yâd eder ve ettirir veled-i sâlih, bir hayru'l-halef bırakmak." Görülüyor ya; insan için hakîkī hayat ne imiş! Bir de Endülüs'deki o kara tâli'li bîçâreleri der-hâtır edelim! Onlar kendilerini Salîb'e teslîm eden büyük cedlerinin mezârlarına gidip Fâtiha mı okuyorlar? Yoksa ayaklarıyla çiğneyerek la'net mi ediyorlar bedbahtlar! Arkalarına öyle bir nesil bıraktılar ki kıyâmete kadar la'net-hân!

Hayatın, hayât-ı diyânet, hayât-ı milliyyet, hayât-ı hürriyyet, hayât-ı hâkimiyyet, hayât-ı nâmûs ve haysiyyet olduğunu takdîr etmeyerek kemâl-i zillet ü meskenetle düşman kılıcı önünde boyun bükerek, köpekler gibi yerlerde yuvarlanarak hayât-ı behîmiyyet ve hayvâniyyete râzı olanların sû'-i âkıbeti işte böyle lisân-ı nefrîn ile yâd olunmak! Mezârları hattâ kendi nesilleri tarafından kemâl-i hakāretle pâ-mâl edilmektir!

İnsanın –fakat dîniyle, îmânıyla, *Kur'ân*'ıyla, milliyetiyle, hürriyet ve hâkimiyetiyle– yaşamak hakkı vardır.[1] Bu hak; nezd-i ulûhiyyette o kadar muazzezdir ki zekâ-yı beşer bunu takdîrden kat'iyyen âcizdir.

Allah; bize bu ezelî dîni, bu ebedî kānûnu, bu mukaddes şerîati vezâif-i insâniyye ve usûl ve kavâid-i ictimâiyyeyi öğrenmek, bütün ihtiyâcât-ı hayâtiyyemizi te'mîn edecek vesâit ve levâzımın istihsâli yollarını göstermek yani: Bizi bütün şümûl-i ma'nâsıyla insanca yaşatmak için ihsân ve inâyet buyurdu değil mi?

Güzel ama hayât-ı beşer; daima istikbâlden ibâret. Görüyoruz ki eskiyen, kuvvetten düşen, yaşamaya kudreti kalmayan hayatın gözleri yumuluyor.

Mâzî onu tâbût-ı mâteme koyup hâbgâh-ı adem-âlûduna gömüyor. Mâzîyi istersen kabristâna git! Mâzî bütün ârâyiş ü ihtişâm-ı (?) sükûn-perverânesiyle orada bir şehristân-ı adem te'sîs etmiş; her gün siyeh-pûş, dîde-nemnâk birkaç cem'iyet tarafından ziyâret olunuyor; ve kadîd na'şlar ihdâ ediliyor!

O ise her gün insan kemiklerinden kâşâneler yapıyor! Kafalardan ehrâmlar vücûda getiriyor.

İnsanın mâzî ile bir münâsebeti, bir dâd ü sitedi varsa o da onu pîş-i nazar-ı ibretinde tutmak.

Sâhibü's-sünne imâmü'l-muhaddisîn ünvân-ı celîliyle bütün âlem-i İslâm'a fazl u irfânını tanıttırmış, yalnız kendi asrının değil, belki bütün asırların mefhar-ı ulemâ ve fudalâsı ıtlâkına bi-hakkın kesb-i liyâkat etmiş olan Ebû Ömer el-Hâfız Yûsuf bin Abdullah bin Muhammed (bin Abdülber) bin Âsım el-Kurtubî merhûmun ve daha binlerce müfessirîn ve muhaddisînin, binlerce urefâ ve üdebânın mütenassır, mürted kavâfil-i ahfâdı da bu miyânda! Bunlar; cedd-i a'lâlarını ehl-i îmânın birinci saflarında gördükleri dakīkada –ricâ ederim ey o dehşetli son güne inanan din kardeşler!– hâl ne olacak?

Böyle ebedî bir felâkete sebeb olanlar bu kara yüzlülere ne nazarla bakacaklar?

Nasıl yakalarından tutup dîvân-ı Ahkemü'l-Hâkimîn'e çekerek "Ey Hâkim-i **[407]** Mutlak! Biz nesl-i pâk-i İslâm'dan gelmiş ve husûsuyla "İbni Abdülber", "Ebû Abdurrahmân", "Ebû Abdullah Muhammed bin Abdüsselam" gibi şu ehl-i tevhîd arasında birinci safları içinde gördüğümüz zevât-ı fihâm gibi medâr-ı iftihâr-ı İslâmiyyet büyük cedlere mâlik iken işte bu harîs câhi[l]ler, bu tama'kârlar Kurtuba halîfesinin birer vâlîsi iken isyân ederek birer emîrü'l-mü'minîn (?) olmak istemeleri yüzünden ittihâd-ı İslâmı parçaladılar, tâ cân evinden hançerlediler, nihâyet koca bir milleti İspanya hıristiyanlarına, engizisyon vahşîlerine teslîm ederek bizim irtidâdımıza sebeb oldular. Biz bugün senin büyük adâletine sığınırız. Biz; bunlara aldanmak, bunlara itâat, bunların husûl-i maksadına yardım etmek yüzünden belâmızı bulduk. Her hakīkati anladık; eyvâh.… ki iş işten geçti. Bize bu kadar fâci', bu derece hâil bir cinâyeti irtikâb eden bu sefîllere de bırakma yâ Rab; hakkımızı ihkāk buyur Allahımız!" demeyecekler mi? Bunlar; kuru söz değil! Her biri birer hıred-sûz hakīkat!

Bir mülkü yıkıp mahv eden –eyvâh…! Temelinden
Dîvân-ı adâlette nasıldır? Hacelinden
Efrâd-ı beşer orda bütün mâ halakallâh!
Kim gelmiş de geçmiş cümle milelinden
Mahşer; o ne dehşetli günü Rabb-i Azîm'in
İnsan; sararır çehresi yâd-ı meselinden
Sen ister inan ister inanma bu; hakīkat

[1] Metinde (واردر. حقى) şeklinde yazılmıştır.

Kim bizce bunun fâide yoktur cedelinden
Beyhûde yazık eyleme inkâr-ı hakîkat!
Çâk etmeyesin çak-ı girîbân-ı nedâmet!

–li-muharririhî–

İslâmiyet'in şânı bu mudur? İslâmiyet yalnız senin vücûdundan, senin hayatından, senin îmânından mı ibârettir? Ya senin evlâdının, hafîdinin neslinin hakk-ı İslâmiyyet'i, hayatı, îmânı yok mu[1]?

Mehmed Fahreddin

EDEBİYÂT BAHİSLERİ

Teşbîh

Aralarında maddî yahud ma'nevî bir münâsebet bulunan iki şeyi birbirine benzetmektir. Teşbîh edîblere hâs bir ma'rifet değildir; hepimiz en âdî, en tabîî muhâverelerimizde bile bir çok teşbîhler yaparız. Çünkü ta'rîf etmek istediğimiz mâhiyetin eğer hâricde vücûdu varsa, teşbîh ile büsbütün göz önüne gelir; yoksa, yine teşbîh sâyesinde, mücerredâttan olan o[2] mâhiyet, maddiyât sâhasına girer. Meselâ soğukluk, sevimsizlik mücerredâttan iken "yılan gibi..." deyince bürûdetin pek ma'rûf bir timsâli olan o mahlûk derhal gözümüzün önüne gelir; ta'rîf edilmek istenilen şeyin yahud şahsın hâlini bize olanca vuzûhuyle gösterir.

Ma'lûmdur ki teşbîhde müşebbeh, müşebbehün-bih, vech-i şebeh bulunur; edât-ı teşbîh olsa da olur olmasa da. Hattâ olmazsa teşbîh daha belîğ düşer.

Meselâ Hâmid'in şu:

Duruyorken hareketsiz, sessiz;
Yere inmiş göğe benzerdi deniz.

beyitinde deniz durgunluğuyla, mâîliğiyle gökyüzüne benzediliyor. Bu teşbîhde deniz müşebbeh, gök müşebbehün-bih; reng ile rükûdet de vech-i şebeh oluyor. Edât-ı teşbîh yoksa da onun yerine benzerdi fiili getirilmiş.

Kemâl'in şu:

Geceyi görenler sanırlar: Gûyâ,
Kara kan dalgalı bir ulu deryâ;
Dağları, taşları içine almış,
Kabarmış kabarmış da dona kalmış!

tasvîriyle, Nedîm'in bu:

Sînede bir lâhza ârâm eyle gel cânım gibi,
Geçme ey rûh-ı revân, ömr-i şitâbânım gibi

matlaında "gûyâ, gibi" edât-ı teşbîhleri var. Yine Hâmid'in

Süfehâ evliyâ, gedâ mürted;
Para ma'bûd, bankalar ma'bed!

beyitinde edât-ı teşbîhler takımıyle mahzûf.

Vech-i şebehin şiirde tasrîhi îcâb etmez. Zâten tasrîh olunmaz. Çünkü bu sûret daha belîğ olur. Yalnız müşebbeh ile müşebbehün-bih birbirine pek yabancı durur, yahud aradaki münâsebeti idrâk herkesçe kolay olmazsa sözü vüzûhsuzluktan, muammâlıktan kurtarmak için vech-i şebeh îrâd olunmalıdır. Meselâ İbni Kemâl merhûm Selîm-i Evvel'e yalnız şems-i asr deseydi şiir o kadar vâzıh olmazdı. Lâkin bakınız vech-i şebehi ne güzel gösteriyor:

Az zaman içre çok iş etmişti,
Sâyesi olmuş idi âlem-gîr
Şems-i asr idi: Asırda şemsin
Zıllı memdûd olur, zamanı kasîr.

Kezâlik "Leyâl, senin kâinatı muhît olan kemâlindir" cümlesinde gece ile kemâl arasında bir teşbîh yürüdülmüş ki garîbdir. Zîrâ ister müşebbeh, ister müşebbehün-bih sûretinde îrâd olunsun, leylin siyâh renkli maddiyât ile yahud kederi, mâtemi ifâde eden ma'neviyât ile münâsebeti anlaşılabilirse de kemâl ile gece arasında ne gibi mülâyemet tasavvur edildiği anlaşılamaz. Onun **[408]** için vech-i şebehin "ihâta" olduğu tasrîh edilmiştir. Edilmeseydi söz muakkad olurdu.

Müşebbehün-bihin müşebbehden ekmel olması yani vech-i şebeh dediğimiz sıfatta müşebbehe fâik bulunması lâzımdır. Bazen mübâlağa kasdıyla teşbîhi aks ederler de müşebbehi müşebbehün-bih, müşebbehün-bihi müşebbeh yaparlar. İşte yukarıki teşbîh bu kabîldendir. Zîrâ asıl olan kemâli leyâle benzetmek idi.

Şurası pek iyi hâtırda olmalıdır ki: Müşebbeh müşebbehün-bihin bütün evsâfına iştirâk etmek lâzım gelmez. Meselâ bir adam şecâatinden dolayı arslana benzedilivermekle yine o adamın arslandaki vahşet, yırtıcılık gibi diğer vasıflara da iştirâki îcâb etmez.

Bir de insan teşbîhde her zaman serbest değildir. Bir dereceye kadar âdete munkâd olmalıdır. Meselâ bir Osmanlı şâiri hiçbir vakit memdûhunu sadâkati i'tibâriyle köpeğe; büyük büyük mâniaları ıktihâm ettiğinden dolayı dağ keçisine benzetemez; merdüm-girîz bir adama ayı diyemez. Daha garîbi müterâdif elfâzdan birini kullanır da diğerini kullanamaz. "Tosun gibisin" deyince koltukları kabaran bir adama "öküz gibisin" deyin de bakın ne olur! Halbuki tosun da öküz de aynı mahlûkdur.

Ali bin Cehm isminde bir şâir-i bedevî Abbâsîlerden el-Mütevekkil'in huzûruna çıkarak bir şiir okumuş. Şâir halîfeyi hukûku sıyânet seciyesinde köpeğe; akabât-ı siyâseti bî-pervâ aşmak mahâretinde dağ keçisine; îcâbında halîm, selîm olmak hâssasında eşeğe; halkın kendisinden intifâı husûsunda büyük su kovalarına benzetmiş! El-Mütevekkil bedevîyi çok takdîr etmiş. Lâkin yanındakiler bu şiir medih midir, kadih midir anlamamış. Halîfe onlara demiş ki: "Bu adam bedevî olduğu için bir şey görmemiştir. Onun için tabîîdir ki teşbîhâtı, hayâlâtı hep kendi muhîtine göre olacaktır. Eğer siz de âlem-i bedâveti bilseydiniz teşbîhlerdeki isâbeti anlar, şiirin büyüklüğünü teslîm ederdiniz."

Hakîkat Ali bin Cehm bir sene kadar halîfenin sarayında kaldıktan sonra öyle rakîk, öyle nezîh eserler meydana getirmiş ki Bağdâd şâirleri zavallıyı çekemeyerek hapsettirmişler.

---

[1] Metinde (حق اسلاميتى، حيات مى ايمانى يوق؟) şeklinde yazılmıştır.
[2] Metinde (اون اولا) şeklinde yazılmıştır.

Teşbîhin güzelliğine, çirkinliğine hükmedecek meleke zevk-i selîmdir.

Bazen bir nükte gözedilerek maddiyât ma'neviyâta, ma'neviyât maddiyâta teşbîh edilir ki eslâfdan Nedîm bu gibi incelikler üzerinde çok tasarruf eder.

Câm-ı lebiyle mest edip evvel edâların,
Mestâne sonra gönderir âğūşunu câna dek!

beyiti gibi sözleri *Nedîm Dîvânı*'nda pek mebzûl görürüz.

Mehmed Âkif

ŞERÎATİ MENFAAT VE KEYİFLERİNE ÂLET EDEN VÂİZLER

Maksada girmezden mukaddem bu makāleyi yazmaklığıma sebeb olan bir vak'ayı zikretmek ve bu sûretle merci'-i âidînin nazar-ı dikkatini celb etmek istiyorum.

Şöyle ki: Şubat'ın sekizinci Çarşamba gecesi yatsı namazını müteâkıb Sarıgüzel Câmi'-i Şerîf'inde, şerîatı makāsıd-ı şahsiyyesine âlet etmek isteyenlerden bir vâiz ahâlîye nasîhat etmek için kürsîye çıkar! Bu zavallı kürsî-i muallâ-yı şerîatte her şeyden evvel kendisi hiçbir fırkaya mensûb olmayıp ancak bir tercümân; ve fakat bir fırkanın değil, belki şer'-i şerîfin tercümânı olduğunu, evet her ne söylerse, mütercim vâsıtasıyla şerîatın söylediğini cemâate anlatmaya çalışıyor. Yalnız bununla da kalmıyor cemâati güzelce iknâ' ve şerîat nâmına tefevvüh ettiği hezeyânları kabûl ettirmek için üç defa da yemîn ediyor. Çünkü o anda –kendi kavlince– şerîat mütercem, vâiz mütercim, sâmiîn-i kirâmın vicdânı da hâkim olduğu, hâkim ise mütercimden yemîn taleb edeceği cihetle vâiz "Vallâhi, billâhi, tallâhi, hiçbir fırkaya intisâbım olmayıp ancak şerîate tercümânlık edeceğim" demeye mecbûriyet hissediyordu. O zaman beni bir ye's kapladı. Tefekkürât-ı amîkaya vardım. Ben bu sâha-i tefekkürde cevelân ederken rûhumdan gelen bir sadâ bana diyordu ki: Eyvâh! Bu mukaddes kelime yine birtakım efkâr-ı mefsedet-kârânenin; sâf, pâk her türlü levsiyyâttan arî olan kalblere yerleşmesine, bütün damarlara kadar nüfûz etmesine âlet edilmek isteniyor!! Âh! Ne olaydı herkes bu mukaddes kelime ile oynamaya çalışmasalar! Milyonlarca müslümanın en aşağı tabakasından en yüksek tabakasına varıncaya kadar bilcümle mukaddesâtının fevkında bir mevki'-i muallâ-yı ihtirâm tutan bu mukaddes kelime ile bin üç yüz bu kadar zamandan beri millet-i İslâmiyyenin saâdet ü selâmeti te'mîn olunduğu gibi, bir çok zamanlarda birtakım hâinlerin a'mâl-i mel'anetkârâne ve hevesât-ı şeytân-pesendânesini tervîc ve bu sûretle pek çok ma'sûm kanlarının heder olup gitmesine âlet ittihâz edilmiştir; bu sırada Emevîler, Abbâsîler zamanlarında şerîat nâmına irtikâb edilen fezâyihi, daha sonra da iki sene mukaddemki 31 Mart Vak'a-i fâciasını hatırladım işte bunun için bütün a'sâbım harekete gelmiş ve müteyakkızâne bir tavır ile vâiz efendinin şerîat nâmına söyleyeceği kelâmlara intizâr ediyordum. Vâiz cemâate bu kadar te'mînât verdikten sonra [1](وَاِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِى تَبْغِى حَتّٰى تَفِىءَ اِلٰى اَمْرِ اللّٰهِ فَاِنْ فَاءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ) âyetini okur ve bit-tabi' mütercimlik vazîfesini îfâya başlar! Fakat zavallı mütercim bu dakîkadan i'tibâren maksadı unutuyor. Verdiği te'mînâttan gaflet ediyor. Binâenaleyh el-yevm mevcûd olan iki fırka-i siyâsiyyeden birisini fırka-i bâgiyye olarak gösteriyor ve bit-tabi' muktezâ-yı âyet o fırka ile mukātele etmeye cemâat-i İslâmiyyeyi **[409]** zımnen teşvîk ediyor, şu halde "şerîat"in [2](وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ) diye men' etmiş olduğu fitne-i azîmeyi –31 Mart'dan mukaddem yaptığı gibi– yine kendisi neşrediyordu. Daha sonra vâiz birçok çamlar deviriyor, bardaklar kırıyor. Memlekette on beş fırka daha olsa nâfi' olacağını [3](اِخْتِلاَفُ اُمّتِي رَحْمَة واسعة) hadîs-i şerîfi ile istidlâle kadar varıyor. Bunun üzerine kendisine i'tirâz edilerek hadîsin ma'nâ-yı hakîkīsi –aşağıda îzâh edileceği vechile– kendisine ihtâr edilince mebhût kalarak cevap vermeye kalkar! Fakat ne cevap verse beğenirsiniz? Bu şerîat (!) mütercimin o kürsî-i muallâ-yı şerîatte bir tavr-ı bî-edebâne ile utanmadan ağzına sebb ü şetmi müş'ir öyle bir kelime aldı ki bütün cemâat nazarında bir külhan beyi olduğunu isbât etti.

İşte bu vak'adır ki şu makāleyi yazmaklığa sebeb olmuştur, vâiz-i ma'hûd orada gerek cemâatten ve gerek bizden cevâb-ı lâyıkını aldı. Şimdi de o gece istemiş olduğu kitabın (!) cevâbını alsın da bir daha şerîat-i mukaddeseyi makāsıd-ı şahsiyyesine âlet etme[me]ği öğrensin! Ancak bizim diyeceğimiz bir şey varsa o da Meşîhat bu gibi şeyleri nazar-ı dikkate alsın! Bu gibi eşhâsa vazîfesini bildirsin. Şerîat başka, fırka kavgāsı yine başka bir şey olduğunu anlatsın! Şerîat her şeyden mukaddesdir. Biz müslümanlar şerîat nâmına her ne duysak kabûl etmeye kalkarız. Binâenaleyh onunla oynamak kat'iyyen doğru değildir. Bilâhare tevellüd edeceği mazarrat azîmdir..

* * *

İttihâd Hayat, Tefrika ise Memâttır

Kudret-i fâtıra dîn-i mübîn-i İslâmı edyân-ı semâviyyenin nihâyeti olmak üzere göndermiştir. Evet, Hazret-i Muhammed (sav) hâtemü'n-nebiyyîn olduğu için bit-tabi' onun dîni kıyâmete kadar bâkī olacaktır. Çünkü kıyâmete kadar milyonlarca sene geçse yine Dîn-i İslâm o zamanlarda gelecek olan insanların mesâlihini tesviyeye, ihtiyâcât-ı zarûriyye-i milliyyelerini te'mîne kâfidir. Vaz' etmiş olduğu kavâid-i esâsiyye onların saâdet ve selâmetini te'mîn eder. İşte bunun için bu dînin kıyâmete kadar bekāsını Cenâb-ı Hak irâde buyurmuştur.

Bir dînin bekāsı ise o dîne mensûb bil-cümle akvâmın müttehidü'l-efkâr olarak ber-muktezâ-yı emr-i İlâhî, ahkâm-ı dîniyyeye temessük ve bu cihetle dînin terakkī ve teâlîsine

---

[1] Hucurât, 49/9.
[2] Bakara, 2/191.
[3] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ,* 153. (واسعة) kelimesi olmaksızın.

çalışmak, kıyâmete kadar muhâfazası esbâbına tevessül etmekle olur. İşte bunun için insanların daima müttehid, müttefik bir halde âdetâ bir binâ-yı metîn gibi bulunmaları ve hiçbir vakit ittihâd ve ittifâklarını zîr ü zeber edecek nifâk u şikāk, buğz u adâvet gibi harekât-ı gayr-ı meşrûada bulunmayıp birbirlerine zahîr olarak dîni muhâfazaya çalışmaları da evâmir-i İlâhiyye cümlesinden bulunmuş ve halbuki her birisinin âdât ve lisânı başka olan birçok akvâmdan terekküb eden erbâb-ı dînin hem-fikir olarak ittihâd etmelerini dâî zarûrî bir şey olmadıkça kolaycacık birleşmeyecekleri ve bu sûretle daima ayrı ayrı emeller ta'kîb ederek herkes hak, bâtıl kendi efkâr-ı mahsûsasını tervîc için lâzım gelen esbâba tevessül edeceği, bu ise insanlar beyninde nizâı, kavgayı müeddî olarak netîcede revâbıt-ı dîniyyeye za'f târî olup bütün müslümanların mahvına sebeb olacağı vâreste-i îzâhdır. İşte bunun içindir ki Cenâb-ı Hak bu kadar muhtelif akvâmın kütle-i vâhide hâlinde daima bir kardeş gibi olmalarının lüzûmuna dâir pek çok zarûrî sebebler gösteriyor: Bilumûm insanların bir asıldan teşe'ub ettiklerini [1](يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى...) âyet-i kerîmesiyle haber veriyor. [2](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) –Mü'minler ancak kardeştir– Nass-ı celîli ile müslümanların ancak bir kardeş olduğunu, binâenaleyh yekdiğerine karşı alacakları vaz'iyeti îzâh ediyor.

[3](الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا) Hadîs-i şerîfi de mü'minlerin bir binâ-yı marsûs gibi olup yaşamak için mutlakā birbirine merbût bulunmaları lâzım geldiğini tasrîh ediyor. Bir binânın bekāsı onu teşkîl eden kerpiçlerin daima birbirine zahîr olmasıyladır. Eğer aradan birkaç tanesi çıkacak olursa binâ mahv olur. Milletler de böyledir. Hülâsa bir milletin yaşaması, dünyevî, uhrevî nâil-i saâdet olması için ittihâd ve ittifâkını muhâfaza etmesi lâzımdır. Bunun hilâfına hareket eden milletler daima vâdî-i inkırâza yürümüşler ve bundan sonra da öyle olacaktır. Bu bir kānûn-ı İlâhîdir ki aslâ şübhe kabûl etmez. Bunda şübhe etmek vahdâniyet-i İlâhiyyede tereddüd etmek demektir. [4](سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِى قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا) İttihâd ü ittifâkın fevâidi, nifâk ve ihtilâfın mazarratı hakkındaki evâmir-i şer'iyye ve emsâl-i târîhiyyeyi ta'dâd edecek olursak cildler dolusu kitap yazmak lâzım geleceği cihetle biz burada birkaç dânesini zikr ile ik[ti]fâ etmek istiyoruz:

«وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً...»[5]

«وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ»[6]

«وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ... »[7]

«اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ... »[8]

«مُنِيبِينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ»[9]

«قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ»[10]

«شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّٰى بِهِ نُوحًا وَالَّذِى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسٰى اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ... »[11]

«لَا تَحَاسَدُوا، لَا تَبَاغَضُوا، لَا تَدَابَرُوا...»[12] Hadîs

«الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا»[13] «الجَمَاعَةُ رَحْمَةٌ والفرقة عَذَاب»[14] «اِنَّ الشَّيْطَانَ ذِئْبُ الْإِنْسَانِ كَذِئْبِ الْغَنَمِ، يَأْخُذُ الشَّاةَ الْقَاصِيَةَ، فَإِيَّاكُمْ وَالشِّعَابَ، والتفرقة وَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ»[15]

İşte bu kadar âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe delâlet ediyor ki ittihâd ü ittifâk bir milletin hayatıdır. İttihâd ü ittifâktan ayrılan milletlerin kuvveti gider düşmanları olan şeytânlar onları birer birer lokma edip yutarlar.

Yine delâlet ediyor ki Dîn-i İslâm'da ihtilâf ve tefrikanın yeri yoktur. Allah ve Resûlü ihtilâf ve tefrika çıkaranlardan berîdir. Bununla beraber insanlarda fıtraten merkûz olan fehm, idrâk ve sâir umûrda edecekleri ihtilâflardan kurtulmak, aralarında zuhûru muhtemel olan fitne ve fesâdı, nizâ' ve ihtilâfları uzamadan def' etmek için de ne gibi esbâba tevessül olunmak lâzım geleceğini *Kur'ân* sarâhaten haber veriyor:

«يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَاْوِيلًا»[16]

İhtilâf, nifâk u şikāk memnû' olduğu cihetle Cenâb-ı Hak, insanlar arasındaki revâbıt-ı ittihâdı bozacak, millet arasına nifâk u şikāk tohumları serpecek ve bu sûretle milletin üzerine bir belâ-yı umûmînin gelmesine sebeb olacak olan harekât-ı nifâk-cûyânenin kâffesinden de şiddetle nehy buyurmuştur.

«وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ»[17]

Müfessirîn-i izâmın beyânına göre belâ-yı umûmînin vürûduna sebeb olan fitneden birisi de millet arasına tefrika düşürecek, milletin hissiyât-ı dîniyyesini rencîde edecek ve

[1] Hucurât, 49/10.
[2] Hucurât, 49/10.
[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Salât, 87.
[4] Fetih, 48/23.
[5] Âl-i İmrân, 3/103.
[6] Âl-i İmrân, 3/105. Metinde (عَظِيمٌ) kelimesi (اليم) olarak yazılmıştır.
[7] Enfâl, 8/46.
[8] En'am, 6/159.
[9] Rûm, 30/31-32. Metinde önce 32, sonra 31. âyet yazılmıştır.
[10] En'am, 6/65.
[11] Şûrâ, 42/13.
[12] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 14016. Metinde kelime yerleri takdim tehirlidir.
[13] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Salât, 87.
[14] Suyûtî, *Câmi'u's-Sağîr,* 3109. (والتفرقة عذاب) şeklinde yazılmıştır.
[15] Benzer şekilde, Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 22029.
[16] Nisâ, 4/59.
[17] Enfâl, 8/25.

bu sûretle milleti galeyâna getirerek maâzallâh bir ihtilâle bâdî olacak birtakım kelimât-ı mefsedet-kârânedir. Zamanımızda da milleti yekdiğerinden ayırmak maksadıyla müfsidler tarafından îcâd edilen ve hiç de aslı olmayan o kadar erâcîf var ki biz onları ağzımıza bile almak istemeyiz!

İşte mine'l-kadîm –hükûmât-ı İsrâîliyyeden al da zamanımıza gelinceye kadar– bütün hükûmetleri inkısama uğratan, vahdetini bozan, şevketini gāib eden âmillerden en birincisi, o milletin arasında tahaddüs eden tefrika belâsıdır. Onun için Cenâb-ı Hak gerek tefrika ve gerek tefrikaya sebeb olacak şeylerden şiddetle nehy buyurmuş, müslümanlar ise asr-ı Risâlette bu gibi ef'âl ü harekâttan şiddetle tevakkī eyledikleri için dünyanın her tarafını tutmuşlar, koca bir âlemi sâye-i himâyelerine almışlar iken, bugün acınacak bir haldeki durgunluk acaba neden ileri gelmiştir?

Bilâ-pervâ diyebilirim ki evvelce aralarında hükümfermâ olan ittihâd ü ittifâkın pek çok devam edemeyerek nifâk u şikāka tebeddül etmesinden ileri gelmiştir!

Evet! Müslümanlar üzerinde hâkim olan, her birisinin maksadı, her birinin gāye-i hareketi başka başka olan birtakım harîs-ı câh reislerin, sultânların ihtirâsât-ı şahsiyyelerini te'mîn etmek için meydana çıkardıkları mezhebler, meşrebler yüzünden bu hâle gelmişlerdir.

Müslümanlar ile kitab, sünnet, icmâ' arasında perde-i hicâb çeken bu sefîhlerin ihtirâsâtı, müslümanları fırka fırka ayırmaya sebeb oldu. Kimi şîa, kimi hâricî, birisi bilmem ne… Hâsılı her birisi bir sultâna tâbi' olarak öbür tarafda binlerce cemâat-i müslimîn ile muhârebe ederek her birisi kendini haklı diğerini haksız göstermek için şerîat nâmına irtikâb etmedik mezâlim bırakmıyordu. İşin en ziyâde teessüf edilecek ciheti ise "din" nâmına açılan bu muhârebeler "din"den ziyâde perde-i şerîat ile gizlenmek istenilen ve her birisinin kendi nokta-i nazarı olan makāsıd-ı siyâsiyye için oluyordu. Fakat ne çâre ki din âlet ediliyordu. Bu nifâk u şikāk o kadar devam etti, o derecelere geldi ki sanki millet-i İslâmiyye ittifâk u i'tilâfdan şemme bile tatmamış!!!

Hazret-i Ali ve Muâviye zamanından i'tibâren zuhûr eden bu muharebât, bu münâzaât-ı dâhiliyye gittikce tevessü' ediyor, tevessü' ettikce alevleniyor, alevlendikçe şiddetini artırıyor. Bu sûretle Emeviyye, Abbâsiyye muhârebeleri meydan alıyor. Binâenaleyh âlem-i İslâmın kuvvetine za'f, intizâmına halel geliyor. Vahdet-i İslâmiyye tefrikaya giriftâr oluyor. Bir tarafdan âhâd diğer tarafdan ümerâ birbirleriyle kavgā ederken ecânibin dest-i taarruzunu uzatmasından kimsenin haberi bile olmuyor, memleket elden gidiyor.?!!

Endülüs, târîh-i fecîini okuyanlara, Endülüs, ne gibi muhârebât-ı dâhiliyyenin kurbanı olduğu elbette hafî değildir.

Buradaki milyonlarca müslümanı mahv eden nihâyet o büyük hükûmât-ı İslâmiyyenin yerine İspanyol vahşîlerini yerleştiren hangi esbâbdır? Hind'deki saltanat-ı İslâmiyyeyi kökünden yıkan[1], o enkāz üzerine İngilizlere binâ-yı hükûmet kurduran nedir? Daha sonra Buhârâ, Semerkand, Fas, Cezâyir, Tunus, Kırım, Kazan, Taşkend, Rûmeli-i Şarkî, Bosna ve Hersek…! gibi eczâ-yı memâlik-i İslâmiyye ne gibi sebeblerin uğrunda lokma lokma edilerek her birisi bir devletin taht-ı tahakkümüne girmiştir? Bu suâllerin cevâbı herkesce ma'lûm değil midir? Evet, bunun cevâbı millet-i İslâmiyye arasına saçılan ve bin-netîce kütle-i muazzama-i İslâmiyyeyi birbirinden ayıran tefrika ve nifâk tohumlarıdır!

Bugün ecânibin dest-i tazallümü ile ezilen memâlik-i İslâmiyyenin her birisi bir yığın sefîhin, alçak muhterislerin hevesât-ı şeytâniyyelerine bâzîçe oldu. Nazarlarında menâfi'-i hasîselerinden başka hiçbir şey makbûl olmayan o sefîhlerin bir sürü bâtıl emelleri koca bir âlem-i İslâmı parça parça edip za'f u meskenet uçurumlarına doğru sürüklemeye sebeb oldu. Biz ise bu ihtilâflardan hâlâ bıkıp usanmamış gibi ittihâd ve ittifâkı bırakıyoruz da ihtilâfa teşvîk ediyoruz. Zehî cesâret! Gerek din ve gerek dünya husûsunda millet-i İslâmiyyenin hem-dest-i vifâk olarak çalışmaları lüzûmunu tavsiye edecek yerde kürsî-i şerîate çıkıp da ihtilâf! İhtilâf! Diyor ve rahmetin bunda olduğunu söylüyoruz! Memlekette on beş fırka olsun, hayât ü memât mes'elesinde bile –mahzâ bizim dediğimiz olacak diye– boğaz boğaza gelsinler **[411]** sonra bunların ihtilâfı yüzünden memleket mahv olsun, öyle mi?

Acaba bu kadar âyât-ı *Kur'âni*yye ve ehâdîs-i Nebeviyye ve emsâl-i târîhiyye meydanda iken, [2](اِخْتِلاَفُ امّتي رَحْمَة واسعة) hadîs-i şerîfinin mevkii ne derece kalır? Ve bu ma'nâya delâlet eder mi? Şimdi burasını tedkīk edelim: Evvelâ birçok eimme tarafından bu hadîsin aslı olmadığı dermiyân edilmiştir. Hadîs-i şerîfin aslı olduğuna kāil olanlar arasında da bir ittifâk-ı tâm yoktur: Kimisi bilâ-sened tahrîc olunmuştur der, kimisi senedi var der, kimisi ümmetten murâd sahâbedir der. Ancak bir şeyde ittifâk olunuyor ki o da buradaki ihtilâfdan murâd fırka fırka olmak ma'nâsına değildir. Belki hiref ve sanâyi'de, ulûm ve maârifde ihtilâf etmek, yani bir milleti teşkîl eden efrâdın her birisi şuabât-ı ulûm u sınâyi'den bir şu'beye sülûk etmek ve bu sûretle yekdiğerinin ihtiyâcâtını tehvîne çalışmak ayn-ı rahmettir. Kezâlik müctedihîn-i kirâmın ihtilâf etmesi ayn-ı rahmettir. İşte hadîsin sıhhati senedinin reyb-i ıztırâbdan hâlî olduğu teslîm edildiği takdîrde ma'nâsı budur. Nasıl ki *Mevâkıf*'da Kādî Adud hazretleri bu ma'nâyı pek açık bir sûrette beyân etmiştir. Bu hadîsin ma'nâsı böyle olduğunu kitap ile isbât etmemizi taleb eden vâize karşı işte kitab!

Hakîkat-i hâl bu sûretle îzâh edilerek bu hadîsin de ma'nâsı anlaşıldıktan sonra hâtime-i kelâm olmak üzere tekrar ederiz ki vâiz olacak kimseler çok; ve doğru düşünsünler! Bilir bilmez bu gibi şeyleri ortaya atarak milleti hufre-i inkırâza sürükleyeceklerine milletler üzerinde cârî olan kavânîn-i İlâhiyyeyi kendi milletlerine güzelce anlatsınlar! Ve her milletin mâ bihi'l-hayâtı, ittihâd ü ittifâk sâyesinde olduğunu bildirsinler! Yoksa milleti irşâd edeceğiz derken bilmeyerek mersiye-i inkırâzını okumasınlar!

---

[1] Metinde (بيقين) şeklinde yazılmıştır.

[2] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ,* 153. (واسعة) kelimesi olmaksızın.

İşte din kardeşleri! Yukarıdan beri verilen îzâhâttan anlaşılıyor ki bir millet arasına tefrika düşürmek o milleti mahv etmek demektir. Biz her ne zaman ittihâd ü ittifâk ederek çalışmış isek bütün dünyayı hayretlere düşüren u'cûbeler göstermişiz. Fakat her ne zaman ki aramıza tefrika düşmüş, o zamandan i'tibâren ecânibin ağzına atılmışız. Onun için daima ittihâd, her vakit ittifâk, esbâb-ı tefrikadan şiddetle mücânebet etmeliyiz. El-Hâdî hüvallâh.

Aksekili Ahmed Hamdi

TENKÎD-İ MUHIKK'IN İKİNCİ CEVÂBI AHMED HAMDİ EFENDİ'YE

Muhterem! Biz Tenkîd-i Muhikk'da Mösyö Ernest Hegel gibi maddiyyûndan olan bir zâta ve peyrevlerine karşı cevap tahrîrinde bulunmuş idik. Bu adamların tetebbuât-ı fenniyyeleri bütün bütüne doğru değilse de bütün bütüne eğri de değildir. Hattâ diyebiliriz ki fikir ve i'tikādımızı ma'neviyetten tecrîd ederek sırf maddiyetle meşgūl edersek hiç de eğrilik yoktur. Şu kadar var ki: Bu asrın zekâsına karşı tevhîde yahud ta'bîr-i âharla vahdet-i vücûda yol bulmak ihtimâli yoktur. Mutlakā ma'neviyeti kabûl etmek mecbûriyetindeyiz. Çünkü silsile-i vücûdu şu meşhûdumuz yani mahsûsümüz olan âlemden ibâret olarak kabûl edersek asıl ma'neviyette, ferdiyeti tecâvüz etmeyen hakîkatin âlem-i mahsûsümüzdeki safahâtını tevhîd için tabîî Darwin'in mesleğini ihtiyâr etmekten başka bir çâre yoktur. Halbuki hakîkate kāil olanların yani ma'neviyete yol bulanların nazarında bu meslek (her ne kadar zâhir i'tibâriyle doğruluğunu teslîm etseler bile) bâtın i'tibâriyle doğru olmadığı meydandadır. Hakîkati inkâr etmek güneşi inkâr etmek gibidir. Tenkîd-i Muhikk'ın maksadı evvelâ bu adamlara ma'neviyeti kabûl ettirmek için yine fen dâiresinde tenvîrdir. Bir kere hüner bunlara ma'neviyeti kabûlde fikir ve i'tikādlarını muztar etmektir. Tabîîdir ki: Fikir ve i'tikādları ma'neviyeti kabûlde ısrâra başlarsa sonra hakîkat, çehresini kendi kendine gösterir. O vakit vahdet-i vücûda (tevhîde) yol bulmuş olurlar.

Şimdi şu makālemizde biz bize pek muhtasar olarak bir nebzecik hasbihâl edelim!

Evvelâ hakîkate doğru yol bulabilmek için ehl-i tasavvufun "vahdet-i vücûd" mesleğini kabûl etmek mecbûriyetindeyiz.

(İstıtrâd – Tasavvuf bizce Kadîm Yunânîlerin "suf: sof" kelimesinden müsta'rebdir. Felsefe demekle tasavvuf ve hikmet demek bu husûsda müterâdif gibidir.

Felsefe yahud hikmet ve tasavvufun üç mertebesi vardır. Bir mertebesi maddiyâtın ma'neviyâta yani mahsûsâtin akliyyâta münkalib olduğu hadd-i fâsıla kadar olan kısm-ı maddîsidir. Zamanımızda buna hikmet-i tabîiyye ve kimyâ deniyor. Bir mertebesi de "mâ fevka't-tabîiyyât" da denilen ma'neviyâttır ki: Havsala-i aklın kifâyet edebildiği makām-ı rubûbiyyete kadar olan kısmıdır. Diğer bir mertebesi de makām-ı rubûbiyyetten yukarı kalbin huzûrundadır ki: Kalb şems-i hakîkate karşı burada müstehlek ve fânîdir.

Asrımızın zekâ-yı mutlakı karşısında felsefeyi iki kısım demekten başka çâre yoktur.

Kısm-ı evvel; hikmet-i tabîiyye, kısm-ı sânî hikmet-i hakîkiyyedir. Hikmet-i tabîiyye maddiyâtı, hikmet-i hakîkiyye makām-ı rubûbiyyete kadar ma'neviyâtı câmi'dir. Tasavvuf ise makām-ı rubûbiyyetten yukarıdır. Bu sebeble (من عرف الله كل لسانه) mazmûn-ı münîfi tasavvufa, (من عرف الله طال لسانه) mazmûn-ı münîfi de hikmet-i hakîkiyyeye işâret eder.)

İstıtrâd bitti. Şimdi, şu mahsûsâtimizdeki maddiyât ile akliyâtımızdaki ma'neviyâtın kâffe-i safahâtı [1](وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى) âyet-i kerîmesindeki "emr"in tezâhürâtından başka bir şey değildir. "Emr" ise ister halk ma'nâsına fiil olsun, isterse cevher-i eltaf-ı basît ma'nâsına olsun makām-ı zâttan makām-ı rubûbiyyete tenezzül eden bir sıfattır.

[412] Akîde-i İslâmiyyenin tenzîh ve takdîsi makām-ı zâta âiddir ki: [2](تَفَكَّرُوا في آلاء الله ولا تفكروا في ذات الله) mazmûn-ı münîfi bu mertebedir.

Şu halde Tenkîd-i Muhikk'ın maksadı maddiyyûnu hikmet-i tabîiyyeden yukarı hikmet-i hakîkiyyeye doğru irtikāya müteveccihdir.

Rûh bir cevher-i basît-i eltafdır. Temessül ve nihâyet teşebbuh etmek kābiliyetindedir. "Temessül" hikmet-i hakîkiyyeye, "teşebbuh" hikmet-i tabîiyyeye âid rûhun tenezzülüdür.

Rûh makām-ı temessülde cins-i melâik ve hissiyâta merâtibini istihâle sûretiyle seyr ede ede ve makām-ı teşebbuhda da cins-i hayvân ve nebât ve ma'deniyâtı seyr ede ede kâffe-i mümkinâtı ihtivâ etmiş olarak insan sûretinde tekâmül ve ıstıfâ etmiştir. İlim ve ma'lûmât denilmek şânından olan rûhun vücûd-ı esnâfı sûretindeki kâffe-i safahât ve tezâhürâtı nefsinde cem' eden insan elbette seyr ederek iktisâ ve iktisâb ettiği merâtibin kâffesi meşhûdu olduğu içindir ki [3](وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا...) nass-ı celîli ile tekrîm makāmına kāim olmuştur. Olmuştur da [4](وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا...) nassıyla da ehl-i semâvâta hakkın secdegâhı [5](وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً...) nassıyla da ehl-i arza hakkın hilâfetpenâhı olmuştur. Binâenaleyh insanın hakîkati şahs-ı müteayyini gibidir. (ارواحكم اشباحكم) mazmûn-ı münîfi budur.

Rûh, isti'dâd-ı kâmili olan mâhiyet-i insâna göre mezkûr makām-ı temessüldeki heyûlâsına (nefs-i nâtıka) ve makām-ı teşebbuhdaki şahsına insan ıtlâk olunur.

Şu kadarcık tafsîlâtımızdan anlaşıldı ki: Maddiyâtta küre-i arzımızla kâffe-i ecrâm-ı fezâ[6] ve ma'neviyâtta tabakāt-ı ervâh kâffesi, o eltaf-ı basît olan emr-i Rabbânî ki rûhdur, o rûhun tekâmül ve ıstıfâ tarîkıyla meşîme-i ma'neviyyette zaman u mekâna mülâbis olmayarak ve sâha-i maddiyyette

---

[1] İsrâ, 17/85.

[2] Benzer şekilde, Beyhâkî, *Şu'abu'l-İman,* Riyad, 2003, c. 1, s. 262.

[3] Bakara, 2/31.

[4] Bakara, 2/34.

[5] Bakara, 2/30.

[6] Metinde (اجرام و قضا) şeklinde yazılmıştır.

ahyân ve duhûra ve mekâna mülâbis olarak birtakım safahât-ı ma'neviyye ve maddiyyesinden başka bir şey değildir.

Tekrar anlaşıldı ki: Silsile-i mevcûdâtın menbaı rûh olduğu halde istihâlât-ı erbaaya tebean teselsül-i inkıtâî sûretinde ma'deniyât, nebâtât, hayvânât ve bunların cinsleri tahtında envâ' ve efrâdda seyr ederek âkıbet son isti'dâd ve kâbiliyeti olan insan sıfatını hâiz olmuştur. Teselsül-i inkıtâî –ma'neviyette rûh müteselsil safahâtını maddiyette münferid göstermesi demektir.

Tekrar anlaşıldı ki: [1](يَسْئَلُهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ) mantûk-ı celîli üzere kudret-i Feyyâz-ı mutlak müstemirran kemâlâtını tekâmül ve ıstıfâya ma'rûz olan safahât-ı rûhda tecellî ettiriyor.

Azîzim! İşte şu sûretle yani tefekkür-i tekevvünî sûretiyle tertîb-i kâinât, Cenâb-ı Mürettib-i hakîkatin inâyet-i İlâhiyyesi olan şu sûret-i tabîiyyede imkân-pezîr olmuştur. Kâfîdir sanırım. Tenkîd-i Muhikk'ımızda bildirildiği üzere yakında neşrine muvaffak olacağımız *Tahallakū…* nâm kitabımızla, tahrîr ve neşrine muvaffak olacağımız *Vahdet-i Vücûd* kitabında tafsîlâtı görülecektir.

–mâba'di gelecek hafta– Tenkîd-i Muhıkk Muharriri
Ömer Fârûkī

MEB'ÛS NASIL OLMALI?

Hâkimiyet-i milliyye i'tibâriyle bilumûm efrâd-ı zükûr-ı Osmaniyye ya meb'ûs ya müntehib-i sânî, ya müntehib-i evvel olabilirler.

Bu üç sınıfın her birinin evsâfı vardır. Vezâifi vardır.

Meb'ûsların yalnız evsâfından bahsedeceğiz. Çünkü vezâifi Kānûn-ı Esâsî'de musarrahdır.

Müntehib-i sânîlerin hem evsâfından hem vezâifinden bahseyleyeceğiz. Çünkü bunların evsâf ve vezâifi hakkında sarâhat-i kâfiyye-i kānûniyye yoktur.

Müntehib-i evvellerin ise yalnız vezâifini beyân edeceğiz. Çünkü pek cüz'î birkaç nevi' müstesnâlarından mâadâ zükûr ve reşîd Osmanlıların kâffesi müntehib-i evveldir. O müstesnâlar dahi kānûnda muharrerdir.

Meb'ûsluğa âid evsâf üç nevi'dir: Evsâf-ı kānûniyye, evsâf-ı ilmiyye, evsâf-ı ameliyye ve ahlâkıyyedir.

Evsâf-ı kānûniyye Kānûn-ı Esâsî'de ve İntihâb Kānûnnâmesi'nde musarrah olduğu cihetle o evsâfdan bahsetmeyeceğiz.

Evsâf-ı ilmiyye şunlardır:

1- Ulûm-ı şer'iyyeye ve bilhassa usûl-i fıkh-ı celîle âlim olmalıdır. Çünkü başlıca vazîfeleri tanzîm veya ıslâh-ı kavânîndir. Bunlara başlıca me'haz ise ilm-i celîl-i fıkh olmalıdır. Bu kavâid-i fıkhiyyenin me'haz-ı kavânîn olması Kānûn-ı Esâsî'mizde dahi kabûl edilmiş bir haktır.

2- Bilumûm kavânîn-i hâzıra ve sâbıka-i devlete vâkıf olmalıdır. Tâ ki bunlardan muhtâc-ı tebdîl ü ta'dîl olanlarını ve mukaddemâ tebdîl ü ta'dîl olunanlarından ne gibi fâide veya zarar tevellüd etmiş olduğunu muhâkeme ve tedkîk edebilsin

3- Devletin sâbıkan ve hâlen her şu'beye âid teşkîlâtını bilir olmalıdır. Tâ ki bunlardan zâid veya noksan olanlarını idrâk ile ıslâhına muktedir olsun.

4- Devletin vâridât ve masârıfât-ı umûmiyyesini ve vâridâtın menâbi'-i tabîiyye ve vaz'iyyelerini ve tekâlîf-i mevcûdenin hîn-i vaz'larında usûl-i şer'-i İslâm'dan ve düvel-i mütemeddinenin bu bâbda istiâne ettikleri kavânîn ve kavâid-i iktisâdiyyeden hangilerinin me'haz edildiğini ve devletçe ne vakit ve ne gibi bir mecbûriyet-i fevkalâde ile vaz' ve tarh edildiklerini kānûnî ve târîhî bir ilim ile bilmeli.

5- Düvel-i mütemeddinenin kānûnlarına da ya aynılarını veya tercümelerini görüp **[413]** anlamış olmak sûretiyle vâkıf olmalıdır. Çünkü onların idâre-i mülkte daha ziyâde tecrübe ve mahâretleri olduğu müsellem olduğundan onları bir kere görerek tanzîm-ı kavânîn ve teşkîl-i şuabât-ı devâir hakkında tevsî'-i fikr etmek lâzım ve maa-mâfîh tanzîm-ı kavânînde bizim kavânîn-i ecnebiyyeden istinbâtımız olsa olsa ancak teşkîlât ve tanzîmât-ı mülkiyye ve askeriyyede olabilip kavânîn-i medeniyye ve adliyyede bizim kavâid ve zavâbıt-ı fıkhiyyemizin kâffe-i hâdisât ve mümkinât-ı âlemi ihtivâ edecek derecede vâsi' ve metîn olduğu müsellemdir.

6- Meşrûtiyet-i idârenin ve usûl-i meşveretin ve diğer mutlakıyet, cumhuriyet ve sâire gibi her tarz-ı idârenin ve bunların her birindeki tefâsîl-i nazariyyenin her devletteki an'anâtını ve Sadr-ı İslâm'daki sûret-i idâre ile cihet-i mutâbakāt ve muhâlefetini ve her tarz-ı idârenin her yerdeki tecrübeleriyle netâyic ü fevâidini âlim olmalıdır.

7- Târîh-i İslâm ve Târîh-i Osmanî'yi tafsîlen ve târîh-i ecânibi mücmelen olsun bilmeli. Çünkü vaktiyle tecrübeten fâide ve mazarratı tahakkuk etmiş olan umûrun tekrar tatbîk ve icrâsı gibi re'yinde kör körüne ısrâr edip durmasın.

8- Fünûn-ı hâzıranın ve bilhassa fünûn-ı harbiyyenin terakkıyât-ı veleh-fersâsını icmâlen olsun bilmeli ve bizim ne kadar geri kalmış olduğumuzu, ne kadar gayret ve ciddiyet ile onlara yetişmek mümkün olabileceğini idrâk eylemelidir.

9- Memâlik-i Osmaniyyenin coğrafyasına âid ma'lûmâtı mükemmelen hâiz olmalıdır. Harîta-i memâlik zihninde o derece tafsîlâtıyla menkūş bulunmalı ki sahrâları, vâdîleri, dağları, nehirleri, ormanları, ma'denleri gibi teşekkülât-ı tabîiyyesini ve vilâyât ve elviyesi ve kazâ ve kasabâtı gibi teşekkülât-ı mülkiyyesini ve mekâtib ve medâris, me'âbid, telgraf ve telefonlar, şimendüferler, tramvaylar, şoseler, fabrikalar, dâru's-sınâalar ve sâireleri gibi el-yevm mevcûd müessesât-ı ilmiyye ve nâfiasını ve kuvve-i inbâtiyyesini ve sahrâ ve çöllerin irvâ ve iskāsı, ormanların teksîr ü tevsîi ve ma'denlerin küşâdı gibi esbâb-ı servet ü ma'mûriyyetin vesâiline isti'dâdât-ı tabîiyye ve fenniyyesini ve memâlik-i Osmaniyyede sâkin bilumûm akvâm ü milel ve anâsırın an'anât-ı târîhiyyelerini ve edyân ve ahlâk ve âdetlerini pek güzel bilmiş ve binâenaleyh vaz' edeceği kavânîn-i idâre ve levâzım-ı i'mâriyyeyi ve tarh edeceği tekâlîf ve sâireyi ve bunların ne sûretle kābil-i icrâ olup olmadığını iyi takdîr etmiş olsun.

[1] Rahmân, 55/29.

10- Coğrafyaya bu derece vukūf-ı ilmîden başka memâlik-i Osmaniyyenin Anadolu ve Arabistan içerilerinde bulunmuş ve gezmiş ve bilhassa köylülerimiz ve urbânımızın hâl-i sefâlet-i pür-melâline re'ye'l-ayn dahi vâkıf olmuş olmak lâzımdır ki kezâlik tanzîm-i kavânîn ve tarh-ı tekâlîfde ekseriyeti teşkîl eden o bîçârelerin hâlini dahi medâr-ı tatbîk tuta, ve hangi kıt'a ahâlîsinin ne gibi âsâr-ı terakkīyi kabûle isti'dâdı olduğunu bile.

11- Memâlik-i ecnebiyyenin ve bil-hâssa memâlik-i Osmaniyyeye berren ve bahren mücâvir bulunan devletler memâlikinin tabîî, siyâsî, mülkî, iktisâdî coğrafyasına da vâkıf olmalı ki onlarla bizimkileri mukāyeseye muktedir olsun.

Avrupa bilâd-ı mütemeddinesini de görmüş ve onların terakkıyât-ı maddiyye ve fenniyyelerini re'ye'l-ayn anlamış olmalıdır ki memâlik-i Osmaniyyenin onlara nisbetle nasıl bir harâbe-zâr kaldığını bir kat daha takdîr ve ona göre tedbîr-i i'mâr ve terakkīye ihtimâm eyleye.

12- Küre-i arzda sâkin bil-cümle akvâm-ı müslimenin tevârîh-i sâbıka ve ahvâl-i hâzıralarına ve memleketlerinin münâsebât-ı coğrâfî ve tabîîsine vâkıf olmalıdır. Tâ ki makām-ı celîl-i Hilâfet'e olan merbûtiyet-i ma'neviyyelerinin derece-i kuvvet ve ehemmiyetini ta'yîn ve ona göre makām-ı Hilâfet'in siyâset-i hâriciyyesi i'tibâriyle da azm ü şânını takdîr etsin.

13- Memâlik-i Osmaniyyede ma'rûf olan bil-cümle edyâna bahşedilmiş imtiyâzâtın mâhiyet-i târîhiyye ve hukūkiyyesini ve Devlet-i Osmaniyye'nin Dîn-i İslâm ile olan münâsebât ve revâbıt-ı târîhiyye ve hâliyyesini bilmeli.

14- Hukūk-ı beyne'd-düvel, hukūk-ı beyne'l-milel kavâidini bilmeli ve işbu kavâidin Avrupa devletleri miyânelerinde ne dereceye kadar ve düvel-i mezkûre ile Devlet-i Osmaniyye ve hükûmât-ı şarkıyye aralarında ne mertebe icrâ ve tatbîk edilmekte olduğuna şevâhid-i târîhiyyesiyle beraber vâkıf edilmeli.

15- Avrupa devletlerinin devletimizde fevka'l-hukūk aldıkları kapitülasyonların mâhiyât-ı târîhiyye ve hukūkiyyesini ve vesâil-i ilgâiyyesini bilmeli.

16- Avrupa devletlerinin yekdiğeriyle tabîî ve ahdî münâsebât-ı mevcûdesini ve o münâsebâtın hâlen ve âtiyen bize olan teallukunu takrîben olsun takdîr edebilmeli.

17- Memâlik-i Osmaniyyede teşekkül etmiş ve etmesi şimdiden me'mûl bulunmuş olan bilumûm siyâsî cem'iyetlerin, fırkaların, komitelerin hakīkī programlarını ve gāye-i emellerini bilir olmalı ki onların faâliyât-ı dâime ile ve her vesîle ve her kisve ile tatbîk edecekleri rolleri teferrüs ede ve meşrûtiyet ve cihet-i vahdet-i Osmaniyyeye mûsıl olacak fiil ve hareketlerini teshîl ve muhill-i vahdet gāyelere götürecek olan planlara birer hâil-i kānûnî ittihâz eyleye.

18- Re's-i kârda bulunsun bulunmasın memâlik-i Osmaniyyede zekâ ve dehâ'-i siyâsî ile teşehhür etmiş olan ricâlin tercüme-i hâl ve sergüzeşt-i hayâtlarını ve nazariyât-ı fikriyyelerini alâ-kadri'l-imkân tahkīk ile kesb-i ıttılâ' etmiş olmalı ki hey'et-i vükelâya beyân-ı i'timâd edip etmemekte tereddüd etmesin. Beyân-ı i'timâd edilmediği halde onlardan daha nâfi' yedlere verilip verilmeyeceğini takdîr ile ne zevât-ı ma'dûdeye ale'l-amyâ i'timâd ve ne de kabineyi dama taşı gibi kaldırıp indirmek sûretiyle sîne-i vatana yaralar küşâd etmemiş olsun.

19- Ulûm ve fünûndan her birine az çok intisâbı olmakla beraber fıkıh ve kavânîn ve siyâsiyât gibi ulûm-ı hukūkiyyeden mâadâ hiçbir ilim ve fenne ihtisâs-ı tâmmı da olmamalıdır. Çünkü meb'ûs olacak zât vatan içinde ilmî, ictimâî, zirâî, sınâî, harbî, mülkî, askerî, siyâsî binlerce nev' ilel ve ihtiyâcâtın teşhîs ve tehvînine hâdim olacağından ulûm ve fünûndan biriyle **[414]** tahassus eden zâtın o ilim ve fennin kavâid ve nazariyâtında temerküz etmiş olan kuvâ-yı fikriyyesi vatanın o muhtelifü'l-mâhiyât ilel ve ihtiyâcâtı üzerine dağılarak onları hakkıyla idrâk edebilmesi müşkil ve nâdirü'l-vücûd dühâta mahsûs bir mazhariyet-i fevkalâdedir.

Meselâ: İlm-i hey'et mütehassıslarından bir zâtın senelerce ecrâm-ı bî-nihâye-i semâviyye fezâsında tayerân edip duran kuvâ-yı fikriyyesini vatanın muhtâc-ı vaz' u ta'dîl olan bir kānûn-ı mahsûs sahâifi üzerinde toplamak ve kezâlik tabakātü'l-arz mütehassıslarından bir zâtın ka'r-ı nâ-yâb-ı arzîne kalmış olan melekât-ı fikriyyesine yeryüzündeki ufacık bir kütle-i kavmiyyenin ihtiyâcât-ı hayâtiyye ve ictimâiyyesini düşündürmek müşkildir.

İlm-i tıb, ilm-i teşrîh ve sâire gibi fünûn-ı dakīka mütehassısları da böyle olmak gerektır. Hem de bu gibi mütehassısîni vatan otuz kırk senede o ilim ve fen için yetiştirmiş olduğu halde onları o [i]htisâslarından meb'ûsluk âlemine ircâ' ile mütehassıs oldukları ilim ve fenni de unutturmak veya hizmet-i ameliyyesinden alıkoymak vatana bir hizmet olmamak gerektır.

20- Havâssinde kuvvet ve mükemmeliyet olmalıdır. Bilhassa sâmiasında za'f, lisânında rekāket olursa ne cereyân eden müzâkerâtı tamâmen tefehhüm ve ne de merâmını hakkıyla îfâde ve tefhîm edemez.

21- Kānûnun tecvîzi dâiresinde genç olsa da akıl ve tecrübesi tekemmül etmiş ve fevkalâde müsinn olsa da kuvâ-yı fikriyye ve bedeniyyesine za'f târî olmamış ve bir illet dolayısıyla kuvvet-i cismiyyesi faâliyet-i fikriyyeye mukāvemet edemeyecek derecede dûçâr-ı nehâfet bulunmamış olmalıdır.[1] Tâ ki bu za'fların hiç biri fikren ve bedenen mesâî-i mütemâdiyyeye mâni' olmasın.

22- Bugün şark, garbın ve âlem-i İslâm Avrupa Hıristiyanlığının ne derecelerde matmah-ı nazarı olduğunu ve Devlet-i Osmaniyye'nin hâl-i za'fına karşı düvel-i mütecâvirenin derece-i kuvvet ü haşmetlerini ve fünûn u sanâyi'de, ahlâk-ı ictimâîde milletimizin ne derekelere tenezzül ettiğini ve bu ahvâl Osmanlılığın ve dolayısıyla İslâmiyet'in ne mühlik bir adüvv-i hayât ve mevcûdiyeti olduğunu iyi takdîr etmiş ve bu yüzden her gün yüreğine hûn-ı teessür akıtmış olmalıdır ki deruhde ettiği vazîfenin cihân kadar kıymet ve ehemmiyeti olduğunu bilsin.

23- Ta'dâd olunan şu evsâf-ı ilmiyyeyi hâiz olduktan sonra bil-fi'l kitâbet ve hitâbette de iktidâr ve rüsûh-ı kâmil sâhibi olmalıdır.

---

[1] Metinde (اولماملیدر) şeklinde yazılmıştır.

Ne kadar ihâta-i ilmiyyesi olur ise olsun ma'lûmât ve müstahzarât-ı fikriyyesini tasvîr edecek kaleme, takrîr edecek lisâna mâlik değil ise onun o, fezâil-i ilmiyyesinden ne istifâde edilecektir?.

Halbuki meb'ûs olacak zât en dakîk felsefe-i hukūkiyyeyi en vâzıh bir ibâre ile tahrîr ve en amîk mes'ele-i siyâsiyyeyi en rûşen bir talâkat ile takrîr etmek gerektir.

Halbuki meb'ûs olacak zâtın safha-i levâyih üzerindeki sünûhât-ı kalemiyyesi otuz milyonluk bir millet-i muazzamaya ilâ mâşâallâh bir kānûn-ı adâlet ve sahne-i meb'ûsân kürsîsindeki hutabât ve beyânat-ı şifâhiyyesi yine o millet için bir düstûr-ı hikmet olacaktır.

Açık söyleyelim meb'ûs olacak kimse ya doğrudan doğruya kānûn yazacak veya vükelâdan biri tarafından takdîm olunan kānûn lâyihasını tashîh edecektir. Meclis-i Meb'ûsân'da serbest sözler söyleyecek ve o söyledikleri sözlerden kānûnlar yapılacaktır.

* * *

Meb'ûs olacak zâtın evsâf-ı ameliyye ve ahlâkıyyesi şunlardır:

1- Memâlik-i Osmaniyyede ma'rûf olan edyândan biri ile mu'tekid ve ahkâmıyla âmil olmalıdır. Çünkü evvelen her insan vicdân, târîh, nâmûs, efkâr-ı umûmiyye muvâcehelerinde mes'ûl ve bu mes'ûliyetlerde müsâvî olduğu gibi bir dîn-i semâvî ile mu'tekid ve âmil olan zât bu mes'ûliyetlerden fazla olarak bir de azâb-ı kabr, suâl ve hesâb ve mîzân ve nihâyet nâr-ı cehennem gibi terhîbât-ı uhreviyyeye de mu'tekıd olduğu cihetle kendisini tarîk-ı istikāmetten inhirâfdan men'e bu i'tikādâtın te'sîr-i azîmi vardır. Mes'ûliyet tezâuf ve ilelebed temâdî ediyor. Sâniyen böyle bir i'tikād ile ma'neviyâta merbût olmayan kimse menfaat-i şahsiyyesini mûcib ve menâfi'-i âmmeyi muhrib olabilecek bir kasd ve azmini ketm ü ihfâ ile lede'l-hâce bir kisve-i hak ile ızhâr edebilir. Ama mütedeyyin ve ma'neviyâta mu'tekid olan zât bu gibi bir kasdını kalbinde bile tutmaktan ve neşv ü nemâ buldurmaktan ve hele her ne sûretle olur ise olsun ızhâr u icrâsından ihtirâz eder. Çünkü bu zât ma'bûd-ı azîmü'ş-şânın serâir-i kulûba da vâkıf olacağını cezmen ve îmânen bilir.

Sâlisen; mütedeyyin olan zâtın vatana olan muhabbet ve merbûtiyeti mütedeyyin olmayandan kat kat ziyâdedir.

Mütedeyyin olmayan bir zâtta vatanın ecnebî bir devlet eline geçmesinden dolayı din ziyâı korkusu olmaz. O, ecnebî bir millet ile de hüsn-âmîziş edebilir. Ale'l-husûs o millet-i ecnebiyyenin lisânını da bilirse hiç mahzûr görmez. Ama mütedeyyin olan meselâ, bir müslüman vatan-ı Osmanînin el-iyâzü billâh ecnebî bir devlet eline geçmesiyle cânından daha azîz bildiği dîni de rahne-dâr olacağını ve bilâhare bu yüzden terk-i dâr u diyâr ile hicret gibi en müşkil bir meşakkate de mecbûr kalacağını düşünür. Ve vatan-ı Osmanînin tamâmiyet ve i'lâsına bu sebebden dolayı daha ziyâde çalışır. Meselâ bir Ermeni de vatan-ı Osmanînin parçalanması ve Rusya gibi bir devlet eline geçmesi hâlinde Ermeniliğin az zaman içinde Ortodoksluğa tahavvül edeceğini düşünür ve binâenaleyh Ermeni dahi Osmanlılık sıfatının adem-i zevâli yolunda fedâkârlık eder. Ama hiçbir din ile mütedeyyin olmayan bir Osmanlıda Osmanlılığıyla kuvvet-i merbûtiyyetinin vechini pek takdîr edemem.

2- Arablık, Türklük, Kürdlük ve sâire gibi kavmiyet, ırk, unsur, taassub ve gayretlerine mağlûb olmamalıdır. Memâlik-i Osmaniyyede ancak mensûb olduğu din ile Osmanlılığı tanımalıdır. Dîn-i İslâm ile mütedeyyin olan **[415]** her kavmi mezc ile kavm-i vâhid bildiği gibi memâlik-i Osmaniyyede sâkin her ırk ve unsuru mezc ile cümlesini Osmanlı bilmelidir.

Yoksa cinsiyet ve kavmiyet –nasyonalist– taassub ve gayretine mağlûb olan zât cism-i Osmanînin inhilâl ve infisâhına sebeb olabilir.

3- Sosyalistlik, franmasonluk, siyonistlik, aristokras gibi memâlik-i Osmaniyyede intişâr etmemiş olan mesâlik ve efkâr-ı mahsûsaya müntesib ve mâlik olmamalıdır. Çünkü bunlar pest ü bâlâ her mevki'de her meselede ancak kendi mesleklerini tervîc ve bu sûretle mütemâdiyen neşr-i efkâr etmekten geçmezler ve ihtimâl ki millet-i Osmaniyyenin ve bilhassa kendi dâire-i intihâbiyyeleri efrâdının arzu etmedikleri bir gāyeye kadar götürmüş olurlar. Bu kabîl adamları nâdiren vücûdları muhtemel olan mesâlik-i mezkûre sâliklerinin.. intihâblarına bir mâni'-i siyâsî olamazsa da bunları ancak meslekdaşları intihâb etmek ve diğer sunûf-ı ahâlî iğfâl edilmiş olmamak için bu gibi mesâlik-i mahsûsa erbâbı nâmzedliklerini, mesleklerini i'lânen vaz' etmelidirler.

4- Ahlâk-ı hasene ile muttasıf, ahlâk-ı zemîmeden müteberrî ve bilhassa işret, kumar, fuhşiyyât ve yalancılık gibi rezâilden kat'iyyen müctenib olduğu mücerreb ü müsellem olmalıdır. Çünkü bu rezâletler kendisini fikr-i vatanî ve ictimâîden teb'îd eder.

5- Kendisinde hubb-ı mâl, hubb-ı câh, hubb-ı riyâset ve tahakküm olmamalıdır. Çünkü bu muhabbetler kendisini meb'ûsluk sevdâsına düşürmüş olmak ve bu sevdâ kendisine meb'ûsluktaki maksad-ı vatanîyi düşündürmemek melhûzdur.

6- Tabîatı[n]da ifrât derecede huşûnet ve hod-bînlik ve bed-bînlik olmamalı. Çünkü bu tabîatta bulunan adam fikir ve mütâlaasında hak ve isâbet bile olsa celb-i kulûba ve tefhîm-i hakîkate muvaffak olamaz.

Kezâlik tab'ında müdâhene ve ifrât derecede hâtır-nüvâzlık ve nîk-bînlik de olmamalı. Çünkü böyle bir adam da kimsenin fikrine muhâlefet ve bir işe i'tirâz edemez. Bu sûretle tervîc ve tenkīd-i hak emrinde bir fâidesi görülemez.

7- Mülk ve milletin menâfii hakkında sabırsızcasına aşk ve azmi olmalı. Fikren ilişiksiz ve tenbel olmamalı ve fi'len pek müteennî ve dûr-endîş olmalıdır. Çünkü aşk u azm sâhibi olmayan hiçbir iş göremeyeceği gibi acele ve adem-i teennî ile de mülk ve vatanı bir tehlikeye koymak muhtemeldir.

8- Hükûmete ve eşhâsa karşı karşılıksız düyûn-ı kesîreye müstağrak olmamalıdır. Müstağrak-ı düyûn olması kendisinin efkâr ve muâmelâtında intizâm ve istikâmeti olmadığına delâlet eder. Şu kadar ki bir âfet-i semâviyye ve felâket-i fevkalâdeden münbais ise müstesnâdır.

9- Cem'iyât ve fırak-ı siyâsiyyeden birine mensûb veya mensûbiyet azminde ise mensûb olduğu veya olacağı fırkayı ve hiçbir fırkaya mensûbiyeti veya o bâbda bir azm ü niyeti olmayıp münferid ve müstakil olmak istiyorsa ta'kīb edeceği hatt-ı hareketi nâmzedliğini vaz'ıyla beraber ilân etmeli ki ne meslekte bir meb'ûs olacağı şimdiden bilinerek intihâbâtta aldatmak veya aldatılmak vâki' olmasın ve ileride nakz-ı ahd ve tahvîl-i fikr u meslek etmekten efkâr-ı umûmiyyeye karşı bir dereceye kadar ihtirâz edilsin.

–mâba'di var– Sivas'da: Selim Efendizâde
Mustafa Takī

Terâcim-i Ahvâl:

CELÂL-ZÂDE KOCA NİŞANCI MUSTAFA BEY

Erbâb-ı ilm ü kalemden zamanına göre hikmet-i idâreye vâkıf siyâsî bir zât-ı fazîlet-simât olup Tosya'lıdır. Mukaddemât-ı ulûmu vatanı ulemâsından ba'de't-teallüm dâru'l-ilm ve'l-irfân olan "İstanbul"a gelip muâsırı bulunan meşâhîr-i fudalâdan ikmâl-i nüsah ederek hizmet-i devlete girdi. Hâiz olduğu fazîleti ve hatt-ı dîvânîdeki mahâreti sâikasıyla nâil-i terakkī olarak devr-i Selîm-i Evvel'de ketebe-i Dîvân-ı Hümâyûn idâdına dehâlet eyledi. Zamân-ı Kānûnî'de Mısır'a me'mûr olan Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa'nın takdîr ve himâyesine mazhar olarak vezîr-i müşârun-ileyhin tezkireciliği vazîfesiyle Mısır'a gitti. Buradan târîh-i avdeti olan 931'de "Reîsü'l-küttâb" -Hâriciye nâzırı- oldu. 941'deki Bağdâd fethinde bulunup Nişâncı Seydi Bey'in vefâtı üzerine nişâncılık tevcîh olunarak bu vazîfe ile 24 sene iştigāl eyleyip mehâmm-ı umûr-ı devletin hall ü akdi husûsunda ibrâz-ı meâsir-i kâr-âgâhî etti. 964['de] ihtiyâr-ı tekāüd ederek on sene "müteferrikabaşılık"la imrâr-ı hayât eyledi ve Sultân Süleyman-ı Kānûnî'nin Sigetvar seferinde mükerreren tuğrâ-keşlik vazîfe-i mühimmesinde bulundu. Avdetinde "Mustafa bin Celâl-i Tevkîî" ve "İlâhî rahmet eyle Mustafa'ya" mısrâ'larının delâleti olan 975 târîhinde âzim-i dâr-ı ukbâ olup Eyyûb civârında el-yevm Nişâncı nâmıyla ma'rûf olan mahalde binâsına muvaffak olduğu câmi'-i şerîf hazîresine defnedildi. Fazîlet ü iktidâr cihetiyle kendine yaklaşan birâderi sâhib-i te'lîfât Sâlih Efendi de yanında medfûndur.

Âsârı:

1- *Tabakātü'l-Memâlik fi Derecâti'l-Mesâlik*:

Otuz tabaka ve müteaddid derecâta münkasem mühim bir eser-i târîhî ve ahlâkīdir. Yirmi dokuzuncu tabaka Devlet-i Osmaniyye'nin o zamanki usûl-i idâre ve kavânîn-i mülkiyye ve askeriyyesiyle şuabât-ı idâriyyesini, otuzuncu tabaka da Kānûnî vekāyiini mübeyyindir. Tarz-ı tahrîri zamanı revâcına tebean münşiyâne ve ıstılâh-perdâzâne olduğundan bazı ahbâr ve nakliyâtın hakāyıkı reviş-i îfâdeye fedâ edilerek mestûr kalmıştır. Be-tahsîs Kānûnî devrine âid manzûm parçaları mensûr aksâmından daha rûh-nüvâzdır.

2- *Enîsü's-Selâtîn ve Celîsü'l-Havâkīn*:

Bu eserin asıl ismi *Mevâhibü'l-Hallâk fî Merâtibi'l-Ahlâk* ise de üç pâdişâhında enzâr-ı **[416]** mütâlaalarına mazhar olduğu için muahharan "Enîsü's-selâtîn" tesmiye etmiştir. Mukaddimesi esmâ'-i hüsnâ şerhiyle müveşşah hâtimesi salavât-ı Resûl-i kibriyâ ile müzeyyendir. Aralarındaki elli altı bâb da dahi ahlâk-ı hasene ve redîenin fevâid ü mazarratından bâhis olup Sultân Süleyman-ı Kānûnî nâmına yazılmıştır. Nüshaları İstanbul kütübhânelerinin bazılarında vardır. Bir nüshası da kütübhâne-i âcizîyi tezyîn etmektedir.

3- *Selîmnâme*:

Bir cild-i kebîr üzere müretteb olan bu eser Yavuz Sultân Selîm hazretlerinin gazavâtını mübeyyin olup oğlu hattıyla muharrer bir nüshası Müze-i Osmanî Kütübhânesi'nde vardır.

4- Nişânî mahlaslı *Dîvânçe*:

Tarz-ı eş'arı âşikāne ve hakîmânedir. Ebyâtından:

Fenn-i aşka başladım dikkatle gördüm nice bâb
Metni derd ü faslı hicrân ile dolmuş bir kitab

5- *Tercüme-i Maâricü'n-Nübüvvet fi Maârici'l-Fütüvvet*:

Asl-ı eser efâzıl-ı ümmetten Monlâ Miskîn şöhretiyle benâm Muîn el-Hâc Muhammed el-Fevâhî'nin tevârîh-i enbiyâ ve siyer-i habîb-i kibriyâdan bâhis Fârisiyyü'l-ibâre eser-i meşhûru olup sâhib-i tercüme Mustafa Bey tarafından *Delâilü'n-Nübüvveti'l-Muhammedî ve Şemâilü'l-Fütüvveti'l-Ahmedî* ismiyle ve 1033'de Mısır'da vefât eden fudalâ-yı Osmaniyyeden Üskübî Altıparmak Muhammed Efendi tarafından da ism-i aslîsiyle tercüme olunmuştur ki ikinci tercüme matbû' olduğu için meşhûr ve mütedâvildir.

Bursalı
Mehmed Tâhir bin Rif'at

AFGĀNİSTAN
EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Birdenbire karşımıza bir gürûh çıkıp bize taarruza kalkıştı. Lâkin tüfenklerimizi elimize alıp mukābeleye tasaddî ettiğimiz gibi dayanamayıp savuştu. Bu tehlikeyi atladıktan sonra birkaç fersah yol kat etmiştik ki bizim süvârîler ile amcama rast geldik. Birlikte yürüyüp diğer bir dağı aşmaya çalışırken biraz evvelki mu'terizlerden iki yüz süvârî sedd-i râhımız olmak istedi, biz şimdilik üç yüz kişilik bir kuvvet bulunduğumuz için piyâde olarak harbe hazırlandık. Fakat kable'l-müsâdeme bilâ-sebeb kan dökülmemesini teklîf ettim.

– Siz, bizden beş kişiyi yaraladınız, onların intikāmını alacağız dediler.

Bunun üzerine maiyetimi üç kısma ayırdım. İkisini sağ ve soldaki mürtefi' mevki'lere gönderdim. Üçüncü kısım ile de düşmana karşı durdum. Üç ateş arasında kalan süvârîler kaçmaya mecbûr oldular.

Tekrar yola çıktık. Çok geçmedi Vezîrî Vilâyeti'nin Meraga ismindeki kal'ası göründü. Amcam ora ahâlîsini tanıdığı için bir mektup yazıp kılavuzumuzla yolladı. Biraz sonra yüz süvârî ile bin kadar piyâde davul zurna çalarak istikbâlimize çıktı.

Meraga'da iki gün misâfir olduk. Bize yemek, hayvânlarımıza ot verdiler. Israr ettiğimiz halde para da almadılar. Abdurrahîm Hân'ın oğlu Abdullah Hân yanındaki iki yüz altunu bana vermişti ki fişenklikte saklandığı için simsiyâh olmuştu. Olanca nakdimiz de bunlardan ibâret idi.

Oradan hareketle diğer bir meclise nâzil olduk. Aldığımız levâzımın bedelini Abdullah Hân'ın altunlarından vermek istedim. Siyâh! diye almadılar. Bizim Şîr Hân'ın bin rupiyesi olduğunu öğrendim.

– Altunları rupiye ile değiştirelim dedim.

– O altunları sizden almazlarsa benden nasıl kabûl ederler diye teklîfi kabûl eylemedi. Rupiyeleri zorla almaya mecbûr oldum. Mukābilinde de yüz altun verdim. Bu rupiyelerle lâzım gelen şeyleri iştirâ ettim.

İki gün sonra "Âdem Hân-ı Vezîrî"nin kal'asına vâsıl olduk. Müşârun-ileyh bizi hüsn-i sûretle kabûl eyledi. Geceyi onun kal'asında geçirdik. Ertesi günü başka bir kal'aya uğradık. Oranın ahâlîsi de bizi misâfir etti. Sonra Afgān kıt'asının nihâyetinde ve Hindistan hıttasının hudûduna yakın bulunan "Dâve" Kal'ası'na geldik. Bozgunluğumuzdan Vezirî arâzîsine gelinceye kadar yemek yemediğim cihetle arkadaşlarımdan birinin mâlik olduğu bir rupiye ile et, soğan, yağ alıp pişirmek istenildi. Bizim tenceremiz olmadığı gibi misâfir olduğumuz kal'a ahâlîsi de çanak, çömlek, kullanıyordu. Uzun uzun taharrîden sonra bir demir tencere bulup etin bir parçasını içinde pişirmeye, bir parçasını da kebâb yapmaya başladılar. Üç değneği birbirine bağlayıp tencereyi de bir iple ortalarına asmak sûretiyle ateşin üzerine koymuşlardı. Tamam et pişip de indirdiğimiz ve içinden matbûhu çıkaracağımız sırada bir köpek geldi. Tencereye bağlı olup ucu yerde yatan ipi bağırsak zannıyla yakalayıp kaçtı. Tencereyi de beraber sürükledi. Arkasından koştularsa da tencere de devrilmiş etler de dökülüp gitmişti. Fe Sübhânallâh! Üç gün evveli matbah takımlarımı bin deve taşıdığı halde bugünlük gıdâmı hâvî olan tencereyi bir köpek sürüklüyordu. Nâ-çâr kuru ekmekle iktifâ ederek yattım.

§

Amcamın Câcî ve Host'a göndermiş olduğu Serdâr Muhammed Hân kırk süvârî Ceneral Ali Asker Hân ile Dâve Kal'ası'nda bize kavuştular. Birkaç gün sonra Kurban Bayramı oldu. Dâve ahâlîsi **[417]** namazdan sonra bizimle bayramlaşmaya geldi. Hüsn-i kabûl gösterip kendilerine şeker, tatlı ikrâm ettim.

Adedimiz altı yüzü bulduğu ve masrafımız ziyâde olduğu cihetle hayli sıkıntı çekiyordum. Bereket versin ki Abdurrahîm Hân'ın hâdimi Kâbil'den piyâde olarak geldi ve iki bin eşrefi altunu getirdi ki bundan ne kadar memnûn olduğumu ve hâdim-i vefâkâra ne derece minnetdâr kaldığımı ta'rîf edemem.

Bu adam, eskiden Abdurrahîm Hân'ın hazînedârı olup efendisinin mu'âvenetine koşmuş ve ayakkabısı olmadığı için parça parça olan ayaklarına keçe sarmıştı. Kâbil'e avdetle Abdurrahîm Hân'ın âilesine hizmet eylemek üzere izin istedi. Kendisine bir at vermek arzu ettimse de bize lüzûmu olacağı mütâlaasıyla kabûl eylemedi. Yayan olarak yola çıktı. Eşrefîleri 20000 rupiye ile tebdîl ederek yiyecek, giyecek şeylerle bazı edviye satın aldım. Bu sırada Benû ve Peşâver'de bulunan İngiliz me'mûrlarından amcama bir mektup geldi ki Dâve'de niçin durduğumuz ve niye İngiliz memâlikine geçmediğimiz soruluyordu.

Amcam "Hindistan vâlîsi bir da'vetnâme gönderir ve bizi "Sind" Suyu'ndan öte tarafa geçemeyeceğini taahhüd ederse o vakit geliriz" meâlinde bir cevap yazıp tahtîm eyledikten sonra benim de mühürlememi söyledi. İ'tirâz ederek:

– Ben hiçbir vakit İngilizlerden dostluk görmedim. Evvelce gördüğünüz lâ-kaydîye mukābil yine onlara i'timâd gösterebilecekseniz yalnızca teşrîf buyurunuz. Geçenki Hind seferinden avdetinizde İngilizlerden birçok şikâyette bulunuyordunuz. Şimdi fikriniz neden değişti? Dedim. Amcam:

– Benim fikrim değişmedi. Hindistan'a gitmek emelinde de değilim. Fakat mürâselât ile kendime meşgūliyet bulmak istiyorum, cevâbını verdi. Siz yalan söylemeye meşgūliyet telakkī ediyorsunuz. Bu iyi bir şey değildir. Onların taht-ı tâbiiyyetine giremeyeceklerini açıktan açığa söyleyiniz dedim. Nihâyet, benim tasvîb ettiğim tarzda bir cevap yazıldı. Sıfat-ı resmiyyem olmadığı için kâğıdı mühürlemek bana düşmez dedim. Amcamın canı sıkıldı. Ben de hiddetlenip mührümü kırdım.

Tâhirü'l-Mevlevî

"ED-DA'VETÜ VE'L-İRŞÂD"DA USÛL-İ TEDRÎS

–mâba'd–

Mantık

Mantıkların ta'lîminde emsilenin harf ile îrâdından ictinâb olunur, ekser emsilenin vücûdiyâttan ve ekallin nazariyâttan olması aranır. İstikrâ'-ı temsîl ve sâir mevâdd-ı kıyâs mebâhisinde iltizâm tafsîl olunur. *Bâbu'l-Burhân*'da hata'-i his beyân edilir ve yine tevâtür ve şürûtu ve nâsın tevâtür olmadığı halde tevâtür addettikleri şeyler tahrîr olunur. Hitâbet ve şiir bahislerinde bunlarla icrâ-yı te'sîrin yolları, cedel, mugālata, safsata bahislerinde bunlarla icrâ edilen envâ'-ı telbîs şerh olunur ve bunlara dâir birçok misâller îrâd edilir. Talebe, bu bâbda cerâidin münâzarâtından –üstâdın irşâd ve tenbîhiyle– emsile istihrâcıyla mükellef tutulur.

Münâzara ve Âdâb-ı Bahs

Bizim ulemâ-yı ma'kūlümüz; fenn-i âdâbü'l-bahs ıstılâhâtını, münâzaralarında –mütenâzırînin onun üzerine ittifâklarına mebnî– mantık ıstılâhlarını kullandıkları gibi kullanırlar idi: Sened, men', nakz, muâraza lafızları gibi, artık bugün bunları kimse kullanmıyor gibidir. Lâkin erbâbına kuv-

vet ve basîretce fâide-mend olduğu için emsile ile îzâh olunarak okunur.

Sınıf-ı duât:

Sınıf-ı duât bil-fi'l münâzaraya alıştırılır, temrîn ettirilir. Şöyle ki:

Talebeden bazıları melâhide yahud nasârânın İslâm aleyhine îrâd ettiği bazı şübühâtı cem' ile arkadaşlarıyla bu bâbda münâzara ederler ve her birerleri bazen sâil ve bazen muallil mevkiinde bulunurlar. Mevrûd şübühât, iddihâr olunmaz; tâ ki erbâbının ibârede edeb ve nezâheti muhâfaza etmek üzere tuttukları nahv üzere takrîri nâil-i vüs'at olsun: İbrahim aleyhi ve alâ âlihissalâtü vesselâm "Rab" lafzını, isbât-ı tevhîdi temhîden kevkebe, kamere, şemse ıtlâk etmiştir. Esnâ-yı münâzarada İslâm'ın müdâfaasını veya İslâm'a da'veti deruhde eden, diğerinin şübhelerini birden veya kendi müddeâsını isbâttan izhâr-ı acz ederse hakem, mes'elede hak olan ciheti beyân ile hükmünü söyler.

İlm-i Nefs – Hikmet-i Akliyye

Bu iki ilim, mesâil-i hükemâ-yı müteahhirînin kitablarından iktibâs olunsa bile üslûb ve tarîkat-ı sûfiyye üzere okunur. Üslûb ve tarîkat-ı sûfiyyeden murâd; nefsini, kemâl üzere; aklı, istiklâl üzere terbiyeye muîn olan üslûbdur. Öyle ki: Mesâil, tâlibe, onun emrâz-ı nefs ve akıldan sâlim, onların sıhhati ile mütemetti', onları mâ-hulika-lehinde isti'mâl ni'metine mazhar eden Cenâb-ı Hakk'a arz-ı şükrân ederekten tâkat ve imkâna göre bunlarla semâ'-i kemâle âric olmayı mütâlebe eder sûrette teveccüh olunurlar. Yoksa levh-i dimâğda hayâline, sahâif-i matbûâtta enzâr-ı nâsa, yahud mecâlisde istimâ'-ı halka arzettiği zaman sâhibini mütemetti' edecek sûretler tersîmini dileyenlerin tevcîhi üzere değil…

Bunların her ikisinin mukaddimesinde mütekaddimînin bu husûsda vâsıl olduğu derece-i ıttılâın hülâsası zikrolunur: Havâss-i bâtıne hakkındaki sözleri, hiss-i müşterek, hâfıza ve vâhime hakkında zikrettikleri şeyler gibi.

–mâba'di var–

[418] RUSYA İSLÂMLARI

Kırım ve Kafkasya müstesnâ olmak şartıyla Rusya'daki umûm İslâmların müftîsi bulunan Orenburg müftîsi beraberinde mu'teberân-ı İslâmdan bir hey'et-i mahsûsa olduğu halde Petersburg'a gelip birkaç seneden beri köy imamları hakkında me'mûrîn-i mahalliyye tarafından icrâ olunmakta olan tazyîkāttan dolayı Dâhiliye Nezâreti'ne şikâyâtta bulunmuştur. Rus me'mûrları imamların ahâlîye telkînât-ı siyâsiyyede bulundukları zannedilen Kazak, Orenburg, Ona [Ufa?] vilâyetlerinde birçok imamın ellerindeki berâtları alarak kendilerini açıkta bırakmışlar idi. İmamlara icrâ olunan bu mücâzât tahkīkāt-ı mahsûsaya veyahud mehâkim-i âidesinin hükmüne müstenid olmayıp münhasıran me'mûrîn-i zâbıtanın idâre-i keyfiyyesinden neş'et ediyor idi. Müfti bu hakāyıkı Dâhiliye nâzırı müsteşârına şifâhen beyân eylemiş ve müsteşâr dahi imamlara icrâ-yı zulm eden me'mûrîn hakkında tahkīkāt icrâ olunacağını va'd eylemiştir.

Rusya Meclis-i Meb'ûsân'ında müftîlik makāmlarının ta'dîlatı hakkında müzâkerât cereyân eylediği sırada İslâm fırkası erkânından Sadrî Maksûdî Efendi tarafından îrâd olunan uzun bir nutukta şimdiki teşkîlâtın İmparatoriçe İkinci "Katerin" zamanından kalma olup hâl-i hâzırda İslâmların aslâ ihtiyâcâtına kifâyet etmemekte olduğunu ve Orenburg Müftîliği'nin ıslâhâtı husûsunda Rusya'daki millet-i İslâmiyyenin metâlibi âtîdeki on maddeden ibâret olduğunu beyân eylemiştir.

1- Müftî olsun imam ve kādî olsun umûr-ı şer'iyye ve vezâif-i dîniyyeye me'mûr olanların kâffesinin intihâb ile ta'yîn edilmesidir. 2- Müftîler, kādîler, imamlar mezâhib-i sâire rûhânîlerinin nâil olduğu muâfiyet ve imtiyâzâttan müstefîd olsunlar ve bâ-husûs hizmet-i askeriyyeden muâf tutulmasıdır. 3- Mektep ve medreseler me'mûrîn-i şer'iyyenin taht-ı nezâretinde bulunmasıdır. 4- Câmi' ve mescid inşâsı için lâzım gelen ruhsatın doğrudan doğruya hükûmet tarafından bahş olunmasıdır. Hâl-i hâzırda maâbid-i İslâmiyye inşâsı câmiin inşâ olunacağı mahallin râhibinden ruhsat almaya mütevakkıf olduğundan bu nizâmnâmenin feshi matlûbdur. 5- Evkâf-ı İslâmiyyenin hıristiyanların umûr-ı hayriyyesine âid akārâtın müstefîd olduğu imtiyâzâttan müstefîd olmasıdır. 6- Türkistan'da, Şimâlî Kafkasya'da, Kırgız eyâlâtında müftîlik teşkîlâtı olmadığından oralarda dahi teşkîlât-ı lâzımenin icrâ olunmasıdır. 7- İmam ve kādîlar tarafından cem'iyetler teşkîli için bir nizâmnâme tertîb edilmesi 8- Orenburg Mahkeme-i Şer'iyyesi tarafından vilâyet merkezlerinde şu'be te'sîsine müsâade olunması 9- Müftîlik dâiresinde mektep ve medrese umûruna nezârete mahsûs bir şu'be küşâdına müsâade kılınması 10- Mahkeme-i Şer'iyye'nin mesârifi için Hazîne-i Mâliyye'den i'tâ olunan tahsîsât gāyet cüz'î olduğundan tahsîsât-ı mezkûrenin tezyîdi.

* * *

Excelsior gazetesinin muhâbir-i mahsûsu Hudeyde'den gazetesine yazıyor:

MÜSLÜMANLAR ARASINDA TEFRİKA DÜŞÜREN HÂİNLERİN MEL'ANET VE TELBÎSÂTI

… Şimdi yalnız Seyyid İdris Hilâfet'e karşı geliyor. Yemen'in şimâlinde Asir'de, daha birkaç zaman evvel, başında hissiyât-ı taassubları tahrîk edilmiş yirmi bin Arab olduğu halde ve İtalyanların yardımıyla Türklerle muhârebe ediyordu.

Kendisi pek garîb bir adamdır, ma'lûmâtlıdır. Terakkıyât-ı fenniyyeye ecnebî değildir. Kāhire'de tahsîl-i ulûm eylemiştir. İhtilâlci, istibdâd ve istiklâl tarafdârıdır. Cenâb-ı Hak tarafından mehdî olarak gönderildiğini ve kerâmet sâhibi olduğunu söyler. Bütün mürîdlerine bunları kabûl ettirmek ister.

Tarafdârları arasında muhâfaza-i nüfûz için isti'mâl eylediği vâsıtalar hemen fennîdir. İşte bir misâli: Muzlim bir odada oturarak, çehresini fosfor vâsıtasıyla parlak gösterir ve elinde bir elektrik, piline merbût bir baston bulundurur. Her zâir bu alâmet-i ulûhiyyete dokunmaya mecbûrdur. Dokunur, dokunmaz bir sadme-i elektrikıyyeye ma'rûz kalarak çekilir ve huzûr-ı mehdîde secdeye kapanır.

Bazı kere bir hokkabazlık icrâsıyla başını kesilmiş göstererek söz söylemeye başlar. Biraz sonra elektrik düğmelerini hâvî bir kostüm giyerek nutkunun en mühim kısmında kendisini nûr içinde bırakır. Bazı kere de gece bir "Lanteren majik" vâsıtasıyla resmini bir yere aks ettirerek kerâmet-fürûşluk eder.

Maamâfîh Seyyid İdrîs'in azamet ve şa'şaası soluyor. İtalyanlar tarafından kendisine muâvenet edildiği gibi, İtalya–Türkiye muhârebesinin ilânından evvel de Musavvâ'dan kendisine birkaç sembuk mühimmât-ı harbiyye ve tüfenk gönderildi.

Muhârebe başlar başlamaz Arablar kendi cins ve dindaşlarıyla muhârebe eden düşmanın mâ-fevka't-tabîa farz ettikleri adama muâvenet etmesi câiz olmadığını anladılar.

Hiç şübhesiz ki yakında Hudeyde'de tahaşşüd eden Osmanlı kuvvet-i müdhişesi Seyyid İdrîs'i eline geçirecek ve cezâsını verecektir.

SIRÂTIMÜSTAKĪM – SEBÎLÜRREŞÂD

Elhamdülillâh bu 182'inci nüshamızla *Sırâtımüstakīm*'in yedinci cildi hitâm bulmuştur; sekizinci cildden i'tibâren aynı mesleği daha etrâflı bir sûrette ta'kîb etmek üzere *Sebîlürreşâd* ünvânı altında intişâr edecektir. Muhterem kāri'lerimizin ma'lûmu olmak üzere beyâna lüzûm gördük.

(Tevsî'-i Tıbâat) Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve şürekâsı — Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edîb

YAZAR İNDEKSİ[1]

A. Süleyman: 118

A. Zühdü: 335

A[ayın]. N.: 194, 204, 212, 230, 239, 242, 257

A[elif]. Hamdi, Zile Bidâyet Mahkemesi Müstantıkı: 229

Abdullah Fehmi: 39

Abdüllatif Said ve diğerleri, University Union Edinburg, Scotland: 173

Abdürreşid İbrahim: 14, 42, 46, 50, 61, 66, 75, 108, 122, 160

Ahmed Efendi, *el-Âlem*: 200

Ahmed Süreyyâ, Dârülfünûn Edebiyât Şu'besi me'zûnlarından: 261

Aksekili Ahmed Hamdi: 292, 302, 348, 362, 380

Alaaddin Cemil, Paris, Hukūk Me'zûnlarından: 149

el-Âlem: 142

Ali Rıza Seyfi, Göztepe: 376

Ali Şeyhü'l-Arab: 339

Âlimcan el-İdrisî: 211, 241, 337

Anadolu, İzmir: 342

Ârif Zehrâverdi: 254

Aziz Avni, San'a: 68

Babalık, Konya: 312

Balkan: 140, 180, 324

Daito-Maşrık-ı A'zam, Japonya: 79

Ebu'l-Fazl Muhammed Me'mûn: 213

Edhem Nejad, Manastır, Üsküdar: 12, 304

Edib, Urfa: 268

Eğin İttihâd ve Teâvün Kulübü: 174

Emîr Abdurrahmân Hân: 96, 116, 128, 143, 158, 168, 189, 215, 232, 249, 265, 282, 290, 310, 326, 339, 354, 370, 387

Enver Paşa: 163

Ernst Jaeckh: 167

Excelsior: 389

F. Remziye, Gedikpaşa'da sâkine: 28

F. Sâcid: 109, 125, 188

Ferid Vecdi: 17, 33, 62, 77, 90

Ferid, Hâriciye Tercüme Şu'besi Mümeyyizi: 3, 16, 31, 76, 107, 183, 196, 226, 274, 301, 346, 360

Fusyon: 69, 130, 218, 239

H[ha].N., Kadıköy: 341

el-Hâc Ali Vefâ el-Bağdâdî: 202

Hâfız Mehmed Sâdık, Milas'da Tedrîs-i Ulûma Me'mûr: 154

Hâkî el-Mevlevî: 316

Hakīkat, Eskişehir: 86, 138, 149, 298, 328

Hakīkat-Anadolu Sesleri Gazetesi, Eskişehir: 87

Hakyolu, Bakü: 296, 328

Halil Hâlid, Dersaâdet-Yeniköy: 176

Harbiye Nezâreti: 123

Hasan Fehmi, Tokyo: 40

Hayrullah, *Tan gazetesi*: 253

Hoca-zâde Ahmed Hilmi, Çengelköyü: 9, 48, 65, 127

Hükûmet-i Osmâniyye: 141

Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası: 178

Hüseyin Hüsâmeddin: 42

Ispartalı Hakkı: 191, 217, 236, 259, 288, 323, 369

İbni Hâzım Naim, Konya: 230, 365

İbrahim, Selânik Vâlisi: 41

İkdâm: 162

İmam Yahyâ: 139

İshak Re'fet: 189

İsmail Sıdkı Efendi, Kırîmî-zâde: 99

İsmet Gıyâseddin Bey, Kolağası: 327

İşkodra müslümanlarının hâlini tedkîke giden bir zat: 57

İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti: 84, 104, 119, 133, 150, 164

İzmir Mu'temer-i İlmîsi: 308

el-Livâ: 179, 181, 255, 267

Local Anzeiger: 140

M. Fazlı: 269

M. N. D., Haydarpaşa: 38

M. Şemseddin, Midilli İ'dâdîsi Müdürü: 6, 18, 51, 72, 78, 98, 113, 125, 145, 155, 198, 233, 275, 317, 335

[1] Yazarlara dair burada yer alan bilgiler, yazılarının yayınlandığı sayılarda, dergi kapağında ve yazarının adı yanında verilen mâlûmâttır. Yazarın o sıradaki durumunu göstermektedir. Ayrıca kendilerinden iktibasta bulunulan gazete ve dergiler de italik dizilerek indekse alınmıştır.

Mahmud Nâci, Trablusgarb Meb'ûsu: 101
Mardinî-zâde Ârif Bey: 163
Mecdüddin Konevî: 321
Mehmed Âkif: 5, 17, 33, 62, 77, 90, 271, 300, 315, 333, 345, 364, 379
Mehmed bin Rif'at, Bursalı, Çengelköy'den: bkz. Mehmed Tâhir
Mehmed Fahreddin, Birinci Seyyâr Topçu Alayı Müftüsü: 5, 24, 34, 56, 110, 123, 152, 170, 185, 197, 209, 271, 300, 315, 318, 330, 333, 345, 350, 352, 364, 377, 379
Mehmed Hayâlî, Bursa Câmi'-i Kebîr dersiâmlarından: 279
Mehmed Hayreddin, Almanya-Stuttgart: 312
Mehmed Kâmil, Gürcü-zâde, Müntesibîn-i Hukūk'tan: 193
Mehmed Reşad, Sultan: 100, 139, 253
Mehmed Tâhir, Bursa Meb'ûsu: 11, 22, 36, 65, 355, 387
Muhammed Reşid Rıza Efendi: 204, 222, 306, 327, 340, 356, 372, 388
Mûsâ Kâzım, Şeyhülislâm: 184
Müftü Hâmid ve diğerleri: 224
Necât, Bakü: 58
Necef'teki Sünnî âlimleri: 208
Necef'teki Şiî âlimleri: 208
Osman Fahri: 69, 130, 218, 239
Osman Nuri, Edirne Maârif Kâtibi, Eskizağralı: 172, 278, 305
Ömer Fârûkî, Rusçuklu: 324, 383
Rumeli, Selânik: 254, 266, 297
Sâdık Trablusgarb Meb'ûsu: 101
Schopenhauer: 244
Selim Efendi-zâde Mustafa Takī, Sivas: 227, 237, 352, 384
Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî: 343
es-Seyyid Hibetüddin Şehristânî: 23
es-Seyyid Muhammed et-Tâhir: 250
Sırâtımüstakīm: 30, 41, 41, 60, 72, 74, 74, 74, 83, 87, 88, 122, 137, 137, 151, 153, 155, 161, 161, 162, 162, 164, 166, 168, 173, 178, 179, 182, 195, 195, 195, 195, 210, 210, 224, 225, 225, 256, 270, 270, 283, 284, 295, 299, 299, 373, 375, 375, 389, 390
Silah, Selânik: 87
Şerefüddin, Bandırma: 148, 172, 189, 244
Tâhirü'l-Mevlevî: 37, 48, 50, 63, 95, 96, 96, 116, 128, 139, 143, 158, 168, 189, 214, 215, 232, 248, 249, 265, 282, 290, 310, 326, 339, 354, 370, 387
Tanin: 59, 328
Tebriz Encümen-i Eyâleti: 254
Tepedelenli-zâde Kâmil: 110, 288, 316
Türk Yurdu, Lozan: 357, 358, 359
Uhuvvet-i İslâmiyye: 29
Vatan, Edirne: 343
Zeit: 141

Kendini **"Dinî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyye"**
olarak tanıtan ***Sırâtımüstakîm***,
yakın tarihimizin (1908-1925) en önemli ve ciddî bir yayın organıdır.

Sırâtımüstakîm, Eşref Edib, Ebü'l-Ulâ Mardin
ve bilhassa Mehmed Âkif beylerin idaresinde sürdürdüğü yarım asırlık yayın hayatında,
devrin pek kıymetli isimlerinden oluşan yazarlarıyla
din, ilim, fikir ve siyaset tarihimizin aynası olmuştur.

Günümüz okuyucularının hizmetine sunduğumuz ***Sırâtımüstakîm***'in,
yakın geçmişin bazı karanlık sayfalarını aydınlattığı gibi, günümüzün ve geleceğimizin
çözülemeyen meselelerine de ışık tutacağını, bu arada
araştırmacılara ve konuyla ilgili geniş kitlelere faydalı olacağını ümit ediyoruz.

BAĞCILAR BELEDİYESİ